UTKAST

TILL

SVENSKA VÄXTERNAS NATURHISTORIA

ELLER

SVERIGES FANEROGAMER

SKILDRADE I KORTHET

MED DERAS VÄXSTÄLLEN OCH UTBREDNING M. M.,

DERAS EGENSKAPER, ANVÄNDNING OCH HISTORIA

I ALLMÄNHET.

AF

C. F. NYMAN.

FÖRRA DELEN.

(Kronblomstriga och Fästblomstriga Dicotyledoner.)

Ett fullständigt register kommer att åtfölja nästa del.

UTKAST

TILL

SVENSKA VÄXTERNAS NATURHISTORIA

ELLER

SVERIGES FANEROGAMER

SKILDRADE I KORTHET

MED DERAS VÄXSTÄLLEN OCH UTBREDNING M. M.,
DERAS EGENSKAPER, ANVÄNDNING OCH HISTORIA
I ALLMÄNHET.

AF

C. F. NYMAN.

FÖRRA DELEN.
(Kronblomstriga och Fästblomstriga Dicotyledoner.)

ÖREBRO,
N. M. LINDH, 1867.

INNEHÅLL.

Dicotyledoner.

1. Kronblomstriga.

2. Fästblomstriga.

FÖRORD.

Vår botaniska litteratur saknar hvarken egentliga läroböcker, Floror, eller andra arbeten, hvilka till mer eller mindre uteslutande mål ha växt-arternas utredning och kännedom, eller deras karakteristik och diagnostik för "examinering". Många bland dessa verk — vi nämna blott en *Linnés*, *Wahlenbergs*, *Fries'* — äga ett så stort och erkändt värde, att de tillhöra det yppersta bland botanikens klassiska litteratur. Men, såsom nyss antyddes, de äro mest uteslutande systematiska och beskrifvande samt dessutom till största delen på latin. *Retzii* "Flora Oeconomica", "*Svensk Botanik*", *Liljeblads* "Utkast till en svensk Flora", äro väl de enda större svenska arbeten, som något närmare beröra våra växters egentliga naturhistoria, ehuru ingendera efter den plan eller i den utsträckning, som det försök härtill, hvilket nu vågar framträda. Med tacksamhet har mottagits de bidrag till våra växters historia som Herr *Richard Dybeck* lemnat i sin antiqvariska tidskrift Runa såsom "Blommor ur en Svensk Örtekrans", — bidrag, hvilka förf. till detta arbete noga tillvaratagit, liksom han i Prof. *Fries'* "Botaniska Utflygter" erhållit många värderika upplysningar särdeles rörande de svenska växtnamnen.

I detta Utkast till Svenska Växternas — Fanerogamernas — Naturhistoria har förf. sökt upptaga och meddela hvad han rörande detta ämne trott kunna äga något allmännare intresse. Om också kännedomen om vårt land och dess natur, nu säkerligen är mycket större än förr, är den ändå, hos mången annars ganska "bildad", förvånande ringa så snart man råkar utom läroboken eller de pensa, som tillhöra eller tillhört undervisningen i skolan, ehuru ämnet både i och för sig gerna intresserar och särskilt bör mäktigt tilltala hvarje svensk. Detta allt manade förf. att söka åstadkomma ett verk, som skulle innehålla resultaterna af hvad en al-

drig hvilande forskning utrönt om våra växters natur, om deras egenskaper, deras biologiska egenheter, deras utbredning och de omständigheter, under hvilka de växa, blomma och mogna. På samma gång ville förf. skildra — så godt sig med ord göra låter — växternas, åtminstone de märkligares, utseende, egendomligheter i deras bildning m. m., och slutligen ville han omtala de uppteckningar och data, hvilka utgöra mera väsentliga drag i den svenska botanikens historia, eller upplysa de enskilda arternas; — en uppgift, som icke är ringa, men just derföre torde kunna lända till ursäkt för arbetets brister.

Åt hvar och en, som älskar vårt lands natur — växterna äro ju en del deri — eller för att kunna älska vill närmare lära känna den: åt ungdomen, som samlar kunskap, och åt den mognade åldern, som inhöstar och ordnar det samlade; både åt den som helst betraktar växten endast såsom sådan och den som hellre vill lära känna dess historia — egnar förf. detta sitt arbete under det han önskar att detsamma, åtminstone för ämnet, som det behandlar, måtte bland alla vinna varma vänner.

Stockholm i Sept. 1867.

C. F. Nyman.

SVENSKA FANEROGAMERNA
och deras natur-historia.

I. COMPOSITÆ
(Korgblommiga.)

I. RADIATÆ
(Strålblomstriga.)

Blomstren vanligen olikblommiga, mest med tunglika spirblommor (ɔ: strålar) kring de nästan rörlika tvåkönade diskblommorna; mera sällan äro alla blommorna rörlika. Diskblommorna gula (sällan hvita). Stiftet (åtminstone hos de tvåkönade blommorna) jemnt (icke utsvälldt) upptill.

1. BIDENTIDEÆ.

Blomstren vanligen likblommiga och stråellösa. Fästet fjälligt. Ståndarknapprummen (svartaktiga) med spetsig bas. Märkena jemnbreda, spetsade, upptill småludna. Frukten borstkrönt. — Bladen motsatta.

1. Bidens L.
(Brunskäre-slägtet.)

Blomstren med bladartadt hylle. Blomholken nästan klocklik, dess blad nästan tvåradiga och lika stora. Blommorna vanligen alla rörlika och tvåkönade; endast stundom äro kantens tunglika och könlösa (se nedan). Fästet nästan plant. Frukterna vigglika, m. e. m. platta, i kanterna besatta med korta och nedåt riktade hår; deras borst 2—4, besatta med små nedåt vända taggar. — Ettåriga örter.

1. Rakskäran
(Bidens tripartita L.)

är vanligen omkring ½—¾ aln hög och har m. e. m. tredelade blad, upprätta blomster och tvåkantigt plattade, 2- eller 3-borstiga frukter. Den

omvexlar dock både större (mer än alnshög) och mindre (3—6 tum); den sednare var. har vanligen mindre delade eller alldeles hela blad och mindre bladigt blomsterhylle.

Växer på våta eller fuktiga ställen, såsom stränder och diken (allm.), på åkrar och i trädgårdar såsom ogräs (i Lappland obetydligt). Den uppträder vanligen sällskapligt, stundom i stora, alldeles oblandade massor. Blommar och mognar från medl. Juli till medl. Sept. — F. ö. är den utbredd genom hela Europa, till och med Caucasien och Siberien.

2. **Lutskäran**
(Bidens cernua L.)

är vanligen 10—15 tum hög och har hela, vanligen lansettlika blad, lutande blomster och fyrkantigt plattade, 4-borstiga frukter. Den omvexlar dock också till storlek (såsom, på torrare mark, helt liten och enblomstrig), men är alltid enklare, med bredare blomster än Rakskäran.

Växer (merendels sällskapligt) på våta ställen och vid vatten, källsprång o. d., men nästan endast till Helsingland och mindre allmän än föreg. art. Blommar och mognar först i Aug. och Sept. — F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa, i Caucasien, Siberien, och numera också i norra Amerika.

I södra och medlersta Sverige har Lutskäran stundom ("särdeles under varma och torra somrar") strålblommor, hvilka äro könlösa och gula. Linné ansåg (ehuru icke utan tvekan) denna var. böra såsom egen art tillhöra slägtet Coreopsis och kallade växten Coreopsis Bidens, under hvilket namn han först beskref den i sin Vestgöta-resa.

Brunskärorna — berättar Linné i sin uppsats om växternas sömn — uppresa sina blad under natten. Deras mogna frukter lossna och fästa sig lätt medelst sina borst och taggar (semina adhærent tibialibus ɔ: L.) och kringspridas sålunda. — Båda arterna äro färgväxter och färga (alunbetadt ylle och linne) brandgult. Redan Bauhin (1671) skiljer dem efter bladen (ɔ: Cannabina aquatica — —).

2. Senecionideæ.

Blomstren vanligen olikblommiga, kantblommorna mest tunglika (gula). Fästet bart. Ståndarknapprummens bas rundad. Diskblommornas märken jemnbreda, tvärtrubbiga, upptill nästan pensellikt småludna. Frukten hårkrönt. — Bladen vanligen vexelvisa.

2. **Arnica** L.

Blomholken cylindriskt klocklik, dess blad nästan lika stora och tvåradigt tegellagda. Fästet hårigt. Diskblommornas märken upptill

tjockare, med kägellik, småhårig spets; också strålblommorna (vanligen) med ståndare. Frukterna nästan trinda, ribbade; deras hårkrona enradig. — Mångåriga örter med stora eller temligen stora, gula blomster och motsatta, hela blad, alla utom två (eller fyra) samlade vid roten.

1. Bergfiblan
(Arnica montana L.)

är vanligen fots- eller nära alnshög, kort och klibbigt körtelhårig (mest på stjelk och blomholk), och har nästan elliptiska och 5-nerviga rotblad, samt stora, brandgula blomster (strålblommorna talrika, tumslånga). Hos strålblommornas ståndare äro knapparna fria och saknas icke sällan. Roten är svartaktig.

Växer på (magra) skogs- och bergsängar och ängsbackar i södra och medlersta Sverige (i det sednare likväl endast delvis) och blommar i Juli och Aug. F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa utom det sydligaste (Grekland, Turkiet, södra Italien och Spanien).

Med sina stora, starkt gula blomster är Bergfiblan kanske den prydligaste bland våra Korgblommor. Den har temligen stark, nästan aromatisk lukt, särdeles om den gnuggas, och besk, något skarp smak; det luktande ämnet innehålles i körtelhåren. Är såsom läkemedel retande, stärkande och hindrar röta; verksam i åtskilliga sjukdomar. Retzius prisar den särdeles vid svårare stötar o. d. och säger att intet hushåll på landet borde vara utan denna ört. Mest nyttjas blommorna, dels som dekokt eller extract, dels som pulver, men också roten berömmes (som pulver). Bådadera finnas på apoteken (ɔ: Flores et Radix Arnicæ Pharm.). Blomstren böra samlas strax de utslagit, torkas i skugga och förvaras på torrt men svalt ställe. I somliga trakter (Småland, Östergötland) lära bönderna bruka bladen såsom eller bland tobak och snus, det sednare enligt Linné med samma verkan som prustrot ("inde sternutant uti ab Helleboro"), hvadan också växten, såsom i Östergötland, kallas Nysblad. — I Småland kallas den Hästfibla, i Nerike, för sina brandgula blomster, Vild Ringblomma. Dessa äro utmärkt solvändiga (solisequii toto die ɔ: L.) — Frankenii Speculum (1659) upptager växten såsom Caltha alpina ("Ulfzört, Ulfwerleja, Gullblomma"). Hos Bauhin (1671) heter den Doronicum plantaginis folio alterum; också jemför Linné dess blad med bladen hos Plantago major (Groblad) och nästa arts med dem hos P. lanceolata.

* A. alpina Murr. är mindre, hvitullig, med nästan lansettlika och 3-nerviga rotblad och blekgula blommor. Växer på Lapplands fjellar (särdeles i Lule-Lappm.). Der hade redan Rudbeck d y. anmärkt och låtit måla den. Sedan fann också Linné densamma och upptog den i Flora Lapponica såsom egen art (Doronicum foliis lance-

olatis; i sednare arbeten ställde han den såsom var. under A. montana. LÆSTADIUS anmärkte den (1820) på fjellet Zekkok i nämnde Lappmark (beskr. i Vet. Akad. Handl. 1822).

3. **Cineraria** L.
(Nock-slägtet.)

Blomholken cylindriskt-klocklik, dess blad nästan enradiga och lika stora. Fästet glatt, tandadt, gropigt. Diskblommornas märken jemnsmala, med tvär, luden spets. Frukterna trinda men ribbade; deras hårkrona flerradig. — Mjukare örter med vexelvisa blad och gula blommor.

1. Kärrnockan
(Cineraria palustris L.)

är två- (eller nästan ett-) årig, vanligen nära fotshög eller högre, klibbhårig (isynnerhet som äldre), och har lansettlika, bugttandade blad (första årets rotblad äro vågigt inskurna och nästan glatta) och vackert gula blomster, hvilka bilda en slutligen vipplik och genom de talrika hårkronorna hvitnande qvast.

Växer vid vatten, på kärrängar och i kärr i södra Sverge, särdeles i torfmossarna och -grafvarna på Skånes slättbygd. Blommar i Juli och Aug. — F. ö. är den utbredd genom norra och medlersta Europa och nordliga Asien.

LINNÉ upptäckte Kärrnockan som svensk vid Riseberga i Skåne (jfr hans skånska resa, sid. 95). Både i sin Flora suecica och sina Species ed. I upptog han den under slägtet Othonna (ɔ: O. palustris), och först i Species ed. II såsom Cineraria. WAHLENBERG, som lät teckna växten vid Ystad för Svensk Botanik ("efter ett litet stånd ur den stora Öjamossen"), anmärker att den är mycket ymnig "i de djupa hålor, som bli qvar efter torftagningen och sedan öfverdragas med en sorts gungfly, först bildad af uppflytande Conferver", der den lyser "först med sina gullgula blommor och sedan med sitt ymniga fröfjun", och hvaraf "en främmande snarare föreställer sig en åker än ett sådant trolöst gungfly, som straxt bär ned under dess fötter".

2. Fältnockan
(Cineraria campestris Retz. **C. alpina** γ **L.)**

är mångårig, vanligen endast omkring 5—6 tum hög (hos oss), ullhårig, och har nästan äggrunda, tandade rotblad, smala, nästan helbräddade stjelkblad och flockvisa blomster.

Växer på några torra backar i Skåne och blommar i Juli. F. ö. är den utbredd genom norra och medlersta Europa.

Först upptagen som svensk (och egen art) i Retzii Prodromus Floræ Scandinav. (1779). Växtställen och upptäckare nämnas: "Egnabergs kyrkogård (Osbeck), Annelöf nära Käflinge (Cand. Söderberg)".

4. **Senecio** L.

Blomholken cylindrisk, klock- eller kägellik, dess blad dels större nästan enradiga, i spetsen vanligen liksom brunsvedda (ɔ: den egentliga holken) dels mindre och bildande ett hylle. Fästet glatt, tandadt-gropigt. Märkena som hos föreg. slägte. Frukterna nästan trinda, strimmiga; deras hårkrona flerradig. — Fler- eller ettåriga örter med gula blommor.

a. Mångåriga med hela blad och utstående strålblommor (ɔ: Doriæ).

1. Kärrståndsen

(Senecio paludosus L.)

blir icke sällan öfver 2 eller $2\frac{1}{2}$ alnar hög och har starkt trådig rot med krypande skott, rak och stadig, enkel stjelk, spetsadt-lansettlika, starkt sågade blad och qvartersbred blomstervippa. Blomstren äro omkr. 16-stråliga och större än hos alla de andra arterna.

Växer på stränder, i kärr och bäckar (nästan endast) i Skåne, t. ex. vid Christianstad, der Linné upptäckte den som svensk (jfr hans skånska resa, sid. 396) och der Wahlenberg lät teckna den bild, han sedan intog i Svensk Botanik. Blommar mest i Aug.; mognar i Aug., Sept. — F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa utom det nordligaste och sydligaste.

Kärrståndsen är den största bland våra Senecio-arter och en bland våra prydligare svenska växter. Bauhin (1671) kallade den, med hänsyn till växställe och blad, Conyza aquatica serratifolia.

b. Mång- (eller tu-)åriga med delade blad och utstående strålblommor (ɔ: Jacobææ, Stånds).

2. Vanliga Jacobsörten

(Senecio Jacobæa L.)

blir omkring alnshög (eller högre) och har trådig och nästan knölig rot (vanligen med flera stjelkar), merendels, åtminstone till en del, lyrlikt-pardelade och bugttandade blad och tät blomstervippa. På Gotland förekommer den utan strålblommor.

Växer på torra, öppna och gräsiga ställen, i skogskanter, på skogsängar, gärden och betesmarker, vid byar och vägar i södra och med-

lersta Sverige (ymnigast i Skåne, på Öland och Gotland) och blommar mest i Juli. — F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa och i Caucasien, Siberien.

Denna art har temligen stora, klargula blomster, (hvadan den i somliga trakter kallas Gullgubbar), och genom dess rika vippor blir den alltid en prydnad der den växer. Hos FUCHSIUS (1542) heter växten Herba Sancti Jacobi och hos DODONÆUS m. fl. Jacobæa (neml. herba), hvadan både det nuvarande artnamnet och benämningarne Sanct Jacobs ört, S. Jacobs staf. — Bladen äro temligen beska och skarpa, men kor och getter äta dem likväl. Med blommorna kan (vismutbetadt) ylle färgas brungult.

* S. aquaticus Huds. har något större och blekare blomster i glesare vippa, svagare stjelk och helare blad (de nedres ändflik smalt-äggrund med något hjertlik bas). Växer i sydvestra Sverige.

* S. erraticus Bert. liknar föreg. men har de nedre bladens ändflik nästan rundad med tvärt-vigglik bas. Växer i Skåne. Fr. Flora Scan. och Nov. Mant. III (S. barbareæfolius).

3. Flikbladiga Jacobsörten
(Senecio erucifolius L.)

blir vanligen öfver alnshög eller nära 2 alnar och har tät blomstervippa, smalt-pardelade, temligen fasta blad, raka och hårda stjelkar och starkt krypande rot; rotskottens blad äro nästan lancettlika.

Växer på jordvallar o. d. i sydvestra Skåne (t. ex. vid Malmö, der WAHLENBERG erhöll originalet till teckningen i Svensk Bot.), men vid Skanör, der LINNÉ bestämde den (i Skåne-resan sid. 225 under namnet Senecio scanorensis), lärer den icke mera växa. Blommar sent, i Aug. och Sept. — F. ö. är denna art utbredd genom nästan hela Europa till Caucasien och Siberien. Redan LOBELIUS kände den (ɔ: Senecio Jacobæa selandica incana).

c. Ettåriga med delade blad och tillbakakrökta, korta eller inga strålblommor (ɔ: Erigera, Korsörter).

4. Klibbkorsörten
(Senecio viscosus L.)

blir vanligen omkring fots- eller nära alnshög och har parklufna och tandade blad, glesa och stora holkhylleblad (de nedre skärmlika) och tydliga strålblommor (omkring 13). Den är, isynnerhet upptill, mycket klibbigt (körtel)hårig. Klibbet, som har stark, nästan obehaglig lukt, gör att den kännes liksom fet (ɔ: Senecio incanus pinguis Bauh.)

Växer på sandiga, grusiga och steniga ställen, särdeles vid vägar och gator i södra och (delvis) medlersta Sverige, men spridd och mest

nära städer o. d. (I sin Flora suecica upptager Linné endast två växtställen för denna art, nemligen Stockholm och Göteborg; det sednare omnämner han särskildt i Vestgöta-resan.) — Blommar i Aug., Sept.; mognar kring slut. Aug. — F. ö. är arten utbredd genom nästan hela Europa.

Strålblommorna äro vanligtvis utbredda från kl. 10 f. m. till 3 e. m., men annars tillbakarullade.

5. Skogskorsörten
(Senecio silvaticus L.)

är omkring fotshög eller något större, småhårig, och har parklufna (eller endast bugttandade), körteltandade blad, endast 3—5-bladigt, mycket litet blomholkhylle och vanligen 8 mycket korta (stundom inga) strålblommor.

Växer mest i skogar (isynnerhet brända) och på berg i södra och medlersta Sverige. Linné upptäckte den, som svensk, i Småland (enligt Gotlands-resan sid. 326). Med endast bugttandade blad växer den mest på södra kusterna bland tången. Blommar i Juli, Aug. — F. ö. är arten utbredd genom nästan hela Europa till ini Siberien.

6. Vanliga Korsörten eller Boörten
(Senecio vulgaris L.)

är vanligen fotshög, temligen glatt, och har bugtigt (nästan korslikt) parklufna och tandade, omslutande, något köttiga blad, samt vanligen strållösa blomster med omkring 10, större, hylleblad och (äldre) kägellik blomholk.

Växer såsom ett mycket allmänt ogräs i trädgårdar och på andra odlade ställen, vid vägar och gator, på gårdar o. a. — Förekommer f. ö. i hela Europa, norra och medlersta Asien, norra Afrika, på Canariöarne samt numera också i Amerika o. a.

Denna växt är en bland våra allra vanligaste ettåriga växter. Den utvecklas hastigt, så att den blommar, mognar och sår sig flera gånger under sommaren eller ibland nästan hela året om ända till sent på hösten, såsom varande en bland de allra härdigaste örter (så att den kunnat tåla nära 10 graders köld; snöbetäckt tål den ändå mer). Härigenom ökar den sig mycket och blir besvärlig, isynnerhet i trädgårdar, men å andra sidan en "spiskammare" för många småfoglar så länge marken är bar.

Boörtens stjelk och blad äro vattiga, med något salpeterlik smak. De sednare nyttjas i somliga trakter, såsom i Helsingland (der växten kallas Blodgräs), att krossade läggas på spikbölder, för att mogna

dem. Växtens talrika "frön" tjena till näring åt sparfvar o. a., och äfven burfoglar, isynnerhet kanarifoglar, tycka mycket om dem. Boörten heter hos Dodonæus (1616) Erigerum minus, hos Bauhin (1671) Senecio minor vulgaris.

3. ANTHEMIDEÆ.

Blomstren olik- eller likblommiga, med eller utan strålar. Fästet bart eller fjälligt. Ståndarknapparnas bas rundad, utan bihang. Märkena som hos föreg. flock. Frukten utan hårkrona, men icke sällan hinnkrönt. — Bladen vexelvisa.

3a. Fästet fjälligt. Frukten med eller utan hinnkrona. Blomstren vanligen olikblommiga och med strålblommor (ɔ: Anthemeæ).

5. **Anthemis** L.
(Kullblom-slägtet.)

Blomstren vanligen strålblommiga; strålblommorna enradiga, 10—20, nästan jemnbreda (långa); diskblommornas kronpip m. e. m. plattad eller bredare vid basen. Blomholken m. e. m. skållik, tegellagd. Fästet kullrigt eller kägellikt. Frukterna kantiga eller nästan trinda, smalare nedåt, med kort eller ingen hinnkrona. — Vanligen två- eller ettåriga örter med gula eller hvita, stora eller temligen stora, blomster och parbladigt-smaldelade blad.

a. Cota Gay. Strålblommorna med spira (stundom inga). Fästet alltid kullrigt. Diskblommornas kronpip vingadt-hoptryckt. Frukterna 4-kantigt hoptryckta med svagt 5—10-ribbade sidor, temligen tydligt krönta med en hvass hinnkant.

1. **Färgkullan**
(Anthemis tinctoria L.)

blir icke sällan alnshög och har parbladigt eller nästan dubbelt parbladigt-delade och sågade, under ludna blad och stora ($1\frac{1}{2}$—2 tum breda), vackra, höggula blomster i rik qvast. Egentligen är den tvåårig, men blommar stundom första året och varar till det tredje. Den förekommer stundom dels med blekgula, dels med hvita strålblommor, mycket sällan (på Upsala slottsbacke) utan sådana.

Växer på torra, isynnerhet leriga eller steniga, åkrar och gärden, på öppna backar och vid vägar, i södra och medlersta Sverige. Blommar mest under Juli och Aug. — F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa (och i Orienten).

Örten luktar äckligt och smakar något skarp. Emellertid är den rätt prydlig med sina höggula blomster (ɔ: några gamla botanisters Chamæmelum Chrysanthemum). Blommorna innehålla ymnigt med färgämne och användas mycket på landet att färga (ylle) gult med, hvadan växten på olika trakter kallas Lettblomster, Färggräs, Gulkullor m. m.

b. Chamæmelum Cass. Strålblommorna med spira. Fästet nästan kägellikt. Diskblommornas kronpip hoptryckt, basen vanligen vidgad. Frukterna något trinda, rundtom 10-ribbade, krönta med en hvass eller trubbig kant.

2. Åkerkullan
(Anthemis arvensis L.)

är mindre och glesblomstrigare än Färgkullan, och har parbladigt delade blad, pardelade och inskurna småblad och alltid hvita strålblommor, hvilka uppresa (sluta) sig mot natten och breda ut sig om morgonen. Den är egentligen ettårig, men roten varar icke sällan till andra året.

Växer temligen allmän och merendels sällskapligt på åkrar ("skadlig isynnerhet för Skånes åkrar" L.) och gärden och blommar mest under Juni och Juli; mognar från medlet eller slutet på Juli. — F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa, Caucasien, Orienten och Egypten.

Åkerkullan har svag lukt (ɔ: Chamæmelum inodorum Bauh.) och obehagligt besk smak. Blomstren äro rätt vackra med sin rent gula disk och sina hvita, temligen stora strålar. — På Hallands och Skånes stränder förekommer den med köttiga blad.

c. Maruta Cass. Strålblommorna vanligen könlösa. Fästet kägellikt, endast upptill fjälligt (fjällen nästan borstlika). Diskblommor som hos b. Frukterna nästan trinda, rundtom ribbade och småknöliga, utan hinnkrona. — Blomholken örtartad.

3. Surkullan
(Anthemis Cotula L.)

är alltid ettårig, spädare och glattare samt mera grenig och småblomstrig än de båda andra arterna. Dess blad äro nästan dubbelt och trådsmalt parbladigt-delade, dess strålblommor hvita (omkring 12). De sistnämnda sänka sig mot natten eller äro (vanligare) ständigt riktade nedåt.

Växer vid vägar och gator, på odlade eller vid bebodda ställen och på stränder (strandåkrar) i södra och (delvis) medlersta Sverige.

Blommar hela sommaren, från Juni ända till Oct. — F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa och i Persien, Abyssinien, Barbariet, på Canariöarne (samt numera också i Amerika och Ostindien).

Liknar Kamillblomman, men har en stark och obehaglig, nästan stickande-syrlig lukt, isynnerhet blomstren, hvadan namnet Surtuppor m. m. (och de äldsta botanisternas, såsom Brunfels', Cotula foetida). Paddor lära tycka mycket om växten, så att de gerna gömma sig derunder (Linnés Vestgöta-resa), men bin påstås icke kunna fördraga dess lukt, och loppor sky örten enligt Loeselius, så att den möjligen kunde användas till insektpulver. — Linné iakttog (se Flora Suecica) att blomsterdisken stundom kan bära talrika mindre blomster.

Enligt Linné, Wahlenberg och Dybeck kallas Surkullan i Skåne och södra Sverige i allm. Barbro och Ballensbro, hvilket skulle vara detsamma som (sammandr.) den urgamla (och ännu skånska?) benämningen Balders-brå (ɔ: Balders ögonbryn = solstrålarna), med hvilket namn (Baldurs brá) både denna och "Matricaria maritima" ännu lärer betecknas på Island. Fries (och Wahlenberg tvekande) anser Baldersbrå vara Matricaria inodora (s. 16), och troligt synes att man under denna benämning i forntiden inbegrep både sistnämnde växt och de hvitstråliga Kullblommorna, då, enligt R. Dybeck, Åkerkullan också kallas "Balsebro" i södra Sverige.

6. Achillea L.
(Röllike-slägtet.)

Blomstren strålblommiga; strålblommorna enradiga, 3—12, nästan rundade (korta och breda). Blomholken m. e. m. klocklik eller äggrund, tegellagd. Fästet kullrigt eller nästan plant (litet). Frukterna vigglikt-omvändt-äggrunda, tvåeggadt-hoptryckta, vanligen utan hinnkrona.

Mångåriga örter med små, hvita eller röda blomster; diskblommorna hvita.

a. Achillea DC. (Millefolium T.) Strålblommorna 5—3, kortare än den ellipsoidiskt-äggrunda blomholken. Fästet smalt.

1. Tusenbladan eller Röllekan
(Achillea Millefolium L.)

blir vanligen 10—15 tum, och har dubbelt eller tredubbelt parbladiga och smalt delade blad och tät, nästan knipplik, månggrenig blomstervippa (hvadan växten på somliga orter kallas Tusengren). Den omvexlar dock mycket; så växer en spensligare, småblomstrigare, nästan borstbladig var. (A. setacea WK.) i Skåne och på Mälar-öarne, och på Gotland och Öland blir örten icke sällan ulligt luden. Strålblommorna

äro vanligen hvita eller något rödaktiga (hvadan namnet Röllika = den rödlika, rodnande), mera sällan rosenröda; sistnämnde var. är särdeles täck.

Växer allmän på torra ängar, gräsiga eller buskiga backar, åkerrenar, vid vägar o. s. v. och blommar hela sommaren till mot hösten (icke sällan till November), mycket väl uthärdande en lindrigare köld. — F. ö. är arten utbredd genom nästan hela Europa, i Caucasien, norra och medlersta Asien, samt numera också i norra Amerika. På Island, der den icke är sällsynt, lärer den växa yppigt vid de varma källorna och der erhålla särdeles vackert purpurröda blomster.

Örtstånd och blomster (Summitates Millefolii Pharm.) äro aromatiskt beska, magstärkande, och kunna användas som humle, hvadan växten också (i Roslagen, Helsingl.) kallas Jord- eller Backhumle. LINNÉ berättar att Transtrands-dalkarlarne brukade lägga växten på öl, då de drickande bli hastigt rusiga, hvadan de kalla den Galentåra. Färska örten krossad är sårrenande. Bladen kunna, om de instickas i näsan, orsaka nysning och näsblod (hvadan Näsgräs i Dalarne). Också lärer det, enligt DYBECK, hos flera orters allmoge vara brukligt att blanda dem, torkade, bland snus. — De gamle botanisterna (BAUHINUS o. a.) kallade växten Millefolium (M. vulgare Bauh.), hvadan dess artnamn. Den är tecknad hos TILL-LANDZ (1683). Benämningen Millefolium (ɔ: tusenblad) häntyder på de mångdelade bladen, genom hvilka Röllikan, bland våra vanligare örter, utmärker sig, särdeles då man ser den bland gräset på ängen eller mellan Daggskålar, Smörblommor och Väpling.

b. Ptarmica DC. (T.) Strålblommorna 6—12, omkring lika långa som den rundadt klocklika blomholken. Fästet temligen bredt.

2. Nysörten

(Achillea Ptarmica L.)

blir vanligen omkring alnshög och har krypande och grenig rot, lansettlikt-jemnbreda, spetsade, hvasst sågade blad och qvastvisa, hvita blomster, större än Tusenbladans. Dubbla likna de något små Tusenskönor, och växten odlas icke sällan i trädgårdarne under detta namn.

Växer på fuktiga ängar och åkerrenar, i dikeskanter, skogslundar, isynnerhet i södra och medlersta Sverige, men ymnigast i de vestra landskaperna. F. ö. är den utbredd genom hela Europa utom det sydligaste, i vestra Siberien (och norra Amerika).

Blommar under Juli, Aug. och Sept. eller längre, emedan den kan tåla ända till omkring 4° köld. — Redan BROMELIUS anmärkte (Chloris goth.) att den stundom varierar med helbräddade blad.

Denna täcka ört är aromatiskt skarp, uppväcker nysning om den, krossad, lägges i näsan, och ökar saliven då den tuggas. Genom sina krypande rötter binder den sandiga dikes- och vägkanter. — Kallades af de gamle botanisterna, t. ex. MATTHIOLUS (1565), Ptarmica (Pt. vulgaris Clus.), emedan de ansågo växten vara Dioscoridis πταρμική, så benämnd emedan den orsakar nysning.

3b. Fästet bart. Frukten med eller utan hinnkrona. Blomstren olikblommiga, med strålblommor (ɔ: Chrysanthemeæ).

7. Chrysanthemum L.

Blomstren med enradiga (gula) strålblommor; diskblommornas krona 4—5-tandad med tväeggadt-hoptryckt pip. Blomholken utbredt-skållik, tegellagd; dess fjäll olikstora, skåliga, bredt-hinnaktiga. Fästet lågtkullrigt. Frukterna olika, nemligen kantblommornas trekantiga med bredare och tunnare sidokanter (vingribbade), diskblommornas längre och smalare (päronlika), mångribbade, alla utan hinnkrona.

1. Solsickan
(Chrysanthemum segetum L.).

En ettårig, vanligen $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ aln hög, glatt ört med blågröna, nästan lansettlika, dels inskuret-sågade dels tandade och sågade, blad samt ensamma, guldgula, stora och bredstråliga blomster. Blomholkbladen äro rundadt-ovala, de inre gulaktiga med bredt-hinnaktig kant och spets.

Växer såsom ett allmänt åkerogräs (isynnerhet bland vårsäd) i Skåne och Halland; f. ö. m. e. m. sällsynt på åkrar och andra odlade ställen i södra och medlersta Sverige (till Ångermanland). — Är utbredd genom hela Europa utom det allra nordligaste, i Algerien, Caucasien.

Blommar i Juli och Aug. Varierar enkel (enblomstrig) eller grenig (och flerblomstrig).

Denna växt utgör ett visserligen vackert men i somliga trakter af Skåne och Halland ganska besvärligt ogräs, hvarigenom den erhållit benämningen Etterört (Gullblomma är ett annat och vackrare namn). LINNÉ, som enligt upps. i V. Akad. handl. 1741, såg den först i åkern vid Stenbrohults kyrka i Småland, anmärkte sedan (Skånska res.) huru den i Skåne lyser upp (illuminat) åkrarna och gläder vandraren (transeuntes) med sina blomster, hvilka äro "utmärkt solvändiga", eller, såsom han yttrar i sin Skånska resa, "vända sig efter solen färdigare än någon annan solblomma". Till Sverige lärer detta åkerogräs kommit med säd från Jutland (eller Holstein) omkring år 1625, då den namnkun-

nige Holger Rosencrantz efter en missväxt införde utsäde till sin gård Skottorp i Halland (der växten ännu lärer kallas Holgers ärter). Fartyget, på hvilket säden fördes, strandade utanför byn Holabäck i Harplinge socken (hvadan växtens allmännare halländska benämning Hålabäcker), och bymännen skyndade att plundra säden, den de sedermera utsådde (R. Dybeck). — Solsickan är lätt igenkänd på sina stora guldgula blomster och sina blå(grå)aktiga blad. Redan Clusius (1601) kallade den Chrysanthemum segetum.

8. **Leucanthemum** Lam.

Blomstren med enradiga (hvita) strålblommor; diskblommornas krona 5-tandad, med trind pip. Blomholken utbredt-skållik, tegellagd; dess fjäll olikstora, smalt-hinnaktiga. Fästet lågt-kullrigt (bredt). Frukterna alla nästan omvändt-äggrunda, trinda men ribbade, vanligen utan eller nästan utan hinnkrona.

1. **Kragblomman**

(Leucanthemum vulgare Lam. — **Chrysanthemum Leucanthemum** L.).

En mångårig, vanligen omkring alnshög, upprät ört med kantig stjelk, spad- och vigglika eller nästan jemnbreda, starkt sågade (stundom pardeladt-inskurna) och nedtill m. e. m. kammlikt inskurna blad, nästan omvändt-äggrunda och naggade rotblad och ensamma, stora blomster med hvita (omkring 20 eller 30) strålblommor. Blomholkens yttre blad äro smalt-triangellika och smalt-hinnkantade, de inre längre, trubbigare och bredt-hinnkantade, särdeles i spetsen.

Växer på torrare, öppna ängar, gärden, betesmarker och åkerrenar (allmän). Är utbredd genom hela Europa utom det sydligaste (södra Spanien och Portugal, Sicilien, Turkiet); dessutom i Caucasien, Siberien och (inkoml.) N. Amerika.

Blommar bäst under Juli månad, vid hvars slut den vanligen är utblommad och mogen, ehuru den enstaka ses blommande ända till hösten. — För sina strålblommor är den allmänt bekant under namnet Prestkrage; i Medelpad kallas växten Hvitkulla, i Mora (Dalarne) Hvitknektar. Varierar enkel (enblomstrig) och grenig (flerblomstrig) samt glatt och hårig.

Kragblomman är en bland våra vackrare och mest bekanta ängsblommor. Icke sällan ser man den växa blandad med det täcka Darrgräset eller den rödaktiga Ängssyran; stundom är den så ymnig att den bildar nästan alldeles hvita mattor. — Dekokten på växten innan blomningen har en skarp, pepparlik smak och begagnades fordom i somliga bröståkommor m. m. Blomstrens användande såsom ett slags orakel

(då en strålblomma i sender bortryckes under det orden ja och nej, eller får — inte, vexelvis yttras) är allmänt kändt. Hos Fuchsius (1542) heter växten Bellis major.

9. Pyrethrum Sm.

Blomstren med enradiga (hvita) och korta strålblommor. Diskblommornas krona 5-tandad. Blomholken utbredt-skållik, tegellagd. Fästet kullrigt (litet). Frukterna nästan pelarlika, 4(—5)-kantiga och 5—7-ribbade, med mycket kort, naggad hinnkrona.

1. Matramen

(Pyrethrum Parthenium Sm. **Matricaria Parthenium** L.)

En två- eller flerårig, fotshög eller högre, upprät ört med temligen stora, parbladigt-delade blad, nästan äggrunda och inskurna småblad, och qvastvisa blomster. Förekommer stundom utan strålblommor.

Växer bäst vild på Bohusläns öar och klippskär; f. ö. på torra ställen vid städer, byar och hus i Skåne och Blekinge, samt förvildad upp till medlersta Sverige. Wahlberg upptäckte Matramen såsom vildt växande vid Marstrand och Wahlenberg upptog den i sin Flora suecica (1826). Blommar i Juli och Aug. — Utbredd genom nästan hela Europa; i Caucasien o. a.

Matramen har en egendomligt aromatisk lukt, liknande Kamillblommans, men starkare, och besk, något äcklig smak. Kan användas till pulver mot mask, och dess dekokt har ansetts verksam i flera krämpor. Odlas i trädgårdar (med dubbla blomster). — Växten anses vara Plinii Parthenium, Dioscorides' *παρθένιον*, så kallad emedan den brukades i qvinnosjukdomar, liksom den hos Dodonæus (1616) heter Matricaria (neml. herba).

10. Matricaria L.

(Sötblomslägtet.)

Blomstren med enradiga (hvita) strålblommor; diskblommornas krona 5-tandad, med trind pip. Blomholken något kullrig eller slutligen nästan plan, tegellagd; dess fjäll m. e. m. likstora, hinnkantade. Fästet ägg- eller kägellikt. Frukterna alla omvändt-kägellika, ensidigt-3—5-ribbade, vanligen med mycket kort eller ingen hinnkrona. — Ett- eller tvååriga örter med mjuka, dubbelt-parbladigt och smalt delade blad och hvita strålblommor.

a. Blomholken planare; fjällen alla nästan lika långa och bredt-hinnkantade. Fästet slutligen nästan kägellikt, alltid ihåligt.

Frukterna svagt 4—5-ribbade, utan hinnkrona, körtellösa (ɔ: Chamæmelum).

1. Kamillblomman
(Matricaria Chamomilla L.)

är ettårig, vanligen omkring 10 eller 12 tum hög och temligen grenig, men späd, och har trådsmalt delade blad och medelstora blomster med mycket kullrig, endast omkring 3 linier bred, disk och omkring 15 strålblommor.

Växer i trädgårdar, på åkrar (särdeles råg-) och andra odlade torra ställen, vid vägar o. s. v., allmän. — F. ö. är den utbredd genom hela Europa; i Caucasien, Syrien, vestra Siberien, på Canari-öarne (inkoml. i Amerika och Ostindien).

Blommar hela sommaren, till sent på hösten, icke sällan ända till November, emedan den kan tåla en lindrigare köld. Under högsommaren äro strålblommorna vid vackert väder utbredda från kl. 7 eller 8 f. m. till mot kl. 4 e. m.; de börja då sänka sig och omkring kl. 7 äro de vanligen alldeles vända nedåt. Men under regn eller i skugga intaga de ständigt sistnämnda ställning (Afzelius). Säkerligen kom Linné härigenom att uppställa (Flora suecica) en andra art (M. suaveolens), hvilken han trodde utmärka sig genom alltid sänkta strålar och starkare lukt. Wahlenberg upptager den dock såsom Kamillblommans var. och säger att den mera tillhör skogstrakterna.

Har en starkt-sötaktig lukt, särdeles blomstren, hvadan växten på olika orter benämnes Sötblomster, Sötkullor, Lukt- och Söttuppor. Också är den allmänt omtyckt, särdeles på landet, der den blir "den allra vanligaste prydnad i söndagsstugan". Hos de gamle grekerna kallades växten *χαμαίμηλον* (enligt Dioscorides), hvaraf sedan bildades Chamæmelum (vulgare Bauh.) och Chamomilla.

Blomstrens värmande, antispastiska egenskaper (beroende på en eterisk olja) äro bekanta; de användas mest som thé eller dekokt, och äro upptagna i farmakopén (Flores Chamomillæ nostratis). I för stor mängd kunna de likväl orsaka äckel, kräkning, diarrhé, hjertklappning m. m. De böra, väl torkade, förvaras i noga tillslutna kärl. — Svin äta gerna örten. Den har i Arvidh Månsons Örtabok icke mindre än 35 "dygder". Och Palmberg säger "Thenna ört är en ibland the gemena (vanliga) och förachteliga örter — — dock till sina dygder är hon fast härligare och skönare än många andra — —".

* M. discoidea DC., med strållösa blomster och 4-tandade blomkronor, växer på somliga gårdar och gator i Upsala.

b. Blomholken kullrigare; fjällen mera olikstora, de yttre smalt hinnkantade. Fästet nästan äggrundt, slutligen något ihåligt. Frukterna starkt tre-ribbade, hinnkrönta, med 1—2 groplika körtlar under spetsen (ɔ: Tripleurospermum).

2. Baldersbrån

(Matricaria inodora L.)

är vanligen större än Kamillblomman, nästan luktlös (ɔ: Chamæmelum inodorum Bauh.), glatt, icke sällan nästan tvåårig, och har bladen temligen lika dennas (mycket smalt jemnbredt-delade), men dubbelt eller tredubbelt bredare blomster med talrikare (vanligen omkring 30) strålblommor, liknande Prestkragar, hvilka likväl stundom saknas.

Växer på åkrar och andra odlade ställen, stränder och grusplatser, vid vägar och gator (allm.). — F. ö. är den utbredd genom hela Europa utom det sydligaste (och i Orienten, Caucasien, norra och medlersta Asien, nordligaste Amerika).

Blommar hela sommaren; mognar från medlet på Juli. Strålblommorna sänka sig mot natten och höja sig åter om dagen tills blomningen slutat, då deras rörlighet upphör. Blandad med Blåklinten och Vallmon, blir Baldersbrån ett temligen vackert åkerogräs.

* M. maritima (L) Fr. med korta, trubbigare och trindare, mera köttiga småblad och mindre blomster, växer på Kattegats stränder. LINNÉ undersökte den vid Göteborg och beskref den (under namnet Chamæmelum maritimum) i sin Vestgöta-resa, anmärkande att den står närmast M. inodora, "ehuru dess calyx nog liknar Cotulæ foetidæ" (Anth. Cotulæ). Sedan väckte RETZIUS åter uppmärksamheten på arten (i sina Observationes, 1769, meddelar han iakttagelser rörande densamma odlad). Slutligen har FRIES kritiskt granskat både den och M. inodora (Mant. III). Jfr också AFZELII uppsats i V. Akad. Handl. 1787.

11. Artemisia L.

Blomstren utan strålar, rundade eller äggrunda; blomkronorna trinda, diskens 5-tandade, kantens vanligen 2—3-tandade och smalare (hos Seriphia alla lika). Blomholken äggrund eller kullrig, tegellagd. Fästet plant eller kullrigt. Frukterna smalt-omvändt-äggrunda, eller nästan trinda, oribbade och okrönta. — Mångåriga örter med parbladigt-delade blad och klasvisa, små och sena blomster.

a. Absinthia. Fästet ludet. Diskblommorna tvåkönade, kantblommorna med endast spira, alla fröbildande. Blomstren större, rundade.

1. Vanliga Malörten

(Artemisia Absinthium L.)

blir omkring alnshög, är upprät, helt och hållet tätt-gråluden, och har

temligen glänsande, tätludna blad (rotbladen tredubbelt-parbladigt-delade) och hängande, gula blomster i rika klasar. Den blir icke sällan endast tvåårig, men vanligen mycket grenig och liksom buskig.

Växer på backar, vid vägar, byar, gårdar och bostäder på landet, i allmänhet på torr och mager eller stenig mark, i södra och medlersta Sverige. — Utbredd genom nästan hela Europa (utom det nordligaste samt Greklands och Italiens öar), i Orienten, Caucasien, Siberien och (inkoml.) Barbariet; i norra Amerika.

Blommar från medl. eller slut. Juli till Sept.

Malörten är utomordentligt besk, utmärkt bland stärkande, bittert-aromatiska mag- och maskmedel (malörtsextrakt och malörtsbränvin äro allmänt bekanta magmedel), och upptages i vår farmakopé ("Summitates Absinthii"). Lukten är genomträngande, äckligt aromatisk, märkbarast då blad eller blomster gnuggas. Örten har ägt ett visst anseende såsom verksam mot mal i kläder (hvadan namnet); dess verkan torde likväl, om någon, vara ringa eller åtminstone inskränkt till vissa malslag (enligt Retzius kan den t. o. m. bli motsatt den önskade). Om får beta malört, blir deras kött beskt. — De gamle botanisterna (Camerarius o. a.) kallade växten Absinthium (hvadan artnamnet), hvilken benämning härledes af Theophrasti Αψίνθιον (ἀπίνθιον, odrickbart) — eller kanske af ἀ—ψινθος, det som är långt ifrån behagligt. Emellertid har Malörten i Arvidh Månsons Örtabok icke mindre än 32 "dygder", hvaribland att göra klara ögon ("dricker man hennes lagh, tå klarar hon öghonen").

2. Klippmalörten
(Artemisia rupestris L.)

blir vanligen endast omkring 5 eller 6 tum hög och har svagt-håriga, parbladigt (kammlikt-) delade blad (rotbladens småblad icke sällan tredelade) och (relativt) stora, nedlutande blomster i enkel eller stundom nedtill grenig klase.

Växer på Gotlands och Ölands kalkberg (här och der ymnig). F. ö. är dess utbredning mycket gles (Thüringen, medl. Ryssland vid Saratow, Siberien). — Blommar sent (Aug., Sept. eller längre).

Denna art luktar behagligt och mildare än de andra. Linné upptäckte den på Stora Carlsön vid Gotland, hvarom han i V. Akad. Handl. 1741 (der han kallar den Artemisia caulibus simplicibus etc.) säger: "Jag har ännu ej funnit henne hos någon auctor, men låtit plantera henne uti Upsala Acad. trädgård". Han beskref den sedan noggrant i Gotlandsresan, med teckning (efter den odlade växten).

b. Abrotana. Fästet glatt. Blommorna som hos a, men diskblommorna icke sällan sterila (ↄ: Oligosporus Cass. Dracunculus Bess.). Blomstren mindre.

3. Gråbuan
(Artemisia vulgaris L.)

blir omkring alnshög eller icke sällan nära 2 alnar, och har stark, träig rot, upprät och vanligen brunröd stjelk med uppstående grenar, nästan dubbelt parbladigt delade, eller enklare, under hvitludna blad samt små, nästan uppräta, vanligen brunaktiga, ellipsoidiska blomster i talrika klasar.

Växer vid vägar och gärdesgårdar, på sämre åkrar (ett allmänt åkerogräs i Småland ↄ: L.), åkerrenar och andra odlade eller bebodda ställen, bland grus och på stränder. — Utbredd i nästan hela Europa, norra och medlersta Asien, Algerien, Caucasien, Orienten; i norra Amerika.

Blommar från medlet på Juli till hösten. — På Östersjöstränderna växer en var. med mycket täta blomsterklasar och smalare delade, hvitludnare blad (ↄ: A. coarctata Forselles).

Gråbuan är mindre besk än Malörten och luktar ej obehagligt då den sakta gnuggas. Den är något hartsartadt sammandragande och lemnar, medelst jäsning, en välsmakande sprit med behaglig lukt. Torkade rötterna berömmas mot fallandesot och finnas på apoteken (Fibrillæ radicis Artemisiæ Pharm.). Dekokt på örten drickes i några landsorter mot frossa. Bland fyllning i stekta gäss och ankor lärer den ock vara god (för smaken). I visthus o. d. anbringar man icke sällan dess blomvippor för att "rena luften". Gråbuan har i Arvidh Månsons Örtabok 26 "dygder", hvaribland en mot trötthet ("then som hafver gått sig tröttan, när han hafver vandrat, han må göra sigh fotavatn aff Gråbo, thet hjelper") och en att erhålla långt skägg. — Växten kallas vanligen Gråbo och är en bland våra allmännare; man ser den vid nästan alla vägar jemte Tistlar o. d., eller kring våra odlingar och boningar på landet i sällskap med Nässlor och Målla.

4. Fältbuan
(Artemisia campestris L.)

blir vanligen $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ aln hög och har parbladigt (eller dubbelt-) och nästan trådsmalt delade, merendels nästan glatta blad och rundadt-äggrunda, lutande, brunaktiga, mycket små (vanligen knappt 10-blommiga) men talrika blomster i ensidiga klasar.

Växer på torra, sandiga backar och fält, branta och steniga stränder, murar o. d. i södra och medlersta Sverige (särdeles i slättbygd). Utbredd genom nästan hela Europa och Siberien; i Algerien, Caucasien (i Canada).

Blommar mest i (Juli) Aug., Sept. — I Skåne, på Öland och Gotland omvexlar den med silkesludna blad. — De gamle botanisterna (Tragus) kallade den Abrotanum silvestre (Vild Åbrodd) med hänsyn till de smaldelade bladen. — Är nästan smaklös.

* A. laciniata W. har gleshåriga blad, rotbladen och de nedre stjelkbladen dubbelt (eller nästan tredubbelt) parbladigt smalt-lansettlikt-delade eller inskurna, samt lutande, nästan klotrunda, små blomster. Växer (inom Sverige) endast på Öland, der Liljeblad upptäckte den 1789.

c. Seriphia. Fästet glatt. Blommorna alla tvåkönade och fröbildande. Blomstren mindre.

5. Strandmalörten
(Artemisia maritima L.)

är tätt-hvitluden och har parbladiga blad med jemnbreda eller smalt-jemnbredt tredelade småblad och ellipsoidiska, små (endast omkring 5-blommiga) gulblommiga blomster.

Omvexlar med endast omkring qvartershög, svagare och krökt stjelk, uppräta eller endast lutande blomster (Gotland, Öland, Skåne), och med $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ alns eller högre, starkare, mera träig och upprät stjelk, nästan hängande blomster (ɔ: A. salina Liljebl.); den sednare var. är mera grålu-den och växer mest vid vestra kusten.

Växer på södra och vestra kusterna och på Gotland (hafsstr.), på hvilken ö redan Fuirén anmärkte arten. Linné upptäckte den både på Öland och Gotland (upps. i Vet. Akad. Handl. 1741). — Utbr. öfver nästan alla Europas kuster utom de nordligaste och en del sydliga och sydöstliga.

Blommar i Aug., Sept. — Har en ganska stark och behaglig, nästan kamferlik lukt, men hvilken minskas då växten odlas och lärer vara svagare hos den större variet. "Hon luktar så härligen som en Lavendel eller Marum och synes hel och hållen hvit", säger Linné a. st. Endast får och hästar lära äta Strandbuan.

12. Tanacetum L.

Blomstren utan strålar, nästan skållikt plattade; blomkronorna trinda (gula), diskens (4—) 5-tandade och tvåkönade, kantens vanligen 3-tandade, smalare (spirbl.). Blomholken kullrig, tegellagd. Fästet kullrigt, glatt. Frukterna omvändt-kägellika, 5-kantigt-ribbade, med kort hinnkrona.

1. Renfanan
(Tanacetum vulgare L.)

En mångårig, omkring alnshög, upprät ört med parbladiga blad, nästan pardeladt inskurna och sågade småblad samt gula blomster i rik qvast. Bladen äro icke sällan krusiga.

Växer på torr eller stenig mark, på åkerrenar (hvadan namnet), ängar, dikeskanter, vid vägar och bebodda ställen.

Utbr. genom nästan hela Europa (utom Grekland och Turkiet), i Caucasien, Siberien.

Blommar i Juli och Aug. (eller längre); mognar mot slutet Aug.

Har stark, balsamisk, nästan kamferlik, lukt (hvadan den också, såsom i Östergötland, kallas Däsmegräs) och beskt-aromatisk smak, samt är bekant isynnerhet som maskmedel, hvadan den ock finnes på apoteken (Summitates Tanaceti Pharm.). Reinfarn kallas växten redan i den gamla örtboken Hortus sanitatis Mogunt. (1485). Den är tecknad i Til-Landz' Icones (1683), n. 95.

13. **Cotula** L.

Blomstren utan strålar, nästan skållikt plattade, deras kantblommor kronlösa; diskblommornas krona vingadt-platt, 4-tandad. Blomholken kullrig, tegellagd. Fästet glatt. Frukterna platta, kantade, diskens smalare, kantens skaftade, alla utan hinnkrona.

1. **Cotula coronopifolia** L.

En ettårig, liten (3—6 tums), glatt ört med parflikiga och nedtill tandade, eller endast tandade (eller helbräddade) blad och gula blomster. Krok upptäckte och samlade den 1853 i Bohuslän nära Uddevalla (Kasens Nabb), men den lärer nu, enligt hvad upptäckaren muntligen upplyst, der vara utgången. — F. ö. är dess utbredning mycket spridd (Danmark, nordv. Tyskland, Holland, Spanien, Brasilien, Cap, N. Zeeland, Van-Diemens-land).

Anm. Hos de tre sista slägtena (Artemisia, Tanacetum, Cotula) äro blomstren alltid strållösa. Frukten är utan eller nästan utan hinnkrona (ɔ: Artemisieæ).

4. GNAPHALIEÆ.

Blomstren lik- eller olikblommiga, alltid strållösa. Fästet bart eller nästan bart. Ståndarknapparna med två små bihang nedtill. Märkena nästan som hos föregående flock. Frukten hårkrönt eller skallig. — Bladen vexelvisa, hela och smala.

14. **Antennaria** G.

Blomstren likblommiga, enkönade, tvåbyggare (ena slaget egentl. med sterilt-tvåkönade blommor); ståndarblommornas (de sterilt-tvåkönades) krona rörlik, deras hår upptill nästan klubb-(antenn-)lika, spirblommornas krona nästan trådlik, deras hår smala upptill. Blomholken nästan klock- eller skållik, mångradigt tegellagd, m. e. m. torrhinnig. Fästet kullrigt, bart. Frukterna trindt-aflånga, krönta med enradiga hår.

Mångåriga, mindre örter med gyttrade, hvita, blekröda eller gråaktiga blomster, m. e. m. ludna eller ulliga blad.

1. Vanliga Kattfotan
(Antennaria dioica G. — Gnaphalium dioicum L.).

En vanligen (isynnerhet under blomningen) endast 3—5 tum hög ört, särdeles ståndarväxten, hvars blomster äro bredare, mera rundade än spirväxtens. Rotskottsbladen äro nästan spadlika, omkring tumslånga, under hvitludna. Blomstren (båda slagen) variera hvita, blekröda och rosenröda.

Växer på torra hedar och betesmarker, bergsbackar och mager slättmark (allm.). Blommar under Maj och Juni; mognar under Juli (men är vanligast steril och ökar sig mest genom rotskott). — Utbr. genom nästan hela Europa (utom Grekland o. a.), Caucasien, Orienten, Siberien och nordligaste Amerika.

Kattfotan är en lika allmänt bekant som för sin täckhet omtyckt växt, hvilken med sina låga och täta, grå- eller hvitludna tuvor (bladrosetter) väl kläder de torra och magra ställen der den trifves. Både bladen och de eternellartade blomstren göra örten lätt bemärkt, isynnerhet som den nästan alltid växer ensam, utan blandning med andra. ”Blomstret, anmärker Dybeck, är ännu rätt kärt för bondflickorna, hvilka deraf binda evighets-kransar, de der ofta få plats under kistlocken, och tros skydda mot ondt”, och i Dalsland får man f. ö. skåda de sinnrikaste prydnader af detta blomster. Blomstren bibehålla sig nemligen länge, nästan som eterneller. Varieteten med rosenröda blomster är en liten särdeles täck eternell. — Som örten är tvåbyggare, är det vanligen medelst vinden, som pollen sprides från ståndarväxten (de sterilt-tvåkönade blommorna), men icke direkte utan från märkena, hvilka medtaga det då de genomtränga ståndarröret. Det händer dock icke så sällan att insekter besöka blomstren om natten och, ”en oskyldig kärleks oegennyttiga budbärare, bestrida zephiren, hvars vingar de låna, den rol som naturen annars tilldelat honom”.

* A. alpina (L.), som växer på de högre fjellen (”in alpibus nostris frequentissima”) liknar mycket den vanliga, men är merendels något mindre och har gråaktig, mera spärrad holk. Dess ståndarväxt är mycket sällsynt.

* A. carpathica (Whlnb.) liknar de båda andra, men saknar deras rotskott och har lansettlikt-jemnbreda, spetsade blad och större, svartgrå blomholk. Växer på Lapplands fjellar. — Læstadius upptäckte den 1820 vid fjellet Kappavara i Lule-Lappmark (beskr. V. Akad. Handl. 1822).

15. Gnaphalium L.

Blomstren olikblommiga eller sällan likblommiga, tvåkönade. Blomholken nästan klock- eller skållik, mångradigt tegellagd; dess fjäll hinnaktiga, nästan plana. Fästet nästan plant, bart. Kantblommorna en- eller flerradiga, med trådsmal krona; diskblommorna tvåkönade men

sterila. Frukterna trindt-aflånga, alla krönta med likadana enradiga hår. — Mest två- eller ettåriga, vanligen m. e. m. ludna eller ulliga örter.

a. Helichrysum DC. Blomstren (hos vår art) likblommiga; alla blommorna tvåkönade. — Blomstren gyttrade, glänsande gula (Eterneller).

1. Hedeblomstret

(Gnaphalium arenarium L.)

är mång- (eller åtminstone två-)årigt, nästan fotshögt, och har något gulaktigt tätludna blad och temligen stora och talrika, varaktiga blomster med rundad, glänsande citron- (stundom pomerans-)gul, slutligen spärrad holk och gula blommor.

Växer på sandslätter och hedar (hvadan namnet) i de södra landskaperna (allmännast i Skåne) och på Gotland (Hemsö socken). LINNÉ anmärkte Hedeblomstret på Öland vid Högsrum kyrka (1741), sedan han förut sett detsamma "på Skånes slätter". — Blommar i Juli, Aug. (bäst) och Sept. — Utbr. utomlands: Danmark, medl. Europa, Frankrike, Ungern, medl. och södra Ryssland, Orienten.

Denna Eternell som (oberäknadt Kattfotan) är den enda egentliga inhemska, utgör en prydnad för Skånes torraste och magraste sandslätter, der den, enligt LINNÉS ord i Skånska resan "växer så allmänt som upp i landet Kattfötter". Den upptages redan i Frankenii Speculum, 1659 ("Amaranthus luteus, Heedbloma, Guul Reenbloma, Maalgräs"). TOURNEFORT kallade den (1700) Helichrysum germanicum (tysk Eternell), emedan den blef bekant först i Tyskland. — Blomstren ha en svagt aromatisk lukt (isynnerhet om de gnuggas) och kunna läggas bland kläder mot mal.

b. Gnaphalium Br. Blomstren olikblommiga, kantblommorna med endast spira, flerradiga eller (hos G. supinum ɔ: Homalotheca Cass.) enradiga. — Blomstren i ax (eller gyttrade). Noppor.

2. Hvitnoppan

(Gnaphalium luteo-album L.)

är ettårig, vanligen knappt fotshög, och har slaka, nedtill greniga stjelkar, mjuka, glest-hvitulliga blad och blekgult-hvitglänsande, slät blomholk med gula blommor; blomstren bilda en tät qvast.

Växer i södra Sverige, på grusiga och sandiga men fuktiga ställen, mest vid vägar isynnerhet nära kusten (i allmänhet sällsynt, men vid Färjestaden på Öland ymnig). Blommar under sommaren, tills i Aug. — Utbr. kring nästan hela jorden; i Europa (utom det nordliga-

ste), på Canariöarne, i Senegal, Algerien, Egypten, Orienten, Ostindien och Kina, på Nya Holland, N. Zeeland, S:t Helena (Napoleons graf), Cap, i Amerika. Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande i slutet af Mars.

Först upptagen som svensk i supplementet till Retzii Prodromus floræ scandinavicæ (1805), sedan Liljeblad upptäckt växten på Öland.

3. Sumpnoppan
(Gnaphalium uliginosum L.)

är ettårig, mycket mjuk och hvitullig, omvexlande grenig eller enkel, större (omkring 5 tum) eller mindre (tumshög). Blomholken är nästan grön; blommorna äro brunaktiga, mycket små; blomstren gyttrade.

Växer helst på tidtals öfversvämmade, isynnerhet sandiga, ställen, såsom vid stränder, kärr och diken, vid och på vägar och gator. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Siberien och norra Amerika.

Blommar och mognar från Juli till ini Oct., ehuru den stundom kan borttorka tidigare. På södra och vestra kusterna växer (särdeles på gammal tång) en glatt och späd var. (ɔ: G. nudum), och i Lappland en annan (snarare underart) med bladen mera svepelikt samlade under de något större blomstren (ɔ: G. pilulare Whlnb.). — Redan Bromelii Chloris gothica (1694) upptager växten (ɔ: Gnaph. minus). Tournefort (1700) kallade den Helichrysum aquaticum (Vatten-eternell). Örten är en bland dem som snarast visa sig på uttorkade ställen.

4. Skogsnoppan
(Gnaphalium silvaticum L.)

är mångårig, omkring fotshög, upprät och enkel och har relativt långa, under ulliga rotblad och bruna blomster, hvilka bilda ett långt och glest ax.

Växer i torra (sandiga) skogstrakter (planta vix nisi in silvis obvia ɔ: L.), helst på svedda ställen, på ljung och buskmark, på leriga skogsbackar och vid skogsåkrar. — Utbr. genom nästan hela Europa och Siberien (i norra Amerika troligen inkomling).

Blommar (och mognar) mest under Aug. och Sept., men stundom ända till Nov. — Kan variera icke så litet, hvarom (och rörande nästa art) Læstadius meddelade åtskilliga anmärkningar i Botan. Notiser för 1856. — Vaucher har iakttagit att blomholken mot mognaden sluter eller öppnar sig efter som vädret är vått eller torrt, tills slutligen, då fröen äro mogna och värmegraden sådant tillåter, fästets rand viker om sig så att holken blir alldeles utbredd och icke mera kan sluta sig. Fröspridningen går då obehindradt för sig medelst de lätta hårkronorna.

* G. norvegicum Gunn., som växer i fjelltrakterna, har glest-silkesludna blad och tätare blomsterax. Oeder upptäckte och bestämde arten i Norges fjelltrakter, hvadan Gunner (i Flora norvegica) kallade den G. norvegicum. Då Linné erhöll den från södra Tysklands alper, inlade han den i sitt herbarium såsom G. silvaticum, hvadan Smith sedan kallade fjellens växt G. silvaticum (enligt Linnés herb.) och den allmänna G. rectum.

5. Fjellnoppan
(Gnaphalium supinum L.)

är mångårig, liten (1—3 tum), spenslig, något hvitullig och har svag rot, smal, 1—8-blomstrig, stundom, särdeles på mycket öppna ställen, ingen stjelk, och bruna eller gulbruna blomster.

Växer på fuktiga ställen på eller under fjellen. (Utbr. nästan alla Europas alper, Island, Labrador, Caucasien och Persien; Algerien.)

Upptäcktes som svensk i Vesterbotten ("Kengis utmed elven") af Liljeblad (1788), som upptog den i sin Floras 1:sta upplaga under namnet Gnaphal. filiforme. Wahlenberg anmärkte växten på många ställen i Lappland och granskade den närmare i Flora Lapponica. Sednare meddelade han anmärkningar om densamma i Svensk Botanik (X) med Læstadii teckning. Jfr också Hartmans uppsats i V. Ak. H. 1818.

16. Filago L.
(Ullört-slägtet).

Blomstren olikblommiga, tvåkönade; blommorna till större delen kantblommor med endast spira och trådlik krona, kring ett mindre antal tvåkönade diskblommor med rörlik (4-tandad) krona. Blomholken pyramidlikt-äggrund eller kägellik, m. e. m. 5-kantig, dess fjäll skåliga eller kölade, de yttersta hyllebildande, de innersta omslutande de yttre spirblommorna. Fästet derigenom fjälligt i kanten. Frukterna omvändt-äggrunda eller nästan trinda, de yttersta (mellanfjälls-) utan eller nästan utan hårkrona, de andra hårkrönta.

Ett- eller två-åriga, mindre, mycket (gråaktigt) ulliga örter med gul- eller brunaktiga, mycket små blommor inom m. e. m. gråluden holk; växande på kala, soliga ställen.

a. Gifola Cass. (Impia Bl. et Fngh.). Holkfjällen spetsade, motsatt 4—5-radiga, tilltryckta eller slutligen obetydligt utstående. Fästet trådlikt-kägellikt. De yttre (mellan fjällen sittande) spirblommorna flerradiga, deras frukter alldeles skalliga. — Blomstren pyramidlikt 5-kantiga, tätt samlade till nästan klotrunda gyttringar; deras hylle skärmlikt, mindre tydligt.

1. Tyska Ullörten
(Filago germanica L.)

är nästan tvåårig, tätbladig, större (stundom fotshög) och mera grön- eller gulaktig än de båda andra arterna, samt har vanligen omkring 5 linier breda blomster, med upptill rödaktig, slutligen halmgul (glänsande) blomholk.

Växer på sandiga slätter, åkrar och gärden i södra Skåne ("Helsingborg: J. Leche" L. fl. suec.: F. pyramidata) och Halland. — Blommar i Juli. — Utbr. hela Europa utom det nordligaste, i Caucasien, Orienten, norra Afrika; i norra Amerika (troligen inkoml.). Vid Catania på Sicilien samlade förf. den (mogen) i slut. Maj.

Wahlenberg anmärker att denna art, såsom den sydligaste, har den baraste och liksom af torkan mest blottade samt polerade blomholken, då nästa art (den nordligaste) har den helt och hållet ullig och den sista, till utbredningen den medlersta, endast till hälften.

b. Oglifa Cass. (Achariterium Bl. et Fngh.). Holkfjällen ospetsade, 2—3-radiga, slutligen stjernlikt utstående. Fästet kort (upptill temligen bredt, nästan plant). De yttre (mellanfjälls-) spirblommorna nästan enradiga, deras frukter skalliga eller med svag, enradig hårkrona. — Blomstren äggrundt-kägel- eller pyramidlika, knippade eller ensamma, med tydligt, 5-bladigt hylle.

2. Vanliga Ullörten
(Filago montana L.)

är ettårig, hvitgrå, och har merendels temligen talrika, uppstående, raka grenar, 4—5 linier långa blad och omkring 2 linier långa blomster med mycket ullig holk. Förekommer i södra Sverige med längre, endast upptill blomsterbärande och bladiga grenar (ɔ: F. arvensis L.).

Växer på sand- eller grusbackar och hedar och blommar i Juni, Juli; mognar under Juli. — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien.

Fries meddelar i sina Novitier och deras Mantissa 3:a kritiska anmärkningar till både denna och nästa arts karakteristik och synonymi.

3. Lilla Ullörten
(Filago minima Fr.)

är nästan tvåårig, gråaktig, spensligare än de båda andra arterna, omkring 4—5 (2—6) tum hög, och har 3 eller 4 linier långa, mera spetsade blad och upptill något gulaktig, endast omkring 1 linie lång blomholk.

Växer på sandiga slätter, gärden och backar i södra Sverige och på Gotland. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. i nästan hela Europa o. a.

Denna lilla, men utmärkta, art har länge varit bekant, ehuru icke sällan misskänd. Redan LOBELIUS (o. a. äldre) kände växten och kallade den Gnaphalium minimum, hvilket namn SMITH bibehöll då han upptog arten i sin Flora britannica och hvarunder man ock sedan vanligen upptog densamma (såsom WALLMAN i Liljeblads floras 3:dje uppl., 1816), tills FRIES i sina Novitier visade att växten hörer till Filago-slägtet (ɔ: F. arvensis minima nov. ed. 1, 1824). WAHLENBERG ansåg den vara LINNÉS egentliga Filago arvensis, och under detta namn skildrade han den i Svensk botanik. — Såsom han anmärker, synes Ullörternas nytta vara "att icke blott i sin mån göra nakna ställen behagligare, utan äfven något förbereda dem till en bättre växtlighets emottagande" och att täcka just de magraste med sin skyddande ull.

5. INULEÆ.

Blomstren olikblommiga, med gula strålar. Fästet bart. Ståndarknapparna med två trådlika bihang vid basen (svansade). Märkena jemnbreda, upptill jemnt småludna på utsidan, nästan trubbiga. Frukten hårkrönt. — Bladen vexelvisa, hela och vanligen smala.

17. **Inula** L.

Blomstren med talrika, enradiga och smala (gula) strålblommor. Blomholken kullrig, vanligen (hos de egentliga Inulæ) mångradigt-tegellagd med de inre bladen m. e. m. hinnaktiga. Fästet plant. Frukterna krönta med enradiga borsthår, vanligen (hos de egentliga Inulæ) nästan trinda.

Mångåriga, storblomstriga, gulblommiga örter.

a. Corvisartia Mer. Frukterna fyr- (eller fem-)kantiga, strimmiga, deras hår ringlikt-sammanväxta nedtill, nästan tvåradiga. Strålblommorna spirblommor. — Blomholkens yttre blad mångradiga och gröna, de inre enradiga och nästan läderartade.

1. **Elensörten** eller **Alanten**
(Inula Helenium L.)

är bland våra resligaste örter (blir stundom 3 alnar hög) och den storblomstrigaste bland alla våra Compositæ. Den har stor och grenig, köttig, mörk, inuti hvit rot; äggrunda, under gråludna, fotslånga blad; spärrad, valnötstor blomholk, och omkring 40 tumslånga, guldgula strål-

blommor. Blomstren lukta starkt och deras holk är icke sällan liksom kådig.

Växer i södra kusttrakterna på fuktig mark, särdeles vid byar och odlingar ("såsom inhemsk"), samt spridt (förv.) upp till Mälaren. Blommar hela sommaren. — Utbr. i nästan hela Europa, utom det nordligaste och sydligaste (Sicilien, Grekland o. s. v.); i Caucasien, Siberien.

Färska roten har en egen, aromatisk (nästan kamferlik) lukt; hos den torra är lukten svagare, nästan liknande Luktviolens. Smaken är härsket-slemmig, besk och starkt-aromatisk. Under benämningen Ålandsrot (Radix Enulæ Pharm.) utgör den ett bekant bröst- och magmedel. Den har i Arvidh Månsons Örtabok hela 24 "dygder", hvaribland n:o 1: "ätes hon om morgonen, tå gör hon sundt hjerta"; n:o 2: "warder hon skuren små, och lagdt uthi wiin eller ööl, och thet druckit, gör lätta röst och klar öghon". Allmogen brukar icke sällan tugga torra roten mot kolik. — Namnet Helenium förekommer först hos Dioscorides (Ἑλένιον) och Plinius och tros utmärka den ört, som Helena sådde. Bauhinus, Camerarius o. a. kallade växten Helenium (vulgare), hvadan dess artnamn. Benämningarne Ålandsrot och Alant äro troligen förvridningar af denna "Helenas (Elens, Älins) rot eller ört". — Linné undersökte Elensörtens blommor vid Fellingsbro i Vestmanland och anmärkte (se hans Vestgöta-resa) deras vigtigaste slägt-kännetecken (de tvåsvansade ståndarknapparne). Först (1741) anmärkte han den på Öland och nästan samtidigt dermed Kalm (1742) i Bohuslän och Leche i Skåne. Kalm omtalar (Vet. Ak. handl. 1743) att Elensörten växte "ymnigt på ängar och lågländta åkerrenar vid byn Bionni i Morlanda på Oroust", der den sades växt "från urminnes tider".

b. Inula Mer. Frukterna nästan trinda, ribbade, deras hår alldeles fria. Strålblommorna spirblommor eller sterila.

2. Jolsterkrislan
(Inula salicina L)

är omkring alnshög, upprät, mångbladig, med temligen hårda och glänsande blad, något liknande Jolsterns (Salicis pentandræ), hvadan artnamnet. Blommorna äro mörkgula; strålblommorna talrika, omkring 5 linier långa. Blomholken blir slutligen brunaktig.

Växer på magra ängar och steniga ängsbackar, både på buskig och kal mark, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. i nästan hela Europa utom det nordligaste och England, Sicilien, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Blommar i Juli (från medlet) och Aug. (till slutet). På Öland förekommer den liten och enblomstrig.

3. Britakrislan
(Inula Britanica L.)

är upprät, vanligen gleshårig, och har temligen stora blomster (strålblommorna 5 linier långa) och lansettlika eller nästan jemnbreda blad.

Växer på fuktig slätt- eller ängsmark, vid stränder och diken på Gotland, Öland och i Skåne. — Utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste samt England, Spanien, södra Italien och Grekland; i Caucasien, Siberien.

Blommar från slutet på Juli till medl. Sept. Den omvexlar till storlek (men är mest fotshög) och hårbeklädnad; är merendels temligen hårig, men stundom nästan glatt, stundom mera gråluden. En sådan ludnare var. var den I. Britanica, som Linné upptäckte (såsom svensk) vid Bursviken på Gotland och på Öland vid Pesnäs (upps. i Vet. Ak. handl. 1741) samt i sin Flora suecica ed. 2 upptog såsom I. dysenterica, under det han vid den der för första gången såsom svensk under sitt rätta namn upptagna I. Britanica endast har "habitat in Scania" (prope Gunnarstorps, Nos etc.) — Britakrislan tros vara Dioscoridis βρεττανική (hvars härledning är osäker), enligt Dalechamp, som kallade växten Britanica (sc. herba), hvadan dess artnamn, ehuru Linné sedan skref "britannica" (oriktigt, ty den växer icke i England).

* I. ensifolia L., som är utmärkt genom sina talrika, något krökt svärdlika, nerviga och hårda blad, växer (inom Sverige) endast på ett par ställen på Gotland, der J. P. Rosén upptäckte den (1816—8).

18. Pulicaria G.

Blomstren med enradiga, gula strålblommor (spirblommor). Blomholken kullrig, tegellagd. Fästet plant. Frukterna trinda, nästan cylindriska, ribbade, med en mycket kort, tandad eller delad krona kring borsthåren.

1. Loppörten
(Pulicaria vulgaris G. — Inula Pulicaria L.).

En ettårig, vanligen 6 till 10 tum hög, temligen mjuk, småluden, vid blomstren nästan armgrenig ört med aflånga, vågbräddade, omkring tumslånga blad, korta (knappt linielånga) strålblommor, och liten (ärtstor) men mycket körtelhårig blomholk.

Växer på fuktiga eller tidtals öfversvämmade ställen vid byar, vägar och gator i Skåne (der den är allmän), Blekinge och på Öland.

— Utbr. genom hela Europa, utom det nordligaste, till Caucasien, Siberien; på Canari-öarne.

Blommar och mognar i Aug. och Sept. Har (särdeles blomstren) en egen, stark, något syrligt aromatisk lukt. Namnet (både det svenska och det botaniska) antyder växtens bruk mot loppor, hvarvid man isynnerhet användt örten upphettad eller dess rök.

19. **Solidago** L.

Blomstren med 5—15, enradiga, gula strålblommor. Blomholken nästan äggrund, flerradigt tegellagd, dess blad olika stora. Fästet nästan plant, tandadt-gropigt. Frukterna nästan trinda, spollika, ribbade, hårkrönta; håren enradiga.

1. **Guldriset**

(Solidago Virga aurea L).

En mångårig, vanligen alnshög eller högre, upprät ört med uppstående, smala och raka grenar, lansettlika eller ovala blad (rotbladen icke sällan 2 tum breda) och stor, rik blomstervippa.

Växer både på torrare skogsbackar, ängar och betesmarker, i tallskog eller ljungmarker (blir då smalbladigare) och i skuggigare, fuktigare skogsmark (bredbladigare), allmän. — Utbr. genom hela Europa utom Grekland, Sicilien); i Algerien, Caucasien, norra Asien och norra Amerika.

Blommar från och med Juli till medlet på Sept.; mognar i Aug. ("flores autumno prata sicca silvatica ornant" L.) — På kala berg och klippor, isynnerhet på Östersjöns stränder samt i Lappland, omvexlar den enklare (och mindre) med större, mera spridda och bladiga blomster. Då den blir som bäst utvecklad, är den helt prydlig med sina klart gula blomster, hvilka icke sällan lysa i skogskanterna jemte Praktmjölkets röda spiror.

Örten är besk och sårläkande; roten salivretande och skarp, diuretisk. — De gamle botanisterna (t. ex. DODONÆUS, MATTHIOLUS) kallade växten Virga aurea, hvadan dess artnamn.

20. **Linosyris** Cass.

Blomstren utan strålblommor (alla blommor tvåkönade). Blomholken kullrig, 2—3-radigt tegellagd; dess blad olikstora. Fästet nästan plant, tandadt-gropigt. Frukterna nästan aflånga, hoptryckta, oribbade, hårkrönta; håren tvåradiga.

1. Guldborsten

(Linosyris vulgaris Cass. — **Chrysocoma Linosyris** L.).

En mångårig, omkring 5 (4—8) tum hög, vid roten nedkrökt ört, med smal men temligen stark stjelk, smala, småprickiga, glatta och gråaktiga (vanligen ensidiga) blad och gula blomster i tät qvast.

Växer på Ölands m. e. m. torra betesmarker och kalkhällar. F. ö. utbr. genom nästan hela Europa utom det nordligaste och sydligaste (Sicilien m. m., Grekland); i Caucasien. Den utländska är större.

Blommar i Aug., Sept. — Upptäcktes, som svensk, af Dr Wahlbom, som var provincial-läkare i Calmar och Linnés lärjunge. Han meddelade växten till Linné, så att han kunde upptaga den i sin Flora suecica, 2:dra uppl.

6. ASTERINEÆ.

Blomstren vanligen olikblommiga, med röd- eller blåaktiga eller hvita strålar. Fästet bart. Ståndarknapparna svanslösa. Märkena jemnbreda, spetsade, upptill jemnt småludna på utsidan. Frukten hårkrönt, sällan skallig. — Bladen vexelvisa, hela och smala.

21. Aster L.

Blomholken ellipsoidiskt-äggrund, oregelbundet tegellagd, dess yttre blad mycket mindre (de yttersta skärmlika). Fästet något kullrigt (litet). Strålblommorna talrika, enradiga. Frukterna aflånga, plattade, hårkrönta.

1. Strandastern

(Aster Tripolium L.).

En mång- (nästan två-)årig, upprät, vanligen omkring fotshög eller högre, glatt och något vattig ört, med brunröd stjelk, smala, temligen köttiga, något röd- eller blåaktiga blad och qvastvisa blomster med blå (omkring 10 eller 15) strålblommor. Omvexlar från qvarters- till alnshög.

Växer på södra och medlersta Sveriges hafsstränder (helst steniga) och blommar mest i Aug. och Sept. — Utbr. i nästan hela Europa (och Siberien).

Förekommer stundom (enligt Hartman) med hvita strålblommor, eller alldeles utan sådana.

Kreaturen äta gerna Strandastern liksom andra strandörter, hvilka de tycka om för deras sälta. Växten är de gamle botanisternas, t. ex. Dodonæi (1553), Tripolium, hvadan dess nuvarande artnamn.

22. Erigeron L.
(Bink-slägtet).

Blomholken kullrig, tegellagd. Fästet något kullrigt. Strålblommorna talrika, flerradiga, de inre vanligen trådlika. Frukterna nästan jemnbreda, plattade, hårkrönta.

Mång- eller två- (eller ett-)åriga, m. e. m. gråaktigt-håriga örter med helbräddade eller nästan helbräddade blad och röd- eller hvitaktiga strålblommor.

a. Trimorphæa Cass. De inre strålblommorna trådlika (diskblommorna 5-tandade).

1. Gråbinkan
(Erigeron acre L.)

är två- (eller nästan mång-)årig, vanligen omkring fotshög (men blir icke sällan mindre), temligen tätt gråaktigt hårig, och har rödaktig stjelk, blekvioletta eller rödletta strålblommor och slutligen rödaktiga frukthår. Omvexlar med större och mindre, glesare och mera gyttrade blomster.

Växer på torra, sandiga och steniga backar, hedar och gärden, samt bland grus.

Blommar från Juli (eller tidigare) till medl. Sept., mognar vid slutet på Juli. — Utbr. genom hela Europa (utom Grekland, Sicilien, Sardinien), Caucasien och Siberien.

Färska örten har skarp smak och luktar ej obehagligt då den gnuggas. Blommande är den temligen obetydlig, men mogen gör den sig bemärkt genom sina vackra hårkronor, hvilka bilda nästan regelbundna klot, stundom så ymniga att de nära täcka hela växten.

* E. Mülleri Lund är glatt, men liknar annars den vanliga Gråbinkan och växer nästan endast på några ställen i Lappland och Ångermanland.

* E. politus Fr. växer i Lappland och på Jemtlands och Herjedalens fjellar; på de sistnämnda upptäckte Thedenius den (1836).

2. Fjellbinkan
(Erigeron alpinum L.)

är mångårig, vanligen endast omkring 5 eller 6 tum hög och nästan 2-blomstrig, men storblomstrigare och längre- och glesare-hårig än den vanliga. Blomstren äro vackra, med nästan rosenröda (sällan hvita eller hvitaktiga), 3—4 linier långa strålblommor. Stjelken är brun.

Växer i Jemtlands, Herjedalens och (sällsynt) Lule-Lappmarks fjelltrakter. — F. ö. på nästan alla Europas (och Caucasiens) alper; i Si-

berien, Grönland, på Klippbergen, Island; dessutom vid Magelhanska sundet (enligt D. HOOKER).

Omvexlar med nästan dubbelt större blomster. Fjellbinkan upptäcktes som svensk af HARTMAN på Åreskutan i Jemtland (1813), hvilken upptäckt han meddelade i Vet. Ak. handl. 1818. Väl hade WAHLENBERG redan upptagit växten i sin Flora lapponica, men han kände den endast från norska Nordlanden och Finnmarken. — FRIES behandlar i sin Mantissa III närmare både denna och de närstående arternas (med varieteter) karakteristik och synonymi.

* E. uniflorum L. är vanligen mindre, en- (mycket sällan två-)blomstrig, nedtill nästan glatt men upptill, särdeles holken, ullhårig, och har hvita, stundom rödaktiga, strålblommor. Växer mest på de högre fjellen, särdeles Lapplands, der LINNÉ fann den "frequens" och egnade den en närmare undersökning (föreg. art kände han deremot icke som svensk). Förut hade dock RUDBECK d. y. der anmärkt och låtit måla den (1695); den upptages också i hans Index (1720).

b. Conyzella Dill. Strålblommorna alla tunglika (diskblommorna 4-tandade).

E. canadense L., som härstammar från Canada och Virginien och för öfver 200 år sedan spriddes till Europa (der den nu mångenstädes är liksom inhemsk), upptages vanligen i våra floror, ehuru den hos oss är mycket obeständig. Den är ettårig och har små, hvitgula blomster.

23. Bellis L.

Blomholken kullrig, dess blad endast en- eller tvåradiga, nästan lika stora. Fästet kägellikt. Strålblommorna talrika, enradiga. Frukterna omvändt-äggrunda, plattade (kantadt), skalliga.

1. Tusenskönan
(Bellis perennis L.).

En mångårig ört med nästan bladlösa, omkring 6 tum långa, enblomstriga stänglar från den greniga rotstocken, smalt-omvändt-äggrunda (omkring 5 linier breda) blad och hvita eller rödletta, vanl. 2 till 3 linier långa, strålblommor. Den bildar små mörkgröna tuvor.

Växer på ängar, något fuktiga gärden och betesmarker, vid vägar, nära städer och byar, i Skåne, på Öland och Gotland, samt förvildad på några ställen upp till Stockholm. Odlas också (dubbel) mycket i trädgårdar. — Utbr. genom hela Europa utom det nordligaste.

Blommar nästan hela året, d. v. s. så länge marken är bar, men vackrast och rikast i Juni. Blomstren ("Vetteljus") sluta sig under natten (och vid regnväder). "Blommar nästan hela året och sluter blomstren hvarje natt", säger LINNÉ om växten, anmärkande att den icke behagar kreaturen, icke en gång gässen, "cum quibus optime adolescit".

Men så mycket omtycktare är den täcka Tusenskönan i våra trädgårdar, eller der den på gräsvallen helsar oss med sina utbredda purpur- och silfverkronor, de der båda den vackrare årstidens ankomst eller ut göra en bland de första länkarne i Floras blomsterkrans. Såsom nämndt, uppresa och sluta sig strålblommorna mot natten, hvarvid stängeln kröker sig; om morgonen breda de åter ut sig då solen skiner, mot hvilken blomstren söka vända sig derigenom att stängeln smånigom rätar ut sig.

7. EUPATORINEÆ.

Blomstren lik- eller olikblommiga, med eller utan strålar. Fästet bart. Ståndarknapparna svanslösa. Märkena trinda eller nästan trinda, på utsidan luddvårtiga. Frukten hårkrönt.

7a. Blomstren olikblommiga. Märkena (hos spirblommorna) spetsiga. Frukterna trinda, strimmiga eller släta. — Blomsterstänglarna från egna knoppar, tidigare än bladen (ɔ: Tussilagineæ).

24. Tussilago L.

Blomstren olikblommiga, sambyggare: med talrika, flerradiga, smalt tunglika, fröbildande spirblommor kring de rörlika, tvåkönade men sterila diskblommorna. Blomholken klocklik, trind; dess blad tvåradiga, nästan lika långa. Fästet plant. Märkena korta och (hos de tvåkönade blommorna) mycket korta (outvecklade). Frukterna vigglikt-jemnsmala, strimmiga, hårkrönta.

1. **Hostörten** eller **Hästhovan**
(Tussilago Farfara L.).

En mångårig ört med krypande rotstock, kort- och bredt-hjertlika, under gråaktigt ludna blad, enblomstrig, fjällig, vid blomningen 4—6 tum hög stängel, och gult, omkring tumsbredt blomster med talrika, mycket smala, helbräddade strålblommor.

Växer på öppna, isynnerhet leriga, backsluttningar, åker-, väg- och dikeskanter (icke sällan ett ogräs på leråkrar) samt stränder. — Utbr. genom hela Europa, i Siberien, Persien, Caucasien, på Island. På Sicilien samlade förf. den i Februari (blommande).

Blommar utan blad, mycket tidigt, strax vid källossningen, såsom i Mars eller April, och mognar redan i Maj. "Den tidigaste blomma på svensk ört; då går kälen ur marken, snön smälter i skuggan, isen lossnar på floderna, grodan qväker i kärren, trasten sjunger i skogen,

orren spelar på ljungen och ärlan bebådar Floras ankomst": Linnés Flora suec. (öfvers.). Enligt BJERKANDER blommar växten redan vid 3° värme.

Bladen, hvilka utvecklas sednare än blommorna (i Maj, Juni), bli slutligen stora ($\frac{1}{4}$—$\frac{1}{2}$ aln breda). De äro rika på beskt, något adstringerande slem, finnas på apoteken (Folia Tussilaginis Pharm.) och användas stundom, dels såsom dekokt dels att röka som tobak, mot hosta (ɔ: Brösttobak, "medicina antiquissima"); också häntyder namnet Tussilago, FUCHSIUS 1542, (ɔ: tussin-ago) derpå. Växten antyder källrik och lerig mark, och den binder densamma genom sina rötter, hvilka sprida sig mycket, så att den icke sällan ensam täcker hela sträckor.

Artnamnet härledes dels från PLINII Farranum eller Farfugium, dels från växtens (enligt MATTHIOLUS) toskanska namn Farfara. Med hänsyn till den bladlösa blomningen erhöll den icke sällan hos de gamle benämningen "Filius ante patrem". Denna beror derpå att blomsterknopparne bildas så sent att de icke komma till utveckling före vintern, men deremot kunna utslå så snart vårsolen börjar verka. Då ser man snart de fjälliga och något rödaktiga blomsterstänglarne uppsticka ur marken. Sedan blomningen upphört, sluter sig holken och hårkronorna utväxa till en slags pensel hvita silkestrådar inom denna. Stängeln kröker sig och riktar nämnde pensel mot marken, hvilken ställning bibehålles tills fröen mognat. Då rätar stängeln åter ut sig, blomholken öppnar sig åter, hårkronorna breda ut sig och fröspridningen försiggår.

25. **Petasites** G.
(Skråpslägtet).

Blomstren olikblommiga och nästan tvåbyggare; det ena slaget med enradiga spirblommor (kantblommor) kring talrika tvåkönade diskblommor, det andra med talrika spirblommor kring några (1—5) tvåkönade diskblommor; de tvåkönade blommorna äro sterila (med outbildade märken), rörlika. Blomholken nästan tvåradig. Fästet plant. Frukterna trinda, nästan spollika, ribbade, hårkrönta. — Mångåriga örter med krypande rotstock, hjertlikt-triangel- eller njurlika, under tätludna blad och flerblomstrig stängel med klasvisa, hvita eller rödaktiga blomster; kantblommorna trådlikt-rörlika eller med snedt-tvärt eller kort-tunglikt bräm.

a. Petasites Cass. De nästan-tvåkönade blomstren med 1—5 smalt-rörlika spirblommor i kanten, de nästan spirblommiga alldeles strållösa.

1. Pestskråpen

(Petasites officinalis Mnch. — **Tussilago Petasites** L.)

har qvarterslång eller längre blomstängel och rödaktiga, strållösa blomster, vanligen med nästan alla blommorna tvåkönade; — mera sällan endast eller nästan endast spirblommor (ɔ: Tussilago hybrida L.).

Växer vid åar, bäckstränder och källdrag i södra Sverige, särdeles Skåne ("in Scania prope Lundinum, J. Leche" L.), samt (förvildad) vid gårdar o. d. upp till det medlersta. — Utbr. genom nästan hela Europa utom det nordligaste (och i Barbariet, Caucasien, vestra Siberien).

Blommar tidigt om våren (April, Maj). Bladen bli slutligen ganska stora (ända till alnsbreda, "de största bland våra") "så att höns och andra småkreatur bruka dölja sig derunder mot regn och oväder" L. ("både för hök och regn"), hvadan ock växtens botaniska namn (Petasites, redan hos Dodonæus 1616) härledes (petasus = stor hatt med breda bord). — Roten (rotstocken) är inuti hvit, om våren hartsrik, har skarp och något aromatisk smak, liknande Angelika-rotens, är svettdrifvande och har stått i stort anseende såsom läkemedel t. o. m. mot pesten (ɔ: Pestrot). — Boskapen undviker gerna Pestskråpen, om icke som helt späd, men bien söka begärligt dess tidiga blommor. Både genom sina stora blad och sin starka rotbildning qväfver den nästan alla andra växter och kan bli ett svårt ogräs. Den är verkligen en bland de örter, som, särdeles på lös jord, växa allra yppigast och mest utsuga marken. Stora knoppar äro i ordning på rotstocken redan om hösten och uppsticka strax om våren, omslutna med röda eller violetta fjäll. Ur dessa uppskjuta snart blomsterstänglarne. Ståndarblomstrens äro kortare och talrikast. Så snart blomningen slutat, visa sig bladen talrikt, på väldiga skaft, och tillväxa sedan ända in på sommaren. Endast spirblomstrens stänglar vara med bladen och klädas slutligen med frukternas hvita, silkesartade, lätta och vackra hårkronor. — Örten är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

2. Hvitskråpen

(Petasites albus G. — **Tussilago alba** L.)

har blekt-hvita, strållösa blomster, till byggnaden liknande Pestskråpens, och är mindre (stängeln knappt qvartershög). Bladen äro dubbelt bredare än långa, under hvitludna, slutligen gråaktiga.

Växer vid skuggiga bäckar och i dälder i Skåne, der redan J. Leche antecknade den (Linné samlade den vid Fogelsången nära Lund). Blommar i April och Maj. — Utbr. genom nästan hela Europa utom det nordligaste och sydligaste (Grekland, Italiens öar o. s. v.), samt i Barbariet, Caucasien, södra Siberien.

Hvitskråpen utbreder i jordbrynet sin något violetta eller rödaktiga rotstock och tillreder sina knoppar redan om hösten. Dessa knoppar äro omslutna med stora fjäll, de yttre bruna, de inre blekgröna och gulaktiga, och beklädda med långa, hvita hår till skydd mot kölden. De ha en egendomlig lukt. Blomstren äro talrika på hvar stängel. Under det de spirväldiga mogna, utbreder sig bladens vackert gröna yta. — I Bauhins Pinax heter denna art Petasites minor, Pestskråpen Petasites major (et vulgaris).

* P. spurius (Retz.) växer också endast i Skåne (särdeles vid Ringsjön, der Retzius upptäckte den "copiose ad Bofärja") och har stråliga, blekgula blomster, storskärmig stängel och fotsbreda blad. Retzii Observationes I, 1779 (beskr. och fig.).

b. Nardosmia Cass. De nästan tvåkönade blomstren med enradiga tunglika spirblommor i kanten; de nästan spirblommiga med mycket kort tunglika kantblommor.

3. **Fjellskråpen**

(Petasites frigidus Fr. — Tussilago frigida L.)

har (gul-) hvit- eller rödaktiga, vanligen stråliga, blomster på omkring fotshög (eller högre), slutligen slak, mörkröd stängel, som bär mycket stora skärmar, hvilka sluta med ett litet bladartadt bihang (ɔ: outvecklade blads slidor). Bladen äro mera inskurna än hos de andra arterna, starkt-bugttandade, med spetsiga tänder.

Växer i fjelltrakterna, särdeles på temligen fuktiga, skuggiga ställen, såsom i kärr och pilsnår. — F. ö. i Norge, Finland och det nordligaste Ryssland, Siberien och nordligaste Amerika. — Blommar i Lappland (der den är allmän) omkring slut. Maj och mognar kring slut. Juni.

Redan O. Rudbeck d. y. iakttog och lät måla Fjellskråpen under sin lappska resa (på Vallavare i Lule-Lappmark), men Linné lemnade i sin Flora lapponica den första egentliga beskrifning på densamma. Wahlenberg skildrade den sedan närmare (isynnerhet till blombyggnaden) i Flora lapponica och meddelade dessutom i Svensk Botanik anmärkningar om växten jemte Læstadii vackra teckning. Jfr också Hartman i Vet. Akad. handl. 1818.

7b. Blomstren likblommiga. Märkena nästan klubblikt trådlika. Frukterna nästan trinda, strimmiga. — Bladen motsatta (ɔ: Eupatorieæ).

26. Eupatorium L.

Blomstren likblommiga och utan strålblommor. Blomholken nästan trind (cylindrisk), dess blad nästan tvåradigt tegellagda. Fästet plant.

Märkena långa, trådlika. Frukterna trindt-omvändt-kägellika, ribbade, hårkrönta. — Bladen motsatta.

1. Floksörten
(**Eupatorium cannabinum** L.).

Mångårig, 2 till 4 (vanligen omkring 3) fot hög, upprät, småluden och gråaktig, med 3—5-delade blad och talrika, små (endast omkring 5-blommiga) rödletta blomster i stor (icke sällan handsbred), tätgrenig vippa. Roten kryper starkt; stjelken är rödbrun och dess blomgrenar nästan lika höga.

Växer vid sötvattens-stränder och i fuktiga skogs- och busksnår i södra och medlersta Sverige, icke sällan blandad med Lysingen och Fackelblomstret. Blommar bäst under Juli; mognar i Aug. — Utbr. hela Europa utom det allra nordligaste, och i Orienten, Caucasien, vestra Siberien.

Floksörten utslår sina blomster nära samtidigt, så att de nästan täcka hela växten, som då är rätt prydlig. Den har något obehaglig (svagt-aromatisk) lukt och mycket besk smak. Rot och örtstånd äro, i större dosis, emetiska och purgerande. — Bladen likna temligen Hampans (Cannabis), hvadan växtens artnamn. Redan Frankenii Speculum (1638) upptager Floksörten (ɔ: Eupatorium Avicennæ). TRAGUS kallade växten Herba S. Kunigundis.

II. CAPITATÆ
(Rörblomstriga.)

Blomstren vanligen med endast rörlika, tvåkönade blommor, sällan med oregelbundet-trattlika kantblommor. Blommorna mest röd- eller blåaktiga. Stiftet knöllikt-uppsväldt under de på utsidan småludna märkena.

1. CENTAURINEÆ.

Blomstrens kantblommor oregelbundet-trattlika och stråAllikt-utstående, toma (könlösa).

27. Centaurea L.
(**Klätt- eller Klint-slägtet**).

Blomholken nästan klotrund. Holkbladen mångradigt tätt-tegellagda, med bihang i spetsen, de yttre smånigom mindre, de inre olika de andra. Fästet borstigt. Ståndarknapparne svanslösa. Frukterna hoptryckta från sidorna, aflånga, omvändt-äggrundt-aflånga eller nästan omvändt-äggrunda, oribbade, krönta med mångradiga borst eller skalliga.

— En- eller fleråriga, tagglösa örter med temligen stora blomster. Benämningen Klätt är det isländska Klitt och betyder det som lätt hänger sig vid något annat (R. DYBECK).

a. Kantblommorna obetydligt större än de andra. Roten mångårig. (Jacea Juss.).

1. Väddklinten
(Centaurea Scabiosa L.)

blir 3 till 4 fot hög och har ganska stark och seg rot, hårda stjelkar (också kallas den på Gotland o. a. Jernrot, Jernört) och långa, nedtill nästan parbladiga rotblad. Blomstren (på Öland "Hårkullar") äro stora med rund blomholk, hvars blad eller fjäll äro mörkbräddade med blekare franshår i kanten; blommorna violettröda, sällan hvita.

Växer på torra ängar, buskigare backar, åkerrenar, samt vid vägar och gärdesgårdar i södra och medlersta Sverige. — Utbr. hela Europa utom det allra nordligaste, Grekland och Turkiet (samt i Caucasien, Siberien).

Blommar i Juli och Aug. och mognar sent. — Frukterna "qvarsitta till vinterföda åt småfoglar", L. — Roten blir stundom ganska besvärlig på åkrar i anseende till sin seghet och envishet. Med örtståndet lärer ylle kunna färgas varaktigt gult. — De gamle botanisterna (MATTHIOLUS, 1562) kallade växten Scabiosa major, hvadan dess nuvarande artnamn.

2. Färgklinten
(Centaurea Jacea L.)

blir vanligen fotshög eller högre och har vanligen snedt-uppkrökt stjelk och lansettlika eller smalare, helbräddade eller m. e. m. tandade eller parskurna blad. Blomholken är endast nötstor, dess bihang torrhinniga, bredt-skedlika, bruna; blommorna violettröda. Fruktkronorna lossna snart.

Växer på torra ängar och betesmarker, åkerrenar, grus- och sandbackar, vid vägar och bland buskar. På ängar o. d. ser man icke sällan dess purpurkronor bland hvitstråliga Prestkragar och rosenröd Väpling, eller med lätta gräs emellan. Blommar från omkring medl. Juli till Sept., Oct.; mognar från omkring medl. Aug. Kantblommorna sluta sig mot hvarandra om qvällen och bilda ett slags skyddstält åt diskblommorna, men utbreda sig åter på morgonen. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Algerien, Caucasien, Siberien.

Örten färgar gult, hvadan den också, såsom i Vestmanland, kallas Gulskära. Godset betas då i alunvatten och kokas sedan med

örten och lut. — Hos de gamle botanisterna (Tabernæmontanus, 1590) var Jacea ett slags slägtnamn (troligen af jacere, emedan växten vanligen m. e. m. ligger utmed marken). Färgklinten är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

b. Kantblommorna mycket större än de andra, snedt-trattlika. Roten ettårig. (Cyanus Juss.)

3. **Blåklinten** eller **Blåklätten**
(Centaurea Cyanus L.)

är vanligen nära alnshög, med uppstående grenar, och har hvitgrå, tilltryckt och tunn, ull- och spindeltrådartad hårbeklädnad och smala blad, de nedre mest pardelade. Blomholken är ärtstor, dess blad hvitaktigt-hinnartade och -sågade i kanten. Diskblommorna äro blåröda, kantblommorna utmärkt vackert himmelsblå (stundom violetta eller hvita), talrikare.

Växer på åkrar (agros gratissimo florum cyano exhilarat L.), särdeles bland råg (ɔ: Rågtuppor i Orsa) och hvete, allmän (ɔ: Cyanus vulgaris Lob. Cyanus segetum Bauh.). — Utbr. genom nästan hela Europa (och med säd kommen till åtskilliga utom-europeiska länder). — De plattrunda, blå blomstren liknas vid och kallas i somliga landskaper Hattar, Blåhattar och (på Gotland) Båtsmanshattar.

Blommar i Juni och Juli eller längre (sentida stånd till ini Oct., icke sällan tålande 5 gr. köld). — Blommorna kunna beredas till ett slags bläck, men användas mest att blåfärga sockersaker. Strålblommorna "kunna blandas bland tobak, mera till prydnad än smak" L. Fröen äro beska och laxera. — Blåklinten är ett ganska vackert ogräs och dess blomster äro på landet mycket omtyckta och begagnas till kransar och buketter särdeles midsommartiden. "Tycket för den täcka blomman ("Åkerrosor") är likväl på skilda orter mycket olika" (R. Dybeck). — Plinius kallar växten Cyanus för blommornas färg (Fuchsius, 1549, Cyanus silvestris), hvilken benämning Linné bibehöll som artnamn. Den är tecknad i Til-Landz' Icones (1683), och redan i Celsii Katalog anmärkas två varr. med hvita kantblommor, den ena med köttröd disk, den andra med purpurröd.

2. CYNARINEÆ (Tistelväxter).

Blomstren likblommiga; alla blommorna rörlika och tvåkönade.

2a. Stjerntistlar (Carlineæ). Blomholkens blad olika, de yttre större och mera bladartade, de inre nästan hinnartadt torra, smala och strållika. Fruktens hårkronor lossnande.

28. Carlina L.

Blomholken nästan skållik, dess yttre blad taggigt-parklufna, de inre oväpnade, blekgula. Fästet besatt med upptill ojemnt- (sargadt-) delade fjäll. Ståndarknapparne kammlikt svansade. Frukterna trindt-aflånga, beklädda med kort, tilltryckt, silkesartadt ludd, krönta med tal-rika, vid basen 3—5-vis sammanväxta (mångbrödrade), upptill fjäder-lika hår.

1. Stjerntisteln
(Carlina vulgaris L.).

En 5 till 10 tum hög, tvåårig ört med nästan lansettlika, gul-aktigt-taggiga blad, breda blomster, blekgula, glänsande, långa och smala blomholkstrålar samt brunaktiga blommor.

Växer på torra grus- och skogsbackar och gärden i södra och medlersta Sverige. — Utbr. genom hela Europa (utom det nordligaste) och i Orienten, Caucasien, Siberien.

Blommar i Juli och Aug., mot hvars slut den vanligen är ut-blommad och mogen, ehuru den merendels står torr och tom qvar till nästa eller tredje året (”— — postquam periit matura — — triste spec-taculum” L.). I detta tillstånd är den hygrometrisk, i det den uppre-ser (sluter) blomholkens strålar då luften är fuktig och utbreder dem då den är torr (Bjerkander). Således kan man, om vädret är klart men nämnde strålar likväl slutna, vänta mulet väder, och tvärtom en klar dag, då de utbreda sig under en mulen morgon. Växtens vanliga benämning, Spåmanstistel, kan sålunda anses ganska berättigad. Man har iakttagit att holkstrålarna också under blomningen sluta sig mot natten. — Roten är hartsartadt-bitter och purgerar i större dosis. — ”I somliga trakter tror allmogen ännu att växten, buren i handen, meddelar åt den bärande styrka, hvilken åter den, på hvilken han der-vid tänker, förlorar” (R. Dybeck). I Clusii Historia (1601) heter den Carlina silvestris vulgaris.

2b. Egentliga Tistlar (Cynareæ). Blomholkens blad tätt tegellagda, likadana, de yttre smånigom mindre. Fruktens hårkronor lossnande.

29. Arctium L.
(Kardborr-slägtet).

Blomholken nästan klotrund. Holkbladen m. e. m. syllika och (åtminstone de yttre) smalnande till en utstående, i spetsen kroklik udd. Fästet borstigt. Ståndarknapparne glatt-svansade. Frukterna hoptryckta, aflånga, krönta med talrika, korta och sköra borst.

Kardborrarne (Arctium Lappa L.) äro två- (eller tre-)åriga, vanligen 2—3 alnars örter med hjertlika, mjuka, under m. e. m. ludna eller ulliga, ganska stora blad (särdeles rotbladen) och klotrunda blomster ("borrar"). Tre arter antagas vanligen:

* A. majus Schk. har glattare blad, större, glest spridda blomster, bredare, glatt och grön blomholk, röda blommor. Växer mindre allmän i lundar, vid byar och städer i södra och medlersta Sverige. F. ö. i nästan hela Europa (utom det allra nordligaste) och i Algerien, Caucasien, Siberien, Ostindien.

* A. minus Schk. har mindre, nästan klasvisa blomster, glatt eller nästan glatt blomholk, blekröda blommor. Växer mera allmän vid vägar, åkrar och byar. F. ö. i nästan hela Europa och i vestra Asien.

* A. tomentosum Schk. har qvastvisa blomster, nätullig blomholk och violetta blommor. Växer i trädgårdar (der den kan bli ett besvärligt ogräs), vid vägar, gärdesgårdar, på gräsplaner och gårdar i södra och medlersta Sverige (i det norra sällsynt). F. ö. i nästan hela Europa utom det allranordligaste, i Caucasien och Siberien.

Kardborrarne blomma i Juli och Aug. och mogna under Aug. De mogna blomstren ("Borrar, Kardborrar") lossna lätt och haka sig genom blomholkens krokar vid djurens hud ("utpote cum animalibus cohabitans planta" L.) och menniskans kläder, hvarigenom fröen spridas mycket omkring. Isynnerhet i fårens ull äro dessa borrar icke välkomna. Ofta ser man dem i klumpar ligga på marken eller dessa kringrullas af stormarne.

Dessa växters rot är nästan tapplik, stor, inuti hvit och svampig. Färsk smakar den slemmigt söt, sedan beskt skarp, är lindrigt lösande, och brukas mot gikt o. d. ("Giktrot"). Ung är den ätlig, smakande nästan som ärtskockor. — De späda stjelkarnas (och bladskaftens) märg är söt och närande (unga kardborrstjelkar, skalade och kokta, smaka och nära som sparris : L. am.). Bladen äro beska och sammandragande, "sårläkande". Fröen oljiga, beska, purgerande och diuretiska, men ätas gerna af småfoglar, t. ex. steglitsor. — Roten finnes på apoteken (Radix Bardanæ Pharm.).

Under benämningen Lappa menade PLINIUS i allmänhet de växter eller växtdelar, som haka sig vid kläderna. Då han talar om Kardborrarne nämner han särskildt blomstren ("lappæ"). DIOSCORIDES har ἄρκειον (Arcion), så att slägtet rättast borde heta Arcium. DODONÆUS (1616) kallar dessa växter Bardana s. Lappa major.

30. Onopordon L.

Blomholken nästan klotrund. Holkbladen nästan läderartade, rakt- och starkt-taggspetsade. Fästet bart, köttigt, rutigt-gropigt (nästan bikaklikt), groparnes kanter tandadt hinnartade. Ståndarknapparne kort

svansade. Frukterna nästan omvändt-äggrunda, hoptryckt-fyrkantiga, tvärskrynkliga, krönta med långa, talrika, nästan enkla, nederst ringlikt-sammanväxta hår.

1. Tistelborren
(Onopordon Acanthium L.).

En tvåårig, stor (2 till 3 alnars), hvitaktigt-luden och ullig ört ("Bomullstistel") med bredt- och taggigt-vingkantad stjelk, bugtigt-tandade och taggbräddade blad och stora (slutligen 3 tum breda) blomster med röda blommor.

Växer vid städer, byar och byggnader, vid vägar, helst på torra, grusiga ställen, i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli, Aug. (och Sept.). — Utbr. hela Europa utom det nordligaste; i Caucasien, södra Siberien.

Tistelborrens unga rot är köttig och kan, liksom dess späda och skalade stjelkar, ätas som ärtskockor eller sparris om våren. De späda blomstren smaka likt kronärtskockor. Fröen äro oljerika och oljan lika god som bomolja. — Växten är starkare och taggigare än våra andra Tistlar, hvadan den ock i somliga trakter (Nerike) kallas "Tistelvärra" (i Skåne "Sempertin"). Greker och romare (Dioscorides, Plinius) kallade den Acanthium, hvilken benämning Linné bibehöll som artnamn. — Fordom ansågs färska örten eller dess saft såsom ett osvikligt medel mot kräftan.

31. Carduus L.
(Stingsel-slägtet).

Blomholken klot- eller äggrund. Holkbladen taggspetsade. Fästet borstigt. Ståndarknapparne vanligen svansade. Frukterna aflånga, hoptryckta, släta och oribbade, krönta med talrika och långa, enkla, nederst ringlikt-sammanväxta hår. — Två- eller ettåriga, m. e. m. taggiga örter med pardelade eller inskurna, nedlöpande blad.

1. Nicktisteln
(Carduus nutans L.)

är tvåårig, ganska taggig, vanligen omkring alnshög. Bladen äro endast under något håriga, deras flikar mycket spärrade. Blomstren äro större än hos de båda andra arterna (vanligen 2 tum breda); deras holkblad äro nedtill breda och stå upptill ut nästan strållikt kring blommorna, hvilka äro röda.

Växer på öppna backar, gator och grusiga ställen i östra Sverige. (Gotland); f. ö. mycket spridd, knappt ursprunglig. Blommar och mog-

nar i Juli, Aug. (och Sept.). — Utbr. genom hela Europa utom det nordligaste, i Algerien, Caucasien, Siberien.

Nicktistelns blommor lukta mysk, starkast om qvällarne (Carduus moschatus etc. Vaill. "Flos cernuus noctu suaveolens" L.). — Vissa natt-insekter besöka mycket blomstren och ses icke sällan, insomnade, qvar derpå under det morgonsolen påminner dem att söka ett mörkare gömställe. — Linné anmärkte växten först (inom Sverige) på Gotland (1741) och nämner den i sin uppsats i V. Ak. handl. s. å. Redan i Bauhini Historia heter den Carduus nutans.

2. Piggtisteln

(Carduus acanthoides L.)

är ett- eller tvåårig, vanligen öfver alnshög och grenig, mycket taggig (ɔ: Carduus spinosissimus vulgaris Lobelius, 1576); stjelktaggarna (på vingkanterna) nära 3 linier långa. Blomholken är något större än en hasselnöt. Blommorna äro purpurröda.

Växer vid vägar och byar i södra Sverige (Skåne, Blekinge, Halland) och på Gotland. Blommar och mognar i Aug. (och Sept.) — Utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste (och södra Italien).

Denna art lärde Linné först närmare känna (såsom svensk) vid Landskrona och beskref den i Skånska resan, väl belysande dess skillnad från de båda andra arterna, liksom sedermera i Flora suec. ed. 2 och Species. Sednare (i Amoenitates III, 1764) antog han den, eget nog, vara hybrid mellan desamma (ɔ: Nicktisteln ♂ + Krustisteln ♀). Redan i Bauhini Historia (1650) heter växten Carduus acanthoides.

3. Krustisteln

(Carduus crispus L.)

är ett- eller tvåårig, icke sällan $1\frac{1}{2}$ aln hög, svagt-taggig. Bladen äro temligen mjuka, knappt stickande, mycket nedlöpande (hvarigenom stjelken blir krusigt vingad : Carduus caule crispo Bauh.). Blomstren äro något mindre än hos föregående art; blommorna mörkvioletta.

Växer på åkrar (särdeles korn-) och åkerrenar, grusställen, vid vägar och gärdesgårdar, städer och byar. Blommar (och mognar) mest under Juli, Aug. (och Sept.), men också långt in i Oct., emedan den bra tål lindrigare köld. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Caucasien, Siberien och norra Kina.

Då Stingselarternas stjelkar äro mycket späda, kunna de, skalade, ätas som sparris. Småfoglar tycka om fröen.

32. Cirsium Scp.
(Tistel-slägtet).

Blomholken klot- eller äggrund. Holkbladen vanligen tagg- eller uddspetsade. Fästet borstigt. Ståndarknapparne (vanligen) svanslösa. Frukterna hoptryckta från sidorna, aflånga eller smalt-vigglika, släta och oribbade, krönta med talrika, långt-fjäderlika, nederst ringlikt-sammanväxta hår. — Mång- eller nästan tvååriga örter.

a. Cnicus L. Blommorna blekgula, blomstren omslutna med (gröngula) skärmblad.

1. Kåltisteln
(Cirsium oleraceum Scp. — **Cnicus oleraceus** L.)

är mångårig, omkring alnshög eller icke sällan 2, stundom nära 3 alnar, tagglös och nästan glatt, med hjertlikt omslutande, smalt-pardelade, småtaggigt-hårkantade blad och gyttrade, tumsbreda blomster.

Växer på fuktiga ängar (ↄ: Carduus pratensis Trag.), helst bland buskar, vid skogs- och dikeskanter och bäckar i södra Sverige, isynnerhet Skåne (allmän) och Halland. — Utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste och sydligaste, samt i Siberien.

Blommar i Juli, Aug. till omkring medlet på Sept. Den hybridiserar gerna, isynnerhet dels med Borsttisteln, dels med Jordtisteln (sistnämnde hybrid är C. rigens Wallr.); stundom också med Kärrtisteln (enligt Mathesius i Bot. Not. 1854). — J. Leche anmärkte först Kåltisteln som svensk (i Skåne) och meddelade den till Linné.

Växten kan, såsom namnet antyder, ung nyttjas till kål (olus). Ryssarna koka och äta bladen om våren såsom vanlig kål (St. Bielke, L. B. i Linnés flora suec.). — Bien suga begärligt blommorna, hvilka rikligen lemna dem ämnen till både vax och honing. — Hästar lära gerna äta denna liksom andra något beska och ej för hvassa tistlar.

b. Cirsium (Less.). Blommorna röda eller violetta (sällan hvita), tvåkönade.

2. Borsttisteln
(Cirsium heterophyllum All. — **Carduus heterophyllus** L.)

är mångårig, vanligen alnshög, tagglös, och har starkt krypande rot, enkel stjelk och ovalt-lansettlika, under tätt hvitludna blad, somliga hela, andra inskurna. Blomstren äro nästan ensamma, stora (nedtill öfver tumsbreda), nästan oväpnade, rödvioletta (i Småland, Jemtland Brudborstar, Gullborstar).

Växer på fuktigare skogs- och bergs-ängar, mera sällan i torrare skogskanter och busksnår (är sällsyntare i södra Sverige, men "in silvis Lapponiæ planta vulgatissima"). Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Skandinavien, England och Skottland, Tyskland, Österrike, Schweiz, Dauphiné, Pyren., Ungern o. s. v., Ryssland (utom norra), Siberien.

Linné beskref (men mycket kort) Borsttisteln redan i sin Flora lapponica. Förut hade O. Rudbeck d. y. anmärkt och låtit måla densamma under sin Lapplands-resa. — Borsttisteln hybridiserar stundom med Jordtisteln (Mathesius i Bot. Not. 1854). Retzius rekommenderar den såsom färgväxt och säger att bladen, både ensamma och blandade med björklöf, gifva en vacker gul färg och på blå botten vackert grönt.

3. Vägtisteln

(Cirsium lanceolatum Scp. — **Carduus lanceolatus** L.)

är fler- (nästan två-)årig, vanligen alnshög eller högre (till 2 alnar), starkt taggig, med hvitaktigt luden, medelst bladen vingkantad, stadig stjelk. Blomstren äro temligen stora, deras holktaggar hvitaktiga, mycket stickande (hvassa). Blommorna purpurröda (sällan hvita). Taggarne gulaktiga, glänsande.

Växer vid vägar, gator och på grusställen och blommar hela sommaren (mognar i Aug.), icke sällan långt in i Oct., emedan den tål lindrigare köld. — Utom Sverige i nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien och i norra Amerika (inkoml.).

I skugga varierar den med svagare holktaggar (ↄ: C. nemorale Rchb.).

En allmänt bekant, men för sin taggighet icke omtyckt växt, den värsta bland våra egentliga Tistlar. "Hvilken känner icke denna ovänliga vägvårdan, hvilken liksom trotsar det våld, som möter honom på den allmänna stigen". Men den är icke utan sin nytta, då bl. a. blommorna lemna bien honing "och äntligen har naturen gjort det bördiga fröfästet till Steglitsans visthus när vinterns slöja betäcker andra tillgångar på föda". F. ö. "är säkert Vägtisteln — — i naturens hushållning ärnad att skydda en hop annuella växter, hvilka inom omkretsen af det värn, som dem förunnas, få fullkomna deras fröredning säkrare än på öppna fältet, der de antingen skulle nedtrampas eller i otid afbetas" (Swartz). — Redan hos Bauhin heter Vägtisteln Carduus lanceolatus etc. För sina starka taggar kallas den ock H o r n t i s t e l.

4. Kärrtisteln

(Cirsium palustre Scp. — **Carduus palustris** L.)

är fler- (nästan två-)årig, småtaggig, mörkgrön, reslig (icke sällan nära 3 alnar), med rak, vanligen ända till de gyttrade blomstren enkel, stjelk

och smalt-delade blad. Blomholken är obetydligt större än en ärt, oväpnad; blommorna violettröda (stundom hvita).

Växer på (helst buskiga) kärrängar och i fuktiga skogar (Vattentistel i Ångermanland) och blommar i Juli och Aug. — Utom Sverige utbr. i hela Europa undant. det sydligaste, och i Caucasien, Siberien.

Både hornboskap och hästar äta denna tistel, och somligstädes på landet, såsom i Småland, nyttjas den vårtiden till kål. Under sin Vestgöta-resa hörde Linné densamma omtalas såsom en slags spåman om nästkommande vinters snörikhet (prognosticon hyemis), så att ju högre Kärrtisteln växte under sommaren, desto mera snö skulle komma under vintern, och Dybeck säger att densamma är i Dalsland och Bohuslän "almänt känd såsom ett snömärke för blifvande vintern". Den växer icke sällan med Kärrspiror, Ängsull, Starr o. d. och blir lätt bemärkt såsom vanligen höjande sig öfver alla kringstående örter. — Redan Bauhini Pinax (1671) upptager Kärrtisteln såsom Carduus palustris.

5. Jordtisteln

(Cirsium acaule All. — **Carduus acaulis** L.)

är mångårig, taggig, vanligen enblomstrigt-kortstänglad, med alla bladen samlade vid roten och utbredda i en mot marken tryckt krets. Den varierar likväl med bladig, 2—3-blomstrig, 5—10 tums stjelk. Bladen äro delade nästan till medelnerven, vanligen 5—6 tum långa, deras taggar 3 linier. Blomholken är tumsstor, blommorna violettröda.

Växer (vanligen gruppvis) på torrare betesmarker och vid vägar i södra Sverige (allmän i Skåne, på Öland och Gotland); dessutom på några spridda ställen i det medlersta. Blommar i Juli (och Aug.). — Utom Sverige utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste och sydligaste) till Caucasien, Orienten, Siberien.

Genom sina till marken tätt tryckta blad hindrar Jordtisteln gräsväxten på ängar. Linné upptäckte den (som svensk) vid Wible på Gotland (1741), nämnde den i sin uppsats i Vet. Ak. handl. s. å. och beskref den i sin Gotlands-resa (s. 297). Rörande dess växtsätt anmärker han att "blomman — — ligger liksom ofvanpå bladen, som kringspridas helt artigt".

c. Breea Less. Blommorna enkönade, tvåbyggare.

6. Åkertisteln

(Cirsium arvense Scp. — **Serratula arvensis** L.)

är mångårig, alnshög eller högre, småtaggig, med parklufna eller tandade blad, obetydligt stickande, under blomningen nästan äggrund, holk och smala, gredelina blommor. Stjelken är vanligen trind och tagglös

men stundom kantad med nedlöpande blad och då mycket taggig. Bladen äro stundom hela, glest tandade och tätt sågade eller endast sågade. Roten kryper mycket.

Växer på åkrar (isynnerhet bland korn och hafre) och andra odlade ställen, vid gärdesgårdar, vägar och byar, allmän. Blommar hela sommaren ända till ini Oct.; mognar slut. Aug. — Utom Sverige utbredd genom hela Europa, i Caucasien, Siberien, och numera i norra Amerika.

Både genom sin starka rotbildning och sina talrika, vidt kringblåsande "frön", blir denna art ett bland våra svåraste åkerogräs (vitium agrorum apud nos primarium : L). Till egenskaper liknar den Kardborrar. Kallas Korntistel i Småland.

Tistelarternas unga skott och stjelkar kunna i allmänhet, skalade, ätas som sparris om våren. Deras frön tjena under vintern till näring åt åtskilliga småfoglar.

2c. Skäror (Serratuleæ). Blomholkens blad tegellagda, de yttre smånigom mindre. Fruktens hårkrona beständig.

33. Serratula L.

Blomholken nästan trind, dess blad oväpnade, de yttre uddspetsiga. Fästet borstigt. Ståndarknapparne svanslösa. Frukterna aflånga, hoptryckta, på båda sidor en-ribbade, krönta med talrika, gulaktiga, styfva hår; de innersta håren längre.

1. Ängsskäran
(Serratula tinctoria L.).

En mångårig, tagglös, vanligen alnshög ört med temligen hård stjelk, m. e. m. parklufna och sågade blad, enkönade (tvåbyggare) blomster och rödvioletta (stundom hvita) blommor inom brunaktig holk. Vanligen äro de öfre stjelkbladen helt och hållet parklufna, de medlersta endast nedtill, med stor hvasstandad ändflik (hvadan namnet: Serratula Dod. Bauh.), de yttersta rotbladen deremot hela, men stundom äro alla bladen hela.

Växer på något fuktiga (skogs-) ängar i södra och medlersta Sverige (icke i alla landskaper, men här och der ymnig) och blommar i Juli, Aug. — Utoml. utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste samt Grekland och Italiens öar.

Ängsskäran (också Skära, Skärda eller Siäla) är en allmänt bekant färgväxt, som lemnar en varaktig citrongul färg, både på silke, ylle och linne, hvadan den mycket begagnas i färgerier och hushåll (särdeles i Skåne, på Gotland och Öland).

34. Saussurea DC.

Blomholken nästan trind, dess blad oväpnade, spetsade men uddlösa och trubbiga. Fästet borstigt. Ståndarknapparne hårbräddadt eller ulligt svansade. Frukterna nästan trinda, svagt strimmiga, krönta med mjuka hår, hvilka äro olika, nemligen de yttre enradiga och endast tandade men varaktigare än de inre, hvilka äro talrika, fjäderlika, nederst sammanväxta.

1. Fjellskäran

(Saussurea alpina DC. — Serratula alpina L.).

En mångårig, tagglös, mjukbladig och mjukluden ört med vackert violetta blommor. Den omvexlar från öfver fotshög till några få tum och med äggrundt-lansettlika tumsbreda blad och bred holk samt liniesmala, smalt-lansettlika blad och smal, endast 2 liniers, holk (ɔ: "planta polymorpha est sub diversa larva latitans" L.).

Växer i de lägre fjelltrakterna särdeles på något fuktig och skuggig mark "in nemoribus alpium frequentissima" (dessutom på enstaka ställen i Vesterbotten, Ångermanl. o. s. v.) — Utom Sverige utbredd i Norge, Skottland och arktiska Ryssland, på Alperna, Pyreneerna och Karpaterna; i Siberien och nordligaste Amerika. — Både O. Rudbeck d. y. och Linné anmärkte Fjellskäran under deras Lappska resor. Den förre lät måla växten och upptog den i sin Index såsom Cirsium minus angustifolium; den sednare lemnade derå den första egentligen botaniska (ehuru korta) beskrifning i sin Flora lapponica.

3. ECHINOPSIDEÆ (Bolltistlar).

Blomstren sammansatta, småblomstren enblommiga.

Echinops sphærocephalus L. Östergötland (vid Slätbaken och på några andra ställen). Förv.

III. LIGULATÆ

(Tungblomstriga.)

Blomstren med endast tunglika (mest gula, sällan blå eller blåaktiga) blommor. Stiftet jemnt (icke uppsvälldt upptill); märkena m. e. m. trådlika, tillbakakrökta, småludna.

1. LACTUCEÆ.

Frukterna platta, strimmiga, krönta med enkla, mycket mjuka och hvita (eller något spröda och -brunaktiga) hår. Fästet bart.

35. **Mulgedium** Cass.
(Tolta-slägtet.)

Blomstren med hyllelikt-tegellagd, ej bukig, holk; blommorna blå. Frukterna nästan pelarlika (mindre hoptryckta) med strimmiga sidor och tvär eller något smalnande spets, utan spröt; deras hårkrona något skör, smutshvit, nästan varaktig, med ringlik bas. (Den fruktens "håriga ring", som vanligen upptages bland slägtets kännetecken, beror på hårkronans skörhet. Sonchus har också en dylik ring, men utan hår emedan kronan der lossnar hel.)

Mångåriga, rikmjölkiga, temligen storblomstriga, blåblommiga örter.

1. **Vanliga Toltan**
(Mulgedium alpinum Less. — **Sonchus alpinus** L.)

blir 2 eller icke sällan 3 alnar hög och har köttig, grenig rot samt nästan lyrlika blad med nästan triangellik, stor (ofta qvartersbred) ändflik. Får stundom hvita blommor.

Växer på skuggigare och bördigare, något fuktigare ställen i de lägre fjelltrakterna (allmän) samt i Ångermanland, Medelpad o. a. mera spridd. — Utbr. på nästan alla Europas alper och högre berg, samt i Caucasien, på Uralbergen, i Canada.

O. Rudbeck d. y. anmärkte och lät måla denna art under sin lappska resa samt upptog den i sin Index (ɔ: Sonchus lævis etc.). Linné omtalar att växten "vakar" (har blomstren öppna) endast mellan kl. 7 och 12 på dagen och att Lapparne begärligt äta dess späda och skalade stjelkar råa (Flora lapponica ɔ: Sonchus lapponum altissimus etc.). Han ansåg den vara ett- (eller stundom två-)årig.

Är kanske fjelltrakternas prydligaste växt, "genom den raka, manshöga eller högre stjelken, de mycket glänsande bladen och den raka, blå och långa blomsterspiran" (L.). De starka rötterna, de resliga, rödbruna och ihåliga stjelkarne, det stora och yppiga bladverket, de vackra blomstren med deras klarblå, mycket tunna tungor, — allt hos denna växt är utmärkt. Wahlenberg anmärkte (Sv. Bot.) att arten förenar "en särdeles storlek och fyllighet med utmärkt vekhet och mildhet", hvarigenom den blir ett både rikligt och mjölkökande kofoder, samt vidare, att mjölken synes deraf bli mera passande till beredning af sådan lös ost, som beredes i de högre bergsdalarne i Schweiz (i hvilken ost någon beska utgör en önskad egenskap). Enligt Swartz kallas växten i Jemtland B j ö r n l o k a emedan björnen lärer särdeles tycka om den; boskapen gör det icke mindre. I Dalarne lärer den kallas T o t a.

2. Siberiska Toltan
(Mulgedium sibiricum Less. — Sonchus sibiricus L.)

blir vanligen endast omkring fotshög och har krypande rot och smala, nästan lansettlika, blad.

Växer på fuktig och skuggig mark (särdeles lundar och stränder) på några ställen i Torne-Lappmark (der P. Adlerheim, "bergshauptman" och Linnés lärjunge, anmärkte den) och vid Ångermanlands ("Dr Gisler", Linnés samtida, "vid Miellån") och Medelpads kuster. O. Rudbeck d. y. upptäckte och lät måla växten under sin Lapplands-resa (1695) samt upptog den i sin Index (1720) såsom Sonchus silvestris purpureo-cœruleus angustifolius. — Utom Sverige växer arten i norska Finnmarken, norra Finland, nästan hela Ryssland, Siberien och det nordligare Amerika.

Blommar i Juli, Aug.; mognar i Aug. — Om den vakar (icke sluter blomstren) om natten, blir nästa dag vanligtvis regnig (L. phil. bot.).

36. Sonchus L.
(Mjölkfible-slägtet).

Blomstren med mångradigt-tegellagd, nedtill bukig holk och gula blommor. Frukterna nästan äggrunda, med tvär eller något smalnande spets och ribbstrimmiga sidor, utan spröt, vanligen punkterade; deras hårkrona ganska mjuk, rent hvit, lossnande.

Mång- eller ettåriga, rikmjölkiga, stor- eller temligen storblomstriga, gulblommiga örter.

1. Kärrfiblan
(Sonchus palustris L.)

är mångårig, ståtlig, omkring 3 alnar hög, nästan alldeles glatt och blågrön, rikblommig. Bladen äro rundsågadt parskurna. Blomstren något mindre och blekare än hos följande art.

Växer endast vid Saxaviken mellan Skåne och Blekinge "bland stenar och buskar på stranden" och blommar i Juli, Aug. — Utom Sverige i nästan hela Europa undant. det nordligaste och allra sydligaste, samt i Orienten.

Först upptagen bland svenska växter i Fries' Novitier (1824).

2. Åkerfiblan
(Sonchus arvensis L.)

är mångårig, 1—2 alnar hög, rak, och har rundsågadt-parklufna blad, vanligen körtelklädd blomsterställning och holk (ɔ: Fettistel) och glänsande-gula, åtminstone 2 tum breda blomster (de största i slägtet).

Växer på leriga åkrar, gärden och odlade ställen, vid vägar och diken, på grusplatser och hafsstränder (der den omvexlar med nästan glatt holk och stundom ansetts vara S. maritimus L., hvilken dock tillhör det sydligare Europa). Blommar i Juli, Aug. — Utom Sverige i hela Europa, i Caucasien, vestra Siberien och (inkoml.) i norra Amerika.

Genom sin starkt krypande rot (ɔ: Sonch. repens Bauh.) blir Åkerfiblan ett m. e. m. svårt ogräs. Den ökar sig också mycket med de lätt kringblåsande "fröen". Både hästar och hornboskap äta gerna örten och bien besöka dess blommor. Blomstren äro utmärkt solvändiga (L. vestg.resa 207). — I Fuchsii Historia (1542) heter växten Hieracium majus.

3. **Kålfiblan**

(Sonchus oleraceus L.)

är ettårig, 1—2 fot hög, mycket mjölkig (ɔ: Mjölktistel), och har borst- eller uddtandade, nästan lyrlikt-parskurna eller hela, blad och blekgula, mindre (icke tumsbreda) blomster.

Växer, såsom ett allmänt ogräs, mest på odlade ställen (hortorum vitium imprimis Pisorum : L.), men också på oodlad mark. Blommar från slut. Juni till sent på hösten (icke sällan till Nov.), tålande en lindrigare köld (—3°); mognar mest i Juli. — Utom Sverige utbr. genom hela Europa och till nästan alla länder derutom, — en bland de växter, som följa menniskan öfverallt. På Malta samlade förf. den i Februari (blommande).

Färsk är Kålfiblan ett omtyckt foder; de späda bladen äro goda till grönkål. — Blomstren öppnas (åtminstone i Aug.) mellan kl. 8½ och 11½ f. m. och slutas mellan kl. 12 och 1. — Förekommer redan i O. Rudbeck d. ä. Vallis Jacobæa seu Jacobsdaahl, 1666 (en förteckning på Jacobsdals, nu Ulriksdals, trädgårds växter), under benämningen Sonchus lævis. Bildar två, lika allmänna, underarter, men hvilka mest upptagas såsom egna arter:

* Sonchus asper Vill. Bladen borsttandade. Frukterna släta.

* S. lævis Vill. Bladen mjukt uddtandade. Frukterna knottriga.

37. **Lactuca** L.

Blomstren med enkelt eller hyllelikt tegellagd, trind, slutligen något bukig holk (gula blommor). Frukterna sländlika, platt-kullriga (plan-convexa), med ribbade sidor, tvär spets och hårsmalt spröt; hårkronan mycket mjuk, rent hvit, lossnande. — Mång- eller tvååriga, starkt-mjölkiga, småblomstriga, gulblommiga örter.

a. Lactuca Cass. Blommorna 2—3-radiga, talrika. Holken smal, oregelbundet-tegellagd.

1. Taggsallaten
(Lactuca Scariola L.)

är tvåårig, icke sällan 2 alnar hög eller högre, småtaggig, och har blekgula, 4 linier breda blomster i sammansatt, något risig vippa. Bladen äro m. e. m. omvridna, rundsågadt-parklufna, eller helare (ɔ: L. virosa Retz.); de variera tagglösa.

Växer i Skåne, på åkerrenar och jordvallar vid Lund, och på murar vid Calmar. Utom Sverige i nästan hela Europa utom det nordligaste; på Canariöarne, i Egypten, Arabien, Caucasien och södra Siberien.

Blommar i Aug. Blomstren äro öppna endast tidigt på morgonen och sluta sig redan kl. 10 f. m. — Först upptagen som svensk i Retzii Floræ Scand. Prodromus, 1779 (men såsom L. virosa). Namnet Scariola lärer betyda "den vildaste liksom till yttre delar den skarpaste eller skrofligaste af alla Lactuk-sorter" Whlnb.

b, Mycelis Cass. Blommorna enradiga (5). Holken med kort och tydligt hylle.

2. Skogssallaten
(Lactuca muralis Fres. — Prenanthes muralis L.)

är mångårig (eller ettårig?), omkring 3 fot hög, späd och slät, och har lyrlikt-spjutlika, tunna blad och små blekgula blomster (holken knappt liniebred) i utspärrad, gles vippa.

Växer på skuggiga ställen bland stenar och vid klippor (men saknas nästan i de nordligare landskaperna). Blommar i Juli, Aug. Utom Sverige utbredd genom hela Europa undantagandes det allra nordligaste; i Caucasien.

2. CHONDRILLEÆ.

Frukterna kantigt-ribbade, knöliga och upptill småtaggiga, krönta med enkla, mjuka och hvita hår. Fästet bart.

38. Taraxacum Juss.

Blomholkens inre blad enradiga, uppräta och längre än de andra, hvilka äro omkring treradiga och hyllebildande. Frukterna tväeggadt hoptryckta, nästan vigglika, ribbigt-strimmiga, med knöligt skrynkliga ribbor, upptill småtaggiga kanter och långt, hårsmalt spröt.

1. Maskrosen
(Taraxacum officinale Web. — Leontodon Taraxacum L.).

En mångårig, gulblommig ört med pipig, enblomstrig stängel. Roten är nästan tapplik, utvändigt svartbrun. Bladen äro vanligen tunna, ljusgröna och rundsågadt-inskurna (liknande en skarp tandrad, hvadan

växtens gamla namn Lejontand och Bohuslänningens Hajtand). Stänglarne omkring qvarterslånga, mjölkrika, pipiga, med stort, guldgult blomster (ɔ: "Smörgubbar"), som snart utblommar, mognar och släpper de lätt kringblåsande frukterna, så att endast de bara fästet återstår (ɔ: "Munkskallar"). Holkhyllets blad äro vanligen slaka eller nedvikta.

Växer på gräsiga ställen, i trädgårdar, vid hus, vägar och åkrar, mycket allmän. Blommar ända från slut. April till (utur nästa års blomknopp) Oct., Nov.; dess egentliga blomningstid är dock om våren till mot midsommar; mognar mest i Juni. — Utom Sverige utbr. genom hela Europa, samt i norra och vestra Asien, Algerien, på Canari-öarne; dessutom är den anmärkt i både det norra och antarktiska Amerika.

Under högsommaren öppnar Maskrosen sina blomster kl. 6 eller 6½ f. m. (i torrväder) och sluter dem kl. 5—6 e. m. (eller senare), vid slut. Aug. kl. 8—9 och 2. — Vid mognaden vika sig blomholkens blad tillbaka och blotta det nu mycket kullriga fästet, på hvilket frukternas hårkronor, stödda mot hvarandra, bilda särdeles lätta, vackert genombrutna klot. Dessa hårkronor göra att de mogna frukterna vid saktaste vind lossna från fästet, så att man vid starkare blåst strax ser dem företaga den luftsegling, som vi alla säkerligen mer än en gång roat oss att underlätta. Dit vinden blåser, dit segla nu också fröen; — så grundar växten, icke sällan långt bort, ständigt nya kolonier. Under våtväder inställes denna segling — hårkronorna äro då tunga och slutna —, men då dagen varit torr och klar, kan, då den slutar, marken, som på morgonen var klädd med "paroler", om qvällen stå med alldeles bara stänglar. De unga blomsterstänglarne förbli vanligen länge krökta mot marken, men med uppburet blomster; äldre räta de ut sig och bli slutligen alldeles uppräta för att göra de mogna frukternas spridning lättare. Maskrosen är visserligen, särdeles nära våra bostäder, en bland de allra vanligaste örter, men hvad vi här om densamma berättat, visar huru till och med de allmännast bekanta och minst påaktade naturalster äro värda en vida större uppmärksamhet än den man vanligen skänker dem.

Hela växten, isynnerhet roten, hyser en besk, hvit vätska med slemsocker, gummiharts och salter, hvarigenom den, isynnerhet om våren, är lösande ("blodrenande") och på samma gång stärkande. Torkad, sönderskuren och rostad, säljes den stundom för cichoria, men är blekare och beskare. — De mycket unga (ännu nästan hvita) bladen utgöra en helsosam sallat. — Namnet Taraxacum brukades på apoteken redan innan medlet på 1500-talet, men dess härledning är osäker. De gamle botanisterna kallade växten vanligen Dens leonis etc. (Lejontand). Den är tecknad redan i Til-Landz' Icones.

På torra backar varierar Maskrosen liten och småblomstrig, än med inskurna eller nästan hela blad (ɔ: lævigatum Fr.), än med smalt-pardelade blad (ɔ: obliquum Fr.), båda med upprätt, tilltryckt holkhylle (ɔ: T. corniculatum Kit.).

* T. palustre Sm. med tjockare, vanligen hela blad, smalare stängel, mindre blomster och upprätt, tilltryckt holkhylle, växer på fuktiga ängar och stränder. — T. tenuifolium Hp. liknar en mindre T. palustre, men är b. a. tunnbladigare. Förf. samlade den på fuktig, kort-gräsig mark vid Klinte på Gotland (Juni 1861). Den gotländska växten liknar alldeles exemplar från Istrien (Capodistria), der den först upptäcktes, och Reichenbachs figur.

3. CREPIDEÆ.

Frukterna kantiga eller nästan trinda, krönta med enkla, mjuka och hvita eller spröda och brunaktiga hår. Fästet bart.

39. Crepis L.

Blomholkens inre blad nästan enradiga och större än de yttre, hvilka bilda hylle. Fästet glatt eller hårigt, (punkteradt). Frukterna nästan trinda eller något hoptryckta, 10—20-strimmiga, med smalare eller nästan sprötlik spets; hårkronan mjuk, rent hvit. — Gulblommiga örter.

a. Stjelken bladig. Blomholken slutligen bukig.

1. Skånska Klofiblan
(Crepis biennis L.)

är tvåårig, vanligen omkring 3 fot hög, med stadig stjelk, guldgula blomster med svartaktig holk, och lansettlika, nästan tumsbreda, rund-sågadt-inskurna blad (särdeles rotbladen). Holkbladen äro något hvit-ulliga och längs midten kort svarthåriga.

Växer i Skånes slättbygd allmänt, på åkerrenar, jordvallar och vid vägar (ɔ: C. scanensis L. sk. res.); dessutom vid Halmstad, Stockholm och Sigtuna (spridd). Blommar hela Juli och mognar i Aug. — Utbr. hela Europa utom det nordligaste och Grekland, Italiens öar o. s. v.

Öppnar blomstren, såsom Linné antecknat i sin skånska resa, (mellan) kl. (6 och) 7 f. m. och sluter dem mellan kl. 3 och 4 e. m. (L. fl. suec.). Linné upptäckte växten som svensk på Lunds vallar (ymnig), beskref den i skånska resan (ɔ: Crepis scanensis) och upptog den i sin Flora suecica (2:a uppl.). Wahlenberg skildrade den, tecknad vid Cimbritshamn, i Svensk Botanik.

* C. nicæensis Balb. Växer vid Stockholm, Sigtuna o. s. v. Blomstren mindre. Blomholken smalare, körtelhårig; de nedre bladen mera lyrlika. Fries anmärkte den först (som svensk) på Kungsängen vid Upsala (1835). Nov. mant. II.

2. Vanliga Klofiblan

(Crepis tectorum L.)

är ettårig, med temligen smal, småluden vippa och omkring $\frac{1}{2}$ tum breda blomster. Den omvexlar till storlek (på bördig mark alnshög, på mager endast några tum) och blad (hela eller parklufna). Bland säd blir den icke sällan spenslig, med enblomstriga grenar och smala blad, men också större och starkare än vanligt.

Växer på torra, sandiga eller steniga ställen, på murar och torftak, åkrar och gärden, vid vägar och gator, i trädgårdar. Blommar från medl. Juni eller sednare till ini Oct.; mognar från medl. Juli. — Utom Sverige utbr. i nästan hela Europa undant. Brittiska öarne (samt Spanien, Italien och Turkiet) och i Siberien.

Om denna art säger Linné att den "växer ymnig på alla tak och torra ställen, der knappt någon annan uthärdar", och "ingen växt är allmännare än denna, ingen varierar mera —" (Fl. suec.). — Under högsommaren öppnar den blomstren tidigt på morgonen (innan kl. 7) och sluter dem icke sällan innan middagen (omkr. kl. 11).

* C. virens (L.) växer på Öland, vid Borgholm, der Andersson, 1866, först fann densamma.

b. Stjelken bladlös. Holken trind, icke bukig (Intybus Fr.).

3. Klasfiblan

(Crepis præmorsa Tausch. — **Hieracium præmorsum** L.)

är mångårig, vanligen fotshög eller högre, gråaktigt småluden, med kort, liksom tvärbiten rot, småtandade eller helbräddade, omkring tumsbreda blad och temligen små blomster (vanligen 15—20) i sammansatt, omkring 2 eller 3 tum lång klase.

Växer på torra och öppna ängar, ängsbackar och andra gräsiga ställen, men nästan endast i våra södra och medlersta landskaper. Blommar hela Juni (toppblomstren utvecklas först), mognar i Juli. — Utom Sverige utbr. i nästan hela Europa, undant. det nordligaste, vestligaste och sydligaste, samt i Siberien, på Island.

Klasfiblan vaknar (öppnar blomstren) kl. 7 på morgonen och somnar (sluter blomstren), lutande blomsterklasen ("nutante simul coma") kl. 6 e. m. (Linné). Han anmärker också (fl. suec.) huru "det är besynnerligt att de öfre blomstren utslå förr än de nedre" och "att blomholkarne (calyces) ej äro hispidi såsom hos de andra Pilosellerna", — kanske en slags reservation mot växtens upptagande bland Hieracierna. Är en del gamle botanisters Pilosella major erecta (Bauh. Pinax).

40. Hieracium L.

Blomholkbladen mångradigt-tegellagda eller stundom de inre enradiga och de yttre hyllebildande. Fästet vanligen gropigt med tandade eller småhåriga gropkanter. Frukterna pelarlika eller nästan prismatiska (något smalare nedtill), omkring 10-strimmiga, med tvär spets, utan spröt; hårkronan skör, smutshvit eller gulaktig. — Mångåriga örter med gula (sällan gulröda) blommor.

a. Blomholken nästan enkel, dess blad nästan enradiga (Geracium).

1. Kärrnackeln

(Hieracium paludosum L.)

är alldeles glatt (utom den vanligen svarthåriga blomholken), 1—1½ aln hög, med tunna, stora, omkring 2 tum breda, blad och temligen små blomster i gles, utspärrad vippa.

Växer på fuktiga ängar och kärrig skogsmark och blommar från slutet på Juni till Aug.; mognar vid medlet på Aug. — Utom Sverige i hela Europa undant. Grekland, Turkiet, Italiens öar o. s. v.

"Vakar (har blomstren öppna) från kl. 6 på morgonen till kl. 5 e. m." L. Linné fann Kärrnackeln "copiosissimum" i Vestergötland (ɔ: Hieracium cichorii folio Vestg.-resan).

b. Blomholken m. e. m. tegellagd. Förökning genom slutna knoppar på senhösten (Hieracia accipitrina).

* Prenanthoidea. Blomholken nästan enkel, med ett litet oregelbundet hylle.

2. Gignackeln

(Hieracium prenanthoides Vill.)

är 1—1½ aln hög men temligen spenslig, med temligen tunna, tydligt-hårbräddade, annars nästan glatta och under blåaktiga blad, de nedre giglikt sammandragna vid basen. Frukterna äro blekt-gulbruna, blomholkar och blomsterskaft starkt-körtelhåriga.

Växer i de nordliga landskapernas (utom Lapplands) fjell- och skogstrakter och blommar i Aug., Sept. — Utom Sverige på nästan alla Europas alper och högre berg samt (enligt Fr.) i de kaukasiska länderna, Persien och vestra Siberien.

Hartman upptäckte denna art (som svensk) i Jemtland (1813) och meddelade anmärkningar om den i sin uppsats i Vet. Ak. handl. 1818.

* **H. strictum Fr. växer i Jemtlands fjelltrakter.**

** Umbellata. Blomholken jemnt-tegellagd, dess inre blad bredare, trubbiga.

3. Nordnackeln
(Hieracium boreale Fr.)

är vanligen 1 eller 1½ aln hög och har lansettlika eller bredare blad, hvilka äro glest (och smalt) tandade nedtill, rundad blomholkbas, och saknar körtelhår.

Växer i bergstrakter och på torra, skogiga ställen, sällsynt (vestra Sverige, Gotland). Blommar i Aug., Sept. — Utom Sverige i Danmark och södra Norge samt i vestra och medlersta Europa.

Fries bestämde arten i sina Novitiæ (I. 77) Floræ suec., 1819: H. (sabaudum) boreale. Hartman upptog den såsom sådan i sin Handboks 3:dje upplaga (1838).

* H. crocatum Fr. är temligen rikblommig och tätbladig, med svagt tandade, lansettlika blad, stjernludna och svarthåriga blomsterskaft. Växer i fjelltrakterna. Omvexlar (särdeles i Lappland) med jemnbredt-lansettlika blad (isynnerhet de medlersta). Blomholkens bas tvär.

* H. corymbosum Fr. växer i några bergstrakter (Lappl., Helsingl.). Blomholken glest-körtelhårig, med rundad bas.

4. Flocknackeln
(Hieracium umbellatum L.)

blir merendels omkring alnshög och har vanligen nästan enkel, rak och stadig, tätbladig stjelk, smala och utstående blad, samt nästan flockvisa, temligen stora blomster med spärrad, glatt blomholk. Omvexlar med tandade och helbräddade blad och bredbladigare, liten, 1—4-blomstrig (sistn. varietet på mycket magra ställen, helst i södra Sverige).

Växer på torra (och skogs- eller buskbeväxta) ängsbackar och betesmarker, samt på steniga och sandiga ställen (allmän). Blommar från slut. Juni till ini Sept.; mognar från slut. Juli. — Utbr. genom hela Europa, Asien till Ostindien, Mongoliet och Kamtschatka, samt i det nordligare Amerika (Fr. ep.).

Flocknackeln har temligen stark lukt. Med blommorna kan ylle färgas vackert gult (L. sk. resa), isynnerhet om de kokas med aska. Växten lärer i Skåne kallas Nolanabber.

* H. æstivum Fr. har utstående-hårig stjelk, qvastvisa blomster, lansettlika eller smalt lansettlika och spetsade blad med några glesa tänder (starkast vid basen). Växer i Lappland.

*** Tridentata. Blomholken jemnt-tegellagd, dess inre blad smalare, spetsiga.

5. Styfnackeln
(**Hieracium rigidum** Htn)

blir vanligen ¾—1 aln och har stadig, mångbladig och vipplikt-mång-grenig stjelk, upptill helbräddade, spetsadt-lansettlika blad (de nedre temligen bredt lansettlika, skaftade) och något utstående holkbladspetsar.

Växer mest på bergs- och grusbackar i medlersta Sverige och blommar i (Juli) Aug. till ini Sept. — Utbr. Skandinavien, Tyskland, Böhmen, Ryssland o. s. v. (Fr.).

Hartman bestämde denna art vid Stockholm (Sköndalsbro o. a.) och upptog den i sin Handbok i Skandinav. Flora (1:a uppl. 1820). Retzius hade likväl (jfr Wikström) redan 1771 dersammastädes, kring Ulriksdal, anmärkt växten (ɔ: H. silvaticum Retz. obs. I). Enligt Fries är det denna, som Linné i sin Flora suec. (2:a uppl.) upptog såsom H. sabaudum ("ad Ahlingsåhs Vestrogothiæ : D. Leche").

* H. Friesii Htn. har lansettlika och temligen bredt lansettlika blad, de nedre långt skaftade. Växer (mycket spridd) i Småland, Vestergötland och Halland.

* H. gothicum Fr. har holkbladen längs midten håriga (vanligen svart-). Växer mest i bergs- och fjelltrakter (spridd).

6. Tandnackeln
(**Hieracium tridentatum** Fr.)

är omkring alnshög, vanligen temligen spenslig och enkel, och har lansettlika, vid och nedom midten glest och merendels starkt tandade, blad (eller två tänder mycket större) och nästan qvastvisa blomster.

Växer mest i skogar och lundar och blommar i Juli, Aug. (och Sept.). — Utbr. isynnerhet i medlersta och norra Europa samt i de kaukasiska och altaiska länderna (Fr. ep.).

Fries bestämde Tandnackeln såsom art i sin Summa veget. Scand. och i sina Symbolæ ad historiam Hieraciorum. I sina Novitier upptog han den såsom var. under Skogsnackeln.

* H. lapponicum Fr. Vanligen 10—12 tum, nästan glatt, med smalt-lansettlika blad. Växer i Torne-Lappmark.

* H. norvegicum Fr. Bladen lansettlika eller ovala, starkare eller svagare tandade. Växer troligen i Bohuslän.

c. Blomholken brutet-tegellagd (de yttre bladen ställda oregelbundet). Förökning genom bladrosetter vid roten (Hieracia pulmonarea).

* Vulgata. Stiftet slutligen brun- eller gråaktigt.

7. Skogsnackeln
(Hieracium vulgatum Fr.)

är vanligen 10—15 tum hög, temligen stadig, och har något bladig, m. e. m. vippgrenig stjelk, äggrundt-ovala till lansettlika, gleshåriga, nästan jemnt tandade blad, men varierar mycket.

Växer i skogar, på skogs- och ängsbackar, allmän, och blommar (bäst) i Juli. Blomstren äro öppna från kl. 6 f. m. till kl. 2 e. m. — Utom Sverige utbr. i hela Europa, samt i Caucasien, Siberien och det nordligaste Amerika (Fr. ep.).

Fries bestämde först arten i sin Flora Hallandica (1818). Förut upptogs den (efter Linné) vanligen under H. murorum.

* H. ramosum Kit. växer på Gotland, i Bohuslän o. a.

* H. anfractum Fr. växer i vestra Småland.

* H. diaphanum Fr. (novit. ed. I) växer i bergstrakter, t. ex. Smålands.

* H. fasciculare Fr. växer i Bohuslän (Thedenius, Lindeberg).

8. Bergnackeln
(Hieracium murorum L.)

blir vanligen nära alnshög och har temligen krypande rotstock, svag (pipig), stängellik (vanligen enbladig) stjelk, m. e. m. hjertlika rotblad och nästan enkel, spärrad blomsterqvast. Bladen äro vanligen tandade, men stundom helbräddade, stundom inskurna (sistn. var. i södra Sverige).

Växer i skogskanter, på skuggiga skogsängar och på berg, isynnerhet bland buskar. Blommar tidigare än föreg. art, nemligen redan vid medl. eller slutet på Juni; mognar i Juli. Blomstren äro öppna från kl. 6 f. m. till 2 e. m. (L.). — Utom Sverige utbr. genom hela Europa; i Caucasien, Siberien.

* H. cæsium Fr., med äggrunda till lansettlika, vanligen blågråa blad, växer på backar o. a. torra ställen (allmän).

* H. atratum Fr., med nästan lansettlika blad och svartluden blomholk, växer i fjellen.

** Saxifraga. Stiftet alltid gult.

9. Stennackeln
(Hieracium saxifragum Fr.)

är vanligen mångbladig, ½—1 aln hög, med (isynnerhet nedtill) håriga stjelkar och bladskaft, lansettlika, glest tandade blad (de vid roten större) och qvastvisa blomster; omvexlar dock mycket.

Växer på berg och klippor, temligen allmän och ymnig. Blommar i Juni, Juli. — Utom Sverige i Norge, Skottland, Tyskland (Hundsrück).

Fries bestämde arten i sina Symbolæ (1848).

* H. oreades Fr. med bredare (mest ovala) blad, mera sammansatt blomsterställning, upptill ludnare stjelk och hårigare holk. Växer vid Upsala, i Småland o. a.

* H. pallidum Biv. växer mest i medlersta och södra Sverige (spridd).

* H. onosmoides Fr. med tätt hvithårig stjelk, bredt-lansettlika, under och i kanten långt-hvithåriga blad, växer (troligen) i Bohuslän.

*** Alpestria. Stiftet brunt. — Stjelkbladens bas m. e. m. hjertlikt-omslutande. Frukterna rödbruna.

* H. dovrense Fr. växer i fjellen.

**** Alpina (Aurellæ). Stiftet gult eller brunt. Frukterna längre. Stjelken m. e. m. stängelartad.

10. Fjellnackeln
(Hieracium alpinum L.)

är till nästan alla delar, men särdeles holken, beklädd med långa, brun- eller hvitaktiga hår och vanligen enblomstrig, med alla bladen vid roten; mera sällan (på fuktigare klippor) har den 2—4 blomster och några, vanligen mindre, blad på stjelken. Under blomningen är stjelken vanligen endast qvartershög, men utväxer sedan så att den slutligen kan bli fotshög. Rotbladen äro vanligen spadlikt-lansettlika och endast $\frac{1}{2}$ tum breda, blommorna stora (nästan de största i slägtet). Omvexlar mindre (och hvitaktigt-) hårig, med något mindre blomster.

Växer i fjelltrakterna (allmän), särdeles på magra och öppna ställen. — Utom Sverige på nästan alla Europas alper och högre berg (undant. de spanska och Pyreneerna), samt i norra Asien och arktiska Amerika (Fr. ep.). — Linné iakttog Fjellnackeln under sin lappska resa ("in hyperboreis nostris locis vulgatissima") och beskref den först i Flora lapponica. "Den tillhör mest de lägre fjellen, och oftast finnes den redan neduti den närmast intill dem varande låga björkskogen, under hvars lifliga grönska marken är alldeles betäckt af den hvita rehnmossan liksom med en af sommaren alldeles icke föränderlig snö, genom hvilken dess stora gula blommor uppsticka: sannerligen ett i högsta grad eget utseende, ensamt tillhörande den med skäl så kallade Lappska öknen (Skjöldebrand), som med sin hvita sommaryta synes härma söderns sandöknar, men ur hvilken nordens beständiga, milda sommarsol uppdrager i strödda knippen den herrligaste grönska, förhöjd med några gnistor af dess egna guld" (Wahlenberg).

* H. nigrescens W. har större och vanligen starkt tandade, ovala eller nästan elliptiska rotblad och svartaktigt-ullig blomholk med tätare blad. Växer på fjellen.

d. Blomholken oregelbundet tegellagd. Förökning under sommaren genom egna bladiga skott (grenlöpare) eller den krypande rotstocken. — Frukterna små, deras hår nästan lika stora och ganska fina. Stjelken m. e. m. stängelartad (Pilosellæ).

* Cymosæ. Stjelken m. e. m. bladig. Blomstren vanligen i knippe, mindre.

11. Backnackeln

(Hieracium dubium L. — Hieracium collinum Fr.)

blir vanligen $\frac{1}{2}$—1 aln hög och har mest tvåbladig, (starkare och längre- eller svagare och kortare-hårig) stjelk, smalt tunglikt- och jemnbredt-lansettlika, helbräddade eller mycket svagt tandade, temligen glest men långt håriga blad. Omvexlar utan och med grenskott, större och mindre, med flera och färre blomster o. s. v.

Växer på backar, torra ängar och åkerrenar och blommar i Juni, Juli. — Utbr. i det nordligare Europa.

* H. glomeratum Fr. har vanligast trebladig, nära alnshög stjelk, svagt tandade, glest håriga och svagt stjernludna blad och blommar något sednare än föreg. art.

12. Knippnackeln

(Hieracium cymosum L.)

blir vanligen $\frac{3}{4}$—$1\frac{1}{2}$ aln hög och har merendels trebladig, (relativt) korthårig stjelk, lansettlika och tunglikt lansettlika, helbräddade blad (somliga $\frac{1}{2}$ tum breda, andra smalare) och talrika blomster, mindre än hos de båda föregående.

Växer på ängar, ängsbackar och betesmarker, mest i södra och medlersta Sverige. Blommar och mognar i Juli. — Utbr. i norra, medlersta och östra Europa samt i Caucasien (Fr. ep.).

Linné kände knappt Knippnackeln som svensk, men Liljeblad upptog den redan i sin Floras 1:sta upplaga (1792) bland svenska växter (Calmare län), liksom Fries i sina Novitier (ed. I. 1819).

* H. setigerum Fr. har stadig, vanligen 5—6-bladig stjelk, svagt tandade blad (de vid roten mera smalnande nedåt), mörka, blekkantade holkblad, en del körtelhåriga. Växer i de södra och medlersta landskaperna.

** Auriculæ. Stjelken nedtill 1—3-bladig. Blomholkens inre blad trubbiga. Blomstren i knippe, mindre.

13. Rödnackeln

(Hieracium aurantiacum L.)

är fotshög eller högre och har temligen tätt (upptill glesare) och långt utspärradt- (svart-)hårig, vanligen omkring 3-bladig stjelk, tunna och

mjuka blad (rotbladen temligen talrika, nästan lansettlika och spadlikt-lansettlika, de andra kort-lansettlika med bred bas) och vanligen pomeransgula eller tegelröda blommor, men hvilka variera gula eller både röda och gula.

Växer på ängar i Smålands bergstrakter (Eksjö, Fr. mant. III) och blommar i Juli. Odlas stundom i trädgårdar till prydnad. — F. ö. på Norges och det medlersta Europas (från Pyreneerna till Karpaterna) alper och högre berg.

* H. decolorans Fr. växer i Herjedalen och Lappland.

14. Ängsnackeln
(Hieracium pratense Tsch)

är vanligen 10—12 tum hög och har temligen långt- och utspärradt hårig, 1—2-bladig stjelk, spadlikt-lansettlika, trubbade, glest och svagt (nästan punktlikt) tandade, alldeles gröna blad, mångblomstrigt knippe och rent gula blommor.

Växer på ängar, sällsynt och nästan endast i några bland de södra och medlersta landskaperna. Blommar i Juni, Juli. — Utom Sverige utbr. mest i medlersta och östra Europa, samt i Caucasien till Persien, i Siberien (Fr. ep.).

Fries upptog först arten som svensk i sina Novitiers 1:sta uppl. 1819 (ɔ: H. collinum).

* H. suecicum Fr. har gleshårig stjelk (håren upptill mörka, nedtill bleka), lansettlika och nästan spadlika, mycket glest och svagt tandade blad med mycket bred, hvitaktig nerv (somliga glest-hårkantade, andra alldeles glatta), 5—10-blomstrigt knippe, under brandgula eller rödstrimmiga kronbräm. Växer i norra och medlersta Sverige.

15. Öronnackeln
(Hieracium Auricula L.)

är vanligen omkring 6 eller 8 tum hög och 2- till 3-blomstrig, med krypande grenskott, spadlikt-lansettlika, under blåaktiga, svagt men temligen tätt tandade, m. e. m. hårbräddade blad, gleshårig eller nästan glatt, vanligen 1-bladig stjelk och alldeles gula blommor. — Omvexlar större ($\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ aln), hårigare och 4—8-blomstrig, — samt mindre (3—4 tum), nästan glatt och 1-blomstrig (den sednare varieteten på mycket torra ställen).

Växer på ängar, betesmarker och backar, vid gräsiga stränder och diken, och blommar i Juni, Juli (stundom andra gången i börj. Sept.). — Utom Sverige utbr. i nästan hela Europa undant. Brittiska öarne, Sicilien o. a.; i Caucasien, vestra Siberien.

Är de gamle botanisternas (Tragus, 1552) Auricula muris minor (altera), hvadan artnamnet.

*** Egentliga Pilosellæ. Stjelken bar eller enbladig, enkel och enblomstrig eller delad i 2—5 längre grenar. Blomstren större, deras inre holkblad spetsiga.

16. Hårnackeln
(Hieracium Pilosella L.)

har vanligen starkt krypande grenskott, 4—5 tum höga, enblomstriga stänglar, tung- eller lansettlika och lansettlikt-spadlika eller nästan ovala, under tätt hvitludna blad (ɔ: Grånackel), och stort blomster med svafvelgula, på kronbrämets undersida rödgult-randade blommor.

Växer på öppna backar och berg, torra och magra betesmarker (allmän). Blommar redan i Maj, men bäst hela Juni och vanligen sedan, ehuru sparsamt, nära hela sommaren; mognar från medl. Juni. — Utom Sverige utbr. i hela Europa undant. det arktiska, på Island, samt i Caucasien, Persien och Algerien (Fr. ep.).

Örten är lindrigt besk, något sammandragande och "sårrenande". "Hästar beta den gerna och bien flyga aldrig förbi dess blommor utan att skatta dem af den honingssaft som finnes i småblomstren". Både genom blomster och blad blir Hårnackeln en prydnad för de torra backar, berg o. a., der den, icke sällan bland Backtimjan och Fårsvingel, förekommer. — Ruellius kallade (1536) växten Pilosella (Fuchsius, 1542, Pilosella major), hvilken benämning Linné bibehöll som artnamn. Den är tecknad redan i Til-Landz' Icones.

Blomstren äro vanligen öppna från kl. 8 f. m. till 2 e. m. "Blomman är en af dem, som höra till Floras urverk, emedan den reguliert öppnar sig kl. 8 om morgonen och tillsluter sig kl. 2".

* H. auriculeforme Fr., med glattare och något smalare, under gråaktiga blad, växer isynnerhet i medlersta Sverige (Upsala).

* H. stoloniflorum Kit., med 2—5-blomstrig stängel, under tunnt och glestludna blad, växer (enl. Fr.) bäst på Kinnekulle och vid Woxna bruk i Helsingland.

I slägtet Hieracium möter artbestämningen icke ringa svårigheter i anseende till dessa växters i allmänhet stora benägenhet att variera. Bland alla botanister har Fries mest bearbetat detta slägte; hans vigtigaste verk om detsamma äro Symbolæ ad historiam Hieraciorum (1848) och Epicrisis generis Hieraciorum (1862). Genom hans o. a. undersökningar och bestämningar har också arternas antal ökats betydligt, så att då Linné i sin Flora suecica (1755) upptog endast 8 Hieracier, Hartman i Handbokens 1:sta upplaga (1820) 11, och Wahlenberg i sin Flora (1833) endast 10, har Fries i sin Summa vegetabilium Scandinaviæ (1849) 36 svenska arter, och genom några sedermera tillkomna är de svenska Hieraciernas antal nu åtm. 40.

4. SCORZONERACEÆ.

Frukten med fjädrad hårkrona.

4a. Blomstren med bart blomfäste.

41. Tragopogon L.
(Hafrerot-slägtet.)

Blomholkbladen tvåradiga, vanligen 8, nästan lika stora, nederst sammanväxta. Fästet rutigt-gropigt. Frukterna nästan trinda, kantigt-ribbade, med knöliga eller nästan taggiga ribbor och mycket långt spröt; fjäderkronan lossnande, med i hvarandra flätade strålar, de 5 inre längre och bara i spetsen. — Gul- (eller violett-)blommiga, mång- (nästan två-)åriga örter med smala blad.

1. Vilda Hafreroten
(Tragopogon pratensis L.).

En mång- (nästan två-)årig, mjölkrik, omkring alnshög, rak, glatt och något blågrön, fåblomstrig ört med tapplik rot, långa och smala, spetsade blad och vanligen 2 tum breda, gula blomster. Den omvexlar stundom med korta kantkronor, med hvitgula (stora) blomster, samt med vågiga blad.

Växer på öppna, bördigare ängar och gräsplaner, åkerrenar, leriga backar och grusplatser. Blommar i Juni, Juli, till medl. Aug. och mognar från medl. Juli. — Utbr. nästan hela Europa (utom det allra nordligaste och Greklands och Italiens öar) samt i Caucasien, vestra Siberien och Orienten.

Blomstren öppna sig mycket tidigt på morgonen (icke sällan innan kl. 4) och kunna sluta sig redan mellan 9 och 10 (stundom redan 8-tiden), men vanligen mot middagstiden (allt då vädret är vackert). — Roten är söt, helsosam och kan användas till mat; helt späda skott kunna om våren, sedan de hållits i mörker, kokas som sparris.

Bland våra vanligare Tungblomstriga växter utmärker sig denna strax med sina långa och smala blad och svafvelgula blommor. Den reser sig gerna på ängen mellan lägre gräs, Smörblommor och andra örter, men visar sina blommor, såsom vi nyss nämnt, endast under dagens tidigare timmar. Om vädret är klart, ser man då det mot solen vända blomstret utbreda sina kronor i utom hvarandra ordnade, inåt mindre och mindre, kretsar och åter sluta dem vid middagen. Detta upprepas under några dagar tills befruktningen försiggått; då öppnas blomstret icke mera. Men så snart fröen hunnit mogna, breder den hittills slutna blomholken åter ut sina blad. Man ser då de långa

frukterna liksom endast vänta på torrt och vackert väder för att lossna och, uppburna af den stora och då skärmlikt utbredda, underbart lätta fjäderkronan, bortsegla med vinden. — Det var med hänsyn till dessa talrika och liksom skäggiga fjäderkronor, som de gamle botanisterna (FUCHSIUS, CAMERARIUS) kallade växten Tragopogon seu Barba hirci (Bockskägg).

* T. minor Fr. växer nästan endast i Skåne. Dess blad äro mera tvärt vidgade vid basen.

* T. porrifolius L. odlas. Förv. på några ställen i södra Sverige. Har violetta blommor.

42. Scorzonera L.
(Kornfible-slägtet).

Blomholkbladen olikstora, tegellagda. Fästet gropigt. Frukterna kantiga eller något trinda (kantens bredare), strimmiga, med obetydligt och kort smalnande spets, utan spröt; fjäderkronan varaktig, med i hvarandra flätade strålar, de 5 inre längre och bara i spetsen.

1. Kornfiblan
(Scorzonera humilis L.).

En mångårig, vanligen 6—12 tum hög och enblomstrig ört med tapplik, ormkrökt, utvändigt brun rot, ovalt-lansettlika, nästan tumsbreda, nerviga rotblad och nära två tum bredt, blekgult blomster. Omvexlar större och flerblomstrig samt smalbladig.

Växer på bördigare, något fuktiga ängar i södra och medlersta Sverige och blommar vanligen hela Juni; mognar i Juli. — Utom Sverige utbr. i nästan hela Europa (undant. det nordligaste och sydligaste) och i Caucasien, Siberien.

Roten är hvitmjölkig och slemmig, besk men närande och helsosam, och kan kokas som sparris eller till soppa. Den ätes begärligt af svin, hvadan växten i några landskaper kallas Svinblomster. Stjelken är också ganska mjölkrik. — LINNÉ nämner denna växt bland svenska redan 1741 (Vet. Ak. handl.), sägande att den "växer i Småland, Öland, Gotland, öfver alla sidländta ängar". Han omtalar den, — samt dess skillnad från Trädgårds-Scorzoneran — också i sin öländska resa ("Calmar vid Kungsladugården"). Frankenii Speculum (1659) upptager den såsom Scorzonera suetica latifolia.

Trädgårds-Scorzoneran (Scorzonera hispanica L.) förekommer här och der förvildad.

43. Picris L.

Blomstrens inre holkblad nästan enradiga och likstora, de yttre löst tegellagda och olikstora, nästan hyllebildande. Fästet gropigt. Fruk-

terna trindt kantiga, m. e. m. krökta och ribbade, skrynkliga på tvären, utan spröt; fjäderkronan rent hvit, mjuk, lossnande, med icke iflätade, nederst ringlikt sammanväxta strålar, några bland de yttre kortare och nästan enkla.

1. Bittermjölkan
(Picris hieracioides L.).

En nästan tvåårig, icke sällan 2 alnar hög, sträfhårig ört med rak och stadig stjelk, nästan lansettlika, bugttandade, omkring tumsbreda blad och vippvisa, gula, tumsbreda blomster.

Växer på torra åkerrenar, steniga backar bland buskar, helst på sandig mark, i vestra och östra Skåne. Blommar från slutet på Juni till Aug., stundom till Sept.; mognar i Aug. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, södra Siberien, på Canariöarne.

44. Leontodon (L.)

Blomstrens inre holkblad nästan enradiga och likstora, de yttre tegellagda, olikstora, kortare och nästan hyllebildande. Fästet gropigt. Frukterna något trinda, nästan jemnbreda men smalare upptill, utan egentligt spröt, svagt strimmiga och tvärskrynkliga; fjäderkronan varaktig, med fria, nedtill m. e. m. bredare strålar. — Gulblommiga, mångåriga örter med smala stänglar, m. e. m. pardelade blad och medelstora blomster.

a. Virea Ad. Fruktkronans strålar tvåradiga, de yttre kortare, nästan enkla.

1. Sträffiblan
(Leontodon hispidus L.)

är 6—10 tum hög och har enblomstrig, rak stängel, nästan lansettlika (upptill bredare) blad och nära $1\frac{1}{2}$ tum bredt, guldgult blomster. Förekommer både glatt (ɔ: L. hastilis L.) och hårig (ɔ: L. hispidus L.).

Växer på torrare ängar, ängsbackar och skogs- eller buskbeväxta betesmarker i södra och medlersta Sverige (den glatta var. endast i några fuktiga bokskogar i Skåne, Halland och Småland). Blommar från medl. eller slut. Juni till ini Sept. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien.

Öppnar blomstren mot kl. 4 f. m. och sluter dem vanligen kl. 3 e. m., såsom redan Linné anmärker i sin skånska resa. Han upptäckte växten (den håriga var.) som svensk i Wadstena klosters trädgård (enligt hans uppsats i Vet. Ak. handl. 1741 och Gotlands-resan).

b. Oporinia Don. Fruktkronans strålar nästan enradiga, alla nästan likstora och fjädrade.

2. Höstfiblan
(Leontodon autumnalis L.)

är vanligen nära fotshög, med temligen tunna och slaka blad, tvärbiten rot, uppkrökt, grenig, omkring 3-blomstrig, upptill fjällig och mot den smala holkbasen smånigom tjockare stängel. Förekommer icke sällan med hela blad, och blomholken omvexlar glatt eller hårig.

Växer på ängar och betesmarker, åkerrenar, vid vägar, allmän. Blommar från slut. Juni eller börj. Juli till sent på hösten (ↄ: Stadu-flur i Ångermanl.), tålande intill 3° köld; mognar omkring slut. Juli. — Utbr. genom hela Europa (undant. Sicilien, Grekland) och i Siberien. — I fjelltrakterna växer en var., som är mindre, nästan upprät och en-blomstrig, med tätt-svartluden blomholk (ↄ: Hieracium Taraxaci L.). Den anmärktes först af Solander i Pite-Lappmark (1753) och Linné upptog den i bihanget till sin Fauna suecica (ed. II) såsom Hieracium Leontodontis. I sin Disquis. de sexu plantarum anser han den som hybrid mellan Taraxacum och Hieracium alpinum. Retzius tecknade växten i sina Observationes (1786) och Hartman meddelade anmärkningar om den i Vet. Ak. handl. 1818.

Under sommaren öppnas blomstren kl. 7 (—8) f. m. och sluta sig innan kl. 5. e. m.; mot hösten öppna de sig först kl. omkring 9 och sluta sig kl. 2—4 e. m.; på skuggiga ställen äro de öppna endast från kl. 10 eller 11 till 4½ eller 5½. — Höstfiblan är tecknad redan i Til-Landz' Icones. I Fuchsii Historia (1542) heter den Hieracium minus. Retzius beskrifver den närmare i sina Observationes (1779) "emedan den varierar mycket".

4b. Blomstren med fjälligt blomfäste.

45. Hypochæris L.
(Slåtterfible-slägtet).

Blomholkbladen olikstora, tegellagda. Frukterna nästan trinda, ribbigt-strimmiga, med nästan taggigt-knöliga ribbor, alla eller endast de inre sprötbärande; fjäderkronan varaktig, smutsigt gulaktig, något skör. Fästets fjäll spetsadt-smala, tunna, lossnande. — Gulblommiga, mång- eller ettåriga örter med fåblomstrig, grenig stängel och hela eller parklufna blad; grenarna m. e. m. fjälliga.

a. Achyrophorus DC. Frukterna alla med spröt, deras hårkrona enkel, fjädrad.

1. Fläckfiblan

(Hypochæris maculata L.)

är mångårig, omkring alnshög och har tjock rot, omkring qvarterslånga, brunfläckiga, till marken tryckta blad, långgrenig stängel och stora, mörkgula blomster (i Nerike, Östergötland Oxögon). Förekommer stundom mindre, med enblomstrig stängel.

Växer på öppna skogsängar, ängsbackar och torra, högländta betesmarker. Blommar i Juli, Aug.; mognar i Aug. — Utom Sverige utbr. i nästan hela Europa (undant. södra Italien, Grekland), samt i Caucasien, Siberien.

Bladen kokas, såsom redan LINNÉ omtalar, i Småland ("särdeles vid Olsmässkroken") som kål ("uti Brassica"), hvadan växtens småländska namn (o. Frukål). I Jemtland, der växten är mycket ymnig, kallas den Slåtterkulla, emedan slåttern der tillstundar då den börjar blomma. "Slåtterkullan är som en almanacka för Jemtländska bonden". — Blomstren äro öppna från kl. 6 f. m. till 4 e. m. — Växten har stundom på apoteken tagits i st. f. Arnica, "quæ est fraus quid pro quo dicta et inexcusabilis error" (L.).

I somliga Dal-socknar är Fläckfiblan bekant under namnet Ljotmans-piska, och ljot skall der äga samma betydelse som i isländskan (liothr = ful, stygg). Deraf troligen dalska orden Ljothr, Ljothan = Hin Onde och Satan. (R. DYBECK). — Då växten, isynnerhet blomfästet, brytes, utsipprar en hvit, hastigt mörknande mjölksaft.

b. Porcellites Cass. Frukterna alla med spröt, deras krona dubbel, den inre fjädrad, den yttre borstlikt-hårlik.

2. Rotfiblan

(Hypochæris radicata L.)

är mångårig, omkring fotshög och har medelstora, mer än tumsbreda, blekgula blomster, glest, trubbigt och vanligen starkt bugttandade (icke sällan något lyrlika) blad.

Växer på öppna, något fuktiga ängar, betesmarker och åkerrenar i södra Sverige (allmän i Skåne) och på Gotland (THEDENIUS 1861). Blommar i Juli. — Utbr. hela Europa utom det allra nordligaste; i Algerien.

LINNÉ upptäckte växten som svensk på ängarne vid Skanör (allmän) enligt Skånska resan, der han också (sid. 226) beskrifver den (först som svensk), anmärkande att dess blomster sluta sig kl. 3 e. m. — Svin upprota växten begärligt.

c. Hypochæris Less. Fruktkronan som hos föreg.; kantfrukterna utan spröt.

3. Glattfiblan
(Hypochæris glabra L.)

är ettårig, omkring 6 tum hög, nästan glatt och har smala, bugttandade, något tjocka och mörkgröna blad, trind och smal holk och små (knappt ½ tum breda) blomster.

Växer på sandiga gärden och åkrar (särdeles råg-) i södra Sverige, isynnerhet vid Skånes, Hallands och Blekinges kuster eller på deras stränder. Blommar i Juni, Juli. Blomstren äro (enligt Wahlberg) öppna endast till middagen. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste), på Madeira och Azorerna, i Mindre Asien. På Sicilien samlade förf. den (mogen) i slut. Maj och börj. Juni. — Osbeck och Retzius anmärkte först Glattfiblan som svensk växt.

Ordet Fibler (Fifl, Fifler) kommer enligt R. Dybeck från det isländska fifl (= narr, tok), "emedan det lätta fröfjunet likasom gycklande flyger af och an i luften".

5. HYOSERIDEÆ.

Frukterna kröuta med korta fjäll eller en tvär hinnkrona. Fästet bart.

46. Cichorium L.

Blomholkens inre (8—10) blad enradiga, slutligen hårdnande, sammanväxande nederst och utbredda, de yttre (5) korta, slaka. Fästet något hårigt. Frukterna omvändt-pyramidlika, fyrkantiga, krönta med talrika men små, aflånga fjäll.

1. Vägvårdan
(Cichorium Intybus L.).

En två- eller mångårig, 1 till 2 alnar hög, upptill vippgrenig ört med starkt rundsågade rotblad och stora (1½ tum breda), platta blomster med vackra, himmelsblå blommor (Skån. Blåbinka).

Växer vid vägar och åkrar, på grusställen i Skåne, på Öland och Gotland (allmän) samt på ett par ställen i Småland. Linné anmärkte den (1741) på Öland och Gotland, "jemte åkrarna" (uppsats. i Vet. Ak. handl. s. å.). Odlas också i trädgårdar o. a. under benämningen Cichoria. Den odlade växten blir större. — Utbr. hela Europa (undant. det nordligaste) och i Egypten, Barbariet, Caucasien, Siberien o. a.

Blommar i Juli och Aug. Blomstren utgöra en verklig prydnad för vägkanterna i nyssnämnde landskap under den tid på dagen då de

äro öppna och kläda de annars bara och stela grenarne (kl. 8 till 4). Flitiga insekter, såsom bien, besöka dem också då och sprida derunder pollen på de långa märkena; sedan sluter sig blomholken till mognad. — Man har iakttagit att blommorna bli röda då örten växer vid eller på myrstackar.

Till egenskaper kommer Vägvårdan närmast Maskrosen, och både ört och rot användas såsom dekokt eller extrakt mot gikt, gulsot o. d. Bladen anses helsosamma som sallat. Hos den vilda växten är roten luktlös, men besk och bättre till medicinskt bruk (ɔ: C. silvestre s. officinarum Bauh.); hos den odlade köttigare, mild och matnyttig (till soppor m. m.). Den är inuti hvit. Sönderskuren, torkad, rostad och malen, utgör Trädgårds-Cichorians rot ett bekant kaffe-surrogat. — Svin äta gerna roten och nästan alla kreatur tycka om örtståndet.

Växten benämndes hos romarne (Virgilius) "Intubus" emedan stjelken hos den odlade är mera ihålig (= in-tubus). Också kallade de gamle botanisterna ursprungligen den odlade växten "Intybus" eller "Intubus" och den vilda "Cichorium" (Cichorium silvestre Gesner, 1553) eller Intybum silvestre Fuchs.

47. **Arnoseris** G.

Blomholkens blad dels talrika, större, enradiga och slutligen slutna, dels några små och nästan hyllebildande. Frukterna omvändt-äggrundt-pyramidlika, 5-kantiga, m. e. m. inkrökta, med kullrig, högt-4—5-ribbad rygg (sidoribborna kantbildande) och nästan plan, 2—3-ribbad buk, krönta med en tvär, 3—5-hörnig hinnkant.

1. **Klubbfiblan**

(Arnoseris pusilla G. — Hyoseris minima L.).

En 5 till 10 tum hög, ettårig ört med grenig, nedtill smal och rödaktig stängel, smalt-omvändt-äggrunda, temligen glest bugtsågade blad, upptill nästan klubblikt uppblåsta grenar och små gula blomster med slutligen bred, ärtstor holk.

Växer på sandiga och leriga ställen, såsom åkerrenar och vägkanter, i södra Sverige. Blommar i Juni och Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det nordligaste, Grekland, Turkiet och södra Italien. — J. Leche upptäckte Klubbfiblan som svensk i Skåne "på åkrar vid Simontorp" (Leches Prim. 1744) och Linné anmärkte den nästan samtidigt vid Visby.

6. LAPSANEÆ.

Frukterna alldeles skalliga. Fästet bart.

48. Lapsana L.

Blomholken kantig, dess blad dels 8—10 större nästan enradiga och uppräta, dels 4—6 mycket korta och hyllebildande. Frukterna jemnbredt-vigglika, platta, svagt-mångstrimmiga.

1. Harkålen
(Lapsana communis L.).

En ettårig, vanligen alnshög och grenig, knappt mjölkig ört med äggrunda och lyrlika blad och små, blekgula blomster. Förekommer både glatt och hårig.

Växer allmänt (ɔ: Lampsana vulgatissima Vaill.) på odlad mark, gårdar o. d. (ɔ: Tomtört), men också, särdeles den håriga varieteten, på oodlad, såsom vid skogsvägar, i södra och medlersta Sverige (till Ångermanland).

Blommar hela sommaren, intill sent på hösten, tålande lindrigare köld; börjar mogna redan i Juli. — Utbr. genom hela Europa; i Caucasien, Siberien, Mindre Asien, på Canariöarne.

Harkålens späda blad och örtstånd kunna nyttjas som kål.

II. DIPSACEÆ
(Väddartade).

1. Trichera Schrad.

Blomstersvepets blad 3—5-radiga. Blomfästet borsthårigt. Småsvepena hoptryckt-fyrkantiga, upptill rännladt-gropiga; deras bräm kort, otydligt tandadt, med breda och tvära tänder. Foderbrämen 8—12-borstiga. Kronbrämen nästan läpplikt- 4-delade, kantblommornas nästan strållika.

1. Åkervädden
(Trichera arvensis Schrad. — **Scabiosa arvensis** L.).

En mång- (nästan två-)årig, omkring 1 till 2 alnar hög, utspärradt-hårig, vanligen 3-grenad och 3-blomstrig ört, med vanligen mer o. mindre pardelade eller parskurna blad (de nedre helare) och mer än tumsbreda, vackra, blekvioletta blomster. Omvexlar stundom (såsom i Skåne, på Gotland) med alla bladen hela och med röda eller hvita blommor.

Växer på torra ängar, åkerrenar (ɔ: Scabiosa major satorum Lobel.), buskiga backar och vid vägar. Blommar från slut. på Juni till (medl.)

Sept.; mognar från börj. Aug. — Utom Sverige utbr. genom hela Europa; i Caucasien, vestra Siberien.

Örten smakar besk, är något sammandragande, och var fordom icke utan allt anseende i medicinen. Kreaturen äta den gerna, och de späda bladen kunna nyttjas till grönkål (om våren). Blomstren ha en temligen stark men nästan obestämd lukt. — Om tobaksrök blåses på blommorna, ändra de färg och bli gröna (SWARTZ). Åkervädden är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

2. Scabiosa L.

Blomstersvepets blad 2—3-radiga. Blomfästet fjälligt. Småsvepena trinda, 8-rännlade; deras bräm hinnaktigt-skållikt, svagt-naggadt. Foderbrämen 5-stråliga. Kronbrämen oregelbundet 5-delade, kantblommornas nästan strållika.

1. Fältvädden
(Scabiosa columbaria L.).

En fotshög eller något högre, mång- (eller två-)årig ört med lyrlikt-pardelade eller hela och nästan ovala rotblad, smalt-pardelade stjelkblad och öfver tumsbreda, blekvioletta blomster (blekblåa nästan som vilddufvan); kantblommorna bilda liksom en krona kring de andra blommorna, såsom hos Åkervädden.

Växer på öppna, torra fält och backar i södra Sverige (särdeles Skåne, Vestergötland, Öland) och på några ställen i det medlersta, isynnerhet Gotland. LINNÉ upptäckte den, som svensk, på den lilla ön Klasen vid Kyllej och beskrifver den i sin Gotlands-resa sid. 216. Förut hade likväl FUIRÉN, under sin resa 1622, anmärkt växten "mellan Wägume och Fårösund".

Blommar i Juli och Aug. — Utbr. nästan hela Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien, Abyssinien, Algerien, på Madeira.

* S. suaveolens Dsf. växer endast i Skåne.

3. Succisa Prsl.

Blomstersvepets blad 3-radiga. Blomfästet fjälligt. Småsvepena fyrkantiga, djupt-8-fårade; deras bräm kort, tunnt-örtartadt, 4-deladt. Foderbrämen 5-stråliga. Kronbrämen nästan regelbundet 4-delade.

1. Ängsvädden
(Succisa pratensis Mnch. — Scabiosa Succisa L.).

En mångårig, fots- eller nära alnshög, glesbårig eller nästan glatt ört med liksom tvärbiten rot (radix succisa, hvadan växtens botaniska

namn), lansettlika och helbräddade blad och nästan klotrunda, blå (sällan röda eller hvita) blomster (ɔ: Knappvädd), hvilka icke sällan äro nästan tvåbyggare.

Växer på fuktiga ängar och betesmarker och blommar bäst i Aug. och till medl. Sept. — Utom Sverige utbr. i nästan hela Europa (undant. södra Italien, Grekland, Turkiet); i Caucasien, Siberien, på Island.

Namnet Succisa (= afskuren) förekommer först hos Fuchsius (1542), sedan hos Bauhin (Succisa glabra). De äldsta botanisterna (t. ex. Brunfels) kallade växten vanligen Morsus diaboli, med hänsyn till roten och den fordom gängse meningen om orsaken till att den är liksom afbiten. Den troddes mycket verksam mot pest, gift, vattsot m. m. och detta just emedan den tyckes afbiten, hvilket Hin onde, enligt munksagor, gjort, men säkerligen icke skulle gjort om roten icke hade för menniskan nyttiga egenskaper!! — Växten är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

Ängsväddens blad färga ylle både grönt och (med alun) gult (L.). I stället för alun kan man ock taga björkblad; men vill man ha färgen höggul, sköljer man godset i kall lut. För grönfärgning kokas godset med färska Ängsvädd-blad och vatten, upptages och doppas flera gånger, sedan aska tillsatts, i varma vätskan. — Blomningen påminner i somliga trakter landtmannen om slåttertiden. Ängsvädden är annars en bland de höstblommor, som gerna visa sig på mejade eller betade ängar och marker med Ögontröst och andra sena blommor.

* Dipsacus pilosus L. Förvildad på ett par ställen i Skåne.

* Ambrosiaceæ Lk. — Xanthium strumarium L. Förv. vid Göteborg. På Öland är den numera utgången.

III. SAMBUCINEÆ
(Fläderartade).

1. **Viburnum** L.

Blomkronan bredt-klocklik (utom kantblommornas). Ståndarknapparna sneda (deras band smalt). Bäret 1-fröigt, m. e. m. hoptryckt, med alldeles platt frö.

1. Olvonbusken
(Viburnum Opulus L.).

En 3—4 eller stundom 5—6 alnars buske med släta, märgrika och gerna ihåliga grenar (ɔ: Hâltry = Hålträ) samt spetsigt 3—5-

flikiga och nästan inskuret tandade, mycket ådriga, då de utslå veckade, blad, hvilkas skaft upptill ha (vanligen 2 par) skållika körtlar och nedtill icke sällan två par syllika, stundom körtelbärande tänder. Blomknippena äro platta, hvita, deras kantblommor snöhvita, mycket större än de andra, alldeles platta (utan kronpip) och sterila. Bären äro ärtstora, skarlakansröda (ɔ: Upl. Olvon, Södermanl. Ulvbär, Gotl. Qualkebär, Öst- och Vestgöt. Hålsbär o. s. v.).

Växer i lundar (helst klippiga) och något fuktiga skogar, på skogsängar och vid stränder (ɔ: Sambucus aqvatica Cam.). — Utslår bladen vid slutet på Maj. Blommar hela Juni; mognar under Aug. Bären äro släta, glänsande och länge gröna. Bladen rodna så snart höstkylan inträder. — I trädgårdar odlas en var. med klotrunda, alldeles sterila blomknippen ɔ: Snöbollar. — Utbr. hela Europa (undant. Portugal, södra Spanien, Italiens öar, Grekland) och i Caucasien, Siberien.

Kallas i Götarike Elnaträd (= Elfträd enl. Fr.), och, emedan blomknippena något likna rönnens, i somliga trakter Ugglerönn, Ulvrönn; i Nerike Ulvtry (Ulvträ), i Småland Olvon-(Ulv-)trä. — Ruellius benämnde (1537) busken Opulus, hvilken benämning Linné bibehöll som artnamn.

Bären smaka illa (äckligt); kokade med socker, tros de vara verksamma i scrofler. Veden är temligen hård, men lätt att klyfva och användbar till tänder i väfskedar o. d.; de unga, raka rotskotten lemna ypperliga pipskaft. Barken, som är seg, skall, kokad, lemna ett klibbigt, fogellimlikt ämne. Foglar, särdeles hjerpar, äta bären. Då dessa bli frostbitna, förlora de sin äckliga smak och kunna ätas. I östra Ryssland lära de då, krossade, ältas till en deg med mjöl och stekas i panna.

2. Sambucus L.
(Hyll-slägtet).

Blomkronan hjullik (eller klocklikt-hjullik), med mycket kort pip och slutligen tillbakaviket bräm. Ståndarknapparne uppräta, med bredt band (pil- eller hjertlik bas). Båret 3(—1-)fröigt, nästan klotrundt; fröen trekantiga.

Äckligt luktande växter med uddpariga blad, sågade småblad och knippevisa blommor.

1. Vanliga Hyllen eller Flädern
(Sambucus nigra L.)

är vanligen en 4—6 alnars buske, men bildar stundom ett litet träd, och har temligen bräcklig (hos äldre stammar hård, gul och buxbom-

lik) ved med (särdeles hos unga grenar) stor, mycket lätt märg, 2-(stundom 3-)pariga blad med äggrunda eller nästan ovala småblad och gulhvita blommor, som lukta starkt, nästan vämjeligt. Blomknippena äro 4(—5-)greniga, stora (handsbreda), mycket sammansatta och nästan plana. Bären äro svarta eller svartröda, glänsande.

Växer i skogslundar, men helst vid byar och gårdar (prope pagos imprimis luxuriat cum fimo lætatur : L. diss. Fructus Suecici), i södra Sverige och på Gotland, samt förvildad här och der i medlersta (i allehanda jordmån men älskar mest lera : L. cit. st.), — "ett hyddans träd, men som också tager i besittning palatsets ruiner". — Blommar under Juli. — Har mycket sällan hvita bär. Förekommer också (odlad) med dubbelt-parbladiga blad och smala, inskurna småblad. Då bladen, om våren, utvecklas, äro de nästan brunvioletta. — Utbr. genom hela Europa (undant. det nordligaste), samt i Caucasien och Algerien.

Fläderbusken har en stark, obehaglig (narkotisk) lukt. Dess (särdeles rotens vårtiden) innerbark laxerar starkt och orsakar kräkning, är verksam i vattusot; de späda (beska och skarpa) bladen purgera. Blommorna äro slemmigt-beska; friska laxera de lindrigt; torra (Flores Sambuci Pharm.) utgöra de ett allmänt bekant svettmedel; destillerade lemna de Flädervatten och Fläderspiritus. Bären äro syrligt-söta och ätliga, men i större mängd laxerande (Baccæ Sambuci Pharm.); deras utpressade och med socker (eller sirap) inkokade saft utgör "Flädermos (Rob Sambuci)", som är ett ändå verksammare svettmedel än blommorna. Fläderbusken har sålunda goda läke-egenskaper och blir mångenstädes på landet nästan till universal-medicin ("panacæa rusticorum"), hvadan man ock (såsom i Skåne och Blekinge) "intill sednare tiden ansett busken med en slags vördnad och att t. o. m. hysa en gudomlighet" ("Hyllfrun"). Bladen och qvistarne lära fördrifva råttor och vägglöss, och kål, som piskas med fläderruskor, eller fruktträd, hvari sådana upphängas, skola bli fredade för larver och bladlöss. Med bären, kokade i vatten med alun och litet spanskgröna, kan linne färgas mörkbrunt. — Enligt Palmbergs Örtkrans har Flädern omkring 20 "bruk och nyttigheter". Af densamma, säger han, "beredes många kosteliga läkedomar, så att, snart sagt, ingen kranckhet finnes, til hvilken man ej något medel får af thetta trä — —".

Flädern utdunstning (eller skugga) säges vara ohelsosam och dess talrika blommor, hvilka icke sällan nästan täcka hela busken, sprida sin egendomliga lukt t. o. m. på långt håll. På somliga ställen tror allmogen att den, som sofver under blommande Fläder, blir utsatt för "Elfblåst", d. v. s. bekommer ett hvitt, nässelartadt utslag på kroppen förenadt med hufvudvärk (Retzius). Bären skola döda höns, men blom-

morna påfoglar, hvilket LINNÉ, såsom han omtalar i Flora Suecica, fick erfara på sina. Namnet Hyll lärer (enl. DYBECK) härledas från det isländska hol = hål, hole = ihålig, med hänsyn till de unga grenarnes stora märghålighet.

* Klashyllen (Sambucus racemosa L.) förekommer stundom förvildad, såsom vid Stockholm.

2. Sommarhyllen
(Sambucus Ebulus L.)

är en 2—3 alnar hög, mångårig ört med starkt-krypande rot, vanligen 3-pariga blad med nästan lansettlika, spetsade småblad, bladartade stipler, hvitröda blommor i 3-greniga, breda knippen och svartröda bär.

Växer, merendels sällskapligt, på fuktiga ställen i södra (och medlersta) Sverige, men mycket spridd och troligen inkomling såsom odlad i trädgårdar. På det länge bekanta växtstället vid Calmar slott, der den förr var ymnig, lärer den nu vara utrotad. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom hela Europa (utom det nordligaste); i Caucasien, Barbariet, på Madeira.

Namnet Sommarhyll häntyder på växtens örtnatur, som gör att man ser den endast under sommaren. Benämningen Mannablod, hvarunder den är eller varit bekant, isynnerhet i Calmar och trakten deromkring, påminner om de strider, som utkämpats på dess växtställe vid det gamla slottet och då, såsom man berättat, denna ört uppspirat ur slagna svenskars och danskars blod. Ofta tillades att den växte endast der, en sägen hvartill, utom växtstället, isynnerhet de blodröda bären och växtens lukt gifvit anledning. LINNÉ såg och bestämde växten på sagda ställe under sin resa till Öland 1741, sägande (upps. i Vet. Ak. handl. s. å.) att den "växer mellan Calmare stad och slott öfverflödigt" och att "enfaldiga folket tror att denna ört uppvuxit af de dödas blod, som här uti krig blifvit slagna". Jemf. ock hans Ölands-resa sid. 35. — De gamle botanisterna (DODONÆUS, FUCHSIUS) kallade växten Ebulus, hvilken benämning LINNÉ bibehöll som artnamn.

Sommarhyllen har samma egenskaper som Flädern, men nästan verksammare. Bärens saft är blåaktig och färgar violett. Råttor och möss lära sky bladen, hvadan örten kan bli nyttig att lägga i lador. Roten är äckligt-besk och har, liksom innerbarken, användts mot vattsot. De rika blomknippena mot de mörkgröna bladen göra växten ganska prydlig.

IV. VALERIANEÆ.

1. Valeriana L.
(Vänderot-slägtet).

Foderbrämet under blomningen litet, tvärt-mångtandadt och inrulladt, men sedan utväxande till en fjäderlik hårkrona. Kronan trattlik; pipen med en kort tvärvägg invändigt. Ståndarne 3. Frukten plattad, ribbad (genom sterila rum), 1-rummig, krönt med mångstrålig, lossnande fjäderkrona.

Mångåriga örter. Blommorna i qvastvisa, stundom tätt närmade knippen, med skärmar och småskärmar.

1. Vanliga Vänderoten (Vendelörten)
(Valeriana officinalis L.)

blir vanligen alnshög eller högre (till 2 alnar), och har tågig rot, parbladiga (5—9-pariga) blad, lansettlika eller nästan jemnbreda småblad, klynnedelad, 3-grenad, jemn blomvippa och hvita eller (isynnerhet strax de utslå) rödletta blommor. Förekommer också (i nordliga Sverige och Lappland) 2—3 alnar hög, med större blommor och äggrundt-lansettlika småblad; samt (såsom i Bohusläns och Hallands torra kusttrakter) liten, med smala småblad. Blommorna äro icke sällan mångbyggare.

Växer mest på stränder, särdeles bland buskar, och på fuktiga ängar i skogsmarker med Elggräs o. d. I Upland kallas den Vänört, i Dalarne Velamsrot, i Ångermanland Stämgräs.

Blommar mest under Juli och mognar i Aug. Fruktkronan är hygrometrisk, så att den sluter sig mot eller under våtväder och breder ut sig i torrt. Fröspridningen sker således bäst vid solsken. — Vid Vestervik växer en var. med enkla, äggrunda, glest sågade eller alldeles helbräddade blad. — Utbr. genom hela Europa undant. Grekland o. a.; i Caucasien, Siberien, på Island.

Vendelörtens rot har obehaglig, något besk, i början skarp, smak och egendomlig, genomträngande, vidrig lukt, som kan orsaka yrsel och hufvudvärk, men som behagar kattor mycket (ɔ: Kattleka). Eget nog sägas råttor tycka om samma lukt. Roten användes i medicinen (Radix Valerianæ minoris Pharm.) och utgör ett verksamt nervmedel. Nyttjas — såsom pulver, tinctur eller extract — mot epilepsi, spasmer o. s. v. och dessutom, jemte andra medel, mot paralysi och katalepsi. Bör samlas om våren (innan stjelken utväxt), torkas långsamt och förvaras i slutet kärl; den bibehåller då sina egenskaper under flera år. Pulveriserad och blandad bland snus, har roten stundom berömts mot ögon-

svaghet. I flera landsorter nyttjar allmogen denna ört mot åkommor hos boskapen, och ännu allmännare är den ansedd såsom ett medel mot troll och trolldom (DYBECK). — Bland mera bekanta växter utmärker sig denna strax med sin egna lukt, sina höga, ihåliga och starkt strimmiga stjelkar, parbladiga, mörkgröna blad och klynnedelade blomvippor. Den är tecknad redan i Til-Landz' Icones.

* V. sambucifolia Mik., som är sällsyntare, har 3—5-pariga blad och vanligen grenskott vid roten (sådana saknas merendels hos den vanliga). Först funnen och bestämd (som svensk) af FRIES vid Varberg, sedan anmärkt vid Göteborg af J. E. ARESCHOUG och på Kinnekulle af LINDGREN (Fr. mant. III).

2. Tvåbyggar-Vänderoten

(Valeriana dioica L.)

är äldre fotshög, men under blomningen endast omkring 5—6 tum, och har smal, snedt krypande rot (rotstock), rundade eller nästan ovala (äggrunda) rotblad, parbladiga (eller pardelade) stjelkblad och rödletta, nästan enkönade, (tät)knippade blommor; ståndarblommornas krona vanligen 3 gånger större än spirblommornas.

Växer på fuktig ängsmark i södra Sverige. LINNÉ upptäckte artèn som svensk på Öland (vid Färjestaden), och beskref den bl. a. i Ölands-resan (sid. 46).

Blommar om våren. — Utbr. i nästan hela Europa undant. det nordligaste och Italiens öar, Grekland, Turkiet.

2. **Valerianella** Hall.

(Vårsalat).

Foderbrämet tandadt, rakt eller tillbakakrökt (stundom omärkligt), icke sällan tillväxande efter blomningen. Kronan trattlik. Ståndarne 3. Frukten vanligen olikribbad, 3-rummig, med två rum tomma och icke sällan mycket små (stundom, då mellanväggen mellan de båda sterila rummen saknas, 2-rummig), på åtskilligt sätt och m. e. m. tandkrönt af fodrets varaktiga bräm.

Temligen små, späda och (våra) nästan glatta, ettåriga, klynnegreniga örter med temligen smala, hela blad och knippvisa, mycket små blommor. Frukterna vanligen (hos våra) glatta, men variera småhåriga. Roten har en svag (torr något starkare) vänderot-lukt.

1. Vanliga Vårsalaten

(Valerianella olitoria Poll. — Valeriana Locusta L. suec.).

blir sällan öfver 6 eller 8 tum, är icke sällan (utspärradt) grenig ända ned mot roten, och har mycket täta blomknippen, blekblå blommor och

nästan tandlösa frukter med stora sterila (tomma) rum; blomskärmarne äro större än frukterna.

Växer på öppen, helst grusig, mark och på åkrar, i södra och medlersta Sverige. Blommar i Maj och Juni. — Utbr. genom hela Europa utom det allra nordligaste, samt i Caucasien, Algerien och på Canariöarne.

Genom bladens lösa byggnad är örten, isynnerhet tidigt om våren, särdeles tjenlig till sallat (Lammsallat, Lactuca agnina Rudb.) och grönkål, hvartill den också med lätthet kan odlas och samlas i trädgårdar. Den gror nemligen innan hösten och utvecklar då sina "rotblad", hvilka sedan bibehålla sig hela vintern under snön, bildande, då marken är bar, en del af den sparsamma "vintergrönskan" (hvadan örten också benämnes eller benämnts Vinterrapunsel). Den har samma egenskaper som egentlig Sallat (Lactuca), nemligen att förbättra och mildra skarpa vätskor (ɔ: Acetaria L. am. IV). Också blandas den mångenstädes bland grönkål vårtiden. Då växten odlas i trädgård, blir den större (och dess blad vanligen inskurna).

2. Tand-Vårsalaten

(Valerianella Morisonii Kch. — "**Valerianella dentata** Poll.")

är merendels större än den vanliga (icke sällan fotshög) och har rakare, hårdare stjelk, som endast upptill är delad i upprätare grenar, glesare blomknippen, mindre, hvitare blommor och 3—5-tandade frukter med mycket små, trådsmala tomrum (hvadan de äro hårdare och synas täta invändigt); blomskärmarne äro mindre än frukterna.

Växer på åkrar i Skåne, Vestergötland, Småland och på Öland, men mest på Gotland. Blommar i Juni och Juli. — Utbr. nästan hela Europa (utom det nordligaste), i Caucasien (och Algerien).

Wahlenberg upptog först denna art bland svenska växter, sedan J. P. Rosén (1816—1818) samlat den på Gotland. Fries upptäckte den på Öland 1818, der den likväl redan för omkring 100 år sedan varit anmärkt af Wendt enligt Bergii herbarium (Wikström).

V. STELLATÆ

(Kransbladiga).

1. Sherardia L.

Foderbrämet (4—)6-tandadt, varaktigt och tillväxande. Kronan trattlik med lång pip. Stiften långt-sammanväxta. Frukten tvåknölig med ellipsoidiska knölar, hvardera krönt med (vanl.) tre fodertänder.

1. **Sherards-örten** eller **Madden**
(Sherardia arvensis L.).

En ettårig, liten (vanligen 4—6 tums), spensligt grenig, sträf ört. Bladen äro lansettlika, omkring 6 i hvar krets (4—6). Blommorna samlade inom stort, bladkretslikt, nästan 8-bladigt svepe, blekt-violettblå (ɔ: Blåmadra).

Växer på åkrar och gärden (helst sandiga), särdeles i södra Sverige; i det medlersta till Södermanland och Vermland. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, vestra och södra Siberien, Mindre Asien, Syrien, Algerien, på Canariöarne. Förf. samlade växten på Malta d. 10 Febr., blommande.

Omtalas första gången som svensk i J. Leches Primitiæ Floræ scanicæ (1744) och Linnés Flora suec. (1745).

W. Sherard, till hvars ära Dillenius (och sedan Linné) uppkallade denna ört, var engelsk konsul i Smyrna och en stor naturalhistoriens vän och gynnare. Han donerade till universitetet i Oxford en betydlig penningsumma jemte sina rika naturhistoriska samlingar och sitt bibliotek. Dog 1738.

2. **Asperula** L.
(Madrornas slägte).

Foderbrämet otydligt eller otydligt-4-tandadt och lossnande. Kronan trattlik, med m. e. m. lång pip. Stiften nästan alldeles sammanväxta. Frukten klotrundt-tvåknölig, med rundade knölar, utan tandkrona.

Madrorna äro mångåriga, temligen spensliga örter med hvita blommor.

1. **Myskmadran**
(Asperula odorata L.)

är omkring fotshög, upprät och har tunna, lansettlika, i kanten och på medelnerven sågadt-sträfva blad, omkring 8 i hvar krets, knippvisa blommor och krokborstiga frukter.

Växer i skogar och lundar (helst bok- och ek-), på mullrik mark, i södra och medlersta Sverige (ymnig i det södras bokskogar). Blommar i Maj, Juni; mognar slut. Juni och i Juli. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste och Spanien, sydligaste Frankrike, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Örten svartnar då den torkas och blir välluktande, nästan som mysk (ɔ: Myska), Vårbrodd, eller som Heliotrop. Smaken är besk. På somliga ställen användes Myskmadran vårtiden att lägga bland öl (i Tyskland vin: Maitrank) till en stimulerande och angenäm dryck.

Dess vanligaste användande hos oss är likväl såsom skyddsmedel mot mal o. a. insekter. — Myskmadran är en bland våra få skuggväxter och uppträder gerna sällskapligt; i tätare skogar eller lundar kläder den icke sällan ensam marken med sina bladkretsar. Den upptages redan såsom Asperula odorata (Möskia) i Frankenii Speculum, 1638 (och i Bromelii Chloris gothica, 1694).

2. Färgmadran
(Asperula tinctoria L.)

är vanligen öfver fotshög, något slankig, och har smalt-jemnbreda blad, 4—6 i hvar krets (de öfversta motsatta och skärmlika), 3-grenadt vipp-visa blommor (vanligen med 3-klufven krona) och glatta frukter.

Växer på torra backar och hedar i södra och medlersta Sverige, men spridd (Skåne, Öster- och Vestergötland o. s. v.) och sällsynt, utom på Öland och Gotland, der den är ganska ymnig. Redan FUIRÉN såg (1622) växten på Gotland. LINNÉ anmärkte den både der och på Öland (1742) "på torr och skarplerig jordmån", och lärde der känna dess nytta som färggräs, enligt hans uppsats i Vet. Ak. handl. s. å. Blommar i Juni och Juli. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste och Brittiska öarne, Portugal, Spanien, Grekland.

Också Färgmadran svartnar då den torkas. Roten är vackert röd och färgar ylle m. m. nästan lika bra som krapp. Den bör dertill upptagas och användas vårtiden. Härvid kan man koka den i riktigt surt dricka, hvari godset sedan lägges, hålles varmt och sköljes slutligen i lut (Retz.).

3. Galium L.
(Mårornas slägte).

Foderbrämet otydligt (mycket litet och knappt tandadt). Kronan hjullik. Stiften sammanväxta endast till omkring midten eller mindre. Frukten rundadt två- (stundom en-)knölig.

a. Bredmåror (Platygalia). Mångåriga arter med täta, små, håriga frukter (icke eller obetydligt större än blomkronan) och breda, 4—6-kretsiga blad.

1. Myskmåran
(Galium triflorum Mchx.)

är slankig och snärjande, och har merendels talrika, omkring fots- eller stundom nära alnslånga, särdeles vid lederna borsthåriga stjelkar, trubbigt-lansettlika men uddiga, hårkantade och på ryggnerven borstbesatta,

klargröna blad, omkring 6 i hvar krets, och hvita eller grönaktiga blommor, hvilka sitta nästan 3 och 3 på långa bladveckskaft (ɔ: Treblommåra).

Växer i bergstrakter, helst vid skuggiga klippor, i Lappland (Lycksele), Ångermanl., Medelpad (två ställen), Helsingland och Vermland, sällsynt. Blommar bäst i Juli och mognar i Aug. — Utom Sverige utbr. i Norge, Ryssland (Petersburg, Moskwa), nordvestra och norra Amerika (Unalaschka, Canada, Pensylvanien o. s. v.).

Blir torr välluktande (nytorkad nästan som vanilj), nästan som Myskmadran (med hvilken den har ett visst tycke), hvadan också Wahlenberg (i Flora lapponica) kallade växten Galium suaveolens, ett namn som, ehuru yngre, är vida bättre än Michaux's (G. triflorum) emedan det uttrycker en allmän, för arten utmärkande och egendomlig egenskap. F. ö. tyckes den ha samma egenskaper som Myskmadran.

Wahlenberg upptäckte (inom Skandinavien) Myskmåran i norska Nordlanden och beskref den utförligt i sin Flora lapponica (1812). Dessutom har han i Svensk Botanik (X), jemte Læstadii vackra teckning, meddelat intressanta anmärkningar rörande växtens historia. Læstadius anmärkte den först som svensk.

2. Rundbladmåran
(Galium rotundifolium L.)

har starkt krypande rot (rotstock), smala och slankiga, endast omkring qvarterslånga, stjelkar och rundadt-äggrunda eller -elliptiska, kort- och svagt-borstkantade, 3-nerviga blad, 4 i hvar krets, och hvita blommor i klynnedelad vippa.

Växer i torrare tallskogar på Gotland och Öland (sällsynt). Blommar i Juli, Aug. — Utom Sverige utbr. genom Europa undant. de andra skandinaviska länderna samt Holland och Belgien, Sicilien, Grekland, Ryssland; upptages ock för Canari- och Capwerds-öarne, Madeira.

Upptäcktes (som svensk) på Gotland af Rosén och Myrin, på Öland af Wallman och Ahlqvist.

3. Hvitmåran
(Galium boreale L.)

är vanligen fotshög eller högre (stundom nära alnshög), upprät, och har rödaktig, grenig, garnsmal rot (rotstock), nästan lansettlika (vid basen vanligen något bredare), trubbiga, 3-nerviga, omkring 2 linier breda blad, mest 4 i kretsen, m. e. m. äggrunda eller omvändt-äggrunda skärmblad och hvita, något välluktande blommor, hvilka bilda en stor och tätt sammansatt toppvippa.

Växer på magrare, torra ängar och betesmarker (ɔ: Rubia pratensis etc. Bauh.), buskiga backar, vid åker- och dikeskanter, allmän. Blommar bäst från medl. Juni till ini Juli; mognar Aug., Sept. — Förekommer stundom, t. ex. på Upsala slottsbacke, endast omkring 3 tum hög och med mycket sammanträngd växt (Fr. herb. norm.).

Utbr. genom Europa (undant. Portugal, Spanien, nästan hela Italien, Grekland, Turkiet), i Caucasien och Siberien till Kamtschatka; i norra Amerika, t. ex. vid Niagara, på Island.

Roten, torkad och pulveriserad, nyttjas till yllefärgning, särdeles i norra Sverige (och Finland, enligt Linnés Flora lapponica), liksom Färgmadran i södra. Också kallas örten i Jemtland Lettgräs, d. v. s. Färggräs, i Dalarne Litmåra, d. v. s. Färgmåra (isl. litr, lita = färg, färga). I södra Dalsland heter den Mohregräs och roten Mohra (Måra). ”Mor-rödt” omtalas i Gånge Rolfs saga, ”mor-rödt” ylle är bekant på Färörarne, och på Island kallas växten Madra (allt enligt Dybeck). Det är rotbarken, som hyser det egentliga färgämnet, hvadan det svartröda pulver, som först erhålles vid lindrig stötning, ger den vackraste röda färgen. — Örten lärer ysta mjölk (ɔ: Mjölkysta enligt Whlnb.), hvartill den dock sällan användes.

Såsom Dybeck anmärker, är Hvitmåran allmänt omtyckt hos allmogen för sin finhet, vackra, hvita blomfärg och behagliga lukt, särdeles i Dalsland, ”der blomsterprydnaderna på ett eget sinnrikt sätt utföras”. Då dess blommor ute på marken dofta mer än vanligt, tror man väderskifte tillstunda (R. Dybeck). Detsamma berättas om Gulmåran.

b. Slätmåror (Leiogalia). Mångåriga arter med täta, glatta, små fruk-ter, slät stjelk och smala, 1-nerviga, uddiga, 4—8-(—12-)kretsiga blad.

4. Gulmåran
(Galium verum L.)

är vanligen omkring fotshög, upprät, och har trubbkantig, kort småluden (mest upptill) stjelk, smalt-jemnbreda, under tätt-småludna, i kanterna tillbakarullade blad, mest 8 (6—12) i kretsen, och utspärrade, vanligen guldgula (stundom hvita) blommor i temligen tät och smal vippa.

Växer på torra (helst sandiga) ängar och betesmarker, på backar, vid väg- och åkerkanter, allmän (till Ångermanland och Jemtland). — Utbr. genom hela Europa, undant. det allra nordligaste, och i Barbariet, Caucasien, Siberien; på Island (der den kallas Madra).

Blommar under Juli (bäst) och Aug.; mognar i Aug., Sept. — Hybridiserar (blandar sig) icke sällan med föregående art och har då m. e. m. hvitgula blommor och vanligen bredare blad.

Blommorna äga en honingsaktig lukt, hvadan benämningen Honinggräs (Vestergötland); allmännare J. M. Sänghalm. Också uppehålla sig bien gerna bland dem. Med blommorna kokadt alunbetadt ylle eller siden erhåller en vacker olivfärg. Roten är också gul, färgar saliven vid tuggning, och sätter, torkad och pulveriserad, röd färg på ylle. Också är örten känd bland allmogen såsom ett "färggräs". — Hela växten, men isynnerhet blomvippan, har uppgifvits ysta mjölk, så att den t. o. m. skolat användas vid smör- och ostberedning. Denna mjölkystande egenskap nekas likväl af Retzius o. a., hvilka tro anledningen till uppgiften vara den, att man på några ställen i England nyttjat blommorna till att gulfärga ost med. — För blommornas behagliga lukt brukar man på landet om helgdagarne beströ golfven med Gulmåra eller uppsätta den på väggar, skåp o. s. v. Vid gästabud har den då, i st. f. ruset, icke sällan beskyllts för att orsaka slagsmål (ɔ: Trätogräs, Skån. Slägfrid enligt Whlnb.; jfr Linnés Ölands-resa). "Den blommande örten är särdeles mjuk och yfvig samt välluktande, hvilket förklarar hvarföre den katolska tron velat dermed bädda den heliga Jungfruns säng". På ängen eller åkerkanten, bland Blåklockor, Stjernblommor och Ängsnejlikor, göra det lätta bladverket och de höggula, rika blomvipporna en särdeles god verkan. — Växten heter i Bauhins Pinax Gallium luteum och är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

5. **Stormåran** eller **Buskmåran**
(Galium Mollugo L.)

är större än alla de andra arterna, alnshög eller högre (stundom, der den har bra stöd, ända till 3 alnar), slankig, med långa, utspärrade grenar från de svällda lederna, och har vanligen glatt, hvasskantig stjelk, lansettlikt- eller nästan tunglikt-jemnbreda blad, mest 8 i kretsen, mycket spärrad vippa och utspärrade, vanligen hvita (eller något gulaktiga) blommor.

Växer på backar, torra ängar och gärden, vid vägkanter, helst bland buskar, mot hvilka den stöder sig, i södra och medlersta Sverige, särdeles i kusttrakterna. Förr tyckes den varit antingen sällsyntare eller mindre påaktad emedan Linné (i Flora suec.) kallar den en "rarissima in Suecia planta" och upptager endast Stäkeslotts ruiner som växtställe. — Blommar från medl. eller slut. Juni till Aug.; mognar från slut. Juli. — Förekommer (isynnerhet vid östra kusten och der

den växer blandad med Gulmåran) icke sällan med hvitgula blommor och smalare blad samt (mest vid vestkusten) med korta och breda blad. Varierar dessutom till beklädnaden m. m. Vackrast är Stormåran då dess hvita vippor kunna talrikt utveckla sig uppe bland buskarnes blad, helst bredvid Kråkvickerns blåa blomklasar. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste (och Grekland); i Caucasien, vestra Siberien, på Island, Madeira.

De gamle botanisterna (Dodonæus, Lobelius) kallade växten Mollugo (vulgatior), hvilken benämning Linné bibehöll som artnamn.

6. Stenmåran
(Galium saxatile L.)

är slankig och utbredd på marken, rikt skottalstrande (nästan tufvig), 3—7 tum lång, och har omvändt-äggrunda och (de öfre) smalt-lansettlika (sträfbräddade) blad, 4 och 6 i kretsen, tät, mångblommig vippa med uppstående, hvita (i knoppen rödaktiga) blommor och knottriga frukter.

Växer på stenig mark i Halland, Småland, Skåne (och på ett ställe i Blekinge). Blommar i Juni och Juli. — Utbr. genom Europa undant. nordligare Skandinavien, hela Ryssland, Turkiet, Grekland och södra Italien; också anmärkt på Island.

Stenmåran växer gerna i små mattor och är vackert grön, men svartnar mycket då den torkas.

Upptäcktes (inom Sverige) i södra Skåne af Leche (o. a.), som meddelade den till Linné, hvilken upptog den i tilläggen till sin Flora suec. (2:a uppl. 1755 : a D. D. Lecheo "et aliis" aliquoties lectum).

7. Skogsmåran
(Galium silvestre Poll.)

är, åtminstone då den växer på skogsmark, omkring qvartershög eller högre, alldeles slät, glatt och något glänsande, och har temligen styf stjelk, nästan jemnbreda eller smalt-lansettlika blad, 6—8 i hvar krets, och klynnegrenig vippa med uppstående, hvita blommor.

Växer på skogsbackar i Blekinge och Småland och på ett par ställen i Skåne och Vestergötland. Dessutom på Öland (allmän) och Gotland (på fuktiga ställen), der den blir endast 2—5 tum och nedliggande, med tredelade blomgrenar. — Blommar i Juni, Juli.

Utbr. genom Europa undant. det nordliga Skandinavien, Portugal och nästan hela Spanien, Italiens öar, Grekland, Ryssland. — Fries upptäckte Skogsmåran (som svensk) på Öland och upptog den (ɔ: G. austriacum) i sina Novitier (1819).

c. Kärrmåror (Heleogalia). Mångåriga örter med täta, glatta, små frukter, m. e. m. sträf stjelk och 1-nerviga, 4- eller 6-kretsiga blad.

8. Fuktmåran
(Galium uliginosum L.)

är än större (omkring fotslång), slankigt-grenig, utbredd och nästan snärjande (ɔ: Aparine palustris etc. L. lapp.), än mindre och enklare, upprät, slätare (mera på torrare ställen), och har smalt-lansettlika, uddiga blad, 6 i hvar krets, dubbelt-tredelad vippa med hvita blommor samt knottriga frukter.

Växer vanligen på fuktig, isynnerhet gräsrik mark, såsom ängar och betesmarker, vid stränder (sällan på torrare), allmän och sällskaplig. — Blommar nästan hela sommaren och mognar från medl. Juli. — Utbr. genom Europa (undant. Spanien, nästan hela Italien, Grekland, Turkiet); i Algerien, Siberien, på Island.

9. Kärrmåran
(Galium palustre L.)

har slankig, nära slät (nästan endast under lederna sträf) stjelk och trubbigt- eller omvändt-äggrundt-lansettlika, uddlösa blad, vanligen 4 (sällan 5 eller 6) i hvar krets och olikstora (2 större). Blommorna äro hvita och bilda en utbredd vippa; frukterna släta. — Storleken omvexlar mycket, från några få tum till en fot eller mera. Hos stora exemplar äro bladkretsarne icke sällan 5—6-bladiga.

Växer på stränder och våta ängar, i kärr och diken, allmän och sällskaplig. Blommar bäst i Juni, Juli; mognar från medl. Juli. — På Gotland växer en märklig, småluden var. med små, omvändt-äggrunda, nästan lika stora blad. — Utbredd genom hela Europa; i Siberien, på Island.

Kärrmåran svartnar vanligen då den torkas. Dess slägte bestämde LINNÉ redan i Flora lapponica i likhet med BAUHINUS (ɔ: Gallium palustre album Bauh.).

10. Spädmåran
(Galium trifidum L.)

är temligen liten (3—6 tum), spensligare än de andra Mårorna, (ettårig?), nästan krypande bland mossan, ganska sträf, och har trubbigt-lansettlika (mot spetsen bredare), uddlösa, något litet olikstora blad, 4 i hvar krets, och hvita, mycket små, vanligen 3-klufna blommor. Blomskaften äro endast 1—3-blommiga, utgå i de öfre bladvecken, och kröka

sig slutligen nedåt med frukten, som är slät och starkt-tvåknölig (dubbelklotig).

Växer i kärr och på sanka, mossiga stränder vid skogssjöar i norra och medlersta Sverige (från Lappland till Småland och Vermland). Blommar och mognar från börj. Juli till medl. Sept. — Utom Sverige utbr. i Norge och Finland, medlersta Ryssland, i Steyermark (enst.), Siberien, det nordligare Amerika, på Island.

SWARTZ upptäckte Spädmåran (som svensk) vid Sundsvall (1789) och i Jemtland (beskr. Vet. Ak. handl. 1789). WAHLENBERG fann den sedan i Lappland och meddelade i sin Flora lapponica några anmärkningar om densamma.

d. Snärjmåror (Aparine). Ettåriga arter med (derigenom att det stora fröfästet torkar) ihåliga frukter, hvilka äro mycket större än kronan.

11. Vanliga Snärjmåran
(Galium Aparine L.)

är mera vattig och bräcklig än de andra Mårorna (Rosl. Vattenbinda), mycket snärjande (ɔ: Snärjgräs, Snara), och har slankig, vanligen nära alnslång (till 2 alnar, bland buskar och andra större växter ändå längre) och mycket grenig, uppsvälldt-ledad (vid lederna icke sällan luden), hvasskantig och på kanterna krokborstig stjelk, samt nästan lansettlika, uddiga, på kanterna och medelnerven (under) krokborstiga blad, mest 6 (—8) i hvar krets. Blommorna äro hvitgula eller hvita och bilda 3—6-blommiga knippen på skaft, som i början äro kortare än bladen ur hvars veck de utgå. Frukterna äro starkt knöliga, vanligen krokborstiga och icke sällan (särdeles i sydligare Sverige) stora som pepparkorn, men vanligen mindre.

Växer mest såsom (allmänt) ogräs på åkrar (isynnerhet bland ärter : L.), i trädgårdar och på andra odlade ställen. — Blommar nästan hela sommaren; mognar från slut. Juni. — Förekommer stundom (Öland, Gotland o. a.) mycket späd, med tunnare och nästan ovala blad. — Utbr. genom hela Europa; i Algerien, Caucasien, norra Asien och (numera) norra Amerika; vid Magelhaens sund, på Cap, Canariöarne o. a.

Snärjmåran är ett bland våra vanligaste ogräs och växer sällskapligt, i stora massor, helst på bördig eller starkt gödslad mark, ur hvilken den girigt utdrager den ymniga näring, som dess hastiga utveckling och frodiga växt kräfver. Der den har riklig tillgång på passande sådan, eller på annars tjenlig mark, bildar den genom sina små krokar eller hakar, ensam eller med andra växter, på värsta sätt intrasslade

och sammansnärjda klumpar, från hvilka vid minsta beröring stjelkar och frukter medfölja, de sednare hakande sig envist vid våra kläder liksom kardborrar. De korta, hårda och krokiga borst eller hakar, hvarmed stjelk och blad äro besatta, äro nemligen vända nedåt, hvarigenom växten lätt fäster vid andra växter, insnärjes der och får stöd för den svaga stjelken, men på samma gång insnärjer den stödet och blir besvärlig. Frukterna spridas lätt omkring medelst sina krokiga borst i det de med dem haka sig vid både djur och menniskor.

Plinius, Theophrastes och Dioscorides kallade Snärjmåran Aparine, hvadan Aparine Dod., A. vulgaris Bauh. och det nuvarande artnamnet. Dioscorides berättar att Greklands herdar använde den att borttaga hår ur mjölken, således såsom mjölksil, hvartill den också i somliga landsorter hos oss lärer användas eller användts. Enligt densamme har örten, sammanstött med svinister och pålagd körtel-svullnader, fördelat desamma. I sednare tider har dess utpressade saft berömts mot skörbjugg och envist utslag. Smaken är besk. Örten är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

* G. spurium L. liknar mycket den vanliga Snärjmåran, men är styfvare, mindre snärjande och nästan dubbelt spädare, med smalare stjelk, smalare (nästan jemnbreda) blad, längre blomgrenar och mindre, alldeles glatta frukter. Den tillhör mest södra Sverige.

VI. LORANTHACEÆ.

1. Viscum L.

Tvåbyggare (vår art). Ståndarblommornas krona 4-delad. Knapparna vidväxta kronflikarnas midt, mångrummiga och uppbristande med små hål, ett på hvart rum. Spirblommornas krona 4-bladig. Märket knapplikt, utan stift. Frukten bär.

1. Misteln
(Viscum album L.).

En fots- eller alnshög, upprepadt klynnedelad, mycket- och utspärradt-grenig, ständigt grön buske, som växer (parasitiskt) på träd och har gulaktiga, ledade grenar, motsatta, trubbigt-lansettlika, nästan nervlösa (otydligt 3—5-nerviga) och -läderartade, omkring $\frac{1}{2}$ tum breda blad samt små gröngula blommor, hvilka sitta gyttrade 3 eller vanligen 5 på grenspetsarna (mellan slutbladen). Bären äro nära ärtstora, hvita, nästan genomskinliga, med segt-klibbigt kött (ɔ: Fogellim). Fröen inne-

hålla icke sällan flera (2—3) groddar. Stammen blir stundom 3 tum tjock.

Växer mest på löfträd, helst ekar, bokar, aplar, lindar och askar, i södra och medlersta Sverige (till Mälaröarne). — Blommar i Maj. — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, vestra Siberien.

Bären, hvilka mogna under vintern, lemna ett utmärkt segt fogellim. Härtill tagas bark och mogna bär, stötas och kokas i vatten. F. ö. är det just genom foglar, hvilka äta bären men icke kunna upplösa det fröet omslutande sega slemmet, som Misteln mest sprides, på samma gång dessa derigenom bereda sin egen olycka, eller såsom LINNÉ uttrycker sig, "sibi malum cacant".

Både i anseende till sin natur i allmänhet och sitt växtställe uppe i trädens kronor, är Misteln en högst märklig buske. Vi ha redan nämnt att den växer såsom parasit på åtskilliga träd och huru den mest kommer dit. Närande sig af det träds safter, på hvilket den uppspirat, kan den bli temligen gammal — så gammal som moderträdet, åt hvilket den i ersättning under vintern lånar sin matta eller gulaktiga grönska. Dess utseende är ock ganska egendomligt genom den mycket och ledadt-klynnegrenade och i lederna sköra stammen, den gula barken, de stela bladen och de hvita, nästan genomskinliga, klibbrika bären, hvilka mogna mycket långsamt. Härtill komma de små blommorna med de köttiga kronbladen och de på desamma sittande, besynnerligt bildade ståndarknapparne samt det icke sällan flergroddiga fröet. Detta klibbiga frö fäster sig lätt vid någon trädgren och utvecklar sitt (eller sina) rotämne, hvilket söker att genomtränga grenens bark och nå den yngsta veden. Här grenar sig rotämnet och den unga plantan utvecklas nu smånigom på trädgrenen, som årligen med ett nytt vedlager nedtill omsluter den unga Mistelstammen, hvars rötter alltmer utbreda sig, genom hvilket allt Mistelns bestånd betryggas, så att den slutligen trotsar vinterstormen och icke faller förr än med grenen, som bär honom och på hvilken han bildar liksom en egen liten krona, gulgrön och lummig hela året om. — Således är det med skäl som Misteln anses vara en "besynnerlig buske". Också trodde och tror man den besitta sällsynta egenskaper till trollmedel — såsom bekant, dödas i Valas sång Balder medelst Mistelten —; och ännu betraktas växten mångenstädes med vidskeplig vördnad, isynnerhet Ekmisteln, hvilken derför ofta förvaras i bondstugorna under taket. Man tror sig dermed kunna skydda hus och hem för ondt i allmänhet, men särdeles för vådeld. Icke mindre bekant hos allmogen är växten såsom läkemedel. Fallandesjuka förses med en knif, hvars skaft är gjordt af ekmistel, och tros, om de vid anfallet bära denna i handen, slippa sjuk-

domen. Emot andra sjukdomar hängas mistelstycken om den lidandes hals, eller göres ringar deraf, hvilka bäras på fingrarna. — Mistelns egenskap att tjena till slagruta, hvarmed förborgade skatter kunna upptäckas, omtalas mycket af allmogen, men få eller inga känna numera greppen. (R. Dybeck.)

VII. CAPRIFOLIACEÆ.

1. **Lonicera** L.

Blomfodrets bräm 5-tandadt. Kronan trattlik, med stort, ut- eller tillbakakrökt-tvåläppigt bräm; underläppen smal och hel. Ståndarne 5. Frukten ett köttigt, 3(—1-)rummigt bär. — Buskar med helbräddade eller nästan helbräddade blad.

a. Slingrande, med nästan klotlikt gyttrade blommor; kronpipen lång. Bären bildande en tät samling (liksom ett enda sammansatt bär), men icke sammanväxta, krönta med det varaktiga foderbrämet (Caprifolia).

1. **Vrivendeln**

(Lonicera Periclymenum L.)

är en på marken utsträckt eller mot något stödd, icke sällan långtslingrande buske (ɔ: Vrivångeliträd), med smala grenar, trubbigtovala eller nästan äggrunda blad (de unga blomlösa grenarnas vanligen bugttandade), stora, nära 2 tum långa, utvändigt rosenröda, inuti nästan hvita, utmärkt prydliga blommor (hvadan benämningen Rosenbenved) och mörkröda bär.

Växer vid klippor, på backsluttningar och i lundar, i södra och vestra Sverige (till Dalsland), isynnerhet nära vestkusten (särdeles i Bohuslän). Blommar bäst i Juli. — Förekommer stundom (på Bohusläns öar) med något inskurna blad. — Utbr. genom Europa utom det nordligaste och Ryssland, Turkiet; dessutom på Cypern och i norra Afrika.

Vrivendelns bär äro beskt-sötaktiga. Dess blommor och stjelkar räknades förr bland blodrenande medel (ɔ: Bohusl. Matledsträd) och troddes gagna såsom thé vid andtäppa. För sina slingrande grenar och prydliga, isynnerhet om qvällarna välluktande, blommor, passar busken mycket väl till att täcka lusthus och löfsalar med (helst om den blandas med andra). Linné, som såg den på klipporna vid Göteborg, anmärker också i Vestgöta-resan (sid. 146) dess tjenlighet till "små lust-

hus, som äro gjorda af spröt, för hvilka han såsom en humle uppklifver, utan att med stjelken årligen vissna". Bland våra inhemska buskar är väl denna den enda som kan påminna om de talrika, skönblommiga slingerväxterna i tropikländernas skogar. Säkert är också att Vrivendeln i vår karga natur väcker så mycket större uppmärksamhet och att vi gerna beundra de rika, prunkande blomsterkransar, som dess slingrande stammar stundom sprida bland eller upphänga på skogens eller lundens enklare träd och buskar.

Benämningen Periclymenum förekommer redan hos DIOSCORIDES och PLINIUS och betyder slingrande kring stöd. Dermed menade de likväl en annan art (troligen L. etrusca). DODONÆUS kallade växten Caprifolium germanicum (tysk Caprifolium). Den upptages redan i Bromelii Chloris gothica (ↄ: Caprifolium).

b. Uppräta, med parvisa blommor på bladveck-skaft; kronpipen kort. Bären m. e. m. sammanväxta, okrönta (X y l o s t e a).

2. Vanliga Tryet
(Lonicera Xylosteum L.)

är en 2—3 alnars buske med nästan askgrå grenar och benhård men bräcklig ved (ↄ: B e n v e d, H å r d v e d), bredt ovala, mjukhåriga blad, hvitgula, omkring $\frac{1}{2}$ tum långa, blommor och skarlakansröda, nästan fria bär.

Växer i bergiga skogar och lundar, på skogsängar och -backar (på så torra och kala att andra buskar der knappt kunna lefva : L. am.), allmän i södra och till en del medlersta Sverige, sedan mera spridd till Ångermanland och Jemtland. — Blommar i Juni; mognar i Aug. — Utbr. genom hela Europa (undant. det allra nordligaste samt Portugal och nästan hela Spanien); i Caucasien, Siberien till Jeniseifloden. — "Söker sandig mark, men håller ock till godo med mustigare (sabuleta quærit nec tamen contemnit humum succulentum : L. am.)".

Bären laxera och orsaka i större mängd kräkning. Den olja, som kan erhållas genom vedens förbränning (torr destillation) lärer vara ett både ut- och invärtes läkemedel i Ryssland. För sin hårda och sega, hvita ved kan busken användas till tänder i väfskedar, till harfpinnar m. m.; de raka rotskotten till tobakspipor. På torr mark lemnar den goda häckar, hvilka tåla skärning och klippning. Bien söka blommorna särdeles begärligt.

DODONÆUS kallade busken Xylosteum (d. v. s. Benved), af det tyska Beinholz, och LINNÉ bibehöll hans benämning som artnamn. I Götarike kallas den likaledes Benved och Hårdved.

3. Blåtryet
(Lonicera coerulea L.)

liknar något det vanliga, men är i allmänhet storväxtare och har (på äldre qvistar) rödbrun bark, elliptiska, mörkgrönare, något (isynnerhet på öfre sidan) blåaktiga blad, hvita blommor och stora (nära $\frac{1}{2}$ tum), svartblå, blekt blågrått daggiga bär, hvilka äro alldeles sammanväxta.

Växer i fuktigare lundar (och ängar) i bergstrakter, i Dalarne och Vestmanland, sällsynt. Blommar under Juni (från slut. Maj); mognar i Juli. — Utom Sverige utbr. i Finland, medlersta och norra Ryssland, Ungern, Siebenbürgen och Croatien, på Österrikes, Schweiz', Tysklands, Frankrikes och norra Italiens alper och högre berg; dessutom på Caucasus, Altai och Kamtschatka.

Då Linné utgaf sin Flora suecica, kände han icke med säkerhet om denna art var verkligt inhemsk, utan säger endast (i tilläggen) att den enligt "Hartman, Geometra subterraneus" blifvit från skogen inplanterad i trädgården vid Dylta och att den "creditur Nericiæ incola". Swartz upptog den likaledes i Svensk Botanik (1807) endast såsom odlad.

Den äldre veden är hård, gråådrig. Bären äro syrliga, inuti starkt purpurröda; fröen gulaktiga.

2. Linnæa Gron. (L.)

Blomfodrets bräm 5-deladt, lossnande helt. Kronan bägarlikt-klocklik, något oregelbundet-5-flikig. Ståndarne 4, tvåväldiga. Frukten ett litet torrt 1-rummigt (i början 3-), 1(—2-)fröigt bär, inneslutet mellan två små nedtill vidväxta blomskärmar.

1. Linnéan
(Linnæa borealis L.)

En smärt och krypande, örtlik, men ständigt grön, utmärkt täck buske, hvars trådlika, rotslående stammar (refvor) sprida sig mycket, så att de icke sällan uppnå flera fots längd (ja Linné säger sig i Ume Lappmark sett 9 alnars "caules"), utskickande kortare och uppräta grenar, hvilka sluta med en borstsmal, rödaktig, omkring 3 tum lång stängel, som i spetsen, på hårsmala skaft, bär 2 (stundom 4) hängande, välluktande blommor (ɔ: Norrl. Jordkronor, Vindblommor). Bladen äro små, rundadt-äggrunda, glest-naggade; de sitta talrikast på de krypande stammarne (på de uppräta grenarne äro endast 2 eller 3 par). Blomkronan är hvit eller blekt-rosenröd, inuti purpurådrig (i botten gulaktig) och långt hårig (skäggig). Frukten är körtelhårig. Blomskär-

marna äro 4, små; de två inre korta, breda, vid- och tillväxande, de två yttre (nedom blomman) smala och spetsiga.

Växer i torrare skogar, helst gamla och mörka barrskogar, bland mossa, kanske vackrast vid och på gamla trädrötter och murkna trästubbar; ymnig och allmän i norra Sverige ("ubi in silvis vix ulla planta hâcce vulgatior est" : L.) och delvis i det medlersta till Vermland och Upland, sedan sparsammare eller mera spridd ned till Skåne. Blommar bäst kring midsommar och till omkring medl. Juli; mognar vid slut. Aug. och i Sept. — Utbr. utom Sverige genom norra, medlersta och östra Europa (Finland, Norge, Skottland, England, norra Tyskland, Böhmen, Mähren; Tyrolens, Schweiz', Piemonts och Lombardiets berg; norra och medlersta Ryssland), Siberien och nordligare Amerika.

Denna de nordiska barrskogarnas prydnad är mindre utmärkt för sina egenskaper (nästan endast mot gikt och ledvärk ɔ: Verml. och Norrl. Giktgräs, Ben- och Torrverksgräs) än för sina täcka och vällukttande blommor, hvilkas (något anislika) vällukt sprider sig bäst om qvällarna och nätterna ("den vakar de ljusa sommarnätterna och doftar då bäst"). Men märkligast, för oss kärast och dyrbarast, blir den väl alltid för det namn, hvarunder den är allmänt bekant, och säga vi gerna med en italiensk botanist (Bertoloni i flora italica): Främst bland välluktande blomster Konvaljen, fast ringa den tyckes; så öfver alla växter blygsam men namnstor Linnéa ("Humile Lilium convallium eminet inter flores suaviores; humilis Linnæa tanto nomine condecorata, eminet super plantas universas").

Örtståndet är beskt, diuretiskt och sudoriskt, på hvilka egenskaper växtens användande (på landet) i gikt o. d. beror. Den brukas både utvärtes och såsom dekokt. Med hänsyn härtill har man, utom redan nämnda namn, i Vesterbotten benämningarna Rohaltgräs (ɔ: mot halthet i ron) och Stighåltgräs (ɔ: mot haltande gång, stig), och i södra Östergötland Vregräs (Vridgräs), emedan allmogen der använder hela växten till omslag om vridna eller vrickade leder. (Dybeck.) Om Linnéans medicinska nytta har J. D. Lundmark utgifvit en gradualdissertation (Upsala, 1788, 10 s.).

J. Bauhinus upptäckte denna växt under sin rhætiska resa med Gesner och kallade den (Bauh. pinax, prod.) Campanula serpyllifolia. Petiver (Musei Petiv. cent.) benämnde den (med hänsyn till de rundade bladen) Nummularia norvegica repens etc. Buxbaum, som först insåg dess egna typ, kallade växten (1729) Serpyllifolia. Men då sådana namn icke längre gillades, kallade Siegesbeck (1736) den Obolaria. Gronovius benämnde den slutligen, till mästarens ära, Linnæa och under detta namn upptog Linné slägtet i sina Genera. Grono-

VIUS hade växten "ex alpibus italicis" enligt LINNÉ (Flora lapp.), som dessutom säger "characterem hujus generis dedit Cl. Gronovius in Characteribus nostris Genericis ab omni parte perfectum, cum ista Buxbaumii descriptio minus quadret".

I Linnés Flora lapponica har man den första egentligen botaniska (ehuru korta) beskrifning på denna, som han der kallar den, Planta nostra. Redan här antyder han växtens naturliga ordning: "æstivatio omnino Loniceræ, cui ordine naturali convenit". På tab. XII (honom med en latinsk vers tillegnad af J. P. d'Orville) står den ritad mellan Wahlbergellan och Pinguiculæ å ena sidan och Calypso å den andra. Denna figur är likväl något sämre än den i hans Flora suecica, der dessutom beskrifningen är vida fullständigare. Förut hade RUDBECK d. y. låtit måla växten under sin lappska resa och i den "index" på de märkligare växter han under densamma iakttog (i Acta upsal. eller, som det då hette, Acta liter. et scient. Sueciæ, 1720), lemnat en god figur på Linnéan. — WAHLENBERG undersökte samt beskref och tecknade i sin Flora lapponica Linnéans hittills icke eller mindre noggrant undersökta frukt- och fröbyggnad.

VIII. CAMPANULACEÆ.

1. **Campanula** L.
(Klockblommornas slägte).

Blomkronan bred, 5 klufven, m. e. m. klocklik. Ståndarsträngarna nederst mycket breda, rundadt-triangellika, närmade och hvalflikt täckande den breda disken; knapparne fria, jemnbreda. Märkena 3, långa, i början nästan uppräta och sammanhängande, utvändigt beklädda med hår till pollens (ståndarmjölets) uppsamlande. Fröhuset 3-rummigt, alldeles under blomman, bristande på sidorna, mot mellanväggarna, med 3 mycket korta skal (luckor), hvilka bilda lika många små hål (fenster), hvart sådant gemensamt för två rum. Fröen talrika, små.

Mjölkiga, mång- eller tvååriga örter med klasvisa eller gyttrade, vanligen blå, stundom nästan violetta, vackra blommor (hos nästan alla arter variera de hvita). Deras mjölk är hvit, sötslemmig och oskadlig.

* Blommorna gyttrade, uppräta. (Cervicariæ).

1. Huvudklockan
(Campanula Cervicaria L.)

är tvåårig, alnshög eller högre, beklädd med sträfva, genomskinligt-hvitaktiga, sköra hår och har stadig stjelk, lansettlikt-jemnbreda (och nästan tunglika), vågiga blad och mörkblå blommor med långt och tjockt stift. Fröhusen bli slutligen lutande och uppbrista nära basen.

Växer på torrare skogsängar och ängsbackar i medlersta Sverige (sällsynt), samt på spridda ställen i det södra (såsom Skåne, Halland, Småland) och norra (Helsingland). Blommar i Juli, Aug., men är icke sällan utblommad och mogen redan i slut. Juli, så att dess blomningstid är särdeles kort. Hela växten qvarstår vanligen torr ända inpå nästa sommar utan att utveckla några nya rotblad. — Utom Sverige utbr. Finland, Norge, Frankrike, Tyskland, Österrike, Schweiz, norra Italien, Ungern, Siebenbürgen, södra och medlersta Ryssland, Siberien.

Thalius kallade (1588) växten Cervicaria major tenuifolia, Bauhin Trachelium altissimum etc. (1650), och Linné bibehöll benämningen Cervicaria som artnamn, derigenom påminnande om bladens fordna användande i halssjukdomar.

O. Celsius anmärkte först denna växt, som svensk, i Upland och upptog den i sin Katalog (1732). Sednare såg Linné den på Öland.

2. Toppklockan
(Campanula glomerata L.)

är mångårig, vanligen endast omkring fotshög, något sträf, och har äggrundt-lansettlika blad (rotbladen nästan äggrunda och något hjertlika) och (glänsande-) violettblå, temligen smala blommor. Fröhusen uppbrista nära basen.

Växer på torra och magra ängar, ängsbackar, betesmarker och gräsiga vägkanter, mest i medlersta Sverige, särdeles i östra kusttrakterna, mindre i det södra (Skåne, Halland) och norra (Helsingland, Medelpad). Blommar i Juli (från medl. Juni) och Aug. (till medl. Sept.). — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste samt Italiens öar och Grekland); i Caucasien, Persien, Siberien.

Clusius kallade Toppklockan Trachelium minus (1601), Dodonæus (1616) Cervicaria minor. O. Celsius upptog den först bland svenska växter (i sin Katalog, 1732). Linné, i sin Flora Suec., upptager den endast för Roslagen och Skåne, sägande att den vid Dannemora kallas Mosis rosor. I Skåne-resan beskrifver han den närmare. — Toppklockan sällskapar gerna med Kragblomman och Darrgräset eller reser sig bland Ögontröst o. d. lägre örter. Dess blomkrona lärer sluta sig om qvällen och åter öppna sig om morgonen.

** Trachelia. Blommorna i bladig, enkel eller grenig klase. Bladen håriga. — Roten mångårig.

3. Bredbladklockan
(Campanula latifolia L.)

blir vanligen $1\frac{1}{2}$—2 alnar (ɔ: Trachelium majus Clus., Campanula maxima etc. Bauh.), är temligen mjuk och slät, och har stora, tunna, smaltäggrunda och spetsade, bredt-skaftade blad (de nedre något hjertlika), nästan trind stjelk samt nästan uppräta, i bladvecken ensamma blommor med blå (nästan violett), hårbräddad, stor (mer än tumsbred) krona. Fröhusen bli slutligen nästan omvända och uppbrista nära basen. Blommorna bli stundom (i Helsingland, Vermland) mycket stora (nära 3 tum långa).

Växer i bergslundar och skogsmark, på skuggiga ställen, i södra och medlersta Sverige samt i Jemtland (der den har hvita blommor) och Helsingland vid Söderhamn (den storblommigare varieteten). Blommar i Juli, mognar under Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Spanien, Portugal, Italiens öar, Grekland) och i Caucasien, Siberien, Nepal.

En prydlig växt, som icke sällan odlas i trädgårdar. Rötterna kunna ätas vårtiden, tillredda såsom sparris eller sockerrötter, och de unga bladen nyttjas bland grönkål; de äro smakliga och helsosamma.

4. Nässelklockan
(Campanula Trachelium L.)

blir vanligen omkring 3 fot hög och har hård och spröd, starkt kantig stjelk (ɔ: Kantklocka), m. e. m. hjertlika, sträfva (något nässellika) blad och något lutande, blå (nästan violetta), stundom hvita, stora (omkring tumslånga) blommor, vanligen nästan 3 i hvart bladveck. Fröhusen bli slutligen nästan omvända och uppbrista nära basen.

Växer i lundar, på torra buskiga skogsängar, vid berg och i bergskogar, i södra och medlersta Sverige (samt i Medelpad). Blommar under Juli och till medlet Aug. — Förekommer också med alla bladen nästan äggrunda samt stundom med dubbel och tredubbel blomkrona.

Clusius kallade (1601) växten Trachelium (vulgare), hvilken benämning — härledd från växtens fordna bruk i halssjukdomar — Linné bibehöll som artnamn.

Utbr. genom hela Europa (undant. det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland), samt i Caucasien, Siberien, Japan.

5. Fältklockan
(Campanula rapunculoides L.)

är vanligen omkring alnshög, något gråaktig, med sträfva, mycket korta hår, och har krypande rot, trubbkantig stjelk, spetsadt-hjertlikt-äggrunda och äggrundt-lansettlika blad samt nästan violetta, omkring tumslånga, ensidigt lutande, talrika blommor i lång, icke sällan grenig, klase. Fröhusen bli slutligen omvända och uppbrista nära basen.

Växer på gärden, åkerrenar, i trädgårdar och på annan odlad mark i södra och medlersta Sverige (samt spridd i Medelpad och Dalarne). Blommar under Juli till ini Aug. (på skuggiga ställen ända till hösten); mognar omkring medl. Aug. — Utbr. genom norra (undant. det allra nordligaste), medlersta och östra Europa, samt i Caucasien, vestra Siberien.

Roten är ätlig (ɔ: oäkta Rapunsel), men gör växten lätt till ett besvärligt ogräs emedan den alstrar smala skott, hvilka krypa vidt omkring ("mire repeutes"). Den kan (stufvad) nyttjas som äkta Rapunsel, ehuru den är mindre och torrare än denna. — Fältklockan upptogs först såsom svensk växt i bihanget till Linnés Fauna suecica ("Osbeck, Hallandia, rarius, Nericia unico in loco").

*** Campanulariæ. Blommorna i gles klase, vippa eller ensamma. Bladen (vanligen) glatta.

6. Skogsklockan
(Campanula persicifolia L.)

är mångårig, vanligen glatt eller nästan glatt, omkring 3 fot hög, och har rak, kantig stjelk, smalt lansettlika och jemnbreda blad med nedvikta kanter (rotbladen nästan ovala eller lansettlikt-omvändt-äggrunda), samt stora (öfver tumslånga), uppräta, klasvisa blommor med särdeles klocklik, blå, temligen grundt 5-klufven krona. Fröhusen äro $\frac{1}{2}$ tum långa, uppstående, och uppbrista upptill nära midten.

Växer på torra ängar och skogsbackar, bland buskar och i bergsskogar (till Ångermanland). Blommar mest under Juli och mognar i Aug. — Utbr. genom norra (undant. det allra nordligaste), medlersta, östra och delvis (Italien) södra Europa, samt i Caucasien, Siberien.

Blommornas utpressade saft lemnar en blå, med alun en grön färg, som likväl ej är varaktig. — Denna Klocka är en bland våra prydligaste vilda blommor. Ehuru den merendels växer temligen enstaka, gör den sig ändå strax bemärkt med sin raka, resliga stjelk och sin stora, utmärkt klocklika blomkrona. Bauhins Pinax (1671) upptager den såsom Rapunculus persicifolius magno flore.

7. Vidklockan
(Campanula patula L.)

är tvåårig, icke sällan nära alnshög, och har smal rot, rak, kantig stjelk, naggade, spad- eller tunglikt-lansettlika eller vid basen något bredare och stjelken vidväxta blad (ɔ: C. decurrens L. sp. ed. I) och utbredt-grenig, gles blomvippa. Blommorna nästan uppräta; kronan violett, klufven till nedom midten, med smal pip och bredt bräm. Fröhusen knappt 5 linier långa, uppstående; de uppbrista upptill. — Varierar glatt och hårig.

Växer på ängar, åkrar och i skogskanter, i medlersta och norra Sverige, särdeles i Österdalarne, Gestrikland och Helsingland, annars endast spridd (till Småland, Vestergötland och Vermland samt till ett och annat ställe i Medelpad, Ångermanland och Jemtland). Blommar från medl. Juni till medl. Sept.; mognar under Juli, Aug. Blomkronan är mycket tunn och vissnar hastigt. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Caucasien.

Tabernæmontanus kallade växten Rapunculus silvestris (vild Rapunsel). — Då Linné utgaf sin Flora suec. 1:a uppl. kände han Vidklockan endast från Finland (Pellingo : Z. Strandberg), men i 2:a uppl. anmärker han att växten också är ymnig kring Fahlun.

8. Rapunselklockan
(Campanula Rapunculus L.)

är tvåårig, alnshög eller högre, och har tapplik, hvit och köttig rot (ɔ: äkta Rapunsel), rak, svagt-kantig stjelk, svagt-naggade, omkring 2 tum långa, smalt-lansettlika blad (rotbladen bredare) och enkelt-vipplikt-klasvisa blommor med djupt-klufven, nästan violett (lilasblå) krona. Fröhusen äro uppstående och öppna sig upptill.

Växer på ängar och kullar i vestra Skåne, men endast vid Belteberga och Torup. Förekommer dessutom här och der i äldre trädgårdar. Blommar sent, i Aug., Sept. — Utbr. genom nästan hela Europa (utom det nordligaste) och i Caucasien, Orienten, norra Afrika.

Fries anmärkte Rapunselklockan som svensk vid Belteberga och upptog den i sina Novitier (1814). Vid Belteberga hemtade Wahlenberg (1822) originalet till teckningen i Svensk Botanik. Men enligt Areschougs Skånes och v. Dübens Landskrona Flora är växten icke egentligen vild der. Den sednare (1835) säger att ehuru den är ymnig vid Belteberga, kan den likväl knappt anses ursprunglig på detta ställe, såsom växande ymnigast inom och invid trädgården jemte de derifrån flyktade Viola odorata och Ornithogalum nutans.

Roten innehåller ett ymnigt, sötaktigt slem, är ätlig och närande samt smakar nästan som Scorzonera. Benämningarne Rapunsel, Ra-

punculus (Fuchsii) härledas från det italienska Rapunzolo (Raponcoli), hvadan Rapuntium eller Rapula, emedan roten liknar en liten rofva.

9. Ängsklockan
(Campanula rotundifolia L.)

är mångårig, vanligen omkring fotshög, glatt, flerstjelkig, med njur- eller hjertlika, tandade, temligen små (snart vissnande) rotblad, jemnbreda och helbräddade stjelkblad och gles blomklase. Blommorna äro lutande; kronan, vanligen 5—8 linier lång, grundt-klufven, blå (eller hvit). Fröhusen hängande, uppbristande nära basen, mycket korta.

Växer allmän på torrare ängar och betesmarker, väg- och åkerkanter (illustrat agrorum margines : L.) samt på andra sandiga, gräsiga och steniga ställen. Varierar betydligt (eller utgör flera arter?), såsom m. e. m. hårig; stor och mångblommig, med lansettlika, glest-sågade blad, liten och nästan enblommig (den sednare mest i fjelltrakter). Blommar mest under Juli och Aug. (till ini Sept.; men på öppna klippor tidigare utblommad). — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Algerien, Caucasien, Siberien; på Grönland, i Canada.

Får äta gerna örten, och blommorna lemna ett grönt färgämne om de först läggas i alunlösning. Den är, såsom R. Dybeck anmärker, ett bland allmogens blomster, och den har också i särskilda landsorter erhållit m. e. m. olika namn, mest dock häntydande på blomkronans skapnad (ɔ: Öronklockor, Småklockor, Skällor). Ängsklockan växer helst sällskapligt, icke sällan t. o. m. i stora massor, och pryder gerna berg och backar med sina täcka, lättrörliga blommor. Bauhins Pinax har den såsom Campanula minor rotundifolia vulgaris (1671).

10. Lappklockan
(Campanula uniflora L.)

är mångårig, under blomningen endast 4—5 tum, men sedan något högre, och har nästan enkel rot (icke sällan med ett och annat bladskott), enblommiga stjelkar, nästan lansettlika, naggade blad, liten (knappt 3 liniers), himmelsblå, nästan bägarlik blomkrona och upprätt, hinnkantadt, hårbräddadt, $\frac{1}{2}$ tum långt, upptill bristande fröhus.

Växer på Lapplands fjellar, på gräsiga sluttningar, temligen nära snögränsen, och blommar i Juli. — Utbr. Lappland, Norge (Dovre, Finnmarken) och arktiska Amerika.

Linné upptäckte denna lilla täcka Klockart under sin lappska resa (blommande vid början på Juli, mogen vid samma månads slut) samt beskref och lät teckna den i sin Flora lapponica. Wahlenberg (Flora

lapp.) och SWARTZ (i Svensk Botanik) skildrade och tecknade den sedan närmare.

2. **Jasione** L.
(Monke-slägtet).

Blomkronan smalt-5-delad, dess flikar uppstående och i början sammanhängande. Ståndarsträngarna syllika; knapparne nedtill sammanväxta till ett rör. Märkena 2, mycket korta (hos sterila blommor ett enda klubblikt). Fröhuset 2-rummigt, uppbristande i den något fria spetsen (inom foderbrämet) med en bred remna (två mycket korta skal). — Blommorna små, gyttrade till en rundad samling med mångbladigt svepe.

1. Bergmonken
(Jasione montana L.).

En vanligen två- (eller ett-)årig, merendels flerstjelkig, ört med omkring qvarterslånga, upptill vanligen greniga stjelkar, långa, enblomstriga, bara grenar, talrika, jemnbreda och vanligen vågiga blad med vidväxt bas, och vackert himmelsblå blommor (ɔ: Blåmunke). Roten är hård, hvitaktig, vanligen nästan tuvigt flerstjelkig, och blir stundom (Skåne, Fårön) något mångårig, med krypande grenskott. Stjelken har icke sällan skott i bladvecken. Bladen äro omkring tumslånga, blomstren vanligen nära tumsbreda. — På vestra kustens och Gotlands stränder äro bladen nästan plana (och glatta) och blomstren dubbelt mindre.

Växer på berg, torra, sandiga backar, fält och gärden, i södra och medlersta Sverige, särdeles på kalkgrund. Blommar från medl. Juni, men bäst under Juli, och börjar mogna redan i sistnämnde månad. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det allra nordligaste; i Algerien, Caucasien.

Fåren tycka om växten (hvadan DODONÆUS kallade den Scabiosa ovilla); bien om dess blommor (L.). Upptagen i Celsii Katalog (1732).

IX. LOBELIACEÆ.

1. **Lobelia** L.

Blomkronans bräm tvåläppigt, den öfre läppen mindre, tudelad, uppstående; pipen öppen uppåt längs efter. De två undre ståndar-

knapparne skäggiga i spetsen. Fröhuset kägellikt-omvändt-äggrundt, 2-rummigt, uppbristande i spetsen med 2 tunna skal.

1. Notblomstret
(Lobelia Dortmanna L.).

En mångårig(?), skarpmjölkig vattenört med tågig rot, jemnbreda, vanligen omkring tumslånga och 2 linier breda, upptill utkrökta, tvåpipiga blad, alla (eller nästan alla) samlade vid roten (under vattnet), och klasvisa, nästan ensidigt hängande, blåhvita eller blekblå, violett-knappade blommor på trind, smal, icke sällan något vriden stängel, hvilken i mån af vattnets djup blir från ½ till 1½ aln hög. Rottågorna äro enkla, glatta och hvita.

Växer i insjöar med renare vatten, på grundare, helst ren och klar sandbotten, på hvilken bladen bilda vackra, mörkgröna mattor. Mot Juli månad skjuter stängeln upp öfver vattnet och blommar sedan till ini Aug. Fröen börja vanligen mogna med Aug. — Utbr. Skandinavien, medlersta Ryssland, norra Tyskland, Holland, Brittiska öarne, Belgien, vestra Frankrike samt i det nordliga Amerika.

O. Rudbeck d. y. kallade, i sin "index" å de märkligare växter, han såg under sin lappska resa (intagen i Act. lit. Suec. 1720), denna växt Dortmanna (lacustris etc.). På sagde ställe lemnar han också en figur å växten, hvilken fig. Linné kallar "egregia". Han bibehöll ock Rudbecks benämning som artnamn. Förut hade Clusius kallat växten Gladiolus stagnalis Dortmanni, och under nästan enahanda benämning (G. stagnalis aut lacustris) upptogo och ritade Rudbeckarne densamma i sina "Campi Elysii" (1701). Dortmann, som först anmärkte växten och (såsom "Gladiolus lacustris") meddelade den till Clusius. var apotekare i Gröningen.

Hela växten är mjölkig. Särdeles märkliga äro dess blad, hvilka äro ihåliga, med två pipiga eller rörlika rum, — en mycket ovanlig byggnad. — Fiskare tycka icke om örten emedan den vid notdrag lätt uppryckes från sjöbottnen och kommer in i noten, hvadan den också erhållit benämningarne Notgräs, Notblomster.

X. CONVOLVULACEÆ.

1. Convolvulus L.
(Vindornas slägte).

Blomfodret 5-bladigt. Kronan bredt-trattlik, mycket grundt 5-bugtig, 5-veckad, i knoppen vriden. Ståndarne 5. Stift 1 med två

smala märken. Fröhuset 2-skaligt. Grodden krökt, med skrynkliga hjertblad. — Mångåriga, m. o. m. slingrande örter med vexelvisa blad. Blommorna (vanligen) ensamma ur bladvecken, tvåskärmade.

a. Calystegia Br. Blomskärmarne stora, alldeles invid blomman och täckande fodret. Fruktämnet nästan 1-rummigt.

1. Skogsvindan
(Convolvulus sepium L.)

har långa (4—5 alnars) och starka, mycket slingrande stjelkar, med hvilka den uppslingrar kring närstående stöd (ↄ: C. major alvus Bauh.), hjertlikt-spjutlika blad (med tvära bashörn), — de nedersta nästan hjertlika, — hjertlika blomskärmar och 2 tum breda, rent hvita blommor.

Växer i skogslundar (och parker), i häckar och bland buskar helst nära stränder, vid södra, vestra och medlersta Sveriges (till Bråviken) kuster (särdeles i Bohuslän, Skåne och Blekinge) samt ini landet kring Mälaren och Hjelmaren. — Blommar i Juli. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste, samt i Algerien, Asien, Amerika, på Nya Holland, Nya Zeeland och Java.

Skogsvindan är visserligen prydlig med sina talrika blad och stora, vackra blommor, men kan också lätt bli ett svårt ogräs genom sina vidt krypande rötter, hvilka sprida sig värre än Åkervindans. Så t. ex. är den icke välkommen i humlegårdar, såsom varande ganskà svår att utrota. Men svin lära gerna uppböka rötterna, hvilka först äro sötaktiga och efteråt beska. — Växten upptages redan i Frankenii Speculum, 1638 och Bromelii Chloris Gothica, 1694 (C. major). P. Kalm anmärkte den sedan i Bohuslän och meddelade den till Linné ("in maritimis Bahusiæ rarius" : Fl. suec.). — Lätthet och täckhet, jemte mycken lifskraft, utmärka denna art, som icke sällan med Vildhumla o. a. bildar nästan ogenomträngliga massor eller blandar sina blad med de buskars, på hvilka den slingrar sig. Man har iakttagit att Skogsvindan vanligen har två slags stjelkar: somliga slingrande kring närstående växter och blommande under sommarens lopp, andra tryckta till marken och bärande endast blad. Om hösten växer de sednares toppknopp ned i marken och utvecklar der hvitaktiga, köttiga, ledade grenar, hvilka äro klädda med mycket små och köttiga blad, hvilkas veck hysa en liten knopp. Modergrenen dör under vintern, men dess sålunda alstrade skott öfverlefva den, i jordens skyddande sköte, för att ur sina knoppar nästa år utveckla nya stjelkar.

b. Convolvulus Br. Blomskärmarne små, långt under blomman. Fruktämnet 2-rummigt.

2. Åkervindan
(Convolvulus arvensis L.)

har smala, svagare och vanligen mindre långt slingrande stjelkar (ↄ: C. minor arvensis Bauh.), spjut- eller nästan pillika blad — de nedersta vanligen nästan äggrunda —, smala blomskärmar och tumsbreda, hvita eller blekt rosenröda (på lermark rödare), utvändigt brędt röd- eller brunaktigt-5-strimmiga, sötaktigt välluktande, täcka blommor, hvilka äro bäst öppna under solsken.

Växer på åkrar, gärden, i trädgårdar o. a. odlade ställen, allmän i södra och medlersta Sverige, i det norra spridd till Sundsvall. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom hela Europa (undant. Lappland och norra Ryssland), samt i Asien, Egypten, Algerien, Arabien, på Canariöarne och Mauritius, i Mexico, Chile och Buenos Ayres.

Ett svårt åkerogräs (vitium agrorum pessimum: L.), hvadan benämningen Åkerbinda (Östergötland), Drabinda (Skåne). Knappt hos någon växt utbreder sig roten (rotstocken) mera både nedåt och åt sidorna, än hos Åkervindan, och emedan dess minsta bitar vanligen, genom sina knoppar, kunna bilda nya stånd, blir örtens utrotande nästan omöjligt, isynnerhet på lågländta och sandiga åkrar, der den växer särdeles yppigt. Der den ostörd får växa och sprida sina vidt krypande rötter, blir således Åkervindan, såsom nämnt, ett rätt svårt ogräs. Det är en inkräktande växt, som gerna tager i besittning andras mark. Icke sällan ser man somliga dess stjelkar krypa ända ut på vägen, under det andra sprida sig inåt åkern bredvid och slingra sig kring råg- eller hvetehalmen. Men vackra äro dessa tätt blomprydda slingor med sina hvita och rosen- eller köttröda, välluktande, för solen öppna klockor, och de bryta sig behagligt mot de andra åkerogräsen. Då växten är ung, söker den icke något stöd, men så snart stjelk och grenar icke längre kunna bära sig sjelfva, krypa de på marken om de icke träffa något att slingra sig omkring. — Bien söka begärligt de öppna blommorna.

2. Cuscuta L.
(Snarrevornas slägte).

Blomfodret 4—5-deladt. Kronan nästan klocklik, slutligen nästan klotrundt-bukig, 4—5-flikig, liten; pipen vanligen med små, mycket tunna fjäll (bikrona) inuti under ståndarne. Ståndarne 4—5. Stift 2 (stundom sammanväxta). Fröhuset kringskuret-bristande (nedtill). Fröens grodd vriden i spiral omkring hvitan, nästan utan hjertblad.

Snarrevorna äro ettåriga, bladlösa snylt- (parasit-)växter med trådlik, slingrande, röd- eller gulaktig stjelk, som är besatt med sugrötter,

medelst hvilka den fäster sig vid andra växters stjelkar och hemtar sin näring, sedan den egna roten, jemte stjelkens nedre del, vissnat (— haurit ex aliis succum, vires, qualitates odoris, saporis, virtutis : L.). Blommorna äro gyttrade, små; gyttringarne inom ett litet blomskärm. Fröhusen runda, nästan stora som pepparkorn.

1. Linbindan
(**Cuscuta Epilinum** Whe)

har enkel eller nästan enkel, nästan hvitgrön stjelk, glest sittande, blekt gulaktiga blomgyttringar (större än hos de andra), 5-deladt foder, klotrundt-klocklik krona med kort (5-tandadt) bräm och klubblika märken.

Växer på Lin (ɔ: Hörsilke), så långt detsamma odlas, således till ini Ångermanland, icke sällan, särdeles då den uppträder i större mängd, besvärlig och skadlig. — Blommar i Juli, Aug.

Utbr. genom medlersta och norra Europa. — Först (åtm. såsom egen art) upptagen bland svenska växter i Fries' Novitier 2:dra uppl. (1828) och i Hartmans Handbok 2:dra uppl. (1832) sedan den länge varit misskänd.

2. Humlebindan eller Vanliga Snarrevan
(**Cuscuta vulgaris** Pers.)

har grenig, blekröd eller något gulaktig stjelk, närmade, röda eller hvitaktiga blomgyttringar, 4(—5-)deladt foder, kort-rörlikt-klocklik (slutligen bukig) krona med 4(—5-)deladt, stort bräm (nära lika långt som pipen) och trådlika märken.

Växer på Humla (ɔ: Humlebinda), Nässlor (ɔ: Nässelsilke), Hampa m. fl. i södra och medlersta Sverige samt i norra till Ångermanland. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste), samt i Algerien, Caucasien, på Japan o. s. v.

Der den uppträder i större mängd, skadar den humleplanteringarne mycket, likasom den icke sällan blir "en svår gäst för Nässlor (Urticæ dioicæ sæpius hospes gravis : L.)".

* C. halophyta Fr., alldeles röd, med enkel och mycket smal stjelk och 5-deladt foder, växer på kustväxter i Bohuslän, Småland och på Gotland (sällsynt).

* C. Ligustri Aresch. med något grenig stjelk och mycket små, röda blommor, växer på Liguster m. m. i Bohuslän.

* C. Trifolii Bab. med mycket grenig stjelk, hvita eller blekröda blommor, växer på Klöfver i södra och medlersta Sverige, på mycket spridda ställen.

Snarrevorna lefva, såsom vi sett, helst på lin, humle och nässlor. Fröens grodd är trådlik och vriden i spiral kring hvitan. Den utveck-

lar sig hastigt och söker, saknande hjertblad, strax någon annan växt till sitt uppehälle. Finnes icke någon sådan, dör grodden, sedan han förtärt det förråd för några dagar, som ligger förvaradt i fröhvitan. Men om amman är funnen, fäster sig Snarrevans nu m. e. m. utbildade grodd vid henne, och i beröringspunkterna utveckla sig sugrötter, hvilka upptaga hennes safter, så att hon icke sällan blir ett offer för sin gäst. Emellertid är nu den späda Snarrevans tillvaro försäkrad och han kan tänka på sin tillväxt och förökning. Den utskickar då långa och smala, alldeles trådlika grenar, hvilka snart nå närstående växter, omslingra dem, utslå sugrötter och bilda slutligen liksom ett intrassladt nät, der hvarje gren, ehuru den sammanhänger med de andra, dock suger sin egen näring. Den egentliga roten har längesedan multnat. — F. W. C. Areschough utgaf 1853, såsom gradual-dissertation, en "Revisio Cuscutarum Sueciæ".

XI. ASPERIFOLIÆ
(Sträfbladiga).

1. ANCHUSEÆ.

Frukterna fästade med den skåliga och ringkantade basen och fria från stiftet. — Blomkronan med bikrona i svalget.

1. Symphytum L.

Blomfodret 5-deladt. Kronan klubblikt-rörlik, med klocklikt, 5-tandadt bräm; svalget tillslutet med bikronans långa, lansettlikt-syllika fjäll. Ståndarknapparne blottade, spetsade. Frukterna nästan släta.

1. Vallörten
(Symphytum officinale L.).

En mångårig, omkring alnshög (till 2 alnars), sträfhårig ört med stor och stark, utvändigt svart, inuti hvit rot, upprät, bladkantad stjelk med äggrundt-lansettlika, nedlöpande blad, skaftade, lansettlikt-äggrunda och spetsade (stora) rotblad, och lutande, violettröda (sällan hvita) blommor med korta ståndarsträngar.

Växer vid diken och dammar, på odlad (helst skuggig och gräsig) mark eller nära bebodda ställen, i södra och medlersta Sverige, temligen sällsynt (i Linnés Flora suec. upptages den endast som skånsk) men icke sällan förvildad emedan den lätt sprider sig genom roten.

Blommar i Juni, Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste), i Caucasien, vestra Siberien och i norra Amerika (Pensylvanien o. s. v.).

Roten är slemrik (ɔ: Fetrot, Sligerot) och tillika adstringerande, berömmes i diarrhé, blodspottning m. m. och har, utvärtes använd, trotts verksam vid benbrott o. d. (ɔ: Benvälla). De gamle botanisterna kallade derföre örten Consolida (major) och Symphytum majus (Cam.). Om roten kokas med vatten lemnar den $\frac{1}{5}$ af sin vigt smaklöst slemämne, och då man tuggar den torra roten kännes den klibbig och blir liksom hvitmjölig (utom slemmet innehåller den socker och ägghvita).

* S. orientale Fr. som är styfhårig (skarpare) och har icke eller nästan icke nedlöpande blad (de nedersta något hjertlika) samt längre ståndarsträngar, växer mest i Upland och dessutom på några andra ställen. Troligen inkomling.

2. Anchusa L.
(Tungört-slägtet).

Blomfodret 5-klufvet. Kronan trattlik, med 5-flikigt bräm och rak pip; svalget tillslutet med bikronans temligen breda, i spetsen tjocka, tvära och intryckta fjäll. Ståndarne inneslutna; knapparna jemnbreda. Frukterna knottriga, nätlikt-gropiga och radvis vårtiga.

1. Oxtung-örten
(Anchusa officinalis L.).

En mång- (eller två-)årig, omkring alnshög, sträfhårig ört med mörkbrun, inuti hvit- eller rödaktig, lång, stark och seg rot (ɔ: Gotl. Jernrot), vanligen vågiga, till större delen nästan lansettlika eller -jemnbreda blad (ɔ: Rosl. Fätungor), äggrundt-lansettlika skärmblad och strax i början blåröda, sedan violetta, slutligen himmelsblå, nästan $\frac{1}{2}$ tum breda blommor med hvit och tätt-hvithårig bikrona.

Växer på åkerrenar, grusbackar och torra ängar i södra och medlersta Sverige, allmän (ɔ: A. vulgaris Rudb. cat. 1666). Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar med bredare (vanligast) och smalare blad; den smalbladiga varieteten är vanligen mera mjukhårig och växer nästan endast i södra Sverige, Vestergötland o. a.

Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste, Skottland, Irland, södra Spanien och Italien o. s. v.) samt i Mindre Asien.

Oxtung-örtens späda blad brukades på Linnés tid, om våren, som grönkål eller i soppor i Upland, "men knappt annorstädes" (Linn. diss., resp. J. Hiorth, Plantæ esculentæ patriæ). Dess rot blir lätt besvärlig

på åkrar, men blommorna lemna bien riklig honing. Benämningen Oxtunga (ɔ: de gamle botanisternas Buglossum, B. vulgare Cam.) häntyder på bladen.

På några orter användas, enligt Dybeck, blommorna till små kransar och kronor, hvarvid de trädas på långa och smala grässtrån, hvilka sedan krökas eller hopsättas.

3. Lycopsis L.

Blomfodret 5-deladt (slutligen uppblåst). Kronan trattlik, med snedt-5-flikigt bräm och krökt pip; svalget tillslutet med bikronans trubbiga knölar. Ståndarne inneslutna (långt nere i pipen); strängarna mycket korta. Frukterna nätlikt-skrynkliga och gryniga.

1. Åkerrasten
(Lycopsis arvensis L.).

En ettårig, vanligen knappt fotshög, helt och hållet styfhårig ört med lansettlika, bugtigt-småtandade blad och små, violettröda, slutligen blekblå blommor.

Växer på åkrar och annan odlad mark, allmän (men nästan icke i Lappland). Blommar i Juni, Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Caucasien, vestra Siberien och (inkomling?) norra Amerika.

2. LITHOSPERMEÆ.

Frukterna fästade med plan bas-yta och fria från stiftet. — Blomkronan vanligen utan bikrona.

4. Echium L.

Blomfodret 5-deladt. Kronan trattlikt-klocklik, med oregelbundet (nästan tvåläppigt-)5-flikigt bräm och vidöppet, bart svalg. Ståndarne nedkrökt-utstående, oliklånga. Märkena 2, spetsiga.

1. Blåelden eller Snokörten
(Echium vulgare L.).

En tvåårig, vanligen omkring alnshög, starkt borsthårig ört med rak och nästan enkel stjelk, smalt-lansettlika blad och vackra, himmelsblå (yngre rödblå) blommor, hvilka bilda ett långt, enkelt eller vanligen nedtill kort-grenigt, prydligt toppax (ɔ: Bleking. Blåtistel).

Växer på torra åkrar, gärden, grusställen och backar i södra och medlersta Sverige; ymnig i Skåne (ɔ: Blåkunter) och på Gotland,

men f. ö. temligen sällsynt, isynnerhet norr om Mälaren. — Blommar i Juli, Aug. — Förekommer stundom (på Gotland) med hvita blommor.

Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste) samt i Caucasien, norra Afrika, på Azorerna, Island och (inkoml.?) i norra Amerika.

De nästan ametistblåa, talrika blommorna göra denna växt på många ställen (såsom i Skåne, på Gotland) till ett riktigt prydnadsogräs. Bien tycka mycket om blommorna (Flores apibus gratissimi sunt et ornamentum prati: L.). Emedan örten växer bra på torrsandig och grusig mark, kan den bli nyttig att täcka och binda sådan. Blåelden är verkligen en bland de vackraste och utmärktaste af våra Sträfbladsväxter. Ehuru endast tvåårig, har den en ganska stark rot, hvilken bär en vacker bladrosett, utur hvilken den enkla eller greniga stjelken med sin långa och prydliga, blå blomspira reser sig. Då, såsom icke sällan händer, örten uppträder sällskapligt, ger den en särdeles glad anblick under blomningen, då den kan kläda hela sträckor med sina klarblåa blommor, liksom då den, reslig och rak, står stånd tätt vid stånd, en stolt hedersvakt kring åkertegarne. På grusbackar o. d. göra dess blå blommor ofta ett vackert afbrott mot Fetknoppens gula. — Redan Clusii Historia upptager växten såsom Echium vulgare.

5. **Pulmonaria** L.
(Lungört slägtet).

Blomfodret 5-tandadt, 5-kantigt-rörlikt, slutligen nästan klocklikt. Kronan trattlik, regelbunden; svalget hårstrimmigt, öppet (utan bikrona). Ståndarne inneslutna. Frukterna släta.

Lungörterna äro mångåriga och temligen håriga, deras blommor tidiga, i början violettröda men sedan blåaktiga; rotbladen bli sent utbildade.

1. Vanliga Lungörten
(Pulmonaria officinalis L.)

är strax då blommorna utslå endast några tum hög och nästan utan rotblad, men blir utblommad vanligen nära fotshög, och har då äggrundt hjertlika, spetsiga, stora, långskaftade rotblad. Stjelkbladen äro äggrundt-lansettlika. Hårbeklädnaden är sträf.

Växer i tätare lundar, helst på bergig eller stenig mark, i södra och medlersta Sverige, särdeles i de östra landskaperna. Blommar bäst i Maj; mognar tidigt.

Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste, Skottland, Irland, Italiens öar, södra Spanien), samt i Caucasien.

Redan tidigt om våren och, man kan säga, innan växtligheten riktigt uppvaknat ur vinterdvalan, visar sig i de ännu icke bladklädda lundarne, men icke allestädes, en liten växt, som i samma klase har både röd- och blåaktiga blommor och hvars blad ännu äro blott helt små. Det är Lungörten, som nyss vaknat ur sin sömn för att, den också, lemna sitt bidrag till vårblommornas krans. Blommorna utslå smånigom, hvarunder de bli allt mera blå; först mot mognaden äro rotbladen riktigt utväxta. — Örten smakar något slemmig och lärer i England nyttjas bland grönkål. Fordom ansågs den nyttig i lunglidanden. — Färgar ylle brunt.

2. **Smalbladiga Lungörten**

(Pulmonaria angustifolia L.)

har nästan samma storlek som den vanliga, men smala, lansettlika och nästan lansettlika blad, — rotbladen omkring 7 linier breda, stjelkbladen knappt mer än 4, — och hårbeklädnaden är mjuk.

Växer på ängsbackar och i torrare lundar (sällsynt) i Skåne, Småland, Vestergötland (Linnés flora suec. har endast växtstället "Scaræ in vivario Mag. Tidström") och vid Omberg. — Blommar om våren. — Förekommer stundom (på ett ställe i Småland) med något bredare (trubbigt-lansettlika) rotblad.

Utbr. isynnerhet i medlersta och norra Europa, undant. det nordligaste. — Först upptagen bland svenska växter i Linnés Flora suec. 2:a uppl. (s. o.).

6. **Lithospermum** L.

Blomfodret 5-deladt. Kronan trattlik, med smal pip och trångt eller nästan slutet svalg. Ståndarne inneslutna. Frukterna (skalet) stenhårda.

1. **Perlörten**

(Lithospermum officinale L.)

är mångårig, fots- eller nära alnshög, och har brun eller mörkröd, stark rot, rak stjelk, lansettlika, spetsiga, ådriga, kort- och tilltryckt-håriga blad, små hvitgula blommor med 5-buckligt kronsvalg, och nästan perlemoglänsande, släta, hvitaktiga, perllika frukter (ɔ: Glans- eller Stenfrö, Lithospermum, L. majus erectum Bauh.).

Växer på torra ställen i södra och medlersta Sverige, särdeles i kusttrakter, ymnigast på Öland och Gotland. Blommar i Juni, Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste), samt i Caucasien, norra Asien och norra Amerika.

Perlörtens frön äro oljehaltiga, färska sötaktiga, men härskna med tiden. Frukterna sitta länge qvar på stjelken, stundom till nästa vår. Man har iakttagit att grenarna sloka med spetsen om qvällarna och resa den åter om morgonen då solen skiner, men att de förbli i sin slokande ställning om vädret är mulet eller regnigt. — Växten upptages redan i Frankenii Speculum (1638), Bromelii Chloris och Rudbecks Katalog (1666).

2. Sminkörten
(Lithospermum arvense L.)

är ettårig, omkring fotshög, sträfhårig, och har röd, nästan purpurfärgande rot (ɔ: Sminkrot), lansettlikt-jemnbreda, något trubbiga och utstående-håriga, åderlösa blad, hvita blommor med veckadt-5-strimmigt kronsvalg samt svart- eller gråbruna, skrynkliga, glanslösa frukter.

Växer på åkrar (särdeles råg-), gärden, såsom allmänt ogräs, samt på grusbackar o. a. torra ställen. Blommar i Maj och Juni. — Har stundom (Östergötland, Stockholm, Öland, etc.) blåa blommor. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i norra Afrika och Orienten, vestra Siberien (på Cap och i norra Amerika inkomling?).

Färska roten brukas på landet i Norrland till ett slags smink sommartiden, hvilket användande Linné, under sin resa till Lappland, anmärkte särdeles i Helsingland och omtalar i Flora lapponica ("— — puellas faciem pingentes grato rubore, ut — — procorum oculos in se convertat — —"). — Redan Bauhini Pinax (1671) upptager Sminkörten såsom Lithospermum arvense (radice rubra).

7. Myosotis L.
(Ögonblommornas slägte).

Blomfodret 5-klufvet. Kronan fatlik eller något trattlik med 5 korta och breda, glatta (gula) knölar (bikrona) i svalget; brämet vridet i knoppen. Frukterna glänsande-släta.

Temligen spensliga och mjukhåriga, mera sällan glattare, örter med temligen smala blad och skärmlösa (åtminstone till en del), små men täcka, himmelsblå (åtm. slutligen) blommor (ɔ: Förgät-mig-ej).

1. Kärrögan
(Myosotis palustris With.)

är mångårig, omkring fotshög, glest hårig (eller nästan glatt), upptill grenig, och har krypande, ledad rot, kantig stjelk, spetsiga blad, svagtrakhårigt och grundt-flikigt blomfoder samt alldeles platt, 2—3 linier bredt, klarblått (i knoppen nästan köttrödt) kronbräm; bikronan höggul.

Växer på våta ängar, bördigare stränder, vid bäckar och källor och i kärrmarker, allmän. — Blommar under sommaren. — Omvexlar med utstående och tilltryckt hårbeklädnad.

Utbr. genom hela Europa, samt i Caucasien, Algerien, Mindre Asien, Siberien och Ostindien (Cachemir).

Denna täcka blomma betraktas sedan gammalt såsom en kärlekens eller vänskapens minnesblomma. Men, anmärker Dybeck, de prunkande namn, som man utomlands slösat på växten, ha ej vunnit insteg hos svenska allmogen, icke ens "Förgät-mig-ej", hvilket ännu i dag icke är folknamn. Ej heller, säger Dybeck, är blomman i särdeles tycke, utom i eller nära städerna, der den, såsom bekant, bindes till kransar att lägga i vatten. "Med säkerhet kan deremot antagas att blommans benämningar Fiskögon (Nerike) och Fansögon (Skåne) äro inhemska ehuru knappt urgamla". Denna brist på allmoge-namn står säkerligen i samband med växtens brist på nyttiga eller annars märkliga egenskaper.

* M. lingulata Lehm. liknar den vanliga Kärrögan, men är merendels glattare och har kortare, nedtill icke sällan rotslående, nära trind stjelk med långa och slaka grenar, trubbigare blad, mera klufvet, större blomfoder och mindre krona. Den växer på stränder (helst gräsrika), mindre allmän.

2. Skogsögan
(Myosotis silvatica Hfn.)

är mångårig (gråaktigt-grön) och har krypande rot, utstående-hårig stjelk, krokhårigt, kort och öppet, djupt-klufvet blomfoder och platt kronbräm, nästan lika stort som hos den vanliga Kärrögan.

Växer i fjelltrakterna och i Skånes, Smålands o. a. bokskogar. Blommar under våren och sommaren. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Siberien och norra Ostindien; i norra Amerika o. a.

Vi känna icke, säger Lecoq, om i den zon, der solen utvecklar hela den mäktigaste växtlighets styrka, der dagarne äro utan svalka och blommorna utan hvila, och der Gud strött gnistrande ädelstenars glans på kolibrins hals och fjärilns vingar, — vi känna icke om der finnes något jemnförligt med vår Myosotis. På en gång nymf och dryad, tycker den om att i de klara vattnen skåda sin bild, breder den ut sig på bergens gräsiga sluttningar att täfla med himmelen i azur, och i skogarne förenar den sin täcka blomma med de utslående knopparnes doft, med den från landsflykten återkomna sångfogelns ljufva toner. Det är just i bergs- och fjelltrakterna, som denna art har den största

blomkronan, der turkosens blå omkring en gyldene ring, efterträder knoppens rosa eller lilas.

3. Åkerögan
(**Myosotis arvensis** Hfn)

är ett- eller tvåårig, vanligen fotshög (eller högre), tätt och gråaktigt hårig, och har kort, trådig rot, krokhårigt, slutligen slutet (bredbasigt), kort blomfoder och skåligt, endast liniebredt, blekblått kronbräm.

Växer på åkrar, gärden o. a. odlad eller grusig mark, allmän. Blommar nästan hela sommaren.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Siberien, Algerien, på Canariöarne, Island (i norra Amerika, på Cap inkomling?).

* M. hispida Schlecht. liknar föregående art, men är alltid ettårig, mindre (endast 3—6 tum) och spensligare, glesblommig, samt har öppet blomfoder och mindre kronbräm. Den växer på backar i södra och medlersta Sverige och blommar tidigt om våren.

4. Backögan
(**Myosotis stricta** Lk.)

är ettårig, endast 2—5 tum hög, men temligen stadig, med raka, uppräta, tätblommiga grenar och nästan oskaftade blommor med krokhårigt, slutligen slutet och ovalt-äggrundt (smalbasigt) foder samt skåligt, mycket litet, knappt liniebredt, kronbräm.

Växer på backar (helst sandiga) till Ångermanland och Pite-Lappmark. Blommar tidigt om våren (April, Maj). — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Brittiska öarne, nästan hela Italien, Grekland), i Algerien, på Madeira samt i vestra Siberien och östra norra Amerika. Först upptagen som svensk i Fries' Novitier ed. I (1819).

Bland våra allmännare Ögonblommor blommar denna tidigast, i medlersta Sverige icke sällan mot slutet på April eller börj. Maj. Sedan kommer M. hispida längre in i Maj, M. arvensis bäst i Juni, Juli, och sist M. palustris och M. lingulata i Juli, Aug. och Sept.; den sistnämnde blommar längst.

* M. versicolor Sm. liknar temligen Backögan, men har större blommor, hvilka sitta närmade upptill på grenarne och äro i början gula, sedan blåaktiga, med långt stift. Växer (spridd) mest i södra Sverige.

Linné ansåg alla våra Myosotis-arter utgöra en enda art (ɔ: M. scorpioides), hvilken han antog bli mycket liten och småblommig på öppna och torra ställen (ɔ: var. arvensis), men på skuggiga mycket större och mera storblommig (ɔ: var. palustris). Liljeblads Flora antager 2 arter; Fries' Flora Hallandica och Aspegrens Blekings-Flora upp-

taga särskilt M. lingulata. Hartman upptog i Handbokens 1:a uppl. (1820) inalles 4 arter (M. hispida, arvensis, silvatica, palustris), och nästan samtidigt lade Fries i sina Novitier (1819) ännu tvenne arter (M. versicolor och M. stricta) till vår flora. Han visade slutligen (Fysiogr. sällsk. årsb. 1824) att man antingen måste antaga 7 Myosotis-arter eller också blott en.

3. CYNOGLOSSEÆ.

Frukterna fästade med sido-ärr vid stiftets nästan pyramidlika bas. Blomkronan med 5 knölar i svalget (bikrona).

8. **Stenhammaria** Rchb.

Blomfodret 5-deladt. Kronan trattlik; svalgknölarne små. Frukterna (stora) snedt-trekantigt-pyramidlika, fästade med den tvära basens inre hörn (ɔ: ärret vid basen); deras skal hinnaktigt och uppblåst.

1. **Stenhammars-örten** eller **Fjärvan**
(Stenhammaria maritima Rchb. — **Pulmonaria maritima** L.).

En mångårig, blåaktig, något köttig och alldeles glatt, mycket grenig eller flerstjelkig ört, hvars omkring fotslånga eller längre stjelkar m. e. m. ligga ned utmed marken. Bladen äro äggrundt-aflånga. Blomklasarne slaka, skärmade; blommorna nära 3 linier långa, blekblå, på svaga skaft; frukterna hänga nedåt.

Växer på Bohusläns grusiga hafsstränder (sällsynt). Blommar i Juni, Juli. — Utom Sverige på Norges, Danmarks, Brittiska öarnes, Islands, Grönlands, Spetsbergens och det nordligaste och nordvestliga Amerikas samt Siberiens kuster.

Denna växt, en bland de märkligare i hela ordningen, upptogs först som svensk i Retzii Observationes I. (1779): "Kaelön, Quille socken, D. Montin". Dess blad lära smaka nästan som ostron.

9. **Cynoglossum** L.

Blomfodret 5-deladt. Kronan trattlikt-hjullik; svalgets knölar stora, uppräta, slutna. Frukterna bredt-äggrunda, nedplattade, på ryggen hulling-borstiga, fästade nedom spetsen och slutligen hängande.

1. **Hundtung-örten**
(Cynoglossum officinale L.).

En tvåårig, vanligen omkring alnshög, mjukt-gråluden ört med mörkt-gråbrun och inuti hvit, grof och slutligen träig rot, rak och stadig

stjelk, nästan lansettlika, något vågiga blad (de nedre bredare, långa), skärmlösa blomklasar och brunröda, slutligen smutsvioletta, blommor med stort foder; frukterna stora (ɔ: Skån. Munklöss).

Växer vid vägar, byar och gårdar, på grusställen o. d. i södra och medlersta Sverige, allmän. Blommar nästan hela sommaren. — Har stundom (Öland, Calmar) hvita blommor (med röd bikrona) — Utbr. nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste m. m.), samt i Caucasien, Algerien, Siberien och norra Amerika (Canada, Förenta Staterna).

Hundtungörten har starkt-äcklig (narkotisk) lukt (hvilket är ovanligt bland Sträfbladsväxterna), hvadan den skall fördrifva råttor. Man berättar också att bladen, då de genom misstag kokats och ätits bland grönsaker, orsakat kräkning m. m. och, torkade och blandade bland röktobak, yrsel. Växten saknar säkerligen icke läke-egenskaper och användes fordom bl. a. såsom bröstmedel. Som djuren (kanske utom geten) icke äta den, får den vanligen stå ostörd och mogna sina frön (frukter), hvilka ofta sitta qvar till nästa vår och lätt kringspridas genom de hullingborst, hvarmed de äro besatta. — Redan de gamle botanisterna kallade växten Cynoglossum (Hundtunga) ɔ: C. vulgare Cam, C. majus (vulgare) Bauh.

10. Echinospermum Sw.
(Piggfrö-slägtet).

Blomfodret 5-deladt. Kronan fatlikt-trattlik; svalgknölarna korta (rundade). Frukterna trekantigt-pyramidlika, fästade med ena kanten; de båda andra (sido)kanterna hullingborstiga.

Temligen håriga örter med nästan lansettlika blad och (åtminstone några) skärmade, små, blå blommor.

1. Vanliga Piggfröet
(Echinospermum Lappula Lehm. — **Myosotis Lappula** L.)

är en ettårig, ljusgrått-hårig, merendels nära fotshög och kortgrenig (eller nästan enkel) men också större, mycket- och utkrökt-grenig, ört. Blommorna äro skärmade, nästan oskaftade. Fruktkanterna tvåradigt-borstiga.

Växer på torra, helst grusiga eller skräpiga ställen, vid gator och vägar, byar och byggnader. Blommar i Juli. — Utbr. genom Europa (undant. Skottland, Irland, Italiens öar, nästan hela Spanien m. m.), samt i Caucasien, norra Asien och norra Amerika; på Cap (inkoml.?).

De små blommorna äro meteoriska: de sluta sig om qvällen och öppna sig om morgonen. Frukterna fästa sig liksom Kardborrar o. d., hvadan Ruppius (jenens.) kallade växten Lappula (Rivini), hvilken benämning Linné bibehöll såsom artnamn. Bauhinus, som insåg dess fränd-

skap med Cynoglossum, upptog den i sin Pinax såsom Cynoglossum minus.

* E. deflexum Lehm. (Myosotis deflexa Whlnb.) är tvåårig eller nästan mångårig, vanligen nära alnshög, men spenslig, med blommorna slutligen nästan omvända, på långa skaft (endast de nedre skärmade), och enradigt borstiga fruktkanter. Växer i fjell- och bergstrakter i Lappland och norra Sverige (sällsynt); dessutom på Tabergs södra bergarm (ZETTERSTEDT, 1865).

11. Asperugo L.

Blomfodret oregelbundet-5-deladt, med små tänder mellan flikarna, slutligen hopplattadt, tudeladt och bugttandadt. Kronan trattlik med bred pip; svalgkörtlarne korta och breda. Frukterna nästan äggrunda, plattade från sidorna, knottriga, fästade nära midten på inre kanten.

1. Rivan
(Asperugo procumbens L.).

En ettårig, krokborstig och snärjande, slankig, vanligen nedliggande och grenig, fots- eller alnslång ört med (åtm. till en del) nästan motsatta, aflånga blad och små, täcka, mörkblå, kring svalget violettröda blommor (ɔ: Ormögon), hvilka sitta nästan ensamma vid bladvecken på korta skaft. Blomfodren tillväxa mycket (till $\frac{1}{2}$ tums bredd) efter blomningen och bli då, emedan blomskaften utväxa och kröka sig nedåt, hängande, samt alldeles platta (inneslutande frukterna), något lika padd- eller gåsfötter (ɔ: Paddfot-ört).

Växer vid vägar, väggar och gärdesgårdar, på odlade eller gödslade ställen, sopbackar o. d. Blommar i Maj och Juni. — Utbr. genom nästan hela Europa (men sällsynt i det sydligaste), samt i Algerien, Caucasien, Orienten (bl. a. på Sinai berg) och vestra Siberien.

Till blad- och blomställning samt blomfoder är denna växt olika alla (våra) andra Sträfbladiga, så att den med skäl kan upptagas sist i ordningen. Fodrets egna bildning väckte redan de gamle botanisternas uppmärksamhet. Så heter växten i Columnas Ecphrasis (1616) Borrago — carpochenopus (den gåsfotsfruktiga).

XII. VERTICILLATÆ
(Kransblommiga).

1. AJUGOIDEÆ.

Fodret nästan regelbundet eller tvåläppigt. Kronan nästan enläppig. Ståndarne 4, tvåväldiga, uppkrökta och parallelt-närmade.

1. **Teucrium** L.

Fodret nästan regelbundet-5-klufvet. Kronan lossnande; öfverläppen tudelad och dess flikar nedtryckta till underläppens kanter, hvilken sednare sålunda tyckes 5-flikig. Frukterna omvändt-äggrundt-klotrunda.

1. **Löksugan**
(Teucrium Scordium L.).

En mångårig, starkt (nästan löklikt) luktande ört med krypande rot, qvarters- eller nära fotshög, hvitaktigt-hårig, vanligen nedtill grenig och utsträckt stjelk (eller stjelkar), aflånga, tandadt-sågade, knappt 4 linier breda, under icke sällan nästan violetta blad samt parvisa blommor (i bladvecken). Blomkronan är temligen liten, blekviolett och rödaktigt punkterad.

Växer på fuktiga eller kärriga ängar och betesmarker i södra och sydvestra Skåne, på Öland (allm.), Gotland och några ställen i Östergötland. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom Europa (undant. det nordligaste och Italiens öar, Grekland m. m.), samt i Caucasien, vestra och södra Siberien, norra Ostindien (Cachemir), Abyssinien.

Löksugan har besk, men tillika hvitlöksaktig smak och lukt (isynnerhet om den gnuggas), hvilken smak den meddelar åt mjölk, då korna betat örten. Dessa egenskaper bero på en eterisk olja och derigenom blir örten verksam mot röta och rötsår m. m., så att den begagnas i medicinen (Herba Scordii Pharm.).

De gamle botanisterna (BAUHINUS, DODONÆUS) benämnde växten Scordium, hvadan det nuvarande artnamnet. LINNÉ anmärkte den första gången (inom Sverige) under sin Ölands- och Gotlands-resa ("Gotlandiæ ad Romam, in Oelandia passim"). Förut hade FUIRÉN anmärkt den vid Slite.

2. **Ajuga** L.
(Blåsugor Fr.)

Fodret regelbundet- eller nästan regelbundet-5-klufvet. Kronan varaktig (vissnande); öfverläppen mycket kort, tudelad, underläppen 3-flikig, med stor, bred mellanflik. Frukterna omvändt-äggrunda eller rundade, nästan nätlikt-skrynkliga eller gropiga.

Mångåriga, nästan luktlösa örter med vanligen enkel stjelk (eller stjelkar) och 6—10-blommiga kransar inom bladlika skärmar; blåa eller blåaktiga blommor; i blommans botten, nedåt (framåt), en stor körtel.

1. Käringrukan
(Ajuga pyramidalis L.)

är omkring qvartershög, hårig, upprät, merendels alldeles enkel och m. e. m. pyramidlik, upptill blåaktig (nästan svartblå), med blommorna nästan dolda mellan skärmbladen. Rotbladen äro stora, omvändt-äggrunda eller elliptiska, urrandade eller helbräddade, de andra till större delen nästan rutlikt omvändt-äggrunda, i spetsen 3-tandade, längre än blommorna. Bladen sitta mycket tätt och bli allt mindre och mindre uppåt, hvarigenom de, isynnerhet då växten är ung, bilda en slags 4-kantig pyramid; hos den äldre växten bli bladen glesare. Blomkronan blekblå eller nästan hvit, icke sällan blå med hvita band och mörkare ådror.

Växer på magra och hårda, torrare skogs- och betesmarker, allmän. — Blommar i Maj och Juni (Linné anmärkte och beskref den vid Eksjö d. 22 Maj 1741 enligt Ölands-resan); mognar i Juli. — Förekommer stundom (i Blekinge, Tomtö nära Carlskrona : Fr. herb. norm.) nästan glatt.

Utbr. nästan endast i norra, östra och medlersta Europa, och i det sednare sällsynt (i Frankrike nästan endast på Pyreneerna och Alperna, i England och Irland icke alls); i Caucasien.

Käringrukan söker knappt några vissa växter till sällskap och tyckes undvika sin egen art, så att den mest visar sig i enstaka stånd, såsom små pyramider, strödda här och der på marken. Dessa vackra, fyrkantiga, blåaktiga pyramider bryta sig särdeles bra mot de andra örterna i närheten och visa oss huru mycket naturen kan variera sina alster inom samma typ, enligt olika ändamål, såsom med Käringrukan inom Kransblommornas.

* A. genevensis L. med (rel. till blommorna) kortare skärmblad, mindre rotblad, axlikt närmade blomkransar och mörkare blå, större blomkronor, växer endast på några ställen i Skåne. Fr. mant. III. (A. alpina Fr. nov.).

2. Kryprukan
(Ajuga reptans L.)

är nästan glatt eller upptill småluden, och har långa, krypande grenskott, upprät, omkring qvartershög stjelk, nästan elliptiska, bugttandade blad, de nedre större; skärmbladen obetydligt längre än blomkransarne, hvilka äro nästan axlikt närmade upptill.

Växer på fuktig och skuggig eller gräsrik mark på några ställen i vestra Skåne, i Blekinge, Småland och på Gotland (Visby). — Blommar i Maj, Juni. — Grenskotten slå stundom rötter. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste), samt i Caucasien, nedl. Asien

Fries upptäckte Kryprukan, som svensk, vid Fogelsången nära Lund (1826) och upptog den i sina Novitiers andra upplaga (1828). Hartman upptog den sedan i Handbokens 2:dra upplaga (1832).

* A. alpina L. växer enligt Fr. i Bohuslän på Styrsön (der v. Düben upptäckte den) och Koön. Fr. mant. III, der växten karakteriseras närmare och belyses med hänsyn till närstående arter.

2. MONARDEÆ.

Fodret tvåläppigt. Kronan tvåläppig. Ståndarne 2, parallela; knapparna enrummiga, det andra rummet ombildadt eller alldeles borta; bandet stränglikt och strängarna korta.

3. Salvia L.

Blomkronans öfre läpp plattad (från sidorna), urnupen, den nedre 3-klufven, med mycket stor mellanflik; svalget nästan uppblåst. Ståndarknappens utbildade rum på det tvärlagda, till strängen ledade bandets uppstående, stränglika arm; det outbildade på den nedåtvända, mycket korta armen. Frukterna släta.

1. Ängssalvian
(Salvia pratensis L.).

En mångårig, icke sällan alnshög, glest hårig ört med långt- och nästan triangellikt-hjertlika, dubbelnaggade, mycket skrynkliga, nära 2 tum breda blad, de nedre grundt och trubbigt inskurna, omkring 6-blommiga kransar och vackra, tumslånga, blå eller violettblå (stundom nästan hvita) blommor, hvilkas öfre kronläpp är stor, båglikt krökt, klibbig.

Växer endast i Upsala-trakten. O. Celsius upptäckte växten vid Högstadbro i Bälinge socken och Linné anmärkte den i Vendel socken, der den ännu lärer växa ganska ymnigt vid Grytby (och sparsammare vid Karby). Enligt Wahlenberg håller den sig der uti humlegårdar (likväl utom humlan), i hagar framför ladväggar, men allt på södra sluttningen af den sandås, som genomstryker landet. Strax vid Upsala, öster om staden, är den sparsam. Blommar i Juni (midsommartiden). — Utom Sverige utbr. genom nästan hela medlersta och södra Europa, samt i Caucasien.

Salvia-slägtets arter äro mest hemma i varmare länder, så att man kunde, yttrar Wahlenberg i Svensk Botanik, anse Ängssalvian ”såsom en sydlänning, hvilken gör ett midsommarsbesök i norden, för att helsa denna härstädes makalöst ljusa årstid, eller på en gång njuta det ljus, som i sydligare länder är mera utdeladt till alla årstider”. Den blir

hos oss mera stor- och rent blåblommig än utomlands, och särdeles i Vendel, "hvarest en började skogaktig inneslutenhet förenar sig med slättlandsnaturen och gör solen dessmer på vissa ställen verkande" har den "flere mer än fotslånga, präktigt himmelsblå blomax, ju större dess ljusare och klarare till färgen, så lysande att hela gräsmarken synes öfverdragen af en blå färg, som från landsvägen tilldrager sig uppmärksamheten mycket mer än af någon annan blomma". WAHLENBERG.

3. SCUTELLARINEÆ.

Fodret tvåläppigt, med slutligen platt-tillslutna läppar. Kronan tvåläppig. Ståndarne 4, uppkrökta och parallela, tvåväldiga.

4. **Scutellaria** L.

Fodret nätådrigt; läpparna lika stora, hela och kupiga, den öfre med ett ihåligt, nästan sköldlikt bihang på ryggen och slutligen lossnande som ett lock. Nedre kronläppens sidoflikar vidväxta den hjelmlika öfverläppen, så att den sednare tyckes 3-flikig och underläppen hel. Knapparne hos de längre ståndarna enrummiga.

Mångåriga örter med blå, ensidigt vända blommor, mest ensamma i bladvecken (bladlika skärmblad).

1. Vanliga Hjelmörten
(Scutellaria galericulata L).

är merendels omkring fotshög och har lansettlikt-aflånga, glest naggade blad med något hjertlik bas, glesa blompar, och $\frac{3}{4}$ tum långa, klarblå blommor, de nedre vanligen nära dubbelt kortare än (skärm-)bladen. Fodrets bihang är urnupet.

Växer på våta ställen, helst stränder, bland stenar och buskar, allmän. — Blommar i (Juni), Juli, Aug. eller längre, och blir då icke sällan mycket grenig, med mera närmade blommor. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. bl. a. Italiens öar och Grekland), samt i Caucasien, Siberien, nordligare Ostindien (Cachemir) och norra Amerika.

De gamle botanisterna (DALECHAMP) kallade örten Lysimachia galericulata, troligen med hänsyn till blombihanget (liksom en slags hjelmmössa, galera), hvilket namn den sedan bibehållit (slägtnamnet påminner om samma bihang såsom en liten ryggsköld, scutellum, åt fodret). Fordom ansågs den mycket verksam mot tredjedags-frossan, och benämndes på apoteken Tertianaria herba (ɔ: Frossört). Dess vanliga folknamn är Getnos.

Den vanliga Hjelmörten sällskapar icke sällan med Fackelblomstret och Kloörten, mot hvilka den vackert bryter sig med sina klarblå

blommor. Vi hafva redan nämnt den egendomliga bildningen hos dess blomfoder. Betraktar man detsamma sedan blomkronan affallit, får man se att det sluter sig och att dess bihang sväller ut till ett rum, som upptager de fyra "fröen". Dessa tillväxa nu och mogna. Sedan de mognat, — och då de tyckas för alltid instängda — får man se fodret dela sig på längden i två stycken, af hvilka det öfre lossnar liksom ett lock, men det nedre qvarstannar.

* S. hastifolia L. är mindre och har helbräddade blad, de nedre spjutlikt-triangellika, de öfre mera äggrunda, kortare än de (axlikt-)närmade, mörkblå blommorna, hvilka äro (relativt) större än föreg., med litet, helbräddadt och körtelhårigt bihang. — Växer på betesmarker och steniga stränder i södra och medlersta Sverige, särdeles vid kusten. Linné bestämde den närmare på Gotlands-kustens stränder, i Bunge socken (Gotlands-resan 212). O. Celsius anmärkte först arten som svensk (1732: Cassida folio non serrato).

5. Prunella L.
(Brunört-slägtet).

Fodret nästan 10-nervigt, plattläppigt; öfre läppen bredare, 3-tandad, med kanten slutligen omslutande den tuklufna, smalare underläppen. Kronans öfverläpp kupig, den nedre 3-flikig, med nästan rundad, naggad mellanflik. Ståndarne i spetsen tvåtandade, den nedre tanden knappbärande.

Brunörterna (ɔ: Brunella Bauhinus) äro mångåriga, med axlikt närmade blomkransar, nerviga skärmblad och temligen stora, violettblå (stundom hvita) blommor.

1. Vanliga Brunörten
(Prunella vulgaris L.)

är stundom endast 2—3 tum, men vanligen qvartershög eller (i skugga) högre, grenad ända nära marken (grenarne stundom krypande), och har äggrunda och bredt-aflånga, helbräddade eller glest tandade blad och nästan trindt, slutligen brunaktigt blomax (ɔ: Skogshumle). Skärmbladen äro nästan rundade, m. e. m. hårkantade, de nedersta vanligen långt spetsade, de andra kortuddiga. Blommorna äro vanligen omkring 3 linier långa och fodrets öfverläpp är spärradt-treuddig (ɔ: har mellanrum mellan uddarna).

Växer på magra, helst något fuktiga ängar och betesmarker, allmän. Blommar i Juli och Aug. — Omvexlar alldeles glatt eller (vanligare) glest besatt med hvitaktiga hår.

Utbr. i nästan alla länder, isynnerhet i Europa, Asien och norra Amerika. — Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande i slut. Maj.

Bien söka blommorna, och kon, fåret och geten äta örten, men hästen ratar den såväl som svinet. (Retz.)

* P. grandiflora L., som har dubbelt större blommor än den vanliga och fodrets öfverläpp tätt 3-tandad (utan mellanrum mellan tänderna), växer på Gotland, Öland och ett par ställen i Vestergötland.

Hos Brunörterna sker fröspridningen sålunda att blomfodrets underläpp remnar på sidorna, nästan ända till basen, och skiljer sig från den öfre, hvars båda kanter breda ut sig. Men då "fröen" (frukterna) affallit, sluter sig nedre läppen tätt mot den öfre, hvilken dertill omsluter honom med sina kanter.

4. STACHYDEÆ.

Fodret nästan regelbundet. Kronan tvåläppig. Ståndarne 4, tväväldiga, uppkrökta och (åtm. innan knappbristningen) parallela.

6. Lamium L.
(Plister-slägtet.)

Fodret 5-klufvet. Kronans underläpp med mycket korta, rand- och tandlika eller nästan inga sidoflikar och stor, omvändt-hjertlik mellanflik; svalget vidgadt. Ståndarknapparna parvis närmade; rummen lodrätt utspärrade, parallela, hårkantade. Frukterna trekantiga, med tvär (plan) spets.

Mång- eller ettåriga örter med ihålig stjelk och röda eller hvita blommor i täta bladveckskransar och med borst- eller syllika småskärmar.

1. Hvitplistern
(Lamium album L.)

är mångårig med krypande rot (rotstock), fotshög eller högre, hårig, och har ihålig stjelk (ɔ: Dal. Pipnässla), skrynkliga, hjertlika, spetsade, hvasst och ojemnt sågade blad, liknande Nässelblad (ɔ: Blindnässla), samt 10—15-blommiga kransar. Kronan är tumslång, hvit med grågula fläckar på underläppen; pipen är uppkrökt, öfverläppen uppstående, nästan tryckt mot stjelken, hårbräddad.

Växer vid vägar och bebodda ställen, på odlad mark o. d., allm. (till Ångermanl.). Blommar bäst i Maj, Juni och sedan sparsammare hela sommaren till inpå hösten. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. bl. a. nästan hela Spanien, Italien, Grekland och Turkiet), samt i Caucasien, norra Asien; i Algerien.

Hvitplistern uppträder vanligen i stora massor, isynnerhet utmed vägar och väggar, liksom nässlan, hvars blad den tyckes lånat, men hvars brännhår den saknar. Dess stora, hvita blommor blanda sig

dessutom gerna bland Ärenprisens blå och Smörblommans eller Oxläggans gula och pryda med dem gräsmarker o. d. om våren. — Örten luktar icke särdeles väl och smakar något bitter, men kan tidigt om våren brukas (med nässlor) till grönkål. Bien söka dess blommor.

* Fläckplistern (Lamium maculatum L.) liknar temligen föreg. art, men är vanligen mindre och nästan glatt och har magrare blomkransar, merendels hvit- eller purpurstrimmiga blad och röda, i och vid svalget bleka blommor. — Växte förr i Skåne, nära Keflinge, men är numera utgången och har sannolikt varit införd med utländsk säd (Aresch. Sk. Fl.).

2. Rödplistern
(Lamium purpureum L.)

är ettårig, qvartershög eller högre, m. e. m. hårig, upptill vanligen rödaktig, och har äggrundt-hjertlika, naggade, trubbiga, skrynkliga blad (de nedersta nästan rundade) och mångblommiga, upptill närmade kransar med omkring $\frac{1}{2}$ tum långa, nästan purpurröda blommor. Kronpipen är nästan rak. Foderbrämet utstående, omkring lika långt som den glatta pipen.

Växer, såsom allmänt ogräs, i trädgårdar, på åkrar och annan odlad mark (till Vesterbotten). — Blommar nästan hela året (åtm. under blida vintrar), men vår- och höstblommorna äro vanligen mindre utbildade. — Omvexlar med inskurna skärmblad.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Persien, södra och vestra Siberien; på Island, Canariöarne.

Lamierna växa sällan enstaka, och äfven denna uppträder sällskapligt, icke sällan jemte de vanligaste ogräsen, Korsört, Pung- och Fogelgräs samt Åkerrök, bland hvilka den strax gör sig bemärkt med sina ofta rödaktiga bladpyramider (ɔ: bladparen bli smånigom kortare uppåt), att icke nämna dess purpurröda blommor. Den bibehåller sig bäst under hösten och våren, men också under vintern, och vissnar gerna tidigt på sommaren om den icke har skyddadt eller skuggigt läge. — Rödplistern kan, liksom Hvitplistern, användas till grönkål tidigt om våren. Bauhins Pinax upptager den såsom Lamium purpureum foetidum etc.

* L. incisum W. (L. confertum Fr.) har spetsigare, inskuret-tandade blad, mycket tätt närmade blomkransar, och växer i södra och medlersta Sverige. Fr. Nov. och Summa. Lindgren meddelade i Bot. Not. för 1841 sina iakttagelser rörande denna och de båda närmaste arterna.

3. Mellanplistern
(Lamium intermedium Fr.)

är ettårig, qvarters- eller nära fotshög och har rundadt-njurlika, nästan inskuret-naggade, till större delen oskaftade, håriga blad, och mång-

blommiga, upptill närmade kransar med nästan purpurröda blommor. Kronpipen är nästan rak. Foderbrämet nästan längre än den glatta pipen.

Växer på åkrar, allmännast i södra Sverige, i det medlersta sällsynt och i det norra endast på ett par tre ställen. Blommar från tidigt om våren till sent på hösten. — Liknar föregående art till blomman men nästa till hela utseendet, hvadan namnet Mellanplister.

Utom i Sverige växer denna art i Finland, Norge och Danmark, i norra Tyskland (Hamburg, Oldenburg), i Skottland och Irland, i medlersta Ryssland.

Fries bestämde och beskref Mellanplistern såsom ny art (från Skåne vid Lund o. a.) i sina Novitier, anmärkande att redan Bauhinus o. a. gamle botanister känt växten (under benämningen "Lamium folio caulem ambiente majus" etc.), men att den sedan förts än till Rödplistern än till Mjukplistern.

4. Mjukplistern
(Lamium amplexicaule L.)

är ettårig, vanligen omkring qvartershög eller något högre, spensligare, men torrare (mindre vattig) och segare än de andra arterna. Bladen äro håriga, nästan rundadt-njurlika, starkt trubbsågade, naggadt tandade, skärmbladen oskaftade och inskurna. Blomkransarne äro mångblommiga och sitta temligen glest, särdeles de nedre. Fodret är gråaktigt-ludet, litet (omkring dubbelt mindre än hos de båda föreg.), med kort, slutligen slutet bräm. Kronan är rosenröd, temligen liten, men med lång och smal pip (hjelmen tätluden).

Växer på åkrar, gärden o. a. odlad torr mark, ett allmänt ogräs, till Norrland och Lappland. — Blommar hela sommaren (också om våren), men har vanligen (särdeles i skugga) mycket små, knappt utvecklade (ständigt slutna) blomkronor.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Barbariet och på Canariöarne, i Caucasien, Siberien, Orienten, norra Ostindien och (inkoml.?) i norra Amerika; på Island. — På Malta samlade förf. den blommande d. 10 Februari.

Bauhins Pinax (1671) upptager Mjukplistern såsom Lamium folio caulem ambiente minus.

7. **Galeobdolon** Huds.

Fodret 5-klufvet. Kronans underläpp liten, med äggrundt-ovala, spetsiga flikar, den medlersta endast något längre än de andra; pipen

med en hårring invändigt. Ståndarknapparne såsom hos föreg. slägte. Frukterna trekantiga med tvärsned topp.

1. Gulsugan
(Galeobdolon luteum Huds. — **Galeopsis Galeobdolon** L.).

En mångårig, fots- eller nära alnshög, blekgrön, mjuk och temligen slak ört med starkt krypande rot (rotstock) och grenskott. Bladen äro hjertlika, sågade, tumsbreda; skärmbladen äggrunda och mindre. Blomkransarne omkring 6-blommiga, med smalt jemnbreda småskärmar. Fodret är nästan klocklikt. Kronan omkring $\frac{1}{2}$ tum lång, gul; underläppen (särdeles vid svalget) rödfläckig; öfverläppens bas ganska smal.

Växer i lundar och löfskogar i Skåne, ymnig (och på ett ställe i Blekinge). Blommar i Maj, Juni. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det nordligaste, Italiens öar och Grekland.

Redan J. Leche upptog (1744) Gulsugan bland skånska växter och Linné anmärkte (1749) densamma under sin skånska resa, på Helleborga backe, och beskrifver den kort i Skåne-resan (sid. 64), men (liksom i Flora suec. ed. 1) såsom en Leonurus; i Flora suec. ed. 2 upptager han den under Galeopsis, anmärkande att dess slägte är mycket svårt att utreda. — De Kransblommiga växterna tillhöra till största delen den egentliga sommaren. Endast några blomma om våren, och Gulsugan är en bland dem.

8. **Galeopsis** L.
(Dån-slägtet).

Fodret 5-klufvet. Kronans underläpp med två uppräta, kägellika, ihåliga tänder vid det vidgade svalget. Ståndarknapprummen uppbristande med en tvärremna; deras inre vägg hårbräddad. Frukterna hoptryckt-rundadt-trekantiga.

Ettåriga, utspärradt-greniga örter med mellan lederna ihålig (ɔ: Smål. Sugor, Norrl. Pipsör eller Piptå), vanligen endast upptill blombärande stjelk, sågade blad, nästan bladlika skärmblad och smalt-lansettlika, spetsade småskärmar.

1. Guldånet
(Galeopsis versicolor Curt.)

är vanligen omkring alnshögt (omvexlar mellan 1 och 3 fot) och (korsvis) grenigt och har hvasskantig, styfhårig, under lederna uppsvälld stjelk, äggrunda, spetsade blad, (isynnerhet upptill) närmade blomkransar och gul krona, som är 3 eller 4 gånger längre än fodret.

Växer på åkrar o. a. odlad eller grusig mark, vid diken o. s. v., allmän. Blommar Juni—Aug. — Blomkronans underläpp har vanligen nästan violett, hvitkantad mellanflik, men stundom är kronan helt gul.

Utbr. genom Europa (undant. det sydligaste) samt i Caucasien och vestra Siberien.

Hartman upptog först (i Handbokens 1:a upplaga, 1820) Guldånet, såsom egen art, bland svenska växter. Förut upptogs den under nästa art.

2. Röddånet
(Galeopsis Tetrahit L.)

liknar Gulplistern, men har blekt-purpurröd (eller hvit) blomkrona, som är endast dubbelt eller knappt dubbelt längre än fodret; kronans underläpp är nedtill gul med röda fläckar.

Växer på bergiga och grusiga ställen, vid vägar, samt såsom ogräs på åkrar och i trädgårdar, allmän. Blommar Juni—Aug. — Förekommer stundom med den öfre kronläppen och svalget gulaktiga.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka, Island och (inkoml.) i norra Amerika.

Röddånet är en särdeles sällskaplig växt, uppträdande än ensam i talrika stånd, än med Harkål, Kardborrar o. a. ogräs på odlade ställen eller med Guldris m. fl. i skogskanter o. a. Dikas, vändes, eller plöjes en mark, hugges en skog, eller blottas myllan på något annat sätt, strax visa sig unga plantor af denna ört. Man skulle kunna tro frön ligga allestädes i beredskap och endast vänta på gynnsamma förhållanden för att gro. — Denna, jemte föregående art, heter hos de gamle botanisterna (Rivinus, Plukenet) Cannabis spuria etc. och Lamium cannabinum etc. Fries behandlar dem (med varr.) närmare i sina Novitiers mantissa II.

* Nässeldånet (Galeopsis pubescens Bess.) liknar Röddånet, men har (utom vid lederna) mjukhårig, jemnare stjelk, bredare blad (de nedre nästan hjertlika) och längre, mörkt-purpurröd krona med hvit- och gulaktig pip. Växer endast på några spridda ställen.

3. Mjukdånet
(Galeopsis Ladanum L.)

är omkring qvartershögt, (kort) mjukhårigt, och har mera trubbkantig, vanligen rödaktig, jemn (vid lederna icke uppsvälld) stjelk, lansettliktäggrunda eller nästan lansettlika, glest-naggsågade blad och åtskiljda blomkransar. Blomkronan är vanligen 2 eller 3 gånger längre än fodret, purpur- eller rosenröd. Fodret är icke sällan (särdeles på öppna och torra ställen) beklädt med starkt luktande körtelhår.

Växer på backar, öppna, sandiga ställen, torrare gärden och trädesåkrar, mindre allmän än de båda föregående arterna. Blommar i Juli, Aug. — På mycket torra och öppna ställen bli bladen smalare och nästan helbräddade.

Utbr. genom Europa (undant. det nordligaste, Italiens öar, Grekland m. m.), samt i Caucasien, Siberien och (inkoml.) norra Amerika.

De gamle botanisterna (Rivinus) kallade örten Ladanum (segetum etc.), hvadan dess nuvarande artnamn.

9. Betonica L.

Fodret 5-klufvet. Kronans pip krökt, lång; underläppen nästan plan. Ståndarne nästan ständigt raka. Frukterna smalt-omvändt-äggrunda.

1. Humlesugan
(Betonica officinalis L.).

En mångårig, fotshög eller högre, vanligen flerstjelkig, m. e. m. hårig ört med enkla, raka och stadiga stjelkar, skrynkliga blad, de nedre smalt-triangellika med något hjertlik bas, starkt naggade, de andra nästan lansettlika och svagt tandade eller helbräddade; blomskärmarne äggrunda. Blomkransarne äro mycket täta, den nedersta vanligen skiljd från de andra, hvilka äro axlikt närmade. Blomkronan är temligen mörkt purpurröd, nästan rödbrun (ɔ: B. purpurea Bauh.), utvändigt hvithårig; pipen hvitaktig.

Växer i vestra Skånes skogstrakter (sällsynt) och blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. bl. a. det nordligaste) samt i Caucasien och vestra Siberien. — J. Leche upptäckte först (som svensk) Humlesugan (vid Stehag), upptog den i sina Primitier (1744) och året derpå införde Linné upptäckten i sin Flora suecica.

Bladen smaka något beskt och saltaktigt. Friska örten kan orsaka yrsel, den torra och pulveriserade nysning, så att växten synes icke helt och hållet sakna verksamma egenskaper. Också användes den fordom mycket i medicinen (hvadan artnamnet), men är numera bortlagd. Roten, tagen invärtes, uppväcker äckel, kräkning och laxerar.

10. Stachys L.
(Sysk-slägtet.)

Fodret 5-klufvet. Kronans pip nästan rak och kort, med en hårring invändigt; underläppens sidor nedvikta. Ståndarne (de nedre) slutligen vridna och ut- eller nedkrökta. Frukterna smalt-omvändt-äggrunda. — Starkt håriga örter.

1. Skogssyskan

(Stachys silvatica L.)

är mångårig, omkring alnshög, upprät, upptill grenig, mörkgrön och luktar illa (ɔ: Stinknässla). Bladen äro hjertlika eller äggrundt-hjertlika, spetsiga, sågade, vid blomkransarne korta, skärmlika; blomkransarne omkring 6-blommiga. Kronan är mörkt-brunröd och på underläppen hvitaktigt tecknad.

Växer i lundar och busksnår, vid skuggiga berg och klippor, vanligen gruppvis, till Ångermanland och Jemtland. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, vestra och södra Siberien och norra Ostindien (Cachemir).

Skogssyskans lukt och skugga behaga paddor (L. vestg.-resa). Med örtståndet lärer ylle kunna färgas höggult om detsamma, alunbetadt, kokas i ett starkt spad på den före blomningen samlade (och torkade) örten. Ehuru stinkande växten är, ätes den dock snålt af kon, och skall öka mjölken utan att gifva den obehaglig smak (Retz.).

Redan Rivinus (1690) upptog örten såsom Stachys silvatica.

2. Kärrsyskan

(Stachys palustris L.)

är mångårig, fots- eller alnshög, upprät, vanligen enkel, blekgrön och har jemnbredt lansettlika, naggsågade, vid basen hjertlika eller rundade blad, utan eller nästan utan skaft, till större delen äggrundt-lansettlika skärmblad och 6—10 blommiga kransar. Blomkronan är blekt rödviolett eller nästan hvit, med mörkare teckningar på underläppen. Rotstocken kryper och dess grenar och leder bli slutligen knöliga (ɔ: Svinknöla).

Växer vid kärr och stränder med Fackelblomster, Lysing o. a., samt, såsom allmänt ogräs, på fuktiga åkrar o. d. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. bl. a. Italiens öar och Grekland) samt i Caucasien, Siberien, norra China och det nordligaste Amerika.

Örtståndet har en obehaglig, frän lukt, så att boskapen vanligen icke äter den, men svin uppsöka begärligt roten (rotstocken), hvars knölar äro mjöliga och smaka temligen bra, så att de ock kunna användas till nödbröd, helst torkade, malda och blandade bland sädesmjöl. På sidländta åkrar blir Kärrsyskan ett besvärligt ogräs om den ostörd får inrota sig. — Redan somliga gamle botanister upptogo växten såsom Stachys palustris (Bauh., Riv.).

3. Åkersyskan
(Stachys arvensis L.)

är ettårig, qvarters- eller nära fotshög, upprät och vid roten vanligen (uppkrökt) grenig. Bladen äro knappt tumslånga, trubbiga och trubbsågade, de nedre hjertlikt-äggrunda, de andra (blomkransarnas) mera aflånga och vettande nedåt. Blomkransarna äro endast 4—6-blommiga. Kronan är liten, hvit eller blekviolett, med rosenröda punkter och streck på underläppen.

Växer på åkrar (isynnerhet sandiga), bland vårsäd (korn) i södra Sverige, särdeles i Skåne och södra Halland. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom Europa (undant. det nordligaste) samt i Caucasien, Algerien, på Canariöarne, Madeira, Azorerna och S:t Helena, i Brasilien, på Jamaika o. s. v. — Förf. samlade den vid Messina blommande (och nästan utblommad) d. 10 Mars.

Är mycket olik de båda andra arterna. Linné ansåg den länge (i Spec. ed. 1 och Flora suecicas 2:a uppl.) höra till slägtet Glechoma, ehuru han (Fl. suec.) ändå tvekade om den icke snarare borde räknas till Stachys. I Flora suec. 1:a uppl. upptager han den under slägtet Sideritis och lemnar der på densamma den första egentligen botaniska (om ock korta) beskrifning. J. Leche upptäckte Åkersyskan (som svenk) i Skåne (vid Öfvedskloster och Helsingborg).

Åkersyskan har, liksom de andra arterna i slägtet, obehaglig lukt.

11. Leonurus L.

Fodret 5-klufvet. Kronans pip krökt, med en hårring invändigt; underläppen smal, med nästan rätsidigt-elliptisk mellanflik och nedvikta (små) sidoflikar. Frukterna trekantiga, med tvär, hårig topp.

1. Hjertstillan eller Bonässlan
(Leonurus Cardiaca L.).

En två- eller flerårig, 1—2 alnar hög och vanligen mycket grenig, mörkgrön ört, med seg stjelk. Rotbladen är stora och nästan handlikt-hjertlika, de andra (blomkransarnes) vigglika, 3-klufna eller hela. Blomkransarne äro mycket täta och bilda långa ax; småskärmarne syllika. Blomkronan är rosenröd och hvitaktig, med mörkröda punkter på underläppen och utvändigt tätt-hvitluden (slutligen tillbakavikt) öfverläpp. Ståndarknapparne äro beströdda med glänsande hvita punkter.

Växer vid vägar, byar och byggnader, på gårdar och grusställen, i södra och medlersta Sverige. Blommar under Juli, Aug. — Utbr. genom Europa (undant. bl. a. det nordligaste och Italiens öar, Grek-

land), samt i Caucasien, Siberien, Kurdistan, på Himalaja och (inkoml.) i norra Amerika.

Örten har besk smak och något stickande, obehaglig lukt. Benämningarne Hjertstilla och Cardiaca (hos LOBELIUS, FUCHSIUS) tyda på växtens fordna anseende mot hjertklappning. Bien besöka blommorna. Bonässlan hör till de Kransblommor, som älska menniskans närhet, ehuru den också kan lemna husknuten eller trädgårdsstaketet för att bosätta sig bland andra växter på sandiga eller steniga utmarker, stränder o. d. Den är tecknad redan i Til-Landz' Icones.

Ståndarknapparnes hvita punkter ledde LINNÉ närmast till slägtbestämningen, enligt hans Skånska resa (sid. 231), der han omtalar huru han vid Falsterbo kommit att "koksa på antheræ, hvilka voro punctis globosis notatæ", tilläggande att "örten förut mycket brytt botanisterna, som varit sysselsatta med indelningsverket". Och i sin Flora suecica säger han att sagde puncta äro "apertis oculis inspicienda".

12. **Ballota** L.

Fodret 5-tandadt; brämet vidgadt. Kronans pip rak, temligen kort, med en hårkrets inuti; underläppens mellanflik stor, omvändthjertlik. Frukterna smalt-omvändt-äggrunda.

Mångåriga, m. e. m. ludna, omkring alnshöga, mjuka, temligen illaluktande örter med bredt- eller hjertlikt-äggrunda, sågade, skrynkliga blad (de nedre trubbiga), knippvisa blommor i bladvecken och jemnbredt-syllika småskärmar.

1. **Stinkmyntan** eller **Bosugan**

(Ballota nigra L. — Ballota ruderalis Sw.)

är mörkare grön, vid torkning något svartnande (ɔ: Marrubium nigrum Bauh.), och har mera äggrunda blad och äggrunda, långt och smalt spetsade fodertänder. Blomkronan är vanligen nästan violettröd med hvitaktig teckning, men omvexlar hvit (ɔ: B. sepium Pers.).

Växer vid byar, gårdar och byggnader i södra och medlersta Sverige. Blommar under Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. bl. a. det allra nordligaste), samt i Caucasien, Kurdistan och Persien; i Algerien, på Madeira.

* B. alba L. (B. foetida Lam.), som är blekgrön och har mera hjertlika blad, korta och breda, kortuddiga fodertänder, växer nästan endast på ballast-platser.

13. **Marrubium** L.

Fodret 10-tandadt, med kroklikt uddiga, hårda, vexelvis mindre tänder. Kronpipen kort; underläppens mellanflik bredt omvändt-ägg-

rund, urnupen. Ståndarne inneslutna i kronpipen. Frukterna nästan trekantiga, med tvärtrubbig topp.

1. Kransborren
(Marrubium vulgare L.).

En mångårig, m. e. m. hvitullig, fots- eller alnshög, nedtill vanligen grenig ört med mycket skrynkliga och icke sällan vågiga, under gropiga, nästan rundadt äggrunda, starkt- och ojemnt-naggade blad (de nedre rundadt hjertlika) och mycket täta, nästan klotrunda blomkransar i bladvecken. Blomskärmarne (småskärmarne) äro syllika med hård, kroklik spets. Blomkronan är liten, hvit, dess öfre läpp smal och tuklufven.

Växer vid vägar, gator, gårdar och byggnader, i södra och medlersta Sverige, särdeles på lerig mark. Blommar i Juli. — Utbr. genom Europa (undant. det nordligaste) samt på Canariöarne, i Algerien, Orienten, Caucasien, norra Ostindien (Cachemir), norra Amerika till Mexico (och i Brasilien, Chili).

Thé på Kransborrens blad är nyttigt att dricka mot pussighet, slem m. m. Detsamma har också, med Isop och Lakritzrot, gjort god verkan i svår och envis heshet. — De mogna blomkransarne haka sig medelst blomfodrens krokar fast vid både menniskor och djur liksom Kardborrar, hvarigenom fröens spridning underlättas. Emedan blommorna sitta ganska tätt, bli foderkrokarne så invecklade i hvarandra att hela kransen vanligen lossnar på en gång. Örtståndet har en temligen stark lukt. — Redan Clusii Historia (1601) upptager örten såsom Marrubium vulgare. I Bauhins Pinax heter den M. album vulgare.

5. NEPETEÆ.

Fodret nästan regelbundet eller tvåläppigt. Kronan tvåläppig. Ståndarne 4, tvåväldiga, men de nedre kortare, parallela (åtm. innan knappbristningen).

14. Dracocephalum L.
(Drakblom-slägtet).

Fodret tvåläppigt-5-tandadt, den öfversta tanden bred och ensam bildande öfverläppen. Kronans svalg uppblåst (ɔ: Blåsgom Liljebl.); underläppens sidoflikar korta, mellanfliken stor, djupt-omvändt-hjertlik. Ståndarknapparne håriga.

1. Ruysch's-örten
(**Dracocephalum Ruyschiana** L.).

En mångårig, vanligen fotshög, nästan alldeles glatt ört med temligen stark lukt. Bladen äro nästan jemnbreda, helbräddade, $1\frac{1}{2}$—2 tum långa; skärmbladen korta, spetsadt-äggrunda. Blomkransarne bilda ett tätt och kort ax. Blommorna äro tumslånga, blåvioletta.

Växer på ängar och torra, öppna betesmarker i Vester- och Östergötland, Småland (och vid Vesterås), men på mycket spridda ställen. Blommar i Juli. — Utom Sverige utbr. (spridd) nästan endast i medlersta och östra Europa (Norge, Finland och Ryssland, Ungern, Österrike, Bayern, Schweiz, Piemont, Dauphiné, Pyreneerna).

Ammanus (ruthen.) benämnde denna växt Ruysciana (glabra etc.), hvadan dess nuvarande artnamn. Såsom växtens upptäckare i Sverige nämner Linné (i Flora suec.) H. Bark (Hulu ängar, Hvetlanda socken, i Småland), Boström (Olleberg) och D. Leche (Alingsås).

* D. thymiflorum L., som är ettårig och har äggrundt-aflånga, trubbiga, glestnaggade blad, temligen glesa, men talrika, blomkransar och små blommor, växer (förv.?) i Upland, särdeles i och vid Upsala.

15. Nepeta L.

Fodret nästan regelbundet-5-tandadt. Kronans svalg vidgadt; underläppens sidoflikar korta och (vanligen) nedvikta, mellanfliken mycket större, rundad, djupt skålig, naggad. Ståndarne slutligen utkrökta.

1. Kattmyntan
(**Nepeta Cataria** L.).

En mångårig, omkring 3 fot hög, rakt-upprät, kort- och tunntgråluden ört med (särdeles för kattor) angenäm lukt. Bladen äro hjertlika, djupt tandadt-sågade, under hvitgrå. Blomkransarne (upptill) axliktnärmade, glest-greniga, med smala småskärmar. Blomkronan är hvit, med rödpunkterad läpp. Fodret snedt.

Växer vid vägar, byar och gårdar, på grusiga och steniga (eller brända) ställen, i södra och medlersta Sverige (spridd). Blommar i Juli och Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. bl. a. det nordligaste), samt i Caucasien, Siberien, Orienten (Libanon), norra Ostindien (Cachemir), och (inkoml.) i norra Amerika och på Cap.

Kattmyntan har en egendomligt aromatisk lukt. Örtståndet, som thé, anses vara verksamt medel mot bleksot. Växtens lukt behagar högeligen kattor ("ut vix arceantur in hortis ubi sata"); man ser dem gnida sig mot växten under åtbörder som uttrycka det välbehag de känna. Också kallade de gamle botanisterna (Dodonæus) örten Cataria

(neml. herba), hvilken benämning LINNÉ bibehöll som artnamn. — Bien besöka gerna blommorna, och bönderna gnida nya bikupor med örten för att locka svärmen att sätta sig deri (Retz.).

16. Glechoma L.

Fodret nästan regelbundet-5-tandadt. Kronans svalg plattadt; underläppens mellanflik omkring dubbelt större än sidoflikarna, platt, urnupen. Ståndarknapparne parvis närmade och bildande ett kors.

1. Jordrevan
(Glechoma hederacea L.).

En mångårig, krypande ört med nästan glatta, naggade, rundadt-hjertlika eller (de nedre) njurlika blad, vanligen 6-blommiga, ensidiga blomkransar i bladvecken, borstlika småskärmar och långa blommor (obetydligt kortare än bladen). Kronan är blåviolett, med mörkare fläckar på svalget och underläppen.

Växer i skogskanter, lundar, på buskiga ängar, på gräsmarker, vid skuggiga gärdesgårdar, allmän till Ångermanland och Jemtland. Blommar bäst i Maj (men både tidigare och sednare). På fuktigare mark har den större ($\frac{3}{4}$ tums) och mörkare blommor. — Utbr. genom hela Europa, samt i Caucasien, Siberien, på Japan och (inkoml.?) i norra Amerika.

Jordrevan är en bland vårblommorna och visar sig icke sällan i sällskap med Hvitplistern och Korskålen, bland hvilka dess mörkblå, täcka blommor göra en god verkan. Det är under den behagliga tid då den unga våren står klädd i sin nya skrud, då de nyutvecklade tvåvingade insekterna låta höra sina första surrningar. — De gamle botanisterna (BAUHINUS) kallade Jordrevan Hedera terrestris, hvadan artnamnet (hederacea). Under denna benämning är den också tecknad i Til-Landz' Icones (1683). Den har temligen svag, något aromatisk lukt, är besk och lindrigt skarp, lösande, diuretisk och sårrenande, men användes knappt numera. Lindrigare frossor ha stundom botats med thé på friska örten. På ängar säges den hindra gräsväxten och utmagra marken genom sina krypande skott.

6. THYMEÆ.

Fodret tvåläppigt eller nästan regelbundet. Kronan tvåläppig. Ståndarne 4, tvåväldiga, icke parallela utan antingen rakt utstående eller båglikt-inkrökta.

17. Origanum L.

Fodret (hos vår art) nästan regelbundet 5-tandadt. Ståndarne utstående (raka), långa.

1. Dostan
(Origanum vulgare L.).

En mångårig, fots- eller nära alnshög, temligen starkt luktande ört med äggrunda, tumslånga, nästan helbräddade blad och stor, armgrenig, genom skärmarna nästan violett blomvippa. Blommorna bilda gyttrade, täta och korta, nästan 4-kantiga ax med nästan ovala skärmar, hvilka slutligen (nästan kottelikt) täcka blomfodren. Blomkronan är rosenröd, liten.

Växer på steniga skogsbackar, på öppna och soliga ställen bland klippor och buskar, i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli, Aug. — Förekommer stundom (Nyköpingsskären) med nästan hvita blommor och gröna skärmar. — Utbr. genom hela Europa (undant. det allra nordligaste), samt i norra Afrika, på Canariöarne och Madeira, i Orienten, Caucasien, Siberien, norra Ostindien och norra Amerika (Förenta Staterna).

Genom sin krypande rotstock blir Dostan m. e. m. sällskaplig, men är, hvilket också händer med andra Kransblommor, icke så sällan nästan tvåbyggare, i det somliga stånd ha mycket långa ståndare men kort stift utan märke, under det andra nästan sakna ståndare men ha utbildade märken; hos de sednare är blomkronan mindre. — Örten, som i Upland kallas Koning, har stark kryddlukt, bitter smak, och har fordom brukats till bröstthé. Den ger god smak åt öl och dricka och hindrar det (till en tid) att surna. Kan också användas i stället för mejram. Bladen kunna, torkade, nyttjas som thé (troligen det bästa inhemska surrogat för chinesiskt), hvartill de böra samlas unga, sköljas i varmt vatten, torkas på varma plåtar och inläggas i täta dosor (ɔ: Theæ succedaneum Wahlborgii L.). Dessutom lärer Dostan, med vissa tillsatser, färga behörigen beredt ylle vackert rödt. — Redan hos Camerarius heter den Origanum vulgare (O. silvestre Bauh.).

18. Thymus (L.)

Fodret tvåläppigt, med tretandad öfver- och tuklufven underläpp. Ståndarne utstående (raka).

1. Backtimjan
(Thymus Serpyllum L.).

En lågväxt, välluktande, mångårig, mänggrenig ört (egentligen örtbuske) med smala stjelkar (de blomlösa krypande), små, helbräddade, vid

basen hårkantade, trubbiga, vanligen smalt-omvändt-äggrundt-ovala eller lansettlika blad, korta, axlikt närmade, enkla blomkransar i bladvecken, mycket små blomskärmar (småskärmar) och violettröda (sällan hvita) blommor.

Växer på öppna, torra, helst sandiga eller grusiga, magra backar och hedar, allmän i södra och medlersta Sverige (i det norra mycket spridd och i Lappland icke alls). Blommar i Juli, Aug. — Bladen äro starkt nerviga, men omvexla bredare och smalare, stundom nästan jemnbreda. Växtens hårbeklädnad varierar starkare och svagare.

Utbr. genom nästan hela Europa (men isynnerhet det nordliga och medlersta), samt i Caucasien, Siberien, på Himalaia o. s. v.

De gamle botanisterna (Bauhinus, Dodonæus) benämnde Backtimjan Serpyllum (vulgare etc.), hvadan dess nuvarande artnamn. Såsom "Serpillum" tecknas den också i Til-Landz' Icones (1683). Den bildar med sina smala och krypande stjelkar och små men talrika blad, låga och lätta mattor, och ännu under sensommaren pryder, och icke sällan nästan täcker, den torra backar o. d. med sina små men talrika blommor, hvilka utgöra biens vällust. Växten blir icke sällan nästan tvåbyggare, och man kan, säger Vaucher, urskilja de båda olika slagen vid första blicken, utan närmare undersökning, Ståndarväxten bildar nemligen glesare, högre stånd och har större, blekare blommor, men den andra tätare och lägre stånd med mindre och mörkare blommor. — Fåren äta gerna Backtimjan, och tros densamma göra deras kött smakligare. Den innehåller, isynnerhet i blad och blommor, temligen mycken flyktig olja, genom hvilken den blir (såsom extract eller destillat) användbar till delande och stärkande baddningar eller kryddpåsar, såsom vid stötar, tandvärk m. m., och har ansetts bättre än Trädgårdstimjan. Det är denna olja, som gör bladen välluktande då de gnidas. Dekokt eller thé på topparne lärer vara verksamt mot rushufvudvärk.

* T. Chamædrys Fr. liknar den vanliga Backtimjan, men är större och har mera äggrunda, mindre nerviga och håriga blad och uppkrökt, 2- eller 4-radigt småluden stjelk (hos den vanliga är stjelken rundtom småluden). Den växer mest i Blekinge och det dertill gränsande Småland.

19. **Calamintha** Mnch.

Fodret tvåläppigt, med tretandad öfver- och tudelad underläpp; pipen bukig på undre sidan. Ståndarne (åtm. de längre) krökta mot hvarandra.

1. Harmyntan
(Calamintha Acinos Bth. — Thymus Acinos L.).

En ettårig (eller varaktigare), vanligen omkring qvarters-, stundom fotshög, merendels flerstjelkig ört med nästan äggrunda eller ovala, glest-sågade blad, omkring 6-blommiga bladveckskransar, mycket små eller inga blomskärmar (små-) och blekvioletta blommor.

Växer på torra backar och andra torra, helst grusiga eller steniga ställen, allmän i södra och medlersta Sverige, men i det norra endast på några spridda ställen. Blommar under sommaren. — Förekommer stundom med hvita blommor.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Barbariet.

Örten kallas hos de gamle botanisterna (Rivinus) Acinos, hvadan dess nuvarande artnamn.

20. Clinopodium L.

Fodret tvåläppigt, med treklufven öfver- och tudelad underläpp. Ståndarne krökta mot hvarandra upptill (under öfre kronläppen).

1. Bergmyntan
(Clinopodium vulgare L.).

En mångårig, 2—3 qvarter hög, hårig, vanligen enkel ört med äggrunda, glest naggsågade blad och sammansatta, mycket täta och mångblommiga bladveckskransar med borstsmala, talrika och svepelika blomskärmar (ɔ: Ringborste Liljebl.) samt violettröda blommor.

Växer på torra betesmarker, ängsbackar och bland stenar och buskar på soligare bergsluttningar. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste), samt i Algerien, Orienten, Caucasien, vestra och södra Siberien, norra Ostindien (Cachemir) och (inkoml.?) norra Amerika.

Också Bergmyntan har icke sällan nästan enkönade blommor, så att märkena bekomma ståndarmjölet mest genom insekter. Blomkronans underläpp är besatt med radvisa hår, hvilka uppsamla mjölet då knapparne öppna sig. Då insekterna, lockade af honingsvätskan, som den gulaktiga körteln i blommans botten utsöndrar, komma och beröra dessa hår, medtagas de i dem sittande pollenkornen och strykas på märket. — Bergmyntans örtstånd lärer lemna ett utmärkt godt thé samt dessutom duga till yllefärgning (guldgult).

7. MENTHOIDEÆ.

Fodret nästan regelbundet. Kronan nästan regelbundet 4-klufven (trattlikt-klocklik). Ståndarne lika eller nästan lika långa, utstående.

21. Mentha L.
(Myntornas slägte).

Fodret 5-tandadt. Kronans öfre flik bredare än de andra, m. e. m. urnupen. Ståndarne 4. Frukterna äggrunda eller ellipsoidiska.

Myntorna äro mångåriga, starkt luktande örter med krypande rot (rotstock), sågade, tydligt-nerviga blad och täta blomkransar (i bladvecken eller närmade) med smala småskärmar. De variera mycket, särdeles till beklädnaden, så att de kunna vara m. e. m. glatta, håriga eller ludna. Blommorna bli icke sällan nästan enkönade.

a. Spetsmyntor. Blomkransarne närmade till ax; deras skärmblad små.

1. Spirmyntan
(Mentha silvestris L.)

är 1—2 alnar hög, gråluden och har svartaktig, stark rotstock, lansettlikt-aflånga, nästan oskaftade, hvasst-sågade blad med tvär eller något hjertlik bas och blekröda eller blåhvita, små men talrika blommor, hvilka bilda långa och smala ax. Blomkronan är hårig.

Växer på fuktiga ställen i Skåne (här och der); i Östergötland, Småland, på Öland och Gotland sällsynt, samt förv. i täppor o. d. upp till medlersta Sverige. — Blommar i Aug., Sept. Den uppträder gerna talrikt. — Förekommer stundom (i Skåne) med stora och breda, mest ovalt-hjertlika blad.

Utbr. genom Europa undant. det nordligaste, samt i Caucasien, Siberien, norra Ostindien, Orienten, Abyssinien, Egypten, Algerien, på Canariöarne (och Cap).

Retzius var den första, som (i sin Floræ Scand. Prodr. 1779) upptog Spirmyntan bland svenska växter.

* M. viridis L. (Grönmyntan) liknar mycket Spirmyntan, men har alldeles gröna, nästan glatta blad. Förv. på några ställen i södra Sverige.

b. Kransmyntor. Blomkransarne i bladvecken, eller de öfversta närmade till ett klot.

2. Vattenmyntan
(Mentha aquatica L.)

är vanligen nära alnshög eller högre, mera storbladig och storblommig än de andra arterna. Bladen äro äggrunda eller äggrundt-ovala, skaftade, trubbadt-sågade, stundom två tum breda. De öfversta blomkransarna bilda vanligen ett bladlöst klot. Blommorna äro nästan alldeles glatta, blekt-blåvioletta, med mycket långa ståndare; fodertänderna spetsade.

Växer vid stränder och vattendrag i södra och medlersta Sverige (och i Ångermanland). Blommar i Juli, Aug. — Förekommer med endast kransvisa blommor, och då stundom (Kullaberg i Skåne) alldeles luden. På (medl.) Östersjöns o. a. stränder blir den nästan alldeles glatt, med små, något köttiga, svagt-naggsågade blad, mindre, kortståndrade blommor och starkare lukt.

Utbr. genom Europa (undant. det allra nordligaste) samt i Caucasien, Siberien, Palestina (Jordans stränder), Algerien; på Azorerna, Madeira och Cap; i Brasilien, norra Amerika o. s. v.

Har behaglig lukt.

* M. sativa Fr. liknar Vattenmyntan, men har vanligen endast bladveckskransar, och deras knippen bli slutligen skaftade. Växer spridd i södra och medlersta Sverige (ɔ: "Hjertansfröjd").

3. Kryddgårdsmyntan
(Mentha gentilis L.)

är omkring alnshög (1—3 fot) och har äggrunda, kort- eller mycket kort skaftade, spetsigt sågtandade blad med utstående tandspetsar, blomkransarne alla i bladvecken och slutligen något skaftade, körtelprickigt blomfoder med syllika tänder; blåaktig krona.

Växer på odlade eller grusiga ställen, helst på fuktig mark, i södra och medlersta Sverige (särdeles i Småland : "Krusmynta" enligt Fr.). Blommar i Juli, Aug.

Utbr. nästan endast i medlersta och norra Europa (undant. det allra nordligaste).

* M. pratensis Sole, M. rubra Fr. är nästan alldeles glatt och har nästan lansettlika och nästan alldeles oskaftade blad. Växer sälls. i Skåne.

4. Hästmyntan
(Mentha arvensis L.)

är vanligen nära eller omkring fotshög, mjuk och hårig, rent grön och luktar icke så behagligt som de andra arterna. Bladen äro vanligen äggrunda eller äggrundt-elliptiska, glest- och grundt-trubbsågade, (kort-) skaftade. Blommorna bilda nästan klotrunda bladveckskransar och äro små, (något mindre än hos de andra), blekt violettröda, med kortare (klocklikt), kort och bredt tandadt foder.

Växer på fuktig (och sandig) mark, såsom vid stränder, helst bland gräs, vid diken, på åkerrenar o. s. v., allmän. Blommar i Juli och Aug. — På kalare ställen, klippiga stränder o. a. blir den icke sällan glattare, stelare och mörkare, dragande i violett. — På Lapplands sandiga stränder blir den stundom mycket spädare, glattare, blekare och

smalbladigare (ɔ: M. lapponica Whlnb.). — På ett par ställen i Skåne och Blekinge växer en underart (M. agrestis Sole) som är luden och har breda (nära 2 tum) och korta, något hjertlika, starkt-sågade blad och mindre blommor.

Utbr. genom nästan hela Europa samt i norra och medlersta Asien, i Caucasien.

Hästmyntan har stark lukt, men som är mindre angenäm än Vattenmyntans. Då kor betat den i större mängd, säges deras mjölk icke löpna utan bli oduglig till ostberedning. — Växten anses nerv- och magstärkande, men icke så verksam som t. ex. Krusmyntan.

Kännedomen om slägtet Mentha och dess inhemska arter var länge mycket ringa, tills Fries i sina Novitier noga bestämde och utredde alla våra Myntor. Förut kände man endast 2 eller 3 arter såsom svenska. I Novitiernas mant. III lemnar han också anmärkningar om Menthæ. I F. W. Areschougs Botaniska Observationer (Lund 1854, diss.) meddelas kännetecken för M. aquatica L. (med M. sativa Fr. såsom var.), M. gentilis L. och M. arvensis L. Hartman ansåg (1850) M. gentilis Fr. vara Linnés M. sativa, Fries' M. sativa nästan detsamma som hans M. Agardhiana, och M. rubra Fr. vara M. gentilis L.

22. Lycopus L.

Fodret 5-flikigt. Kronans öfre flik något bredare och sidoflikarne något mindre än de andra. Ståndarne 2. Frukterna vigglikt-omvändt-äggrunda, trekantiga.

1. Strandklon
(Lycopus europæus L.).

En mångårig, omkring alnshög eller högre, m. e. m. hårig ört med krypande rot (rotstock), rödaktig stjelk, nästan ovala eller äggrundt-ovala, bugtigt-inskuret-sågade, 2 till 3 tum långa blad, de nedre m. e. m. pardelade, isynnerhet vid basen, och små hvita, något rödprickiga, invändigt håriga blommor i täta bladveckskransar med små, smalt-lansettlika skärmar.

Växer på stränder, i kärr och på annan fuktig (helst sandig) mark och blommar under sommaren (Juli, Aug.). — På mycket skuggiga ställen blir den nästan alldeles glatt. — Icke sällan träffas en och annan blomma med 4 ståndare, men två outbildade; och i somliga blommor saknas ståndare alldeles.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Barbariet, Orienten (Libanon), Caucasien, Siberien, norra Ostindien (Kabul).

Örten eller dess dekokt, kokad med jernvitriol, säges lemna en vacker och på både linne, ylle och silke varaktig svart färg. Kor och hästar äta icke växten. ”Landstrykare, som vilja passera för zigenare, skola med saften af denna örten färga huden i ansigte och på händer” (Retz.).

* Elsholtzia cristata W. (Kryddmyntan), en ettårig ört med små, rödhvita blommor i ensidiga, kammskärmade ax, växer förv. (spridt) i södra och medl. Sverige.

XIII. MENYANTHEÆ.

1. Menyanthes L.

1. Vattenklövern eller Bläckern
(Menyanthes trifoliata L.).

En mångårig ört med krypande, trind, stjelklik rotstock, långa, hvita, med talrika, greniga trådar besatta rottågor, trefingrade blad (ɔ: Blek. Trebening, Östg. Vattenväpling), och hvita, utvändigt blekt rosenröda blommor i tät, upprät klase (vanligen kretsade 3 och 3) på trind, qvarters- eller nära fotshög stängel. Blomfodret är 5-deladt. Kronan trattlik, något köttig; brämet 5-deladt, invändigt tätt skägghårigt. Ståndarknapparne mörkbruna.

Växer i kärr och på kärrängar, allmän. Blommar i Juni. — Har stundom (monstr.) alldeles delad och nästan glatt blomkrona.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, norra och medlersta Asien och norra Amerika.

Vattenklövern hyser en ren och magstärkande beska, som bibehåller sig äfven hos den torkade växten. Örten (bladen) användes dels såsom pulver, dels som dekokt eller extrakt, och är särdeles nyttig i vattusot, gikt, frossa och skörbjugg (hvarvid den kan kokas i dricka, som ymnigt förtäres, eller ock intages den vårtiden utpressade saften). Likaledes mot mask, såsom pulver eller dekokt (begagnas under 14 dagar eller längre); dekokten är dessutom sårrenande. I Dalarne kallas växten Trosk, Troska m. m. (såsom nyttig mot ”torsk”). I Småland kallas den för smakens skarpa smak Saltbläcker (L.) (ordet Bläcker härledes enligt Fries från det fornsvenska blecka, som betyder inskära, klyfva). De gamle botanisterna kände växten mest såsom en ”Trifolium” (ɔ: T. palustre Bauh. T. fibrinum Till. ic.). — I Vestergötland har den länge brukats i stället för humla att lägga på dricka och öl. Bäst är att koka dekokt på bladen och tillsätta den till drickat eller ölet

jemte humla. Roten (rotstocken) har stundom, torkad och pulveriserad och blandad med något sädesmjöl, användts till nödbröd bland Lapplands och Vesterbottens nybyggare, hvilka ock lära använda den till föda åt kreaturen vid foder- eller betesbrist. Bladen finnas på apoteken (ɔ: Trifolium aquaticum Pharm.). Steinmejers upplaga af Palmbergs "Svenske Örtekrantz" (1733) upptager hela 30 sidor om örtens medicinska användning.

Bland de egentliga kärrväxterna torde Vattenklövern snarast göra sig omtyckt för sin utomordentliga täckhet och friskhet. Vi ha redan bl. a. omtalat dess rotstock. Denna slutar i en knopp, som öppnar sig frampå våren. Då utveckla sig snart bladen på långa skaft, hvilka nedtill slidlikt omsluta stängeln, som nu också (eller stundom förr) utvecklas. Denna tillväxer hastigt och bär snart en spira rosenröda blomknoppar med violett foder. Knopparne utslå, och hvar och en bildar en den täckaste hvitröda, med mjuka hår, liksom med fransar, inuti klädda lilla vas. — Genom sin vidt krypande rotstock bidrager Vattenklövern mycket att binda lösa kärr och dyiga strandängar, der den icke sällan växer så tätt att rotstocken bildar en temligen säker gångmatta öfver den lösa dyn.

XIV. POLEMONIACEÆ.

1. **Polemonium** L.

Blomfodret 5-klufvet. Kronan trattlikt-hjullik, med 5-deladt bräm; vid svalget en hårlikt-sargad ring. Ståndarne nedkrökta, utgående vid kronsvalget (men vidväxta hela pipen), olikstora, vid basen breda, franskantade, krökta mot hvarandra och täckande svalget. Märken 3, smala; stiftet trådlikt; under fruktämnet en skållik, bugtig disk. Fröen trekantiga, i rader längs den trevingade midtpelaren.

1. Blågullet, Blåljuset

(Polemonium coeruleum L.).

En mångårig, alnshög eller högre ört med vexelvisa, parbladiga blad, äggrundt-lansettlika småblad och klart blå (sällan hvita), inuti botten guldgula, nära $\frac{1}{2}$ tum långa blommor i klaslika knippen, hvilka bilda en toppvippa. Vippans grenar äro småhåriga. Fröhuset är något kortare än blomfodret, omkring 3 linier långt.

Växer på ängar och vid vattendrag i Lappland (allmännast i Torne-Lappmark) och Norrland, särdeles i Jemtland (in pratis Jemtiæ

ad acervos lapidum frequens. Hagström jemt. L.) och Herjedalen; dessutom förvildad här och der såsom allmänt odlad till prydnad i trädgårdar. Blommar i Juni, Juli och mognar tidigt.

På några ställen i Lappland växer en underart, som har glesare småblad, enklare blomvippa med ullhåriga grenar och mera klocklik krona (ɔ: P. coeruleum campanulatum Th. Fr.).

Utbr. isynnerhet i norra, medlersta och östra Europa, i Caucasien, Siberien, på Himalaia; dessutom i N. Amerika.

Redan O. Rudbeck och Linné anmärkte denna växt i Lappland och den sednare omtalar (Flora lapp.) huru han en gång såg stjelkar med blå blommor och andra med hvita från en och samma rot. P. Kalm meddelade Linné växten från Österbotten och Karelen, och Biberg från Medelpad. Rudbeck upptager den såsom Polemonium vulgare etc.; Bauhins Pinax såsom Valeriana coerulea.

Kor och får lära särdeles begärligt äta Blågullet. Dess namn häntyder på blommans blå krona och guldgula ståndarknappar.

2. **Diapensia** L.

Blomfodret 5-deladt, med 3 små skärmar. Kronan nästan fatlik, med 5-deladt bräm. Ståndarne likstora, uppräta, utgående i kronsvalget (men vidväxta hela pipen); strängarne tunna, temligen breda; knapprummen spärrade genom det breda, nästan triangellika bandet. Märket 3-knöligt eller nästan knopplikt; stiftet trådlikt. Fröen rundade (eller nästan tärninglika); deras fästen lossnande från midtpelaren nedtill.

1. **Polörten**

(Diapensia lapponica L.).

En liten lågväxt, mångårig, ständigt grön ört (örtbuske), som bildar hårda, täta tuvor med läderartade, tunglika, små (endast liniebreda) blad. Blommorna sitta ensamma i topparna, på uppräta, omkring tumshöga skaft och äro snöhvita, omkring 4 linier breda.

Växer på fjellen (särdeles Lapplands och Jemtlands), på de torra, öppna och blåsiga högslätterna, helst bland och på mossiga stenar. — Utbr. nordligaste Europa, arktiska Siberien och Kamtschatka samt nordligaste Amerika.

O. Rudbeck d. y. upptäckte Polörten i Lappland (1695) och lät måla den. Linné anmärkte växten under sin lappska resa, bestämde den botaniskt, benämnde, beskref och lät rita den i sin Flora lapponica (I. pl. 1. fig.), hvarvid han likväl anmärker att figuren icke är "optima" såsom gjord efter ett torrt exemplar (den uttrycker likväl bra nog växtens allmänna utseende). Wahlenberg (Flora lapponica) och Swartz (i

Svensk Botanik VIII) skildrade och tecknade den sedan närmare. "Den blommar hela Juli eller längre och pryder då fjellen med sin rena hvithet. Bland alla fanerogama växter är Polörten den mest köld-tålande, såsom kunnande under hela den ytterst stränga vintern hålla sig grön på de mest genomblåsta och nästan aldrig snöklädda fälten. Då jag reste genom högfjellen under kallaste vintern, såg jag allestädes dess bladtuvor stå bara och lika gröna som om sommaren. Jag undersökte derföre, under mitt vistande i Rörstad, bladens anatomiska byggnad (deras ryggnerv har endast några vedceller utan spår till spiralkärl; cellulosan blåsig eller snarare grynig). Roten är temligen lång och smal och icke träig. Den utbreder sig upptill i bladiga, mångåriga grenar, hvilka bilda en kullrig tuva, så hård att den knappt kan nedtryckas med foten". (Whlnb. Flora Lappon., öfvers.).

XV. LIGUSTRINEÆ.

1. **Ligustrum** L.

Blomfodret 4-tandadt, litet. Kronan trattlik, med 4-deladt, utstående bräm. Frukten ett 2-rummigt bär; rummen 2(—1-)fröiga.

1. **Ligustern**

(Ligustrum vulgare L.).

En 3—4 alnars buske med långa och smala grenar, mörkgröna, bredt-lansettlika, glatta och släta, något uddspetsiga, helbräddade blad, små men talrika, hvita blommor i tregrenadt-sammansatta, täta, uppräta toppvippor och svarta bär. Rötterna äro små och korta, spridda både nedåt och åt sidorna, med många smårötter.

Blommar i Juni, Juli. Bladen sitta qvar på busken ända till vintern (i mildare klimater bibehåller busken ständigt sina blad).

Växer på steniga backar (öppna, blåsiga ställen L.) på Bohusläns öar, vild; förvildad på några ställen i södra och medlersta Sverige. Kalm upptäckte Ligustern (som svensk) i Bohuslän (1742), "på holmarne i stor myckenhet bland stenar uti backarna mestadels alltid på solsidan" (Vet. Ak. handl. 1743). Linné såg den också (1746) på Orust och råder (i Vestgöta-resan) dem, "som i Sverige vilja anlägga Ligusterhäckar i sina trädgårdar", att derifrån hemta växten.

Ligusterns bär färga violett, med vitriol grönt, med syror svart, men allt obeständigt, och användes fordom till ett slags bläck, hvadan de kallades Präntebär (af pränta = skrifva), liksom de ännu i Bohus-

län lära begagnas till att färga tyg svart. Till mindre häckar passar Ligustern mycket väl; den är icke noga på jordmån (men trifves bäst i lerblandad och något fuktig), låter väl klippa sig och planteras lätt med sticklingar. Der busken står ensam, kan den bli 6 alnar hög och dess stam 3 eller 4 tum i tvärmått, med hård och seg, hvit och tät ved. Den är ganska täck, särdeles under blomningen, då de hvita blomvipporna bryta sig bra mot de mörka, nästan glänsande bladen.

Utbr. genom nästan hela Europa undant. det nordligaste, samt i Caucasien, Algerien. — Bauhins Pinax (1671) upptager busken såsom "Ligustrum germanicum".

* Syrenen (Syringa vulgaris L.), som allmänt odlas i trädgårdar, förekommer stundom förvildad.

2. **Fraxinus** L.

Mångbyggare, utan blomhylle (hos vår art). Frukten en tunn och smal, 2-rummig, men slutligen merendels 1-rummig och 1-fröig vingnöt.

1. Asken
(Fraxinus excelsior L.).

Ett storväxt träd (det blir icke sällan 100 fot högt) med i allmänhet rak och temligen jemn, utväxt 2—4 fot bred stam, gråaktig, yngre slät, bark och upp- och utstående grenar, hvilka bilda en hög, upptill m. e. m. utbredd krona; qvistarne äro något platta, mest korsvis motsatta, grågröna, ärrknöliga, vid lederna mycket vidgade. Roten utbreder sig mycket och med vågräta grenar. Veden är nästan hvit, hård och seg. Knopparne äro stora, nästan svarta (svartbrunt-kort-tätludna). Bladen äro parbladiga med uddblad; småbladen vanligen 9 eller 11, motsatta, ovala eller lansettlika, spetsade (uddbladet ofta omvändtäggrundt-), upptill sågade, 2—3 tum långa; i början äro de dubbelvikta och slutligen lossna de från det gemensamma skaftet. Blommorna, hvilka utvecklas före bladen (på bar qvist), ur egna sidoknoppar, äro små men talrika, mörkvioletta och grönbruna, och bilda motsatt-greniga vippor. De tvåkönade och spirvipporna äro temligen glesa, pyramidlikt äggrunda, 2—3 tum långa; ståndarvipporna mindre men täta. Fruktvipporna bli slutligen hängande; de sitta länge (vanligen öfver vintern) qvar på trädet. Frukterna äro tumslånga eller längre, lansettlikt-aflånga, i spetsen vanligen grundt- och snedt-urnupna.

Växer i skogar och lundar, helst på något fuktig mark, i södra och medlersta Sverige (till 62°), och planteras dessutom allmänt vid vägar och gårdar. — Blommar i Maj. Bladen utslå sent, senast bland

svenska träds, och falla dertill tidigast (i medlersta Sverige i slutet på Sept. eller början på Oct.), "men ersätta den korta glädjen med en mörkgrön — lagom skuggig krona" säger Linné, som räknar Asken bland våra "fyra ädla träd (arbor una ex quatuor nobilibus patriæ)". — Fröen mogna i Oct., men gro först på andra eller tredje året sedan de kommit i jorden om de icke strax så sig. — Enligt Dir. Stenbergs iakttagelser är asken bland de träd, som bilda nya rötter om våren (icke om hösten). — Då Asken utslår sina blad äro frostnätterna förbi, de första sädesaxen visa sig och våren står i skönaste blomma. — Utbr. genom nästan hela Europa utom det allra nordligaste, i Caucasien.

Askträdet växer fort; bäst på öppen mark och i lös mylla, t. ex. i Skåne (in campis apricis Scaniæ vastissima habetur : L. Arboretum suecicum i am. V. 1760, D. Pontin), sämst på berg och i kärr; är moget vid 100 eller 120 års ålder. Det skadar ej särdeles gräsväxten, fortplantas lätt både med frön och rottelningar, och är ett bland våra nyttigaste träd. Barken, som bör tagas af unga grenar (ɔ: Cortex Fraxini Pharm.), är besk, något skarp och sammandragande och har ofta använts mot frossa i st. f. kina och mot mask. Pulveriserad strös den med nytta på elaka rötsår, isynnerhet hos boskap. — Bladen laxera lindrigt och äro något diuretiska. Ända sedan Dioscorides har man ansett att de fördrifva ormar och, friska, gagna mot ormbett (både in- och utvärtes). — Fröen ha en stickande och något bitter smak (värmande). — Veden är hvit, hård, seg, men lätt arbetad, vacker och ådrig (isynnerhet rotens) och särdeles tjenlig till hjulaxlar, allehanda redskap, verktyg m. m. Linné ansåg (enligt Arboretum suecicum l. c.) det mesta och bästa askvirket erhållas från Öland (ɔ: Fraxinus præcipue in Oelandia præstantissima et copiosissima obtinetur). — Emedan asken växer hastigt och lemnar godt virke, kan dess plantering bli lönande. Så berättar Linné (Fl. suec.) att en engelsman på askplantering inom kort tid vunnit 100,000 dukater (?). Trädets vidsträckta användning behandlade t. o. m. Grefve G. Bonde i sitt "Tal om Asketrädets nytta, hållit för K. Vetensk. Akademien vid præsidii afläggande" d. 24 Jan. 1756 (tryckt 20 sidor). Slutligen torde vi böra nämna en dess egenskap, som Palmbergs Örtekrantz omtalar. "The som äro mycket fete och orörlige, kunna taga tre blad af Ask och doppa i vin, äta thet hvar morgon fastande en tid, giöre sig ock karbad af askelöf och pilelöf, så blifva the smale och vige af sig igen".

Asken är ett bland de vackraste nordiska träd, och som genom sitt lätta och rörliga bladverk bildar en behaglig motsats till de andra större skogsträdens enklare och stelare blad. Härigenom ingår den i ett landskaps karakter, både såsom ett rörligare, lifvande element och

en prydnad, nemligen der den fritt kan utveckla sin stolta krona. Under vintern känner man lätt igen Asken på de motsatta smågrenarne, de svarta, motsatta knopparne och de torra frukterna, hvilka ännu hänga qvar i knippen på grenarne. Den blommar helt ung och dess blommor äro mycket talrika; ett större träd sprider riktiga små moln af sitt gula frömjöl (pollen) då det blommar.

Detta träd omtalas redan i nordens mytiska urkunder och, säger Dybeck, ett säkert bevis för dess fordna ryktbarhet äro de många från detsamma härledda benämningar, såsom askr, spjut; askr, man, krigare; askr, ask, bytta m. m.; askr, fartyg (hvadan askomanni, skeppsmän, vikingar).

XVI. VERBENACEÆ.

1. **Verbena** L.

Blomkronan nästan trattlik; brämet nästan tvåläppigt-5 flikigt; svalget ringhårigt (hos vår art). Ståndarne mycket korta, inneslutna. Frukten 4-rummig, delande sig i lika många smånötter.

1. **Jernörten**
(Verbena officinalis L.).

En omkring fotshög, upprät (ɔ: V. recta Dod.) och upptill vippgrenig, mångårig ört med sträfhåriga, lansettlika eller aflånga, inskuret sågade, pardelade eller endast vid basen parflikiga (tredelade) blad och små blekröda, vexelvisa blommor i långa och smala ax, hvilka bilda en stor vippa.

Växer på några ställen i östra Skåne, vid gårdar, byar och städer. Blommar sent (Aug., Sept.).

Utbr. genom hela Europa (ɔ: V. communis etc. Bauh.) undant. det nordligaste, samt i många tempererade och varma länder (Caucasien, Ostindien, China, Japan, N. Holland, Canariöarne, Algerien, Abyssinien, Cap, norra Amerika, Cuba, Brasilien). Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande i börj. Juni.

Jernörten har fordom begagnats såsom skyddsmedel (ett slags amulett) mot åtskilliga sjukdomar. Vatten, destilleradt på örten, troddes bota ögonkrämpor. "I äldre tider hade man mycket skrock med Jernörten, som nu försvunnit" (Retz.).

J. Leche upptäckte Jernörten (som svensk) och säger (Vet. Ak. handl. 1744) den växa "vid Helsingborg besynnerligen på vallarne utom

tullporten". LINNE trodde den vara inkommen med ballast (per mare allata). Sedan anmärktes den på åtskilliga ställen af RETZIUS, FRIES, o. a. FRIES (i Novitiernas mant.) anser den vara "en mot sin nordgräns sporadisk växt", hvilken dessutom blommar ganska sent och växer dold bland Chenopodier och Polygona.

XVII. ASCLEPIADEÆ.

1. Cynanchum L.

1. Tulkörten

(Cynanchum Vincetoxicum Br. — **Asclepias Vincetoxicum** L.).

En mångårig, vanligen nära alnshög, upprät ört med motsatta, hjertlikt-äggrunda, spetsiga eller spetsade blad och små gulhvita blommor i skaftade, flocklika knippen, hvilka utgå vid de öfre bladvecken och sålunda bilda en sammansatt, bladig toppvippa. Rotstocken är vriden (ɔ: Finn. Ormstingsrot), med knöliga, rosenröda grenar, har talrika, långa, trinda och släta, hvitaktiga (inuti hvita och gula), nära linietjocka rottågor, blekrödt-fjälliga knoppar, och uppbär de enkla, trinda, något vridna och, isynnerhet upptill, radvis-småludna stjelkarna. Bladen äro något köttiga, i kanten och på ådrorna vanligen småhåriga. Blomknippena äro vanligen liksom snedt-sammansatta. Blomkronan är hjullik, 5-delad, med något sneda flikar, och har köttig, 5-knöligt-skållik bikrona (liksom en utväxt på den ring, som ståndarsträngarna bilda). Ståndarknapparne äro små och tunna, breda, tätt närmade, med ett trubbigt och nedtryckt bihang i spetsen. Märket är stort, 5-hörnigt-sköldlikt och vid de mörkröda hörnkörtlarne (och inneslutna i bikronan) hänga (parvis) de mycket små, gula pollenmassorna. Fröhölsorna äro omkring 2 tum långa, syllikt-kägellika, nedtill något uppblåsta. Fröen bruna, med rik, glänsande hvit, silkesartad hårkrona.

Växer på klippor, steniga backar och hedar i södra och medlersta Sverige, men nästan endast i östra delen; ymnigast på Gotland och Öland, der den kan bekläda stora sträckor. F. ö. uppträder den mest alltid i talrikare grupper. Blommar i Juni och Juli; mognar mot medl. Sept. — Bland mera skuggiga klippor blir den icke sällan öfver $1\frac{1}{2}$ aln, med stora blad, nästan lika syrénens. Om hösten gulna bladen så starkt att man på långt håll kan tro sig se någon gulblommig växt.

Utbr. genom Europa (undant. det nordligaste, alla Brittiska öarne, Sicilien och Grekland), samt i Barbariet, Caucasien, vestra och södra Siberien, Cachemir.

Örten (roten) är uretisk och sudorisk, och kan brukas (såsom dekokt eller pulver) mot vattusot (och vattuskräck?). Fordom ansågs den verksam mot nästan alla krämpor. Färska roten luktar vidrigt och smakar först sötaktig, sedan skarp. Stjelkarne lära, om de rötas och bråkas, lemna ett godt lin (se Holmbergers uppsats i Vet. Ak. handl. 1774).

De gamle botanisterna (DODONÆUS) benämnde växten Vincetoxicum, hvadan dess artnamn.

XVIII. GENTIANEÆ.

1. Gentiana L.
(Stålörter Fr.).

Ståndarknapparne raka, inneslutna. Stiftet kort eller intet. Fröhuset 1-rummigt. — Blommorna blå eller blåvioletta (eller hvita), m. e. m. meteoriska.

a. Blomkronans svalg bart.

1. Höstklockan
(Gentiana Pneumonanthe L.)

är mångårig, 6—12 tum hög, icke sällan flerstjelkig, med krypande rot (rotstock), jemnbreda, trubbiga blad och ensamma eller nästan ensamma, stora (omkring tumslånga), nästan klocklika (klocklikt-bägarlika), klarblå blommor. Blomkronan är 5-klufven, med kortspetsiga flikar och korta tänder (veck) emellan. Ståndarknapparne sammanhänga (i synnerhet i början) med hvarandra.

Växer på magrare ängar, betesmarker och ljunghedar i södra och vestra Sverige (in pratis humidioribus Smolandiæ ad templum Stenbrohult : L.) till Vermland, ymnigast i Halland. — Blommar i Aug., Sept. (ɔ: Campanula autumnalis Dodon.). "Blomkronan sluter hvar qväll sitt bräm för den kyliga höstnatten".

Utbr. genom Europa (undant. bl. a. det nordligaste, Italiens öar, Grekland och Turkiet), i Caucasien, Siberien.

Hela växten är besk, nästan som Centaurium (Erythræa). Fordom brukades blommorna bl. a. i lungsot såsom medel att befordra upphostningen, och örten kallades på apoteken Pneumonanthe (ɔ: Lungblomma), hvilken benämning LINNÉ bibehöll såsom artnamn.

2. Snö-Gentianan
(Gentiana nivalis L.)

är ettårig, vanligen 2—4 tum hög, med enblommiga grenar, och har ovalt-äggrunda, små blad och trattlika, utmärkt klarblå, 6—7 linier långa blommor. Blomfodret är köladt-5-kantigt; kronan 5-klufven och har smala flikar med veck (tänder) emellan.

Växer på fuktig gräsmark i fjellen (allmän) och (spridd) i Ångermanland, Medelpad, Helsingland och (på ett ställe) Dalarne. — Blommar i Juni, Juli. — Utom Sverige på nästan alla Europas alper och högre berg (Norge, Skottland, Pyreneerna, Jura, Alperna, Karpaterna, neapolitanska Apenninerna, Dalmatien), samt på Island, Grönland och Labrador.

Wahlenberg anmärker om Snö-Gentianan att den är ymnigast på sådana fjell, som hela sommaren bibehålla någon snö, och då den nedstiger något från dem (till lägre trakter), håller den sig på sådana ställen der snön qvarligger längst, och blommar tidigt, vid eller strax efter dess smältning, samt mognar äfven ovanligt snart sina frön. Genom sina högblåa blommor utgör den en bland fjell-florans prydnader, och "hänrycker betraktaren med blommornas utomordentliga blå" : L. — Blir stundom mycket liten, enkel och enblomstrig.

O. Rudbeck d. y. fann och lät måla Snö-Gentianan under sin lappska resa. Sedan anmärkte Linné växten och beskrifver den noga i Flora lapp. ("ut ab omnibus aliis distingui queat").

* G. involucrata Rottb., som har hvita eller blåaktiga (torra något gulaktiga) blommor inom bladlika skärmar (vanligen gyttrade), lärer växa (eller vuxit) på ett par ställen på Gotland.

b. Blomkronans svalg med franslikt inskurna bihang. Ettåriga arter.

3. Ängssötan
(Gentiana Amarella L.)

är vanligen nära fotshöga med temligen små, nästan rakt uppstående grenar, och har nästan lansettlika eller aflånga, spetsade (bredbasiga) eller tunglika blad, bredare och spadlika rotblad och talrika, vanligen 5- (stundom 4-)klufna blommor. Blomfodret är nästan trindt; dess flikar äro smala, nästan likstora. Kronan är fatlik, blåviolett (nästan gråblå).

Växer på sidländta ängar och betesmarker (här och der) och blommar under sensommaren och hösten (ɔ: Gentiana autumnalis ramosa Bauh.). Redan O. Celsius anmärkte denna art (vid Upsala).

Varierar till storlek och blad.

Utbr. genom norra och medlersta Europa samt hela Ryssland, både det europeiska och asiatiska.

4. Fältsötan

(Gentiana campestris L.)

är vanligen omkring qvartershög och starkt-grenig med utstående, en merendels bred, nästan pyramidlik, blomvippa bildande grenar. Bladen äro vanligen äggrundt-lansettlika (utom rotbladen), men omvexla jemnbredt-aflånga och tunglika. Blommorna äro icke så många som hos föreg. art, men nära dubbelt större (bredare), 4-klufne. Blomfodret är tillplattadt, dess båda yttre flikar bredt- eller äggrundt-ovala, mycket bredare än och nästan täckande de båda inre triangel- eller lansettliktsyllika; pipen nästan vingadt tvåkantad. Kronan fatlik, violettblå eller gråblå (stundom hvit). Roten smal, sned, mot spetsen grenig.

Växer, mest gruppvis, på öppna, högländtare ängar och betesmarker i södra (särdeles vestra) och medlersta Sverige, i Jemtland och Ångermanland. — Blommar under Juli, Aug. — Förekommer stundom liten och enkel. — Utbr. genom norra och medlersta Europa, på Pyreneerna och Italiens berg, samt på Island.

Vid denna art anmärker Linné, i Flora lapponica, den vigt som ligger på blombyggnaden vid artbestämningen i detta slägte ("så att Ängs- och Fältsötan knappt kunna skiljas utan blommor") och beskriffver på s. st. Fältsötans blomma närmare.

Brukas, kokad i öl eller vin (dekokt), i somliga landsorter mot håll och sting, hvadan benämningarna Stingblomma (Bohusl.), Sting- och Hållgräs (Norrl.). — Kan ock (isynnerhet roten) användas att lägga på dricka i stället för humla.

* G. germanica W., som har 5-klufna blommor, större än hos föreg. art, växer numera troligen endast på ett par ställen i Skåne och der enligt Areschougs Flora mindre säker.

5. Is-Gentianan

(Gentiana tenella Rottb. — **Gentiana glacialis** Vill.)

är endast 2—4 tum hög, spenslig, grenad ända nere vid roten i (nästan) bladlösa, smala blomskaft, eller icke sällan enblommig. Bladen äro äggrunda. Blomfodret är deladt i 4 nästan äggrunda och utstående likstora blad. Kronan fatlik, mörkblå; pipen omkring 4 linier lång, blottad; brämet vanligen 4-deladt.

Växer på de högre fjellen, på våta ställen vid eller nära snögränsen (temligen sällsynt). Blommar i Juli, Aug. — Utbr.: Pyreneerna, Sierra Nevada, Alperna, Karpaterna, Island, Norge, norra Sverige, Lappland, Grönland, Siberien, Altai, Himalaia.

O. RUDBECK d. y. upptäckte och lät måla Is-Gentianan i Lule-Lappmark. LINNÉ kände icke växten, men WAHLENBERG anmärkte den och skildrar den noga i sin Flora lapponica, sednare (med Læstadii teckning) i Svensk Botanik (XI).

Emedan denna art växer endast på de högsta fjellen nära den ständiga snön (isen), är Villars' namn ganska passande, men yngre än Rottboells, hvilket sednare bra uttrycker växtens spenslighet, "i det att de fina blomskaften liksom uppsticka nållika ur jorden och bära blott en knapplik blomma" och "liksom det mest tillkommer vårväxter att uppränna ur den ännu kalla jorden med en naken stängel, så synes äfven denna art vela upphöja sina blommor på så långa och nakna blomskaft som möjligt". (WAHLENBERG.)

2. **Erythræa** Pers.
(Tusengyllen- eller Arunörter).

Ståndarknapparne slutligen spiralvridna, blottade. Stiftet tydligt. Fröhuset nästan 2-rummigt. — Ettåriga örter med nästan rosenröda blommor (gula ståndarknappar); kronan trattlik med lång, smal pip och bart svalg, meteorisk.

1. **Vipp-arun**
(Erythræa linarifolia Pers. — **Erythræa litoralis** Fr.)

är 3—7 tum (vanligen qvarters-) hög, icke sällan flerstjelkig, och har jemnbreda eller lansettlikt- (stundom tunglikt-)jemnbreda, svagt nerviga blad, smalt-omvändt-äggrunda rotblad, klynnedelad (icke sällan mycket tät) blomvippa och trubbkantig stjelk.

Växer på hafsstränderna (helst på tidtals något öfversvämmade ställen) i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli och Aug. — Utbr. nästan endast i medlersta och norra (undant. det allra nordligaste) Europa. — Redan O. CELSIUS upptog denna art bland svenska växter (ɔ: Centaurium minus maritimum angustifolium flore purpureo). LINNÉ skiljde den ej (icke ens som var.) från följande. FRIES bestämde den närmare i sina Novitier (ɔ: E. litoralis) och meddelade BILLBERG det exemplar, som den sednare tecknade i Svensk Botanik.

Kallas, jemte nästa art, Arun i södra Sverige; annars Tusengyllenört (Rosl. Tusendygdefebersgräs enligt Whlnb.).

2. **Knipp-arun**
(Erythræa Centaurium Pers.)

är vanligen nära fotshög (omvexlar 5—12 tum) och har hvasskantig, nedtill enkel, upptill armgrenig stjelk, ovala eller elliptiska, omkring 3

linier breda, starkt-3-nerviga blad och talrika blommor i täta toppknippen; kronpipen är längre än hos de andra arterna.

Växer på fuktig gräsmark, dikeskanter o. d., nästan endast i södra Sverige och på Gotland (temligen sällsynt). Blommar i Juli och Aug. — Förekommer stundom med hvita blommor.

Utbr. genom hela Europa utom det nordligaste, samt i Caucasien, norra Afrika och Orienten, på Canariöarne. — Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande och mogen d. 5 Juni.

Linné kände knappt Knipparun som svensk (hans Gentiana Centaurium α Flora suec. är föreg.), och innan Fries i sina Novitier utredde våra trenne arter, togs föregående för denna.

De gamle botanisterna (Bauhinus, Dodonæus) benämnde denna växt Centaurium, hvadan artnamnet. — På apoteken finnes den under namnet Centaurium minus (Summitates Centaurii Pharm.) och kan således anses såsom den egentliga Tusengyllenörten, den som mest användes såsom magmedel o. d. och som i Skåne samlas under namnet Arun (Fr.). — Om sönderskuren Knipp-arun och Kalmusrot läggas på bränvin, erhåller man goda "magdroppar" (Retz.).

3. **Täck-arun**

(Erythræa pulchella Fr.)

är vanligen endast 2—3 tum hög (omvexlande mellan 1 och 5 tum) och har hvasst (något vingadt-) kantig, icke sällan ända från basen upprepadt-armgrenig (men stundom enkel och enblommig) stjelk och äggrunda blad. Blommorna sitta i grenveck, på temligen långa skaft, och äro mindre än hos de båda andra arterna.

Växer på eller nära hafsstränder i södra och medlersta Sverige till Gestrikland (ɔ: Rosl. Tusengyllenkrut), sällan (såsom i Skåne) på åkrar, och blir då större (5—8 tum). Blommar i Juli och Aug. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste, samt i Algerien, Abyssinien, Egypten (t. ex. vid Pyramiderna), Orienten, Siberien och på Himalaia. Vid Palermo (Sicilien) samlade förf. den blommande den 2 Maj. — E. Rosén anmärkte denna art i Skåne, intog den i sina Observationes (1749), och Linné upptog den sedan i sin Flora suec. 2:a uppl. som Gentiana Centaurium β. Swartz anmärkte (1782) på Åland den enkla, enblommiga varieteten, hvilken han då ansåg vara en egen, ny art och (Vet. Ak. handl. 1783) beskref under namnet Gentiana pulchella.

Wikström anmärker (i Stockh. Flora) att växten "tillsluter blommorna emellan kl. 11 och 12 middagstiden och är sedan svår att igenfinna ibland gräsen".

Alla våra Erythræa-arter äro särdeles beska och berömmas i åtskilliga krämpor, såsom gikt, mjeltsjuka, svag mage m. m. (till extrakt, dekokt eller thé). Också utvärtes till omslag på pip- eller rötsår, såsom renande, samt till dekokt att tvätta med mot skabb och ohyra.

XIX. LURIDÆ
(Misstänkta).

* Datura Stramonium L. Ettårig ört med äggrunda, djupt-bugttandade blad, stora, trattlika, hvita blommor och stort, 4-rummigt och 4-skaligt, taggigt fröhus. — Växer spridd och enstaka (på gator, stränder, ballastplatser, grusställen, i trädgårdar) i södra och medlersta Sverige (inkomling). Kallas vanligen Spikklubba.

1. Hyoscyamus L.

Blomfodret rörlikt-klocklikt (äldre bukigt), 5-tandadt. Kronan trattlikt-klocklik, med kort pip och snedt-5-flikigt bräm (en flik bredare än de andra). Ståndarne nedkrökta. Frukten ett lockbristande (kringskuret), 2-rummigt fröhus; också locket 2-rummigt.

1. Bolmörten
(Hyoscyamus niger L.).

En klibbigt-hårig, vämjeligt-luktande, vanligen tvåårig, stor, grof, merendels alnshög och grenig ört med tapplik, ringlad, inuti hvit, nästan palsternacklik rot, nästan äggrunda eller elliptiska, omslutande, körtelhåriga, hörnbugtiga eller (de nedre) inskurna blad och nästan ensidiga, upptill på grenarne i bladvecken ensamma, temligen stora blommor. Kronan är (blekt) smutsgul, vanligen mörkblått nätådrig och i botten alldeles violettgrön eller svartblå. Fröhusen, hvilka innesluta talrika frön, bilda ett ensidigt-tvåradigt ax och sitta länge qvar på de torra grenarne, omslutna med den nätådriga foderpipen

Växer vid vägar, byar, gårdar och byggnader (ad domos cum hominibus, uti Pica, habitat : L.) på landet, på grusställen o. d. (men icke i Lappland). Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste, samt i Algerien, Caucasien, Siberien och norra Indien. — Blir icke sällan ettårig (= blommar första året) och är då mindre och enklare, med helare blad.

Fodret tillväxer sedan blomningen slutat och både dess pip och tänder hårdna, de sednare bildande liksom en krona på det med pipen omslutna och förstärkta fröhuset, som är rätt vackert med sitt lock,

sina regelbundet ordnade frön och sin hvitaktiga mellanvägg. De frön, som sitta närmast locket, kringspridas mest då detta lossnar, men de andra falla slutligen till fröhusets botten, hvarest de ligga, liksom i en korg, tills blåst eller någon annan orsak bryter den torra stjelken, och de spridas ut på marken. Såsom LINNÉ, i sitt tal "de tellure habitabili" (am. II) anmärker, lossnar väl locket, som hittills skyddat fröen, från fröhuset då detsamma är moget, men fröen måste qvarstadna deruti tills stark blåst skakar stjelken, så att de kunna spridas omkring på marken; de skulle annars antingen torka bort eller också genom väta gro på stjelken.

Bolmörtens blotta utdunstning är så stark och vidrig att den kan orsaka hufvudvärk och yrsel. Roten är ganska giftig, men liknar nästan en palsternacka, och har stundom af misstag kokats och ätits såsom sådan, hvarvid den orsakat mållöshet, törst, sveda i magen, konvulsioner, onaturligt skratt, raseri och t. o. m. döden. Den (liksom örtståndet) fördrifver råttor. Bladen (Folia Hyoscyami Pharm.) äro invärtes lika skadliga som roten; utvärtes (till omslag) äro de värkstillande, uppmjukande och delande, liksom hela växten har verksamma läkeegenskaper. Bolmört-olja pressas ur fröen eller beredes af friska blad och bomolja; den har berömts mot somlig blodhostning. Bolmört-extrakt (extractum Hyoscyami) är växtens utpressade och inkokade saft; det brukas med nytta vid raseri, konvulsioner, mjeltsjuka, hjertklappning, blodspottning m. m. — Fröen skola döda gäss och höns, hvadan de eller hela växten stundom benämnas Hönsbane. Deras rök, då de läggas på glödande kol, kan döfva tandverk, men medlet är icke utan fara.

2. Solanum L.

Blomfodret nästan klock- eller skållikt, litet, vanligen 5-tandadt. Kronan hjullik, med regelbundet-5-deladt bräm. Ståndarsträngarne korta; knapparne jemnbreda, tätt samstående och m. e. m. sammanhängande med kanterna; spetsen uppbristande med två inåt vända hål. Frukten ett 2-rummigt bär.

Blommorna äro temligen små, lutande eller hängande, och bilda ett slags knippen, hvilka utgå nästan midt emot eller under bladen.

1. Besksötan eller Qvesveden
(Solanum Dulcamara L.)

är en spenslig, något örtartad, i snår o. a. der den har stöd nästan slingrande buske (ɔ: Solanum scandens Bauh.) med nedtill pennsmal, mörkgrön, vårtig, till marken vanligen tryckt och rotslående, stam och gråa och vårtiga, upptill kantiga, brungröna och örtartade, kortare eller

längre grenar (stjelkar : Qvesved); de nedersta, hvilka antingen ligga ned på marken eller stöda sig mot något, äro vanligen bugtiga och vridna eller nästan slingrande (icke sällan till 2—3 alnars längd); på bara ställen blir växten endast omkring alnshög och rakare. De nedre bladen äro äggrunda, m. e. m. hjertlika och spetsade, de andra spjutlika eller stundom lyrlikt-pardelade (stundom saknas också spjutflikarna). Blomknippenas skaft utgå vanligen nästan midt emot bladens. Blomkronan är violett (stundom hvit eller köttröd), med glänsande-svartblå pip och 10 gröna, bredt-hvitkantade, glänsande rutor kring svalget; ståndarknapparne äro gula. Bären äro glänsande-skarlakansröda, smalt-äggrunda.

Växer på fuktig mark, såsom vid stränder, helst buskbeväxta, bland klippor och stenar, i häckar och vid gärdesgårdar, i södra och medlersta Sverige till Medelpad. Blommar i Juli, Aug.; mognar i Sept. och sednare. — Utbr. genom hela Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien, Algerien. — Är vanligen glatt eller kort- och tilltryckthårig upptill på grenarne men stundom (särdeles på sandiga ställen) starkt luden.

Besksötans grenar och stjelkar (helst de unga) smaka först beska och sedan söta, hvadan benämningen Besksöta och Dulcamara. De (Stipites Dulcamaræ Pharm.) samlas bäst under den tid då växten saknar blad och nyttjas — mest som thé eller dekokt —, såsom utmärkt blodrenande, mot gikt, benvärk och -sår, gulsot, skörbjugg, utslag, skabb, rosartade svullnader m. m. På landet utgöra stjelkarne ett temligen allmänt husmedel (ɔ: Vestg. Matledsqvistar). De äro sega och kunna användas till korgar och mindre tunnbindarearbeten. Bladen lära vara något giftiga; bären (ɔ: Ormbär, Trollbär, Galnebär, Hålbär) mera, så att de laxera och orsaka kräkning. Hela växten har en något vämjelig lukt.

De gamle botanisterna (Dodonæus) kallade växten Dulcamara (herba), hvadan dess artnamn. Den är tecknad redan i Til-Landz' Icones (ɔ: Solanum lignosum). Benämningen Qvesved tyder (enligt Dybeck) på växtens nytta i febrar o. d. (isl qveisa = feber, kolik). I sydligaste Sverige heter den Bosört. Besksötan tillhör de i kallare länder sällsynta slingrande eller reviga buskväxterna, och den pryder såväl med sina vackra blad och blommor som, om hösten, med sina röda bär, vackrast om den, såsom stundom kan hända, råkat gro på någon murken trädstam eller stubbe och på denna hänger sina kransar.

2. Nattskattan (Fr.)
(Solanum nigrum L.)

är en ettårig, vanligen omkring fotshög, merendels nästan alldeles glatt och glänsande-grön ört med kantig, m. e. m. grenig stjelk, nästan äggrunda, trubbiga, vinkligt-tandade eller urrandade blad, hvita, i botten gula blommor (med gula ståndare) och svarta, runda, mogna ärtstora bär (ɔ: Ormbär, Trollbär). Blomknippenas skaft utgå nedom bladen.

Växer på odlad mark (på många ställen ett allmänt ogräs ɔ: S. hortense Dod.), vid städer, byar, gårdar och vägar i södra och medlersta Sverige. — Blommar hela sommaren till inpå hösten. — Blommorna sluta sig omkring kl. 7 e. m. och öppna sig åter omkring kl. 7 f. m. (i klart väder). De hafva en svag mysklukt. Förekommer stundom (Skåne, Calmar, Stockholm) med gröngula bär (ɔ: S. humile Bernh.).

Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste, samt i norra Afrika, norra och medlersta Asien, norra Amerika o. a.

Nattskattans egenskaper äro misstänkta, men ej så noga kända. Isynnerhet bären lära orsaka kräkning, svindel m. m., hos barn konvulsioner. I likhet med Besksötan har Nattskattan en egendomligt obehaglig lukt, starkast vid varmt väder eller i solsken. Också röres den vanligen icke af kreaturen.

* S. miniatum Bernh., med mycket och ojemnt kantig stjelk och tegelröda bär, växer på många ställen i Skåne och Halland. — S. villosum Lam., som är större, nästan ullhårig och har obetydligt kantig stjelk, större blommor och gula bär, växer sällsynt i Skåne. Båda likna annars temligen den vanliga.

* Lycium barbarum L. Buske med smärta, hängande grenar och lansettlika blad, de äldre grenarnas knippade (med en torn under bladknippena), de yngres vexelvisa. Förvildad på några ställen i södra och medlersta Sverige.

XX. PERSONATÆ
(Maskerade).

1. VERBASCEÆ.

Ståndarknapparne nästan enrummiga, bristande med tvärremna. Blomfodret 5-deladt. Fröhuset 2-rummigt, 2-skaligt, med uppbristande mellanväggar.

1. Verbascum L.
(Skäggörter).

Blomkronan hjullik, med 5-deladt bräm. Ståndarne 5, nedkrökta, de två nedre längre.

Vanligen tvååriga, ulliga eller ludna (ↄ: barba = skägg, Barbascum, hvadan Verbascum), temligen stora örter med vexelvisa blad och talrika blommor, hvilka (vanligen knippade) bilda långa, uppräta, m. e. m. axlika klasar.

1. Vanliga Kungsljuset
(Verbascum Thapsus L.)

blir omkring 2 eller stundom nära 3 alnar högt och är nästan helt och hållet beklädt med tät, gulaktig ull. Stjelken är rak och hård, kantad med de vidväxta bladbaserna. Bladen (nedlöpande) äro vanligen 2 eller 3 tum breda, nästan ovala eller spetsadt-ovala (äggrunda). Blomaxet är mycket tätt. Blommorna lukta temligen starkt och äro gula; strängarna hvitludna, men två nästan glatta och tydligt längre än de andra. Fröhuset är omkring 4 linier långt.

Växer på backar, grushögar och andra torra, isynnerhet sandiga och grusiga ställen, i södra och medlersta Sverige temligen allmän, i Norrland sällsynt och i Lappland icke alls. Blommar under Juli och Aug. — Skärmbladen bli stundom (vid Stockholm) mycket längre än blomknippena (ↄ: V. bracteatum Ag.). — Utbr. genom hela Europa utom det nordligaste, samt i medlersta Asien, Caucasien och (inkoml.) norra Amerika.

Denna art bildar stundom med Verbascum nigrum hybrider, hvilka likna den sistnämnde till blommorna men den andra till bladen (ↄ: V. collinum Schrad.).

Bladen kunna nyttjas till dekokt i långvarigare diarréer och rödsot samt användas till omslag på svullnader, till gurgelvatten i halsfluss o. s. v. Deras ull brukades fordom till fnöske och ljusvekar. Blommorna såsom thé berömmas i gikt, lungsot och invärtes sår; de finnas på apoteken (Flores Verbasci Pharm.). Fröen och örten, torkade och pulveriserade, beredas med mjölk till en deg, som, klimpvis kastad i vatten bland fisk, skall göra den yr, så att den ”vänder buken uppåt och kan tagas med händerna”. Detta lärer ock kunna ske genom bara fröen, som kastas i vattnet. Fordom lärer man brukat den torkade och i tjära eller beck doppade växten som fackla. — Men, säger Dybeck, ”främst förtjenar denna blomma uppmärksamhet derföre att allmogen ännu ofta gifver henne plats i sina blomstertäppor, eller, der sådana icke finnas, på mullbänkarna; och detta icke blott för dess prydlighet, utan äfven för blommornas behagliga lukt”. — Gerard kallade (1636) örten Thapsus barbatus, hvadan dess artnamn.

Denna prydliga växt visar sig första året såsom en stor rosett af mjuka och tjockulliga blad, hvilka med sina tätt i hvarandra veck-

lade hår likna gråaktig hattfilt. Betraktade med lup, äro dessa hår genomskinliga och greniga. Året derpå uppkommer, ur bladrosettens midt, stjelken, som växer ganska fort, nästan alltid blir enkel och rak och är klädd med lika filtartade blad som de hvilka bilda rosetten. Då det långa, gula blomaxet utvecklat sig, reser sig Kungsljuset rakt och stolt och dess stora, egendomligt luktande, för bien begärliga blommor pryda under sensommaren de torra och solbrända ställen, der man, särdeles der växten uppträder sällskapligt, redan på långt håll ser den prunka med sina gula blomax. Hvarje blomma varar likväl, riktigt utslagen, endast en dag, liksom hos de andra arterna. Fröhusen mogna först nedtill på axet. Fröens antal är, blott på ett enda stånd, utomordentligt stort.

* Verbascum thapsiforme Schrad. är lägre än det vanliga Kungsljuset, men har större och plattare blommor och de två längre strängarnes knappar större än de andra. Växer nästan endast på Öland (der FRIES upptäckte den 1818) och i Skåne.

* V. phlomoides L. har trind, nästan okantad stjelk, smalspetsadt-äggrunda blad (de nedersta något hjertlika), glesare blomax och större, vackrare blommor. Växer på några ställen i Skåne och Blekinge. Dr Drakenberg och Hr Hanssén anmärkte växten först som svensk vid Carlshamn (LINDBLOM i Vet. Ak. handl. 1830).

2. Kattljuset
(Verbascum nigrum L.)

är vanligen omkring 2 alnar högt, men smärt, mindre ludet och svartnar vid torkning. Roten är svartbrun. Stjelken är trind, besatt med greniga hår. Bladen äro aflångt-hjertlika eller nästan äggrunda, under gråludna, de nedre stora och långt skaftade. Blomaxet är glest och smalt. Blommorna äro gula; ståndarne brandgula, strängarne nästan lika långa, vid midten violetthåriga. Fröhuset är knappt mer än 2 linier långt.

Växer på steniga ängsbackar och andra torra ställen till Medelpad, men sällsynt norr om Upland. Blommar under Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. bl. a. det allra nordligaste, Italiens öar, Grekland); i Caucasien, södra och vestra Siberien.

Varierar stundom dels (på Öland) med nästan oskaftade blad och långa blomskärmar, dels (Dalsland) med tunnare och glattare blad. — Hybridiserar någon gång (på Öland) med Verbascum thapsiforme, hvarigenom uppkommer en växt, som liknar den sistnämnde till örten men V. nigrum till blommorna (ɔ: V. seminigrum Fr.).

Kattljuset är en prydlig ört, hvars blommor bien begärligt söka.

* Verbascum Lychnitis L. har äggrundt-aflånga, under puderlikt-hvitgrå blad, trind stjelk och (den vilda växten) hvita blommor med ludna ståndarsträngar. Växer mycket spridt i södra och medlersta Sverige (Habitat in Scania ad Duf-Eke. D. D. E. ROSÉN : L.). I sednare tider icke tagen i Skåne (Aresch.).

2. Scrophularia L.

Blomkronan nästan klotrund, med litet, tvåläppigt-5-deladt bräm; 4 flikar uppåt och 1 nedåt. Ståndarne 4, tvåväldiga (den femte outbildad, liknande ett litet bihang under kronans öfverläpp).

1. Flenörten
(Scrophularia nodosa L.).

En mångårig, omkring alnshög eller högre, glatt, mörkgrön, något illaluktande ört med knöllik och knölig rot (rotstock), 4-kantig stjelk, motsatta, äggrunda eller nästan triangellika, ojemnt dubbelsågade blad med nästan tvär eller något hjertlik bas (ɔ: Söderm. Thorsnässla) och bruna eller brungröna blommor i nästan tregrenade knippen, hvilka bilda en stor, sammansatt toppvippa.

Växer på skuggiga och något fuktiga ställen, såsom bland buskar vid bäckar, i lundar, vid klippor, gärdesgårdar, vägar och byggnader, från Skåne till Ångermanland och Dalarne. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Siberien och norra Amerika.

Blommar i Juli (och Aug.); mognar i Aug. Bien besöka gerna blommorna och LINNÉ kallar (Flora suec.) dem getingars läckerhet ("vesparum deliciæ"). Rörande örtens växtsätt anmärker han att roten (rotstocken) ökas åt sidorna, men dör i midten. Härigenom uppstå nya stjelkar utomkring de utdöda, inom hvilkas krets mindre djur erhålla både skugga och skydd emedan de större icke röra örten ("mira naturæ providentia").

Flenörten luktar nästan som Fläder och smakar vedervärdigt besk. Har fordom användts i medicinen. Redan Bauhini Pinax (1671) upptager den såsom Scrophularia nodosa (foetida).

* S. Ehrharti Stev., lik Flenörten men med mörkröda blommor och mera rundad bladbas, har växt (förv.?) vid Billinge i Skåne.

* S. vernalis L., som är tvåårig, klibbhårig och har hjertlika, dubbelt-naggsågade blad, blomknippen i bladvecken och gula blommor, växer (förv.) på några ställen i Skåne, Småland, och vid Stockholm.

2. ANTIRRHINEÆ.

Ståndarknapparne 2-rummiga (jf. sl. 7), rummen uddlösa. Blomfodret 4—5-deladt. Fröhuset 2-rummigt (jf. sl. 7).

3. Digitalis L.

Blomkronan snedt trattlikt-klocklik (under bukig) med tvåläppigt-4-tandadt bräm, den öfre läppen kort, tvärtrubbig eller intryckt, den nedre trubbigt 3-tandad (mellantanden längst). Ståndarne 4, tvåväldiga;

knapprummen utspärrade. Märket tvåläppigt. Fröhuset 2-skaligt, bristande i mellanväggarne (skalens invikta kanter).

1. Fingerborgsörten
(Digitalis purpurea L.).

En tvåårig, vanligen omkring 1, stundom 2 alnar hög, gråaktigt luden praktväxt med vexelvisa, äggrundt-lansettlika, naggade, skrynkliga blad (de nedre stora) och purpurröda, omkring $1\frac{1}{2}$ tum långa, ensidigt hängande blommor, hvilka bilda en lång, axlik klase. Blomkronan liknar nästan en fingerborg och är invändigt liksom bestänkt med starkt-purpurröda och hvitkantade prickar och besatt med långa, tunna hår.

Växer i skogar och stenig mark, inom Sverige endast (och sällsynt) i Bohuslän. Blommar i Juni, Juli. — Utom Sverige, Norge och Danmark utbr. nästan endast i vestra och sydvestra Europa till Schweiz och Sardinien.

I Sverige anmärktes Fingerborgsörten först af Stud. Linderot (i Qville socken) enligt WIKSTRÖM i Vet. Ak. handl. 1824. Dess blad användas i medicinen (Folia Digitalis Pharm.).

4. Antirrhinum L.

Blomkronan maskerad, med en säcklik puckel vid basen (sporrlös); gommen stor, uppblåst, skäggig; öfverläppen tuklufven, underläppens mellanflik mindre än de andra. Ståndarne 4, tvåväldiga. Fröhuset bristande med (2—) 3 oregelbundna hål upptill (under spetsen); fröfästena på mellanväggen.

1. Skalleblomman
(Antirrhinum Orontium L.).

En ettårig, vanligen omkring fotshög, småhårig ört med vexelvisa, jemnbredt-lansettlika blad och röda, omkring 6 linier långa blommor, hvilka sitta ensamma i de öfre bladvecken. Blomfodrets flikar äro nästan bladartade, stora, de öfversta t. o. m. längre än kronan.

Växer (vild) på Gotlands, Ölands och Skånes åkrar (LINNÉ fann den först, inom Sverige, i sandåkrarne vid hafvet nedom Snörestad nära Ystad, enligt Skånska resan sid. 257); dessutom förv. här och der på odlade ställen upp till Stockholm. Blommar i Juli och Aug. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste, samt i norra Afrika, medlersta Asien (till Himalaia) och (inkoml.?) norra Amerika.

Fröhusen med sina hål ha liknats vid en dödskalle, hvarom LINNÉ undrar (Flora suec.) "singularis quid sibi velit fructus figura cranii?" För dem får växten också heta Kalfnos o. d.

5. **Linaria** Juss.
(Sporrblommor eller **Mingor)**.

Blomkronan m. e. m. maskerad, med en honingsporre vid basen; gommen hög eller temligen låg; öfverläppen tuklufven. Ståndarne 4, tvåväldiga. Fröhuset bristande med 4—10 skallika eller 2 locklika tänder upptill (under spetsen); fröfästena på mellanväggen.

Örter, hvilkas nedre blad icke sällan äro motsatta eller kransvisa; stjelken är trind.

1. Vanliga Sporrblomman
(Linaria vulgaris Mill. — **Antirrhinum Linaria** L.)

är mångårig, omkring fotshög eller högre, upprät, nästan glatt och något blågrön, vanligen flerstjelkig, med smalt-lansettlika eller nästan jemnbreda, talrika, vexelvisa blad, de nedersta stundom kransvisa. Blommorna bilda täta (axlika) toppklasar och äro omkring tumslånga, svafvelgula, med hög, brandgul, hårig gom; sporren är lång, syllikt-kägellik. Fröhuset är nästan omvändt-äggrundt och uppbrister med tandlika skal. Fröen äro platta, kretsrunda, nästan linslika, knottriga, med bred, stråligt-mångstrimmig hinnkant.

Växer helst på steniga, torra och magra ställen, såsom backar, åkerrenar, gärden och murar (men icke i Lappland). Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Siberien och (inkoml.?) norra Amerika.

Förekommer stundom med regelbundna (missbildadt-) blommor med 5 (hypogyna) ståndare och 5-sporrad krona med bred pip, smalt svalg och litet, utviket 5-tandadt bräm : Peloria. Denna missbildning är ganska märklig och väckte mycken uppmärksamhet då den upptäcktes. Linné författade om densamma en särskild afhandling, hvilken trycktes såsom disputation, 1744 (sedan omtryckt i Amoenitates academicæ), under titel ”Danielis Rudberg, Vermelandi, dissertatio botanica de Peloria”. Utom en plansch öfver växten, innehåller den: Descriptio, Locus, Historia, Linaria, Origo, Varietas, Diversitas, Classis, Genus, Nomen, Conclusio! Stället der Pelorian upptäcktes, var i Roslagen, Riala socken, på det till Nordliusters kapell hörande norra Gåsskäret, och upptäckaren (1742) studenten M. Ziöberg (Roslagus), i hvars herbarium den uppmärksammades af O. Celsius och sedan visades för Linné. Men 1745 och 46 erhöll Linné den från några andra ställen, såsom Löfsta i Roslagen och Upsala, med vanliga Linaria-blommor på samma stjelk som de andra.

Örten luktar misstänkt, och dess smak är obehaglig, något besk. På landet (såsom i Småland) lärer den blandas bland mjölk att döda

flugor, hvadan dess benämning Flugblomster. Torde icke böra brukas invertes, ehuru thé på blommorna och Kungsljusblommor berättas botat kroniska utslag. Utvertes skall den vara verkstillande. Torkad innan blomningen skall Flugblomstret, kokadt med alun, färga linne gult. F. ö. är växten rätt prydlig då den blommar, särdeles som den gerna uppträder sällskapligt. — Upptages i Bauhins Pinax (ɔ: Linaria vulgaris lutea etc) och är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

* L. striata DC., med hvita eller blåaktiga, strimmiga blommor, har inkommit med ballast (Gefle) eller utkommit ur botan. trädg. (Upsala).

2. Lilla Sporrblomman (Lillmingan)

(Linaria minor Dsf. — **Antirrhinum minus** L.)

är ettårig, klibbhårig, omkring qvartershög, nästan upprät, och har svag, vanligen grenig stjelk med temligen talrika men svaga grenar, jemnbredt-lansettlika och trubbiga, till större delen vexelvisa blad (de nedersta motsatta), och små (2—3 liniers), blekvioletta och (särdeles läpparna) hvitaktiga, stundom alldeles hvitaktiga, blommor, hvilka sitta ensamma i bladvecken. Foderbladen utväxa mycket och bli slutligen nästan längre än fröhuset. Blomkronans gom är temligen nedtryckt. Fröen äro tvärt-äggrunda, kantigt-strimmiga, utan hinnkant.

Växer på åkrar, murar o. d. i södra och medlersta Sverige (och på 2, 3 ställen i norra), särdeles i Skåne (uppt. J. Leche), Upland (t. ex. Upsala slottsbacke : L.) och på Gotland. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det allra nordligaste, samt i Caucasien och norra Afrika. — Upptages redan i Celsii Katalog.

3. Spjutmingan

(Linaria Elatine Mill. — **Antirrhinum Elatine** L.)

är ettårig, hårig, späd och alldeles nedliggande (isynnerhet på bara åkrar) med nästan trådsmala, slutligen icke sällan fotslånga stjelkar (grenar). Bladen äro vexelvisa, till större delen spjutlika och äggrundt-spjutlika, de nedersta nästan äggrunda, m. e. m. tandade och stundom motsatta. Blommorna sitta ensamma i bladvecken på långa skaft och äro små, gula, med mörkviolett öfverläpp och hög gom. Fröhusen äro knappt större än hampfrön och uppbrista med 2 lock (kringskurna skal). Fröen äro nätlikt-gropiga och sakna hinnkant.

Växer på åkrar i sydvestra Skåne och på vestra Gotland (der endast på ett par ställen). B. A. Ennes (Nob.) upptäckte den (som svensk) vid Barsebäck i Skåne (1801) och trodde (Vet. Ak. handl. 1807) att den ditkommit med utländsk spanmål. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det nordligaste, samt i Caucasien, Orienten, Egypten, Abyssinien, Barbariet och på Canariöarne.

Ordet Elatine lärer, enligt WAHLENBERG, vara nästan detsamma som Helxine och betyda ett litet (vanslägtadt) Bokhvete (med hänsyn till bladens likhet).

6. **Veronica** L.

Blomkronan vanligen hjullik, hos några (*) trattlikt-hjullik, med oregelbundet-4-deladt bräm; den nedre fliken vanligen mindre och den öfre större (bredare) än de andra. Ståndarne 2. Fröhuset m. e. m. plattadt från sidorna (mellanväggen smal), 2-skaligt, med skalen vanligen vidväxta midtpelaren. — Örter med motsatta eller kransvisa blad (åtminstone de nedre), och vanligen blå, mera sällan röd- eller hvitaktiga, temligen små blommor.

Några ha trott att namnet Veronica kunde antyda de goda läkeegenskaper, som förr tillades en och annan af dessa växter : vere unica (bland örter), smdr. Veronica. Med hänsyn till detta prisande, detta beröm, har förf. för alla samslägtingarna, i brist på bättre, vågat benämningen Prisor.

* Mångåriga, med talrika blommor i långa, uppräta toppax eller axlika toppklasar. Blomkronan kort-trattlik (pipen temligen lång). Fröhuset nästan klotrundt. Fröen platta eller linslika. (Acrostachyæ Fr.)

1. Spetsprisan
(Veronica longifolia L.)

är omkring alnshög, upprät, nästan glatt, och har vanligen trekretsiga (eller motsatta), spetsadt-lansettlika eller -jemnbreda, hvasst- och ojemnt (nästan dubbelt) sågade blad med bredare, tvär eller något hjertlik bas, och icke sällan qvarterslånga eller längre, blå blomax.

Växer på fuktig gräsmark, vid berg och bland stenar, ymnig längs Norrbottens elfvar, sällsyntare i Jemtland och mycket spridd ned till Småland på östra sidan och Skåne på vestra. — Utbr. genom norra, medlersta och östra Europa, samt i Siberien.

Blommar i Juli, Aug. Svartnar gerna vid torkning. Bladen omvexla med rundad eller tvär och något hjertlik bas, större och mindre tänder och längre eller kortare spets; till den sistnämnde var. lärer V. media Schrad. (V. arguta Sw.), som har korta bladtänder, höra.

LINNÉ kände denna art (inom Sverige) nästan endast från Vestergötland (genom And. Boström).

* Strandprisan (Veronica maritima L.) hörer egentligen till Spetsprisan såsom en mindre, på kustklimatet beroende var. Den har hårdare, upptill hvitaktigt-småhårig stjelk, smalare, något håriga, vanligen (fem-) fyr- eller trekretsiga blad och växer mest på klippor eller stenrösen och andra torra, öppna ställen, vid östra kusten (från Torneå till Östergötland).

I sin dissertation "Plantæ hybridæ" (1751, resp. J. Haartman) upptager Linné en Veronica spuria, som han säger uppkommit af "♀ Veronica maritima och ♂ Verbena officinalis" i Upsala botaniska trädgård. Utom figur meddelar han på denna "planta spuria" en kort beskrifning, hvarvid han anmärker att nämnde örter växte helt nära hvarandra och huru den nya växten liknade alldeles Verbenan, utom blommorna och den trinda stjelken, och att den blommar årligen och ökas med roten men ej mognar några frön.

2. Axprisan
(Veronica spicata L.)

är vanligen omkring fotshög, upprät eller nästan upprät, vanligen hårig och blekgrön, och har motsatta (stundom trekretsiga), lansettlika eller äggrundt-lansettlika, naggsågade men mot spetsen helbräddade blad (de nedre trubbiga) och merendels ensamt, temligen blekblått blomax.

Växer på öppna klippor, berg och backar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa samt i Caucasien, vestra och södra Siberien.

Varierar mycket (särdeles i södra Sverige) isynnerhet till bladen. Vanligast äro de lansettlika, trubbade och naggsågade, de nedre med vigglik bas; sällan (såsom på Mälar-öarne) bredare, de nedre äggrunda eller nästan hjertlika, starkare sågade (ɔ: V. hybrida Linné, som samlade den en enda gång på ön "Flæskloesan" och ansåg den uppkommen af ♀ Veronica spicata och ♀ V. officinalis); stundom (Halland) mindre sågade men hårigare, med smal bas. Förekommer också med blad och stjelk glatta.

Både dennas och föregående arts blommor besökas gerna af bien.

** Mång- (eller ett-)åriga, med talrika blommor i klasar ur bladvecken. Fröhuset nästan rundt, grundt-urnupet; skalen slutligen tudelade och (ett eller båda) lossnande från midtpelaren. Fröen små, nästan äggrunda. (Pleurobotryæ pachycarpæ.)

3. Bäckprisan eller Bäckgrönan
(Veronica Beccabunga L.)

är mångårig, mörkgrön, vanligen glatt, och har glänsande och vattig, omkring fotshög, nedtill krypande, f. ö. uppkrökt stjelk, och vanligen elliptiska eller rundadt-elliptiska, stundom nästan ovala, något köttiga, glest-naggsågade (stundom nästan helbräddade) blad. Blomklasarne äro motsatta, utkrökta. Kronan är vanligen blå med mörkare strimmor, stundom köttröd. Fröhuset är uppsvälldt.

Växer i bäckar och diken, vid källor o. d. (utom i Lappland), i vattnet (helst källvatten, som icke eller obetydligt tillfryser) mera upprät, utom detsamma mindre. — Blommar hela sommaren; mognar i Aug. — Varierar större och mindre. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Siberien, Caucasien, Mindre Asien, norra Indien (Kabul, Himalaia), Abyssinien och Algerien; på Canariöarne.

Färska örten smakar vattenaktig och något besk. Der den håller sig grön under snön, och om våren, kan den (med andra växter) nyttjas som sallat. Den räknas till blodrenande medel. Växten har sedan gammalt på apoteken kallats Beccabunga, hvadan artnamnet.

4. Vattenprisan
(Veronica Anagallis L.)

är upprät, blekgrön, vanligen ettårig, men blir vid starkare källsprång icke sällan, genom den nederst rotslående stjelken, mera varaktig. Bladen äro lansettlika eller äggrundt-lansettlika, spetsiga, till stor del med något omslutande bas, glest- och grundt-sågade (stundom helbräddade). Blomklasarna äro mest motsatta, rakt-uppstående; blommorna blekblå, hvitaktiga, med rödaktiga strimmor. Fröhusen äro kretsrunda, mycket grundt urnupna.

Växer på stränder och annan våt mark, vid källor och i diken, sällskaplig, men nästan endast i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar större och mindre. På mycket våta ställen blir stjelken fots- eller alnshög och uppsvälld, på torrare smal och kort.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i norra och medlersta Asien till China, Kamtschatka och Japan; i Ostindien, Orienten, norra Afrika, norra Amerika; på Canariöarne och (inkoml.?) på Cap. — Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande d. 10 April.

Också Vattenprisans späda blad kunna brukas till sallat och grönkål. De gamle botanisterna (Bauhinus) kallade örten Anagallis (aquatica major etc.), hvadan artnamnet.

*** Mångåriga, med blomklasar ur bladvecken. Fröhuset mycket platt. Fröen platta. (Pleurobotryæ planocarpæ.)

5. Dyprisan
(Veronica scutellata L.)

är vanligen omkring fotshög, men späd och slankig, nedtill merendels grenig, och har jemnbreda eller jemnbredt-lansettlika, spetsiga, nedvändt-småtandade eller helbräddade, nästan hopväxta blad och vanligen vexel-

visa, mycket glesa, spärradt- och smalt greniga blomklasar. Blomkronan är mycket liten, merendels nästan hvit (stundom blå- eller rödaktig), blåstrimmig. Fröhuset stort, bredt och tunnt, starkt urnupet i båda ändarne, så att det nästan liknar skidan hos en Biscutella (ɔ: Anagallis — scutellata Bauh.). Fröen äro mycket platta, omkring 12.

Växer på våta ställen, vid stränder, diken o. d., helst på dyig mark. Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar större och mindre (stundom endast omkring 3 tum), samt glatt och hårig.

Utbr. genom Europa (undant. Italiens öar, Grekland, Turkiet), samt i Barbariet, Siberien och norra Amerika.

6. Bergprisan
(Veronica montana L.)

har krypande, smal och spenslig, hårig stjelk, tunna, äggrunda, starktnaggsågade, långskaftade blad samt glest-spärrade och spensliga blomklasar med blåhvita och rödblått strimmiga blomkronor. Fröhusen äro stora, breda (nära 3 linier) och tunna, hårkantade, nästan kretsrunda, men i båda ändarne urnupna, upptill 1-rummiga; fröen nästan liniebreda, gulaktiga med genomskinlig grodd.

Växer i Skånes bokskogar, helst bland vissnade blad på något fuktig mark. Blommar i Maj och Juni. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste, Portugal, nästan hela Spanien, Grekland, Turkiet.

Fries anmärkte först denna art som svensk (i skogen Reften) och upptager den redan i första upplagan af sina Novitier.

7. Théprisan eller Gökblomman
(Veronica Chamædrys L.)

är qvarters- eller nära fotshög, nästan upprät, hårig (stjelken vanligen tvåsidigt-), och har äggrunda, nästan inskuret trubbsågade, skrynkliga (nästan veckadt-), oskaftade eller (de nedre) stundom kort skaftade blad och vanligen motsatta, temligen glesa, långa, upprätta och utstående blomklasar. Blommorna äro stora (relativt) och täcka, med himmelsblå, kring svalget mörkviolett, rödblått strimmig krona, blåhvita ståndarsträngar och rödblå knappar. Fröhusen äro bredt-omvändt-hjertlika; fröen 8—12, rundade, nästan sköldlika.

Växer på torra ängar och gräsiga, skyddade backar, i skogs- och åkerkanter, allmän (men saknas i Lappland).

Blommar i Maj och Juni. Förekommer stundom med mindre, nästan köttröd blomkrona. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Siberien, Caucasien, Syrien och på Canariöarne.

Under vårens vackraste tid, under dess sol och ljumma vindar, utvecklar Théprisan sina blommor, hvilkas azur täflar med sommarhimmelens. Kommer regn, lutar växten dem tills bättre väder inträdt, och hos denna, liksom hos många andra, varar blomkronan blott en dag sedan den utslagit. Théprisan uppträder vanligen sällskapligt. — Bladen äro, såsom mindre beska, bättre till thé än Ärenprisans; de böra då behandlas såsom för samma ändamål Dostans (se sid. 133). De gamle botanisterna (Bauhinus) benämnde växten, med hänsyn till bladens antagna likhet med unga ekblad, Chamædrys (spuria etc.), hvadan dess artnamn. Häraf är Gamander troligen en förvrängning. Örten är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

8. **Ärenprisan** eller **Jordkrypan**
(Veronica officinalis L.)

är temligen kort och tätt hårig och har (såsom namnet antyder) krypande, d. v. s. till marken tryckt, nedtill rotslående, vanligen 6—10 tum lång stjelk, omvändt-äggrunda eller nästan ovala, sågade, gråaktigt-gröna blad och uppräta, 2—4 tum långa, vanligen täta och smala (axlika) blomklasar, hvilka utgå från de medlersta bladvecken (stundom en ensam toppklase). Blomkronan är liten, blekblå med mörkare ådror, stundom köttröd eller hvit. Fröhuset omvändt-äggrundt-triangellikt, helt eller bredt urnupet.

Växer i skogar och skogskanter, på torrare (sandiga) skogsängar, betesmarker och berg, allmän. Bildar ensam små mattor eller sällskapar med Skeplingar, Måror, Lingon o. a. Blommar i Juni och Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Siberien och (inkoml.) i norra Amerika.

Förekommer mindre, med endast 3—4 tums stjelk, och (i Ångermanland : Fristedt) med nästan glatta blad och endast tvåsidigt hårig stjelk. — Blommorna bli stundom dubbla (Bärby ängar vid Gamla Upsala : L.).

Örten är något besk, lindrigt sammandragande, har fordom användts såsom stärkande medel i några åkommor och fanns då på apoteken, hvadan artnamnet. Den var Camerarii Veronica, Bauhins Veronica mas etc. Förr nyttjades den stundom såsom thé, i stället för kinesiskt, hvarom Linné (i Flora lapponica): "— homines, qui proximo gradu supra vulgus sapiunt — infusum — religiose potant loco theæ; durum sane succedaneum, et sapore diversissimum —".

**** Mångåriga. Blommorna i toppklase. Fröhuset mycket platt. Fröen platta. (Acrobotryæ perennes.)

9. Stenprisan
(*Veronica saxatilis* L. fil.)

är nästan buskartad, med talrika, nästan risigt-utbredda grenar och (mångåriga) bladskott, samt uppkrökta, 2—4 tum långa, blombärande stjelkar. Bladen äro temligen hårda, varaktiga, aflångt-omvändt-äggrunda, nästan helbräddade, omkring 5—6 linier långa, de nedre mindre. Blomklasarna korta, slutligen glesa. Kronan är himmelsblå med mörkare strimmor och rödviolett svalg, stor (nästan som hos Théprisan). Fröhuset nästan aflångt (-äggrundt), mycket svagt urnupet; skalen lossnande från midtpelaren.

Växer på öppna, steniga ställen och klippor i fjellen (sällsynt). — Joh. Holsten, pastor i Qvickjock (eller Luleå) och Linnés lärjunge, upptäckte arten som svensk. Sedan Wahlenberg återfunnit den, upptog Swartz den, med egenhändig teckning, i Svensk Botanik (1807). Wahlenberg skildrade den sedan närmare i sin Flora lapponica. — Utbr. på Europas (högre) berg: S. Nevada, Pyreneerna, Alperna, Vogeserna, Karpaterna; på Corsica, i nordliga Skandinavien och Skottland.

10. Timjeprisan
(*Veronica serpyllifolia* L.)

är nästan glatt, vanligen mycket grenig, med omkring 4—5 tum långa, uppkrökta, nederst rotslående grenar (stjelkar). Bladen äro merendels nästan elliptiska, svagt naggade (något lika Timjans), de nedersta mera rundade. Blomklasarne äro temligen täta och axlika, långa. Kronan är hvitaktig eller blåhvit, med blåaktiga strimmor, liten. Fröhuset bredt-kretsrundt, urnupet (nästan njurlikt).

Växer på fuktigare ängs- och betesmarker, väg- och åkerkanter, allmän. Blommar bäst i Juni. — I de högre fjelltrakterna omvexlar den med bredare blad och nästan rent blå blommor.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, norra och medlersta Asien, Algerien, på Madeira, Cap, i Amerika (t. ex. Förenta Staterna, på Jamaikas berg, vid Quito).

Bauhins Pinax (1671) upptager växten såsom Veronica pratensis serpyllifolia; i hans Historia heter den Veronica femina.

11. Fjellprisan
(*Veronica alpina* L.)

är vanligen långt-grenig, med nästan uppräta och enkla grenar (stjelkar), hvilka vid blomningen vanligen äro endast 2—4 tum långa, men sedan bli längre (stundom nära 10 tum). Bladen äro elliptiska eller ovala, vanligen något sågade, omkring 5 linier långa, de nedersta min-

dre och rundade. Blomklasen är tät, nästan axlik, temligen kort. Fodret är kantadt med ledade hår; kronan liten, mörkblå. Fröhuset omvändt-äggrundt, med tvär, något intryckt spets.

Växer på fuktigare, gräsigare ställen på fjellsluttningarna. — Är, isynnerhet yngre, temligen mjuk och vattig; strax den uppsticker är den mjuk och späd nästan som en Narv ("ut Alsinem fere crederes" : Whlnb. lapp.). Svartnar eller blånar vid torkning. — Omvexlar m. e. m. hårig eller nästan glatt.

Utbr. på nästan alla Europas högre berg, samt i medlersta och norra Asien, norra Amerika (det arktiska och på Klippbergen), på Island. — Först närmare botaniskt beskrifven i Linnés Flora lapponica, sedan L. anmärkt den under sin lappska resa (1732) ehuru O. RUDBECK d. y. redan 1695 funnit och låtit måla växten.

***** Ettåriga. Blommorna i bladiga, m. e. m. axlika toppklasar. Fröhuset vanligen platt. Fröen mest platta (Acrobotryæ annuæ).

12. Åkerprisan
(**Veronica arvensis** L.)

är merendels 5 till 8 tum hög, på bättre mark vanligen mycket och utbredt grenig, på magrare nästan upprät (stundom endast 2—3 tum) och enklare. De nedersta bladen äro äggrunda eller något hjertlika, nästan inskuret naggsågade, de medlersta hjertlikt-äggrunda, naggsågade, håriga och något skrynkliga; skärmbladen lansettlika och vanligen helbräddade. Blommorna bilda nästan axlika samlingar; kronan är blekblå, stundom hvit, mycket liten. Fröhuset är bredt-omvändt-hjertlikt.

Växer på gärden och åkrar, backar, grusiga eller steniga ställen, allmän (till Ångermanland).

Blommar i (April,) Maj och Juni; mognar i Juni. — Då den växer bland gräs blir den spenslig och får längre blomskaft. — Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste, samt i Caucasien, vestra och södra Siberien, Algerien, på Canariöarne; i norra Amerika. Vid Messina på Sicilien samlade förf. den mogen d. 4 April.

Bauhins Pinax upptager Åkerprisan såsom Alsine veronicæ foliis etc.

13. Vårprisan
(**Veronica verna** L.)

är upprät och rak, något körtelhårig, då den blommar vanligen endast 1—3 tum hög och nästan enkel, men äldre 3—6 tum och grenig. De nedersta bladen äro äggrunda, hela, och vissna vanligen snart, de

andra nästan parigt 5—3-delade, med större midtflik; några skärmblad smalt-lansettlika. Blommorna bilda axlika samlingar; kronan är mycket liten, mörkblå. Fröhuset är bredt omvändt-hjertlikt.

Växer på öppna backar och gärden, på mulliga klippor, i torra skogskanter o. d. Blommar i April, Maj. — Förekommer stundom (liten) med alla bladen hela (och smala).

Utbr. genom Europa (undant. det allra nordligaste, Skottland, Irland, Portugal, Sicilien, Grekland och Turkiet), samt i Caucasien, vestra och södra Siberien.

14. Trebladprisan
(Veronica triphyllos L.)

är nästan upprät och vanligen enkel, mera sällan utstående-grenig, 3—6 tum hög, alldeles körtelhårig. Bladen äro något köttiga, de nedersta äggrunda eller något hjertlika, de andra handlikt 3—5-delade med rundadt trubbiga flikar, den medlersta stor, omvändt-äggrund eller rundad; några skärmblad äro små och hela. Blommorna bilda glesa klasar; kronan är mörkblå. Fröhuset är rundadt-omvändt-hjertlikt, uppsvälldt. Fröen äro kupiga.

Växer på åkrar (isynnerhet sandiga) och åkerkanter, vid vägar och byar i södra Sverige (särdeles Skåne och södra Halland) och på Gotland. J. Leche upptäckte växten (som svensk) i Skåne, "på sandig jordmån bland säden vid Sandby i öfverflöd, eljest ock vid Öfvedskloster och Fågelsång" (Vet. Ak. handl. 1744). Blommar i Maj. — Utbr. genom Europa (undant. det nordligaste, Skottland, Irland, Sicilien och Grekland), samt i Caucasien, Mesopotamien, Turkomanien och Syrien.

Redan Bauhins Pinax (1671) upptager växten såsom Veronica triphyllos (coerulea).

****** Ettåriga. Blommorna ensamma i bladvecken, på långa, slutligen nedåt krökta skaft. Fröhuset uppsvälldt. Fröen mycket kupiga, nästan skållika. (Omphalosporæ.)

15. Ogräsprisan
(Veronica agrestis L.)

är m. e. m. hårig, spenslig, vanligen omkring 5—6 tum, med långa, utbredda och uppkrökta grenar, men blir stundom (såsom då den växer bland andra växter) längre, upprätare och enklare. Bladen äro hjertlikt äggrunda (de nedre) och äggrunda eller nästan elliptiska, glest men temligen starkt sågade, de nedre motsatta, de andra vexelvisa. Blomkronan är liten, blekblå med mörkare strimmor (underfliken vanligen

rent hvitaktig), eller rödlett, stundom hvit; pipen gulaktig. Fröhuset är rundadt, bredt-urnupet, m. e. m. tvåknöligt, vanligen 6—10-fröigt.

Växer såsom ett m. e. m. allmänt ogräs i trädgårdar, på åkrar o. a. odlad mark.

Blommar hela (våren och) sommaren. — Förekommer stundom (såsom vid Upsala) med mindre, smalare, köttigare och nästan glatta blad. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Algerien, Caucasien, medlersta Asien, (norra Amerika,) på Mauritius, Canariöarne.

I Tabernæmontani Historia (1625) upptages växten såsom Alsine foliis trissaginis.

* V. persica Poir. V. Buxbaumii Ten. Inkomling i trädgårdar o. d. i Skåne, vid Stockholm o. a. Har stora (utbredda omkring 1/3 tum breda), blå blommor. Fr. Nov.

* V. polita Fr. är nästan glatt, blekgrön, något daggblå, och har något köttiga blad och mörkare blommor. Växer i Skåne, Bohuslän, på Öland och Gotland. Först beskrifven i Fries' Novitier.

* V. opaca Fr. är mörkgrön, hårigare, med bredare, mera rundade (och mindre) blad och mörkblå blommor. Växer i södra och medlersta Sverige. Först beskrifven i Fries' Novitier.

16. Murgrönsprisan
(Veronica hederifolia L.)

är (glest) hårig och har smal och spenslig stjelk eller stjelkar (grenar), hvilka ligga ned utmed marken och slutligen kunna bli qvarters- eller fotslånga. Bladen äro till större delen vexelvisa, njurlikt-kretsrunda, grundt-3—5-flikiga (med mycket bredare midtflik), de nedersta helare eller nästan helbräddade, motsatta. Blommorna äro små, med blåhvit krona och nästan hjertlika, hårbräddade foderblad, hvilka tillväxa mycket efter blomningen. Fröhusen äro alldeles tvåknöligt omvändt-njurlika, vanligen 4-fröiga, och deras skal dela sig slutligen i ryggnerven, så att fröhuset blir 4-skaligt. Fröen äro stora som senapskorn.

Växer på åkrar, gräsiga backar och grusig mark i södra och medlersta Sverige. Då Linné utgaf sin Flora suec. 1:a upplaga kände han denna art endast som skånsk (troligen genom Leche). — Blommar i Maj och Juni. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste, samt i Algerien, Orienten (och norra Amerika). Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande d. 5 Mars.

Murgrönsprisan uppspirar helt tidigt om våren med sina två stora, långt skaftade och intill marken närmade hjertblad. Mellan dessa utgår en snart krypande stjelk, och samtidigt utvecklas ur deras veck två sidoknoppar, hvilka också söka marken, bildande med den första stjelken två mycket trubbiga vinklar. Få växter, anmärker Lecoq, som iakttagit dennas nyss omtalade utveckling, ha så brådtom att grena sig,

att de alstra knoppar i sjelfva hjertbladsvecken. De unga bladen äro rödaktiga, och de äldre bibehålla vanligen denna färg på undersidan. Den bleka, endast i solen öppna kronan, faller snart, och de nedersta fröhusen ha redan nästan mognat på utväxta och mot marken krökta skaft under det stjelken ännu växer upptill och utvecklar blommor. — I Tabernæmontani Historia heter växten Alsine hederacea och Bauhins Pinax upptager den såsom Alsine hederulæ folio.

7. **Limosella** L.

Blomkronan hjullikt-klocklik, med regelbundet-5-deladt bräm. Ståndarne 4; knapparna 1-rummiga, nästan klotrunda, bristande med tvärremna. Fröhuset nästan 1-rummigt (nederst 2-rummigt), 2-skaligt.

1. **Åfjebrodden** (Fr.) eller **Dyörten** (**Limosella aqvatica** L.).

En liten (omkring tumshög) krypande, glatt, genom sina skott temligen varaktig ört, som har (vanligen) trubbigt-lansettlika eller nästan tunglika blad med mycket långa och smala skaft, samt mycket små, hvita eller något rödaktigt punkterade blommor på enblommiga skaft, kortare än bladen. Både blad- och blomskaft utgå knippvisa från roten eller de knöliga, vanligen rotslående stjelklederna. — Förekommer mindre, med smalt-jemnbreda, nästan trådlika blad (L. borealis Less.).

Växer på stränder (särdeles sandiga och dyiga) och andra våta, öppna ställen, i vattengropar o. d. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom Europa (undant. bl. a. nästan hela Italien, Grekland och Turkiet), samt i Algerien, Siberien, Abyssinien, i Amerika, på N. Holland o. a.

Om också Personaternas ordning innehåller åtskilliga praktväxter, såsom t. ex. Fingerborgsörten (Digitalis), har den derjemte andra så små och oansenliga, att de vanligen knappt bli bemärkta. En sådan är Dyörten. Inskränkt till stränder o. d., bildar den der små bladrosetter på krypande skott och utvecklar icke ens alltid sina små blommor. Hela dess utseende är olikt våra andra Personaters. — Redan O. Celsius upptager Dyörten i sin Katalog, 1732 (ɔ: Plantaginella) och Linné anmärkte den under sin lappska resa. I Clusii Historia (1601) heter växten Plantago aquatica minima och Lindern kallade den (1728) Limosella annua.

3. RHINANTHACEÆ.

Ståndarknapparna 2-rummiga; rummens bas icke sällan udd- eller borst-spetsad. Blomfodret 4—5-tandadt (-klufvet). Fröhuset 2-rummigt, 2-skaligt-rumbristande.

8. **Bartsia** L.

Fodret nästan regelbundet 4-klufvet. Kronans läpp nästan regelbundet 3-tandad, kortare än hjelmen; svalget nästan slutet. Ståndarknapparna med 2-uddig bas. Fröhuset spetsigt; fröen kantigt-ribbade, med hinnkantade, tvärstrimmiga ribbor.

1. **Svarthöet** (Fr.) eller **Bartsch-örten**
(Bartsia alpina L.).

En mångårig, vanligen qvarters- eller nära fotshög, upprät och enkel, mörkgrön, upptill brunaktig, torr alldeles svartnande ört. Bladen äro motsatta, äggrunda, trubbsågade, nära 4 linier breda. Blommorna sitta ensamma i de öfre bladvecken och äro omkring 6 linier långa, mörkt-violettblå.

Växer i kärr och på kärrängar, särdeles i fjelltrakterna, samt på öppna, steniga ställen utmed Lapplands o. a. elfvar, dessutom i Östergötland (Omberg etc.), på Hunneberg och Gotland. Blommar i Juni, Juli. — Utbr. genom norra och medlersta Europa, i det sednare nästan endast på de högre bergen (Pyreneerna till Karpaterna); samt på Grönland, Labrador. — O. Rudbeck d. y. upptäckte (som svensk) och lät måla Bartsch-örten under sin lappska resa, 1695; i sin Index (1720) upptager han den såsom Pedicularis alpina etc. Sedan skildrade Linné den helt kort i Flora lapponica. Swartz beskref växten i Vet. Ak. handl. 1789.

J. Bartsch, till hvars minne Linné uppkallade denna örts slägte (hvilket således egentligen borde heta Bartschia), var "Regensburgare, Medicinæ Doctor, en utmärkt skön, hederlig och lärd ung man, sin nations prydnad". Vidare berättar Linné (i Flora suecica) att han och Bartsch blefvo mycket goda vänner i Holland, att han (L.) "smittade (inficiebam) B. med en outsläcklig kärlek till växter och insekter, så att knappt någon kunde bättre undersöka eller beskrifva växternas minsta delar". Kolonial-läkarebeställningen i Surinam var vid denna tid ledig och Boerhave hade dertill utsett Linné, men då han (såsom nordbo) icke ville antaga anbudet ("recusarem torridas inhabitare zonas, sub arctoo ipse natus et educatus") och Boerhave tillåtit honom föreslå hvem han ville i stället, föll hans val på Bartsch, som genast antog tillbudet och reste till Surinam. Men der blef hans öde ("Gubernatoris odio et malitia") endast vedervärdigheter, bekymmer och brist, så att han inom kort dog, "värd, om någon, ett bättre öde". — Han meddelade Linné i bref många märkliga iakttagelser rörande Surinams växter.

9. Odontites Rchb.
(Rödkullor Fr.).

Fodret nästan regelbundet-4-klufvet. Kronans läpp nästan regelbundet 3-klufven, obetydligt kortare än hjelmen; svalget trångt. Ståndarknapparnes bas 2-uddig. Fröhuset tvärtrubbigt (eller urnupet); fröen små, skrynkligt-strimmiga (kantiga).

1. Rödtoppan
(Odontites rubra Pers. — **Euphrasia Odontites** L.).

En ettårig, qvartershög eller högre, vanligen långt grenig ört med motsatta, smalt-lansettlika (eller nästan jemnbreda), spetsade men trubbiga blad, vexelvisa skärmblad och ensidiga blomklasar. Blommorna äro lika långa som eller längre än skärmbladen. Kronan är rosenröd med mörkare svalg.

Växer på åkrar och gärden i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det allra nordligaste, samt i vestra Asien och Siberien, norra Afrika.

Rivinus (1690) kallar Rödtoppan Odontites, hvadan Linnés artnamn och slägtnamnet. I Bauhins Pinax heter den Euphrasia pratensis rubra.

* O. litoralis Fr. har enkel stjelk, bredare blad, kortare och mörkare blommor än den vanliga och växer på hafsstränderna.

10. Euphrasia (L.)

Fodret temligen regelbundet 4-klufvet. Kronans läpp längre än den breda, starkt-urnupna hjelmen, 3-flikig, med större, starkt-urnupen midtflik; svalget öppet. Ståndarknapparna tvåuddiga, men de kortare ståndarnes uddar olikstora. Fröhuset tvärt eller urnupet; fröen nästan spollika, strimmiga.

1. Ögontröstea
(Euphrasia officinalis L.).

En ettårig, vanligen omkring qvartershög ört med motsatta, äggrunda och sågade, starkt ådriga blad och hjertlikt-triangellika skärmblad. Blommorna bilda toppax och äro hvita eller blåhvita med upptill gul kronpip och vackert violettstrimmig läpp; svalget är hårigt. Ståndarknapparna äro hårkantade. Fröhuset är urnupet.

Växer på magrare betesmarker, backar och ängar, allmän. — Blommar i Juli, Aug. till långt inpå hösten. — Varierar mycket, såsom grenig och enkel; större, med bredare, nästan hjertlika blad (på bördigare mark) och mindre.

Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Caucasien, Mindre, norra och medlersta Asien (Siberien, Himalaia) och i norra Amerika.

Ögontrösten uppträder nästan alltid talrikt och gerna bland gräs (särdeles Svingel), Backtimjan o. d. Icke sällan "tyckas gräsen göra sig lägre för att låta den visa sina täcka blommor". Orsaken torde vara den att Ögontrösten, liksom Rhinanthaceæ i allmänhet, åtminstone till en del lefver parasitiskt på de närstående gräsens rötter. — Örtens namn antyder huru den ansetts verksam mot ögonkrämpor, hvarutinnan den fordom stod i stort anseende och hvarför den fanns på apoteken (ɔ: Euphrasia officinarum Bauh.). Annars hette den endast Euphragia (Cam.), Euphrasia (Fuchs.). Man begagnade antingen den utpressade saften, som insläpptes i ögonen, eller thé på örten under längre tid. Dess verksamhet kan likväl icke vara särdeles stor, då den är endast litet besk och har något sammandragande (lindrigt stärkande) egenskaper. — Bien besöka blommorna.

* E. parviflora Fr. har äggrundt-hjertlika skärmblad, tvärtrubbigt fröhus och små blommor med nästan glatt kronsvalg.

* E. gracilis Fr. är spenslig och har smalare och mindre sågade blad (med vigglik bas), nästan vigglikt, tvärspetsadt fröhus och glatt kronsvalg. Växer bland ljung i södra och medlersta Sverige. Fr. i Sv. Litt. Tidn. 1838, Mant. III.

* E. salisburgensis Funk växer (inom Sverige) endast på Gotland, der Westöö upptäckte den (Bot. Not. 1853).

Fries karakteriserar och belyser närmare Euphrasierna i sin Mantissa III.

11. Rhinanthus L.

(Skallerörter, Höskallror Fr.)

Fodret plattadt-bukigt (nästan uppblåst), tvåläppigt-4-tandadt. Kronläppen treflikig, kortare än hjelmen, som invid spetsen har en tand på hvar sida. Ståndarknapparna uddlösa, i kanten ludna (och sammanhängande). Fröhuset rundadt och platt; fröen nästan kretsrunda, gropiga, vanligen hinnkantade, talrika.

Skallerörterna äro ettåriga, med fyrkantig stjelk, motsatta, temligen smala (lansettlikt-jemnbreda eller nästan jemnbreda), sågade blad, nästan triangellika, starkt sågade skärmblad, och gula, violettblått-tandade, ensamma blommor, hvilka bilda nästan ensidiga toppax. De blomma i Juni, Juli och svartna temligen vid torkning. Fodret tillväxer efter blomningen och blir slutligen torrt-hinnaktigt, så att detsamma (med det mogna fröhuset) "skallrar" då växten skakas, hvadan svenska namnet. — Rhinanthus crista galli L. De gamle botanisterna (Bauhinus) kallade dessa växter Crista galli (mas och femina). Enligt nyare botanister äga vi tre Skallerört-arter:

* R. major Ehrh. är vanligen öfver fotshög och grenig och har bleka blomskärmar, blekare krona med krökt pip, längre och mera violetta tänder och blottadt märke. Växer på ängar (vanligen torrare) och åkrar (R. hirsutus Lam.), der den kan bli ett svårt ogräs. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Italiens öar, Grekland), i Algerien, Caucasien, Siberien.

* R. minor Ehrh. är vanligen mindre och enklare, med gröna blomskärmar, mörkare krona med rak pip och inneslutet märke. Växer på fuktigare ängar. — Utbr. genom Europa (undant. Sicilien, Grekland), samt i Siberien, Persien och norra Amerika.

* R. alpinus Bmg., i medlersta och norra Sveriges bergstrakter (samt på medlersta Europas högre berg).

Då fröhusen skallra är slåttertiden nära. ”Fröhusen, mogna, skaka de torra fröen, antydande att slåttertiden tillstundar” (L.).

Våra vanliga, ofvan skildrade och numera i allmänhet antagna Skallerört-arters åtskillnad är grundad på mindre märkliga kännetecken, ehuru de på sitt hela utseende äro lätta att skilja, såsom redan Linné anmärker (Flora lapp.). Han kände dem mycket väl, men betraktade dem endast som varieteter, och säger att man bör uppsöka bättre kännetecken, om de skola kunna anses såsom arter, emedan man annars ”åtnjuter samma privilegier, som tulipomanerna o. a.” Båda (med varr.) karakteriseras och belysas i Fries’ Mantissa III.

12. Pedicularis L.

Fodret vanligen bukigt, oregelbundet och något bladartadt-5- eller tvåläppigt-4-tandadt. Kronläppen 3-flikig, längre än hjelmen; hjelmen nästan rak eller krökt. Ståndarknapparna uddlösa. Fröhuset vanligen snedt äggrundt eller äggrundt-lansettlikt; fröen kantigt-äggrunda, vanligen gropiga, talrika.

Mångåriga örter med trind stjelk, vexelvisa, parbladigt delade eller inskurna blad; blommorna i toppax. De svartna m. e. m. då de torkas.

a. Kronans läppar slutna. Fröhuset nästan rundt, bristande i båda kanterna. Fröskalet vidt, hinnartadt, veckadt, nätliktpunkteradt. Sceptrum Htn.

1. Carlsspiran
(Pedicularis Sceptrum Carolinum L.)

är vanligen nära alnshög (men blir ock högre), med rak och stark, upprät, bladlös stjelk och stora, öfver 1 tum långa, blekt guldgula, rödspetsade blommor, hvilka sitta 3(—4-)kretsade och bilda ett prydligt toppax (ɔ: Kungsspira). Bladen äro alla samlade vid roten, icke sällan qvarterslånga, pardelade, med trubbiga, inskurna och naggade flikar. Skärmbladen äro kransvisa.

Växer i (mossiga) kärr, skogsmyrar (ↄ: Myrkung) och på våta (helst något skuggiga) ängar, allmän i Lapplands och tillgränsande trakters buskiga, öde kärr- och strandmarker och Norrlands skogstrakter (mellan Kemi och Jo var den så ymnig på vägen att den nästan hindrade hästen : L.) t. o. m. Dalarne, Vermland, Vestmanland och Upland. F. ö. i Nerike, Södermanland, Öster- och Vestergötland och inre Småland på några spridda ställen. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom Skandinavien (undant. Danmark), norra och medlersta Ryssland, Tyskland, Österrike, Ungern och Siebenbürgen till Dahurien.

Carlsspiran är en verklig praktväxt och en bland vår Floras utmärktaste alster. Den blef närmare och mera botaniskt bekant genom O. Rudbeck d. y., som fann den under sin lappska resa. Härom Linné (Flora lapp.): "O. Rudbeck d. ä. benämnde först i Sverige denna växt (i sin Catalogus horti Upsal., 1658) Antirrhinum (nostrum aquaticum flore luteo), men O. Rudbeck d. y. fann densamma vid Luleelfven nära Haresby, der jag ock läst hans och hans lysande sällskaps namn inristade i ett träd. Framför andra växter behagade honom denna utmärkt präktiga, med spändrak stjelk stoltserande och med kretsvisa blommor, nästan som på en spira, prydda växten, der hvar blomma lyser guldgul och har maskeradt bräm likt ett lejongap, men med måttligt blodröda läppar *). Derföre kallade han i sin lappska resas (Nora Samolad sive Lapponia illustrata, 1701) dedikation denna växt Sceptrum Carolinum efter vår (då regerande) stormäktigaste konung Carl XII och till de bragdstore Carlars minne". I nämnde bok lemnar han också på densamma den första goda figur (Linné kallar den t. o. m. optimam splendidissimamque).

Sednare (1731) utgaf J. O. Rudbeck ("Rudbeck nepos") såsom akademisk disputation en "Dissertatio botanica de planta Sceptrum Carolinum dicta", men hvars egentliga författare var Linné (till hvilken diss. han också, i hvad rörer växtens historia, hänvisar).

I sin Flora lapponica beskrifver Linné Carlsspiran noga och botaniskt på hela två sidor och tecknar på tab. IV en topp och ett rotblad, samt blomman, fröhuset och fröen, hvarvid han också anmärker dess skillnader, särdeles i blomma och frukt, från samslägtingarne. Det är med hänsyn till denna vigtiga skillnad, som Hartman, återställande

---

*) "Hvars blomma lik en hielm so gul som gullet lyser
Med blek och blodig mun samt blod-bestenkte blad".
(O. Rudbeck d. y.)

"— hvars raka och uppräta stam syntes honom (Rudbeck) lik en spira bekransad med blommor" (Swartz).

Rudbecks benämning, upptagit växten under eget slägte och åter kallat den Sceptrum Carolinum.

b. Kronans läppar öppna. Fröhuset spetsigt, bristande i ena kanten. Fröskalet trångt. Pedicularis Htn. — (Frier).

2. Kärrspiran
(Pedicularis palustris L.)

är qvarters- eller fotshög, upprät, vanligen mycket grenig, med uppstående grenar, glatt eller nästan glatt, upptill icke sällan alldeles mörkt purpurröd. Bladen äro oregelbundet enkelt- eller dubbelt-pardelade; skärmbladen inskurna. Blomaxen långa. Blomkronan är 7—8 linier, nästan rosenröd (sällan hvit); hjelmen upptill mörkare, lika lång som läppen, dess spets tvär, med en syllik tand på hvar sida nedtill. Fodret är tvåläppigt med krusigt inskurna och tandade läppar.

Växer i kärr och på våta ängar, allmän, helst på "kallbotten eller kalljord" (ɔ: fuktiga ställen som om nätterna utdunsta en kall dimma : Dybeck), hvadan den i Upland kallas Kallgräs. Blommar i Juni, Juli. — Förekommer i Lappland med nästan dubbelt mindre blommor. Enligt Linné kallas växten Skomakarskägg i Södermanland.

Utbr. genom Europa undant. nästan hela Italien, (Spanien), Grekland och Turkiet, samt i Caucasien, Siberien.

Kärrspiran skadar gräsväxten, har skarp smak och gör det bästa bete eller hö osmakligt för kreaturen, hvilka vanligen rata den ("pratorum vitium" : L.). Bland dess vanligare benämningar häntyda Lievarg, Gräsvarg (Dalarne), Ledgräs (Le-kallar : Dalsland) på dess elakhet mot lian (led, le, här troligen = ledsam, besvärlig). Sammalunda benämningen Jernört (kanske också för färgen).

"Allmogen anser denna vara bland de växter, som säkrast utmärka en viss jordmån. Till denna slutar man icke allenast af örtens talrikhet, utan äfven och noggrannast af sjelfva blommornas mer eller mindre mörkröda färg; och äfven flera andra kännetecken rådfrågas för samma ändamål" (R. Dybeck).

3. Skogsspiran
(Pedicularis silvatica L.)

är glatt, mera rent grön, upptill stundom rödaktig, vanligen grenad ända nere vid roten (flerstjelkig), med kort (2—3 tums), upprät och nästan alldeles blomklädd midtstjelk och omkring qvarterslånga, enkla, snedt-uppkrökta sidostjelkar (grenar). Bladen äro temligen bredt pardelade. Blomaxen korta. Blomkronan är vackert rosenröd, större än

Kärrspirans, och har kortare, mera delad, vid basen hvitaktig läpp. Fodret är stort, 5-flikigt och (bladartadt) tandadt.

Växer på våta skogsängar i södra och medlersta Sverige (och i södra Jemtland vid Berg), men temligen spridd. Blommar i Juni, Juli. — LINNÉ anmärkte under Vestgöta-resan (på Kinnekulle) skillnaden mellan denna och föregående art närmare.

Utbr. genom Europa undant. nästan hela Italien, Grekland och Turkiet, norra och södra Ryssland.

Dekokt på roten har berömts till insprutningar i fistel- och rötsår.

* P. hirsuta L. är 3—6 tum hög, upptill hvitullig, har (glest) parklufna blad, blekt-rosenröda blommor med nästan tvärtrubbig, alldeles tandlös hjelm och växer på Lapplands högre fjell. — O. RUDBECK d. y. upptäckte och lät måla denna art i Lule-Lappmark (1695). LINNÉ anmärkte den också och lät teckna den i sin Flora Lapponica.

4. Brandspiran
(Pedicularis flammea L.)

är glatt, vanligen 2—3-stjelkig, blommande endast 3—5 tum, men blir sedan högre, och har tjocka rottågor. Bladen äro lansettlika, (något) tillbakakrökt-pardelade. Blomaxet är långt, nedtill temligen glest. Kronan nästan ½ tum lång, glänsande guld- eller brandgul, med upptill nästan alldeles mörkröd, tvärtrubbig och tandlös, nästan rak hjelm, som är nära 3 gånger längre än den smalflikiga läppen. Fodret är 5-tandadt med nästan hela tänder.

Växer på Lapplands högre fjellar (ymnig), på fuktig mark, vanligen icke långt från snögränsen. — Utom Lappland i det nordligaste Amerika (Grönland, Klippbergen) och på Island.

LINNÉ upptäckte Brandspiran under sin lappska resa samt beskref och lät rita den i sin Flora lapponica. WAHLENBERG skildrar den ock närmare i sin Flora lapponica.

* P. Oederi Vahl liknar föregående art, men har mera krökt och mindre trubbig kronhjelm, som är endast omkring lika lång som den bredflikiga läppen. Blommorna äro något större och blekare, med (svagt) rödaktig hjelmspets. Växer i Jemtlands och Herjedalens fjelltrakter. Förekommer stundom med bladigt blomax (ɔ: P. virescens Whlnb.).

5. Lappspiran
(Pedicularis lapponica L.)

är omkring qvartershög, rak, vanligen alldeles enkel, stundom 2- eller 3-stjelkig, nästan alldeles glatt, och har svag och smal rot, lansettlika eller jemnbredt-lansettlika, parklufna blad och kort blomax med utspärrade blommor. Kronan är omkring 6 linier lång, helt och hållet blekgul, med hjelm och läpp nästan lika långa; hjelmen är upptill in-

krökt och bildar ett omkring linielångt, nästan tvärtrubbigt spröt. Fodret är 2-tandadt (-läppigt). Fröhuset mindre än hos de andra arterna.

Växer på torrare, mager mark i och vid fjellen. — Utbr. norra Sverige, Norge, Lappland, nordligaste Ryssland samt i Siberien och det nordligaste Amerika (Grönland o. a.).

O. Rudbeck d. y. upptäckte och lät måla denna art i Lule-Lappmark (1695). Sedan anmärkte Linné densamma under sin lappska resa (1732) och beskref samt lät teckna den i sin Flora lapponica, liksom Wahlenberg sedan närmare skildrar den i sin.

13. Melampyrum L.
(Skepling-slägtet).

Fodret 4 klufvet. Kronan plattad (från sidorna); dess läpp kort-3-flikig, tvåbucklig, lika lång som eller något längre än hjelmen, hvars kanter äro uppvikta. Ståndarknapparna sammanhängande med kanterna; rummen vanligen kort-uddiga. Fröhuset m. e. m. snedspetsadt äggrundt (bredare eller smalare), 2—4-fröigt. Fröen stora, släta, trinda, nästan aflånga.

Skeplingarna äro ettåriga örter med fyrkantig stjelk, motsatta, helbräddade eller nästan helbräddade blad; blommorna i ax eller ensamma i bladvecken. De svartna vid torkning.

a. Blommorna i ax, inom skärmblad.

1. Kammskeplingen
(Melampyrum cristatum L.)

är qvarters- eller nära fotshög, vanligen enkel, och har jemnbreda blad, 4-radiga blommor och spetsadt-hjertlika, hopvikta, kammlikt-fliksågade, mörkt-brunröda skärmblad, hvilka bilda ett tätt, 4-kantigt, 1—2 tum långt ax (ɔ: Korsört). Blommorna äro vanligen purpurröda (med gult svalg), men stundom (jemte skärmarne) hvitaktiga, omkring 6 linier långa.

Växer på torra, magrare ängar och ängsbackar i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste, Skottland, Irland, Portugal, Italiens öar, Grekland) samt i vestra och södra Siberien.

Kammskeplingen är ganska täck och särdeles utmärkt genom sitt mörka, fyrkantiga blomax och dettas vackra skärmar. Stundom äro också bladen rödaktiga. Redan Bauhins Historia (1650) upptager växten såsom Melampyrum cristatum (etc.).

2. Åkerskeplingen
(Melampyrum arvense L.)

är vanligen fotshög och grenig, med stadig stjelk, spetsadt-lansettlika blad och äggrundt lansettlika, parklufna, röd- (slutligen grön-)aktiga skärmblad. Blomaxet är temligen tätt, 2—4 tum långt; blomkronan 8—9 linier lång, röd, vid svalget något gul (och på underläppen något hvit). Fröhuset trubbigt, icke mycket snedt. Fröen likna mycket hvetekorn (ɔ: Kråk-, Korp- eller Pukhvete).

Växer på åkrar, särdeles råg- (icke sällan ett besvärligt ogräs) och gärden i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli. Linné anmärkte den (1741) på Gotland och Öland (allm.) och såg den också "växa allmän med sina härliga ax, bland säden på Skåne slätt" (L. i Vet. Ak. handl. 1741). — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och Skottland, Irland, Portugal, Italiens öar, Grekland; i Caucasien.

Då Åkerskeplingens frön komma bland säden, blir det bröd densamma lemnar, blåaktigt och beskt. Svinet äter dem gerna. — Redan Rivinus (1690) kallar örten Melampyrum arvense.

3. Lundskeplingen
(Melampyrum nemorosum L.)

är vanligen öfver fotshög (stundom 3 qvarter) och långt-grenig, med omkring qvarterslånga, glesa (isynnerhet nedtill) blomax med mörkblå skärmblad och gula blommor (ɔ: Natt och Dag, Landssoldat). Bladen äro temligen smalt äggrundt-lansettlika. Skärmbladen äggrunda med pillikt-hjertlik bas (nästan spjutlikt-triangellika), spetsade, hvasst tandade, violettblå (sällan hvitaktiga), men de nedersta vanligen liknande de andra bladen (= de nedersta blommorna i bladvecken). Blommorna äro vända åt en sida, 8—10 linier långa, höggula. Fodret är långt- och något krusigt täthårigt. — Genom sin blomställning utgör denna art en mellanlänk mellan slägtets båda grupper.

Växer i lundar och på buskiga ängar i södra och medlersta Sverige, särdeles i de östra landskaperna (utom på Gotland). Blommar bäst i Juni, Juli. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Brittiska öarne, Portugal och Spanien, Italiens öar, Grekland och Turkiet; i Caucasien.

Örten ökar mjölken hos kor och gör den smörrikare. Hästar tycka också om den. Linné var mycket intagen i denna växt, som, säger han (Flora suec.), med blommornas guld och skärmkronans violettblå så smyckar våra lundar att man tycker sig träda in i sjelfva Floras eller Auroras slott.

b. Blommorna alla i bladvecken, ensidigt vända.

4. **Koskeplingen**

(Melampyrum pratense L.)

är vanligen omkring fotshög, temligen spenslig, utspärradt-grenig, och har nästan lansettlika blad (de öfversta breda och glest tandade vid basen), samt utstående, vanligen hvitaktiga eller blekgula, 5—6 linier långa blommor med nästan slutet, gult svalg. De öfre ståndarnes ena knapprum är uddlöst. Fröen äro hvitaktiga och likna hvetekorn (ɔ: Kohvete).

Växer i magrare skogar och på torrare, något skuggiga skogsängar (helst på lerrik mark), allmän. Blommar bäst i Juli och Aug. — Har stundom (särdeles på Gotland) mörkröd, invändigt gulläppig blomkrona. — Utbr. genom Europa undant. Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, vestra och södra Siberien.

Kon betar gerna denna växt (såsom redan namnet antyder) och svinet lär begärligt äta dess frön, så att det ifrigt bökar och söker efter dem. Den är ganska sällskaplig; särdeles talrikt uppträder den i tallskogar o. d. bland Lingon o. a. — I Bauhins Pinax heter växten M. luteum latifolium, under hvilken benämning också O. Celsius upptager den i sin Katalog.

5. **Skogsskeplingen**

(Melampyrum silvaticum L.)

är i allmänhet mindre, spädare och mera blekgrön än föregående art. Bladen äro vanligen 2—3 linier breda, helbräddade eller de öfversta med en och annan liten tand vid den bredare basen. Blommorna äro nästan uppräta, endast omkring 3 linier långa, öppna, helt och hållet mörkgula (nästan citrongula). Ståndarknapparnas ena rum är något större och har längre udd än det andra.

Växer i bördigare skogar, i lundar och på skogsängar, allmän. — Blommar i Juli, Aug. — Förekommer i Skåne med nästan tumsbreda, äggrundt-lansettlika, spetsade blad (Htn). — Utbr. genom Europa undant. Holland, Belgien, Portugal, nästan hela Spanien, Italiens öar, Grekland och Turkiet; i Caucasien, vestra och södra Siberien.

Också Skogsskeplingen tycka kor mycket om, och på de betesmarker der Ko- och Skogsskepling växa ymniga, blir både mjölken riklig och smöret utmärkt godt och gult, såsom Linné anmärkte vid Lycksele (hvadan Norrlänningarne kalla dessa växter Mjölkvall, Kovall, Finnarne Woi-ruoha eller Smörgräs). — Skogsskeplingen bosätter och utvecklar sig i skuggan, men vänder sig mot dagern för att utslå sina blommor. Man ser icke sällan talrika, i grupper samlade

stånd, alla vändande sina blommor i en och samma riktning, som således utvisar från hvilket håll de mottaga det mesta ljuset. Detta gäller också om Koskeplingen, hos hvilken stjelken icke sällan vrider sig och vänder blommorna mot dagern, under det skärmarne äro ensidigt riktade åt motsatt håll. — O. Celsius är den förste botanist som (i sin Katalog, 1732) omtalar denna växt (ɔ: M. latifolium floribus parvis luteis).

4. OROBANCHEÆ.

Ståndarknapparne 2-rummiga, borstlösa. Blomkronans bräm 2-läppigt; svalget öppet. Fröhuset 1-rummigt, 2-skaligt; fröfästena (dubbla) längs skalens midt. — Bladlösa parasiter (snyltväxter).

14. Lathræa L.

Blomfodret klocklikt (stort), nästan regelbundet 4-klufvet. Kronans öfre läpp hjelmlik, hel, större än den 3-flikiga underläppen. Fröhuset alldeles uppbristande; fröfästena breda (och svampiga). Fröen nästan klotrunda, talrika.

1. **Vetterosen** (Fr.) eller **Fjällroten**
(Lathræa Squamaria L.)

En mångårig ört med hvit, köttig, grenig, tät- och tjockfjällig (nästan perlbandslikt-) rotstock, samt alldeles enkel, omkring 5 tum hög, blekröd, hinnfjällig blomstängel. Blommorna äro blekt-rosenröda, med nästan hvit underläpp, nästan hängande, och bilda en tät, ensidig, något lutande klase. Under fruktämnet, vid nedre sömmen, sitter en stor, bred, gulaktig körtel.

Växer vid skuggiga berg och klippor ("dit solens strålar knappt någonsin tränga"), i täta hassellundar, i södra och medlersta Sverige, m. e. m. sällsynt. Blommar tidigt om våren (April, Maj). Luktar icke obehagligt, men svagt. Torr svartnar den alldeles.

Utbr. genom Europa (undant. det allra nordligaste och Portugal, Spanien, Grekland) samt i Orienten och på Himalaia.

Den hvita, köttiga rotstocken som, stor och utbredd, bildar ett stadigt underlag, har fjälliga grenar, hvilka icke sällan sluta i blomstjelkar. Fjällen äro rundade, köttiga, motsatta, och vid dem utgå de mycket greniga rötterna. Dessa intränga medelst små utväxter i moderträdets eller -buskens rotbark och genom denna in i veden, der de liksom plantera sig. Från samma ställen på moderroten utgå sedan årligen skott, icke sällan med knoppar, hvilka alstra delade grenar. Allt detta fullbordas inom några veckor; sedan vissna stjelkarna och Lathræa döljer sig för att icke återses förr än nästa vår. — Växtens näring insuges genom de talrika, små, bruna, knöllika utväxterna på

rottrådarne, hvilka låda tätt vid trädrötterna. Dessa knölar bildas mest nära rottrådarnes spetsar, ensamma eller 2—3 tillhopa. Från deras undre yta skjuter ett bägarlikt utskott genom moderträdets rotbark in i splinten; genom denna och knölarna ledes näringen till rottrådarne och sedan vidare. Sådana knölar bildas troligen nya hvart år.

Somliga gamle botanister (Rivinus) kallade växten Squamaria (nemligen herba : Fjällört), hvadan artnamnet; andra benämnde den Dentaria, och som sådan upptages den i Frankenii Speculum (1659). — Också Rudbeckarne anmärkte densamma och tecknade den i sina Campi Elysii II såsom Orobanche — Funboënsis (Funbo vid Upsala).

15. **Orobanche** L.

Blomfodret (hos våra) 2-bladigt, med 2-flikiga blad. Blomkronans öfre läpp bredt-kupig, starkt urnupen och mindre än den 3-flikiga underläppen. Fröhuset bristande endast på sidan; fröfästena smala (dubbla). Fröen filspånlika, mycket små och talrika.

1. **Snyltroten**
(Orobanche major L.).

En fots- eller nära alnshög, bladlös och blekbrun, enkel ört, som växer på Väddklintens rötter, vid hvilka den under sin utveckling bildar en knöl, som sedan utgör stängelns bas. Stängeln är upprät, tjock men lös (nästan svampig), besatt med talrika, tunna fjäll, och slutar i ett tätt, 6—10 tums blomax. Blomskärmarne äro (nästan tumslånga) nära lika långa som blommorna, hvilka äro violett-brunaktiga. Foderbladen äro hopväxta på utsidan (framåt). Kronan är klocklikt-rörlik; pipen är något krökt utåt (nedåt), nästan trind, temligen lång; läpparne äro krusigt-naggade. Märket har två stora, gula knölar.

Snyltroten växer på gärden och åkerrenar (helst grusiga) i Skåne, sällsynt. Blommar i Juli, Aug. — J. Leche upptäckte densamma vid Rå, $\frac{1}{2}$ mil nära Helsingborg, och intog den i sina Primitier (1744). Wahlenberg anmärkte den (1822) på ett par andra ställen och skildrade den både med ord och bild i Svensk Botanik IX. Jfr Fries' utförliga beskrifning i Mant. III. — Utom Sverige växer den i Danmark, England, Belgien, Frankrike, Schweiz, norra Tyskland, medlersta och södra Ryssland.

Linné ansåg (Flora suec.) denna växt vara det "Skierffrö", som i allmänna lagen (Byggn.-balk. VIII: 4) förbjudes att så på andras åker, ehuru — säger han — man knappt torde behöfva frukta dess groning ("apud nos vix ac ne vix germinaret rarissima planta"). Med detta Skärffrö lärer dock menas Penninggräset (Thlaspi arvense).

* O. Cirsii Fr. liknar föreg. art, men är spensligare och något mindre, med smärre blommor, hvilkas foderblad äro fria. Växer endast i Vestergötland (Mösseberg), på rötterna till Borsttisteln (Cirsium heterophyllum). Upptäckt 1841 af Mathesius, som i Bot. Not. 1854 meddelade några underrättelser om den. Beskr. Fr. Mant. III.

* O. minor Sutt. är en gång för många år sedan sedd på Hallands Väderö (Fr.). Fries har ett enda exemplar, der "för mer än 30 år sedan" taget af Ljung d. y.

* O. Epithymum DC. tros växa på Gotland (Thorsborgen). Jfr Fr. Mant. III.

XIX. LENTIBULARIEÆ.

1. Utricularia L.
(Blåsörter, Vattenblädror).

Blomfodret 2-bladigt (det nedre bladet tuklufvet). Kronans svalg mest tillslutet genom den uppblåsta gommen; underläppen hel och rundad (kanterna mest nedvikta), den öfre 3-bugtig, med hel spets. Ståndarne inneslutna i den öfre kronläppen och krökta mot hvarandra; knapparne m. e. m. sammanhängande. Fröhuset klotrundt, icke eller oregelbundet (nästan kringskuret) uppbristande.

Blåsörterna växa mest i stillastående vatten, kärr o. d., och äro mångåriga med mycket smalt delade, blåsbärande blad och klasvisa blommor på upprät stängel från den flytande, bladiga stjelken. Blåsorna äro tunnt-hornartade och sitta antingen på bladen, på egna grenar, eller på båda delarne. Före blomningen innehålla de vatten, men mot blomningstiden utvecklas i dem luft, hvarigenom stjelken flyter upp, så att den kan höja blomstänglarne öfver vattnet. Efter blomningen fyllas blåsorna åter med vatten och växten sjunker. — Under första året (efter groningen) äga Blåsörterna en smal och fintrådig rot och alldeles enkel, bladig stjelk, i hvars spets en knopp utvecklas mot hösten. Denna knopp utväxer nästa vår; växten blir då grenig och blommar under sommaren. Efter blomningen bildar den knoppar i grenspetsarne, hvilka knoppar slutligen bli stora som ärter eller nötter, lossna från moderväxten och öfvervintra på botten eller i dyn sedan den öfriga växten, men isynnerhet bladen, mot hösten, multnat. Nästa vår uppkomma de åter till vattenytan och utvecklas till nya stånd med blad och "hängande blåsbärande grenar, hvilka göra tjenst som rötter utan att nå botten". Vanligast öka sig våra Utricularier endast på detta sätt.

1. Vanliga Blåsörten
(Utricularia vulgaris L.)

har smal och trind (nästan trådlik), glest- och utbredt-grenig, med de (upptill) tätbladiga grenarna fots- eller nära alnslång stjelk, öfver tums-

långa, dubbelt- eller tredubbelt-borstlikt-pardelade, talrikt-blåsbärande blad, och vanligen 8 till 10 tum hög, brun, omkring 6-blommig stängel. Blåsorna äro stora som hampfrön, snedt-äggrunda, i spetsen intryckta och besatta med två temligen långa hårknippen. Blommorna äro nära tumsbreda, mörkgula, med brandgult-strimmig gom och rödbrun, kägellik sporre; deras skaft kröka sig slutligen nedåt. Fröhusen stora som ärter.

Växer i stillastående, helst dyiga vatten, såsom insjöar, träsk och diken, och blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa, samt i Siberien, Algerien och norra Amerika.

Denna den vanligaste är också den storblommigaste bland våra Utricularia-arter, så att den med sina höggula, tecknade, ovanligt byggda blommor (icke olika vissa Calceolariers) kan göra sig bemärkt t. o. m. der, hvarest Neckrosen utbreder sin hvita krona och Vattennävan gungar sina rosenröda blomax. Blommorna vara helt kort.

* U. neglecta Lehm. liknar den vanliga, men är något mindre och har tilltryckt kronsporre. (Småland, Vermland). Först anmärkt af Fries i vestra Småland, Fylleå (Mantissa III).

2. Mellan-Blåsörten

(Utricularia intermedia Hayn)

är nästan dubbelt mindre än den vanliga och har klynnedeldt-tredelade blad med platta, smalt-jemnbreda eller syllika flikar, blåsorna på egna, bladlösa grenar och trådlik, rent grön, omkring 4-blommig stängel. Blommorna äro klart gula, på uppräta skaft; kronsporren är syllik; underläppen nästan plan. Fröhusen äro stora som pepparkorn.

Växer mest i kallare och djupare kärrvatten. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom norra, medlersta och östra Europa, samt i vestra Siberien, norra Amerika.

Redan Linné anmärkte denna art under sin lappska resa, men ansåg den endast såsom en U. vulgaris minor. Först Wahlenberg (Flora lapponica 1812) upptog den såsom egen art bland svenska växter.

* U. ochroleuca R. Htn är mycket spädare än föreg. art och har blåsorna både på bladen och på egna grenar, rödbrun blomstängel och blekgula blommor med kägellik, trubbig sporre. Växer sällsynt i Helsingland, Nerike, Vermland, Småland, o. a. R. Hartman upptäckte arten i södra Helsingland 1856 och beskref den i Botan. Notiser för år 1857, jemte våra andra Utricularier, om hvilka han der också meddelar intressanta anmärkningar.

3. Lilla Blåsörten

(Utricularia minor L.)

är mycket mindre än de andra och har hårsmalt-klynnedeldt-tredelade blad och nästan borstsmal, 3—5 tum hög, vanligen 3-blommig stängel.

Blommorna äro 2—3 linier långa, blekgula och strimmiga, med öppet svalg och vidväxt (mycket kort) sporre; deras skaft slutligen krökta nedåt. Fröhusen små som senapskorn.

Växer i skogskärr och diken (mindre allmän) och blommar i Juli. — Utbr. genom norra och medlersta Europa, samt i Italien, södra Ryssland, vestra Siberien o. a.

Linné anmärkte först denna art i Dalarne ("in fossis Dalecarliæ"), som är enda växtstället i Flora suecica ed. I, der han också på densamma meddelar en närmare (den första egentligt botaniska) beskrifning.

* U. Bremii Heer, som mycket liknar föreg., men har ännu mindre blommmor, växer, sällsynt, i Småland (samt på ett och annat ställe i Vermland och Ångermanland).

2. Pinguicula L.
(Fetört-slägtet.)

Blomfodret 2-läppigt, med 3-klufven öfver- och 2-klufven underläpp. Blomkronans svalg öppet; underläppen 3-, öfverläppen 2-klufven. Ståndarne uppkrökta (nästan parallela), knapparna fria. Fröhuset tvåskaligt, bristande till omkring midten.

Fetörterna äro mångåriga, m. e. m. beklädda med mjuka och genomskinliga, en klibbig vätska utsöndrande körtlar. Deras rot är trådig; bladen helbräddade med invikta kanter och bildande en utbredd, till marken tryckt krets (rosett) vid roten; blommorna äro lutande (nästan omvända), ensamma på smala, uppräta stänglar från bladrosettens midt. Genom sin klibbiga körtelbeklädnad kännas bladen liksom bestrukna med fett, hvadan namnet Fetörter. På nämnde beklädnad beror ock dessa växters egenskap att ysta och bevara mjölk och med hänsyn till hvilken de kallas Tätörter, Tätgräs. Detta gäller dock icke om den tredje arten (Håriga Fetörten).

1. Vanliga Fetörten
(Pinguicula vulgaris L.)

har 3 till 4 tums eller högre, svagt småhåriga stänglar, nästan äggrundt-elliptiska (eller tunglika), något köttiga, gulaktigt blekgröna blad och syllikt-kägellik, vanligen rak kronsporre. Blomkronan är blå med gråludet, nästan uppblåst svalg; stundom (enligt Linnés iakttagelser i Lappland och Cand. O. Nordstedts på Billingen) violett och hvitläppig.

Växer på fuktig ängsmark, helst i bergstrakter, och blommar i Juni, Juli. Varierar stundom (Lappland, Gotland) med hårigare stänglar och mindre blommor. — Utbr. genom Europa (undant. bl. a. Sicilien, Grekland, södra Ryssland), samt i Siberien och det nordligare Amerika.

Fetörtens blad bilda gulaktiga, på den mossiga kärrmarken platt utbredda rosetter. De äro byggda af glesa, stora celler och erhålla snart den glänsande, liksom feta eller oljiga yta, som gör dem lika ogenomträngliga för vatten, som vattenfoglarnes fjäderklädnad. Under knopptillståndet äro deras kanter inrullade uppåt. — Den segt-slemmiga vätskа, som bladens körtlar utsöndra, gör spenvarm mjölk seg och, då den löpnar, nästan utan sur vassla, men med mindre grädde (ɔ: Norrl. tätmjölk). Härtill läggas bladen på silen eller ingnidas på bunkens botten. Mjölkbunken lemnas sedan i svalt rum några dagar, och kan sedan ett skedblad af denna mjölk nyttjas på samma sätt o. s. v. ganska länge ("— lac compactum hyperboreorum, cujus vis multiplicativa, fermenti instar, infinita est": LINNÉ).

Örten antyder kall jordmon och tros vara skadlig för får. Saften skall döda ohyra. — Bland växtens gamla (numera obrukliga) namn är, enligt DYBECK, Hårgula, som utvisar densammas användning såsom hårmedel, nemligen för att åstadkomma det fordom i norden så beprisade gula håret. — Redan Clusii Historia (1601) upptager örten.

* P. alpina L. har glatt stängel, bredare, hvit (torr något rödaktig) krona med gult svalg (gulfläckig underläpp) och kortare, bredare, krökt sporre. Växer på Lapplands fjellar och på Gotland. Redan O. RUDBECK d. y. anmärkte och lät måla arten under sin lappska resa (1695). Den har troligen samma egenskaper och användbarhet som den vanliga (Whlnb.).

2. Håriga Fetörten
(Pinguicula villosa L.)

är mycket mindre än de båda andra arterna och har små och tunna, m. e. m. rundade, skåliga blad, hvilka icke äro feta som hos de båda andra, men deremot håriga i kanterna, isynnerhet nedtill. Stängeln är borstsmal, endast $1\frac{1}{2}$—2 tum hög, men särdeles körtelhårig. Fodret är också hårigt. Kronan är violett med mörkt blåstrimmigt bräm och två gula, mörkprickiga ögon på underläppen; sporren vänd bakåt, smaltkägellik, nästan nållik, längre än brämet, hvars flikar äro bredt urnupna. Fröhuset är bredt bägarlikt omvändt-hjertlikt.

Växer i skogskärr, på Hvit- och Rödmossa (Sphagnum), i Lappland och (sälls.) Norrland. F. ö. endast i Norge, ryska Lappland (Kola), nordvestra och arktiska Amerika. Tillhör den subalpina regionen. — O. RUDBECK d. y. upptäckte och lät måla denna högst märkliga art under sin lappska resa (1695) samt upptog den i sin Index. LINNÉ såg den blott en gång (i Jockmocks socken) och omtalar den helt kort i sin Flora Lapponica. Enligt HARTMAN är hans figur kopierad efter Rudbecks målning med tillsatt fruktstängel. WAHLENBERG beskrifver växten närmare i Fl. Lapponica.

Under det de båda andra Fetörterna växa mest på dyjord, är deremot denna inskränkt till rödmoss- (Sphagnum-)kärr, och de vidsträckta sådana i nordligaste Lappland äro dess egentliga hem. "I den delen af detta land, — som långsammast sluttar utan att bilda sjöar och hvilken dessutom torde njuta mesta arktiska sommarvärmen, — der bilda sig de största rödmosse-kärren, som till och med af en öfverdrifven grundsyra på sig uppskjuta liksom ättehögar af rödmossa. Sådan är trakten isynnerhet omkring Enontekis, och emellan samt invid densammas rödmosse-ättehögar växer denna art ymnigare och vackrare än annorstädes". Whlnb. (sv. bot.).

XXII. PRIMULACEÆ.

1. PRECIÆ L.

Blommorna på längre eller kortare stängel. Kronan tratt- eller fatlik. — Fröhuset bristande med skal.

1. Hottonia L.

Blomfodret 5-deladt. Kronan fatlik; brämet 5(—8-)deladt, med urnupet-trubbiga flikar; pipen trind, svalget bart. Ståndarne 5 (—8), hos somliga blommor lägre och inneslutna, hos andra högre och utskjutande. Fröhuset 5-skaligt, men skalen knappt (mycket sent) eller endast vid midten uppbristande. Fröen talrika, med ärret på basen; grodden rätvänd (rotämnet närmast ärret).

1. Blinkan
(Hottonia palustris L.).

En mångårig ört, som växer i vatten, deri stjelkar och blad äro nedsänkta. Stängeln är upprät, nästan fotshög, trind, pipig och nederst uppsvälld. Blommorna bilda glesa (icke sällan 5) kransar och äro hvita eller rödletta, pipen upptill och svalget gula; deras skaft bli slutligen nedkrökta. Bladen äro kretsvisa eller rosettlikt närmade, kammlikt-pardelade, glänsande, något lika Röllekans, hvadan växten ock benämnes Vattenrölleka (ɔ: Millefolium aquaticum Bauh.). Rotstocken är lång och smal, med långa, smala, enkla rottågor, mycket lös och svampig, grön.

Växer i träsk och andra mera stilla vatten, helst på mullbotten, i södra och medlersta Sverige. Blommar i Maj, Juni. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Skottland, Portugal (Spanien), Italiens öar, Grekland, Turkiet.

Hottonians bladklädda stjelkar bilda i lugna och stilla vatten täta massor, riktiga skogar, i hvilka talrika vattendjur, särdeles små mollusker, ha ett säkert tillhåll. De äro långa och utgå från en central-rosett, som sänker sina starka rötter i dyn; de grena sig upprepade gånger medelst talrika knoppar, som bildas nästan ständigt, lossna om hösten och bibehålla sig uti vattnet. Bladen äro än rent gröna än brunaktiga och tillhopa likna de långa plymer i vattnet, hvars minsta rörelse inverkar på dem. Då växten blommar, liknar vattenytan nästan en äng, der blomstänglarne vaja liksom gräsens vippor på denna. Vid mognaden kröka sig fröhusens skaft nedåt, så att fröen kunna komma i vattnet och sedan sänka sig till botten.

Blinkan är en ganska täck ört, särdeles genom sina blommor, hvilka såsom WAHLENBERG (Svensk Botanik) yttrar "äga liljans hvithet skiftande med någon lätt rosenrodnad, oskuldens sinnebild, hvilken stående i djupa kärren kan väcka deltagande för sådant öde och förtjena samma poetiska dikt, som gaf LINNÉ anledning att benämna Andromeda". WIKSTRÖM anmärker (Stockholms Flora) att densamma, jemte flera andra vattenväxter, såsom Nymphæa, Stratiotes, har ett mera tropiskt än nordiskt utseende, utgörande "en verklig prydnad för våra sjöar, elfvar och kärr". — BOERHAAVE uppkallade Hottonian till sin företrädares, Dr P. Hotton's minne. HOTTON var Med. och Bot. Professor i Leyden och dog 1709.

2. **Primula** L.
(Viv-slägtet).

Blomfodret 5-klufvet (eller 5-tandadt). Kronan tratt- eller fatlik; brämet 5-deladt, med (hos våra) nästan omvändt-hjertlika flikar; pipen trind, med öppet (bart) svalg. Ståndarne 5, inneslutna; strängarne mycket korta. Fröhuset 5(—6)-skaligt, men skalen bristande endast upptill, bildande lika många tänder (en och annan tand vanligen tudelad). Fröen talrika, med ärret på buken; grodden tvärvänd (parallel med ärret).

Mångåriga örter med nästan tvärbiten rotstock, blommor i svepestödd flock och hela blad, de sednare bildande en rosett kring stängelns (eller stänglarnes) bas. Namnet Viva kommer, enligt DYBECK, af någon blommornas likhet med förr brukliga qvinnohufvudbonader hvivor (hufvor).

* Blommorna m. e. m. lutande. Blomkronan gul, med vidt kronsvalg. Fodret högt-5-kantigt, vidt. Primulastra.

1. Trädgardsvivan
(Primula elatior Jacq.)

har vanligen öfver qvartershög stängel, äggrunda eller nästan elliptiska, vågigt naggtandade, skrynkliga, småludna blad (basen icke sällan något hjertlik). Blommorna äro något uppräta och sakna lukt. Kronan är svafvelgul, fatlik med något skåligt bräm, bredare än hos Gulvivan.

Växer i ek- och bokskogar i Skåne, sälls. (Öfvedskloster uppt. D. Leche enligt L.). Blommar i April, Maj. — Odlas mycket (med dubbla och röda blommor) i trädgårdar till prydnad. — Utbr. nästan endast genom medlersta och norra Europa (undant. det nordligaste och Skottland, Irland) samt i vestra och södra Siberien.

Innan skogens träd ännu utvecklat sina blad, kunna vårsolens strålar obehindradt uppvärma marken och väcka de slumrande fröen och knopparna, hvilka nu snart, under skogens hägn och skyddade mot slättens kalla vindar, uppspira. Då utvecklar sig också den vackra Trädgårdsvivan, som visserligen något liknar den vanliga, men lätt skiljes genom sina mjuka blad och stora, klart svafvelgula blommor. Linné ansåg den dock såsom endast en varietet af den vanliga Gulvivan ("var. β elatior, constans, — temporis filia —").

* P. acaulis Jacq. med mycket kort eller ingen stängel och blekgul blomkrona med platt, nära tumsbredt bräm, växer på ett par tre ställen i Skåne (Kullaberg). Uppt. derstädes af Mag. Hildebrand 1828.

2. Vanliga Gulvivan
(Primula veris L.)

har vid blomningen omkring qvartershög, sedan något högre, stängel (eller stänglar) och tumsbreda, äggrunda eller elliptiska (icke sällan något hjertlikt-), skrynkliga, under småludna, vågigt naggtandade blad, ensidigt lutande blommor och trattlik, gul, kring svalget brandgul krona med skåligt, knappt 5 linier bredt bräm (ↄ: Oxläggor, Gullvivor). Utblommad blir flocken upprät. Fröhusen äro inneslutna i det tillväxta, nästan klocklika blomfodret och krönas länge med den vissnade, nu omvändt-trattlika kronan. Blommorna (och rotstocken) äro svagt välluktande.

Växer på öppna, högländta ängar, ängsbackar och betesmarker till Vesterbotten och Lappland, men sällsynt norr om Gestrikland. Blommar i Maj, Juni ("från svalans ankomst till granens blomning"). — Utbr. genom nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien.

Då, sedan snön bortgått, ängarne börja grönska på nytt, visar sig Gullvivan, såsom ett säkert vårtecken, och utslår under de första vackra vårdagarne sina mildt doftande blommor, hvilka liksom gamla bekanta

helsa oss och förkunna att en vackrare årstid nalkas eller redan inträtt. Redan om hösten har växtens i marken dolda stam (rotstock) bildat sin toppknopp, och knappt är vintern förbi innan dennas späda, skrynkliga och i kanterna tillbakavikta blad utbreda sig på marken, utbildande från sina veck nya rötter att stöda och nära den unga växten, som snart blommar och mognar. Utblommad förlorar Gullvivan sig snart bland gräset och de andra örterna, dess blad vissna och den lemnar åt andra växter den plats den intog; den somnar för att åter vakna nästa vår.

Roten (rotstocken) smakar anis och kan användas till att lägga på dricka för att gifva det god smak. — Blommorna brukas att lägga på bränvin och till ett slags vinberedning. — ”Siuder man thesse blomster i god ätikio och tager sedan i näsan, thet stillar tandevärk ad miraculum” säger Palmbergs Örtekrantz. — De späda bladen kunna nyttjas till sallat och grönkål om våren. — Gulvivan, denna ”vårens förstling” är, anmärker Dybeck, allmänt omtyckt bland allmogen för sin täckhet och behagliga lukt. Intet svenskt blomster, säger han, ”ses oftare än detta i Maj och början af Juni månader pryda bondstugan, och såsom kyrkblomster (J. Mariæ Nyckelknippa, S:t Pers nycklar) behåller det ännu — sedan många förkastats — sitt anseende. Blomman användes under medeltiden vid mjödberedning, och ännu på några orter i julbuskan”. Örten är tecknad redan i Til-Landz' Icones och Bauhins Historia (1650) upptager den såsom Primula veris odorata etc.

** Blommorna uppräta. Blomkronan röd eller blåaktig, med trångt kronsvalg. Fodret trubbkantigt, trångt. Aleuritiæ.

3. Blåvivan
(Primula farinosa L.)

har qvarters-, stundom nära fotshög stängel (eller stänglar), små (tumslånga och 3—4 linier breda), tunna, tung- eller nästan spadlika, naggade, glatta, under vackert ådriga och vanligen hvitpudrade blad (ɔ: Blek. Mjölört, Skån. Melblomster), uppräta blommor och fatlik, i början nästan rosenröd, sedan blåröd och blekt-blåaktig (lilas), stundom hvit, omkring 5 linier bred krona.

Växer på sidländta, magra ängar och betesmarker, till Helsingland; nordligare ganska sällsynt (Jemtland o. a.) liksom i vestra Sverige.

Blommar i Maj, Juni (ɔ: Majblomster i Östergötl., Lärkblomster och Svalblomster i Upland och Roslagen). Förekommer stundom (såsom på Öland) utan eller nästan utan stängel. — Utbr. genom

norra, medlersta och östra (Pyreneerna—Balkan) Europa, samt i norra och medlersta Asien.

Blåvivan är en bland våra täckaste vårväxter och under blomningen en riktig prydnad för de ställen, der den växer ymnigt, men också ett tecken till dålig jordmon. ”När svalan börjar visa sig, skyndar Blåvivan att måla tufvorna på kärrängen, en syn som vore dubbelt förnöjande, om ej den lysande mängden vittnade om ställets ofruktbarhet såsom magert och vattensjukt”. (SWARTZ.)

”Det lider ingen tvifvel, säger DYBECK, att detta blomster — för rotens användbarhet (till bröd) — under medeltiden (ɔ: J. Mariæ blomma) och törhända äfven längre tillbaka, varit mycket hylladt”. Nu mera har växten knappt någon annan användning än till små blomqvastar och till prydnad i blomsterglas. — Redan FUIRÉN anmärkte Blåvivan i Blekinge och på Gotland.

* P. scotica Hook. liknar mycket den vanliga Blåvivan, men är mindre, stadigare och har mörkvioletta blommor i mycket tät flock; kronpipen längre (dubbelt så lång som fodret). Den tillhör fjellrakterna. Först upptagen som svensk i Fries' Mantissa III.

* P. stricta Horn. har längre, nästan bara (opudrade) blad, glänsande mörkgrön stängel, som vanligen är högre än Blåvivans, och färre, blekt-gridelina blommor. Den tillhör också fjelltrakterna.

3. Androsace L.

Blomfodret 5-klufvet (eller 5-tandadt). Kronan (hos vår art) nästan fatlik; brämet 5-deladt, med trubbiga eller intryckta flikar; pipen (vanligen kortare än fodret) äggrundt-kägellik eller bukig, med (sammandraget och) nästan slutet-knöligt svalg. Ståndarne 5, inneslutna; strängarne mycket korta. Fröhuset 5-skaligt eller 5-tandadt, vanligen 5-fröigt. Fröen som hos föreg. slägte.

1. Hillskon
(Androsace septentrionalis L.).

En liten två- (nästan ett-)årig ört med lansettlika, tandade blad, hvilka bilda en utbredd rosett vid roten, och vanligen omkring qvartershög, upprät stängel eller stänglar, som bära en mångblommig flock inom svepe. Blommorna äro hvita, små (fodret slutligen större än kronan). Förekommer stundom nästan utan stängel.

Växer på grusbackar, sandåsar och kalkberg i södra och medlersta Sverige, men saknas i de vestra landskaperna utom i Vestergötland.

Blommar i Maj, Juni. — Utbr. genom norra, medlersta (undant. Brittiska öarne, nästan hela Frankrike) och östra Europa, samt i Siberien, norra China, nordligaste och nordvestliga Amerika.

Redan FUIRÉN anmärkte denna växt vid Slite på Gotland och O. CELSIUS vid Upsala (ɔ: Androsace vulgaris etc. Cels. Cat.).

2. ROTACEÆ L.

Blommorna på bladig stjelk. Kronan vanligen hjullik eller klocklikt-hjullik. — Fröets grodd tvärvänd (parallel med ärret).

* Fröhuset uppbristande på längden.

4. Samolus L.

Blomfodret 5-klufvet och vidväxt till omkring midten. Kronan nästan klocklik (fatlik med kort pip); brämet 5-deladt, med 5 smala, inkrökta tänder (outbildade ståndare) mellan flikarne. Ståndarne 5. Fröhuset bristande till midten i 5 slutligen tillbakarullade skal, mångfröigt.

1. Samos-örten
(Samolus Valerandi L.).

En ettårig, omkring qvarters- eller nära fotshög, alldeles glatt, något vattig ört med omvändt-äggrunda och bredt-spadlika, rent gröna eller något blåaktiga, vexelvisa blad, de nedersta (rotbladen) nästan rosettlikt närmade, och små hvita blommor i lång, upprät toppklase (eller -klasar). Fröhuset är nästan klotrundt och knappt större än ett hampfrö.

Växer på södra och medlersta Sveriges sandiga hafsstränder, men endast vid östra kusten. Blommar i Juli, Aug. Då LINNÉ utgaf sin Flora suecica var Samos-örten (inom Sverige) anmärkt endast i Roslagen. — Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste, samt i alla andra verldsdelar (Algerien, Egypten, Persien, Caucasien, Siberien, Ostindien, på Cap, N. Holland, i Amerika).

Örtens slägtnamn och svenska benämning härledas af grekiska ön Samos. Redan i Bauhins Historia (1650) heter den Samolus valerandi.

5. Trientalis L.

Blomfodret vanligen 7- (5—7-)deladt. Blomkronan stjernlik (platthjullik), vanligen 7-delad ända till basen. Ståndarne vanligen 7. Fröhuset uppbristande med 5—7 skal, hvilka slutligen rulla upp sig. Fröen 5—10, punkterade, tätt närmade och bildande ett litet blottadt men med en tunn, nätlik hinna täckt klot.

1. Stjernrosen eller Dufkullan
(Trientalis europæa L.).

En vanligen omkring qvartershög, späd och glatt, mångårig ört med enkel, upprät stjelk, som upptill bär nästan kretsvis närmade,

lansett- eller ovalt-lansettlika och smalt-omvändt-äggrunda, svagt nagg-sågade blad och 1 eller 2 (sällan 3), hvita eller blekt-rosenröda, täcka blommor, ensamma på trådsmala, uppstående skaft. Rottrådarne äro nästan enkla, hvita, och utgå nästan strållikt från den lilla hvita, köttiga, nästan knöllika rotstocken, hvilken vanligen utvecklar några trådlika, hvitglänsande skott (stoloner), liknande krypande rötter. De flesta bladen äro samlade vid stjelkens spets och endast några små, m. e. m. fjällartade, sitta glest strödda nedtill. Blomskaftet (eller blomskaften) utgår i de nedersta toppbladens veck och uppskjuter mellan de andra bladen, så att blomman (eller blommorna) kommer nästan midtuti bladkretsen. Blomkronan är mycket tunn och har smalt-ovala flikar, hvilka på fuktig mark vanligen bli trubbiga och bredare.

Växer i skogar och (helst något fuktig) skogsmark (allmän) och blommar i Maj, Juni; mognar i Juni. — Utbr. genom norra, medlersta (undant. Frankrike) och östra Europa. ”Knappt någonstädes i verlden ymnigare än i Vesterbotten” : L.

Blomman lutar alldeles vid regnväder, på det frömjölet (pollen) ej må bli vått (L.).

Linné var särdeles intagen i denna växts enkla skönhet. Han kallar den (i Flora lapp.) ”den behagligaste, enklaste eller riktigare regelbundnaste bland alla blommor” han sett, och på ett annat ställe vet han knappt huruledes dess behag så kunna tjusa ögat, om icke ”genom symmetrien, all skönhets moder”. Märklig är den också genom det i blomman rådande 7-talet, som är så sällsynt (i klassen Heptandria är denna den enda svenska växt). Den alldeles platta, piplösa, stjernlika kronan är också något ovanligt, liksom hela växtens utseende är temligen egendomligt. — I Bauhins Historia heter örten Herba Trientalis och Frankenii Speculum upptager den såsom Hermodactylus caninus (”Wild Hermodadler”).

6. **Lysimachia** L.

Blomfodret 5—10-deladt. Blomkronan hjullik eller hjullikt-klocklik, 5—10-delad. Ståndarne 5—10, uppkommande i kronans botten. Fröhusets skal 5, men stundom knappt eller endast delvis uppbristande. Fröen släta eller smått gryniga. — Mångåriga örter med gula blommor, motsatta eller kretsvisa blad.

a. Naumburgia Mnch. (Thyrsanthus Schrk). Blomkronan nästan klocklik, vanligen 6- (5—10-)delad, med smala (jemnbreda) flikar och stundom en och annan liten tand emellan. Ståndarne vanligen 6 (5—10), fria sinsemellan. Fröhuset knappt uppbristande; fröen 1—5.

1. Topplösan (Fr.)

(Lysimachia thyrsiflora L.)

är upprät, fots- eller nära alnshög, och har rak, alldeles enkel stjelk, spetsadt-lansettlika blad med bred bas och små, icke sällan saffrangult punkterade blommor, hvilka bilda täta och korta, nästan ellipsoidiska klasar (ɔ: spiror, thyrsi) på skaft ur de medlersta (och nedre) bladens veck. Blomkronan är kortare än ståndarne och spiran.

Växer i bäckar, kärr och på dyiga sjöstränder, isynnerhet i skogs- och bergstrakter. Blommar i Juli, och har kortare blomningstid än slägtets andra arter emedan blommorna utslå nästan på en gång.

Utbr. genom norra, medlersta (undant. nästan hela Frankrike) och östra Europa, samt i södra Siberien och det nordligare Amerika.

Är "singularis" med sina på upprät stjelk sidosittande blomklasar, sin ända till basen delade blomkrona samt dess tänder och punkter (L.).

b. Lysimachia Mnch. Blomkronan hjullik eller nästan hjullik, bredt-5-delad, utan tänder. Ståndarne 5, kortare än kronan; strängarne vanligen något sammanväxta. Fröhuset uppbristande; fröen talrika.

2. Vanliga Lysingen

(Lysimachia vulgaris L.)

är alnshög eller högre, upprät, och har nästan lansettlika och lansettlikt-äggrunda blad, 2—4 (vanligen 3) i kretsen (något liknande vissa Pilars : Videgräs), och temligen stora, glänsande guldgula blommor, hvilka vanligen bilda en bladig, stor och prydlig toppvippa (ɔ: Gullspira). Ståndarne äro olikstora och rörlikt-sammanväxta till omkring midten. Blomkronan är nästan stjernlik.

Växer på stränder och i kärr, helst bland buskar, och blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Italiens öar, Grekland), samt i Mindre Asien, Caucasien, Siberien.

Bland de örter, som mest pryda stränder eller andra vattenkanter, är Vanliga Lysingen en. Antingen den visar sig enstaka eller sällskapligt, utmärker den sig alltid med sin resliga växt och sina väl ordnade knippen af guldgula, regelbundna blommor. Den sällskapar gerna med Pilbuskar och Fackelblomster, med Floksörten och andra växter, som älska fuktighet och svalka. Men denna ganska prydliga växt saknar nästan all lukt och smak, eller andra märkligare egenskaper. Endast såsom färgväxt är den användbar. Roten färgar nemligen brunt och örtståndet gult.

3. Mynt-Lysingen
(Lysimachia Nummularia L.)

är krypande, nära fotslång, med motsatta, m. e. m. rundade blad (de nedre nästan slantlika) och något välluktande, stora, 4—6 linier breda, ensamma blommor på långa skaft ur bladvecken. Ståndarne äro nederst sammanväxta till ett kort rör.

Växer på fuktig eller tidtals öfversvämmad ängsmark i södra och medlersta Sverige (spridd). Blommar under Juli. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste, Italiens öar, Grekland o. a.; i Caucasien. — J. Leche upptäckte denna art (som svensk) i Skåne och upptog den i sina Primitier (1744); Linné året derpå i Flora suecica.

Mynt-Lysingen är också en ganska vacker växt, både genom sina stora, klargula blommor och dessas ställning på den med sina rundade blad till marken tryckta stjelken; då den är som bäst utvecklad och blommar som rikast, liknar den en liten blomster-guirland. — De gamle botanisterna (Dodonæus, Bauhinus) benämnde växten, med hänsyn till bladskapnaden, Nummularia (major etc.), nemligen herba, hvadan artnamnet (ɔ: nummus = mynt).

4. Lund-Lysingen
(Lysimachia nemorum L.)

är späd och nästan nedliggande, omkring qvarterslång, glänsande glatt, med motsatta, äggrunda, spetsiga blad och små, endast 2—3 linier breda, blommor, ensamma på långa, trådsmala, slutligen tillbakakrökta skaft ur bladvecken. Ståndarne äro fria. Fröhuset säges brista i två skal, hvilka slutligen bli det ena 2- det andra 3-klufvet.

Växer vid skuggiga bäckar och på andra skuggigt fuktiga ställen i Skåne, sällsynt. Blommar i Juni, Juli. — Blomkronan lärer sluta sig om qvällarna och öppna sig om morgnarna, men både luta och sluta sig om dagen är regnig. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och östligaste samt Grekland och Turkiet.

Först upptagen bland svenska växter af Retzius, sedan närmare omtalad i Fries' Novitier (1828). Fries anmärkte den 1827 vid Öveds-kloster. Liljeblad trodde den vara inkommen från Tyskland.

** Fröhuset uppbristande på tvären (med lock). — Blommorna ensamma i bladvecken.

7. Anagallis L.

Blomfodret 5-deladt. Kronan lossnande, hjullik, bredt 5-delad. Ståndarne 5, med håriga strängar.

1. Rödarven
(Anagallis arvensis L.).

En ettårig, vanligen 4—6 tums, alldeles glatt och temligen späd ört med motsatta (stundom 3 i krets), m. e. m. äggrunda, nästan trenerviga, under mörkpunkterade blad och täcka, omkring 4 linier breda blommor på långa, smala, slutligen nedåt krökta skaft. Blomkronan är vanligen tegelröd, men stundom också (i Skåne) blå; den har kort-körtelhåriga kanter. Fröhuset är knappt större än ett pepparkorn.

Växer på torrare åkrar, gärden o. d. i södra (och medlersta) Sverige, ymnigast i Skåne, på Öland och Gotland. Linné anmärkte den först på sistnämnde ö (vid Martebo kyrka o. a.) enligt hans uppsats i Vet. Ak. handl. 1741, med iaktt. att "bladen äro på undre sidan med svarta punkter beströdda". — Utbr. genom hela Europa (undant. det nordligaste) samt spridd i de andra verldsdelarne. — Förf. samlade den (blåbl.) på Malta, blommande d. 10 Febr.

Blommar i Juni, Juli. — Då vädret är vackert öppna sig blommorna kl. 8 f. m. och sluta sig strax på e. m., men under våt och kylig väderlek slutas de förr eller förbli slutna tills vädret blir bättre.

Rödarven har fordom varit använd i åtskilliga sjukdomar (såsom mjelt- och ögonsjuka, vattuskräck), men dess verksamhet är säkerligen ringa. Enligt Plinius betraktades den icke sällan såsom en "herba magica", hvilken skulle kunna utgöra skyddsmedel mot allehanda ondt.

8. Centunculus L.

Blomfodret 4(—5)-deladt. Kronan varaktig (vissnande), nästan trattlik, kortare än fodret, 4(—5)-klufven, med kort, nästan klotrundt-bukig pip. Ståndarne 4 (—5), med glatta strängar.

1. Knutarven
(Centunculus minimus L.).

En liten och oansenlig (blommande endast tumshög, äldre ett par tum), ettårig, glatt ört med vexelvisa, vanligen äggrunda, $1\frac{1}{2}$ linie långa blad och mycket små, hvita eller blekt-rosenröda blommor, hvilka äro nästan utan skaft. Fröhuset är knappt större än ett senapskorn. — Är vanligen m. e. m. grenig, men förekommer också (Halland, Öland) alldeles enkel (och nästan enblommig), med smalare, nästan lansettlika, blad.

Växer på sandiga åkrar och fuktiga sandmarker, isynnerhet nära kusten, i södra och sydvestra Sverige, i Vermland och på Gotland.

Blommar bäst i Maj och Juni. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och Spanien, södra Italien och dess öar, Grekland, Turkiet; (i Siberien, Brasilien). — J. Leche upptäckte växten (som svensk)

i Skåne ("Sandby, Ramlösa och Vegeholm") och upptog den i sina Primitier och i uppsatsen i Vet. Ak. handl. 1744; året derpå intog Linné den i sin Flora suecica.

Knutarven är säkerligen den minsta bland alla Primulaceer, men uppträder vanligen i temligen täta grupper. Mentzelius (1682) är troligen den som först omtalade växten och Vaillant (1727) den som insåg dess slägtskap med Anagallis.

*** Blommorna kronlösa.

9. Glaux L.

Blomfodret trubbigt-5-klufvet, klocklikt, blekt-rosenrödt. Krona saknas. Ståndarne 5, uppkommande i blommans botten. Fröhuset 5-skaligt; fröen nästan 5.

1. Strandkrypan
(Glaux maritima L.).

En liten (under blomningen 3—5 tum), mångårig, vanligen grenig, tätbladig, glatt och något köttig ört. Bladen äro små, korsvis motsatta (de öfversta stundom vexelvisa), elliptiskt-lansettlika och -äggrunda, punkterade. Blommorna små, ensamma och oskaftade i bladvecken, mest intagande stjelkens midt.

Växer på hafsstränderna, allmän; stundom också ini landet på salthaltig mark t. ex. på Upsala Kungsäng. Blommar bäst i Juli och mognar något sednare. — Utbr. genom Europa (undant. bl. a. nästan hela Italien, Grekland och Turkiet), samt i Caucasien, Siberien, norra Amerika.

Genom sina kronlösa blommor är Strandkrypan olika våra andra Primulacéer; hela dess utseende har dessutom något eget. Den uppträder vanligen i rikare grupper och sällskapar gerna med Sälting, Hafssutt o. d. Då örten, såsom icke sällan händer, växer på gräsmarker nära stränderna, lära isynnerhet kor och hästar gerna beta den. — Redan Rudbeck (1666) upptager växten såsom Glaux, redan i Bauhins Pinax (1675) heter den Glaux maritima och är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

XXIII. GLOBULARIEÆ.

1. Globularia L.

Fodret hoptryckt-rörlikt, med nästan tvåläppigt 5-deladt bräm. Kronans pip hoptryckt-trattlik (smalt-), kortare än det tvåläppiga brämet. Ståndarne 4, uppkommande från kronsvalget; knapparne tvära. Märket

tvåflikigt; stiftet nästan hårsmalt. Frukten en liten 1-fröig, i foderpipen dold nötblåsa.

1. **Klotblomman** eller **Berg-skrabban**

(Globularia vulgaris L).

En mångårig, temligen hård och tufvig, vanligen 3—6 tums ört, med stark, svartaktig rotstock, vanligen spadlika eller nästan ovala, i den tvära spetsen m. e. m. uddigt tretandade, nästan rosettlikt samlade rotblad, större än de vexelvisa, lansettlika stjelkbladen, och ensamma, klotrunda blomster med blå (sällan hvita) blommor på fjälligt fäste inom mångbladigt svepe (ɔ: Blåbollar). Svepebladen (och fästefjällen) lansettlikt-syllika. Nedre kronläppen smalt- och trubbigt-3-flikig, den öfre kortare, 2-delad, med stränglika flikar.

Växer på Gotlands och Ölands öppna kalkberg, icke sällan i de torra klippornas springor.

Blommar i Juni. Redan FUIREN hade anmärkt Klotblomman på Gotland, men LINNÉ upptäckte växten den 4 Juni 1741 på Ölands landtborg ¼ mil norr om Resmo kyrka, och såg den sedan på Gotland mellan Kappelshamn och Hau ("på de skarpa flisor finnes denna i alla springor" och "nästan öfver hela landet (ön)" säger LINNÉ i Vet. Ak. handl. 1741). Han beskref den sedan i sin Ölands- och Gotlands-resa (sid. 65), och anmärkte att "hon hade (på Öland) både längre rötter och större blommor än vid Fontainebleau", en anmärkning, som antyder en aning om att den utländska och svenska växten icke vore alldeles identiska. Globularia-slägtets sednaste monograf, Willkomm, har också (1850) visat att den svenska utgör en egen, från den vanliga utländska skiljd, art. Jfr dock Fries' uppsats i Botan. Notiser 1857, sid. 48.

XXIV. PLANTAGINEÆ.

1. **Plantago** L.

Blommorna tvåkönade. Fodret 4-bladigt (2 blad stundom sammanväxta). Kronans bräm 4-deladt, nedviket; pipen m. e. m. rör- eller ägglik. Ståndarne uppkommande i kronpipen. Frukten ett kringskuret, nästan 2—4-rummigt, 2—flerfröigt fröhus. — Örter (våra) med tätt blomax på bladlös stängel.

a. Plantago T. Fröhuset 2-rummigt (fröfästet tvåvingadt), med 1- eller flerfröiga rum. Roten vanligen mångårig.

1. Vanliga Grobladet
(Plantago major L.)

är merendels 5—10 tum högt, med mycket långt och smalt ax och äggrunda eller något hjertlika, omkring 7-nerviga, nästan helbräddade och glatta blad, men varierar mindre (endast tumshög, med nästan äggrunda ax) och (på bättre mark) större, ända till $\frac{3}{4}$ aln; på några ställen i södra Sverige med tunna, ludna blad och kort ax (ettårig). Blommorna äro små, blekt-gulbruna med brunvioletta ståndarknappar; axet är vanligen längre än stängeln. Fröhusen äro omkring 8-fröiga. Bladen större än hos de andra arterna.

Växer allmän vid och på vägar (ɔ: Skån. Vägbräddblad) och gårdar, mest på hård och torr mark, samt, såsom ogräs, på odlad. — På södra och medlersta Sveriges hafsstränder växer en var. med temligen köttiga, bugttandade blad. Omvexlar, såsom nämndt, mycket till storlek, såsom Linné anmärkte redan i Flora lapponica, sägande sig sett den både kortare än en nagel och (på gödda ställen) manshög, men att de "icke äro olika arter mera än en reslig Helsinge och en lågväxt Lapp, mer än jetten Cajanus och dvergen Annel".

Blommar under Juli och Aug. eller längre. — Utbr. genom hela Europa och numera också i alla andra verldsdelar.

Vanliga Grobladet är så allmänt, växer så allestädes der odlade menniskor vistas, att det är svårt att bestämma dess egentliga hem. Det inkräktar våra trädgårdar och marker, det bosätter sig mellan stenarna på våra gator och älskar särdeles vägkanter och gångstigar, liksom önskade det att, såsom en ynnest, bli trampadt af våra fötter. Genom sin starka rotstock och sina temligen stora, starknerviga blad, är det härdigt och tål väl den torka och det damm detsamma icke sällan måste uthärda.

Bladen, utvärtes använda, rena och läka sår (hvadan benämningen Läkeblad, Groblad). Lagda friska på bi- och getingsting, borttaga eller lindra de värken. — Kanarifoglar o. a. burfoglar äta gerna fröen, hvilka lätt kunna insamlas och förvaras till vintern; de passa bäst blandade med andra frön. — I Arvidh Månsons Örtabok har denna växt hela 32 "dygder".

* P. minor Fr., vanligen endast omkring 1—2 tum och spenslig (men stundom större och starkare) med smalt-jemnbreda, nervlösa blad, växer endast på Öland.

2. Mellan-Grobladet
(Plantago media L.)

blir vanligen omkring fotshögt och har ovala (eller nästan-), omkring 5-nerviga, helbräddade eller svagt-bugttandade, småludna, till marken

tryckta blad, kort och bred, icke sällan liksom tvärbiten, rotstock, och omkring tumslångt, tjockt, nästan trindt, ganska tätt ax på lång och smal men seg stängel (ɔ: Slåsskämpar). Blommorna äro välluktande (nästan som persikor), hvitröda, nemligen kronan och ståndarknapparne hvita, strängarne blekt-rosenröda. Fröhusen omkring 4-fröiga.

Växer mest på öppna, helst leriga, torra ängar, ängsbackar och betesmarker, der den är en bland våra allmännare växter utom i det nordligaste Sverige (i Lappland växer den nästan icke alls).

Blommar i Juni, Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Caucasien, Siberien.

Till storlek m. m. står denna art liksom midt emellan det Vanliga- och Lansett-Grobladet, hvadan benämningen Mellan-Groblad. Annars kallas växten vanligen Kämpar, Slåsskämpar, med hänsyn till den bland ungdomen temligen bekanta lek, hvartill dess blomstänglar begagnas, och hvarvid "kämparne" taga hvardera ett lika stort antal stänglar och slå dem en och en i sender mot hvarandra tills blomaxen afslagits. Den, som först förlorat alla sina stänglars ax, är öfvervunnen. — Burfoglar äta gerna fröen. Någon annan egentlig nytta gör den knappt (tvertom kan den genom sina utbredda blad hindra gräsväxten), men, säger Wahlenberg (i Svensk Botanik) "det är en ganska inskränkt åsigt att anse blott det för nyttigt, som uppfyller våra egentligare behof. Ofta äga vi i sjelfva verket mera förmån af det, som på ett mera sinnligt och andligt sätt lifvar oss tillika med hela den öfriga skapelsen och sätter oss i samband dermed. Det är isynnerhet med fäderneslandets natur, som vi behöfva en sådan förening. — — När man en vacker sommardag på våra ängsbackar mötes af en mild vällukt, så märker man snart, att den isynnerhet kommer från denna växtens lindrigt rosenröda blomstertoppar, som något stela och småstolta uppstå ibland det vippande gräset, och omkring hvilka alla vingade honingssugare täfla. Ungdomen kan icke heller lemna dem orörda, och uti dess händer blifva de ett särdeles medel till lekar. — — En sådan naturens lust bidrager hos barn ofta mera till helsan än många för kraftiga ansedda, men hos dem vidriga läkemedel, och kan således äfven anses för nyttigare".

3. Lansett-Grobladet
(Plantago lanceolata L.)

är vanligen 5—10 tum högt, med spetsadt-lansettlika, glest-småtandade, omkring 5-nerviga blad och ganska kort och tätt, nästan ägg- eller klotrundt ax på kantigt-rännlad stängel Rotstocken är kort och bred (tvärbiten). Blomkronan brun; ståndarknapparne blekgula, strängarne

hvita; hela axet slutligen (genom blomskärmarne) mörkbrunt (ɔ: Brunkämpar). Fröhuset är 2- eller 1-fröigt.

Växer på torra ängar, åkerrenar och gräsiga backar, vid vägar och dikeskanter, allmän utom i landets nordligaste delar. På bördigare eller odlad mark blir växten icke sällan nära alnshög (ɔ: P. altissima), med breda blad och långt-äggrundt blomax, hvilket stundom blir bladigt och slår rot om det kommer på marken.

Blommar i Maj och Juni; mognar i Juni och Juli. — Får ibland (i södra Sverige) på mycket torr mark (såsom torra och öppna kalkklippor och sandåsar) kortare stängel och blir tätt-hvitullig nedtill vid roten (ɔ: P. dubia L. Flora suec. och Gotl.-resa); samt på hafsstränder, här och der upp till Södermanland, smala (nästan jemnbreda) och långt håriga blad.

Utbr. genom hela Europa, i Algerien, Abyssinien, samt numera i norra Amerika, på N. Holland o. a.

Lansett-Grobladet är också en allmän växt, hvars långa och smala blad och mörka, svartbruna blomax stå upp bland det ännu korta gräset och göra örten lätt bemärkt bland andra vårörter. Redan långt innan blommorna utslå, ser man de långa märkena utsticka mellan de svartaktiga blomskärmarna (då hos andra växter ståndarne vanligast visa sig tidigare). Axets nedersta blommor öppna sig först och utskjuta, på långa strängar, de hvitgula knapparna, hvilka stötvis sprida sitt mjöl (pollen). Men då äro märkena i samma ax redan torra, vissnade, och ståndarmjölet föres af vinden till andra blomax. — Liksom det vanliga Grobladet, har också denna art något beskaktig och slemmig smak och har användts nästan på samma sätt. Fröen hysa det mesta slem bland svenska arter och kunna ganska väl brukas såsom eller i stället för Semina Psyllii. Växten kan, tillsammans med Hvitklöver, Raygräs och Pimpernell, sås till bete, särdeles för får, och sådden verkställes helst på våren (Wahlb.). — Redan i Bauhins Historia (1650) heter den Plantago lanceolata. I Vet. Ak. Handl. 1788 läsas Afzelii anmärkningar om Plantago dubia L.

4. **Hafssutten**

(Plantago maritima L.)

är vanligen omkring qvarters- eller nära fotshög, med långt och smalt, gulaktigt ax (ståndarknapparne gula). Fröhuset vanligen 2-fröigt. Bladen äro merendels m. e. m. ulliga kring basen, annars glatta, köttiga, jemnbreda, rännlika, omkring 3 linier breda (och svagt 3-nerviga), men variera än smalare, nästan trådlika och 1-nerviga (i södra Sverige); än

nästan plana, smalt-lansettlika och glest-tandade, 3—6 linier breda och ända till 5-nerviga.

Växer på eller nära hafsstränder och strandmarker, allmän. — Blommar i Juli; mognar i Aug. — Utbr. kring Europas, Orientens, Barbariets, Siberiens, N. Amerikas o. a. kuster (samt i Ungern).

Hela växten smakar salt och är en bland de örter, som mest bidraga till hafsbetets godhet. Torkad luktar den, isynnerhet roten, Foenum græcum (Whlnb.). — Redan FUIRÉN anmärkte Hafssutten (på stranden vid Nissa-ån); RUDBECK d. ä. och BROMELIUS upptaga den såsom Coronopus marinus.

b. Coronopus T. Fröhuset 3—4-rummigt (fröfästet 3—4-vingadt), med 1-fröiga rum. Roten ettårig.

5. Kråksutten

(Plantago Coronopus L.)

är 3—6 tum eller högre, hårig, med (m. e. m.) kretslikt-utbredda blad och nedkrökta stänglar. Bladen äro vanligen glest-parklufna eller -parskuret-sågade, med smala flikar, men omvexla (på mager mark) nästan hela. Blomaxet är långt och smalt, gulaktigt (ståndarknapparna gula), slutligen mycket blekt.

Växer isynnerhet på södra och vestra hafsstränderna (särdeles på dyig mark), på de östra (Småland, Öland, Gotland) endast spridd. — J. LECHE, som anmärkte denna art i Skåne, upptog den som svensk växt 1744; året derpå intog LINNÉ densamma i sin Flora suecica.

Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste och Ryssland, samt i Caucasien, Orienten, Algerien (ända till oasernas odlingar), på Canariöarne. Vid Catania på Sicilien samlade förf. den mogen i Maj.

De gamle botanisterna (MATTHIOLUS, LOBELIUS), hvilka tyckte sig se en slags likhet mellan denna arts blad och kråkfötter, kallade växten Coronopus, hvilken benämning LINNÉ bibehöll såsom artnamn. Fordom begagnades den såsom kylande sallat och lärer t. o. m. odlats för sådant ändamål. Den är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

2. **Littorella** Berg.

Sambyggare. Ståndarbl. foder 4-bladigt, kronan trattlik, med trind pip och 4-deladt, uppstående bräm; ståndarne utgående nederst från blommans botten, deras strängar mycket långa. Spirbl. foder litet och mycket tunnt, ojemnt 3(—4)-deladt; kronan genomskinligt-tunn, nästan rörlik, 3—4-tandad; stiftet mycket långt. Frukten en liten 1-fröig nöt.

1. Strandprylen
(Littorella lacustris L. — Littorella juncea Berg.).

En liten, blommande endast 1—3 tums ört, som vanligen har smala, hvitaktiga, krypande rotskott. Bladen utgå alla vid roten och äro temligen raka, syllika, nästan trinda (särdeles de yttre), något köttiga, invändigt håliga (lacunosa). Ståndarblommorna äro ensamma på ett smalt skaft, som uppkommer mellan bladen och är nära lika långt som de (1—2 tum); spirblommorna sitta (vanligen tre eller två) vid ståndar-blomstängelns bas, gyttrade, i samma bladveck som denna. Ståndarblommans krona är gulaktig, knapparne gula.

Växer på sandiga eller leriga stränder (sötvattens-), der den kan bilda vackert gröna mattor, blommande bäst i vattenbrynet eller på tidtals öfversvämmade ställen; under vattnet blir den vanligen mycket större, men blommar icke. I norra Sverige förekommer den endast på några spridda ställen, i det öfriga här och der. Blommar mest i Juli. — Utbr. genom norra och medlersta Europa.

Denna lilla ört var icke alldeles obekant för de äldre botanisterna. Den är tecknad i Plukenetii Almagestum Botanicum (1696) och i Rudbeckarnes Campi Elysii (1702). Tournefort (1719) och Bernh. Jussieu (1742) anmärkte vidare dess egenheter, och Bergius visade slutligen (i Vet. Ak. handl. 1768) att den bildade ett eget slägte. Linné betraktade växten länge såsom en enblommig Plantago (han kallade den Plantago uniflora); först i sin Mantissa altera (1771) upptog han, efter Bergius, slägtet Littorella, men kallade arten L. lacustris, ehuru Bergius redan (1768) benämnt den L. juncea. Swartz skildrade den både med ord och teckning i Svensk Botanik ("Strandling").

XXV. PLUMBAGINEÆ.

STATICE L.

Fodret bägarlikt, med hinnartadt, veckadt, 5-tandadt bräm. Kronan 5-bladig, dess blad icke sällan sammanhängande med hvarandra nederst. Ståndarne uppkommande från kronbladens bas. Stift 5. Frukten en liten 1-fröig, i fodret innesluten nötblåsa. — Mångåriga, stänglade örter med rotstock.

1. Statice W.

Blommorna i vippvisa ax (stängeln grenig), ensidiga, hvar och en inom 2—3 (olikstora) små skärmar. Stiften glatta. Fodret med 5 mycket små tänder mellan de större.

1. **Marrispan** eller **Stadden**
(Statice Limonium L.).

En omkring 5 eller 10 tum hög, glatt ört med lansettlikt-elliptiska eller omvändt-äggrunda, temligen tjocka blad med en udd i eller under spetsen. Blommorna äro blå, till omkring midten omslutna med de glänsande-hinnaktiga skärmarne. Roten (rotstocken) är inuti röd, knöligt vriden, hvadan benämningen Ormrötter.

Marrispan växer på vestkustens hafsstränder och blommar i Juli, Aug. Egentligen ha vi tvenne arter:

* Glesblommiga Marrispan (Statice rariflora Drej.; S. bahusiensis Fr.), som växer i Bohuslän (der KALM upptäckte den 1742 "ymnig på södra sidan af Lögholmen i Tanum socken långs efter stranden i sjelfva vattubrynet" Vet. Ak. handl. 1743) och vid Torekow i Skåne, blir vanligen 1/2—3/4 aln hög och har kantig stängel med nästan raka och glesblommiga grenar. — Utbr. Skandinavien, Brittiska öarne, nordvestra Frankrike.

* Tätblommiga Marrispan (Statice Behen Drej.), som växer på Skånes vestra kust (Kullen och Barsebäck : J. LECHE enl. L.), är merendels mindre och har nästan trind stängel med utkrökta och tätblommiga grenar. — Utom Sverige i Danmark, norra Tyskland, England och norra Frankrike.

De gamle botanisterna (BAUHINUS) kallade dessa växter Limonium (maritimum etc.), hvadan det linnéiska artnamnet.

2. **Armeria** W.

Blommorna i en tät, rundad samling (stängeln enkel), med talrika, hinnaktiga skärmblad, hvilka under blomsamlingen bilda ett svepe och emellan blommorna mycket tunna blomskärmar (kring stängelns spets en trind, nedtill öppen slida)). Stiften håriga nedtill. Fodrets tänder borstuddiga. — Trift-örter (Statice Armeria L.).

1. **Vanliga Triften**
(Armeria vulgaris W.)

har smalt-jemnbreda, talrika och tuvade blad, omkring fotshög, trind, vanligen glatt stängel, spetsade och uddspetsiga svepeblad, och rosenröda, blekare eller mörkare, blommor med endast på ribborna hårigt foder. Rotstocken är icke sällan delad upptill.

Växer mest på sandiga backar och torra ängar i södra och medlersta Sverige.

Blommar i Juni och Juli. — Utbr. genom norra och medlersta Europa (undant. Brittiska öarne, Frankrike).

* A. maritima W., som växer vid vestra kusten, har i allmänhet lägre, småluden stängel, mjukare blad, trubbiga svepeblad (blott ett eller annat yttre med en trubbig udd) och alldeles hårigt blomfoder. Bildar stora och rikblommiga tufvor och blom-

mar under Juli, Aug. Arten omnämnes redan i Fries' Flora Hallandica; sedan vidare i hans Mantissa II.

Triftörterna både pryda mager, sandig mark och, om den är lös, binda den, så att den smånigom blir bördigare. Bien besöka mycket deras blommor. — De gamle botanisterna (CLUSIUS) kallade dessa (eller liknande) växter Armerius (montanus etc.), hvadan Linnés artnamn.

XXVI. CORNEÆ.

1. Cornus L.

Foderbrämet litet, 4-tandadt. Kronbladen 4. Ståndarne 4. Märke enkelt. Fruktstenen 2(1—3)-rummig. — Bladen motsatta, helbräddade, nästan nervigt ådriga (äggrunda).

1. Benveden
(Cornus sanguinea L.)

är en omkring manshög (mera sällan högre, vanligen lägre) buske med mycket hård och seg ved (ɔ: Hårdved, Vestg. Eknas), raka, smärta, trinda grenar (de unga rödbarkiga, isynnerhet vintertiden) och glatta men icke glänsande, vanligen 2 tum breda blad, hvilka mot hösten bli röda. Blommorna äro hvita och bilda platta, temligen stora knippen. Frukterna äro klotrunda, mörkrödt-svartblå, med stor, benhård sten.

Växer på skuggiga ängar och i lundar i södra Sverige och på Gotland. F. ö. i hela Europa (utom det nordligaste) och i Caucasien, vestra och södra Siberien. — Blommar i Juni och Juli.

Benvedens bark innehåller ett eget extractiv-ämne och är sammandragande. Dess virke är varaktigt och vackert och kan arbetas liksom buxbom, men är icke alldeles så tätt och hårdt. Blommornas lukt är icke särdeles behaglig. Frukterna äro beska och äckliga, adstringerande (sammandragande), men en del foglar äta dem gerna. Man kan ur dem pressa icke obetydligt med olja, som liknar bomolja. — Benveden kan planteras till häckar, låter klippa sig och är icke nogräknad på jordmon, men har den olägenheten att rötterna krypa. Slutligen skulle man kunna säga att den har det sällsynta företrädet att väcka uppmärksamhet under alla årstider. Om vintern bli Benvedens långa och smala grenar röda, "ju starkare kölden är desto vackrare". Vårtiden mista de sin vackra färg, men klädas med vackra blad och om sommaren med rika blomknippen. Om hösten står busken prydd med

svarta bär och dess blad rodna starkt eller bli stundom helt brokiga. Bärknippet lossnar nu från grenen, som nästa vår alstrar nya men sterila grenar, under det de som i ålder äro dessa närmast, bli bördiga. — I Dodonæi Pemptades (1616) upptages busken såsom Virga sanguinea, i Bauhins Pinax (1675) såsom Cornus femina.

2. Holteblomman

(Cornus suecica L.)

är en mångårig ört med krypande rotstock, äldre omkring qvartershöga och vanligen tvågreniga, annars kortare och nästan enkla stjelkar, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum breda blad och små, svartröda, nästan hvitknappade blommor, samlade till mycket korta toppflockar inom stora, hvita, 4-bladiga svepen. Svepebladen äro äggrunda, spetsiga, nerviga, omkring $\frac{1}{2}$ tum långa. Frukterna tätt gyttrade, nästan skarlakansröda, med hvitaktigt, vattigt kött (Bohusl. Skrubbär, Jemtl. Smörbär, Vesterb. Svinbär); mellanväggen har ett stort hål (Whlnb.).

Växer i fuktiga skogs- och buskmarker, på fuktigare skogsängar, i bättre (särdeles i lös och genom trädstubbars multning bildad) jord, allmän i norra Sverige till Vermland och Gestrikland (särdeles i Lappland, Vesterbotten och Jemtland). Sydligare är den i allmänhet mera spridd (dock ymnigare i Bohuslän, Halland — der redan Fuirén anmärkte den vid Morup och Varberg — och vestra Småland) och på östra sidan inskränkt till några ställen i Roslagen, Södermanland, Östergötland och på Gotland. — F. ö. i Norge, Finland, norra och medlersta Ryssland, norra Tyskland, Danmark, England och Skottland, på Island, i nordligaste Amerika och norra Asien.

Blommar mest under Juni; mognar mot slutet på Juli och i Aug. — I Vesterbotten är blomningstiden omkring slutet på Juni och Linné "beundrade då högeligen huru denna växt med sina snöhvita blomsvepen klädde de vidsträckta skogarne och lundarne till en behaglig syn" (Fl. lapp.).

Holteblommans "bär" äro (något äckligt) söta och vattiga; de bli stundom hvita. Höns och andra foglar äta dem gerna (ɔ: Norrl. Hönsbär, Smål. Hönson), likaså barn (a gulosis pueris ingurgitantur : L.), men äldre bry sig mindre derom "emedan de äro vattiga och söta och karlar måste ha stadigare och skarpare saker" (L.).

Denna i flera hänseenden utmärkta växt var väl icke obekant för de äldre botanisterna (är t. ex. Bauhins Periclymenum humile), men Linné lärde oss känna den närmare isynnerhet genom sin Flora lapponica, der han (under namnet Cornus herbacea) skildrar växten monografiskt och meddelar åtskilliga anmärkningar om och teckning af den-

samma. Före honom hade O. RUDBECK d. y. iakttagit den under sin lappska resa (i sin Index kallar han den Mesomora alba etc.), och redan FRANKENIUS upptog den (1659) i sin Speculum såsom Alsine baccifera suecorum). CLUSIUS afbildade (i Historia rariorum plantarum per Pannoniam, Antw. 1583) först växten i dess mogna tillstånd (ɔ: Chamæpericlymenum prutenicum; han erhöll den "e Prutenia"); på titel- och slutbladet till Prof. L. Rogbergs disputation om Gräsön, 1727, är den tecknad (rätt goda träsnitt) både blommande och mogen af d. v. Stud. P. Sandel "såsom gratulationsgärd", och sedan lemnade DILLENIUS i sin Hortus Elthamensis (London 1732) en figur på densamma, som LINNÉ kallar optima. Bland Holteblommans "attributa singularia" räknar LINNÉ: att den har endast tvenne grenar och dessa enkla; att den saknar grenar då den är steril; att fyra blad kröna stjelken då den är steril, annars grenarne; de mörka (nästan svarta) kronbladen och det hvita svepet; att fruktstenens ena rum nästan alltid är tomt; att bladen affalla mot hösten liksom på träden.

XXVII. CELASTRINEÆ.

1. Euonymus L.

Fodret 4—5-deladt. Kronan 4—5-bladig. Ståndarne 4—5. Märket nästan helt (eller tandadt). Frukten 4—5-rummigt och -kantigt, mjukt-läderartadt fröhus. — Bladen motsatta.

1. Alstern
(Euonymus europæus L.).

En omkring manshög (stundom 7 eller 8 alnars och trädlik) buske med motsatta, yngre mest fyrkantiga, släta grenar, gulaktigt gröna, temligen bredt lansettlika och trubbiga, småsågade blad och små grönhvita blommor på plattade, vanligen 2- eller 3(—5)-blommiga skaft, hvilka utgå ur bladvecken. Blommorna äro mest fyrtaliga; i deras botten är en köttig disk; kronbladen äro kort kloade. Ståndarsträngarne äro jemnsmalt-syllika; knapprummen rundade och genom det tjocka (tvära) bandet spärrade nedtill, bristande med nästan gemensam remna. Fröhusen äro (rel. till blommorna) stora, utvändigt vackert rosenröda; de uppbrista i kanterna; fröen (4—5) äro omslutna med ett stort, brandgult hylle. — Bladen omvexla bredare (nära tumsbreda) och smalare. — Roten är hvit utvändigt och har många, täta smågrenar från rothalsen och de större grenarne (enligt Dir. Stenberg).

Växer på skuggiga ängar och i lundar på Gotland och Öland (ɔ: Spelbom), i Skåne, Halland och Blekinge (i sistnämnde landskap endast på ett par ställen). — Dessutom i hela Europa undant. det nordligaste (och Portugal, Grekland); i Caucasien, Siberien.

Blommar i Juni (sedn.) och Juli. — Mognar om hösten (Sept.). Alsterbuskens nästan alla delar smaka äckligt och lukta (särdeles blommorna men också veden) obehagligt; de orsaka öppning och kräkning. Isynnerhet frukterna laxera starkt. Veden är ljusgul, seg och temligen hård (ɔ: Skån. Benved) samt såsom virke nyttig till åtskillig slöjd (såsom till sländor och spinnrockar); och som den låter bra polera sig och blir gulare ju längre den brukas, passar den till nålhus, schackspel, små skaft o. d.; dess kol lära vara goda till ritkol. Frukter och bark lemna en (allt efter olika tillsatser) gul eller grön färg för ylletyger. — Busken är icke otjenlig till häckar i trädgårdar och är om hösten särdeles prydlig med sina rosenröda fröhus och brandgula fröhyllen, men mycket utsatt för insekter, hvilka uppäta bladen och öfverdraga busken liksom med spindelnät. Från dess tyska benämning Spindelbaum kommer troligen vårt Spelbom. Talrika insekter besöka blommorna för att hemta den honing, som den köttiga disken utsöndrar.

2. **Ilex** L.

Fodret 4-tandadt. Kronan 4-delad, hjullik. Ståndarne 4. Märken 3—5. Frukten stenbär, 3—5-stenig. — Bladen vexelvisa.

1. **Stenveden**
(Ilex Aquifolium L.)

En buske eller ett mindre träd med äggrunda, m. e. m. taggspetsiga, vågigt bugt- och taggtandade (stundom tagglösa), läderartade, glänsande-mörkgröna blad (ɔ: Kristtorn Fr.), små hvita, nästan flockvisa blommor i bladvecken och röda stenbär.

Växte förr i Bohuslän, Tossene socken vid byn Vägga, der den (ett litet stympadt träd) upptäcktes af Stud. Linderot (enligt Wikstr.), men lärer numera vara utrotad. F. ö. är den utbredd genom nästan hela Europa (utom det nordligaste och Ryssland, Grekland); i Caucasien, Algerien, der den stundom skall bilda skogar.

XXVIII. ARALIACEÆ.

1. Hedera L.

1. Murgrönan
(Hedera Helix L.).

En ständigt grön buske med långa, slingrande eller krypande grenar, hvilka på undre eller inre sidan utveckla talrika, korta luftrötter ("med små taggar"), medelst hvilka de icke sällan uppklänga ganska högt (10—15 alnar) på träd, hus o. a. (ɔ: Söderm. Trädväva, Östg. Vinnträd). Den kan bli ganska gammal, med starka, gråbarkiga stammar. Roten är utbredd, nästan vågrät, med täta, bruna smårötter; de nya rötterna bildas om våren (enligt Dir. Stenberg). Grenarne äro trinda, gröna och stundom purpurröda. Bladen äro glänsande mörkgröna, läderartade, de blomlösa grenarnes 3—5-hörniga, de blommandes hela och spetsadt (nästan rutlikt-) äggrunda. Blommorna äro små, 5-bladiga, 5-ståndrade, 1-spirade, grönaktiga, och bilda kullriga, knappt tumsbreda flockar. Bären äro 5-rummiga, svarta, och bli slutligen torra och läderartade, stora som pepparkorn eller små ärter; fröen äro 5, stora, kantiga.

Växer vild i skogar (helst invid gamla träd), på skuggiga berg och vid branta klippor (och murar), i södra och medlersta Sverige (till Mälaren), men är sällsynt norr om Småland. F. ö. i hela Europa utom det allra nordligaste (Lappland, Finland, norra Ryssland); i Caucasien, Algerien, på Canariöarne. — Blommar i allmänhet sällan (utom på Gotland, i Skåne o. a.) — i medlersta Sverige knappt någonsin, — och alltid mycket sent (Sept., Oct.); bären mogna först nästa vår.

Murgrönan tillhör de växter, hvilkas bladverk är så stadigt och hårdt att knappt något vatten stadnar derpå och att det utan olägenhet uthärdar både vindens och vinterns välde. Huru olika med talrika andra, så ömtåliga växter, och detta i samma trakt, under samma himmel! Men den enkla Murgrönan med sin mörka grönska blir kanske bortglömd för mera lysande systrar under den blomrikare årstiden. Deremot är det om hösten — då den utvecklar sina blommor sedan andra växter länge sedan slutat sitt år — och isynnerhet under vintern, som Murgrönan med sin ständiga grönska blir oss kär, antingen nu den kryper på marken eller pryder trädstammarna med sina rankor. Man kan med skäl säga att denna växt vet att rätta sig efter omständigheterna. Så se vi den i skogen gerna utsträcka sina grenar på och ibland de multnade blad, som bekläda marken, och dessa möta och korsa hvar-

andra i olika riktningar, så att de stundom bilda ett riktigt nät- eller mattverk. Dess blad äro då vinkliga, med bleka nerver. Men möter den ett träd, helst ett med sprickig bark, smyger den sig intill stammen och häftar sig fast vid densamma medelst talrika små birötter. Sammalunda ock vid berg och klippor, murar o. d. Under barken på Murgrönans rankor äro nemligen rotknoppar dolda, hvilka då utvecklas och utbryta som rötter. Icke allenast Murgrönans grenar utan också dess blad, lägga sig tätt intill stödet, de sednare platt på undersidan och ganska regelbundet. Då växten blir äldre, sammanväxa icke sällan grenarna, och den lossnar då gerna från stödet eller växer öfver det, alltid sträfvande uppåt, hvilket ger en ganska vacker anblick. Sådana gamla stammars blad är blekare gröna, hela eller grundt flikiga. Man kan gerna säga med Linné (i Sponsalia plantarum) att Murgrönan, i anseende till blad och växtsätt, har liksom 4 åldrar. Under sina första år har den lansettlika blad, kryper och saknar blommor (ɔ: Hedera humi repens Bauh.). Sedan har den 5-flikiga blad, stiger mot klippor och träd, men är ännu steril (ɔ: Hedera major sterilis Bauh.). Vid medelåldern bär den 3-flikiga blad, lemnar sina stöd och uppväxer icke sällan till ett slags träd, bärande blommor och bär (ɔ: Hedera arborea Bauh.). Mot ålderdomen får den äggrunda blad utan flikar (ɔ: Hedera poetica Bauh.). De helt unga bladen äro innan de utslå dubbelvikta och täckta med ett hvitaktigt ludd, som snart försvinner, så att bladen bli alldeles glatta. De qvarsitta vid växten under flera år, stadigt fästade medelst sina fiberrika skaft. — Blomdisken utsöndrar rikligt en söt honingsartad vätska.

Murgrönans ved är hvitaktig, lös (nästan svampig). Bladen hafva sträf och äcklig smak; kokta i vin eller vatten anses de mycket sårrenande. I Vestergötland lära de (stötta färska) utgöra ett husmedel mot hettan och svedan hos brännsår och röda ögon. Bären, som äro syrliga, räknades i äldre tider till laxér- och vomitiv-medel. — Ur gamla stammar flyter, sjelfmant eller efter inskärning, en kåda, som samlar sig i täta, rödbruna, halfklara och ådriga korn; den luktar angenämt och har hartsartad smak.

"Få växter ha i forntiden varit så ryktbara som denna, och ingen ägde en större aktning. Bacchi dyrkare lindade den, till deras skyddsguds ära, kring sina tinningar, segervinnarens lager blandades ofta med Murgrönan, och poeterna smyckade stundom sina hufvuden med hennes bladrika och alltid grönskande rankor" (Sw.). Man brukade också af veden tillverka dryckeskärl, och de gamle trodde att en sådan bägare, om deri vatten och vin iskänktes blandade, skulle insuga och genomsläppa endast det förra.

Murgrönans användning till spalier- och murbeklädnad är allmänt bekant. Växten bildar en utmärkt tät och vacker väggklädsel, men skadar genom den röta den åstadkommer om den får omedelbart stöda sig mot väggen, då den ock gerna lösrycker rappningen.

Redan de gamle botanisterna (t. ex. DODONÆUS, 1616) kallade växten Hedera Helix.

Märkvärdig var den Murgröna, som omtalas i O. Rudbecks d. y. "Exercitium academicum de Hedera" (1707) och växte på Halleberg i Vestergötland. "Bland de skuggrika och höga träd, som pryda detsamma, fanns en Hedera, som blifvit beryktad och ditlockat många beundrare från närgränsande landskap. Stödd på fyra stammar, uppsteg den rakt till en höjd af 60 alnar! På samma berg, vid den sida som vetter åt Venern, växte en annan dock ej lika stor". Sagde "excercitium" visar, i tvenne goda träsnitt, en blom- och en bladgren från denna Hedera (Holmströms upps. Bot. Not. 1849). Om samma Murgröna meddelar MATHESIUS i Botan. Notiser för 1853 att den 1706 besöktes af Erik Benzelius, som, i sin på Linköpings Gymn.-bibliotek förvarade reseberättelse, säger den vara "en af the härligaste trän jag uthi verlden seet — växer upp uti 5 grenar och hvardera ½ aln vid pass tjåcka, öfver 100 alnars höjd och nästan lika bredd", och att den enligt en gammal anteckning "blef borttorkad uthi then starka vintern, som begyntes Michelsmessodagen 1708 och framhärdade till Midfastosöndag 1709". — Under sin Ölands-resa besökte LINNÉ också den lilla ön "Blåkulla" (Jungfrun) mellan Öland och Småland. På denna voro, säger han, "lundarne så ihopvuxna att näpligen någon menniska utan yx kunde penetrera, och det som sällsamt är ofta af sjelfva Hedera arborea, som här öfverallt löper, så ihopflätad, som ärter af Snargräs". RETZIUS såg en gång i Skåne "ett helt bondehus med Murgröna så öfverväxt, att icke ens skorstenarna syntes, utan man såg röken framtränga utur sjelfva Murgrönan, som hade den kommit ur spetsen af en grön backe".

XXIX. UMBELLATÆ

(Flockblommiga.)

I. ORTHOSPERMÆ

(Rakfröiga.)

Fröhvitans buk (insida) plan eller något kullrig.

1. THAPSIEÆ.

Frukten lågryggad, bred, med trådlika åsar och bredt-hinnkantade bi-åsar och oljeränder.

1. **Laserpitium** L.

Fodret 5-tandadt. Kronbladen omvändt-hjertlika. Frukten genom de hinnkantade biåsarne 8-vingad. — Båda slagen svepen mångbladiga.

1. Spenörten
(Laserpitium latifolium L.).

En mångårig, nästan glatt, blåaktigt grön, genom sina stora blad och blomflockar ansenlig, omkring 2 alnars ört. Roten är hvitaktig, stor och lång, icke sällan öfver tumstjock (ɔ: Spenrot, Upl. Johannisrot); kring rothalsen sitta talrika trådlika lemningar efter multnade bladslidor. Bladen (åtm. de nedre) äro dubbelt- eller tredubbelt-3-fingradt-parbladiga, med snedt-hjertlika, 2 tum breda, uddsågade (stundom inskurna) småblad; deras slidor uppblåsta. Svepebladen äro nästan trådsmala. Blommorna hvita, flockarna icke sällan qvartersbreda. Fruktvingarne äro krusiga.

Växer på torrare ängar och i lundar, helst vid berg, i södra och medlersta Sverige, men nästan endast i den östliga delen. Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det nordligaste och Holland, Portugal, Italiens öar, Grekland och Turkiet.

Spenörtens rot är något skarpt aromatisk, "värmande liksom Angelican", magstärkande, och har berömts i frossor o. d. I boskapsmedicin brukas den likväl (eller har brukats) mera. Kor äta örten begärligt och den tros öka mjölken. — Redan Rivinus kallade växten Laserpitium.

2. ANGELICEÆ.

Frukten lågryggad, bred, utan biåsar, men med oljeränder; sidoåsarne bredare, vingkantade, kanterna öppna (icke slutna till motsvarande).

2. **Angelica** L.

Fodret otydligt. Kronbladen spetsadt-ovala, inkrökta. Fruktens ryggåsar tunnt- eller trådlikt kölade. — Flockarna nästan klotrunda, nästan utan storsvepen, men med mångbladiga småsvepen. — Mång- eller nästan tvååriga örter med dubbelt- eller tredubbelt-parbladiga, stora, breda blad med mycket vida slidor.

a. Archangelica Hfn. Frukten högt-kullrig (biconvex), med nästan korkartadt, uppsvälldt skal, inom hvilket fröet ligger löst, klädt med sin talrikt-oljerandiga hinna.

1. Erkeengelörten
(Angelica Archangelica L. β)

har 1—1½ aln hög, nedtill tumstjock, alldeles trind, strimmig, grön och glatt stjelk, alnstora rotblad, nästan inskuret- (nästan dubbelt-) sågade, under grågula småblad (slutbladet 3-flikigt) och 8—12 tum breda, gulgröna blomflockar. Frukterna äro nästan runda; åsarne nästan lika, högt- och tunnt kölade.

Växer på fuktiga och något skuggiga ställen i fjelltrakterna, helst vid bäckar.

Erkeengel-örten är till egenskaper kanske den märkligaste bland nordens Umbellater. Den är i allmänhet sötaktigt mild och anislikt aromatisk genom eterisk olja. Sötman är starkast i de unga stjelkarna. Roten har en angenäm, genomträngande-aromatisk lukt; i början är den också sötaktig, men blir sedan nästan brännande aromatisk och något besk (hvilka egenskaper bero på eterisk olja, harts och extractiv-ämne). Såsom sådan är den verksammast, utmärkt stimulerande, värmande, slemlösande m. m. och närmar sig i verksamhet till Radix Aristolochiæ serpentariæ, Arnicæ och Calami. — Lapparne, hvilka hafva egna namn på växtens olika åldersstadier eller delar, äta begärligt de unga stjelkarne, hvilka äro ganska saftiga och välsmakande och dertill antiscorbutiska; torra roten tugga de mot krampkolik eller i brist på tobak. Härom WAHLENBERG (Sv. Bot.): "På lappska fjellen är Archangelican för lapparne verkligen allt i allom af vegetabilisk föda. Såsom ett vandrande herdefolk lefva de väl icke af vegetabilier, men de behöfva dock sina kryddor för att bryta den beständiga köttmaten. Härtill tjenar isynnerhet denna Angelica både färsk blandad i maten och såsom conserva i mjölk. Under sommaren äro dess unga stjelkar den förträffligaste desert, som mest njutes under vandringar. Äfven resande, som mer eller mindre närma sig till lapparnes lefnadssätt, finna dem här ganska smakliga, sedan blott yttre barktrådarne blifvit afrifna". Också lära goda och äkta Archangelica-stjelkar, insyltade i socker, icke försmås, t. o. m. af läckermunnar. LINNÉ säger likaledes (i Fl. lapp.) att han icke tyckte illa om denna lappska läckerhet, såsom varande lindrigt besk och derjemte aromatisk, att den anslog både gom och mage, sedan han hela tiden icke ätit någon salt mat och druckit endast renmjölk och oblandadt vatten.. Men, tillägger han, jag vet icke om växten i våra trädgårdar är beskare och skarpare, eller om min smak var annor-

ledes i Lappland, ty endast der har denna läckerhet smakat mig, "forte fercula persica persicum requirunt adpetitum". Denna olikhet i smaken förklaras lätt; man vet numera att den odlade är en annan, osmaklig art (ɔ: A. litoralis). — I Dalarne kallas växten Qvanrot (norsk. Quanne).

Före blomningen, berättar Linné, afskäras stjelkarna (sedan bli de träiga) nära marken, "bladen borttagas och barken lossas vid stjelkbasen med knif, tänder eller naglar samt drages upp mot spetsen, tills endast stjelkens inre hvita och saftiga del återstår, hvilken sedan ätes rå liksom rofvor eller äpplen och detta med största begärlighet, emedan smakligare växt saknas i dessa trakter". — I norska konungasagan berättas (enligt Fr.) att Erkeengelörten i äldre tider odlades såsom en läckerhet för bordet, och i Gulathings-lagen omtalas, enligt Prof. Nilsson, Quannahagar, hvilket också bevisar att nämnde växt fordom vårdades, och han anser densamma vara den Kenchros, som Pytheas omtalar såsom ett bland inbyggarnes i det nordligare Skandinavien (Thule) näringsmedel. Slutligen anmärka vi att den är en uteslutande nordisk art, hvilken redan Tabernæmontanus (och efter honom Ruprecht) utmärkt med benämningen Archangelica norvegica, Frankenii Angelica Scandiaca, S. Paulli (1648) Angelica islandica.

Under det andra Umbellater, yttrar Wahlenberg, "mot våra nordiska fjellar mer och mer aftaga och slutligen försvinna, tilltager Archangelican allt mer i godhet, liksom förenade naturen all sin umbellatbildande förmåga i densamma och satte den i stället för alla andra. Ingenstädes växer Archangelican så ensamt och ymnigt som på Lappmarkens fjellar. Den fordrar det der varande sommarens beständiga himlaljus uti den höga rena luftkretsen. Den intager der en region, som då tyckes passande för englar, såsom en verklig Erkeengels ört. — — Annars är det sannolikt att den fick sitt namn för sin trodda verkan emot pesten; den ansågs som en erkeengels gåfva deremot". Till medicinskt bruk lärer dock den s. k. Angelica sativa (roten), som mest odlas i tyska och holländska trädgårdar, användas eller användts (enligt Fries hör denna till A. litoralis, enligt Wahlenberg t. o. m. till A. silvestris). Bäst anses roten vara hos första årets planta (innan den gått i stjelk), och det är sådan som lapparne "berömma den såsom det yppersta helsomedel intill sena ålderdomen". Bland Lapplands nyttiga växter nämner Schefferi Lapponia (1673) denna främst, åberopande Sam. Rheen (pastor i Torne-Lappmark): "I Lappmarken växer angelica petrosa i en stor myckenheet, hvilken ær tiuck och stackot". Hartman beskref, under sin resa i Jemtland, arten utförligt efter lefvande exemplar (Vet. Ak. handl. 1818).

LOBELIUS benämnde (1576) växten Archangelica, för dess utmärkta egenskaper i medicinskt hänseende och LINNÉ bibehöll benämningen som artnamn. Archangelica, säger han (Hist. Plant. sid. 398), Gallobelgis Angelica de Nortwegen, är större än den vilda och säges förvildad i Belgien (med sistnämnde menas troligen nästa).

* A. litoralis Fr. liknar föregående art, men har starkare strimmig, smalare och hårdare stjelk, smalare bladslidor och hvitaktigare blommor, gråaktiga (elliptiska) frukter med lägre (trubbigare) ryggåsar. — Växer på vestra, södra och medlersta Sveriges hafsstränder (redan FUIRÉN anmärkte den vid Varberg); dessutom i Danmark, Norge, Finland och nordligaste Ryssland. Den ("Angelica sativa") uppräknas bland ön Blåkullas (Jungfruns) växter i Linnés Ölands-resa). Fr. Fl. Hall. och Nov. ed. 2.

b. Angelica Hfn. Frukten lågt-kullrig, tät; fröet vidväxt fruktskalet, hvars dälder äro enrandiga.

2. Vanliga Engelörten eller Skogspipan
(Angelica silvestris L.)

som till alla delar är smalare (och torrare) än Erkeengelörten, har stark, nästan tapplik, stundom grenig, brunaktig rot, vanligen nära 2 alnar hög, nästan kantigt strimmig, upptill (jemte flockstrålarne) gråaktigt-tätt-småluden stjelk, bredt-lansettlika, merendels tätt-sågade småblad (slutbladet helt eller stundom tredeladt) och hvita eller i början rödletta blommor. Fruktens kantåsar äro mycket högre och tunnare än de trådlikt kölade ryggåsarne, och dess kanter derigenom breda och hinnaktiga.

Växer på fuktiga eller kärraktiga ängar, i skogskärr och våt skogsmark, samt på stränder, helst kring buskar. Dessutom är den utbredd genom nästan hela Europa, i Caucasien och Siberien.

Blommar från medl. Juli till senhösten; mognar från slut. Aug. — Omvexlar i norra och medlersta Sveriges bergstrakter (och på somliga hafsstränder) till alla delar större (omkring 3 alnar, med alnsbreda rotblad ɔ: Björnpipa), samt (isynnerhet i medlersta Sverige) med större, tunnare och icke sällan inskuret-sågade småblad.

Bland helt vanliga växter äro många ganska vackra, så att både detta och deras stora antal göra dem till väsentliga prydnader för eller utmärkande drag i vegetationen under kortare eller längre tid. En sådan är Skogspipan, som länge hvilar och först vid vårens slut eller sommarens början öppnar den stora svällande knopp, som på en gång innesluter både blad, stjelk och de många blommorna. Först fram på sommaren har den resliga, till en del violetta eller brunaktiga, stjelken hunnit utväxa. Den utskickar icke sällan grenar. Då de talrika, i början slokande blomflockarna utvecklat sig, bilda de stora och kullriga

samlingar, hvilka, upphöjda på nu raka skaft, erbjuda insekterna den ymniga honing, som deras många blomdiskar utsöndra.

Den vanliga Engelörtens rot är vida svagare än Erkeengelörtens och har en visserligen något kryddaktig men mindre behaglig smak. Blad och stjelk äro smak- och luktlösa; kor, svin och stundom hästar äta dem. "Fröen" äro skarpare. Liksom föreg. art gifver också denna björnen näring, och bien besöka gerna blommorna, med hvilka man kan sätta en vacker och varaktig gul färg på ylle.

Vanliga Engelörten kallas i Vesterbotten Björnstut, i Jemtland Myrstut, i Dalarne Björnloka, i Småland Tiuton, i Vestergötland Strätta. Redan Dodonæus benämnde (1616) växten Angelica silvestris, i motsats till den såsom medicinal-växt odlade A. sativa. Den är tecknad i Til-Landz' Icones.

Namnet Angelica, Engelört (angelus = engel) uppkom under medeltiden, likasom benämningen Helgeands-rot (Radix S. Spiritus), med hänsyn till isynnerhet rotens utmärkta medicinska egenskaper.

* Libstickan (Levisticum officinale K.; Ligusticum Levisticum L.) är 1—2 alnar hög, har parbladiga blad, gula blommor och luktar illa. Förv. här och der i täppor o. a.

3. **Selinum** L. (Htn).

Fodret otydligt. Kronbladen utan klo, nästan uppräta, omvändt-hjertlika, den invikta delen kort-jemnbred med tvärt-urrandad spets. Fruktåsarne alla hinnkantade. — Storsvepena flyktiga. Småsvepena mångbladiga. Bladen dubbelt eller tredubbelt parbladiga, med smala småblad.

1. **Selinörten** eller **Kruffröet**

(Selinum Carvifolia L.)

är mångårig och har vanligen nära alnshög, rak och stadig, fårad och hinnkantig stjelk, nästan slidlösa blad, hvitaktigt uddspetsiga, korta småblad, endast omkring trebladiga storsvepen, nästan glatta flockstrålar och hvita blommor.

Växer på något skuggiga eller fuktiga ängar samt steniga stränder, i södra och medlersta Sverige. Utomdess nästan endast i medlersta och östra Europa.

Blommar från medl. Juli till medl. eller slut. Aug., då den börjar mogna.

Roten sprider en skarpt-aromatisk lukt.

Linné uppställde och beskref först denna art i andra upplagan af sina Species (1762) och belyste den vidare i sin Mantissa altera,

(1771), ehuru såsom växande endast i Siberien och Tyskland, men, besynnerligt nog, lemnade han åt densamma så liten uppmärksamhet att den saknas i de hans arbeten, som närmare beröra Svenska Floran. Endast i Skåne-resan nämner han på ett ställe (sid. 304) att "Thysselinum palustre (227) växte här (Wallåkra) på det torra så förändrad o. s. v.", hvarmed Wahlenberg anser denna menas. Bergius, i Fischerströms Beskrifning om Mälaren (1785), omtalar den såsom funnen vid Stockholm af Herr Hagströmer. Ehrhart (1790) omtalar arten såsom växande vid Upsala.

Bauhin kallade (1671) växten Carvifolia (sc. herba), hvadan dess artnamn.

* Selinum lineare Schum. är två- (eller ett-)årig och har nästan trind, strimmig stjelk, långa (väl omslutande) bladslidor, långa småblad och borstsmala svepeblad. Växer endast på Öland (der den först samlades af Liljeblad, sedan, 1818, med närmare bestämning af Fries) och i det motsatta Småland. Ängskummin Fr.

3. PEUCEDANEÆ.

Frukten lågryggad, bred, utan biåsar, men med oljeränder; kanten utom sidoåsarne utplattad och sluten till den motsvarande.

4. **Peucedanum** K.

Fodret tandadt. Kronbladen omvändt-äggrunda, urnupna (hos våra hvita). Frukten elliptisk; alla åsarne närmade till hvarandra, låga och trubbiga. Svepena alla (hos våra) mångbladiga. — Bladen (två-) tredubbelt parbladiga.

1. **Mossaroten**

(Peucedanum palustre Mnch. — **Selinum palustre** L.)

är mång- (eller två-)årig och har vanligen stark, tapplik eller grenig, svartbrun rot, alnshög eller högre (till 2 alnars), kantigt-strimmig, nedtill och vid lederna icke sällan purpurröd stjelk, stora, likaledes rödaktiga bladslidor, kort-uddtrubbadt-lansettlikt-pardelade eller -klufna småblad, lansettlikt-jemnsmala, nedvikta svepeblad och elliptiska frukter.

Växer på kärrängar och stränder, i skogskärr och våt, mossig skogsmark, vid våta diken. Utomdess i hela norra, medlersta och östra Europa.

Blommar i Juli och Aug.; mognar från slutet (eller medlet) på Aug. — Frukternas kanter omvexla, och förf. har på samma stånd iakttagit bred- och smalkantade. Fogens oljeränder äro väl merendels täckta (dolda i skalet), på hvilken omständighet man grundat ett eget slägte (Thysselinum Hfn). Men förf. har undersökt exemplar (fr. Stockholm), der hos somliga frukter nämnde ränder äro täckta, hos andra bara.

Växtens rot är mjölkig (ɔ: Nerik. Mjölkrot) och har något aromatisk lukt och hettande (nästan brännande) skarp smak (ɔ: Finsk eller Svensk Ingefära). Lapparne lära icke sällan tugga den i brist på tobak (växten är allmän i de lappska kärren), och detta, säger LINNÉ, isynnerhet då de äro samlade till gudstjenst, "emedan somliga bland dem äro genom ständigt bruk så vana vid den skarpa tobakssmaken att de icke kunna vara utan den knappt ett ögonblick". Det är underligt, tillägger han, att Lapparne, som icke nyttja några kryddor, ja icke en gång salt, till maten, likväl tycka om allt starkt, såsom bränvin, tobak, snus, vissa rötter, men deremot icke tåla öl. (Fl. lapp.). Redan i Schefferi Lapponia (1673) nämnes, efter pastor O. Petri Niurenius, Mossaroten såsom en nyttig och helsosam lappsk ört. Stjelken hyser en, dock icke ymnig, hvitaktig, seg, besk och frän saft. Boskapen äter likväl örten.

LOBELIUS kallade (1576) Mossaroten Thysselinum Plinii. FRANKENIUS (1638) och RUDBECK (1658) Daucus palustris och Carum aquaticum (enligt L.). BAUHINUS (1671) Seseli palustre lactescens, TOURNEFORT (1700) Thysselinum palustre. Den är tecknad i Til-Landz' Icones.

* Peucedanum Oreoselinum Mnch. (Athamanta Oreoselinum L.) har trind, strimmig stjelk, rakt utåt eller något bakåt riktade bladgrenar, vigglikt-inskurna småblad och trådsmala svepeblad; fruktfogens oljeränder bara. Växer endast i Skåne och på Öland. LINNÉ såg denna art först (som svensk) vid Körndala i Skåne (bladen beskr. i skånska resan 135). I första upplagan af Flora suecica upptager han den endast efter J. LECHE, som således är den egentliga upptäckaren. Bergsilja (Fr.).

5. **Imperatoria** L.

Fodret otydligt. Kronbladen omvändt-hjertlika med invikt, kort udd i urskärningen, Frukten nästan kretsrund och platt, bredkantad, åsarne kölade. — Inga (mycket tidigt lossnande) storsvepen; nästan trebladiga småsvepen.

1. **Mästerörten**

(Imperatoria Ostruthium L.)

har mångårig, krypande, tjock, trind och ringlad rot (rotstock) med talrika smala rottrådar, nära alnshög, trind, strimmig, glatt, nästan enkel stjelk (eller stjelkar), nästan dubbelt 3-fingrade, glatta, 4—5 tum långa blad, $\frac{1}{2}$—1 tum breda, inskuret-sågade, nästan rutlikt ovala småblad (det medlersta småbladet tredeladt, sidosmåbladen djupt 2—3 klufna), borstsmala svepeblad, stora, mångstråliga, utbredda, hvita (stundom rödletta) blomflockar och 3 linier breda frukter ("de bredaste hos våra Umbellater").

Växer på bördigare ängar i Halland, vestra Småland (t. ex. Femsjö, särdeles nära byar : Fr.); Bohuslän, Dalsland, Vermland (men endast på spridda trakter eller ställen), samt "i gräsrika dalar" vid Transtrand i Dalarne här och der. Utomdess mångenstädes i Europa (Schweiz, Österrike, Tyskland, Skottland, Belgien och Frankrike, norra och medlersta Italien, Ungern, Siebenbürgen, Croatien, södra Ryssland) — samt i nordligaste Amerika; på Island.

Blommar i Juli.

Roten är utvändigt grå, inuti hvit, köttig, och hyser färsk en mycket skarp (enligt Fries gul) saft (ɔ: Mästerrot). Den har stark lukt (märkbarast då örten krossas) och stickande-aromatisk, ehuru icke behaglig smak. Sedan långt tillbaka har den ägt ett visst anseende för verksamhet mot njursten och stranguri (kokad till dekokt); vidare, såsom pulver, mot envis frossa eller mot mask hos barn; också tuggad såsom ett värmande magmedel, mot kolik. Det är således icke underligt att den upptages i Pharmakopén (ɔ: Radix Imperatoriæ). Allmännare användes den likväl i boskaps-medicinen. — Växten planteras mycket lätt med rotstycken.

Mästerörten heter hos Dodonæus (1616) Ostruthium, hvilken benämning Linné bibehöll som artnamn. Bauhinus kallade den (1671) Imperatoria major. Då Linné utgaf sin Flora suecica hade han endast genom biskop Kalsenius hört omtalas att den växte i Dalarne vid Lima.

6. **Heracleum** L.

Fodret tandadt. Kronbladen omvändt-hjertlika, de yttre m. e. m. stråliga, tuklufna. Frukten alldeles platt, bredkantad; åsarne trådlika, sidoåsarne mycket närmare kanten; oljeränderna korta, klubblika. — Svepen temligen mångbladiga, storsvepena flyktiga.

1. Björnflokan
(Heracleum sibiricum L.).

En bland våra största Umbellater (den blir icke sällan 2 alnar eller mera). Roten är långt-tapplik, tuårig. Stjelken rak och stadig, grenig, kantigt-fårad, utspärradt-sträfhårig. Bladen äro stora (icke sällan fotslånga), sträfludna, 2—3-parigt parbladiga med flikiga eller inskurna småblad (ɔ: Nerik. Björnramar). Blomflockarne omkring 3 tum breda; blommorna (nära lika) vanligen gröngula eller icke sällan (ɔ: H. suecicum Fr.) nästan hvita. Frukterna elliptiska (ɔ: Jemtl. Harkummin). — Omvexlar med korta och breda och långa och smala bladflikar (ɔ: H. Sphondylium L. suec. och H. angustifolium L.

mant.); den sednare upptages redan i Rudbecks Katalog, 1666 (ɔ: Sphondylium minus).

Växer på ängar, betesmarker, åkerrenar och gräsiga ställen vid berg, vägar och diken, i trädgårdar, ända upp till Vesterbotten, men i norra Sverige blott delvis. F. ö. utbredd genom norra, medlersta och östra Europa, samt i Siberien och Dahurien.

Blommar hela sommaren, från slut. (eller medl.) Juni till Sept., stundom t. o. m. till ini October; mognar under Aug.

Bland våra vanligare Umbellater är Björnflokan en af de ansenligaste. Också gör den sig strax bemärkt bland Kragblommor, Färgklint, gräs och andra ängsväxter, mot hvilka den vackert bryter sig med sin resliga stjelk, sina ljusgröna, stora och prydliga blad och sina rika blomflockar. — Hela örten (ɔ: Ångerm. Qvesgräs) luktar starkt, nästan som Libsticka. Roten är skarpt besk, ehuru den hyser så mycket sockerämne att bränvin kan beredas deraf. Stjelkarne äro också rika på slemsocker och kunna ätas skalade; de lära ock, liksom roten, lemna ett ganska godt bränvin. Men oskalade äro de (färska) skarpa. Det mjöllika socker, som vid torkning bildar sig på de skurna och skalade stjelkarne och bladskaften, lärer i Siberien användas till ett slags mycket rusande mjöd, hvilket ock lär kunna bryggas på stjelkarne. Tatarerna koka dem till mat. Färska bladen kunna nyttjas bland grönkål och lära också vara en särdeles smaklig mat för kaniner. — Roten har i Skåne stundom användts mot rödsot (ɔ: Täpperot).

* Heracleum Sphondylium L. sp. (Fr.), som har alldeles hvita eller rödletta blommor, större, mera stråliga kantblommor och smalare frukter, växer i sydvestliga Sverige (enligt Fries).

7. **Pastinaca** L.

Fodret otydligt. Kronbladen äggrunda (utan den breda, invikta spetsen rundade), inrullade (gula). Frukten alldeles platt, smalkantad; åsarne trådlika, sidoåsarne mycket närmare kanten; oljeränderna jemnsmala, långa. — Inga svepen.

1. Palsternackan
(Pastinaca sativa L.).

En tuårig, gulgrön ört. Stjelken är kantigt-fårad. Bladen äro parbladiga, 2—4-pariga, med äggrunda eller smalare, naggsågade eller inskurna småblad, uddbladet 3-flikigt. Frukterna äro elliptiska.

Växer på torra ängar, vid åkrar och vägar i Skåne (allmän i slättbygden) samt på Öland. Odlas dessutom allmänt såsom köksväxt och förvildas lätt, så att man träffar den här och der nära städer och

gårdar. Utom Sverige är den utbredd genom hela Europa (undant. det nordligaste) till Caucasien, Siberien.

Blommar under Juli och Aug.; mognar under Aug. — Den vilda växten är vanligen omkring fotshög och har smal, nästan träig rot och småhåriga blad. Den odlade (och förvildade) är större, alldeles glatt, med köttig rot och under glänsande blad.

Har aromatisk lukt. Hos den odlade växten innehåller roten, jemte det aromatiska ämnet mycket slemsocker, men orsakar i större mängd äckel i anseende till sin ringa skärpa. Den vilda roten är något bitter, men likväl icke giftig såsom man trott genom förvexling med Bolmörtens. "Fröen" ha varit berömda i lindrigare frossor, då man intagit dem stötta, till ett mindre skedblads dosis.

Linné upptog Palsternackan först i sin Flora suecicas andra upplaga, men endast "quàsi indigena" (på några ställen i Skåne).

* Dillen (Anethum graveolens L.) är ettårig, omkring alnshög, och har trådlikt-dubbelt-parbladiga blad och gula blommor med tvära, tätt inrullade kronblad. Odlas som köksväxt och växer sjelfsådd på odlad mark i södra och medlersta Sverige.

4. DAUCINEÆ.

Frukten högryggad, i tvärskärn. nästan trind, med (taggiga) biåsar och oljeränder.

8. **Daucus** L.

Fodret svagt tandadt. Kronbladen omvändt-hjertlika, de yttre större och stråligt tudelade. Fruktåsarne trådlika, borstiga, biåsarne (dälderna) taggiga. — Mångbladiga svepen, storsvepets blad pardelade.

1. **Vilda Morotörten**

(Daucus Carota L.).

Har hvit, träig, tuårig (ehuru icke sällan första året blommande) rot (Hall. Barkenrot). Stjelken är fots- eller nära alnshög, utspärradt-hvithårig. Bladen äro temligen smalt två—tredubbelt-parbladigt-delade. Flockarna icke sällan handsbreda under blomningen, men sammandraga sig sedan så att de något likna vissa fogelbon. Blommorna äro hvita eller rödletta; de innersta felslå merendels. Frukten är nästan oval.

Växer på öppna, torra ställen, åkerrenar o. d. i södra och medlersta Sverige (särdeles i östra delen). Dessutom utbredd genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste) till Caucasien och Siberien.

Blommar i Juli, Aug.

Vilda Moroten har aromatiskt-bitter smak och är oduglig till mat. "Fröen" äro aromatiskt-beska, diuretiska och väderdelande, och brukas kokta i öl eller dricka eller som thé. Den odlade Moroten (β, γ L.), som torde höra till en annan art (enligt BERTOLONI till Daucus maximus Dsf.), ehuru KOCH säger att den i Tyskland odlade är densamma som den der vilda, är rik på slemsocker och hyser derjemte eterisk fet olja, hvarigenom den (såsom dekokt eller pressad) anses nyttig mot mask och stenplågor, samt till gröt mot torsk och onda sår. Också är den upptagen i vår farmakopé (ↄ: Radix Carotæ, culta, recens). Rostad skall den kunna nyttjas i stället för kaffe. Men allmännast användes den till mat. Morötter utgöra dessutom ett ypperligt boskapsfoder, som göder bra och gör mjölken mycket gräddrik och tjenlig till smörberedning. Äfven örtståndet är ett nyttigt boskapsfoder; bladen kunna ock lagas som spenat.

Då LINNÉ utgaf sin Flora suecica, ansåg man Vilda Moroten vara temligen sällsynt, och han upptager såsom dess växtställen endast Upland, Vadstena och Skåne. Den växer, säger han, "jemte landsvägen som går från Jönköping till Vadstena, in emot Vadstena stad i Östergötland och vid Bursviken på Gotland".

Artnamnet lärer komma af växtens forngrekiska namn Keras (dor. Karas), som hos romarne blef Cara och Carota, kanske med hänsyn till den odlade Morotens närande egenskaper eller icke sällan köttröda färg (caro, kött). Roten tros också vara den "Chara", hvarmed J. Cæsars krigshär närde sig under flera dagar.

Den flockstrålarnas rörlighet eller olika riktning vid olika ålder, som man iakttager hos många Umbellater, är hos Moroten särdeles tydlig. Sjelfva företeelsen torde kunna förklaras sålunda. Vid blomningstiden hyser stjelken ännu ämnen, som lemna flockstrålarna riklig näring, och så länge denna räcker, bibehålla också sagde strålar samma riktning. Men allt efter som fröen och frukterna mogna, upptaga de smånigom näringen, och dermed bli också strålarna allt torrare och torrare, sammandraga sig, och då insidan härvid gör det svagaste motståndet, måste sammandragningen ske mot flockens midt och alla strålarna m. e. m. närma sig denna.

5. SESELINEÆ.

Frukten högryggad, trind eller nästan trind (i tvärsk.), utan biåsar, men nästan alltid med oljeränder; åsarna smala, kölade eller smalt vingkantade.

9. **Haloscias** Fr.
(Saltfloke-slägtet).

Fodrets tänder tydliga och varaktiga. Kronbladen omvändt-äggrunda med invikt, trubbig udd (hvita). Frukten glatt, skrynklig, med högt-kölade åsar; fröet kortare än rummet, dess skal med talrika oljeränder. — Svepena alla temligen mångbladiga.

1. Strandstickan
(Haloscias scoticum Fr. — **Ligusticum scoticum** L.)

En mångårig, omkring fotshög, saftig, glänsande-glatt ört med nästan dubbelt trefingrade blad och tumsbreda, nästan (t. e. d. snedt) rutlika, upptill inskuret-sågade småblad. Roten är icke sällan fingertjock, sned, och har svartaktiga hinnor der gamla blad setat. Stjelken är icke sällan nästan enkel, strimmig, icke sällan brunaktig. Frukterna äro långa (nära 4 linier) och temligen smala.

Växer vid vestkustens stränder, helst på berg och bland klippor, och blommar under Juli. Utomdess endast i Danmark, Norge, England och Skottland (bl. a. på ön Staffa), på Island samt i norra Amerika och Siberien.

Hela växten luktar svagt Libsticka och närmar sig också till densamma i egenskaper och verksamhet. Liksom denna är Strandstickan i somliga trakter ett bekant boskaps-läkemedel och brukas äfven mot kolik o. d. hos menniskor, hvarvid icke sällan den torkade roten användes. På åtskilliga ställen nyttjas dessutom örten i stället för persilja och andra grönsaker — en för ovana eller nogräknade gommar temligen vidrig krydda.

Redan de gamle botanisterna kände Strandstickan. Hermann tecknade den i sin Paradisus Batavus (1698) under benämningen Seseli maritimum scoticum; Rivin kallade den (1699) Seseli scoticum. — Kalm fann den växande ”på stranden i sandgruset på Löguholmen utan för Strömstad o. s. v.” (Vet. Ak. handl. 1743). Linné beskref den i Vestgöta-resan.

10. **Silaus** Bess.

Fodret omärkligt. Kronbladen (blekgula) smalt-omvändt-äggrunda, intryckt-inkrökta vid midten med tunglik flik. Frukten nästan ellipsoidisk, glatt; åsarne högt (nästan vingadt) kölade, kantens tunnare (något mera vingade); oljeränder knappt märkbara (inga?). — Storsvepen vanligen inga; småsvepen stora.

1. Ångsstickan
(Silaus pratensis Bess. — **Peucedanum Silaus** L.).

En mångårig, alldeles glatt, icke sällan 1½—2 alnars men temligen spenslig ört med kantig stjelk, 2—3-dubbelt-parbladiga blad med smalt- och spetsigt-parskurna småblad och 5—10-stråliga blomflockar. Flockarna äro små, deras strålar mycket olikstora. Roten är nästan svart.

Växer på torra skogsängar, pilvallar o. d. i södra Skåne, sälls. (endast på tre ställen vid Malmö). Utomlands är den mångenstädes allmännare, växande i Finland, medlersta och östra Europa, Brittanien, norra Italien, i Siberien.

Blommar i Juni och Juli.

Retzius omtalar först denna växt (som svensk), men den bortglömdes sedan tills Fries återfann den "i Hörte, den sydligaste skog i Sverige" och intog den i första upplagan af sina Novitier.

11. Libanotis Cr.

Fodrets tänder tydliga men snart lossnande. Kronbladen omvändt-hjertlika med invikt udd (hvita eller rödaktiga). Frukten nästan äggrund, hårig, med högt-trådlika åsar. — Svepen alla mångbladiga.

1. Säffset
(Libanotis montana Cr. — **Athamanta Libanotis** L.).

En mång- (eller tu-)årig, isynnerhet upptill tätt gråaktigt-småluden ört med parbladiga och delade eller dubbelt-parbladigt-delade blad, hvilkas småblad äro vigglika och inskurna, vanligen glatta, under något blågrå. Roten (Östg. Säfferot) är hvitaktig, tapplik eller grenig, och krönt med långa, mörka, borstlika trådar. Stjelken vanligen alnshög, rak och stadig, kantigt-fårad. Flockarna äro mångstråliga, vanligen mycket täta, under blomningen kullriga, men slutligen plana eller något skåliga. Svepebladen smalt-lansettlika, nedvikta. Frukterna äro vanligen kort och tätt borsthåriga.

Växer på ängsbackar, vägkanter o. a. torra, öppna ställen i medlersta Sverige, i Vestergötland och på Öland. Utom Sverige utbredd genom medlersta och östra Europa samt i England, Italien (undant. öarne), Caucasien och Siberien.

Blommar i Juli och Aug.; mognar från medlet på Aug.

Säffsets frukter och rot äro starkt aromatiska, den sednare är dessutom besk.

Linné upptog Säffset (med synonymer) i första upplagan af Flora suecica och tillade i den andra en temligen fullständig beskrifning å

detsamma. RIVINUS kallade växten Libanotis emedan roten luktar nästan likt (grek.) libanon (rökelse), hvilken benämning LINNÉ bibehöll som artnamn. En del gamla botanister (PLUKENET, BAUHIN) benämnde den Daucus montanus m. m.

12. Æthusa L.

Fodret otydligt. Kronbladen omvändt-hjertlika med nästan rätsidigt, invikt bihang, de 3 yttre (hos kantblommorna) omkring dubbelt större än de 2 inre. Frukten äggrundt-klotlik, med höga, kölade åsar; sidoåsarne smalkantade. — Omkring 3-bladiga, ensidigt hängande småsvepen, inga storsvepen.

1. Hund- eller Vild-Persiljan
(Æthusa Cynapium L.).

En vanligen nära alnshög, stundom högre, glatt och mörkgrön, ettårig ört. Roten är hvitgrå. Bladen äro dubbelt-parbladiga med parskurna småblad, tunna och glänsande (ↄ: Upl. Glisört, af forngerm. glis, glans). Flockarna omkring 5-stråliga, blommorna hvita. Frukterna likna något Corianderns (hvadan Coriandrum Cynapium Rth).

Växer, såsom allmänt ogräs, helst i trädgårdar och täppor eller på annan gödslad mark, i södra och medlersta Sverige. — F. ö. utbredd genom nästan hela Europa utom det allra nordligaste och sydligaste (Spanien, Italiens öar, Grekland); i Caucasien, Siberien.

Blommar hela sommaren, till senhösten; mognar från medl. Aug.

Hund-Persiljan har någon likhet med Mat-Persiljan, men har en stark, lökartad lukt då den krossas, och anses vara skarpt narkotisk, så att den, om den förtäres, kan orsaka ett slags vansinne, icke sällan med skratt, hjertklappning, kräkning, diarré och sömn, enligt några t. o. m. döden. Den lärer också verka dödande på åtskilliga foglar, t. ex. gäss, men deremot icke skada kaniner, liksom husdjuren i allmänhet lära äta örten utan skada. — Kockar vakte sig att taga Glisörtens blad till mat såsom persilja emedan de göra den som äter dem tokig (L.).

Växtens artnamn (Cynapium = Hundpersilja) utgör hos RIVINUS namnet på det slägte, som han (1699) grundade på Tabernæmontani Apium eller Petroselinum caninum, och hvilket namn LINNÉ bibehöll då han deremot för slägtet bildade ett nytt (Æthusa). LOBELIUS benämnde (1581) växten Cicutaria fatua.

13. Oenanthe Lam.

Fodrets tänder tydliga, varaktiga, slutligen stickande hårda. Kronbladen omvändt-hjertlika med invikt udd (hvita). Frukten trögt delbar,

krönt med de hårdnade tänderna och stiften; åsarna mycket låga, trubbiga. — Mångbladiga småsvepen, inga storsvepen.

a. Phellandrium L. Blommorna alla lika och med nästan lika stora kronblad.

1. Stäkran

(Oenanthe Phellandrium Lam. — **Phellandrium aquaticum** L.)

har omkring fotshög, uppblåst-pipig (icke sällan tumstjock) stjelk med mycket utstående grenar, nästan tredubbelt-parbladiga, utspärradt-greniga blad och trubbadt parskurna, nästan äggrunda småblad. Flockarna äro temligen mångstråliga och utgå mest på sidan, motsatta bladen; de små platta. Frukterna äggrundt-ellipsoidiska. Roten är tjock, svampig och egentligen ettårig, men alstrar vintern uthärdande skott, hvarigenom växten blir tuårig.

Växer i kärr- och träskmark, i bäckar, diken och dammar, vid å- och sjöstränder, till Vesterbotten, Dalarne och Vermland. F. ö. utbredd genom hela Europa (undant. det allra nordligaste samt Grekland, Turkiet, Corsica, Sardinien), i Caucasien och Siberien.

Blommar under Juli, Aug.; mognar i Aug., Sept. — Under vattnet bli bladen hårsmalt delade.

Stäkran är en stor och vacker ört, som gerna uppträder sällskapligt, så att den bildar riktiga dungar, dock icke sällan blandad med Kantvass, Strandstarr, Lysing och andra större vattenväxter. Men nästan ständigt alstrande rotskott, och resande talrikt, liksom små pelare, sina refflade stjelkar, håller han kamraterna mest på ett visst afstånd. Stjelkarna grena sig mycket och utveckla gerna nya rötter nedtill.

Stäkran har en egen, genomträngande, nästan bedöfvande ("sinnesomtöcknande") lukt och äcklig, skarpt-aromatisk smak. Den har ansetts skadlig för hästar, hos hvilka, då de äta den, den skulle orsaka det slags svåra lamhet, som stundom angriper deras bakdel. "Fröen", hvilka äro aromatiskt skarpa (i större mängd t. o. m. narkotiska), omtalas deremot såsom nyttiga i åtskilliga både häst- och menniskosjukdomar, särdeles bröstets, men också mot frossa äfvensom utvertes vid hugg- eller stötsår (Pharm. Semina Phellandrii). Väggohyra skall icke kunna tåla Stäkrans lukt, men enligt Retzius är detta ogrundadt. — Linné anmärker att rot och stjelk, sedan de under vintern uttorkat och upplösts i sina elementar-delar, utgöra ett egendomligt bildadt skelett (sceleton eximiæ structuræ), som har någon likhet med en ryssja.

Dodonæus kallade (1616) Stäkran Phellandrium och troligen är den också Plinii. Hos Lobelius (1576) heter den Cicutaria palustris.

b. Oenanthe L. Midtblommorna nästan oskaftade, kantblommorna långskaftade, strålande (och sterila).

2. Pip-Stäkran
(Oenanthe fistulosa L.)

är 1—2 fot hög, blåaktigt grön, temligen mjuk, med alldeles ihåliga (pipiga) stjelkar och bladskaft, de sednare icke sällan längre än sjelfva bladet. Den är mångårig både genom reflika grenskott och rotknölar. De sednare äro nästan spetsadt-ägglika eller ovala och bildas mellan de hvitaktiga rottågorna, t. e. d. hängande nästan liksom mycket utsvällda tågor. Stjelken är nästan enkel, dess blad enkelt-parbladiga, med jemnsmalt-lansettlika, helbräddade, uppstående småblad; rot- och skottbladen äro icke sällan dubbelt- (eller nästan tredubbelt-)parbladiga, med kortare och bredare, glest-inskurna småblad. Flockarna äro 2—4-stråliga, de små temligen mångstråliga, under blomningen platta, men slutligen mycket täta och rundade. Kronbladen äro smalt-inskurna, kantblommornas 3 yttre mycket större. Frukterna klubblika.

Växer i bäckar, kärr, vattengropar och på andra våta ställen i Skåne, Halland och på Gotland samt vid Calmar. — F. ö. utbredd genom nästan hela Europa undant. det nordligaste; i Caucasien.

Blommar under Juli. — Mot sommarens slut bildas gren- (rot-) skotten, hvilka äro långa, smala som segelgarn, hvitaktiga, och sluta med en slags knöl, hvilken utvecklar rötter och blad och sålunda alstrar en ny växt.

Såsom Vatten-umbellater i allmänhet, är också Pipstäkran illa ansedd eller åtminstone misstänkt, och vanligen ser man den stå orörd der den växer. Tidtals är den dock oskadlig (L. Skåne-resa). Den har äcklig och sedan brännande smak. Man berättar t. o. m. att rotknölarna dödat menniskor. — En del gamle botanister (Lobelius, Bauhin) kallade Pipstäkran Oenanthe aquatica. J. Leche upptäckte den som svensk (vid Lund) och Linné såg den på några ställen under sin skånska resa (beskr. Skåne-resan sid. 243).

6. AMMINEÆ.

Frukten högryggad, plattad (från sidorna), utan biåsar.

14. Sium L.

Fodrets tänder tydliga. Kronbladen omvändt-hjertlika med trubbig invikt udd (hvita). Fruktåsarna trådlika; oljeränder talrika. — Mångåriga vattenväxter med parbladiga blad. Svepena alla temligen mångbladiga.

a. Sium K. Fruktåsarna höga, sidoåsarne kantande; dälderna synligt 3-randade.

1. **Vanliga Vattenmärkan** eller **Strättan**
(Sium latifolium L.)

har 3—4 fot hög, rak och kantig stjelk och stora (slutligen mer än handsbreda) blomflockar i toppen, på ganska långa skaft och med nästan 5-bladiga svepen. Rot- och rotskottbladen äro dubbelt eller tredubbelt parbladiga med smala småblad; stjelkbladen enkelt parbladiga med vanligen nästan lansettlika eller äggrundt-lansettlika, hvasst-sågade, vid basen sneda småblad. Fodertänderna äro spetsade. Frukterna (kort) elliptiska.

Växer i stillastående eller sakta rinnande vatten, såsom vid sjö- och elf-stränder, i åar, bäckar och träsk, i södra och medlersta Sverige och utmed kusten till Lappmarken. F. ö. utbredd genom nästan hela Europa (undant. Portugal, Grekland, Turkiet) och i norra Amerika.

Blommar i Juli och Aug.; mognar från medl. Aug. — Förekommer stundom (Östergötland, Halland, Göteborg) med långa, helt smala och något skärlika småblad (ɔ: S. longifolium Presl). Denna märkliga var. är (inom Sverige) först anmärkt af Fries och omnämnd i hans Flora Hallandica.

Örten har en något hartsaktig (bituminös) lukt, skarpt besk smak och är misstänkt, särdeles roten, hvilken stundom dödat boskap, som ätit den. Deremot ser man icke sällan kor förtära örtståndet utan olägenhet. Torr skall den vara alldeles oskadlig.

Redan Bauhin kallade (1671) denna växt Sium latifolium.

b. Berula K. Fruktåsarna låga, sidoåsarna inom kanten; oljeränderna dolda under dälderna, på fröhinnan.

2. **Mindre Vattenmärkan**
(Sium angustifolium L:)

är mindre och spädare än föreg. art, med vanligen endast fots- eller knappt alnshög, slät, trind, mycket pipig, svag, upptill mycket grenig stjelk. Flockarna talrika, knappt $1\frac{1}{2}$ tum breda, sitta åt sidorna, mestadels på endast omkring tumslånga skaft, motsatta bladen, hvilka äro enkelt-parbladiga. De nedre bladens småblad äro vanligen äggrunda och mera trubbsågade, men de andra allt smalare (nästan lansettlika eller jemnbreda) och (ojemnt) uddsågade. Svepebladen merendels parklufna. Frukterna äro nästan klotrunda.

Växer i åar, bäckar, diken och dammar på Gotland och Öland, i Skåne och södra Halland (samt enstaka i Bohuslän, Blekinge och Östergötland). F. ö. utbredd genom hela Europa, undant. det nordligaste (och Portugal, Corsica, Sardinien), till Caucasus och Persien.

Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar upprät (större) bredbladig, och nedtryckt (mindre) vanligen smalbladig.

Egenskaper äro nästan desamma som den vanliga Vattenmärkans och örtståndet har, isynnerhet hos den äldre växten, en hartsartad lukt och skarp, bitter smak. Också lemna kreaturen det orördt. För roten är det väl rådligast att akta sig längre fram på sommaren. Ung är växten mildare och skall då t. o. m. nyttjas som sallat i Frankrike.

Såsom Wahlenberg (Sv. Bot.) anmärker, är denna art vid hastigt påseende så lik den vanliga, att Linné icke uppmärksammade den under sin skånska resa ehuru den är temligen allmän på skånska slätten, något som väl till en del berodde derpå att han icke såg dess sent mognande frukter. Inom Sverige lärde man först känna den lilla formen, hvilken ansågs som Sium nodiflorum, under hvilket namn E. Rosén, som först fann växten vid Christianstad, upptog den (1749), liksom sedan Linné i sin Flora suecicas 2:a uppl. Men sedan Retzius lärt känna den upprätare, mera bredbladiga formen, upptog han den rätta arten som svensk i sina Observationes (1776) och upplyste der dess synonymi och skillnad från den dermed förblandade Sium nodiflorum. J. P. Rosén fann sedan (1816—18) växten på Gotland. De gamle botanisterna kallade den, relativt till den vanliga Vattenmärkan, med skäl den mindre (Sium minus).

15. **Falcaria** Host.

Fodrets tänder små. Kronbladen (hvita) omvändt-hjertlika, med bred urskärning. Fruktåsarna trådlika; dälderna med ensamma oljeränder. — Svepena alla mångbladiga.

1. Skärflokan

(Falcaria Rivini Host. — **Sium Falcaria** L.).

En mångårig, matt-blågrön, vanligen nära alnshög (stundom $1\frac{1}{2}$ aln), stel och torr ört med smalt 3- eller dubbelt 3-fingrade blad, de nedersta nästan parbladiga. Småbladen äro jemnbreda, 2—5 tum långa, broskartadt uddsågade, m. e. m. skärlikt krökta (hvadan namnet Falcaria), nedlöpande. Flockstrålarna och svepebladen nästan borstsmala. Blommorna små. Frukterna långa, nästan klubblika. Stjelken är trind, utspärradt grenig; roten tapplik, hvitaktig.

Växer på torra åkrar och jordvallar på ett ställe i Skåne (Ingelstads härad, vid byn Glemminge nordost om Ystad) och vid Visby. — F. ö. utbredd genom medlersta och östra Europa; i Algerien, Caucasien, södra Siberien.

Blommar i Juli.

Skärflokans rot torde, åtminstone ung, vara ätlig som Sockerroten, hvilken den något liknar. Örten är något saltaktigt skarp och ätes endast såsom ung af boskapen. Den blir snart torr och hård; om hösten lossnar den från roten och blåser omkring, hvarigenom fröen så spridas att växten mångenstädes utomlands blir ett svårt ogräs.

Denna utmärkta Umbellat är bland våra sällsyntaste växter. Retzius anmärkte den först på dess nuvarande växtställe i Skåne, der sedan Wahlenberg (1822) återvann den, länge bortglömd, åt vår Flora. "Den igenfanns ymnigt bortemot en backe kallad Gisberg å prostens enskifte och stod der frodigt på alla åkerrenar och uppkastade jordvallar. Detta ställe är beläget nära utmed landets yttersta, på sydöstra hörnet belägna ödemark, Sandhammar kallad, der den tyckes vara nog utsatt för den torka och blåst, som vi finna den i andra länder fordra". Också har växten ett torrare utseende än våra Umbellater i allmänhet äga. Enligt Areschougs Flora har Skärflokans skånska växtställe blifvit mycket inskränkt genom odling.

16. Cicuta L.

Fodrets tänder bredt-syllika. Kronbladen (hvita) elliptiska, urnupna (med invikt udd). Fruktåsarna breda och låga; dälderna smala, 1-randiga. — Småsvepena mångbladiga, storsvepen nästan saknas.

1. Sprängörten
(Cicuta virosa L.).

En mångårig, 1—1½ aln hög, rak ört med parbladiga, 3—4-pariga blad (de nedre stora) och mångstråliga, täta och kullriga blomflockar, hvilka äro motsatta bladen. Rotstocken är uppsvälld, ihålig och delad med tvärväggar (ɔ: Sprängrot, Vestg. Neckrot, Norrl. Bunarot); rottågorna starka, smalt-tapplika, hvita. Småbladen äro par- eller trebladiga, vanligen med lansettlika, hvasst-sågade, omkring 2 tum långa och ½ tum breda småblad, men stundom (mest i Lappland) med knappt tumslånga och liniesmala, svagt sågade. Frukterna äro rundadt-tvåknöliga, små (bland de minsta i hela Umbellat-ordningen), nästan kortare än stiften.

Växer i kärr och vid sötvattens-stränder. — F. ö. utbredd genom hela norra, medlersta och östra Europa, på Brittiska öarne och i Siberien.

Blommar från omkring medlet på Juli till medlet af Sept. eller längre; börjar mogna vid medlet på Aug.

Sprängörten är att räkna till de allra giftigaste bland våra inhemska växter, ehuru den luktar något likt dill och smakar nästan som persilja; roten (rotstocken) luktar icke olikt palsternacka. Isynnerhet denna är skarpt narkotisk, och giftet (ett hartsartadt ämne jemte fosforkalk m. m.) innehålles i dess blekgula mjölksaft, hvilken i luften blir saffransgul, med brännande smak och äcklig lukt. Denna saft är ymnigast om våren och rotstocken då giftigast. Samma rotstock är då vanligen nästan rund och något lik selleri (kålrabi), men med tomrum och tvärväggar inuti. Förtärd, såsom någon gång skett genom misstag, orsakar den en brännande sveda i magen, äckel och outsläcklig törst, hicka, kräkningar, yrsel och darrning, ja icke sällan konvulsioner, slag och döden. En rysk fånge, som (1790) arbetade vid Haga, dog af Sprängört-rötter, som han samlat och förtärt. Vid Köpenhamn dog en man inom $\frac{3}{4}$ timma af omkring $\frac{1}{4}$ lod rot. Bästa botemedlen äro kräk- och laxermedel (sedan sammandragande dekokter). Örtståndet är också skadligt, och hvarken oxar eller hästar kunna tåla detsamma, eller roten, utan bli ganska sjuka — t. o. m. dödligt — om de äta det. Deremot sägas getter, får och svin kunna fördraga växten. Linné omtalar (Fl. lapp.) huru densamma vid Torneå o. a. årligen anställde betydligt nederlag bland boskapen då den om våren utsläpptes och betade de unga bladen, utan att man kände det Sprängörten var orsaken till denna dödlighet. Liknande verkan, berättar han i Fl. suecica, orsakades i Roslagen genom rötter, som boskap ätit och hvilka, inplanterade i botaniska trädgården i Upsala, visade sig vara Sprängört-rötter. Växten bör derföre, säger han, nogautrotas ("probe eradicanda").

Hvarken greker eller romare kände Sprängörten; deras Cicuta var vår Conium. Gesner kallade (1561) växten Cicuta aquatica.

17. Ægopodium L.

Fodret otydligt. Kronbladen (hvita) omvändt-hjertlika; den invikta udden smal och spetsig. Fruktåsarna högt-trådlika; oljeränder inga. — Svepen saknas alldeles.

1. Quallern
(Ægopodium Podagraria L.).

En mångårig, 3—4 fot hög, blekgrön ört med 3-fingrade och (de nedersta) dubbelt 3-fingrade blad (ɔ: Trebening). Småbladen äro sågade, äggrunda, de pariga (åtminstone hos rotbladen) med snedthjertlik bas. Frukterna äggrunda.

Växer (allmän) på skuggiga, helst något fuktiga eller odlade ställen, mest i trädgårdar (der den icke sällan utgör ett svårt ogräs) och lundar, i södra och medlersta Sverige. — F. ö. utbredd genom nästan hela Europa (undant. Portugal, Spanien, södra Italien och Italiens öar) till Caucasus och Siberien.

Blommar i Juli, Aug.; mognar från medl. Aug.

Quallern uppträder gerna sällskapligt och dess rotbildning är sådan, att växten vanligen täcker hela ställen med sina stora, vackra blad. Rotskotten utveckla nemligen under två, tre år mest endast blad. Liksom många andra Umbellater, blommar också Quallern länge emedan blomflockarne icke utslå samtidigt, utan äro till en del nästan mogna under det kamraterna ännu ha blommor. Och i likhet med åtskilliga andra växter, hvilka i roten förvara åt sig ett rikligare näringsförråd, blommar Quallern tidigt, men det är först sedermera och då stjelkarne redan äro riktigt utbildade, som de vackert gröna, breda rotbladen utväxa till sin fulla storlek. — Roten är aromatisk, örtståndet mindre, lindrigt stimulerande. De späda bladen kunna kokas bland grönkål eller ock ensamma som spenat (ɔ: Upl. Kirskål; annars mest, särdeles i Göta-rike, Sqvaller- eller Svallerkål, ɔ: Dansk. Sqvalder-, Svaldekaal). Boskapen äter rätt gerna örtståndet.

Växten hette hos en del gamle botanister Podagraria (sc. herba), med hänsyn till dess dåvarande stora anseende mot podager, och Rivinus benämnde (1699) så slägtet (hvadan Podagraria Ægopodium Mnch).

18. **Pimpinella** L.

Fodret otydligt. Kronbladen (hvita eller blekt rosenröda) omvändt- hjertlika; den invikta udden rännlad. Fruktåsarna högt-trådlika; dälderna 3—4-randade. — Mångåriga örter med parbladiga blad. Flockarna utan alla svepen, innan de utslå lutande.

1. Ängsanisen

(Pimpinella Saxifraga L.)

har vanligen fotshög eller något högre, trind, svagt strimmig, upptill nästan bar stjelk, hvitaktig, smalt-tapplik, ringlad, något träig rot (ɔ: Norrl. Bockrot). Vanligen äro de nedre bladens småblad bredt- och trubbigt-äggrunda eller nästan rundade, sågtandade (m. e. m. inskuret-), och de öfverstas smalt-pardelade; men icke sällan äro alla småbladen pardelade och mångskurna. Flockarna äro omkring 2 tum breda. Frukterna bredt-äggrunda något tvåknöliga.

Växer på torra ängar, ängsbackar och betesmarker, allm. (till Ume-Lappmark). Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Portugal, Italiens öar, Grekland), i Caucasien, vestra och södra Siberien.

Blommar i Juli och Aug. till ini Sept.; mognar från slut. Aug. — Omvexlar glatt och småluden. På Gotland, Öland o. a. växer en varietet (eller underart) med blåsaftig, utvändigt svartaktig, rot (ɔ: P. nigra W.).

Ängsanisens rot har, isynnerhet den färska (genom det skarpt hartsartade ämne, som den i ymnighet innehåller), en stark, beskt-aromatisk smak, så att den sticker eller nästan bränner på tungan då den tuggas. Räknas till slemlösande, magstärkande och uretiska medel (pharm. Radix Pimpinellæ). Den kan torkas och, med lakritsrot och isop, nyttjas till thé mot hosta och heshet. "Fröen" äro svagare än roten och brukas numera icke. Örtståndet skall öka mjölken hos kor och gifva god smak åt dricka.

De gamle botanisterna (Gesner, Dodonæus) kallade växten Saxifraga (hircina) minor och Saxifraga parva, hvadan Linnés artnamn. Den är tecknad i Til Landz' Icones (1683).

2. Lundanisen

(**Pimpinella magna L.**)

är mycket större än den vanliga, merendels 1½ aln eller högre (stundom nära 3 alnar) och har kantig och bladig stjelk, alla bladens småblad nästan lika, vanligen smalt- eller lansettlikt-äggrunda, spetsiga, inskuret-sågade (uddbladen 3-flikiga), glänsande (liksom oljade : L.), de nedres icke sällan 2 tum breda och stundom hjertlika vid basen. Roten är hvitaktig, ofta tjock som en tumme, men blomflockarna äro knappt större än hos den vanliga. Blommorna äro icke sällan blekt rosenröda. Frukterna äro smalt-äggrunda.

Växer i ängslundar och på bördigare ängar i Skåne, på Öland och Gotland, samt i Småland på ett par ställen (och vid Tullgarn). — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Skottland, Portugal, Italiens öar, Grekland och Turkiet) till Orienten.

Blommar bäst i Juli, Aug. — Omvexlar (i Skåne och på Gotland) med pardelade småblad.

Roten har skarpt kryddartad smak och samma egenskaper och användning som Ängsanisens.

Retzius upptog först Lundanisen som svensk i sina Observationes botan. Fasc. III, 1783, ehuru egentligen varieteten med smalt-pardelade småblad (ɔ: Pimp. dissecta). Hans teckning är enligt odladt exemplar. Wahlberg skildrade stamarten noga i Svensk Botanik.

19. Carum L.

Fodret otydligt. Kronbladen (hvita) omvändt-hjertlika, den invikta udden kort-elliptisk. Fruktåsarna högt-trådlika (ribblika); dälderna med

ensamma, ledade oljeränder. — Svepen nästan inga (endast stundom ett 1—2-bladigt storsvepe).

1. Vild-Kummin
(Carum Carvi L.).

En tuårig, alldeles glatt, fotshög eller högre, grenig ört. Roten är nästan tapplik, torr, brunaktig, inuti hvit. Stjelken är nästan tät, trind, fårad. Bladen äro dubbelt-parbladiga, deras småblad delade i jemnbredt-lansettlika eller nästan trådsmala flikar; rotbladen till omkretsen nästan lansettlika, med inskurna småblad; bladens slidor omsluta grenarna med sina hinnaktiga kanter. Blommorna äro icke sällan rödletta. Frukterna äro elliptiska (ɔ: Kummin, Bohusl. Karv).

Växer på torrare ängar och åkerrenar, vid vägar, allm. (i södra Sverige likväl mindre; ymnigast i Norrland). — Utbr. genom norra, medlersta och östra Europa, på Brittiska öarne, i Caucasien, Siberien.

Blommar mest från och med Juni till slut. Juli, men stundom till medl. eller slut. Aug.; börjar mogna med Juli. — Är sällskaplig och trifves dessutom gerna med Ängsanis o. a.

Denna växt är mest utmärkt för sina oljerika "frön"; de innehålla så mycken eterisk olja att 30 vigtdelar frö lemna (genom destillation) 1 vigtdel olja. Härigenom bli de något beskt aromatiska, värmande och väderdelande; upptagas också i farmakopén (ɔ: Semina Carvi). De kunna nyttjas både in- och utvärtes, såsom mot frossa, slem i bröstet (med honing, som thé), som bröd-, ost- och kålkrydda, på bränvin m. m. Och "sjuder man kummin i vatn och tvättar sig några resor med, thet giör klart ansickte", säger Palmberg. Men också roten kan användas; den skall som ung vara t. o. m. nästan smakligare än palsternacka till mat. De späda bladen äro goda bland grönkål eller till soppa, och grön ätes örten begärligt af husdjuren. Då växten odlas på lös och bördig jord får den både bättre rot och större "frön". För de sednare förtjenar den odlas, och Retzius berättar att man i Skåne, innan tobaksodlingen blef så allmän, hade "kumminhagar" i den mängd att man sålde kummin äfven till utlandet.

Bauhin kallade (1671) växten Cuminum pratense och Carvi (officinarum), hvadan artnamnet. I Norrland heter den Kummil, i Bohuslän Karv.

20. Apium L.

Fodret otydligt. Kronbladen hela, rundade, med kort och trubbig, tätt-inrullad udd (hvita). Fruktåsarna trådlika, glesa; dälderna breda, 2—3-randiga (åtm. de yttre). — Svepen inga.

1. Selleri-örten
(Apium graveolens L.).

En tuårig, fotshög eller något högre, glänsande-glatt ört med parbladiga blad. Stjelken är fårad och vanligen, åtminstone upptill, klynnegrenig, med nästan oskaftade blomflockar vid grenvecken. De nedre bladen äro flerpariga, de öfre enpariga (3-fingrade); småbladen vigglika, inskurna. Blommorna och frukterna ganska små, de sednare nästan klotrunda.

Växer (sällsynt) vild på eller vid Gotlands och vestra Skånes hafsstränder (uppg. också för Christianstad). Den odlas dessutom mycket som köksväxt.

Blommar i Juli och Aug. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste), i Caucasien, Algerien, på Canariöarne; dessutom anmärkt vid Magelhaens sund, på Falklandsöarna, Cap, Nya Zeeland o. a. Vid Catania på Sicilien samlade förf. den blommande i medl. Maj.

Hela växten har stark, icke obehaglig, lukt, men lärer i vilda tillståndet vara giftig eller åtminstone skadlig. — De gamle botanisterna (Camerarius, Bauhin) kallade den Apium palustre (och officinarum). J. Leche upptäckte den, som svensk, vid Landskrona (L. Flora suec. ed. 1).

21. Helosciadium K.

Fodret otydligt. Kronbladen ovalt-äggrunda, hela, nästan raka (hvita). Fruktåsarna köladt-trådlika, närmade; dälderna smala, 1-randiga. — Svepen nästan inga, småsvepen omkring 4-bladiga.

1. Våtflokan
(Helosciadium inundatum K. — Sison inundatum L.).

En liten späd och slankig, något vattig, ettårig, flytande eller krypande ört med parbladiga blad, 2(—3)-stråliga flockar och korta, 3—6-stråliga småflockar. Flytande (i mera rinnande vatten) blir den längre (stundom fotslång), med smalare bladflikar, men är annars och på uttorkade ställen vanligen endast 2—4 tum, så att den blir bland de minsta Umbellater (ɔ: Sium minimum etc. Pluk.). Stjelklederna utveckla icke sällan rotknippen. De nedersta (nedsänkta) bladen äro (nästan tredeladt-) dubbelt-parbladiga och hårsmalt-delade, de andra enkelt parbladiga med vigglika och 3-klufna småblad. Flockarna äro motsatta bladen och nästan kortare än de; deras småstrålar kortare än de elliptiska frukterna.

Växer (sälls.) i vatten eller på tidtals våta ställen, såsom i vattengropar o. d. i södra Sverige, helst nära hafsstranden, mest i Skåne; i Blekinge, Halland och Dalsland endast på ett par ställen. — F. ö. utbr. Danmark, Brittiska öarne, Holland, Belgien, Frankrike (medlersta och nordvestra), Italien och Sicilien, Tyskland, medlersta Ryssland.

Blommar i Juli, Aug.

E. Rosén fann först, inom Sverige, denna växt vid Christianstad (ɔ: Sium repens etc. i hans Observationes, 1749) och Linné upptager i Flora suecica intet annat växställe (beskr. Skåne-resan pag. 397). Wahlberg skildrade den utförligt i Svensk botanik.

22. Bupleurum L.

Fodret otydligt. Kronbladen rundade, hela, inkrökta (gula). Fruktåsarna (hos vår art) knottrigt-krusiga och dälderna taggknottriga. — Flockarna (hos vår art) nästan alla enkla. Bladen hela.

1. Harflokan
(Bupleurum tenuissimum L.).

En liten (5—6, stundom till 10 tums) och spenslig men vanligen grenig (utbredt-flerstjelkig), temligen styf, något blågrön, ettårig ört med jemnbredt-lansettlika, taggspetsade, nästan liniesmala blad. Flockarna utgå nästan alla ur bladvecken, likna små gyttringar och äro 3(—5)-blommiga; strålar nästan saknas, så att de äro mycket kortare än det nästan 5-bladiga och -bladlika svepet. Då dubbel-flockar finnas äro de mest 3-stråliga. Frukterna äro nästan trinda; innan de bli alldeles mogna äro de nästan erggröna; oljeränder saknas.

Växer (sälls.) på sandiga betesmarker och andra öppna ställen vid hafsstränder i Skåne (mest vid vestkusten), Blekinge, på Öland, Gotland och vid Calmar; stundom ini landet (vid Lund och Trolleberg i Skåne). — F. ö. utbr. i Danmark, nästan hela medlersta Europa, England, Spanien, Italien, Dalmatien, Croatien, Ungern, Siebenbürgen, Greklands öar, Caucasien.

Blommar sent (i Aug.).

Harflokan är en bland de enklaste Umbellaterna och ganska olik alla våra andra. — Som växten är så liten, lemnar den ringa näring, men torde ingå i det så värderade "saltbetet", emedan man ser isynnerhet hästar gerna beta den. — Linné kände icke denna växt som svensk. Den upptäcktes ymnig vid Fogelsången i Skåne af Fries (Novit. ed. I. 1817); likväl skall den varit samlad på Öland redan af Wahlbom och på Gotland af J. P. Rosén (1816—18). Retzius säger redan i sina Observationes (1779) att han sett ett gotländskt exemplar.

På Öland anmärkte AHLQVIST (Vet. Ak. handl. 1821) den vid Ottenby och "nog allmän jemte östra sjöstranden i Föra, Pehrsnäs och Kålla".

7. SANICULEÆ.

Frukten (i tvärsk.) nästan trind, utan åsar och oljeränder, men kroktaggig eller fjällig och icke delande sig (hos våra).

23. Sanicula L.

Fodertänderna uddspetsade, varaktiga. Kronbladen uppräta, omvändt-äggrunda och spetsade; spetsen lång, tvåtandadt-urnupet-inviken. Frukten tätt kroktaggig. — Flockar med vanligen 3, dels enkla dels 3-delade strålar; blommorna klotlikt-gyttrade, mångbyggare; svepena vanligen 2- eller 3-bladiga, småsvepena mångbladiga.

1. Sårläkan
(Sanicula europæa L.).

En mångårig, vanligen omkring fotshög och flerstjelkig ört med 3—5-fingradt-delade blad, alla eller nästan alla samlade vid roten, och hvita eller rödletta blommor (till stor del med endast ståndare). "Småbladen" äro 3-klufna och ojemnt inskuret-sågade, glänsande; stjelk eller stjelkar bara eller enbladiga. Frukterna äggrundt-klotrunda.

Växer i lundar, skogar och skogsängar, helst på något fuktig mark, i södra och medlersta Sverige. — F. ö. utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Grekland) och i Caucasien.

Blommar i Juni och Juli.

Sårläkans blad äro beska och något sammandragande, då de tuggas något skarpa (särdeles torkade), men några egenskaper, som motsvara namnet, äger växten icke. Detsamma påminner endast om den tid, då örten (såsom dekokt) nyttjades vid sårnader, fistlar, stötar m. m. och t. o. m. räknades till de yppersta sårmedel och måste finnas på apoteken (ɔ: Sanicula officinarum Bauh.).

24. Eryngium L.

Fodertänderna stora (bladartade) och varaktiga, stickande. Kronbladen uppräta, smalt-omvändt-äggrunda, med lång och smal, tvärtrubbig, tätt-invikt spets. Frukten besatt med smala och tunna, uppstående fjäll. — Blommorna gyttrade på ett smalt, fjälligt fäste inom 5—8-bladigt svepe.

1. Martornan
(Eryngium maritimum L.).

En mångårig, stadig, temligen stor, hård och stickande, nästan tistellik, vanligen grenig, grå- eller blågrön, glatt ört. Roten är lång och tem-

ligen tjock, nästan rak, inuti hvitaktig (ɔ: Manskraft). Bladen äro särdeles läderartade, bugt- och taggbräddade, handnerviga och rikt ådriga, med mycket starka och höga, hvitaktiga ådror och nerver, bland hvilka somliga (med kantnerven) bilda bladkantens taggar. Rotbladen äro hjertlikt-rundade, de andra bredare, mera flikiga och nästan omslutande. Svepebladen nästan bladlika men smala, större än blomsamlingen; fästets fjäll treuddiga, hårda och stickande. Blommorna äro blekblå. Frukterna nästan störst bland våra Umbellaters, 3 linier breda.

Växer på sandiga hafsstränder i Skåne, Halland och Bohuslän, samt (enstaka) på Öland och Gotland. — Utbr. alla Europas kuster (utom de allra nordligaste) och kring Medelhafvet.

Blommar sent (mest i Aug., Sept.).

Martornans späda skott kunna om våren ätas som sparris eller bland sallat ("non sine voluptate" : L.). "Stjelkarna nys uppväxta eller i sanden liggande äro helt lösa som sparris —" (Linné i Vet. Ak. handl. 1741).

Redan de gamle botanisterna kallade växten Eryngium maritimum (Bauhinus, 1671). Linné upptäckte den (1741) som svensk, på Öland "vid Byrums sand ofvan för Horns ladugård, på hafsstranden".

8. HYDROCOTYLEÆ.

Frukten platt-hoptryckt från sidorna, tvåsköldad, med till större delen otydliga åsar och utan oljeränder.

25. Hydrocotyle L.

Fodret otydligt. Kronbladen äggrunda, spetsiga, hela, nästan raka. Fruktåsarna trådlika, men kölens och sidornas otydliga; mellanåsarna bågkrökta. — Flockar enkla, kortstråliga, med litet svepe.

1. Spikblads-örten
(Hydrocotyle vulgaris L.).

En mångårig, liten och krypande, blekgul ört med kretsrundtsköldlika, bugtnaggade, något glänsande, omkring tumsbreda blad (ɔ: Gotl. Spikblad). Flockarna äro 5—6-blommiga och alstra vanligen 2 eller 3 andra flockar (ɔ: prolifiera), hvilka då bilda ett kort, brutet ax. Blommorna äro små, blekröda.

Växer på uttorkade (under vintern vattentäckta) kärrmarker och sjöstränder samt i diken o. d., på Gotland (allm.) och i södra Sverige, särdeles i Skåne, södra Småland och Halland, på Öland. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste och Sicilien, Sardinien, Turkiet, Ungern, södra Ryssland; i Algerien.

Blommar i Juli, Aug.

Spikbladsörten är till bladen och blomställningen bland de enklaste i hela ordningen och till hela sitt utseende olika våra andra Umbellater. Också har man nyligen velat alldeles utmönstra densamma ur Flockblommornas ordning. Gotlänningen liknar bladen vid spikar med breda och platta hufvud, hvadan växtens svenska benämning. De äro, såsom redan nämndt, sköldlika, d. v. s. deras nerver utgå strållikt från bladets midt liksom ekrarna i ett hjul. Sådana blad äro sällsynta; de finnas exempelvis hos Indianska Krassen (Tropæolum) och, ehuru i ofantligt större måttstock, hos Victorian. Den ställning, som dessa Spikblad intaga under knopptillståndet, har man jemfört med ett hopslaget paraplys; bladskaftet skulle då motsvara paraply-käppen, nerverna dess spröten och cellmassan tyget. Då det unga bladet utvecklas skulle det sålunda utbreda sig liksom då man spänner upp ett paraply.

De gamle botanisterna (Dodonæus) kallade denna växt Cotyledon palustris. Tournefort kallade den (1719) Hydrocotyle vulgaris, hvilket namn Linné bibehöll. Linné upptäckte den som svensk vid Kungsladugården vid Calmar, på Gotland och Öland (1741). — Örten har skarp smak.

2. CAMPYLOSPERMÆ

(Krokfröiga).

Fröhvitans insida m. e. m. rännlikt-urhålkad. — Frukten högryggad (m. e. m. hoptryckt från sidorna).

9. SMYRNEÆ.

Frukten kort (bred), med starka åsar men utan biåsar.

26. **Pleurospermum** Hfn.

Fodrets tänder tydliga. Kronbladen äggrunda, något trubbiga, hela (hvita). Fruktåsarna breda och hvasst-kölade, småknottriga; deras hud lös och vid, hvadan de bli ihåliga och liksom innesluta andra mindre och trubbiga åsar; oljeränder ensamma under dälderna (täckta). Fröet fritt. — Svepen alla mångbladiga.

1. **Pipflokan**

(**Pleurospermum austriacum** Hfn. — **Ligusticum austriacum** L.).

En mångårig, vanligen 2—3 alnar hög, glatt ört med oledad (alldeles ihålig), upptill (svagt) grenad stjelk, dubbelt och tredubbelt 3-fingradt-parbladiga, oslidade blad (rotbladen stora), stor, 20—35-strålig

toppflock och små 10—15-stråliga sidoflockar. Roten är lång, sned eller nästan vågrät, inuti hvitaktig, köttig, och luktar nästan som Palsternacka eller svagt Libsticka (ɔ: Slökesticka Fr.). Stjelken är rak, trind, glest strimmig, nedtill fingertjock. Bladen äro något glänsande, småbladen smalt och spetsadt triangellikt-äggrunda med vigglik bas (stundom nästan rutlika), nästan inskuret sågade och vanligen m. e. m. parskurna. Storsvepets blad äro mest 3-delade, småsvepets hela och nedvikta. Frukterna äro bredt äggrunda, omkring 3 linier långa och 2 linier breda.

Växer i skogen Kolmorden, bland klippor och stenar, helst vid mossiga, skuggiga bergsidor. F. ö. utbr. Schweiz, Österrike (!), Tyskland, södra Frankrikes och norra Italiens berg, Ungern, Croatien, Siebenbürgen, södra Ryssland.

Blommar i Juli, Aug.; mognar i Sept.

Denna ansenliga och för sin oledade, piplikt ihåliga stjelk (hvadan vår benämning Pipfloka), sina slidlösa blad och ovanligt bildade fruktåsar högst utmärkta Umbellat upptäcktes, som svensk, af Herrar M. Floderus och W. Stenhammar (1853), hvarom FLODERUS meddelade underrättelse i Botan. Notiser för samma år jemte beskrifning på växten. Förf. till detta arbete besökte sedan (1856) densammas växtställe (nära Marmorbruket) och beskref den efter de der tagna, lefvande, exemplaren utförligt i Botan. Notiser för sagde år ("Pleurospermum austriacum ad plantam suecicam, Ostrogothiæ incolam, ideo a loco speciei maxime boreali").

27. Conium L.

Fodret otydligt. Kronbladen omvändt-äggrunda, urnupna med en kort och trubbig invikt udd (hvita). Fruktåsarna kantadt-kölade, kölkanten rynkigt-naggad, slutligen knutig; oljeränder inga. — Storsvepen åtminstone 5-bladiga, nedvikta; småsvepen 3(—4)-bladiga, vända ensidigt utåt.

1. Odörten

(Conium maculatum L.).

En tuårig, icke sällan 2 alnar hög ört med tapplik (eller stundom grenig) rot, trind, glatt, mörkt-rödbrunt-fläckig och -punkterad, upptill vanligen mycket grenig och bladig stjelk och dubbelt-parbladiga, glänsande-glatta blad med parskurna småblad. Flockarna äro omkring 13-stråliga och 3 tum breda, vanligen talrika. Svepena korta, småsvepebladen äggrundt-lansettlika. Frukterna äro rundadt-äggrunda. — Roten är något köttig och hyser en skarp och besk mjölksaft.

Växer på bördigare åkrar, i vanskötta trädgårdar, vid vägar och bostäder, helst på gödd men torr mark. — F. ö. utbr. genom hela Europa (utom det allra nordligaste), i Caucasien, Algerien, på Canariöarne; i Mindre Asien, Siberien samt (inkoml.) i norra Amerika och Chile.

Blommar hela Juli; mognar mest vid slut. Aug. och börj. Sept.

Odörten har i hela sitt utseende, genom sin matta grönska och sin fläckiga stjelk, något misstänkt. Roten, som liknar persiljans, smakar först aromatiskt-sötaktig, sedan skarp, och är, särdeles vårtiden (då den ymnigast hyser mjölksaft), giftig. Örtståndet har, färskt, en obehaglig (äcklig) lukt, som märkes temligen långt, liknande dels katturin dels spanska flugor, och kan orsaka svindel. Det innehåller (liksom frukten) en egen alkaloid, på hvilken växtens skadliga egenskaper bero, och hvilka egenskaper (troligen starkare i södern än hos oss) redan de gamle grekerna kände, såsom vi lära af Socrates' dödssätt (Odörten var nemligen de gamles Cicuta). Men i mindre mängd (såsom extrakt eller dekokt) använd utvertes eller i passande dosis invertes, är örten utmärkt verksam i lymfatiska kärlens sjukdomar, hvadan den ock finnes på apoteken (ɔ: Herba Conii pharm.). Torr är den temligen overksam, färsk skall den deremot kunna döda bl. a. svin och gäss, men "skadar ej starar och gör getter feta". Enligt Retzii Flora œconomica skall dock Odörten icke alls vara giftig hos oss.

På Linnés tid var Odörtens utbredning inom Sverige antingen mera inskränkt eller mindre känd; han nämner endast Skåne och Upland såsom växtrakter. — De gamle botanisterna (Dodonæus, Bauhinus) kallade, liksom Plinius, växten Cicuta, Cicuta major. Frukterna likna temligen koriander, hvadan Roth kallade örten Coriandrum maculatum.

10. CAUCALINEÆ.

Frukten kort, med (taggiga) biåsar.

28. Torilis (Ad.) G.

Fodrets bräm tydligt (och varaktigt). Kronbladen omvändt-hjertlika, med kort udd, hos kantblommorna de yttre något strållika. Fruktens åsar trådlika, mycket svaga, svagt borstiga; biåsarna breda och låga, mycket borsttaggiga, hvadan frukten synes helt och hållet taggig; oljeränder ensamma, under biåsarna. — Svepen alla mångbladiga.

1. Rödflokan

(Torilis Anthriscus G. — Tordylium Anthriscus L.).

En tu- eller ettårig, $1\frac{1}{2}$—2 fots eller högre, genom små tilltryckta (på stjelken nedåt, på bladen uppåt vända), borstlika hår sträf och nå-

got gråaktig ört med dubbelt parbladiga blad (åtminstone de nedre), inskuret-sågade småblad, borstsmala, små, till strålarna tryckta, svepeblad och, isynnerhet i början, rödaktiga (sällan rent hvita) blommor. Småstrålarna äro ganska korta. Flockarna äro långt skaftade; deras midtblommor äga endast ståndare. Frukterna äro nästan ellipsoidiska, deras taggar inkrökta.

Växer på grusiga eller steniga, torra och öppna ställen, på backsluttningar, vid vägar och byggnader, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. genom hela Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien, Algerien.

Blommar i Juli och Aug.

11. SCANDICINEÆ.

Frukten vanligen smal, alltid med trubbiga, låga eller otydliga åsar; inga biåsar.

29. **Chærophyllum** L. (Hfn.)

Fodret otydligt. Kronbladen omvändt-hjertlika med invikt udd (hvita). Frukten utan spröt, glatt, med lågt trådlika åsar och ensamma oljeränder. — Inga storsvepen, omkring 5-bladiga småsvepen.

1. Hårflokan
(Chærophyllum temulum L.).

En tuårig, fots- eller nära alnshög, mörkgrön, temligen spenslig ört. Stjelken är strimmig, beklädd med längre och kortare, bleka hår, uppsvälld under lederna och vanligen fläckig. Bladen äro dubbeltparbladiga med parskurna småblad, håriga. Svepebladen äggrundt-lansettlika, spetsade, hårbräddade, nedvikta. Frukterna äro nära 3 linier långa.

Växer på grusiga, torra ställen, i häckar, vid gårdar, byar och städer, i södra Sverige och på Gotland. — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste (och Grekland); i Caucasien, Algerien.

Blommar i Juni, Juli (, Aug.).

Såsom en tuårig växt utvecklar Hårflokan under första året endast blad. Dessa ("rotbladen") uthärda mest vintern och bilda, då marken är bar, en del af den mera obestämda "vintergrönskan", hvilken först vårvärmen riktigt färgar. De kunna frysa så att de bli nästan sköra och åter upptina, ofta utan att ha tagit någon skada. — Hårflokan anses äga skadliga egenskaper.

Hos Bauhin (1671) heter växten Chærophyllum silvestre, hos Rivin (1699) Myrrhis.

30. **Anthriscus** Hfn.

Fodret otydligt. Kronbladen omvändt-äggrunda, m. e. m. urnupna (hvita). Frukten sprötad, åsarna synliga endast på sprötet; oljeränder inga. — Inga storsvepen; 2—5-bladiga småsvepen.

a. Cerefolium Hall. Frukten smalt-lansettlikt-kägellik, glatt.

1. Hundkaxen

(Anthriscus silvestris Hfn. — **Chærophyllum silvestre** L.)

är mångårig, 1—2 alnar hög (eller högre), och har mångkantigt-strimmig, något svälldt ledad, nedtill småhårig stjelk med långa grenar, och dubbelt—tredubbelt-parbladiga blad med äggrundt-lansettlika, spetsade, parskurna eller inskuret-sågade småblad, hvilka äro något glänsande och under småhåriga. Svepena äro vanligen 5-bladiga, deras blad spetsade, hårbräddade. Flockarna 8—16-stråliga; deras kantblommor större; småstrålarne korta. Frukterna äro glänsande-svartbruna med kort spröt (ɔ: Hels. Hundkummin). Roten är hvitgul, till utseende och lukt något lik en palsternacka.

Växer på ängar och åkerrenar, i skuggiga trädgårdar (allmänt ogräs), lundar och skogsmark, vid berg och gärdesgårdar ("antyder god och bördig jordmon der den växer"). — Utbr. genom hela Europa (undant. södra Italien samt Italiens och Greklands öar); i Algerien, Abyssinien; i Caucasien, Siberien.

Blommar vanligen hela sommaren (från slut. Maj, börj. Juni) ända till in på hösten, ehuru den på torra ställen kan vara borttorkad mot slut. Juli; mognar från medl. Juli.

Mot den egentliga vårens slut se vi på ängarna, i stor mängd, Hundkaxens hvita, lätta blomflockar, hvilka, spridande en honingslukt, utslå redan innan de dem omgifvande gräsen i allmänhet hunnit öppna sina blomskal. Hundkaxen bör räknas bland våra vanligaste örter. Än hvitna ängarna af dess talrika blommor, än samlar den sig till några stånd under något träd eller i en lund, der icke sällan dess hvita blommor bryta sig emot Skogslysets rosenröda, liksom på ängen mot Hafrerotens gula. Under regnväder eller stark dagg slokar den blomflockarna. De mycket, liksom i många småblad, delade, vackert gröna bladen gifva hela växten i rikt mått det lätta utseende, som vanligen tillhör Umbellaterna.

Hela örten kan användas att sätta gul färg på ylle, som förut betats i alunvatten, eller på linne, som behandlats med lut; härtill begagnas dock helst blomflockarna, hvilka böra plockas innan blommorna utslagit; bladen färga vackert grönt. Med dekokt på växten, med kalk,

kunna åtskilliga träslag betsas vackert gula. — Bladen lukta äckligt och smaka något beskt. Hundkaxen var förr officinell (ɔ: Cicutariæ herba). Hos Dodonæus (1616) heter den Cicutaria vulgaris, hos Rivinus (1699) Cerefolium silvestre. — I Svea-rike kallas växten vanligen Hundloka eller Hundfloka, i Göta-rike Hundkax (Hundkäxa).

2. Körvelkaxen

(Anthriscus Cerefolium Hfn. — **Scandix Cerefolium** L.)

är ettårig, vanligen 1—$1\frac{1}{2}$ fot hög, mjuk och spenslig, och har nästan trind, hopdraget- och småhårigt ledad stjelk och glatta, mest tredubbelt-parbladiga blad med parskurna småblad på nästan rätvinkligt utspärrade skaft. Flockarna sitta mest på sidan (mot bladvecken), på vanligen korta skaft, hvilka, liksom strålarna och bladskaften, äro småhåriga. Svepena äro vanligen 3-bladiga, hårkantade. Frukterna temligen långt sprötade, mogna svarta.

Växer på eller nära odlad mark, helst i skugga, i södra Sverige och på Gotland; sällsynt och spridd upp till Stockholm. Dessutom förvildad här och der. — Utbr. norra och medlersta Europa, Brittiska öarne, Italien, Dalmatien, Croatien, Ungern, Siebenbürgen, södra Ryssland.

Blommar i Juni, Juli; mognar från Juli.

Körvelkaxen luktar och smakar något aromatiskt sötaktig och utgör en krydda med egendomligt angenäm smak och med egenskaper liknande Spanska Körvelns (Myrrhis odorata), hvadan den ock odlas. Liksom dennas, kunna också Körvelkaxens blad (hvilka likna persilja) brukas i soppor och kakor, bland kål m. m. I medicinskt hänseende är örten lösande och uretisk och har (färsk eller den utpressade saften) berömts mot invertes hårdnader och stockningar, vattsot, skrofler m. m., samt, kokad med mjölk eller tillredd med vassla, eller såsom extrakt, mot svagt bröst och lungsot. — Torr glimmar den i elden liksom salpeter (L.).

Dodonæus kallade Körvelkaxen (1661) Chærefolium och Rivinus (1699) Cerefolium, ett namn som finnes redan hos Plinius, hvilken säger att Cerefolium, "som grekerna kalla Chærephyllum", är skarpt aromatiskt till smaken. Bauhin benämnde den (1671) Chærophyllum sativum. — Linné upptäckte växten ("rätta Körfveln") vild bland säden vid Visby (1741); ännu i sin Flora suecicas andra upplaga upptager han den endast för Gotland och Cimbrishamn.

b. Anthriscus Pers. Frukten äggrund, krokborstig.

3. Kardborrkaxen

(Anthriscus vulgaris Pers. — **Scandix Anthriscus** L.)

är ettårig, fots- eller nära alnshög, vanligen mycket och m. e. m. krokigt grenig, nästan slankig, och har slät och glatt stjelk, små, men nästan tredubbelt parbladiga blad på håriga skaft, 2—3-bladiga svepen och små, fåstråliga flockar i eller vid bladvecken. Frukterna fastna genom sina krokiga borst, liksom kardborrar; deras spröt är $\frac{1}{3}$ kortare än kroppen.

Växer vid vägar, på vallar och i häckar, i södra Sverige och på Gotland. — Utbr. genom hela Europa undant. det nordligaste (och Grekland); i Caucasien, södra Siberien.

Blommar i Juni, Juli.

Linné upptäckte denna art (som svensk) vid Calmar (1741): "Scandix seminibus hispidis, som är mycket lik den allmänna Körfveln och växer på dynghögarna i Holland, men alldrig blifvit tillförne i Sverge upptäckt, fants utan för batterierna jemte gärdesgårdarna" (L.).

Anthriscus är ett växtnamn hos Plinius, men hvarmed han troligen förstod Scandix australis.

31. Scandix L.

(Nålkörvel-slägtet).

Fodret otydligt. Kronbladen omvändt-hjertlika med invikt udd (hvita). Frukten långt sprötad med låga och breda åsar; dälderna smala med (svaga) ensamma oljeränder. — Inga storsvepen, omkring 5-bladiga småsvepen.

1. Kammflokan

(Scandix Pecten L.).

En ettårig, sällan mer än qvartershög, spenslig och grenig ört med sträf stjelk, nästan tredubbelt parbladiga blad, smala småblad, nästan lansettlika svepeblad och ganska små kronblad. Flocken är vanligen 2- (sällan 3-)strålig (eller enkel); småstrålarna äro korta. Frukterna äro smala och spetsiga och bli slutligen (genom det $1\frac{1}{2}$ tum långa, borstbräddade sprötet) 2 tum långa, så att de något likna taggarna i en större kamm, hvadan växtens namn.

Växer på Gotlands och Ölands åkrar, samt vid Calmar. — Blommar under våren och sommaren (Maj—Juli).

Utbr. hela Europa (utom det nordligaste), i Orienten, Algerien och på Canariöarne. Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande i Mars.

* Spanska Körveln (Myrrhis odorata Scop., Scandix odorata L.). Förv. här och der i södra och medlersta Sverige.

3. CŒLOSPERMÆ
(Skålfröiga).

Fröhvitans buk skåligt urhålkad.

* Koriandern (Coriandrum sativum L.). Förv. stundom.

XXX. ADOXEÆ.

1. Adoxa L.

1. Desmansknoppen
(Adoxa Moschatellina L.)

En liten (3—6 tums) och späd, glatt, ljusgrön, mångårig ört med kort, hvit, köttigt-fjällig rotstock, som har långa, hvita, greniga rottrådar, alstrar långa och smala, krypande (rotlika) skott, samt bär ett och annat nästan dubbelt-3-fingradt blad jemte en eller annan enkel, nästan genomskinlig, 4-kantig stjelk med tvenne motsatta, 3-fingrade eller 3-delade blad. Blommorna sitta 5 (4 sidoblommor och 1 toppblomma) tätt tillhopa, i en nästan kubisk och ärtstor, knopplik gyttring, på ett smalt skaft, som utgår från stjelkspetsen mellan bladen och slutligen blir inkrökt. De äro alldeles blekgröna (ståndarknapparna gröngula), toppblomman vanligen 4-talig (hvadan Octandria Tetragynia L.) med 2-deladt foder, och sidoblommorna 5-taliga (ståndarne 10) med 3-deladt foder. Blomkronan är nästan hjullik (utan pip); ståndarne äro parvisa (unga ensamma med tudelade strängar); knapparna enrummiga (sköldlika). Bären äro glänsande- och genomskinligt gröna, runda, 1-rummiga, 4—5-fröiga. Mogna sänka de sig smånigom mot marken.

Växer i skugga, i lundar och skogskanter, på skuggiga backar, vid berg, på lös och mullrik mark, i södra och medlersta Sverige, Medelpad och Jemtland. — Utbr. nästan hela Europa (undant. Portugal, Italiens öar, Grekland och Turkiet); i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka; i norra Amerika (Canada, Klippbergen o. a.).

Blommar hela Maj (och redan i April), stundom till medl. Juni, och vissnar mot slut. Juli. — Har stundom toppblomman 5-talig eller med både foder och krona 4-delade; mycket sällan är sidoblommornas krona 6-delad. Toppblomman utslår före de andra.

Desmansknoppen saknar icke täckhet, men är likväl mest utmärkt för sitt egendomliga utseende och sin, ehuru icke särdeles starka, mysk-

lukt. Det är en riktig skuggväxt och den liksom synes påskynda sin utveckling och mognad för att sålunda kunna slippa sommarens starkaste solvärme. Den uppträder gruppvis, men sällskapar gerna med Harsyra, Mossöta, Hundviol o. d. Det är blomman som luktar starkast, hvadan också växtens namn (ɔ: desman = mysk). De gamle botanisterna kallade den, med hänsyn till mysklukten, Moschatella och Moschatellina (nemligen herba), hvilket sistnämnde LINNÉ antog till artnamn. Han lemnar i sin Flora suecica (ed. II) en temligen fullständig beskrifning på växten. FRANKENIUS upptager den (1638) i sin Speculum botanicum (ɔ: Fumaria bulbosa minor) och TIL-LANDZ tecknar den i sina Icones (1683).

XXXI. ACERINEÆ.

1. **Acer** L.

Blommorna mångbyggare. Fodret 5-deladt; i dess botten en köttig, ringlik disk. Kronan 5-bladig. Ståndarne 8(—10). Märken 2. Frukten en 2-rummig, 2-vingad nöt, som mogen delar sig itu.

1. **Lönnen**

(Acer platanoides L.)

är ett medelstort träd med utbredda, skuggrika grenar, stora (handsbreda), tunna, något glänsande, handlikt-5- (eller nästan 3-)klufna blad och små men talrika, gröngula blommor i qvastlika vippor, hvilka utvecklas om våren samtidigt med bladen och ur samma knoppar som de. Knopparnes inre (4—6) fjäll äro grönaktiga, bli slutligen mycket stora och bilda liksom ett svepe. Blommorna äro, i disken, mycket rika på honing och lukta också som sådan. Frukterna äro platta, deras vingar långa, mycket utstående (omkring 3 tum mellan spetsarna), tunna och ådriga, snedt-trubbiga. De mogna i Oct. men kunna temligen länge (ännu under vintern) hänga qvar på trädet. — Roten är stark och har talrika, utbredda sidorötter, så att trädet står bra mot stormar. Enligt Dir. Stenberg bildas de nya rötterna om hösten, 10—15 dagar innan bladen affalla.

Växer på bördigare skogsängar, i lundar och vid bergsidor, utom i det nordligaste Sverige. Lönnens nordgräns går genom Ångermanland och Jemtland, vid omkring 63 gr. bredd. Planteras dessutom vid vägar och gårdar. — Utbr. genom Europas norra och medlersta delar;

i norra och medlersta Italien, Dalmatien, Croatien, Ungern, Siebenbürgen, medlersta och södra Ryssland; i Caucasien.

Blommar från börj. (eller nära medl.) till omkring slut. Maj, vid hvilken tid trädet vanligen är utblommadt och har unga blad. Redan omkring medl. Juni äro fruktämnena merendels utbildade till nära den storlek, som de mogna skola uppnå. — Trädet blir på 30 år 40 eller 50 fot högt, med 13—15 tum bred stam, och håller sig vanligen friskt (utan kärnröta) tills det blir åtminstone 120 år gammalt. Det älskar lös och torr jord och tål icke syra ("tycker om öppen mark, söker sandig, föraktar dock ingalunda en mullrikare, men ledes vid skugga" : Linnés Arboretum suecicum). Frön som falla om hösten, uppkomma helt tidigt följande vår, och innan hösten kan den nya växten vara 10 eller 12 tum hög och andra året, under gynnande omständigheter, 2—2½ aln. Lönnen är således ett ganska snabbväxt träd.

Lönnens ved är hvit, lätt och seg, tät och stark, användbar till åtskillig slöjd samt finare snickar- och svarfvar-arbeten, bl. a. till musikaliska instrumenter. Den ätes icke gerna af mask och kan, isynnerhet gammal och mogen, betsas till likhet med mahogni. Till dosor och skedar m. m. är masur-lönn ganska vacker; den låter utmärkt bra polera sig, och är det denna som kanske bäst passar till musikaliska instrumenter. Lönnved skall värma nästan mera än både bok- och björkved. Barken är sammandragande och lemnar brunröd och gul färg, och äfven med blad och grenar lärer vackert citrongul färg kunna sättas på alunbetade tyger och med jernvitriol svartbrun. — Om stammen, mot vinterns slut eller tidigt på våren, borras, utrinner en vattenaktig "lönnlake", som kan inkokas till sirap och socker (150 kub.-tum lake lemna nära 15 kub.-tum sirap och denna 1 lod socker). Ett medelstort träd kan lemna öfver en kanna lake dagligen i 14 dagars tid utan att taga skada om blott hålet efter tappningen igenpluggas.

Lönnen är genom sina stora och breda, lifligt gröna, nästan glänsande blad, både prydlig och skuggrik, "ett ädelt träd", som, oberäknadt dess nytta, lånar sig väl till alléer och häckar (arbor nobilis ad ambulacra, sepes : L.). Då trädet blommar, utgör det en ymnig honingskälla för insekterna, hvilka då talrikt besöka det. Men detta räcker icke länge. Sedan befruktningen — till en del med insekternas biträde — skett, lossna ståndarblommorna i leden och affalla snart; deras mängd täcker stundom marken. Deremot befästa sig spirblommorna på sina skaft och sluta foderbladen; fröens utbildning börjar. Samtidigt dermed utveckla bladen mer och mer sina breda ytor och bilda slutligen en skuggig krona. Frukterna utvecklas hastigt men mogna sent, så att de liksom invänta höststormarne för att med deras bistånd slita sig lösa

och bortflyga. Lönnen kläder sig tidigt i höstdrägt och denna är grannare än hos något annat inhemskt träd i det bladen, innan de affalla, på samma gång antaga både röda och gula, ganska bjerta men olika, skiftningar.

Redan hos MUNTING heter Lönnen Acer platanoides. CAMERARIUS kallade den Acer major.

2. Navern
(Acer campestre L.)

är ett litet träd (eller vanligen en buske), till nästan alla delar nära dubbelt mindre än den vanliga Lönnen och smalare, i det grenarna äro kortare och mera uppstående; merendels äro de också vresigt krokiga. Barken blir icke sällan nästan korkartad och sprickig; endast på de yngsta grenarne är den slät. Bladen äro temligen mörkgröna, icke mer än 3 tum långa men något hårda, nästan trubbigt 3(—5)-flikiga, på långa, småhåriga skaft. Blommorna äro något mindre och senare än hos Lönnen, i smalare och småhåriga vippor. Frukterna likaledes mindre, något rödaktiga, deras vingar nästan rätvinkligt utspärrade (så att de bilda en nästan rät linie).

Växer sällsynt i skogar i sydvestra Skåne, t. ex. vid Brännemölla, Svedala socken, på ”Naverbacken”. Utom Sverige är den allmännare och utbredd genom nästan hela Europa och i Caucasien.

Blommar i Maj; blommorna utslå något senare än bladen. Mognar sent om hösten.

Naverns ved är tätare och hårdare än Lönnens, derjemte segare, så att den är ganska duglig till mindre snickar- och svarfvar-arbeten, såsom skaft, dosor m. m.; roten blir icke sällan masurartad. — Trädet lemnar vackra häckar (som tåla bra klippning), helst på skyddade ställen med lösare jord. Väl vårdadt kan det bli 15—20 alnar högt med fotsbred stam. — Med den sönderstötta barken har man åstadkommit en rödbrun krappfärg.

Navern anmärktes först som svensk af Dr Aretin i Lund, en Linnés samtida, ”löjlig för sin ytterliga girighet” (Fr. utfl.). LINNÉ upptog den (i Flora suec. ed. 2) såsom växande endast vid Skabersjö, två mil från Lund. DODONÆUS (1616) kallade den Acer minus, BAUHIN (1671) Acer campestre (et minus).

* Acer Pseudo-platanus L. planteras vid vägar o. s. v., särdeles i södra Sverige, och lärer stundom förvildas.

* Hästkastanien (Æsculus Hippocastanum L.) planteras mycket i södra och medlersta Sverige.

XXXII. RESEDACEÆ.

1. **Reseda** L.

1. Färg-Resedan
(Reseda Luteola L.).

En vanligen tuårig, 1—2 fot hög, rak och upprät, gulgrön ört med lansettlika, helbräddade blad och små gulaktiga blommor, hvilka bilda ett smalt och vanligen långt, tätt ax. Bladen äro nedtill i kanten tvåkörtlade. Fodret är 4-deladt. Kronbladen äro 4 (3—5), det öfversta störst och flikadt, de andra endast i spetsen tredeladt-sargade (eller det nedersta helt). Ståndarne omkring 20. Fröhusen äro 3-uddiga, 1-rummiga, slutligen ärtstora, uppräta. Fröen talrika, njurlika.

Växer på sandbackar i södra Sverige (Skåne, Halland, Öland, mest i Skåne); dessutom förvildad nära städer, på ballastplatser o. a. — Utbr. hela Europa utom det nordligaste; i Caucasien, Egypten, Algerien, på Canariöarne.

Blommar i Juli och Aug.

Denna ört är, såsom namnet antyder, en värderik färgväxt (känd under benämningen Wau'), hvars odling redan LINNÉ och RETZIUS rekommenderade. Till färgning använder man hela örten. Isynnerhet sättes dermed klargul, varaktig färg på ylle, silke och bomull. Genom olika betningar och tillsatser erhåller man andra, från den rent gula m. e. m. afvikande, färger, ända till grönt. — BAUHIN kallade (1671) växten Luteola herba (salicis folio), hvadan dess nuvarande artnamn. — LINNÉ säger om densamma (Vet. Ak. handl. 1741) att den "växte vid Calmar på vallarna utan för staden; jag har ock sedt henne kring Lund i Skåne växa ymnogt". I Skåne-resan anmärker han: "Kröker något litet spetsarna af sina ax mot solen, den hon följer hela dagen. — Efter denna örten tål alla fyra elementer kring Lund och växer der mera vild än på något annat ställe i Sverge — så tyckes mig ock tobaksplantan der borde gifva Luteola rum och idel Vou planteras —".

* R. lutea L. Förekommer stundom på ballastplatser, t. ex. vid Göteborg, Calmar och Stockholm.

Namnet Reseda (PLINIUS) har hänsyn till de smärtstillande (sedare = stilla) egenskaper, som tillades hithörande växter. Örtståndet är bittert, roten skarp.

XXXIII. NYMPHÆACEÆ.

1. Nymphæa (L.)

Fodret 4—5-bladigt. Kronbladen talrika (16—28), tunna, liksom ståndarne utgående från fruktämnet. De nedre ståndarnes strängar kronbladslika. Märket mång- (10—20)-stråligt och strålkantadt. Bäret nästan klotrundt. Fröen med nätlikt hylle.

1. Hvita Neckrosen

(Nymphæa alba L.).

Har väldig rotstock, hvitaktiga rötter, rundade, helbräddade, vanligen 7—10 tum breda, under violetta blad på långa, trinda skaft och hvita, stora, icke sällan handsbreda blommor. Fodret är egentligen 4-bladigt, men det nedersta kronbladet är vanligen mer eller mindre grönt utvändigt. Märket är gult eller rödgult.

Växer i insjöar, träsk o. a. mera stilla vatten, hvilka den ibland nästan täcker med sina blad. Utbr. genom nästan hela Europa; i Algerien, Caucasien och Siberien.

Blommar i Juli; mognar mot hösten. — Förekommer stundom (i sjön Fagertärn på Tiveden : Stud. B. E. Kjellmark uppt. 1856) med rosenröda kronblad, isynnerhet de inre, — en utmärkt vacker varietet; dessutom (i Småland, Upland o. a.) med dubbelt mindre blad och blommor.

"Vaknar" kl. 7 på morgonen (på mindre soliga ställen kl. 8—9), reser blomstängeln och höjer den öppnade blomman något öfver vattnet ("på det pollen må oskadadt kunna nå märket"), sluter blomman, men löst, kl. 3—4 e. m. och sänker den åter till vattenytan ("somnar"). Detta upprepas under några dagar tills ståndarne lemnat sitt pollen. Frukten sjunker slutligen till botten. Både blad- och blomskaft äro, i talrika små håligheter, genomträngda med luft, hvarigenom de bli lättare, hålla sig bättre uppe i vattnet och liksom rätta sig efter dettas olika stånd.

Neckrosorna höra till nordens praktväxter, isynnerhet denna, hvars blommor äro de största bland inhemska växters och våra sötvattens skönaste prydnader. De ha en lindrigt narkotisk lukt. Icke sällan träffar man neruti blommorna smärre insekter döda, hvilka troligen omkommit genom den kolsyra, som lärer ymnigt utvecklas i desamma. Rotstocken är nästan luktlös, lätt, inuti hvit och svampig, slemmig, något besk och sammandragande. Yngre är den rik på stärkelse, slem

och socker, så att den, torkad och malen, kan användas till nödbröd (helst jemte sädesmjöl). Bladen äro också slemrika och tros kunna bidraga att läka sår.

Redan CAMERARIUS och DODONÆUS (1616) kallade växten Nymphæa alba.

2. **Nuphar** Sm.

Fodret 5—6-bladigt, kronlikt. Kronbladen 8—16, (mycket mindre än foderbladen), tjocka, med en honingsgrop på ryggen; utgå, liksom ståndarne, under fruktämnet. Märket hel- eller bugt-bräddadt eller stjernlikt-tandadt. Bäret äggrundt-kruslikt. Fröen utan nätlikt hylle.

1. **Gula Neckrosen**

(Nuphar luteum Sm. — Nymphæa lutea L.).

Har stor rotstock, ovalt-hjertlika, helbräddade, omkring 7 tum breda, alldeles gröna, temligen läderartade blad på (upptill) trubbigt-trekantiga, icke sällan 2 eller 3 alnar långa skaft, och gula, 2 tum breda, nästan honingluktande blommor med omkring 12, spadlikt-vigglika, mörkgula kronblad och helbräddadt, 12—20-strimmigt, brosk- eller hornartadt märke. Fröen äro gulaktigt-glänsande eller bruna.

Växer i insjöar, träsk o. d. mera stilla vatten (der bladen kunna täcka större ytor), men också i åar och större bäckar. — Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste (och Grekland); i Caucasien, Siberien, nordligare Amerika.

Blommar i Juli (något sednare än hvita Neckrosen) till medl. Aug., vid hvilken tid den börjar mogna.

Gula Neckrosens blommor utmärka sig genom en egendomligt mild, något alkoholaktig, lukt, men hvilken upphör efter befruktningen. Rotstocken kan, kokad, torkad och malen, helst som ung, användas till nödbröd. Svin tycka om den liksom bladen och skola kunna gödas dermed; deremot lära fröen döda dem. Dessutom skall rotstocken, stött och knådad med mjölk, döda eller fördrifva vägglöss, syrsor och bobbor (L.). — Bladen "uppkomma och börja utbreda sig med de första blåsipporna". Hvad vi anmärkt rörande den inre byggnaden hos Hvita Neckrosens blad- och blomskaft, gäller också om dennas.

Redan CAMERARIUS kallade denna Neckros Nymphæa lutea.

* N. intermedium Led. med små (omkring 2 tum breda) blad och mindre blommor med 10—15-strimmigt märke, växer i Lappland (och Jemtland). — Denna och nästa art anser LÆSTADIUS höra såsom varr. till N. luteum, af hvilken han i Botan. Notiser för 1858 beskrifver 9 olika former.

* N. pumilum DC. med små (2 tum breda) blad och endast tumsbreda blommor med omvändt-äggrunda kronblad, växer mycket spriddi Lappland, Ångermanland, Dalarne, Östergötland och Småland. — Whlnb. Flora Lapp.

‚Både hvita och gula Neckrosen äro bland våra märkligaste och allmännast bekanta växter och, isynnerhet med hänsyn till blommor och blad, kända under flera, i olika landsorter icke sällan olika benämningar. Bladen kallas vanligen Neckblad, Sjöblad, mera sällan Kannblad, Sköldblad, m. m.; blommorna vanligast Neckrosor, stundom Sjörosor, Kärnrosor (Medelp. kärn = en liten skogssjö) m. m. Frukterna i somliga orter Sjöållon. "Det är tillräckligen bekant, äfven i svenska folksagan, till en del ännu i folktron, att Necken har sin boning bland Neckrosorna och, uppstigande på dess blad, ännu stundom i månskensnatten med sitt strängaspel tjusar åhöraren" (Fries). Som Strömkarl säges han ibland synas "såsom en skön, ljuslockig yngling" sittande på blommans blad. Vanligare är likväl allmogens tro att Necken döljer sig under bladen. Om hans fiol berättas att den alldeles liknar Neckrosornas "fröhus". (Dybeck.)

Under, omkring och på Neckrosornas blad och stjelkar lefva talrika vatteninsekter, små snäckor o. d., som tjena fisken till föda, hvadan denna brukar mycket uppehålla sig under dessa växters blad, hvilka dessutom lemna den en behaglig skugga.

XXXIV. RANUNCULACEÆ.

1. RANUNCULEÆ.

Blomblad 10(—15); kronbladen med en honingsgrop på klon. Frukterna talrika, flerkretsiga smånötter. Fröet mest upprätt.

1. Ranunculus L.

Foder- och kronblad vanligen 5, de sednares honingsgrop täckt eller kantad; klon kort. Frukterna mest släta (vanligen ribbkantade), m. e. m. sprötade, bildande klot- eller äggrunda samlingar. — Blommorna mest gula (ɔ: Solögon, Guldskålar, Smörblommor), sällan hvita.

a. Hvitblommiga, mångåriga fjellarter. Frukterna kölkantade.

1. Stormhatt-Ranunkeln
(Ranunculus aconitifolius L.)

blir 1 eller 2 (stundom 3) alnar hög och har grenig, mångblommig stjelk, de nedre bladen 5(—7)-delade och inskuret sågade (liknande

Stormhattens), de andra smalt-3-delade eller hela. Blomkronan är rent hvit inuti, under m. e. m. purpuraktig; fodret affaller mycket tidigt. Frukterna äro glest-nätlikt-rynkiga på sidorna.

Växer i Jemtlands, Herjedalens och Dalarnes (Särna) lägre fjelltrakter. F. ö. mest på medlersta Europas berg och alper.

Denna art är en bland de vackraste i hela slägtet, såväl för sin merendels yppiga växt som sina talrika hvita och något rödaktiga blommor. Den sällskapar icke sällan med Vanliga Toltan (sid. 49), mot hvilken den passar särdeles väl, och båda böra räknas till den nordiska växtlighetens prydnader. — Linné upptager arten (såsom svensk) först i andra upplagan af sin Flora och utan närmare bestämdt växtställe : "habitat in alpibus lapponicis Norvegiam australiorem spectantibus — Tycho Holm".

2. Is-Ranunkeln

(Ranunculus glacialis L.)

blir knappt mer än 3 eller 4 tum hög, men har tumsbreda blommor, bland de större i slägtet. Stjelken eller stjelkarna äro 1—3- (vanligast 2-)blommiga. Stjelk och blad äro temligen tjocka och vattiga, rotbladen nästan dubbelt 3-delade, inskurna, något öfver tumsbreda. Kronbladen äro vanligen hvita på insidan och utvändigt nästan violetta, slutligen blåröda, men stundom lika på båda sidor, mångnerviga. Fodret är brunludet, dubbelt kortare än och tryckt till kronan, varaktigt; fästet lågt. Frukterna äro snedt-äggrunda med krökt spröt, platta (tunna), ryggen hinnkantad. Rottågorna äro talrika, starka, gulhvita.

Växer (allm.) på fuktiga ställen i de högre fjellen. F. ö. på Norges fjell, på Färöarne, Island, Spetsbergen (Ranunc. primus Martens); på Alperna, Karpaterna och Pyreneerna, Sierra Nevada.

Blir i Lappland vanligen 2-, i Jemtland vanligen 1-blommig. Blommorna äro i början icke sällan nästan purpurröda.

Bland fjellflorans alster är Is-Ranunkeln ganska utmärkt, en bland "praktblommorna", ja den är en bland de vackraste växter i hela vår flora. "Den väcker, säger Wahlberg (hvars skildring i Svensk Botanik är lika lyckad som Læstadii teckning) så mycket större beundran, som den träffas på de högsta fjellen vid sjelfva gränsen af isfälten, der den, då en lätt snö fallit, synes liksom uppväxa ur densamma och på den hvita grunden utbreda sina klart gröna blad, mellan hvilka en kort stjelk med 1 till 3 stora blommor höjer sig". Kronbladen bli slutligen vanligtvis purpurröda (eller -blå), särdeles på undre sidan.

Redan Bauhinus (1650) kände denna art och Rudbeck upptager den (1720), såsom R. alpinus, bland de växter han anmärkte under sin

Lapplands-resa (1695). LINNÉ lemnade i sin Flora lapponica den första dugliga teckning å densamma. WAHLENBERG anmärker (Fl. lapp.) att den är i många hänseenden olik våra andra Ranunkler. Frögömmet är så vidt att man nästan skulle kunna kalla det 1-fröigt fröhus. Fästet är lågt och bredt, kringgärdadt med det varaktiga fodret och ståndarne. Roten är stundom temligen knölig. De särdeles skåliga foder- och kronbladen äro mest så slutna, att blomman blir nästan klotrund.

b. Gulblommiga, mångåriga, helbladiga arter. Frukterna släta.

3. Åmöjan

(**Ranunculus Lingua** L.)

blir ända till 2 alnar eller högre (stundom nära 3), och har ända till nära 2 tum breda, starkt-guldglänsande blommor, så att den är den prydligaste bland våra gulblommiga Ranunkel-arter. Stjelken är rak och stadig, nederst kretsvis-rottrådig och skottalstrande. Bladen — icke sällan nära fotslånga — äro smalt-lansettlika (eller de nedersta bredt-ovala), helbräddade eller småtandadt-sågade, glatta eller under beklädda med temligen täta, tilltryckta hår. Frukterna plattade; sprötet kort-svärdlikt.

Växer vid å-, elf- och sjöstränder, vid lugnare vikar, i vattnet, helst på dybotten och bland Kolvass, i södra och medlersta Sverige (i det norra obetydligt). — F. ö. i nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste och Portugal, Corsica, Sardinien, Turkiet) och i Siberien.

Blommar från slut. Juni till Aug. Blommorna äro stundom dubbla.

Åmöjan är nästan skarpare än sjelfva Ältmöjan (nästa art), isynnerhet i bladen och fröen, så att den lärer dödat boskap som betat densamma. Torkad blir den deremot, liksom de andra arterna, oskadlig. Emellertid hörer den till de vackraste arterna i slägtet, så att den nästan kan kallas en praktväxt. Såsom nämndt, växer den icke sällan bland Kolvass, i hvars mörkt blågröna massa dess blommor, såsom WAHLENBERG uttrycker sig, blänka och blixtra vid vädrets flägt så starkt mot solen, att man på långt håll kan komma i förundran hvad det må vara. Allmogen kallar dem derföre med skäl Åmöjor (Åögon). Störst och vackrast blir kanhända växten i instängdare smärre sjöar, som ligga i större slätt-trakter, såsom i Börje sjö nordvest om Upsala, hvarest WAHLENBERG hemtade originalet till figuren i Svensk Bot., och "der den allmänt har åtminstone sju kronblad och således liknar fullkomliga gullskålar". LINNÉ omtalar den såsom särdeles vacker i Dannemora-sjön och vid Venerns vikar i Vestergötland.

Man har ansett Åmöjan vara den växt, som PLINIUS kallade Lingua, hvadan artnamnet. TABERNÆMONTANUS kallade den (1625) Ranunculus lanceolatus major, BAUHIN (1671) mycket passande Ranunculus longifolius (den långbladiga) m. m.

4. **Ältmöjan**

(**Ranunculus Flammula** L.)

har m. e. m. svaga, uppstigande eller nästan krypande (nedtill rotslående), ½—1 fots stjelkar, nästan elliptiska eller smalt-lansettlika, småtandade blad (rotbladen stundom äggrunda) och 5—8 linier breda, guldgula blommor. Frukterna äro kullriga, otydligt kantade; sprötet mycket kort, nästan rakt. Rottågorna äro hvita och utgå till en del från de nedre gren- och bladvecken.

Växer på våta ängar och betesmarker, vid stränder, i kärr och skogar (allm.). — F. ö. utbredd genom nästan hela Europa (undant. Sicilien) samt i Algerien, Caucasien, Siberien och norra Amerika.

Blommar hela sommaren till sent på hösten, men börjar mogna redan omkring slut. Juni. Omvexlar med större, bredare blad, de nedre bredt-äggrunda och sågade (R. Flammula β L.), och något större blommor. De första bladen (om våren) äro äggrunda, i vatten långt skaftade och flytande. På stränder blir stjelken stundom alldeles nedtryckt och slår rötter vid lederna. — Ältmöjan uppträder nästan alltid sällskapligt, och icke sällan, särdeles der gräset är kort, kläda dess blommor marken på sina ställen gul, ja man ser den t. o. m. blomma i vattnet, då detta svämmat öfver de stränder o. d. der den bosatt sig.

Örten är ganska skarp, uppdrager lätt blåsor på huden och nyttjas icke sällan mot frossan och "ältan" (ↄ: Ältgräs, Värkört); den brukas då att binda på pulsarna kort innan febern väntas, men bör ej ligga för länge emedan den då kan orsaka svårläkta sår. Härvid verkar örten endast såsom senapsdeg eller spansk fluga. — Boskapen lemnar densamma orörd.

Hos DODONÆUS (1616) heter växten Flammula Ranunculus, hvadan artnamnet. FRANKENIUS (1632) upptager den såsom Ranunculus flammeus.

* R. reptans L. har nästan trådlik, krypande, mellan lederna m. e. m. uppkrökt stjelk, nästan trådsmala och knippvisa blad, små blommor och rundadt-omvändt-äggrunda smånötter. Den växer på tidtals våta, helst sandiga, sötvattensstränder (temligen allm.) och blommar och mognar hela sommaren. — LINNÉ, Flora lapponica (med teckning); WAHLENBERG, Fl. lapp. — LINDBLOM i Phys. Sällsk. Tidskr. I. (undersökte först närmare smånötterna).

c. Gulblommiga, mångåriga, delbladiga arter (större och vanligen flerblommiga). Frukterna släta.

5. Illyriska Solögan
(Ranunculus illyricus L.)

är nästan silkesartadt gråluden, omkring fotshög, men knappt mer än 3-blommig, med tumsbreda, alldeles guldgula blommor. Roten bildar ett rundadt knippe smala knölar, större än hvetekorn. Rotbladen (de äldre) äro vanligen lansettlika och hela, stjelkbladen 3(—2)-delade med hela eller tuklufna, smala, helbräddade flikar; stundom äro alla bladen nästan hela. Frukterna äro mycket platta.

Växer på öppna, sandiga ställen på Ölands landtborg. — F. ö. i Schlesien, Böhmen, Mähren och egentl. Österrike; i medlersta och södra Italien, Dalmatien, Croatien, Ungern och Siebenbürgen; i Thracien (berget Hæmus) och södra Ryssland. — Blommar i Juni.

Denna särdeles vackra, bl. a. genom sina rotknölar och sin gråludna hårbeklädnad utmärkta, art fann först Linné (som svensk) d. 9 Juni 1741 vid Hulterstad kyrka (Öland) på åkrar och åkerrenar "i otrolig myckenhet" (beskr. Ölands-resan sid. 98). Redan Lobelius (1576) och Dodonæus (1616) kallade växten Ranunculus illyricus.

6. Kretsmöjan
(Ranunculus auricomus L.)

är qvarters- eller fotshög, nästan glänsande glatt, slutligen gulgrön, och har nästan njurlika eller rundadt-hjertlika, vanligen m. e. m. tredelade (stundom hela), naggtandade rotblad. Stjelkbladen sitta endast upptill och äro oskaftade och handlikt delade i 5—7 smala, nästan strållikt utbredda flikar (liknande kretsvisa blad, hvadan namnet). Fodret är gulaktigt. Frukterna äro kullriga, nästan sammetsludna; sprötet krökt.

Växer på ängar, busk- och betesmarker (helst något fuktiga), i trädgårdar o. d. (allm.). — Utbr. genom hela Europa undant. Portugal, Spanien, Italiens öar och Grekland, samt i Caucasien, Siberien, (på Japan) och Grönland.

Blommar mest i Maj eller Juni; mognar redan i sistnämnde månad (och Juli) och borttorkar sedan vanligen snart, ehuru den stundom kan stå qvar till hösten och blomma om igen (med kronlösa blommor). De tidigaste blommorna (strax på våren) äro merendels missbildade, m. e. m. kronlösa (2, 3 eller inga kronblad), såsom redan Linné anmärker i sin Flora suec. andra upplaga, der han i korthet skildrar växten. — Omvexlar större med hjertlika, hela rotblad.

Slägtet Ranunculus uppträder till en del med olika arter under olika årstider. Denna art tillhör de vårväxter, hvilka tycka om en svalare eller lätt skuggad mark och, för svaga att trotsa en starkare värme, skynda sig att blomma och mogna innan denna inträder. Den är bland de vanligare och sällskapar icke sällan med Hvitsippan, Gulvivan, Jordrevan och Vårlöken. I mycken skugga bli blommorna merendels missbildade, i det deras kronblad icke eller obetydligt utbildas. — Kretsmöjan är bland de mildaste arterna i slägtet, och boskapen äter den, ehuru icke gerna. Bien söka begärligt dess blommor.

* R. cassubicus L. är till alla delar större än Kretsmöjan och har rundadt-njurlika (odelade) rotblad (de äldre ända till 4 tum breda), hvilkas skaft nederst äro omslutna med en hinnaktig slida; nötsprötet är längre och rakare. Växer mest i Gestrikland, Upland och Östergötland. Inom Sverige först funnen af Fries (vid Upsala): Nov. Mant. II.

7. **Skarpmöjan**
(Ranunculus acris L.)

har handlikt-delade, håriga blad, de nedre 3- eller nästan 5-delade och inskurna; grenbladen äro mindre och dels smalt 3-delade dels (blomskärmarne) enkla. Stjelken är alldeles trind och upptill beklädd med korta och tilltryckta (gulaktiga) hår. Rottågorna äro långa och starka. Fodret är gröngult, hårigt, nästan tryckt till kronan. Frukterna äro snedt-rundade, platt-linslika, med mycket kort spröt. — Merendels är den nära alnshög, men icke sällan lägre, såsom på mycket torr mark, der bladen också vanligen bli mindre inskurna; på de högre fjellen blir den endast 3—4 tum och 1—2-blommig (denna har rel. större blommor och trubbigare blad).

Växer på ängar och betesmarker, i gräsrikare skogar, vid vägar (stundom också på odlade ställen), lika allmän i Skåne som i Lappland (ɔ: ännu i Vesterbotten kläder den alla ängar gula : L.). — Utbr. genom hela Europa undant. Italiens öar och Grekland, samt i Caucasien, Siberien, norra Amerika (Hudsonsbay till Pensylvanien). I norra Italien är den allmän, men i det södra sällsynt (enligt Gussone växer den der endast på några betesmarker på bergen).

Blommar hela sommaren ända till hösten; mognar tidigt och blommar icke sällan om igen i Sept., Oct., då den mångenstädes nästan ensam pryder de betade markerna.

Skarpmöjan är den vanligaste och allmännast bekanta "Smörblomman". Dess artnamn antyder den särdeles skärpa, som utmärker växten och genom hvilken den (krossad färsk) drager såsom spanska flugor. Den har också begagnats att pålägga mot giktvärk o. d. För denna

sin skärpa lemnas den färska örten orörd både af hästar och hornboskap, men torkad ätes den.

Det är denna allmänna Smörblomma, som mest ger åt ängar och betesmarker den vackert och glänsande gula färg, som de erhålla under sommaren och under bästa blomningen mångenstädes är så rik att den nästan förtager gräsets grönska. Dock börjar den mogna tidigt. Den gör en god verkan bland Göklyset och andra ängsblommor, med hvilka den växer. — Som växten är särdeles allmän, har den erhållit flera olika benämningar (t. o. m. inom samma landskap), såsom i Dalsland o. a. Solmöja, Solögon (en poetisk benämning, enligt DYBECK också känd på Island och således troligen mycket gammal, i Halland Gullskålar, i Vestmanland Majblomster, i Dalarne och Vesterbotten Midsommarstuppor, -blomster, i Skåne Smörört, på Gotland o. a. Smörblomma, Smörblomster. Det sista namnet — det mest bekanta — har hänsyn till det gula sommarsmöret. Bekant är också bruket att genom blommans hållande under hakan på en person utröna dess smörlust. Ju gulare den återglans är som blomman kastar på hakan, desto större skall lusten vara. Ett annat bruk är att "i hopp att få äta mycket smör" under året förtära den första Smörblomma, som man vårtiden får se. (DYBECK).

Växten odlas stundom med dubbla blommor i trädgårdar under namnet Gula Tusenskönor (Ranunculus hortensis secundus : DODONÆUS 1616). — BAUHIN kallade den (1671) Ranunculus pratensis erectus acris.

* R. Friesii G. et G. (R. silvaticus Fr.) växer endast vid Upsala (sälls.). Rotbladen 3-delade, deras skaft beklädda (nedtill tätt) med långa, mycket utstående, torra gulbruna hår; stjelkbladen 3-fingrade, med skaftade småblad. Stjelken nedtill gleshårig, upptill tätare- och tilltryckt hvithårig. Fruktsprötet skärlikt, omkring 3 gånger kortare än disken (enligt ex. i Fr. herb. norm.). — Fr. Nov. mant. III.

8. **Mångmöjan**

(Ranunculus polyanthemos L.)

är i allmänhet något större än den vanliga Smörmöjan, mera storblommig, och har mest smalare delade blad. Stjelken är utspärradt-hårig, upptill fårad. Fodret slutligen mycket utstående. Kronbladen äro starkt glänsande guldgula. Fruktsprötet är kort och bredt, klolikt.

Växer på torra ängar och buskiga ängsbackar i södra och medlersta Sverige (mindre allm.). — F. ö. i hela Skandinavien, i Holland, Belgien, Tyskland, Österrike, Schweiz, Ungern, Siebenbürgen, Galizien, Servien, södra och medlersta Ryssland.

Blommar bäst från medl. eller slut. Juni till slut. Juli, då den

mognar. — Sluter ej blommorna vid regn, utan endast lutar dem; likså under natten (L.).

* R. nemorosus (DC.) växer på Gotland. Rotbladen äro enklare än Mångmöjans, delade till nära basen. — Redan J. P. Rosén samlade (1816—8) denna art på Gotland (R. lanuginosus β Whlnb. enligt Fr.); sedan P. C. Afzelius. Fr. mant. III.

9. Lökmöjan
(**Ranunculus bulbosus** L.)

är vanligen endast omkring qvartershög eller något högre, nästan grenlös och fåblommig, merendels beklädd med utstående, mjuka hår (nedtill tätare). Stjelken är upptill kantigt fårad, rotstocken bildar en nedtryckt-rund knöl och liknar, med de omslutande slidbaserna, en (stundom dubbel) lök. Rottågorna äro hvitaktiga, nästan släta, enkelt-rottrådiga. Bladen 3-fingrade och 3-delade, rotbladen nästan dubbelt. Blommorna äro mörkt-guldgula, rel. stora (ɔ: Bohusl. Solvisare); fodret är nedvikt. Fruktsprötet är kort, kroklikt.

Växer mest på öppna ängsbackar, gräsiga backsluttningar och åkerrenar (helst på lerjord), i södra och medlersta Sverige (allm.). — Utbr. genom hela Europa (undant. det nordligaste och Portugal, Grekland); i Algerien; inkoml. i norra Amerika.

Blommar i Maj (från medl. eller slut.) och Juni; mognar från medl. eller slut. Juni. — Blir stundom (i skugga) högre och grenigare, slankigare, nästan utan rotknöl.

Lökmöjan är en bland slägtets tidigaste arter och dess stora blommor lysa om våren mångenstädes upp det då ännu korta gräset på backarna. Sättet hvarpå dess knöllika stamdel ökar växten är märkligt och kan i någon mån liknas vid palmernas utveckling ur deras toppknopp. Nämnde löklika knöl alstrar nemligen hvart åt en ny sådan, men alltid uppåt, så att den nya kommer att sitta öfver den gamla, hvilken den ofta öfverträffar i storlek. Den sednare dör men den unga utvecklar en ny stjelk, och växten skulle på detta sätt smånigom komma alldeles ofvan jord om icke rötterna droge den nedåt, så att den nya knölen kan intaga den multnades ställe.

”Löken” har föreslagits till bruk i brist på spanska flugor, helst den kan förvaras i sand öfver vintern. Skuren i skifvor och lagd på huden, åstadkommer den sveda, rodnad och slutligen blåsor. Örtståndet är, isynnerhet yngre, temligen skarpt, och kreaturen äta det icke. Redan Lobelius kallade (1581) växten Ranunculus bulbosus.

10. Krypmöjan
(**Ranunculus repens** L.)

är vanligen mycket revig genom krypande grenskott (ɔ: Hall. Reva-

gräs) och har 3- (eller dubbelt 3-)fingrade rotblad med skaftade, 3-delade och inskuret-sågade småblad. Rottågorna äro hvitaktiga, rottrådiga. Revorna utbildas mest under sensommaren (men lära stundom alldeles saknas). Stjelken är fårad upptill. Blommorna äro mörkt guldgula, medelstora; fodret är nästan tilltryckt kronan. Frukterna äro smått-hålpunkterade; sprötet är nästan rakt, temligen långt.

Växer på åkrar och annan odlad, fuktig mark (såsom i trädgårdar, der den lätt blir ett svårt ogräs), i ängs- och skogskanter, vid diken (mycket allm.). — Utbr. genom hela Europa och i Caucasien, Siberien, norra Amerika.

Blommar hela sommaren (slut. Maj—medl. Sept.); mognar från slut. Juni eller börj. Juli. — Omvexlar nästan glatt och hårig.

Krypmöjan är en bland våra vanligaste örter och älskar att utbreda sina reviga grenar på nästan all slags mark, under det den vet att lämpa sig efter olika omständigheter och i enlighet dermed kan antaga olika utseende. — Blommorna sluta sig mot natten och under mulet och regnigt väder, men utan att luta.

Bladen äro nästan milda och kunna användas att lägga i soppa, åtminstone unga, eller bland grönkål, såsom lärer brukas på somliga ställen utrikes. Boskapen äter den, isynnerhet då den är ung. För sina krypande grenar blir örten besvärlig der den växer i större mängd, då den nästan uttränger eller förqväfver andra växter. I trädgårdar, der den stundom odlas för sina glänsande dubbla blommor (s. k. Gula Tusenskönor), bör den derföre ständigt tuktas. — Hos Dodonæus (1616) heter växten Ranunculus hortensis primus.

d. Mångåriga, gulblommiga, delbladiga, små fjell-arter.

11. Snömöjan
(Ranunculus nivalis L.)

är 3—5 tum hög, upprät, 1-blommig, och har glänsande-glatta, släta blad, rotbladen nästan njurlika och (7—)5-flikiga (ɔ: 3-flikiga med hel mellanflik och 2—3-skurna sidoflikar), stjelkbladet handlikt 3(—5)-deladt (mera sällan tvenne stjelkblad). Blomman är nära 7—8 linier bred, starkt glänsande guldgul; fodret brunludet; fästet (liksom blomskaftet) slutligen långt. Ståndarsträngarne äro breda. Frukterna långt och nästan rakt sprötade.

Växer vid snöbäckar och på genom snövattnet fuktiga, högre fjellslätter (nästan endast i Lappland, men der allmän). F. ö. på Dovre, i Finnmarken, på Island, Spetsbergen, i nordligaste Ryssland (Samojedien) och Siberien, samt i arktiska Amerika och från Labrador till Kotsebys sund och Klippbergen (55°).

Snömöjan är en bland prydnaderna för floran i de arktiska trakterna, der den lyser (planta læta floribus et foliis nitidis L.) invid snö- eller iskanten, "lockad ur sitt nästan eviga vinternäste genom kraften af de strålar, som en lifvande sol, blott en kort tid, sprider dygnet om öfver dessa ensliga nejder" (Sw.). — Renen skall äta växten begärligt.

Linné upptäckte denna art i Lappland, men redan Martens omtalar och tecknar den i sin Spetsbergs resa (ɔ: Ranunculus quartus). I sin Flora Lapponica lemnar L. både beskrifning och teckning på densamma. Wahlenberg belyste den vidare i sin lappska flora.

* R. pygmæus Whlnb., som är liten (under blomningen knappt mer än tumshög, enligt Whlnb. ettårig) och småblommig, växer (allm.) på alla våra högre fjellar; dessutom i Norge, nordligaste Ryssland (Samojedien), på Spetsbergen (ɔ: R. secundus Martens), i Tyrolen (sälls.) och Labrador (norra Amerika). — Linné, Flora lapponica (ɔ: R. nivalis β); Swartz anmärkn. i Vet. Ak. handl. 1789; Wahlenberg, Fl. lapp.; Wahlberg, Svensk botanik.

12. Lappmöjan
(Ranunculus lapponicus L.)

är alldeles glatt och har hvitaktig, trådlik och krypande stjelk, som från sina rotslående leder utvecklar blad och 1-blommiga stänglar. Bladen äro långt skaftade, 1—2 tum breda, till omkretsen nästan rundadt-njurlika, 3-delade, med bredt-vigglika, inskuret-naggade flikar, den medlersta smalare. Blomstänglarne äro långa (3—5 tum), bara eller en-bladiga. Blommorna äro endast $\frac{1}{3}$ tum breda, guldgula; några foderblad vanligen ombildade till kronblad (så att kronan merendels är 7-bladig och fodret 3-bladigt). Fästet är lågt, mycket litet. Fodret obetydligt kortare än de smala kronbladen. Frukterna vanligen endast 6 till 10; deras sidor äro mycket kullriga.

Växer på fuktig eller något kärrig mark (särdeles bland Hvitmossa), helst vid kalla bäckar och källor i Lapplands skogstrakter, från fjellen ned till Ångermanland och Medelpad. — F. ö. endast i norra Finland och nordligaste Ryssland (Samojedien), på Island.

Linné upptäckte denna art under sin lappska resa (vid Juchtaelven i Ume-Lappmark), upptog den i sin Florula lapponica (1732) såsom Ranunculus caulo nudo unifloro foliis trifidis, samt beskref och tecknade den först i Flora lapponica, der teckningen bra uttrycker växtens habitus. Wahlenberg belyste den vidare i sin lappska flora, Wahlberg skildrade och Læstadius tecknade den i Svensk botanik.

Lappmöjan är en bland de för Lappland och norden egendomliga växter, så att den med skäl bär sitt namn. För utländska botanister blir den således gerna en raritet; också kallar Decandolle den en

"stirps rarissima". Den är en särdeles utmärkt art, som står temligen enstaka, utan närmare slägtskap med någon annan, och liknar nästan mera en Coptis, hvadan Coptidium Beurl.

* R. hyperboreus Rottb. är liten och krypande, mycket småblommig; blommorna äro endast 5-ståndrade med icke sällan endast 3 eller 4 kronblad (stundom endast med 2, och blott 3 ståndare) eller 2 kron- och 3 foderblad; bladen mycket bredt och kort vigglika, stundom nästan njurlika, 3—5-flikiga. Den växer på m. e. m. våta och dyiga ställen i fjelltrakter, särdeles kring de vidsträckta skogskärren i Torne-Lappmark. — Wahlenberg (svensk uppt.), Flora lappon. — Lindblom, anmärkn. till artens karakteristik i Phys. Sällsk. Tidskr. I.

e. Ett- eller tuåriga, gulblommiga arter. Frukterna taggiga, knottriga eller rynkiga på sidorna.

13. Åkermöjan
(Ranunculus arvensis L.)

är ettårig, vanligen omkring fotshög, grenig och mångblommig, glest hårig eller nästan glatt, och har 3-fingrade blad med till större delen smalt 2—3-delade småblad och blekgula, små (omkring 4 linier breda), bladen motsatta blommor, hvilkas krona knappt är större än det håriga fodret. Frukterna deremot äro stora, långt sprötade och taggiga; kanttaggarne större än de andra.

Växer på åkrar bland säden, på Gotland (allm.) och Öland, i Skåne, Halland och Blekinge; f. ö. endast på spridda ställen upp till medlersta Sverige (såsom vid Calmar, Stockholm, Upsala). — F. ö. utbredd genom hela Europa undant. det nordligaste; i Algerien, Mindre Asien, Caucasien, Siberien.

Blommar i Juni och Juli; mognar tidigt.

Åkermöjan kan stundom bli ett temligen besvärligt ogräs, så mycket mindre välkommet som densamma icke lärer vara många bland sina samslägtingar underlägsen i skärpa.

Bauhin kallade (1650) växten Ranunculus arvensis echinatus.

Åkermöjan upptages redan bland Fuiréns skånska och blekingska växter (ɔ: R. echinatus). Linné fann den sedan på Gotland (kort beskr. i Ölands-resan, sid. 104), E. Rosén i Skåne.

14. Fuktmöjan
(Ranunculus Philonotis Ehrh.)

är tuårig, vanligen (åtminstone blommande) omkring qvartershög, långt- och slakt-grenig eller mångstjelkig och mångblommig, merendels hårig (ɔ: R. hirsutus Curt.). Bladen (särdeles de nedre) äro 3-fingrade med inskurna småblad, det medlersta längre och 3-klufvet. Fodret är nedvikt. Frukterna äro knottriga invid kanten.

Växer på (något sidländta) åkrar, betesmarker och gärden i Skåne och Blekinge (sälls.), på Öland (sälls.) och Gotland (allm. i sydvestra delen). — F. ö. utbredd genom hela Europa undant. det nordligaste; i Orienten, Algerien, på Canariöarne.

Blommar hela sommaren.

Denna art liknar mycket Lökmöjan, men har något mindre (och senare) blommor och mera kretsrunda, starkare kantade frukter. RETZIUS anmärkte den först "in pratis Scaniæ campestribus mari vicinis passim" (Obs. VI. 1791). ROSÉN samlade den sedan på Gotland (1816—18); AHLQVIST upptäckte den på Öland, ASPEGREN i Blekinge.

15. Tiggarmöjan

(Ranunculus sceleratus L.)

är ettårig, något gulgrön och glänsande-glatt, skör och något vattig, och har de nedre bladen trubbigt 3(—5)-flikiga, de andra smalt 3-delade, samt små, endast omkring 3 linier breda, temligen bleka blommor med korta kronblad och slutligen långt (högt) fäste. Frukterna äro små men talrika, nästan rundade, på sidorna (under lupen) nästan nätlikt rynkiga; de bilda en stor, nästan ellipsoidisk samling och lossna lätt. Rottågorna äro långa, hvita.

Växer på (helst dyiga) sötvatten-stränder, i diken, kärr och andra grunda vatten; också på odlade ställen, vid vägar o. d. der marken är fuktig (allm. utom nordligast och i Lappland knappt alls). — Utbr. genom hela Europa (undant. Portugal, Grekland, Turkiet) och i Caucasien, Siberien, norra Amerika, Ostindien (t. ex. vid Ganges) o. a.

Blommar hela sommaren till Sept., Oct.; börjar icke sällan mogna redan i slut. Juni. — Omvexlar till storlek m. m. Vanligen är den qvarters- eller fotshög, grenig (upptill) och mångblommig, men kan stundom bli än nära alnshög och rikblommig, än blott 1—3 tum samt enkel och enblommig.

Man kan om Tiggarmöjan säga att den är en snål växt, som utsuger marken och gerna bosätter sig i menniskors grannskap, der den älskar våta och gödda ställen. Dess blommor äro väl temligen små och bleka, men utvecklas under en längre tid. I motsats till andra vanliga Ranunkel-arters ha de endast ett mindre antal ståndare, men mycket talrika karpeller på långt fäste.

Tiggarmöjan är den skarpaste bland våra Ranunkel-arter (planta corrosiva L.). Om bladen tuggas tillräckligt länge bränna de på tungan, göra den hudlös och borttaga smaken, hvarvid tänderna domna och tandköttet blöder. Sedan de endast en timma legat på huden, uppkomma gulvätskiga blåsor, hvilka sedan bilda variga och mycket

svårläkta sår. På detta sätt lära fordom tiggare, för att väcka medlidande, skaffat sig otäcka sårnader, hvadan växtens svenska namn. Då växten stötes eller gnuggas, retar dess utdunstning både näsa och ögon. Detta gäller endast om örten som färsk; torr är den oskadlig.

Några tro denna art vara de gamles Herba sardoa, hvilken, förtärd, sades uppväcka halsbränna, hicka, kallsvett, yrsel och slutligen döden under "sardoniskt skratt" och konvulsioner.

* R. ophioglossifolius Vill., som något liknar en bredbladig Ältmöja, växer endast på Gotland.

2. **Batrachium** Presl. (1826).
(**Grodnate** Fr.).

Foder- och kronblad vanligen 5, de sednares honingsgrop alldeles öppen, ringlik; klon kort. Frukterna (svagt kölkantade), rynkigt-tvärstrimmade, helt kort sprötade, bildande nästan klotrunda samlingar. — Mångåriga vattenväxter med milda egenskaper. Kronbladen hvita med gul klo, mycket tunna. Redan Linné anmärkte deras öppna honingsgrop.

a. Stjelken mest flytande eller nedsänkt. Kronan större än fodret; kronbladen vanligen breda, omvändt-äggrunda. Ståndarne vanligen talrika. Fruktfästet ludet. — Egentliga Vattenmöjor (Ranunculus aquatilis L.).

1. **Batrachium marinum** Fr.

har trind, benhvit, lång stjelk (stundom flera alnars), nedsänkta, hårsmalt mångdelade, oskaftade, mjuka blad, korta ståndare; frukterna glatta.

Växer endast i Östersjöns vatten (vid Sveriges, Finlands och Danmarks kuster). Blommar i Juli, Aug. — Fries och Lindblom upptäckte arten vid Ronneby i Blekinge (1824). Fries beskref den i Nov. mant. III.

2 **Batrachium circinatum** Fr.

har trubbkantig, smal men icke sällan lång stjelk, nedsänkta, borstsmalt-mångdelade, oskaftade, hårda blad (bibehållande sin rundade omkrets äfven utom vattnet) och långa ståndare.

Växer i sjöar, helst i djupare vatten (allm. åtminstone i södra och medlersta Sverige). F. ö. utbredd genom hela Europa (utom det allra nordligaste och sydligaste) samt i Caucasien, Siberien och norra Amerika (hela Förenta Staterna). Blommar slut. Juni—medl. Sept.; mognar under Aug. — Fr. Nov. mant. III.

* B. Rionii Nym. (Ranunculus Rionii Lagg.) växer (inom Sverige) endast på Gotland.

3. **Batrachium trichophyllum** Chaix

har trubbkantig stjelk, nedsänkta, hårlikt mångdelade, skaftade, mjuka blad och långa ståndare.

Växer i sjöar och vattendrag, kärr, diken och dammar. Utbr. genom nästan hela Europa, vestra och norra Asien, samt i norra Afrika och Amerika. Blommar Juni—Aug. Omvexlar till storleken; på uttorkade ställen blir den liten och krypande, med köttiga blad.

* B. confervoides Fr., som är nära 5 tum lång, ganska mjuk och fin (stjelken smal som simpelkort), med små (2 linier långa), smala kronblad, växer i Lappland och nordliga Sverige. Frukterna rundade eller något sneda, obetydligt rynkiga (glatta), med nästan punktlikt märke. (Enl. ex. i Fr. herb. norm.). Fr. i Botan. Notiser 1845.

4. **Batrachium heterophyllum** Fr.

har trubbkantig stjelk med vanligen två slags blad, nemligen dels flytande, nästan njurlika, 3—5-flikiga och långskaftade (de öfre, hvilka stundom saknas), dels nedsänkta, hårlikt-mångdelade och mycket kort skaftade (de nedre); blommorna merendels större än hos de andra arterna.

Växer i sjöar, kärr och saktare vattendrag, diken, dammar o. d. (allm.). Blommar Juli—Aug. Omvexlar till storlek (stjelklängd) i mon af vattnets djup m. m. I Lappland, säger LINNÉ, växer den ofta på 10 alnars djup, kommer icke upp innan medl. Juni, men har likväl innan slut. Juli utväxt till denna längd, utvecklat simblad, blommat och mognat, så att den i början på Aug. redan släppt sina frön. — Utbr. genom hela Europa, samt i Asien och Afrika (Amerika enligt TORREY och GRAY knappast). Förf. samlade den på Malta (i klippgropar), mogen redan d. 10 Febr.

* B. peltatum Fr. växer i djupare vatten, mindre allmän än föregående.

* B. confusum Schz sälls. (södra och medlersta Sverige). Blommorna små. Frukterna omkring 10. Spensligare än den egentliga B. heterophyllum. (Enl. ex i Fr. herb. norm.).

Förestående arter upptog LINNÉ såsom en enda art (ɔ: Ranunculus aquatilis). Men då man sedermera närmare iakttagit dessa månggestaltade växter, har det visat sig att hans art innefattar flera. Hos oss har FRIES först underkastat dem en grundligare granskning (se hans Novit. Mantissa III o. a.).

Vattenväxterna äro nästan alltid sällskapliga, och Vattenmöjorna äro det i hög grad. De allmännare arterna äro i lugnare vatten icke sällan så ymniga, att de nästan täcka dem och under blomningen bilda

på deras yta liksom ängar, klädda med talrika hvita blommor. Det är isynnerhet på något grundare ställen eller dybotten som de yppigt utveckla sina greniga och icke sällan långa stjelkar och bilda riktiga undervattensskogar, under det de talrika blommorna, ensamma eller med simmande blad, på vattnet utbreda hvita, icke sällan helt täta mattor. Blommorna ha en lindrig honingslukt; deras mycket tunna kronblad breda ut sig om morgonen då solen skiner på dem och sluta sig om qvällen då den bortgått. Ståndarne sprida icke på en gång (inom samma blomma) sitt mjöl (pollen); en del göra det ännu sedan kronbladen lossnat. Frukterna utbildas vanligen till allra största delen; sedan de mognat i vattnet, flyta de en tid derpå, men sjunka sedan till botten, der de gro tidigt nästa vår. Der vattnet är djupt bli också stjelkarna långa och uppehållas icke sällan af flytande blad, men tvärtom helt korta eller t. o. m. nästan inga då växten kommer på grundare vatten eller uppkryper på marken bredvid. I sistnämnde fall har den alltid endast findelade blad (de breda behöfvas icke mer). Ålen håller sig gerna der Vattenmöjor växa (hvadan de i somliga trakter kallas Ålnate), och boskapen skall begärligt äta dem torkade.

b. Stjelken rotslående, vanligen krypande. Kronan knappt större än fodret; kronbladen smala (vigglikt-lansettlika). Ståndarne omkring 10. Fruktfästet glatt.

5. **Källmöjan**

(Batrachium hederaceum Fr. — **Ranunculus hederaceus** L.)

har trind, smal, vanligen omkring qvarterslång stjelk, något köttiga, grundt och trubbigt 3—5-flikiga, nästan njurlika, vanligen brunaktigt-bältade, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum breda blad med stora, hinnaktiga slidöron; blommorna äro endast 3 linier breda.

Växer i och vid källdrag o. d. nära kusten i Halland (ymnigast i södra), Skåne (sälls.) och vid Visby. F. ö. i nästan hela medlersta och vestra Europa, i Barbariet; (på Island och Grönland). Blommar Juni—Aug.

Källmöjan är, liksom de flesta vattenväxter, sällskaplig, och bildar snart breda, lifligt gröna mattor i vattnet, der den bosatt sig, och hvilka gerna utesluta andra växter. De temligen oansenliga blommorna visa sig hvar och en helt kort och sänka sig sedan under vattnet. Der vattnet icke tillfryser, bibehåller sig växten äfven under vintern så att den är stadd i en nästan ständig utveckling; f. ö. bär den vanligen både blommor och frukter samtidigt.

Linné kände icke denna art som svensk, hade också aldrig besökt den landsort, der den är ymnigast. Osbeck upptäckte den i Halland, Dr Montin vid Halmstad och "Cand. D. Söderberg" vid Örsjö i Skåne, de båda sednare enligt Retz. Obs. 1779. — Namnet häntyder på de något murgrönlika bladen och den rotslående stjelken.

Beurling meddelade i Botan. Notiser för 1852 en uppsats om "Svenska arterna af växtslägtet Ranunculus L. sect. Batrachium DC. jemte deras vigtigaste synonymer" och förf. till detta arbete en "Öfversigt af slägtet Batrachium".

3. Ficaria Huds.

Fodret vanligen 3-bladigt och kronan 8(—10)-bladig; kronbladen gula; deras honingsgrop täckt, klon kort. Frukterna släta, utan spröt, i nästan klotrunda samlingar.

1. Korskålen

(**Ficaria verna** Huds. 1762. — **F. ranunculoides** Rth. — **Ranunculus Ficaria** L.)

En mångårig, nästan glänsande glatt, mjuk och något vattig ört. Roten har, mellan tågorna, några päron- och klubblika knölar (stamknölar). Stjelken eller stjelkarne, hvilka vanligen ligga nästan utmed marken, äro (blommande) 3 till 6 tum (eller mera), slankiga, nära genomskinliga, stundom enkla och 1-blommiga, men vanligen med en och annan lång, enkel, 1-blommig gren. Bladen äro något köttiga, de nedre större, hjert- eller nästan njurlika, glest (bugtigt) naggade, de andra bredt-hjertlika och vinkligt-naggade eller -flikiga; deras skaft äro smala, temligen platta, inuti (oväntadt nog och hittills icke anmärkt!) tvåpipiga af en lodrät mellanvägg (liksom skaftets kanter vore invikta och förenade med dess rygg). I bladvecken (särdeles de nedre) utbildas, efter blomningen (mot slut. Maj), rundade, täta knopplökar, hvilka sedan slå rot och nästa år bilda nya stånd; hela örtståndet borttorkar sedan. Foderbladen äro nästan hinnaktiga; deras bas bildar en skrynkligt uppsvälld, tvär kant. Kronbladen äro smala, glänsande-guldgula. Frukterna omvändt-äggrunda.

Växer i lundar och trädgårdar, på bördigare (helst buskiga) ängskanter och annan mullrik mark, invid berg under buskar (der den nästan utränger andra växter), i södra och medlersta Sverige (allm.). — Utbr. genom hela Europa; i Caucasien, Algerien.

Blommar i Maj (eller redan slut. April ɔ: Svalört Fr.). Frukterna mogna sällan, utan växten förökas mest genom knopplökarne, medelst hvilka den sprider sig mycket, så att den snart uttränger närstående växter; i trädgårdar kan den bli ett svårt ogräs. — Omvexlar

med större och mindre blommor; stundom är fodret 5-bladigt och kronan 12-bladig.

Korskålen är så sällskaplig, att den, såsom nyss nämndes, vanligen ensam bekläder marken der den växer med sina glänsande gula stjernor och temligen mörkgröna (och icke sällan något brunaktiga) blad. Bland dess talrika rotknölar äro somliga gamla och vissna sedan de närt årets växt; andra bereda redan den näring, som skall komma nästa års växt till godo, under det ännu andra börja bereda sig att efterträda dessa. Knopparne i bladvecken lossna vid den tid då bladen vissna och gro snart. Men genom denna rika knöl- och knoppbildning mattas växten och vissnar tidigt, vanligen utan att ha mognat några eller endast högst få frön. Men detta oaktadt vårdar blomman sig väl om sina inre delar, i det kronbladen sluta sig hvar qväll, liksom under regnväder, då också blomskaftet vänder blomman nedåt så att vattendropparne halka öfver den och de liksom oljiga bladen ned på roten.

Till örtståndet är Korskålen bland de mildare växterna i denna ordning, så att bladen kunna användas bland grönkål och andra grönsaker om våren, dock icke i större mängd. Deremot äro rotknölarne, isynnerhet före blomningen, skarpa, uppdraga blåsor på huden och åstadkomma sårnader om de, bultade, påläggas; äldre bli de mildare. Men kokade, torkade och malda kunna de, helst tillsamman med något sädesmjöl, nyttjas till nödbröd. För bien äro de tidiga blommorna välkomna.

De mindre rotknölarne likna något hvetekorn, så att man ibland, då starkt regn blottat eller kringspritt dem, får höra omtalas att det "regnat hvete, himmelshvete". De större eller mera päronlika liknade deremot de gamle botanisterna vid fikon, så att somliga efter dessa "fikonplanteringar eller -samlingar" kallade växten Ficaria, neml. herba (F. vulgaris Ruppius 1718). Andra (Fuchsius, Dodonæus) benämnde den Chelidonium minus. Den är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

4. **Myosurus** L.

Foderblad 5, med ett syllikt bihang nedåt (sporre). Kronblad 5, smala (nästan ståndarlika); honingsgropen öppen, kort-rörlik; klon lång, trådlik. Ståndarne vanligen 5. Frukterna kantiga, tätt närmade, in- och tilltryckta, bilda en lång, uppåt smalare samling. Fröet omvändt.

1. **Rått-tippan**

(**Myosurus minimus** L.).

En liten, ettårig ört, blommande vanligen endast 1—2 tum hög, med nästan trådlikt jemnsmala blad, alla invid roten, och 1-blommig

stängel (eller stänglar). Blomman är blekgul, ganska liten, men fruktfästet blir slutligen nära 1—2 tum långt (nästan som stängeln), så att det, med smånötterna, något liknar en råttsvans, hvadan växtens namn (Myosurus betyder Råttsvans).

Växer på backar, åkrar (eller andra odlade ställen) och gärden, vid öppna vägar, i södra och medlersta Sverige (till Ångermanland). — F. ö. utbredd genom hela Europa undant. det nordligaste och vestligaste (Irland, Portugal) samt Grekland; dessutom i Caucasien, norra Amerika (Oregon, Arkansas, Georgia, Louisiana, Kentucky).

Blommar i Maj (eller redan i slut. April); mognar kring medl. Juni och borttorkar sedan snart. — Blommorna (särdeles de senare utvecklade) omvexla med 3 kronblad och 7 ståndare; hos små exemplar bli kronbladen stundom endast 2 och ståndarne 3, eller saknas t. o. m. kronblad alldeles.

Denna egendomligt bildade lilla ört hörer till de egentliga vårväxterna, hvilka mogna tidigt och redan samma år utbilda nya plantor. Det händer icke sällan att örtståndet nästan borttorkar innan mognaden; fröen hemta då från de länge gröna fruktskalen och det länge saftiga fruktfästet näring till sin utbildning. Också utgöra frukternas ("fröens") råttsvanslika samlingar det betydligaste och mest i ögonen fallande hos hela växten, hvadan DODONÆUS (1616) kallade densamma Cauda murina och BAUHIN (1650) Myosurus. Den upptages redan i Frankenii Speculum (1638) och är tecknad i Til-Landz' Icones (ɔ: Cauda muris).

2. ANEMONEÆ.

Blombladen mest endast (lika) kalkblad, alltid utan honingsgömme. Frukten talrika, flerkretsiga smånötter. Fröet omvändt.

5. **Adonis** L.

Både foder och krona; fodret 5-bladigt, nästan hinnartadt; kronan omkring 12-bladig. Frukterna ådrigt-rynkiga.

1. **Adonis-örten**
(Adonis vernalis L.).

En mångårig ört, blommande endast omkring qvartershög men slutligen omkring fotshög. Stjelken är enblommig, enkel (eller med en och annan blomlös gren nederst), endast upptill bladig, nedtill fjällig. Bladen (åtm. hos äldre stånd) äro 3—5-fingrade, med parbladigt och dubbelt (eller nästan tredubbelt) parbladigt-delade småblad; flikarna nästan (trådsmalt-) jemnbreda, spetsade, glänsande. Blomman är guldgul,

omkring 2 tum bred (eller mera, stundom nära 3) och således den största hos våra Ranunculacéer. Kronbladen äro nästan lansettlika. Frukterna småludna och bilda en nötstor, äggrund samling.

Växer på torra kalkslätter och backar på Gotland och Öland (t. ex. vid Kastlösa, hvadan ock växten på Öland kallas Kastlöser eller enligt LINDBERG Horsablomma). — Saknas i det öfriga Skandinavien och i norra Ryssland, men är f. ö. utbredd i nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien. — Blommar i Maj (och Juni).

Adonis-örten utmärker sig mest genom sina stora och glänsande, rent gula blommor, hvilka lysa utbredda helt nära det särdeles fina bladverket. Strax om våren visa sig dess stora, med ludna foderblad omslutna blomknoppar, hvilka snart öppna sig så att ståndare och kronblad synas. De sednare äro då ännu grönaktiga och kortare än ståndarne, men gulna småningom och tillväxa tills de, alldeles gula och mycket tunna, utbreda sig i solen. De sluta sig dagligen och breda icke ut sig i regnväder eller vid mulen himmel. Då blomningen, som räcker temligen länge, slutat, utväxa och grena sig de hittills låga och enkla stjelkarna. — Då Adonis-örten är en bland våra prydligaste växter, och då den dertill blommar tidigt (samtida med tulpanen) och icke är svår att odla, förtjenar den, kanske mer än åtskilliga utländska, en plats i blomsterträdgården. Redan FUIRÉN fann (1623) växten (ɔ: Consiligo) på Gotland. LINDER anmärkte den först på Öland; LINNÉ dersammastädes vid Kastlösa kyrka, på ängen (eller vid åkerrenar), 5 Juni 1741. — MORISON kallade örten (1685) Adonis præcox perennis m. m.

6. **Pulsatilla** Mill.
(Vippor).

Blomkalk; kalkbladen 6, m. e. m. klocklikt samstående; inom dem vanligen honingskörtlar (ombildade ståndare). Frukterna med mycket långt och hårigt spröt (svansade). — Mångåriga, håriga, storblommiga örter med stark rotstock, parbladiga blad, enblommig, blommande kort men slutligen qvartershög eller högre stängel (eller stänglar) och 3-bladigt, starkt ludet svepe vid stängelns midt; svepebladen smalt- och handlikt mångdelade och m. e. m. klocklikt sammanväxta nedtill. De blomma om våren, medan ännu bladen äro temligen litet utbildade, och hastigt nog, men frukterna qvarsitta tills in i Juni med sina mjuka och silkeshåriga, omkr. 2 tum långa svansar (ɔ: Back- eller Vindvippor).

1. Ängsvippan
(Pulsatilla pratensis Mill. — **Anemone** pratensis L.)

har smalt och nästan dubbelt pardelade småblad och nästan hängande, temligen kort (bred) blomma, hvars blad äro tillbakakrökta i spetsen,

på insidan mycket mörkt violetta (starkt mörkblå), på utsidan mörkt blågrå.

Växer på torra, öppna ängar och magra slätter (kalkgrund) i södra Sverige (i allm. sälls., ehuru på somliga ställen, såsom i östra Skåne, ymnig), på Gotland och ett par ställen i Södermanland. På Öland (och i Skåne) är den allmännare än Backvippan. — F. ö. i södra Norge, Danmark, norra och medlersta Tyskland, Österrike, Croatien, Ungern, Siebenbürgen, Turkiet (Constantinopel), södra och medlersta Ryssland.

Blommar i Maj, senare än Backvippan (nästa art). — Förekommer stundom (på Öland) alldeles glatt.

Ängsvippan är nästan luktlös, men smakar skarp och bränner på tungan och i svalget då den tuggas. Hackad eller rifven retar den ögon, näsborrar och svalg våldsamt genom sin flyktiga skärpa, hvars styrka hos färska örten lärer komma upp mot sjelfva Aconitens; t. o. m. torkad bibehåller växten mycken skärpa. Torde böra räknas bland mera verksamma läkeväxter, och har användts i åtskilliga kroniska ögonsjukdomar, lamhet, sårnader och utslag m. m. I stor dosis är den emetisk och uretisk.

Linné fann Ängsvippan först (som svensk) på Öland (Ölands-resan, sid. 47), sednare i Skåne, och i hans Flora suecica är dess utbredning inskränkt till nämnde landskaper. Om densamma säger han (Vet. Ak. handl. 1741) att den "växer på Öland öfver allt" — och vidare "Den Pulsatilla, som i Sverge finnes har jag icke här (på Öland) sedt, allenast denna mindre sorten, som emellan Hamburg och Lybeck allmänt växer".

2. Backvippan

(Pulsatilla vulgaris Mill. — **Anemone Pulsatilla** L.)

har smalt och nästan dubbelt pardelade småblad och i början upprät, sedan lutande blomma, hvars blad äro nästan raka (slutligen utstående upptill), violetta (slutligen rödvioletta), på utsidan silkeshåriga; svepet är silfverhårigt.

Växer på öppna, torra backar och grusåsar i södra och medlersta Sverige. — F. ö. utbredd genom nästan hela Europa undant. det nordligaste, vestligaste (Irland, Portugal) och sydligaste (Spanien, södra Italien, Grekland); dessutom i Caucasien, Siberien.

Blommar mycket tidigt, i April (ɔ: Tjälsippa), Maj. Blomman (ɔ: Nerik. Gökskälla) är större än Ängsvippans.

På sina ödsliga, kala backar är, såsom Swartz anmärker, denna vackra, tidiga blomma vanligen lika ensam som oväntad, i början blyg-

samt döljande sig inom det rikt håriga svepet, liksom ville hon undvika de ögonkast, som på en tidig vårdag begärligt söka henne. Men hennes inre egenskaper äro icke så milda, utan är hon så skarp, att hon kan uppväcka rodnad och t. o. m. uppdraga blåsor på huden.

De gamle botanisterna (Camerarius, Dodonæus) kallade växten Pulsatilla, hvadan Linnés artnamn.

3. **Movippan** eller **Vårsippan**

(Pulsatilla vernalis Mill. — **Anemone vernalis** L.)

har vigglikt-omvändt-äggrunda, nästan 3-klufna eller inskurna småblad och (slutligen) lutande blomma, hvars blad äro nästan raka (i solen utbredda), hvita eller något rödletta, på utsidan något brunaktiga; svepet är glänsande-guldhårigt.

Växer (helst i skogstrakter) på ljung- eller enbeväxta hedar, särdeles på sandiga eller s. k. moar (hvadan namnet) och på liknande backar (i somliga trakter ymnig, i andra sällsynt eller mycket spridd, i några landskap icke alls). — F. ö. i Norge, Finland, medlersta och södra Ryssland, Siebenbürgen, Ungern, Österrike, norra Italien, Frankrike och Tyskland.

Blommar i April, Maj, mångenstädes tidigare än Backvippan (hvadan Upl. Tjältuppa). — Förekommer stundom (på ett ställe i Småland) med mindre, rosenröda blommor.

Movippan är till sina egenskaper den mildaste bland slägtets arter, men bönderna tugga roten mot tandvärk (Lilj.). Dess egentliga hem äro de högre skogstrakterna i Helsingland till Herjedalen, i Dalarne och Vermland, der den utmärkt vacker och ymnig växer på de torra tallmoarna (ↄ: Mosippa, mogen Movippa). ”Särdeles utmed vägar och på andra blottade samt för solen utsatta ställen, uppskjuter den ganska tidigt sin hvita, blott utanpå, liksom för solens första vårstrålar, mildt rodnande blomma. — Utanpå blomman och ännu mera på svepet finnes ett gullgult glänsande ludd, som mycket upphöjer dess utseende och kunde liknas vid en skön klädnad mot de första kalla vårnätterna. Ur detta gullbräm framkommer den täcka blomknoppen, och torde kunna föreställas såsom vårens första skönhet, som utgår att möta sin älskling, men icke utan en lika försigtig som grann beklädnad mot den oblida vinterns sista eftertrupper. Nära till den magra, snart åter (under nätterna) afkylda jorden, har den liksom en matta för sina fötter, bestående af stelare och bredare blad än hos de andra arterna” (Whlnb.).

Redan Rudbeck och O. Celsius kände Movippan och upptogo den bland svenska växter. Linné anmärkte den i Flora lapponica så-

som "Pulsatilla involucro piloso nitido" (beskr. Skåne-resan, sid. 13 Nerike).

* P. patens Mill. (Anemone patens L.), som har nästan 3-fingrade blad (sena) med nästan rutlika, 2—3-delade småblad, växer hos oss endast på Gotland (der den upptäcktes af Hrr M. Floderus och W. Stenhammar 1855) och i Ångermanland; f. ö. i Tyskland, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, Dalmatien, södra och medlersta Ryssland, Siberien och norra Amerika (det brittiska till 67°, Klippbergen, Missouri, Illinois). Thed. Botan. Notiser 1855.

Hos alla arterna äro rot och örtstånd först nästan smaklösa, men bli sedan skarpa (brännande), likväl minst hos Vårvippan.

7. **Anemone** (L.)
(Sippor).

Blomkalk; kalkbladen 5—9, utbredda. Frukterna med kort och glatt spröt (svanslösa), släta. — Mångåriga örter med 1—3-blommig stängel och 3-bladigt svepe

a. Svepet långt under blomman, bladlikt; bladen 3-fingrade.

1. Stensippan
(Anemone silvestris L.)

är icke sällan öfver fotshög och har knippadt-trådig rot, flera rotblad på ulliga skaft inom fjäll, vigglika, upptill inskurna småblad, 1-blommig stängel och upprät blomma. Kalkbladen äro vanligen 5, tumslånga, hvita. Frukterna äro hvitulliga, slutligen alldeles inbäddade i ullen.

Växer på torra, steniga ställen (backar eller bland buskar) på Gotland och Öland (sälls.). — F. ö. i Tyskland, Belgien, Frankrike, Schweiz, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, södra och medlersta Ryssland, Siberien. — Blommar i Maj, Juni.

Redan Clusius kallade (1601) Stensippan Anemone silvestris (I). Linné upptäckte den som svensk på Öland, vid byn Husvalla, på åkerkanterna nära Matkroken "ymnig mellan stenarna" och omtalade den (och dess olikheter med nästa art) närmare i Ölands-resan (sid. 112), hvarvid han anmärker att "denna angenäma och stora blomma borde allmänt planteras i trädgårdarna, helst emedan hon långa tider skjuter fram sina blommor".

2. Hvitsippan
(Anemone nemorosa L.)

är vanligen nära qvartershög eller slutligen något större, späd, tunnbladig, något hårig, och har krypande, trind, gulbrun, köttig rotstock med ensamma blad, upptill spetsade, parklufna och inskuret-sågade

småblad (sidosmåbladen tudelade), 1-blommig stängel, långskaftadt svepe och lutande blomma. Kalkbladen äro vanligen 6 (men omvexla till 9), mindre än Stensippans, hvita och under merendels blekt rosenröda, stundom (isynnerhet i skugga) mörkare. Frukterna äro tilltryckt-håriga; fruktsamlingen blir slutligen hängande.

Växer på skogsängar och -backar, i lundar och skogar (allm.), till Ume Lappmark. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Caucasien och vestra Siberien; i norra Amerika (till Georgien och Klippbergen).

Blommar i Maj eller slut. April (vanligen från svalans ankomst till midsommar); mognar kring midsommartiden och till börj. Juli, hvarefter hela örtståndet bortvissnar. — Har stundom särskilda (mindre) honblommor (Htn). — Kalkbladen sluta sig under regnväder.

Hvitsippan är en mycket sällskaplig växt och uppträder nästan alltid i stora massor. Hennes rotstock utskickar nemligen åt sidorna grenar, hvilka tillväxa och bilda nya stånd sedan deras samband med moderrotstocken, genom dennas multning nedtill, upphört, o. s. v. Blommorna luta länge mot marken innan de uppresa sig och öppnas mot solen, som lätt når dem under de ännu icke löfvade träden. De visa sig gerna bredvid Gullvivor, Harsyra, Violer, Hårtåg o. a. vårväxter. Också är denna täcka och allmänt omtyckta Sippa, såsom bekant, ett bland vårens kärkomna budskap. Med hänsyn till dess tidigt börjande blomning (vid källossningen) kallas också växten i några landskap (Helsingland, Dalarne) Kälblomster, liksom på Gotland, enligt Säve, Fagning-blomma (Fageblomma L.). Fagning-tid är nemligen den tid strax om våren då ängarne skola rensas (fagas, fejas) från vissnadt gräs, löf och qvistar. I andra orter har blommans färg bestämt namnen, såsom Hvitbjällra (Dalsl.). Hvitlockor (klockor, Vesterg.), Hvittuppor (-blommor, Orsa). Också är den, säger R. Dybeck, "ett af allmogens mest afhållna blomster, så väl för sin lätta fägring, som för den skyddande makt, hvilken tros hvila inom de bländande kronbladen". Sålunda är det ett allmänt kändt bruk att förtära den första hvitsippa man får se om våren såsom ett slags skyddsmedel mot sjukdom, isynnerhet mot frossor. Men i större mängd lär detta "preservativ" bli skadligt och orsaka svullnader, urinstämma m. m.

Hvitsippans örtstånd är skarpt och drager (i färskt tillstånd) blåsor på huden nästan snabbare än spanska flugor, så att det kan nyttjas i brist på sådana. Också upptages det i farmakopén (ɔ: Herba Ranunculi albi). Fräknar och solbränna kunna borttagas med vatten, som nyss (örtens skärpa är flyktig) destillerats med Hvitsippa; bör likväl användas varsamt. — Endast geten lärer äta den färska örten

Redan hos Bauhin (1671) heter Hvitsippan Anemone nemorosa (flore majore). Til-Landz tecknar den (1683) under benämningen Ranunculus nemorosus.

3. Gulsippan
(Anemone ranunculoides L.)

liknar Hvitsippan men är mindre och gulblommig. Stängeln är vanligen 2- (mera sällan 1-)blommig, svepet mycket kort skaftadt; blomskaften äro småludna. Kalkbladen äro rundade eller bredt elliptiska, guldgula, mindre än Hvitsippans och merendels 5, så att (oberäknadt frånvaron af foder) blomman liknar en Smörblomma (Ranunculus, hvadan artnamnet).

Växer i lundar och hagar (helst något fuktiga), på skogsängar, i södra och medlersta Sverige, men mycket sällsynt norr om Mälaren. — Utbr. norra och medlersta Europa, Frankrike, Italien, Dalmatien, Ungern, Siebenbürgen, Thracien, södra och medlersta Ryssland; i Caucasien, Siberien.

Blommar mest i Maj eller slut. April ("en eller annan dag tidigare än Hvitsippan" : L.) och mognar redan vid börj. Juni, så att frukterna falla omkr. medl. Juni, hvarefter örtståndet borttorkar.

Liksom Hvitsippan uppträder Gulsippan gerna sällskapligt. Den har, såsom vi redan anmärkt, en flyktig likhet med en Smörblomma (Ranunculus). Också kallade Bauhin densamma (1671) Ranunculus nemorosus luteus och Dillenius (1719) Anemone-ranunculus (flore luteo). Hos Ruppius heter den Nemorosa flore luteo m. m. Växten är, utom i Skåne, vida mindre allmän än Hvitsippan, och Linné kunde i Flora suecica (der han lemnar några bidrag till dess karakteristik) upptaga den blott för Skåne, Bohuslän (Kalm) och Ekolsundsskogen (O. Celsius).

b. Svepet alldeles invid blomman, foderlikt; bladen enkla.

4. Blåsippan
(Anemone Hepatica L.)

har 1-blommig stängel, breda, grundt- och bredt-3-flikiga, helbräddade, vid basen hjertlika blad, äggrunda, helbräddade, håriga svepeblad, och vanligen 8, blå (stundom blekt rosen- eller violettröda, mycket sällan hvita) kalkblad; ståndarne äro nästan hvita. Blomstängeln är svag, 3—4 tum lång, rotstocken grenig och har stora, hinnklädda knoppar, i hvilka blommorna redan om hösten äro så utbildade, att de utslå vid första mildväder och, vid blid väderlek, icke sällan visa sig jultiden. Knopparnes, såsom nämndt hinnartade, fjäll äro äggrunda, vanligen 4

yttre och 3 inre. Bladen äro (rel.) stora, slutligen nästan läderartade och mörkgröna, på undre sidan något violett brunaktiga, nästan lefverbruna, och (jemte de långa skaften) silkeshåriga.

Växer i (torrare) lundar och i skogar, på skyddade skogsbackar, till Ångermanland och Jemtland (allm.). — Odlas också, mest med dubbla blommor, i trädgårdar, der den röda varieteten, som är särdeles täck, vanligen kallas Rödsippa. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste och vestligaste samt Sardinien, Sicilien, Grekland; i norra Amerika (från Canada till södra Carolina).

Blommar i April, Maj (bäst från slut. April till medl. Maj); mognar redan i Maj, så att frukterna falla kring medl. Juni. Bladen utvecklas något senare än blommorna, men äro så varaktiga, att de vanligen uthärda vintern och, till en del ganska väl bibehållna, ännu äro qvar då växten ånyo blommar.

Förekommer stundom (medlersta Sverige) alldeles glatt (Fr. Nov. mant. III), och på ett ställe i Upland (Rasbo socken) har man iakttagit bladen 5—9-flikade. Den hvita varieteten anmärkes redan i Rudbecks katalog (1666).

Blåsippan saknar de egentliga Anemonernas skärpa och är endast något sammandragande. Fordom ansågs den nyttig i njur- och lefversjukdomar, hvadan en del gamle botanister kallade växten Hepatica m. m. (H. nobilis Til-Landz' Icones), hvilken benämning LINNÉ antog till artnamn (hepar = lefver). Dels bladens under nästan lefverbruna färg, dels deras inbillade likhet med lefverflikar, föranledde tron på en motsvarande verksamhet hos örten. CAMERARIUS kallade den Trinitas (ɔ: Treenighetsört, med hänsyn till bladens tre spetsar). Och ännu förtäres någon gång, till att undvika sjukdomar under följande sommar, de tre första blåsippor man får se om våren.

Såsom vi redan omtalat äro Blåsippans blomknoppar utbildade redan om hösten (blomman ligger med alla sina delar färdig inom knoppen ett års tid innan den utslår: L.). Också är den en bland de allra tidigaste — och således välkomnaste — vårväxterna; icke sällan börjar den blomma medan snön ännu ligger i närheten. Den blommar då kälen knappt gått ur marken och går i spetsen för lundflorans skara (L.).

Blåsippans blommor äro verkligen lika täcka som tidiga. Ståndarnes hvita kretsar, utbredda mot blommans himmelsblå eller stundom rödaktiga blad, bidraga mest till dess så utmärkta täckhet, hvartill kommer, i blommans midt, den blekgröna spirsamlingen med sina vårtiga märken. Blommorna sluta sig om qvällen, böja sig nedåt då det regnar och breda ut sig i solen. Växten blommar vanligen först på tredje

eller fjerde året sedan den uppkommit af frö, men börjar redan andra året alstra knoppar från rothalsen. Ståndet blir sedan större med hvart år och temligen gammalt.

På Gotland kallas Blåsippan Killingblomma, i Småland och Vermland Blåvera och Blåves, i Skåne Blålock (-klocka) enligt Linné, som i Fl. suec. ed. 2 meddelar några anmärkningar till växtens karakteristik.

8. Thalictrum L.
(Ängsrutor).

Blomkalk; kalkbladen 4(—5). Frukterna glatta, kortsprötade, fårade, stundom bredt och hinnaktigt 3(—4)-kantade; fästet litet, disklikt. — Mångåriga örter med bladig stjelk, 2—4-dubbelt parbladiga blad med små men talrika småblad, och små, vanligen gulaktiga blommor.

a. Frukterna vingkantade. Blommorna nästan i qvast, blekt rosenröda.

1. Acklejbladiga Ängsrutan
(Thalictrum aquilegifolium L.)

blir vanligen öfver alnshög ($1\frac{1}{2}$ aln) och har qvartersstora, 3-dubbelt-parbladiga blad, trådig rot, mycket pipig, m. e. m. rödaktig stjelk, tunna, under något isgrå, rundade eller bredt-omvändt-äggrunda, inskuret-trubbtaudade småblad (nästan som hos Acklejan, men mindre); vid de sednares skaft äro vanligen små, hinnaktiga stipler. Ståndarne hänga; deras strängar äro bredare upptill. Frukterna äro omkring $1\frac{1}{2}$ linie breda och hänga på dubbelt längre skaft; deras vingkanter äro 3, men med en eller annan mindre kant emellan.

Växer i lundar och på buskiga ängar i Skåne (ymnig här och der särdeles bland al) samt på några ställen i Blekinge och Småland. — Utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste och vestligaste samt Italiens och Greklands öar; dessutom i Siberien. — Blommar i (slut.) Maj, Juni.

Leche omtalar (Vet. Ak. handl. 1744) denna art såsom växande "i Humlarelyckan vid Simontorp och på många andra ställen på våta buskiga ängar" och Linné upptager den i första upplagan af sin Flora suecica (nära Lund vid byn Fogelsången och vid Simonstorp). — Växten utmärker sig både genom sitt vackra bladverk och sina lätta vippor med deras talrika, långa, violetta ståndarsträngar. Blommorna skola lukta nästan som fläderns.

b. Frukterna fårade. Blomställningen sammansatt.

2. Gula Ängsrutan
(Thalictrum flavum L.)

blir omkring $1\frac{1}{2}$ aln hög och har starkt fårad stjelk (eller stjelkar), till större delen dubbelt-parbladiga blad med till större delen 3-flikiga, omkring tumslånga småblad, de nedre och medlersta bladens något vigglikt omvändt-äggrunda, de andras smalare. Blomvippan är nästan qvastlik, rikblommig; blommorna flockvis samlade i grenspetsarne, uppräta; kalkbladen gul- eller grönhvita, ståndarknapparne gula; märkena nästan hjertlika. Roten (rotstocken) är kort-krypande (och skottalstrande), inuti starkt gul, hvadan växtens artnamn; tågorna långa, starka, knippvisa.

Växer på sanka ängar, skuggiga eller buskiga stränder, vid bäckar o. s. v., temligen allmän. — Utbr. nästan hela Europa, Siberien. — Blommar medl. Juni—slut. Juli; mognar mest i Aug.

Gula Ängsrutans "rot" är, såsom nyss nämndes, gul, och användes förr att färga ylle mörkgult. Den smakar först sötaktig, sedan skarpt besk (ɔ: sötbesk). Laxerar och brukades fordom till dekokt i st. f. rhabarber, hvarmed den ansågs nästan jemngod. Hela växten räknades då också bland de bästa sårläkande örter. I Jemtland kallas den Torrvärksgräs emedan den, krossad, pålägges mot "torrvärk". Färska bladen, kokade med vatten till ett starkt spad, färga alunbetadt och sedan torkadt ylle citrongult. — Der denna Ängsruta uppträder i större antal, gör den sig bemärkt såväl genom sin resliga växt som sitt mörka, mycket sönderdelade bladverk och sina rika blomvippor, hvilka genom de talrika ståndarne synas alldeles klargula.

Rudbeck upptog (1666) växten under benämningen Thalictrum vulgare.

* T. kemense Fr. växer i Torne Lappmark. Bladen 2—3-dubbelt parbladiga; småbladen bredt- och något snedt-vigglika eller rundadt-vigglika, inskuret-tandade, mindre än hos den vanliga Ängsrutan. (Enligt ex. i Fr. herb. norm.). Fr. Fl. hall. — Whlnb. (uppt.) Fl. lapp. (Th. flavum β), Fl. suec. (Th. majus). Fr. Nov. mant. III (kännet. och anm.).

* T. rariflorum Fr. växer i Lappland och norra Sverige. Liknar nästa art till bladen, men småbladen äro större och trubbigare, mindre inskurna. (Enligt ex. i Fr. herb. norm.).

3. Enkla Ängsrutan
(Thalictrum simplex L.)

är mindre ($\frac{1}{2}$—1 aln), enklare och spensligare än den vanliga Ängsrutan, och har långt krypande, vid lederna svartbrun rot (rotstock), kantigare stjelk, smalare småblad och lutande, grågula blommor, hvilka

sitta, 2—5 tillhopa, i vippvisa, glesa klasar. Bladen äro dubbelt parbladiga, med vigglika, 3-flikiga eller lansettlikt-vigglika och hela småblad; kalkbladen gulhvita.

Växer på magrare (sankare) ängar, betesmarker och åkerkanter, mindre allmän (i Lappland nästan icke alls). — F. ö. i Norge, Finland, Danmark, norra Tyskland (sälls.), Frankrike, Lombardiet, Steyermark, Tyrolen, södra och medlersta Ryssland.

Blommar i Juli. — Omvexlar stundom med bredare, nästan omvändt-äggrunda småblad; stundom (på Öland och Gotland) med smalare, till en del jemnsmala och helbräddade (endast rotbladens småblad, enligt ex. i Fr. herb. norm., bredare, nästan aflånga, de medlersta vigglika och vanligen treklufna) : Th. tenuifolium Sw.

Linné uppställde och beskref först denna utmärkta art i andra upplagan af Flora suecica. Han upptäckte den i Småland "ad limites agrorum et in uliginosis cum Myrica".

Læstadius beskrifver i Botan. Notiser för 1858 åtskilliga denna arts, isynnerhet högnordiska, varieteter, bland hvilka han också räknar Th. kemense och Th. rariflorum Fr.

* T. angustifolium Jacq. liknar till de nedre bladen något nästföregående art, men blommorna äro flockvisa, uppräta. Växer endast på Öland, i Föra socken, der Fries upptäckte den 1818 (1824).

4. Mindre Ängsrutan
(**Thalictrum minus** L.)

är till nästan alla delar något mindre och merendels lägre än de föregående arterna (omkring fotshög), och har 3—4-dubbelt parbladiga blad med korta och breda (rundadt vigglika), 3—5-klufna (m. e. m. bredt vigglikt-rutlika, trubbigt inskurna), starkt ådriga, blågröna småblad, och gråröda, nästan hängande blommor i rikblommig, mycket grenig, utbredd vippa. Den utgör egentligen två (om icke tre) särskilda nutida arter, nemligen

Thalictrum minus L. (Species), som växer på vestra kustens strandängar ("Th. minus. Lilla småbladet Engieruta" Brom.) och har refflad, vanligen lägre stjelk, mycket utstående vippgrenar, nästan lansettlika (snedt-ovala) smånötter, och

Thalictrum Kochii Fr. (T. minus L. gotl.-res.), som växer nästan endast på Gotlands torra ängar och ängsbackar, och har slätare, vanligen omkring alnshög stjelk, mindre utstående vippgrenar, äggrunda smånötter. "Th. minus (Bauh.) växer öfver hela Gotland i ängarne — varierar med blåaktiga och ljusa blommor." L. (Vet. Ak. handl. 1741).

Blommar i Juni, Juli, tidigare än de föregående arterna. — Utbr. nästan hela Europa (utom det nordligaste); Caucasien och Siberien.

Namnet Thalictrum minus finnes redan hos Bauhin (1671). Fries har närmare granskat de hos oss hittills under Th. minus inbegripna arterna och i sin Mant. III meddelat deras kännetecken och synonymer, hvartill han i Botan. Notiser för 1857 lade åtskilliga anmärkningar om desamma. — Genom sitt lätta, mycket sammansatta bladverk och sina talrika blommor sakna dessa växter icke en viss täckhet.

c. Frukterna fårade. Blomställningen enkel, ensam klase.

5. **Fjellrutan**

(Thalictrum alpinum L.)

blir endast omkring qvartershög och har enkel, upptill nästan trådsmal men temligen stel och bladlös (nästan enbladig) stjelk, temligen hårda, dubbelt-parbladiga blad (ɔ: 3-fingrade, småbladen parbladiga), rundade, inskuret-tandade, små ($1\frac{1}{2}$ linie breda), glänsande mörkgröna, under gråaktiga småblad och hängande blommor. Blomklasen är under blomningen lutande (krökt), eller upptill omböjd, men raknar sedan, ehuru blommorna alltid äro vända nedåt. Blomkalken är violett; ståndarne endast omkring 12, knapparne gröngula; märkena hjertlika. Roten nästan kryper och är smal, svartaktig.

Växer på öppna, fuktiga ställen i fjellen (allm.), men är också, med från desamma nedrinnande vatten, spridd till lägre trakter. Utbr. Lappland, Norge, Brittanien, Pyreneerna, Alperna, Karpaterna (Siebenbürgen), norra Ryssland, nordliga Asien och Amerika (Canada, Newfoundland, Grönland).

Fjellrutan är en liten täck växt, hvilken Rudbeck d. y. upptäckte (som svensk) under sin lappska resa (vid Kengis bruk i Torne-Lappmark) och upptog under namnet Thalictrum inodorum omnium minimum (1720). Linné skildrade den sedan i sin Flora lapponica, Wahlenberg i Svensk Botanik.

Beurling uppräknar (med kritiska anmärkningar) i Botan. Notiser för 1853 "Species scandinavicæ generis Thalictri L."

3. HELLEBOREÆ.

Blombladen nästan alltid endast kronlika (vanligen olika) kalkblad. Frukten enkretsiga (eller ensamma) baljfröhus. Fröen nästan vågräta.

9. **Caltha** L.

Kalkbladen lika (gula, nästan rundade), vanligen 5. Fröhusen (5—)8—10(—15). Fröen nästan trinda, släta.

1. Kalflekan (Kablekan)
(**Caltha palustris** L.).

En mångårig, temligen upprät eller uppkrökt, glatt och något vattig ört, som då den börjar blomma är omkring qvartershög men äldre blir fotshög eller högre. Den har tågig rot, något köttiga och glänsande, handnerviga och ådriga, naggade, nästan njur- eller hjertlika blad, hvilka slutligen (mot hösten) icke sällan bli handsbreda. Stjelken är stundom enkel och 1-blommig, men vanligare delad upptill i tvenne (enkla eller åter tudelade) grenar, hvarje bärande en blomma. Blommorna äro tumsbreda eller större; kalkbladen klolösa, ådriga, guldgula och under något grönaktiga. Fröhusen plattade, något utstående, sprötade.

Växer i kärr, på stränder och våta ängar, vid bäckar o. d. (allm.). — Utbr. nästan hela Europa (undant. Italiens och Greklands öar), vestra och norra Asien, samt norra Amerika.

Blommar mest från slut. April till börj. Juni ("då göken gal, mörten leker och smöret gulnar"); börjar mogna mot slut. Maj. I Lappland börjar den blomma först mot slut. Maj och är der, såsom Linné anmärker, första vårblomman. — Mångenstädes är den så ymnig att hela sträckor lysa gula då den blommar.

Lika lysande som vanlig, gör sig Kalflekan strax bemärkt och bildar till och med ett utmärkande drag i växtligheten om våren på stränder och våta ängar eller vid bäckar. Den växer der sällskapligt, i stora massor, stundom så täta att hela ängar bli alldeles klädda med de stora, höggula blommorna. Bladen utveckla sig, liksom blomman, tidigt, sedan de under vintern legat dubbelvikta och skyddade inom hinnor. De äro mörkgröna, glänsande och liksom fernissade, så att vatten ej stadnar på dem. Blommorna äro ständigt öppna och vända uppåt, obekymrade om väderlekens vexlingar. Växten uppträder under temligen olika skepnader, men under hvilka kanske flera arter dölja sig. Än bildar den yppiga, resliga stånd med stora blad och blommor; än blir den liten med mindre blad och blommor och nedtryckt stjelk. Dertill lärer den stundom bli nästan mångbyggare, i det somliga stånd bära endast ståndarblommor under det andra ha sådana blommor jemte de tvåkönade.

De saltade och i ättika inlagda blomknopparna kunna ätas som kapris, men äro något skarpa liksom hela örtståndet. Gult bläck erhålles om man kokar blomsaften med alun. — Bien besöka gerna blommorna.

Betande kor (och hästar) lemna örten orörd, hvadan de norrländska benämningarna på densamma Smörfånga, Mjölkblomster

(-rosor) och Tremjölksgräs endast häntyda på växtens blomning vid den tid då mjölken och smöret ökas. I Mora och Särna kallas den Bäckblomma, i Orsa och Vestmanland enligt DYBECK Klådblomster, Skabb-blomster emedan den anses orsaka klåda och skabb då den handteras, i Småland Kabbalök (troligen af stjelkarnes kabb- eller kubblikhet : DYBECK), i Vestergötland o. a. Kabbleka.

Redan BAUHIN kallade (1671) växten Caltha palustris (flore simplici). Den är tecknad i Til-Landz' Icones (med nästan cirkelrunda blad).

10. Trollius L.

Blombladen dels 10—15 (hos vår art) yttre, större och kronlika, dels (8—)9(—12) mindre, nästan jemnsmala, nedtill skåliga (honingalstrande kronblad). Fröhusen många, nästan trinda och raka. Fröen kantigt ellipsoidiska, glänsande-släta.

1. Bollblomstret

(Trollius europæus L.)

En storblommig, mångårig, merendels omkring 10—15 tum hög ört (omvexlar icke sällan större, men ock stundom lågväxt) med handlikt 5-delade blad, hvilkas flikar äro smalt-rutlika, 2—3-klufna och sågade. Roten är knippadt-trådig, svartaktig. Stjelken är än enkel och 1-blommig, än har den en eller annan bar, 1-blommig gren. Blommorna äro citrongula (endast "kronbladen" mörkgula), och deras blad nästan klotlikt slutna, hvadan somliga bland växtens svenska namn (se nedan). Honingsbladen äro nästan dubbelt kortare än de andra, breda och skåliga, blombladen, men lika långa som ståndarne innan deras knappar uppbrustit (sedan bli ståndarne längre). Fröen svarta.

Växer på skogsängar, i lundar och hagar i nästan alla landskap men i somliga allmän (t. ex. Lappland), i andra sällsynt eller enstaka. — Utbr. hela Europa undant. Portugal, nästan hela Spanien, Grekland och Turkiet; i Caucasien.

Blommar från medl. Maj, Juni till börj. Juli, då den mognar. — Omvexlar med mindre blommor.

Örten är endast obetydligt skarp men ätes likväl icke af boskapen. Blomman har behaglig lukt och pryder mångenstädes på landet stugornas väggar och golf på högtidsdagar. I Norrland bådar den laxens ankomst, hvadan den der kallas Laxblomster. Annars har växten sina olika benämningar mest med hänsyn till dess boll- eller klotlika blommor, såsom Skån. Ängbollar, Smål. Ängknappar, Vestg. o. a. Smörbollar, Östg. Bullblomster. I Jemtland kallas den Valkullor (valar = de fjellsluttningar hvarpå växten trifves sär-

deles bra) och Valgull (gull = alla gula blommor, men också andra t. ex. Blågull): R. DYBECK, på Öland, enligt LINDBERG, Dalladockor.

RUDBECK d. ä. upptager i sin Vallis Jacobæa (en förteckning på de växter, som odlades på Jacobsdal = Ulriksdal), 1666, Boll-blomstret under namnet Ranunculus globosus. LINNÉ kallar det (i Flora lappon.) en praktblomma, som genom sina gula blomklot gör Lapptrakterna behagliga att skåda.

11. Aquilegia L.

Kalkbladen 10, de 5 inre (: kronbladen) upptill trattlikt-strutlika med inåt sned mynning, under blomman hornlika, ihåliga, med körtelartad (honingalstrande) spets. Fröhusen 5. Fröen glänsande-släta (äggrunda).

1. Acklejan
(Aquilegia vulgaris L.).

En mångårig, omkring alnshög, rak och mångblommig ört med dubbelt-3-fingrade blad, kort och bredt (3-)flikiga och naggade, tumsbreda, under blågröna småblad. Blommorna bilda vippa och äro lutande, omkring 1½ tum breda, vanligen blå (nästan violetta), stundom hvita eller blekröda.

Växer i steniga lundar eller på buskiga backar, i södra och medlersta Sverige. Vild är den icke allmän, men förekommer icke sällan förvildad såsom varande en allmänt odlad trädgårdsväxt. — Utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste och Turkiet, Greklands öar; i Caucasien, Siberien.

Blommar från medl. eller slut. Juni till in i Aug.; mognar mot slut. Juli. — Är vanligen glatt eller nästan glatt; mera sällan är stjelken hårig. — Hos den odlade växten omvexla blommorna mycket: purpurröda, violetta, blekröda, hvita, stundom utan sporrar och dubbla.

Acklejans örtstånd är snarare något beskt än skarpt, men fröen lära vara drastiska; de ha brukats mot skabb och onda sår hos barn. — Bien hemta honing ur blommornas sporrar.

Redan en del gamle botanister kallade denna växt Aquilegia (BAUHIN, 1671, A. silvestris), andra Aquilina och Aquileja (hvadan svenska benämningen Ackleja, Åkerleja). Man liknade nemligen blomsporrarne vid örnklor (aquila = örn). — Då LINNÉ utgaf första upplagan af sin Flora suecica var växten endast genom J. LECHE känd såsom svensk (mellan Helsingborg och Påhlskiöp, på strandberget). Sedan såg LINNÉ den sjelf på Kinnekulle (Vestgöta-resan, sid. 32).

12. Aconitum L.
(Stormhatt-slägtet).

Kalkbladen oregelbundna, nemligen 5 yttre kronartade, det öfversta större, hvalf- eller båtlikt-kupigt (ɔ: hjelmen), och 2 inre, i den sistnämnde inneslutna, mycket långt kloade, sporradt strutlika blad (honingssporrar eller s. k. kronblad); de tre andra kronbladen äro små och smala eller otydliga. Fröhusen 3 (eller 5). Fröen skrynkliga. — Mångåriga, prydliga örter med handlikt delade blad och klasvisa blommor.

1. Nordiska Stormhatten
(**Aconitum septentrionale** Koell. — **Aconitum lycoctonum** L. suec.).

Klibbhårig, rak, 2—3 alnar hög, med lång, rikblommig blomklase. Roten är grenig. Bladen äro 3—7-klufna och flikiga (mångklufna), de nedre stora och breda. Blommorna blå, stundom nästan hvita (gulaktigt-); hjelmen kägellikt-cylindrisk; honingssporrarne nästan uppräta med sammanrulladt horn.

Växer vid bergs- och fjellrötter i Lappland och norra Sverige till Dalarne och Vermland. F. ö. i Norge, norra Finland och Ryssland. — Blommar om våren och sommaren ("bör räknas bland tidiga blommor").

Nordiska Stormhattens rot är ganska giftig, och lärer det i Norrland brukas att koka den med vatten att dermed döda ohyra, eller lägga den sönderstött i mjölk till "flugmat". Bladen torde vara mindre giftiga, åtminstone tidigt om våren, och torra äta kreaturen dem bland höet. Linné berättar omständligt i sin Flora lapponica, huruledes han, på sin resa genom Medelpad, en gång fick till sin stora förvåning skåda huru de späda bladen samlades, kokades och, utan ringaste olägenhet, förtärdes. Utan förklaring på denna högst oväntade utgång har Linné icke lemnat oss; han frågar om icke orsaken finnes deruti att bladens giftämne antingen utvecklas först sednare eller att detsamma förstörts genom kokningen. "Då jag, säger han, tidigt på våren genomreste Medelpad, fick jag se en qvinna, som samlade blad af denna Aconitumart. På min fråga hvartill hon tänkte använda dem, svarade hon: till mat. Som jag trodde det hon tog bladen för att vara Geranii-blad, ville jag upplysa henne om misstaget och besvor henne (per superos et inferos) att hon icke skulle tillaga det minsta deraf. Men hon, som å sin sida trodde mig icke känna växten, svarade att här ingen fara vore, att hon rätt väl kände örten och många gånger ätit den o. s. v." Linné såg henne sedan tillreda bladen och både henne, man och barn förtära dem med det oväntade resultat, vi nyss omtalat. Också äter boskapen bladen tidigt på våren men ratar växten vanligen längre fram;

då kokar allmogen dekokt på den mot boskaps- och annan ohyra (hvadan benämningarna Lusgräs, Lusflok, Hundflok i Jemtland).

Före Linné hade Rudbeck d. y. iakttagit denna växt under sin lappska resa. Linné behandlade dess historia utförligt i Flora lapponica och upptog arten i Flora suecica såsom Aconitum Lycoctonum. Wahlenberg skildrade den i Svensk Botanik.

I Schefferi Lapponia (1673) omtalas växten enligt Samuel Rheen (pastor i Pite-Lappm.), som nämnt den bland "græs, som pao andre orter ey væxa", och huru "ther væxer ett græs, som Lapparna kalla reen kool, eller Lappskogræs, efter des blomstret ær i anseende soom een Lappskoo" o. s. v.. samt slutligen "intet creatur æter detta gräset, uthan sky derfoer, saosom foer itt foergiff (förgift)".

2. Vanliga Stormhatten
(Aconitum Napellus L.)

är mindre än föregående art, upptill kortluden, och har tapplikt-knölig rot, rak och stadig, enkel stjelk, (3—)5-delade (nästan fingrade) blad med vigglika, smalt flikade småblad och mycket tät, mångblommig klase. Blommorna (Dal. Munkhattar, Munkmössor) äro mörkblå, småhåriga; hjelmen bågkrökt båtlik, honingsporrarne nästan vågrätt lutande med kort, krökt horn.

Växer på skuggiga skogsängar och kärrmarker, vid bäckar, sällsynt, nemligen på ett ställe i Dalarne (Runn-trakten, bland Gråal, "nära Falun, på min svärfars, D. Moræi, gård Stämshögen, vid bäcken bland alar" : L. Fl. suec.), ett i Södermanland (Åkers socken vid Berga-ån) och ett i Skåne (vid Haslemölla, Veberöds socken). — Utbr. genom Europa undant. Lappland, Norge, Irland, Holland, Belgien, Portugal, nästan hela Italien, Greklands öar, Turkiet, Ryssland; i Siberien. — Blommar i Juli och Aug. (Sept.).

Denna art är så giftig, att blott man tuggar bladen kännes genast kyla och torrhet i halsen. Desamma, samlade innan blomningen, äro, såsom extract eller pulver, verksamma mot gikt och podager, rheumatism, körtelsvullnader, envisa frossor m. m.; också finnas de på apoteken (Acon. Folia recentia et siccata). Roten liknar något små rofvor, hvadan artnamnet. Pulveriserad och blandad med smör, dödar den råttor och andra djur; dekokt på densamma dödar vägglöss. J. Moræus omtalar (Vet. Ak. handl. 1740) rörande denna art "en händelse genom en giftig ört, Blå Stormhatten kallad", då "Fäldtskären Janssen" på trots åt den i en trädgård tagna växten med dödlig utgång. Han tillägger att "på Stämshögen låter man, så snart höet på ängen är bärgat, tjenstfolket upphemta denna ört mellan buskarna att getterna

ej må skadas, hvilka dö hopetals så framt det något år skulle försummas".

Växten hette hos de gamle botanisterna, såsom hos LOBELIUS (1576) och DODONÆUS, Napellus, hvilken benämning LINNÉ bibehöll såsom artnamn.

* Aconitum Cammarum L. liknar temligen föreg. art, men är glatt och har glesblommig, bugtig klase. Bladflikarne äro bredare, trubbigare och icke så talrika. Blomhjelmen är kägellikt-hvalflik; honingsporrarne uppräta eller snedt lutande. — Växer endast i Halland (vid Fylleåns stränder) och vestra Småland (ɔ: Munkhattar enl. FRIES). Blommar i Juli, Aug.

Fries' Novitier innehålla vigtiga bidrag till våra Aconiters karakteristik och intressanta upplysningar rörande deras historia. Lindbergs uppsats i Vet Ak. förh. 1865 (med teckn.) belyser närmare rotknölarnes bildning och natur, särdeles hos A. Napellus.

13. Delphinium L.

Kalkbladen oregelbundna, kronartade, det öfversta yttre sporradt, om- och inneslutande ett ensamt inre kupigt, urnupet (ɔ: 2 blad sammanväxta) och likaledes sporradt (det s. k. kronbladet; hos utländska arter äro "kronbladen" flera). Fröhusen hos vår art ensamma. Fröen skrynkliga.

1. Riddarsporren
(Delphinium Consolida L.).

En vanligen omkring fotshög, glatt eller mycket svagt hårig, ettårig ört med 3-fingrade blad, smalt-mångdelade småblad och klart mörkblå, långt och nästan rakt sporrade blommor i utspärradt grenig vippa.

Växer på åkrar (helst råg-) och gärden i södra och medlersta Sverige. Utbr. nästan hela Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien, på Canariöarne; naturaliserad i norra Amerika (För. Staterna). — Blommar i Juni, Juli till medl. Aug.; mognar slut. Aug., börj. Sept.

Genom sina klart himmelsblå blommor blir Riddarsporren ett särdeles vackert ogräs, utgörande, jemte Blåklint och Klätt (Agrostemma) en verklig åkerprydnad under det den blommar. Dess örtstånd, men ändå mer fröen, räknas till diuretica och anthelmintica. Om blomsaften utpressas och kokas med alun erhåller man ett vackert blått bläck. — Torra blommorna lära stundom brukats att blanda bland tobak för att göra dess utseende behagligare "ut gratior appareat magis quam evadat" L.

De gamle botanisterna (CAMERARIUS, DODONÆUS) kallade växten Consolida regalis (hvadan dess artnamn) och Flos regius silvestris, hvilka

lysande namn den erhöll för sin inbillade verksamhet att läka sår, att underbarligen bevara och stärka ögonen m. m.

4. PÆONIEÆ.

Foder och krona m. e. m. olika. Frukten hos vår art bär. — Ståndarknapparne bristande inåt (snedt).

14. Actæa L.
(Trollbär Fr.).

Foderbladen 4(—5), hvitaktiga, mycket flyktiga. Kronbladen 4 (—5), smala, lansettlikt-spadlika. Märket stort, snedt, utan stift. Frukten ett 1-rummigt bär; fröen vågräta, platta, släta, talrika.

1. Paddörten
(Actæa spicata L.).

En mångårig, fots- eller alnshög ört med stora, dubbelt eller tredubbelt-trefingrade blad, små, hvita blommor i tät, kort, nästan äggrund, klase och (vanligen) purpursvarta, omkring ärtstora bär (ɔ: Paddbär, Vesterb. Hundbär, Hels. Trollbär, Nerik. Iktebär). Roten är något köttig, stor och stark, mörkbrun, nästan vågrät, med trinda och tätt ringlade grenar; stjelken nästan bar. Rotbladen äro långskaftade; småbladen sågade; de medlersta 3-flikiga, de andra äggrunda. Kronblad och ståndare äro hvita, nästan lika långa (omkring 2 linier).

Växer i lundar och bördigare skogar, helst vid klippor eller bland stenar på mullrik mark (i skugga). — Utbr. genom Europa undant. Holland, Irland, Portugal, Spanien, Italiens och Greklands öar, Turkiet; i Caucasien, vestra Siberien. — Blommar från medl. eller slut. Maj tills mot slut. Juni; mognar vid slut. Juli.

Genom sitt vackra och ansenliga bladverk och sina svarta, glänsande bär pryder Paddörten de ensliga ställen, der den merendels bosätter sig. Dess blommor lukta nästan som fläder och hela örten luktar något äckligt, men tyckes behaga paddor och grodor, åt hvilka dess blad lemna skydd och skugga, hvadan namnet. Rötterna äro drastiska, nästan giftiga, skarpa och beska; stark dekokt på dem lärer fördrifva väggohyra. Också bären äro giftiga (L.); ett enda bär skall kunna döda en höna e. a. fogel. Om de kokas med alun erhåller man ett temligen svart bläck, och på ylle och silke kunna de sätta en vacker och varaktig mörkbrun färg.

XXXV. BERBERIDEÆ.

1. Berberis L.

1. Berberis-busken
(Berberis vulgaris L.).

Har 2—5 alnar höga, uppräta stammar med utstående, kantiga, torniga (taggiga) grenar, smalt-omvändt-äggrunda eller ovala, uddsågade, i taggvecken knippvisa, som unga sammanrullade blad, gula, dubbelt-6-bladiga, 6-ståndrade, 1-spirade blommor och 1-rummiga, vanligen 1—2-(stundom 3—4)-fröiga bär. Barken är grå, bastet höggult, veden blekgul; roten är gul inuti. Tornarna (taggarna) äro till större delen delade i 3 eller 5 (handlikt). Blommorna bilda lutande klasar, hvilka utgå ur bladknippena; deras kronblad äro nedtill på insidan besatta med två brandgula, glänsande knölar (körtlar), mellan hvilka ståndarsträngarne, en och en, äro inpassade. Ståndarknapparne uppbrista med två klaffar, en åt hvar sida, hvarvid mjölet (pollen), som är sammanhängande, drages med. Märket är stort, rundadt-sköldlikt. Bären äro glänsande skarlakansröda, något kantigt ellipsoidiska med surt-vattigt kött (hvadan busken ock benämnes Surtorn).

Växer i skogar, lundar och hagar, på steniga backar, berg- och backsluttningar, i södra och medlersta Sverige (särdeles ymnig vid Mälaren), till Gestrikland. — Utbr. genom hela Europa (undant. det allra nordligaste) till Caucasien, Mindre Asien; inkoml. i norra Amerika (Canada och norra Staterna).

Blommar i Maj, Juni; mognar mot hösten och bären hänga qvar på busken öfver vintern. Blommorna lukta fränt.

Berberis-buskens ståndare äro märkliga både för det ovanliga sätt, hvarpå deras knappar uppbrista (se ofvan), som för den egna känsligheten (retligheten) hos strängarna. Dessa sednare äro något smalare vid midten och der inklämda mellan kronbladskörtlarne, hvarigenom de hållas närmade till kronbladen, men draga, genom sin retlighet, ihop sig (bli smalare) då något (t. ex. en insekt) berör dem nedtill, lemna kronbladen och närma sig spänstigt intill spiran. Detsamma kan man få se tydligt om man med en nålspets vidrörer dem nedtill på inre sidan; likväl endast innan knapparna öppnat sig, emedan strängarne sedan icke längre äro retliga. "Då bien, för att söka honing, vidröra ståndarsträngarne, närma sig knapparna till märket och utkasta sitt pollen, hvilket kan eftergöras med en liten nål", säger Linné (Fl. suec. ed. II), citerande "Baal hortul. monspel." (upptäckaren?). Också andra

insekter träffar man sysselsatta att i blommorna upphemta sitt byte från kronbladens honingskörtlar. Härunder vidröras de, såsom vi sett, retliga ståndarne med det resultat, vi också omtalat. Om man slår på eller skakar busken, då blommorna äro riktigt utslagna (men innan ståndarknapparne öppnats), så resa alla ståndarne upp sig på en gång och icke sällan göra också kronbladen samma rörelse. — De talrika bärklasarne utgöra buskens prydnad om hösten och vintern.

Både stammens och rotens gula innerbark lärer ha purgerande egenskaper. Polackarna skola koka isynnerhet roten med alun för att färga läder brandgult (med lut citrongult). Dekokt på färska barken färgar ylle gult (sådan skall också vara nyttig mot torsk), och med dekokt på roten kan trä betsas och papper färgas vackert gult. Veden (både rotens och stammens) är vacker, temligen hård och passar bra till faneringar. De unga bladen äro syrligt sammandragande och rekommenderas till tuggning mot slappt tandkött. Bären äro under omogna tillståndet starkt sammandragande, men väl mogna lemna de en helsosamt-syrlig saft och med socker ett ypperligt och smakligt gelé, båda delarna nyttiga till soppor och dryck i febrar och diarrhéer; också upptagas bären i farmakopén (Baccæ Berber.). Deras syra liknar citronens och kan ersätta sådan; saften ger med alun ett högrödt men mindre beständigt bläck. — Palmbergs Örtekrantz säger att om man tager rot eller bark, stöter den och påbinder "ther pilar, kulor eller andra stycken äro blifne uti kroppen fastnade, så utdrager thet them utan någon sveda eller opskärelse"!

Berberisbusken är ganska lämplig till häckar, men bör icke planteras nära åkrar emedan den "rost", som gerna angriper bladen, sprider sig till säden.

Redan CAMERARIUS kallade denna buske Berberis vulgaris (eller Crespinus), BAUHIN (1671) Berberis dumetorum. På Linnés tid var den hos oss sällsyntare än nu, och han ansåg den icke vara ursprungligen inhemsk i Sverige utan genom foglar spridd från trädgårdarne. "Habitat passim in silvis Uplandiæ, ex hortis inquilina facta ope passerum". Fl. suec. ed. II. — RETZIUS utgaf, såsom akademisk dissertation (1807), en "Botanico-Oeconomisk afhandling om Berberis-Buskens nytta och skada" (21 sidor).

XXXVI. PAPAVERACEÆ.

Foderbladen 2, flyktiga. Kronbladen hos våra 4. Ståndarne hos våra arter talrika.

1. **Papaver** L.
(Vallmo-slägtet).

Märket rundt-sköldlikt, strålstrimmigt. Fröhuset med 4—20 instrålande, nästan skiljevägglika fröfästen (lika många som märkets strålar); det brister slutligen med lika många små hål under märket. Fröen utan bihang. — Ettåriga (våra), omkring 1—2 fot höga örter med hvit mjölksaft, pardelade eller dubbelt pardelade blad och stora men flyktiga blommor (ɔ: Fallblomster).

1. Råg-Vallmon
(Papaver dubium L.)

har (nedtill) utstående-borsthårig stjelk, blekt skarlakansröda, omkring tumslånga, breda, naggade kronblad (icke sällan bredare än långa), upptill syllika (smalare) ståndarsträngar, 6—8-stråligt märke och nästan aflånga, fårade, glatta fröhus. Roten är hvitaktig, lång och smal. Blad och foderblad äro vanligen håriga.

Växer på åkrar (särdeles råg-), gärden, grus- och sandbackar o. d. i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni, Juli. — Vid Catania på Sicilien samlade förf. den alldeles mogen redan i slut. Maj. — Förekommer stundom nästan glatt.

Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien, på Canariöarne; naturaliserad i norra Amerika (Pensilvanien).

Rågvallmon bör väl egentligen räknas till åkerogräsen, men är onekligen ett bland de vackraste och sällan så ymnig, att den blir besvärlig. Märkligt nog att Linné icke mycket uppmärksammade denna art; kanske också den på hans tid var mindre utbredd än nu. Han nämner den (enl. Whlnb.) visserligen en gång i Vestgöta-resan, men den saknas helt och hållet i hans Flora suecicas första upplaga.

2. Klubb-Vallmon
(Papaver Argemone L.)

är nästan tilltryckt (och glest) borsthårig och har mörkröda, på insidan nedtill svarta, temligen smala kronblad, upptill bredare ståndarsträngar, (4—)5-stråligt märke och klubblika, nästan 5-kantiga, vanligen borsthåriga fröhus. Bladen äro smalt-delade.

Växer på åkrar (ɔ: Skån. Agersilke) och annan odlad mark, på grusiga eller sandiga gärden o. d., i södra och medlersta Sverige, temligen allmän i Skåne, på Öland och Gotland, men annars m. e. m. sällsynt eller spridd. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste (och Portugal, Sicilien, Turkiet); i Algerien, Mindre Asien.

Blommar i Juni och Juli. — Har stundom hårbeklädnad endast nedtill, så att t. o. m. fröhusen bli alldeles glatta, och stundom äro kronbladen flikiga och sargade.

Bauhin kallade (1671) växten Argemone capitulo longiore, hvadan dess artnamn. — Linné anmärker i sin Skåne-resa (sid. 208) skillnaden i ståndarsträngar, pollen och märke mellan denna och nästa art (Klot-Vallmon).

* P. Rhoeas L. (Klot-Vallmon), som har mörkröda blommor, större än hos de föreg., och nästan klotrunda, glatta fröhus, växer spridd i södra och medlersta Sverige, dels på åkrar (sådd med säden) dels nära bostäder emedan den odlas mycket som prydnadsväxt.

* P. somniferum L. (Opii-Vallmon). Förekommer stundom förvildad i eller nära trädgårdar, der den odlas.

Vallmo-arternas blommor utslå icke samtidigt (på samma stånd). Under knopptillståndet hänga de på sina långa, i spetsen omkrökta men annars raka, skaft alldeles nedåt. Sammaledes också, till skydd för ståndarne, då regn hotar. Endast vid solsken äro de öppna och de utslå tidigt på morgonen.

2. **Chelidonium** L.

Märket 2-läppigt. Fröhuset skidlikt, jemnsmalt, alldeles 1-rummigt, med 2 trådlika fröfästen, hvilka, då fröhusets 2 skal slutligen lossna, qvarstå såsom en ram. Fröen med kamlikt bihang (ɔ: ärrknöl).

1. Svalörten
(Chelidonium majus L.).

En mångårig, nära alnshög, något blåaktigt grön, temligen späd ört, som hyser en ymnig, brandgul mjölksaft och har parbladiga blad (med uddblad) och gula, medelstora blommor, hvilka bilda 3—8-blommiga flockar med små, hårbräddade svepen. Roten är rostbrun (torr nästan svart), sned, upptill något knöligt köttig, nedtill grenig och tågig. Stjelken är, liksom bladens isgrå undersida, besatt med något krusiga, hvitaktiga (genomskinligt), ledade hår. Bladen äro tunna, 2—5-pariga; småbladen inskuret naggsågade eller dubbelt-naggskurna, trubbiga; det udda småbladet är icke sällan bredt-omvändt-äggrundt och vingkantar eller örar bladets medelnerv; de andra äro äggrunda eller

elliptiska (och något hjertlika) och de medlerstas skaft bära vanligen i nedre kanten en mindre bladdel (öra), som icke sällan sammanhänger med bladets medelnerv. Kronbladen äro omvändt-äggrunda, med bred klo. Fröhusen äro 1½ tum långa; deras skal något knöliga af de nästan ägglika fröen, hvilkas bihang är hvitt, uppsväldt-köttigt, strimmigt.

Växer på skyddade eller skuggiga ställen, såsom vid berg, gärdesgårdar, bland buskar, vid byggnader, helst bland grus och stenar, i trädgårdar o. a. — Utbr. hela Europa; Siberien, Canariöarne; naturaliserad i norra Amerika (Förenta Staterna).

Blommar från Maj, Juni till Aug., Sept.; mognar från börj. Juli. — På ett ställe i Skåne (nära Ringsjön) har den inskuret-naggade kronblad och nästan dubbelt längre, vridna fröhus (Fr. Nov.).

Redan tidigt om våren visar sig Svalörtens späda grönska; det är dess rotblad, hvilka nyss utvecklat sig och utträtt ur sitt väl ombonade vinterläger. Hela den unga växten sväller redan af gul mjölk och snart utveckla sig blommorna, hvilka sedan efterträda hvarandra under en längre tid, ehuru hvar blomma räcker endast helt kort. Fruktämnena äro dubbelvikta i knoppen, men räta ut sig då densamma öppnas.

Svalörten har i växande tillstånd en obehaglig (äcklig) lukt och skarp-besk smak. Extrakt på örtståndet och roten, brukadt under längre tid, lärer gagnat i förstoppningar, tröga vätskor, blekpussighet och vattensot, liksom thé derpå i podager och sten. Fordom trodde man att örten (för sin gula saft) kunde bota gulsot (Palmberg). Bladen skola vara sårläkande och -renande och med dekokt på örtståndet (och roten) kunna rötsår hos hästar tvättas. — Växtens gula "mjölk" är frän och skarp så att den rodnar huden och ibland kan borttaga vårtor och revormar (ɔ: Revormgräs i Nerike, Gotl. Ringormgräs; isl. hringorms - revorm). Har stundom användts mot fläckar på hornhinnan (en droppe "mjölk" drypen i ögat). Torra örten är nästan alldeles kraftlös. — Blommorna besökas mycket af bin och göra vaxet citrongult.

Redan Fuchsius (1542) kallade denna växt Chelidonium majus, hvilken benämning, liksom den svenska (kelidon = svala), grundar sig på en gammal tro att svalungarne äro blinda då de utkomma ur ägget, och att modern då bestryker deras ögon med växtens gula mjölk, hvarigenom hinnan som täcker dem skulle brista — allt lika ogrundadt. Ett annat, icke ovanligt namn på växten, Skelört, tyder på samma mjölks anseende mot skelögdhet, liksom också allmogen hyser stor tillit till densammas förmåga att fördela sårnader och utslag. Då örten, såsom icke sällan händer, växer på kyrkogårdar, tror allmogen att den dragit den skarpa saften till sig ur döda kroppar, hvadan den anses

med en viss leda (DYBECK). I Skåne lärer växten kallas Sönnerdönnes, hvars härledning är obekant.

3. **Glaucium** Scp.

Märket stort, under blomningen tjockt-2-läppigt, slutligen 3-(4-) spetsadt-knopplikt (mösslikt). Fröhuset skidlikt, jemnsmalt (mycket långt), 2-rummigt, med svampig, gropig mellanvägg. Fröen utan bihang.

1. Strand-Vallmon

(**Glaucium luteum** Scp. — **Chelidonium Glaucium** L.).

En tuårig, alns- eller fotshög, blå- eller gråaktig ört med något tjocka, bugtflikiga eller pardelade, särdeles yngre hvitaktigt-borsthåriga blad, stora (omkr. $2\frac{1}{2}$ tum breda) gula blommor och ända till qvarterslånga (stundom nära dubbelt längre) fröhus. Den har något vattig, i roten gul, saft.

Växer på Bohusläns hafsstränder (sälls.). — Utbr. Europa utom det nordligaste och Holland, Belgien; Mindre Asien, Algerien, Canariöarne.

Blommar i Juli och Aug. — Vid Catania på Sicilien samlade förf. den temligen mogen i medl. Maj.

Färska örten pressad eller, om vintern, dess extrakt har användts mot veneriska åkommor. Då den krossas eller stötes märker man en tydlig opii-lukt.

SWARTZ upptäckte (1782) denna växt, som svensk, i Bohuslän, men han antecknade icke stället närmare. Stud. Linderot fann den sedan (1824) i Qville socken.

XXXVII. FUMARIACEÆ.

Kronbladen 4, det uppåt vända sporradt, de båda sidobladen sammanklibbade med spetsarne. Ståndarne tvåbrödrade, såsom det tyckes, 6 med 1-rummiga sidoknappar (ɔ: 4 ståndare, 2 tudelade); den ena strängknippan har ett smalt, i kronsporren inneslutet, bihang.

1. **Corydalis** P.

Fodret (vanligen) intet eller mycket otydligt. Nedre kronbladets bas bred och pucklig. Stiftet varaktigt. Frukten skidlikt-2-skaligt, mångfröigt fröhus. Fröen (glänsande-svarta) med kamlikt bihang (ärr-

knöl). — Mångåriga, späda, glatta örter (lundväxter) med nästan löklik rotknöl (ɔ: sl. Bulbocapnos Brnh.), dubbelt-3-fingrade, tunna blad, täta eller temligen täta blomklasar och stora, örtartade blomskärmar.

1. Hålrotsörten

(Corydalis tuberosa DC. — **Fumaria bulbosa** γ L. fl. suec.)

blir icke sällan fotshög eller större, är blekt och blåaktigt grön, och har tumsbred, nästan delad, inuti gulaktig, hålig rotknöl (ɔ: C. cava Schw. Koert.), enkel (och fjällös) stjelk, spetsiga, vanligen hela blomskärmar och nära tumslånga, kroksporriga, hvita eller röda blommor.

Växer på buskiga ängar och i skogslundar i Skåne (allm.), Halland och på Öland; dessutom i Småland (Eds socken) och vid Omberg. — F. ö. utbr. genom Europa undant. Norge, Lappland, Finland, norra Ryssland, Turkiet, Grekland, Italiens öar. — Blommar i April, Maj.

Hos Lobelius (1576) och Dodonæus (1616) heter Hålrotsörten (egentligen dess rotknöl) Radix cava, Tabernæmontanus (1625) kallade den Fumaria bulbosa. Dess rotknöl nyttjades fordom i medicinen och fanns på apoteken under namnet Aristolochiæ fabaceæ radix. Den är mycket besk, något aromatisk, lindrigt sammandragande och skarp. Den begagnades dels såsom extrakt, mot mask, dels såsom pulver till att rena sår och mot benröta. — Leche anmärkte växten först i Skåne, Fogelsång och Blentarp Lillevang (Primitiæ); Fries upptager den redan i första upplagan af sina Novitier och omtalar att Retzius sagt sig ha tagit densamma många gånger i Skåne.

2. Jordröksörten

(Corydalis bulbosa DC. — **Fumaria bulbosa** α L. fl. suec.)

har omkring nötstor, inuti tät och hvit, nästan löklik rotknöl, 1-fjällig stjelk (vanligen med en gren ur fjällvecket), vigglika, vanligen smaltinskurna blomskärmar, och omkring ½ tum långa, mera raksporriga, rödvioletta blommor, hos hvilka de inre kronbladens rygg är smalt kantad. Den utgör egentligen tre olika arter, hvilka alla växa i lundar eller på buskiga backar, blomma mot slut. April till slut. Maj, då de mogna, och borttorka sedan ända till rotknölen. *

* Corydalis solida Sm. (C. digitata Pers.) har mångblommig och temligen lång, rak klase, kröktare kronsporre och nedtill knäkrökt stift. Roslagen; Upsala (Funbo) och Stockholm (förv.); Blek. (vid Ronneby); Skåne (sälls. i nordöstra delen och troligen förv. : Aresch. F. ö. i nästan hela Europa; i Algerien, Mindre Asien, Caucasien, Siberien. Genom det knäkrökta stiftet är denna art lätt skiljd från de båda nästa, hvilka komma hvarandra temligen nära.

* Corydalis laxa Fr. har tät, lutande klase med stora blomskärmar, rakare kronsporre, knälöst, nästan rakt stift och lansettlika, långt och svagt skaftade fröhus.

— Upland, Södermanland (Östergötland, Småland, Skåne). Är icke sällan storväxtare än de båda andra närstående arterna. — Fr. Nov. mant. III.

* Corydalis Lobelii Tausch liknar föreg. art men är vanligen mindre till alla delar, har blekare blommor, uppstigande stift och äggrundt-lansettlika fröhus på åtminstone dubbelt kortare, stadiga skaft. — Södra och medlersta Sveriges östra delar. F. ö. i Danmark, Sachsen, Böhmen, Österrike, Steyermark. — Omvexlar stadigare med tät, uppstående klase, och slakare med glesare, lutande klase (ɔ: C. pumila K.).

Dessa täcka lundväxter vakna ur vinterdvalan vid första tecken till vår. Då ligger också deras näring, redan sedan det föregående året, i ordning i den stärkelserika rotknölen, på och utur hvilken den egentliga knoppen utvecklas och ur hvilken den hemtar de ämnen, som den behöfver för att utvecklas i blad och blomma. I knoppen ligger den späda stjelken hopvikt, men rätar ut sig då blommorna börja synas. Ståndarknapparne öppnas långt innan blomman utslår och pollen klibbar såsom små gula massor vid märket. Frukterna och fröen mogna tidigt under det rötterna och de nu mycket utväxta bladen ersätta de ämnen, som knölen mistat under växtens utveckling, så att i densamma liksom uppläggas nya näringsförråder till nästa år. Då träd och buskar blifvit väl löfvade, vissna Jordröksörterna, gå till hvila och uppvakna icke förr än nästa vår. De växa mest sällskapligt och gruppvis. — Rotknölen är snarare sötaktig än besk.

I sin Flora suecica upptager Linné Jordröksörten endast för Roslagen (skärgården), men skildrar den temligen noga.

3. Nunneörten

(Corydalis fabacea Pers. — **Fumaria bulbosa** *β* L. fl. suec.)

blir vanligen endast 3 till 5 tum hög, är blåaktigt grön och har ärt- eller nötstor, inuti tät och hvit, nästan löklik rotknöl, 1-fjällig stjelk (vanligen med en gren ur fjällvecket) och kort (icke sällan endast 3—5-blommig) blomklase med nästan äggrunda, vanligen hela blomskärmar; blommorna äro nästan raksporrade, något kortare än Jordröksörtens, nästan purpurröda, och de inre kronbladens rygg är bredt kantad (vingad).

Växer i lundar och på bördigare backar under eller bland buskar, vid skuggiga berg, i södra och medlersta Sverige, till Medelpad och Jemtland (Åreskutan). — Utbr. medlersta (och norra) Europa, Italien (undant. Sicilien, Sardinien), södra och medlersta Ryssland. — Blommar i April (tidigare än Jordröksörten) och Maj; mognar vid slut. Maj och borttorkar sedan alldeles.

I sin Flora suec. upptager Linné arten blott för Upland, men meddelar åtskilligt till dess karakteristik. Wahlenberg skildrade den sedan närmare i sin Flora lapponica (norska Nordlanden).

Såsom vi redan sett, utgjorde alla här skildrade Corydalis-arter hos LINNÉ blott en enda art (ɔ: Fumaria bulbosa). WAHLENBERG (Flora suec.) antager tvenne arter. HARTMAN, i de tre första upplagorna, upptager tre arter: C. bulbosa, Halleri, fabacea. I fjerde uppl. delar han C. Halleri i två arter: C. solida Sm. (sälls.) och C. Lobelii Tausch (med C. laxa Fr.). DREJER meddelade i Botan. Notiser för 1842 en uppsats "Om de skandinaviske arter af Corydalis med knollet Rod", deri han lemnar vigtiga bidrag till dessa växters karakteristik och synonymi. FRIES behandlar desamma kritiskt i sin Nov. mant. III och TH. FRIES meddelar i Botan. Notiser för 1854 alla till sagde grupp hörande svenska arters kännetecken.

2. **Fumaria** (L.).

Fodret 2-bladigt (litet och hinnaktigt men tydligt). Nedre kronbladets bas smal. Stiftet lossnande. Frukten 1-fröig, icke uppbristande nötskida (liknar en liten rund nöt). Fröet utan bihang. — Ettåriga, späda och slankiga, glatta örter (ogräs) med enkel rot, dubbelt (eller tredubbelt) parbladiga blad samt långa och vanligen glesa blomklasar med små, något hinnartade skärmar.

1. Vanliga Åkerröken

(*Fumaria officinalis* L.).

En blåaktigt grön, vanligen fotshög eller högre, merendels mycket grenig ört, som icke sällan blir något klängande derigenom att bladskaften vrida sig. Stjelken är 5-kantig, pipig. Bladen äro till hela omkretsen nästan triangellika, deras småblad m. e. m. tredelade med nästan lansettlikt klufna flikar. Blomklasarne äro längre än bladen, nästan uppräta, mångblommiga. Blommorna små (omkr. 3 linier långa), blekröda utom spetsen, som är mörkt blodröd; deras skaft äro nästan dubbelt längre än blomskärmen. Frukterna äro liniebreda, bredt-rundade med nästan tvär, intryckt spets (ɔ: rundadt-omvändt-njurlika), knottriga och vid intryckningen tvågropiga.

Växer på åkrar, i trädgårdar och på odlad mark, allm. till södra Lappland.

Blommar hela sommaren; mognar i Juli och Aug. — Blommorna omvexla något till storleken och äro stundom hvita. — Utbr. hela Europa utom det allra nordligaste; f. ö. i nästan alla jordens delar. — (Förf. samlade den på Sicilien mogen i medl. Maj).

Örtståndets saft är ganska besk (ɔ: Vestm. Gallgräs), något saltaktig, och har toniska och lösande, hinnor och kärl måttligt retande egenskaper. Den användes helst färsk, ensam eller med mjölkvassla, eller som

konserv. Inkokas också till extrakt och ges som piller. Berömmes i leverns och mjeltens sjukdomar, gulsot, skörbjugg m. m. "Planta — melancholicis, hypochondriacis, cachecticis, scorbuticis, scabiosis medicina" (L.). Örtståndet skall enligt farmakopén finnas på apoteken (ɔ: Herba Fumariæ pharm.). Dekokt derpå kan nyttjas utvärtes mot utslag och rötsår. Detsamma lärer också kunna med fördel användas att färga behörigen betadt yllegods gult och med indigo varaktigt grönt.

* F. tenuiflora (Fr.) växer i södra Sverige (och i Upland). Fr. Nov. (F. officinalis γ).

* F. Vaillantii Lois. Finare och mera klängande, blekare och blekblommigare än den vanliga Jordröken, med klotrunda eller vårtspetsiga frukter. Växer i medlersta Sverige (sälls.). Whlnb. Flora upsal. (F. parviflora).

* F. capreolata L. Förvildad vid Lund. Fr. Nov.

XXXVIII. CRUCIFERÆ
(Korsblommiga).

1. LOMENTACEÆ
(Ledskidade).

Skidan ledad på tvären.

a. **Raphanus** L.

Foderbladen uppräta, tvenne nederst puckliga. Kronbladen nästan hela. Körtlarne 4, nemligen 2 inom de ensamma och 2 under de pariga ståndarne. Skidan (i tvärsk.) trind, (hos vår art) temligen mångledad med stort, syllikt spröt (urspr. mellanväggen vexelvis tilltryckt skidans sidor, bildande en slags tvärväggar mellan fröen). Fröen nästan klotrunda; hjertbladen dubbelvikta om rotämnet.

1. Åkerrättikan
(**Raphanus Raphanistrum** L.).

En ett- (eller nästan tu-)årig, icke sällan nära alnshög ört med lyrlika blad. Fodret är, särdeles yngre, brungult. Kronbladen äro gula eller blekgula (nästan hvitaktiga), brunviolett-ådriga, stundom rent gula. Skidorna (mogna) äro mycket stora, nästan perlbandslikt ledade, bräckliga i lederna, hårda, starkt mångstrimmiga (refflade); de omvexla med smalare (cylindriska) och svälldare (bukiga) leder.

Växer på åkrar (bland säden, helst vårsäd) och annan odlad mark, i södra och medlersta Sverige (samt spridd i det norra).

Blommar från medl. eller slut. Juni till börj. Sept.; mognar mest i Aug. — Utbr. genom hela Europa. Vid Catania på Sicilien samlade förf. den med mogna skidor i medl. Maj.

Örten är skarp, roten som rättika, hvadan namnet. — Morison kallade växten Raphanistrum (siliqua articulata m. m.), hvadan artnamnet. Fröen troddes fordom orsaka "dragsjuka", raphania (Linn. diss.), hvadan benämningen Krampfrö; de äro likväl oskadliga, hvarför Moench kallade växten Raphanistrum innocuum. — Åkerrättikan lärer växa ymnigast under våta somrar, och nämnde sjukdom då också helst inställa sig, sedan man ätit af den nya säden. Härigenom kom man till det antagande, att växtens i säden rikligen inblandade frön vore den egentliga orsaken till dragsjukan, icke betänkande att den under våta år alltid sämre säden och den då på densamma ymniga svampen Mjöldryga kunde vara de närmaste orsakerna. Emellertid anser Wahlenberg icke otroligt att Åkerrättikans frön, såsom ganska skarpa, kunna äga någon del häruti, isynnerhet vid en sådan brödbakning ("kokstekning") som brukas t. ex. i Skåne, hvilken kanske utvecklar det skarpa ämnet, "så att det vid varma limpornas uppskärning kan aldramest verka".

Färska örten kan, ännu späd, nyttjas såsom sallat eller till grönkål. Hästen skall gerna äta den men kon vanligen icke, hvaremot densamma, torkad till vinterfoder, lärer bli begärlig och enligt några t. o. m. gifva mycket och godt smör. Fröen, hvilka lemna en ymnig, bitter, fet olja, som till bränning är nästan lika god som Rofolja, lärer i Holstein blandas bland hafra till ett särdeles kraftigt foder. Emellertid blir växten ett svårt ogräs på åkrar, i södra Sverige i allmänhet mycket svårare än Åkersenapen uppåt landet.

* R. maritimus Sm. växer i Halland vid Varberg enligt Fr.

2. Crambe L.

Foderbladen utstående. Kronbladen hela (naggade). Körtlarna (hos vår art) 2 stora, nästan klotrunda, under de pariga ståndarne, hvilkas strängar upptill äro inåt 1—2-tandade (liksom tvåspetsade). Skidan tvåledad, den nedre leden liten (smal) och tom, den andra stor, nästan klotrund, 1-fröig. Fröet klotrundt, hängande på lång sträng från ledens bas; hjertbladen dubbelvikta om rotämnet.

1. Strandkålen
(Crambe maritima L.).

En mångårig, storväxt (icke sällan alnshög eller högre) och storbladig, blåaktig, glatt, grenig eller stjelkig ört. Roten är tjock, långt-

tapplik, stundom delad. Stjelkarne äro nedtill fingertjocka. Bladen något rundade, bugtskurna och oregelbundet vågigt-tandade, tjocka (köttiga), breda (stundom 8—10 tum), nästan lika kålblad. Blommorna talrika. Kronbladen äro nästan snöhvita, omvändt-äggrunda, med klo, 3—4 linier långa. Skidorna något köttiga, släta, 3—4 linier breda (egentl. den större, lossnande leden). Fröen äro nästan ärtlika, svarta, kanske de största i hela ordningen.

Växer på vestra kustens öar och stränder (särdeles bland uppkastad tång). — F. ö. på södra Norges, Danmarks, norra Tysklands, Brittaniens, vestra Frankrikes och södra Rysslands kuster. — Blommar i (Juni,) Juli.

Strandkålen kan användas till mat, men bör kokas väl. I England brukas de späda bladen och de unga, ännu helt hvita, skotten såsom grönkål. Der odlar man också växten för att begagna dess späda, tidiga skott nästan som sparris (också som en slags blomkål). — Om kor äta örten i större mängd lärer mjölken erhålla löksmak.

Linné anmärker om Strandkålen att "växten är helt och hållet dold under Matkålens (Brassicæ) mask" ehuru väsentligen (till fröredningen) mycket olika denna. Också benämnde de gamle botanisterna densamma, för det kållika utseendet, Brassica, såsom B. marina silvestris m. m. (Lobelius), B. maritima monospermos (Bauhin). Först Tournefort (1719) kallade den Crambe maritima (foliis brassicæ). Hos oss anmärkte först Kalm växten på Bohusländska öarnas sandiga stränder (1742). Linné fann den under sin Vestgöta-resa, "nog ymnig på södra sidan om Marstrand" och berättar hurusom några soldater, som ätit densamma, deraf blifvit "fjolliga". Det synes således som om endast den späda växten vore tjenlig till mat.

3. Cakile Scp.

Foderbladen nästan uppräta, två nederst puckliga. Kronbladen hela. Skidan tvåledad, den nedre leden nästan bägarlik och varaktig, den andra (hos vår art) tvåeggadt-4-kantig, nästan spjutlik, dubbelt längre och lossnande; båda lederna 1-fröiga. Fröet i den nedre leden hängande med kantliggande rotämne, i den andra upprätt med nästan ryggliggande rotämne; hjertbladen plana.

1. **Marfiolen** (Fr.)

(Cakile maritima Scp. — **Bunias Cakile** L.).

En ettårig, vanligen omkring 8—10 tums, vridet-grenig, temligen vattig och något blågrön ört med icke sällan nedtryckt stjelk, som slutligen blir hård och nedtill nästan träig. Bladen äro köttiga, glatta,

merendels (bugtigt) parskurna och tandade, men omvexla hela, endast tandade (sådane äro vanligen de öfre). Kronbladen äro mest blekt-rosenröda eller blekvioletta (blåröda), stundom hvita. Skidorna äro nära 1 tum långa och 3 linier breda.

Växer på hafsstränder, särdeles vestra kustens, helst bland uppkastad tång; på östra kusten endast i Skåne, Blekinge, vid Calmar, på Öland, Gotland och Ålön under Utön (Södermanl.). F. ö. på Europas alla kuster och i norra Amerika. — Blommar under Juli och Aug.; mognar i Aug., Sept. — Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande i Maj.

Örten är skarp och salt, retar magen och njurarna, samt kunde kanske användas såsom skörbjuggs-medel. Grön och späd utgör den ett ganska saftigt foder. Skidorna hafva en tydlig rättiksmak. — På flygsand torde Marfiolen icke vara utan nytta.

Lobelius kallade (1576) denna växt Cakile (scorpionis), hvadan Linnés artnamn och slägtnamnet. Linné anmärkte den först på Gotland (vid Visby); den växer, säger han (Vet. Ak. handl. 1741), vid hafsstranden på Gotland, men sällan.

2. SILIQUOSÆ
(Långskidade).

Skidan lång och smal (vanligen åtm. tre gånger längre än bred).

A) Hjertbladen dubbelvikta om rotämnet. Skidan sprötad (Brassiceæ).

1. **Brassica** L.
(Kål-slägtet).

Foderbladen uppräta eller utstående. Kronbladen hela (gula). Körtlarna 4, vårtlika, 2 under de ensamma och 2 inom de parvisa ståndarne. Skidan nästan trind och slät; skalen 1-nerviga och ådriga (egentligen 3-nerviga med åderlika sidonerver). Fröen klotrunda. — Två- eller ettåriga, blåaktigt gröna örter. Örtståndets smak mild.

1. Åkerkålen
(Brassica campestris L.)

blir icke sällan 2—3 fot hög, men är temligen spenslig och vanligen endast 1-årig (med smal rot). De nedre bladen äro något lyrtandade, glest borsthåriga, de andra glatta, spetsadt-äggrunda med hjertlikt omslutande bas. Skidorna äro penntjocka, nätlikt-ådriga (utspärrade).

Växer på åkrar o. d., helst såsom ogräs bland vårsäd. Ända upp i Lappland (södra) är den icke sällan så ymnig, att den under blomningen kläder nybyggarnes åkertegar alldeles gula, dem till icke ringa olägenhet (L.).

Blommar i Juni, Juli, och är icke sällan utblommad och mogen redan vid medl. Juli. — Odlad (och förv.) blir den tvåårig (med de nedre bladen icke sällan lyrlikt inskurna) och blommar stundom ånyo i Sept. — Utbr. Brittanien, Skandinavien, medlersta och södra Ryssland, Siebenbürgen, Ungern, Dalmatien, Italien o. a. Vid Palermo samlade förf. den med temligen utbildade skidor i medl. April.

Åkerkålens frön lemna god och ymnig olja liksom nästa art.

* B. Rapa L. (troligen en varietet till Åkerkålen) har tjock och köttig rot (rofva). Odl. och förv.

2. Gotlandsrovan
(Brassica Napus L.)

liknar Åkerkålen, men är vanligen tvåårig, stadigare, och har tapplik, köttig rot och glatta blad, de nedre lyrlika, de öfre nästan lansettlika med pillikt-omslutande bas; foderblad och skidor äro utstående. Bådas blad äro (i allmänhet) icke mycket olika utom till basen.

Växer på (strand-)åkrar och stränder vid södra och medlersta Östersjön (till Roslagen), särdeles på Gotland (Burs och När socknar) ɔ: Spillrova, Åkerrova. — Odlas också mycket isynnerhet för oljepressning (ɔ: Raps, Rapsat); har då icke sällan smal, ettårig rot. Sådan växer den också stundom bland säd.

Blommar (bäst) i Maj, Juni. — Utbr. England, Sverige, medlersta och södra Ryssland o. a.

Roten är närande och smaklig, allmänt känd under benämningen Gotlands-rova (Napus gotlandicus Barth.). Hos en del gamle botanister heter växten Napus silvestris eller blott och bart Napus, hvadan allt artnamnet. — Fröen lemna genom pressning mycken olja (den bekanta Rofoljan).

Linné upptäckte denna art inhemsk på Gotland 1741 (dock hade redan Fuirén anmärkt den "vid Hoburgen"). Den växer, säger han (Vet. Ak. handl. s. å.), "vid När, Burs och kringliggande uti åkrarna helst nära intill hafvet. Gotlands Rofvor vulgo" — och i Gotlandsresan "Burs bland kornet". Om dessa, "de berömde och välsmaklige Gotlands-rofvor" (L.), skrifver Bartholinus (1677) till Arnold Syes, botanicus Leidensis, bl. a. (två qvartblad i act. med. havn.) De Napo Gotlandico. De holländska, säger han, äro visserligen bättre, men de

gotländska dock ganska goda, såsom "elegantissimus poëta noster. M. Thomas Kingo" har i sin nya beskrifning öfver Gotland:

"Jeg dine rovor ey, den skjorbugs drivegrøde,
Maa glemme, thi de er saa store, salt och søde,
Som ellers ingensteds; det er et spetseri,
Den bonden paa sin mad kand hver dag hafva fri".

Vidare omtalas deras nytta i skörbjugg, med åtskilliga historiska o. a. anmärkningar om rovor i allmänhet.

5. Sinapis L.

Foderbladen mycket utstående. Kronbladen hela (gula). Körtlarne 4, nästan vårt- och ringlika. Skidan trind (och något knölig) eller kantig; skalen 3—5-nerviga (alla nerverna raka). Fröen klotrunda. — Ettåriga, rent gröna örter med m. e. m. skarp smak.

a) Skidorna trinda, knöliga.

1. Åkersenapen
(Sinapis arvensis L.)

blir vanligen fots- eller alnshög och temligen grenig (på bördig mark ändå större och mycket grenig), och har, isynnerhet nedtill, borsthårig stjelk och äggrunda eller smalare, under kort-borsthåriga, såg- eller bugttandade blad, de nedre vid basen örade eller nästan lyrlika. Skidorna äro tumslånga eller längre och deras spröt är omkring dubbelt eller tredubbelt kortare än skalen, syllikt, nästan tvåeggadt fyrkantigt. Fröen svarta eller svartbruna.

Växer, såsom allmänt ogräs, på åkrar (särdeles bland vårsäd) och annan odlad mark. — Utbr. genom hela Europa; i Caucasien; naturaliserad på Canariöarne, i norra Amerika (stat. New-York, Canada).

Blommar nästan hela sommaren; mognar i Juli och Aug. — Omvexlar med (vanligast) glatta och (sälls.) håriga skidor; den sednare varieteten har merendels bladen mera inskurna, men båda växa icke sällan (åtm. vid Stockholm) blandade om hvarandra. Stundom blir hela örten nästan glatt.

Åkersenapen är ett allmänt bekant och icke sällan ganska besvärligt ogräs; der den är rätt ymnig, kan man få se hela åkersträckor lysa gula genom dess blommor (ɔ: Upl. Gulört). Någon egentlig användbarhet känner man knappt hos densamma, utom att den kan kokas till eller bland kål, såsom i Skåne o. a. stundom lärer ske. Med hänsyn härtill har växten erhållit benämningarna Åkerkål (Öland), Prestkål (Bohusl.), Svinkål (Vesterg.). Färsk ätes den af husdju-

ren, men minst af hästen. Fröen äro obehagligt beska. — FUCHSIUS (1542) kallade örten Irion, DODONÆUS (1616) Rapistrum, MORISON (1680) Sinapi arvense præcox semine nigro.

2. Hvitsenapen
(**Sinapis alba** L.)

blir merendels omkring fotshög eller större, är borsthårig, och har (särdeles vid basen) pardelade och bugtflikiga blad. Skidorna äro borsthåriga, deras spröt platt-svärdlikt, (lika långt som eller något) längre än skalen. Fröen äro blekgula.

Växer på åkrar, vallar och gärden (sälls.) i Skåne (enligt Aresch. troligen förv.) och Halland, samt spridd (här och der) upp till medl. Sverige. Odlas för fröen, hvarigenom den smånigom spritt sig, och torde böra anses endast som inkomling. FRIES upptog den först bland svenska växter (Flora halland. 1818).

Blommar hela sommaren. — Utbr. hela Europa utom det nordligaste; i Orienten, på Canariöarne. — Vid Catania på Sicilien samlade förf. den med nästan mogna skidor i Maj.

Hvitsenapens frön utgöra, i malet tillstånd, en under benämningen Engelsk Senap mest bekant matkrydda. För att smaka starkare är den vanligen blandad med pulveriserad Cayennepeppar (Capsicum annuum). Fröen böra också, enligt farmakopén, finnas på apoteken (ɔ: Semina Sinap. alb.). "Stöter man Senap små, och blandar honom med honung, och gör ther små kakor aff, och äter them affton och morgon, thet gör godt röst" säger Arvidh Månsons Örtabok.

b) Skidorna plattadt-4-kantiga, släta (ɔ: Melanosinapis).

3. Svartsenapen
(**Sinapis nigra** L.)

är merendels omkring fotshög eller högre, glatt, och har mörkgröna blad, de nedre lyrlika, de andra nästan lansettlika och helbräddade; isynnerhet grenbladen sloka eller hänga. Skidorna äro uppstående och tryckta till stjelken; deras spröt smalt och kort. Fröen bruna eller rödaktiga, mycket svagt punkterade.

Växer på åkrar (mest bland vårsäd) och annan odlad mark, vid vägar och byggnader, i Skåne, Halland och Blekinge, på Öland och Gotland, samt spridd långt upp i landet med sydligare utsäde. — Odlas dessutom för fröen.

Blommar i Juni och Juli. — Utbr. nästan hela Europa utom det

nordligaste; i norra Afrika; naturaliserad i Förenta Staterna. — Vid Catania på Sicilien samlade förf. den med mogna skidor i slut. Maj.

Svartsenapens frön äro oljerika. Brukade invertes reta de magen; utvertes rodna de huden och draga blåsor. I malet tillstånd utgöra de en god och allmänt bekant matkrydda. Malen senap nyttjas dessutom såsom dragmedel, till senapsdegar, hvadan fröen upptagas i farmakopén (Semina Sinap. nigr.). — Senap lättar matsmältningen, men bör nyttjas måttligt. Väl malen senap, blandad i vin, har gagnat i skörbjugg. Späda örten kan nyttjas till grönkål och sallat.

Linné och J. Leche anmärkte Svartsenapen på Gotland och i Skåne och upptogo den bland svenska växter nästan samtidigt, och ännu i Fl. suec. ed. 2 är dess utbredning inskränkt till dessa båda landskap. — Bauhin kallade (1671) växten Sinapi rapi folio.

6. **Erucastrum** Schp. Spen.

Foderbladen något utstående. Kronbladen hela (hvitgula). Körtlarna 4. Skidan nästan trind, knölig; skalen 1-nerviga. Fröen nästan ellipsoidiska, hoptryckta.

1. **Kålsenapen**

(**Erucastrum Pollichii** Schp. Spen. — **Sisymbrium Erucastrum** Poll.).

En mångårig, temligen borsthårig ört med långt-ovala, pardelade och trubbtandade blad och nedtill bladiga blomklasar; kronbladen svagtådriga.

Växer i Östergötland, vid den genom tappning uttorkade sjön Tåkern, der den 1854 upptäcktes af Dr E. Goës. — Blommar hela sommaren. — Utbr. medlersta Europa o. a. Thed. beskr. i Botan. Notiser för 1854.

* Diplotaxis DC. Skidan hoptryckt (plattad); skalen 1-nerviga. Fröen 2-radiga (hos föregående slägten äro de 1-radiga).

1. Diplotaxis tenuifolia DC. (Sisymbrium tenuifolium L.) har på några ställen inkommit med ballast och bibehåller sig såsom varande mångårig. Fr. Nov.

2. Diplotaxis muralis DC. (Sisymbrium murale L.) växer också endast vid några hamnar och är, såsom ettårig, mindre beständig.

B) Hjertbladen plana; rotämnet rygglagdt (Sisymbrieæ).

7. **Sisymbrium** L.

Foderbladen uppräta eller något utstående. Kronbladen hela eller intryckta (gula eller hvita). Körtlarna 4, vårtlika eller otydliga. Skidan nästan trind; skalen 3-nerviga. Fröen släta eller mycket svagt

gropiga. — Ett- (eller två-)åriga örter med parbladiga eller pardelade blad och små blommor.

a) Gulblommiga arter.

1. Vägsenapen

(Sisymbrium officinale Scp. — Erysimum officinale L.)

är omkring alnshög, utspärradt-grenig, hårig (särdeles upptill), och har de nedre bladen nästan spjutlikt-pardelade, de andra nästan helt-spjutlika, kronbladen längre än fodret, citrongula, skidorna sylspetsade, tryckta till stjelken, korta (omkring ½ tum), på korta och tjocka skaft.

Växer vid vägar, gator och byggnader, på torr och hård mark, grusställen o. d., i södra och medlersta Sverige (allm.). — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste; Caucasien, Mindre Asien, Barbariet, på Canariöarne och Madeira; naturaliserad i norra Amerika (Canada, Förenta Staterna).

Blommar från slut. Juni till Aug.; mognar kring slut. Aug.

Vägsenapen kläder visserligen, såsom namnet antyder, talrikt vägkanter o. d., men den är stel och sparrig, med matt grönska, och saknar allt egentligt behag; man märker knappt dess små gula blommor. Dess örtstånd, som ätes endast af får och getter, har något skarp smak, liknande både krasse och senap, hvadan de späda bladen kunna nyttjas i sallat. Krossade örtståndet åstadkommer rodnad på huden. Det var fordom officinelt (ɔ: Erysimi herba). Fröen äro särdeles skarpa, med egenskaper liknande senapens (hvadan namnet). Växten har brukats mot hosta, trångbröstighet, heshet, m. m.; likaledes mot skörbjugg. RONDELET botade dermed heshet uppkommen genom röstens ansträngning (L.). — Kallas Dufkål i Vestergötland (Lilj.). — Hos BAUHINUS (1671) heter växten Erysimum vulgare.

* Sisymbrium Irio L. och Sisymbrium Loeselii L., båda med jemnsmala, långa skidor och till en del nästan spjutlikt-pardelade blad, äro inkomlingar och växa (sälls. och mycket spridt) på odlade ställen, ballastplatser o. d. i södra och medlersta Sverige.

2. Stillfröet

(Sisymbrium Sophia L.)

är merendels 2—3 fot högt, korthårigt eller nästan glatt och har dubbelt och smalt parbladiga blad, små gröngula blommor med (rel.) långa ståndare och ganska små spadlika kronblad, och nära tumslånga, nästan trådsmalt-jemnbreda skidor på smala skaft.

Växer vid vägar och gårdar, på odlad, grusig, sandig eller torr mark, ända upp till södra Lappmarken. — Utbr. genom hela Europa, Caucasien, Siberien; i Canada; vid Magellanska sundet enligt Hook.

Blommar hela sommaren (Juni—Aug.); mognar i Juli. — Skidorna behålla fröen till nästa vår att trösta småfoglarne under vintern (L.). Fröen äro icke utan skärpa (ɔ: Hunddill) och torde, en thésked eller så i dosis, gagna mot mask hos barn, hvadan benämningen Maskdöda. De tros också kunna stilla diarrhé och rödsot, hvadan växtens namn (mest i Nerike). Fordom kallades den på apoteken Sophia chirurgorum (Lobelius, 1581) med hänsyn till dess stora anseende vid sårs och utverters skadors botande. Under denna benämning är den också tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

Flera bland de Korsblommor, som bosatt sig i menniskans omedelbara närhet, vid vägar o. d., sakna, liksom nästan alla ogräs, den täckhet, som mera tillkommer andra växter, och hvarigenom nästan endast botanisten kan för dem hysa något intresse. Så är det också med detta "Stillfrö", med dess oansenliga, blekgula blommor och gråa, liksom dammiga grönska.

b) Hvitblommig art. Skidan genom skalens (nästan ensamma och) starka medelnerv något 4-kantig.

3. Skärmklasan
(Sisymbrium supinum L.)

är merendels nedtryckt mot marken och delad i några (slutligen 5—8 tum långa) bladiga blomgrenar (klasar); mera sällan blir den enkel och då vanligen endast (åtm. blommande) 2—4 tum. Bladen äro bugtigt pardelade (på små exemplar stundom endast bugtiga). Blomklasarna bladiga (skärmade), slutligen glesa (ɔ: blommorna ensamma i bladvecken). Skidorna äro nära tumslånga, något krökta, på ganska korta skaft.

Växer på Öland (allm.) och Gotland, på fuktiga eller tidtals våtare men temligen bara och soliga ställen. F. ö. endast i Holland, Belgien, Frankrike och Schweiz (Jura). — Blommar i Juli.

Denna art är särdeles utmärkt genom sina skärmbladiga blomklasar, hvarigenom växten erhåller ett, bland de Korsblommiga, nog ovanligt utseende, hvilket vi sökt antyda med vår svenska benämning. Fröen äro, ehuru mindre tydligt, tvåradiga, hvadan Koch anser växten höra till nästa slägte, men detta är tydligen en mindre naturlig sammanställning.

I tillägget till sin Fauna suecica ed. 2 (Floræ suecicæ Novit.) upptog LINNÉ först denna art bland svenska växter : "Falk, J. P. Gotlandia". ROSÉN återfann växten på Gotland, AHLQVIST upptäckte den på Öland.

8. **Braya** Sternb. Hpe.

Skidornas skal 1-nerviga. Fröen tvåradiga. Hos närstående slägten äro fröen alldeles 1-radiga, utom hos sist skildrade Sisymbrium-art.

1. Brays-örten
(Braya alpina Sternb. Hpe).

En liten (3—4 tums) mångårig, hvitblommig ört med jemnbredtlansettlika blad och temligen kort klase.

Växer på ett ställe i Lappska fjellen, nemligen Säkkok i Lule-Lappmark, der ÅNGSTRÖM fann den i medl. Aug. 1837. ZETTERSTEDT lärer dock redan 1821 samlat ett exemplar i Torne-Lappmark, men närmare växstället är obekant. F. ö. endast i Kärnthen, Krain och Tyrolen. Den utländska växten är något olik vår.

9. **Alliaria** Scp.

Foderbladen uppräta, mycket flyktiga (tidigt lossnande). Kronbladen hela (hvita). Körtlarna 4, två utom de ensamma ståndarne, två inom de parvisa, men alla otydliga. Skidan trubbigt-fyrkantig; skalen 3-nerviga med stark medelnerv och svaga, greniga sidonerver. Fröen strimmiga.

1. Lökkrassen
(Alliaria officinalis Andrz. DC. — **Erysimum Alliaria** L.)

En tuårig, merendels 2—3 fot hög ört med tunna och temligen glänsande, bugttandade eller naggade, icke sällan 3 tum breda, hjertlika blad (de nedre nästan njurlika). Roten är temligen stark och vanligen krökt, merendels nästan utan grenar. Stjelken är nästan trind och slät, inuti svampig eller upptill ihålig. Blommorna äro temligen stora; kronbladen bredt-vigglika, tunna. Skidorna äro utstående, mycket längre än de tjocka skaften.

Växer i lundar (icke sällan på stenbunden mark), skuggiga trädgårdar, vid skuggiga berg, helst i mullrik jord, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Grekland, Sardinien, Corsica); i Caucasien, Persien. — Blommar i Maj (och Juni).

Örten luktar (särdeles om bladen gnuggas) och smakar hvitlök, någonting sällsynt hos en Korsblomma (ɔ: Hvitlöksört). Den något skarpa och beska smaken bortgår till en del, liksom lukten, vid torkning. Då kor äta växten får mjölken löksmak. Den är uretisk och har användts mot andtäppa, så att den fordom var officinell (ɔ: Alliariæ herba). Fröen uppväcka nysning.

Redan de gamle botanisterna, t. ex. FUCHSIUS (1542), LOBELIUS (1581), kallade denna växt Alliaria (sc. herba), hvilken benämning LINNÉ bibehöll såsom artnamn. Den är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

10. Erysimum L.
(Gyllen Fr.).

Foderbladen uppräta. Kronbladen hela eller intryckta (gula). Körtlarne 4 eller 2, nemligen 2 nästan månlika vid de ensamma ståndarne och två vårtlika eller inga vid de pariga. Skidan 4-kantig (skalen kölade, 1-nerviga). Fröen släta. — Bladen nästan lansettlika, smått-stjernhåriga.

1. Backgyllen
(**Erysimum hieracifolium** L.)

är tu- (eller tre-)årig, grågrön (tätt hårig), och har rak och stadig, vanligen endast upptill grenig, icke sällan 3—4 fot hög stjelk, glest och grundt sågade blad och 2 tum långa skidor, vanligen 5—6 gånger längre än skaftet.

Växer på berg, klippor, backar och andra torra och magra, helst grusiga ställen, isynnerhet i skär- och fjelltrakter, mest i östra, medlersta och norra Sverige (ɔ: E. alpinum Fr., Cheiranth. alpinus Sm. Whlnb.). I det södra och vestra bildar den en underart med kortare (och tilltryckta) skidor (ɔ: E. strictum K.).

Blommar i (Maj,) Juni och Juli; mognar i Aug. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Brittanien, Portugal, nästan hela Spanien, Italien och Grekland.

LINNÉ uppställde denna art först i andra upplagan af sin Flora suecica, der han upptager den såsom växande endast vid Bohus fästning (dock hade redan FUIRÉN anmärkt växten på Spjutsö i Blekinge). RETZIUS beskref den i sina Observationes II; LINDBLOM särdeles noggrant i Phys. Sällsk. Tidskr. I (Ch. alpinus Whlnb.). Förut hade HARTMAN (Vet. Ak. handl. 1818) meddelat närmare diagnos å och anmärkningar om densamma.

2. Åkergyllen

(Erysimum cheiranthoides L.)

är vanligen ettårig, nästan rent grön (glest och svagt hårig), och har merendels fots- eller alnshög, temligen grenig och bladig stjelk, helbräddade eller glest tandade blad och omkring tumslånga (mestadels utspärrade) skidor, endast dubbelt längre än skaftet; märket litet.

Växer på åkrar och gärden, i trädgårdar, vid vägar och gator (allm.). På skördade åkrar om hösten, är den icke sällan liten, med helt smala blad. — Utbr. Europa (undant. Portugal, nästan hela Italien, Grekland, Turkiet), norra Amerika (Förenta Staterna och Canada vesterut till Missisippi och nordvestra kusten).

Blommar hela sommaren (medl. Maj—Sept.); mognar från medl. Juli till medl. Aug. — Blir stundom (Skåne, Österg.) tuårig (och storväxtare), med tilltryckta skidor.

Denna art blir på somliga trakter ett riktigt åkerogräs, särdeles på trädesåkrar.

Linné fann under sin Vestgöta-resa (endast "ad arcem Bahusiensem") en växt, hvilken han i Flora suec. upptog såsom Cheiranthus erysimoides Spec., d v. s. Erysimum odoratum Ehrh. Enligt C. Hartmans undersökning i Linnés herbarium stämmer ett med hans egen hand påskrifvet exemplar noga in med beskrifningen i Flora suec. och hörer säkert till Ehrharts nämnde art. Men om denna ännu växer vid Bohus eller annars inom Sverige är osäkert. Jfr Hartman i Vet. Ak. handl. 1818.

11. Hesperis L.

Foderbladen uppräta, två nederst puckliga. Kronbladen hela (violettröda eller hvita). Körtlarne 2, nästan ringlika under de ensamma ståndarne. Märket tvåläppigt. Skidan (hos vår) kantigt trind, knölig.

1. Nattviolen

(Hesperis matronalis L.)

blir omkring alnshög och har äggrundt-ovala, spetsade, tandade, sträfva blad (rotbladen lansettlika) och välluktande blommor. Blommar i Juni och Juli. Förv. (allm. odlad) i södra och medlersta Sverige. Den anses dock vara verkligt vild (Fr. Nov. mant. III) i Skåne och Halland på skogs- och grusbackar (sälls.) och lär då ha mest hvita, nästan luktlösa blommor (ↄ: H. inodora L.).

C) Hjertbladen plana; rotämnet kantlagdt. (Arabideæ.)

12. Dentaria L.

Foderbladen uppräta. Kronbladen hela (hos vår art blekröda). Körtlarne 2 (eller 4), nemligen 1 njurlik vid hvar ensam ståndare (och 1 vårtlik eller O vid de parvisa). Skidan platt, lansettlikt-jemnbred; skalen plana, nervlösa, slutligen spänstigt upprullade; mellanväggen svampig. Frösträngarna breda (kantade); hjertbladen (skaftade) upptill något invikta i kanterna.

1. Tandrotan
(Dentaria bulbifera L.).

En mångårig, merendels omkring $1\frac{1}{2}$ fot hög, enkel, temligen storbladig och storblommig, glatt ört med krypande, köttig, hvit, tandlikt-knölig (nästan korallik) rotstock. Stjelken (eller stjelkarne) är enkel och trind, slutande i en kort blomklase. De nedre bladen äro parbladiga med uddblad, 2—3-pariga, med lansettlika småblad; de andra enkla, nästan lansettlika, med svartröda (rödbruna) knopplökar i vecket. Blommorna äro icke talrika, och endast sällan mogna eller utbildas några skidor, så att växten fortplantas mest genom knopplökarne. Fröen äro smalt elliptiska.

Växer i lundar (särdeles hassel-) och skogar, bland busk- och trädrötter, vid skuggiga klippor och skyddade bergväggar, på mullrik mark, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste och Irland, Holland, Portugal (och Spanien), Italiens öar, Grekland.

Blommar i (Maj,) Juni; mognar i Juli.

För sin egendomligt bildade rotstock och sina knopplökar är denna växt en bland de märkligaste i hela sin ordning, men några särdeles egenskaper känner man icke hos den, om icke att "roten" är skarp och nyttig i rödsot (dysenteri). Smaken är något senapslik. Genom sina stora, ljusa blommor blir den alltid en, om också i allmänhet temligen sällsynt, lundarnes prydnad. Såsom uteslutande skuggväxt kan den icke, utan att vissna, länge tåla solsken.

13. Cardamine L.
(Bräsmor).

Foderbladen uppräta eller något utstående. Kronbladen hela eller intryckta (hvita eller gråblå). Körtlarne 4 eller 6. Skidan hos våra arter jemnbred, plattad; skalen plana och nervlösa, slutligen (spänstigt) upprullade. Fröen okantade. — Glatta eller nästan glatta örter.

a) Bladen parbladiga.

1. Ängsbräsman eller Ängskrassen
(**Cardamine pratensis L.**)

är mångårig, vanligen fotshög eller högre, merendels något blåaktigt grön och alldeles glatt, eller nedtill (särdeles på rotbladen) glest besatt med korta hår. Rottågorna äro tagelsmala, hvita, talrika och temligen långa; rotstocken är kort och sned, knöligt-tandad. Stjelken är nästan trind, upptill bar (bladlös). Bladen äro vanligen 5—7-pariga; de nederstas småblad glest vinkligt-tandade, kort-vigglika eller m. e. m. rundade, uddbladet större, icke sällan njur- eller hjertlikt; de andras småblad äro smala och vanligen helbräddade. Kronbladen äro omvändt äggrunda, utkrökta, tredubbelt längre än fodret, vanligast blekt blåröda, sällan hvita, stora (stundom nära $\frac{1}{2}$ tum långa), ådriga. Ståndarne äro nära dubbelt kortare än kronan; knapparne blekgula. Skidorna 1—1$\frac{1}{2}$ tum långa.

Växer på fuktiga ängar och betesmarker, i diken o. a. (allm.). — Utbr. hela Europa undant. det allra sydligaste (Portugal, södra Spanien, Italiens öar, Grekland); dessutom i norra Asien och det nordligare Amerika.

Blommar från slut. (eller medl.) Maj till Juli; mognar mot slut. Juli eller börj. Aug. — Förekommer stundom med dubbla blommor (ɔ: ståndarne ombildade till kronblad), och någon gång äro alla småbladen tandade, eller de nedersta bladens endast 3 eller 5 (stora). — På rotbladen, hvilka mot hösten bli temligen stora, bildas vanligen knoppar, som kunna utvecklas till nya stånd.

Allestädes der Ängsbräsman, såsom den mest brukar, växer i någon mängd, blir den en bland vårens prydnader genom sina visserligen icke stora men täcka lilasblommor. Dessa sluta sig, nedlutade, om qvällen men öppnas åter och resa sig upp om morgonen, såvida det icke regnar eller snart skall regna, ty vid eller mot regnväder intaga de samma ställning som under natten. Detta fortgår regelbundet ända tills alla ståndarne lemnat sitt frömjöl (pollen). Då behöfves icke mera denna omsorg om dem; kronan vissnar nu och skidan utbildas och mognar.

Ängsbräsman smakar temligen lika Trädgårdskrassen ehuru något beskare (ɔ: Smål. Mokrasse), så att bladen kunna nyttjas till sallat. Genom att stöta dem, tillsätta något färsk och krossad tallstrunt och derpå hälla varm, silad ölostvassla och låta det stå i täppt kärl några timmar, erhåller man en god skörbjuggsdryck; den bör intagas hvar morgon under två eller flera veckor.

Kor äta växten, men hästar lemna den orörd. Emedan den börjar blomma då braxen leker, kallas den i somliga trakter Braxengräs. Blommar på ängarne då tulpanen blomstrar i trädgårdarne (L.). — Med hänsyn till blomningstiden kallade DODONÆUS (1616) växten Flos cuculi; hos BAUHIN (1671) heter den Nasturtium pratense flore magno.

2. Bäckbräsman (Bäckkrassen)

(Cardamine amara L.)

är mångårig, omkring fotshög, slakare och mjukare än den vanliga Ängskrassen. Rotstocken är mera krypande. Stjelken är kantig, alldeles bladig och alstrar merendels (sednare) grenskott nederst. Bladen äro vanligen 5—7-pariga; de nedersta knappt större än de andra, deras småblad rundadt-äggrunda (uddbladet större), de andras nästan elliptiska, alla vinkligt tandade. Kronbladen äro tredubbelt längre än fodret, omvändt-äggrunda, mindre utkrökta, hvita eller något rosenröda (strimmiga), mindre än hos föreg. art (3—3½ linier). Ståndarne äro nästan lika långa som kronbladen; knapparne purpurvioletta eller violettbruna.

Växer i källor och vattendrag, helst skuggiga skogs- eller källbäckar (och diken). — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Portugal, Spanien, Corsica, Sardinien, Grekland); i Siberien.

Blommar från medl. Maj till Juli (bäst) och sedan t. o. m. ända till Sept.; mognar från medl. Juli. — Omvexlar som Ängskrassen och dessutom (på mycket skuggiga ställen) hårig. — Någon gång (anm. vid Eskilstuna) kunna bladen bli enkla, ovala (missbildning). — Formen med endast 3 småblad upptog LINNÉ i Flora suecica såsom Cardamine trifolia (Lappland : O. RUDBECK; Kinnekulle : P. KALM).

Bäckbräsman är en ganska sällskaplig ört, som gerna, såsom namnet antyder, kantar bäckarne med sina hvita blommor. Dessa luta under regnväder och om natten liksom Ängsbräsmans. — Bäckbräsmans örtstånd kan också nyttjas som sallat. BAUHIN kallade växten (1671) Nasturtium aquaticum majus et amarum. Redan LECHE anmärkte den i Skåne, hvilket jemte Upland är den enda växorten i Linnés Flora suec. ed. 1.

3. Mellanbräsman

(Cardamine hirsuta L.)

är ettårig och har kantig, m. e. m. hårig stjelk, de nedersta bladens småblad rundadt-äggrunda, bugtbräddade (uddbladet större), de andras nästan lansettlika; kronbladen endast dubbelt längre än fodret, smaltvigglika, uppstående, rent hvita, små (omkring 1½ linie, stundom mycket

små eller inga); skidorna mycket smala ("nästan trådlika"). Utgör egentligen två särskilda arter:

Cardamine silvatica Lk. (Skogsbräsman). Högre (omkr. 10 tum) och starkare, mera blekgrön och merendels hårig. Stjelken bladig; bladen vanligen 5—7-pariga (rotbladen äro få och vissna snart). Ståndarne 6. Blomklasen längre (skidorna räcka knappt öfver blommorna). Växer (sälls.) i fuktiga skogar i södra Sverige till Södermanland och blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela norra, medlersta och vestra Europa.

Cardamine hirsuta L. suec. Lk. (var. C. campestris Fr.). Lägre (blommande 3—4 tum, äldre 6—8), mörkare och merendels glatt eller nästan glatt. Stjelken mera bar; bladen till största delen rosettlikt samlade vid roten, 2—4-pariga. Ståndarne vanligen 4. Blomklasen kort (skidorna räcka mycket öfver blommorna). Växer på skogsbackar, skogsängar och fuktiga (helst sandiga eller grusiga) gärden, i södra och medlersta Sverige samt i Jemtland och Herjedalen. Blommar i Maj, Juni. — Utbr. hela Europa (utom det allra nordligaste); i Algerien, Abyssinien, Persien, Caucasien, Siberien, norra Amerika (Canada, Oregon); dessutom anmärkt på Ceylon, i Patagonien, Chili o. a. Vid Messina på Sicilien samlade förf. den med nästan utbildade skidor d. 20 Febr.

Dillenius kallade (1719) denna växt Cardamine hirsuta (minore flore); hos Bauhin (1671) heter den Nasturtium aquaticum minus. Arten upptages redan i Bromelii Chloris gothica (1694). I Linnés Flora suecica har den ännu blott ett enda växtställe: Malmö (in pratis et campis). Leche hade också anmärkt den "vid vägen till Malmö och vid Hallemölla vid Simontorp". Fries behandlar den utförligt i sina Novitier, skildrande dess olika former, hvarvid han anmärker att de flesta Cardamine-arter omvexla glatta och håriga, så att namnet hirsuta är olämpligt, något som isynnerhet gäller om den egentliga C. hirsuta L. fl. suec. (var. campestris Fr.), hvilken icke sällan är alldeles glatt.

4. Strandbräsman
(Cardamine parviflora L.)

är ettårig, spenslig, småbladig och småblommig, 3—10 tum hög. Stjelken är nästan trådsmal, bladig och vanligen grenig. Bladen äro omkr. 5—7-pariga; småbladen nästan jemnsmala, endast de nedre bladens smaltelliptiska (rotbladens rundade), alla nästan alltid helbräddade (sällan tandade). Kronbladen äro dubbelt längre än fodret, smalt vigglika, uppstående, hvita, endast $\frac{3}{4}$ linie långa. Skidorna också små, knappt $\frac{1}{2}$ tum tum långa, trådsmala.

Växer på sötvattens-stränder, på sanka eller åtminstone tidtals våta eller vattentäckta ställen, i medlersta Sverige, Öster- och Vestergötland och Dalsland (sälls.). — Utbr. Sverige, södra Finland, Danmark, Holstein, Belgien, Frankrike, Italien (utom öarne), Österrike, Schlesien, Siebenbürgen, södra Ryssland, Siberien.

Blommar hela sommaren, icke sällan (allt efter vattenståndet) till sent på hösten.

Linné erhöll först denna art från J. A. Törneroos, som funnit den vid Nyköping, och omtalar den i tillägget till sin Flora suecicas 2. uppl. 1755 (men utan namn, under C. impatiens). I tillägget till sin Fauna suec. 2. uppl. (1761) upptager han den som bestämd art: "Törnroes, J. Suderm. Nycopiæ Djurgården". Retzius (obs. 1779) säger den växa vid Hunnemarn i Blekinge. Wrangel lemnade i Vet. Ak. handl. för 1822 värderika upplysningar om arten jemte utförlig beskrifning (med teckning) och synonymi, hvartill Wahlenberg på samma ställe lade underrättelser om dess utbredning och biologi.

Strandbräsmans smak liknar den Indiska krassens.

5. Lundbräsman

(Cardamine impatiens L.)

är ettårig, merendels fots- eller alnshög, och har ganska tunna, med stipellika öron pillikt-omslutande blad och mycket små blommor, hvilka icke sällan sakna kronblad (hvadan Linné i vestg.-resan kallar växten Cardamine apetala). Bladen äro omkring 5—7-pariga; de nedres småblad äggrunda (eller nästan elliptiska), 3—5-klufna, de andras nästan lansettlika och tandade, åtm. i nedre kanten; uddbladet är större. Kronbladen äro smala, uppstående, hvita, endast linielånga; då de, såsom vanligen händer, saknas, blir i stället fodret icke sällan något kronlikt. Skidorna äro nästan trådlika.

Växer i (helst steniga eller klippiga) lundar och skogar, på lös, mullrik mark, i medlersta Sverige, i Öster- och Vestergötland, Dalsland, Skåne, norra Småland och på Öland. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och Halland, Irland, Portugal, södra Spanien, Italiens öar, Grekland; i Siberien.

Blommar nästan endast i Juni, men utvecklar stundom sednare (ända till Oct.) åter blommor från knoppar i bladvecken; mognar kring medl. eller slut. Juli.

Lundbräsman är en skuggväxt, som isynnerhet för sina mycket tunna blad icke gerna tål solskenet, hvadan artnamnet (ɔ: ömtålig). F. ö. är den särdeles utmärkt genom de omslutande och nedvikta bladöronen och de små, nästan alltid kronlösa blommorna (ɔ: Cardamine

annua exiguo flore T.). Den tyckes på Linnés tid varit sällsyntare än nu; i Flora suecica upptager han den endast för Gottsunda-bergen vid Upsala, Carlbergs park vid Stockholm, Skåne (resan sid. 129) och Vestergötland (resan sid. 26). Rudbeck (1666) och Bromelius (1694) upptaga växten under benämningen Impatiens alpina.

b) Bladen enkla.

6. Fjellbräsman
(Cardamine bellidifolia L.)

är mångårig och merendels flerstjelkig, men endast något mer än 1 eller 2 tum hög (under blomningen icke sällan knappt tumshög), alldeles glatt, och har långt skaftade, äggrunda och stundom något hjertlika, något köttiga, små blad, hvilka till största delen äro samlade vid roten, korta (qvastlika) blomklasar, hvita, omkr. 2 linier långa, kronblad och uppräta, högst knappt tumslånga (mot örtståndet stora) skidor.

Växer i fuktiga klippspringor och på andra genom snövattnet våta ställen i de högre fjellen, icke sällan ända invid snökanten (allm.) — Utbr. norra Europa (Norge, norra Sverige, Lappland, norra Finland); på Spetsbergen och Island; i norra Amerika (artktiska delen och Klippbergen, Hvita bergen i New-Hampsh., Californien).

Linné upptäckte den lilla Fjellbräsman under sin lappska resa (1732). Han beskref den också först (kort, men med teckning) i sin Flora lapponica. Wahlberg skildrade och Læstadius tecknade växten i Svensk Botanik.

14. Arabis L.

Foderbladen uppräta. Kronbladen hela eller intryckta (hvita eller violetta). Körtlarne 6 eller 4. Skidan jemnbred, hoptryckt; skalen 1-nerviga eller ådriga (plana eller något kullriga, mest något knöliga). Fröen 1-radiga. — Mer eller mindre (grenigt-) håriga örter med hela eller temligen hela blad.

1. Håriga Backbrännan
(Arabis hirsuta Scp. — Turritis hirsuta L.)

är mång- (eller tu-)årig, vanligen omkring fotshög, och har enkel, rak och upprät, mångbladig, vanligen nedtill hårig stjelk, omvändt-äggrundt-lansettlika rotblad och aflånga, tvärt öron- eller hjertlikt omslutande, glest-tandade stjelkblad; alla bladen äro vanligen beklädda med små, dels greniga dels enkla, hår. Kronbladen äro uppräta, nästan tunglika,

hvita. Skidorna äro uppräta och tilltryckta, de nedre $1\frac{1}{2}$ tum långa, mycket smala; skalen med tydlig medelnerv. Fröen släta.

Växer på ängs- och skogsbackar, steniga skogsängar. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Frankrike, Portugal o. a.); i Siberien. Blommar i Maj, Juni. — Förekommer stundom (mest på Öland och Gotland) nästan glatt. Redan LINNÉ anmärkte denna varietet (Gotlands-resan sidd. 197, 228). Isynnerhet i Skåne, Vestergötland och på Öland växer en större var. (underart?) med bredare, mera tandade, pillikt-omslutande blad (ↄ: A. sagittata DC.), och i Skåne o. a. (sälls.) en glattare, mera kortskidad : A. (glastifolia) curtisiliqua Fr. Den sistnämnde skall likväl enligt Fr. H. N. höra till A. Gerardi. — Underarten A. sagittata har en vidsträckt utbredning; den växer nemligen i Europa, norra Asien och norra Amerika.

RUPPIUS (1718) kallade växten Turritis hirsuta montana flore albo, LINNÉ sednare endast Turritis hirsuta.

LÖNNROTH granskade (i. sina Observationes etc. 1855) närmare våra till denna art hörande former.

* Arabis Gerardi Bess., som blir alnshög och har mycket tandade, pillikt-omslutande blad och nätlikt-punkterade frön, växer (sälls.) på Gotland. Jfr Fr. i Bot. Not. 1849.

2. Fjellglisen
(Arabis alpina L.)

är vid blomningen vanligtvis endast nära qvartershög, men blir sedan något större (omkring $1\frac{1}{2}$ qvarter); mångårig. Stjelken är, isynnerhet nedtill, bladig, nederst vid marken merendels utvecklande korta grenar (skott), hvilka smånigom utväxa och blomma senare; dess blad äro äggrundt aflånga, hjertlikt-omslutande. Rotbladen äro rosettlikt närmade och utbredda, nästan omvändt-äggrunda; alla bladen omkring $\frac{1}{3}$ tum breda, glest-sågtandade, beklädda med små greniga hår. Blommorna större än hos de andra arterna; kronbladen utkrökta, omvändt-äggrunda, hvita. Skidorna äro utstående, omkring tumslånga; skalen plana, nervlösa, ådriga.

Växer på fuktiga, skyddade ställen, i bergspringor o. d. eller vid bäckar, i och nedom fjellen. — Utbr. Norge, Island, norra Sverige, Lappland, arktiska Ryssland, Spetsbergen och nästan hela Europas alper och högre berg (undant. Portugals, Siciliens och Sardiniens, Greklands); norra Amerika (Labrador, Grönland); Siberien.

Denna art är en bland våra vackrare fjellväxter då den blommar. Genom sin tufvighet kläder den också väl de ställen, der den bosatt sig, och der man stundom kan få se den hänga sina blommiga grenar

från någon bergvägg eller brant klippa särdeles prydligt. Blommorna lära lukta väl.

Redan RUDBECK d. y. anmärkte denna växt under sin Lapplandsresa (1695) och upptog den i sin Index såsom Leucojum vernum. Sedan samlade LINNÉ densamma i Lappland och upptog arten i sin Flora lapponica. De gamle botanisterna kände den under namnet Draba altera (Clus.) och Draba alba siliquosa (Bauh.) m. m.

3. Strandglisen

(Arabis petræa Lam. — **Cardamine petræa** L.)

är mångårig, omkring qvartershög, och har stark, äldre flertoppig rot, temligen bar, icke sällan nedtryckt stjelk, glest bugttandade eller något lyrlikt inskurna, långt vigglikt-lansettlika, omkring $1\frac{1}{2}$ linie breda rotblad och smalare, helbräddade, nästan jemnbreda stjelkblad. Blommorna äro hvita (stundom violettröda), icke talrika men temligen stora (kronbladen nära 3 linier långa, omvändt-äggrunda). Skidorna äro utstående; skalen nästan nervlösa.

Växer på Ångermanlands klippiga eller grusiga hafsstränder. F. ö. i Norge, norra Finland, på Brittiska öarne, Island; dessutom i norra Amerika (Canada, nordvestra kusten). — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar glattare och hårigare.

På de yttersta strandklipporna, t. ex. på Bondskär (der växten först upptäcktes som svensk), sakna, enligt WAHLENBERG, skidskalen alldeles ryggnerv, så att växten der är en Cardamine, men äga deremot en tydlig och stark sådan inpå öarne (t. ex. vid Hernösand, Hernön, ”hvarest växten alltid står på det torra”), der den således blir en Arabis. Vid sistnämnde stad bildar den också en större, mera lyrbladig var. (A. ambigua DC. enl. Fr.). PLUKENET (1696) kallade växten Nasturtium petræum. J. BIBERG fann den först som svensk (L. Fl. suec. ed. 2). Bland nyare botanister har LINDBLOM noggrannt beskrifvit den i Phys. Sällsk. Tidskr. I.

* Arabis arenosa Scp., som är tuårig och har gridelina blommor, växer mycket sällsynt vid städer (Norrköping) och byar (Kråksmåla i Småland). Fr. Nov. mant. III.

* Arabis suecica Fr. (Sisymbrium arenosum L. fl. suec.) är tuårig, har temligen bar stjelk men talrika, lyrlikt tandade rotblad, hvita blommor, något utstående och knöliga skidor och smalt-vingkantade frön, hvilka äro nära dubbelt större än hos nästa art. Växer mest på odlade, sandiga eller grusiga ställen, vid byggnader, i medlersta och norra Sverige. Blommar hela sommaren; mognar från slut. Juni. — Fr. Nov. mant. III (Arab. Thaliana-biennis), Summa.

4. Vanliga Backbrännan
(Arabis Thaliana L.)

är ettårig, blommande vanligen omkring qvartershög, spenslig, med nästan bladlös och merendels grenig, nedtill utspärradt hårig, blåaktig stjelk. Bladen äro m. e. m. håriga (håren greniga); rotbladen rosettlikt närmade, nästan ovala (korta), glest- och grundt-tandade, stjelkbladen smalt-lansettlika, vanligen helbräddade. Blommorna äro hvita (fodret något gulaktigt), mindre än hos föreg. art; kronbladen nästan tunglika. Skidorna äro mycket smala, uppstående, släta; skalen svagt-1-nerviga. Fröen okantade, mycket små; rotämnet vanligen snedt eller alldeles rygglagdt (ɔ: Sisymbrium arenosum Gay).

Växer på torra ställen, helst backar och åkerrenar, vid vägar, på gärden och svedjeland, till södra Lappland (allm.).

Blommar i (April) Maj till börj. Juli; mognar från medl. eller slut. Juni. — Omvexlar till storleken; på mycket mager mark blir den endast 2—3 tum (och enkel), på bördig ända till 8 eller 10.

Utbr. nästan hela Europa; i Abyssinien, Caucasien, Siberien; i norra Amerika, Massach. till Georgien, vesterut till Kentucky (inkoml.?). Vid Messina på Sicilien hade den nästan mogna skidor redan i medl. Mars.

Linné kallade denna art Thaliana efter Thalius, en gammal botanist, som upptog och tecknade den under benämningen Pilosella siliquosa minor.

15. Turritis L.

Foderbladen något utstående. Kronbladen hela (hvitgula). Körtlarne 2, under de ensamma ståndarne, kort-tvåknöliga. Skidan jemnsmal, tvåeggadt 4-kantig; skalen starkt-1-nerviga. Fröen tvåradiga, släta.

1. Tornörten
(Turritis glabra L.).

En tuårig, upprät, rak och nästan enkel, blåaktigt-grön, vanligen alnshög eller högre (till 2 alnars) ört med lång blomklase. Roten är lång, smalt-tapplik, nästan enkel, hvitaktig. Rotbladen äro nästan lansettlika, bugttandade eller parskurna, glest håriga (nästan alltid vissnade då växten blommar); stjelkbladen spetsadt pillikt-hjertlika, helbräddade och glatta. Kronbladen äro smala, nästan uppräta. Skidorna rakt uppstående och tilltryckta, långa (vanligen 2 tum), bildande en hög och spändrak topp (hvadan växtens namn).

Växer på något öppna, torra och sandiga ställen, på åkerrenar, backar (bland buskar), ängs- och grusmark, allm. (isynnerhet i södra och medlersta Sverige). — Utbr. nästan hela Europa; i Mindre Asien,

Siberien (och i norra Amerika, Hudsons bay till Klippbergen, men något olika den europeiska växten).

Blommar (andra året) bäst från medl. Juni till medl. Juli (sedan sparsamt); mognar i Aug.

Tornörten gör sig lätt bemärkt genom sin nästan grågröna färg, sin styfva, höga stjelk och de till densamma närmade bladen och skidorna, hvilket allt ger växten ett temligen eget utseende; de bleka, hvitgula blommorna synas mindre. Den har inga synnerliga egenskaper. Hornboskapen äter den färsk bland annat foder. Likväl lärer allmogen i Småland intaga fröen (stötta) mot håll och sting (ↄ: Smål. Stillfrö). I Östergötland skall växten kallas Räkentrav.

16. Barbarea Br.
(Vinterkrasse, Sommargyllen Fr.).

Foderbladen uppräta. Kronbladen hela (gula). Körtlarne 6. Skidan jemnbred, 4-kantig (eller nästan trind); skalen starkt (köladt) 1-nerviga. Fröen enradiga, tätt smågropiga (punkterade), liksom skimrande (rödaktiga). — Glatta, temligen mörkt gröna örter med lyrlika rotblad, omkring tumslånga skidor (ↄ: Erysimum Barbarea L.).

1. Vanliga Vinterkrassen
(Barbarea vulgaris Br.)

är mång- (eller tu-)årig, omkring alnshög, och har de nedre bladen lyrlikt-pardelade, minst 4-pariga, med rundadt-hjertlik slutflik, de andra bugtigt-parskurna eller tandade, med öronlikt omslutande bas. Roten är lång och grenig, vanligen nästan lodrät. Stjelken stadig, fåradtkantig. Blomklasarna äro rikblommiga; kronbladen höggula, bredt vigglika. Skidorna uppstående eller uppkrökta (ↄ: B. arcuata Rchb.).

Växer på åkerrenar, gärden och annan gräsmark, vid diken och vägar, men nästan endast i södra och medlersta Sverige. — Utbr. nästan hela Europa; Siberien och norra Amerika (allmän i norra staterna och "såsom det tyckes inkomling" i Oregon och nordvestra delen).

Blommar bäst i Juni (och Juli); mognar under Juli.

Vanliga Vinterkrassen uppträder gerna sällskapligt, icke sällan t. o. m. ganska talrikt, och är rätt prydlig med sina många höggula blommor och glänsande-mörkgröna blad. Man har iakttagit att de förut uppräta blomknopparne luta mer och mer en eller annan dag innan de utslå, liksom sedan blommorna under de tvenne dagar som hvarjes egentliga blomning räcker, hvarefter fruktämnet reser sig och de andra blomknopparne i sin ordning verkställa samma rörelse.

Bladens smak är skarp, men temligen obehaglig. De kunna dock i brist på bättre, såsom goda mot skörbjugg, nyttjas till sallat, särdeles under vintern, emedan växten, om den sås på hösten, bibehåller bladen gröna till och med under snön. Om sommaren äro de för grofva.

* Tidiga Vinterkrassen (Barbarea præcox DC.), som växer på några spridda ställen i Skåne, Småland och Halland, är spädare och mera gulgrön än den vanliga och har behagligt skarp, krassartad smak, hvadan den odlas. Bladens flikar äro smalare, skidorna nästan uppräta och trubbigt (trindt) 4-kantiga. Först upptagen bland svenska växter i Fries' Novitier (med beskr.).

2. Småblommiga Vinterkrassen
(Barbarea stricta Fr.)

är tuårig, 1—3 fot hög, och har de nedre bladen lyrlikt-pardelade, 1—3-pariga, med mycket små (eller inga) parflikar och smalt-elliptisk eller rundadt-äggrund slutflik; de andra bugttandade eller naggade med nästan pillik bas. Stjelken är spändrak, svagt kantig, endast upptill grenig. Blomklasarne äro raka, mångblommiga, slutligen ganska långa; blommorna nära dubbelt mindre än hos den vanliga (hvadan B. parviflora Fr.); kronbladen smalt-vigglika, blekgula. Skidorna äro tilltryckta, raka, tvåeggadt-4-kantiga.

Växer på stränder och fuktiga ängar, bland buskar. — Utbr. Skandinavien, Holland, England, Tyskland, norra Italien, nordöstra Spanien, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, södra och medlersta Ryssland. — Blommar i (Maj,) Juni och Juli; mognar under Juli.

Linné anmärkte denna växt under sin lappska resa, vid Lule-elf, men uppmärksammade den sedan icke vidare utan upptog den endast som lappsk (Erysimum Barbarea β fl. suec.). Fries, som bestämde arten i södra Skåne, kallade den först (1821) B. stricta, men beskref den sedan i sina Novitier närmare under namnet B. parviflora; i sednare arbeten (Summa veget. Scand.) har han likväl återtagit sitt äldsta namn. — Smaken är hos denna art örtartad.

Hos en del gamle botanister heta dessa växter utan åtskillnad Barbarea eller Herba Sanctæ Barbaræ, hvadan Linnés artnamn och benämningen Vinterkrasse. Linné ansåg dem således för blott en enda art. Bauhin o. a. hade likväl redan åtskiljt två Barbareor, en vild, osmaklig och en odlad med krass-smak. Den sednare (ursprungligen amerikansk?) förvildades och qvarstår såsom sådan vid städer och större egendomar sedan dess odling nästan kommit ur bruk. Linné ansåg denna vara densamma som den vanliga, hvilken han derföre kallar en behaglig sallat. (Jfr Fr. Nov. mant. III.)

17. Nasturtium Br.

Foderbladen m. e. m. utstående. Kronbladen hela. Körtlarne 4 eller 6. Skidan jemnbred, lansettlik eller elliptisk (lång eller kort); skalen kullriga eller nästan plana, nervlösa eller nästan nervlösa. Fröen två- eller enradiga, gropiga, skrynkliga eller punkterade (små). — Glatta eller nästan glatta örter.

a) Blommorna hvita. Bladen parbladiga. Blomklasar motsatta bladen (ɔ: Cardamina Mnch).

1. Källkrassen

(Nasturtium officinale Br. — **Sisymbrium Nasturtium** L.)

har mångårig, krypande rot (rotstock) och merendels omkring fotshög, pipig (nästan uppblåst), uppstigande, ur de nedersta bladvecken rotslående, vek och slak stjelk. De nedre bladen äro mest 1-pariga (3-fingrade) och de andra 2—3(—5)-pariga; småbladen äggrundt eller något hjertlikt elliptiska m. e. m. bugttandade; uddbladet är större, nästan hjertlikt. Ståndarne (och spiran) äro violetta. Skidorna $\frac{1}{2}$ tum långa; skalen (nedtill) 1-nerviga. Fröen nätlikt-gropiga; rotämnet snedt.

Växer i källor och bäckar, helst med klart och rent vatten (ɔ: N. aquaticum Bauh. Whlnb.), i Skåne, Halland och på Gotland. — F. ö. utbr. genom hela Europa (undant. det nordligaste), i Barbariet, Orienten, Caucasien, Siberien, på Japan, i Amerika o. a.

Blommar i Juni, Juli (och Aug.). — Omvexlar till storleken; på uttorkade ställen helt liten med nästan rundade småblad (ɔ: N. microphyllum Rchb.); stundom (Skåne) blir den mycket stor (alnshög eller mera), med lansettlikt-spetsade småblad (ɔ: N. siifolium Rchb.).

De källor och bäckar, hvilka under vintern bibehålla en viss värme, kunna derigenom hysa växter, som knappt någonsin riktigt hvila. En sådan är Källkrassen. Den växer sällskapligt och utbreder på den sandiga eller dyiga bottnen sina stjelkar, hvilka slå rötter och gerna växa i den riktning, som vattnet strömmar.

Källkrassen har behagligt skarp smak och lemnar en helsosam sallat, hvartill den också genom örtståndets lösa byggnad särdeles lämpar sig. Den är, säger Wahlenberg (Sv. Bot.), "till kraft och användning kanske den brukbaraste krasse-sort som finnes och mycket att värdera. Dess smak är måttligt stickande och besk, som den bör vara för dietetiskt bruk, något mildare än hos Skedörten. Den är isynnerhet god att tillgripa om våren, och dess bruk hos oss liksom i Tyskland skulle visst lindra mången olägenhet af den långa vintern. Man äter Källkrassen icke blott som sallat i ymnighet, utan äfven stundom

på smör och bröd". Han rekommenderar också att, såsom på somliga ställen i Tyskland brukas, anlägga dammar till växtens odling, hvilket lätt skulle låta sig göra, isynnerhet i Skåne. Den skulle då kunna försändas såsom handelsvara, antingen inpackad i tunnor eller inlagd i ättika för att sedan med matolja och socker tillredas till sallat.

Källkrassen har sedan gammalt varit berömd som skörbjuggsört och nyttjades mest som vårkur. Dess officinella namn var Nasturtium aquaticum, och man hade på apoteken isynnerhet den utpressade saften mot skörbjugg och "lefverns förstoppningar". En god skörbjuggsdryck erhåller man också genom att låta Källkrasseblad och påslagen het vassla, som man ystat med cremor tartari eller citron, stå några timmar i täppt kärl. — Örtståndet kan dessutom kokas som spenat och ätas till kött. Men hurusomhelst växten användes, utmärker den sig genom sin löshet, så att knappt något behöfver bortrensas. Fröen smaka som senap.

Fuchsius (1542) kallade växten Sisymbrina Cardamine, Bauhin (1671) Nasturtium aquaticum supinum. Leche anmärkte den "vid Lackalänge, Helsingborg på Himmelriks-Strætet, Ystad", och Linné beskref den sedan i Skåne-resan (sid. 278).

b) Blommorna gula. Bladen pardelade.

2. Skogs- eller Strandkrassen

(Nasturtium silvestre Br. — **Sisymbrium silvestre** L.)

har mångårig, krypande eller grenig rot, fotshög, vanligen uppstigande, hård stjelk, temligen smalt pardelade och m. e. m. tandade blad och jemnbreda, tvåeggadt-plattade skidor, hvilka äro 5—8 gånger längre än det mycket korta stiftet. Sidoklasarna utgå ur bladvecken. Fodret är gult, kortare än den temligen mörkgula kronan. Skidorna äro nära $\frac{1}{2}$ tum långa, m. e. m. krökta, yngre nästan trådsmala; fröen enradiga, omkring 10 i hvart rum.

Växer på fuktiga betesmarker, vid sandiga skogsvägar, på sandiga eller grusiga stränder, i södra och medlersta Sverige, ymnigast kring Mälaren. — F. ö. i nästan hela Europa; dessutom i Persien, Siberien, China, på Nya Holland. — Blommar i Juli, Aug., till medl. Sept.; mognar i Aug., Sept. — Skidorna uppbrista sällan ordentligt, utan bli vanligen oordentligt krökta och liksom borttyna.

Skogskrassen anmärktes först (som svensk) i Skåne af E. Rosén (Obs. Scan. sid. 31) och i Bohuslän. Linné tyckes icke egnat den någon synnerlig uppmärksamhet. I första upplagan af Flora suec. upptager han den icke alls, och i den andra har han för densamma inga

andra växorter än Skåne och Bohuslän. Den har skarp och bitter smak och kan således icke nyttjas till mat (ɔ: Vildkrasse, Eruca silvestris FUCHSIUS, 1542).

* Nasturtium anceps Whlnb. har mångårig och icke sällan knölig eller flerstjelkig rot, nästan lyrlikt-pardelade nedre blad och nästan lansettlika, tvåeggade skidor, hvilka äro 3—4 gånger längre än stiftet och i hvart rum innesluta omkring 10 tvåradiga frön. Växer i Skåne och medlersta Sverige (mest kring Mälaren), på Öland och Gotland. Blommar i Juni, Juli; mognar i Juli, Aug. — Kronbladen bli stundom kortare än foderbladen (Fr. Mant. III och Herb. norm.). — Whlnb. Flora upsal. n. 426 (Sisymbrium).

3. Kärrsenapen

(Nasturtium palustre DC. — **Sisymbrium amphibium** β L.)

är ettårig, icke sällan nära fotshög, mörkgrön, ofta något brunaktig, upprät. Bladen, särdeles de nedre, äro lyrlikt-pardelade; basen, isynnerhet de öfres, öronlikt-omslutande och hårkantad. Sidoklasarne utgå ur bladvecken. Blommorna äro oansenliga; kronan blekgul, lika stor eller något mindre än det grönaktiga fodret. Skidorna äro aflånga, nästan uppsvälldt trinda och trubbiga, omkr. 40-fröiga, och bli slutligen lutande; stiftet är mycket kort.

Växer på kärrängar och stränder (helst der marken uttorkar under sommaren) samt andra m. e. m. våta ställen, såsom vid diken, vägar och gator, på åkrar och gårdar (allm.). — Utbr. nästan hela Europa undant. Portugal, Spanien, Grekland och Turkiet; dessutom anmärkt i Orienten, Siberien, China och norra Amerika. — Blommar hela sommaren till ini Sept.; mognar i Juli, Aug.

LINNÉ, som i sina Herbationes upsalienses och sin Flora suecica ed. 1 upptog denna växt som egen art, förenade den sedan, underligt nog, med nästa, "kanske mera såsom en upp i landet (från vattnet) förlupen besynnerlig urartning än såsom en afart i egentlig bemärkelse" (Whlnb.). Annars liknar den till skidorna mycket Källkrassen.

De ymniga fröen kunna nyttjas som senap, hvadan namnet.

4. Vattenrättikan

(Nasturtium amphibium Br. — **Sisymbrium amphibium** α L.)

är mångårig, temligen storväxt, och har knöligt grenig eller nästan tapplik rotstock, hvilken om hösten icke sällan alstrar skott med stora, lyrlika blad, nästan liknande Rättikans. De egentliga stjelkarne äro temligen uppblåsta, stå vanligen till en stor del under vattnet, hvari örten växer, icke sällan bärande kammlikt delade blad (liknande Hottonians). Utom vattnet äro bladen dels (lyrlikt) pardelade (de nedre), dels lansettlika, glest eller inskuret-sågtandade (de öfre); stundom (på

uttorkade ställen) äro alla bladen hela. Blommorna äro alldeles gula, nästan dubbelt längre än de andra arternas; kronan längre än fodret. Skidorna uppblåsta, kort-elliptiska, nästan klotrunda; stiftet långt.

Växer i åar, bäckar, sjöar och vid deras stränder, icke sällan bland Kolvass och helst på gyttjebotten, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste och Sicilien, Sardinien, Grekland, Turkiet; i Canada (enligt HOOKER). — Blommar i Juli, Aug.

Vattenrättikan står nästan alltid under vatten med sina nedre delar, så att den med skäl kan kallas mera "amphibisk" än samslägtingarne. Dess egenskaper äro uretiska och antiscorbutiska (örten skall ock, såsom vidrigt besk, gagna mot maskar), nästan som Rättikans, med hvilken den till rot och en del blad äger någon likhet, hvadan namnet. Också heter den hos BAUHIN (1671) Raphanus aquaticus (alter och rapistri folio), hos DILLENIUS Radicula palustris.

3. SILICULOSÆ
(Kortskidade).

Skidan kort och bred (högst dubbelt längre än bredden).

A) Skidans mellanvägg bred. Rotämnet rygglagdt; hjertbladen plana.

18. **Camelina** Cr.

Foderbladen uppräta. Kronbladen hela (blekgula). Körtlarne 4, två under hvar ensam ståndare, kort-kägellika. Skidan omvändt-äggrund eller nästan klotrund, m. e. m. päronlikt uppsvälld; skalen mycket kullriga, krönta med ett smalt utskott, som är vidväxt det trådlika stiftet (hvilket således lossnar med skalen då skidan brister). Fröen talrika, okantade. — Ettåriga, vanligen 1—1½ fot höga örter med temligen smala (m. e. m. lansettlika), bredbasiga och pillikt omslutande blad (ɔ: Myagrum sativum L.).

1. **Sanddodran**
(Camelina silvestris Wallr.)

är temligen stadig och tätbladig, något blåaktigt grön, vanligen hårig, och har m. e. m. spetsadt lansettlika, helbräddade eller glest småtandade blad och rundtrubbigt omvändt-äggrunda (långt päronlika), kantade, prickiga, temligen hårdskaliga (derigenom mindre uppsvällda) skidor med långt stift (högst dubbelt kortare än skalen).

Växer på sand- eller grusmark, åkrar o. s. v., särdeles i södra och medlersta Sverige. — F. ö. i Norge, Holland, Belgien, Frankrike, Ita-

lien, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, södra Ryssland; i Caucasien, Siberien. — Blommar i Juni och Juli; mognar mot slut. Juli. — Omvexlar glatt, samt med större eller mindre skidor.

Luktar lök. Kallas Dodra i Upland, Döra, Döre i Skåne och Småland, Dåde i Ångermanland.

Först upptagen bland svenska växter i Fries' Novitier (anm. på Öland 1818). Fries anmärker att redan Bauhin och de andra gamle botanisterna kände växten under benämningen Myagrum silvestre, men att Linné icke uppmärksammade den ehuru den är allmän vid Upsala (i hans Species utgör den Myagrum sativum α).

* C. sativa Fr., som har smalare (smalt omvändt-äggrunda) och smalt kantade, svagt nätådriga skidor med kortare stift, odlas i södra Sverige och träffas derstädes och (bäst) på Gotland nästan vild eller som ogräs på linåkrar. Blommar i Juni, Juli. — Fröen lemna ymnig, både i köket och hushållet användbar olja. De gamle botanisterna (Dodonæus, Bauhinus) upptogo växten såsom Myagrum sativum; Linné upptog den (i Species) såsom densammas β. Fries bestämde arten närmare (Nov. mant. III).

2. Lindodran
(Camelina foetida Fr.)

är mera rent grön, temligen spenslig och mjuk (sålunda äro blomskaften så slaka att de nedre skidorna slutligen hänga), och har tunna, temligen bugttandade eller parskurna blad och tvärtrubbiga eller nästan intryckta, bredt- eller nästan klotrundt-omvändt-äggrunda (kort päronlika), tunnskaliga, mycket uppsvällda, nästan okantade, svagt nätådriga skidor (större än hos Sanddodran) med vanligen kort stift.

Växer på linåkrar (från Skåne till Jemtland), ett mångenstädes ymnigt ogräs. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. Brittanien, nästan hela Italien, Grekland och Turkiet, medlersta och norra Ryssland); i Caucasien. — Blommar nästan hela sommaren, men mest i Juni, Juli.

Växten är icke sällan till odlarens harm så ymnig, att linåkrarne, der den växer, stå alldeles gula under dess blomning. På dess växställe häntyda också benämningarne Hörkäring (Vestergötland; hör = lin), Vildlin (Gotland) och Dårlin (Nerike).

Fries upptog i sina Novitier denna art under slägtet Camelina (C. dentata). I sin Nov. Mant. III bestämde och beskref han den närmare (såsom C. foetida) och utredde dess synonymi. Bauhin kallade växten Myagrum foetidum. Den är Myagrum sativum Linné i Flora suec. och M. sativum γ i Species.

Såsom af det föregående synes, kände (eller upptog) Linné blott en Camelina som svensk. Fries bestämde i sina Novitier (1815—18) trenne, hvilka han upptog såsom underarter till Camelina sativa; i Mant.

III upptager han desamma såsom egna arter och som sådana antagas de nu vanligen. Märkligt är att BAUHIN och nästan alla gamla botanister kände (och benämnde) dessa tre arter sådana som FRIES nu återställt dem sedan LINNÉ (i Species) indragit dem såsom varieteter under sin Myagrum sativum. I Mant. III behandlar FRIES särdeles utförligt dessa växters karakteristik, synonymi och historia.

Dodrornas frön äro rika på olja, som så länge den är frisk är en ganska god matolja, men annars kan nyttjas som bomolja. Den osar mindre och brinner längre än rofolja samt stelnar icke lätt i köld.

B) Skidans mellanvägg bred. Rotämnet kantlagdt; hjertbladen plana (Alyssineæ).

19. Cochlearia L.
(Skedört-slägtet).

Foderbladen utstående. Kronbladen hela (hvita). Körtlarne (4 eller) 2, under de ensamma ståndarne. Skidan m. e. m. rundad eller oval och uppsvälld; skalen mycket kullriga, med stark ryggnerv. Fröen talrika, knottriga, okantade. — Ett- (eller två-)åriga, glatta örter med köttiga blad (rotbladen långt skaftade, hjert- eller spjutlikt-njurlika) och behagligt skarp smak (ɔ: Skörbjuggsörter).

1. Vanliga Skedörten
(Cochlearia officinalis L.)

blir slutligen fotslång, med talrika grenar, och har äggrundt-elliptiska eller nästan rutlika, vanligen bugtigt eller vinkligt tandade stjelkblad (af hvilka åtminstone de öfre omsluta stjelken), långa blomklasar och nästan klotrunda (eller elliptiska) skidor.

Växer på hafsstränder i Bohuslän, Halland, Skåne och Blekinge (och ett par ställen i Småland). — Utbr. genom Europa undant. det södra och östra; på Island och Spetsbergen; i arktiska Amerika (enligt HOOKER). — Blommar mest i Juni och Juli.

Skedörtslägtets arter utgöra så verksamma antiscorbutiska (skörbjuggs-) medel att de, mer än andra, förtjena benämningen skörbjuggsörter. Mest användes dock denna, hvars örtstånd bör, enligt farmakopén, finnas på apoteken (pharm. Herba Cochleariæ). Men emedan torra växten är overksam, lägges den i sprit eller vatten att utdraga det verksamma, eller sönderskäras bladen och inläggas med socker till s. k. konserv att begagnas vintertiden (dosis 2 eller 3 lod om dagen). Verksammast — både såsom diuretisk och antiscorbutisk — är likväl den om våren utpressade saften, hvilken intages antingen ensam

eller i mjölkvassla (1 eller 2 lod dagligen); använder man örten såsom sallat om våren, blir dosis 4 till 6 lod. Utom mot skörbjugg berömmes växten mot gikt och andtäppa. Den kan med lätthet odlas i trädgård.

Då LINNÉ utgaf sin Flora suecica kände han endast genom KALM att denna art växte vild i Sverige (ɔ: Hab. in littoribus marinis oceani septentrionalis. P. KALM). Om densamma säger KALM sjelf (Vet. Ak. handl. 1743). "Denna förträffliga skörbjuggsört växer i stor ymnoghet bland klappurn och uti sanden vid stränder nästan på alla holmar (i Bohuslän)".

2. Danska Skedörten
(Cochlearia danica L.)

är i allmänhet mindre än föregående art, men har större blommor och skidor än denna. Stjelkbladen äro äggrundt eller rutlikt triangellika, grundt 3—5-flikiga (stundom helbräddade), alla skaftade. Blomklasarne äro korta. Skidorna rundadt-äggrunda (eller elliptiska).

Växer på vestra, södra och medlersta Sveriges (till Roslagen) hafsstränder. — Utbr. Skandinavien (undant. Lappland), Holstein, Oldenburg, Holland, Brittanien, nordvestra Frankrike, norra Spanien (Asturien); Island; arktiska Amerika enligt HOOKER. — Blommar mest i Maj och Juni.

Redan S. PAULLI tecknade i sin Flora danica (1648) denna art under benämningen Cochlearia danica (minor erecta och altera repens). Under detta namn upptages den också bland Fuiréns gotländska och blekingska växter (på Ternö i Blekinge och på Carlsön vid Gotland). LINNÉ anmärkte den 1741 på Öland och Gotland ("växer vid hafsstränder här och der"), LECHE nästan samtidigt i Skåne. Den upptages också i Bromelii Chloris gothica (1694).

* Pepparroten (Cochlearia Armoracia L.). Förvildad i södra och medlersta Sverige. — Skidornas skal sakna ryggnerv, hvadan man bildat ett eget slägte ɔ: Armoracia (A. rusticana).

20. Lunaria L.

Foderbladen slutna, två puckliga nederst. Kronbladen hela (blekröda eller rödvioletta, stundom hvita). Körtlar 2 stora vid de ensamma ståndarne (och med en liten på hvar sida). Skidan alldeles platt, nästan oval (hos vår art), smalnande till ett långt skaft (carpophorum); skalen plana, nervlösa. Fröen temligen talrika (men många outbildade), vingkantade; deras strängar långa och vidväxta mellanväggen. — Märket tvåläppigt.

1. Månviolen
(Lunaria rediviva L.).

En mångårig, omkring alnshög, något hårig, storbladig, storblommig och storskidig ört, kanske den prydligaste bland våra inhemska Korsblommor. Bladen äro hjertlika, m. e. m. spetsade, hvasst tandade, de nedre stundom handsbreda. Kronbladen omkring ½ tum långa. Skidorna äro nära 1 tum breda och 2 tum långa; deras skaft är tumslångt, nästan trådlikt. Fröen äro njurlika, 3—4 linier breda.

Växer i lundar och vid skuggiga bergväggar i Skåne, på Kinnekulle och vid Uddevalla. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och vestligaste samt Italiens och Greklands öar, Turkiet. — Blommar i Juni, Juli. — Blommorna lukta väl om natten.

Månviolen bildar präktiga stånd, hvilka då de blomma påminna om syrenen i våra trädgårdar, både till lukt och färg, hvilken sednare dock kan vara högre och blekare i samma blomklase. De stora, bleka skidorna gifva sedan växten ett eget utseende, isynnerhet då skalen lossnat och de egendomligt glänsande mellanväggarne sitta blottade.

Redan Leche anmärkte Månviolen "på ön Lybeck vid Krageholm, men ymnigare vid Öfvedskloster" (Lech. Prim.), och i Vet. Ak. handl. 1744 säger han att den "växer på sidländta och skuggrika ställen på Lybeks ön vid Krageholm och i Öfvedsklosters skog" och att den "är en ansenlig växt: blomstren äro lika dem på trägårds Hesperis och hafva samma lukt". Linné anmärkte växten på åtskilliga ställen i Skåne (Fl. suec. : Lunaria annua) och på Kinnekulle, "der den vistes oss af Herr Lidholm i Hellekis djurgård" (vestgöta-resan sid. 62). Retzius (Obs. I) upplyste att vår art icke var, såsom man hittills ansett, L. annua, utan denna.

21. Farsetia Br.

Foderbladen uppräta. Kronbladen tuklufna (hvita). Körtlarne 4, korta, rundade, plattade, en på hvar sida om de ensamma ståndarne, hvilkas inre kant nederst bildar en tand; de parvisa ståndarne nedtill kantade. Skidan elliptisk; skalen något kullriga. Fröen kantade, åtm. 6 i hvart rum.

1. Sandhvitan
(Farsetia incana Br. — Alyssum incanum L.).

En mång- (eller nästan tu-)årig, omkring fotshög (½—1½ fot), nästan upprät ört, som merendels är alldeles beklädd med små stjernlika hår och derigenom gråhvit, hvadan artnamnet (ɔ: Grådodra Lilj.). Stjelken (eller stjelkarne) är stadig och hård, slutligen nästan träig, upptill

vanligen delad i uppstående grenar. Bladen äro nästan lansettlika, omkring $1\frac{1}{2}$ tum långa. Blommorna äro talrika, temligen stora (nära 4 linier breda), rent hvita. Skidorna nära 2 linier breda, nästan tilltryckta; stiftet långt.

Växer på torra, sandiga eller grusiga ställen, i södra och medlersta Sverige, mest i vestra Skåne (vid vägar och på åkrar); i de andra landskaperna dels icke alls dels mycket spridd (sälls.) och troligen på de flesta ställen (såsom vid Stockholm) icke ursprunglig. — Utbr. nästan endast medlersta och östra Europa till Siberien.

Blommar i Juli och Aug.; mognar från börj. Aug. — På skuggiga ställen blir hårbeklädnaden mera spridd och växten derigenom nästan rent grön.

Sandhvitan lärer temligen gerna ätas af får och getter, äfven något af kor, men alldeles ratas af hästar. "Det synes som skulle dessa sistnämnde djur tillika med svinet minst finna sig vid de så kallade skörbjuggsväxterna, antingen de äro mindre behöfliga eller föga passande för en sådan natur" (Whlnb.). Bien besöka flitigt blommorna.

Redan de gamle botanisternas benämningar på denna växt häntyda på dess gråa hårbeklädnad. Så kallade Clusius (1601) densamma Thlaspi incanum (machliniense), Bauhin (1671) Thlaspi fruticosum incanum o. s. v. Leche upptäckte växten som svensk i åkrar mellan Lund och Malmö (Primit.); Linné upptager den i första upplagan af Flora suec. såsom anmärkt endast mellan nämnde städer, och ännu i den andra upplagan känner han den endast som skånsk.

22. Alyssum (L.)

Foderbladen uppräta. Kronbladen (hos vår art) urnupna (blekgula). Ståndarsträngarne okantade; vid de ensamma en smal, nästan stränglik tand (borst) på hvar sida (ɔ: Psilonema Mey.). Skidan (hos vår) kretsrund och urnupen, plattad; skalen kullriga i midten. Fröen okantade, 2 i hvart rum.

1. Grådodran
(Alyssum calycinum L.).

En ettårig, genom sin stjernlika hårbeklädnad m. e. m. hvitgrå, vanligen ända nära marken grenad ört. Då den börjar blomma är den endast 3 eller 4 tum hög, men blir sedan merendels 5—8 tum. De nedre bladen äro nästan omvändt-äggrunda, de andra spad-, tung- eller nästan lansettlika. Blommorna äro talrika, men små. Kronbladen bli slutligen (och torkade) nästan hvita; foderbladen äro varaktiga, omkring dubbelt kortare än skidan.

Växer på sandiga backar och annan torr mark, i Skåne, Blekinge, Småland, Upland, Vermland, på Öland och Gotland, dock endast på några spridda ställen (sälls.) men vanligen sällskapligt. — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien, Mindre Asien. — Blommar i Maj och Juni. FRIES upptäckte Grådodran (som svensk) vid Brösarp i östra Skåne, 1823 (Mant. I).

23. Draba L.

Foderbladen uppräta eller något utstående. Kronbladen hela eller tudelade (hvita eller gula). Körtlar 2, under de ensamma ståndarne, men vanligen otydliga. Skidan nästan elliptisk eller oval, smalare eller bredare, plattad; skalen plana, med svag eller i ådror upplöst ryggnerv. Fröen talrika, släta.

a) Kronbladen hela eller urnupna.

*) Ettåriga arter med bladig stjelk, utan rot- eller grenskott.

1. Lundnageln
(Draba muralis L.)

är spenslig, men icke sällan nära fotshög, än långt- och uppståendegrenig, än enkel (då vanligen mindre), och har hjertlikt äggrunda, såg tandade, håriga blad och hvita, talrika men mycket små (endast $\frac{1}{2}$-linie långa) blommor i slutligen långa och glesa klasar. Ståndarne äro endast 4. Kronbladen hela. Skidorna äro smalt-elliptiska, glänsandeglatta, utspärrade, omkring $1\frac{1}{2}$ linie långa, på något längre skaft; fröen omkring 12.

Växer i (helst steniga eller klippiga) lundar, på skogiga eller buskiga backar, bland stenar (och på eller vid skuggiga murar), i södra och medlersta Sverige, utom i vestra delen (Halland, vestra Småland, Bohuslän), sälls. — Utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste samt södra Spanien, Greklands öar, Turkiet; i Algerien, Caucasien, vestra Siberien; i Förenta Staterna (Montreale); på Japan enligt SIEBOLD. Blommar i Maj och Juni.

Redan FUIRÉN anmärkte Lundnageln på Ternö i Blekinge. LINNÉ fann den först på Gotland vid Fläringe kyrka (beskr. gotl.-resan, 192) och han upptager den ännu i Flora suecica endast för detta ställe (och "etiam Upsaliæ visa"). Egentligen borde han benämnt denna art, som mera växer i lundar o. d., D. nemorosa, och nästa, som älskar grusbackar och murar, D. muralis, då han deremot lät de båda arterna liksom byta namn med hvarandra. BAUHIN kallade växten Bursa pastoris major loculo oblongo.

2. Backnageln
(Draba nemorosa L.)

är i allmänhet lägre, hårigare och mera utbredt grenig än förestående art, men kan också (på beväxtare ställen) bli lägre, glattare och enklare (omvexlar mellan 2 och 6 tum). Bladen äro äggrunda eller nästan ovala, sågtandade, stundom något violetta, de nedre nästan rosettlikt närmade. Blommorna gula, något större än hos Lundnageln; kronbladen urnupna; ståndarne 6. Skidorna äro smalt-elliptiska, vanligen småludna, omkring 2 linier långa, på 4—5 liniers skaft. Fröen äro nästan dubbelt mindre än hos Lundnageln, men talrikare (20—30).

Växer på torra backar, sandåsar och murar, i medlersta Sverige och Ångermanland (sälls.). — F. ö. i Norge (Kongsberg), Finland, medlersta och södra Ryssland, Galizien, Siebenbürgen, Ungern, Dalmatien, Piemont, Pyreneerna; dessutom på Ural, Caucasus och Taurus, Altai; i norra Amerika (nordvestra och subarktiska delarne) och på Japan.

Blommar från slut. April eller börj. Maj till in i Juni; mognar mest under Juni och bortvissnar sedan snart. — Strax den börjar blomma är den helt liten (kortstjelkig), men utväxer sedan m. o. m. och bildar merendels långa blomklasar. — Omvexlar stundom (Dalarne) med glatta skidor. — Der den växer är den gerna ymnig.

Linné uppställde denna art i första upplagan af sina Species Plantarum ("Hab. in Sueciæ nemoribus"), men förenade den sedan, såsom i Flora suec., med föregående art och nämner intet om utbredningen, liksom han ansett denna vara lika hos båda. Hartman upptäckte den "i vestra trakten af Gefle" (Vet. Ak. handl. 1818). Læstadius anmärkte växten i Ångermanland (Säbrå kyrka) 1824. Wahlberg skildrade och Hartman tecknade den mästerligt i Svensk Botanik.

**) Tuårig eller något varaktigare art med bladig stjelk, talrika rotblad och vanligen blomlösa blad- (rot-)skott.

3. Grånageln
(Draba incana L.)

är på alla sina gröna delar beklädd med små stjernlika hår och derigenom gråaktig. Stjelken är rak och stadig, enkel eller grenig, merendels omkring qvartershög, men omvexlar mellan 4 och 10 tum. Bladen äro sågtandade (hos små stånd icke sällan nästan helbräddade), äggrunda eller (alla eller de nedre) lansettlika. Kronbladen är urnupna, hvita. Skidorna lansettlikt-elliptiska eller lansettlika, sneda eller slutligen vridna, nästan uppräta, 3—4 linier långa.

Växer på torra ställen, ängar och gräsmarker, i medlersta Sverige, Vester- och Östergötland, på Öland och Gotland, vid Hernösand och i Herjedalen. — Utbr. Skandinavien, Island, Skottland, Pyreneerna, Dauphiné, Schweiz, Tyrolen, arktiska och medlersta Ryssland, Caucasien, Altai och norra Amerika (arktiska delen, Labrador, Klippbergen).

Blommar i Maj och Juni. — Omvexlar med gråludna och (Gotland, Öland, Vestergötland o. a.) glatta skidor. — De nedre blommorna uppkomma vanligen ur bladveck.

O. Celsius var den förste, som (1732) upptog Grånageln bland svenska växter ("Draba alpina"). Linné anmärkte den också under sin lappska resa, men inom det egentliga Sverige först på Gotland, 1741 (gotl.-resan, sid. 154 : D. upsaliensis i registret). I sin Flora suecicas 2:a upplaga lemnar han en temligen fullständig beskrifning på växten ("Hab. in Uplandia, nec non in Alpibus, et Gotlandia").

***) Mångåriga, genom rosettlika rotblad och täta rot- (gren-) skott m. e. m. tufviga arter med bladlösa eller svagt bladiga stjelkar.

4. **Hårnageln**

(Draba hirta L.)

är småhårig och något stjernluden och har mest omkring två-(1—4-) bladiga, nära qvartershöga stjelkar, glest (2—6-)tandade blad (rotbladen vanligen lansettlikt-tunglika och knappt 2 linier breda, de andra nästan äggrunda och bredare), hvita (stundom gulaktiga) blommor och nästan elliptiska eller lansettlika, merendels sneda, omkring 3 linier långa skidor; stiftet mycket kort.

Växer på (torra) klippor och berghällar eller i deras springor o. a. i fjelltrakterna. — Utbr. Lappland, norra Sverige och Finland, Norge, Skottland; Island, Spetsbergen; norra Amerika (arktiska och subarktiska delarne, Klippbergen, Kotzebys-sund). — Omvexlar mycket, särdeles till storlek och hårighet. Sålunda blir den än (på lägre, mera skyddade ställen) 5—10 tum hög, slak och spenslig, glesare hårig med smalare (lansettlika) skidor (ɔ: D. rupestris DC.), än (på högre, öppna ställen) kortare (2—3—4 tum), stadigare och hårigare, med icke sällan bladlösa stjelkar och bredare skidor (ɔ: D. scandinavica Lindbl.).

Solander upptäckte Hårnageln i Lappland och Linné upptog den först i tillägget till sin Fauna suecicas 2:a uppl. (Floræ Suec. Novit.) : "Solander, D. C., Lapponia, Alpes". Wahlenberg beskref och tecknade den sedan i sin Flora lapponica. Slutligen skildrade Wahlberg och tecknade Læstadius (ypperligt) densamma och dess märkligare varieteter i Svensk Botanik.

* Draba Wahlenbergii Htn har bladlösa eller enbladiga, glatta, vanligen 2 tum höga stjelkar, lansettlika, helbräddade, merendels något håriga blad, små, hvita (torra gulaktiga) blommor, nästan ovala, stora skidor, och växer på fjellen i Lule och Pite Lappmarker. — WAHLENBERG (upptäck.) Flora lappon. (D. androsacea). HARTMAN Handbok. 3:e uppl. WAHLBERG (och LÆSTADIUS) Svensk Botanik.

5. Luddnageln
(Draba nivalis Lilj.)

är tätare tufvig, småbladigare och småblommigare än de båda föregående arterna och har nästan alltid bladlösa, stjernludna, merendels, åtminstone äldre, 2 eller 3 tums blomstänglar, små, tunglika, helbräddade, något tjocka (tydligt ryggnerviga), tätt-askgrått-stjernludna blad (ɔ: D. muricella Whlnb.), endast linielånga, hvita eller hvitaktiga blommor (vårdslöst torkade bli de blekgula), och glatta, lansettlika, spetsade (sneda), omkring 3 linier långa och 1 linie breda skidor.

Växer på torra, steniga ställen på Lapplands fjellar, här och der allmän, men icke nära snögränsen (WAHLENBERG anmärker att den växer ymnigt på ett fjell der ingen snö finnes under hela sommaren), hvadan Liljeblads artnamn är mindre lämpligt. — Utbr. Lappland, arktiska Ryssland, Siberien, Norge; Island, Spetsbergen; arktiska Amerika, Labrador.

LILJEBLAD upptäckte Luddnageln i Torne-Lappmark 1788; han också beskref och tecknade den i Upsala Vet. Soc. handl. VI. WAHLENBERG skildrade den noga i sin Flora lapponica (: D. muricella). WAHLBERG omtalade och LÆSTADIUS tecknade växten i Svensk Botanik.

6. Fjellnageln
(Draba alpina L.)

har klart gula, temligen stora (kronbladen 2 linier långa) blommor på bladlösa, 2—3 (slutligen 5) tum höga, vanligen håriga, raka och stadiga stänglar, äggrundt-ovala, $1\frac{1}{2}$ linie breda skidor (trindare än hos de andra arterna) och lansettlika, helbräddade (blott stundom mycket glest sågtandade), temligen mjuka och gulaktiga, nära 2 linier breda och omkring $\frac{1}{2}$ tum långa blad; nedom dessa äro stam- (rotstock-)grenarne beklädda med smala, nästan agnlika lemningar efter de gamla bladen (ɔ: deras medelnerver).

Växer på torrare, klippiga eller steniga ställen, i de högre fjellen i Lappland och Herjedalen (Stora Midtåkläppen). — Utbr. Norge, norra Sverige, Lappland, arktiska Ryssland, Spetsbergen; arktiska Amerikas stränder, Melville-ön.

LINNÉ upptäckte Fjellnageln i Lappland och beskref den först i sin Flora lapponica, WAHLENBERG sedan närmare i sin. WAHLBERG skildrade och LÆSTADIUS tecknade noggrannt växten i Svensk Botanik.

b) Kronbladen tudelade, hvita (sl. Erophila DC.).

7. Vårälsklingen
(Draba verna L.)

är ettårig och har alla bladen samlade vid roten till en utbredd krets (rosett); de äro vigglikt-lansettlika eller ovala, spetsiga, glest tandade eller helbräddade. Blommande är växten endast 1—2 tum hög, men blir slutligen 3—6 tum. Kronbladen äro linielånga, utstående. Skidorna (isynnerhet de nedre) långt skaftade, vanligen ovala eller upptill bredare. Fröen äro talrika (30—50), rundade.

Växer (allm.) på torra och sandiga ställen, såsom backar, gärden och åkrar, i södra och medlersta Sverige (till Ångermanland). — Utbr. Europa undant. det nordligaste; Caucasien, vestra Siberien, norra Amerika (Canada till Virginien).

Blommar från slut. April till omkring medl. Maj eller börj. Juni; mognar från slut. Maj till slut. Juni och borttorkar sedan strax. Enligt Bjerkander blommar den redan vid 3° värme. — Bladen omvexla till beklädnaden, än beströdde med små, dels enkla dels 2—3-greniga hår, än nästan glatta. Skidorna likaledes än längre än kortare (bredtelliptiska).

Vårälsklingen utvecklas så bittida om våren att icke många utom botanisten komma att skåda den lilla växtens tidigaste blomning. Men den enkla mossbetäckta klippan eller stenen, på hvilken dess frön grott och små bladrosetter med sin knopp bildats om hösten, och hvilken de småtäcka blommorna nu kläda helt hvit, — botanisten glädes icke mer åt den mest putsade trädgårdsrabatt än åt den obetydliga växten, hvilken han helsar såsom ett vårtecken. Dock — våren låter vanligen ännu vänta på sig någon tid, och icke sällan kommer snö och täcker marken, ja hela den lilla blomman. Men denna är icke ömtålig; den sluter sin krona och solen kommer snart till dess bistånd; snön smälter och vattnar mossan, som grönskar omkring Vårälsklingens små bladrosetter, hvilka sedan vintern draga något i rödt och bryta sig mot mossans renare grönska. Men snart har växten blommat ut, dess skidor mogna, och Vårälsklingens sändning är slutad; den lemnar en skådeplats, der den kunde visa sig nästan ensam, och der dess vanligen mera bemärkta systrar nu uppträda. (Lecoq).

Vårälsklingen kallas i Småland o. a. i Götarike Vårråg-blomma, emedan den i de trakter, der vårråg brukas, genom sin blomning antyder att tiden för dess sådd är inne. Några omedelbart nyttiga egenskaper känner man väl icke hos densamma, men den är dock alltid välkommen såsom en bland de aldra tidigaste vilda blommor, och en,

om ock temligen ringa och oansenlig, vårens budbärare. Emellertid ersättes icke sällan växtens litenhet genom dess ymnighet, så att den kan alldeles kläda somliga ställen på de torraste och magraste backar och marker med sina hvita blommor. Mot natten och likaså under regnväder lutar och slokar blomklasen för att skydda blommorna och deras pollen (frömjöl).

LINDBLOM lemnade i Botan. Notiser för 1839 en "Öfversigt af Skandinaviens Draber", innehållande utförliga beskrifningar å dessa växter, deras utbredning och synonymi, och i Vet. Ak. handl. för samma år (tryckta 1841) en monografi öfver sagde växter. Sednare (Bot. Not. 1841) meddelade han tillägg härtill.

C) Skidans mellanvägg temligen smal. Rotämnet rygglagdt; hjertbladen vikta tillbaka på tvären.

24. Subularia L.

Foderbladen nästan uppräta. Kronbladen hela (hvita). Märket sittande, punktlikt. Skidan smalt och trubbigt oval, uppsvälld, obetydligt hoptryckt från sidorna (en riktigt mogen skida är i tvärsk. lika bred som mellanväggen); skalen mycket kullriga, nervlösa, längs midten veckade till en trubbig köl; rummen 4-fröiga.

1. Sylörten
(Subularia aquatica L.)

En ettårig, liten, endast 1 eller knappt 2 tum hög ört (bland de minsta i hela ordningen). Bladen äro syllika, icke sällan utkrökta, alla samlade vid den trådiga, hvita roten. Stängeln (eller stänglarne) är föga längre än bladen, nedkrökt eller uppstående, och bär en gles och krokig klase med endast några få och mycket små ($\frac{3}{4}$ linie långa) blommor; kronan obetydligt större än fodret. Skidorna äro nära $1\frac{1}{2}$ linie långa.

Växer på sandiga eller grusiga stränder (sötvattens-), i och vid vattnet eller på ställen som tidtals stå under vatten, isynnerhet i skogs- och bergstrakter. — Utbr. Skandinavien, medlersta Ryssland, Ungern, Galizien, norra Tyskland, Belgien, Pyreneerna, Brittanien; norra Amerika (Maine).

Blommar i Juli och Aug.; mognar i Aug. och Sept. — Under vattnet blommar den väl men med slutna blommor (clandestine).

I sin Flora lapponica upptog LINNÉ först Sylörten bland svenska växter. I Flora suecica meddelar han åtskilligt rörande dess karakteristik och slägtskapsförhållanden.

D) Skidans mellanvägg smal. Rotämnet kantlagdt; hjertbladen plana (Thlaspideæ).

25. Thlaspi L.

Foderbladen m. e. m. uppräta. Kronbladen hela (hos våra hvita). Körtlarne 4 eller 6. Skidan platt, rundad eller omvändt-äggrund, starkt urnupen; skalen högt-båtlika, med vingkantad köl; rummen 4—8-fröiga. — Glatta örter med små blommor.

1. Penningskidan
(Thlaspi arvense L.)

är ettårig, $\frac{1}{2}$—1 fot hög (stundom högre), något blekgrön, och har något köttiga, aflånga, trubbiga, glest bugtsågade eller helbräddade, till större delen pillikt-omslutande blad (endast de nedersta, hvilka vissna snart, äro långt och nästan lansettlikt omvändt-äggrunda), och nästan kretsrunda (nedtill obetydligt smalare), 12—16-fröiga, smalt-urnupna, bredt kantade skidor, hvilka äro stora som ören och liknats vid slantar, hvadan växtens svenska benämningar Penninggräs, Punggräs, Skillingar (Skåne).

Växer på åkrar och gärden, i trädgårdar (ogräs), bland grus o. a. (allm.). — Utbr. genom hela Europa (undant. Portugal, Grekland), Siberien; naturaliserad i norra Amerika (Canada till Pensilvanien).

Blommar bäst under Juni och Juli, men icke sällan också mycket längre; börjar icke sällan mogna redan i Juni. — Blommorna äro större än hos de båda andra arterna. Fröen strimmiga.

Denna växt väcker större uppmärksamhet genom sina skidor än med sina blommor. Emellertid har man iakttagit att de sednare sloka, liksom till sömn, mot natten. Hela örten har, isynnerhet i blommorna, en temligen svag löklukt men starkare löksmak (ɔ: Jemtl. Trädeslök). Denna smak meddelar sig mycket åt både mjölken, smöret och köttet då kor och oxar fått äta växten, hvilket de gerna göra. Fröen smaka skarpa och likaledes lökaktigt; de ge mycken olja. — Penningskidan är säkerligen det "Skärffrö", som omtalas i Byggningabalken med förbud att utså på annor mans åker. — Dodonæus (1616) kallade växten Thlaspi latius och Bauhin (1671) T. arvense siliquis latis.

2. Hjertskidan
(Thlaspi perfoliatum L.)

är ettårig, omkring qvartershög, temligen blåaktigt grön, och har nästan helbräddade, temligen hårda blad, rotbladen m. e. m. rundade, varaktiga, stjelkbladen hjertlikt-äggrunda och omslutande, och omvändt-hjertlika

(bredt-urnupna), upptill kantade, omkring 8-fröiga skidor, hvilka äro nära tredubbelt mindre än hos föregående art.

Växer på stenig eller grusig mark och i åkrar, på Öland och (inkoml.) ett par ställen i Upland. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det nordligaste; i Algerien, Persien, Caucasien, Siberien.

Blommar i Maj, Juni. — Blommorna sluta sig om qvällarne.

Fries upptäckte denna art som svensk på Öland (1824) och skildrade den i sina Novitier (jfr Mant. III).

* Thlaspi alpestre L. är mångårig, har bladskott vid roten, smala, hjertliktomslutande stjelkblad och vigglikt (nästan triangulärt) omvändt-hjertlika, upptill kantade, 8—10-fröiga skidor. Växer på skogsbackar, sälls. (Norrköping; Södermanland och Upland på ett par ställen). Först upptagen som svensk i Fries' Novit. Mant. III.

26. Teesdalia Br.

Foderbladen uppräta. Kronbladen hela (hvita), de två yttre större. Ståndarne (åtm. de pariga) med bihang vid basen. Skidan plattad, nästan rundad, urnupen; skalen båtlika med smalkantad köl; rummen 2-fröiga.

1. Vallkrassen

(Teesdalia nudicaulis Br. — **Iberis nudicaulis** L.).

En liten (2—4 tums), ettårig ört. Bladen äro rosettlikt samlade vid roten, lyrlikt-bugttandade, endast tumslånga, icke sällan rödaktiga. Blomstänglarne vanligen flera, den innersta (centrala) upprät och bladlös, de andra uppstigande, bärande ett och annat litet lansettlikt blad. Blommorna äro små, nästan knippvisa. Skidorna något öfver 1 linie breda och långa.

Växer på torr, helst sandig eller grusig mark i södra Sverige. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Turkiet, Greklands öar, nästan hela Italien); i Algerien, på Madeira.

Blommar under våren (börjar redan i April) till ini Juni; mognar i Juni, Juli.

Vallkrassen "hörer till de stängelbärande vårväxter, som hastigt uppskjuta sin blomning ur den ännu mustiga jorden, för att snart sätta frö och sedan, innan rätta sommartorkan kommer, alldeles försvinna. Endast fröen bli då qvar på jorden för att om hösten af fuktigheten växa till nog stora plantor, som nästa vår kunna gifva stänglar". Whlnb.

Linné anmärkte Vallkrassen på Öland (12 Juni 1741), Böda socken, Grankulla by "bland sandbergen mellan träden" (beskr. öländska resan, sid. 139); Leche nästan samtidigt i Skåne. Dodonæus kallade

den (1616) Bursa pastoris minor, TABERNÆMONTANUS (1625) Nasturtium petræum.

E) Skidans mellanvägg smal. Rotämnet rygglagdt; hjertbladen plana (Lepidineæ).

27. Capsella Med.

Foderbladen nästan uppräta. Kronbladen hela (hvita). Körtlarne 4, bredvid de ensamma ståndarne (bildande nästan en ring). Skidan platt, triangellikt-omvändt-hjertlik; skalen båtlika med okantad köl; rummen vanligen 8- eller 10-fröiga.

1. **Pungörten**

(**Capsella bursa pastoris** Mnch. — **Thlaspi bursa pastoris** L.)

En ettårig, småblommig, vanligen 5—10 tum hög, än nästan glatt än m. e. m. (enkelt- eller grenigt-) hårig ört. Rotbladen äro rosettlikt närmade, vanligen lyrlikt pardelade eller de nedersta endast bugtbräddade; stjelkbladen pillikt-omslutande, partandade eller helbräddade. Stjelken (eller stjelkarne) är merendels delad i raka, slutligen långa, blomgrenar (klasar). Fröen äro ganska små.

Växer nästan allestädes, utom på mycket våt mark, men mest på odlade ställen såsom på åkrar och i trädgårdar, vid vägar eller nära hus och gårdar (mycket allmän). — Utbr. hela Europa och nästan alla länder både i gamla och nya verlden, ehuru i många troligen endast inkomling, såsom i norra Amerika enligt TORREY och GRAY. Vid Messina samlade förf. den med mogna skidor i medl. Mars.

Blommar hela våren, sommaren och hösten; mognar icke sällan redan i Maj, Juni. Omvexlar mycket till storlek (från 2 tum till nära 1 aln), beklädnad (hårigare eller glattare) och blad (hela, bugtskurna, parskurna, pardelade, nästan dubbelt pardelade). Stundom sakna blommorna kronblad (ɔ: Capsella apetala Opiz), men då äro ståndarne vanligen 10 (ɔ: kronbladen ombildade till ståndare). De gamle botanisterna (t. ex. BAUHIN) upptogo dessa varieteter såsom egna arter (ɔ. Bursa pastoris major, media m. m.), men hvilka LINNÉ (först i Flora lapponica) samlade till en enda.

Pungörtens toppar och unga grenar hafva skarp smak och uppväcka hetta på tungan. Fröen har man i sednare tider rekommenderat mot frossan. Småfoglar äta dem. Örten har redan i äldre tider — stött och blandad med andra saker — använts såsom frossmedel att binda på pulsarna (Palmbergs Örtekrants). Bland örtens "dygder" i Arvidh Månsons Örtabok är att den stämmer näsblod om den hålles i

handen "tils thes hon varder varm". — För skidorna kallar allmogen örten stundom Herdepungar, Nåldynor; i södra Sverige Lomme- eller Taske-gräs. Också är det egentligen genom dessas temligen egna skapnad, som växten gör sig något bemärkt; kanske äfven, strax om våren, med sin vackra bladrosett. Men blommornas mindre ansenlighet ersättes af en blomning, som räcker, vanligen genom flera generationer, så länge marken är bar, och af växtens förmåga att trifvas på nästan alla lokaler, i nästan alla klimater, och hvari knappt någon annan fanerogam torde kunna mäta sig med Pungörten.

28. Lepidium L.
(Krasse-slägtet).

Foderbladen något utstående. Kronbladen hela (hvita). Körtlarne 4, vid de ensamma ståndarne. Skidan något uppsvälld, nästan rundad eller äggrund; skalen båtlika, kölade; rummen 1-fröiga. — Blommorna små.

1. Bitterkrassen
(Lepidium latifolium L.)

blir 1—1½ aln (stundom 2 eller nära 3 alnar) hög, är mångårig, mycket grenig och mång- (men mycket små-)blommig, och har lång och tjock rot (rotstock) samt glatta (något tjocka), utom vid basen sågade blad, de nedersta (rotbladen) långt skaftade, äggrunda eller smalare, stora (8—10 tum långa, stundom alnslånga), de andra äggrundt-lansettlika. Blommorna bilda vippor eller en stor grenig vippa. Skidorna äro små, okantade och helbräddade, äggrundt-elliptiska, småhåriga, (många toma).

Växer på eller nära hafsstränder i Skåne (ymnig vid Landskrona), Bohuslän, på mycket spridda ställen i Blekinge och Småland, samt på ett ställe på Gotland. — Utbr. hela Europa utom det nordligaste; Caucasien, Algerien, Egypten. — Blommar bäst i Juli, Aug., men ock sedan ända till Oct.

Bitterkrassen är bland våra största Korsblommor, både till storlek och utseende icke olik Pepparroten. Den lärer varit mera bekant och använd hos de gamle (ɔ: Plinii Lepidium enligt Dodonæus) tills den utträngdes af Pepparroten, Senapen och andra Krassarter, så att den numera icke brukas mycket. "Orsaken dertill, säger Wahlenberg, tyckes ligga i dess större salta bitterhet (ɔ: Bitterkrasse) och i en vidrighet, som är något lökaktig. Roten är visst så skarp som pepparrot och brukas någon gång i dess ställe"; den har ock användts i vassla mot vattensot. Bladen nyttjas på somliga ställen till krydda emedan de smaka nästan pepparlikt ("Fattigmans peppar"). Medan de äro unga kunna de

användas med olja och ättika ibland annan krasse, hvadan växten ännu odlas i en och annan köksträdgård. Bladen skola ock vara goda att inlägga med gurkor. Hela örtens smak är skarp och utgör en blandning af senaps-, lök- och saltsmak.

Redan BAUHIN (1671) kallade växten Lepidium latifolium. Hos oss anmärkte J. LECHE den först vid Landskrona, artens enda växtställe i Linnés Flora suec., sedan H. HEDERSTRÖM "ad rudera arcis Westervicensis", hvarest också LINNÉ såg den "växa vildt uti stor qvantitet på slottsvallarne" (Skåne-resan sid. 297).

* Lepidium Draba L. växer vid Carlskrona hamn (inkoml.). Uppt. ASPEGREN.

2. Fältkrassen
(Lepidium campestre Br. — Thlaspi campestre L.)

är ettårig, 5—10 tum hög, och har mycket mjuka, gråaktigt håriga blad, rotbladen bugtigt (nästan lyrlikt) parskurna, smalt omvändt-äggrunda eller nästan elliptiska, de andra aflånga, tandade, pillikt omslutande. Stjelken är stadig och vanligen delad upptill (temligen regelbundet) i armlikt uppstående, nästan lika höga blomgrenar (ɔ: Upl. K. Salomos ljusstake); mera sällan är den enkel. Skidorna äro rundadt-äggrunda, urnupna och upptill vingkantade, vårtprickiga, nära 1½ linie långa; fröen mycket tjockare än hos de andra arterna.

Växer i åker- och vägkanter, helst på lermark, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste och Sicilien, Sardinien, Grekland; i Caucasien; naturaliserad i Förenta Staterna (Newyork, Delaware). — Blommar i Juni och Juli.

Redan FUIRÉN anmärkte Fältkrassen vid Lund.

* Lepidium sativum L. (Vanliga Matkrassen) utkommer stundom ur trädgårdar, der den odlas.

3. Gatukrassen (Huskrassen)
(Lepidium ruderale L.)

är tuårig, nästan glatt, vanligen endast omkring qvartershög, men merendels mycket grenig upptill, och har något tjocka, smalt-pardelade (enkelt eller dubbelt) nedre blad, hela och jemnsmala grenblad, mycket små, nästan alltid kronlösa och endast 2-ståndrade eller stundom ståndarlösa blommor och rundadt-ovala, urnupna, upptill smalkantade, endast linielånga skidor. Fröen äro små och vackert gula.

Växer vid gator och rännstenar, vägar och hus (ɔ: Vallkrasse), på grusbackar o. d. (ɔ: Backkrasse). — Utbr. nästan hela Europa (undant. Italiens öar, Grekland, Spanien och Portugal), Siberien och nordligare Amerika.

Blommar andra årets hela sommartid (från medl. eller slut. Maj till slut. Aug. eller ini Sept.); mognar från slut. Juni. — Stundom utbildas, isynnerhet hos de nedre blommorna, kronblad och 4 ståndare.

Gatukrassen luktar illa, särdeles om den gnuggas (ɔ: Sokrasse) och lärer kunna, isynnerhet krossad, med sin lukt fördrifva väggohyra; väggar och möbler böra då gnidas med färska örten. Ehuru den vanligen uppträder sällskapligt, ja ofta i stora massor, blir den ändå sällan bemärkt; den har intet som väcker uppmärksamhet.

29. **Hutchinsia** Br.

Foderbladen utstående. Kronbladen hela (hvita). Körtlarne 2 eller 4. Skidan nästan elliptisk, hoptryckt (något uppsvälld på ena sidan); skalen båtlika, okantadt-kölade; rummen (hos vår art) 2-fröiga.

1. **Stenkrassen**

(Hutchinsia petræa Br. — Lepidium petræum L.).

En ettårig, vanligen endast 2—3 tum hög, spenslig och slutligen mycket grenig ört med nästan kammlikt pardelade, omkring $\frac{3}{4}$ tum långa blad, mycket små, oansenliga blommor (kronan kortare än fodret) och $\frac{3}{4}$ linie breda skidor. Fröens rotämne är snedt rygglagdt eller t. o. m. alldeles kantlagdt.

Växer bland stenar, på torr, klippig eller sandig mark, på Öland, Gotland och Kinnekulle allmän; sälls. i Skåne, Blekinge och Södermanland. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Skottland, Irland, Turkiet); i Algerien. — Blommar i April, Maj.

Redan de gamle botanisterna kände denna lilla ört. Så har Columna (1616) en temligen god teckning å densamma. Linné upptäckte den som svensk på Ölands alvar, "ymnogt bland stenraset", och beskref den i Ölands-resan (sid. 52); han såg den också på Gotland. Med skäl kallar han (Fl. suec.) Stenkrassen "en späd växt, att räkna bland de minsta (planta tenella minimis adnumeranda)".

4. NUCAMENTACEÆ

(Nötskidade).

Skidan kort, nötartad (ɔ: lossnar hel, eller om den delar sig omsluta skalen fröen).

30. **Isatis** L.

Foderbladen utstående. Kronbladen hela (gula). Körtlarne mest otydliga. Skidan 1-rummig och 1-fröig, platt, kringkantad, 2-skalig

men icke (eller knappt) uppbristande. Fröet elliptiskt; rotämnet rygglagdt; hjertbladen rännlika.

1. **Weidet**

(Isatis tinctoria L.).

En tuårig, 1—2 alnar hög, mycket blåaktigt grön (daggblå), glatt ört med pillikt-lansettlika, helbräddade, talrika stjelkblad, småtandade rotblad och små men talrika blommor. Skidorna äro nästan vigglika, $\frac{1}{2}$ tum långa och upptill nära 2 linier breda; de bli slutligen alldeles hängande. Fröet är knappt $1\frac{1}{2}$ linie långt.

Växer på steniga stränder och andra torra, öppna ställen vid södra och medlersta Sveriges Östersjö-kuster, isynnerhet på Gotland och Öland. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Irland, Portugal, Sicilien, Sardinien, Grekland). — Blommar i Juli.

Weidet hyser i ymnighet ett vackert blått färgämne och är sedan gammalt kändt som färgväxt. Innan Indigo blef bekant i Europa hade hade man intet annat än weide till klädes blåfärgning. Det är således en i tekniskt hänseende vigtig växt, som hos oss tyckes böra kunna erhålla en vidsträckt odling, åtminstone i landets sydligare delar. I Svensk Botanik omtalas huru Weidets färgämne kan beredas till indigo för yllefärgning. Bladen samlas då de nedersta börja gulna, vatten (helst regn-) slås derpå och lemnas, under lagom press, att jäsa tills en blå hinna synes på vattenytan. Sedan röres tills de blå och gula färgämnena skiljt sig åt, och vattnet borthälles. Slutligen skäres massan i stycken, hvilka torkas och utgöra indigon.

Vid all Weide-odling bör man till utsäde välja frön af den "äkta" sorten, icke af den vilda (ɔ: I. silvestris Fuchs., 1542), hvilken är mycket mindre färgrik. Fröen böra vid sådden (som sker i April, Maj) blandas med sand eller hackelse och sås glest, på lös jord $6\frac{1}{2}$ skålp. på tunnlandet. Bladen kunna skördas 2 eller 3 gånger på sommaren.

Linné anmärkte Weidet (inom Sverige) först på norra Öland, 1741 (beskr. Ölands-resan, sid. 144 : Isatis s. Glastum), men "isynnerhet på ön Klasen vid Kyllej på Gotland". Fuirén hade likväl redan 1622 funnit växten i Skåne och Blekinge. Den är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

31. **Bunias** L.

Foderbladen utspärrade. Kronbladen hela eller intryckta (gula). Körtlarne (hos vår art) otydliga. Skidan (hos vår art) snedt-ägglik och snedt-2-rummig (på tvären); rummen 1-fröiga. Fröen nästan klotrunda; rotämnet rygglagdt; hjertbladen inrullade (nästan spirallikt).

1. Hundrättikan
(Bunias orientalis L.)

En mångårig, 1—2 alnar hög, genom en svag hårbeklädnad något gråaktig, rikblommig ört, som har lång och stark rot (ɔ: Långrova) samt lyrlikt-parskurna nedre och lansettlika, tandade öfre blad. De nedre bladens uddar äro riktade nedåt; rotbladen icke sällan fotslånga. Blommorna äro klart gula, och klasarna bilda vanligen en stor vippa. Skidorna äro stora som små ärter och knöliga; det ena rummet är icke sällan outbildadt.

Växer på åkrar och annan odlad eller grusig mark, vid vägar, i södra och medlersta Sverige, mest i östra delen, och på några ställen i Jemtland o. a., dit den troligen kommit med utsäde. — F. ö. utbr. Ungern, Siebenbürgen, Galizien, södra och medlersta Ryssland, södra Norge; norra Tyskland och Belgien (sälls.); Siberien, Arabien.

Blommar bäst i Juni och Juli (sedan ända till medl. Sept.); mognar från medl. Juli. — Bladen omvexla m. e. m. inskurna och hela.

Retzius upptog först Hundrättikan bland svenska växter, men säger (Flora Oec.) att den icke är någon egentligen svensk växt, utan att den i sednare hälften af 18:de århundradet kommit från Ryssland (ɔ: Ryssrova); "att den på några ställen begynner blifva ett elakt åkerogräs, är blott efterlåtenhet". — För sin bladrikhet kan örten odlas till grönfoder emedan den ätes af boskapen sedan densamma blifvit van dervid. Men den bör skördas ung. (Wahlb.).

32. Nestlia Desv.

Foderbladen något utstående. Kronbladen hela (gula). Körtlarne 2, vid de ensamma ståndarne. Skidan klotrund, vanligen 1-rummig och 1-fröig. Fröets rotämne rygglagdt; hjertbladen plana.

1. Korndodran
(Nestlia paniculata Desv. — Myagrum paniculatum L.).

En ettårig, merendels 10—15 tum hög ört med lansettlikt-pillika, helbräddade eller något tandade, sträfva blad. Blommorna äro små (linielånga), deras skaft smala och utstående; klasarna bilda vanligen en gles vippa. Skidorna äro benhårda, nätlikt-rynkiga, endast liniestora; någon gång äro de (såsom ursprungligen) 2-rummiga och 2-fröiga, men det ena rummet mindre tydligt.

Växer på åkrar och andra odlade ställen, vid vägar och boståder, på grusmarker o. d. i södra och medlersta Sverige. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste och Brittanien, Portugal, Grekland;

i Algerien, Caucasien, Siberien. — Blommar i (Juni,) Juli och Aug.; mognar i Juli, Aug. (Sept.).

Linné anmärkte Korndodran först (som svensk) vid Stockholm, som i hans Flora suecicas 1:a upplaga är enda växstället; sedermera såg han den också i Skåne.

33. Coronopus Mnch. (1794)
(Senebiera Poir. 1806).

Foderbladen utstående. Kronbladen hela (hvita). Körtlarne 4, två vid hvar ensam ståndare. Skidan 2-rummig, 2-fröig, med mycket smal mellanvägg. Fröen nästan trekantiga; rotämnet rygglagdt; hjertbladen tillbakavikta på tvären. — Ettåriga örter med enkelt eller dubbelt pardelade blad och mycket små blommor i ganska korta, bladen motsatta klasar.

1. **Kråkkrassen**
(Coronopus depressa Mnch. — **Cochlearia Coronopus** L.)

har plattade, greniga stjelkar, hvilka ligga ned mot marken och slutligen icke sällan bli qvarterslånga eller längre. Blomklasarne bilda nästan runda gyttringar, kortare än bladen. Skidorna äro $1\frac{1}{2}$ linie breda, nästan njurlika med spröt (ɔ: det varaktiga stiftet), nätlikt-rynkiga, i kanten (skalens rygg) strålstrimmiga, vårtigt och kammlikt tandade (ɔ: Hundtänder); de dela sig icke, utan lossna eller nedtryckas i marken hela.

Växer vid vägar och stränder, på gårdar, gator och tomter, i södra Sverige på spridda ställen (redan Linné anmärkte den mycket ymnig på Öland), i det medlersta mycket sällsynt. — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien, Mindre Asien, Algerien, på Canariöarne; naturaliserad i norra Amerika (Virginien till Carolina). — Blommar i (Juni,) Juli och Aug.

Kråkkrassen växer vanligen sällskapligt, så att den bildar mycket låga mattor, hvilka, liksom Groblad m. fl. tåla att trampas. Dess stjelkar äro tryckta mot marken, med de oansenliga, grönaktiga blommorna samlade vid bladvecken, och skidorna öppna sig icke, så att växten sår sig alldeles på stället der den växer och der den också, ehuru endast ettårig, stadnar under en längre tid. Med Vaucher kan man om Kråkkrassen anmärka att den utvecklar sina blad på blommornas bekostnad, ty medan de förra alltid äro stora och talrika, äro de sednare icke endast ganska små utan ha dertill blott 2 ståndare. Om således dessa båda återstående ståndare på en gång blefve sterila, så skulle Kråkkrassen icke mera kunna öka sig — den skulle för alltid försvinna,

såsom kanske många växter under tidernas lopp af liknande orsak upphört att vara till.

Bauhin kallade (1650) växten Coronopus Ruelli, Dodonæus (1616) — också med hänsyn till skidorna — Cornu cervi alterum genus.

* Coronopus didyma Sm. (Lepidium didymum L.) är spensligare, saknar merendels kronblad, och har längre, smalare blomklasar och tvåknöligt-njurlika (i båda ändarne urnupna), nätlikt-rynkiga, endast liniebreda skidor, hvilka slutligen dela sig. — Växer nästan endast vid några hamnar, dit den troligen kommit med ballast (Bohuslän, Gotland, Gefle, Hudiksvall, Nylands lastplats). — J. P. Rosén anmärkte den först (inom Sverige) vid Kyllej på Gotland (1816—18). Whlnb. Act. Ups. VIII.

XXXIX. POLYGALEÆ.

1. **Polygala** L.

(Fogelört-slägtet).

Fodret 5-bladigt, de två inre bladen mycket större, tunna och (3-nervigt-) ådriga, under blomningen nästan kronbladlika, men sedan gröna (ɔ: vingar). Kronan oregelbundet rörlikt-sambladig, så att 3 kronblad äro stora och bilda en uppåt öppen pip (ɔ: sidobladen icke sammanväxta sinsemellan) och ett 3 flikigt bräm med (hos våra arter) fransad köl, hvars insida 2 andra, mycket små och hinnaktiga, kronblad äro vidväxta. Ståndarne 8, men strängarne (hos våra arter) alldeles sammanväxta 4 och 4 till 2 tunna, korta stammar (under de 2 inre kronbladen). Märket 2-läppigt, den nedre läppen nästan strut- eller skedlik, spetsig, den andra kort, klacklik och körtelartad. Frukten ett platt, omvändt-hjertlikt, 2-rummigt och 2-fröigt, kantbristande fröhus. Fröen (korthåriga) med stort, nästan mösslikt, 3—4-flikigt ärrtäcke. — Mångåriga örter med vexelvisa, nästan helbräddade blad och klasvisa blommor på vid basen ledade och 3-skärmade skaft. Till bladen likna de något lin, hvadan de icke sällan benämnas J. Mariæ Lin eller J. Mariæ Hör.

1. Vanliga Fogelörten

(Polygala vulgaris Schk.)

är strax den börjar blomma endast omkring 3 tum hög, men blir slutligen 5—6 eller mera. Roten (rotstocken) är temligen smal, men stark och träig; den uppbär merendels flera, smala och vanligen enkla, stjelkar. De nedersta bladen, hvilka icke sällan saknas, äro smalt-omvändtäggrunda eller ovala och mindre (kortare) än de andra temligen smalt

lansettlika eller nästan jemnbreda. Blommorna äro vanligen blå, sällan rosenröda eller hvita, större än hos de båda andra arterna. Blomskärmarne äro flyktiga, korta. Blomvingarne utstående, nästan längre än kronan och slutligen icke sällan 3 linier långa, större eller åtminstone längre än det äggrunda fröhuset.

Växer på torrare, helst gräsväxta, skogs- och ängsbackar, i södra och medlersta Sverige samt i Helsingland och Jemtland. — Utbr. hela Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien, vestra Siberien, Algerien.

Blommar från medl. eller slut. Juni till Aug. eller Sept., då de sista blommorna mogna. Omvexlar med mindre blommor med smala och mycket spetsiga vingar (ɔ: P. oxyptera Rchb.). Bildar dessutom, särdeles vid vestra kusten, en underart (ɔ: P. depressa Wend.), som är spenslig och har magra (endast omkring 5-blommiga) blomklasar, hvilka slutligen komma att utgå från den merendels mycket greniga, nästan trådsmala, slankiga stjelkens sidor; de nedre bladen nästan motsatta.

Roten har en temligen aromatiskt bitter och skarp, icke obehaglig smak, som skall likna Senega-rotens (P. Senega). — Allmogen tror att kor, som ymnigt betat örten, gifva god och riklig mjölk. Den förklarar namnet Fogelört dermed att den lilla blomman har skapnaden af en fogel med hufvud, kropp, ben och vingar; enligt R. Dybeck, som tillägger att de sistnämnda "äro om nätterna tätt slutna intill kroppen (fröhuset), men lyfta sig vid solens uppgång likasom till flygt".

Denna arts underarter och varieteter bestämdes hos oss först af Fries i Physiogr. Sällsk. årsberättelse för 1824. I samma sällskaps tidskrift I. beskref Lindblom P. depressa (med anm.).

2. Toppiga Fogelörten

(Polygala comosa Schk.)

är större än de båda andra arterna, icke sällan fotshög, alltid mångblommig, och har stark, stundom hönspenntjock, rot (rotstock), som icke sällan bär ända till tio stjelkar. Bladen äro jemnsmalt-lansettlika; de nedersta antingen saknas eller äro mycket små, under det de andra bli allt talrikare och längre mot blomklasen (nära hvilken vanligen utgår en eller annan liten bladig gren). Blomskärmarne äro längre än de outslagna blommorna så att de bilda en s. k. coma (ɔ: topp, hvadan namnet). Blommorna äro mycket talrika, rödvioletta, sällan hvita, mindre än hos föreg. men något större än hos nästa art; deras vingar slutna, nästan lika långa som kronan (endast 2 linier), slutligen kortare än det nästan kretsrunda fröhuset. Till rot och ört liknar således ar-

ten mest den vanliga Fogelörten (ɔ: P. vulgaris β violacea L.) men till frukten nästa art.

Växer på backar, ängar och andra öppna ställen, helst på sandgrund, i medlersta och södra Sverige (men icke i Halland, vestra Småland, Bohuslän o. a.), mindre allmän. — Utbr. Europa undant. det nordligaste, vestligaste och sydliga; Caucasien, Siberien.

Blommar från börj. eller medl. Juni (tidigare än den vanliga arten) till medl. eller slut. Juli; mognar i Juli.

Fries (och Mag. Åkerman) anmärkte först hos oss denna art i Skåne (vid Råby i Ivetofta) 1823 och sedan på Öland (Hartman lärer likväl redan förut funnit den i Upland); han skildrade den noga i sina Novitier. Den anmärktes nu också snart i medlersta Sverige, och således, säger Wahlenberg, "har en upptäckt, der örten är rar, gifvit anledning till dess igenkännande såsom en ny (vid Upsala) allmän växt der Linné med så många grannsynta disciplar botaniserat i ett århundrade". Men Linné egnade troligen icke närmare uppmärksamhet åt växten utan ansåg den tillhöra den annars vanliga, så att han inbegrep båda under den art han (med Bauhin 1671) kallade Polygala vulgaris.

3. Beska Fogelörten

(Polygala amara L.)

har smalare, vanligen mera krypande och grenig (men också enkel) rotstock än de båda andra arterna; dess grenar uppbära enkla, 2—5 tum höga stjelkar. De nedersta bladen, hvilka stundom saknas, äro rosettlikt närmade, omvändt-äggrundt-spadlika och större (icke sällan nära 4 linier breda) än de andra, hvilka äro lansettlika. Blomskärmarne äro korta. Blomklasarne omkring 20-blommiga; blommorna mindre än hos de båda andra arterna, mörkblå (eller hvita). Blomvingarne äro slutna, nästan lika långa som kronan, slutligen merendels kortare än det nästan kretsrunda (eller något vigglika) fröhuset.

Växer på ängar och annan gräsig mark, dels på fuktiga ställen nära östra kusten i södra och medlersta Sverige (ɔ: P. myrtifolia Fr.), dels större och storblommigare (ɔ: P. amarella Cr.) på torrare eller våtare ställen, helst på kalkgrund, i Vester- och Östergötland, Dalarne och Jemtland. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och vestligaste samt Italiens öar, Grekland, Turkiet.

Blommar bäst under Juni, kring midsommar, men också sparsamt (sentida exemplar eller stjelkar) nästan hela sommaren; börjar mogna med Juni.

Örten är besk, isynnerhet då den växer på torrare ställen (på våtare är smaken mer vattig); dessutom något slemmig. Detta gäller också och ändå mera om roten. Denna har berömts mot sårnader i lungorna, vattensot och gikt; användes dels såsom pulver dels såsom dekokt. Somliga ha påstått att bladen skulle vara verksammare.

Linné kände eller anmärkte icke heller denna art som svensk. Retzius upptog den först som sådan, men Hartman upptäckte den i Jemtland (1813) och uppräknar den bland Åreskutans växter i Vet. Ak. handl. 1814. I allmänhet voro våra Polygalæ mindre uppmärksammade innan Fries bearbetade deras systematik (först i Physiographiska sällskapets årsberättelse för 1824 och sedan närmare i Novitierna).

Enligt Lecoq sluta sig Fogelörternas blomfransar och vingar om qvällen; blomman somnar och vaknar åter nästa morgon. "Men efter två eller tre sådana vexlingar mellan sömn och vaka, har den slutat sin bestämmelse. Fodret bortlägger då den högre färgade klädnad, som det påtagit för att bivista blommans bröllop och blir åter nästan grönt; det anlägger en drägt, som bättre kan gagna och skydda den mognande frukten".

XL. BALSAMINEÆ.

1. Impatiens L.

1. Vilda Balsaminen

(Impatiens noli tangere L.).

En ettårig, icke sällan alnshög eller större, men späd, glatt ört med mycket vattig, genomskinlig, ihålig, svälldt-ledad, blekgrön stjelk, äggrunda eller smalare, glest sågtandade, tunna, till en del temligen stora blad och nästan citrongula, blodrödt-prickade, mer än tumsbreda blommor, hängande på ganska smala skaft, hvilka till 3 eller 4 grena sig från andra starkare, vid bladen utgående och länge under desamma riktade. Foderbladen äro 2, små, äggrunda, hinnaktiga. Kronbladen äro 4, men två olika, nemligen det öfre köladt-kupigt, bredt-hjertlikt, litet; det nedre helt, trattlikt och utdraget till en lång, krökt sporre; de 2 inre (sido-) kronbladen lika, bildande blommans stora och breda läpp, hvart nederst deladt i ett mycket mindre (ɔ: 4 olika stora sammanväxta). Ståndarknapparne äro stora, nästan pillikt-triangellika (i unga knoppar) och bilda slutligen en 5-strålig stjerna; strängarne hänga ihop upptill, äro korta, krökt-kantigt-klubblika, och lossna slutligen då

frukten utväxer. Fröhuset är smalt, omkring tumslångt, 3—5-fröigt, yngre 5-kantigt, och fröfästet når då med sina kanter till skalens sömmar; moget blir det prismatiskt-trindt och dess (5) skal rulla slutligen spänstigt upp sig inåt från basen (hvarvid ett och annat vrider sig i spiral), så att fröen kringkastas (ɔ: Springkorn). — Märkligt är att en del blommor, särdeles bland de tidigaste, visa sig såsom små och alltid slutna knoppar, men likväl utbilda och mogna frukt under detta sitt ständiga knopptillstånd.

Växer i fuktiga lundar, helst vid skuggiga klippor och bäckar, vid källor och diken, på mullrik mark, mest i södra och medlersta Sverige; i det norra sällsynt eller spridd och i Lappland icke alls. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Blommar under Juli och Aug. (eller längre); börjar mogna mot slut. Aug. — Vid mognaden uppresa sig de greniga blomskaften, så att de komma ofvanpå bladen. — Nattetid slakna bladens skaft, så att bladen då hänga nedåt (ɔ: sömn : Linnés Amoenitates I och IV).

Vilda Balsaminen växer icke sällan i så täta massor, att den bildar liksom små skogar. Den behagar oss både genom sin späda grönska och sitt egendomliga utseende. Men man märker snart att den tillhör en för vår flora främmande typ, är en af dessa enstaka arter, hvilka liksom förirrat sig långt bort från sina samslägtingar. Nästan allt hos denna växt har något eget och ovanligt; så den vattenklara stjelken med sina svällda leder, de ömtåliga bladen, de underliga blommorna och deras ställning, och slutligen fröhusets sätt att öppna sig. Det sistnämnde beror på spänstigheten hos de mogna fröhusens skal eller väggar, hvilken gör att de vid minsta vidrörande uppbrista och utkasta fröen. För denna ömtålighets skull kallade redan Dodonæus (1583) växten Impatiens (sc. herba), Columna (1616) Noli me tangere (= rör mig icke!), hvilket sistnämnde Linné antog till artnamn. Hos Bauhin (1671) heter den också Balsamina lutea (Gul Balsamin). — Blad och blommor lära kunna begagnas att färga bomull o. a. gult.

XLI. TILIACEÆ.

1. Tilia L.
(Lind-slägtet).

Foderbladen 5, skåliga och honingvätskiga (ludna). Kronbladen 5, nästan vigglika (hos våra arter). Ståndarne talrika och (hos våra) fria; knapprummen spärrade. Märket kort-5-stråligt; fruktämnet 5-rummigt med 2-äggiga rum (ludet, nästan klotrundt). Frukten mogen 1-rummig och 1(—2)-fröig, nötartad. — Träd med vexelvisa, snedt-rundadt-hjertlika och kortspetsade, sågade blad, snart lossnande stipler och blekgula (rel. små) blommor i qvastknippen, hvilkas skaft är till midten vidväxt ett stort, tunnt och ådrigt, nästan tunglikt, gulaktigt skärmblad; blommorna lukta väl, nästan som honing.

1. Skogslinden (Vanliga Linden)
(*Tilia parvifolia* Ehrh.).

Ett vackert och lummigt träd, som kan bli 30 eller 40 alnar högt, stammen icke sällan 2 eller 3 alnar i tvärlinie nedtill. Dess egentliga, bästa växetid är omkring 150 år, hvarunder det i allmänhet når nämnde storlek; sedan tilltager det mest — ända till 300 år — i stammens vidd, hvilken slutligen kan bli ganska betydlig, då den t. ex. hos en lind vid Råå i sydöstra Nerike, der ock andra ovanligt stora lindar växa, enligt tidningsberättelser uppgår till 13 alnar i omkrets nere vid marken; på samma träd skola en del nedre grenar slagit rot och bildat nya stammar, liksom i allmänhet hos gamla lindar de nedre grenarne gerna sloka. Roten är (enligt Dir. Stenberg) normalt lodrät, med många snedt, i spetsig vinkel, utgående grenar, men vanligare har den kort hjertrot och starka sidorötter. Barken är mörkgrå, temligen tjock, med smala sprickor, den inre slemrik; bastet mycket segt (ɔ: B a s t l i n d). Bladen äro på undre sidan blåaktiga och i ådervecken brunskäggiga; deras skaft trindt, glatt, nära $1\frac{1}{3}$ tum långt. Skärmbladen äro omkring 2 tum långa, vanligen längre än det 5—7-blommiga knippet. Foderbladen äro triangellikt-äggrunda. Frukterna päronlika (nästan omärkligt kantiga), med tunnt, vårtludet (mjölknottrigt) skal.

Växer på ängsbackar och bergsluttningar, i skogar och lundar (bildar också mindre sådana), i södra och medlersta Sverige till Ångermanland (Skuluberget) och Dalarne, till 61:a breddgraden, sällsyntare mot norden. Tycker om lös, stenblandad mylla, men ej sankt läge. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Holland, Portugal, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Blommar i Juli (mest omkring medlet på månaden), senast bland våra inhemska träd; mognar i Sept., Oct. (dock icke allmänt alla år), och fröhusen kunna qvarsitta till långt inpå vintern. Fröen gro och uppkomma merendels icke förr än andra våren sedan de kommit i jorden. — Bladen utslå i medlersta Sverige vanligen kring medlet eller mot slutet på Maj och qvarsitta till sent på hösten. De äro, särdeles hos gamla träd, mindre än hos de andra arterna, hvadan artnamnet. Omvexla stundom något inskurna (hos fröplantan äro de första bladen alltid mycket inskurna, helt olika den äldre växten).

På Lindens unga grenar och qvistar är barken slät och brun och de rodna gerna under vintern. Också knopparne äro bruna och glänsande. Då bladen utslå, äro de skyddade med tunna, något rosenröda stipler, men hvilka affalla, så snart bladen någorlunda utvecklat sig och ligga då vanligen i mängd på marken under trädet. De unga, nyligen utslagna, bladen äro nästan genomskinliga och trädets grönska är då utomordentligt frisk och mjuk. Bladen växa hastigt och breda snart ut sig till en skuggrik krona. Men det är under blomningen, som det ståtliga trädet är både vackrast och behagligast, då den lummiga kronan prydes med tusentals täcka, honingsrika blommor, hvilkas milda vällukt sprider sig vidt omkring, isynnerhet om qvällarne. Den fina honing, som alstras i blommorna, tillockar talrika insekt-svärmar, hvilka man dag och natt hör surra i kronorna. "En lind är då", säger Lecoq, "en verld, bebodd af olika folkslag, hvilka alla äro sysselsatta med näringsomsorger, men på samma gång föra ståndarnes mjöl (pollen) till spirans märke", liksom ville de med denna tjenst betala hvad de i blomman erhållit.

Lindens ved är lös och lätt, men angripes det oaktadt sällan af mask, så att den passar ypperligt till bildhuggeri-arbeten; den begagnas också mycket till skärbräden emedan den ej skadar eggjern mycket. Lindkol brukas vid kruttillverkning, till tandpulver eller annars såsom antiseptiskt läkemedel, och att rita med. Men största användningen har bastet, hvilket rötes och nyttjas till mattor och säckar, korgar och tåg. Härtill tagas helst treåriga grenar, hvilka vårtiden, sedan ytterbarken borttagits, bindas i knippor, nedsänkas under vatten och upptagas om hösten; bastet är då mjukt som hampa. Då man skall nyttja bastet till korgar och tåg rötes det mindre. Bekant är den stora mängd bastmattor, som årligen hitkommer från Ryssland; dessa tillverkas alla af lindbast. Blommorna äro rika på eterisk olja, slemsocker och gummi (honingsvätska), och användas till (diaphoretiskt och antispastikt) thé; böra då renas från de mera adstringerande blomskärmarne. Bien hemta riklig honing i blommorna, hvilkas lukt är behaglig, men väl stark.

Fröen lära kunna rostas och användas som chokolad; ur dem kan också pressas en olja, som till smaken liknar mandelolja. — Bladen, hvilka också äro slemrika (med skäl kallar WAHLENBERG Linden ett slemrikt träd : arbor mucilaginosa), kunna torkas till foder åt får och getter.

Linden saknar således visst icke märkliga egenskaper eller användbarhet. Härtill kommer att den, såsom LINNÉ yttrar i Flora suecica ed. II, är ett ädelt, till blad, blommor och skugga behagligt (också för ängarna) träd; att den, såsom han säger i sitt Arboretum Suecicum, omplanteras med lätthet, låter villigt klippa sig till häckar o. d., ökar gräsväxten (gramen promovet), pryder våra promenader, och lifvar landsbygden med sina blommors högeligen angenäma lukt (han liknar den vid Citrus-blommornas). — I sagor och sånger har linden firats från urminnes tider, och der en enstaka och aflägsen lind förekommer, höres nästan alltid att den vårdas af ett väsende, som icke skulle lemna trädets antastande ostraffadt (R. DYBECK).

Ett bland vetenskapens största namn, vår Linnés, härleder sig från detta träd. Vid Stegaryd i Småland växte nemligen en ovanligt stor lind (uttal. linn), efter hvilken Linnés fader, som var prest, kallade sig Linnæus ("vastissima in pago Stegaryd Sunnerboæ Smolandiæ, unde Tiliandri et Linnæi dicti" : L. fl. suec.). Enligt WIKSTRÖM qvarstod detta träd ännu 1822, och traktens allmoge visste berätta att en mycket berömd man burit namn efter detsamma. Således vore det icke underligt om LINNÉ skulle, med tanken på detta träd, valt bland andra Linden, då han i Philosophia Botanica (sid. 259) uppgjorde sina mönster för växt-beskrifning.

* Mellanlinden (Tilia vulgaris Hayne, T. intermedia DC.) liknar Skogslinden, men blir merendels större och har bladen nästan rent gröna (ehuru blekare) på undre sidan, flerblommigare knippen, lika långa som skärmbladet, och nästan klotrunda, tätulliga, hårdskaliga frukter, hvilka liksom bladen och blommorna äro något större än Skogslindens. — Växer vild i Bohuslän (Tanums socken) och planteras allmänt till alléer o. d. i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli, men omkring 14 dagar tidigare än Skogslinden. Emedan den utomlands både såsom vild och odlad är allmän, antog HAYNE sitt artnamn med hänsyn dertill, DECANDOLLE åter sitt emedan den står liksom midt emellan de båda andra arterna.

* Storbladiga Linden (Tilia grandiflora Ehrh.) har håriga årsskott; bladen äro på undre sidan rent gröna och temligen glest håriga, med något ulliga nervveck; blomknippena (vanl.) endast 3—4-blommiga; frukterna ribbkantiga, tätludna, vanl. omvändtägglika (nästan runda), hårdskaliga. — Växer vild i Bohuslän (på öar i Strömstadstrakten, upptäckt af LINDEBERG 1853); planteras också, men mera sällan. Blommar i (slut.) Juni och Juli.

LINNÉ ansåg alla på hans tid kända europeiska lindar utgöra en enda art (ɔ: Tilia europæa).

XLII. MALVACEÆ.

1. Lavatera L.

Fodret 5-klufvet; dess svepe 3(—6)-klufvet. Kronan 5-bladig. Fruktrummen (karpellerna) 1-fröiga, bildande en krets kring midtpelaren, icke uppbristande.

1. Vilda Stockrosen

(Lavatera thuringiaca L.).

En mångårig, 1—2 alnar hög, smått gråluden ört med hård rot och tätluden stjelk. Bladen äro på undre sidan något gråaktiga genom den tunna (stjernlika) hårbeklädnaden; de nedre äro breda, nästan rundadt-njurlika, m. o. m. 5-vinkligt-inskurna, de andra 3-flikiga med längre mellanflik. Blommorna sitta ensamma i bladvecken, på skaft, och äro stora; kronbladen blekt rosenröda (eller hvita), mycket urnupna. Fruktpelaren är kägellik, längre än de släta rummen.

Växer på ängar och ängsbackar, nära gårdar, byar och städer, i Upland, Södermanland och Vestmanland (vid Mälaren, — kanske en lemning sedan urgammal odling). — F. ö. i Tyskland och Österrike, i Ungern, Siebenbürgen, Dalmatien, Turkiet, medlersta och södra Ryssland, Tartariet. — Blommar i Juli och Aug.

Linné anmärkte först denna växt som svensk och upptog den i tillägget till sin Fauna suecica 2:a uppl. (Floræ Suecicæ Novitiæ): "ipse : Upland, Upsalia agris Wålsätræ". — Vilda Stockrosens rot kan nyttjas som Altéörtens.

* Althæa L. Fodersvepe 6—9(—12)-klufvet. Blomma och frukt nästan som hos föregående slägte. — Altéörten (Althæa officinalis L.) är mångårig, 2—3 fot hög, mjukt-hvitluden och har 3—5-flikiga och tandade, äggrundt-hjertlika blad och blektrosenröda blommor. Förv. på några ställen i Skåne.

2. Malva L.

(Kattost-slägtet).

Fodret 5-klufvet; svepet 3-bladigt. Kronan 5-bladig. Fruktrummen (karpellerna) 1-fröiga, bildande med midtpelaren en kak- eller ostlik krets (hvadan benämningen Kattost), slutligen lossnande och uppbristande i inre kanten. — Mer eller mindre stjern(knipp)håriga örter med blommorna i bladvecken.

*) Bladen (till större delen) delade; blommorna ensamma; karpellerna kortare än pelaren, dolda inom det slutna fodret, icke vidlådande hvarandra. (Bismalva Mnch. Lavatera Fr. utfl.).

1. Rosenmalvan
(Malva Alcea L.)

är mångårig, omkring alnshög (stundom ända till 2 alnar), upprät, tilltryckt-stjernhårig (m. e. m.) och derigenom temligen gråaktig. Rotbladen äro nästan njurlika och handlikt-inskurna; de andra handdelade med parskurna eller tandade flikar. Blommorna äro stora (de största hos våra arter); kronbladen blekt rosenröda med mörkare strimmor; svepebladen äggrundt-ovala. Frukterna glatta, svagt-rynkiga på tvären.

Växer på steniga, buskiga backar eller på åkerrenar och andra odlade ställen, i Skåne och Blekinge, på Öland och Gotland (och ett eller annat ställe i Småland). — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och östligaste samt Brittanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet. — Blommar i Aug., Sept.

Rosenmalvan är en bland vår floras vackraste alster genom sina stora och prydliga blommor. Wahlenberg (Sv. Bot.) ansåg dem t. o. m. vara "de skönaste som finnas på örtstam" och anmärker hurusom denna Svenska Stockros (en törnros på örtstam) närmar sig den österländska (Alcea rosea) med hänsyn till blommans inre: "sjelfva det inre af blomman är alldeles den orientaliska Stockrosens, men liksom förflyttadt i ett annat blomfoder".

Linné anmärkte först Rosenmalvan (som svensk) vid Räpplinge på Öland (öländska resan, sid. 158), Leche i Skåne vid Fogelsång och Öfvedskloster (Primit.). Clusius (1601) och Dodonæus (1616) kallade växten Alcea vulgaris, hvadan artnamnet.

* Malva fastigiata Cav. Förv. här och der i södra och medlersta Sverige.

2. Myskmalvan
(Malva moschata L.)

är mångårig, 1—1½ fot hög, upprät, mera utstående- och enklare-hårig (derigenom grönare) än föregående art. Rotbladen äro rundadt njurlika och inskurna (handlikt), de andra handdelade med smalt-pardelade eller nästan dubbelt parskurna flikar. Blommorna äro något mindre än Rosenmalvans; kronbladen (blekröda eller) hvita; svepebladen lansettlikt-jemnsmala. Frukterna släta, täthåriga.

Växer på grusig eller odlad mark, på mycket spridda (enstaka) ställen (knappt ursprunglig) i södra Sverige och på Gotland. (Förv. på några ställen i medlersta Sverige). — Utbr. genom Europa undant.

det nordligaste och Portugal, södra Spanien, Corsica, Sardinien, Grekland, Turkiet. — Blommar i Juli, Aug. (eller längre).

Också Myskmalvan kan räknas bland praktväxterna. Örten luktar, särdeles om den gnides, mysk, hvadan växten ock stundom kallas Desmeros (Österg.). P. Kalm anmärkte den först (inom Sverige) på Lögholmen i Bohuslän "i skarp jord vid en bergsfot" (enda växstället i Linnés Flora suecicas ed. 1), hvartill i ed. II komma två andra: Læsta-hamar i Östergötland (H. Hederström) och Nora.

**) Bladen alla hela, endast grundt inskurna (och naggade); blommorna 2—5 i hvart bladveck (på oliklånga skaft); karpellerna längre än pelaren, blottade, länge vidlådande hvarandra (Malva Mnch.).

3. Vildmalvan
(Malva silvestris L.)

är tuårig, 2—3 fot hög, upprät eller nästan upprät, utstående-hårig. De nedre bladen äro rundadt-njurlika, svagt 7—5-flikiga, de andra 3—5-flikiga (stundom till nära midten). Blommorna äro mindre än hos de båda föregående; kronbladen omvändt-äggrunda, hjertlikt urnupna, purpurröda (ɔ: Röd Kattost) med (3) mörkare strimmor (stundom hvita), tredubbelt längre än fodret (tumslånga); svepebladen lansettlika eller ovala. Frukterna mycket rynkiga (på tvären), glatta.

Växer på åkerrenar, jordvallar, grusmarker, ruiner o. d., allm. i Skåne och på södra Gotland; f. ö. mest på endast enstaka ställen i södra Sverige (och förvildad på några i det medlersta). — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste; i Algerien, Caucasien, Siberien. — Blommar nästan hela sommaren.

Såsom Wahlenberg (Sv. Bot.) anmärker äro de stora slätterna i Skåne Vildmalvans egentliga hem (inom Sverige). Den är der så ymnig att den, åtminstone tidtals, bidrager till landskapets utseende. "Den blandar nemligen sina purpurfärgade blommor med Vägvårdans (Cichorii Intybi) himmelsblå och Crepidis biennis gula på ett sätt att derigenom mångfärgade band bildas, som man på skånska slätten ser utsträckta efter landsvägarne emellan de af rena skördar enformigt grönskande åker- och ängsfälten". I skogstrakterna och längre upp i landet ser man icke sådant.

Örtståndet och isynnerhet bladen äro ganska slemrika. Roten är söt, så att den nyttjats i stället för lakrits mot bröstkrämpor. — Boskapen tyckes äta örten hellre än dess samslägtingar. Bien besöka gerna blommorna. Utblommad lemnar växten, efter lindrig rötning, vackra tågor, nästan som linets, men icke på långt när så starka som hampans.

Redan Cordus och Dodonæus kallade denna växt Malva silvestris (recta och procerior). Linné anmärkte den först (som svensk) på Gotland vid Hoburgen, "på södra sidan om berget och vid åkrarna deromkring" (Vet. Ak. handl. 1741) och Leche (1744) nämner den såsom växande i Skåne "passim".

4. Vanliga Kattosten

(Malva rotundifolia L.)

har ett- (eller tu-)årig, nästan lodrät, hvitaktig rot och vanligen flera stjelkar, hvilka äro m. e. m. (på bara ställen mest) kretslikt utbredda på marken eller uppkrökta, omkring fotslånga. Bladen äro rundadt-njurlika, grundt 5—7-flikiga. Blommorna äro mindre än hos föregående art; kronbladen nästan vigglika, bredt-urnupna, hvitröda eller hvita; svepebladen jemnsmalt-lansettlika. Frukterna äro kortludna; deras skaft nedböjda med uppkrökt spets (hos föregående arter äro de uppräta).

Växer vid vägar och gator, på gårdar och odlade eller grusiga ställen, i södra och medlersta Sverige. Utgör egentligen tvenne arter:

Malva vulgaris Fr., som merendels blir tuårig (stundom t. o. m. mångårig) och har större blommor och rosenrödt-strimmiga, icke sällan nära ½ tum långa kronblad (2—3 gånger längre än fodret) och 10—15-rummiga frukter, hvilkas rum-ryggar äro släta, okantade och kullriga. — Växer till Gefle och Vestmanland, men är sällsynt norr om Mälaren. — Blommar under Juli och Aug.; mognar i Aug., Sept. — Utbr. genom nästan hela Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, Orienten, Algerien, på Canariöarne.

Malva borealis Wallm., som är endast ettårig och har mindre blommor, nästan hvita, svagt urnupna kronblad, knappt längre än fodret, och bortåt 10-rummiga frukter, hvilkas rum-ryggar äro nätlikt-rynkiga och kantade. — Växer till Medelpad och Dalarne (allmännare än föreg.). — Blommar och mognar bäst i Juni och Juli (dock stundom ända till hösten). — Utbr. Skandinavien (undant. det nordligaste), England, Belgien, norra Tyskland, Böhmen, Österrike, Lombardiet, Ungern, Siebenbürgen, södra och medlersta Ryssland.

Linnés anmärkning i Flora suecica under Malva rotundifolia bevisar tydligt att han i denna art inbegrep de två nyss skildrade och såsom egna vanligen antagna arterna. Fries, som i sina Novitier (ed. II) utredde desamma, anmärker att redan våra gamle botanister (Rudbeck, Bromel, Linder) kände och upptogo dem under egna benämningar.

Vanliga Kattostens blad äro rika på slemämne, och thé eller dekokt på dem användes till gurgling mot bröstsveda, till lavement mot

kolik eller till omslag (då sår eller skarpa ämnen skola involveras). De kunna också, men hellre roten, nyttjas mot grus- och stenplågor samt vid långvarig diarré eller rödsot. Upptagas i farmakopén (ɔ: Folia Malvæ). — Roten är, liksom hos nästan alla Malva-arter, slemrik och söt (nästan som lakrits), i verksamhet närmande sig Althèroten. Basttågorna äro sega och lära, rötta och torkade, kunna spinnas. — Haren och kaninen äta växten gerna.

Malva-arterna äro till nästan alla sina delar slemrika, men vanligen nyttjas bladen till utvertes och roten till invertes bruk.

XLIII. GRUINALES.

I. GERANIACEÆ (DC.).

Bladen enkla eller parbladiga, stiplade, mest (grenbladen) motsatta. Foder och krona 5-bladiga. Ståndarne 10, hvarannan (de inre) större och med en körtel under basen. Fröhuset knöligt-5-rummigt, 5-fröigt; rummen (knölarna) slutligen spänstigt lossnande från den sprötlika midtpelaren uppåt, så att de medelst de hårdnade och borstlika stiften hänga från dess spets. Fröhvita saknas. — Frukterna bilda, innan de lossnat, en slags sprötlik (stork- eller tran-)näbb, hvadan dessa växters namn (Geranium L.: Storknäbb-örter).

1. Geranium (L.).
(Näbbor, Nävor).

Kronbladen lika stora. (Ståndarne alla knappade utom hos n. 10). Fruktborsten upprullade (icke vridna), på insidan glatta. — Bladen handnerviga och -flikiga. Blommorna parvisa eller (hos n. 1) ensamma; deras (enskilda) skaft bli hos största delen arter slutligen nedtryckta.

a) Mångåriga arter med nästan krypande eller sned, vriden eller knagglig rotstock. — Foderbladen uddspetsade.

1. Bergsnäbban
(Geranium sanguineum L.)

blir fots- eller stundom nära alnshög och har utbredt-grenig, utspärradt-långhårig stjelk, omkring 7-delade, till omkretsen njurlika eller nästan kretsrunda blad med smalt-3—5-klufna flikar, och långa, likaledes utspärradt-håriga, vid midten skärmade blomskaft, hvilka utgå enstaka i

gren- (eller blad-)veck. Blommorna äro stora (tumsbreda) och vackra; kronbladen klart purpurröda, omvändt-äggrunda och urnupna, dubbelt längre än foderbladen. Frögömmena släta och håriga; fröen mycket svagt punkterade.

Växer på backar och klippor, helst bland buskar, och på torra eller steniga ängar, i södra och medlersta Sverige, till Medelpad och Dalarne. — Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien.

Blommar i Juni och Juli. — På Sicilien samlade förf. den blommande i medl. Maj.

Växtens artnamn är särdeles passande. Icke allenast stjelk och bladskaft äro vackert röda, utan också bladen bli icke sällan så röda, att de på långt håll tyckas likna blommor, och mot hösten blir hela örten nästan blodröd; man ser då stundom hela backar derigenom lysa röda. Redan Clusius (1601) kallade växten, med hänsyn härtill, Geranium (septimum) hæmatodes, och hos Bauhin (1671) heter den Geranium sanguineum, maximo flore. I några landsorter kallas den Ormgräs. — Rotstocken har, liksom de andra mångåriga arternas, adstringerande (sammandragande) egenskaper. Blommorna äro ganska prydliga.

2. Kärrnäbban
(Geranium palustre L.)

har till en del tapplika rottågor, utspärradt-hårig, något uppsvälldt ledad men spenslig och knäkrökt-uppstigande eller utsträckt, icke sällan alnshög, stjelk och till nedom midten (3—)5-klufna blad med inskurettandade flikar; stiplerna örtartade, smalspetsade. Blommorna äro något mindre än Skogsnäbbans; kronbladen smalt-omvändt-äggrunda, helbräddade, mörkt-rosenröda (nästan blodröda) eller rödvioletta, vid klon skäggháriga, nära dubbelt längre än de nästan glatta foderbladen. Blomparen sitta enstaka och hafva ganska långa skaft. Frögömmena äro släta och jemte borsten tilltryckt-småhåriga.

Växer på kärraktig (men lösmullig och icke kall) skogsmark, på buskiga eller skyddade ängar eller nära stränder, i Skåne (särdeles vestra) samt på ett ställe vid Göteborg och ett annat i Bohuslän (Qville socken). — F. ö. utbr. genom Danmark, södra Finland, Pyreneerna, medlersta och östra Europa, södra Siberien.

Blommar nästan hela sommaren (medl. Juni—slut. Aug.), men bäst i Juli; mognar från börj. Aug.

Osbeck upptäckte Kärrnäbban (som svensk) nära Norra Wram i Skåne, Retzius vid Ramlösa (Obs. 1779).

3. Skogsnäbban
(Geranium silvaticum L.)

har omkring fotshög, upprät, m. e. m. hårig stjelk, som upptill är delad i uppstående, körtelhåriga grenar. Bladen äro (gråaktigt) småhåriga, 5—7-klufna till nedom midten; flikarna vanligen inskuret-sågade; stiplerna hinnartade. Blomparen bilda en gles toppvippa. Blommorna äro medelstora; kronbladen nästan klocklikt-samstående, merendels blektpurpurvioletta, ådriga, omvändt-äggrunda med intryckt (eller helbräddad) spets och i kanten och på insidan hårig klo; foderbladen äro håriga, vanligen dubbelt kortare än kronbladen; blomskaften alltid uppräta. Frögömmena äro släta och jemte borsten (körtel-)håriga; fröen mycket svagt punkterade.

Växer på skogsängar och skogsbackar (allm.), särdeles ymnig i Norrlands skogar. — Utbr. genom Europa undant. Holland, Portugal och nästan hela Spanien, Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Blommar under Juni, till något ini Juli, i det nordligare Sverige bäst kring solståndstiden (ɔ: Midsommarsblomster, Pehrsmässblomma); mognar i Aug. eller tidigare. — Blommorna omvexla stundom dels med mörkröda kronblad (mest i södra Sverige), dels med hvita (i det nordligaste), och stundom bli kronbladen knappt längre än foderbladen. Bladen omvexla med mindre inskurna, bredare, trubbsågade flikar och med nästan parskurna, hvasst sågade. — I Lappland äro blommorna merendels blå, men också icke sällan hvita, eller hvita med blå ståndare, eller med både blå och hvita kronblad (L.).

Med sina prydliga, talrika blommor hörer Skogsnäbban till våra vackraste växter, och i Lappland, säger Linné, "är ingen ymnigare i skogarne eller skönare på (de lägre) fjellen". I somliga landsorter kallas den Abrahamsrot.

4. Ängsnäbban
(Geranium pratense L.)

är till alla delar större än Skogsnäbban, rikblommigare, och har nästan till basen (5—)7-delade blad med (nästan dubbelt) parskurna flikar, och bredare, mera rundade och utbredda, blåvioletta (nästan klarblå) kronblad med endast i kanten hårig klo; blomskaften bli slutligen nedtryckta.

Växer på torra, mera öppna ängar (och åkrar), på stränder bland buskar, i medlersta Sverige (Upland, Södermanland och Vestmanland), i Östergötland, Skåne (vild i skogar i vestra delen : Aresch.) och Bohuslän, i allmänhet sällsynt. — Utbr. genom Europa undant. det allra

nordligaste och Portugal, södra Italien och Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Blommar från medl. eller slut. Juni till slut. Juli, men i riktig blomning kommer den knappt före solståndet, sedan Skogsnäbbans egentliga blomningstid är slut; mognar i Juli.

Ängsnäbban uppräknas i Linnés Flora Åkeröensis (Amoen. VIII). Den är rätt prydlig med sina stora och talrika, vackert blå blommor, hvilka bien gerna besöka.

5. **Brunnäbban**

(**Geranium phæum** L.)

är hårig och har upprät och rak, merendels $1\frac{1}{2}$ fot hög och rödprickig stjelk, 5—7-flikiga och inskuret-tandade blad, endast omkring tumslånga, enstaka och bladen motsatta blomskaft (de gemensamma) med temligen små blommor (nära dubbelt mindre än föregående arts). Kronbladen äro endast något längre än de kortspetsade foderbladen, mycket utbredda, rundadt-omvändt-äggrunda (klon kort), vågiga, naggade, mörkt-violettbruna (nästan svartvioletta) med en gul(eller hvit)aktig, skäggig fläck vid basen. Frögömmena äro rynkade på tvären och tilltryckt-håriga; fröen svagt-strimmiga.

Växer i Skåne, "sälls. i fuktiga bokskogar och gamla trädgårdar vid norra Wram (?), Krageholm och Tosterup" : Aresch. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och Irland, Portugal, Italiens öar, Grekland. — Blommar i (Maj,) Juni.

D:r Osbeck upptäckte denna art (som svensk) nära Norra Wram i Skåne, enligt Retzii Observationes (1779), men der är den, enligt Areschougs Flora, "sannolikt numera försvunnen".

b) Ettårig art (roten smal och svag) med 3—5-klufna blad, vippvisa blompar och alltid uppräta blomskaft.

6. **Stubbnäbban**

(**Geranium bohemicum** L.)

är merendels qvarters- eller fotshög och har svag (men vid lederna och nedtill något uppsvälld), luden och klibb(körtel)hårig stjelk, till omkring midten delade, tandade blad, och nära $\frac{1}{2}$ tum breda blommor. Foderbladen äro (skäggigt) uddspetsiga, nära lika långa som de bredtvigglika och urnupna, blåvioletta, nedtill och i ena kanten håriga kronbladen. Frukterna äro stora, nästan svarta; frögömmena släta och håriga; fröen släta.

Växer i svedda skogar, helst på gamla trädstubbar eller stubbmylla, i Östergötland och östra Småland, i medlersta och norra Sverige, men i allmänhet spridt och alltid sparsamt. — F. ö. i Norge och södra Finland, medlersta och södra Ryssland, Siebenbürgen, Ungern, Böhmen, Galizien, Tyrolen, Schweiz, södra Frankrike och Italien, Sardinien, Corsica. — Blommar i Juli och Aug.; mognar i Aug. (från medl.).

Större stånd likna temligen (utom blommorna) den vanliga Skogsnäbban, ja WAHLENBERG tvekar om icke hela arten utgör endast ett "ettårigt tillstånd (status annuus)" af denna!

LINNÉ bestämde denna art i andra upplagan af sina Species, men kände den icke som svensk. RAJUS (1704) kallade växten Geranium bohemicum batrachioides annuum, och DILLENIUS, som derå lemnade en temligen god teckning, Geranium batrachioides bohemicum capsulis nigris hirsutis (1732). I Videgrens beskrifning öfver Östergötland uppräknas Stubbnäbban bland landskapets sällsyntare växter. WAHLENBERG skildrade den noga i sin Flora upsaliensis.

c) Ettåriga arter (roten smal och svag). Blomparen enstaka. Bladen till omkretsen rundadt-njurlika, mest 5- (3—7-)delade (nästan till basen), med smalt-3—5-klufna flikar (ɔ: Duvfötter).

7. **Fliknäbban**

(Geranium columbinum L.)

har på marken nästan utbredda, icke sällan fotslånga, nedtryckt-småhåriga stjelkar, mycket inskurna blad, långa blomparskaft (mycket längre än bladskaften), och urnupna, rosenröda (och 3-strimmiga), nederst hårbräddade, 4 linier långa kronblad, hvilka knappt äro längre än de uddspetsiga foderbladen. Frögömmena äro släta och glest tilltryckt-håriga (nästan glatta); fröen gropigt-punkterade.

Växer på gärden (och odlad mark), något buskiga ängar och ängsbackar, på klippor och svedjeland, i södra och medlersta Sverige (till Stockholm). — Blommar i Juni, Juli (och Aug.).

Utbr. hela Europa undant. det allra nordligaste; i Algerien, Caucasien, Siberien. Vid Messina på Sicilien samlade förf. Fliknäbban blommande i slut. Mars.

J. LECHE anmärkte först (som svensk) denna art vid Lund, och ännu i andra upplagan af Linnés Flora suecica är detta artens enda växställe.

* Geranium dissectum L. liknar föregående art, men är mera hårig (gråaktigt) och har mindre inskurna blad, korta blomparskaft (nära dubbelt kortare än blad-

skaften), mindre blommor (kronbladen nära 3 linier långa, mörkvioletta, mörkt-rosenröda = purpurröda, svagt-hårbräddade) och körtelhåriga fruktskal. — Växer på vallar, gärden och annan odlad mark, i Skåne (temligen allm.), Halland och Bohuslän, på Öland och Gotland, i Småland (ett par ställen) och Östergötland (östra Ryd). — Blommar i Juni och Juli. — L. Flora suec. ed. 2. ("Skåne vid städerna, troligen utkomling ur trädgårdar i sednare tider"). Retz. beskr. i Obs. I (1779).

d) Mångårig art med tapplik, stark rot, enstaka blompar och nästan rundadt-njurlika, till nedom midten inskurna blad.

8. Skuggnäbban

(Geranium pyrenaicum L.)

är mjukhårig (längre och kortare-) och har temligen svaga men nästan uppräta, omkring fotslånga stjelkar, nästan rundadt-njurlika, omkring 7-(5—9-)flikiga blad och omvändt-hjertlika, violetta (stundom hvita), nederst hårbräddade kronblad, hvilka äro nästan dubbelt längre än de kortuddiga foderbladen. Blommorna äro obetydligt mindre än hos föregående art. Frögömmena äro släta, tilltryckt-småludna, deras borst körtelhåriga; fröen släta.

Växer på eller nära odlade, helst skuggiga, marker, men endast på några mycket spridda ställen i södra och medlersta Sverige (inkoml.?). — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste) till Caucasus. — Blommar nästan hela sommaren.

Swartz fann först (inom Sverige) denna art vid Stockholm (Marieberg). Fries, som anmärkte den i Skåne och Halland, skildrar och belyser den i sina Novitier.

e) Ettåriga arter (roten smal och svag). Blomparen enstaka (vid bladveck). Bladen njurlikt-kretsrunda eller njurlika, inskurna till eller strax nedom midten.

9. Klibbnäbban

(Geranium viscidulum Fr. — Geranium rotundifolium L. mant.)

är till alla delar större än den vanliga Vägnäbban (nästa art), mera upprät, på stjelk och blomskaft klibbhårig, och har njurlika, i 5—7 breda, glest-trubbtandade flikar klufna, icke sällan 2 tum breda blad och blekröda, nästan helbräddade, omvändt-äggrunda kronblad, något längre än de uddspetsiga foderbladen. Frögömmena äro släta, glest håriga; fröen gropigt punkterade; fruktsprötet är nära 8 linier långt.

Växer på gärden och jordvallar i Skåne (sälls.).

Blommar i Juni och Juli. — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste. — Vid Catania på Sicilien samlade förf. den mogen i medl. Maj.

En hos oss ganska sällsynt växt och troligen först i sednare tider inkommen. Den växer endast i Skåne, enligt ARESCHOUG numera troligen blott såsom ogräs i Lunds botaniska trädgård. Först upptagen och beskr. som svensk i Fries' Novitier ed. I.

10. Vanliga Vägnäbban
(Geranium rotundifolium L. suec.)

är utstående- (till en del tätt och gråaktigt) småhårig och har svaga, m. e. m. på marken utbredda stjelkar och njurlikt-kretsrunda (nästan helrunda), vanligen 5—7-klufna blad, hvilkas flikar merendels äro 3-flikiga upptill. Blommorna äro de minsta bland alla arternas; kronbladen bredt-vigglika, urnupna, blekröda (blekt blåvioletta), omkring $1\frac{1}{2}$ linie långa, något längre än de uddlösa foderbladen; hvarannan ståndare saknar knapp. Frögömmena äro släta, tilltryckt-håriga; fröen släta; fruktsprötet är nära 5 linier långt.

Växer vid vägar, på backar och andra torra ställen, på åkrar och annan odlad mark, i södra och medlersta (och något i norra) Sverige. — Utbr. nästan hela Europa; i Algerien, Caucasien, Siberien.

Blommar hela sommaren. — Omvexlar större och mera upprät — och mindre, med vanligen spetsigare bladflikar (ɔ: Geranium pusillum L.).

BAUHIN (1650) kallade växten Geranium folio rotundo, hvadan Linnés artnamn. FRIES belyste i sina Novitier dess historia och synonymi.

* Geranium molle L. liknar temligen den vanliga Vägnäbban, men är merendels mindre, småbladigare, alltid mycket mjuk och spenslig och beklädd med långa, mjuka, nästan spindeltrådartade, hår. Blommorna äro knappt större än hos nyssnämnde art; kronbladen djupt urnupna, vackert rosenröda (blekt), nära dubbelt längre än de nästan uddlösa foderbladen. Frögömmena äro rynkade på tvären, glatta; fröen släta. — Växer på torra, öppna ställen i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni och Juli. — J. LECHE. L. Flora suec.

f) Ettåriga arter (roten smal och svag) med uppträt stjelk, motsatta eller enstaka blompar. Fodret under blomningen slutet (pyramidlikt). Kronbladen långkloade, nästan klocklikt samstående.

11. Glansnäbban
(Geranium lucidum L.)

blir vanligen endast 5 eller 6 tum hög och har temligen bräcklig, merendels motsatt-grenig, ensidigt-gleshårig, glänsande-rödaktig (nästan blodröd) stjelk och till större delen motsatta blompar och blad; de

sednare äro gleshåriga eller nästan glatta, glänsande, m. e. m. rödaktiga, rundadt-njurlika, bredt och trubbigt 3—5-flikiga (till nära midten), knappt tumsbreda. Fodret är hinnaktigt-5-kantigt; dess blad kortuddiga, rynkade på tvären, endast något kortare än kronbladen, hvilka äro smalt-omvändt-äggrunda, blekt rosenröda, endast ½ linie breda. Frögömmena äro nätlikt rynkade och på längden ribbade, upptill småhåriga; fröen släta.

Växer på (helst skuggiga) klippor och bergväggar och i steniga lundar, i södra och medlersta Sverige (i det sednare sällsyntare), mest nära kusten eller de stora sjöarne. — Utbr. hela Europa undant. det allra nordligaste; Caucasien, Atlas-bergen. — Blommar i Juni och Juli till ini Aug.

Glansnäbban är, såsom namnet antyder, utmärkt genom sina stjelkars och blads glänsande, hos de förra liksom lackerade, yta. Redan BAUHIN (1671) kallade densamma Geranium lucidum. LINNÉ anmärkte den först (inom Sverige) på Thorsborgen på Gotland (beskr. gotländska resan, sid. 228), LECHE i Skåne (Primitiæ). Dock lära redan RUDBECK (1666) och BROMELIUS (1694) anmärkt densamma (ɔ: G. saxatile).

12. Stinknäbban
(Geranium robertianum L.)

är merendels omkring fotshög, med rödaktig, uppsvälldt-ledad och vid lederna skör, upptill tudelt-grenig stjelk, (liksom blad och blomskaft) beklädd med utspärrade, långa, genomskinligt-hvita hår. Bladen äro motsatta (men vid de öfre lederna olikstora), temligen glest håriga, icke sällan starkt röda, tunna, temligen stora, 3- eller 5-fingrade (nästan parbladiga med uddblad) med m. e. m. parskurna småblad. Kronbladen äro vigglika, vackert rosenröda och hvitaktigt 3-strimmade, vanligen nästan dubbelt längre än det 10-ribbade, långuddiga fodret. Frögömmena äro (nätlikt) ådriga, nästan glatta, upptill rynkade; fröen släta.

Växer på skuggiga klippor och bland stenar, i skogsmark, men också på eller vid odlade ställen, allm. (saknas likväl i Lappland).

Blommar i Juli och Aug. — Omvexlar till storlek, grenighet, beklädnad och bladens delning, samt (vid vestra kusten) med blomkronan knappt större än fodret (ɔ: G. purpureum W.). — Utbr. genom hela Europa undant. den arktiska delen; i Algerien, Caucasien, Siberien. — (Vid Taormina på Sicilien samlade förf. Stinknäbban mogen mot slut. Maj).

Naturen låter, anmärker LECOQ, somliga bland sina täcka skapelser följa oss öfverallt. Vi mottaga dem såsom gamla bekanta, — mången gång utan att känna ens deras namn. Få äro väl de, som icke

någonstädes märkt Stinknäbban med dess tunna, lätta bladverk och ljusa, rosenstrimmiga blommor, hvilka visa sig redan temligen tidigt och utvecklas under nästan hela sommaren, ehuru hvar blomma varar endast helt kort. Men det är icke blott genom de täcka blommorna, som växten gör sig bemärkt, utan också genom den mörka rodnad, som m. e. m. tillhör nästan alla dess delar. Få växter visa en så stor benägenhet att rodna som denna. Rodnaden når t. o. m. bladnerverna, ja stundom är hela bladet rödt, och detta under alla åldrar. Dock är det egentligen om hösten, som den renaste och starkaste, redan på långt håll synliga, rodnaden inträder. — Örtståndet har saltsur smak och fränt-stinkande lukt, särdeles då det gnuggas, hvadan växtens benämning. Härigenom skall det, krossadt och gnidet på väggar och möbler, bli ett verksamt medel mot väggohyra. Det räknades fordom bland sårläkande medel och fanns på apoteken; begagnades såsom dekokt. — Redan LOBELIUS (1581) och DODONÆUS (1616) kallade växten Geranium robertianum.

Hos nästan alla Geranier utvecklas märkena icke riktigt förr än ståndarknapparna redan äro tomma. De erhålla således sitt frömjöl (pollen) från andra blommors ståndare, icke sällan t. o. m. från andra stånd.

2. **Erodium** L'Her.

Kronbladen olikstora, två något mindre. Ståndarne vexelvis (de yttre, kortare) knapplösa. Fruktborsten skrufvridna, på insidan håriga.

1. **Kammnäbban**

(**Erodium cicutarium** L'Her. — **Geranium cicutarium** L.).

En ettårig ört, glest beklädd med utspärrade, hvitaktiga hår (på stjelk och grenar mest). Vanligen är stjelken helt kort och tudelad i m. e. m. nedtryckta, icke sällan åter tudelade grenar, hvilka bära motsatta blad och, ur bladparens ena veck, uppräta, 2—4 tum långa blomstänglar. Bladen äro parbladiga, med nästan äggrunda, pardelade eller parskurna och inskuret-tandade småblad; stiplerna triangellika, hinnaktiga. Blommorna bilda (2—)3—4-blommiga flockar och äro små men täcka; kronbladen elliptiskt-omvändt-äggrunda, purpurröda, nedtill 3-strimmiga, med långt hårkantad klo (invid hvilken de två mindre stundom ha en hvitaktig, mörkprickig krets). Fruktsprötena äro långa och nästan parallelt uppstående, så att man tyckt dem likna taggarne i en gles kamm, hvadan växtens svenska namn (Skatnäva Fr.).

Växer vid vägar och gator, på backar, åkrar och annan odlad (eller grusig) mark, ända till Lappland.

Blommar hela våren och sommaren till hösten; mognar under sommaren. — Omvexlar mer och mindre hårig, upptill icke sällan körtelhårig. — Strax om våren är den liten och saknar icke sällan stjelk, men blir under sommaren och mot hösten större och grenig (utbredd). — Utbr. genom hela Europa (undant. det allra nordligaste) till norra Afrika och Orienten, Caucasien. Vid Messina på Sicilien samlade förf. Kammnäbban mogen redan d. 10 April.

Om en del bland våra Geranier i anseende till blommornas fägring kan motsvara Caplandets Pelargonier, står deremot Kammnäbban dem närmare i blomkronans oregelbundenhet och den olika teckningen hos dess blad. Kammnäbbans blommor utslå om morgonen, fälla sina kronblad under dagens lopp, och efterträdas nästa dag af andra blommor. Härunder förlänga och utbreda sig turvis de i början till hvarandra närmade, vid stjelken liksom ledade blomskaften. Frukten mognar hastigt och dess karpeller förbli temligen länge upphängda på sina vridna spröt innan de lossna och falla till marken. Der röra och vrida de sig m. e. m., efter luftens större eller mindre fuktighet, hvarunder fröet smånigom tränges ned i jorden.

Bauhin (1671) kallade växten Geranium cicutæ folio m. m., hvadan artnamnet. — Örtståndet tros vara stimulerande och diaphoretiskt.

* Erodium moschatum L'Her. (Geranium moschatum L.) har mindre delade (endast inskuret-sågade) småblad och luktar mysk. Förv. stundom (södra och medlersta Sverige).

II. OXALIDEÆ (DC.).

Bladen hos vår art trefingrade stipellösa, skaftade; småbladen i början hopvikta på längden. Foder och krona 5-bladiga. Ståndarne 10, enbrödrade, vexelvis större och mindre. Fröhuset 5-rummigt, mångfröigt, remnande i kanterna (rummens ryggar). Fröen med broskartad hvita och omslutna med ett mjukt, spänstigt hylle.

3. Oxalis L.

Kronbladen vridna i knoppen. Ståndarne kort-sammanväxta. Fröhuset 5-kantigt. Fröen slutligen, i det hyllet lossnar och viker upp sig (men så att det qvarsitter vid fröfästet), spänstigt utkastade ur de remnade rummen.

1. Harsyran
(Oxalis Acetosella L.)

En liten täck, mångårig, späd ört med krypande, smal men nästan tandlikt-ledad rotstock, långa och trådlika, greniga rötter, smala,

omkring 2 tum långa bladskaft, omvändt-hjertlika, korthåriga, helbräddade, under icke sällan rödaktiga, småblad och enstaka, 1-blommiga, 2—3 tum långa, hinnaktigt-tvåskärmade blomstänglar. Blommorna luta och äro tunnbladiga och ömtåliga; kronbladen nästan omvändt-äggrunda, vanligen hvita, violettrödt-åderstrimmiga och vid basen gulaktiga. Fröen starkt strimmiga på längden, med svagare tvärstrimmor.

Växer i mossrika skogar (helst fuktig barrskog) och fuktiga skogslundar, på mullrik mark, allm. — Utbr. genom Europa undant. Portugal, Sicilien, Sardinien och Greklands öar; i Caucasien, Siberien och nordligaste Amerika; på Atlasbergen.

Blommar mest under Maj, till medl. (eller slut.) Juni (samtidigt med Hvitsippan); mognar slut. Juli eller sednare. — Förekommer stundom med rosenröda blommor. De tidigaste blommorna bilda vanligen inga frön utan borttyna; hos andra blommor (särdeles bland de sent utvecklade) utbildas stundom endast 5 ståndare riktigt och kronbladen bli mindre än vanligt eller saknas alldeles. — Blommorna lukta svagt sötaktigt.

Harsyran är sällskaplig och bildar vackra, större eller mindre mattor: den rödaktiga, tandknöliga rotstocken utskickar nemligen små skott, hvilka lätt utbreda sig i den lösa mark, på hvilken denna växt helst bosätter sig. Bladen somna om qvällen på sina långa purpurröda skaft och vakna icke särdeles tidigt. Sammalunda mot regnväder, då småbladen vika sig nedåt under det bladskaften stå rätt upp, då de deremot under klart och vackert väder sloka med utbredda småblad. Att dessa kunna intaga en så olika ställning, beror på att de äro ledade till det gemensamma skaftets spets. — Harsyran hörer till de så välkomna vårväxterna, särdeles som den är en bland våra täckaste skogsblommor.

Bladen (ɔ: Östg. Gökmat) ha angenämt syrlig smak, hvadan, med hänsyn till deras likhet med klöverblad, växten också kallas Surklöver. Smaken uppkommer af den egna syra (oxalsyra), som hela örten innehåller, och hvilken liknar vinstens- (och ättik-)syra och är "läckrare än citron". Densamma är kylande, antibiliös och antiseptisk, nyttig i febrar, skörbjugg m. m. — Bladens saft stillar törst och kan användas till lemonad. Om den inkokas och får kristallisera, erhålles Harsyresalt (pharm. Sal Acetosellæ), som kan brukas till kylande pulver, ehuru cremortartari användes mera såsom billigare. Dermed kan man ock borttaga bläckfläckar och rost på linne.

Hos Ruppius heter Harsyran Acetosella vulgaris (och officinarum), hvadan växtens nuvarande artnamn. Dodonæus kallade den (1616) Trifolium acetosum. Den är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

* O. stricta L. och O. corniculata L., båda gulblommiga och ett- eller tu-åriga, med grenig stjelk, växa förvildade eller spridda med trädgårdsfrön på några ställen, mest i Skåne. (Fr. nov. ed. 2).

III. LINEÆ (DC).

Bladen enkla, helbräddade, utan ådror och stipler, oskaftade, motsatta (hos våra). Fröhuset 5- eller 4-rummigt, men rummen, genom de med midtnerven invikta skalen, m. e. m. delade i tvenne 1-fröiga. Fröhvita saknas.

4. Linum (L.).

Fodret 5-bladigt. Kronan 5-bladig. Ståndarne 5, omvexlande med lika många, mycket mindre spetsar; strängarne (hos vår art) skållikt-sammanväxta nedtill. Stiften 5. Fröhuset nästan 10-rummigt; rummen tvåtandadt uppbristande.

1. Vildlinet
(Linum catharticum L.)

En ettårig, spenslig, glatt, vanligen 5—6 tum hög (men icke sällan också mindre), upprät ört. Stjelken bildar upptill en nästan klynnedelad vippa. Bladen äro något blå- eller gråaktigt gröna, smalt-ovala och (de nedre) nästan omvändt-äggrunda. Blommorna äro småtäcka, nästan klocklika; kronbladen vigglikt-omvändt-äggrunda, trubbade, tunna, hvita, nederst gula. Ståndarknapparne äro uppräta; märkena kullrigt-knapplika. Fröhusen runda, knappt större än hampfrön. — Under blommornas knopptillstånd äro grenarne omkrökta i spetsen, så att knopparne luta eller hänga nedåt, men räta sedan smånigom ut sig tills de slutligen (vid mognadstiden) bli alldeles raka och uppstående.

Växer på (magrare) ängar, betesmarker och andra gräsväxta ställen, icke sällan på torr och lerig mark, allm. (men saknas i Lappland). — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Sicilien, Sardinien, Grekland; i Caucasien. — Blommar från medl. eller slut. Juni till ini Aug.; mognar i (Juli,) Aug., Sept.

Vildlinet uppträder mest sällskapligt, men döljer sig gerna bland gräs och andra örter. Det har oangenäm, saltaktigt-bitter smak. Intaget såsom dekokt eller pulver laxerar det lindrigt men säkert. Man samlar örten under blomningen, torkar och förvarar den. Vid begagnandet begjuter man omkring ½ lod ört med ½ qvarter hett vatten eller vassla och låter vätskan stå täppt tills den kallnat, då den silas och drickes. Örten berömmes också såsom maskmedel och lärer i stor dosis orsaka kräkning.

Redan DALE i sin Pharmacologia (London 1693, 1705, 1737) kallade denna växt Linum catharticum.

* Vanliga Linet (Linum usitatissimum L.), som har lansettlika, vexelvisa blad och blå blommor med tjockt-klubblika märken, uppväxer här och der af spilldt linfrö, men bibehåller sig icke.

5. Radiola Gm.

Fodret 4-bladigt och tandadt. Kronan 4-bladig. Ståndarne 4. Stiften 4. Fröhuset något 8-rummigt; rummen tvåskaligt uppbristande.

1. Jordknöplet

(Radiola linoides Gm. — Linum Radiola L.).

En mycket liten, endast $\frac{1}{2}$, 1 eller 2 tum hög, mycket småblommig, merendels ganska grenig, ettårig ört. Stjelken är upprät, borstsmal och upprepadt-tudelad (klynnedelad) i hårsmala grenar, i hvilkas och slutbladens veck de ytterst små, hvita blommorna sitta. Bladen äro äggrunda, helbräddade. Foderbladen tvära och tretandade i spetsen. Fröhusen knappt så stora som senapskorn, nedtryckt-klotrunda.

Växer på fuktig eller tidtals öfversvämmad, helst sandig och mager mark, i södra Sverige och Vermland. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste och Grekland, Turkiet; på Madeira. — Blommar i Juni, Juli (och Aug.).

Stora och prydliga växter väcka naturligtvis en allmännare uppmärksamhet än små och enkla — och Jordknöplet är en bland de allra minsta. Men tänka vi oss den större, t. ex. endast såsom ett mindre träd, och alla delarne i proportion dertill, huru skulle man icke då med förvåning beundra dess skönhet och regelbundenhet! Skulle icke de, liksom på en väldig kandelaber, i starka armar delade, talrika grenarne och de utomordentligt regelbundna, tallriksstora blommorna då kunna slå oss med häpnad?

VAILLANT upptog och tecknade i sin Botanicon Parisiense (1727) denna lilla växt under namnet Chamælinum vulgare. Andra botanister (RAJUS) kallade den Radiola vulgaris m. m., hvadan Linnés artnamn. — LINNÉ upptäckte den, som svensk, vid sjelfva Stenbrohults kyrka, och i sin Flora suecicas första upplaga har han endast detta växtställe. "Den växer, säger han (Vet. Ak. handl. 1741), i Småland vid Stenbrohults kyrka, på vägen. Är en ganska liten växt".

XLIV. HYPERICINEÆ.

1. Hypericum L.

(Pirk-slägtet; Johannisblomster Fr.).

Fodret 5-bladigt. Kronan 5-bladig. Ståndarne (särdeles de inre) nederst hopväxta i 3 breda knippen. Stift 3. Fröhuset 3-rummigt, 3-skaligt; fröfästena sammanväxta och bildande en vingad midtpelare sedan skalen lossnat. — Mångåriga örter med motsatta blad och gula blommor i knippvippa.

1. Kantpirken

(Hypericum quadrangulum L.)

är fotshög eller större och har 4-kantig, temligen stadig stjelk, äggrunda eller nästan elliptiska, under starkt-nerviga, vid kanten (vanligen svagt) svartpunkterade blad och smalt-elliptiska, helbräddade foderblad, hvilka liksom de glänsande gula kronbladen äro glest svartpunkterade och strimmiga.

Växer på skogs- och bergsängar, buskiga backar, till Ångermanland och Jemtland (allm.). — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Irland, södra Italien och Italiens öar, Grekland, Turkiet.

Blommar i Juli och Aug.; mognar börj. Sept. eller tidigare.

Kantpirkens outslagna blommor innehålla en ymnig, rödaktig, nästan violett saft (ɔ: Östg. Mannablod). Kor beta örten vanligtvis, men hästar lemna den orörd. Bien besöka gerna blommorna. — Kantpirken har i allmänhet samma egenskaper ocb användning som nästa art.

* H. tetrapterum Fr. har hinnaktigt-4-kantig stjelk, spetsadt-lansettlika foderblad, mindre och blekare blommor än den vanliga Kantpirken och växer i fuktiga skogar, vid bäckar, på torfmossar och fuktiga ängar i Skåne. — Fries (upptäck. 1819) Novit.

2. Randpirken (Johannisörten)

(Hypericum perforatum L.)

blir vanligen nära alnshög, rikblommig, och har trind men (genom bladens medelnerver) tvårandad stjelk och genomskinligt (genom insänkta körtlar) punkterade, under, särdeles närmast kanten, svartprickiga blad, hvilka mest äro aflånga (eller något äggrunda), men icke sällan omvexla helt smala. Foderflikarne äro lansettlika, helbräddade. Kronbladen glänsande (guld)gula, endast i ena kanten svartprickiga.

Växer på backar och sluttningar, torra betesmarker och magra ängar, till Ångermanland, allmän i södra och medlersta Sverige men i

det norra sällsynt eller endast vid kusten. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Algerien, Orienten, Caucasien, Siberien; (i Canada och Förenta Staterna inkoml. enligt TORREY och GRAY).

Blommar under (från medl.) Juli och Aug.; mognar från medl. Aug. till hösten, men stjelkar och fröhus vara merendels qvar ända till nästa sommar. — (Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande i börj. Juni.)

Hela örten är något besk och balsamisk, isynnerhet genom det kådiga hartsämne som bladens prickar innehålla. Krossad har den aromatiskt kådartad lukt, balsamiskt-bitter smak, och färgar rödt och gult. Till färgning tagas de blommande eller ännu icke utslagna topparne; de kunna också dertill torkas och förvaras. — Bränvin, hvari blommor eller blomknoppar legat, blir vackert rödt och anses helsosamt, men tager man för mycket blomknopp, får bränvinet terpentinsmak. — Randpirken hade fordom stort anseende i läkarekonsten, t. o. m. såsom medel att "utdrifva onda andar" (borttaga mani, galenskap), hvadan den kallades Fuga demonum (TABERNÆMONTANUS). Kokad, med vin eller godt svagdricka, till dekokt, berömmes den i lungsot, blodspottning m. m. — På Gotland lärer växten kallas Hirkenpirk (väl endast en förvridning af Hypericum), i Skåne och Bohuslän Pirkum, hvadan Pirkumolja (= med blomknopparne under några dagar upphettad bomolja) och Pirkumbalsam (= starkt bränvin, som fått "draga" på växtens blomknoppar). Båda delarne äro röda och begagnas mest att läka hugg- och skärsår. De vanligaste benämningarne på växten äro dock Johannisblomster (Johannisört), S:t Johans gräs, också Midsommarsblomster, hvilka namn stå i samband med hvarandra och troligen uppkommit under medeltiden (då midsommardagen = S:t Johans dag).

Både denna och förestående art äro rätt prydliga med sina rika, guldgula blomvippor. Växten utgör, säger DYBECK, "ett af Midsommarsblomstren, d. v. s. af de blommor, hvarmed, vid midsommarstiden, allmogen pryder sina boningar. Det har, såsom sådant, bästa verkan, ett uttryck, som man ganska ofta får höra, och hvarmed afses växtens förmenta kraft att skydda mot troll och trolldom. För detta ändamål upphängas äfven midsommarsqvistar af denna och andra örter, i ladugården, till boskapens skydd mot förtrollningar". — Växtens nytta (särdeles mot lungsot) och historia behandlade LINNÉ utförligt i sin dissertation (resp. Hellenius) De Hyperico.

3. Jordpirken
(Hypericum humifusum L.)

har trådsmala, 3—8 tum långa stjelkar, nästan lansettlika, genomskinligt-

punkterade (svagt), endast omkring $\frac{1}{2}$ tum långa blad, vanligen (nästan) enstaka blommor, helbräddade, trubbiga foderblad och små (knappt $1\frac{1}{2}$ linie långa), temligen blekt gula kronblad; stiften tillbakakrökta (hos de andra arterna utstående).

Växer (mest) i östra Skåne och (sälls.) i Blekinge och Småland, på sandiga marker och träden, träsk- och sjöstränder eller fuktiga åkrar, och blir på de sednare icke sällan liten, mera upprät, enkel och knappt tuårig. — Utbr. genom nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Portugal, Sicilien, Sardinien, Grekland, Turkiet) till Caucasus.

Blommar, särdeles på åkrar, mest i Aug., Sept. (bäst efter skörden).

Linné upptog Jordpirken i vår Flora enligt ett enda exemplar, som han samlade mellan Ystad och Trelleborg (Fl. suec. ed. 2). Der lärer likväl, enligt Fries, växa endast en liten varietet af Randpirken (hvarmed också Linné jemför arten). Deremot fann Fries den ymnig i östra Skåne från Cimbritshamn till Blekinge (Novit.).

4. Luddpirken

(Hypericum hirsutum L.)

blir omkring alnshög och har trind och temligen tjock, luden stjelk, äggrundt-ovala eller nästan elliptiska, genomskinligt-punkterade, under småludna, något tjocka blad och körtelsågade (svart) foderblad.

Växer på ängsbackar, berg och torrare betesmarker, i skogar och busksnår, i södra och medlersta Sverige (sälls.), men icke i vestra delen utom i Vestergötland. — Utbr. genom Europa (undant. det nordligaste och Portugal, Italiens och Greklands öar, Turkiet); i Caucasien, Siberien.

Blommar i Juli, Aug. — Blommorna sluta sig under natten (L.), hvilket de också lära göra hos den föregående arten.

Columna benämnde (1616) denna växt Androsæmum alterum hirsutum.

5. Bergpirken

(Hypericum montanum L.)

är alldeles glatt, blir icke sällan nära alnshög, och har trind stjelk, något hjertlika, utdraget-äggrunda eller nästan elliptiska, under (särdeles invid kanten) svartprickiga blad och lansettlika foderblad, hvilka liksom skärmbladen äro svart-körtelsågade.

Växer på öppna berghällar och klippor (icke sällan bland buskar), i södra och medlersta Sverige till Stockholm, sälls. eller på endast spridda ställen. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och Skottland, Irland, Portugal, Italiens och Greklands öar; i Algerien, Caucasien. — Blommar i Juli.

Bergpirken är en ganska utmärkt art, isynnerhet genom sina temligen stora, nästan hjertlika blad, hvilkas kantprickar äro mycket större än de andra, så att bladen (isynnerhet på undre sidan) tyckas liksom omkretsade med en rad stora svarta punkter. Icke sällan är bladens (särdeles rotbladens) undersida något purpurröd. Genom sina talrika körtlar har växten en temligen stark terpentinlukt, isynnerhet då den gnides. Likväl lära kor äta den ganska gerna, men icke hästar.

J. Leche anmärkte i Skåne och Linné vid Hunneberg Bergpirken först som svensk. Linné beskref den (i korthet) redan i Vestgöta-resan, men uppställde den som egen art först i andra upplagan af sin Flora suecica (både i denna Floras första upplaga och i Species ed. I har han den såsom varietet under Luddpirken).

6. **Skönpirken**

(Hypericum pulchrum L.)

har nästan krypande, smal stam (rotstock), som bär uppräta, raka, trinda, något rödaktiga, 5—10 tum höga, smala (nästan trådsmala) stjelkar (grenar). Bladen äro glatta, tätt genomskinligt-punkterade, under grågröna, vanligen delvis purpuraktiga och slutligen icke sällan alldeles blodröda, små ($\frac{1}{2}$ tum) men något tjocka (stadiga), något hjertlika. Blomvippans grenar stå nästan rakt upp och äro mest 3-blommiga. Foderbladen äro rundadt-trubbiga, körtelkantade (svart). Kronbladen äro små ($1\frac{1}{2}$ linie långa), under vanligtvis rödaktiga.

Växer, efter äldre uppgifter, på en strandklippa nära Kungsbacka i Halland, mycket sällsynt. Enligt J. A. Lefflers uppsats i Botan. Notiser för 1863 är den på nämnde ställe utgången, men funnen vid Sotenäs nära Partiled af Stud. A. Belfrage. — F. ö. i södra Norge, Danmark, medlersta Europa, England, Frankrike, norra och nordöstra Spanien, Portugal, Neapel, Dalmatien, Croatien, Ungern, Grekland, Siebenbürgen, Lithauen.

Blommar i Juli. — Skönpirken är en särdeles täck växt med sina glänsande blad och sina visserligen små men utmärkt klargula blommor, hvartill kommer den vackra rodnad som vanligen råder hos örtståndet. Redan Bauhinus (1650) kallade den Hypericum pulchrum (Tragi). Fries upptäckte den som svensk (Novit. ed. I).

M. Huss behandlade våra Hyperica i en akademisk dissertation: De Hypericis Sueciæ indigenis dissertatio botanica. Upsaliæ 1830.

XLV. CISTINEÆ.

1. Helianthemum G.

(Solvändor, Solvivor, Solblommor).

Foderbladen 5, de 2 yttre mycket mindre. Kronbladen 5 (tunna och flyktiga). Fröhuset 3-skaligt. — Lågväxta småbuskar med (åtm. nedtill) motsatta blad och gula blommor.

a) Ståndarne alla knappade.

1. Vanliga Solvändan

(Helianthemum vulgare G. — Cistus Helianthemum L.)

är nedtill träaktig (örtbuske) och har svartbrun, träig rot, 3—5 tum långa, smala, uppstigande, gråaktiga stjelkar (grenar) och smalt-elliptiska (omkring 2 linier breda), under vanligen (stjernhårigt) gråludna, i kanten tillbakavikta blad med stipler. Blomklasarne äro omkring 5-blommiga och bli slutligen nästan uppräta; blommorna lutande, nära tumsbreda; kronbladen citrongula, nedtill icke sällan brandgula, upptill vågigt naggade. Fröhusen äro 1-rummiga, småhåriga, omkring 3 linier, omslutna af foderbladen, hängande.

Växer på torra ängar och ängsbackar i södra och medlersta Sverige. — Utbr. genom hela Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien, Algerien.

Blommar i Juli; mognar i Aug. — Förekommer stundom (Skåne) med på båda sidor gröna blad, och (Öland) med under nästan hvita (och dubbelt mindre) sådana.

Om ståndarsträngarne vidröras med någon spets nedtill, isynnerhet om morgnarne eller vid fuktig väderlek, böja de sig strax utåt mot kronbladen, hvilket redan Koelreuter (1766) och Persoon (1797) iakttogo. Blommorna äro ganska täcka, men växten antyder mager jordmon. Den är lindrigt adstringerande och räknades i äldre tider till "sårläkande" medel.

Redan Cordus kallade (1561) denna växt Helianthemum, hvadan Linnés artnamn och slägtnamnet. Tabernæmontanus benämnde den (1625) Helianthemum germanicum och Tournefort (1719) H. vulgare flore luteo.

2. Ölands-Solvändan

(Helianthemum oelandicum P. — Cistus oelandicus L.)

blir vanligen endast några få tum lång, men (bland buskar o. d.) stundom 1—2 qvarter eller längre, är risaktig och utbredd, med den träiga

stammen delad i nästan trådsmala, icke sällan rödaktiga (rödbruna) grenar. Bladen äro lansettlikt-elliptiska, små, glatta eller (unga, eller på mycket öppna ställen) håriga, under t. o. m. alldeles hvitaktigt gråludna (ɔ: Cistus canus L.), utan stipler. Blomklasarne äro korta, blommorna omkring dubbelt mindre än hos den vanliga, bland buskar minst och mörkgula, på soliga ställen, isynnerhet längre fram på sommaren, blekare och större. Fröhuset är 1-rummigt, glatt eller något hårbräddadt, knappt 2 linier.

Växer på Ölands torra berg, isynnerhet på Södra Alvaren. F. ö. utbr. genom nästan hela medlersta och södra Europa.

Blommar i (Maj,) Juni, Juli. — Blommorna äro öppna mest omkring middagstiden.

Redan Rudbeck kände denna art och upptog den i sin Upsala-trädgårdens katalog (1685) under namnet Cistus oelandicus. Linné iakttog den sedan under sin öländska resa "frequentissimus" på Alvaren och beskref den i Ölands-resan (sid. 71) och Flora suecica. I Vet. Ak. handl. för 1741 säger han: "Cistus oelandicus växer öfver hela Ölands allwar. — Denna differerar ifrån Helianthemum vulgare med bladen som äro smalare, blommorna som äro två tredingar mindre utan fläck mitt uti, hvars kronblad ej röra hvaran på sidorna".

b) De yttre ståndarne knapplösa, mycket fina (ɔ: biståndare). Fumana Sp.

3. Gotlands-Solvändan

(Helianthemum Fumana Mill. — Cistus Fumana L.)

är nedtryckt till marken, har träig, stark stam med utbredda, hårda, 3—5 tum långa grenar, tvåsidigt-utstående smågrenar och jemnsmalt-syllika och nästan trekantiga (nållika), nära ½ tum långa, något blåaktiga, stipellösa blad, hvilka nederst och på de blomlösa smågrenarne äro tätt motsatta (nästan tegellagda), men annars vexelvisa. Blommorna äro ensamma eller parvisa i eller vid smågrenarnes spetsar. De yttre foderbladen likna bladen, de inre äro breda, rödstrimmiga, 3—4 linier långa. Kronbladen äro rent gula. Fröhuset är 3-rummigt; fröen svarta, mycket större än hos de båda andra Solvändorna.

Växer på Gotland, särdeles på nordvestra kustens släta kalkhällar. Blommar i Juli. — F. ö. i medlersta och vestra Tyskland, Belgien, Frankrike, Spanien och Portugal, Italien, Schweiz, södra Österrike, Dalmatien, Ungern, Siebenbürgen, på berget Athos och på Krim; i Caucasien, Algerien.

Till hela sitt utseende (utom blommorna) och de nästan vexelvisa bladen är denna art olika de båda andra. Linné upptäckte den

som svensk på kalkhällarne vid Stenkyrka på Gotland och beskref den först i Gotlands-resan (sid. 177). Det närmare växstället var likväl länge obekant.

Några gamle botanister kallade växten Herba fumana, hvadan dess artnamn.

XLVI. VIOLARIEÆ.

1. Viola L.

Foderbladen 5, alla med ett kort-öronlikt bihang vid basen. Kronbladen 5, det nedersta bredast och nedåt utdraget till en ihålig sporre. Ståndarne 5, nästan stränglösa; knapprummen vidväxta det breda och öfver dem bihangslikt nående, hinnaktiga bandets insida; knapparne sammanhängande med kanterna; de två nedersta strängarna hvardera med ett i kronsporren inneslutet, svanslikt och körtelartadt bihang. Stiftets spets tjock och genomborrad. Fröhuset 1-rummigt, 3-skaligt. — Mindre örter (nästan alla mångåriga) med ensamma blommor på (rel.) långa, 2-skärmiga, i spetsen omkrökta skaft (hvadan blomman nästan hängande); skärmarne mycket små. Bladen i knoppen inrullade med kanterna.

a) Märket klotrundt-kruslikt, med den trånga öppningens underkant kort-läpplikt utvikt; under läppen, på sidorna, två rader korta hår (pollensamlare). — Stjelk.

1. Styfmorsviolen
(**Viola tricolor** L.)

blir vanligen omkring 3—5 tum hög och har hvitaktig, ettårig och späd (men stundom öfvervintrande) rot, nästan upprät eller uppstigande, 3-kantig, spenslig stjelk, som icke sällan är delad i utbredda (stundom rotslående) grenar, och naggsågade blad, de nedre hjertlikt-äggrunda, de andra ovala eller lansettlikt-vigglika; stiplerna lyrlikt-pardelade, stora. Blommorna äro vanligen nära $\frac{3}{4}$—1 tum breda med de tre nedre kronbladen blåaktiga, hvita eller hvitgula och något violetta (stundom alldeles violetta), nedtill mörkstrimmiga, gula och tätt småhåriga (ɔ. Sammetsvioler); de båda andra kronbladen äro merendels rent violetta. Men på åkrar (bland säden) och mycket torra ställen bli blommorna icke sällan dubbelt mindre, med antingen hvitgula och något blå (ɔ: V. bicolor arvensis m. m. T., V. arvensis Murr.) eller rent gula eller nästan hvita blommor.

Växer på berg och bergsbackar, torra ängar, åkerkanter, gärden och odlad mark i allmänhet; ymnig till Pite-Lappmark. — Utbr. genom hela Europa; i Caucasien, Siberien, norra Amerika (New-York till Georgien, Missouri och Arkansas).

Blommar under hela sommaren (från medl. Maj) till slut. Sept., men bäst i Maj, Juni och på nytt i Aug., Sept., så länge marken är bar; mognar från Juni. Odlas också, i många varieteter (med större, mera välluktande, till en del guldgula eller svartbruna blommor), i trädgårdar (ɔ: Pensé). — Omvexlar mycket till storleken; på magra och bara ställen stundom knappt mer än tumshög, på åkrar bland säden icke sällan 5—10 tum; likaså till beklädnaden och blommans färger.

Örtståndet är slemrikt och något bittert (krossadt har det svag bittermandel-lukt), och verkar i större dosis emetiskt och purgerande (blodrenande). Upptages i farmakopén och finnes således på apoteken (ɔ: Herba Jaceæ pharm.). Det anses (såsom dekokt eller extrakt) nyttigt i åtskilliga sjukdomar och särdeles mot ansigtsutslag (crusta lactea, "hvita elden, mjölkskorf") hos små barn, då det också kan användas såsom pulver, kokadt med mjölk. — Om kronbladens saft pressas genom linne, ger den en blå färg, som liknar lakmus.

Redan de gamle botanisternas benämningar på denna växt häntydde på dess vanligen trefärgade blommor. Hos Fuchsius (1542) heter den Trinitatis herba, hos Camerarius åter Jacea (hvadan det än i dag brukliga officinella namnet) eller Flos trinitatis; Dodonæus (1616) kallade den Viola tricolor. Den är tecknad i Til-Landz' Icones (Herba trinitatis). Den allmännaste benämningen på arten är Styfmorsblomster; mindre vanliga äro Skatblomster (Dalsland o. a.) och Svalblomster (Jemtland), Blåvisil (Bohuslän) m. m. Vid benämningen Styfmorsblomma "har man föreställt sig blomkronans största nedåt vända blad som en styfmoder, de tvenne bakom detsamma varande foderbladen såsom stolar, dem hon för sig sjelf begagnar; de båda små henne närmast sittande kronbladen, såsom hennes egna döttrar, hvilka hvardera erhållit en stol, och de två större, uppåt vända kronbladen, såsom styfdöttrar, hvilka tillsammans erhållit endast en stol" : R. Dybeck.

b) Märket näbblikt och m. e. m. nedkrökt.

*) Blommorna luktlösa. — Stjelk.

2. Storviolen
(Viola elatior Fr.)

blir icke sällan 1—1½ fot hög, är upprät, vanligen korthårig, genom hårbeklädnaden något gråaktig, och har något hjertlikt lansettlika (ägg-

rundt-lansettlika med något hjertlik bas), glest naggade blad, bladlika, mycket stora stipler (de medlersta störst, stundom nära 2 tum långa, med en och annan tand nederst, de nedre nästan lansettlika) och nästan tumsbreda, mycket blekt blååktiga (blåhvita) blommor.

Växer vid bäckar och på buskiga ängar på Öland (och Gotland). — F. ö. i Tyskland, Frankrike, norra Italien, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, södra och medlersta Ryssland.

Blommar i Juni, Juli. — Förekommer stundom glänsande glatt (ɔ: stipularis Fr.).

Denna särdeles utmärkta art bestämde Fries i sina Novitier (ed. 2) under det nu antagna namnet (han hade i Flora Hall. kallat den — egentligen den glatta varieteten — V. stipularis för dess ovanligt stora stipler) och under hvilket redan Clusius, den förste som omtalar växten, upptagit densamma (1583). Fries upptäckte densamma på Öland, 1818, och i Novitierna skildrar han den noga och upplyser utförligt dess synonymi och historia. Jfr hans Mant. III. 120, 126.

3. Strandviolen

(Viola stagnina Kit.)

är 3—6 tum hög, nästan upprät, glatt, och har smalt-triangellikt-lansettlika, glest naggade blad med rundad eller något hjertlik bas, nästan jemnbreda, till en del långa, örtartade, nedtill sågtandade stipler och mycket blekblå eller nästan hvita blommor.

Växer på steniga stränder (sötvattens) och sanka ängar, i södra och medlersta Sverige mindre allmän, i norra endast till Jemtland och sällsynt. — Utbr. Skandinavien (undant. Lappland), medlersta och östra Europa, östra Frankrike, Lombardiet. — Blommar i Juli (och Aug.).

Swartz anmärkte först denna art som svensk, vid Stockholm (enligt Wikströms Flora), Fries i Skåne (Novit. ed. I, 1817). I sina Novitier ed. II skildrar Fries den (såsom persicæfolia) närmare, med synonymi och anmärkningar. Jfr också hans Mant. III. Ruppius är troligen den förste, som omtalar växten; han kallar den Viola persicæ foliis, mucronatis, hvadan Schreber sedan kallade arten V. persicæfolia. Som emellertid detta namn också tillagts Storviolen och f. ö. egentligen icke passar någondera, torde man hellre böra antaga Kitaibels.

* V. pratensis MK. har smalbasigare, lansettlikt-äggrunda blad (basen bredtvigglik) med upptill bredvingadt skaft, och växer nästan endast på Öland (Fries uppt. 1818) och Gotland (Wahlenberg uppt. i Eista och Roma, vid myrkanterna: Vet. Ak. handl. 1806). Fr. Nov. (V. lactea); Mant. III.

4. Bergviolen
(Viola montana L.)

blir vanligen 5—6 (stundom nära 10) tum hög, upprät, och har aflångt-hjertlika, glest naggsågade blad, örtartade, breda och temligen stora, nästan lansettlika, sneda, inskuret-sågade (mest i utkanten) stipler och mörkblå blommor.

Växer på bergig och stenig, helst fuktig och gräsväxt eller skuggig, mark i Lappland och norra Sverige.

Blommar under sommaren. — Genom sina smala, vid basen mera äggrunda, blad och örtartade stipler liknar Bergviolen temligen Strandviolen, men till blommorna nästa art (V. canina Fr.), hvilken den kommer nog nära och hvars storblommiga var. den enligt Fries utgör.

Linné upptog Bergviolen redan i första upplagan af sina Species ("in alpibus Lapponiæ etc."), och sedan i andra upplagan af Flora suec. (med några anmärkningar). Wahlenberg meddelade i sin Flora lapponica och i Svensk Botanik anmärkningar om och teckning å densamma. Men i sina Species menade Linné med V. montana, enligt hans herbarium (C. Hartman) V. stagnina, enligt synonymerna (Fries) V. elatior.

5. Hundviolen
(Viola canina L.)

har temligen svag stjelk (eller stjelkar), som då växten börjar blomma är helt kort, men sedan utväxer, blir m. e. m. nedtryckt, slutligen rakare och mera upprät. Bladen äro hjertlika, grundt naggsågade; stiplerna något eller nästan hinnartade, m. e. m. sargadt sågade, små eller medelstora. Blommorna blekblå eller blåvioletta (stundom hvita). Såsom man numera, temligen allmänt, antager, utgör Hundviolen åtminstone tre särskilda arter, hvilka dock beröra hvarandra mycket:

* V. canina Fr. är 3—6 tum hög, vanligen nästan glatt, har smalt-hjertlika (nästan äggrundt-) blad, blekblå blommor och växer mest i magra skogar, bland ljung o. d., på magrare, öppna ängar och betesmarker, backar, i södra och medlersta Sverige upp till Ångermanland (allm.). Blommar från medl. eller slut. Maj till medl. eller slut. Juni och mognar i Juli, Aug. — Bland buskar, helst vid stränder, växer en var. med längre och rakare, upprät stjelk och större stipler (V. stricta Horn. Fr. Fl. scan., Nov. mant. II och III).

* V. silvatica Fr. (Skogsviolen) är merendels större (slutligen 5—8 tum) och något hårig, har bredt-hjertlika blad, blekblå blommor, och växer i lundar och skogsängar allm. (men icke i Lappland). Blommar från medl. Maj till medl. eller slut. Juni. — Vid Messina på Sicilien samlade förf. den blommande d. 10 Mars.

* V. arenaria DC. (Backviolen) är liten (endast 2—3 tum), mångstjelkig, vanligen, isynnerhet i början, tätt småluden, och har till större delen rundadt (nästan njurlikt) hjertlika, små blad och små, blekvioletta eller hvitaktiga och violettådriga blommor.

Växer på backar (särdeles sandiga) och hedar, i södra och medlersta Sverige. Blommar under Maj (eller redan i April, alltid tidigare än de båda föreg.) och mognar mot slut. Juni. — Fr. nov. (var. caninæ).

Hundviolen är utbredd genom nästan hela Europa, Caucasien, Siberien, Persien; på Canariöarne, Island, Grönland, i Canada. Den saknar visserligen Luktviolens vällukt, men kläder i stället sin resligare och mera greniga stjelk samtidigt med vackra både blad och blommor, så att den icke sällan bildar riktiga små täcka buketter der den växer. — Fröhuset hos denna och andra stjelkade Violer öppnar sina tre skal (väggar) något innan fröen äro alldeles mogna och liksom för att låta dem sola sig och kunna riktigt mogna. Då sluta sig skalen åter till hvarandra med den styrka, att fröen slungas icke sällan hela alnen eller längre bort. Tomma, skiljas skalen åter och affalla slutligen. Men hos de stänglade Violerna i allmänhet sänkas slutligen fröhusen till marken, der de mogna och lemna sina frön.

Hundviolens "rot" har något emetiska och purgerande egenskaper. Af dess blommor lärer väl violsirup kunna beredas, liksom af Luktviolens, men får icke samma behagliga lukt och smak. De under Hundviolen här inbegripna arter kallas vanligen med ett gemensamt namn Skogsvioler (Viola martia inodora silvestris Bauh., Viola silvestris Rudb. 1666), i Upland Kälblomster, d. v. s. mycket tidig vårblomma; den "blånar redan de första vårdagarne tätt invid marken" (Dybeck). Benämningen Hundviol torde häntyda antingen på växtens, liksom hundens, utomordentliga rikedom på varieteter ("planta canino more varia" : Fr.), eller på en viss underlägsenhet i egenskaper då den jemföres med Luktviolen. Dybeck anmärker att Skogsviolen "lider brist på namn, men är väl känd af bondgummorna, hvilka, då de mena mjölken vara "förgjord", igenom örten sila densamma, troende att det onda derigenom afhjelpes".

Både i sina Novitier och deras Mant. III granskar Fries de under benämningen Hundviol inbegripna arterna och meddelar kritiska anmärkningar till deras synonymi och historia.

**) Blommorna välluktande. Stängel om våren, sedan stjelk.

6. Underviolen
(Viola mirabilis L.)

är strax på våren stjelklös och har då kronade, blåhvita och violettådriga, nästan alltid sterila (ståndar-) blommor på bladlösa stänglar från roten; sednare utvecklas uppräta, ensidigt håriga, trekantiga, slutligen qvarters- eller fotshöga stjelkar med vanligen kronlösa och frö-

alstrande blommor på korta skaft i de öfre bladvecken. Bladen äro bredt-hjertlika (de nedre nästan njurlika), kort spetsade, smånaggade, 2—3 tum breda; stiplerna nästan helbräddade; 3 foderblad större, spetsadt-aflånga. Fröhuset är trubbigt med udd.

Växer i lundar och på buskiga eller bergiga skogsängar, mindre allmän och i norra Sverige temligen sällsynt. — Utbr. Skandinavien, medlersta och östra Europa, norra Italien.

Blommar på stängel från slut. April till mot slut. Maj, på stjelk i Juni och mognar sedan snart.

Underviolen uppräknas i Linnés Flora Rybyensis (Ryby i Vesterhanninge) i hans Amoenitates, 8:e del. Dess rot (rotstock) har purgerande och emetiska egenskaper.

Namnet Underviol häntyder dels på växtens olika vår- och sommar-tillstånd, dels på det egendomliga att dess, såsom det tyckes, bättre utbildade blommor (vårblommorna) borttorka utan att sätta frukt, då deremot de mindre utbildade blommorna (sommarblommorna) lemna ymnigt med frön. För växstället kallas den också Lundviol.

***) Blommorna välluktande eller luktlösa, alltid på bladlös stängel. Utom de tidigare, kronade, blommorna utvecklas, på korta och till marken tryckta skaft, andra senare, mycket små och kronlösa (men fröalstrande). Bladen tillväxa mycket efter blomningen.

7. **Luktviolen**
(**Viola odorata** L.)

har talrika, krypande rotskott (grenskott), njurlikt-hjertlika, naggsågade, slutligen nästan glatta och glänsande blad, mörkvioletta och välluktande blommor på $1\frac{1}{2}$ tum långa stänglar.

Växer i lundar o. a. i södra och medlersta Sverige, men knappt ursprunglig annorstädes än på Öland (och i Skåne), utan utkommen ur trädgårdar, der den odlas för sina utmärkt välluktande blommor. — Blommar i slut. April eller börj. Maj. — (Vid Messina på Sicilien samlade förf. Luktviolen blommande redan mot slut. Febr.). — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, södra Siberien.

Luktviolens rot (rotstock) är emetisk (uppväcker kräkning) och purgerande. Blommorna användas till Violsirup, som nyttjas mot hosta och torsk (aphtæ) hos barn. Härtill böra egentligen endast kronbladen tagas, hvilka blötas, stötas lindrigt och silas; det silade kokas sedan med tillsatt socker. God och väl förvarad violsirup är rödaktig eller violett. Fröen, stötta med vatten (blandningen silas och socker tillsättes), laxera lindrigt och verka på urinvägarne. — Blommornas lukt

är så stark, att den i tillstängdt rum lärer orsakat t. o. m. deri sofvandes död.

Redan RENEALMUS (Reneaulme, Specimen historiæ Plantarum, Paris 1611) kallade växten Viola odorata. LECHE och LINDER anmärkte den först såsom inhemsk (vid Lund och vid Borgholm på Öland), så att LINNÉ upptog den redan i första uppl. af Flora suecica. Emellertid är den, enligt ARESCHOUG, endast förvildad vid Lund, men synes enligt samme förf. vara riktigt vild på Gladsax hallar och på Kullaberg (jfr Fr. nov. inledn.). På Öland, säger SJÖSTRAND, är den "oemotsägligen inhemsk" och ymnig i lundar vid Horn i Högby och följer sedan vestra sidan, t. ex. Borgholm.

8. Luddviolen
(Viola hirta L.)

har stark rotstock med temligen tjocka, greniga, glatta tågor men utan krypande skott, äggrundt-hjertlika, tätt naggade, småludna blad och blåvioletta (temligen mörkblå), stundom hvita, luktlösa blommor på $1\frac{1}{2}$—3 tum långa skaft; foderbladen äro trubbiga.

Växer i lundar (helst steniga) eller bland buskar vid klippor, samt på gräsväxta backar och sluttningar, i södra och medlersta Sverige (utom i de vestra delarne); i norra Sverige växer den endast på ett ställe i Medelpad. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och Corsica, Sardinien, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Blommar i Maj. — FRIES har vid Upsala anmärkt en var. (rhizodes), hvartill han citerar den art-karakter LINNÉ lemnar i Mant. sid. 423.

Som denna art egentligen tillhör lundar och torrare buskbeväxta ställen i allmänhet, kallas den icke sällan Buskvioler.

9. Skuggviolen
(Viola umbrosa Fr.)

är mycket späd, blekgrön, gleshårig, och har svag och trådig rot, hjertlika, spetsiga, glest naggsågade, mycket tunna blad med temligen smal men djup inskärning, och klarblå (stundom hvita) blommor på nästan hårsmalt skaft; kronsporren är lång, nästan punglik.

Växer vid skuggiga berg, bäckstränder o. d. i norra Sverige (sälls.). — F. ö. endast i Norge, Finland och medlersta Ryssland (Petersburg); i norra Siberien och Canada enligt Fr. — Blommar i Maj, Juni.

LÆSTADIUS upptäckte Skuggviolen i Ångermanland och omnämnde den i Vet. Ak. handl. 1824, men (med ?) endast såsom en var. till Kärrviolen. WAHLENBERG upptog den i Flora Suecica under Ludd-

violen (ehuru med ?). FRIES uppställde den såsom egen art i sina Novitier (andra uppl.) och belyste den närmare.

c) Märket snedt-skållikt eller tvärt. Stängel och rotstock. Bladen utväxa mycket efter blomningen.

* V. uliginosa Schrad. växer på tidtals öfversvämmade, gräsiga stränder (endast vid Dalelfven och åar i Kalmar-län), blommar i Maj, Juni och mognar börj. Juli. HARTMAN upptäckte växten (såsom svensk) vid Dalelfven nära Söderfors bruk, 1835 (Skand. Fl. 3 uppl.). Jfr 8 och 9 uppl. (C. HARTMAN).

* V. suecica Fr. växer på dyiga eller gräsiga och skuggiga stränder (sälls.) och blommar från börj. Maj till mot slut. Juni och mognar sedan. Bladen m. e. m. bredt hjertlika. — FRIES upptäckte arten i vestra Småland och upptog den i Nov. mant. II såsom V. epipsila Led., men fann sedan att den var ny och kallade den (Summa veget. scand. II) V. suecica.

10. Kärrviolen
(Viola palustris L.)

har smal, nästan trådlik, krypande och delad rotstock, rundadt-njurlika, glest och svagt naggade, släta men tydligt ådriga, glatta och glänsande, slutligen något läderartade blad och blekgridelina, violettådriga (stundom hvita), små blommor på 2—3 tum höga skaft.

Växer i kärr, på kärrängar och andra sanka gräsmarker (allm.). — Utbr. nästan hela Europa (undant. Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet); i Siberien, Kamtschatka; norra Amerika (Hvita bergen, New-Hampsh., Klippbergen, Oregon).

Blommar i Maj till medl. Juni; mognar under sommaren.

MORISON (1680) benämnde denna växt Viola palustris rotundifolia glabra. — LINNÉ anmärker i Flora suec. att blomskaften hos Kärrviolen äro trinda eller något plana, icke kantiga såsom hos de andra undant. Luktviolens.

* V. epipsila Led. växer i åtskilliga landskap men är i allmänhet mycket spridd. Först funnen (som svensk) af v. DYBEN i Skåne (ɔ: V. scanica Fr. Nov. mant. III och Summa I).

d) Märket platt, nästan tvåläppigt; stiftet från nedkrökt bas vinkligt uppkrökt.

11. Fjellviolen
(Viola biflora L.)

är nästan alldeles glatt och har fjällig, kort krypande eller sned rotstock med långt skaftade blad, slankig, nästan trådsmal och en- eller tvåbladig, merendels tvåblommig, vanligen endast 2—3 tum lång stjelk,

njurlika, mycket tunna, naggade blad, små (linielånga) örtartade, helbräddade stipler, och temligen små, citrongula, mörkbrunt ådriga, kortsporrade blommor på spensliga skaft, 2 eller 3 gånger längre än bladen, ur hvilkas veck de utgå.

Växer på något skyddade, fuktiga ställen, såsom vid skuggiga bäckar, i fjelltrakterna (allm.). — Utbr. nordligaste och medlersta Europa, Pyreneerna, Alperna, Karpaterna, Apenninerna, Sierra Nevada; Caucasien, Siberien, Kamtschatka, (norra Amerika).

Genom sina gula blommor utmärker sig Fjellviolen bland de närstående arterna. F. ö. är den icke den minst täcka i det täcka Violslägtet och en bland prydnaderna i fjellens låga växttäcke.

Redan O. Rudbeck d. y. anmärkte växten (ɔ: Viola alpina) under sin Lapplands-resa (1695). Linné samlade den sedan under sin lappska resa (1732) och beskref den i korthet i sin Flora lapponica. Wahlenberg skildrade den sedan i sin. Wahlberg omtalade och Læstadius tecknade den i Svensk Botanik.

XLVII. DROSERACEÆ.

Fodret 5 deladt. Kronan 5-bladig. Ståndarne 5; knapparne uppbristande utåt. Fröhuset 1-rummigt.

1. **Parnassia** L.

Blomman med 5, kronbladen motsatta, stråligt-körtelkantade bikronblad (honingsgömmen). Kronbladen tegellagda i knoppen. Märken 4, utan stift. Fröhuset kort-4-skaligt. Fröen utan hvita.

1. Slåtterblomman
(Parnassia palustris L.).

En mångårig, omkring fotshög eller mindre, glatt, täck ört med hjertlika, helbräddade, bågkrökt handnerviga, släta och något tjocka blad, samt enkel, upprät, hvasskantig, 1-bladig stjelk, som uppbär en temligen stor, hvit blomma. Kronbladen äro utbredda, intryckt- och genomskinligt-ådrade. Bikronbladen äro blekgröna, något köttiga, urnupna, spadlika, upptill delade i omkring 10 till 15 strålar (hår), hvilka hvarje sluta med en gulgrön, rund (hos de medlersta strålarne något spetsig) körtel. Märkena äro små, rundade, knottriga. Fruktämnet är stort, blekrödt med 4 mörkare ränder; fröhuset 4-kantigt-äggrundt. Fröen äro små och smala och deras ytterhinna bildar ett slags hylle.

Växer på våta ängar (allm.). — Utbr. Europa undant. Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien; norra Amerika. Blommar i Juli och Aug. (Sept.); mognar i slut. Aug. De första blommorna, "höstens sändebud", visa sig vid medl. Juli. — Förekommer i Lappland, norra Sverige och på Gotland spensligare och småblommig, med endast omkring 9-stråliga bikronblad. Denna var. växer också i norra Amerika (Labrador till Klippbergen och Kotzebues sund; söderut till Canada och Lake Superior).

Utom för sina bikronblad är Slåtterblomman särdeles märklig för den rörelse, som man iakttager hos ståndarne, och hvilken består deruti att de efter hvarandra skjuta upp, så att knappen kommer tätt öfver märkena, mellan hvilka då är en öppning. Sedan knappen lemnat sitt pollen (mjöl) på detsamma, sänker strängen sig utåt, hvarigenom knappen lemnar plats för den närmast i ordningen varande ståndaren, som åter efterträdes af en tredje o. s. v. LINNÉ var den förste, som iakttog (Vestg.-resan) denna "underbara naturlag" hos Slåtterblomman. Fröhuset öppnas, anmärker VAUCHER, medelst fröfästena, liksom hos några Campanulaceer och särdeles Wahlenbergia. Fröfästenas frötomma ändar äro nemligen starkt hornlika och kröka sig spänstigt tillbaka under det de klyfva sig midt itu.

Slåtterblommans örtstånd har något besk smak och är lindrigt adstringerande (sammandragande). Kokadt i dricka, brukas det på landet, såsom i Vestmanland, mot halsbränna (ɔ: Flenört). Blommorna, då de först visa sig, antyda det slåttertiden är inne, hvadan den benämning, hvarunder växten här upptages. Annars kallas den också i somliga landsorter, för bladens skapnad, Hjertblomma, Hjertblad; i Bohuslän Hvitvisil (Lilj.), som åter syftar på blommans färg. — Enligt DYBECK begagna landtflickorna kronbladens saft till ögonvatten, särdeles i Vermland, men icke endast såsom medel mot svaghet i ögonen, utan äfven och förnämligast i den öfvertygelsen att desamma dermed kunna förskönas. Denna tro är väl icke utan samband med begreppet Hjertblomma.

De gamle botanisterna (DODONÆUS, 1616, BAUHIN, 1671) kallade Slåtterblomman Gramen parnassium och Gramen Parnassi, hvadan Parnassia. Den är tecknad i Til-Landz' Icones.

2. Drosera L.
(Daggörter).

Blomman utan biståndare. Kronbladen vridna i knoppen. Stift 3—5, vanligen m. e. m. tudelade. Fröhuset kort- 3—5-skaligt. Fröen med hvita. — Mindre, mångåriga (eller mindre varaktiga) kärrörter med

ofvanpå och i kanterna purpur eller brunrödt, långt och klibbigt körtelhåriga blad, alla vid roten, och små hvita blommor, hvilka bilda en innan blomningen sammanrullad klase; blomskärmarne äro smala. Bladens körtelhår utsippra en klibbig, genomskinlig vätska såsom små klara perlor (ɔ: Silhår, Tårörter), hvarigenom små insekter icke sällan fastna på dem.

1. Långbladiga Daggörten
(**Drosera longifolia L.**)

är 4—8 tum hög och har tunglika, 2 eller 3 tum långa (men endast 2 linier breda), starkhåriga blad på glatta, rödaktiga, temligen stela skaft och stadigare stängel, omkring dubbelt längre än bladen, hvilka i början äro inrullade. Blomskärmarne äro jemnsmala, syllika, flyktiga. Stiften vanligen 4; ståndarknapparne gula, strängarne hvita, märkena långt och smalt klubblika, hvita, rödspetsiga. Fröhuset är 4-skaligt. Fröhinnan vid (lös) och nätlik.

Växer i djupa skogskärr bland Hvitmossa (Sphagnum), och på lösa (gungdyiga) kärrängar. — Utbr. Skandinavien, medlersta och östra Europa, Dalmatien, norra Italien, Spanien, Frankrike, Brittanien; Island, norra Amerika (Canada till Alabama och Louisiana).

Blommar i Juli (bäst) och Aug.; mognar i Aug. — Blommorna öppna sig alldeles endast vid riktigt vackert väder. — Säkerligen mångårig emedan den efter blomningen alstrar talrika blad. — I östra Sverige växer här och der en underart, som har kortare och bredare blad och urnupna märken : D. obovata MK. (Fr. mant. II).

LOBELIUS kallade (1581) växten Rorida s. Solis Ros.

* D. intermedia Hayn. är endast 1—3 tum hög, har omvändt-äggrunda blad, kort stängel, syllika, varaktiga blomskärmar, gula ståndare, rödaktiga, urnupna märken och trånghinnade, knottriga frön. Växer också i kärr och blommar i Juli, Aug. — Hartm. Handb. 3:e uppl.

2. Rundbladiga Daggörten
(**Drosera rotundifolia L.**)

är 3—6 tum hög, spensligare och grönare än den långbladiga, och har kretsrunda eller bredare (något njurlika) blad och nästan borstsmal stängel, omkring 3 gånger längre än bladen; bladskaften äro besatta med smala, hvita hår. Blomskärmarne äro nästan trådsmala. Blommorna, hvilka sällan och endast en i sender öppna sig, äro nära dubbelt mindre än hos föreg. art; stiften merendels 3; ståndare och märken hvita, de sednare klubblika. Fröhuset är 3-skaligt. Fröhinnan vid (lös), nätlik. — Roten har långa och smala trådar.

Växer i mossiga skogskärr, bland Hvit- eller Rödmossa (Sphagnum), på kärrängar (allm.), stundom vid dyiga sjöstränder. — Utbr. genom Europa undant. Portugal, södra Italien, Sicilien, Sardinien, Grekland, Turkiet; i Syrien, på Libanon; i Siberien; i norra Amerika från polcirkeln och Unalaschka till Florida och Alabama.

Blommar under hela Juli, och mognar också mest i Juli. — Troligen mindre varaktig än föregående art men likväl mångårig, ehuru, såsom WAHLENBERG anmärker, de små bladknoppar, som bildas om hösten, äro föga märkbara förr än det gamla ståndet nästan multnat, då deras samband dermed lätt förbises. Blommorna äro under Juli månad öppna från kl. 9 f. m. till middagstiden (L.).

LOBELIUS kallade (1581) växten Rorida s. Ros solis major.

Det är väl knappt någon botanist, som icke vid sitt första möte med Daggörterna förvånats öfver dessa fina växters ovanliga utseende och märkliga egenheter. På dynor af Sphagnum-mossa utbreda sig täcka rosetter af rödaktiga blad, besatta med röda hår, hvilka sluta i en genomskinlig körtel. Dessa blad äro temligen tjocka och hären, som bekläda dem, utsöndra en klibbig vätska, hvilken såsom silfvertrådar sprider sig på mossan. Stängeln, som reser sig ur bladrosettens midt, är i början inrullad (liksom stambladet på en ormbunke). Blommorna öppna sig endast då solen skiner och sluta sig snart åter för alltid.

Liksom den nordamerikanska Flugfångan (Dionæa), ha också Daggörterna rykte om sig att gripa de insekter, som sätta sig på deras blad. Detta ryckte saknar väl icke all grund, men saken tillgår olika. Dionæan fångar insekten genom bladets retlighet (känslighet), Daggörterna endast qvarhålla den inom bladets hår. Dessa äro nemligen hos ännu unga blad vända inåt bladets midt. Kommer då någon liten insekt att suga den klibbiga vätska, som hårens körtlar utsöndra, tränger han sig under dem, vecklar in sig i slemmet och qvarhålles. Sedermera, under och genom bladets tillväxt, resa väl hären upp sig smånigom och körtlarne torka till och med, men innan detta sker, har insekten redan dukat under.

Daggörterna äro, genom bladens klibbiga vätska, goda "tätgräs" och lära i Norrland icke sällan (t. ex. i Ångermanland) föredragas framför Fetörten (Pinguicula). Det är bekant att i Norrland är komjölken sommartiden så benägen att surna, att den mest nästan helt och hållet ombildas till vassla. För att hindra detta beredes s. k. tätmjölk, som blir lika seg eller tät allt igenom och bibehåller sig länge i sådant tillstånd. Den skall kunna åstadkommas lika bra genom "tätgräs" som medelst löpe. Första beredningen lärer ske sålunda att man med Daggört ingnider kärlet, silar deri spenvarm mjölk och sedan

stärker den sålunda erhållna tunna tätmjölken genom vidare utblandning, enligt vissa reglor, tills den blir alldeles tjock eller tät, med sötaktig smak. Med något litet sådan mjölk kan man sedan (såsom under Fetörten omtalats) bereda vanlig mjölk till tätmjölk, hvarföre man brukar förvara "tätämne" öfver vintern tunnt utbredt på ett kärls botten och torkadt. — Den klibbiga vätska, som bladen utsöndra, säges ock kunna borttaga vårtor och liktornar. Benämningen Silhår (J. M.) häntyder på det gamla bruket att lägga örten på mjölksilen för att förbättra mjölken, särdeles då korna ätit svampar (Boleti), som göra den elak och seg. Alla Daggörterna äro något syrligt skarpa, bittra, och lära draga blåsor. Den vätska, som körtelhåren utsöndra, är seg och klibbig och kan utdragas i hårdnande trådar.

Rörande Drosera-arternas karakteristik och synonymi har sednast Fries meddelat åtskilliga upplysningar.

XLVIII. CARYOPHYLLEÆ.

I. SILENACEÆ.

Fodret sambladigt (pipen lång). Ståndarne på den m. e. m. tydliga pelare, som uppbär spiran (ɔ: carpophorum), eller nederst sammanväxta till ett nämnde pelare vidväxt rör.

1. LYCHNIDEÆ.

Fodret sömribbadt. Stiften 5—3. Fröhuset 5-, 6- eller 10-tandadt. Fröärret i kanten; grodden krökt kring hvitan.

1. **Agrostemma** L.

Fodret klufvet; pipen läderartad, högt-10-ribbad; brämet bladartadt, stort, slutligen lossnande. Kronbladen utan bihang, hela (hos vår art). Stiften 5. Fröhuset 5-tandadt, 1-rummigt. — Blommorna enstaka.

1. Åkerklätten
(Agrostemma Githago L.).

En ettårig, merendels nära alnshög, temligen gråaktig och tätt hårig ört med icke många men stora och vackra blommor. Bladen äro nästan jemnsmala, spetsade. Kronbladen äro vanligen något kortare än fodret, nära 1½ tum långa, klart purpurröda (ɔ: Rödklätt,

Rödklint, Åkerros); deras skifva är bredt-vigglik. Fröen äro svarta (ɔ: Svartklätt).

Växer på åkrar, bland säden, helst råg (eller korn : Kornnejlika), och på gärden o. d., ända upp till Lappland. — Utbr. nästan hela Europa; i Algerien, Orienten, Caucasien, Siberien; Canada.

Blommar från slut. Juni eller börj. Juli till Aug.; mognar från medl. Juli eller sednare. Blommorna sprida en mild vällukt. — Förekommer stundom liten och enblommig, med nästan dubbelt mindre blommor och kronan något längre än fodret. Sällskapar gerna med Blåklint, Vallmo o. d.

Åkerklätten är visserligen ett ganska vackert åkerogräs, men som, der det inrotat sig, genom sina ymniga frön skämmer bort säden, gör brödet svart och ger det bismak. Fröen tros t. o. m. vara skadliga om de i större mängd komma bland och malas med säden; detta lärer dock vara ogrundadt. Deremot skall det vara säkert att detta frö i större dosis (2—3 lod) dödat korpar, tuppar, änder och kalkoner och att af fyra lod en pudelhund sjuknat med kräkningar.

Växten hette hos en del gamle botanister (Tragus, Ruellius) Githago (hvadan Linnés artnamn), hvilket ord lärer härledas från det celtiska Git eller Gith, som skulle varit benämningen på fröen till Nigella (sativa), hvadan också Dodonæus (1616) kallade växten Nigellastrum (under denna benämning är den tecknad i Til-Landz' Icones); Bauhin kallade den Lychnis segetum maior.

2. **Lychnis** L.

Fodret tandadt; pipen hinnaktig (eller något örtartad), 10-strimmig. Kronbladen med bihang upptill vid klon. Stiften 5. — Mångåriga örter.

a. Coccyganthe Rchb. (Gökblommor). Foderpipen trång. Kronbladen 4-klufna. Fröhuset 1-rummigt, 5-tandadt.

1. **Göklysan**

(Lychnis flos cuculi L.)

har fots- eller nära alnshög, men temligen spenslig, isynnerhet upptill småhårig stjelk, smalt-lansettlika, glatta blad (rotbladen bredare upptill) och gles, klynnedelad blomvippa. Kronbladen äro rosenröda, tunna, inskurna i 4 smala remsor.

Växer på fuktiga eller våta ängar, allm. (men saknas i Lappland). — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien.

Blommar från medl. eller slut. Juni till långt ini Aug.; börjar mogna mot medl. Juli.

Denna växt hette hos en del gamle botanister (Bauhin) Flos cuculi, hvadan dess nuvarande artnamn.

b. Melandryum Roehl. (Klintbläror Fr.). Foderpipen slutligen uppblåst. Kronbladen tvåklufna, stora, utbredda. (Ståndarsträngarne håriga nedtill). Fröhuset 1-rummigt, 10-tandadt. — Blommorna temligen talrika, tvåbyggare eller nästan mångbyggare (ɔ: Lychnis dioica L.).

2. Ängslysan (Ängsbläran)

(**Lychnis pratensis** Schk. — **Melandryum pratense** Roehl.)

är merendels 1½—2 fot hög, temligen kort gråluden, (på blomgrenarne och fodren körtelhårig), och har lansettlika eller äggrundt-lansettlika blad, glesblommig vippa (särdeles hos ståndarväxten) och stora, hvita, välluktande blommor, hvilka äro öppna endast under qvällen och natten (ɔ: Lychnis vespertina Sibt.). Fodret är hos spirblommorna vidt-äggiikt, och har långa, nästan jemnbreda tänder. Fröhuset klotlikt-äggrundt med nästan uppräta tänder, hvilka länge sammanhänga parvis.

Växer på öppna ängsbackar, på åkerrenar (bland säd), gärden och grusställen, vid vägar och boningar, från Skåne till Ångermanland och Jemtland. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Sicilien, Corsica, Grekland, nästan hela Turkiet; i Algerien, Caucasien, Siberien.

Blommar i (Juni,) Juli och Aug.; mognar i Juli, Aug. (och Sept.).

Ängslysans rot innehåller ett ämne, som gör att den löddrar sig med vatten, nästan som såpa. Den smakar först söt, sedan bitter, och har lösande egenskaper.

3. Skogslysan (Skogsbläran)

(**Lychnis silvestris** Schk. — **Melandryum silvestre** Roehl.)

är merendels 1—1½ fot hög (ståndarväxten enklare och spensligare än spirväxten), temligen glest och långt, vid stjelklederna ulligt, hårig (körtellöst-) och har vanligen nästan ovala och äggrundt-ovala blad, temligen (särdeles hos ståndarväxten) gles blomvippa och klart rosenröda (stundom blekröda eller nästan hvita) blommor, hvilka äro mindre än föreg. arts, luktlösa och öppna om dagen (ɔ: Lychnis diurna Sibt.). Fodret är hos spirblommorna ägglikt-ovalt med nästan triangellika, kortare tänder. Fröhuset ägglikt-ovalt, dess tänder tillbakakrökta.

Växer på mullrika skogsängar, vid skuggiga bäckar och bergsidor, i lundar, särdeles i bergs- och skogstrakter, såsom i Norrland. — Utbr. nästan hela Europa undant. det sydligaste (Portugal, södra Italien och Italiens öar, Grekland, Turkiet, södra Ryssland); i Siberien.

Blommar nästan hela sommaren (från börj. Juni, tidigare än Ängslysan); mognar under Juli och Aug. — Omvexlar med bredare (ovala) och smalare (lansettlika) blad.

Med sina temligen stora, vackert röda blommor, är Skogslysan en rätt prydlig växt; dertill uppträder den gerna sällskapligt. Såsom vi redan omnämnt, inbegrep LINNÉ både denna och föregående art under sin Lychnis dioica, ett namn, som med skäl kan tillkomma dessa växter, hos hvilka tvåkönade blommor äro så sällsynta att LINNÉ ansåg sig, då han på en excursion åt Jumkil (1752) "med mer än hundra botaniska lärlingar" erhöll sådana, böra särskildt demonstrera dem, "på det ingen skulle betvifla deras tillvaro" (Fl. suec.).

c. Wahlbergella Fr. Foderpipen slutligen uppblåst. Kronbladen tvåklufna, små och trattlikt-samstående. Fröhuset 1-rummigt, 10-tandadt. Fröen hinnkantade. — Fjellväxter.

4. Foderlysan

(Lychnis apetala L. — Wahlbergella apetala Fr.)

är, då den börjar blomma, vanligen knappt mer än tumshög, men blir slutligen 5—6 tum eller (mogen) ändå högre. Bladen äro jemnsmalt-lansettlika, 2—3 linier breda, nästan glatta. Stjelken (eller stjelkarne) är 1- (sällan 2-)blommig. Blomman lutar eller nästan hänger, och har slutligen mycket stort och uppblåst, äggrundt, starkt strimmigt och ådrigt foder, hvari de andra blomdelarne äro dolda (hvadan namnet); endast de nästan hvita kronbladen äro i början något synliga. Fröhuset är upprätt, omkring $\frac{3}{4}$ tum långt; fröen bruna, rundadt-njurlika, uppsvälldt-kantade.

Växer på och vid fjellens bara sidor och deras sandiga eller grusiga sluttningar, i Lule- och Torne-Lappmarker (stundom ymnig). — Utbr. Norge, Spetsbergen, Lappland, arktiska Ryssland, Siberien.

Foderlysan är en bland de utmärktaste arter inom hela sin ordning. LINNÉ upptäckte växten under sin lappska resa och beskref samt tecknade den (nästan mogen) i Flora lapponica (han nämner den redan i Florula lapponica). Den är, säger han, "en särdeles växt med flera väsentliga egenheter: stjelk utan grenar, ensam blomma, krona och ståndare mycket kortare än fodret, ty alla blomdelarne sitta i dettas botten så att inga äro synliga". Då man ser den under dess egentliga

blomning helt liten med hängande blomma, och mogen betydligt större med upprät, stor och uppblåst blomma, kunde man nästan tro sig se två olika växter.

WAHLENBERG meddelar i Flora lapponica sina iakttagelser rörande denna växt (med fullständigare teckning), hvarvid han anmärker att knappt någon förut granskat densamma i riktigt blommande tillstånd, då kronbladen äro temligen synliga. — Sitt nya slägte Wahlbergella uppkallade FRIES till Professor Wahlbergs ära (i Botan. Notiser, 1843).

* L. affinis J. Vahl. (Fr. Nov. mant. III) har 1—3-blommig stjelk och alltid upprätа blommor, hvilka äro mindre än föregående arts, men ha längre kronblad. Växer på fjellet Nuljalaki vid Torne-träsk, der den upptäcktes (såsom svensk) af FRISTEDT, 1853. F. ö. i norska Finnmarken, på Grönland och Spetsbergen. Beskr. Fr. Nov. mant. III.

d. Viscaria Roehl. Foderpipen trång. Kronbladen tvåklufna eller hela. Fröhuset nedtill 5-rummigt. — Rot- (rotstocks-) bladen knippvisa eller rosettlikt närmade. Blommorna talrika, i temligen täta knippen.

5. Tjärlysan (Tjärblomman)

(Lychnis Viscaria L. — Viscaria vulgaris Roehl.)

har omkring fotshög, glatt, men upptill under de något svällda, purpurbruna lederna mörkt-brunrödt-limklibbig stjelk och mörkgröna, till större delen jemnsmalt-lansettlika (rotbladen något tunglika), jemnsmala eller spetsadt-jemnbreda, vid basen ull- eller spindeltrådigt-hårkantade, annars glatta blad med stark medelnerv. Blomknippena bilda en nästan ensidig toppvippa. Kronbladen äro rosenröda (sällan hvita), hela eller intryckta, naggade och något vågiga. Fodret är nästan rörlikt, slutligen klubblikt, brun- eller grönrödt. Fröhusen äro nästan ägglikt-elliptiska.

Växer på backar och berg, torra ängar och annan torr (helst sandig) gräsmark, från Skåne till Ångermanland och Jemtland (allm.). — Utbr. Europa utom det allra nordligaste och Irland, Portugal, Spanien, Italiens öar, Grekland; i Caucasien, vestra Siberien.

Blommar bäst under Juni; mognar från börj. Juli. — Blir i Blekinge, der den på några ställen växer blandad med nästa art, nästan alldeles glatt, med mera urnupna kronblad (ɔ: Viscaria purpureo-alpina; V. vulgaris-media Fr.).

Tjärlysan utmärker sig särdeles genom den nästan tjärlika klibbighet, som stjelken utsvettar, och hvarpå mindre insekter, som ämna sig upp till blommorna, icke sällan fastna, hvadan också växten utom Tjärblomma, Tjärört kallats både Beckblomster och Flugfånga. Denna klibbighet är olöslig i vatten och obetydligt löslig i alkohol; den

synes närmast likna det klibb, som bekläder poppelknopparne. — Hornboskapen lärer icke äta örten, men deremot skola fåren gerna hålla tillgodo dermed. F. ö. är växten rätt täck och man ser den gerna då dess klart purpurröda blommor, såsom icke sällan händer, ganska talrikt pryda våra magra berg och backar. Hos RUPPIUS hette den Viscaria Rivini, hvadan artnamnet.

* Lychnis alpina L. (Viscaria alpina Fr.) liknar den vanliga Tjärblomman, men är mindre (merendels 5—6 tum), glatt och icke klibbig, något blåaktigt grön, och har mindre, till en tätare vippa närmade blommor, hvilkas kronblad äro tvåklufna och blekare; fröhuset nästan klotrundt. — Växer på (bördigare) backar i fjellen (allm. i Lappland) och vid dädan kommande vattendrag; dessutom i norra Sverige på åtskilliga ställen, i Dalarne och Vestmanland, i Bohuslän (Koön) och Södermanland (ett berg i vestra Vingåker), i Blekinge och på Öland (der den blir liten, icke sällan nästan stjelklös). — Redan RUDBECK d. y. kände denna art, (han anmärkte den under sin lappska resa 1695), men LINNÉ beskref den närmare i Flora lapponica (ɔ: Silene lapponica alpina facie Viscariæ) och Fl. suec. ed. II.

3. **Silene** L.

Fodret tandadt; pipen 10-ribbad eller mångstrimmig. Kronbladen med eller utan bihang. Stiften (vanligen) 3. Fröhuset 6-tandadt, nederst 3-rummigt (undant. hos n. 4). — Blommorna icke sällan mång- eller tvåbyggare (redan LINNÉ beskrifver i tilläggen till sin Flora suec. ed. II. tvenne olika slags blommor hos n. 1).

1. Smällörten

(Silene inflata Sm. — Cucubalus Behen L.)

är mångårig, icke sällan nära alnshög, alldeles glatt, blåaktigt grön, och har m. e. m. upprät, vanligen mångblommig stjelk, lansettlika och äggrundt-lansettlika blad samt klynnedelad blomvippa med lutande blommor. Fodret är nästan blåsartadt ägglikt-klotrundt, blekt, icke sällan rödaktigt, mörkare 20—30-strimmigt och nätådrigt. Kronbladen äro tvåklufna, utan egentligt bihang (endast med ett par låga knölar), hvita. Stiften stundom 4 eller 5. Fröhuset är ägglikt-klotrundt.

Växer på torrare ängar och betesmarker, på åkrar och grusställen, vid vägar (allm.; "copiosissima in Norrlandia" : L.).

Blommar från medl. eller slut. Juni till ini Sept. men bäst under Juli. — På Ölands alvar blir den helt liten, med kort, enblommig stjelk. — Utbr. genom hela Europa; i Algerien, Siberien, Canada. På Sicilien samlade förf. blommande exemplar i medl. Maj.

Smällörtens rot är äcklig, och enligt LINNÉ nyttja gotlänningarne växten utvertes mot rosen. Den heter på Gotland Tarald (= Tårvållaren), ett namn, som skall stå i sammanhang med tron på örtens

verkan på vissa små trollväsenden, nemligen att vålla dem stor sorg och bittra tårar om de råka att vidröra den, hvilket de sålunda noga akta sig att göra, hvarigenom åter örten blir mot dem det säkraste vapnet (Dybeck).

Växten har annars blifvit mest uppmärksammad och benämnd för den ovanliga skapnaden hos blommans foder, hvilket man tyckt likna än somliga småfoglars ägg (ɔ: Nerik. Duvägg), än pungar (ɔ: Smål. o. a. Harpungar) eller blåsor (ɔ: Skån. Blärer), hvadan också växten hos Ruppius heter Muscipula pratensis vesicaria (vesica = blåsa). Fordom kallades den annars vanligen Behen album, hvadan Linnés artnamn. Vanligaste svenska benämningen är Smällor, med hänsyn till det smällande ljud blommorna åstadkomma då de slås mot något (Dal. Smätion).

* Silene maritima With. (Cucubalus Behen β L.) liknar temligen den vanliga Smällörten, men har starkare och mera krypande rot (rotstock), som bär flera stjelkar, hvilka äro knappt mer än 3-blommiga, endast 5—10 tum långa, slaka och vanligen utbredda på marken; de bli slutligen m. o. m. träaktiga nedtill. Bladen äro smalare och köttiga, något krökta. Blommorna större, uppräta, och kronbladen äga merendels tydligt, tvåtandadt bihang (stiften äro icke sällan 5). — Växer bland grus och stenar på hafsstränderna. Redan Fuirén anmärkte denna art vid Varberg. Linné omtalar den i vestg.- och gotl.-resorna, men i Flora lapponica säger han att de frön af denna växt som han samlade på stranden mellan Torneå och Luleå i Upsala bot. trädgård lemnade slutligen med den vanliga alldeles lika stånd. — Wahlenberg anmärker att på Bottniska vikens stränder äro fröhusen alldeles 1-rummiga. — Fr. Fl. Hall; Nov. Mant. III.

2. Lutglimen
(Silene nutans L.)

är en mångårig, merendels 1—1½ fot hög, småluden och upptill klibbhårig ört. Stjelken (eller stjelkarne) är upprät, men blommorna äro lutande (hvadan artnamnet) och bilda en gles, ensidig vippa, hvars grenar äro utstående, 3—5 (stundom 1-)blommiga. Bladen äro hårbräddade, lansettlika och (särdeles de nedre) spadlikt- eller smalt-omvändt-äggrundt-lansettlika; rot- (rotstocks-)bladen äro knippvisa. Fodret är långt-klubblikt, slutligen trattlikt, hvitgrönt, violett-10-strimmigt. Kronbladen äro smalt-tvåklufna, gulhvita, med syllika bihang; de äro bäst utbredda om qvällen och under natten (om dagen, särdeles vid solsken, äro de inrullade).

Växer på grus- och sandbackar, bergssluttningar och steniga ängar, isynnerhet i kust- och slätt-trakter (till Norrbotten). — Utbr. genom nästan hela Europa; i Algerien, Caucasien, Siberien.

Blommar från medl. Juni till Aug.; mognar under Juli. — Förekommer stundom (särdeles i Vestergötland, Skåne och på Öland) glatt (Fr. nov.).

Lutglimens blomkrona är, såsom nyss nämndes, bäst öppen om natten (och luktar då väl), men också om dagen då himmelen är mulen; annars äro dess blad m. e. m. inrullade. Bien besöka gerna blommorna. — Linné skildrar växten närmare i sin Flora suecica, andra uppl.

3. Klibbglimen

(Silene viscosa Pers. — Cucubalus viscosus L.)

är en tu- (eller mång-)årig, merendels omkring $1\frac{1}{2}$ fot hög, alldeles klibbhårig, något gulaktigt grön ört. Stjelken är upprät och stadig (icke sällan tjock som en gåspenna). Bladen äro vanligen lansettlika eller ovala med bredare bas, i kanterna vågiga (åtminstone stjelkbladen). Blomvippan är något axlik, rak, med motsatta, upprätta, merendels 3- (1—5-)blommiga, korta grenar och alltid upprätta blommor. Fodret är nästan trindt (cylindriskt), slutligen hopknipt i spetsen, 10-strimmigt. Kronbladen äro tvåklufna, hvita, och sakna bihang.

Växer på Östersjökustens torra och blåsiga klippor och skär, nemligen från Blekinge (Utklipporna) till Grislehamn och på Öland (Böda socken). — F. ö. i Danmark, södra Finland, medlersta och södra Ryssland, Siebenbürgen, Ungern, Böhmen, Mähren, Österrike (och Orienten).

Blommar i (Juni,) Juli (och Aug.). — Bladen omvexla från smalt lansettlika till äggrunda.

Linné upptäckte (som svensk) denna art vid Kulla-Gunnarstorp i Skåne (enda växtstället i hans Flora suecica), der han samlade frön deraf och sådde i Upsala botaniska trädgård. Han beskrifver också växten temligen fullständigt i Flora suec. ed. II. På hans nyssnämnde växtställe finnes den icke mera.

4. Nattglimen

(Silene noctiflora L.)

är en ettårig, merendels omkring fotshög, helt och hållet klibbhårig, upprät och vanligen m. e. m. klynnegrenad ört. Bladen äro lansettlika eller spetsadt-lansettlika med bredare bas, de nedersta ovalt-omvändt-äggrunda. Blommorna bilda merendels en klynnedelad, gles vippa och äro upprätta, stora, välluktande, slutna om dagen. Fodret är 10-ribbadt, nästan trindt, slutligen ovalt, $\frac{3}{4}$ tum långt, hvitaktigt och grönribbadt och -ådrigt. Kronbladen äro tvåklufna, hvita eller (särdeles under) blekt-rödletta, med kort bihang. Fröhuset är kägellikt-ägglikt, 1-rummigt (dock har dess botten 3 tunna och smala kanter eller antydningar till mellanväggar).

Växer på åkrar bland säden (särdeles korn), i trädgårdar, såsom ogräs, i södra och medlersta Sverige, isynnerhet i slättbygd. — Utbr

nästan hela Europa undant. det allra nordligaste samt Portugal, Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet.

Blommar i Juli, Aug.; mognar i Aug., Sept. — Blommorna äro (under högsommaren) öppna från kl. 7 eller 8 e. m. till 7 eller 8 f. m. — Har stundom enkel, endast 1—2-blommig stjelk.

Med hänsyn till växtens egenhet att öppna sina blommor mot natten, kallade redan CAMERARIUS (1588) densamma Ocimoides noctiflorum. LINNÉ kände växten länge endast såsom utländsk. Först i sin Flora suecicas andra upplaga upptager han den bland svenska växter, men säger att den växer endast vid Upsala, dit han trodde den kommit med utländsk spanmål.

* Silene gallica L. och S. quinquevulnera L., hvilka äro ettåriga, med blommorna enstaka i en enkel eller grenig klase, förekomma stundom på åkrar och i trädgårdar, mest spridda med utsäde.

5. Klippglimen
(Silene rupestris L.)

är ett- (stundom fler-)årig, merendels flerstjelkig, klynnegrenad och mångblommig, blåaktigt grön och alldeles glatt, vanligen endast 4—5 tum hög. Bladen äro lansettlika och äggrundt lansettlika. Blomvippans grenar äro klynnedelade, smala, ut- eller uppstående. Blommorna äro små men täcka; kronbladen rent hvita, urnupna, med bihang; fodret nästan bägarlikt, 10-nervigt. Fröen äro små men talrika.

Växer på klippor och berg (granit-), ymnig vid vestra kusten och icke sällsynt i vissa delar af vestra och medlersta (samt östra) Sverige; annars är den spridd, sällsynt, eller saknas alldeles (såsom i Skåne, på Öland och Gotland). — F. ö. i Norge, Finland och på nästan alla Europas (undant. Brittaniens, Siciliens, Sardiniens, Turkiets) alper och högre berg; i vestra Siberien; på Atlasbergen.

Blommar i Juli och Aug.

Klippglimen bosätter sig gerna i klippspringor, der den, med sina blåaktiga blad, smala stjelkar och utmärkt regelbundna, rent hvita blommor på fina skaft, bildar ganska täcka, lätta grupper att pryda de ensliga ställen den älskar. Blomkronan är öppen under hela blomningstiden.

Redan FUIRÉN anmärkte Klippglimen (vid Nissa-ån och Varberg), och BROMELIUS upptager den i sin Chloris gothica, 1694 (ɔ: Lychnis montana minima flore albo). O. CELSIUS nämner (1732) den bland Upsala-växter (upptäckt på ett litet berg, Kättinge eller Kältinge, i Upland). LINNÉ anmärkte den under sin lappska resa och på Dalarnes och Vestergötlands berg, KALM i Bohuslän, o. s. v.

* Silene Armeria L. Glatt och blåaktigt grön; de öfre bladen nästan hjertlika; blommorna talrika, i qvastvippa, röda. Förv. stundom i södra och medlersta Sverige, i trädgårdar och på andra odlade ställen.

6. Tufglimen
(Silene acaulis L.)

är mångårig, mycket tätt tufvig genom den starka och greniga rotstocken och de små, talrika och täta bladen, så att den bildar låga, endast en eller annan tum höga, men icke sällan ganska vida, klart gröna mattor. Bladen äro endast 3—4 linier långa, jemnbredt syllika, hårkantade. Blomgrenarne (stänglarne) utgå från de nedre bladvecken och äro 1-blommiga. Blommorna äro vanligen två- (egentl. 3-)byggare, ståndarblommorna eller de ståndarväldige större och kortskaftade, de andra mindre men på längre, mot mognaden utväxande skaft. Fodret är nästan klocklikt, 10-strimmigt. Kronbladen äro purpurröda (sällan hvita), urnupna, med bihang.

Växer på fuktig klippgrund i de högre fjellen (allm.). Blommar tidigt. — Utbr. Norge, norra Sverige, Lappland, arktiska Ryssland och på nästan alla Europas (undant. Greklands, Turkiets) alper.

Genom sina täta, blomrika mattor är Tufglimen bland fjellens växtprydnader och med sina blommors purpur (saturatissima florum purpura : L.) lifvar den deras öde marker. Men under den tid då den saknar blommor kan ett ovandt öga temligen lätt taga den låga växten för någon mossa. Med hänsyn härtill kallade somlige gamle botanister växten Ocymoides muscosus (Pona, 1601) och Muscus alpinus lychnidis flore (Bauhin, 1650). Rudbeck d. y. upptäckte densamma (som svensk) under sin lappska resa 1695 (ɔ: Lychnis alpina frutescens). Linné granskade den närmare och upptog den i sin Flora lapponica såsom Silene acaulis. Wahlenberg anmärker (Fl. lapp.) att växten är en verklig tvåbyggare ("på en tufva talrika fröhus, på en annan intet enda") och belyser blommornas olikheter hos de båda slagen. — Enligt Humboldts iakttagelser stiger Tufglimen i Schweizer-alperna stundom upp till 10680 fots höjd, således vida öfver snögränsen, ett exempel på, huru växter stundom kunna, enstaka, på snöfria klippor sprida sig utom vegetationens vanliga gränsor.

2. DIANTHEÆ.

Fodret utan sömribbor. Stiften 2 (stundom 4). Fröhuset uppbristande med 4 tänder eller skal, 1-rummigt.

4. Dianthus L.
(Nejlik-slägtet).

Fodret nästan rörlikt (trindt), med motsatta (2 eller 4) hylleblad. Kronbladen långt och smalt kloade, utan bihang men icke sällan håriga invid klon. Fröhuset 4-tandadt. Fröärret på buken (fröen sköldlika); grodden rak, inom hvitan (men excentrisk). — Bladen jemnsmala eller nästan jemnsmala.

a) Blommorna vanligen enstaka, stundom i knippen med bladartadt svepe. Fodret ört- eller läderartadt. Kronbladen fatlikt utbredda.

1. Praktnejlikan
(Dianthus superbus L.)

är mångårig (nästan tuårig), med blomlösa rotskott och merendels en enda, omkring fotshög ($\frac{1}{2}$—$1\frac{1}{2}$ fots), nästan uppträt och glatt blomstjelk, som nedtill vanligen är enkel men upptill bildar en gles vippa med gaffeldelade, 2—5-blommiga grenar. Rotbladen äro något lansettlika, nära 3 tum långa och $1\frac{1}{2}$ linie breda. Blommorna äro nära $1\frac{1}{2}$ tum breda, välluktande (svagt). Fodret är nära $\frac{3}{4}$ tum långt; dess hylleblad 4, endast $\frac{1}{4}$ så långa som pipen. Kronbladen äro rosenröda (rödvioletta); deras skifva är inskuren (till nedom midten) i många, nästan trådsmala flikar, vid klon gulgrön och mörkrödt hårig.

Växer på ängs- och skogsmark, helst nära kusten, men endast i Skåne och vid Torneå. — F. ö. i Finland och norska Finnmarken, Danmark, Holland, Tyskland, Frankrike, Schweiz, norra Italien, Österrike, Ungern, Croatien, Siebenbürgen; i Caucasien, Siberien.

Blommar i Juli, Aug. (och Sept.). — Blir stundom helt liten med nästan ensam, hvit blomma.

Praktnejlikan är, enligt Lecoq, egentligen en nattblomma. ”Den öppnar sig om qvällen, men förblir ofta öppen hela dagen. Men om den vid dess blomning redan svagare solen skulle för någon tid återtaga sin värme och glans, närmar den sina kronblad, krusar deras franslika remsor och vägrar att sprida sin vällukt”. Blommorna lukta mest om qvällarne och nätterna.

Redan i sin Flora lapponica upptog Linné denna art bland svenska växter (”tagen en gång i Torne-Lappmark”; i Finland såg han den ”vulgatissima”). Swartz samlade den vid Torneå. Wahlenberg skildrar och belyser den närmare i sin lappska flora. Växten heter hos Lobelius (1581) Superba austriaca Clusii.

2. Sandnejlikan
(Dianthus arenarius L.)

är mångårig, med lång, stark rotstock, som grenar sig och bildar en tät tufva med nästan 1-blommiga, vanligen 4—5 tum höga stjelkar och jemnsmala, knappt ½ linie breda, knappt tumslånga, blåaktiga och hårda, småsågade blad. Blommorna äro tumsbreda, mycket välluktande (särdeles nattetid). Fodret är omkring 7 linier långt; hyllet omkring ¼ kortare än pipen. Kronbladen äro snöhvita och deras skifva är trådsmalt-mångflikig, på insidan hårig (stundom glatt).

Växer på sandslätter i Skåne och på några enstaka ställen i Blekinge, Halland och Bohuslän. — F. ö. endast i Finland och medlersta Ryssland, Preussen (och Holland).

Blommar (och mognar) från omkring medl. Juli till mot medl. Aug. — Stjelkarne bli stundom 5—7 tum höga och delade ända ned i blomgrenar.

Sandnejlikan fyller, säger Linné i Flora suecica sedan han i korthet skildrat växten, nattetid Skånes sandslätter med den allra starkaste och ljufligaste vällukt. Dessa, stundom milslånga, "välluktande sandslätter" utmed Skånes kuster (särdeles den östra) hade länge varit bekanta och omtalade, men det var Linné, som under sin skånska resa uppdagade att denna vällukt härrörde af den dittills nästan obekanta Sandnejlikan. J. Leche upptog den först (1744) bland svenska växter; Fuirén hade likväl redan 1622 funnit den vid Sölvesborg (ɔ: Caryoph. flore albo adm. odore). Växten är ymnigast vid och emellan Helge-åns mynningar, således i den bugt, som vetter mot bredaste Östersjön och är mest utsatt för dess stormar. Också var det der, som "de välluktande fälten först blefvo ryktbara", som Linné fann välluktens orsak (Skåne-resan, sid. 74), och der Wahlenberg valde originalet till teckningen i Svensk Botanik. Han säger: "Med sin findelta blomma öfvertäcker den (Sandnejlikan) sanden nästan som snökofvor, hvilka fläkta och spridas af vinden. Under denna lätta hvita betäckning finner man sanden fästad af växtens blad o. s. v. Att denna så välluktande Nejlika fortkommer på sådana ställen, finner man vid närmare betraktande ganska naturligt, ty den magra sandens yta upphettas starkt af solen, så att sådan kryddaktighet kan bildas, medan den undervarande fuktigheten, som på djupet aldrig öfverger hafssanden, underhåller vegetationen".

Sandnejlikan bidrager att göra betet på dessa sandslätter mycket begärligt för fåren, och man tror äfven att det i vissa trakter af Skåne ypperliga fårköttet blir sådant genom detta bete, då deremot, enligt

Wahlenberg, fårköttet å fruktbarare slätter, t. ex. i Ungern, försämras till den grad att det anses som blott fattigt folks föda.

3. Ängsnejlikan
(Dianthus deltoides L.)

är mångårig, med blomlösa rotskott och (vanligen) flera uppstigande, korthåriga, långt och glest greniga, vanligen 6—10 tum höga stjelkar, hvilkas grenar äro gaffeldelade och glest 1—3-blommiga. Bladen äro klart gröna, i kanten och på ryggnerven kort- och hårdt-håriga, jemnsmala (rotskottsbladen jemnsmalt-lansettlika), de nedre trubbiga. Blommorna omkring ½ tum breda; hyllebladen vanligen endast två (mera sällan 4), dubbelt kortare än foderpipen. Kronbladen äro vanligen rosenröda, med en mörkare (hårig och prickig) krets nedtill på den inskurettandade skifvan.

Växer på torra och magra ängar, på betesmarker och backar (både öppna och skuggiga), till Jemtland och Ångermanland (allm.). — Utbr. nästan hela Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, Corsica, Sardinien, Grekland.

Blommar hela sommaren ända till mot slut. Sept., men bäst i Juli och Aug.; mognar från börj. Aug. — Förekommer stundom (isynnerhet vid kusterna) lågväxtare, blek- (nästan hvit-)blommig och blåaktigt grön (ɔ: D. glaucus L.; jfr Afzel. anm. i Vet. Ak. handl. 1787).

Ängsnejlikans blommor äro täcka och bien besöka dem gerna. De öppna sig bäst middagstiden. — Märklig är Linnés anmärkning (Fl. suec. ed. II) att Ängsnejlikan växer särdeles vid myrstackar.

4. Knippnejlikan
(Dianthus Armeria L.)

är ett- (eller nästan tu-)årig, 10—15 tum hög, upptill småluden, och har upprät, trind, upptill grenad stjelk, hvars grenar sluta med omkring 6-blommiga blomknippor (med bladartade svepen). Bladen äro jemnsmala och (de nedre) smalt lansettlika. Blomkronan är mörkröd med hvita prickar, 3—4 linier bred, öppen endast i solsken. Fodret är 6—7 linier långt; hyllebladen smala, nästan lika långa som pipen. Kronbladen äro tandade i spetsen.

Växer på åkrar, gärden och backar bland buskar, i Skåne, på Öland och Gotland, i norra Småland (sälls.), samt på ett och annat ställe i Blekinge, Östergötland och Södermanland. — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien. — Blommar i Juli och Aug.

Lobelius kallade (1581) Knippnejlikan Armeria silvestris altera, hvadan artnamnet. J. Leche upptäckte den i Skåne, Linné på Got-

land ("växer vid Ballingbo på Gotland i åkrarna" Vet. Ak. handl. 1741) och "A. H. Wrangel, Lib. Baro i Vestmanland och Vestergötland". — På Gotland lärer växten kallas Saronsblomster (L.).

b) Blommorna tätt gyttrade inom ett hinnartadt, blekbrunt, vanligen 6-bladigt svepe. Fodret (pipen) hinnartadt. Kronbladen trattlikt-samstående. (Kohlrauschia Kth. Tunicæ sp. Scp.).

5. Knoppnejlikan
(Dianthus prolifer L.)

är ettårig, vanligen 6—9 (stundom 15) tum hög, temligen spenslig och alldeles glatt. Stjelken är upptill fyrkantig, merendels enkel, med en enda blomgyttring, mera sällan grenig. Bladen äro jemnsmala, de nedersta bredare. Blomgyttringen (eller -gyttringarne) är nästan oval eller elliptisk; svepebladen äro breda, de två nedersta korta och uddspetsiga, de andra trubbiga och lika långa med eller längre än blommorna, hvilka äro små (de minsta i slägtet), föga synliga, och utslå endast en i sender, så att blomgyttringen nästan liknar en mindre utvecklad knopp, hvadan den svenska benämningen. Foderhyllet liknar de inre svepebladen. Kronbladen äro blekröda, små, urnupna. Fröhuset är endast 2—3 linier långt.

Växer på kalkklippor och andra torra ställen på Gotland och Öland, samt på sandbackar i Skåne (sälls.). — Utbr. hela Europa undant. det nordligaste; Caucasien, Barbariet, Canariöarne. — Blommar (bäst) i Juli.

Linné upptog Knoppnejlikan först som svensk i tillägget till sin Fauna suecica, 2:a uppl. (Floræ Suecicæ Novit.) : "Falk, J. P. Gotlandia, Carlsöa minor", och Wahlenberg fann den "på Thorsborg och Lilla Carlsön, ymnigt" (Vet. Ak. handl. 1805).

* Saponaria L. Fodret rörlikt, bart. Kronbladen fatlikt utbredda, med svalgbihang, långt och smalt kloade. — Vanliga Såpörten (Saponaria officinalis L.). En mångårig, glatt eller nästan glatt, omkring fotshög eller högre ört med bredt lansettlika, 3-nerviga blad och hvita eller rödletta, temligen stora och talrika blommor. Förv. här och der i södra och medlersta Sverige.

5. Gypsophila L.
(Fänting-slägtet).

Fodret nästan klocklikt-bägarlikt, temligen hinnartadt, 5-kantigt (hos våra arter bart). Kronbladen klock- eller trattlikt-samstående, kort kloade, hela eller urnupna, utan bihang. Fröhuset nästan 4-skaligt (rundadt). Fröärret i kanten; grodden (hos våra) krökt kring hvitan.

1. Toppfäntingen
(Gypsophila fastigiata L.)

är mångårig, bildar genom den greniga rotstocken temligen breda tuf-vor, och har merendels 6—10 tum höga, nedtill nedtryckta, vid lederna gråblå stjelkar, hvilka upptill dela sig i körtelhåriga grenar, som bilda vanligen täta och nästan jemntoppade blomvippor. Bladen äro jemn-smala, trubbade, något köttiga, endast $\frac{1}{2}$ linie breda. Blommorna äro talrika; kronbladen rent hvita, knappt 2 linier långa; ståndare och spira längre än kronan.

Växer på Ölands och Gotlands torra kalkhällar samt sällsynt på sandiga backar och stränder i Skåne, Dalarne och på Gotland; hos sandväxten (ɔ: G. arenaria Kit.) äro blommorna glesare. — F. ö. utbr. Finland, medlersta och södra Ryssland, Tyskland, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, Dalmatien. — Blommar i Juli, Aug.

Toppfäntingens rot renar linne och ylle, liksom såpa, om de kokas med densamma (L.). Färsk smakar den först sötaktigt, men blir sedan bitter och sammandragande; länge tuggad alstrar den mycket slem i munnen.

Linné upptäckte denna art (som svensk) på Stora Carlsön och beskref den närmare i Gotlands-resan (sid. 283). Med hänsyn till dess växställe (stenig kalkmark) kallade Thalius (1588) densamma Symphytum petræum eller Gypsophyton minus.

2. Murfäntingen
(Gypsophila muralis L.)

är ettårig, vanligen endast 2—4 tum hög, spenslig, mångblommig och mångggrenig; grenarne utstående, gaffellikt delade. Bladen äro syllikt-jemnbreda. Blommorna enstaka på hårsmala skaft ur grenvecken, små. Kronbladen äro rödletta.

Växer på grus- eller sandmark, på torra åkrar och gärden, vid vägar, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste, vestligaste och sydligaste; i Caucasien, Siberien.

Blommar i (Juni,) Juli (och Aug.); mognar i Juli och Aug. — Blommorna äro öppna endast då solen skiner.

Hos Bauhin (1671) heter växten Caryophyllus minimus muralis.

II. ALSINACEÆ.

Fodret mest 5-bladigt eller nästan 5-bladigt (sällan 4-bladigt). Kronbladen mest 5, stundom 4 eller inga. Ståndarne på en körtel-bärande disk i blommans botten. — Fröhuset 1-rummigt.

1. STELLARIEÆ.

Fröhusets tänder eller skal dubbelt så många som stiften. Bladen stipellösa. — Kronbladen hvita (jfr Holosteum).

6. Malachium Fr.

Fodret 5-bladigt. Kronbladen tudelade. Ståndarne 10. Stiften 5. Fröhuset 5-skaligt till omkring midten; skalen tvåtandade (ɔ: 10 parvis mera sammanväxta).

1. Vattenarven

(Malachium aquaticum Fr. — Cerastium aquaticum L.).

Mångårig, mjuk och slankig, upptill körtelhårig. Stjelkarne (eller stjelken) äro svaga och vid de svällda lederna bräckliga, nedtill 4-kantiga och vanligen nedtryckta och m. e. m. rotslående. Bladen äro äggrundt-hjertlika, spetsade, nära tumsbreda, icke sällan vågiga i kanten. Blommorna bilda en gles, klynnedelad och utbredd (bladig) vippa, och deras skaft bli slutligen utspärrade eller nedtryckta med nedåt krökt spets. Fodret är örtartadt (utan hinnkanter), endast något kortare än kronan. Fröhuset är 5-kantigt, kort (nära $1\frac{1}{2}$ linie) och inneslutet i fodret. Fröen äro njurlika, knottriga.

Växer på våta ängar, vid stränder, diken och på andra fuktiga ställen, i skugga, i södra och medlersta Sverige. — Utbr. nästan hela Europa undant. det allra nordligaste; Algerien, Caucasien, Siberien.

Blommar i (Juni,) Juli; mognar i Juli, Aug.

I första upplagan af Flora suecica upptager Linné Vattenarven under n. 370 Alsine foliis cordatis floribus pentagynis, α (β är Stellaria nemorum), men i andra uppl. (och i Species) har han den såsom en egen (Cerastii-)art och med noggran beskrifning, tydligen med hänsyn till växtens likhet med Lundnarven (nästa växt). De gamle botanisterna kallade densamma Alsine palustris, A. aquatica och (Bauhin 1671) A. major, det sista namnet i motsats till Alsine minor eller media (Stellaria media).

7. Stellaria L.

(Narv-slägtet, Stjernblommor).

Fodret 5-bladigt. Kronbladen tudelade, stundom endast klufna. Ståndarne vanligen 10 (eller 8). Stiften merendels 3. Fröhuset 6-skaligt till midten eller basen. — Glatta, nästan glatta eller svagt håriga örter.

a) Bladen breda, blomskärmarne bladartade; kronbladen delade nästan till basen.

1. Lundnarven
(Stellaria nemorum L.)

är mångårig, merendels fotshög (eller högre), och har uppstigande, isynnerhet upptill hårig, stjelk och mycket tunna, hårbräddade, nära 1 tum breda och 2 tum långa, äggrunda, spetsade blad, de nedre med m. e. m. hjertlik bas. Blommorna i klynnedelad, bladskärmad vippa. Foderbladen äro lansettlika, smalt-hinnkantade, nära 3 linier långa, dubbelt kortare än kronbladen. Fröhuset är ellipsoidiskt, nästan dubbelt längre än fodret; fröfästet långt och jemnsmalt. Fröen äro starkt knöliga.

Växer i fuktiga lundar och skogar, vid bäckar bland buskar, och på skuggig och mullrik gräsmark, i nästan hela Sverige (till Lappland), men i allmänhet sällsynt utom i Skåne o. d. — Utbr. genom Europa undant. Portugal, Spanien, Sicilien, Sardinien, Grekland, Turkiet.

Blommar bäst under Juni och mognar från medl. eller slut. på samma månad.

Under sin vestgöta-resa anmärkte Linné först denna vackra art (men O. Celsius lärer förut anmärkt den i Upland; Linder vid Viksberg!), hvilken han, eget nog, i sin Flora suecicas första upplaga upptog såsom varietet till sin Alsine foliis cordatis floribus pentagynis (ɔ: Malachium aquaticum), då han deremot i Flora lapponica hade den (med upplysande anmärkning) som var. till n. 186 Alsine foliis ovato cordatis (ɔ: Stellaria media). Först i Species Plantarum ed. I och Flora suecica ed. II uppställer han den som en egen (Stellaria-)art, men ansåg den ännu så svår att skilja från Cerastium (Malachium) aquaticum, att han särskilt genomgår alla olikheter mellan och egenheter hos dessa båda växter. Bauhin kallade (1671) Lundnarven ganska passande Alsine altissima nemorum. Redan Bromelius upptager växten i sin Chloris gothica.

2. Våtnarven (Fr.)
(Stellaria media Vill. — Alsine media L.)

är ettårig, bräcklig och vattig (ɔ: Vattennarv), merendels flerstjelkig, med några tum långa, trinda, ensidigt (vexelvis tvåstrimmigt-) håriga, m. o. m. nedtryckta (utbredda) stjelkar. Bladen äro äggrunda eller nästan äggrunda, kort spetsade, de nedre skaftade. Blommorna i gles vippa eller i bladvecken, på slutligen långa och nedtryckta skaft, vanligast endast 5- eller 3—4-ståndrade. Kronbladen äro merendels kortare än fodret (stundom nästan inga). Fröhuset är ellipsoidiskt, längre än fodret; fröfästet mycket kort. Fröen äro starkt knottriga.

Växer på nästan all odlad, helst skuggig mark (ytterst allmän och nästan outrotlig), på gårdar, vid byggnader och vägar, på stränder och grusmarker (hvilka den göder); man ser den nästan allestädes der jorden är bar och något mullrik. På mullrikare och skuggiga ställen, särdeles i skogar, blir den icke sällan större och starkare (upprätare) med köttigare blad, större kronblad och 10 ståndare (ɔ: S. neglecta Whe); på magra och öppna ställen svag och utdragen, glesbladig. — Utbr. hela Europa; i norra Afrika, Caucasien, Siberien, norra Amerika o. a. dit den såsom ogräs följt menniskan.

Blommar under hela tiden från Maj till Oct. och mognar så raskt, att två eller tre nya generationer hinna under denna tid uppväxa från frön. Stånd, som uppväxt på sensommaren, bibehålla sig under vintern. Våtarven blir sålunda en bland de tidigast om våren och senast om hösten blommande växter. — Kallas i olika landsorter Narv ("Upl. Nate, Rosl. Fetgräs"), Narvgräs, Vattenarv ("Hels. Svingräs").

Våtnarvens blommor öppna sig om morgonen då solen skiner. Deras skaft intaga en tydligt olika ställning under växtens olika åldrar. Då blomman är i knopp, hänga eller luta de nedåt, uppresa sig då den skall utslå, utväxa och sänka sig alldeles då den vissnat. och uppresa sig åter vid mognadstiden. Som växten blommar och mognar nästan oupphörligt, sprider den en stor mängd frön. Enligt Linné äro blommorna öppna från kl. 9 f. m. till middagstiden om icke regn tillstundar, då de förbli slutna; — således är växten en slags väderspåman. Den utslagna blomman är, säger han vidare, ena dagen upprät, den andra dagen hänger den, men reser sig åter om några dagar då fröhuset är moget och öppnar sig.

Burfoglar äta gerna Våtnarven, och som man alltid har tillgång till densamma, blott marken är bar, blir det denna ört, som vanligast får namn och värdighet af Fogelgräs. Kycklingar tycka också om den.

Redan Bauhin kallade (1671) växten Alsine media; Dodonæus (1616) Alsine minor.

b) Bladen smala; blomskärmarne bladartade; kronbladen klufna endast till midten.

3. Sågnarven
(Stellaria holostea L.)

är mångårig, slankig, med m. e. m. nedtryckt stjelk, som jemte de långa och uppstående, hvasst 4-kantiga grenarne är mycket bräcklig och nedtill vanligen bär gamla, vissnade blad. Bladen äro lansettliktjemnsmala och långt spetsade, i det de smalna smånigom från den

3—4 linier breda basen; i kanterna och på ryggnerven äro de liksom småsågade genom korta, borstlika hår. Blommorna bilda en klynnedelad vippa och äro de största bland våra arters, $\frac{3}{4}$ tum breda. Foderbladen äro lansettlika, dubbelt kortare än kronbladen. Fröhuset är nästan klotrundt, uppblåst. Fröen äro stora, tätt vårttaggiga.

Växer i torrare lundar och på andra buskiga och gräsiga ställen, i skogsmark och vid diken och vallar i Skåne, Halland och Blekinge (allmän eller temligen allmän), i Småland, Östergötland och Vestmanland (sälls.), samt på Öland. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste, samt Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Blommar från slut. Maj till börj. Juli; mognar från börj. Juni.

Linné anmärkte (inom Sverige) denna utmärkt vackra art först på Öland, hvilken ö och Skåne äro artens enda växtrakter i hans Flora suecica. Han säger att växten i Skåne kallas Perer.

c) Bladen smala; blomskärmarne hinnartade; kronbladen delade nästan till basen.

4. Kärrnarven

(**Stellaria palustris** Retz.)

är mångårig, temligen rak och stadig, fots- eller alnshög, och har 4-kantig, långt- och upprätt-grenig stjelk, smalt- eller lansettlikt-jemnbreda, glatta, 1—1$\frac{1}{2}$ linie breda blad, och temligen stora, hinnartadt-skärmade blommor, hvilka vanligen bilda en (upprät) klynnedelad, gles vippa. Foderbladen äro 3—4 linier långa, spetsade, 3-nerviga, än dubbelt än obetydligt kortare än kronbladen. Fröhuset är ellipsoidiskt-äggrundt. Fröen äro knottriga.

Växer på kärrängar och gräsrika stränder, vid diken o. d. i skogsmark, i södra och medlersta Sverige (till Ångermanland). — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, Spanien, Italien, Grekland, Turkiet.

Blommar från medl. Juni till Aug. — Är vanligen blåaktigt grön (ɔ: S. glauca With.), mera sällan klargrön (ɔ: S. Dilleniana Mnch). Hos de blommor, der kronbladen äro större, äro också ståndarknapparne stora och väl utbildade, men hos dem med mindre kronblad äro de små och sterila. — Stjelk eller grenar omvexla från 9—10-blommiga till endast 1—2-blommiga.

Dillenius kallade (1719) Kärrnarven Alsine folio gramineo angustiore palustris.

5. Gräsnarven

(Stellaria graminea L.)

är mångårig, slankig, merendels 1—1½ fot hög, klart grön, och har 4-kantig, vanligen långt och m. e. m. utbredt grenig stjelk, nästan jemnsmala eller jemnsmalt-lansettlika, temligen bredbasiga, glänsande, knappt 1½ linie breda blad och vanligen talrika blommor, hvilka bilda en stor och gles, utbredt-klynnedelad, hinnskärmad vippa, och äro nästan dubbelt mindre än hos Kärrnarven. Foderbladen äro lansettlika, 3-nerviga, vanligen knappast 2 linier långa. Fröhuset är nästan ellipsoidiskt. Fröen äro knottriga.

Växer på torrare ängar, betesmarker, backar och annan gräsmark, på gärden och åkerrenar, vid vägar (allm.). — Utbr. nästan hela Europa undant. södra Italien och Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Blommar bäst under Juni och Juli, men också senare, icke sällan ända till långt ini Oct.; mognar från Juli. — Bladen (och skärmbladen) äro icke sällan hårbräddade vid basen. — Blommorna äro, liksom hos Kärrnarven, dels ståndarväldiga (ɔ: med stora, rödmjöliga ståndarknappar, kronan nästan dubbelt större än fodret), dels spirväldiga (ɔ: ståndarknapparne små och gulmjöliga, kronan knappt eller icke större än fodret). — Omvexlar (i Lappland) med stadigare stjelk, lansettlika (kortare) blad och endast några magra blomgrenar, mest ur bladvecken (ɔ: S. juncea Fr. Mant. III).

Tournefort benämnde (1719) Gräsnarven Alsine pratensis gramineo folio angustiore. Linné förenade under sin St. graminea (fl. suec.) både denna (hans α) och föregående art (hans β).

6. Skogsnarven

(Stellaria Friesiana Ser.)

är mångårig, omkring fotshög, och liknar temligen den vanliga Gräsnarven (föregående art) men är slankigare, bräckligare, sträfvare och till alla delar spensligare än denna. Bladen äro långa (de nedre icke sällan 2 tum), tunna, jemnsmalt-lansettlika, m. e. m. smalbasiga, nedtill m. e. m. hårkantade. Blommorna äro mindre än hos föregående och bilda mera sidovippor. Foderbladen äro mycket svagt 3-nerviga (torra starkare), lika långa som kronbladen. Fröen släta eller något skrynkliga (icke knottriga), bruna.

Växer i skogar och fuktig skogsmark, i fuktiga lundar, helst vid ruttna trädstubbar, på betesmarker kring buskar, i allmänhet mindre vanlig, men blir stundom ymnig, såsom i vestra Smålands bokskogar.

— F. ö. endast i Norge, Finland, medlersta Ryssland, Tyskland (Lauenburg, Sudeterna), Tyrolen.

Blommar mest i Juli, Aug.; mognar mest i Aug. — Omvexlar icke sällan med 4-stiftade blommor.

Fries upptäckte denna utmärkta art vid Femsjö i Småland och beskref den i sina Novitier (1:a uppl., 1817) under namnet St. longifolia (under hvilket namn han också närmare skildrar den i Svensk Botanik) emedan Bauhin upptagit växten såsom Alsine longifolia m. m. Men emedan Mühlenberg redan beskrifvit en annan nordamerikansk art under samma namn, har detta icke kunnat bibehållas, utan begagnar man vanligen det af Seringe till den svenske upptäckarens och bestämmarens ära gifna. Jfr likväl Fr. Nov. Mant. III. Lindblom lemnade också (i Phys. sällsk. tidskr.) bidrag till artens karakteristik.

7. Källnarven

(Stellaria uliginosa Murr.)

är ettårig, slankig, blåaktigt blekgrön, med 4-kantiga, svaga och bräckliga, m. e. m. utbredda, vanligen omkring 5 (stundom 10) tum långa stjelkar. Bladen äro nästan lansettlika, icke sällan nära 4 linier breda, något köttiga, vid basen hårkantade (svagt), i kanten ofta vågiga. Blommorna äro små och bilda vanligen små och glesa, hinnartadt-skärmade bladvecksvippor (stundom äro de nästan ensamma). Foderbladen äro nära 1½ linie långa, svagt-nerviga, hinnkantade, mer än dubbelt längre än kronbladen. Fröhuset är äggrundt; fröen äro knottriga.

Växer vid källor och renare vattendrag, i kärr och våt skogsmark, icke sällsynt särdeles i södra och (delvis) medlersta Sverige (men saknas i Lappland). — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste samt Italiens öar, Grekland; dessutom i Caucasien, Siberien och Japan (S. undulata Thb. enligt Fr.), i norra Amerika.

Blommar i (Maj,) Juni och Juli; mognar från börj. Juli.

Hos denna (och nästa) art bildar blommans botten en spetsig pip, i hvilken fruktämnet är nedsänkt (till omkring midten), hvarigenom ståndarne (och kronbladen) äro mera perigyna än hos de andra arterna och Alsinaceæ i allmänhet, hvilket förledde St. Hilaire att på närvarande art grunda ett eget slägte (ɔ: Larbrea). Men detsamma äger också, ehuru i mindre grad, rum hos både n. 6 och n. 9, likasom, men ännu otydligare, hos alla andra slägtets arter, ja Koch anser att alla Alsinaceæ egentligen "böra räknas till perigyna växter".

Linné betraktade Källnarven endast såsom en varietet till Gräsnarven (ɔ: S. graminea γ). Murray uppställde den som egen art (1770). Hos Tabernæmontanus heter den ganska passande Alsine fontana.

d) Bladen smala; blomskärmarne bladartade; kronbladen delade till nära basen.

8. Tjocknarven
(**Stellaria crassifolia** Ehrh.)

är mång- (eller nästan ett-)årig, merendels 5—6 tum hög (men omvexlar till 1 tum), och har temligen stadig stjelk (eller grenar), glatta, något köttiga och stadiga, lansettlika, äggrundt-lansettlika eller ovala blad och små blommor, hvilka sitta ensamma i blad- (eller gren-)vecken, på långa skaft, eller bilda en liten bladskärmad vippa. Foderbladen äro nästan nervlösa, något kortare än kronbladen. Fröhuset är ägglikt; fröen äro knottriga.

Växer dels på vestra kusten, helst bland tång, och (sälls.) på Ölands, Gotlands och Vesterbottens stränder (blir då nästan alldeles grenad, med nedtryckta, tätbladiga grenar och mera ensamma blommor), dels i och vid fjelltrakternas kärr och källdrag (då nästan upprät, endast upptill grenig, med glesare och mindre köttiga blad). — Utbr. Skandinavien, Island, norra Tyskland, Belgien, medlersta och södra Ryssland.

Blommar från medl. Juni till Aug.; mognar mest i Juli. — Wahlenberg anmärker (fl. lapp.) bl. a. att den omvexlar än nästan större än Våtnarven och upprät, än krypande och liten som Krypnarven (Sagina procumbens).

Ehrhart uppställde och beskref först arten i sina Beiträge. Ennes upptäckte den (1801) i vestra Skåne "sparsamt vid hafsstranden nära Saltviken, i Löddeköping socken — — ofvanpå den från hafvet uppkastade halfruttna Tången (Fucus och Zostera), blommar Aug., Sept." (Vet. Ak. handl. 1807, med kort beskr.). Wahlenberg fann den i Lappland. Fries granskar och belyser densamma i sina Novitier och deras Mantissa III (der han skildrar fyra olika former).

9. Nordnarven
(**Stellaria borealis** Big.)

är (mångårig?) spenslig, rent grön, merendels endast 5—6 tum hög, och har slankig, slät stjelk, tunna, nästan lansettlika, vid basen hårkantade blad och några små blommor, hvilka vanligen sitta ensamma på skaft ur gren- och bladvecken eller bilda en liten och mager, bladskärmad vippa. Foderbladen äro nästan nervlösa, dubbelt längre än kronbladen, hvilka äro flyktiga (eller alldeles saknas). Stiften äro normalt 5. Fröhusen äro ellipsoidiska; fröen släta (icke knottriga).

Växer på fuktig mark i Lapplands och norra Sveriges fjelltrakter. F. ö. i Norge, Finland, nordligaste och östligaste Ryssland; i norra Amerika (Förenta Staterna).

Denna, i norra Amerika först bestämda, nordiska art upptog WAHLENBERG i sin Flora lapponica såsom St. uliginosa (incl. nästa art). HARTMAN upptog den först som egen art i sin Floras 2:a upplaga (ɔ: S. alpestris), sedan han i Vet. Ak. handl. 1818 omtalat den såsom var. till Källnarven, hvarunder han ock i Florans 1:a uppl. inbegriper den. Vår växt är den större, greniga, mera utvecklade form, hvilken FRIES i Nov. mant. I upptog såsom St. alpestris α, men sedan (Botan. Notiser 1841 och Nov. mant. III) bestämde och begränsade såsom den nu i våra Floror upptages.

* Stellaria alpestris Fr. liknar till sina kännetecken Skogsnarven, men är slätare, har bredbasigare blad och kronan som hos föregående art. Växer i Lappland, först anmärkt af WAHLENBERG och LÆSTADIUS. — Fr. Nov. mant. I (S. alpestris, b), III.

FRIES behandlar i sin Nov. Mant. III närmare de till grupperna c och d hörande, egentligen nordiska, arternas karakteristik, synonymi och historia.

8. Cerastium L.

(Hönsarv Fr.).

Fodret 5(—4)-bladigt. Kronbladen endast klufna, urnupna eller tandade. Ståndarne 10(—5), stundom 4. Stiften 5, sällan 3 eller 4. Fröhuset 10- (sällan 6- eller 8-)tandadt (ɔ: bristande endast i spetsen), med m. e. m. utkrökta tänder, icke sällan smalt, något krökt och hornlikt (hvadan slägtnamnet ɔ: Hornörter).

a) Mångåriga (med krypande rot eller rotskott), storblommiga (ɔ: kronan dubbelt större än fodret). — Fröhuset endast lindrigt (eller icke) krökt.

1. Trestiftade Hönsarven

(Cerastium trigynum Vill. — **Stellaria cerastoides** L.)

är spenslig, mörkgrön, nästan glatt, och har nedtryckta, m. e. m. rotslående stjelkar, ensidigt (upptill) småhåriga, 2—4 tum långa, 1—3-blommiga, uppstående grenar, trubbigt-lansettlika, 3—4 linier långa blad (de nedre smalbasiga och trubbiga, de öfversta bredbasiga och spetsiga, skottens icke sällan ensidigt krökta), småhåriga, omkring tumslånga, uppstående blomskaft. Foderbladen äro nära $1\frac{1}{2}$ linie långa. Kronbladen klufna. Stiften merendels 3, sällan 4 eller 5. Fröhuset är nära 3 linier långt, vanligen 6-tandadt, trindt-äggrundt (något kägellikt).

Växer i fjellen (de högre) på snövattnade eller annars fuktiga ställen. — Utbr. nästan alla Europas alper (undant. Greklands, Turkiets); Island.

Linné anmärkte denna art i Lule-Lappmark, men upptog den icke i Flora lapp. ("in Fl. lapponica omisi obscuram plantam") utan först i Flora suec. (andra upplagan), der han också beskrifver den i korthet. Wahlenberg skildrar den närmare i sin Flora lapponica, Wahlberg i Svensk botanik.

2. Fjell-Hönsarven
(Cerastium alpinum L.)

har merendels 3—5 tum höga, nästan uppräta, 1—3-blommiga stjelkar jemte kort-krypande och rosettlika bladskott, lansettlikt-elliptiska eller lansettlika (vid roten omvändt-äggrunda) blad, smalt hvitaktigt-hinnkantade blomskärmar och $\frac{1}{2}$ tum breda blommor (bland de största i slägtet); kronbladen omkring 4 linier långa, tuklufna. Foderbladen äro bredt och hvitt hinnkantade. Fröhuset, också omkring 4 linier långt, nästan trindt. Vanligen är den hvitaktigt luden eller t. o. m. tätt ullhårig, mera sällan (Lappland, Herjedalen) glatt eller nästan glatt.

Växer mest på torrare ställen i fjellen (allm.), samt på Randklöven i Medelpad; dessutom sparsamt på Hunneberg (der den 1859 upptäcktes af Lindberg). — Utbr. nästan alla Europas (undant. Greklands) alper och högre berg; Caucasien, Siberien, Grönland och hela arktiska Amerika; Island, Spetsbergen.

Linné upptäckte arten (som svensk) under sin lappska resa, anmärkte också dess båda varieteter och frågar (Fl. lapp.) hvad orsaken månde vara till glattheten hos den ena och hårigheten hos den andra då båda växa blandade. Växten är, säger han, för sina breda, snöhvita kronor, en behaglig syn i våra fjelldalar. Wahlenberg anmärker att den vexlar mycket till bladens bredd och beklädnad samt till blommornas antal: ju bredare blad desto hårigare och ju smalare vanligen desto glattare. Wahlberg skildrade och Læstadius tecknade i Svensk Botanik båda varieteterna. Lindblom beskrifver utförligt arten och dess varieteter i Physiogr. sällsk. tidskrift.

* Cerastium latifolium L. liknar mycket den vanliga Fjell-Hönsarven, men har ovala blad, okantade (eller nästan okantade) blomskärmar och alldeles rakt fröhus. Växer på några fjellar i Lappland. Lindblom, som anmärkte växten på Dovre, beskrifver den utförligt i Phys. sällsk. tidskrift.

3. Fält-Hönsarven
(Cerastium arvense L.)

har nästan uppräta, korthåriga (småludna), vanligen 6—8 tum höga,

5—13-blommiga stjelkar (grenar) jemte (talrika) krypande och uppstigande, täta bladskott. Bladen äro vanligen nästan jemnsmala eller jemnsmalt-lansettlika, spetsade och småhåriga, sällan endast hårbräddade eller glatta; i bladvecken icke sällan små bladknippen (ɔ: outvecklade grenar). Blomskärmarne äro bredt hinnkantade. Blommorna äro bland de största i slägtet; kronbladen omkring 4 linier långa, tuklufna. Fröhuset är nära 3 linier långt.

Växer på torra ängar och öppna backar i Skåne och Blekinge, på Öland och Gotland; f. ö. endast på några spridda ställen i östra Sverige (och Vermland). — Utbr. genom nästan hela Europa; i Siberien, på Kamtschatka; i det nordligare Amerika; dessutom i Chili och, enligt D. Hooker, vid Cap Horn på strandklipporna, vid Magelhaens sund, samt ymnig på Eldslandet och Falklandsöarne.

Blommar i (Juni,) Juli, Aug. — Förekommer mycket sällan (på Gotland) längre hårig, med bredare och trubbigare blad.

Linné anmärkte först denna art på Högsta backar i Skåne (i hans Flora suecica upptages den som endast skånsk). ”Fröhuset liknade ett kohorn. — Håren utsilade ett slem” (Skåne-resan sid. 208).

Wahlberg anmärker (Sv. Bot.) att växten är en trogen följeslagare till kalken eller andra yngre bergarter. — Med sina stora, rent hvita blommor är Fält-Hönsarven troligen den vackraste bland våra Cerastier och liksom föregående art (C. alpinum) att räkna till prydligare Alsinacéer.

b) Tu- eller ettåriga (stundom något varaktiga), småblommiga; kronan icke eller obetydligt större än fodret.

4. Vanliga Hönsarven
(Cerastium vulgatum L.)

är mest tuårig (stundom ettårig, stundom något varaktig), mörkgrön och vanligen korthårig, merendels 5—8 tum hög och flerstjelkig. Stjelkarne äro nederst tryckta till marken och slå der icke sällan rötter; annars äro de knäkrökt-uppstående, nedtill vanligen mörkröda; deras hår äro utstående. Bladen äro tilltryckt-håriga, merendels äggrundt-aflånga, de nedre smalt omvändt-äggrunda. Blomvipporna äro vanligen glesa; skärmarne hinnkantade. Kronbladen knappt eller något längre än fodret (omkring $2\frac{1}{2}$ linier), tuklufna. Fröhuset är dubbelt längre, trindt (nästan cylindriskt), krökt.

Växer på ängar, betes- och andra gräsmarker (också i skogar), på backar, gärden och odlade eller grusiga ställen, vid vägar och gator

(allm.). — Utbr. genom hela Europa; i Algerien, Caucasien, Siberien, norra Amerika o. a.

Blommar vanligen hela sommaren (Juni—Sept.), men kan också vara utblommad redan vid medl. Juli; mognar från slut. Juni, börj. eller medl. Juli. Blommorna äro, liksom hos många andra Alsinacéer, meteoriska och öppna endast då solen skiner. — Omvexlar klibbhårig (särdeles upptill) och blir (på våtare mark) stundom (i södra Sverige) nästan glatt (ɔ: C. holosteoides Aspegr.). Bladen omvexla icke sällan nästan lansettlika, stundom (Gotland) nästan jemnbreda. — I Lappland (och Jemtland) växer en märklig varietet med något större blommor och nästan ovala blad. — Hos magra och spensliga stånd äro blommorna stundom endast 5-ståndrade.

* Cerastium viscosum L. (Fr.). Ettårig (stundom nästan tuårig), blekgrön, långt och vanligen klibbigt hårig (särdeles upptill). Bladen nästan runda, rundadt-elliptiska eller trubbigt-ovala (ɔ: C. ovale Pers.). Blommorna mindre, nästan gyttrade (ɔ: C. glomeratum Thuill.); skärmarne nästan alla gröna (okantade), jemte foderbladen skägghåriga. Fruktskaften icke längre än fodret, raka och utstående. Fröhuset glänsande-halmgult; fröen knottriga endast i kanterna. — Växer på åkrar, gärden och andra odlade eller gödda, helst gräsiga eller grusiga, ställen, vid diken och vägar, i södra och medlersta Sverige (och Ångermanland). Blommar i Juli och (bäst) Aug., Sept.; börjar mogna med Aug.

Dessa båda nyss skildrade arter (C. vulgatum och C. viscosum) hafva alltid varit mycket bortblandade och uppfattats olika, hvarigenom deras synonymi blifvit särdeles invecklad. För att tydligare visa detta, upptaga vi här, enligt Fries' Novitier (ed. II), hvilket arbete utgör en vigtig källa för kännedomen om våra Cerastier, de båda arternas synonymer, så vidt de förekomma hos svenska botanister:

Cerastium vulgatum. Cerastium L. lapp. n. 193. — Cerastium L. Fl. suec. ed. I, n. 379 α och Resorna. — C. vulgatum Loefl. it. hisp. n. 43 (Löflings utmärkta, under vistelsen i Madrid efter Madrider-exemplar gjorda, beskrifning blir således "fons speciei primarius"). — L. spec. ed. II, p. 627. — Whlnb. Flora suec. (utesl. L. mant.). — C. vulgare och C. triviale Lk. Hartm. Handb. äldre uppl. (namn, antagna för att slippa det omtvistade vulgatum).

Cerastium viscosum. Cerastium n. 379 β L. suec. ed. I. Cerastium viscosum β ed. II. C. vulgatum L. suec. ed. II (men endast med hänsyn till beskr.). Mant. p. 390. — Whlnb. (suec. utesl. cit. från Linnés resor och varr.) och andra svenska botanister. C. glomeratum Thuill. Hartm. somliga uppl.

5. Raggiga Hönsarven
(Cerastium strigosum Fr.)

är ettårig, vanligen 5—8 tum (men omvexlar större och mindre), blekgrön, beklädd med långa och temligen styfva, nästan tilltryckta, gråaktiga hår. Stjelken är merendels upprät och temligen enkel. Bladen äro smalt-elliptiska eller äggrundt-ovala. Blomvippan är gles; skärmarne äro gröna (okantade) och jemte foderbladen skäggiga i spetsen. Kronbladen äro tydligt kortare än de nära 2 linier långa foderbladen (ɔ: C. brachypetalum Pers.), tuklufna. Fröhuset är endast något längre än dessa, rakt och bredt (bukigt).

Växer på torrare backar i Skåne och Halland, på Öland (Borgholm) och Gotland (sälls.), samt på några spridda ställen i Blekinge och Småland. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste och Holland, Brittanien, Portugal, Spanien, Corsica, Sardinien, Greklands öar, Turkiet; i Algerien, Caucasien, Siberien. — Blommar i Maj, Juni.

Fries upptäckte (såsom svensk) denna art i Halland (på Öland 1818) och beskref den i sin Flora hallandica under det väl valda namnet C. strigosum. I sina Novitier belyser han densamma ytterligare, hvarvid han anmärker att Persoons (egentligen Desp.) namn (C. brachypetalum) väl är äldre, men mindre karakteristiskt och egentligen utmärker en spensligare form, hvilken stundom (t. ex. vid Fogelsång i Skåne) växer bland buskar under det den egentliga C. strigosum växer bredvid utom desamma. Dertill kommer (enligt Fr. i Bot. Not. 1858) att Persoons ursprungliga art, bl. a. enligt "äldre authentiska exemplar af Guepin", är C. viscosum eglandulosum.

* Cerastium glutinosum Fr. Kort- och mycket klibbigt körtelhårig, vanligen blekgrön, temligen stadig, (vipp-)grenig och 2—4 tum hög (omvexlar 1—5 tum och stundom mörkgrön). Bladen ovala eller äggrundt ovala; skärmbladen gröna eller mycket smalt hinnkantade. Foderbladen något längre än de tuklufna kronbladen. Fröhuset nästan rakt och bukigt, dubbelt längre än fodret. — Växer på öppna och torra, sandiga backar i Skåne och Blekinge, på Öland, Gotland och Kinnekulle (teml. sälls.). Blommar i Maj. — Fr. Nov. 1:a uppl. (Öland 1818), Fl. hall. — Htn Handb. — Fr. Nov. mant. II.

6. Femståndrade Hönsarven
(Cerastium semidecandrum L.)

är ettårig, liten och spenslig, endast 1—2 (äldre 3—4) tum hög, enkel eller grenig, upprät eller uppkrökt, blekgrön, vanligen gråaktigt (och icke sällan klibbigt) småluden. Bladen äro smalt-elliptiska eller ovala, de nedre omvändt-äggrunda (smalt). Blomvippan upptill gyttrad, slutligen nästan flocklik (fruktskaften två eller tre gånger längre än fodret); skärmarne mycket hinnaktiga, i spetsen glatta och småtandade. Foder-

bladen endast något öfver linielånga, längre än de urnupna eller tandade kronbladen. Ståndarne 5. Fröhuset är rakt eller nästan rakt, äggrundt-trindt, nästan dubbelt längre än fodret.

Växer på torra, öppna backar, magra gärden och åkerrenar i södra och medlersta Sverige, allmän och sällskaplig. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, Spanien, Italiens och Greklands öar; i Barbariet, Caucasien.

Blommar i April, Maj; mognar mest redan i Maj och borttorkar sedan snart. — Förekommer stundom tunnt hårig, ja på ett ställe i Blekinge alldeles glatt, spensligare (ɔ: C. macilentum Aspegr.). Denna varietet är ganska utmärkt; Fries kallar den "varietas nobilissima" och säger att den bibehåller sig vid odling. — Blommorna lära stundom bli fyrtaliga.

Linné anmärkte denna art i Skåne och Småland (ymnig) samt på Polacks-backen vid Upsala. Han skildrar den bra i sin Flora suecica ed. II. Redan Bromelius upptager växten (i Chloris gothica).

7. Fyrståndrade Hönsarven
(Cerastium tetrandrum Curt.)

är ettårig, 2—4 tum hög, klibbigt-körtelhårig, temligen spenslig, gles, nästan armlikt grenig. Bladen äro smalt elliptiska, de nedre nästan spadlika; skärmbladen stora (de nedersta större än de närmaste bladen), bredt-äggrunda, äggrundt-ovala, elliptiska eller nästan rundade, alldeles gröna. Kronbladen urnupna, kortare än fodret. Ståndarne och de andra blomdelarne äro vanligen 4. Fröhuset är vanligen 8-tandadt, knappt längre än fodret.

Växer på Bohusläns öar (vid Göteborg). — F. ö. på Slesvigs vestkust, på Hollands, Englands och Skottlands kuster, på Frankrikes vestkust, Spaniens nordkust.

Blommar i Maj. — Förekommer stundom med 5-taliga blommor.

En högst utmärkt art, som till blommornas fyrtal liknar en Sagina. Smith räknade den också till detta slägte och kallade den S. cerastoides, under det Reichenbach på densamma grundade ett nytt (Esmarchia). Hos oss har Lindeberg genom sina undersökningar och sin kritik (Novit. Fl. Suec. 1858) gjort denna art riktigt känd äfven som svensk.

Fries anmärker (i Novitierna) att det råder en på sitt sätt ganska märklig analogi mellan de småblommiga Cerastii-arterna och en del arter i slägtet Myosotis, med hvilket de gamle botanisterna förenade de förra i anseende till deras likhet i hårighet, blad m. m. Sålunda motsvarar C. vulgatum M. silvatica, C. viscosum M. arvensis (intermedia),

C. strigosum M. hispida, C. glutinosum M. versicolor, och C. semidecandrum M. stricta. De likna hvarandra dessutom till varaktighet, blomningstid och växställen (så att de till och med icke sällan växa blandade). — Alla arterna kunna omvexla med eller utan körtelhår utom C. glutinosum, som alltid har sådana.

9. **Holosteum** L.

Fodret 5-bladigt. Kronbladen (smala) endast smånaggade eller nästan 3-tandade (snedt-urnupna). Ståndarne 3(—5). Stiften 3. Fröhuset uppbristande med 6 tillbakakrökta tänder.

1. Sandarven
(Holosteum umbellatum L.).

En ettårig, blåaktigt grön, merendels 3 eller 4 tum hög, temligen spenslig och nästan glatt ört med ovala eller äggrundt-lansettlika blad och flockvisa, hvita eller något blekröda blommor. Stjelken eller stjelkarne äro upptill bladlösa, men klibbhåriga, omkring 5-blommiga, med ett litet svepe af nästan äggrunda fjäll. Blommorna äro temligen slutna. Fröhusen äro äggrundt elliptiska och hänga nedåt; fröen plattade (sköldlika).

Växer på torra, sandiga marker, gärden och åkerrenar i Skåne, på Öland och Gotland och ett par ställen i Blekinge. — Utbr. nästan hela Europa undant. det allra nordligaste och Skottland, Irland, Corsica, Sardinien, Greklands öar; i Algerien, Syrien, Caucasien.

Blommar i April (stundom redan i Mars), Maj.

"Naturen", anmärker Lecoq, "uppenbarar också i sina obetydligaste och obemärktaste alster skaparens allt ordnande makt. Men sådana, mindre ansenliga, växter väcka knappt någon annans uppmärksamhet än botanistens; så ock den tidiga Sandarven. Redan under vintern ser man dess små blåaktiga och icke sällan något rodnande bladrosetter, hvilka snart alstra en stjelk, krönt med en liten flock, hvars blommor, ännu tveksamma och slutna, hänga mot stjelken, på sina långa, ledade skaft. Men solen, genom en af sina strålar, har utsatt bröllopstimman. Den äldsta blomman höjer sig och lemnar sina systrar; hon öppnar för ljuset sitt foder och sina kronblad. Ett moln bortskymmer solen eller ett oväder uppstår; blomman sluter sig och återtager sin förra ställning. Följande dagen, om solen åter kallar, är der en syster som svarar, lyser en stund och bortgår, sedan en tredje o. s. v. ända till dess alla blommorna utslagit. Fröhusen intaga sedan samma plats som knopparna. De utväxa hastigt, och då de äro mogna, uppreser det rörliga skaftet dem i samma ordning som förut blommorna. De öppna sig

nu och redan vårens vindar kringströ fröen. Då den egentliga blomstertiden börjar, finnes af Sandarven qvar endast minnet".

Ehuru denna växt i allmänhet är temligen ymnig på för densamma passande mark, var den länge okänd som svensk, kanske förbisedd för sin tidiga blomning (Fr.). AHLQVIST upptäckte den vid Calmar (meddelande den åt FRIES, som upptog den i sina Novitier ed. I, 1814) och på Öland (Flora Runsten., 1815).

10. Arenaria L.

Fodret 5-bladigt. Kronbladen helbräddade eller nästan helbräddade. Ståndarne 10. Stiften 3. Fröhuset kortare- eller längre-6-skaligt.

a) Fröen med stor, hvit ärrknöl, glänsande släta (Moehringia).

1. Skogsnarven
(Arenaria trinervia L.)

är ett- (eller tu-)årig, mjuk och nästan slankig, vanligen 5 eller 6 tum (omvexlar 3—8), merendels flerstjelkig eller långt grenig, nästan klynnedelad, blekgrön, korthårig (tätare eller glesare) eller nästan glatt, med hårkantade, äggrunda, 3- (eller 5-) nerviga, $\frac{1}{2}$—1 tum långa blad (de nedre långt skaftade). Blommorna sitta ensamma på från grenvecken utgående, i spetsen nedåt krökta skaft. Foderbladen äro längre än kronbladen, lansettlika, hinnkantade, spetsiga, tätt-3-nerviga, med starkare (kölad) medelnerv. Fröhusen luta (eller hänga) och äro kortare än fodret; deras skal utrullade i spetsen.

Växer i skogar och lundar, på skogsbackar vid gärdesgårdar och på andra skuggiga, mullrika ställen upp till Lappland. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien.

Blommar bäst i Juni (och Juli); mognar redan från medl. Juni. — Enligt Ruprechts iakttagelser skall växten vara tuårig emedan den aldrig blommar samma år fröen utsås.

Skogsnarven älskar, såsom dess namn antyder, skogarnes skugga, och den bosätter sig gerna på bara ställen under träd, stundom t. o. m. på multnande trädstubbar, och alltid kläder den bra med sin glada grönska. Den har någon likhet med den vanliga Narven (Stellaria media), hvadan namnet. — De gamle botanisterna tyckte att bladen liknade vissa Groblad och kallade växten Alsine, Arenaria m. m. plantaginis folio.

b) Fröen utan ärrknöl, knottriga eller rynkiga (matta).

2. Vanliga Sandlingen
(Arenaria serpyllifolia L.)

är ettårig, vanligen endast 2—4 tum hög, något gråaktig genom korta och täta hår, flerstjelkig. Stjelkarne äro upptill klynnegreniga; de ligga vanligen m. e. m. ned på marken; än bilda de en gles och temligen mångblommig vippa, än äro de endast 1—3-blommiga; utom den kortare hårigheten äga de icke sällan längre och körtelbärande hår. Bladen äro endast omkring 1½ linie långa och 1 linie breda, äggrunda, spetsiga, något tjocka, under otydligt 3-nerviga (torra flernerviga), oskaftade, hårbräddade (de öfre icke sällan körtelartadt-). Foderbladen äro nästan lansettlika, spetsade, något kölade, på utsidan (icke sällan) körtelhåriga, nära 1½ linie långa. Kronbladen äro smalt-äggrunda, nära dubbelt kortare än fodret. Fröhusen äro uppräta, nästan lika långa som foderbladen.

Växer på öppna backar och andra torra, helst grusiga eller leriga ställen, på åkrar, vid vägar, allm. (men i Lappland nästan icke alls).

Blommar i (Maj,) Juni (och Juli); börjar mogna redan i Juni, men fyllda fröhus kunna icke sällan träffas ända till hösten. — Utbr. genom hela Europa. Vid Catania på Sicilien fann förf. växten alldeles mogen, nästan torr redan i medl. Maj.

De gamle botanisterna kallade denna växt Alsine minor (FUCHSIUS 1542), Alsine minor multicaulis (BAUHIN 1571) m. m. — Den lilla örten lärer, isynnerhet yngre, vara ett ganska godt "fogelgräs".

* Arenaria gothica Fr. Ettårig, nästan glatt och rent grön, endast ett par tum hög, men storblommigare än den vanliga Sandlingen. Stjelken merendels delad långt ned i nästan uppräta, enkla, 2—3-blommiga grenar. Bladen ovalt-äggrunda (smalbasiga). Foderbladen äggrundt-lansettlika, spetsiga, tydligt nerviga (åtm. torra), kortare än kronan (och fröhuset). — Växer på Gotlands och Kinnekulles torra kalkhällar. Blommar i Juni, Juli. — J. P. ROSÉN upptäckte denna art på Gotland 1816—18 och WAHLENBERG bekantgjorde den under benämningen Arenaria ciliata β multicaulis (Act. Ups. VIII). Sedan (1821) fann WAHLENBERG densamma på Kinnekulle. FRIES beskref den såsom egen art i Mant. II (med anm.). Jfr Mathesii uppsats i Botan. Notiser för 1854.

3. Norska Sandlingen
(Arenaria norvegica Gunn.)

är något mångårig, glatt, med talrika och något varaktiga, på marken utbredda bladskott och greniga blomstjelkar, hvilka hos den svenska växten, som utgör en högfjells-varietet, (ɔ: A. humifusa Whlnb.), äro endast en eller annan tum långa. Hos denna äro blommorna nästan dolda mellan de blad, som sluta de mycket korta, 1(—2)-blommiga

blomgrenarne (ɔ: egentl. blomskaft nästan saknas). Bladen äro nästan tunglika, trubbiga, nervlösa; blomgrenarnes nästan tegellagda, ½ linie breda. Foderbladen äro äggrunda, svagt-3-nerviga, kortare än kronbladen och fröhuset. Ståndarne långa.

Växer i Lule-Lappmark, på fjellet Lilltokins branter. — F. ö. i Norge och Skottland, på Island.

Wahlenberg upptäckte denna art (som svensk) och skildrade den (med anmärkningar) i sin Flora lapponica.

2. ALSINEÆ.

Fröhusets tänder eller skal lika många som stiften. Kronbladen nästan alltid hvita. — Stipler inga.

11. Honkenya Ehrh.
(Halianthus Fr.).

Fodret 5-bladigt (köttigt). Kronbladen hela. Ståndarne 10. Stiften 3. Fröhuset (nästan klotrundt 6-ribbadt) länge köttigt, slutligen 3-skaligt (till omkring midten), med läderartade skal. Fröen endast 3—5, men ganska stora (relativt), nästan ägg- eller päronlika.

1. Saltarven
(Honkenya peploides Ehrh. — Arenaria peploides L.).

En mångårig, köttig, glänsande glatt ört med vanligen nedtryckt, 5—15 tum lång stjelk eller stjelkar, hvilka vanligen äro motsatt-greniga (men ena grenen mindre) och tätbladiga med (korsvis motsatta) ovalt-äggrunda blad, men också, särdeles då de äro längre (10—15 tum), kunna bli enklare och glesbladiga, med smalare, nästan lansettlika blad. Blommorna äro enstaka, på skaft från de öfre blad- och grenvecken, nästan tvåbyggare. Foderbladen äro 1-nerviga, trubbiga, hos de spirväldiga blommorna längre än kronbladen, hos de ståndarväldiga icke. Vid de 5 yttre ståndarnes bas äro två (vid hvar) stora, nästan klotrunda, perigyna körtlar. Fröen äro glänsande.

Växer på sandiga hafsstränder. — Utbr. Skandinavien, Island, Spetsbergen, norra och medlersta Ryssland, Brittanien, norra Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike, Spanien, Portugal.

Blommar från medl. eller slut. Juni till Aug.; mognar under Aug. och börj. Sept.

Hela växten är salt, luktar fisk, och åstadkommer bitter smak då den tuggas, men lärer likväl, stufvad, kunna ätas som Portlake (Portulaca), med hvilken den äger någon likhet i anseende till bladen, hvadan också Bauhin (1671) kallade Saltarven Alsine litoralis foliis portu-

lacæ. — Den upptages redan bland Fuiréns halländska växter (ɔ: Portulaca marina). LINNÉ upptäckte den på Öland, 1741, 19 Juni (beskr. Ölands-resan sid. 151).

12. Alsine Whlnb.
(Nörel-slägtet).

Fodret 5-bladigt. Kronbladen hela (eller endast intryckta). Ståndarne 10 (8, 5). Stiften 3. Fröhuset 3-skaligt (bristande ända till basen). — Små örter med (trubbigt) syllika eller nästan jemnsmala blad.

1. Klibbnöreln
(Alsine viscosa Schreb.)

är ettårig, merendels 2 eller 3 tum hög (omvexlar 1—5), upptill körtelhårig (klibbig), och har syllika, (vid basen) trenerviga blad. Stjelken är upprät, långt ned klynnegrenad, bildande en gles blomvippa; blomskaften äro alltid raka och bli slutligen längre än bladen. Foderbladen äro linielånga, syllikt-lansettlika, 3-nerviga, hinnkantade, längre än de nästan ovala, smalbasiga, mycket små kronbladen. Fröhuset är vanligen kortare än fodret; fröen äro svagt knottriga (ɔ: Sabulina Rchb.).

Växer på sandslätter och gärden vid Skånes östra kust. — Utbr. nästan hela Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, vestra Siberien.

Blommar i Juni, Juli. Blommorna äro meteoriska. — Vid Catania på Sicilien var Klibbnöreln mogen redan i medl. Maj.

Klibbnöreln anmärktes först, som svensk, vid Raflunda i Skåne (1816) af D:r Forsander, som FRIES kallar "socius suavissimus" (Fr. Nov. ed. 1, 1817).

2. Raknöreln
(Alsine stricta Whlnb. — **Spergula stricta** Sw.)

är mångårig, med talrika rot- och bladskott, så att den bildar täta (och breda) tufvor. Hela örten är glatt och icke sällan något rödbrun, äldre rak och 2—3 tum hög, blommande lägre och slankigare. Bladen äro syllika, nästan trådsmala, något trinda, nervlösa, icke sällan krökta (något ensidigt). Blomgrenarne äro smala men raka och uppräta, antingen enkla och 1-blommiga eller delade i 2 eller 3 långa, 1-blommiga, oberäknadt skärmbladen bara, grenar; de bära endast ett och annat bladpar. Foderbladen äro äggrundt-lansettlika, nästan nervlösa, linielånga, nästan slutna (såsom hos Spergula), knappt kortare än de nästan elliptiska, smalbasiga kronbladen. Fröhuset är äggrundt, något längre än fodret; fröen äro skrynkliga (ɔ: Alsinanthe Fnzl).

Växer på torrare, gräsiga branter i de högre fjellen. — Utbr. Norge, Sverige, Lappland, England, Jura-bergen, Oberbayern, Salzburg, Lombardiet.

Swartz uppställde, beskref och tecknade först denna art (Vet. Ak. handl. 1799). Han upptäckte den i Lule-Lappmark. Om växten, såsom Swartz anser, är Sagina n. 158 L. Fl. lapp., hade också Linné funnit den "in alpibus lapponicis". Wahlenberg meddelade i Flora lapponica sina iakttagelser om densamma och upptog den i det slägte, der den nu har sin plats. Wahlberg skildrade och Læstadius tecknade den i Svensk Botanik. Lindblom anmärker (Phys. sällsk. tidskr.) att den är mindre tätt tufvad än de båda nästa arterna, emedan dess talrika, mycket greniga stjelkar sprida sig vidt omkring i mossan.

* Alsine biflora Whlnb. (Stellaria biflora L.). Rotstocken månggrenig med glesare skott, icke sällan bildande temligen stora tufvor. Bladen lansettlikt-syllika, nästan plana, rakt utstående. Stjelkarne merendels 2- (stundom 1- eller 3-)blommiga, vanligen endast 2 (1—3) tum långa, men temligen bladiga och stadiga, upptill småludna. Foderbladen 1 1/2 linie långa, lansettlika, trubbiga, 3-nerviga, något kortare än de nästan aflånga, smalbasiga, stundom blekröda, icke sällan urnupna kronbladen. Fröhuset smalt, nästan dubbelt längre än fodret. — Växer på något vattnade branter eller dylika fuktiga ställen i de högre fjellen (allm.). — Linné upptäckte arten under sin lappska resa och beskref den i Flora lapponica. Swartz skildrade den (med teckning) i Vet. Ak. handl. 1789; sedan beskref också Wahlenberg densamma i sin Flora lapponica. Wahlberg omtalade och Læstadius tecknade den i Svensk Botanik. Också Lindblom beskref noga denna art (Phys. sällsk. tidskr.).

3. **Rödnöreln**

(Alsine rubella Whlnb.)

är mångårig, mindre än de näst föregående, och bildar små men täta tufvor. Bladen äro jemnsmala och lansettlikt-syllika, starkt 3-nerviga. Blomstjelkarne bära endast ett eller annat bladpar och äro nästan uppräta, nära hårsmala, 1-blommiga, vanligen endast tumshöga, upptill kort och temligen glest (körtel)håriga. Foderbladen äro spetsadt-lansettlika, 3-nerviga, längre än de rödletta (äggrundt-ovala) kronbladen. Fröhuset är något längre än fodret; fröen äro skrynkliga (ɔ: T r y p h a n e Fnzl).

Växer på steniga och bara ställen, i Torne- och Lule-Lappm. högre fjelltrakter (sälls.). — Utbr. Skottland, Norge, Lappland, arktiska Ryssland, Grönland, Island, Spetsbergen.

Wahlenberg upptäckte (år 1800) Rödnöreln på toppen af Lyngene tind i norska Nordlanden (omkring 3000′) samt beskref och tecknad den i sin Flora lapponica. Wahlberg skildrade och Læstadius tecknade sedan densamma i Svensk Botanik.

13. **Sagina** Fnzl.
(Hönsbet Fr.)

Fodret 5- eller 4-bladigt. Kronbladen hela eller intryckta (äggrunda). Ståndarne 10, 5 eller 4. Stiften 5 eller 4. Fröhuset 5- eller 4-skaligt. — Små örter med mycket smala blad.

a) Blommorna (typiskt) 5-taliga. Ståndarne vanligen 10. (Spergellæ Rchb. Spergulæ sp. L.).

1. Knutnarven
(Sagina nodosa Fnzl. — **Spergula nodosa** L.)

är mångårig och vanligen mångstjelkig; stjelkarne omkring 3—4 tum långa, på bara ställen nedtryckta eller nästan utbredda, annars m. e. m. uppräta, enkla eller greniga, glatta eller, särdeles upptill, körtelhåriga. Bladen äro trådlikt-syllika, trubbiga, de nedersta (knippade) $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, de andra smånigom kortare och de öfre skenbart kransvisa genom de små bladknippen (korta grenar), som sitta i vecken, och hvarigenom blomgrenarne bli liksom knutiga. Blommorna äro alltid uppräta; kronbladen 2 eller 3 gånger längre än de trubbiga foderbladen.

Växer på stränder, på uttorkade kärrängar, betesmarker och fuktigt-sandiga ställen. — Utbr. norra, medlersta, vestra och östra Europa.

Blommar i Juli och Aug.; mognar från medl. eller slut. Juli. — Blir i Lappland mindre och mindre knutig.

Linné omtalar denna art redan i sin Flora lapponica, och på Thorsborgen på Gotland iakttog han densamma "copiosissima". Han ansåg den vara ettårig. Bauhin kallade (1671) växten, med hänsyn till dess knutighet, Alsine nodosa germanica, Ruppius (1718), i anseende till dess växställe, Arenaria palustris.

2. Sylnarven
(Sagina subulata Prsl. — **Spergula subulata** Sw.)

är mångårig, med utbredda eller tufvade stjelkar, hvilka uppbära ett 1—2 tum långt, upprätt, 1-blommigt (körtelhårigt) blomskaft. Då växten utblommat bli blomskaften omkrökta i spetsen, men rakna åter sedan fröhusen tömt sig. Bladen äro kölade, jemnsmalt-syllika, med en lång och smal udd, vanligen glest hårkantade. Foderbladen äro trubbiga med (inkrökt) udd, omkring lika långa som kronbladen.

Växer på fuktiga klippor och andra magra och öppna ställen, allmän vid Bohusläns, Hallands och nordvestra Skånes kuster, annars sälls. (Vestergötland, Småland, Öland). — F. ö. utbr. Danmark, södra Norge, Brittanien, Belgien, Frankrike, Tyskland, Österrike, Italien, Siebenbürgen. — Blommar i Juni, Juli.

Swartz upptäckte denna art samt beskref och tecknade den först i Vet. Ak. handl. för 1789. Han nämner såsom växställen "Alingsås, Orust (lieut. Gyllenhal), Torekow (Retzius), Halland (Osbeck)". Sedan fann Fries den i Småland, Wahlberg vid Göteborg, Ahlquist på Öland o. s. v. Men Linné menar säkerligen denna art då han i Vestgöta-resan säger "Spergula etc. n. 378 växte här på klipporna, men sig sjelf så olik att vi knappt kände henne, om icke dess 5 pistiller röjt henne etc."

* Sagina nivalis Fr. (Spergula nivalis Lindbl.). Mångårig, endast tumshög, vanligen tufvad och med nästan tegellagda blad (men omvexlar med slaka och glesbladigare grenar). Bladen äro bredbasigt-syllika, spetsade, med udd. Blommorna små, nästan uppräta; kron- och foderblad nära lika långa. — Växer (sälls.) på några fjell i Lappland och på Helagsfjellen i Herjedalen (uppt. på fjellet Ripanes vid Torne-träsk af Fristedt 1853. Vet. Ak. Förh.).

* Sagina saxatilis Wimm. (Spergula saginoides Sw.). Svagt mångårig, med kort (nästan från roten) utbredda eller en liten tufva bildande, bladiga grenar, hvilka bära de omkring 3/4 tum långa blomskaften. Bladen smalt-syllika, under kölade, nästan uddlösa. Blommorna lutande, stundom fyrtaliga; kronbladen vanligen knappt kortare än fodret, mera sällan mycket små eller inga. — Växer mest i fjelltrakterna (allm.), men också i andra lägre nordliga trakter till Ångermanland (Tåsjöberget) och Medelpad (Liden socken). — Swartz (uppt. vid Åreskutan) Vet. Ak. handl. 1789 (med fig.). Wahlenberg Fl. lapp. Wahlberg (och Læstadius) Svensk Bot. Lindelom i Phys. Sällsk. tidskr.

b) Blommorna (typiskt) 4-taliga. Ståndarne vanligen 4. Kronbladen mycket små eller inga (Sagina L.).

3. Krypnarven
(Sagina procumbens L.)

är egentligen ettårig, men blir varaktigare genom sina talrika, en eller annan tum långa stjelkar, hvilka äro trådsmala, slaka, nedtryckta och vanligen slå rötter nedtill. Bladen äro smalt (nästan syllikt) jemnbreda, vanligen uddspetsiga, glatta, de nedersta gyttrade; i vecken icke sällan mindre bladknippen (eller grenar). Blommorna äro nästan gröna, på enstaka, från stjelkarnes både spets och sidor (vanligen ur bladknippen) utgående, merendels omkring $\frac{1}{2}$ tum långa, smalt trådlika, uppräta blomskaft, hvilka mot frömognaden bli omkrökta i spetsen. Foder- och kronblad (stundom 5) äro trubbiga, men de sednare saknas icke sällan. Ståndarne omvexla från 4 till 8, stiften 4 eller 5.

Växer på barare gärden och betesmarker, stränder, fuktiga åkrar och andra odlade ställen, vid vägar och diken, helst på sandig mark, allmän och ymnig. — Utbr. genom hela Europa; i Barbariet, Caucasien, Siberien.

Blommar från omkring medl. Maj eller börj. Juni till Sept.; mognar från medl. Juni.

4. **Raknarven**
(Sagina stricta Fr.)

är ettårig, vanligen 2—3 (sällan 4—5) tum hög, med ensam, rak och äldre temligen stadig, merendels, isynnerhet nedtill, mörkt violettbrun stjelk, som stundom är enkel och enblommig (då mycket liten), men vanligen delad upptill (klynnelikt) i raka blomgrenar (någon gång utgå grenarne nära marken och äro knälikt-uppkrökta). Bladen äro köttiga (nästan trinda), något syllikt jemnsmala, glatta, trubbiga (men torra kortuddiga). Blommorna äro alltid uppräta och sakna kronblad; foderbladen äro trubbiga.

Växer vid vestra, södra och östra Sveriges (t. o. m. Smålands och Gotlands) kuster, på eller nära stränderna (helst klippiga eller steniga). — F. ö. på Norges, Danmarks, Hollands, Tysklands, Frankrikes, Belgiens, Brittaniens, Asturiens, Corsicas, Sardiniens, Siciliens, Dalmatiens kuster (också på Malta enligt Fr. Nov.).

Blommar från Maj till Aug. Vid Messina på Sicilien samlade förf temligen mogna exemplar redan d. 4 April. — På mycket våta ställen blir stjelken svagare och grönare, mera nedtryckt (S. maritima Don).

Fries uppställde denna art i Liljeblads Floras 3:e upplaga (Spergula Sagina stricta) och i sina Novitiers första (Sagina stricta). Han upptäckte den vid Cimbritshamn, skildrade och belyste den i sina Novitier.

* Sagina ciliata Fr. Ettårig, med utbredda eller uppkrökta (men aldrig rotslående), 2—3 tum långa, ganska smala, merendels rödaktiga, greniga (talrika) stjelkar. Bladen jemnsmalt-syllika, uddspetsiga, vid basen m. e. m. hårkantade. Blommorna ganska små (mindre än hos föreg.), deras skaft temligen långa, hårsmala, mot frömognaden omkrökta i spetsen. Kronbladen flyktiga, stundom inga. Fodrets 2 inre blad trubbiga, men de 2 yttre uddspetsiga. — Växer på gärden och (trädes)åkrar i Skåne (sälls.) och på Domsö i Bohuslän. — Blommar i Maj, Juni. — Fr. i Lilj. 3:e uppl. (Sperg. Sagina ciliata). Nov. ed. I. Uppt. vid Ystad.

* Sagina apetala L. (var. cæspitosa F. Aresch.), som är ettårig, och har körtelhårig stjelk, alltid uppräta blommor, växer i Skåne, på sandiga betesmarker söder om Stenshuvud.

2. SPERGULEÆ.

Fröhusets skal lika många som stiften. Kronbladen hela, rödletta eller hvita. — Bladen m. e. m. trådlikt jemnsmala, med hinnartade stipler.

14. Spergula L.

Fodret 5-bladigt. Kronbladen hvita. Ståndarne 10 eller 5. Stiften 5. Fröhuset bristande till omkring (nedom) midten; fröen runda, m. e. m. kantade. — Ettåriga örter med fria stipler och nästan trinda (trådlika) blad, hvilka äro skenbart kretsvisa genom bladknippen i vecken; blommorna i gles knippklase; stjelkar och grenar knöligt svällda vid lederna.

1. Åkerfrylet (Åkerspergeln)

(**Spergula arvensis** L.)

är mörkgrönt, klibbigt-körtelhårigt eller m. e. m. glatt, vanligen 5—10 tum högt (men omvexlar både mindre och större), temligen slankigt och något vattigt. Roten är blekt-gråbrun, nästan lodrät, med utbredda grenar. Bladen äro jemnsmalt-trådlika, rännlade på undre sidan och kullriga på den öfre. Ståndarne vanligen 10, stundom (särdeles hos mycket små exemplar) 5. Fröen äro nästan klotrundt linslika, med smal, slät, ringlik (hinn)kant; deras disk är än hvitt- eller brunaktigt-vårtig, än (hos en odlad var.) vårtlös och endast svagt punkterad (svart).

Växer på (sandiga) åkrar, åkerrenar och andra odlade ställen (som ogräs), i dikeskanter, på sand- eller grusmarker, stränder (allm.). — Utbr. genom nästan hela Europa; i Algerien, Siberien; inkoml. i norra Amerika (Canada till Georgien).

Blommar i Juli, Aug.; mognar i Aug., Sept.

Skulle man döma efter blotta utseendet, så blefve denna ört icke bland de första, hvarpå man med sin uppmärksamhet fölle, ty växten är nog klen och spinkug säger Bergius i sitt tal om svenska ängsskötseln. Åkerfrylet har likväl länge varit kändt som foderväxt, ehuru det tidtals kommit ur bruk, emedan dess odling dels icke allestädes lönar sig, dels också är förenad med åtskilliga olägenheter. Emellertid utgör det, isynnerhet grönt, ett begärligt kofoder, som ger god och ymnig mjölk och godt smör. Det kan också temligen lätt torkas till hö. Odlad på någorlunda god jord, blir växten alnshög, glatt, större till alla delar (ɔ: "Spergula maxima"). Denna varietet och den s. k. Spergula sativa (med hvitare och något bredare hinnkant på fröen) äro bäst passande till odling. Åkerspergeln, säger Wahlberg, kan odlas på all lätt jord, men på mager blir afkastningen naturligtvis mindre. "Den fortkommer på en så lös sand, att ganska få andra örter der uthärda. Spergeln är egentligen en betesväxt, men som sådan af verkligt värde, mindre för mängden af sin afkastning än för godheten deraf. Den är en af de mest närande växter och synnerligen begärlig för kreaturen. Mest begagnas den för får och kor, hvilka sednare derefter lemna mycken och god mjölk, hvaraf ett särdeles godt smör vinnes.

Den kan äfven göras till hö och med större lätthet än man af växtens saftighet skulle förmoda. Detta hö skadas nemligen mindre under torkningen af regn än andra foderslag". Som växten utvecklas hastigt, kan den, åtminstone i landets sydligare delar, sås och skördas två gånger om året på samma plats. — Fröen ätas af höns och andra foglar och lära också kunna malas och blandas bland mjöl till nödbröd.

2. Bergfrylet
(Spergula Morisonii Bor.)

är blåaktigt grönt och vanligen glatt (men stundom körtelhårigt upptill), merendels 5—6 tum högt. Stjelken är smalare men stadigare och starkare ledad än hos föregående art. Bladen äro kortare, nästan trinda, släta. Ståndarne vanligast 5. Fröen plattade, nästan kaklika, med knottrig rand och bred, strålstrimmig, blekbrun hinnkant.

Växer på berg och klippor, torra (sandiga) backar, mindre allmän, i nordligaste Sverige sällsynt och i Lappland icke alls. — Utbr. Skandinavien, Holland, Tyskland, Belgien, Frankrike o. a.

Blommar i Maj, Juni. — Blommorna äro sällan öppna, enligt F. Schultz endast kl. 2—4 e. m.

Fries upptog först denna art bland svenska växter i sin Flora hallandica (1818). Nästan samtidigt anmärkte Wahlenberg densamma vid Upsala (Flora upsaliensis), och Hartman upptog den i sin Floras 1:sta upplaga (1821), — allt såsom Spergula pentandra L., med hvilken den ansågs identisk. Men Boreaus o. a. undersökningar ha visat att denna utgör tvenne arter och att den växt, Linné närmast menade med S. pentandra och hvilken han noga kände genom Loefling, mest tillhör södra Europa. Th. Fries fästade, i Botan. Notiser för 1857, först uppmärksamheten på att vår art tillhör Boreaus Spergula Morisonii.

15. Lepigonum (Fr.) Wahlb.
(Fjällnarv-slägtet).

Fodret 5-bladigt. Kronbladen m. e. m. blekröda. Ståndarne 10(—3). Stiften 3. Fröhuset 3-skaligt (till basen); fröen nästan päronlika, äggrunda eller rundade. — Vanligen flerstjelkiga och m. e. m. nedtryckta örter, glatta eller (särdeles upptill) m. e. m. beklädda med körtelhår. Blommorna i knippklasar.

1. Hafsfrylet
(Lepigonum marinum Wahlb.)

är mångårigt, till alla delar större än de andra arterna, något köttigt, nästan glänsande och gulaktigt grönt, med omkring 5 tums eller högre, något platta, temligen stadiga stjelkar och jemnsmala, halftrinda, trub-

biga blad; stiplerna slidlikt-sammanväxta nedtill, breda, spetsiga. Blomställningen är nästan bladlös, med upptill svällda grenar. Kronbladen äro större än hos de andra arterna, äggrunda, blekt-rosenröda, längre än foderbladen. Fröhuset är trindt-äggrundt, något uppblåst, nära 4 linier långt, nästan dubbelt längre än fodret, glänsande. Fröen äro plattade, nästan runda, bruna med hvit, bred och strimmig hinnkant, släta. — Roten är stark, utvändigt gråbrun.

Växer på vestkustens yttersta stränder, särdeles på gyttjiga ställen, vid vattenkanten. Har också anmärkts på några ställen i Småland och på Gotland, men åtminstone den gotländska (ɔ: L. fasciculare Lönnr.) är något olika vestkustens. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. kring nästan alla Europas kuster.

Den, som hos oss först klart framställde denna utmärkta art och utredde dess skillnad från närstående arter, var Wahlberg (i Flora gothoburgensis och Svensk Botanik). På sistnämnde ställe skildrar han den noga och bestämmer på samma gång närmare sin (Fl. gothob.) Lepigonum medium, men hvilket namn han anser böra ändras till L. salinum (Alsine salina), för att undvika bortblandning med Linnés Alsine media. Wahlenberg, som i Flora suecica också ganska väl skildrar arten (ɔ: Alsine marina), anmärker i Flora lapponica att fröens disk är genomskinlig, så att den kretslika grodden med sina två hjertblad ganska tydligt synes igenom den.

* Lepigonum salinum Fr. (Nov. mant. III). Tu- eller ettårig. Blomställningen bladig. Kronbladen aflånga, blekröda eller nästan hvita. Fröhuset trubbigt-3-kantigt, omkring 2 1/2 linie långt, 1/3 längre än fodret. Fröen släta, dels hinnkantade, dels okantade. — Växer på hafsstränderna och blommar i Juli, Aug. — Först bestämd af Wahlberg i Flora gothoburgensis (ɔ: L. medium).

* L. neglectum Kindb. Fröen svagt-knottriga. Växer på stränder och sandiga ställen (i södra och medlersta Sverige). Först funnen i Blekinge (J. Ankarkrona 1855: Bot. Not. 1857).

* L. medium Fr. Ettårig eller varaktig (perennerande). Stjelkarne trinda. Bladen spetsade men uddlösa. Blomställningen bladig, dess grenar nästan jemnsmala. Kronbladen blekröda eller hvita, aflånga. Fröhuset endast något längre än fodret. Fröen släta, alla eller nästan alla okantade (nästan päronlika). — Växer på gator och vid bebodda ställen, på fuktig mark, i södra och medlersta Sverige (sälls.). Blommar i Juli, Aug. — Hartman upptog först denna växt såsom art i 2:a uppl. af sin Flora (ɔ: Alsinella media). Fries beskref den närmare i Nov. mant. III (Lepigonum).

2. Rödfrylet
(Lepigonum rubrum Fr. — Arenaria rubra L. α)

är ettårigt eller något varaktigt, merendels temligen blåaktigt grönt, och har trinda och smala, icke sällan talrika, vanligen 3—5 tum långa, stjelkar och trådsmala, plattade, uddspetsiga blad, hvilka icke sällan bli

skenbart kretsvisa genom bladknippen (grenar) i vecken; stiplerna äro spetsade, sargade, sinsemellan fria. Blomställningen är bladig, dess grenar korta och jemnsmala. Kronbladen äro äggrunda, rosenröda, kortare än foderbladen. Fröhuset är nästan lika långt som fodret (omkring 1½ linie). Fröen äro småknottriga, omvändt-äggrundt-vigglika, nästan trekantiga, okantade (mycket små).

Växer på torra eller sandiga ställen, såsom backar, gärden och åkrar (der den vanligen blir större), vid vägar och gator, på bara stränder. Blommar (och mognar) från Juni till Sept. (bäst i Juni, Juli). — Utbr. genom hela Europa; i Caucasien, Siberien; i norra Afrika, norra Amerika o. a. — Vid Palermo samlade förf. mogna exemplar redan i medl. April.

Enligt LINNÉ "vaknar" Rödfrylet (öppnar blommorna) mellan klockan 9 och 10 f. m. och "somnar" (sluter dem) mellan 2 och 3 e. m. Enligt WAHLBERG öppna alla arterna sina blommor mot middagen. Genom sina rosenröda blommor är, utom annat, växten utmärkt i sin ordning i allmänhet och särskildt från de närslägtade Spergulæ, hvadan BAUHIN (1571) kallade den Spergula purpurea.

* Lepigonum laxiflorum (Kindb.) och L. radicans (Kindb.), två arter (?), som komma mycket nära den föreg., äro anmärkta på några ställen i medlersta och vestra Sverige. Uppt. vid Carlstad (KINDBERG 1856), på Gotland (M. FLODERUS och W. STENHAMMAR, 1855).

LINNÉ antog, ehuru såsom två varieteter, blott en enda Fjällnarv (Arenaria rubra), hvilket, såsom han sjelf säger (Fl. suec.), "multis paradoxon videbitur". Den på backar och torra ställen växande (Rödfrylet) var α, de andra på hafsstränderna växande arterna utgjorde β, hvarmed han dock närmast menade L. marinum, såsom synes t. ex. af citatet ur Vestgöta-resan sid. 148 (der beskr. "Arenaria maritima" på holmen Billingen vid Göteborg). — WAHLENBERG (Fl. suec.) antog två arter, WAHLBERG (Fl. gothob.) tre; FRIES (Nov. mant. III) fyra. Slutligen lemnade KINDBERG i Botan. Notiser för 1857 en "Öfversigt af de skandinaviska arterna af slägtet Lepigonum", deri nya arter tilläggas.

XLIX. ELATINEÆ.

1. **Elatine** L.

Fodret 3—4-deladt. Kronan 3- eller 4-bladig. Ståndarne 3, 6 eller 8. Stiften 3 eller 4. Fröhuset 3- eller 4-rummigt. Fröen strimmiga (både längs och tvärs), talrika. — Små ettåriga vattenväxter med (hos våra arter) motsatta, skaftade blad och i bladvecken ensamma blommor.

1. Lonkesarven
(Elatine Hydropiper L., Oeder).

En bland de minsta fanerogamer, endast 1 eller 2 tum, vanligen krypande och rotslående, så att den nästan ständigt eller tidtals står under vatten. Under vattnet är den större och nästan genomskinligt grön, men utom detsamma eller på uttorkade ställen vanligen rödaktig. Både stjelk och grenar utveckla merendels rötter (ganska smala) från det ena bladvecket och blommor ur det andra. Bladen äro omvändt-äggrunda, spadlika eller nästan elliptiska. Blommorna oskaftade eller nästan oskaftade; kronbladen 4, rosenröda, klolösa, men saknas icke sällan (under vatten); ståndarne 8. Fröhuset är 4-rummigt och liknar merendels, till utseende och storlek, något ett litet pepparkorn, hvadan artnamnet Hydropiper (ɔ: Vattenpeppar).

Växer vid sötvattensstränder, vanligen i eller under vattnet, i diken och dammar. — Utbr. norra och medlersta Europa, England, Irland, Frankrike, Lombardiet, Ungern, Siebenbürgen.

Blommar nästan hela sommaren. — Fröhuset är vanligast plattadt, med krets- eller hästskolikt krökta frön; mera sällan är det rundadt med nästan raka frön (ɔ: E. orthosperma Düben).

Buxbaum kallade (1728) Lonkesarven Hydropiper, hvilken benämning Linné antog till artnamn, men förstod derunder också nästa art.

* Elatine callitrichoides Rupr. (E. triandra auct. suec.). Något större än den vanliga arten. Bladen bredare, mindre skaftade. Kronblad och ståndare 3. Fröhuset 3-rummigt; fröen nästan raka. — Växer vid sötvattensstränder, men sällsyntare och på mycket mera spridda punkter än föregående art. Blommar (bäst) i Juli, Aug.

* Elatine hexandra DC. Blommorna på 1—2 linier långa skaft. Kronbladen 3. Ståndarne 6. Fröhuset 3-rummigt. — Växer vid sötvattensstränder, men endast vid Göteborg och på ett par ställen i Dalsland och Vermland. — Inom Sverige först funnen (vid Göteborg) af M. W. v. Düben (1839).

Om Elatine slägtets inhemska arter meddelade v. Düben i Botan. Notiser för 1839 en uppsats, deri han granskade deras kännetecken och beskref E. orthosperma. Jfr också Fr. Nov. mant. III.

Pris: 4 Rdr 50 öre Rmt.

UTKAST

TILL

SVENSKA VÄXTERNAS NATURHISTORIA

ELLER

SVERIGES FANEROGAMER

SKILDRADE I KORTHET

MED DERAS VÄXSTÄLLEN OCH UTBREDNING M. M.,

DERAS EGENSKAPER, ANVÄNDNING OCH HISTORIA

I ALLMÄNHET.

AF

C. F. NYMAN.

SEDNARE DELEN.

(Foderblomstriga och Kronlösa Dicotyledoner. Monocotyledoner.)

UTKAST

TILL

SVENSKA VÄXTERNAS NATURHISTORIA

ELLER

SVERIGES FANEROGAMER

SKILDRADE I KORTHET

MED DERAS VÄXSTÄLLEN OCH UTBREDNING M. M.,
DERAS EGENSKAPER, ANVÄNDNING OCH HISTORIA
I ALLMÄNHET.

AF

C. F. NYMAN.

SEDNARE DELEN.
(Foderblomstriga och Kronlösa Dicotyledoner. Monocotyledoner.)

ÖREBRO,
ABR. BOHLIN. 1868.

INNEHÅLL.

Dicotyledoner.

3. Foderblomstriga.

4. Kronlösa.

Monocotyledoner.

SVENSKA FANEROGAMERNA
och deras natur-historia.

L. CUCURBITACEÆ.

1. Bryonia L.

1. Hundrovan
(Bryonia alba L.).

En mångårig ört, som på den långa och svaga men mycket greniga, 5-kantiga stjelken (eller stjelkarna) har — bladen motsatta — långa, trådsmala och skruflikt vridna klängen, medelst hvilka den klättrar, icke sällan mer än 3 alnar (hvadan växten stundom kallas Helgereva). Roten är grenig, hvit, och blir ansenlig, ofta armstjock; "den ökas årligen till sin köttmassa, men alla sugkärl bortdö om hösten och nya utvecklas om våren" (Dir. Stenberg) Bladen äro vexelvisa, handlikt 5-flikiga, tandade, knölprickigt sträfva, stundom nära handsbreda. Blommorna äro sambyggare (stundom nästan tvåbyggare), gulgröna, klasvisa; ståndarblommorna nästan dubbelt större än spirblommorna. Fodret är 5-klufvet, kronan 5-delad, nätådrig. Ståndarknapparna äro 5 (enrummiga), men strängarna endast 3 (ɔ: två ståndare sammanväxta). Stiftet är 3-klufvet; märkena stora. Frukterna äro bärlika, 5—6-fröiga, klotrunda, svarta, stora som små ärter (bredare än blomman på desamma).

Växer mest vid gärdesgårdar, häckar och annan stängsel, helst i eller nära städer och byar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni, Juli, (Aug.); mognar sent på hösten. — Utbr. nästan endast medlersta och östra Europa; Caucasien.

Hundrovans örtstånd luktar vämjeligt och intet kreatur utom geten äter det. Roten, hvilken också kallas Quesrot, har samma lukt, är besk, och hyser, isynnerhet om våren, en mjölklik men skarp saft. Om man skalar och rifver den nyss upptagen, tillslår litet vatten,

pressar satsen genom glest linne och lemnar vätskan i hvila, erhåller man på botten ett hvitt mjöl, hvilket, behörigen tvättadt med kallt vatten och torkadt, kan användas som stärkelse (och nödbrödsämne). Vigtigare torde likväl roten vara i medicinskt hänseende såsom berömd mot vattensot, andtäppa m. m. Det är saften, som härtill, särdeles på landet, användes om våren, då man intager den, 1 matsked i sender, mot nämnde åkommor. För att bäst och lättast erhålla densamma, brukar man urhålka roten upptill och täcka gropen med den urskurna biten; saften samlar sig då i hålet och tillvaratages. Man lärer också bruka att om qvällen fylla hålet med öl eller dricka, som morgonen derpå intages; härtill kan ock nyttjas socker, hvilket under natten smälter. Roten kan också begagnas på det sätt, att 2—3 lod rot, lindrigt krossad, lägges på ½ stop vin eller starkt öl, hvilket sedan drickes till ett eller flera glas om dagen. Färska rotens verkan är starkt diuretisk och våldsamt laxerande. Utvärtes använd har den botat vattenaktiga svullnader på benen o. d.; rodnar huden.

De växter, hvilka under sin vegetations-period i rot eller rotlika delar liksom upplägga, magasinera, rikligare förråder af närings-ämnen, bli gerna benägna att komma tidigt i växt och äro i allmänhet mindre än andra underkastade väderlekens vexlingar. Så gömmer också Hundrovan riklig näring i sin rotknöl. Våren utvecklar ur densamma bladiga skott, hvilka i den stora roten ha ymnig näring och derföre växa ganska fort. Mot de första bladen svara inga klängen, men snart utbildas sådana, hvilka i början äro hopdragna, men sedan sträcka ut sig, liksom sökte de stöd åt den svaga stjelken. Den sednare vrider och vänder sig åt olika håll under det den utväxer. Klängena haka sig stadigast fast då de, såsom vanligen händer, efter att ha vridit sig ett antal hvarf, stadna, kröka sig något utan att vrida sig, och helt tvärt vända sig för att åter börja sina vindlingar, men i motsatt riktning. På detta sätt kan växten nästan omöjligen lösryckas, ty om någon orsak tvingade ett klänge att rulla upp sig i en viss riktning, skulle det alltid förbli fästadt i den andra.

Redan Bauhin (1623) kallade Hundrovan Bryonia alba (baccis nigris). I Fuchsii Historia heter den Vitis alba.

LI. RIBESIACEÆ.

1. Ribes L.

Foderbrämet skål- eller klocklikt, 5-deladt. Kronan 5-bladig, liten. Ståndarne 5. Stift 2, m. e. m. hopväxta. Bäret under blomman, 1-rummigt, krönt med det vissnade foderbrämet. Fröen talrika, slemmiga. — Buskar med handverviga, i knoppen hopveckade blad; blommorna med ett litet skärm. Enligt Dir. Stenbergs iakttagelser bilda de nya rötter om hösten, 18—20 dagar innan de fälla bladen.

a. Grenarna (vanligen) taggiga. Blommorna på enkla eller 2(—3)-greniga skaft, hängande. (Grossularia).

1. Stickelbärs-busken

(Ribes uva crispa L.)

är $1\frac{1}{2}$ eller icke sällan 2 alnar hög och ganska taggig; taggarna mest 3-greniga (grenarnas ombildade stödblad). Bladen äro mindre än hos de andra arterna, 3(—5)-flikiga, under (eller på båda sidor) småhåriga, deras skaft (nedtill) kantade med nästan hvita, långa, greniga (körtelbärande) hår. Fodret klocklikt, dess flikar nedtill röd- eller hvitaktiga. Kronbladen äro kort-spadlika (nära omvändt-äggrunda), nästan hvita eller något rödaktiga. Fruktämnena äro vanligast småludna och de mogna bären glatta (gula eller blekgröna), söta; men icke sällan äro bären i alla åldrar körtelhåriga, mörkgröna (ɔ: Krusbär, R. Grossularia L.) o. s. v.

Växer på backar, vid vägar, byar och gårdar på landet, i steniga skogsdungar, i södra och medlersta Sverige. Odlas också mycket, för bärens skull, i trädgårdarna, der den varierar temligen, t. ex. med både enkla och 2- eller 3-greniga taggar; med röda, alltid glatta bär, båglikt utkrökta grenar (ɔ: R. reclinatum L.). — Blommar i (April,) Maj; mognar mest under Juli. Bladen utslå (i medl. Sverige) redan i April, tidigare än blommorna. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien.

Krus- och Stickelbärens användning torde vara bekant. Såsom syrligt söta och aromatiskt slemmiga, helsosamma, kylande och läskande, ätas de allmänt både råa och syltade; råa böra de likväl icke ätas omogna. Dessutom äro de, hvilket redan Prof. Bergius — hans krusbärsvin var mycket berömdt — visade, ganska goda till vinberedning; till Liljeholmens omtyckta viner användas de mycket. Stickelbär

duga också till ättika och bränvin. Slutligen kan vederbörligen beredd ull färgas violett med saften. Om bären läggas i torra buteljer, hvilka en stund nedsättas i kokande vatten och sedan korkas och hartsas väl, hålla de sig länge, åtminstone i någorlunda god källare. Retzius berättar huru de sålunda bibehållit sig ypperligt i nio år. — Den odlade buskens bär variera mycket: glatta och ludna, större och mindre, gulaktiga, gröna och röda, tunn- eller tjockskaliga, runda och långrunda. Smak och mognadstid äro ock olika. Genom buskens omplantering, t. ex. hvart femte år medelst afläggare, och tillbörliga ans, bli bären tunnskaligare, större och saftigare, isynnerhet i god och lös jord med soligt, dock icke mycket torrt, läge. — F. ö. är Stickelbärsbusken ganska användbar till häckar.

Vårsolen väcker Stickelbärsbusken redan tidigt, så att dess nyutvecklade blad bidraga att kläda våren i dess gröna skrud. Särdeles på skyddade och soliga ställen fägnas ögat af den taggiga buskens späda grönska, medan ännu marken omkring kan vara helt grå. Då synas ännu de gulaktiga taggarna bra och bryta sig väl mot den hvitgråa barken och de lifligt gröna unga bladen. De sednare äro i knoppen vikta i tre veck utmed de tre större nerverna, hvadan de bilda 6 intill hvarandra lagda ytor.

I Fuchsii Historia (1542) heter Stickelbärsbusken, med hänsyn till sina krusiga blad, Uva crispa, hvadan dess artnamn. Namnet Grossularia förekommer redan hos Ruellius (1537).

b. Grenarna tagglösa. Blommorna i 5—00-blommiga klasar. (Ribesia).

2. Svartvinbärs-busken
(Ribes nigrum L.)

blir merendels omkring 2 alnar hög, med slaka och temligen utbredda grenar. Bladen äro 3- eller nästan 5-flikiga, vanligen dubbelsågade, under beströdda med pricklika, gula och glänsande körtlar. Blomklasarna äro glesa, hängande, småludna; skärmarna syllika. Foderbrämet är kort-klocklikt, utvändigt småludet, vanligen brunaktigt; pipen körtelprickig. Kronbladen äro äggrunda eller elliptiskt-äggrunda, gulgröna (eller blekt grönbruna). Stiften alldeles sammanväxta (ɔ: sl. Botryocarpum A. Rich.). Bären svarta, klotrunda, aromatiskt söta.

Växer i fuktiga lundar och skogar, vid skuggiga stränder och klippor, särdeles vid Torne Lappmarks elvar och i hela norra skärgården ända till Stockholm; vid Mälaren, i Halland, Bohuslän och Skåne. Odlas också allmänt i trädgårdar, då bären bli större än i vilda till-

ståndet och kunna variera alltid gröna. — Blommar i Maj till ini Juni; mognar omkring medl. Juli. — Utbr. hela Europa utom det sydliga; Siberien.

Svartvinbärs-busken utmärker sig genom sin hartsartade, egendomliga lukt, hvilken nästan liknar den hos vägglöss eller katt-urin och är starkast hos bladen, emedan dessa, såsom vi sett, äro bäst försedde med de körtlar, hvilka orsaka lukten. Bladen anses uretiska och såsom bra svettmedel och användas till dekokt mot gikt och utslag (ɔ: Folia tenera Ribis nigri Pharm.). Helt nyss utslagna, kunna de lämpligen nyttjas till thé i stället för ostindiskt. Bären, hvilka i Norrland kallas Distron eller Tistron, i Halland Solbär, ätas allmänt både råa och syltade med socker; kokas dessutom till gelé. De äro (kylande och) antiseptiska (hindrande röta), hvadan deras användning i medicinen (ɔ: Baccæ Ribis nigri Pharm.). Såsom mos och till gurgelvatten anses bären nyttiga i halsåkommor. Både godt vin och en god sommardryck (svartvinbärs-vatten) kan beredas af deras mörkröda saft, hvilken förvaras på väl korkade buteljer och nyttjas till soppor o. d. i hushållet under vintern. Genom saftens kokning med socker och bränvins tillsättning erhåller man den i vattuskräck berömda Svartvinbärs-Ratafian. Friska blad och qvistar, lagda på bränvin, borttaga vidbränd lukt eller smak hos detsamma och ge det vacker färg. — Busken är lätt att plantera med rottelningar (i skugga). Upptages redan i Bauhins Historia (1650) såsom Ribes nigrum (folio olente).

3. Rödvinbärs-busken
(Ribes rubrum L.)

blir 2 eller icke sällan 3 alnar hög, med temligen glesa, men stadigare och mera uppräta grenar. Bladen äro trubbigt (3—)5-flikiga, starkt sågade, hos den vilda busken under m. e. m. håriga (eller slutligen glatta). Blomklasarna äro vanligen glesa, slaka och glatta; skärmarna rundadt-äggrunda. Fodret är nästan skållikt (temligen platt), glatt. Kronbladen äro spadlika, grönaktiga. Bären klotrunda, röda (sällan hvita), sura.

Växer i lundar eller stenig skogsmark, vid skuggiga berg, på skogsängar. Odlas dessutom allmänt i trädgårdar. — Blommar i Maj (, Juni); mognar med Juli. — Omvexlar, isynnerhet i Lappland och norra Sverige, med ludnare blad och tätare och stadigare, småhåriga blomklasar, brunaktiga blommor. — Utbr. Europa, det sydöstliga och sydligaste nästan undantagna; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka.

Liksom de svarta Vinbären, användas också de röda mycket i hushållet, isynnerhet, kokade med socker, som sylt eller till vinbärs-

vatten såsom en kylande och läskande sommardryck. Syltade, eller som gelé, äro de ganska utmärkta. För vinberedning äro de särdeles tjenliga, hvarom äldre rön stå att läsa i Hushålls-Journalen 1776, Retzii Flora Oeconomica o. a. I sednare tider har Revisorn i Riksbanken C. M. Lindquist anställt lyckade försök med viners beredning af Ribes-arternas bär (för desamma erhöll han 1836 Landtbruks-Akademiens "Mekaniska Stipendium"). En af de pressar, hvilka han konstruerade för sagde vinberedning, utgör nu, sedan han å densamma gjort några för ändamålet nödiga förändringar, en bland botanister mycket spridd, särdeles praktisk växtpress, bestående af tvenne brädskifvor, hvilka tryckas mot hvarandra medelst ett tåg, som vindas kring en öfver den öfre på tvären anbragt vals medelst en jernten, som trädes i å samma vals borrade hål. — Numera drifves sådan vinberedning fabriksmessigt och särskilt har, såsom bekant, Liljeholmens vinfabrik visat sig kunna med fördel och i större skala tillgodogöra såväl dessa "nordens drufvor" (Vitis vinifera Ribes silvestris dicta etc. Rudb.) som Stickelbär o. a. Dessutom lemna också de röda Vinbären ättika. Icke eller sakna de användning i medicinen utan nyttjas, såsom lösande, kylande, stillande och antiseptiska (hindrande röta), i febrar, hvadan de sedan gammalt (ↄ: Ribes officinarum Bauh.) finnas på apoteken (ↄ: Baccæ Ribis rubri Pharm.).

Också denna art planteras lätt med rottelningar och sticklingar. Den odlade busken har i allmänhet större både blad och bär än den vilda, och de sednare, hvilka omvexla röda, köttröda och hvita, ha en behagligare syra än i vilda tillståndet. På Gotland och i Götarike i allmänhet, åtminstone det sydligare, lära båda Vinbärs-arterna vanligen kallas Rips, Reps (Svart- eller Röd-). Den sistnämnda lärer i Dalarna kallas Obär.

4. Måbärs-busken
(Ribes alpinum L.)

blir vanligen 2 eller 3 alnar hög, med smärta grenar, är vanligen nästan tvåbyggare (mångbyggare) och har mest 3-flikiga, starkt och ojemnt sågade, under glänsande-glatta, ofvanpå tilltryckt-gleshåriga blad och uppräta, körtelhåriga blomklasar, hvilka utvecklas samtidigt ur med bladen gemensamma knoppar. Hanblommornas klasar äro gulare, icke sällan 20-blommiga, men honblommornas vanligen endast 3—5-blommiga, grönare. Blomskärmarna äro lancettlika, långa. Kronbladen spadlika, hvitaktiga. Bären äro bredt-ellipsoidiska, gulröda, nästan smaklösa.

Växer i bergiga eller steniga skogar och lundar, på skogsbackar och -ängar, men icke i Lappland, icke i Bohuslän, Halland och Ble-

kinge. — Blommar i Maj till börj. Juni; mognar slut. Juni till medl. eller slut. Juli. — Utbr. nästan hela Europa, undant. isynnerhet Grekland, Italiens öar, Portugal, Spanien; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka.

Måbärsbusken sällskapar icke sällan med Stickelbärsbusken och visar sig gerna bland Hägg och andra lundens buskar, mest utmärkt genom bladens glänsande undersida och de slutligen röda bären. De sednare äro inuti slemaktiga (ɔ: Degbär), smaka något äckligt-sötaktiga och sakna egentlig användbarhet (ɔ: Kobär), men lemna näring åt foglar. Bladen ätas gerna af kreaturen. Till mindre häckar är busken tjenlig emedan den tål att klippas och blir ganska tät. Dess ved är hård och seg, så att den kan nyttjas till räfspinnar, tänder i väfskedar o. d. — Redan Bauhins Historia (1650) upptager Måbärsbusken såsom Ribes alpinum (dulce), en benämning, som synes mindre passande för en alldrig riktigt alpinsk men deremot på slättland eller lägre berg icke sällan allmän växt.

LII. RHAMNEÆ.

1. Rhamnus L.

Fodret skål- eller bägarlikt, dess bräm slutligen kringskuret-lossnande. Kronbladen mycket små men nästan omslutande ståndarne. Frukten ett klotrundt, 2—4-fröigt stenbär. — Mindre (3—6 alnars) träd eller buskar med små blommor. De bilda sina nya rötter ("sugkärl") om våren enligt Dir. Stenbergs iakttagelser.

1. Brakveden eller Tostet
(Rhamnus Frangula L.)

har temligen smärt stam (den når 3—4 tum i omkrets) och något bräckliga, vexelvisa, torn (tagg) lösa grenar och smågrenar med brun- eller svartaktig, hvitgrått prickig bark. Knopparna äro bara. Bladen äro vexelvisa, nästan elliptiska men något spetsiga, eller äggrundt-ovala, helbräddade; deras sidonerver 12—16, nästan raka och parallela (ribblika). Blommorna bilda små flockar i bladvecken och äro tvåkönade, 5-bladiga och 5-ståndrade; kronbladen hvita eller något rödaktiga, ståndarknapparna nästan svarta; stift 1 med knopplikt märke. "Bären" äro 2—3-steniga, omogna först gröna, sedan röda, mogna slutligen svarta, mindre än nästa arts. Fröens hjertblad platta. — Roten har röd bark och saknar pålrot (enligt Dir. Stenberg).

Växer i lundar, skogar och skogsängar (isynnerhet fuktiga), på skyddade stränder. — Blommar bäst under Juni till medl. Juli (mognar i Juli och Aug.), men utvecklar också sednare, under nästan hela sommaren, blommor, samtidigt med både mogna och omogna "bär", något som annars icke äger rum hos våra träd men deremot mycket hos de varma ländernas. Icke sällan kan man nedtill på en gren se mogna (svarta) bär, högre upp omogna (röda och gröna), och högst upp blommor, som icke hinna utbilda bär. Bladen affalla tidigt. — Utbr. nästan hela Europa utom Grekland, Italiens öar; Caucasien, vestra och södra Siberien.

Tostet (Jemtl.), eller såsom det också i de södra landsorterna kallas Tröske, Torste eller Tröste, har skör, hvitgul ved (kärnveden rödaktig), hvilkens bräcklighet eller sprödhet gifvit anledning såväl till växtens italienska namn Frangola (hvadan Matthioli Frangula och Linnés artnamn), som till den svenska benämningen Brakved (eller Sprakved, emedan den sprakar mycket i eld). Också ha Brakvedens kol länge ansetts för att vara de bästa till krutberedning (numera användas äfven andra lösare träkol dertill). Barken är gröngul inuti (ɔ: Gotl. Gulbark) och mycket tjenlig att färga med, isynnerhet gult på ylle; om ytterbarken bortskrapas och alun tillsättes, erhålles brandgult; med torr bark blir färgen brun. Brakvedbark (ɔ: Cortex Frangulæ) är också ett bekant laxermedel; innerbarken, isynnerhet rotens, purgerar bäst; har isynnerhet berömts i vattusot; den torra barken är mindre verksam än den färska. Liksom barken, kunna också "bären" (Bohusl. Brägon, Brågon) och bladen nyttjas vid färgning (med olika behandling lemna de gult eller grönt, t. o. m. violett), antingen bären ensama (mogna eller omogna) eller båda tillsammans; om t. ex. blad och bär stötas, kokas med vatten och ullgarn kokas en stund i soppan, blir det ljusgrönt. F. ö. lära bären laxera lindrigt och fröen vara diuretiska. Veden lemnar ett vackert, till mindre snickar- och schatullmakar-arbeten användbart virke, och de unga grenarna lemna vackra band till kannor, bunkar o. d. Bien hemta honing ur blommorna.

Tostet passar icke illa till häckar på lågländta ställen med skyddadt läge, emedan trädet eller busken, i anseende till sina obetäckta knoppar, lider af kölden på öppna marker.

2. Getapeln

(Rhamnus catharticus L.)

har stadigare, manshög eller dubbelt högre växt, spärrade, starkare grenar och vanligen torn(tagg)-spetsiga smågrenar; de nedre grenarna äro icke sällan korsvis motsatta. Knopparna äro täckta. Bladen äro

motsatta (eller knippvisa), ovala eller nästan äggrunda, tätt småsågade (något lika Vildapelns, hvadan namnet); deras sidonerver bågkrökta, vanligen endast 6; de unga bladen äro ofta småludna. Blommorna bilda små täta knippen (mest nedom bladknippena) och äro vanligast nästan tvåbyggare, (normalt) 4-bladiga och 4-ståndrade. Kronbladen äro gulgröna. Märken vanligen 4 (lika många nedtill hopväxta stift). "Bären" äro merendels 4-steniga, svarta (omogna gröna), inuti gröna, stora nästan som blåbär eller små ärter. Fröens hjertblad inrullade (båtlika). — Roten är mera pålrot och har brun bark (Dir. Stenberg).

Växer i torra och steniga lundar och hagar, på buskiga bergs- och skogsbackar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni till omkring medl. Juli; börjar mogna tidigt. — Vid Ålleberg i Vestergötland anmärkte Linné en knappt qvartershög och mycket krypande "afart". — Utbr. Europa utom det nordligaste; Caucasien, vestra och södra Siberien.

Getapeln är, säger Swartz, en ibland de nyttigaste buskar, som finnas i vårt klimat. Af "bären" och deras mörkgröna, mindre behagligt luktande och vämjeligt beska innanmäte kan beredas en sirup, som är lindrigt laxerande (ɔ: Rhamnus solutivus Dod.). Liknande verkan har också mellanbarken, använd såsom dekokt, men åstadkommer tillika lindrig kräkning. Af bärsaften beredes den för målare väl bekanta färg, som kallas Saftgrönt; också gul och röd färg kan beredas deraf. Saftens färg är nemligen olika efter åldern, ɔ: saffransgul hos de gröna bären, men nästan mörkröd hos de fullmogna; densamma kan också brukas till skinnfärgning m. m. Flerestädes på landet är barken bekant såsom färgmedel både till gult och rödt; först bör likväl ytterbarken borttagas. Denna är trådig nästan som getragg, hvilket gifvit anledning till namnen Getapel, Gettåste. Veden är hård, gulaktig med äldre rödaktig kärna, låter bra arbeta och polera sig, och kan användas af både snickare och svarfvare. Såsom varande seg, brukas den dessutom med fördel till harfpinnar o. d. — Getapeln passar bra till häckar emedan den både låter klippa sig och stänger väl.

För sina färg-egenskaper kallas växten i somliga landsorter Letteträd (ɔ: Färgträd, af det isländska litr, färg), och kanske för dess vomitiva sådana Kräketorn (såvida icke menas Kråktorn), i andra för barkens getraggiga utseende då den brytes Getbark, Getbarksträd, hvartill ock sagan om Fan och Geten knyter sig. I Östergötland är benämningen Valbjörk, i Bohuslän Valborg (samma ord förvridet), liksom, enligt Dybeck, allmogen ännu på sina ställen räknar trädet, helst då det förekommer enstaka, till "valbundna" och anser det

med vördnad. För sina spärrade och med tornar väpnade grenar heter det också (Skåne, Öland o. a.) Värctorn, Verrentorn, Vigeltorn (isl. vigl, virrighet, oordning, med hänsyn till de åt alla håll utspärrade grenarna), också Vägtorn. — Redan BAUHIN benämnde växten, för "bärens" laxerande egenskap, Rhamnus catharticus. VAUCHER lärer iakttagit att bladen hos honbuskar äro mjuka och håriga, men hos hanbuskar glatta och glänsande.

LIII. SAXIFRAGACEÆ.

1. Saxifraga L.
(Bräck-slägtet).

Fodret 5-klufvet eller 5-deladt. Kronan 5-bladig. Ståndarne 10 (stundom 5); knapparna tvårummiga. Fröhuset 2-rummigt med fröfäste i midten (på mellanväggen) och bristande med ett hål mellan de upptill hornlika skalen.

1. Broskbräckan
(Saxifraga cotyledon L.)

är mångårig, blir vanligen 10—15 tum hög, men icke sällan både större (nära alnshög) och mindre (5—8 tum), m. e. m. tuvig med stora blad-rosetter vid roten. Bladen äro tunglika, nästan broskartade, med hvita och hårda, sågade kanter; tänderna ha en rund grop (por). Rosettbladen äro icke sällan tumslånga. Blommorna äro rent hvita, merendels ganska talrika, bildande en stor och rik, nästan ända till marken grenig, vippa med nästan pyramidlikt uppstående grenar.

Växer på fuktiga fjellklippor i Lappland (Torneå-träsk, Qvickjock) och i Jemtland vid Frostviken och Kallsjön. — Blommar i Aug. — Utbr. Lappland, Jemtland, Norge, Island, Pyreneerna, Schweiz' och norra Italiens Alper.

Såväl för sin rika blomning som sina vackra och egendomligt bildade blad är denna art en prydnad för de lägre fjelltrakterna, — en bland våra mest utmärkta fjellväxter; den är också en bland de sällsyntare. Norrmännen kalla den Bergduk. Såsom WAHLENBERG anmärker (Fl. Lapp.), äro bladens egentliga kanter eller hela sågtänderna icke broskartade, utan äro de sednare endast ofvan öfverdragna med en slags hvitaktig (hårdare) bihud, hvilken är fästad i en grop på sågtandens midt och i omkretsen löser sig från dess massa, så att den på hvar sågtand bildar liksom en hvitaktig droppe. Växten är en

bland dem, som senast blomma i fjellen, stundom först mot slutet på Augusti. Linné fick under sin lappska resa icke skåda dess blomning, men erhöll den blommande från "D. Svanberg, Præf. Rei metallicæ", så att han kunde både beskrifva och teckna arten i sin Flora Lapponica. Figuren är dock mindre lyckad.

2. Snöbräckan

(Saxifraga nivalis L.)

är mångårig, med 3—6 tum hög, rak och stadig stängel, som slutar i en eller annan, icke sällan skärmad, tätare eller glesare blomgyttring. Bladen äro samlade vid roten och nästan läderartade, omvändt-äggrunda eller rundade, tvärtrubbiga, naggade, under vanligen rödaktiga. Blommorna små. Kronbladen äro hvita eller något rödaktiga.

Växer på mera skyddade, helst genom snövattnet fuktiga, ställen i fjellen (allm.) och vid Randkleven i Medelpad. — Blommar i Juli, Aug. Omvexlar med täta eller glesa blommor och blad m. m. — Utbr. Skottlands, Wales', Norges, Lapplands, Böhmens alper; nordligaste Finland och Ryssland; Spetsbergen, Siberien, ön Unalaschka, Island.

Om Snöbräckan anmärker Wahlenberg (i Svensk Botanik) att dess rot är så trådig att man kunde tro växten vara ettårig om icke "ett nästan Droseralikt sätt att prolifiera funnes deruti." Men "i stället för eller till ersättning af de nedre delarnas förgänglighet synes fröhuset fått dess större betydenhet." Dess rum nästan sakna gemensamt fröfäste, så att de äro skiljbara ända ned och hvart rum snarare öppnar sig särskilt i inre kanten. "Häraf händer att hela fruktens horn böja sig mycket utåt och få nästan utseende af ett buffelhufvud."

Denna art förekommer redan i Martens Spitzbergische Reisebeschreibung, 1675 (såsom Sempervivum parvum enligt Whlnb.). Rudbeck d. y. lät måla den under sin resa i Lappland (1695), hvarefter Linné närmare iakttog växten dersammastädes (1732) samt beskref den och dess varieteter i sin Flora Lapponica (med teckn.). "Ingen växt, så vidt jag vet, i vårt kalla Lappland, tål lättare kölden än denna ört; jag har sett den uppkommen och blommande gladt under den eviga snö, som hvarken sol eller regn upplösa —." — I sednare tider har Læstadius genom sin teckning i Svensk Botanik visat oss Snöbräckans utseende och Lindblom utförligt beskrifvit den (med anm.) i Phys. Sällsk. Tidskr. I. Genom hela sitt utseende, sina små, alltid uppräta, klocklika blommor och deras mycket små kronblad är den olika våra andra Bräckarter.

3. Stjernbräckan
(Saxifraga stellaris L.)

är mångårig (men ovaraktig, nästan tuårig), med vanligen knappt 4 eller 5 tums, svag stängel, som upptill delar sig i några nästan enblommiga grenar. Bladen bilda en utbredd rosett vid roten och äro tunna, spetsigt-vigglika, glest sågade, vanligen nära $\frac{3}{4}$ tum långa. Kronbladen äro hvita, något olika, de största nära två linier långa. Fröhuset blir slutligen alldeles tudeladt.

Växer i fjelltrakterna, vid bäckar och på andra fuktiga, något skyddade ställen, allm. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europas alper och högre berg, arktiska Ryssland, Siberien, arktiska Amerika, Grönland, Labrador, Island, Spetsbergen. — Förekommer stundom med endast en blomma, de andra ombildade till små gyttrade blad (Linnés Fl. lapp. tab. 2. f. 3).

Också Stjernbräckan förekommer redan hos Martens (Herba foliis Aloës), och Rudbeck lät måla den under sin resa i Lappland. Linné, som sedan dersammastädes iakttog växten, beskref den i sin Flora Lapponica, men tecknade endast nyss omtalade missbildning ”in gratiam botanophilorum”. Arten utmärker sig strax med sin nästan stjernlika krona (ɔ: Lappska Stjernor L.). En bland våra vanligare fjellväxter, utbreder den gerna sina mjuka och glänsande, än rent gröna, än brun- eller rödaktiga bladrosetter invid skummande bäckar eller annars der kyliga vattenångor underhålla svalka och fuktighet. Icke sällan ökar den sig genom ett eller annat litet rotskott, bildande på detta sätt nya bladrosetter och stånd.

4. Ljungbräckan
(Saxifraga oppositifolia L.)

är mångårig med 4-radigt tegellagdt-bladiga, vanligen 5—6 tum långa, ganska greniga stjelkar, hvilka äro slankiga, utsträckta, eller hänga på mark och klippor och uppsticka korta, knappt tumshöga, enblommiga grenar. Bladen äro hårda, motsatta, äggrunda eller omvändt-äggrunda, hårkantade, tvärtrubbiga med en rund grop, endast linielånga. Blommorna äro temligen stora, nästan rosenröda eller rödvioletta (sällan blå eller hvita ; vid torkning bli de blåaktiga. Kronbladen omvexla till formen.

Växer på klippor o. d. i de högre fjellen, helst der snövatten nedsipprar (allm.). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan alla Europas alper (undant. b. a. Turkiets); norra Finland, arktiska Ryssland, Spetsbergen, Island, Siberien, ön Unalaschka.

Både genom sina vackra, nästan som Backtimjan utbredda eller på klipporna hängande mattor eller stjelkar och sina, i förhållande till den låga växten, stora blommor, blir Ljungbräckan en bland fjellens skönaste prydnader. Små men talrika blad, — 4-radigt ordnade och motsatta (hvadan artnamnet) — bekläda tätt de mycket greniga, blomrika stjelkarna, hvilka derigenom erhålla ett visst ljunglikt utseende, som torde kunna försvara vår svenska benämning. Bladen äro utmärkta genom sina styfva och spetsiga kanthår och sin tjocka, trekantiga, tvära och liksom genomborrade spets. — Växten är bekant som nordisk ända sedan Martens Spetsbergs-resa. Rudbeck d. y. fann och lät måla den i Torne-Lappmark, Linné granskade den under sin lappska resa, intog och tecknade den i Flora Lapponica, och Wahlenberg beskref den närmare i sin.

5. Kärrbräckan

(Saxifraga Hirculus L.)

är mångårig, med svag rot och upprät och enkel, nära 5—10 tum hög, temligen tätbladig stjelk, som upptill är tunnt-brunullig och bär några (1—4) klocklika, gula, stora blommor; vid roten äro vanligen några varaktiga bladskott. Bladen äro smalt-lansettlika, helbräddade. Fodret är fritt, slutligen nedviket. Kronbladen äro dubbelt eller mera längre än foderbladen, guldgula, brandgult-punkterade och nedtill broskaktigt tvåprickiga. Fröhuset är nästan trindt, 3—4 linier långt.

Växer i Lapplands (särdeles Torne-) skogskärr, samt i kärrmarker och mossar på några spridda punkter i Jemtland, Ångermanland, Westmanland, Vester- och Östergötland, Småland och Skåne. — Blommar i (Juli,) Aug.; börjar mogna med Aug. — Utbr. Brittanien, Skandinavien, Island, Spetsbergen, Ryssland, Österrike, Tyskland, Jurabergen, Piemont, Caucasus, Siberien, Kamtschatka, arktiska Amerika.

Genom sitt växställe skiljer sig denna art helt och hållet från våra andra Saxifrager. Den älskar, anmärker Wahlenberg, ”sådana kärr, som så pass närma sig till mossars beskaffenhet att de bära föga starrarter, utan mest äro uppfyllda med kärr-hypna.” Der kärren ”äro nog stora för att kunna åstadkomma tillräcklig grundkyla och fuktighet”, der växer Kärrbräckan, — i det sydligaste Skåne lika bra som i det nordligaste Lappland, så att den ”blir ett af de största bevis på huru mycket jordmonen eller localen kan öfvervinna klimatets inflytelse.” Eget nog kände Linné (Fl. Suec.) växten utom från dess första växställe (i första upplagan det enda), Brestad i Småland (”Lib. Bar. A. H. Wrangel”), endast från de båda nämnde ändpunkterna (genom E. Rosén och P. Adlerheim). Retzius meddelade anmärkningar om ar-

ten i sina Observationes I. (1779), hvarest han också omtalar ett af Hollstén i Lule-Lappmark samladt enblommigt exemplar.

Också till utseende och blombildning är Kärrbräckan temligen olika sina samslägtingar. Somliga bland de äldste botanisterna liknade den vid Cistus (Chamæcistus Frisicus etc. Bauh.), andra (Clusius) benämnde växten Hirculus (lilla bocken), troligen för dess något fräna lukt; deraf dess artnamn.

6. Hjulbräckan

(**Saxifraga aizoides** L.)

är mångårig, har krypande bladskott vid roten och utbredda stjelkar, hvilkas grenar äro bladiga, somliga uppkrökta, nära 3—4 tum höga, uppbärande blommorna (klaslikt). Bladen äro tjocka, nästan läderartade, jemnsmala, merendels icke liniebreda, vanligen glest-borstkantade, spetsiga, de öfre med udd; invid spetsen är en liten gulaktig grop. Blommorna äro mera hjullika (plattare) än hos de andra arterna; kronbladen guldgula eller något brandgult-punkterade, glesa, obetydligt längre än foderbladen (omkring $1\frac{1}{2}$ linie långa). Fröhuset är nästan rundt.

Växer på fuktiga ställen, såsom bäckkanter, i de högre fjellen (allm.). — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar med större, rödgula blommor. — Utbr. Skandinaviens, Brittaniens, Frankrikes, Italiens, Österrikes, Ungerns och Siebenbürgens alper och subalpina trakter; Spetsbergen, Island, (N. Amerika).

Såsom en allmänt utbredd alpväxt, var denna art väl bekant för de äldsta botanisterna. De benämnde den Sedum alpinum etc. Såsom svensk blef den först känd genom Linné och hans Flora Lapponica, sednare genom Wahlenbergs.

7. Tufbräckan

(**Saxifraga cæspitosa** L.)

är mångårig, genom rotskott och vid roten talrikt samlade blad m. e. m. tuvig (såsom namnet antyder), och har 2—5 tum höga, endast 1—3-bladiga stjelkar, hvilka upptill grena sig till en mycket gles och mager blomklase eller äro enkla och endast 1—2-blommiga. Blommorna äro temligen stora, vanligen hvita. Bladen äro vigglika, handlikt 3—5-klufna. Kronbladen nära 2 eller 3 linier långa, hvita eller gulaktiga. Fröhuset är nästan alldeles under blomman.

Växer på klippor o. d. st. i fjellen, samt i Ångermanland på Skuluberget, vid Eden i Nora socken (hafsklippor), och på Randklöven i Medelpad. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Spetsbergen, Lappland,

norra Sverige, Norge, Island, Grönland, Labrador, Brittanien, Pyreneerna och Frankrikes alper, Granada; Tyskland, Böhmen, Mähren, Siebenbürgen, berget Delphi i Grekland.

Liksom många andra fjellväxter, uppträder också Tufbräckan under två, särdeles i sina ytterligheter olika, skepnader, den ena lägre och stadigare, mycket tuvig och hoprängd, med nästan enkla stjelkar, den andra högre (stundom stor som Knölbräckan) och spensligare, glest-tuvad, med mera utbredda bladrosetter och grenigare, bladigare stjelkar. Den förra uppstår högre upp på fjellen, på mera öppna ställen, den sednare längre ned eller på mera skyddade. Læstadius har väl tecknat båda i Svensk Botanik. Emellertid, anmärker Wahlenberg, synes denna art vara den tuvigaste bland Saxifragerna, isynnerhet på sjelfva fjellen, "och det slutligen i högsta norden till den grad eller öfvergående i en sådan hård knölighet, att Linné sjelf ej en gång igenkände den utan skiljde densamma under namnet S. groenlandica." Detta växtens bäst tuviga tillstånd (Sv. Bot. f. 3) skulle man kunna likna vid den också för norden egna Polörten (Diapensia), "som väl bildar de vackraste gröna tuvor eller dynor, liksom inbjudande att sitta på, men som i verkligheten befinnas så hårda, att man snarare kan stöta sig på dem." Dessa tuvor växa endast i omkretsen, så att de nedersta och yngsta skotten bli de längsta; då sådana löstagas och inläggas i samlingar, kan den, som icke sett växten i dess helhet, tro sig ha att göra med en annan art (S. hypnoides).

Linné påträffade icke denna art under sin lappska resa, och som svensk kände han den endast genom P. Adlerheim (Torne-Lappm.) och Dr. Montin (Lule-Lappmark). Den förekommer först i andra upplagan af hans Flora Suecica (med beskr.). Wahlenberg granskade den närmare i Lappland och beskref den i sin Flora Lapponica, sednare i Svensk Botanik. Sednast har Lindblom, i Physiogr. Sällsk. Tidskr. I., utförligt beskrifvit växten (med anm.).

* Saxifraga adscendens L. är tuårig, utan bladskott vid roten, och har temligen stadig, nästan rak och upprät stjelk, inskuret-3—7-tandade blad och hvita (stundom gula), tvåskärmade blommor. — Växer i Lappland, norra Sverige och på spridda punkter i medlersta. — Whlnb. Fl. Lapp., Lindbl. Phys. Sällsk. Tidskr. I.

8. Grusbräckan

(Saxifraga tridactylites L.)

är tu- eller ettårig, utan bladskott vid roten, klibbigt-körtelhårig och m. e. m. rödbrun, med 2—5 tum hög, spenslig, upprät, enkel eller långt grenig stjelk. Bladen äro vigglika eller omvändt-äggrunda, fingerlikt inskurna i 3 (eller 5) spärrade flikar, men de nedersta (på små exemplar icke sällan alla) hela eller nästan hela och nästan lansettlika. Blommorna äro hvita,

små, tvåskärmade. Fröhusen nästan under blomman, nära runda; deras skaft svaga och vanligen långa.

Växer på klippor, bergsluttningar och sandbackar, stundom på gamla murar och tak, i södra och medlersta Sverige samt Jemtland. — Blommar i (April,) Maj; mognar i Juni och borttorkar sedan snart. — Utbr. nästan hela Europa, Island, Caucasien, Siberien.

Slägtet Saxifraga har icke många tu- eller ettåriga arter, men Grusbräckan är en bland dem. Denna lilla täcka Bräcka bosätter sig gerna der endast ett helt tunnt mullager eller mossa betäcker den hårda klippan. Der sällskapar den icke sällan med Vårälsklingen (Draba verna), stundom blommande nästan lika tidigt som denna (ɔ: S. verna annua humilior T.). Så växer den t. ex. på Stockholms Skeppsholme, der redan Retzius (Obs. 1779) anmärkte densamma.

Redan Linné såg växten vid Upsala och "copiose satis". Vid Kumla i Östergötland, den 20 Maj 1741 (se hans Ölands-resa), iakttog han huru ståndarne, 2 och 2 i sender, lutade tillsammans med sina knappar öfver märkena och gnuggade af hvarandra mjölet och sedan spärrade ifrån hvarandra, då åter (nästa dag) två andra framkommo på lika sätt. — Bauhins Pinax (1623) upptager Grusbräckan såsom Sedum tridactylites tectorum och den är tecknad i Til-Lands' Icones (1683).

9. Knölbräckan
(Saxifraga granulata L.)

är mångårig, med nästan löklika, blekröda, hvithåriga knölar (knoppar) vid roten, hvilka nästa år bilda nya stånd; den är beklädd med (särdeles upptill rosenröda) körtelhår och nedtill dessutom med längre hår utan körtlar. Stjelken är 5—10 tum hög, upprät, vanligen grenad till en glest-mångblommig, qvastlik vippa; den har några till större delen bredt-vigglika, omkring 5- (3—10) klufna blad. Rotbladen äro långt och smalt skaftade, njurlika, bredt-10—15-naggade, icke sällan vackert rödaktiga (under); alla bladen äro något köttiga. Blommorna äro hvita, nästan klocklika, nära $\frac{1}{2}$ tum långa. Till större delen äro de ordentligt tvåkönade, men hos en del utbildas ståndarne bäst, hos andra spiran.

Växer på gräsiga backar, bergsluttningar, i torra, magrare ängar och hagar, i södra och medlersta Sverige (allm.). — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste och Sicilien, Greklands öar); på Island.

Knölbräckans örtstånd har något syrlig och litet skarp smak, men de nyss utslagna blommorna ha nästan honungs- eller svag mandel-

lukt, hvadan växten icke sällan kallas Mandelblomma. På Öland får den för sina knölar (knopplökar) heta Hållsknoppar. Dessa äro beska. — Växten innehåller, isynnerhet vid blomningstiden, färgämne, så att då med alun och vinsten betadt gods kokas dermed, blir det olivgult.

Också denna art uppträder nästan alltid i talrika stånd, icke sällan så talrika att den under våren kläder kalare sluttningar och marker nästan hvita med sina blommor, med hvilkas hvithet Styfmorsviolens rikare färgning då gerna omvexlar. F. ö. sällskapar den vanligen med Fältttåg, Vårälskling, m. fl. — Bien besöka mycket blommorna för honingens skull.

Växtens artnamn och vår svenska benämning häntyda på dess egendomliga "rotknölar" (knopplökar), eller, såsom man förr sade, dess "gryniga rot (radix granulata)". Somliga gamle botanister kallade den för dess talrika, hvita blommor S. alba (Dod.), under hvilket namn den också fanns på apoteken.

10. Lutbräckan
(Saxifraga cernua L.)

är mångårig, spenslig, och har uppprät ehuru något bugtig, glesbladig, enkel, omkring 5 tum hög stjelk, hvars spets är nästan hårsmal och vanligast bär en enda, starkt lutande, stor, hvit blomma, som sällan utbildar frön, utan bibehåller arten sig mest genom små knopplökar, som sitta dels vid roten dels i bladvecken, flera i hvart. Bladen äro tunna, de nedre och nedersta (rotbladen) 5—7-flikiga, de andra 3-flikiga eller hela. Kronbladen äro smala, 4 eller 5 gånger längre än foderbladen.

Växer på eller vid de högre fjellens fuktiga klippor eller andra (helst genom snövatten) våtaktiga ställen, allmännast i Lule-Lappmark. — Blommar i Juli, Aug. — Förekommer stundom (Torne-Lappmark) 3—5-blommig; blommorna äro då något mindre men fröbildande och knopplökarna färre. — Utbr. Skottland, Norge, norra Sverige, Lappland och arktiska Ryssland, Spetsbergen, Siberien, Kamtschatka, arktiska Amerika, Island; Karpaterna, Alperna i Österrike och Schweiz.

Sådan Lutbräckan vanligast och på skyddade ställen, såsom vid klippor, uppträder, och sådan vi nyss skildrat densamma, utgör den egentligen endast ett artens (genom växstället betingadt) mest knoppalstrande och sterila tillstånd, ehuru den är den egentligen Linnéiska typen och den som bäst kan kallas Lutbräcka. Fodret, som icke hyser någon frukt, är derföre deladt nästan ända till basen och kronblad

och ståndare äro starkt utvecklade. Om stjelken grenar sig och blir flerblommig, sker detta ända långt ned och i den medlersta blomman alstras stundom löklika utskott. — Artens egentligen frukt- och fröbildande tillstånd förekommer nästan endast i Torne-Lappmark, på de öppnaste (och äfven torrare) fjellarna, har mest 4 eller 5, något mindre blommor på kortare och tjockare och dertill tätt körtelhåriga skaft och med endast till midten klufvet foder. — Ett på öppna ställen uppkommande mellantillstånd mellan dessa båda är mest 3-blommigt med nästan uppräta, kortbladiga och derigenom mera öppna blommor ("med fruktansättning"). Det sistnämnda är väl att betrakta som artens gynodynamiska (spirväldiga), och det förstnämnda som dess androdynamiska (ståndarväldiga) tillstånd, ett förhållande, hvilket, såsom vi sett, också inträffar hos den vanliga Stenbräckan.

Linné upptäckte denna art i Lappland, beskref och tecknade den i sin Flora Lapponica. Wahlenberg tillade i sin åtskilliga iakttagelser om växten; sednare skildrade han och Læstadius tecknade, i Svensk Botanik, arten i dess olika skepnader.

11. Bäckbräckan
(Saxifraga rivularis L.)

är mångårig, med endast 1—2 tum hög och 1—2-blommig, vanligen 1-(eller 2-)bladig, spenslig stjelk eller stjelkar (grenar). Bladen äro mest alla (utom ett, stundom alla) samlade vid roten, små men långt skaftade, nästan njurlika, 5- eller 3-flikiga; skärmbladet är omvändtäggrundt, helt. Blommorna äro bredt-klocklika, små, hvita, stundom rödletta.

Växer vid skyddade bäckar, rännilar och källsprång, på våt mark vid klippor, i fjellen, särdeles de högre. — Blommar i Juli, Aug. — Förekommer stundom (högst upp på fjellen) stjelklös och med blekröda blommor. — Utbr. Island, Skottland, Norge, norra Sverige, Lappland, Spetsbergen, Siberien, Kamtschatka, ön Unalaschka o. a., arktiska Amerika, således rundt kring polcirkeln.

Denna lilla men täcka art saknar de båda föregåendes knoppbildning. Till ersättning har den erhållit ett mot örtens litenhet ganska ansenligt fröhus, hvilket, nedtill omslutet med foderpipen och väl bevaradt, likväl når långt utom densamma. Från artens sig temligen lika växtställe torde man kunna härleda dess alltid nästan lika storlek eller att den alldrig ränner ut i någon synnerlig slankighet (Whlnb.).

Också den, såsom vi ofvan sett, riktigt arktiska Bäckbräckan upptäckte Linné i Lappland (på Walliwari i Lule-Lappm.), der den, såsom han anmärker, var sällsyntast bland alla Fjellbräckorna. I sin Florula

Lapponica omtalar han den först, beskrifver och tecknar den sedan i Flora Lapponica. WAHLENBERG, som flerestädes iakttog växten under sina lappska resor, lade i sin Flora Lappon. åtskilligt till dess karakteristik, under det sedan i Svensk Botanik hans skildring och Læstadii teckning upplysa växtens historia. Han anmärker att Bäckbräckan till hela utseendet (habitus) mycket liknar Ranunculus pygmæus och anser att MARTENS med sin Ranunculus tertius menar denna Bräcka, hvilken således redan han skulle funnit på Spetsbergen.

2. Chrysosplenium L.

Fodret 4- (stundom 5-) klufvet, invändigt kronlikt (gult). Krona saknas. Ståndare 8 (stundom 10); knapparna 1-rummiga. Fröhuset 1-rummigt, utspärradt-2-skaligt; skalen utbreda sig slutligen och det liknar då en öppen, 4-flikig bägare med fröen i botten.

1. Mjeltörten
(Chrysosplenium alternifolium L.).

En liten (3—4 tums), späd men mångårig, något vattig ört med njurlika, bredt-naggade, glest håriga, vexelvisa, omkring $\frac{1}{2}$ tum breda blad (de nedersta långt skaftade) och små, gröngula blommor i ett tudeladt, platt toppknippe, inom rundadt-äggrunda, täta och utbredda skärmblad, hvilka på insidan äro liksom guldpudrade och slutligen, jemte hela blomställningen, bli helt och hållet nästan guldgula. Midtblommorna äro merendels 5-klufna och 10-ståndrade.

Växer i kärriga, mullrika skogsmarker och våta lundar, vid skuggiga bäckar, källdrag och diken. — Blommar mest i Maj (i sydligaste Sverige redan i Mars, April), stundom till slut. Juni; mognar från börj. Juni till medl. Juli och dör sedan snart. — Utbr. Europa utom Portugal, Spanien, Sicilien, Sardinien, Grekland; i Caucasien, Siberien, N. Amerika.

Den lilla Mjeltörten har icke några särdeles egenskaper, endast en svagt krasselik smak; likväl användes den fordom, såsom ett lösande och stärkande medel, i leverns och mjeltens sjukdomar, hvadan namnet. Mera gör den sig bemärkt genom sitt mindre vanliga utseende, sin temligen egendomliga bildning, ehuru den med sina obetydliga blommor icke gerna kan lyckas vinna den allmännare uppmärksamhet, som t. ex. Ängskrasse, Kableka o. a. mera lysande blommor, hvilka äro samtidiga med den och icke sällan växa i dess närhet. Emellertid är den rätt täck, isynnerhet då den, såsom vanligen händer, uppträder talrikt och bildar små vackert gröna mattor invid den skuggiga bäcken, eller der den

under mörka alar utbreder sina liksom med guldstoft pudrade skålar. Det är särdeles som äldre, växten förtjenar den benämning Guldpudra, som stundom tillägges den. Dess skärmblad bli då vackert gula på insidan, och midt ibland dem liksom ligga de öppna, nu också gula blommorna, och de redan, ehuru omogna, öppnade fröhusen med sina, liksom i en korg eller bägare regelbundet ordnade frön.

Redan de gamle botanisterna insågo Mjeltörtens slägtskap med Bräckorna (i Frankenii Speculum upptages den såsom Saxifraga aurea), och äfven Linné fann under sin skånska resa, då han i Småland närmare studerade växten, att den "i naturliga indelningsverket bör uppställas näst Saxifraga." F. ö. hade han redan i Flora Lapponica biträtt samma mening utom i hvad rörer blomhyllet. Men, säger han, jag tviflar icke på att man slutligen skall finna mellanlänkar medelst hvilka dessa beslägtade må kunna sammanbindas.

* C. tetrandrum Th. Fr. är mindre än den vanliga arten och har endast 4 ståndare. Växer vid Enontekis i Torne-Lappmark.

LIV. CRASSULACEÆ.
(Saftväxter.)

1. Sempervivum L.

Fodret (hos vår art) omkring 12-deladt. Kronan omkring 12-bladig. Ståndarne 12 till 40, vanligen dubbelt så många som kronbladen (men icke sällan vexelvis eller alla monströst ombildade till karpeller). Fröhusen 12—18 eller talrikare.

1. Taklöken
(Sempervivum tectorum L.).

En mångårig, 1—1½ fots ört med icke sällan handsbreda, vackra och ständigt grönskande, utbredda bladrosetter vid roten. Bladen äro vattigt köttiga, platta, hårkantade; rosettbladen elliptiska eller omvändt-äggrunda, uddspetsiga, särdeles regelbundet ordnade; stjelkbladen vexelvisa, talrika, lansettlika eller elliptiska, båda delarne vanligen något rödaktiga. Stjelken är upprät och stadig, saftig, upptill körtelhårig och grenad till en bred blomställning, som bildar ett klasknippe (med ensidiga klasar). Blommorna äro ½—¾ tum breda, med nästan blekt-rosenröda, lansettlika, spetsiga, stjernlikt utbredda kronblad; hos de nedre äro icke sällan alla ståndarne ombildade till karpeller.

Växer mest på gamla tak och murar på landet, men också på berg och klippor, i södra och medlersta Sverige t. o. m. Vestergötland, Södermanland, Nerike och Vestmanland (Skinnskatteberg). — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Europa utom det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland och nästan hela Turkiet; i Caucasien.

Denna växt saknar icke användbarhet, isynnerhet såsom husmedel på landet, och har den troligen från början och ursprungligen varit odlad och sålunda inkommit i vår Flora. Bladens saft är syrlig och något sträf; blir "mjölkhvit och stadig som en salva" om stark spiritus vini tillblandas. Har rekommenderats till utvärtes bruk vid sårnader och hudskador, mot vårtor och fräknar. Kokad med lika mycket honing och helt litet alun, berömmes den mot torsken, då blandningen med en pensel strykes på tungan. Taklökssaft och honing användes till gurgelvatten i halsfluss. Bladen, krossade, tjena till omslag vid brännskador och att pålägga nyskurna liktornar sedan man borttagit ena bladsidans hud. Roten är skarpt besk. Att den planterats på taken har säkerligen sin grund i den gamla tron att den skulle skydda huset mot ondt och gifva lycka. Sålunda trodde man att den kunde afvända åskslag, hvadan den i Tyskland lärer kallats "Donderbart"; i Halland tror man ännu, enligt Fries, att den skall medföra "tomtebolycka" och på Gotland detsamma då den trifves väl.

I likhet med Saftväxterna i allmänhet, är Taklöken för sin näring och sitt bestånd tidtals nästan oberoende af både jord och vatten; det är som om dessa växter då skulle få sitt uppehälle endast från luften. Dergenom bli de också i stånd att, lösryckta från sina växställen, under lång tid uthärda en behandling, som genast skulle döda andra växter. Man kan utan vidare omsorg om dem föra dem långa vägar, glömma dem under månader, och ändå lefva de, kunna planteras och växa. Säkert har mången botanist, som trott sig genom pressning och torkning vederbörligen dödat t. ex. en Sedum, med ledsnad funnit den lefva i sitt herbarium ännu långt efteråt. Och kanske är bland dessa växter Taklöken den segaste och lifaktigaste. Dertill ökar den sig mycket genom de små bladrosetter, som vanligen utbildas från den gamla bladrosetten; dess slägtnamn (Sempervivum = det som alltid lefver) är således väl berättigadt. Märkligt är dessutom huru gerna växtens gröna delar bli rödaktiga, troligen en verkan af solen, för hvilken den är utsatt. De unga rosettbladen, hvilka i början äro ljusgröna, bli sedan blååktiga, mörkna mer och mer, så att de slutligen, isynnerhet i spetsen, bli bruna och violetta; stjelkbladen äro mest rosenröda (blommorna alltid); således blir Huslöken en icke blott vacker utan äfven egendomlig takprydnad, bland grönskande mossor och Fetknopp. — Blom-

morna utslå smånigom, och sedan hvarken sluta sig eller affalla kronbladen. Man har iakttagit att — hos normalt utbildade blommor — de båda ståndarkretsarne turvis närma sig märkena och aflemna pollen. Först komma, på en gång, de ståndare, som svara mot foderbladen, aflemna sitt frömjöl och draga sig tillbaka; sedan komma, också på en gång, de ståndare som svara mot kronbladen och göra detsamma.

Växtens benämningar Taklök, Huslök (isl. Huslaukr), häntyda på dess saftighet (det isländska laukr lärer, utom lök, betyda saftig växt i allmänhet). Enligt Dybeck skall den också kallas Korskål (kål utmärker en saftig växt). Ett par äldre namn, Bockfläsk och Fetgumma, syfta ock derpå. De gamle botanisterna kallade Taklöken Sempervivum majus (etc.) och under detta namn fanns den också på apoteken.

2. Rhodiola L.

Tvåbyggare. Fodret 4(—5)-deladt, tunnt. Kronan 4(—5)-bladig (hos somliga spirblommor liten eller ingen). Ståndarne 8(—10). Fröhusen 4(—5).

1. Rosenroten
(Rhodiola rosea L.).

En mångårig ört med fingertjock, köttig, ojemn, gulaktig, upptill fjällig, rosenluktande rotstock, som bär enkla, vanligen 5—6 tum höga stjelkar, tätt beklädda med vexelvisa, nästan ovalt eller omvändt-äggrundt vigglika, glest och grundt tandade, platta, köttiga, blåaktiga blad. Blommorna bilda på stjelkspetsen ett — hos ståndarväxten glesare, hos spirväxten tätare — knippe och äro små, gula, spirblommorna något mindre och vanligen rödprickiga. Ståndarblommorna ha merendels outbildade spiror och tvärtom.

Växer på fuktiga ställen, klippor och sluttningar i fjelltrakterna, samt i Bohuslän på Koön, Dyrön och vid Gullmarsviken. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Brittaniens och Skandinaviens alper eller alplika trakter, Island, arktiska Ryssland, på Pyreneerne, Alperna, Sudeterna, Vogeserna, Karpaterna, Ural.

Rotstocken har en ganska behaglig lukt, alldeles liknande rosenoljans; lukten blir svagare då växten odlas. Genom rotstockens destillation kan man erhålla både ett slags rosenvatten och en olja lik rosenolja. Kokad med alun, sätter den grön färg på ylle. Den skall också vara skörbjuggsmedel och, såsom dekokt, ett godt bröstmedel. Renen lärer äta den gröna örten. Linné berömmer rotstocken (nemligen färsk), både ut- och invertes, mot hufvudvärk. För dess lukt kallade redan

de gamle botanisterna växten Rosenrot, Rhodia Radix. Som svensk blef den först bekant genom Rudbeck d. y., som anmärkte och lät måla växten under sin lappska resa (Wallawari vid Qvickjock) och medtog stånd deraf till Upsala trädgård, men hvilka, såsom endast honstånd, icke utbildade sina frön, berättar Linné i Flora Lapponica ("in cassum furiit"), der han dessutom, med anledning af könens fördelning hos växten, gör en liten gammal-testamentlig utflykt. Han säger också att de Lappska fjellen ha växten "gratis" (och exacte tantis viribus referta ac italica) i största mängd så att roten ofta fyller dem med sin vällukt (odore rosarum gratissimo replet sæpe alpes lapponicas radix : L. Fl. Suec.). Retzius tror att man "på något dertill tjenligt ställe i Lappmarken" kunde, möjligen med fördel, anlägga destilleringsverk för oljans vinnande ur rotstocken.

3. Sedum L.
(Fetknopp-slägtet).

Fodret 5- (4—7-)bladigt, köttigt. Kronan 5- (4—7-)bladig. Ståndarne 10 (8—14). Fröhusen 5 (4—7). — Örter med köttiga och vattiga blad; blommorna i knippen eller knippklasar.

1. St. Hansknoppen
(Sedum Telephium L.)

är mångårig, upprät, vanligen 5—10 tum hög, med knölig rot; rotknölarne hvita, köttiga, tapplika och smalnande till en trådigt-grenig spets. Har inga bladskott vid roten utan bildar knoppar på rotknölarne om hösten. Bladen äro platta, vanligen motsatta eller 3 i krets, äggrunda och äggrundt-ovala med hjertlik bas, trubbiga, sågtandade, omkring $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum breda, mörkgröna. Blommorna äro hvitgula eller blekgröna (gröngula) och bilda täta, rika, bladiga, icke sällan handsbreda knippen.

Växer på berg, klippor och sten- eller grusbackar, på murar och tak, allm. i södra och medlersta Sverige till Vermland, Vestmanland och Ångermanland. — Blommar i Aug., Sept. — Förekommer stundom (Skåne) med nästan lansettlika, smalbasiga blad, samt (Skåne, Gotland) med röda blommor. — Utbr. Europa utom det allra nordligaste och Portugal, Spanien, Sicilien, Grekland (Turkiet).

St. Hansknoppen var fordom officinell (ɔ: Telephii herba, radix). Numera brukar man den icke, om ej de krossade bladen att lägga på brännsår för att lindra svedan, eller hela bladen, sedan man borttagit huden eller doppat dem i ättika, på liktornar ("och hjelper understundom"). Stundom kallas örten Käringkål, d. v. s. "god nog för käringar" (kål betyder i vissa landsorter en tjockbladig växt i allmänhet).

För samma tjockbladighet får den icke sällan, då den växer på tak eller murar, heta Taklök, Huslök (se Taklöken sid. 20). På Gotland kallas den, enligt Säve, Dundar-lök (lauk), af det isländska dunda, dröja, dundari, en som dröjer, syftande på örtens seghet och förmåga att växa utan jord (?). Och emedan växten mångenstädes på landet — olika i olika landsorter — begagnas till ett slags orakel i kärlekssaker, mest genom aktgifvande på den riktning i hvilken två under taket upphängda stånd växa, erhåller den (mest i södra Sverige?) det vackra namnet Kärleksört. — Svinet lärer tycka om örten, hornboskap äter den mindre begärligt och hästen icke alls. Bien besöka blommorna.

De gamle botanisterna benämnde St. Hansknoppen Telephium (album och vulgare), hvilken benämning Linné bibehöll som artnamn då han förenade denna och de äldres Seda i ett slägte. Men Dioscorides' och Hippocratis τηλέφιον, som var skarp och sårläkande, torde snarare varit Sedum Anacampseros. Namnet härleder man af "Telephus", Mysiens konung, hvilken, då han svårt sårades af Achilles, helade såren genom att pålägga denna eller sistnämnda ört. — St. Hansknoppen är tecknad redan i Tillandz' Icones.

2. Klippknoppen
(Sedum rupestre L.)

blir 5—10 tum hög, är mångårig, nederst merendels krypande, och har (vanligen talrika) varaktiga, temligen långa bladskott vid roten. Bladen äro trindt- och nästan jemnsmalt syllika, spetsiga, 3—5 linier långa, vexelvisa men på skotten täta och 5-radiga (utstående eller utkrökta). Blomknippet är 3—5-grenigt, med icke sällan tudelade grenar (klasar). Kronbladen äro gula, 1—1½ linie långa, dubbelt längre än foderbladen.

Växer på (kalk-) berg och klippor i södra och medlersta Sverige till Östergötland, Nerike och Vermland. — Blommar mest i Juli, Aug. — Vanligast äro bladen blågröna och nästan raka, men på några ställen (Skåne, Halland, Halleberg, Vermland) växer en underart, som har grönare eller något rödaktiga, smalare och på skotten båglikt utkrökta, glesare blad och derjemte något större blommor i längre och kröktare klasar. Denna växt ansåg Linné såsom egen art (ɔ: S. reflexum L.). — Utbr. Europa utom det nordligaste och Ryssland, Grekland; i Caucasien, på Island.

Sedum-arterna äro bland de örter, åt hvilka naturen anvisat bostad på kala klippor och andra torra ställen, hvilkas kanske bästa prydnad de utgöra, isynnerhet der de, såsom vanligen händer, uppträda någorlunda talrikt. Klippknoppen är en bland de prydligaste, såväl för sina temligen stora och talrika, guldgula blommor som sina vackra

bladskott, hvilka på branta klippor, bergväggar o. d. ställen icke så sällan hänga nästan som rankor (ɔ: Bergknoppar).

Linné anmärkte Klippknoppen på kalkhällarne vid Stenkyrka på Gotland (Vet. Ak. handl. 1741) och beskref den i korthet i sin Gotlands-resa. Nästan samtidigt hade Leche anmärkt växten i Skåne (på Stenshufvud).

3. Kantknoppen

(Sedum sexangulare L.)

är mångårig, omkring 5 tum hög, nederst krypande, med talrika, varaktiga bladskott vid roten. Bladen äro vexelvisa, något gråaktigt blekgröna, nästan trinda, trubbiga, på skotten mycket täta och tydligt 6-radiga, smalt-aflånga, något bredare nedtill; stjelkbladen bredare (äggrundt-aflånga). Blomknippet är 2—3-grenigt (klasigt) med 5—10-blommiga klasar. Kronbladen äro blekgula, dubbelt eller mera längre än foderbladen.

Växer på torra ängs- och grusbackar, på klippor och stenar i medlersta Sverige (särdeles kring Mälaren); dessutom sälls. i Skåne, Småland, Jemtland och på Gotland. — Blommar i Juli och Aug., nära en månad senare än nästa art. — Utbr. Europa utom det allra nordligaste och Irland, Portugal, (Spanien,) Italiens och Greklands öar.

Kantknoppen liknar temligen den vanliga Fetknoppen (nästa art), men är smaklös, åtminstone icke skarp. Linné bestämde arten redan i första upplagan af sin Flora Suecica. Retzius beskrifver den närmare i sina Observationes I. (1779).

4. Bitterknoppen

(Sedum acre L.)

är mångårig, nedtill utbredd på marken, med talrika grenar och varaktiga bladskott vid roten, så att den vanligen bildar temligen täta och låga (3—5 tums), icke sällan vidsträckta tuvor. Bladen äro vexelvisa men vanligen tegellagdt tilltryckta (på skotten mycket täta och 4- eller 6-radiga), hoptryckt-ägglika, trubbiga, m. e. m. rödprickiga, knappt linielånga. Blomknippet är 2—3-grenigt, med vanligen 3—5-blommiga grenar. Kronbladen äro gula.

Växer på berg och bland stenar, på torra sandiga eller grusiga backar och marker, på murar och tak, allm. (till ini Jemtland och Vesterbotten). — Blommar under Juni till omkr. medl. Juli; mognar från slut. Juni. — Utbr. nästan hela Europa; Island, Algerien, Caucasien, vestra och södra Siberien.

Bitterknoppen, — den vanligaste Fetknoppen, — är, såsom namnet antyder, utmärkt genom sin pepparartade skärpa, hvadan dess gamla namn Munkpeppar. Annars kallas den ofta, för växstället, Stenört, Hällegräs, Hallgräs, Hällborrar. Den har varit mycket berömd både såsom skörbjuggs- och frossmedel, nemligen använd färsk såsom dekokt eller den utpressade saften intagen. Den uppväcker då kräkning, är uretisk och purgerar. Samma dekokt, med litet rosenhoning och alun, har visat sig nyttig till gnidning mot skadadt eller löst tandkött. Färska örten, hvilken är så skarp att den uppväcker rodnad på huden, lägges, krossad, med fördel på scorbutiska eller kräftartade sår, till deras läkning och rening. Enligt Farmakopén bör den finnas på apoteken (Sedum acre, herba recens). Torra och pulveriserade örten har någon gång varit verksam mot fallandesot. — Geten lärer äta Bitterknoppen. Bien besöka dess blommor.

Ymnig och utmärkt sällskaplig, kläder Bitterknoppen helst torra berg och kala backar, gamla murar, torftak o. d. med sina täta, vackra tuvor, icke sällan bredvid Hällknoppen, mot hvars rödaktiga blad och hvita blomknippen dess gula blommor särdeles väl bryta sig. Då dessa visa sig, kan man anse sommaren vara kommen. Efter blomningen torka stjelkarne, men rotskotten bibehålla sig och bilda dessutom knoppar, hvilka bidraga att öka växten och vidga tuvorna.

5. Hällknoppen
(Sedum album L.)

är mångårig, nedtill krypande och tuvig, med varaktiga, talrika, täta, nästan rundade, mörkröda eller rödaktiga bladskott vid roten, och äldre nästan uppräta, omkring 5 tum höga, isynnerhet nedtill rödaktiga stjelkar. Bladen äro vexelvisa, utstående, nästan halftrinda, trubbiga, aflånga (omvexla bredare och smalare) men vanligen något smalare mot basen, vanligen rödfläckiga. Blomknippet är rikt, vipplikt grenigt, bart (bladlöst); dess grenar luta nedåt innan blomningen. Kronbladen äro 2 eller 3 gånger längre än fodret, hvita med en blekröd midtstrimma nedtill.

Växer på berghällar, klippor och backar, också på tak o. d. på landet, i södra och medlersta Sverige till ini Upland och Vestmanland (saknas i Skåne). — Blommar i Juli (Aug.). — Omvexlar stundom (Södermanland, Gotland) rent blekgrön, med dubbelt mindre (gulknappade) blommor (underart?). — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Sicilien, Greklands öar; i Algerien, Caucasien, Siberien; på Island.

Ehuru våra Sedum-arter äro ganska saftiga, kunna de utan olägenhet uthärda köldgrader, som genast skulle döda många andra Saftväxter.

Hällknoppen bibehåller under hela sommaren den starka rodnad, bladen isynnerhet under vintern antagit, och den kommer härigenom att mäktigt inverka på växttäckets utseende på de ställen der den bosatt sig. Vanligen ser man den i breda tuvor täcka klipporna eller rota sig i bara sanden, hemtande nästan endast ur luften sin behöfliga näring. Stundom blir hela örtståndet rödt, hvilket mot de hvita blommorna tager sig särdeles väl ut. — Bland äldre botanister har kanske RETZIUS bäst beskrifvit Hälleknoppen (Observationes, VI). På Gotland skall den kallas Mörtgräs.

* Sedum anglicum Huds. är knappt mer än 2 tum hög, under blomningen blågrön, slutligen rödaktig, och har helt små eller inga bladskott vid roten. Bladen äro nästan trekantigt-ägglika. Blomknippet är 2—3-klasigt, fåblommigt. Kronbladen äro större än hos föreg. art (nära 2 linier), hvita och blekt rosenröda. — Växer på strandklippor och bergsbackar i Bohuslän (sälls.) och blommar i Juli. WAHLBERG anmärkte arten först på Styrsö, der han också tecknade originalet till figuren i Svensk Botanik. I hans Flora Gothoburgensis förekommer växten första gången som svensk.

6. Småknoppen
(Sedum annuum L.)

är ettårig eller mest tuårig (utan bladskott vid roten), vanligen 2 eller 3 tum hög och nästan upprät, enkel och bladigt 2—3-klasig eller icke sällan delad i uppstående, nästan lika höga grenar, hvilka vanligen bära 2 (—3) utkrökta, 2—6-blommiga klasar. Bladen äro vexelvisa men närmade, ellipsoidiska, halftrinda, något utkrökta, mörkgröna och tätt rödstreckade, små; på mycket soliga ställen bli de nästan alldeles röda. Kronbladen blekgula, smala och oansenliga, knappt längre än foderbladen.

Växer på berg, backar och andra torra ställen, ymnigast kring Mälaren, Vettern, Venern o. s. v.; vid östra kusten norrut; i Bohusläns och Hallands kusttrakter. — Blommar i (Maj,) Juni. — Utbr. Europa undant. Brittanien, Danmark, Belgien, Portugal samt nästan hela Spanien och Italien; i Caucasien, på Grönland och Island.

LECHE är troligen den första svenska botanist som omtalar denna växt (1744). I sin Flora Suecica karakteriserar LINNÉ densamma helt kort. RETZIUS beskrifver den närmare i sina Observationes I (1779). Sedan tillade WAHLENBERG (Flora Lapponica) åtskilligt till växtens karakteristik och synonymi.

De flesta Sedum-arter stå, såsom DYBECK anmärker, i synnerlig gunst hos allmogen. ”Den binder sig deraf kransar, som upphängas i taken öfver bordet, der de hålla sig friska hela sommaren. Man finner dem sålunda rätt ofta i aflägsnare landsorter, såsom i Dalsland, Vermland och Norrland, ja till och med i Skåne”.

4. **Bulliarda** DC.

Fodret 4-deladt. Kronan 4-bladig. Ståndarne 4. Fröhusen 4. — Blomdelarne stundom 3—5.

1. Fyrlingen

(Bulliarda aquatica DC. — **Tillæa aquatica** L.).

En ettårig, ganska liten, från ½ till knappt 2 tums (vanligen omkring tumshög) vatten- eller strandört. Bladen äro motsatta, jemnbredt-syllika, temligen köttiga; deras baser sammanväxta genom hinnartade slidor. Blommorna sitta (vexelvis) ensamma i bladvecken och äro ganska små, hvita eller blekröda; de nästan sakna skaft.

Växer i grunda vatten, helst på sand- eller dybotten, såsom vid stränder, i vattengropar o. d., eller invid vattnet, eller ock på tidtals uttorkade ställen. Då den växer i vattnet är den rent grön, större och mest upprät; derutom blir den vanligen krypande, mindre, mörkgrön eller rödaktig (och bredbladigare). Omvexlar mellan ända ned till roten grenad och nästan enkel. Blommar och mognar i Juli, Aug. till ini Sept. — Utbr. Island, Norge, Sverige, Finland, medlersta Ryssland, Böhmen, Mähren, norra Tyskland; vestra Siberien.

Örtens slägte är uppkalladt efter den utmärkte svampkännaren Bulliard, som lefde 1776—95. Så underligt det kan tyckas, står detsamma, bland alla våra Saftväxter, till blombildningen närmast de capska Crassulæ, hvilkas stora och tjockbladiga gestalter vi kunna skåda i våra botaniska trädgårdars växthus, — en slägtskap, som troligen ingen anat utan att vara botanist. Också är det liksom den lilla örten icke skulle riktigt "tåla klimatet", utan söka skydd mot detsamma i vattnet; vintern slipper den dessutom alldeles såsom varande ettårig. Derföre finnes den "egentligen i sådana vattengropar på klippor och backar, hvilka kunna antaga en något större värmegrad af solen" Whlnb. Och under gynnande omständigheter (lagom vatten med passande temperatur) ser man den gro och växa rikligt på ställen, der den annars sökes förgäfves.

O. Celsius upptäckte Fyrlingen vid Upsala, åt Vaxala, i en klippgrop med stillastående vatten (L. Fl. Suec. ed. I); Linné fann den vid Lule-elfvens stränder "copiosissime" (Flora Lapponica; i Flora Suec. säger han endast Habitat in Lapponia Lulensi). Växten var då ny för vetenskapen, ty Vaillants synonym, som L. citerar, hörer ej hit. Sedan anmärktes den också vid Åkerö, "ad lacum" (L. Flora Åkeröensis, 1769).

LV. LYTHRARIEÆ.

1. Lythrum L.

Fodret nästan rörlikt, 12-tandadt (hos vår art); tänderna vexelvis kortare, bredare, nästan uppräta, och längre, smalare (syllika) och utstående. Kronblad 6, tydliga och varaktiga. Ståndarne 12, sexväldiga. Stiftet trådlikt. Fröhuset 2-rummigt, bristande upptill med 2 korta skal.

1. Fackelblomstret
(Lythrum Salicaria L.).

En mångårig, vanligen alnshög eller högre (stundom nära 2 alnars) ört. Roten är stark och träig, äldre stor och oregelbundet-grenig. Stjelken (eller stjelkarne) är mest upprät och alldeles rak, vanligen 4-kantig, enkel eller kortgrenig upptill. Bladen sitta vanligen motsatta, sällan korsvisa (4), eller 3-kretsiga (stjelken är då 6-kantig) eller vexelvisa (stjelken då 5-kantig); de äro smalt-äggrundt-lansettlika eller aflånga med något hjertlikt omslutande bas; skärmbladen korta, äggrundt-triangellika; under och i kanten äro bladen korthåriga (stundom mera ludna). Blommorna äro talrika, mörkt rosenröda, medelstora, samlade i täta, 3—6-blommiga, motsatta och kranslika knippen, hvilka bilda långa och prydliga topp-ax. Fröhusen äro nästan ägglika, inneslutna i de 12-strimmiga blomfodren; fröen små, grågula, vigglika.

Växer på stränder, helst steniga, i och vid träsk och diken, gerna bland buskar, men i norra Sverige endast vid kusten (och på ett ställe i Jemtland). — Blommar i Juli (Aug.), mognar slut. Aug. — Omvexlar glattare och hårigare. — Utbr hela Europa; i Algerien, Caucasien, Palestina (Jordans stränder, var.), Siberien.

I Bauhins Pinax (1623) upptages Fackelblomstret såsom Lysimachia spicata purpurea. Sednare botanister kallade det Salicaria vulgaris etc. (T.). Då LINNÉ antog Lythrum till slägtets namn, blef Salicaria artens. Man tror att detsamma tyder på örtens växtställe bland Salices (Pilar): emedan den är en Herba Salicaria.

Fackelblomstrets egentliga blomningstid inträder först med eller under högsommaren. Med sin rika blomspira blir den då en riktig praktväxt, en Fackelros, och en prydnad för våra stränder o. a., der den öfver eller ibland andra växter, icke sällan invid Lysingens klargula kronor, stolt reser sina långa purpurax, under det bådas blommor utmärkt väl bryta sig mot al- och pilbuskars bladverk. Växtens blomning räcker temligen länge, men hvar blomkrona bibehåller sig endast två eller tre dagar. Örtstånd och rot ha, både såsom pulver och de-

kokt, visat sig nyttiga i långvariga diarrheer och i rödsot. Smaken är slemmigt-kärf, och isynnerhet roten är sammandragande och stoppande (radix valde styptica : Whlnb.). SCHERBIUS skref (1790) en hel liten bok om växtens medicinska nytta. — Såsom vi sett, omvexlar växtens bladställning m. m. Märkligast är väl den varietet, som har vexelvisa blad och blommorna nästan enstaka i bladvecken, hvilken LINNÉ redan i Flora Lapponica antecknat, "till deras tjenst som tycka om varieteter".

2. **Peplis** L.

Fodret kort-klocklikt, 12-tandadt, hvarannan tand liten (och utvikt). Kronblad 6, små och flyktiga, eller inga. Ståndarne 6. Stiftet mycket kort (nästan 0). Fröhuset nedtill 2-rummigt, bristande sent och oregelbundet (nästan på tvären).

1. **Rödlånken**
(Peplis Portula L.).

En ettårig, glatt, icke sällan rödaktig, temligen spenslig och krypande (i vatten längre, mera uppråt och grönare) ört med motsatta, omvändt-äggrunda eller spadlika, omkring 5 linier långa blad och små blommor, hvilka sitta ensamma i bladvecken. Kronbladen äro röda, men saknas icke sällan. Fodret är veckigt. Fröhuset nästan klotrundt.

Växer på barare sötvattensstränder eller i skogskärr, helst på tidtals våta och uttorkade ställen, i pölar o. d. — Blommar från och med Juli till hösten; mognar från slut. Juli. — Omvexlar till bladens storlek m. m. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien.

Rödlånken tillhör de mer amfibiska växterna. Dess egentliga hem är likväl, såsom vi nyss nämnt, utom vattnet, så att den helst utbreder sina något tjocka, icke sällan brunaktiga, blad på marken, slår rötter med stjelkarne, grenar och utbreder sig så att den ibland ensam bekläder den. Kommer den under vattnet, kryper den icke utan blir nästan upprät, lång men steril. Dess blad likna Portlakens (Portulacæ), men äro tunna ("omnium tenuissima" : L.). RUPPIUS kallade derföre växten Portulaca spuria aquatica, DILLENIUS (den som egentligen grundade slägtet) Portula. LINNÉ, som tyckte att det sistnämnda nog mycket liknade Portulaca, antog Peplis till namn på slägtet och behöll Portula som artnamn.

LVI. ONAGRARIEÆ.

1. Epilobium L.

Foderbrämet 4-deladt; pipen 4-kantig, lång. Kronan 4-bladig. Ståndarne 8. Fröhuset jemnsmalt 4-kantigt, långt, bristande mellan hörnen i 4 skal, hvilka bära mellanväggarne längs midten. Fröen talrika, krönta med långa, hvita, spindelnät- eller dunartade hår, medelst hvilka de sammanhänga i rader (ɔ: Dunörter, Ramsörter). — Mång- (eller tu-)åriga örter med klasvisa blommor.

a) Foderpipen icke nående öfver fruktämnet. Kronbladen omvändt-äggrunda, utbredda, två eller ett något större än de andra. Ståndarne nedkrökta. Stiftet hängande, slutligen haklikt uppkrökt. Märken 4, långa, ut- eller tillbakakrökta. (Chamænerion).

1. Praktdunan eller Mjölkörten
(Epilobium angustifolium L.)

blir icke sällan 2 eller 3 alnar hög och är starkt mångårig genom en lång och krypande, trind, inuti hvit och svampigt köttig rotstock och dennes krypande skott. Stjelkarne äro uppräta och vanligen enkla, tätbladiga, trinda, nästan glatta och glänsande, vanligen (särdeles upptill) rödaktiga. Bladen äro vexelvisa, långt-lansettlika och spetsade, helbräddade eller otydligt, glest och körtelartadt tandade eller svagt bugtbräddade, småhåriga eller glatta, under blekt blågröna, de större 3—4 tum långa. Blommorna äro talrika, temligen stora, vackert rosenröda och bilda en lång, smalt-pyramidlik, prydlig klase, som länge (tills alla blommorna utslagit) hänger med spetsen. Fodret är mörkt rödaktigt och smått gråludet. Fröhusen äro 2—3 tum långa.

Växer i bergig skogsmark, vid torra eller sandiga skogs- och ängskanter, på steniga eller stubbiga skogsbackar och -ängar och på öppna (huggna eller svedda) ställen i skogar, allm. — Blommar bäst under Juli (slut. Juni till medl. Aug., stundom till medl. Sept.); i slut. Aug. är den vanligen utblommad och mogen. — Utbr. Europa undant. Portugal och nästan hela Spanien, Corsica, Sardinien, Grekland och Turkiet; i Caucasien, Siberien, Kamtschatka, nordligare Amerika; på Island.

Med sin ståtliga resning, sina vackra blad och sin prunkande blomspira, är denna art utan motsägelse en bland våra praktväxter; också kallas den i Dalarne o. a. Himmelsgräs. Andra benämningar häntyda mera på den mogna örten och dess hvitglänsande hårkronors

rader, såsom Getrams och Elgrams. — Praktdunan är en växt, som kanske utvecklas bäst och skönast i den höga norden, ja Wahlenberg säger att den i intet land är så ymnig och tillika så präktig som i vår högsta nord. Den reser gerna sina blomspiror i skogsbrynet eller lyser dermed upp barare, helst brända ställen eller hyggen kring uppväkta trädrötter, ini mörka skogen, och uppträder icke sällan så talrikt, att den låter hela sträckor skimra i rosenrödt. Ofta nog sällskapar växten med Hallon- och Trybusken. — Blomaxet utslår sin nedersta blomma först och sedan de andra i den ordning de sitta, men märkena utbreda sig först sedan deras blommas egna ståndarknappar redan äro tomma, så att nämnde märken bekomma sitt frömjöl från de närmast öfre blommorna. Genom denna enkla inrättning bibehåller sig hvar blomma öppen längre tid, hvarigenom åter hela växtens blomning måste räcka längre. Fröhusen mogna ock i den ordning blommorna utslagit.

Praktdunans rotstock är stärkelserik och kan beredas till mjöl, som med någon tillsats af sädesmjöl lemnar ett sundt och närande bröd. Dess späda, hvita skott lära kunna ätas som sparris om våren. Frödunet, helst blandadt med tagel, duger till stoppning i kuddar och madrasser och skall t. o. m. kunna nyttjas till åtskilligt annat hvartill bomull användes, t. ex. tråd. Redan vid medlet på förra århundradet väckte en prost Westbeck, som 1744 utgaf ”Underrättelse om tvänne slags Svensk Bomull”, uppmärksamhet på detta duns nytta, hvadan också detsamma kallats Westbecks Bomull. För denna ulls vinnande i större skala, tillråder han växtens plantering, hvarigenom man på samma gång skulle kunna binda sandmarker, såsom också annars föreslagits. Huru ullens (dunets) rensning och redning skall kunna tillgå har Dir. Ljungqvist beskrifvit och afritat i Vet. Ak. handl. 1745.

Växtens benämning Mjölkört, i somliga trakter Råmjölka, Imjölka m. m., häntyder på dess sedan gammalt bekanta egenskap att öka mjölken hos kor. Utom kon äter också fåret och geten örten gerna; likaså björnen (L.). Kamtschadaler och Ryssar lära begagna bladen till ett slags thé, och med Flugsvamp och Mjölkört skola isynnerhet Kamtschadalerna bereda en rusdryck, liksom de också berättas äta de skalade stjelkarne. En del Lappar och nybyggare kalla växten Almokke, Almykke, och man ser den icke sällan prunka kring skogslapparnas kåtor (”locis stercoratis”) ”så att man kunde tro dem vara gudars och gudinnors palatser” (L.). Också är den mycket mera lysande än någon annan lappsk växt och hela dess utseende mycket olika andra lappska växters (Whlnb.). På dess reslighet — Praktdunan är en bland våra högsta örter — lärer den skånska benämningen Kropp syfta. Linné kallade den en kunglig växt (planta regia), och åberopande Rudbeck,

som uppkallade Sceptrum Carolinum, vill Rektor Steinmejer (i sin upplaga af Palmbergs Örtekrantz, 1733) tilldela Praktdunan namn, heder och värdighet af Sceptrum Fridericianum, Fredrik I till ära (!) "i synnerhet medan hon bär en Kongl. Purpur-Drägt, och kan helsas för Blommornas Drottning". Jemförelsen är lika misslyckad som smickret osmakligt. Men för prakten hos sin blomspira förtjenar växten visst en plats i blomstergårdar, der den likväl lätt ökar och sprider sig för mycket. Härigenom kan den också bli ogräs på åkrar. — Redan Rudbeck d. ä. Catalogus (1658) upptager Praktdunan (ɔ: Lysimachia siliquosa major purpurea).

b) Foderpipen nående något öfver fruktämnet. Kronbladen nästan hjertlika, mera (nästan trattlikt) slutna nedtill, lika stora. Ståndare och stift uppräta. — Bladen, åtminstone de nedre, motsatta (stundom 3 i krets).

2. Luddunan

(Epilobium hirsutum β L)

blir 1 eller 2 alnar hög, slutligen merendels mycket grenig, är upprät, beklädd med utstående hår (luden); utvecklar långa och starka, krypande rotskott i marken, hvilka göra växten mångårig (den egentliga roten är nästan tuårig). Bladen äro lansettlika eller elliptiskt-lansettlika, omslutande med något nedlöpande bas, naggsågade, de största $\frac{3}{4}$ tum breda. Blommorna äro vackra, klart violettröda, nära $\frac{3}{4}$ tum breda; kronbladen 2—3 gånger längre än det uddiga foderbrämet. Märket är utbredt-4-deladt.

Växer vid (skuggiga) bäckar, källdrag och diken och på annan fuktig mark i Skåne (mångenstädes ymnig); f. ö. endast på spridda punkter i södra och medlersta Sverige (på dessa sednare knappt ursprunglig). — Blommar i Juli och Aug.; mognar från medlet Aug. — Utbr. Europa utom det nordligaste (och Grekland); i Algerien, Abyssinien, Orienten t. ex. (en var.) Jordans stränder; i Caucasien, södra Siberien.

Med sina stora rosenröda blommor och sin rika grönska är Luddunan en ganska vacker växt. Kronbladen äro gulaktiga vid basen, och från denna sträcka sig nästan genomskinliga ådror, under det bladets rodnad blir starkare uppåt. Hvar blomkrona varar dock endast en dag sedan den riktigt utslagit.

Genom Leche blef Luddunan först bekant som svensk (1744), och såsom sådan kände Linné, då han utgaf sin Floras andra upplaga, densamma endast genom Leche och L. Montin (Götheborg).

3. Fjundunan

(Epilobium pubescens Rth. — **Epilobium hirsutum** *α* L.)

är omkring fots- eller alnshög (men omvexlar både större och mindre), upprät, vanligen småluden, enklare, spensligare och mycket småblommigare än föregående art, mångårig och alstrar täta bladrosetter vid roten, hvilka bibehålla sig till nästa år och bilda nya stånd. Bladen äro nästan lansettlika, glest småtandade eller nästan helbräddade, omkring $\frac{1}{3}$ tum breda. Kronbladen äro blekvioletta, vanligen knappt längre (stundom nära dubbelt) än det uddlösa foderbrämet. Märket är utbredt-4-deladt.

Växer helst vid bäckar, källor och andra renare vatten, men också vid diken, på våta åkerkanter o. d., i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli och Aug.; mognar från slut. Juli. — Förekommer stundom (Upsala, Öland, Lilla Carlsön) nästan glatt (ɔ: E. rivulare Whlnb.). — Utbr. nästan hela Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien, Algerien, på Canariöarne.

O. Celsius anmärkte först Fjundunan, på Söderön vid Östhammar, hvilken ännu i andra upplagan af Linnés Flora Suecica är artens enda växtälle. I sina Novitier meddelar Fries åtskilliga upplysningar om arten och vidrörer den sannolika orsaken till dess större eller mindre blommor, dess starkare eller svagare hårighet (bördig eller mager jord, varmare eller kallare vatten).

4 Bergdunan

(Epilobium montanum L.)

är vanligen 5—12 tum hög, merendels något grenig, nästan glatt; egentligen tu- eller ettårig, men blir mångårig (ehuru icke särdeles varaktig) genom de ovala, köttiga och fjälliga knoppar (outvecklade bladrosetter), hvilka bildas vid roten om hösten. Bladen äro äggrunda eller äggrundt-lansettlika, starkt sågtandade, icke sällan nära $\frac{3}{4}$ tum breda. Blommorna äro vanligen blekt-rosenröda (stundom hvita), deras knoppar lutande. Märket är (slutligen) regelbundet 4-deladt.

Växer på skogsberg och -klippor, i steniga lundar och skogar. — Blommar i Juli, Aug.; mognar mest under Aug. — Omvexlar större och mindre (från mer än alnshög till endast 3 tum), med större eller mindre blad och blommor o. s. v. Så har den i torr skogsmark, der den är ganska vanlig, dubbelt mindre både blad och blommor än annars. Bladen bli stundom kretsvis (3) närmade. — Utbr. nästan hela Europa (undant. Sardinien, Grekland); i Caucasien, Siberien; på Island.

Bergdunan upptages i Rudbecks Hortus (1685) såsom Lysimachia montana serratifolia.

* E. purpureum Fr., upptäckt i Halland, lärer der vara utgången och numera växa endast vid Eskilstuna.

5. Rosendunan
(Epilobium roseum Schreb.)

är merendels 1—1½ fot hög, upptill vanligen mycket grenig och der småluden, på stjelk och undre bladsidans ådror rödaktig; egentligen ett- eller tuårig, men blir varaktig genom nästan klotrunda, köttigt och tegellagdt bladiga knoppar (bladrosetter), som bildas vid roten om senhösten. Bladen äro äggrundt-lansettlika eller nästan ovala, småtandadt-sågade, tydligt-skaftade, de nedre (största) icke sällan tumsbreda; skaftens kanter löpa ned på stjelken och bilda på densamma två (stundom 4) ränder. Blommorna äro talrika men små, deras knoppar lutande; kronbladen hvitaktiga med rosenröda ådror. Märket är klubblikt eller (slutligen) oregelbundet 4-deladt.

Växer på våta, helst buskiga ängar, vid källor, bäckar och skuggiga diken, på (eller nära) sjöstränder eller sjötomter, i fuktiga trädgårdar o. s. v., i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. (och Sept.); mognar i Aug., Sept. På skuggiga ställen blir växten spensligare, med endast svagt röda stjelkar och bladådror. — Utbr. Europa utom det nordligaste och Irland, Spanien, nästan hela Italien, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Den rosenröda färgen hos blommorna bibehåller sig äfven i torrt tillstånd ren, utan att draga i violett, så att växten äfven derutinnan gör skäl för det namn den erhållit. Linné kände icke arten (ehuru den i hans herbarium lärer ligga såsom E. tetragonum). Den beskrefs först af Schreber i hans Spicilegium Floræ Lipsicæ (1771), och icke långt derefter säger sig Retzius sett den vid Skånes och Hallands "scaturigines", men icke trott den vara egen art (Obs. I, 1779).

6. Kantdunan
(Epilobium tetragonum L.)

är vanligen fots- eller alnshög och mycket grenig; bildar om hösten, innan den bortdör, bladrosetter vid roten, hvilka nästa år utväxa till nya stånd. Bladen äro smalt-lansettlika, tätt sågtandade, merendels nästan glänsande och glatta, stundom rödaktiga; deras baser omsluta något eller äro vidväxta den glatta stjelken och bilda med kanterna ränder på densamma, så att den blir 4- (stundom 2-)kantig. Blommorna äro talrika, bland de minsta i slägtet, blekröda, deras knoppar uppräta. Märket är klubblikt eller oregelbundet deladt.

Växer nära stränder, på strandängar, vid diken o. d., i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. nästan hela Europa utom det nordligaste; i Algerien, Caucasien, Siberien, N. Amerika; på Island.

Linné kände icke Kantdunan som svensk. Det var Fries, som först upptog den bland svenska växter i sin Flora Hallandica (1818). Om skillnaden mellan denna och nästa art (E. virgatum) talar han närmare i sina Novitier (jf. också hans uppsats i Bot. Not. 1858).

* E. virgatum Fr. liknar både Kant- och Kärrdunan, dock mera den sednare, men har glest sågtandade blad m. m. Den är vanligen korthårig, stor, med långa, något krökta, uppstående grenar, spetsadt-lansettlika, nästan sittande, glest och grundt sågade blad (H. N.). Växer nästan endast i sydligaste Sverge (och Småland). Fr. Fl. Hall. och Nov.

7. Kärrdunan

(Epilobium palustre L.)

är ett(eller genom nyskott tu-)årig, men bibehåller (och ökar) sig längre medelst under sommaren utvecklade långa och smala rot- (eller gren-) skott, hvilka sluta med en ovalrund, köttig, 4-radigt tegellagdt-småbladig knopp (bladrosett), som slutligen lossnar och nästa år bildar ett nytt stånd. Också denna art varierar mycket till storlek (5—15 tum eller mera), blad (1—5 linier breda, 1—3 tum långa), beklädnad m. m. Stjelken är småluden, alldeles trind (utan bladränder), vanligen icke mycket grenig eller nästan enkel. Bladen äro lansettlika eller jemnbreda med nästan vigglik bas, helbräddade eller glest och svagt tandade, merendels glatta och på undre sidan glänsande. Blommorna äro blekröda (stundom hvita), små, deras knoppar hängande. Märket är nästan helt.

Växer i kärr, på våta ängar och sötvattens-stränder, vid källdrag, dammar och diken (allm.). — Blommar under Juli och Aug. (till medl. Sept.); mognar i Aug., Sept. — Förekommer i Lappland och norra Sverige med smalt-jemnbreda blad. — Utbr. Europa undant. Portugal, Corsica, Sardinien, Grekland, Turkiet; Algerien, Canariöarna, Caucasien, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika; på Island.

* E. lineare Mühlenb., som mycket liknar en mindre, smalbladig Kärrduna (bladen alldeles jemnbreda), växer endast i fjelltrakterna.

8. Fjelldunan

(Epilobium alpinum L.)

är mångårig med nästan trådlik, krypande rotstock, har trind, tvåradigt-luden, nästan enkel stjelk, nästan ovala eller -äggrunda, svagt

tandade eller nästan helbräddade, glatta blad och blekröda (sällan hvita) blommor med nästan helt märke; fröhusen äro vanligen glatta (hos de andra arterna, utom E. lineare, äro desamma småludna), tjockare upptill.

Växer på fuktiga ställen i fjellen och i några norra Sveriges (Ångerm., Helsingl.) bergstrakter. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Europas alper och högre berg eller alpartade trakter (undant. Portugal, Sicilien, Sardinien, Turkiet); i Caucasien, N. Amerika; på Island.

Omvexlar till storlek (2—10 tum) och växt och utgör egentligen, såsom man vanligen antager, två särskilda arter:

E. origanifolium Lam., merendels upprät och omkring 5—7 tum hög, med äggrunda, spetsiga, mera tandade blad; växer mera nedom fjellen, helst vid källor och bäckar.

E. alpinum L. Fl. Suec., vanligen m. e. m. tryckt till marken (lågväxt) eller uppkrökt (större), med ovala eller smalare, trubbiga, nästan helbräddade blad; växer mest högre upp på fjellen; var. med hvitludna fröhus (ↄ: E. sudeticum Beurl.).

Fjelldunan är en sällskaplig växt, som icke sällan bildar vackert gröna, stundom i rosenrödt dragande mattor. Linné, som anmärkte den i Lappland, beskrifver underarten E. alpinum helt kort i sin Flora Lapponica (n. 150). Wahlenberg omtalar den närmare i sin, och i Svensk Botanik skildrar han, till Læstadii teckning, båda underarterna. Sednare framställdes och beskrefvos både dessa och E. lineare af Lindblom i Phys. Sällsk. Tidskr. 1838 och Andersson i Botaniska Notiser för 1844, hvarest också Fries och Lindblom meddelade anmärkningar om sagde arter.

* Gultraven (Oenothera biennis L.). Förv. på åtskilliga ställen i södra och medlersta Sverige.

2. Circæa L.

Foderbrämet tudeladt. Kronan 2-bladig (bladen bredt-omvändt-hjertlika). Ståndare 2. Frukten nötartad, (1—) 2-rummig, (1—) 2-frōig, nästan päron- eller klubblik, krokhårig (liten). — Mångåriga örter med krypande rot (stock), motsatta, tunna blad och små hvitröda eller nästan hvita blommor i uppräta klasar.

1. Stora Hexörten
(Circæa lutetiana L.)

blir vanligen omkring 10—15 tum hög, är upprät, temligen mörkgrön, m. e. m. småluden, och har äggrunda eller stundom något

hjertlika, spetsade, svagt och glest tandade, nästan glanslösa blad, hvilka äro stadigare och mindre genomskinliga än hos de båda andra arterna. Foderbladen äro gröna eller, särdeles invändigt, rödaktiga. Frukterna äro nästan päronlika, nära $1\frac{1}{2}$ linie långa.

Växer i lundar och skogar i södra Sverige (temligen sälls.), mest i Skånes bokskogar. — Blommar i Juli (, Aug.). — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Sicilien, Grekland; i Caucasien, Siberien, nordligare Amerika.

LINNÉ upptäckte denna art, som svensk, vid Hunneberg och beskref den i sin Vestgöta-resa. Redan LOBELIUS (1581) kallade växten Circæa lutetiana.

* C. intermedia Ehrh. är vanligen 8—12 tum hög, nästan glatt, och har hjertlika, spetsade, starkt-tandade, glänsande blad; foderbladen äro hinnartade, i spetsen rödaktiga; frukterna nästan päronlika. Växer sälls. i bokskogar i Skåne (och Halland), på fuktig mark, och blommar i Juli, Aug. — Retz. suppl.

2. Lilla Hexörten
(Circæa alpina L.)

är mycket späd, endast 3—8 tum hög, glänsande glatt, blekgrön, med svaga, rödaktiga, vattiga och uppsvälldt-ledade stjelkar (eller grenar). Bladen äro hjertlika, kort spetsade, starkt tandade, svagt-hårkantade. Foderbladen äro hinnartade, hvita och röda. Kronbladen mycket små, i knoppen blekt rosenröda. Frukterna äro klubblika, knappt $\frac{3}{4}$ linie långa.

Växer i fuktig skogsmark och i skuggrika, fuktiga lundar, icke sällan vid multnande trästubbar, vid skuggiga bäckar och berg, på mullrik mark (svartmylla). — Blommar i Juni, Juli (och Aug.); börjar mogna med Aug. — Utbr. Europa undant. Holland, Portugal, Spanien, Sicilien, Sardinien, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, nordligare Amerika.

Denna art upptages redan i Rudbecks Hortus, 1685 (Circæa suecorum minor) och Celsii Catalogus, 1732 (Circæa minima Col.); dock lärer FUIRÉN förut (1623) anmärkt den i Halland.

Circæorna äro egentliga skuggväxter; deras späda byggnad tål icke att utsättas för solens strålar. De älska skogens skugga och en mullrik mark, äro genom sina krypande rötter sällskapliga, och uppträda mest med talrika stånd. Deras känslighet för ljuset visar sig i den olika riktning, som deras blad och grenar kunna antaga efter dettas olika styrka. Under mognaden sänka sig blomskaften; de äro, liksom bladen, ledade till axeln.

* Sjönöten (Trapa natans L.) har växt i några sjöar i östra Småland, men är icke funnen på detta århundradet. Den sista botanist, som sett den växande, var LILJEBLAD; han såg den i Sulagångsjön (Misterhults socken). WALLMAN sökte den förgäfves 1829, men fann toma nötter.

LVII. HALORHAGEÆ.

1. Myriophyllum L.
(Kammblad, Vattenslingor).

Sambyggare. Ståndarbl. foder 4-deladt; kronan 4-bladig (flyktig); ståndarne (4—)8, med nästan jemnbreda knappar. Spirbl. foderbräm mycket litet, 4-deladt, deras kronblad inga eller otydliga, tandlika. Märken 4, korta men stora, vårtigt-håriga. Frukten 4-rummig, 4-fröig, slutligen delbar i 4 smånötter. — Mångåriga vattenväxter med ledade stjelkar, kretsvisa, kammlikt-delade blad; blommorna i bladvecken eller i bladlösa, glesa ax, hvilka vid blomningen höja sig något öfver vattnet; ståndarblommorna sitta upptill.

1. Axkamman
(Myriophyllum spicatum L.)

är nästan smutsgrön eller något rödaktig, slankig, med borstlikt delade blad. Blommorna i små kretsar, hvilka bilda bladlösa, raka ax; de nedre skärmbladen äro inskurna och omkring lika långa som blommorna; de andra kortare och helbräddade. Kronbladen äro klolösa. Ståndarknapparne, innan de uppbrista, röda. Märkena alltid röda. Frukterna äro smärre och mindre köttiga än Kretskammans.

Växer mest i renare (men stillastående, icke rinnande) vatten, såsom större eller mindre sjöar. — Blommar hela Juli; mognar under Aug. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Canariöarna; Caucasien, Siberien, Canada; Island.

Frankenii Speculum upptager Axkamman under benämningen Foeniculum aquaticum (Vatten-Fenkol).

* Myriophyllum alterniflorum DC. är finare och spensligare än de båda andra arterna, har hårlikt delade blad och blommorna i nederst bladigt, i början krökt ax, som upptill har vexelvisa ståndarblommor och nedtill kretsvisa (2—3) spirblommor; skärm- och kronblad som hos Axkamman. — Växer i sjöar (större och mindre), åar och bäckar; blommar i Juli, Aug.; mognar i Aug.

2. Kretskamman
(Myriophyllum verticillatum L.)

är merendels mera klargrön än de båda andra arterna, och i allmänhet gröfre, stadigare och rakare än Axkamman, har borstlikt (smalt-jemnbredt) delade blad, och alla blommorna kretsvisa med m. e. m. bladlika skärmar. Kronbladen äro kloade; ståndarknapparne gula. Frukterna nästan dubbelt större än Axkammans.

Växer i dyiga kärr och sjöar, diken och andra stillastående vatten (inom norra Sverige anmärkt endast på ett par ställen i Helsingland och Ångermanland). — Blommar mest under Juli. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Corsika, Sardinien, Grekland, Turkiet; Algerien, Caucasien, Siberien,N. Amerika; Island. — Skärmbladen omvexla än stora och alldeles bladlika, än knappt längre än blommorna, så att dessa bilda ax (ɔ: M. pectinatum DC.).

Kretskamman har ännu i andra upplagan af Linnés Flora Suecica blott ett enda växställe: Kungsängen vid Upsala.

Man torde kunna säga att vattnen ha sina skogar och ängar lika väl som den torra marken. Kammbladorna äro bland de växter, som mest bidraga att bilda dessa undervattens-ängder, i hvilka talrika mollusker och vatten-insekter tillbringa sina dagar. De många, kretsvis ordnade, med luft fyllda tomrum, som dessa växters långa och greniga stjelkar hysa i sitt inre, göra att de med lätthet uppbäras af vattnet, som omger dem. Också bladens byggnad bidrager att hålla växten uppe. — Kammbladorna uppträda stundom så talrikt, att de nästan täcka vattnet; detta händer isynnerhet med Axkamman och Kretskamman. Ståndarmjölet (pollen) är hos dessa växter så ymnigt, att vattnet omkring de nyss utslagna blommorna stundom blir liksom inpudradt dermed. De öka sig mycket genom knoppar, hvilka äro rödaktiga, lossna och slå rötter i dyn (nästan som hos Utricularia och några andra vattenväxter). Dessutom kunna de öka sig genom gren- eller stjelkstycken. Det är således mindre underligt om Kammbladorna förekomma i stora massor.

2. Hippuris L.

Blommorna (åtminst. till största delen) tvåkönade (ståndaren saknas stundom). Fodret otydligt. Krona saknas. Ståndare 1; knappen nästan njurlik; dess rum omsluta märket något i början. Märket långt-syllikt, beklädt med små uppstående hår. Frukten en liten 1-fröig skalnöt.

1. Hästsvans-örten
(Hippuris vulgaris L.)

Mångårig med temligen långt krypande, slät, hvitbrun, skör och svampig rotstock och trinda, mångledade stjelkar, hvilka inuti äro pipiga genom kantiga, i 2 eller 3 kretsar utom hvarandra ställda gångar. Bladen äro talrika, merendels alldeles eller syllikt jemnsmala; de sitta i kretsar kring de något inknipta stjelklederna, vanligen 6—12 kring hvarje led; de nedersta ledernas blad äro längst ($\frac{3}{4}$—1 tum), de andras smånigom kortare. Blommorna sitta ensamma i bladvecken; de äro helt små och grönaktiga med blekröd, relativt stor ståndarknapp och hvitt (genomskinligt) märke. Men vanligen äro endast de öfre blommorna tvåkönade och de nedre spirblommor. Frukterna äro små, ellipsoidiska, brun- eller rödgröna.

Växer mest i kärr, bäckar och diken, i vikar, på sjö- och åstränder, uti eller invid vattnet, helst på dybotten och i stillastående vatten. Den är då i allmänhet sådan vi nyss skildrat densamma, och har 5—10 tum hög, upprät och enkel stjelk (eller stjelkar). Men då den växer längre ut i mera rinnande bäckar och strömmar, blir den slankig och flytande, lång, tunn och långbladig, icke sällan grenig, då nästan alltid utan blommor. Och på Östersjöns nordligare stränder bildar den en märklig varietet, som har nära lansettlika eller bredare blad, nästan endast 4 eller 5(—8) i hvar krets (H. tetraphylla L. f. suppl. 1781. H. lanceolata Retz. fasc. obs. III. 1783. H. maritima Hell. 1786). — Blommar i Juni och Juli; mognar under Juli, Aug. — Utbr. Europa undant. Portugal, Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika; på Island; vid Magellanska sundet.

Hästsvans-örten ådrager sig lätt uppmärksamhet genom sina talrika blads utseende och ställning; vid hastigt påseende har den en slags likhet med vissa Fräken- (Equisetum-) arter (ɔ: Equisetum palustre etc. Bauh.), eller med en liten gran, hvadan den ock benämnes V a t t e n g r a n (Kärrgran, Limnopeuce Cordus). För sina leder får den dessutom heta L e d g r ä s, L e d ö r t. Den sällskapar gerna med Blomvass, Svalting och andra vattenväxter. — Den varietet, som växer på Bottniska Vikens kuster, har ett ganska eget utseende: kort och stadig, med bredare blad, de nedre bredt, några nästan omvändt-äggrundt-,vigglika, rundadt-trubbiga. Den upptäcktes vid Åbo af "Cl. D. Schulsen" enligt RETZIUS, hvilken erhöll den genom SPARRMAN och tecknade den cit. st. HELLENIUS utgaf 1786 i Åbo en Dissertatio de Hippuride, i hvilken han beskrifver samma växt under namnet H. maritima.

LVIII. POMACEÆ.

1. Pyrus L.

Stiften 5. Frukten 5-rummig; rummen tunnt-broskartade, vanligen 2-fröiga. — Träd med hela blad, hvilkas kanter äro inrullade under knopptillståndet; blommorna qvastvisa, stora och vackra. De nya rötterna bildas, enligt Dir. Stenbergs iakttagelser, om hösten, 10—15 dagar innan trädet fäller sina blad.

a. Stiften sammanväxta nedtill. Frukten intryckt i båda ändarna eller åtminstone i den nedre eller basen (ɔ: äpple). Malus T.

1. Åpleträdet
(Pyrus Malus L.)

eller, såsom det vildväxande kallas, Skogs- eller Vildapeln, är ett medelstort eller litet (10—15 alnar högt), stundom busklikt, men starkt och stadigt träd med temligen utbredd krona, hvars yngsta grenar icke sällan äro torn (tagg-)spetsiga. Barken är rödgrå och brister i tunna stycken, hvilka slutligen lossna. Veden är hård och mörk. Bladen äro äggrunda (men med kort spets), nästan elliptiska eller -ovala (basen icke sällan något hjertlik), men också rundade eller omvändt-äggrunda, trubbsågade, skrynkliga, (nästan) glatta eller under m. o. m. håriga; deras skaft omkring dubbelt kortare än skifvan. Blomqvastarna äro vanligen flocklika (ɔ: mycket kort skaftade), 3—6-blommiga. Blommorna något välluktande, innan de utslå nästan rosenröda och ganska vackra; äldre bli kronbladen hvita och på undre sidan m. e. m. blekt-rosenröda. Frukterna äro m. o. m. runda, hos den vilda växten små, obehagligt sura, stundom besk eller sötaktiga, alltid kärfva (Suräplen, Besksäplen, Sötäplen).

Växer på skogs- och ängsbackar, i lundar och skogsängar, på berg, i södra och medlersta Sverge. Odlas dessutom allmänt i många varieteter. — Blommar i slut. Maj eller börj. Juni, något sednare än nästa art; mognar i Aug., Sept. — Bladen utslå samtidigt med blommorna. — Förekommer stundom (såsom i Skåne) med på undersidan ulligt-ludna blad. — Utbr. hela Europa undant. det allra nordligaste (och Grekland); i Caucasien.

Åpleträdets ved är stark och hård, så att den lemnar godt, särdeles för vagn- och blockmakare tjenligt, virke. Bark-extraktet skall vara hvad man i medicinen kallar antiseptiskt (motverkande röta).

Mellanbarken färgar gult. Bladen ätas af boskapen, äfven torra. De många odlade äplesorternas flerfaldiga användning torde vara bekant och hörer dessutom icke hit. Vildäplen rekommenderas mest till ciderberedning. Cidern är en smaklig och helsosam, vinartad dryck ("äpelvin"), och erhålles genom den utpressade saftens jäsning. Svensk Botanik berättar att i Herfordshire i England, på en trakt af omkring 1½ svensk quadratmils vidd, inom ett år bereddes 50,000 stora fat cider af vildäplen. Af den omogna frukten kan bränvin destilleras och ättika bryggas. — Trädet skadar icke, åtminstone icke omedelbart, gräsväxten, så att det kan planteras på ängar o. a. Bien besöka särdeles gerna dess blommor.

Liksom nästan alla till denna vackra ordning hörande växter, bidrager också Äpleträdet mycket till ett landskaps försköning under våren, då dess nyss utslagna, talrika, hvitröda rosblommor prunka bland unga blad. Dess blomning sammanfaller med Pionens och Narcissens och med Askens bladspríckning, och Pomonas blomsterrad, som börjar, samtidigt med Tulpanen och kring medlet af trädens löfsprickning, med Prunus-arterna (Hägg, Kersbär, Fogelbär), slutar med Pyrus-arterna (Päron, Äple) : L. — Malus var hos romarne (Virgilius) benämningen på äpleträdet, hvadan dess nuvarande artnamn.

b. Stiften alldeles fria. Frukten icke intryckt i nedre ändan (basen) och der vanligen smal (ɔ: päron). Pyrus T.

2. Päronträdet

(**Pyrus communis** L.)

blir ett temligen stort (i medeltal 15—20 alnar, men också större), äldre något vresigt, träd med, åtminstone yngre, något smal och spetsig krona; i vildt tillstånd har det torn-(tagg-)spetsade smågrenar. Barken är gråbrun och sprickig. Veden rödaktig, ganska hård (hårdare än Äpleträdets). Bladen, hvilka unga vanligen äro småludna, bli slutligen, utom i kanterna (och under), glatta; de äro äggrunda eller nästan elliptiska, spetsade eller stundom nästan trubbiga (basen ofta något hjertlik), helbräddade eller svagt sågade, ofvanpå släta och glänsande; deras skaft icke sällan nära lika långa som skifvan. Kronbladen äro rent hvita. Frukterna, hvilka hos det vilda trädet äro små, hårda och kärfva, ha vanligen smal (mera sällan rundad, men icke intryckt) bas. — Enligt Dir. Stenberg har Päronträdet nästan lodrät rot med snedt nedgående grenar (men kan också sakna pålroten).

Växer på steniga backar, i skogar, lundar och hagar, i södra och medlersta Sverige. Odlas också mycket och i många varieteter. — Blommar i slut. Maj eller börj. Juni, något tidigare än Äpleträdet; mognar i vilda tillståndet sent (men några odlade varieteter äro tidiga). — Utbr. Europa undant. det nordligaste (och Turkiet); i Caucasien. — På Sicilien blomma Pyri redan vid medlet på April eller tidigare. Förf. har i sin dagbok för 1844, den 8 April antecknat för Messina: "Pyri blommade i trädgårdarna som bäst."

Med sina rent hvita blommor jemte de släta och glänsande bladen, är Päronträdet ett ganska vackert träd. De odlade päronslagens användning är, såsom bekant, vidsträckt. Men i vilda tillståndet är trädets frukt liten, hård och icke ätbar rå; kokad skall den, bland allmogen, nyttjas i välling. Deremot lärer den vara ypperlig vid svingödning och då kunna ersätta ållon. Väl mogen och krossad, kan den bra användas vid bränvins-bränning. Mesta uppmärksamhet förtjenar likväl vårt vilda Päronträd för det goda virke, som det lemnar, isynnerhet som trädet kan bli ganska gammalt och stort. Virket är nemligen både hårdt, tungt, fint och vackert ådrigt, på samma gång som det är lätt att arbeta och bra låter polera och betsa sig. Det är derföre omtyckt och begagnas mycket af svarvare och snickare. — Päronträdet skadar icke eller gräsväxten.

Fries anmärker (i Novitierna) att endast en varietet, som har alltid glatta päron och blad, de sednare nästan runda, kan anses verkligt vild, liksom Surapeln, som har alldeles glatta blad och äplen, är det egentligen vilda Äpleträdet. De mesta "vilda" Äple- och Päronträd vore således endast att betrakta såsom urartade från odlade sorter (en mening som redan Retzius hyste). Så har man också af andra kulturväxter, t. ex. Vinbär, Palsternacka, å ena sidan en motsvarande vild stam, och å den andra en urartad, som likväl icke återgår till den ursprungliga utan bibehåller sig ehuru på ett eller annat sätt förändrad (urartar till en ny varietet, olika den ursprungliga vilda). Bland växterna, som bland djuren, påtrycka yttre villkor (momenter) sin prägel, hvilken, en gång antagen, icke kan utplånas utan endast förändras. (Fr. Nov.).

2. **Sorbus** L.

Stiften mest 3 (2—5). Frukten (bärlik) omkring 3 (2—5)-rummig; rummen hinnaktiga (mjuka), 1—2-fröiga. — Träd med knipp- eller qvastvisa, hvita blommor; bladen dubbelvikta och veckade i knoppen.

1. Rönnen
(Sorbus aucuparia L.)

blir vanligen ett medelstort (eller mindre), temligen smärt träd med utstående och temligen (hos gamla träd mera) slaka grenar. Roten är (enligt Dir. Stenberg) delad i nästan vågräta grenar, ɔ: svag pålrot. Barken är slät, gråaktig. Bladen äro alldeles parbladiga, med uddblad, 4—6-pariga; småbladen nästan lansettlika, hvasst sågade, under bleka, småhåriga eller slutligen glatta; strax de utslå äro de (liksom knopparna) rödgrått silkesludna. Blomknippena äro mycket greniga och icke sällan öfver handsbreda; de lukta starkt bittermandel. Frukterna ("rönnbären") äro mindre än hos de andra arterna (ärtstora), nästan klotrunda, skarlakansröda; deras kött är saftigt, mycket surt.

Växer i skogar, hagar och lundar, på skogsängar, isynnerhet i bergstrakter eller på bergig, grus- eller stenbunden mark (allm.), och planteras dessutom mycket vid vägar, byar och gårdar. — Blommar i (Maj,) Juni; mognar i Sept., Oct. — Bladen utslå (i medl. Sverige) vid medl. Maj. I Lappland, särdeles nära fjellen, äro enligt Wahlberg (V. A. Förh. 1844), bladen glatta och glänsande redan strax de utslå. — Trädet växer temligen fort till 20:de året, men stadnar sedan merendels i växten, torkar i toppen och blir sällan mer än 50 eller 60 år gammalt. — Utbr. Europa undant. Portugal, Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien; på Grönland, Island.

Rönnbär anses verksamma mot skörbjugg och berömmas mot stranguri och njursten, hvarvid de kunna användas kokta till mos eller ätas råa några gånger om dagen under en längre tid. Torkade bli de angenämare till smaken och tjenligare till syltning. Saften, som är mycket rik på äplesyra, ger cider och ättika, och kan i många fall nyttjas i st. f. citronsyra. Innan de blifvit "frostbitna" äro rönnbären kärfva och sammandragande. "Svin kunna gödas med rönnbär, isynnerhet om potates eller något säd tillblandas." Många foglar, särdeles orrar, sidensvansar, domherrar, trastar, äta dem begärligt; höns o. d. äfven gerna under vintern. Rönnbär duga ock bra vid brännvinsbränning. — Bladen äro goda till vinterföda åt boskap. Barken är rik på garfämne. Veden är hvit och lemnar ett temligen hårdt och segt virke, som nyttjas till åtskillig slöjd. — Trädet växer temligen fort (s. o.) och skadar ej gräsväxten; det trifves bäst i lera, som är blandad med sand och svartmylla, men växer dock icke illa på steniga backar o. d., der det således med fördel kan planteras.

Detta allmänt bekanta, riktigt nordiska träd, tror man under hedendomen varit föremål för flera slags vidskepelser. Visst är att det ofta omtalas i allmogens sagor. Och ännu anser den "Flygrönn", d.

v. s. sådan Rönn, som — sådd genom foglar — uppväxt på tak, murar, bergväggar och andra mindre tillgängliga ställen, äga en på flera sätt underbar kraft, bland annat såsom slagruta till förborgade skatters upptäckande. Med Flygrönnens bistånd skall man ännu på Gotland tro sig vinna seger i täflingsleken m. m. (Dybeck).

Ehuru Rönnen aldrig uppnår någon betydligare storlek, blir den likväl alltid en prydnad för våra bergiga skogar. Först i Maj eller Juni öppnar den sina stora knoppar, inom hvilkas ludd blad och blommor legat skyddade under vintern. Då utveckla och utbreda sig de unga, väl sammanvikta bladen, utväxa de hvita, något gulaktiga blomknippena, och då är sommaren snart inne — claudit agmen Pomonæ säger Linné om trädet. — Kring blomknippena svärma skogens insekter och några t. o. m. tillbringa på dem, under sömn, natten. De talrika blommorna efterträdas af nästan lika många "bär", hvilka först äro gröna, men mot hösten gulna, sedan bli brandgula och slutligen rent röda. De klarröda "bärklasarna" bryta sig då utmärkt bra mot trädets lätta, mörkgröna bladverk och äro icke sällan så talrika, att grenarna som bära dem, nästan svigta. Och ehuru bladen affalla, qvarsitta likväl "bären" till större delen, till prydnad åt trädet och mat åt foglar (såsom trastar och sidensvansar) under vintern. Hvad dessa lemnat, faller till marken, och slutligen återstå endast de tomma knippgrenarna, som burit dem. — Linné karakteriserar Rönnen sålunda: ett träd, som icke blir gammalt, icke låter bra klippa sig, om våren och hösten gladt, under sommaren sorgligt. I Lappland iakttog han en gång huru, då en kall nordan blåste, rönnarnas blad rodnade, då de hos aspar, björkar och pilar bleknade. Trädet är allmänt i Lapplands lägre trakter.

Redan hos Cordus (1561) heter Rönnen Sorbus aucuparia, emedan bären användas till lockbete vid fogelfångst (aucupia). Dybeck tror ordet Rönn sammanhänga med röd (rönna = rodna Westm.). I Götarike lärer namnet vanligen vara Runn.

Enligt Dir. Stenbergs iakttagelser bildar Rönnen nya rötter om hösten, 10—15 dagar före bladfällningen. Frön, som sås om hösten, uppkomma vanligen endast till en liten del våren derpå, de öfriga först andra våren (så att de ligga två vintrar i jorden).

2. Oxelrönnen

(Sorbus fennica Kalm)

liknar till utseendet i allmänhet Rönnen och blir ett medelstort eller mindre träd med temligen svaga grenar, hvilka bilda en smal krona. Bladen äro parbladigt delade (1—2-pariga) vid basen, men upptill en-

dast m. e. m. parskurna, sågade, under gråludna, icke sällan nära 4 tum långa. Blomknippena äro mycket och tätt greniga. Frukterna lära vara något större än hos den vanliga Rönnen och mindre sura, snarare sötsura (ɔ: Rosl. Suroxel).

Växer på steniga skogsbackar och på ängar i Stockholms-skären och Roslagen, på Gotland och vid Marstrand. — Blommar i (Maj,) Juni. — Utbr. Finland, Sverige, Norge, ön Arran vid Skottland, Thüringen, Steyermark, Banatet, Dalmatien.

Oxelrönnen står, såsom namnet antyder, midt emellan Rönnen och Oxeln, till bladen mera liknande den sednare, till bären mera den förra. Detta synes också af de båda olika namn den erhållit allt efter som man tyckt den likna mera det ena eller andra trädet ɔ: Finsk Oxel eller Finsk Rönn. Trädet blef först bekant genom Kalm, som anmärkte det vid Åbo och skickade blad deraf till Linné, hvilken upptog växten i andra upplagan af sin Flora Suecica såsom Cratægus Fennica Kalmii (var. γ under Cratægus Aria), varande den då känd endast som finsk. I bihanget till sin Fauna Suecica (ed. II. 557) kallar han den Cratægus hybrida och upptager den också för Gotland (J. P. Falk). I Species (1762) ställer han den på sin vederbörliga plats i slägtet Sorbus (ɔ: S. hybrida). Men då hybriditeten här är endast hypotetisk, kan man gerna, med Fries, återtaga Kalms namn i Flora Fennica (1756).

3. Oxeln

(Sorbus scandica Fr. — Cratægus Aria α scandica L. am.)

blir ett medelstort eller stundom temligen högt träd med slutligen något bred krona. Roten både tränger djupt ned och utbreder sig åt sidorna. Barken är yngre slät, mörkbrun; bastet blekgrönt. Bladen äro äggrundt-ovala eller nästan (bredt) elliptiska, grundt-parskurna och ojemnt-sågade, under gråaktigt-ulliga, ovanpå mörkgröna, omkring 3 (2—4) tum långa och $1\frac{1}{2}$—$2\frac{1}{2}$ tum breda; skaftet är omkring tumslångt. Blomknippena äro qvastlika, handsbreda, nederst bladiga. Frukterna ("oxelbären") äro ellipsoidiska, röda; deras kött är mjöligt, sötaktigt. — På skott och telningar äro bladen vanligen djupt parskurna, nästan liknande Oxelrönnens.

Växer på skogsängar och -backar, i lundar, helst på bergig mark, i södra och medlersta Sverige (men i Skåne icke säkert vild). Dess bästa hem är östra Smålands högland, der den bildar hela små skogar (Fr.). Planteras dessutom icke så sällan vid byar och gårdar, och som sådan förekommer den längre mot norden. — Blommar i Juni (omkring midsommar); mognar Sept., Oct. — Utbr. nästan in-

skränkt till Skandinavien, Sudeterna och några Frankrikes berg, men är i Norge ringa och i Danmark endast Bornholm.

Oxeln växer något långsamt och kan stundom, särdeles der den står skyddad, bli ganska gammal och stor. Dess ved är hård och lemnar ett både vackert och varaktigt virke, ju äldre dess hårdare och bättre, såsom till hjulaxlar och -ekar, kuggar, valsar, trissor och block. "Bären" äro ätliga, om också icke någon särdeles läcker spis. De lemna näring åt en del foglar och äro dessutom på flera sätt användbara. Torkade och malda till mjöl äro de, blandade med annat mjöl, ett ganska godt nödbrödsämne. Vidare kunna de kokas till sirup, mos och gelé. På krossade och kokade oxelbär kan man, liksom på enbär, brygga ett helsosamt dricka. De kunna också torkas för att under vintern begagnas till sådan brygd. Af en tunna torkade oxelbär har man fått en tunna öl och derjemte svagdricka. De lemna också bränvin. Med mäsken kan man sedan göda svin, och oxelbär äro alltid en ypperlig svinmat och gifva ett godt fläsk. Trädet är således nyttigt, hvartill kommer att det icke skadar gräsväxten och bär nästan alla år, ehuru hvartannat år mindre. — Frön, som sås om våren, ligga minst ett år innan de uppkomma, men sår man dem samma höst som de mognat, gro de, åtminstone till en del, våren derpå. Blommorna ha stark lukt, nästan som Elggräs. — Enligt Dir. Stenbergs iakttagelser bildar Oxeln, liksom Rönnen, nya rötter om hösten, 10—15 dagar före bladfällningen.

Såsom vi ofvan sett, är Oxeln ett egentligen skandinaviskt träd. Benämningen scandica (Cratægus etc.), som O. CELSIUS tillade detsamma i sin Catalogus (1732), var således ganska lyckligt vald. I Flora Lapponica har LINNÉ arten ren, men i sednare arbeten förenade han den med nästa. FRIES (i Flora Hallandica) både återställde arten och upptog den i dess rätta slägte. Då Hvitoxeln (nästa art), såsom en mera norsk art, får namnet Norsk Oxel, liksom Oxelrönnen såsom egentligen finsk får heta Finsk Oxel, tillkommer vår vanliga Oxel med skäl benämningen Svensk Oxel. Både dess egentliga hemland och dess utseende äro midt emellan de båda andras!

4. Hvitoxeln

(Sorbus Aria Cr. — **Cratægus Aria** β L. suec.)

blir ett mindre träd eller en större buske, med brun bark, och har omvändt-äggrunda eller vigglikt-ovala, nästan dubbelsågade men vid basen helbräddade, temligen läderartade, under alldeles hvitludna, endast omkring 1½ tum långa blad på korta och stadiga skaft. Frukterna äro

deremot större än hos de andra arterna, söta och röda. — Roten går djupt ned och utbreder sig också mycket åt sidorna.

Växer på bergsbackar och klippor i Bohusskären, på Dalsland (ett par ställen), Kullaberg i Skåne och på Gotland och Gotska Sandön. — Blommar i (Maj,) Juni; mognar i Sept., Oct. — Utbr. Europa undant. Holland, norra Sverige, Lappland, Finland, norra och medlersta Ryssland; i Caucasien, Armenien (t. ex. berget Ararat), södra Siberien.

Hvitoxeln är en ganska vacker art och utmärkt isynnerhet genom sina blad, hvilkas silfverhvita undersidor, särdeles då starkare vind sätter dem i rörelse, göra en ypperlig verkan mot de mörka öfversidorna eller mot andra dystrare träd. Också de glänsande-röda frukterna äro en prydnad, för att icke nämna den något gulaktigt hvita blomdrägt, som arten har gemensam med sina samslägtingar. Frukterna kunna troligen användas på samma sätt som Oxelbär. Således kan Hvitoxeln nog förtjena odling. På grusblandad lera med torrt läge växer den bäst. Den är allmännare i Norge, hvadan den i Sverige icke sällan kallas Norsk Oxel. Genom Linnés vestgöta-resa blef Hvitoxeln först känd som svensk; han anmärkte den vid Bohus (enda växstället i hans Flora Suecica). Vid Visby upptäcktes den af D:r Kolmodin (Wikstr. Vet. Ak. handl. 1824).

3. **Cratægus** L.

Stift 1 eller 2 (—3). Frukten 1- eller 2-(—3-)rummig; rummen benhårda, 1-fröiga. — Bladen tegellagda och veckade i knoppen.

1. Hagtorns-busken
(Cratægus Oxyacantha L.),

som stundom blir ett litet (4—5 alnars) träd, har talrika, hårda, utspärrade och med starka (torn-) taggar väpnade grenar, omvändt äggrunda, 3—5-flikiga och sågade, nästan glänsande mörkgröna blad samt flocklikt-qvastvisa, talrika, täcka, starkt luktande blommor. Fodret är nästan skållikt, med klocklik pip. Kronbladen äro nära kretsrunda, skåliga, rent hvita. Ståndarknapparna rosenröda. Stiften glatta. Frukterna ("stenbär") äro nästan klotrunda eller ellipsoidiska, täckta med den smalare bädden (disken), röda och glänsande; deras kött är något beskt, mjöligt. — Enligt Dir. Stenberg har Hagtornet en svag och kort pålrot med nästan vågrätt utbredda grenar och bildar nya rötter 18—20 dagar innan det fäller bladen.

Växer på öppna bergs- och ängsbackar, i lundar och hagar, helst på stenbunden mark, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Maj,) Juni; mognar under Aug. eller sednare och frukterna qvarsitta

till nästa år. — Omvexlar med nästan pardelade blad. — Utbr. hela Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien, Orienten, Barbariet. På Sicilien blommar Hagtornet redan mot slut. Mars. — Utgör egentligen två arter:

Spetshagtorn (Cratægus monogyna Jacq.), som vanligare blir mera trädlik och mindre taggig, har större, spetsigt- och utstående-flikiga blad, och mest 1-stiftade blommor, hvilkas foderflikar äro nästan triangellika med smal, vanligen nedkrökt spets, — och

Rundhagtorn (Cratægus Oxyacantha Jacq.), med trubbigt flikiga (dock stundom än temligen spetsflikiga än nästan hela) blad och mest 2- (eller 3-)stiftade blommor, hvilkas foderflikar äro triangellika (med kort spets), nedkrökta (och långt skilda). Blommar omkring 14 dagar senare än den förra.

Bland våra buskar är Hagtornsbusken troligen den, som lemnar de bästa och varaktigaste häckar och lefvande stängsel. Den växer tätt, är starktaggig, mycket seg, ej nogräknad på jordmån, härdig, den tål både blåst, sol och köld och låter bra klippa sig. Den tycker om sandig mark, väljer backar och torra, öppna ställen, föraktar skuggiga och växer som bäst då den är som mest utsatt för vind och storm, hvarutinnan den öfvergår alla våra andra träd eller buskar, säger Linné (Frutetum Suecicum och Flora Suec.). Hagtornsbusken kan också lätt uppdragas till trädstam om den uppqvistas som ung. Veden är så hård och tät (gammal nästan som buxbom) att den kan nyttjas till kuggar, trissor i block, skrufvar m. m.; svärtad eller betsad liknar den ebenholz. Unga, raka telningar lemna vackra spatserkäppar. Barken färgar gult. Blommorna och späda bladen kunna nyttjas som thé. Frukterna ("stenbären"), hvilka äro hårda inuti (Blek. Horsabär = Hästbär), utgöra (kärnorna) näring för en del foglar vintertiden och kunna vid missväxt användas till nödbröd. Svin kunna ock bra gödas dermed. — Hagtornsbusken fortplantas lättast med stenbären. Fröen ligga två vintrar i jorden innan de gro.

Hagtornsbusken bör räknas till våra vackraste buskar, ja, den franske botanisten Lecoq är så intagen i den, att han tillägger den "alla fullkomligheter". Den har, säger han i sin mästerliga skildring, "en behaglig växt, smärta, ledigt utsträckta och ordnade grenar; dertill vackra och rent gröna blad, mot hvilka de täcka blomknopparne runda sig väl; slutligen blommor, rena som snön och välluktande, med de behagliga rundningarne förhöjda genom talrika, rosenröda ståndarknappar, hvilka bilda liksom en särskild krona i blomman". Säkert är att en i all tvånglöshet, i all sin styrka utvecklad och i bästa blomning stående Hagtornsbuske är bland det vackraste man kan se, men kan-

ske mest der dess både med utslagna blommor och knoppar prydda grenar sträcka sig ända ned till marken "och tillåta Myosotis blanda sina himmelska blommor bland de glänsande bladen och Smörblomman öppna sina guldskålar midt i det hvita törnets blomkransar". "Då man betänker de tusentals blommor, som täcka en hagtornsdunge, de tallösa kronblad, som öppna sig och affalla, dessa oräkneliga ståndare, som utsprida massor af frömjöl (pollen), dessa så friska och kraftigt utvecklade blad, frågar man sig nästan huru det är möjligt att en så mäktig lifsverksamhet kan yttra sig i en sådan stillhet, utan minsta för oss förnimbart ljud". Helst bör man skåda Hagtornet, då det nyss börjat utveckla sina blommor och dessas hvita knippen liksom ligga på det friska, glänsande bladverket, "en vacker solskensdag, då insekterna surra på dess grenar och visa i dess blommor sina blänkande eller liksom emaljerade vingar, då den från främmande land återkomna fogeln besjunger i lunden sin seger och sin kärlek". Då förlåta vi det gerna dess taggar. Och skulle vi sedan det blommat ut, för någon tid glömma denna vårens härold, gör Hagtornet sig snart åter påmint genom den nya prydnad det ikläder sig i sina talrika röda "bär", hvilka glänsa bland de mörkgröna bladen och sitta qvar ännu sedan dessa längesedan affallit.

De äldste botanisterna benämnde Hagtornsbusken, för dess hvassa tornar, Oxyacantha, hvilket Linné, då han förde växten till Cratægus, bibehöll som artnamn. I sydligaste Sverige kallas den vanligen Haftorn, det danska Havetorn (Trädgårdstörne).

4. **Cotoneaster** Med.

Stiften omkring 3 (—5). Frukten 3(—5)-rummig; rummen benhårda, 1-fröiga, sinsemellan fria och upptill bara, täckta endast med det slutna och köttiga foderbrämet. — Bladen hela, i knoppen dubbelvikta.

1. Oxbärsbusken

(Cotoneaster vulgaris Lindl. — **Mespilus Cotoneaster** L.).

En lågväxt, vanligen 1 eller högst 2 alnars buske med smärta men sega, nedtill utbredda eller nästan krypande stammar eller grenar. Stammar och äldre grenar ha glänsande rödbrun bark; de unga grenarne äro gråa. Bladen äro nästan äggrunda eller ovala, helbräddade, under grå- eller hvitludna, icke tumslånga, strax de utslå silkesartadt hvitludna, men bli sedan mörkgröna ofvanpå. Blommorna äro små, nästan klocklika (slutna), och luta eller nästan hänga i eller vid bladvecken såsom korta, vanligen 2—3-blommiga (men också endast 1-blommiga) klasar. Kronbladen äro uppräta, små, hvita eller blekröda.

Den karpellerna vidväxta bädden (torus) når endast till omkring deras midt och innesluter dem således icke helt och hållet såsom hos de andra slägtena i samma ordning. Frukterna äro vanligen knappt så stora som mindre ärter och nästan tegelröda; deras kött är mjöligt.

Växer på berg, klippor och stenbackar, i steniga lundar, i södra och medlersta Sverige, i Herjedalen och (sälls.) Jemtland. — Blommar mot slut. Maj till medl. Juni eller längre; mognar under Juli och Aug. — Förekommer på åtskilliga ställen, isynnerhet vid kusten, med större, svarta och blådaggiga "bär" (* C. nigra Fr.); på strandklippor vid Varberg med gula bär (och smalare blad). — Utbr. Europa undant. Skottland, Irland, Holland, Portugal, Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Oxbärsbusken är den minsta bland våra Pomaceæ och saknar icke täckhet med sina grå- eller hvitludna blad och släta, bruna stammar samt de vanligen röda "bären". Blad och blommor utslå nästan samtidigt. De sednare äro meteoriska. Busken pryder bra de berg- och klippbackar, der den gerna bosätter sig, icke sällan på ställen, som knappt äro tillgängliga för andra än de foglar, som äta "bären". I sin Flora Suecicas andra upplaga beskrifver Linné Oxbärsbusken, men dess båda varieteter (underarter?) äro upptäckta i sednare tider, den svartfruktiga af Wahlberg (vid Göteborg), den gulfruktiga af Fries.

LIX. SENTICOSÆ.

1. SPIRÆACEÆ.

Frukt: 5—12, i en enkel krets ställda, 2(—6-)fröiga karpeller, hvilka (hos våra trögt) brista i innerkanten. Fröen hängande vid den sistnämnda.

1. **Spiræa** L.

Foderbrämet 5—7-deladt; pipen kort bägarlik eller nästan skållik. Kronan 5—7-bladig. Ståndarne omkring 20 (10 till många). — Mångåriga örter med brutet-parbladiga blad, vidväxta stipler och vipplikt qvast- eller knippvisa, talrika, hvita blommor (våra).

1. **Elgörten**

(Spiræa Ulmaria L.)

blir alnshög eller högre (stundom nära 2 alnar) och har kantig stjelk, starkt-tågig, grenig, rot, ständigt hvita, starkt välluktande blommor i

grenalstrande vippa och (samman) vridna, glatta fröhus. Bladen äro vanligen hvit- eller gråludna på undre sidan, mera sällan glatta och gröna eller blågrå; deras småblad ovalt-äggrunda, ojemnt-dubbelsågade, det udda 3—5 flikigt och större än de andra.

Växer på sanka ängar och betesmarker, vid bäckar och kärr, helst i skugga bland buskar, allm. — Blommar (slut. Juni,) under Juli till ini Aug., då den börjar mogna (men frukterna felslå icke sällan). — Utbr. Europa undant. Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien; på Island.

Liksom blommorna, ha också roten och bladen en aromatisk lukt (nästan orangeartad, märkbarare då de gnidas), hvadan benämningen Luktgräs. Att elgen tycker om växten säger oss dess, åtminstone i medlersta Sverige, vanliga namn Elggräs. Andra benämningar tyda på dess fordna användande till öl- och mjödkrydda: Ölgräs, Mjödört, Karört, Karsöta, och slutligen andra på växstället: Algräs (Rosl.), Kallgräs (Öland). Blad och rot tros vara maskdödande. Blommorna ha brukats som svettmedel, isynnerhet vid utslagssjukdomar; blandas de med thé, lärer detta få mandelsmak. Således har Elggräset ingen märkligare medicinsk användbarhet, ehuru dess starka lukt (kanske den starkaste hos våra örter) skulle kunna låta förmoda en sådan. På Gotland skall örten kallas Brake, troligen för stjelkarnes träaktighet (och skörhet) då de blifvit torra. — Numera användes växten nästan endast, men mycket allmänt, isynnerhet på landet midsommartiden (Vesterb. Johannis ört) och andra helgdagar, att för sin goda lukt och friska grönska strö på golfvet eller uppsätta på väggar o. d., också att skura byttor o. d. med (Byttegräs). Utom elgen, äta också geten, fåret och svinet örten begärligt, men hästen och kon icke. Bien besöka blommorna.

Med en viss stolthet reser sig Elgörten bland andra ängsörter och beherrskar med sina rika blomvippor de lägre växternas, såsom Göklysans och Kärrspirans, sparsammare blomning. Än uppträder den i större massor på de fuktiga ängsmarkerna, än står den utmed bäckar o. d. och följer dem in i skogen eller bland buskar. Dess rotstock är ledad och bildar hvart år en ny led under det att den äldsta dör. Bladen äro ganska vackert veckade och ådriga, de unga särdeles klargröna, deras skaft rosenröda. Dessutom ge de vexelvis större och mindre småbladen, jemte det stora udda, åt hela bladet ett täckt utseende. Nästan alla blommorna utslå på en gång, men dock knippenas medlersta tidigare än de andra, så att blomningen varar temligen länge. — Det var Elgörten, som hos Linné först väckte tanken på närmare iakttagelsers anställande rörande olika växters större eller mindre be-

gärlighet för våra husdjur. Han märkte nemligen under sin Dala-resa huruledes hästar, som gingo på bete, liksom valde bland örterna, lemnande somliga orörda. — I Clusii Historia (1683) heter växten Ulmaria, hvadan artnamnet.

2. Galtörten
(Spiræa Filipendula L.)

är fotshög eller något högre och har trind stjelk, långa, här och der knöllikt utsvällda, svarta rottågor, vipplikt-qvastvisa, hvita eller svagt gulaktiga, men i början och innan de utslå rödletta, välluktande blommor och raka, håriga fröhus. Bladen äro glatta och gröna på båda sidor; deras småblad nästan lansettlika, nästan kammlikt inskurna och sågade, det udda liknande de andra och icke större. Rotknölarna äro rundade eller ellipsoidiska, täta och köttiga.

Växer på torra (och magra), öppna ängar, ängsbackar och åkerrenar; allm. i södra och medlersta Sverige, särdeles i slättrakter. — Blommar i Juni, Juli; mognar vid medl. Aug. — Utbr. nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland); i Caucasien, Siberien, Algerien.

För sina om hösten temligen smakliga rotknölar kallas denna växt stundom (såsom i Upland) Brudbröd, men som dessa äro en särdeles svinläckerhet, benämnes den allmännast med hänsyn härtill Galtbröd, Galtknappar, Somilla eller Somalla (Somandlar), Svinkräsla, Svinkrasse (isl. kras = kräslighet, läckerhet). Någon gång får den också heta Röd Stenbräcka (den fanns fordom på apoteken under namnet Saxifraga rubra). Utom för denna egendomliga rotbildning, utmärker sig Galtörten med sina vackra blad och sina täcka blommor och knoppar (den odlas stundom med dubbla blommor). Men landtmannen ser den likväl icke gerna på sina egor, dels emedan den antyder en sämre jordmån, dels emedan svinen, om de åtkomma, uppböka marken der den växer för att komma åt rotknölarna. Dessa äro särdeles stärkelserika, under sommaren hårdare och något beska, men om hösten mjuka, sötaktiga, behagligt bittert-aromatiska och dertill temligen välluktande (svagt orangeaktigt). I somliga trakter bruka då fattigare husmödrar samla den för att vid högtider läggas i hvitgrötsmjölken att höja dess smak (Dybeck). Såsom utgörande ett ganska godt nödbrödsämne äro de också värda uppmärksamhet under missväxt och dyr tid. Då de, färska, rifvas i kallt vatten, rodnar detta och bildar en stärkelseartad bottensats, hvilken kokad blir segt-geléartad, utvisande närande egenskaper.

Filipendula betyder på trådar hängande och afser således rotknölarna. Under denna benämning förekommer Galtörten redan hos DODONÆUS (1583); i Bauhins Pinax (1623) heter den Filipendula vulgaris. Den är med sina rotknölar, "lika på trådar uppträdda ärter", tecknad i Tillandz' Icones (1683).

* Spiræa salicifolia L. Förv. här och der. Har lansettlika, stipellösa blad, vippvisa blommor och 00-fröiga karpeller.

2. POTENTILLEÆ.

Frukt: små och 1-fröiga, köttiga eller torra, vanligen talrika och flerkretsiga karpeller på ett mer eller mindre kullrigt fäste. Fröet nästan alltid omvändt (rotämnet uppåt).

2. **Rubus** L.

Foderbrämet 5-deladt, skärmlöst; pipen bred, något skålig. Kronan 5-bladig. Ståndarne talrika. Fruktfästet torrt, men karpellerna köttiga (små stenbär), bildande ett slags sammansatt bär; stiftet m. e. m. lateralt. — Buskar eller mångåriga örter.

a) Buske. Fruktens "småbär" (de små stenbären) vidväxta hvarandra, bildande ett skenbär, som lätt lossnar från fästet (ɔ: hallon).

1. Hallonbusken
(Rubus idæus L.)

blir vanligen mellan 1 och 2 alnar hög (stundom 3), och har uppräta, trinda, borsttaggiga, mycket mergiga, tuåriga stammar, parbladiga blad med uddblad, små och trådlika stipler och talrika, qvastlikt-vippvisa, lutande blommor med små, nästan uppräta kronblad. Merendels äro de nedre bladen (åtminstone de blomlösa årsskottens) tvåpariga och de andra enpariga, men också icke sällan (särdeles på blomstammarna) alla enpariga. Småbladen äro merendels tätt hvitludna på undersidan, ojemnt-sågade; sidobladen m. e. m. äggrunda eller ovala; uddbladet är vanligen något hjertlikt, stundom 3-flikigt; kronbladen äro hvita eller något gulhvita, smala, kortare än foderbrämet. Frukterna äro röda, stundom gulaktiga eller (mest i trädgårdar) hvita, välluktande och smakliga. Busken sprider sig mycket genom i marken krypande grenar. Dessa bilda bladögon, hvilka utvecklas och erhålla sina egna rötter våren derpå. De egentliga rötterna äro nästan vågräta och bilda nya 18—20 dagar före bladfallet (enligt Dir. Stenberg).

Växer på berg, backar och stenrösen, i bergiga eller steniga skogar och lundar, på torra och soliga ställen, allm. (men saknas på Gotland). Odlas också i trädgårdarne. — Blommar under (nästan hela) Juni; mognar i slut. Juli eller börj. Aug. — Utbr. nästan hela Europa, Algerien, Caucasien, Siberien, Kamtschatka. Har stundom under nästan glatta (gröna) blad. Stundom äro bladen (åtminstone till större delen) enkla, rundade eller rundadt hjertlika, och vid Qvickjock anmärkte WAHLBERG en varietet med djupt flikiga småblad (Vet. Ak. förh. 1844) liksom KROK vid Uddevalla anmärkt Hallonbuskar med flikigt inskurna småblad.

Hallonbusken uppträder vanligen med talrikt samlade stånd, så att den bildar små dungar på bergsluttningarne eller i skogskanterna, der den icke sällan kämpar med Blåbärsbusken och Praktdunan, liksom sökte den att smånigom uthungra dem och andra närstående växter genom de starka krypande rotskott, den utskickar till sin egen utbredning. Dessutom är dess egentliga rotbildning ganska stark — den lär ha omkring $2\frac{1}{4}$ alnars rötter —, hvilket allt bäst synes i trädgårdar.

Hallon äro, såsom bekant, bland våra omtycktaste vilda "bär". De innehålla citron- och äpplesyra jemte socker, gelatin och ett kryddämne, som ger dem deras behagliga lukt. De läska och svalka och användas i medicinen (ɔ: Baccæ Rubi idæi Pharm.), mest till feberdryck, men ännu mer i hushållet. Deras vanligaste användning är till sylt och gelé, sirup och saft, men också till vin, ättika och mjöd (hallonöl lärer förr brukats mycket). Hvita hallon anses i allmänhet sötare än röda men mindre aromatiska. Om Hallonbusken säger Palmbergs Örtekrantz bl. a. "Utaf thes frucht eller bär beredes en syrup, hvilken, at stärkia hjertat och spiritus vitales, vidt öfvergår perlor, guld och ädla stenar. — Utaf hallon beredes ock ett hallon-vin, hvilket mycket friskar och giör en mennisko — —".

Redan de gamle botanisterna (DODONÆUS 1583) kallade Hallonbusken Rubus idæus emedan de trodde den vara Dioscoridis βάτος ἰδαία, hvilken växte ymnigt på berget Ida (Creta), ehuru hvarken BELLONI eller SIEBER kunnat der påträffa den och TOURNEFORT blott fann Rubus sanctus Schreb. (hvilken således torde vara Dioscoridis' nyssnämnde växt). — I somliga våra landsorter känner man icke benämningen Hallon, hvilken lärer vara detsamma som Hall (Häll)bär. Man har i stället andra, m. e. m. gängse benämningar: i Småland Åkerbär, i Bohuslän Brinkbär (brink = bergsbrant), i Helsingland och Dalarne Fallbär (emedan de lätt affalla), i Medelpad och Vesterbotten Brambär, Brombär (Jemtl. Brännbär är väl samma ord), i Skåne Hinn- eller Hingbär (Tysk. Himbeer).

b) Buskar, hvilkas årsstammar merendels äro blomlösa och bära endast (vanligen 5-fingrade) blad; de äldre stammarne bära både blommor och blad, hvilka sednare, åtminstone på blomgrenarne, mest äro 3-fingrade; småbladen vanligen nästan dubbelsågade. Kronbladen breda, temligen stora, utbredda, hvita eller blekt-rosenröda. Fruktens "småbär" (de små stenbären) icke (eller obetydligt) vidväxta hvarandra, men deremot lådande vid fästet, så att de icke eller trögt lossna från detsamma; de sakna daggbeklädnad. — Brombärs-, Björnbärs-, Björnhallon-buskar (Rubus fruticosus L.).

2. Veckbladiga Björnhallonet
(Rubus plicatus Whe.)

har nästan uppräta, endast i spetsen krökta, glatta (icke daggiga), 5-kantigt strimmiga, starkt taggiga, 1—3 alnar höga årsstammar; de nedre taggarne nästan raka, de andra (liksom blomstammarnes) skärlika. Bladen äro veckadt-skrynkliga, på båda sidor gröna, på den öfre glänsande, på den undre småludna (och taggiga), årsstammarnes 5-fingrade, med tvärt-spetsade småblad (slutbladet nästan hjertlikt) och lansettlika eller jemnbreda stipler, blomstammarnes 3(—5)-fingrade, med nästan äggrunda småblad och ovalt-lansettlika stipler. Blommorna bilda enkla, nästan klaslika vippor. Fodret är utvändigt grönt, endast i kanterna hvitludet. Kronbladen äro omvändt äggrunda eller bredt-elliptiska, blekt-rosenröda eller nästan hvita. Frukterna äro glänsande svarta, ganska välsmakande, något syrliga (ɔ: Svarthallon, Björnbär).

Växer på bergig eller stenig mark, i skogskanter och på andra soliga ställen, i södra och medlersta Sveriges kusttrakter (till Stockholm). — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Brittanien, det sydliga Skandinavien, hela medlersta Europa.

Säkerligen är det denna art Bromelius i sin Chloris Gothica menar med "Rubus erectus major fructu nigro", liksom Rubus n:o 409 i Linnés Flora Suecica ed. I också är denna och densamma som Linné omtalar i sin Skåne-resa såsom Rubus maritimus, enligt hvad Arrhenius visat. Då han utgaf sin Flora Suecicas första upplaga kände han växten endast genom Kalm, från Bohuslän, Dalarö och Landsort. Men i Skåne-resan säger han om densamma (R. maritimus): "Den kallas här (i Skåne) Björnbär; växer mer än till en mans höjd vid gärdesgårdarna; bären utan blå dagg o. s. v." Denna Skåne-resans Rubus tyckes han sedan alldeles ha bortglömt; åtminstone citerar han den icke i sin Flora. Då man upplöser Linnés Rubus fruticosus i flera arter, bör detta hans namn, såsom varande kollektivt, icke vidare användas,

ehuru det är klart att den Björnbärsart LINNÉ, åtminstone i Flora suecica, närmast afsåg dermed, var denna (R. plicatus). Också bibehålles namnet både af WAHLBERG i Flora Gothoburgensis (der arten först framställes oblandad, med noggran beskr. och upplysande anm.), af FRIES i Flora Scanica och af ARRHENIUS (Rub. Suec.).

* Rubus affinis Whe liknar föregående art, men har bl. a. längre blomklasar och nästan släta blad. Förekommer här och der vid kusten upp till Stockholm. Först upptagen som svensk i Arrhenii Rub. Suec. (1839).

3. Smalbladiga Björnhallonet
(**Rubus thyrsoideus** Wimm.)

har nästan uppräta, endast i spetsen bågkrökta, nederst nästan trinda, något håriga och rakt-småtaggiga, men uppåt mer och mer (5) kantiga och med starka och krokiga taggar besatta, starka årsstammar, hvilka kunna bli ända till 8 alnar eller längre och starkt greniga; grenarne nedtill rundade och upptill kantiga. Bladen äro vanligen hvit- eller gråaktigt ludna på undersidan (i skugga nästan glatta), årsstammarnes 5-, blomstammarnes 3-fingrade; sidosmåbladen smalare än hos närstående arter, nästan ovala och lansettlikt-omvändt-äggrunda med smalt hopdragen bas (uddbladet är m. e. m. hjertlikt äggrundt); stiplerna mycket små, lansettlikt-trådlika. Blomgrenarne äro håriga och tätt besatta med starka, krökta taggar. Blommorna bilda långa klasvippor. Fodret är ludet och gråaktigt både ut- och invändigt. Kronbladen äro smalt omvändt-äggrunda, blekröda eller nästan hvita. Frukterna glänsande-svarta, smakliga, något syrliga, deras "småbär" 5—20, något glesa.

Växer på steniga ängsbackar och betesmarker eller vid berg och klippor nära kusten, isynnerhet den östra (till Stockholm). — Blommar i Juli och Aug.; mognar i Oct. — Utbr. nästan hela Europa.

Denna art upptog först FRIES (Flora Hallandica, 1818) som svensk (under namnet Rubus fruticosus Sm., anmärkande att den icke kan vara Linnés art). HARTMAN, i tredje upplagan af sin Handbok i Skandinaviens Flora (1838), upptager den såsom R. candicans a. Smithii. Enligt ARRHENIUS är den i allmänhet den största bland våra Rubus-arter.

* Rubus suberectus Anders. har nästan uppräta, endast i spetsen något nedkrökta, nedtill trinda och upptill trubbkantiga årsstammar, hvilka äro glest besatta med raka eller nästan raka taggar och bära både 3-, 5- och 7- (mest 5-)fingrade blad; småbladen nästan enkelt sågade, på båda sidor gröna, under småludna; stiplerna trådlika och mycket svaga. Blommorna bilda enkla, glest-qvastlika vippor, och äro hvita (eller blekt rosenröda). Frukterna mörkröda. — Växer på stenbunden mark, i bergiga skogar eller vid stränder, i södra och medlersta Sverige. Blommar i (Juni,) Juli; mognar i Sept. — Först upptagen som svensk i Fr. Nov. ed. I. (R. corylifolius a. silvaticus).

4. **Hasselbladiga Björnhallonet**
(**Rubus corylifolius** Sm.)

har båglikt nedkrökta, längs marken sträckta och långt krypande, något kantiga (nedtill trinda), glatta, med talrika (men temligen små), raka taggar besatta årsstammar. Bladen äro 5- och 3-fingrade, vanligen stora, på båda sidor gröna, under småhåriga; småbladen tunna, nästan enkelt (bugtigt) eller dubbelt inskuret-sågade och (isynnerhet årsstammarnes) temligen lika hasselblad, det udda hjertlikt (hos blomstammarne rundadt eller bredt äggrundt), de andra bredt- eller rutlikt äggrunda och rutlikt ovala, de båda nedersta (nästan) oskaftade; stiplerna lansettlika och äggrundt-lansettlika, bladartade. Blommorna bilda nästan qvastlika vippor, hvilkas grenar äro gråludna och besatta med mycket små, raka eller nästan raka taggar. Kronbladen äro temligen smalt omvändt-äggrunda, hvita eller blekt rosenröda. Frukterna äro stora, svartröda (eller mörkt brunvioletta), glatta eller stundom småludna, vattigt-syrliga och osmakliga; deras småbär runda, stora.

Växer i bergig eller stenig skogs- och buskmark och på andra stenbundna ställen, mest vid vestra kusten (i skären). F. ö. sälls. eller på spridda punkter i Skåne, Blekinge, Småland, Vester- och Östergötland och på Öland. — Blommar i Juni, Juli och mognar tidigt. — Utbr. Brittanien, sydligare Skandinavien, Holland, Belgien, medlersta och södra Ryssland.

Ehuru LINNÉ i sin Flora suecica antager blott en enda Björnbärsart (Rubus fruticosus), hade han under sin Vestgöta-resa (1746), emellan Lerum och Göteborg, anmärkt en, som han förut icke sett vild i Sverige — han kallade den Rubus maximus etc. — och hvilken säkerligen är denna art (jfr Wahlb. Fl. Gothob. och Arrh. Rub. Mon.). Men då han sedan indrog den, uppmärksammades den icke mera förr än SWARTZ återställde den åt vår Flora och den intogs i Svensk Botanik (1804). WAHLBERG, som beskrifver arten i sin Flora Gothoburgensis (1820), anmärker att den växer äfven ini landet, t. ex. vid Venern, och att t. o. m. allmogen åtskiljer den från Veckbladiga Björnhallonet (n:o 2); det sistnämndas bär värderas, det Hasselbladigas icke.

* Rubus pruinosus Arrh. har blådaggiga, med nästan nållika men starka taggar tätt besatta årsstammar, mest 5- (3—7-)fingrade, veckadt skrynkliga blad, bredtäggrunda kronblad och svartröda, kort- och tunnt-hvitludna, smakliga (något som hallon) frukter. — Växer i Smålands- och Stockholmsskären, på Öland och vid vestra kusten (sälls.) Blommar sent, i Juli och Aug., men mognar redan i sistnämnda månad. De autentiska exemplaren i Herb. Norm. ha nästan inskuret-dubbelsågade, något rutlika småblad, stundom (hos blomstammen alltid) 3; taggarne nästan raka, temligen starka. — Arrh. Monogr. Rub.

5. Lund-Björnbärsbusken
(Rubus nemorosus Hay.)

har alldeles längs marken sträckta och vidt krypande, rundadt och svagt kantiga, blådaggiga och taggiga årsstammar; de nedre taggarne äro raka och temligen svaga, de andra krökta och starkare. Bladen äro 5- (blomstammarnes mest 3-)fingrade, veckadt-skrynkliga, m. e. m. starkt och ojemnt (dubbel-)sågade, under vanligen håriga eller ludna; småbladen äggrunda, ovalt- eller rutlikt-äggrunda (årsstammarnes uddblad mest hjertlikt), de två nedre (åtminstone på årsstammen) oskaftade; stiplerna ovalt-lansettlika och lansettlika. Blommorna bilda glesa, klas- (upptill nästan qvast-)lika vippor. Kronbladen äro ovalt-omvändt-äggrunda eller vigglika, hvita eller blekröda. Frukterna stora, svartblå, glänsande-glatta, behagligt-syrliga; deras småbär rundade, stora men icke talrika.

Växer i lundar, på buskiga ängar, åkerrenar o. a. i Skåne och Blekinge, vid östra kusten upp till Stockholm; i Bohuslän. — Blommar under Juni och Juli; mognar i Sept. — Bladen omvexla på undre sidan hvitludna, håriga och gröna, stundom nästan glatta. Taggarne äro än glesare, än tätare (och starkare). — Utbr. Brittanien, sydligare Skandinavien, hela medlersta Europa.

Lund-Björnbärsbusken upptages första gången som svensk i Arrhenii Rub. Suec. (1839). Fries anmärkte den i Skåne och Blekinge, Arrhenius i Småland. Den utmärker sig, bland annat, genom sina blekröda (aldrig gröna) stift och årsstammarnes icke sällan alldeles hasselbladlika småblad.

* Rubus Wahlbergii Arrh. liknar temligen Lund-Björnbärsbusken, men de vanligen starkt taggiga årsstammarne sakna den blåaktiga daggen, småbladen äro tjockare (och större), mindre inskurna, blomgrenarnes uddblad är rundadt äggrundt, hjertlikt, blomvippan tät, qvastlik, och kronbladen äro rundadt-äggrunda. — Växer vid södra och medlersta Sveriges kuster (till Stockholm). — Blommar i Juli, Aug.; mognar temligen sent om hösten. — Wahlbergs Flora Gothob. (ɔ: R. corylifolius b. intermedius). Arrh. Rub. Suec.

6. Kantstammiga Björnbärsbusken
(Rubus vulgaris W.)

har till marken sträckta, starkt kantiga, på sidorna strimmiga, på kanterna taggiga, håriga årsstammar; taggarne äro starka, raka eller något krökta. Bladen äro 5- eller (på blomgrenarne) 3-fingrade; småbladen äro ovalt-äggrunda eller (uddbladen) äggrunda, under m. e. m. (vanligen hvit- eller gråaktigt) håriga, nästan inskuret sågade; stiplerna smalt-lansettlika. Blommorna bilda enklare (och smala) eller mera sammansatta vippor med kroktaggiga grenar. Fodret är (åtm. slutligen) ned-

viket. Kronbladen äro nästan omvändt-äggrunda, m. e. m. rosenröda, stundom nästan hvita. Frukterna svartvioletta, söta, med små men talrika "småbär".

Växer i skogskanter och lundar eller bland buskar, i Skåne, Halland, Bohuslän, Blekinge, sälls. (och i Södermanland, Vesterhanninge). — Blommar i (Juni,) Juli. — På öppna (soliga) ställen bli bladen mindre sågade, tjockare, skrynkliga och under hvitludna, blomvippan rikare (ɔ: R. discolor Whe); på skuggiga deremot mera inskuret sågade, tunnare, gröna på båda sidor och svagt håriga, blomvippan magrare (ɔ: R. umbrosus Whe). — Utbr. Brittanien, sydligare Skandinavien, medlersta Europa.

Fries upptog först underarten R. discolor som svensk i sin Flora Scanica (ɔ: Rubus candicans). Underarten R. umbrosus upptages första gången i Arrhenii Rub. Suec.

* Rubus Radula Whe. liknar Kantstammiga Björnbärsbusken men har mellan taggarna körtelhår och talrika, korta och sköra borst (nålborster), hvilka äldre lossna, så att endast baserna återstå, hvarigenom stammarne kännas skarpa som rifjern (radula). -- Växer på klippor och stenbunden mark vid Skånes, Bohusläns och Blekinges kuster. — Blommar bäst i Juli. — Arrh. Rub. Suec.

* Rubus horridus Htn. har långt och vidt krypande, trubbkantiga, mycket taggiga, håriga, upptill tätludna och glest körtelhåriga årsstammar; taggarne äro starka, men endels större och klolikt krökta, endels mindre och raka; båda slagen blandade om hvarandra. Bladen äro 3-fingrade med snedt- eller något hjertlikt bredt-äggrunda, ojemnt-sågade, under håriga småblad; stiplerna trådlika. Blommorna bilda körtelhåriga och kroktaggiga, sammansatta vippor (små). Kronbladen äro smalt-elliptiskt-omvändt-äggrunda, blekröda. Frukterna små, svarta och obetydligt blåaktiga, något söta, nästan smaklösa. — Växer på steniga ställen i Östgöta-skären (sälls.). — Blommar under Juli till hösten; mognar sent (Oct.). — Bladens undersida omvexlar grön och gråluden. — Hartman uppställde och beskref först arten i sin Handboks andra upplaga; i första upplagan upptog han den såsom R. fruticosus δ horridus (från "Eknön i Rönö socken : Petréen").

* Rubus tæniarum Lindeb. har kantiga, strimmiga, håriga och taggiga årsstammar, 5-fingrade blad med nästan omvändt-äggrunda, kortspetsade småblad, körtelhåriga och kroktaggiga blomvippor, slutligen tilltryckt foder, äggrunda kronblad och nästan svarta frukter. — Växer på Bohusläns öar. — Blommar i Juli. — Funnen och beskrifven af Lindeberg (Novitiæ Floræ Scand. 1858), hvars exemplar i Herb. Norm. ha bladen trefingrade, gröna, gleshåriga; blomstammens småblad nästan rutlikt ovala, den sterilas nästan äggrunda; sterila stammen smal, långt men temligen glest hårig och temligen tätt besatt med klolika, långa och temligen svaga taggar; vippans taggar obetydligt krökta, svaga, blekgula.

7. Körtlade Björnbärsbusken

(Rubus glandulosus Bell.)

har alldeles trinda, med körtelhår, nålborster och mycket svaga, raka men nedåt riktade taggar tätt beklädda stammar, hvilka ligga utmed

mark och klippor. Bladen äro 3-fingrade, stora, under, utom på nerverna, nästan glatta; årsstammarnes småblad nästan läderartade, tvärt spetsade, enkelt sågade, det medlersta ovalt-elliptiskt och de andra äggrunda; blomstammarnes blad äro tunnare och blekare, nästan dubbelt (och inskuret) sågade, de nedres småblad (vigglikt) omvändt-äggrunda eller nästan elliptiska; stiplerna jemnbredt lansettlika. Blommorna bilda korta vippor med mycket utstående, glest småtaggiga men tätt nålborstiga och körtelhåriga grenar. Fodret är utvändigt beklädt med körtelhår och nålborster. Kronbladen äro smala, nästan spadlika, hvita. Frukterna svarta, glänsande-glatta; riktigt mogna bli de syrligt söta och ganska smakliga.

Växer på bergig eller stenig mark i Smålandsskären och på Kinnekulle. — Blommar i (Juni,) Juli; mognar tidigt. — Utbr. medlersta Europa, Danmark, Götarike, Brittanien, Italien. — ARRHENIUS anmärkte först denna art som svensk (i Calmar län) och FRIES upptog den i sina Novitiers Mantissa altera.

Björnbärsbuskarne, eller de ofvan från och med n:o 2 skildrade Rubus-arterna, utgöra en egendomlig typ, bilda ett utmärkande drag i växtligheten på många ställen. Med sina reviga, taggiga stammar inkräkta de än lunden, än den öppna, stenbundna marken, och deras taggighet — t. o. m. bladen äro väpnade — gör att deras inkräktningar icke särdeles hindras. Emellertid bidraga de icke så litet till prydnad och omvexling, isynnerhet som både blad och blommor äro vackra och de vanligen blomma både rikt och länge. En sådan buske, prydd med nyutslagna, talrika blommor, på hvilka insekterna ibland tyckas stämt möte, är verkligen värd att betraktas. Också de violetta eller svarta "bären" pryda sedan blommorna slutat. Och senare på hösten bli bladen merendels rödaktiga, t. o. m. ganska klart röda. För botanisten erbjuda ock, isynnerhet i det södra och sydvestra Sverige, dessa mycket vexlande, icke sällan svårt bestämbara, Rubus-arter ett rikt fält för iakttagelser och studier. Deremot äro de föga märkliga i ekonomiskt hänseende; det är endast deras "bär", som ha någon direkt användbarhet. Nästan alla slags Björnbär eller Björnhallon lemna ett ganska godt sylt, och man kan också af dem med fördel bereda "bärvin". De äro både läskande och helsosamma. En del arter skulle kunna användas till att göra häckar tätare. — Märkligt är att Gotland icke äger någon Björnhallon-art.

WAHLBERG, HARTMAN och FRIES voro de första, som något närmare undersökte våra Björnbärs-arter, men den som hos oss hittills nogast granskat och mest bearbetat dem är ARRHENIUS. I sin Ruborum Sueciæ Dispositio monographico-critica, Upsaliæ, 1839 (Diss.), upptager han

11 särskilda arter Björnbärsbuskar (Rubus fruticosus L.). Med Lindebergs Rubus tæniarum (1858) har vår Flora således åtminstone 12 olika slag Björnbär. Också W. Areschoug har i sina Botaniska Observationer (Lund, 1854) och sednast i Skånes Flora lemnat en god och naturlig uppställning af dessa Rubi (han indelar dem i tre grupper).

c) Buske med blomlösa årsstammar, 3-fingrade blad. Fruktens "småbär" vidväxta fästet men icke hvarandra, blådaggiga.

8. Blåhallon-busken
(Rubus cæsius L.)

har alldeles trinda, blådaggiga, med raka och svaga, nästan borstlika taggar vanligen besatta, (genom den stora märgen) nästan svampiga stammar, hvilka ligga ned på marken, der de icke sällan breda ut sig mycket; årsskottens spets slår rötter om sommaren. Bladen äro (nästan alltid) 3-fingrade; småbladen ojemnt och m. e. m. inskuret sågade, på undre sidan vanligen håriga, det medlersta rundadt-äggrundt, nästan 3-flikigt-inskuret, de andra (oskaftade) snedt-rutlikt-äggrunda med nedre kanten nästan öronlikt-inskuren; stiplerna lansettlika, spetsade. Blommorna bilda vanligen en kort och gles (qvastlik) vippa. Fodret är litet men långspetsadt, småhårigt eller nästan ludet, stundom körtladt. Kronbladen äro (bredt) omvändt-äggrunda, vågiga, hvita. Frukterna stora, svarta men blådaggiga, svagt (vattigt) syrliga; endast omkring 2—3 "småbär" utbildas och mogna vanligen, mera sällan alla.

Växer på buskiga backar, steniga och sandiga gärden, skogs-, ängs-, åker- eller dikeskanter, i stenrösen o. d., i södra och medlersta Sverige. — Blommar bäst i Juni, Juli; mognar i Aug., Sept. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien. — Omvexlar till beklädnaden m. m. Bladen (hvilka hos frodiga stånd stundom bli 5-fingrade) äro i skugga tunna, släta och nästan glatta, på soliga ställen tjockare och under ludna. Stammarne bli stundom (särdeles i skugga) nästan tagglösa. Blomvipporna äro än glattare än hårigare, stundom borstiga eller körtelhåriga. Blommorna bli ibland dubbla.

Emedan årsstammarne slå rot med spetsen och sålunda bilda nya stånd, utbreder sig växten mycket, så att den snart kan intaga hela sträckor. Derigenom kan Blåhallonbusken bli rätt förarglig och på åkrar ett ganska svårt ogräs, hvadan den mångenstädes, helst i södra Sverige, kallas Åkerreva (stundom Käringtarmar). Frukterna erhålla flera olika benämningar, såsom Kalfhjortron (i Upland), Käringbär (i Vestergötland), Björnbär, Björnhallon (i Östergötland och Småland), Psalmbär (på Gotland), Åkerbär (flerestädes i Skåne). De

smaka nästan lika bra som egentliga Björnbär och nyttan är densamma ehuru Blåhallonen hålla mindre syra och derföre föga värderas.

d) Mångåriga örter med (stora) nästan äggrunda (— lansettlika) stjelkstipler. (Chamærubi Bauh).

9. Stenhallon-örten

(Rubus saxatilis L.)

har vanligen både blombärande, uppräta, omkring qvartershöga stjelkar och blomlösa, till marken sträckta, borsthåriga revor, hvilka sednare icke sällan bli ganska långa; de slå rot med spetsen och bilda på detta sätt nya stånd. Bladen äro 3-fingrade, med rutlikt-äggrunda, starkt och nästan dubbelt sågade, glest småhåriga småblad. Blommorna äro (vanligen 5—9) nästan hopknippadt flockvisa, små. Kronbladen uppräta, nästan lansettlika (något spadlika), hvita. Frukterna äro glänsande röda, nästan smaklöst syrliga; deras "småbär" alldeles åtskilda, endast 2, 3 eller 4 (1—4), men stora, rundade.

Växer i (steniga eller bergiga) skogar och lundar, på steniga skogsängar och -backar, bland buskar. — Blommar bäst under Juni; mognar vid medl. eller slut. Juli. — Omvexlar i Lappland med bredare (och större), merendels rödletta kronblad. — Utbr. Europa undant. Holland, Belgien, Portugal, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, på Island.

De mogna "bären" äro icke obehagligt syrliga och skulle kunna användas till sylt o. d. om man ville göra sig besvär att samla dem; också till vin. Emellertid värderas de icke och kallas vanligen Stenbär, Krasbär, Käringbär, i Skåne Kobär. Annars kallas de också Jungfrubär, J. Mariæ bär (hvadan Majbär). I Vesterbotten benämnas de (väl med hänsyn till växtens långa revor) Tågbär. — Bauhins Pinax (1623) upptager örten såsom Chamærubus saxatilis och i Clusii Historia (1683) heter den Rubus saxatilis alpinus.

10. Bäverbärs-örten

(Rubus castoreus Fr.)

har upprät, 6—10 tum hög, kantig, omkring 3-blommig, bladig, glest hårig stjelk. Bladen äro 3-fingrade, med bredt-rutlikt-ovala eller rutlikt-äggrunda småblad eller nästan rutlikt uddblad; skärmbladen enkla, 3-flikiga eller hela; alla bladen inskuret-sågade utom mot basen. Blommorna sitta på temligen långa, nästan enstaka skaft. Kronbladen äro vigglika eller smalt-omvändt-äggrunda med lång klo, vanligen blekt-

rosenröda. Frukterna blekt- eller hvitaktigt violettröda, syrliga, aromatiska, temligen smakliga; deras småbär 5—8, äggrunda, stora, men mindre än hos Stenhallon-örten.

Växer vid elf- och bäckstränder i Lappland, särdeles Torne-Lappmark, och norra Vesterbotten (och på ett ställe i Helsingland). — Blommar i Juni och Juli.

Bäverbärs-örten bildar helt och hållet en mellanart mellan Stenhallon och Åkerbär. Dess örtblad likna mera den sednares, under det kronblad och "småbär" mera närma sig den förras, ehuru nära dubbelt större (och småbären aromatiska). Stundom har den kronbladen större, alldeles rosenröda (liknar då mera Åkerbär), stundom utvecklar den revor och har små hvita kronblad (likare Stenhallon). Också uppträder den vanligen der de båda nämnde arterna växa blandade. Men äfven marken inverkar mycket på växtens utseende, emedan man iakttagit att ju längre från vattnet den växer, desto mer närmar den sig Stenhallon, så att den på bördigare mark t. o. m. får revor liksom denna. På de steniga och sandiga, af vårfloden öfversvämmade elfstränderna är den deremot enklare, icke sällan enblommig och svår att skilja från Åkerbär, hvars blad den har nästan helt och hållet. Man kunde derföre lätt betvifla växtens arträttighet, tveka om den icke snarare borde utgå som art och upptagas under de båda närstående arterna (jfr Wahlbergs utförliga skildring i Svensk Botanik). Emellertid tyckes dess arträttighet kunna vara lika god som mången annans, isynnerhet som den på visst sätt har sin egen historia, och den upptages också numera allmänt såsom särskild art. De båda formerna kunna då (se Wahlbergs uppsats i Vet. Ak. förh. 1844) förklaras genom hybridisering mellan å den ena sidan R. arcticus (pollen) och R. castoreus, å den andra R. saxatilis (pollen) och R. castoreus. För frukten är växten, enligt Læstadius, sedan långt tillbaka allmänt bekant både bland lappar och nybyggare under namnet Wadnem Muorje eller Bäverbär, hvilken benämning tros härröra af "bärens" myskaktiga lukt och örtens vanliga förekomst vid bäckar och strömmar, der man stundom träffar lemningar efter bäfverbon. Bäverbären äro vida mindre smakliga än Åkerbär, men ätas likväl ehuru de i några trakter lära anses ohelsosamma.

Læstadius var den förste, som väckte botanisternas uppmärksamhet på Bäverbärs-örten, hvilken han, åtminstone i början, ansåg vara en varietet af Stenhallon-örten (ɔ: R. saxatilis b. castoreus Læst. i Upsala Vet. Soc. handl. XI). Fries (Herbarium Normale III, 1837) och Hartman (Handbokens tredje upplaga, 1838) upptogo den först som egen art.

11. Åkerbärs-örten
(Rubus arcticus L.)

har smal och krypande rot, nästan upprät och enkel (eller med en och annan bladgren), mycket trubbkantig, svagt-hårig, vanligen 1- (sällan 2—3-)blommig, slutligen omkring 5—6 tums stjelk med 3-fingrade blad. Dessas småblad äro äggrunda och rutlikt äggrunda, starkt och ojemnt naggsågade, tunna och skrynkliga, sidosmåbladen vanligen inskurna i nedre kanten. Blomman är omkring ½ tum bred, vacker. Fodret klocklikt, 5(—10)-klufvet. Kronbladen äro omvändt-äggrunda, rosenröda, icke sällan 8 eller 10 (stundom inskurna). Frukten är nästan rund, mörkröd (svart-purpurröd), stor, aromatisk och särdeles välsmaklig (smaken liknar både hallon och smultron); "småbären" äro nästan runda, talrika, sammanväxta.

Växer mest på fuktig och gräsig (under sommaren torr) sandmo, såsom i skogar (helst svedda), i skogs-, ängs- och dikeskanter, ymnigast och bäst mognande vid Vesterbottens och Norrlands kuster till Hudiksvall, men också icke sällsynt i Lapplands skogstrakter (ehuru der vanligen steril), särdeles der Lappar vistas. Söderut går dess utbredning till Stockholm, Vestmanland och Vermland.

Blommar mest från börj. Juni till omkring medl. Juli eller längre; mognar mot medl. Aug. — Utbr. Skottland, nordliga Norge och Sverige, Lappland, Finland, norra och medlersta Ryssland; Siberien, Kamtschatka, nordligaste Amerika.

Denna rent nordiska växt är vidt berömd för sina utmärkt aromatiska och läckra "bär"; de äro såväl till smak som lukt utsökta. Väl mogna, påstås de härutinnan öfverträffa alla andra europeiska "bärslag". Skada att växten ej utbildar eller mognar bären då den odlas i sydligare trakter, icke en gång, eller endast med svårighet, i medlersta Sverige. Man rekommenderar att mot kalla nätter och barfroster om våren täcka den med granris att dermed ersätta det snötäcke, som skyddar den mot sådana i dess hemland. Åkerbärs-örten växer mest, säger Linné, med Björnmossa (Polytrichum), och der denna mossa trifves, der frodas också denna ört, d. v. s. på fuktiga, sandiga eller grusiga, med mylla täckta, under sommaren torra ställen.

Bland alla våra bärslag äro Åkerbären de yppersta både till insyltning med socker och till vin; åkerbärssylt är, såsom bekant, en riktig läckerhet. Det är också läskande och nyttigt i febrar. Åkerbärsvin kan beredas sålunda att en vanlig butelj till ¼ fylles med torkade åkerbär (sådana kunna förvaras länge) och resten med vin (helst rhenskt eller mosel), hvarvid litet jäsningsrum lemnas. Eller också af färska åkerbär, som läggas i vin jemte socker. Och genom endast något

åkerbär på vin vinner detta i både styrka och smak. Åkerbärssirup och -gelé äro likaledes utmärkta. En vid åkerbärs användning eller ätning något besvärlig eller ledsam omständighet (siticulosis L.) är att de icke lossna från fästet, så att detta, isynnerhet vid syltning, måste bortrensas.

Åkerbärsörten förekommer redan i Frankenii Speculum (1638), der den upptages såsom Fragaria septemtrionalium fruticans etc. O. Rudbeck d. ä., som, genom Celsius d. ä., hade erhållit växten från Helsingland, odlade den i Upsala botaniska trädgård och upptog den i dess katalog, 1658 (ɔ: Fragaria fruticans). I O. Rudbeck d. y. Nora Samolad (1701) nämnas bland nordens ätliga bär också Åkerbär (ɔ: Rubus humilis fragariæ folio etc.), och örten var bland dem som målades under hans resa. Hans benämning häntyder på bladens likhet med Smultronblad. Under samma Rudbecks præsidium (1716) utgaf D:r Dan. Kellander ("Physicus Gothoburgensis") en särskild dissertation om Åkerbärsörten med två träsnittsteckningar af densamma, den ena gjord efter Rudbecks original. Sedan behandlade Linné i sin Flora Lapponica (1738) växtens historia och lemnade både en temligen god teckning (var. med inskurna kronblad) och utförlig beskrifning å densamma. Hans senare beskrifning i Flora Suecica är kortare. Beskrifningen i Flora Lapponica — der han kallar växten Rubus caule unifloro foliis ternatis — är bland de fullständigaste han gifvit (1½ sida), och han omtalar sjelf orsaken dertill. Jag skulle vara otacksam, säger han, mot denna välgörande växt, hvilken med sina bärs vinlika nectar så många gånger återeldat mig då jag nästan dignade af hunger och trötthet, om jag icke lemnade fullständig beskrifning på densamma (!). I sin Lachesis jemför han Åkerbärens smak med Björnbär, men säger att den är behagligare; färgen kallar han brunaktigt högröd. I Flora Lapponica omtalar han särskilt varieteten med inskurna kronblad, hvilken växte der en större skogsbrand härjat, och ansåg sig böra låta teckna denna hellre än den vanliga (med hela kronblad). Märkligt är emellertid att man på Hästholmen vid Stockholm, — artens sydgräns åtminstone på östra sidan —, icke så sällan träffar — eller åtminstone för några år sedan träffade — exemplar med inskurna kronblad.

12. Hjortronväxten
(Rubus Chamæmorus L.)

är nästan tvåbyggare och har smal, icke sällan delad, krypande, i lösare kärr vanligen ganska lång rotstock och upprät, 3—6 tum hög, vanligen enkel, 1-blommig, 2- eller 3-bladig stjelk. Bladen äro enkla, nästan njurlika, grundt och trubbigt 5- (eller 7-)flikiga, nästan dubbelsågade,

skrynkliga, unga veckade. Blomman är (relativt) stor, något mindre hos ståndarväxten. Fodret 5-, stundom 4-deladt (kronan blir då 4-bladig). Kronbladen äro omvändt-äggrunda, rent och glänsande hvita, ådriga. Frukten (Hjortron) är stor (störst i hela slägtet), yngre röd, slutligen höggul, nästan vattigt mjuk, lindrigt syrlig (sötsur), smaklig; dess "småbär" äro vidväxta sinsemellan men lossna från fästet.

Växer i kärr och myrar i skogstrakter, särdeles i Lappland och Norrland (men ingenstädes ymnigare än på öarne vid Dverberg och Andenäs i Vesterålen i Norrland : Whlnb.); mot söder blir den smånigom sällsyntare och saknas alldeles på Gotland och Öland samt i andra slättrakter der kalk utgör underlaget. Den älskar sådana skogskärr, som mer eller mindre sakna gräsväxt och äro torra under sommaren (L. Fl. Lapp.).

Blommar under Juni (eller från slut. Maj); mognar i Juli eller Aug., (Sept.). — Utbr. Brittanien, Böhmen, norra Tyskland, Skandinavien, norra och medlersta Ryssland, Siberien, Kamtschatka, nordvestra Amerika.

Hjortron, eller såsom de i somliga landsorter kallas Multebär, äro något vattiga, mycket lösa (lättsmälta) och ganska läskande (humectant magis quam alius notus cibus : L.), men sakna egentlig aromatisk smak; likväl lära de i Norrland bli vida smakligare än söderut (på vissa ställen t. o. m. icke utan arom). Man äter dem, såsom bekant, både råa och syltade, och af saften med socker erhålles ett godt gelé. En vinlik dryck kan också beredas af desamma, men som sylt värderas de kanske mest. — Hjortron räknas bland blodrenande medel och äro nyttiga i skörbjugg, febrar, rödsot m. m. och både goda och helsosamma att under vintern äta till kött. De syltas sålunda att man kokar väl mogna hjortron tills saften blir tjock som sirup och deruti lägger, utan någon tillsats eller vidare kokning, färska, icke fullt mogna bär.

Fordom trodde man att hos Hjortronväxten olikkönade stånd vore genom sina "rötter" förenade med hvarandra, men sednare undersökningar, särdeles Swartz', ha visat det denna mening icke äger någon grund.

Isynnerhet för Dalarnes, Norrlands och Lapplands vidsträckta, öde kärrmarker och myrar är Hjortronväxten en prydnad både genom sina blommor och sina "bär" (ɔ: Dal. Myrbär, Vesterb. Snotter, Hels. Jalbär). De sednare lära i nämnde trakter bli större och bättre än i sydligare. De mogna också, säger Wahlenberg, på sjelfva fjellen, och detta icke sällan under det de i skogstrakterna slå fel genom mindre tjenlig väderlek under blomningen. Lapparne gömma dessa nordens Mullbär i snö hela året om och äta dem med renmjölk. De kalla

dem Latoch. Redan i J. Schæfferi Lapponia Illustrata (1674) omtalar Samuel Rheen (pastor i Pite-Lappmark) huru "ther væxe och hiortron i stor ymnogheet pao moraas eller myror". (Morus norvagica Schæff.).

Frankenii Speculum (1638) uppräknar, jemte Hallon, Stenhallon och Åkerbär, också Hjortron (ɔ: Rubus palustris foliis ribes). Såsom Chamæmorus Suevorum upptages växten i O. Rudbeck d. ä. Upsala trädgårds katalog (1658) och såsom Morus norvagica är den tecknad (mogen) i Tillandz' Icones (1683). Linné lät i sin Flora Lapponica teckna växten (blommande) och beskref den dessutom noga (att häfva de tvifvel om arten som uppstått genom Clusii Historia). Sedan beskref han den också i sin Flora Suecica.

3. **Fragaria** L.

Foderbrämet 5-deladt och 5-skärmadt; pipen kort och bred. Kronan 5-bladig. Ståndare talrika. Fruktfästet smånigom utsvälldt, slutligen saftigt-köttigt och bärlikt; karpellerna m. e. m. insänkta deruti, torra (smånötter); stiftet lateralt.

Fragarierna äro mångåriga, reviga örter (revorna saknas stundom) med 3-fingrade blad på långa, (hos våra) utspärradt-håriga skaft, rutliktomvändt-äggrunda, sågade, under silkesludna småblad och hvita, medelstora blommor i klasknippe, på smala skaft, hvilka slutligen kröka sig så att "bären" (ɔ: karpellernas bärlika fästen) luta eller hänga nedåt. Fragaria vesca L.

1. **Jordgubbs-örten**

(**Fragaria elatior** Ehrh. — **Fragaria vesca** γ L. Fl. suec.)

blir vanligen 8—10 tum hög och till alla delar större (och hårigare) än slägtets båda andra arter, men är merendels nästan tvåbyggare och (vild) vanligen steril. Småbladens sluttand är nästan lika lång som tänderna invid. T. o. m. blomskaftens hår äro utspärrade. Fodret är utbredt eller nedviket. Fruktfästet är glatt; "häret" blir slutligen högrödt, nästan äggrundt och lossnar (men trögare än smultron). Det är bart (utan smånötter) nedtill, stundom nästan alldeles.

Växer på ängsbackar, i bördigare skogskanter och ängsmarker, i södra och medlersta Sverige, men i det sednare troligen icke ursprunglig utan utkommen ur trädgårdar, der den odlas (ibland med hvita "bär"). — Blommar i Maj och Juni; mognar i (Juni,) Juli (men sällan i vilda tillståndet); odlad mognar den tidigare. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och södra; i Caucasien.

Såsom bekant odlar man "Jordgubbar" mycket för bordet.

Fries upptog först, i sina Novitier, växten bland svenska (såsom art). Han anmärkte den i Skåne (och Halland). Redan i Duchesnes monografi (1766) är örten mycket väl beskrifven under namnet Fragaria moschata, hvilket namn således är äldre än Ehrharts (1792).

2. Smultron-örten

(Fragaria vesca α L. Fl. suec. — Fragaria vesca silvestris L. sp. — Fragaria silvestris Duchesne 1766)

är vanligen 5 eller 6 (—8) tum hög, temligen spenslig, har småbladens sluttand längre än tänderna invid, tilltryckt- (eller nästan) håriga blomskaft och utbredt, slutligen nedviket foder. Fruktfästet är glatt och "bäret" blir slutligen kort-kägellikt eller vanligare nästan klotrundt, högrödt (sällan hvitt), och lossnar lätt.

Växer på öppen och torr skogsmark, helst svedjeland, på torra ängar och ängsbackar, vid berg i skogskanter (allm.). — Blommar bäst från medl. Maj till medl. Juni; börjar mogna (i medlersta Sverige) omkring midsommar. — Förekommer, ehuru högst sällan (missb.), med enkla, hjertlikt äggrunda blad samt med korta eller inga revor. Varierar dessutom (här och der i bergskogar) med långa (äggrundt-) kägellika "bär" med icke nedviket foder, smalare, lodrät rotstock och under hela sommaren varande blomning (ɔ: F. semperflorens Hayne, F. vesca β Fr. Nov.). — Utbr. Europa, Caucasien, Siberien, Atlasbergen, Canariöarne, Island. — Vid Messina på Sicilien såg förf. Smultronörten blomma redan i slutet på Mars.

Smultron äro, såsom bekant, behagligt syrliga, både välluktande och välsmakande (aromatiska), de läckraste bland våra vanliga vilda "bärsorter". De äro också helsosamma, nemligen lösande, kylande och antiseptiska (endast undantagsvis och individuelt kunna de orsaka knip och nässelartadt utslag). Linné omtalar huru han genom att under somrarne äta mycket smultron slapp sin podager och rekommenderar dem också mot vinsten på tänderna, sten- och grusplågor. Men allt detta gäller endast om de färska smultronen; torkade eller syltade förlora de nästan alldeles sin egendomliga smak och lukt och väl också sin verksamhet. Genom jäsning lemna de ett slags, ehuru mindre godt vin; bättre och ymnigare lärer det bränvin vara, som man af dem kan erhålla (man har af tolf kannor smultron fått nära en kanna bränvin). På dem destilleras också "smultronvatten", hvilket berömmes mot svidande ögon. Späda smultronblad berömmas såsom thé-surrogat; de samlas om våren vid torrt väder, torkas och förvaras.

Få äro de växter, — knappt någon bland våra vanligare —, som så angenämt inverka på både syn, smak och lukt som Smultronörten.

Välkommen är den om våren, då dess genom de gamla bladen skyddade knoppar utveckla de vackert veckade och silkesbåriga bladen och resa den lilla stängeln med de täcka blommorna, omtyckt då dess röda, både välsmakande och välluktande "bär" glänsa bland de mörkgröna bladen. Dess blomning räcker länge, så att man icke sällan finner åtminstone enstaka blommor bland de mogna bären, t. o. m. ännu mot hösten. Det tyckes nästan som om naturen mer än vanligt velat sörja för denna växts bibehållande; den icke blott lemnar ymnigt mogna frön utan ökar sig äfven mycket med sina revor. Också uppträder Smultronörten nästan alltid sällskapligt; — hvilken har icke sett eller åtminstone hört omtalas "smultronbackar, smultronhagar" o. d. — I somliga landskap har Smultronet andra benämningar: i Småland Jordbär, på Gotland Rödbär, i Helsingland Snytterbär, annars i Norrland Snuggbär o. s. v. — Bauhins Pinax (1623) upptager örten såsom Fragaria vulgaris. Den är tecknad i Til-Landz' Icones.

3. Hattbärs-örten

(**Fragaria collina** Ehrh. — **Fragaria vesca** β L. Fl. suec.)

är vanligen något mindre än Smultron-örten men har i allmänhet större blommor (med längre ståndare: nästan enkönade). Småbladens sluttand är liten och kortare än tänderna bredvid, fruktfästet hårigt, och fodret sluter sig kring "bäret", som är (rundare,) torrare, något grönaktigt (icke klarrödt) och lossnar trögt. Sålunda är denna art temligen olik de båda andra; dessutom är fodret större (men dess skärmar mindre); bären äro rent söta, nästan luktlösa.

Växer på öppna, soliga backar och gräsiga sluttningar, torra och varma ängs- och skogskanter, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Maj, Juni; mognar mest under Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Holland, Brittanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, på Island.

"Bären" hos denna art äro större och sötare än hos den vanliga (ɔ: F. dulcis Smf.), nästan hvita, endast något röd- eller grönaktiga (ɔ: F. viridis Duchesne, 1766). Emedan de äro torrare och omslutas af fodret, få de i Skåne och Vestergötland benämningen Smällon, Hättebär, Hattbär. På Gotland kallas de Nejkon, i Bohuslän Backbär. Hattbärsörten upptages redan i Rudbeck d. ä. Upsala trädgårds katalog, 1658 (ɔ: F. minor dulci fructu). I Wahlbergs Flora Gothoburgensis beskrifves den utförligt jemte Smultronörten.

Liksom de båda andra arterna är också denna sällskaplig och kläder om våren stundom hela backar nästan hvita.

4. Comarum L.

Foderbrämet 5-deladt och 5-skärmadt, invändigt brunaktigt mörkrödt; pipen bred och grund. Kronbladen 5, mycket mindre än foderflikarne (orent mörkröda). Ståndarne talrika. Fruktfästet kullrigt, slutligen stort och nästan klotrundt utsvälldt, torrt och svampigt; karpellerna icke insänkta deri, torra (smånötter); stiftet lateralt.

1. Kärrklövern
(Comarum palustre L.).

En större, icke sällan nära alnshög, temligen upprät, mångårig ört med krypande rotstock. Bladen äro parbladiga med uddblad, mest 2- (eller 3-)pariga; småbladen närmade, nästan lansettlika, starkt-sågade, under blågrå och (åtminstone yngre) håriga; stiplerna vidväxta bladskaftet, (de nedre) slidlikt-omslutande. Blommorna bilda glesa knippen och äro temligen stora, invändigt (t. o. m. ståndare och spiror) brunaktigt-mörkröda; ståndarne strax blomman utslår nästan svarta. Kronbladen äro nästan (smalt) lansettlika, spetsiga eller spetsade, omkring tre gånger kortare än foderflikarna. Frukterna (karpellerna) glänsande-släta.

Växer i skogskärr, på sötvattensstränder och sankare kärrängar, vid diken (allm.). — Blommar i Juni (från medlet) och Juli; börjar mogna i Juli. — Utbr. Europa undant. det sydligaste; Caucasien, Siberien, Kamtschatka, nordligaste Amerika; på Island.

Kärrklövern kallas också Kråkklöver (eller Kråkfötter), eller för blomtopparne Kärrhumle, Hummeltuppor (Medelp.) och Mjölkpungar (Upland). Den är bland de växter, hvilka helst utbreda sina krypande rötter (rotstockar) i kärrens lösa mark och dy och slutligen binda den, så att den med tiden bildar riktiga, om också länge gungande och vådliga, gångmattor öfver ställen, der förr ingen kunnat stiga torrskodd. Från stränderna tränga de smånigom ut i vattnet, så att insjöar derigenom kunna "igenvalla". Sådana växter äro, utom Kråkklövern, mest Fårkummern, Kryppilar, Vattenklövern, hvartill, isynnerhet i skogskärren, komma såsom en mäktigt bidragande eller snarare betingande orsak, de egendomliga Hvit- och Rödmossorna (Sphagnum).

Rotstocken skall i Finland nyttjas att färga ylle rödt och hela örten, torkad och stampad, lärer kunna användas vid läderberedning i smått. — De gamle botanisterna kallade växten Quinquefolium palustre rubrum (Bauhins Pinax, 1623); Pentaphyllum aquaticum (Rudb. cat. 1658). Dess slägte är, såsom Linné redan i Flora Lapponica anmärker, mera skiljdt från Potentilla än från Fragaria. Det kan dock icke naturligen förenas dermed såsom Crantz gjort (ɔ: Fragaria palustris), lika litet som med Potentilla (ɔ: Potentilla Comarum Lehm.).

5. Potentilla L.

Foderbrämet 5- (stundom 4-)deladt och 5- (stundom 4-)skärmadt; pipen bred och grund. Kronbladen 5 (stundom 4). Ståndare talrika. Fruktfästet kullrigt eller kägellikt, torrt och icke utsvällande; karpellerna torra (smånötter); stiftet m. e. m. lateralt.

a) Bladen parbladiga.

1. Tokbusken
(Potentilla fruticosa L.)

blir omkring alnshög och har mest 2- (eller 3-)pariga blad, närmade, aflångt-lansettlika, helbräddade, håriga, omkring $\frac{3}{4}$ tum långa småblad, hinn- och rödaktiga, lansettlikt-syllika stipler och nästan qvastvisa blommor. Kronbladen äro klart gula och dubbelt längre än de håriga foderflikarna. Fruktfästet är mycket hårigt, och karpellerna (smånötterna) äro också håriga nedtill och på ryggen.

Växer på södra Ölands hårda och magra marker "isynnerhet der snön sent bortsmält och vattnet qvarstannat" (på sina ställen ymnig). — Blommar nästan hela sommaren. Bladen utslå sent. — Utbr. Irland, norra England, Öland, medlersta och södra Ryssland, (Bäjern, Pyreneerna); i Caucasien, Siberien, Kamtschatka, arktiska vestra Amerika.

En genom sina talrika, temligen stora, klargula blommor rätt prydlig buske, som icke är svår att odla om den också icke passar så bra till häckar. Den tycker om något fuktig mark och planteras lätt med telningar. Odlad blir den icke sällan 2 alnar eller högre och blommar nästan hela sommaren. — Kallas på Öland Tok (för växstället?) och skall der begagnas att göra qvastar och viskor af. Någon annan användbarhet känner man icke hos densamma, hvilket somliga tro gifvit anledning till benämningen Tok. "Ölands Tok och Smålands Åle, hugg och derom föga mäle" skall vara ett på Öland bekant ordspråk. LINNÉ anmärkte busken första gången som svensk på alvaren vid Thorslunda (Ölands-resan sid. 63).

2. Klipparan
(Potentilla rupestris L.)

är en mångårig, upprät ört. Stjelken är (brunaktig) vanligen nära fotshög eller något högre, nästan enbladig, upptill icke sällan klynnegrenig och med några mindre blad vid grenarne. Bladen utgå således till största delen från rotstocken; de nedre äro 3- eller 2-pariga, grenbladen 1-pariga (trefingrade); småbladen äro tunna, småhåriga, äggrunda, rutlikt-ovala eller ovala, utom den bredt-vigglika basen djupt sågade;

de sitta glest (och vexelvis) på det smala, nedtill bara skaftet och de båda nedersta äro mycket mindre än de andra. Blommorna äro än talrikare (icke sällan omkring 10) och mera knippvisa, än färre (2—5) och mera spridda. Kronbladen äro hvita, mer än dubbelt längre än foderflikarna. Frukterna (smånötterna) äro äggrunda, släta, gulbruna.

Växer på klippor och berg, ymnigast på Vestergötlands kalkberg; vidare på Dalsland, i Halland, Bohuslän (på strandklipporna mellan Göteborg och Kungsbacka) och (sälls.) i Småland. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Skottland, Irland, Sicilien, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Klipparan är den enda hvitblommiga bland våra Potentillor och blommorna äro temligen lika smultronblommor. Frukterna skulle man möjligen kunna likna vid torra smultron. Också kallade de gamle botanisterna (Clusius, Bauhinus) växten Quinquefolium fragiferum. Den upptages redan i Bromelii Chloris Gothica (1694) och Linné anmärkte den under sin Vestgöta-resa, först vid Höjentorp (Vestgöta-resan sid. 63), sedan på Billingen, Mösseberg o. s. v.

3. Gåsörten

(Potentilla anserina L.)

är en mångårig ört med stark, mörkt-gråbrun, inuti hvit, grenig rot (dess grenar uppsvällda i spetsen : Lge), smala, revigt-krypande, rödaktiga stjelkar, brutet mångpariga blad (rotbladen långa, icke sällan omkring 5 tum), och ensamma blommor på skaft från bladvecken. Småbladen äro smalt-lansettlikt-elliptiska, hvasst- eller nästan parskuret-sågade, vanligen glänsande-silkesartadt-hvithåriga, särdeles på undre sidan. Blommorna stora, klart gula; deras skärmar icke sällan inskurna.

Växer vid vägar, gator och diken, på gräs- eller grusmark, såsom gårdar, betesmarker och stränder, allm. isynnerhet i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Juni,) Juli och Aug. — Utbr. Europa undant. Portugal, södra Italien och Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, norra Indien (Cachemir), China, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika, på Island; dessutom anmärkt i Chile och på N. Holland.

På fuktigare, mera gräsrik mark bli bladen mindre håriga, t. o. m. alldeles eller nästan glatta och gröna. På torr mark, särdeles om den är lerig, bli de deremot icke sällan alldeles hvitludna och silfverglänsande (ɔ: Upl. Silverört). Sistnämnde var. är ganska vacker. — Kring solståndstiden och vid vackert väder öppna blommorna sig mellan kl. 6 och 7 f. m. och sluta sig efter kl. 5 e. m., men under regnigt väder äro de ständigt slutna.

Bland slägtets vanligare arter bör väl Gåsörten eller **Gåsgräset** anses såsom den vackraste. Dess stora, klargula, endast om dagen öppna, blommor bryta sig utmärkt bra mot de på marken nästan utbredda, stundom liksom en silfvermatta bildande bladen. Den uppträder vanligen sällskapligt (genom sina krypande revor), men utestänger icke alldeles Trampgräs o. d. Der Gåsörten växer på sand, kan man vara säker på att denna är fuktig under ytan, och likaledes kan man genom bladens hvithårighet sluta till att marken är lerig och "vattensjuk". På detta sätt kan örten utvisa hvar anledningar äro till källådror.

Gåsörten är sammandragande, användes fordom både såsom dekokt, thé och extrakt, och skulle finnas på apoteken (ↄ: Anserinæ herba). Både blad och rot skola kunna nyttjas vid läderberedning. Roten är säkerligen nyttigast. Den är ätlig och utgör ett godt nödbröd. Svinet uppsöker den begärligt; också oxen äter den. Då de gamle botanisterna (Lobelius, Tabernæmontanus) benämnde växten Anserina (herba), var det väl emedan gåsen (Anser) tycker om den eller gerna vistas på sådana ställen der den växer. För sin medicinska verksamhet, såsom en Herba Potens, kallades den annars Potentilla (Bauh.); för de vanligen silfverhvita bladen Argentina (Dod. pempt. 1583). Är tecknad i Til-Landz' Icones.

b) Bladen trefingrade.

4. Norska Fingerörten

(Potentilla norvegica L.)

är ett- eller tuårig, icke sällan 10—15 tum hög, nästan upprät, temligen grön, beklädd med m. e. m. utstående hår. Rotbladen, hvilka vissna snart, äro stundom tvåpariga med uddblad (5-fingrade). Småbladen äro lansettlika, ovala eller omvändt-äggrunda, sågade eller inskurna, det medlersta störst. Blommorna bilda en nästan klynnegrenig, nedtill bladig vippa och äro små; kronan icke större än fodret, temligen blekt gul.

Växer ymnigt kring gårdar, stugor och på odlade marker i Helsingland, Dalarne, Gestrikland och Vermland, annars mindre allmän eller sällsynt (i Lappland icke alls) på sand- eller grusmarker, såsom vid vägar och stränder, på åkrar och gärden. — Blommar nästan hela sommaren. — Utbr. nästan hela Skandinavien, Tyskland, medlersta och södra Ryssland, Österrike, norra Italien; Siberien, Kamtschatka, nordvestra Amerika (Sitcka).

Linné beskrifver denna art redan i första upplagan af sin Flora Suecica och säger att den växer ymnigast i Dalarne, der han säker-

ligen iakttagit den under sin resa 1734. Han tillägger att den kommit till oss (migravit) från Norge. KYLLING hade redan 1673 tecknat växten såsom Trifolium norvegicum etc.

5. Lappska Fingerörten
(Potentilla nivea L.)

är starkt mångårig, icke sällan flerstjelkig, vanligen 5—6 tum hög, nästan upprät, med några glesa blommor upptill (men omvexlar till storlek m. m.). Bladen utgå nästan alla från rotstocken. Småbladen äro omvändt-äggrundt-vigglika, inskuret-sågade, under (m. e. m.) snöhvitt-tätludna, ofvanpå mörkgröna. Blommorna äro vanligen något större än hos Vår-Fingerörten; kronbladen (guld)gula, merendels dubbelt längre än foderflikarna.

Växer i Lappland och mest på magra men fuktiga ställen i fjellen. — Blommar under Juli. — Utbr. Spetsbergen, Norge, Lappland, Alperna och nordliga Apenninerna; Caucasien, Siberien, arktiska vestra Amerika, Grönland.

Lappska Fingerörten är ganska täck med sina ofvan mörkgröna och under hvitludna blad. Man har anmärkt att bladens ludd blir tätast och hvitast på högre och öppnare växplats (der exemplaren bli mindre). — Växten bestämdes först i Linnés Species ed. I, 1753 ("habitat in alpibus Lapponiæ, Siberiæ"); sedan upptages den i andra upplagan af hans Flora Suecica ("in alpibus Lapponiæ Vestrobottniensis"). Sednast har LINDBLOM, i Physiogr. Sällsk. Tidskr. I, beskrifvit denna art utförligt (Dovre-växten).

c) Bladen (åtm. rotbladen) femfingrade.

6. Reviga Fingerörten
(Potentilla reptans L.)

är mångårig med smal, krypande eller vid lederna vanligen rottrådig (revig), icke sällan 1 eller 2 alnar lång och enkel stjelk (eller stjelkar). Bladen äro 5- (sällan 3- eller 7-)fingrade, rotbladen långt skaftade; småbladen omvändt äggrundt-vigglika, sågade, under glest (silkes)håriga. Blommorna äro stora, guldgula, och sitta enstaka på skärmlösa skaft, hvilka äro längre än de blad, ur hvilkas veck (vid stjelklederna) de utgå.

Växer vid ängs-, väg- och dikeskanter, på gärden, åkerrenar och (fuktiga) betesmarker, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Juni,) Juli och Aug.; mognar i (Juli,) Aug. — Utbr. Europa utom det allra nordligaste; Caucasien, Siberien; i Abyssinien, Algerien, på Madeira.

Bland våra vanligare Potentillor utmärker sig Reviga Fingerörten genom sina långt krypande stjelkar, sina vackra blad och temligen stora blommor. Den förtjenar särdeles väl namnet revig (reptans). Revorna eller "rankorna", hvilka isynnerhet upptill och på sensommaren slå rötter från lederna, utgå icke sällan flera från en gemensam "rot", som sträcker sig ganska långt ned i marken. Derigenom kan växten motstå den starkaste torka, som under sommaren kan förekomma på våra största och öppnaste slätter, och hvilken icke många andra växter kunna uthärda. Den intager der isynnerhet åkerrenarne, som den pryder och betäcker med sina rankor utan att lägga sig på säden "och åt hvilka den långa rotspindeln, liksom spikar eller pålar i jorden, ger stadga och varaktighet; sjelfva rankorna torde t. o. m. kunna afhålla jordytan från nedrasning eller flytning" (Whlnb.). — Slutligen kan anmärkas att växten är en bland de gamle botanisternas Pentaphylla eller Quinquefolia (Q. majus repens eller luteum Bauh. Fuch.). Och den är verkligen en utmärkt Femblada.

7. Silver-Fingerörten
(**Potentilla argentea** L.)

är mångårig, med upprät eller nästan upprät, vanligen 6—10 tum hög, rödbrun och hvitluden, upptill vippgrenad stjelk. Bladen äro alla 5-fingrade; stiplerna icke sällan något sargade; småbladen vigglika, under merendels tätt-hvitludna och ofvanpå mörkgröna, upptill in- (eller nästan par)skuret sågade, nederst helbräddade, kanterna tillbakavikta. Blommorna bilda en nästan qvastgrenig vippa med korta, slutligen raka smågrenar; de äro små, kronan nästan svafvelgul, obetydligt större än fodret.

Växer på sten- eller grusbackar och andra torra och öppna, helst stenbundna eller sandiga ställen, såsom vid vägar, på stenmurar o. d. (allm. utom i Lappland). — Blommar nästan hela sommaren; mognar i Juli, Aug. — Bladen bli stundom nästan glatta och gröna på båda sidor (stundom också på båda nästan lika gråludna). — Utbr. Europa undant. Portugal, södra Spanien, Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Silver-Fingerörten utgör ett godt exempel på huru ringa beständighet växternas hårbeklädnad i allmänhet visar, då den, såsom Fries iakttagit, hos denna arts blad kan omvexla på fem olika sätt: 1) hvit på bladens båda sidor; 2) snöhvit på undre sidan, på den andra gråaktig eller smutsgrön; 3) hvit på undersidan, alldeles ingen på den andra; 4) tätare gråaktig på undersidan, gles på den andra; 5) gles på båda sidor eller ingen på den öfre. — I Bauhins Pinax (1623) upptages denna Fingerört såsom Quinquefolium folio argenteo, hvadan

artnamnet. Också den har användts, såsom adstringerande medel, vid dysenteri o. d.

* Potentilla inclinata Vill. Tunnare- och mera grå-(grön-)luden än föreg. art; bladen dessutom under och i kanten långt håriga. Förv. på ett och annat ställe i medlersta Sverige.

* Potentilla collina Wib. liknar temligen Silver-Fingerörten, men har mera nedtryckta och greniga stjelkar med slutligen utkrökta smågrenar, och bladkanterna äro icke tillbakavikta; bladen äro vanligast gråludna på undre sidan, mera sällan (P. intermedia Fr.) svagt (tilltryckt) håriga och blekgröna. Växer på Gotland (uppt. Rosén) och Öland (Fries 1818) samt på ett och annat ställe i Skåne, Blekinge (uppt. Aspegren) och Småland. — Fr. Nov. och Mant. III.

8. Vår-Fingerörten
(Potentilla verna L.)

har stark rotstock, som upptill är delad och bär bladknippen, från hvilkas sidor utbreda sig stjelkar, hvilka nedtill icke sällan slå rot, men upptill kröka sig uppåt och bära blommorna på spensliga grenar. Rotbladen äro 5- (stundom 7-)fingrade, stjelkbladen (hvilka äro få) 3-fingrade; småbladen omvändt-äggrunda eller vigglika, upptill djupt trubbsågade (6—10 tänder), håriga (åtm. på undre sidan), gröna. Kronan är omkring dubbelt större än fodret, nästan guldgul eller mörkare. — Utgör tvenne arter:

P. alpestris Hall. d. y. Kortare och vanligen glesare eller svagare hårig (slutligen nästan glatt), mera upprätt och stadig; rotbladens stipler nästan äggrunda, trubbiga; småbladen glattare, mörkare, nästan endast under håriga; kronbladen guldgula och vanligen mörkgula nedtill (P. maculata Pourr.). — Växer på öppna, högländta ängar, backar och andra torrare gräsmarker, allm. i norra och medlersta Sverige till Vermland, Bohuslän, Småland, Östergötland och Öland. Blommar i (slut.) Maj, Juni. Blommorna äro öppna nästan hela dagen. — Stundom är växten tätare hårig, särdeles på bladens undersida, och i fjelltrakterna bildar den stundom en märklig var. (P. ambigua Gaud.) med parskurna småblad. — Utbr. nästan hela norra och medlersta Europa, Spetsbergen, Island, Grönland, Skottland, England, Italien; Spanien (Lehm.); Caucasien. — Potentilla verna L. Fl. Suec. är denna art både till beskrifningen och anmärkningarne; anmärkningen att växten äldre blir nästan glatt med rödaktiga, alldeles glatta stjelkar och utseende af Blodrotsörten, passar alldeles in på denna, hvadan också Pentaphyllum Tormentillæ facie Rudb. cat. (1658).

P. verna Hall. d. y. Längre, starkare och vanligen tätare hårig, mest nedtryckt och slankig (blommorna slutligen mycket lutande), blekare; rotbladens stipler smala och spetsiga; småbladen icke sällan håriga

på båda sidor, mindre sågade; blommorna blekare gula och vanligen icke mörkare vid basen. — Växer på torra, helst sandiga eller grusiga, backar och betesmarker, vid vägar o. a., i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (April,) Maj, (Juni). — Blommorna sluta sig på e. m. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Irland, Portugal, södra Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet; på Island, i Caucasien. — Denna och föregående äro, såsom arter, hos oss först åtskiljda och närmare bestämda i Fries' Novitier ed. II.

Vår-Fingerörten bildar små vackra tuvor. Dess blommor äro mycket meteoriska och sluta sig, såsom vi nyss nämnt, tidigare eller senare. Först närmas då två motsatta kronblad, så inkrökas två andra, och slutligen tillkommer det femte såsom ett ytterligare skydd åt blommans på detta sätt väl bevarade inre delar.

* Potentilla cinerea Chaix liknar mycket föregående art, men är, utom den längre och glesare hårigheten, gråluden (isynnerhet på bladens undersida) genom täta och korta, stjernlika hår. Växer på sandbackar och -åsar i östra Småland (uppt. Fries), i Blekinge (uppt. Aspegren), på Öland, i Vestergötland. Blommar i Maj. — Först upptagen som svensk i Fries' Novitier.

* Potentilla opaca L. är spenslig och nedtryckt, klädd med långa och mjuka, utstående hår, mörkgrön och vanligen rödaktig. Rotbladen äro 5- eller 7-fingrade; småbladen smalt-vigglika, med nästan hela kanten djupt sågad. Blommorna äro mindre än hos de näst föregående arterna; kronan är gul, icke mycket större än fodret. — Växer på torra (sandiga) backar och betesmarker i Skåne och i Blekinge vid skånska gränsen (sälls.). — Blommar i Maj, Juni. — Fr. (uppt.) Nov.

d) Blommorna (typiskt) fyrtaliga. (Stiplerna skilda från bladskaftet, bladlika). Tormentilla L.

9. Blodrotsörten

(Potentilla Tormentilla Scp. — **Tormentilla erecta** L.)

är mångårig med stark och vresig, tjock, rödbrun (inuti nästan röd) rotstock. Stjelkarne äro smala och svaga, sällan uppräta utan m. e. m. närmade till marken, (upptill) tudeladt-greniga och vid grenarna bladiga. Stjelkbladen äro mest oskaftade, 3-fingrade; rotbladen, hvilka snart vissna, 3- eller 5-fingrade, långt skaftade. Småbladen äro lansettlikt-vigglika, upptill (till omkring midten) glest och djupt sågade; stiplerna stora, nästan bladlika, 3—5-klufna. Blommorna, hvilka sitta på trådlika skaft ur gren- och bladveck, äro vanligen talrika men temligen små; kronbladen citrongula och nedtill vanligen brandgula.

Växer på magrare betesmarker och (helst mossiga) skogsängar, på skogsbackar, i skogar, bland ljung o. d. (allm.). — Blommar nästan hela sommaren; mognar i Juli, Aug. — Omvexlar tilltryckt-hårig eller

nästan glatt; likaledes till småbladens antal, till storlek (5—10 tum) och grenighet. — Utbr. hela Europa utom Italiens öar, Grekland (och Turkiet); i Caucasien, Siberien; på Island.

Denna art har mycket verksammare egenskaper än de andra Potentillorna och är den enda som numera användes i medicinen. Det är rotstocken som finnes på apoteken (ɔ: Radix Tormentillæ Pharm.). Benämningarne Rödrot (Götarike), Blodrot eller Blodstilla häntyda dels på dennes inuti rödaktiga färg, dels på dess ända sedan medeltiden bekanta användning till dekokt mot blodflöden, såsom i rödsot, diarrhé; också i likartade boskapssjukdomar; dessutom vid blödande tandkött och, pulveriserad, mot tandvärk. Det var såsom stillande alla dylika plågor och slitningar (tormenta), som örten erhöll benämningen Tormentilla (T. silvestris Bauh.). Emedan rotstocken är mycket sammandragande kan den också nyttjas vid lädergarfning. Dessutom till hvarjehanda färgning (Lapparne färga läder rödt dermed) m. m. Svinet äter roten begärligt och Linné anmärker att i Lappland, der växten är ymnig, nybyggarne skulle kunna använda densamma till nödbröd om de icke föredroge barkbrödet. — Bland örtens 26 "dygder" i Arvidh Månssons Örtabok är den sista "Om man dricker örten aff Tormentilla, tå är hon godh för all förgifft". — Blodrotsörten är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

* Potentilla procumbens Sibt. (Tormentilla reptans L.) har mindre knölig rotstock än föreg. art och längre och långt ned greniga stjelkar, hvilka äro så svaga att de ligga alldeles ned på marken; icke sällan slå de rot vid lederna. Bladen äro alla långt skaftade; småbladen större och tunnare, vigglikt-omvändt-äggrunda, upptill djupt-sågade; stiplerna temligen små, hela eller 2—3-klufna. Blommorna dubbelt större än hos den vanliga Blodrotsörten, färre, längre skaftade. — Växer i skogs- och betesmarker i Skåne och vid Carlskrona. — Blommar i Juli, Aug. — Stundom förekomma stånd, som, till en del (mindre blad m. m.) likna föregående art (genom blandning med denna?). — Fr. Nov. ed. II.

6. Sibbaldia L.

Foderbrämet 5-deladt och 5-skärmadt; pipen klocklikt-skållik. Kronbladen 5 (smala och kortare än fodret). Ståndare 5. Fruktfästet litet, neruti blommans botten; karpellerna 5—10, torra (smånötter), de inre skaftade (sterila); stiftet lateralt.

1. Sibbalds-örten
(Sibbaldia procumbens L.).

En mångårig, temligen liten ört med stark, m. e. m. grenig rotstock, 3-fingrade blad — mest i glesa knippen på rotstocken — och små gulgröna blommor, gyttrade på mest enbladiga och skärmade stjel-

kar. Stiplerna äro stora och breda. Småbladen äro vigglika med tvär, 3-tandad spets, glesbåriga. Rotbladen äro långt skaftade, deras småblad vanligen omkring ½ tum långa. Stänglarne äro vid blomningen helt korta, men bli slutligen 2—3 tum långa eller längre, temligen svaga och nedtill nedtryckta. Den nedersta blomgyttringen sitter vanligen på skaft ur stjelkbladets veck. Kronbladen äro nästan vigglika eller något lansettlika, trubbiga, blekgula. Frukterna (smånötterna) bredt-ägglika, glänsande.

Växer i de högre fjellen, mest på gräsiga sluttningar eller i berg- och klippspringor. Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Skandinaviens, Skottlands, Granadas och Italiens alper; Pyreneerna, Alperna, Vogeserna; Island, nordligaste Amerika; Unalaschka, Baikal, Altai, Caucasus.

Sibbalds-örten saknar visserligen egentlig fägring, men bidrager likväl till de klippiga fjellens grönskande beklädnad och dymedelst att göra dem mindre ödsliga. Linné anmärkte den, första gången som svensk, under sin lappska resa och lemnade i Flora Lapponica en närmare beskrifning på densamma. Förut var växten bekant nästan endast genom Sibbald, som i sin Flora Scotica hade belyst densamma, hvadan också Linné till hans ära kallade dess slägte Sibbaldia. För Svensk Botanik tecknades Sibbalds-örten af Læstadius.

7. Geum L.

Foderbrämet 5-deladt och 5-skärmadt; pipen kort och bred. Kronbladen 5. Ståndare talrika. Fruktfästet kägel- eller klubblikt-pelarlikt, hårigt; karpellerna torra (smånötter); stiften terminala, långa, nära midten haklikt-ledade, den öfre leden (märket) m. e. m. hårig, lossnande, den nedre utväxande, hårdnande och bildande ett krokuddigt spröt på smånöten. Fröet nästan upprätt; rotämnet nedåt.

Mångåriga, håriga, uppräta örter med lyrlikt parbladiga rotblad.

1. Fårkummern
(Geum rivale L.)

är då blomningen börjar vanligen endast omkring 5 tum hög, men blir slutligen dubbelt eller tredubbelt högre. Stjelkbladen äro 3-delade med inskuret-tandade, nästan trubbiga flikar; stiplerna äggrunda, små, nästan inskuret-tandade. Blommorna äro nästan hängande, (kort-) klocklikt-slutna. Fodret är, jemte stjelken upptill, mörkt-rödbrunt. Kronbladen äro spadlika, bredt-urnupna eller intryckta (vanligen med en kort tand i inskärningen), nästan köttröda, rödbrunt-stråligt-ådriga (omvexla gul- eller hvitaktiga). Fruktspröten (vridna) nästan lika långa som

(knappt längre än) det alldeles håriga märket; karpellsamlingen uppburen af en temligen lång pelare (carpophorum), hårig.

Växer på våta ängar, sanka busk- eller betesmarker, på stränder, vid bäckar och diken (allm.). — Blommar i Maj och Juni; mognar i Juni, Juli. Blommorna bli stundom missbildade med stora och inskurna (m. e. m. bladlika) foderflikar och med nästan dubbel krona, och stundom utväxer en ny (normal) blomma ur den andras midt. — Utbr. Europa undant. Portugal, södra Italien, Italiens och Greklands öar; i Caucasien, Siberien, nordligare Amerika, på Island.

Fårkummern uppträder sällan i enstaka stånd, utan gerna sällskapligt eller gruppvis. Dess blomning räcker temligen länge. Den temligen grofva, nästan träiga, rödbruna roten (rotstocken) har om våren något kryddaktig smak, men är annars bitter och sammandragande. Den har berömts i rödsot o. d.; också att begagna mot frossa i stället för kina. Örtståndet ätes af kreaturen, dock helst af fåret och geten. — Blommans, isynnerhet vid mognadstiden, temligen egna utseende har gifvit anledning till flera särskilda benämningar på växten i olika landsorter, såsom Fårpuppor, Fårpungar, Sammetspungar, Humleblomster. — Redan i Linnés Flora Lapponica uppträder Fårkummern såsom Geum rivale. Hos en del bland de gamle botanisterna var den en Caryophyllata (C. septemtrionalium etc. Lob. 1581, C. aquatica etc. Bauh. 1623). Loeselius anmärker och tecknar den ofvan beskrifna prolifiering, som stundom äger rum hos blomman, hvilken också bl. a. Linné omtalar i sin Ölands-resa (sid. 84). Blomman hade ombildadt foder, 10—15 kronblad, färre ståndare än vanligt, och i stället för spiror en vanlig blomma på eget skaft.

Den bekante engelska botanisten Smith var särdeles intagen i denna växt. De veckade bladens mörka grönska mot stjelkens och blomfodrets rödbruna färg och den egendomligt skära färgen hos kronbladen jemte blommornas behagligt lutande ställning, göra den, säger han, till "one of the most picturesque of our native plants".

* Geum intermedium Ehrh. utgör liksom en mellanart (hybrid?) mellan föreg. och nästa, i det blommorna äro lutande men under blomningen öppna, kronbladen omvändt-äggrunda med klo och gula, blompelaren kort men tydlig; till blad och stipler liknar den mera nästa art. Närmar sig dock mer än den ena än den andra; så har den ibland mindre, upprätare och gulare blommor utan pelare (liknande nästa arts), ibland större, mycket lutande, liknande föregående arts (ɔ: Geum intermedium W.). Troligen är arten hybrid och dessa olikheter antyda då om fader- eller moderväxt starkast inverkat. — Växer mest i lundar och vid skuggiga bäckar, i södra och medlersta Sverige (vanligen sparsamt). — Enligt Fries kände redan Fuchsius (1543) denna växt (ɔ: Caryophyllata silvestris). — Fr. Fl. Hall. och Nov.

1. Nejlikkummern
(Geum urbanum L.)

blir mer än fots- (icke sällan alns-)hög och är rent grön, helt och hållet mjukhårig. Stjelkbladen äro nästan alla 3-fingrade eller 3-delade med rutlika, spetsiga, sågade småblad; endast de nedre äro icke sällan lika rotbladen och ha 3-klufvet eller 3-deladt slutblad; stiplerna äro stora, bredt- (rundadt-) hjertlika, inskurna. Blommorna äro uppräta och utbredda (fodret slutligen nedkrökt); kronbladen omvändt-äggrunda eller (äggrundt) rundade, klolösa, rent blekgula. Fruktspröten (raka) 3 eller 4 gånger längre än det endast nedtill håriga märket; karpell-samlingen saknar stödpelare.

Växer i lundar och skogskanter, på buskiga backar, helst vid vägar och bostäder, vid gator, gärdsel och murar, i trädgårdar, i södra och medlersta Sverige (allm.). — Blommar i Juni, Juli (och Aug.); mognar i Aug. eller sednare. — Utbr. hela Europa utom det allra nordligaste (och Grekland); i Caucasien, vestra Siberien.

Nejlikkummern sällskapar gerna med Hvitplistern, Jordrevan o. a. d. Dess rotstock är nästan rosenröd (hvit och röd) inuti och, isynnerhet strax om våren, välluktande, nästan som kryddnejlikor, hvadan också växten vanligen kallas Nejlikrot, liksom de gamle botanisterna (såsom Dodonæus 1583) benämnde den Caryophyllata (nemligen herba; caryophyllus = nejlika), Caryophyllata vulgaris Bauh. 1623. Såsom Geum urbanum upptages den först hos Gesner. — Till smaken är rotstocken bittert-sammandragande och kärft aromatisk, innehållande garfsyra, eterisk olja, gummi och harts, hvarigenom den blir lagom stärkande, tillika lifvande samt lindrigt svettalstrande och tjenlig särdeles i diarrhéer och dysenterier; har också med nytta, såsom pulver eller dekokt, användts mot frossor. Enligt farmakopén bör den finnas på apoteken (ɔ: Radix Caryophyllatæ Pharm.). Till förvaring bör den insamlade roten torkas så varsamt att lukten bibehålles. Nejlikrot, lagd på dricka, tros hindra det från att surna, hvilket dock Retzius nekar. — Nejlikkummern är tecknad redan i Til-Landz' Icones.

3. Sträfkummern
(Geum hispidum L.)

är på sina gröna delar starkt beklädd med sträfva hår; merendels omkring fotshög. Rotbladen äro brutet-parbladiga, d. v. s. småbladsparen omvexla med mindre, stipellika sådana; slutsmåbladet är större, men ej bredare, tredeladt och parskuret. Stjelkbladen äro pardelade eller vid basen parbladiga, och deras och rotbladens slutblad är m. e. m. parskuret; både blad och stipler äro mindre än hos föregående art. Blom-

morna äro deremot större, uppräta, på långa och raka skaft; kronbladen rundadt-omvändt-äggrunda, nästan klolösa, gula. Fruktspröten äro nära 3 gånger längre än det (nedtill) långt håriga märket.

Växer på magra och buskiga marker i Småland (och Östergötland), Blekinge och ett par ställen i Halland, nästan alltid i skären eller nära kusten. — Blommar i Juni och Juli. — Utbr. Götarike, medlersta Ryssland.

Sträfkummern förekommer först i Liljeblads Flora (1816), såsom varietet under Nejlikkummern (ɔ: Geum urbanum A) — intermedium) och med benämningen Mönjekummer, tydande på bladens likhet med Åkermönjans. Fries, som upptäckte växten i Halland, bestämde den till egen art i sin Flora Hallandica. Han omtalar den också i Novitierna, der han anmärker att växtens allmänna utseende är temligen olikt våra andra Geum-arters genom dess egna hårbeklädnad och att den icke någonstädes omnämnes hos "Patres", troligen emedan den är en mera östlig växt.

8. Dryas L.

Foderbrämet 8(—10)-deladt, skärmlöst; pipen kort och bred (obetydligt skålig). Kronbladen 8. Ståndarne talrika. Fruktfästet lågt, hårigt; karpellerna torra (smånötter); stiften terminala, icke ledade, långa, mjukt- och pennlikt-håriga, bildande liksom svansar på smånötterna. Fröet upprätt; rotämnet nedåt.

1. Fjellvippan
(Dryas octopetala L.).

En mångårig, nästan ständigt grön, lågväxt ört med något tuvigt grenig rotstock och enkla, hela, m. e. m. talrikt knippade blad på längre eller kortare skaft, mellan hvilka utgår en och annan enkel, vanligen endast en eller par tums eller slutligen något högre stängel, som bär en enda, men stor (icke sällan omkring $\frac{3}{4}$ tum bred) och vacker, hvit blomma. Bladen äro något hårda, temligen små (omkr. 2—3 linier breda), ovalt-elliptiska eller smalt-äggrunda, med något hjertlik bas och djupt trubbsågade, något tillbakavikta kanter; på undre sidan äro de hvitludna, men med nästan brungula nerver (medelnerven stark, sidonerverna nästan strecklika); öfre sidan är mörkgrön; stiplerna äro långa och smala, vanligen rödaktiga. Stänglarne äro rödaktiga, gråludna och dessutom, isynnerhet upptill, svarthåriga (något krusigt). Fodret är utvändigt svarthårigt i midten. Kronbladen äro nästan elliptiska, stundom rödletta under. Stiften röda upptill. Fruktsvansarne äro hvitaktigt långt-silkeshåriga, krökta, slutligen nära tumslånga.

Växer på de högre fjellen, allmän och ymnig. — Blommar i Juli. — Utbr. Brittaniens, Skandinaviens, medlersta Europas, Italiens alper; arktiska Ryssland, Siberien, Caucasus; Spetsbergen, Island; Canada.

Fjellvippan är en bland de täckaste af de många täcka växter, som tillhöra fjellfloran och utmärkt såväl för sina vackra och på samma gång ovanliga blad som sin stora, 8-bladiga blomma och det behagliga i hela sitt utseende. Bladen äro länge gröna, uthärda vintern och qvarsitta följande år ehuru förändrade till färgen; likaså stiplerna till en del. Utblommad, påminner den med sina smånötters lätta, fjäderlika svansar om Pulsatillornas för vinden vippande "frötoppar". De gamle botanisterna, hvilka tyckte att bladen liknade små ekblad, benämnde växten, med hänsyn härtill, Chamædrys (C. montana etc. Lob., C. alpina etc. Bauh.), hvadan också LINNÉ till dess slägtnamn valde Dryas "a Dryadibus Deabus quercuum". Kronbladens antal (8), hvilket artnamnet antyder, är något temligen ovanligt och egendomligt. — RUDBECK d. y. var väl den, som hos oss först anmärkte Fjellvippan, hvilken han lät måla under sin lappska resa (1695). LINNÉ behandlar den helt kort i sin Flora lapponica. WAHLENBERG anmärker i sin att växten har två slags hårbeklädnad, den ena utgörande ett fint och snöhvitt, ulligt ludd på bladens undersida och mera sällan också på blomskaftet och blomfodrets kanter; den andra svartaktiga, körtelbärande och stundom greniga hår på blomfodrets undersida, här och der också upptill på blomskaftet och foderflikarna. F. ö. säger han att Fjellvippan förekommer i Martens Spetsbergs-resa såsom "Papaver album". I Swartz' utmärkta teckning pryder växten också Svensk Botanik.

Fjellvippan lärer nyttjas af Lapparne vid invärtes sjukdom och är renarnes älsklingsmat (Ands.).

3. ROSEÆ.

Frukt: temligen talrika smånötter, inneslutna i det urhålkade, köttiga eller läderartade fästet under blomman. Fröet omvändt; rotämnet uppåt.

9. **Rosa** L.

Fodret 5-bladigt, de två eller tre yttre bladen större och mera bladlika. Kronan 5-bladig, stor. Ståndarne talrika. Märkena knopp- eller knapplika; stiften laterala, långa och nående något utom det trånga svalget. Smånötterna broskartade eller benhårda (nedtill och utåt långt- och skört-silkeshåriga); genom det ägg-, lång- eller klotrunda fästet, som omsluter dem, uppstår en något bärlik bildning (ɔ: nypon).

Rosorna äro taggiga buskar med uddparbladiga (hos våra vanligen 2—3-pariga) blad och stora blommor (ↄ: Törn- eller Nypon-buskar).

1. **Lukttörnet** (eller **Rostrosen**)
(Rosa rubiginosa L.)

blir temligen högt (merendels 2—3 alnar), med talrika, täta och starka grenar och ganska starka och klolikt krökta taggar, hvilka på årsskotten äro blandade med svagare raka. Småbladen äro äggrunda, nästan glatta, högt-dubbelsågade, under och i kanten (liksom stiplerna) besatta med små rödbruna, klibbande körtlar. Foderbladen äro mest parskurna. Kronbladen något mörkt purpurröda och mindre än hos de andra arterna. Nyponen äggrundt-ovala eller nästan ellipsoidiska, alltid hårda och läderartade, glatta eller körtelborstiga, uppräta, mogna mönjeröda.

Växer på torra eller steniga backar, på skogsängar och steniga gärden, vid vägar o. s. v. i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Juni,) Juli och Aug., senare än de andra arterna, och mognar också sent. — Har stundom (Skåne) årsskottens taggar mycket talrika och nästan raka; småbladen rundade och mindre, nyponen rundare. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Barbariet.

Lukttörnet är väl den täckaste bland våra vanligare Rosor. Blommorna äro visserligen icke så stora som Hundrosens, men purpurn hos deras blad är mörkare. Dertill kommer den behagliga lukt, nästan som äplens, som isynnerhet buskens blad, t. o. m. på afstånd, sprida då de vidröras under varma dagar, särdeles då det nyss regnat. — Men nyponen äro torra och smaklösa. — Till lefvande häckar passar Lukttörnet bra såväl för sin täthet som för sina talrika, starka och hvassa taggar. Det erhåller icke sällan benämningarna Engeltorn, Eglantyr, Neglantyr, hvilka tydligen ha sin rot i det franska Eglantere (Rosa eglanteria Tab.). Såsom vi redan nämnt, ha bladen nästan alltid en tydlig och behaglig lukt, härledande sig från nästan rostbruna körtlar (glandler), hvadan också artnamnet (rubigo = rost). RETZIUS upptog först (Flora Oeconomica, 1806) Lukttörnet i vår Flora såsom en egen, från den odlade R. eglanteria skild art.

* Rosa inodora Fr. har mindre och smalare (nästan ovala) och mindre körtlade, nästan luktlösa, hvassare (smalare) sågade blad än Lukttörnet, endast krokiga taggar, merendels hvita (något mindre) kronblad och nästan alltid glatta nypon; till utseendet likare nästa art. Växer i Halland och Bohuslän (sälls.) och på Kinnekulle. Blommar i Juni, Juli. — FRIES upptäckte och bestämde (1813) denna art i norra Halland (Nov. ed. I. 1814).

2. Hundrosen (Hundtörnet)
(Rosa canina L.)

blir vanligen 2 eller 3 alnar hög men omvexlar både större med längre, mera utbredda, icke sällan båglikt nedåtkrökta grenar, och mindre med nästan uppräta; årsskotten äro långa och raka, icke sällan rödaktiga och grådaggiga. Taggarne äro alla klolikt krökta och starka (men stundom rakare och svaga). Småbladen äro ovala eller bredt-lansettlika, äggrundt-ovala eller omvändt-äggrunda, enkelt och lågt sågade, vanligen glatta eller småhåriga. Foderbladen äro något parskurna. Kronbladen större än hos de andra arterna, blekt purpurröda eller hvita. Nyponen merendels äggrunda eller ellipsoidiska, skarlakansröda, länge hårdt-läderartade (broskartadt), vanligen glatta, uppräta.

Växer mest på backar, bergssluttningar, höga och klippiga stränder, i skogs- och betesmarker, lundar och snår, vid torra vägar, helst i södra och medlersta Sverige (till Ångermanland). — Blommar i (Juni,) Juli; mognar i Sept. — Utbr. hela Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien, Siberien, Mindre Asien, Algerien, på Canariöarne.

Omvexlar med glänsande-glatta, under rent gröna blad (vackrast och beständigast ɔ: R. Swartzii Billb.), och med mindre glatta, mattare, under bleka eller blåaktiga, något rödnerviga (ɔ: R. venosa Sw.); hos sistnämnde var. bli bladen m. m. vanligen rödaktiga om hösten. Nyponen äro sällan borsthåriga. Stammen blir stundom nästan tagglös (Lilla Carlsön). Märkligare varieteter (underarter) äro dessutom: R. senticosa Ach. med rakare taggar, alldeles glatta, nästan rent gröna blad, rundare nypon (på torra och magra, öppna marker); R. dumetorum Th. (R. collina Whlnb., R. agrestis Sw.) med något skrynkliga, småludna, högre- och mera ojemnt sågade blad (helst i lundar, särdeles i slättrakter).

Denna buske är besvärlig med sina stora, klolika taggar, hvadan (enligt Whlnb.) benämningarne Hundtörne, Hiben (Hyven) torn i Skåne, Blekinge, eller Hundros, såsom sämre eller mindre värderad än de odlade Rosorna. Men betraktad endast ur estetisk synpunkt, blir Hundrosen, åtminstone under gynnande omständigheter och der den kan riktigt och rikligt utsträcka blomprydda grenar, visst icke underlägsen någon. Skåde man den blott i skog och mark, med nyss utslagna blommor, tidigt en morgon, "då dessas doft utandas med daggen, som kalkarna och bladen samlat under natten". Det är på morgnarna som blomkronan öppnar sig, och redan nästa dag kan minsta vind ha kringstrött dess blad. Nya blommor utslå dock i omkring 14 dagars tid, men sedan är det slut ("Rosa spirat brevis et exspirat"), busken blir en bortglömd skönhet och man ser snart endast taggarne

på densamma. Men om hösten gör den sig åter påmint genom de vackert röda nypon, med hvilka den sedan under hela vintern, midt ibland snön, pryder sina kala grenar.

Det är denna art, hvars nypon (eller Njupon) mest användas i hushållet, i somliga trakter under andra benämningar, såsom Juglon (Roslagen), Klångon (Helsingland), Giöpon eller Kypon (Götarike), Naplä-bär (Gotland). De äro något syrliga och mogna först då frost börjar inträda, hvadan de i Småland kallas Vinternypon (Fr.). Dessutom innehålla de slem, socker och gummi jemte adstringerande ämne. Man plockar dem väl mogna, men icke frusna, klyfver dem, bortrensar deras kärnor och små borst och torkar dem sedan i solen eller i lindrig värme. De kunna också syltas. Nyponsoppa är helsosam, kylande o. s. v. Nyponkärnorna purgera och drifva mask. Rostade kunna de nyttjas som kaffesurrogat. Veden kan användas till finare snickar-arbeten. — Benämningen Nypon o. d. tror Dybeck härledas deraf att man, för buskens taggar, måste liksom nypa eller nappa (Gotl. naplä) efter "bären".

På denna och andra Törnros-arter träffar man mot hösten icke sällan s. k. Bedeguar (Sömntorn), d. v. s. temligen stora, tätgreniga, nästan mosslika, ludna eller taggiga, grönröda utväxter, hvilka bilda sig på de ställen der en insekt (Cynips Rosæ) sticker för att lägga sina ägg, hvarigenom orsakas en "vätskornas" starkare strömning till eller stockning vid de ställen på busken der detta sker.

* Rosa coriifolia Fr. (R. crassifolia Wallm.) liknar till växtsätt och taggighet större buskar af den vanliga Hundrosen (helst dess underart R. dumetorum), men har under tätare, småludna, något skrynkliga, stadigare (nästan läderartade men knappt tjockare), högt-sågade blad (vanligen endast tvåpariga), mörkare kronblad och mycket kort skaftade, nästan runda, stora nypon, hvilka mogna tidigt (men äro temligen hårda och mycket kärniga (ɔ: Stennypon); dessutom är fodret varaktigt, då det hos Hundrosen vanligen lossnar tidigt. — Växer mest i lundar och på skogsbackar, helst i bergstrakter, i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juni, (Juli). — Wallman upptäckte och bestämde arten "i Östergötland" (Liljebl. Flora, 1816); Fries anmärkte den nästan samtidigt i Halland (Flora Hallandica, Novit.).

* Rosa collina Jacq (R. Acharii Billb.) har rakare och svagare taggar än Hundrosen och något lutande, m. e. m. körtelborstiga, rundade eller omvändt-äggrunda, nypon (hårda). Bladen äro vanligen endast tvåpariga, med högt- (genom körteltänder nästan dubbelt-)sågade, något gråaktigt småludna (icke sällan på båda sidor) men släta småblad. Växer mest på buskiga backar och bergsluttningar i södra och sydvestra Sverige, sällsyntare i det medlersta. Blommar i Juni, (Juli). — Först anmärkt af Acharius i Östergötland (Sjötorp, Omberg), tecknad af Agrelius och af Billberg (1823) upptagen i Svensk Botanik såsom en ny art (Acharii Ros).

3. Luddtörnet
(Rosa villosa L.)

är en vanligen lägre (icke sällan endast omkring alnshög), svårt grenig, gråaktig buske med raka eller nästan raka taggar, dubbelsågade, merendels på båda sidor tätludna, m. e. m. skrynkliga blad och icke sällan körtelborstiga nypon på körtelhåriga skaft. Foderbladen äro vanligen körtlade på ryggen, merendels varaktiga. Kronbladen äro mindre än hos Hundrosen och icke sällan (körtladt) småtandade i kanten. — Utgör egentligen tre skilda arter:

Rosa tomentosa Sm. Högre buske med starkare, till en del något krökta taggar. Småbladen ovala eller äggrundt-lansettlika, vanligen gråludna och dessutom under körtlade (derigenom något välluktande). Foderbladen vanligen mera parskurna och utstående eller nedvikta. Kronbladen helbräddade, blekare röda än hos de närstående arterna (eller hvita). Nyponen vanligen ellipsoidiska (bredare eller smalare), hårda (läderartade), glatta eller körtelhåriga, uppräta. — Växer mest på ängsbackar o. d., särdeles i södra och sydvestra Sverige. — Blommar i Juni eller Juli. — Omvexlar (i skugga) med tunnare, obetydligt ludna blad (ɔ. R. scabriuscula Sm.). — Utbr. nästan endast norra och medlersta Europa, Brittanien.

Rosa mollissima Fr. (R. villosa L. Fl. suec.). Lägre buske med smala, raka taggar. Småbladen rundade eller bredt ovala, mera trubbigt och högt sågade, vanligen tätt (skrynkligt) gråludna och på undre sidan körtlade. Foderbladen uppräta, sällan inskurna. Kronbladen icke sällan småtandade, purpurröda eller hvita. Nyponen klotrunda, mjöliga (mjuka), merendels körtelhåriga, uppräta, tidiga (medl. Sept.). — Växer på magra (grusiga) ängs- och betesmarker, vid vägar, på backar o. a. torra ställen, till Helsingland och Jemtland (allm. åtm. i södra och medlersta Sverige). — Blommar i Juni eller Juli. — Förekommer med mindre ludna, stundom (särdeles i kusttrakter) t. o. m. glatta blad. — Utbr. Tyskland, Skandinavien, Island, Brittanien o. a.

Rosa pomifera Herrm. Vanligen något högre, ett par alnars, buske med raka taggar. Småbladen lansettlika, långt ovala eller smalt-elliptiska, temligen tunna, småludna särdeles på undre sidan, der de liksom i kanten äro glest körtlade (något välluktande). Foderbladen uppräta, mera bladlika. Kronbladen småtandade, purpurröda eller hvita. Nyponen runda, mjöligt köttiga (mjuka och saftiga), lutande, tätt och något taggigt-körtelborstiga, glänsande mörkröda; de äro stora (i södra Sverige som krikon) och mogna tidigt (Aug., Sept.). — Växer på backar o. d., men mest vid städer, byar och gårdar, i södra och medlersta Sverige (m. e. m. sälls.). Odlas i trädgårdar under namnet Äpel-

nypon (nyponen bli nemligen på tjenlig lokal stora som mycket små äplen) eller Holländska Nypon, och på många ställen är busken endast en utkomling ur sådana. Blommar i slut. Juni eller börj. Juli. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Brittanien, Portugal, Italiens öar, Grekland. — Först upptagen bland svenska växter i Liljeblads Flora (1816) och närmare utredd af Fries (Novit.).

Den sist skildrade arten lemnar de bästa och största nyponen, hvilka äro ganska goda till soppor, gröt, kakor m. m.; också syltade. Smaken är något olika vanliga nypons. Busken är lätt att odla och ger betydligt, men då den blir äldre (10—12 år) bli nyponen sämre. — Sedan man samlat nyponen väl mogna, men innan de mjuknat, böra de genom gnidning eller skakning mot hvarandra befrias från sina borst, hvarefter de klyfvas och putsas samt kärnorna uttagas. Sedan torkas de och förvaras.

4. Kanelrosen
(Rosa cinnamomea L.)

blir sällan högre än 2 alnar (vanligen är den lägre) och har starkt krypande och skottalstrande rot samt raka och uppräta stammar med smärta, något kanelbruna grenar, de äldre svagt och mycket glest (nästan endast vid stiplerna) taggiga. Deremot äro årsskotten mycket tätt beklädda med raka, borstlika taggar (ɔ: R. spinosissima L. suec.); stipeltaggarne äro något krökta. Småbladen äro enkelt sågade, långt-lansettlikt-elliptiska eller omvändt-äggrunda, tunna och mjuka, glanslösa, under askgrå och vanligen småludna. Foderbladen äro nästan alltid hela, icke sällan körtelhåriga. Kronbladen äro klart-purpurröda, under blekare. Nyponen äro mindre än hos de andra arterna, vanligen nedtryckt klotrunda och glatta, klart röda, mjöligt-köttiga, med särdeles löst kött (ɔ: Smörnypon).

Växer på skogsängar och -backar, på betesmarker, i skogskanter, vid skuggiga vägar. (Odlas ock i trädgårdar, med dubbla blommor, under namnet Bukettros). — Blommar i Maj (ɔ: R. majalis Retz.) eller Juni, tidigare än de andra arterna, och mognar också tidigast (mest i Aug.). — Omvexlar dels med nästan päronlika nypon (ɔ: R. turbinella Sw.), dels med kort-elliptiska (ɔ: R. cinerea Sw.). — Utbr. norra och medlersta Europa, Ryssland, Caucasien, Siberien, Kamtschatka.

Kanelrosen torde erhållit sitt namn åtminstone lika mycket af sina kanelbruna grenar, som af den något kanellika lukt, som blommorna utveckla under varma sommardagar. Den är bland de täckare arterna och utmärkt bl. a. med sin temliga vekhet, sin nästan alltid svaga beväpning samt sina tidiga blommor och nypon. Som den på

öppna ställen håller sig lågväxt, kan den på sådana planteras till häckar, helst på jordvallar o. d., hvilka den binder medelst sina starkt krypande rötter. Men genom de sistnämnda kan busken också, såsom i Småland o. a., bli ett svårt åkerogräs. — Kanelrosen är den enda Ros, som växer i det egentliga Lappland.

* Rosa carelica Fr. liknar temligen Kanelrosen, men har hela stammen tätt beklädd med taggborster. Bladen äro glatta eller glest småhåriga, under gråaktiga. Kronbladen (blodrödt) purpurröda. Nyponen aflånga, upptill glest-körtelhåriga. — Växer i Vesterbotten (nära Skellefteå) och blommar i Juni. — Fr. Vet. Ak. förh. 1852.

5. Taggrosen

(Rosa spinosissima L. — **Rosa pimpinellæfolia** L.)

är lägre och till alla delar mindre än Kanelrosen och mycket taggig, i det också stammarne men isynnerhet deras yngre grenar äro tätt beklädda med större och mindre taggborster. Bladen äro 4—5-pariga, med rundade eller bredt-elliptiska, enkelt och ojemnt sågade, glänsande-glatta småblad, mindre än hos de andra arterna. Foderbladen äro mest hela. Kronbladen hvit- eller gulaktiga (sällan rödletta). Nyponen köttiga (men länge läderartade), svartröda (slutligen svartnande), vanligen klotrunda, glatta; de mogna sent (Sept.).

Växer (enligt Areschoug) på Kullaberg i Skåne (sälls.). — Blommar i Juni. — Utkommer stundom ur trädgårdar, der den odlas. — Utbr. nästan hela Europa, Island, Caucasien, Armenien (t. ex. Ararat), Siberien.

Enligt Fries' Novitier (der den upptages endast som norsk) utmärker sig Taggrosen bl. a. genom sina mörka nypon, hvilka då de, väl mogna, sammanpressas, lemna ifrån sig en purpurfärgad saft, och då de affalla icke lossna från det något tjocka skaftet. Enligt samma källa är arten Bauhins (1650) Rosa pumila spinosissima, foliis pimpinellæ glabris etc., hvadan Linnés båda namn.

Bland "svåra" slägten, d. v. s. sådana der arternas bestämning och begränsning äro underkastade större svårigheter än vanligt, räknar botanisten gerna Törnros-slägtet. Redan Linné säger: "Species Rosarum difficillime limitibus circumscribuntur et forte Natura vix eos posuit". Det är i obeständigheten, ombytligheten, den vexlande skepnaden hos de delar, som skola lemna oss våra "kännetecken (karakterer)", som den egentliga svårigheten består: varium et mutabile semper Rosa (Fr.). Också har man sett somliga botanister hysa alldeles motsatta meningar om dessa växter, så att en har antagit hundratals arter, en annan blott en enda! Ett vandt öga och den säkra takt, den slags instinkt, som uppfattar arten så till sägandes oberoende af kännetecknen,

äro sannerligen lika nödvändiga då man vill utreda sådana slägten som detta. Och äfven här ligger det riktiga "in medio". Hvad nu våra svenska Rosor angår, så bidrog LINNÉ föga till deras kännedom; han uppmärksammade dem så litet att, då han utgaf andra upplagan af sin Flora, han kände det i medlersta och södra Sverige allmänna Luddtörnet (Rosa mollissima) endast från ett ställe (Åkerö i Södermanland) och detta blott genom P. OSBECK. Utom nämnde art upptager han endast Hundtörnet och Kanelrosen såsom egentligen vilda. Den som sedan hos oss närmare undersökte dessa växter var AFZELIUS, hvilken mellan 1804 och 1813, såsom akademiska dissertationer, utgaf sina De Rosis Suecanis Tentamina (XI). Äfven SWARTZ egnade dem en nogare granskning (hans Summa Vegetabilium Scandinaviæ innehåller några nya), men hann icke fullborda sin monografi öfver dem. Också Svensk Botanik upptog emellanåt ett och annat Ros-fynd. Men åt FRIES var våra Rosors egentliga utredning förbehållen (redan i Liljeblads Flora lemnade han en ny Ros-uppställning) och vi tveka icke att räkna de blad i Novitierna, som han egnat Rosa, bland de vigtigaste i detta vigtiga arbete; de komma alltid att utgöra grunden till en riktig kunskap om våra Ros-arter. Jfr också Fr. Mant. III.

4. SANGUISORBEÆ.

Frukt: 1 eller 2 (—4) små, torra och 1-fröiga karpeller (smånötter), inneslutna i fodrets m. e. m. tillhårdnade pip. Fröet omvändt eller snedt; rotämnet uppåt.

10. Agrimonia L.

Foderbrämet 5-deladt; pipen läderartad, klocklik, m. e. m. 10-fårad, upptill (eller helt och hållet) krokborstig. Kronblad 5. Ståndare 12—15 (—20). Stiftet terminalt.

Mångåriga örter med brutet-parbladiga blad och gula blommor. Blommorna bilda långa och upprätta, axlika klasar och äro tätt-tvåskärmade. Fodrens 5 brämtänder sluta sig och borsterna hårdna, så att fodren slutligen, liksom små kardborrar, fästa sig med dem och lösryckas.

1. Åkermönjan eller Småborren
(Agrimonia Eupatoria L.)

är vanligen 15—20 tum hög, rak och upprät, hårig, särdeles på stjelken och bladens undersida. Bladen äro omkring 4- eller 5-pariga, med mycket mindre småblad mellan de större; de sednare äro ovalt-äggrunda eller lansettlika, inskuret-sågade; stiplerna stora, inskurna. Blomklasarna bli icke sällan 5—8 tum långa och äro alltid upprätta, men

de särskilda blomskaften kröka sig småuigom, så att fruktfodren luta eller hänga nedåt. Fruktfodren äro kägellikt-klocklika, fårade ända ned till basen, vanligen 1-nötiga.

Växer på torra ängar och betesmarker, på åkerrenar och steniga backar, vid vägar, i lundar, i södra och medlersta Sverige (allm. eller temligen allm.). — Blommar i Juli och Aug.; mognar i Sept. — Blir stundom (isynnerhet bland buskar) 2—3 alnar hög. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien, Canada; i Barbariet, på Canariöarne, Madeira.

Åkermönjan är rätt ståtlig med sina långa och raka blomax, hvilkas blomning räcker länge, ehuru hvar enskild blomma knappt varar mer än en dag. Hösten har samma verkan på Åkermönjan som på många andra Rosväxter. Dess blad rodna då och bli slutligen högröda. — Växten har en svagt aromatisk lukt och begagnades fordom till dekokt vid sårnader, till gurgelvatten, eller som thé mot utslag o. d. Isynnerhet blommorna sägas vara helsosamma som thé. Fåret och geten äta örten, men de krokborstiga fruktfodren (småborrarna) fastna lätt i ullen och göra den tovig. Blomknopparne (jemte blad och stjelk) färga vismutbetadt ylle varaktigt guldgult. Bland Åkermönjans 17 "krafter och dygder" i Palmbergs Örtekrantz är den 10:de: "Giör man smörjelse af thes saft och gammalt svinister, binder på, ther järn eller andra splitror äro i kroppen, thet utdrager them".

Benämningen Eupatoria (nemligen Herba) lärer vara gifven efter konung Mithridates med tillnamnet Eupator. Plinius har Eupatoria, men Dioscorides εὐπατόριον, hvadan det väl är riktigare att med Fuchsius o. a. skrifva Eupatorium. Örten är tecknad redan i Til-Landz' Icones (1683).

* Agrimonia odorata Mill. liknar den vanliga Åkermönjan men är grönare och mera körtelhårig (har derigenom starkare lukt). Fodret är kort- och bredt-klocklikt (nästan halfklotrundt), endast upptill fåradt (eller nästan slätt), och dess yttre borster äro riktade nedåt (hos den vanliga arten utstående). Smånötterna äro vanligast 2. — Växer i Skånes, Bohusläns, Blekinges, Stockholms och Roslagens skär (sälls.). — Först anmärkt af Lindeberg i Bohuslän och vid Göteborg (Bot. Not. 1853).

11. **Sanguisorba** L.

Foderbrämet 4-deladt (kronlikt); pipen omvändt-pyramidlik, 4-kantig. Krona saknas. Ståndare 4. Stift terminalt.

1. Blodtoppen
(Sanguisorba officinalis L.).

En mångårig, omkring 15 tum eller alnshög, glatt ört med parbladiga blad och mörkt-blodröda blommor i korta och täta toppax.

Rotstocken är stark och mörkbrun. Bladen utgå till största delen från rotstocken och äro vanligen 4—5 tum långa, 4—5-pariga; småbladen skaftade, hjertlikt-äggrunda eller -lansettlika, starkt-sågade, nära tumslånga, ofvan temligen mörka (eller rödaktiga), under bleka; vid deras skaft sitta stundom två små stipler. Blomaxen äro rundade eller bredt-ellipsoidiska, omkring $\frac{1}{3}$ tum långa; hvar blomma är tätt 2(—3)-skärmad.

Växer på fuktiga ängar på Gotland, endast i dess östligaste del men der temligen ymnigt. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Europa undantagandes det nordligaste, Portugal, Spanien, Italiens och Greklands öar, Turkiet; i Caucasien, Siberien, på Island.

Mörkbruna blomax, rödbruna bladskaft och talrika, pariga småblad utmärka Blodtoppen, och liknar den till sitt allmänna utseende något Pimpernellen (nästa växt), så att det troligen är derföre, som den eller en liknande odlad art ibland erhålla samma benämning (eller förvr. Bibernell), eller emedan den fordom på apoteken kallades Pimpinella Italica (Italiensk Pimpernell). Inom Sverige växer Blodtoppen, såsom vi nyss sett, endast på Gotland, der LINNÉ först anmärkte den på ängar vid Östergarn och Ahlskog, "eljest endast sedd i våra raraste trädgårdar" (Gotlands-Resan sid. 232). Den var förr officinell, d. v. s. roten brukades i medicinen och fanns på apoteken (hvadan artnamnet). De gamle botanisterna kallade växten Pimpinella silvestris eller Sanguisorba (Blodstilla) major (Dod.).

12. **Poterium** L.

Foderbrämet 4-deladt; pipen omvändt-pyramidlik, 4-kantig (hos vår art). Krona saknas. Ståndare 20—30, med långa, hårsmala strängar. Stift terminalt, med pensellikt märke.

1. **Pimpernellen**

(Poterium Sanguisorba L.).

En mångårig, fots- eller alnshög ört med stark, grenig, svartbrun rotstock, uppräta stjelkar, parbladiga blad och grön- eller brunaktiga blommor i täta, runda eller nästan elliptiska toppax (sambyggare). Bladen äro 5—7-pariga; småbladen något hjertlikt rundade eller äggrunda, djupt sågade, isynnerhet på undre sidan blågröna, glatta eller under håriga, små (omkring $\frac{1}{3}$ tum); bladskaft och stjelkar icke sällan rödaktiga. Blomaxen äro omkring $\frac{1}{3}$ tum långa, grönröda; ståndarblommorna sitta nedtill. Blommorna äro hvar och en (2—) 3-skärmade. Foderpipen blir slutligen benhård, nätrynkig, nästan kubisk.

Växer på (helst grus- och kalk-) backar på några spridda ställen i Skåne, Småland, Upland och vid Visby. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug., Sept. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien.

Man har iakttagit att Pimpernellens småblad hänga och sluta sig till hvarandra under natten. Blommorna äro temligen oansenliga, men de utmärkt fina, stråligt-pensellika, karminröda märkena, jemte de långa och hängande ståndarne med deras smala, lättrörliga strängar, gifva åt blomaxen en viss täckhet. — Ståndarne utbildas ej riktigt förr än märkena hos samma blomax, hvilka dessutom sitta högst i axet, redan äro vissnade. Men deras mjöl (pollen) sprides till andra blomax, genom vinden eller insekterna, liksom de vissnade märkena förut erhållit sådant från ståndare i andra blomax. — Bladen lukta behagligt, något smultronaktigt, särdeles då man gnider dem. De nyttjas stundom att, för smakens skull, läggas på sallater; ha ock brukats såsom ett slags krydda på rödt vin. Hela örten lemnar ett godt bete, isynnerhet för får, hvilka må väl af det adstringerande ämne den innehåller. Den ätes gerna af kreaturen och står grön större delen af året, t. o. m. under snön, hvadan den lemnar sent höstbete och tidigt vårbete. Man sår den höst eller vår, och gerna tillsamman med Hvitklöver, Smalbladigt Groblad och Raygräs, hvarigenom ett särdeles godt och varaktigt fårbete erhålles (Wahlb.).

De gamle botanisterna kallade örten Pimpinella sanguisorba (Cam.), Sanguisorba minor (Bauh.), hvadan både dess svenska benämning och artnamnet.

13. **Alchemilla** (L.).

Foderbrämet 4-deladt och 4-skärmadt (8-deladt), skärmarne små eller stundom otydliga; pipen nästan klocklik eller bukig. Krona saknas. Ståndare 4—1. Stift lateralt. — Örter med slidlikt sammanväxta stipler, handnerviga blad och små eller mycket små, gröngula blommor.

a. Alchemilla L. Blommorna i greniga toppknippen. Ståndare (2—) 4. — Mångåriga örter med temligen talrika rotblad.

1. Daggkåpan
(Alchemilla vulgaris L.)

har stark och grenig rotstock med nästan uppräta eller något nedkrökta, mest 5—8 tum höga (stundom, isynnerhet äldre, något högre) stjelkar. Bladen äro njurlika, veckadt-nerviga, temligen grundt ($\frac{1}{3}$) och

rundadt flikiga, sågade, i kanten och på undersidans nerver icke sällan silkeshåriga. Rotbladen äro långt skaftade, 6—9-flikiga; stjelkbladen kort skaftade och 3—5-flikiga med stora, sågtandade stipler. Foderbrämet omkring ½ linie bredt, inuti gulaktigt; skärmarne icke mycket mindre än flikarne.

Växer på magrare ängar, betesmarker, skogs- och bergsbackar och gräsiga sluttningar, vid väg- och dikeskanter, allm. — Blommar i Maj och Juni; mognar vid midsommartiden (icke sällan blommar den på nytt om hösten, hvarvid den kan tåla 2 à 3 graders köld). — På torrare mark blir den i allmänhet mera tilltryckt hårig och till utseendet olika den vanliga (ɔ: β beskr. L. Fl. Suec.); i fjelltrakter icke sällan glänsande glatt (och storbladig). — Utbr. Europa undant. Portugal, Italiens och Greklands öar; i Caucasien, Siberien, nordligaste Amerika, på Island.

Daggkåpans små, oansenliga blommor bli väl föga bemärkta; mesta uppmärksamhet väcka dess blad, hvilka utvecklas ur väl stipelklädda knoppar och slutligen utbreda sig med regelbundna veck, liksom då man slår ut en solfjäder. Dessa utmärkt täcka, isynnerhet yngre starkt (nästan strutlikt) veckade blad, i hvilka daggdroppar lätt samla sig, äro allmänt bekanta under benämningen Daggskålar, Daggkåpor, J. M. Kåpor. Täckast äro de bland gräset på marken, helst då klara droppar i deras botten ligga som stora perlor eller gnistra i solskenet som ädelstenar. Allmogen, som ser att dessa droppar försvinna fram på dagen, säger somligstädes att elvorna uppdruckit dem, icke besinnande "att äfven solen kan dricka". Den betraktar också bladen som en slags solvisare, slutande eller sammanvikande sig strax då solen bortgår och öppnande sig vid första gryning (Dybeck).

"Daggkåpan utgör, der den växer ymnigare, ett särdeles godt bete för får och kor. Flerestädes i Tyskland betalas betesrättigheten på med Daggkåpa bevuxna ställen högre än vanligt". Wahlberg. Bladen kunna nyttjas bland grönkål om våren. Rot och blad troddes förr verksamma i diarrhéer m. m., men brukas numera icke. Det enda, hvartill de numera kanske stundom begagnas, är att färga ylle gult (ljus oliv). Alunbetade godset kokas då med en stark soppa af färsk Daggkåpa (Jemtl. Skåcka). — Fordom trodde man att växten ägde alkemistiska egenskaper, hvadan de gamle botanisterna (Tragus, Dodonæus) kallade den Alchimilla (Alchimilla vulgaris Bauh. 1623). Den är tecknad i Til-Landz' Icones.

2. **Fjellkåpan**
(Alchemilla alpina L.)

har stark och icke sällan långt utsträckt rotstock, men korta, vanligen knappt qvartershöga, äldre något högre, stjelkar. Bladen äro delade i

5—7 nästan vigglikt-lansettlika, endast i spetsen sågade småblad; deras undersida är tätt beklädd med silkesartade, glänsande-hvita hår. Blomknippena äro täta, blommorna ludna utvändigt, deras brämskärmar tre eller fyra gånger mindre än flikarna.

Växer i fjelltrakterna (allm.), helst vid klippor och på andra något skyddade ställen; dessutom vid Hernösand och Göteborg, i Bohuslän (Kosterön o. a.) och Skåne (vid Bälinge i Örkelljunga socken). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Norge, Sverige, Finland och nästan hela Europas alper eller alpartade trakter; i nordvestra Siberien, på Grönland, Island.

Fjellkåpan utmärker sig genom sina vackra. silver- och silkesglänsande blad, hvilka utvecklas ur med rödaktiga stipler klädda knoppar på den vanligen i klippspringor eller mossa dolda rotstocken. De visa sig temligen tidigt och äro i början så väl hoplagda, att man ser blott deras undre, med silverhår betäckta sida. Sednare, då småbladen blifvit riktigt utbredda, bryter sig deras mörkgröna öfre yta utmärkt bra mot den undres silverhvita. Liksom många andra fjellväxter bildar också denna merendels täta tuvor. Den är också, såsom vi sett, bland de allmännaste sådana hos oss. Den följer icke blott hela fjellryggen från Nordkap till Dalarne, utan växer också på den lägre utgrening deraf, som sträcker sig genom Bohuslän, dit den följes af Rosenroten (Rhodiola) och några få andra, hvilka längst aflägsna sig från de egentliga fjellen. KALM anmärkte den på Kosterön, d. 24 Juli 1742: "Alchemilla foliis digitatis — den jag hållit före vara en bland fjellörterna, stod i ymnoghet emellan bergen norr om Langiells åker, näppeligen till 3 à 4 famnar högre än vatten-horizonten" (Kalms Vestg.- och Bohusl. Resa).

Redan i Bauhins Pinax (1623) upptages Fjellkåpan såsom Alchimilla alpina (quinquefolia). LINNÉ anmärker i Flora Lapponica att, då man ser växten variera med nästan bara stjelkar och stora rotblad och tvärtom med stora stjelkblad och små rotblad, dessa skillnader endast äro lokala. Af anmärkningen vid sättet för växtens odling, ser man att denna art på hans tid fanns odlad i eller vid Stockholm.

b. Aphanes L. Blommorna gyttrade i bladvecken. Ståndare 1—2. — Roten ett- (eller tu-)årig.

3. **Åkerkammen**

(Alchemilla Aphanes Leers. — **Aphanes arvensis** L.)

är en liten och obetydlig, vid begynnande blomning endast en eller annan tum (äldre 3—4) hög, något gråaktig och småhårig ört. Stjelken är

vanligen nästan alldeles delad i smala grenar, hvilka icke sällan äro m. e. m. tryckta till marken. Bladen äro små (vanligen endast 3—3½ linier breda), knappt dubbelt större än stiplerna, 3-delade; flikarne vigglika, inskuret 2—4-tandade i spetsen; stiplerna mångdeldt-inskuret-sågade. Blommorna äro mycket små och omslutna med stipelslidan, gröna; brämskärmarne nästan omärkliga.

Växer på åkrar och gärden (särdeles sandiga) i södra Sverige och på Gotland. — Blommar bäst i Juni, Juli. — Utbr. hela Europa utom det nordligaste; i Caucasien, Algerien; på Canariöarne, Island. — Vid Messina på Sicilien samlade förf. växten blommande i medl. Mars.

Denna arts utseende är helt olikt de båda andras; isynnerhet påminna de små bladen föga om samslägtingarnas. Likväl insåg redan Columna dess slägtskap med de andra Alchemillorna (ɔ: A. minima montana). Det är bladens nästan kammlika delning, som gifvit anledning till växtens benämning Åkerkamm eller stundom Jungfrukamm. För sin litenhet blef den länge förbisedd, och ännu i andra upplagan af Linnés Flora Suecica har den endast två växställen: Stenbrohults kyrka och Lund. "Växer i Smoland vid Stenbrohults kyrka uti sandaktig jord" L. i Vet. Ak. handl. 1741.

LX. DRUPACEÆ.

1. **Prunus** L.

a. Cerasus T. (Juss.). Bladen dubbelvikta i knoppen och strax de utslå. Frukten icke daggig.

1. **Häggen**

(Prunus Padus L.)

blir ett mindre eller medelstort träd, hvars stam är delad i spridda och utstående, en gles krona bildande grenar. Barken är brun och temligen slät, hvitpunkterad, äldre något sprickig; veden hvitaktig. Bladen äro nästan ovala (kortspetsiga, intryckt-trubbasiga), tätt sågade, glatta; invid basen sitta två (stundom fyra) rundade, rödaktiga körtlar. Blommorna bilda hängande eller lutande, nedtill bladiga klasar, hvilka utvecklas strax sedan bladen utslagit. Kronbladen äro hvita, breda och trubbiga, något naggade och vågiga i kanten. Frukterna äro klotrunda, stora som små ärter, svarta; köttet är kärft; stenen kullrigtäggrund, nätlikt-gropig.

Växer på skogsängar, i hagar och något fuktiga skogar och lundar, vid stränder. — Blommar i Maj eller Juni; mognar kring slut. Juli eller börj. Aug. — Utbr. Europa undant. Spanien, södra Italien och de italienska öarne, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka, (Himalaia, Canariöarne).

Norden har icke många prydligare blomträd eller -buskar, men Häggen är en bland dem. Blommande ger den en herrlig anblick med sina talrika, hvita klasar jemte bladens späda grönska. Fram på sommaren blir Häggen vanligen mindre vacker emedan insekter gerna angripa bladen. Men senare pryder den åter lundarna, hvari höstvindarne leka, med sina då starkt rodnande blad, innan slutligen blåsten kringströr dem på marken.

Häggens blommor ha en stark, ute och på långt håll icke obehaglig, men i rum nästan döfvande, bittermandellik lukt; likaså de späda bladen och den unga barken krossad. Isynnerhet den sednare smakar bittermandel och lemnar, medelst destillation, blåsyrehaltigt vatten. På äldre grenar är barken besk, adstringerande och stärkande. Dekokt på under vintern samlad bark är rödaktig, verksammare, och har icke sällan botat frossor. De unga, smala skotten lemna pipskaft och spatserkäppar, de äldre band till mindre kärl. Veden är vacker, isynnerhet kärnan, och lemnar ett temligen hårdt, segt och till finare snickararbeten tjenligt virke. "Bären" äro nästan äckligt sötaktigt beska (bittra, kärfva) och i större mängd stoppande; kunna derföre nyttjas vid dysenteri o. d. Stenen är mycket bitter och, liksom blad och blommor, rik på blåsyra. Om "bären" torra eller färska läggas, krossade, på vin, erhåller man "häggbärsvin", som liknar körsbärsvin, och om de destilleras med bränvin, blir detta likt persiko-bränvin. — Hästen skyr hägg till den grad att han ej rörer det hö, som innehåller det minsta sådan. Också råttor sky häggen, hvadan man kan lägga ruskor deraf under inbergad säd och plantera hägg till häckar kring trädgårdar. Sådana häckar äro likväl sällan riktigt vackra, emedan bladen ätas mycket af insekter och deras larver under sommaren. — Den unga barken är officinell (ɔ: Cortex Padi Pharm.).

Bland svenska träd utvecklar Häggen tidigast sina blad. Den blommar med tulpanen, och då röker Enen, leker Braxen, sås linet och hampan (L. Fl. Suec.). — Namnet Padus förekommer redan hos Plinius, men betecknar en annan växt, liksom Theophrasti πάδος, hvilken somliga tro varit Prunus Mahaleb. Ruppius kallade trädet Padus germanica etc. och i Bauhins Pinax heter det Cerasus racemosa etc.

2. Fogelbärsträdet

(Prunus avium L.)

är i allmänhet medelstort (15—20 alnar), men kan också bli högre, med temligen smärta, upp- eller utstående grenar, hvilka hos yngre träd utgå nästan kretsvis. Barken är gråaktig och nästan slät. Bladen äro slaka, nästan spetsadt-elliptiska (äggrundt eller omvändt-äggrundt ovala), nästan dubbelsågade, stora, tunna och något skrynkliga; undersidan är småhårig, basen 2- (stundom 1-)körtlad. Blommorna bilda oskaftade flockar, hvilka utvecklas samtidigt med bladen, men ur egna (bladlösa) knoppar på tvååriga grenar; de äro hvita. Frukterna (Fogelbär, Fogelkirs) äro klotrunda, hos det vilda trädet röda, ärtstora; köttet är sött; stenen nästan klotrund. — Roten är, enligt Dir. Stenberg, lodrät med vågräta grenar (utan rotskott).

Växer i skogar, lundar och på skogsängar (helst bergiga), i södra och sydvestra Sverige, men endast här och der eller enstaka, mest på Vestgöta-bergen och i Skåne; dessutom på Gotland (När) och (förv.) vid Stockholm o. a. i medlersta Sverige. — Blommar i Maj eller börj. Juni; mognar i Aug. — Utbr. Europa undant. det nordligaste samt Portugal, Italiens och Greklands öar, Turkiet; i Caucasien.

Fogelbärsträdet utvecklar icke riktigt sina blad förr än dess egentliga blomning redan slutat, förr än kronbladen, hvilkas hvithet behagligt bröt sig mot den späda grönskan, lossnat och ligga kringströdda på marken. Men väl började, går bladens utbildning sedan fort, så att det icke dröjer länge innan trädet har sin vackert gröna klädnad i ordning och årsskotten bildat sig. Snart höjes ock bladverkets skönhet genom rodnande frukter; de mogna tidigt och ätas då af skogens foglar, hvilka sedan på skilda håll utså deras kärnor. Men knappt har höstkylan börjat kännas, förr än bladen ändra färg, bli gula, gulröda och slutligen nästan alldeles röda, så att man om Fogelbärsträdet väl kan säga att det med snöhvita blommor förkunnar våren, men vintern med den nästan eldröda färg, som dess bladverk antager då denna årstid nalkas.

I flera hänseenden, säger Retzius, förtjenade detta träd att ymnigare planteras vid jordvallar och gärdesgårdar, ja hela små skogar deraf anläggas. Det håller till godo nästan hvad botten det får, allenast den icke är sur, och kan bli så stort att man kan såga bräder deraf till möbler. Som stammen qvistar sig sjelf i ungdomen och gerna växer rak och lång, blir veden slät, hvilket i förening med dess vackra rödgula färg, lagom hårdhet och lätthet att arbeta och polera, gör den användbar för både snickare, svarfvare och musikaliska instrumentmakare. Då trädet blir gammalt eller om barken spricker eller skadas,

bildas vanligen rikligt med kåda, liknande gummi arabicum. Medelst "bärens" jäsning erhåller man godt "körsbärsvin" och medelst deras destillering sprit och likör (Kirschwasser). Foglar äta begärligt bären, hvilket trädets namn också antyder; likväl lära höns och kalkoner lätt dö af deras kärnor.

Fogelbärsträdet utgör stammen till våra söta Körsbärs-sorter. LINNÉ anmärkte det först, såsom vildväxande i Sverige, på Kinnekulle. Fogelbärsträd, "vilda och stora som ekar omkring Rödsätter" o. s. v. (Vestgöta-resan).

* Körsbärsträdet (Prunus Cerasus L.) liknar Fogelbärsträdet, men är i allmänhet lägre (sällan högre än 15 alnar), med smärtare, mera hängande smågrenar. Bladen äro mindre, hårdare och slätare, alldeles glatta. Blomflockarne utvecklas ur något bladiga knoppar på årsgamla grenar. Frukterna äro syrliga. — Förvildadt i södra och medlersta Sverige (odlas allmänt i trädgårdar).

b. Prunus T. (Juss.). Bladen i knoppen inrullade. Frukten blå- eller grådaggig.

3. Slånbusken
(Prunus spinosa L.)

kan på skyddade ställen och i bättre mark bli 3 till 5 alnar hög (stundom nästan trädlik), men på de magra och öppna ställen, der den merendels växer, blir den i allmänhet lägre, med utbredda stammar och vidt utspärrade, talrika grenar, hvilka äro besatta med starka, utstående tornar (ↄ: smala, raka och taggspetsade små sidogrenar); årsskotten och tornarna äro småludna. Barken är brungrå; veden hård. Bladen äro små, ovala, omvändt-äggrundt-ovala eller nästan lansettlika, sågade, yngre under småhåriga och nedtill, vid medelnerven, ulliga; äldre bli de merendels glatta. Blommorna, hvilka utvecklas enstaka (stundom parvisa) ur egna knoppar före bladen (sällan samtidigt), sitta på $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, glatta skaft, nedom bladen; de äro medelstora, nästan snöhvita, talrika. Frukterna klotrunda, små, nära uppräta, nästan svarta, gråblått-daggiga; deras kött är mycket kärft och sammandragande; stenen rundad, något hoptryckt, skrynkligt-gropig.

Växer på backar och sluttningar, i stenrösen, skogskanter och lundar, vid vägar, mest på stenbunden mark, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Maj (mest på bar qvist och den sista bland på sådan blommande växter); bladen utslå vanligen först mot blomningens slut. Blommorna äro icke sällan så ymniga att de täcka hela busken. Från de äldre tornarna utvecklas ofta, ur sidoknoppar, både blad och blommor. — Utbr. nästan hela Europa, Algerien, Caucasien.

Slånbusken fägnar oss med blommor under en årstid då sådana ännu äro temligen sällsynta, och han bjuder dem i ymnigaste mått. Hvilken skulle icke någon gång beundrat den rika blomningen på de ännu bara grenarna, hvilken midt under en solig vårdag kan låta busken, ja hela den sluttning, der den i större mängd bosatt sig, liksom beklädas med ett lätt snötäcke! Blommorna äro välluktande, täcka, och kronbladens rena hvithet höjes genom rödgula ståndarknappar. Och om hösten och vintern omvexla dess blådaggiga frukter behagligt mot Törnbuskarnas röda. Frukterna, hvilka vanligen kallas Slånbär eller Stärkbär, mogna mycket sent och äro i början ganska obehagligt kärfva, med grönt och segt kött, men frosten gör dem ätliga; frostbitna kunna de derföre insyltas eller torkas. Kärnan smakar som körsbärs-, men något besk; stött och pressad, lemnar den en gul, välsmakande olja. Om slånbär förvällas och med kryddnejlikor o. d. läggas i kokad ättika, erhåller man s. k. slånättika, som nyttjas till sallat m. m. Ganska godt "slånbärsvin" kan beredas af mogna, stötta, med litet vatten väl pressade, slånbär och vört eller honungsvatten, hvartill jäst tillsättes; tappas sedan på buteljer och får ligga några dagar innan det begagnas. "Slånbärsvatten" erhåller man om slånbär torkas lindrigt, stötas, tunn och väl kokad sockerlag påslås, och alltsammans sedan fylles på ankare, som tillsprundas för ett par veckor. Också vatten, destilleradt öfver färska slånblommor, får en icke obehaglig mandel- eller kärnsmak. Om slånbär sönderstötas med kärnan uti och kokhett vatten påslås, kan man, medelst jäsning och destillering, erhålla bränvin, som liknar persiko-bränvin. Slånbär duga också till bläck; torra färga de rödt.

För sina åt alla sidor utspärrade, torniga grenar kunde Slånbusken vara ganska användbar till stängselhäckar, om icke dess rötter och skott, hvilka utbreda sig mycket, skadade gräsmarken; dessutom växer den vanligen ojemnt. Men på steniga backar bör den alltid bibehållas. Barken är besk, sammandragande, och har, såsom dekokt, botat frossan. Kokad med lut, sätter den röd färg på ylle. Veden är hård, men tjenlig endast till mindre svarfvar-arbeten. Mindre grenar passa bra till krattpinnar o. d. De späda bladen, skållade med kokande vatten och torkade, kunna nyttjas som the; smaken är likväl ganska olika det kinesiska. I Skåne skall Slånbusken kallas Kiörne, Tiörne (Törne?). De gamle botanisterna benämnde den Prunus silvestris. Den var förr officinell (ɔ: Acacia nostras Pharm.). Blommorna lära, såsom thé, laxera lindrigt och "bären" äro uretiska.

4. **Krikonbusken**

(Prunus insititia L.)

är större men mindre tornig (taggig) än Slånbusken, och har knöligt-vridna grenar, de unga småhåriga. Bladen äro ovala eller omvändt-äggrundt-ovala och trubbiga, naggsågade, under småludna; skottens äggrunda med något hjertlik bas (H. N.). Blommorna, samtida med bladen, utvecklas liksom hos Slånbusken ur egna knoppar, men äro större och två eller tre (sällan enstaka) ur samma knopp; deras skaft äro något håriga. Frukterna äro också större, klotrunda, svartblå, lutande eller hängande, slutligen (i October) söta eller något syrliga och smakliga (ɔ: Krikon).

Växer vild på berg och backar vid Carlshamn och Ronneby, samt på några ställen i norra Skåne, i Småland och på Öland. — Blommar i Maj eller Juni och bladen utslå samtidigt med blommorna. — Utbr. Götarike, Danmark, Brittanien, norra Spanien och Italien, Belgien, Frankrike samt Europas medlersta och sydöstra delar; Caucasien.

Krikonbusken, som odlad blir ett litet, tornlöst träd, liknar i sitt vilda tillstånd temligen Slånbusken, ehuru grenarne snarare kunna kallas knölvridna än torniga (Fr.). Den utgör stammen till våra trädgårdars Krikon och en del runda Plommonslag. Och odlad sprider den sig icke sällan, såsom i Halland, Skåne och på Gotland, utom trädgårdarne eller bondtäpporna ut i skogar eller annars i byarnas och gårdarnas närhet, och bibehåller sig m. e. m. såsom Krikonträd. — Lindblom upptäckte Krikonbusken alldeles vild vid Ronneby i Blekinge och Fries upptog den först bland inhemska växter i sina Novitier. — Krikon användas mest som sylt till stek. — Enligt Dir. Stenbergs iakttagelser har Krikonbusken svag pålrot, och sidorötterna bilda mot denna en 20 eller 25 graders vinkel.

* Plommonträdet (Prunus domestica L.) är ett mindre, mycket och utbredt grenigt, stundom buskartadt träd utan tornar. Bladen likna temligen Krikonbuskens. Blommorna äro parvisa eller enstaka, gul- eller grönaktigt hvita. Frukterna ellipsoidiska eller ägglikt-långrunda, vanligast gula eller violetta, söta; stenen plattad, nästan elliptisk eller ovalt-elliptisk, knottrig (smågropig). — Odlas allmänt i trädgårdar o. d. Förv. på åtskilliga ställen, isynnerhet i sydvestra Sverige.

LXI. PAPILIONACEÆ.

(Fjärilblommiga.)

I. GENISTEÆ.

Ståndarne enbrödrade. Fröbaljan enrummig. Hjertbladen tunna, synliga under groningen (gröna).

1. **Sarothamnus** Wimm.

Fodret tvåläppigt, den nedre läppen mycket kort tretandad, den tvåtandad öfre (urnupen). Kronseglet rundadt, stort; vingarnas segelkant veckadt-skrynklig; kölen slak, trubbig. Stiftet mycket långt, (upptill) snäcklikt sammanrulladt (och skäggigt). Baljan nästan jemnbred, platt (tunn), mångfröig; fröen med ärrknöl.

1. Harriset

(**Sarothamnus scoparius** K. — **Spartium scoparium** L.).

En risig, 1 till 2 alnars (eller högre) buske med kantiga, gröna smågrenar, 3-fingrade och (på de unga grenarne) enkla blad och mörkgula, tumsstora blommor, enstaka (eller parvisa) i bladvecken. Småbladen äro nästan lansettlika eller smalt omvändt-äggrunda, under silkeshåriga, små. Blommorna bilda icke sällan rika, prydliga klasar. Baljorna bli öfver tumslånga och äro håriga i kanten.

Växer på torra, helst sandiga marker och grusiga backar i Skåne (här och der) och på ett och annat ställe i Halland och Bohuslän; dessutom anmärkt i Vestergötland, Småland och vid Stockholm, men på dessa ställen troligen icke egentligen vild. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste (och Grekland, Turkiet); på Madeira och Canariöarne.

Genom sina stora och talrika blommor blir Harriset en riktig praktbuske. Dess blommor äro de största bland våra till denna ordning hörande växters. Som den trifves utmärkt bra på sandig mark, och tränger djupt med sina rötter, blir den lämplig att plantera på flygsand till dess hämmande eller bindande och för att der ge skydd åt andra växter. Blad och grenar ha något vämjeligt besk smak, och dekokt på dem har ansetts verksam mot vattensot. Fröen äro bittra och purgerande. Träet är hårdt. Grenarne äro bra till sopqvastar, och af deras bark kan, genom rötning, erhållas tågor, som lära duga till tåg och säckar. Kreaturen förtära de späda grenarne och bladen, hvilket ännu mer gäller om harar, hvadan namnet Harris. Bien hemta

honing ur blommorna. — Vet. Ak. handl. för 1765 innehålla "Rön angående Svenska Ärtebusken Spartium scoparium" af P. Osbeck.

2. Genista L.
(Ginst-slägtet).

Fodret tvåläppigt, den nedre läppen tretandad, den öfre tudelad. Kronseglet nästan elliptiskt eller äggrundt; vingarne utbredda, deras segelkant veckadt skrynklig; kölen slak, trubbig. Stiftet uppkrökt (glatt). Baljan flerfröig, platt eller något uppsvälld; fröen med ärrknöl. — Små buskar med enkla blad och gula, medelstora blommor.

1. Färgginsten (eller Prengräset)
(Genista tinctoria L.)

blir vanligen nära fotshög och har nästan uppräta grenar, lansettlika, slutligen glatta eller i kanten svagt håriga, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, mörkgröna och stadiga blad, med små syllika stipler, och klasvisa, $\frac{1}{4}$ tum långa, skärmade blommor på årsgrenarne. Blomkronorna äro glatta. Baljorna nära $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, glatta.

Växer på torrare betesmarker, backar och åkerrenar i Halland och Vestergötland. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Såsom namnet antyder, är denna art en färgväxt. Man har länge vetat att dess blommande grenar, såväl färska som torra, hysa gult färgämne, och att de vid olika tillsatser och behandling sätta olika gula och bruna färger på ylle och linne. Duga dessutom till botten för grönt. Dertill lemna blommorna en under namnet Schüttgelb bekant färg. — Busken växer ganska bra på mager jord, men sprider sig mycket med roten och utttränger andra växter.

Färgginsten anmärktes först som svensk i Vestergötland (J. Leche och A. H. Wrangel) och upptages redan i första upplagan af Linnés Flora Suecica (1745). "I Vassbo härad i Vestergötland mellan Börstorp och Slättevalla har jag funnit den temligen ymnig. Med denna samt Wou och Skiärda färgas gult i fabrikerna" (Leche i Vet. Ak. handl. 1744). Sedan fann Montin den vid Halmstad (Vet. Ak. handl. 1766). Benämnes redan i Dodonæi Pemptades (1583) Genista tinctoria.

2. Hårginsten
(Genista pilosa L.)

har nedtryckt, knöligt-vriden stam med talrika, men endast eller knappt 5—6 tum långa, m. e. m. uppkrökta grenar, de unga håriga. Bladen äro omvändt-äggrundt-lansettlika, med invikta kanter, eller nästan hop-

vikta på längden, under silkeshåriga, endast 2—3 linier långa; stiplerna små, tandlika. Blommorna äro talrika, enstaka eller närmade 2 eller 3 mellan blad, på de tvååriga grenarne, icke sällan bildande brutna klasar. Kronseglet och kölen äro silkesludna. Baljorna omkring 5 eller 6 linier långa, ludna.

Växer på ljunghedar och sandiga backar i södra Halland (ymnig, särdeles mellan Nissan och Lagan) och nordvestra Skåne; i Småland (Femsjö, Vrå). — Blommar i Maj eller Juni (icke sällan ånyo om hösten). — Utbr. Europa undant. det nordligaste samt Skottland, Irland, Portugal och nästan hela Spanien, Italiens öar, Grekland.

Leche upptäckte, som svensk, Hårginsten vid Stjernarp i Halland (Lech. Prim. 1744. L. Fl. Suec. 1745), dock lärer redan Fuirén anmärkt växten under sin resa (1622). Montin fann den i södra Halland, ymnig bland ljungen särdeles på små flygsands-backar (Vet. Ak. handl. 1766). — Redan Bauhins Historia (1650) upptager växten såsom Genista pilosa.

3. **Tyskginsten**
(Genista germanica L.)

är vanligen nära fotshög, något risaktig, med taggiga, äldre temligen uppräta grenar eller stammar (taggarne icke sällan tredelade, på äldre grenar hårdare och mera tornlika); de yngsta (blom-) grenarne äro gröna, strimmiga, utstående, håriga, och sakna taggar. Bladen äro lansettlika eller nästan ovala, glänsande-gröna, utstående-håriga, stipellösa. Blommorna bilda korta toppklasar med små syllika skärmar; kronkölen är småluden. Baljorna äro rutlikt-ovala, ulligt ludna, 3—5-fröiga.

Växer på ljungbackar i södra Halland, vid Nissan (mellan Enslöfs färgställe och byn Fostad ymnig, Mikedala berg i Vapnö socken); Dalsland, i Halms socken nära Sunnaå. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Brittanien, Sardinien, Sicilien, Greklands öar, Turkiet.

Montin upptäckte, som svensk, Tyskginsten i Halland (Retz. obs. I. 1779), der han också anmärkte våra båda andra Ginstarter. Hallands hedar och torra backar äro, såsom vi sett, dessa växters egentliga hem hos oss. Montin fann denna art mellan Halmstad och Enslöf.

* Ulex europæus L. (Ärttörnet), en taggrenig och taggbladig buske med stora, gula blommor, inkommer stundom med ballast, såsom vid Visby.

3. Ononis L.

Fodret 5-deladt, öppet; flikarna smala, den nedersta längst. Kronseglet stort, strimmigt; kölen sprötspetsad; vingarne oveckade. Stiftet

långt, knälikt-uppkrökt. Baljan uppsvälld, nästan äggrund, fåfröig, icke eller obetydligt längre än foderflikarna. — Bladen, åtminstone de nedre, 3-fingrade, sågade; stiplerna stora, vidväxta bladskaftet. Blommorna medelstora, i bladvecken, enstaka eller parvisa. — Mångåriga eller buskartade örter.

1. Stallörten
(Ononis hircina Jacq.)

är starkt klibbluden, illaluktande, med stor och stark rot, upprät eller temligen upprät, fotshög eller högre, örtartad, rikbladig stjelk, endast 3-fingrade blad och vackra, rosenröda och hvitaktiga blommor, större än hos de andra arterna. Småbladen äro också större än de andra arternas, något äggrundt elliptiska; stiplerna äggrunda. Blommorna bilda nästan axlika toppklasar. Baljorna äro 4—5-fröiga.

Växer på åkerrenar, gärden (ɔ: O. arvensis Retz.), ängar och betesmarker, på gräsiga stränder, i södra och medlersta Sverige (och på Frösön i Jemtland). — Blommar i Juli. — Utbr. sydligare Skandinavien, norra Tyskland, Belgien, Schweiz, Österrike, Ungern och Siebenbürgen, medlersta och södra Ryssland, Caucasien, södra Siberien.

Oaktadt sin fräna lukt, för hvilken den också kallas Horsagräs och Räfblomma, ätes Stallörten, färsk, gerna af koen och geten men isynnerhet af fåret. Blommande är den så prydlig, att den kan förtjena en plats i parker o. d.

I första upplagan af sin Flora Suecica upptager Linné riktigt denna och nästa art såsom skiljda, men förenade dem sedan och indrog slutligen denna art alldeles. Men Retzius visade sedermera att de verkligen äro två olika arter och framställde deras kännetecken och skillnader i Phys. Sällskapets handl. I (1776). Han beskref dem sedan närmare i sina Observationes II.

2. Kryp- eller Puktörnet
(Ononis repens L.)

har krypande och skottalstrande, träig rotstock, m. e. m. nedtryckt och nedtill rotslående, något träig, rundtom smått klibbhårig stjelk eller stjelkar, hvilka (eller de äldre grenarne) merendels bli torniga (ɔ: O. spinosa L. Suec.). Bladen äro enkla eller de nedre 3-fingrade; småbladen ovala eller elliptiska, körtelhåriga, särdeles på undersidan; stiplerna bredt-äggrunda. Blommorna äro röda med hvit köl (stundom alldeles hvita), mest enstaka och bilda bladiga klasar. Baljorna äro 2—4-fröiga.

Växer på torra ängar och betesmarker, hedar och gärden (ↄ: O. arvensis L.), i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. — Saknar stundom tornar. — Utbr. Skandinavien (utom det nordligaste), medlersta Europa, Brittanien, norra Spanien, norra Italien, Dalmatien, Ungern, Siebenbürgen, södra Ryssland, Caucasien.

De långa och starka rötterna, jemte de sega stjelkarne, göra Puktörnet mångenstädes till ett besvärligt och isynnerhet för plogmannen förtretligt ogräs, hvadan åtskilliga växtens benämningar (utom Puktörne), såsom Vargbasse, Lievarg; stundom, såsom i Skåne och Blekinge, kallas den också Ljungpinnar. Den utvändigt svarta och inuti hvita roten (rotstocken) har sötaktig, men tillika äcklig, smak och brukades förr till dekokt mot njursten, grusplågor o. d.

* Ononis campestris K.Z. har nästan upprät, träig, småluden och vexelvis ensidigt hårig stjelk, som är väpnad med starka, nedtill icke sällan parvisa, tornar. Småbladen äro nästan jemnbreda eller jemnbredt-lansettlika, nästan glatta; stiplerna äggrundt-lansettlika. Blommorna som hos föreg. art, men baljorna längre. — Växer på betesmarker och hafsstränder i Skåne, temligen sälls. (och vid Visby gamla hamn). — Blommar i Juli, Aug.

Man har iakttagit att Ononis-arternas blad om qvällen uppresa sig och närma sig mot stjelken och åter utbreda sig om morgonen; detta lärer isynnerhet gälla om det medlersta småbladet. Dertill skall blommans segel sluta sig om qvällarna för att skydda de inre delarne.

4. **Anthyllis** L.

Fodret 5-tandadt, bukigt-rörlikt, hinnartadt, slutligen blåslikt och tillslutet. Kronseglet dubbelt större än de andra kronbladen; vingarna oveckade, nedtill lådande vid kölen. Stiftet knälikt-uppkrökt. Baljan mindre än fodret, innesluten i och lossnande med detta, långt skaftad, tunn, 1-fröig (hos vår art).

1. **Örnblomstret**

(Anthyllis Vulneraria L.).

En mångårig ört med nedtryckta och uppkrökta, vanligen 5—10 tum långa och nästan enkla, silkeshåriga stjelkar, nästan stipellösa, parbladiga blad med uddblad, och vanligen gula (temligen små) blommor i rundade, parvisa, merendels $\frac{3}{4}$ tum breda toppgyttringar. Bladen äro isynnerhet på undersidan (särdeles yngre) beklädda med silkesartade hår; deras småblad helbräddade, lansettlika eller elliptiska, det udda större än de andra, hos rotbladen mycket större eller icke sällan ensamt; skärmbladen handlikt delade. Fodret är ulligt ludet, än hvitt, nästan

silverglänsande, än rödviolett (isynnerhet upptill). Kronan är mörkare eller blekare gul, stundom (Gotland, Öland) hvitgul eller nästan hvit. Växer på torra, öppna ängar och betesmarker, på backar och sluttningar, i södra och medlersta Sverige allm. eller temligen allm., i det norra spridd eller sälls. — Blommar i Juli; mognar i Aug. — På Gotlands och Ölands bara kalkhällar och -backar bli blommorna icke sällan vackert skarlakansröda, men hela örten mindre och mera nedtryckt (och uddbladet vanligen knappt större än de andra småbladen). — Utbr. hela Europa; på Island; i Caucasien, Orienten, norra Afrika. Vid Messina på Sicilien samlade förf. blommande Örnblomster redan mot slut. Mars.

Örnblomstret är icke utan täckhet och gör sig, särdeles der det uppträder något rikligt, lätt bemärkt genom sina vackra blad och egna, blåsaktiga och ludna blomsamlingar, för hvilka det också kallas Harväpling (ɔ: Lagopodium Tab.); annars heter det äfven Getväpling och Räfklor. Täckast är den rödblommiga varieteten, hvilken redan Linné iakttog på Ölands alvar. För öfrigt är det en god foderväxt och som sådan är örten värd uppmärksamhet, isynnerhet som den trifves bra på sandig och mager mark, grusiga backar o. d.

I likhet med många andra, troddes fordom också denna växt besitta "särläkande" egenskaper, så att den i Tyskland vanligen kallades Wundkraut. Derföre benämnde också Gesner (1561) densamma Vulneraria (rustica). Emellertid är anledningen till tron på de särläkande egenskaperna svår att finna. F. ö. är denna längesedan glömd och endast minnet deraf återstår i växtens artnamn.

2. TRIFOLIEÆ.

Ståndarne tvåbrödrade. Fröbaljan enrummig (eller med tunna tvärväggar). Hjertbladen tunna, synliga vid groningen (gröna). — Örtbladen trefingrade (ɔ: enpariga med uddblad).

5. **Tetragonolobus** Sc.

Fodret 5-klufvet. Kronkölen sprötspetsad. Stiftet bugtkrökt, tjockare upptill. Baljan temligen mångfröig, rak, nästan trind men tunnt-4-kantad.

1. **Klöverärtan**

(Tetragonolobus siliquosus Rth. — **Lotus siliquosus** L.).

En mångårig ört med grenig rotstock, nästan enkla, nedtryckta eller mera uppräta, vanligen omkring 5 tums stjelkar och temligen stora ($\frac{3}{4}$ tum), blekgula blommor, enstaka (stundom parvisa) på temligen långa,

håriga skaft med ett 3-fingradt skärmblad. Småbladen äro omvändt-äggrunda, helbräddade, något köttiga, under och i kanten glest håriga; stiplerna snedt äggrunda, basen vidväxt. Kronseglet är rödådrigt under; kölen kort och grön i spetsen; vingarne äro rent gula. Baljorna äro tumslånga eller längre, liniebreda.

Växer på fuktiga ställen i södra Skåne (Benestads kalkbackar, vid bäckarna) och på Öland sälls.; mera på eller invid Gotlands, Ölands, Smålands, Blekinges och Hvens hafsstränder, der den har köttigare blad (ɔ: Lotus maritimus L.). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet.

Liksom många andra Fjärilblommiga växter, är också denna känslig för ljuset, så att man iakttagit huru dess blommor luta sig ned om qvällen, tillsluta sitt segel och åter öppna det om morgonen.

Klöverärtan underlades vår Floras välde genom Linné (likväl hade Fuirén redan 1622 anmärkt växten på Gotland). Han upptäckte den på Ölands norra udde (18 Juni 1741), på sjelfva stranden der vattnet stiger upp under vintern, och beskref den först i sin Ölandsresa (sid. 143), sedan i Flora Suecica såsom Lotus maritimus, anmärkande dess olikheter med den egentliga Lotus siliquosus, hvilken då icke var känd som svensk. Som sådan anmärktes den först af Prof. Sundevall vid Benestad i Skåne (Fr. Nov.).

6. Lotus (L.).

Fodret 5-klufvet. Kronkölen sprötspetsad. Stiftet rakt-uppkrökt, upptill smalt. Baljan temligen mångfröig, trind och smal, okantad; skalen slutligen spiralvridna.

1. Käringtanden eller Gigelsärtan

(Lotus corniculatus L.).

En mångårig, vanligast glatt eller svagt hårig ört med smala, men icke sällan temligen talrika, m. e. m. nedtryckta eller uppkrökta, merendels 3—6 tum långa (eller längre) stjelkar, fria och bladlika stipler, samt gula (torra grönaktiga), medelstora ($\frac{1}{3}$ tums) blommor i täta, 2—6-blommiga, långt skaftade flockar med ett 3-fingradt skärmblad. Småbladen äro smalt-omvändt-äggrunda, helbräddade, på undersidan blågröna; stiplerna snedt-äggrundt-elliptiska eller halft äggrunda. Fodrets flikar äro bredt syllika. Kronan är icke sällan något brandgul eller högröd; vingarne äro bredare än kölen. Baljorna äro $\frac{1}{2}$ tum långa, bruna; fröen njurlikt klotrunda, brunaktiga, små som mindre senapskorn.

Växer på ängar, betesmarker, backar, vid vägar o. a., allm. (till Lappland). — Blommar i (Maj,) Juni och Juli; mognar i Juli eller Aug. — Omvexlar gråaktigt luden (på mycket öppna, soliga ställen) och glatt med köttiga blad (på stränder). — Utbr. nästan hela Europa; i Barbariet, Egypten, Abyssinien, Mindre Asien, Caucasien, Siberien, på Island.

Käringtanden är en bland våra vanligaste örter ("vulgatissima planta" L.), men pryder rätt väl de temligen olikartade ställen, der man råkar den, och efter hvilka den varierar icke så litet. Såsom vi nyss omtalat, kan den växa både på torr och våt mark. "WESTRING och SWARTZ sågo den — ensam af hela familjen med ärtskidor — lysa frodig i tufvor här och der spridda på de åt ödsligheten dömda hedar i de torftiga Vesterdalarne". Vid den i Apenninerna belägna vulkanen Monte di Fo såg WAHLBERG denna växt, tillsammans med några få andra, bilda den torftiga vegetationen kring eldöppningarna. Dess blad och blommor voro der ganska små och de sednare mönjeröda. — Man har iakttagit att dess blad resa sig om qvällen och sluta sig mot stjelken, och att blommorna, hvilka under dagen vända sig mot ljuset, då luta och skydda sig med seglet.

Denna växt ätes både färsk och torr med begärlighet af kreaturen. På torra ställen bidrager den till ett godt bete, på fuktigare ängar skall den lemna en försvarlig skörd. På hafsstränder blir den genom sin saftighet och sälta ännu tjenligare till foder än annars. (Wahlb.). Man skulle kunna odla den på sandiga backar o. d., som ej till annat kan användas. Bien besöka gerna blommorna, hvilka för sin spetsiga köl kallas Kattklor, Björnklor, Gulhane; i Vestergötland heta de Göksmör.

* Lotus uliginosus Schk. är större än den vanliga Käringtanden och har upprätare, ihålig stjelk och vanligen rikare, 6—12-blommiga flockar. — Växer bland gräset på fuktiga ängar, i kärr eller på bördigare sötvattensstränder, nästan endast i södra Sverige. — Blommar i Juli, Aug. — L. Skåne-resa sid. 153.

* Lotus tenuis Kit. är smalare och slankigare än den vanliga arten, med nästan jemnbredt-lansettlika småblad och stipler, 3—5-blommiga flockar och kronvingarne smalare än kölen. — Växer i Skåne, isynnerhet på strandängar längs vestra kusten, i Halland (Särö) o. a. — Blommar i (Juni,) Juli, Aug. — Fr. Nov.

7. **Medicago** L.

Fodret 5-klufvet. Kronan slutligen lossnande; kölen trubbig; (den öppnar sig tidigt och det deri inneslutna ståndarknippet viker sig då spänstigt upp mot seglet). Fröbaljan snäcklikt-vriden, skär- eller njurlik, 1—flerfröig. — Örter med små, vanligen gula blommor i korta, täta klasar. Stiplerna små. Småbladen tandade upptill.

1. Skärklövern
(Medicago falcata L.)

är mångårig, med temligen hårda, nästan trinda, m. e. m. nedtryckta, icke sällan fotslånga eller längre stjelkar. Småbladen äro jemnbredt-vigglika; stiplerna äggrundt-lansettlika, sylspetsade, de nedre hinnaktiga. Blomklasarne äro nästan runda; blommorna gula, omkring 3 linier långa. Kronseglet är omvändt-äggrundt, endast nedtill strimmigt (mörkgult-). Baljorna äro platta, m. e. m. skärlikt krökta, nätådriga, småludna, nära ½ tum långa, omkring 4-fröiga.

Växer på torra åkerrenar, ängs- och sand- eller kalkbackar och gärden i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni och Juli. — På Öland har den stundom violetta blommor. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Brittanien, Corsica, Sardinien, Greklands öar; i Caucasien, Siberien.

Sedan LINNÉ i Vet. Ak. handl. 1742 såsom Svenskt Höfrö beskref och fästade uppmärksamheten på Skärklövern såsom foderväxt, har den erhållit benämningen Linnés eller Svenskt Höfrö. Sättet att odla den lärde han känna på Gotland, såsom synes af hans Gotlands-Resa sid. 242, der han på sitt egna vis utförligt omtalar dess historia. Och i Vet. Ak. handl. a. st. säger LINNÉ härom — "ett rön, som, deräst ej eget förblindar, jag menar skall vara ett det nyttigaste jag uti Academien någonsin ingifvit — ett gräs eller hö, som är det profitableste för landtmannen att så i Sverige — —. "Detta växer vildt på åkerrenarne allenast, besynnerligen i Upland, Skåne, Gotland". Han lemnar också noggrann anvisning till dess odling. Växten har likväl i allmänhet ansetts sämre än den utländska blåa Luzernen. Men då den sistnämndas odling hos oss är osäker, åtminstone för en stor del af riket, är deremot denna Gula eller Svenska Luzern alls icke ömtålig och icke heller särdeles nogräknad på jorden. Den ätes begärligt af boskap och hästar och blir genom långvarigare odling på bättre jord (lera) högre, upprätare och mjukare; dertill är den ganska gifvande emedan hvar rot skjuter flera stjelkar. Den behöfver ej, säger BERGIUS i sitt Tal om svenska ängsskötseln, gödas, utan kan lika väl, äfven i den magraste sand, uppväxa till mer än två alnars höjd och buska sig med så många sidostjelkar att ett enda stånd kan fylla en menniskofamn. Det är väl härutinnan, som dess största värde ligger, emedan dess odling annars i allmänhet icke torde sakna olägenheter. Roten kan bli hela 2 eller 3 alnar lång, t. o. m. längre då den ej möter hinder, och armstjock. Jfr Retzii Flora Oeconomica, der såsom en andra benämning på växten upptages Revagräs.

* Medicago silvestris Fr. liknar Skärklövern, men har mera långrunda klasar, slutligen violetta blommor, smalare och alldeles (svartgrönt-) strimmigt kronsegel och nästan cirkelkrökta baljor. — Växer (sälls.) på ängsbackar och åkerrenar i Skåne, på Öland och Gotland, Kinnekulle och några ställen i medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. — Fr. Nov. Mant. III.

* Medicago sativa L. (Luzernen), som har upprät stjelk, längre klasar af vanligen violetta eller nästan blå blommor, och snäcklikt vridna baljor, växer liksom vild i Skåne och på några spridda ställen i södra och medlersta Sverige (förv.). — Fr. Nov. Mant. III.

2. Humleklövern
(Medicago lupulina L.)

är ett- eller tuårig, med smala och slakgreniga, mest nedtryckta, vanligen 5—10(—20) tum långa, småludna stjelkar. Småbladen äro småludna, omvändt-äggrunda eller -hjertlika (små); stiplerna äggrunda, sylspetsiga. Blomklasarne äro mycket täta, rundade eller ellipsoidiska, små nästan som ärter. Blommorna rent gula, mycket små. Baljorna äro knappt liniestora, njurformiga, nätådriga, slutligen svarta, 1-fröiga och uppbrista icke; de omvexla glatta och håriga (stundom körtel-). Fröet är brungult, nästan lika Rödklöverns.

Växer på torra ängar, åkerrenar och gräsiga backar, vid vägar, icke sällan sällskapligt (till Helsingland och Medelpad). — Blommar under (Juni,) Juli och Aug.; mognar i Aug., Sept. — Utbr. nästan hela Europa; i Algerien, på Madeira; i Caucasien, Siberien. — På Sicilien blommar Humleklövern åtminstone redan i början på April.

Humleklövern ätes, såväl färsk som torr, begärligt af boskap och hästar. Det är således svårt att förklara hvarföre Plukenet (1661) ansåg växten vara "non grata jumentis". Enligt Moës iakttagelser är den ettårig då den växer på lera, men på kalk tuårig.

3. Lillsmaret
(Medicago minima Lam. — **Medicago polymorpha** μ L.)

är ettårigt, vanligen endast omkring 3—5 tum högt (kan dock bli 6 —10 tum), nästan enkelt och upprätt eller långt grenigt och mera nedtryckt, temligen gråaktigt-småludet. Småbladen äro omvändt-äggrunda eller vigglika, nära 3 linier långa; stiplerna äggrunda och sylspetsiga. Blomklasarne äro endast 2—6-blommiga; blommorna något större än hos Humleklövern, gula. Baljorna äro 1—flerfröiga, snäcklikt och tätt hopvridna (nästan till ett klot), slutligen nära ärtstora, taggiga, med långa, i spetsen kroklika taggar; de uppbrista icke, utan komma hela i jorden, hvadan den gamla baljan vanligen följer med då växten skjuter upp om våren och qvarsitter öfver rothalsen då den blommar.

Växer i Skåne, på de torra, sandiga backarne vid Kåseberga samt deremellan och Sandhammar. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Skottland, Irland; i Caucasien, Egypten, Algerien, på Canariöarne.

Lillsmarets blad äro ganska känsliga för ljuset. Om dagen äro de, såsom vanligt, utbredda, men om natten skall deras medlersta småblad stå upprätt och de båda sidobladen sluta sig mot detsamma liksom för att sofva under dess skydd.

Fries upptäckte, som svensk, denna växt vid Kåseberga i Skåne och intog den i sina Novitier. Den växer der, säger han, på de brantaste, för sol och vind mest utsatta sandbackarne, vid hafvet, ymnigt jemte Knoppnejlika, Sandarve, Hillsko o. a. Genom sina taggiga baljor utmärker den sig bland alla våra Ärtväxter. Märkligt är också att hos denna art, liksom hos flera sydeuropeiska ettåriga Medicagines och Trifolia (t. ex. T. subterraneum), de mogna baljorna liksom gräfva ned sig i marken slutna, så att fröen gro i baljan, hvilken derföre, såsom nyss nämndes, följer med upp då den nya plantan utvecklas. Hos Trifolium subterraneum, som icke är sällsynt på Sicilien, sker detta inträngande eller nedborrande i marken, enligt hvad förf. iakttagit, sålunda att det broskartade bihang, som under den egentliga blomningstiden synes såsom helt litet i blomklotets midt, sednare, då blommorna vissnat och vikt sig tillbaka, utväxer, blir svepelikt, med syllika, ofta stjernspetsade, broskartade flikar, och slutligen med de nu till blomklotskaftet alldeles tryckta, fröbärande fodren intränga i marken.

8. **Melilotus** (T.) Juss.
(Amur-slägtet).

Fodret 5-tandadt. Kronan slutligen lossnande; kölen trubbig. Fröbaljan (hos våra) omvändt-ägglik eller nästan oval, 1—2-fröig, nästan nötartad (icke eller trögt uppbristande). — Mest tuåriga, vanligen uppräta och greniga örter med små men talrika (välluktande) blommor i långa och smala, raka klasar. — Trifolium Melilotus L. (Melilotklöver, Melotenklöver).

1. **Hvita Honingsklövern**
(Melilotus alba Desr. Lam.)

blir vanligen ett par alnar, stundom manshög, och buskigt grenig. Småbladen äro glatta, vigglikt-ovala eller omvändt äggrunda, glest-sågade (tandade); stiplerna syl- eller borstlika, helbräddade. Blommorna äro hvita (nästan luktlösa); deras vingar och köl lika långa, kortare än

seglet. Baljorna äro nätrynkiga, glatta, trubbiga med udd, utan eget skaft, slutligen gråbruna.

Växer vid vägar och gårdar, på gator och odlade ställen, på eller vid stränder, i södra och medlersta Sverige, sälls. eller temligen sälls. (och på ett par ställen i norra). — Blommar under Juli och Aug., (Sept.); mognar i Aug., Sept. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Hvita Honingsklövern är bland slägtets arter den, som hos oss har största utbredningen, ehuru den ingalunda är allmän, såsom ett dess synonym, M. vulgaris W., skulle kunna låta förmoda. Fries upptog först, i Novitierna, arten bland svenska växter, liksom han der också utredde våra andra hittills sammanblandade Melilotus-arter. — Såväl denna, som de båda nästa arterna, har en egendomlig, honingslik lukt, hvilken är märkbarast hos den torkade växten (nästan som hos Myskan). Blommorna äro också honingsrika, så att bien gerna besöka dem, hvilket allt gifvit anledning till dessa växters benämningar (mel = honing). Dessa tre äro således de egentliga Honingsklöver- eller Amurarterna. Lukten är varaktig, fördrifver mal, och kommer af ett ämne, som är nästan identiskt med kumarinen i Tonka-bönan; smaken aromatiskt-skarp och bittert-äcklig.

2. Gula Honingsklövern

(Melilotus officinalis W. — **Trifolium Melilotus officinalis** L. Fl. suec.)

blir icke sällan en eller annan aln hög och har jemnbredt-elliptiska, vigglika och omvändt-äggrunda, sågade småblad, syl- eller borstlika, helbräddade stipler och gula blommor, hvilka äro större än hos de andra arterna. Kronbladen äro alla lika långa. Baljorna spetsiga, rynkiga, småhåriga, slutligen svarta, större än hos de andra arterna och med eget skaft (så att de nå långt utom fodret).

Växer på åkerrenar, gärdes- och ängskanter o. a. odlade ställen, vid vägar och stränder, mest i Skåne samt på Öland och Gotland; annars sälls. och på endast spridda punkter upp till medlersta Sverige. — Blommar i Juli och Aug.; mognar i Aug. eller Sept. — Var. M. macrorhiza Pers. — Utbr. Europa undant det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Gula Honingsklövern passar, såsom foderväxt, på torrare platser än Rödklövern. Skördad tidigt är den ett godt foder, men passar ej för kor, emedan mjölk och smör få osmak deraf, hvaremot ost genom den erhåller en för många angenäm bismak. Wahlberg. — Det är den sedan gammalt egentligen officinella arten (M. vera Tab.) och som äfven menas i vår farmakopé (ɔ: Herba Meliloti Pharm). Torra bladen

och blommorna äro nemligen, kokade i gröt, eller som omslag eller plåster, ett godt medel att fördela svullnader och mogna bölder. Melilot-plåster beredes enklast af pulveriserade blommor blandade med smält talg och vax.

* Melilotus arvensis Wallr. (M. officinalis Desr. Lam.) liknar föregående art men har grundt (trubbigt) sågtandade småblad, glesare, småblommigare och blekare (stundom nästan hvita) klasar, oliklånga kronblad, samt nästan släta och glatta, uddtrubbiga, kortare skaftade baljor. — Växer på liknande ställen, men sällsyntare, i Skåne, på Öland och på några spridda punkter (förv.) upp till medlersta Sverige. — Blommar i Juli och Aug.

3. Tand-Meliloten
(Melilotus dentata Pers.)

är mindre och spensligare än de andra arterna, nästan luktlös, icke sällan grenig ända till marken. Småbladen äro nästan elliptiska eller lansettlika, smått och tätt uddsågade; stiplerna syllika och uddspetsiga, vid basen borsttandade. Blomklasarne äro kortare och tätare än hos de andra arterna; blommorna mindre och mera blekgula. Kronbladen oliklånga. Baljorna oskaftade, ovalt-omvändt-ägglika, svagt rynkiga, glatta, slutligen svartbruna.

Växer mycket sälls. på Skånes vestra kust, på strandängar. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Danmark, Tyskland, Österrike, Dalmatien, Ungern, Siebenbürgen, Lithauen; i Caucasien, Siberien.

Fries var den, som i norden först fann denna art (vid Öresund). I Novitierna, der Tand-Meliloten första gången uppträder som svensk, anmärker han att den strax utmärker sig från de andra arterna genom sina tre gånger mindre, alltid gula blommor, sina hvasst och tätt sågtandade blad och tandade stipler.

Melilotus-arterna bilda, der de trifvas, en tät och jemn växtlighet. De böra skördas då de börja blomma och kunna användas både som grönfoder och hö. De sås bäst om våren, helst på snön, och lyckas bäst ensamma. Deras blad och blommor äro känsliga för ljuset.

9. Trifolium L.
(Klöver-slägtet).

Fodret syllikt-5-tandadt. Kronan varaktig, nedtill (åtm. kölen och vingarne) vanligen sambladig och merendels sammanväxt med ståndarröret; kölen trubbig. Fröbaljan (hos våra) kort, vanligen 1—2(—3-) frö, innesluten (åtm. i kronan), icke eller trögt uppbristande. — Örter med små blommor i täta, rundade eller långrunda ax eller hufvud (Väplingar, egentl. Vipplingar?); stiplerna vidväxta bladskaftet.

a. Amoria Pr. Fodrets två öfre tänder längst. Kronan vissnande; seglet fritt. Baljan längre än fodret, knöligt-jemnbred, 2—3-fröig.

1. Alsike-klövern eller Blekväplingen
(Trifolium hybridum L.)

är mångårig, glatt, med vanligen fotshög eller högre, temligen upprät eller uppkrökt, något kantig och merendels grenig stjelk (eller stjelkar), nästan rutlikt-elliptiska eller -äggrunda, småsågade småblad, och hvita eller hvitröda, sednare alldeles blekt-rosenröda, välluktande blommor i rundade hufvud på skaft ur de öfre bladvecken. Stiplerna äro äggrunda och nästan borstlikt sylspetsade. Blommorna äro skärmade, slutligen m. e. m. hängande. Fodrets tänder nästan lika stora. Baljorna vanligen 2—3-fröiga. Fröen dubbelt mindre än Rödklöverns, rundare, gulgröna eller violett-svartbruna.

Växer på ängs- och åkerkanter, gärden, gräsiga backar, vid vägar och diken, på odlad eller grusig men helst bördig mark, i södra och medlersta Sverige (särdeles allm. kring Mälaren och Hjelmaren), samt sparsamt i norra. — Blommar bäst i Juli, Aug., men på torr mark tidigare så att den der icke sällan är utblommad redan kring slut. Juli; mognar mest i Sept. — Utbr. norra, medlersta och östra Europa; i Caucasien.

Alsikeklövern är en rätt prydlig art, både genom sina breda och vackra, för ljuset ganska känsliga, småblad och sina talrika och, såsom vi nyss omtalat, olika blommor, hvarigenom dess blomklot ha liksom två olika våningar, en nedre, som dagligen tilltager, nästan rosenröd och en öfre, som i samma mån minskas, hvit (jfr nästa art). Dertill uppträder den vanligen i större massor. Den har sitt namn af Alsike nära Upsala, der den först anmärktes (L. Fl. Suec.).

Denna Klöverart är en ganska god både betes- och foderväxt och passar väl att så tillsamman med Timotej eller med Knylhafre. Örtståndet är, kanske mer än hos andra odlade klöverslag, rikt på slem och socker, hvadan kreaturen äta det särdeles begärligt. Alsikeklövern växer bäst i svartmylla eller bördig lera, men sämre på högländ mark; roten varar 6 eller 7 år. Den är således varaktigare än den vanliga Klövern och dertill bladrikare och frodigare; odlad på riktigt bördig jord, skall den kunna bli ett par alnar eller t. o. m. högre. Till foder torde dock vara rådligast att blanda den med halm (såsom annars väl hettande). Ger skörd året efter första sådden. Den, som först närmare och särskilt väckte uppmärksamheten på Alsike-klövern såsom ett ypperligt foderslag, var väl Jörlin, sedermera Rektor i Göteborg,

hvilken rörande detta ämne utgaf: 1. Specimen botanico-oeconomicum sistens Trifolium hybridum. Lund 1780. (Diss.). 2. Utdrag af en akademisk afhandling om höfröet Trifolium hybridum och dess odling. I Patriotiska Sällskapets Hushållnings-Journal för 1782. 3. Underrättelse om höslagen Avena elatior, Knylhafre eller Fromental, och Trifolium hybridum, ett nytt Klöverslag. Lund 1783.

Anledningen till artnamnet är den att LINNÉ trodde växten vara en hybrid mellan Krypklövern och Ängsklövern. Ännu i sina Amoenitates III (1764) betecknar han Trifolium hybridum "♀ T. repens ♂ T. pratense", anmärkande huru den växer med T. pratense icke blott nära Upsala utan äfven vid Åbo.

2. **Krypklövern** eller **Hvitväplingen**

(Trifolium repens L.)

är mångårig, vanligen nästan glatt, med smala, 5—10 tum långa, krypande stjelkar, merendels omvändt-äggrunda och urnupna, hvasst-småsågade småblad, och hvita (yngre och slutligen icke sällan något rödaktiga), välluktande blommor i rundade hufvud på 5—8 tum långa, uppräta, stängellika skaft, enstaka från stjelkens leder (bladvecken). Bladen äro också långt skaftade; stiplerna hinnaktiga och slidlika, de nedre smånigom smalt sylspetsade, de andra vanligen tvärt spetsade. Blommorna skärmade, slutligen lutande. Fodrets tänder lansettlikt syllika. Baljorna äro 3—4-fröiga. Fröen likna alldeles Alsike-klöverns men äro blekt brungula.

Växer på ängar och betesmarker, vid vägar och på odlade ställen, allm. — Blommar hela sommaren till mot slut. Sept.; mognar i Aug., Sept. — Omvexlar med nästan äggrunda eller rundadt-elliptiska småblad, hvilka midtpå icke sällan äro nästan månlikt tecknade (brunaktigt eller blekt). — En missbildning, der blomfoder och fruktämnen utväxt till blad o. s. v., är icke så sällsynt, särdeles under våta somrar. — Utbr. hela Europa, på Madeira, i Barbariet, Caucasien, Siberien, Norra Amerika; dessutom anmärkt på Cap och Malouinerna.

Det finnes växter, anmärker LECOQ, hvilka kunna visa, om också icke länge bibehålla, sig på ganska olika ställen och tider. De kunna ensamma bilda större eller mindre mattor, men de kunna också, säkra på sin starka rotbildning och sina blads näringsupptagande förmåga, bland sig inlåta andra växter. Och om de sednare, eller andra orsaker, tvinga dem att öfvergifva den mark, som de intogo, qvarlemna de i densamma frön, som sedan kunna ligga dolda deri t. o. m. under sekler, men uppspira så snart gynnsamma förhållanden inträda. En sådan är Krypklövern.

Krypklöverns småblad, hvilka under vackert väder äro utbredda, resa upp sig då regn tillstundar, hvilket beror på luftens då större fuktighet och lärer anmärkts redan af Plinius. Om morgonen, mycket tidigt, äro dessa blad ännu slutna till hvarandra — växten sofver. Men med solen vaknar den och några dess blommor öppnas och börja sprida sin milda vällukt; befruktningen sker nästan med detsamma, hvarefter de små blommorna sänka sig. Nästa dag kommer ordningen till de närmaste blommorna, hvilka åter sänka sig på de föregående o. s. v. Blomhufvudet har således, liksom hos några andra arter, två olika våningar blommor.

Krypklövern är en ypperlig och för all boskap, särdeles för får, begärlig och passande betesväxt. Också odlas den allmänt i många länder under namn af Hvit Holländsk eller Brabantsk Klöver (en yppigare varietet). Den sås vanligen tillsammans med Rödklöver, Raygräs o. a. ”Bör aldrig saknas som tillblandning bland fleråriga foderslag”, och ”Få platser finnas, der den ej åtminstone lemnar ett brukbart bete”. Wahlb. — Till gräsplaner eller till deras kantning passar Krypklövern bra emedan den bildar en tät och vackert grön matta. Bien hemta mycken honing ur de sötaktigt luktande blommorna. Med afkok på desamma färska kan man färga alunbetadt ylle gult. De kunna också tjena som nödbrödsämne. — Redan Rivinus (1691) benämnde växten Trifolium repens och den är tecknad i Til-Landz' Icones såsom T. pratense (T. pratense album Bauh.). — Flera Klöverarter, anmärker Fries (Mant. 1), erhålla stundom missbildadt qvastlik blomställning eller missbildadt regelbundna blommor (en slags Pelorier), och deribland Krypklövern. En annan missbildning hos sagde art omnämner och tecknar Lindberg i Vet. Ak. förh. för 1864.

b. Trifolium Pr. Fodrets nedre tand längre än de andra. Kronan slutligen lossnande, dess blad (alla eller utom seglet) sammanväxta. Baljan innesluten i fodret, äggrund eller rundad, 1(—2)-fröig, nästan nötlik.

3. **Ängsklövern** eller **Rödväplingen**
(Trifolium pratense L.)

är mångårig, tilltryckt- och temligen glest hårig (stundom mera luden), med omkring fots- eller alnshög, strimmig, snedt-uppstående, annars rak stjelk och ovala, äggrundt-ovala eller omvändt-äggrunda, nästan helbräddade, intryckta eller trubbiga (med udd) småblad, icke sällan med en något pillik, hvitaktig teckning midtpå; rotbladens småblad äro icke sällan rundade eller omvändt-hjertlika. Stiplerna äro äggrunda och

tvärt (borst) spetsade. Blommorna äro rosenröda (sällan hvita) och bilda rundade, slutligen äggrunda, icke sällan $\frac{3}{4}$ tum breda, enstaka eller parvisa toppax; de äro skärmlösa, men invid axen sitta två 3-fingrade stödblad. Fodertänderna äro hårkantade, borstlikt-syllika, den nedersta nära dubbelt längre än de andra; svalget tillslutet med en hårig ring; pipen hårig. Kronan är åtm. dubbelt längre än fodret. Baljan uppbrister på tvären upptill (med lock). Fröen äro njurlika, gulaktiga.

Växer på torrare ängar och andra gräsmarker, allm. — Blommar hela sommaren till inpå hösten, icke sällan till slut. Oct., såvida kölden ej nått öfver 3 eller 4 grader; mognar slut. Aug., Sept. — Utbr. hela Europa, Island, Caucasien, Siberien, i Barbariet. Vid Messina på Sicilien samlade förf. blommande Ängsklöver den sista Mars.

Rödväplingen är en bland våra vanligaste ängsväxter och omtyckt för sina vackert röda blomklot, för hvilka den också stundom kallas Rödtuppa, Rötusta (tus = tofs), Rödkolla. Dertill lukta blommorna väl och äro söta, hvadan växten också kallas Honingtuppa, Söttuppa (tuppa = blomma), Honingsblomster, Sugblomster (emedan blommorna sugas) och gerna besökes af biet. Den odlas mycket och i flera varieteter (t. ex. Holländsk Klöver) såsom foderväxt, och är en bland de bästa och längst odlade sådana. ”Den utgör en närande och för alla kreatur ganska begärlig föda, både som grönfoder och hö; synnerligen passar den för den större boskapen, och få växter äro bättre för mjölkkor emedan den både ger riklig och utmärkt god mjölk och smör” (Wahlb.). Emedan den ej lemnar skörd första året, sår man den gerna tillsamman med någon annan växt, som utbildas fortare, såsom korn, råg m. fl. De utländska, odlade varieteterna äro betydligt frodigare än den vanliga vilda växten, men icke så varaktiga utan mest endast tuåriga. Vid hungersnöd kunna Ängsklöverns, liksom de andra större Klöverarternas, blommor torkas och malas till mjöl. För denna egenskap få de i Dalarne namnet Mjeltuppor (isl. mel = mjöl), Mjölontuppor. Denna deras användning lärer länge varit bekant i Irland, och redan Retzius anmärker med anledning deraf: ”Onekeligen måste ett sådant bröd vara långt sundare, än svenska allmogens usla barkbröd; men än mera födande synes det böra blifva om blomhufvuden icke samlas förr än frön äro mogne. Men hvad är det väl, som oftast tvingar en del af svenska allmogen att gripa till det på flera sätt skadliga barkätande? Endast brist på omtanke. De öfverslå icke i rättan tid, huru länge deras lilla förråd kan räcka, och råka i nöd en årstid då knappt någon räddning gifves” (Fl. Oec.).

Bladen äro, liksom hos Klöverarterna i allmänhet, känsliga för ljuset, så att deras småblad sluta eller närma sig till hvarandra om qvällen; men de förlora denna känslighet med tiden. Man lärer sålunda kunna veta huruvida solen gått ned eller ej, om också himlen är mulen, hvarigenom växten liksom Hvitklövern o. a. blir en slags solvisare och derföre stundom (i Dalarne) benämnes Solgräs. Blomningen börjar, liksom hos de andra arterna, med de nedre blommorna och räcker länge emedan hvar blomma bibehåller sig flere dagar. Roten lärer kunna växa ända till 2½—3 alnars längd (Dir. Stenberg).

Denna Klöverarts väl bekanta förträfflighet som foder och stora värde för landtmannen, har gifvit anledning till ordspråket Välja i väpling, och gripa till starret, hvilket allmogen använder om den, som genom att ha för mycket godt att välja på i sin blindhet tager det sämsta (Dybeck). Och hvilken har icke hört talas om "Fyrväplingar", ehuru med tron på deras verksamhet också deras anseende i annat än hvad rörer sällsyntheten i det närmaste torde vara förbi. F. ö. träffar man Fyrväplingar också hos andra arter, t. ex. och kanske mera hos Krypklövern. Slutligen är Ängsklövern icke utan användbarhet som färgväxt, men det lärer egentligen vara fröen eller blommorna man begagnar; vid olika behandling och tillsatser skola dessa lemna flera vackra både gula och gröna färger isynnerhet på ylle. — Redan Camerarius och Dodonæus (1583) upptaga växten såsom Trifolium pratense.

4. **Skogsklövern** eller **Mellanväplingen**

(Trifolium medium L.)

är mångårig och liknar temligen Ängsklövern men har smärtare, merendels flerbugtig stjelk, jemnbreda och syllikt spetsade stipler, smalare, vanligen lansettlikt-aflånga, alltid rent gröna småblad och mörkare, merendels större men icke så tätblommiga, alltid nära runda och enstaka ax, vanligen utan stödblad invid. Foderpipen är nästan glatt. Baljan uppbrister på längden.

Växer på skogsbackar, skogs- och bergsängar, vid klippor bland buskar, i torra och steniga lundar, i södra och medlersta Sverige temligen allm. (här och der ymnig, helst på kalkhaltig eller lerig mark), i det norra sällsyntare. — Blommar sednare än Ängsklövern, bäst under Juli; mognar i Aug. — Förekommer stundom med rakare stjelk och smalare blad, lik nästa art (T. alpestre). — Utbr. Europa undant. Portugal och st. d. Spanien, södra Italien och italienska öarne, Grekland; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka.

Skogsklövern är en rätt täck växt och sällskapar gerna med Blåklockor, Darrgräs, Melampyra o. a., mot hvilka den särdeles väl bryter

sig både genom sin trebladighet och sina blomklot. Bladen äro, liksom hos många andra Klöverarter, ganska känsliga för ljuset. — Såsom betesväxt är Skogsklövern lika god som Ängsklövern, ja i ett och annat hänseende nästan bättre. Särdeles förtjenar den uppmärksamhet såsom tjenlig för torrare och magrare, äfven sandiga, och mera skuggiga ställen än Ängsklövern; dessutom för sin längre varaktighet. Till bete på torra ställen är den utmärkt emedan den väl fördrager torka.

Linné uppställde och bestämde denna art först i bihanget till sin Fauna Suecica : "— Upland, Upsaliæ, Liumxihl". Såsom namnet medium antyder, är den liksom en mellanart mellan föregående och nästa (T. alpestre).

* Trifolium alpestre L. är mångårig, upprät och rak, och har (smalt) lansettlika, mycket kort uddsågade småblad, syllika och borstspetsiga stipler, runda, parvisa, rosenröda blomax; foderpipen ullhårig, (20-nervig), nedersta tanden mycket lång. — Växer i Skåne, mycket sälls. (ängsbackar på Kullaberg o. a.), enligt Areschoug troligen icke tagen i sednare tider. Fries samlade den vid Harlösa (Nov. Mant. 1).

5. Bergklövern
(Trifolium montanum L.)

är mångårig med träig, stor och grenig, hvitaktig rot, starkare än hos de andra arterna (nästan tapplik), och har nästan upprät och enkel, stadig, omkring fotshög, småluden stjelk, lansettlika (och ovala), spetsiga, tätt och hvasst småsågade, stadiga, högt ådriga, på undersidan (åtm. yngre) småludna småblad och rent hvita, skärmade blommor i rundade, slutligen ellipsoidiska, topphufvud. Fodret är nästan glatt, med nästan lika långa tänder. Kronseglet är smalt, dubbelt kortare än vingarna (fritt). Baljan 1-fröig, hårig.

Växer på torra, helst bergiga, ängar och betesmarker, i södra och medlersta Sverige, isynnerhet i de östra landskaperna. — Blommar i Juni eller Juli (eller längre); mognar kring slut. Juli och i Aug. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Brittanien, Holland, Portugal, södra Italien och italienska öarne, Grekland, Turkiet; i Caucasien, vestra Siberien.

Bergklövern är bland slägtets hårdaste och torraste arter, så att den nästan endast som ung något begärligare betas. Om densamma anmärker Linné (Fl. Suec.) att den växer endast på de torraste backar, att roten tränger djupt ned, att blommorna äro 4-bladiga, oskaftade i klotet, utblommade tillbakavikta, och att deras fäste är aflångt cylindriskt. Redan Bauhins Pinax (1623) upptager växten såsom Trifolium montanum (album).

6. Strimmklövern
(Trifolium striatum L.)

är ettårig, hvitaktigt-hårig, och har upprät eller något nedtryckt, vanligen grenig, rödaktig, omkring 5 tums stjelk (eller stjelkar), omvändt-äggrunda, nästan helbräddade småblad, stora och rödaktigt-strimmiga stipelslidor samt små, blekröda eller nästan hvita, oskärmade blommor i äggrundt-ovala ax, hvilka till största delen sitta, oskaftade, i blad-(stipel-) vecken. Foderpipen är äggrundt-bukig, högt- och rödaktigt-10-strimmig, ullhårig; tänderna bli slutligen utstående och den nedersta är något längre än de andra. Kronseglet är fritt.

Växer på torra ängar och backar i Skåne (här och der; på den s. k. lerslätten mellan Malmö, Lund och Trelleborg allm. enligt Whlnb.), i södra Calmare-län, i norra Halland (ett ställe) och på Öland (Ramsätra). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste samt norra och medlersta Ryssland; i Caucasien, Algerien, på Canariöarne, Madeira.

Leche var den förste, som anmärkte Strimmklövern som svensk (vid Rå och Krageholm i Skåne). Han uppräknar den bland sina Skåne-växter (1744), och Linné lemnade den strax derefter plats i sin Flora (1745). Dess artnamn häntyder på de särdeles strimmiga stiplerna och blomfodren.

7. Fältklövern eller Harväplingen
(Trifolium arvense L.)

är ettårig och spenslig, gråaktigt luden, grenig och utbredd eller enklare och nästan upprät, vanligen 5—8 tum, men omvexlar både mindre (stundom endast en eller annan tum) och större. Småbladen äro vigg-likt-jemnbreda eller aflånga, svagt småtandade upptill; stiplerna (slidan) hinnaktiga och strimmiga. Blommorna äro skärmlösa, mycket små, och bilda nästan ellipsoidiska, slutligen längre (cylindriska), skaftade ax, hvilka genom de långt och tätt håriga fodren äro alldeles gråludna. Fodertänderna äro nära lika stora och nästan dubbelt längre än den blekröda kronan. Fröen 1—2, äggrunda, bruna.

Växer på gärden, trädesåkrar och torra betesmarker, på backar o. d., helst på sandig mark, i södra och medlersta Sverige (allm.). — Blommar i (Juni,) Juli och Aug. (eller till medl. Sept.); mognar från börj. Aug. — Utbr. Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien och vestra Siberien, i Abyssinien, Barbariet, på Canariöarne och Madeira, Island.

Fältklövern kan väl icke räknas bland prydnadsväxterna, men dess fina och greniga stjelkar, små och stundom helt röda blad och kött-

röda, ludna blomax gifva den dock en viss täckhet. För de sistnämnde får växten icke sällan heta Harväpling, Harklöver, Hartassar m. m., liksom den hos de gamle botanisterna (t. ex. FUCHSIUS 1542, DODONÆUS 1583) benämnes Lagopus tills den i Bauhins Pinax (1623) upptages såsom Trifolium arvense etc. Förf. känner icke om Fältklövern ännu i Vestmanland eller annorstädes kallas Flåsgräs, ett namn som tyder på att densamma, såsom omtalas i Vet. Ak. handl. för 1747, skulle bota en boskapssjukdom, som bl. a. yttrar sig deruti att djuret flåsar eller drager andan mycket djupt.

På mycket torra berg och backar blir Fältklövern ganska liten och erhåller ett täckare och med den vanligas temligen olika utseende. Då LINNÉ anmärkte denna varietet på berget vid Drottningholms slott, förvissade han sig medelst såning om att den ej var någon egen art (Fl. Suec.).

c. Galearia Pr. Fodret slutligen blåslikt derigenom att pipens öfre sida blir hinnaktig och sväller ut så att den liksom en hjelm täcker den undre. Kronan sambladig, lossnande vissnad. Baljan rundad, innesluten, 1—2-fröig, nötartad.

8. **Blåsklövern** eller **Smultronväplingen**

(Trifolium fragiferum L.)

är mångårig, glatt eller svagt hårig, och har nedtryckt stjelk (eller stjelkar), elliptiska eller omvändt-äggrunda, små, tätt uddsågade och högt ådriga småblad samt hvita och rödaktiga, slutligen blekröda, skärmade, små blommor, hvilka bilda klotrunda, under blomningen nästan endast ärtstora, ax med mångbladiga svepen. Blomaxen (-kloten) sitta på långa, nästan uppräta skaft från bladvecken. Fodret är nätådrigt (-rynkigt) och hårigt. Kronseglet smalt.

Växer på gräsiga stränder, åkerrenar och betesmarker, vid vägar, helst på lerig mark, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli och Aug.; mognar i Sept. — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien, Mindre Asien.

Genom sina på marken utbredda stjelkar och klart gröna, talrika blad, bildar denna art icke sällan jemna och vackra mattor. Blommorna äro oansenliga, så att hvad som egentligen gör växten bemärkt äro de slutligen stora blåskloten, hvilka nästan ligga på marken, icke olika mycket stora smultron, hvadan också artnamnet. Växten uppträder redan hos de gamle botanisterna (BAUHINUS, CLUSIUS) såsom Trifolium fragiferum.

Troligen utgör Smultronklövern, isynnerhet ung, en väsentlig beståndsdel i det mustiga betet på en del fält och marker invid hafvet.

d. Amarenus Pr. Fodret torrt och hinnaktigt; pipen kort, öppen; de 3 nedre tänderna syllika, de andra äggrundt-lansettlika och kortare. Kronan (nästan) fribladig, hinntorrt-varaktig; seglet kullrigt-nedvikt, täckande köl och vingar (blomhufvudena bli derigenom liksom tegellagda). Baljan nästan omvändt-äggrund, 1-fröig, med eget skaft (detta saknas hos alla de föregående).

9. Brunväplingen

(Trifolium spadiceum L.)

är (ett- eller) tuårig, omkring qvartershög, upprät och nästan enkel, med i början gula, sedan glänsande-bruna, ellipsoidiska blomhufvud i toppen. Småbladen äro (ovalt) aflånga eller omvändt-äggrunda, vanligen urnupna, småtandade; stiplerna aflångt-syllika, kortare än bladskaften; de öfre bladen vanligen motsatta. Foderpipen är glatt; de tre nedre tänderna äro håriga, de andra glatta (mycket korta). Kronseglet är högt strimmigt, urnupet. Baljan fyra gånger längre än sitt skaft.

Växer på fuktiga ängar och åkerrenar i medlersta och norra Sverige till Ångermanland och Jemtland, samt på Öland. — Blommar i (Juni,) Juli (och Aug.). — Utbr. norra, medlersta och östra Europa, Pyreneerna, Asturien, Dauphiné, Italien; i Caucasien, vestra Siberien.

Brunväplingen, som utmärker sig genom de äldre blommornas ovanliga färg, uppträder vanligen sällskapligt. Den är en god betesväxt och förtjenar uppmärksamhet såsom varande en bland de få Ärtväxter som tycka om fuktig mark.

Då Linné utgaf första upplagan af sin Flora Suecica kände han icke denna art som svensk. I Florans andra upplaga är Brunväplingens växställe Gottsunda vid Upsala (et alibi rarius), der den nu, enligt Wahlenbergs Flora Upsaliensis, lärer vara ymnig.

10. Åkerklövern eller Gulväplingen

(Trifolium agrarium L.)

är ett- eller tuårig, blekgrön, vanligen upprät och grenig med 5—10 tums rak och temligen stadig stjelk (eller stjelkar) och vackert guldgula men slutligen blekbruna eller mörkt-halmgula, omkring 2½ linie långa blommor i rundade eller långrunda hufvud. Småbladen äro aflånga eller nästan rutlikt omvändt-äggrunda, upptill tandade, alla oskaftade; stiplerna lansettlika, glatta. Kronseglet är högt-strimmigt; vin-

garne äro utstående. Stiftet är nästan lika långt som baljan (utom skaftet, hvilket är nära lika långt).

Växer på åkerrenar, ängsbackar och torra, steniga ängar eller annan torr gräsmark och vid vägar, i södra och medlersta Sverige (och sälls. i norra). — Blommar i (slut. Juni,) Juli (och Aug.); mognar från slut. Juli. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, nästan hela Spanien, Italiens öar, Turkiet; i Caucasien, Abyssinien, Barbariet, på Madeira.

Med hänsyn till de i början alldeles gula eller nästan guldgula blommorna kallas Åkerklövern också Gulväpling (Gulklöver), ja t. o. m. (i Vestergötland o. a.) Gullkulla, men emedan de äldre blomhufvudena ha ett slags likhet med humlekoppor, får den i somliga landsorter heta Humleklöver, Jordhumle (Småland). På nämnde likhet syfta också en del bland växtens äldre benämningar, såsom Lupulinum (Rupp.), Trifolium capitulo lupuli etc. (Bauh.). Dock heter den redan hos Dodonæus (1583) Trifolium agrarium.

11. Liggklövern
(Trifolium procumbens L.)

är ettårig, med smal och utstående-grenig stjelk eller stjelkar, hvilka vanligen (åtm. äldre) bli 6—10 tum långa, vinkelkrökta (i zigzag) och ligga ned på marken; mera sällan äro de uppräta eller mindre. Småbladen äro omvändt-äggrunda eller vigglika, tvärtrubbiga eller urnupna, upptill tandade, det medlersta skaftadt; stiplerna snedt-äggrunda (hårbräddade). Blommorna äro mindre än hos föreg. art men större än hos nästa, vackert gula, men bli vissnade blekbruna; de bilda temligen runda, slutligen långrunda, täta hufvud på raka, utstående, 1—2 tum långa skaft (vanligen längre än bladen ur hvilkas veck de utgå). Kronseglet är högt-strimmigt; vingarne äro utstående. Stiftet är omkring fyra gånger kortare än baljan.

Växer på backar, torra betesmarker och ängs- eller åkerkanter, på gärden, vid vägar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni och Juli, (Aug.). — Utbr. nästan hela Europa, i Caucasien, Mindre Asien, Barbariet, på Canariöarne, Madeira. — På Sicilien blommar växten redan innan medl. April.

Linné upptäckte Liggklövern, som svensk, under sin Gotlands-resa (vid Hoburgen) och uppräknar den bland sina rariora i Vet. Ak. handl. 1741. Sednare (1746) anmärkte han den också i Vestergötland.

* Trifolium filiforme L. liknar temligen Liggklövern, men är spensligare och har glesa och korta, endast 3—13-blommiga, blekgula, slutligen bruna blomhufvud, otydligt strimmigt kronsegel och tilltryckta vingar. — Växer i Skåne (allm.), Halland,

Bohuslän, Blekinge, på Öland och Gotland; dessutom på ett och annat ställe i Småland och Vestergötland. — Blommar i Maj, Juni, (Juli). — Förekommer än större, med 8—13-blommiga hufvud (ɔ: T. minus Sm.), än mindre och slankigare, med smalt-trådlik stjelk och endast 3—6-blommiga hufvud. Den sednare var. (T. filiforme L. suec.) växer mest på strandängar o. d., den andra vanligen på torrare gräsmarker.

3. ASTRAGALEÆ.

Ståndarne tvåbrödrade. Fröbaljan 1-rummig eller genom den ena sömmens invikning m. e. m. 2-rummig. Hjertbladen tunna, synliga vid groningen. — Bladen parbladiga med uddblad; småbladen helbräddade.

10. **Astragalus** L.

Fodret 5-tandadt, de två öfre tänderna små. Kronseglet rakt; kölen trubbig. Fröbaljan m. e. m. tvårummig genom den intryckta medelnerven ("kölsömmen"), flerfröig. Fröen nästan njur (eller häl)lika. Mångåriga örter med m. e. m. krypande rot och klasvisa blommor.

1. **Söta Kloärtan** eller **Backsötan**
(Astragalus glycyphyllus L.)

är nästan glatt, stor och storbladig, grenig, med de vanligen nära alnslånga eller något längre (stundom 2—3 alnars) stjelkarne utbredda på marken eller uppkrökta. Bladen äro 4—6-pariga med elliptiskt-äggrunda, trubbiga, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum breda småblad; stiplerna (åtm. de öfre bladens) fria, stora. Blomklasarne äro kortare än bladen; kronorna blekgula och något brunaktiga. Baljorna äro nära tumslånga, glatta, jemnbreda, nästan trekantiga och bågkrökta, slutligen upp- och sammankrökta; de ha tydligt skaft (carpophorum). Fröen äro talrika, små, gulgröna.

Växer i skogskanter och -dungar, på torrare ängsmark o. d., i södra och medlersta Sverige samt på ett och annat ställe i norra (Helsingland, Medelpad, Jemtland). — Blommar i Juni och Juli; mognar i Aug. eller Sept. — Utbr. Europa undant. Lappland, Finland, norra Ryssland, Portugal, Italiens öar, Grekland; i Caucasien, vestra Siberien.

Denna art är en bland våra största Fjärilblommiga växter, ehuru de icke lysande, något grönaktigt gula blommorna göra den mindre bemärkt än dess resliga växt och temligen stora blad. För smaken, som är sötaktig, blir den mycket begärlig för boskapen, ja "knappt gifves någon ört, som kreaturen så begärligt äta". Bladens smak kommer nära lakrits', varande något bittert (och äckligt) söt, hvadan artnamnet, glycyphyllus, som betyder sötbladig (Sötblada). Också roten innehåller mycket sockerämne och lemnar vid kokning "en söt massa eller extrakt, som liknar lakris", så att växten med skäl kan kallas

Lakrits-Kloärta, eller såsom i Svensk Botanik Lakris-Astragal. På likheten deruti med Lakritsväxten häntyder redan bl. a. Bauhins benämning Glycyrrhiza silvestris etc. (1623).

2. Sand-Kloärtan
(Astragalus arenarius L.)

är grå- eller silkesartadt-hvitluden, med lång och smal, grenig rotstock, nedtryckta eller uppkrökta, smala, 4—6 tum långa, greniga stjelkar, 3—5-pariga blad och gles(4—8-)blommiga, rödvioletta klasar, hos hvilka skaftet är nästan kortare än stödbladet. Stiplerna äro hinnaktiga, (åtminstone de öfre) sammanväxta till en enda, bladet motsatt. Småbladen äro nästan jemnsmala (jemnbredt-lansettlika), mest sammanvikta, så att nästan endast den hvitludna undersidan synes. Baljorna äro trinda, raka, hvitludna, nära $\frac{3}{4}$ tum långa, och ha ett skaft, som är lika långt med foderpipen.

Växer på sandfälten i östra Skåne. — Blommar i Juni och Juli. — Utbr. Skåne, Tyskland, Böhmen, Ungern, medlersta Ryssland.

Sand-Kloärtans rotstock kryper mycket och ligger så djupt i sanden att man knappt kan hinna dess slut, och dertill täcker sanden icke sällan stjelken nedtill. Växten tyckes, för att trifvas, egentligen fordra flygsand och t. o. m. en den så egna belägenhet att den, åtminstone mot norden, förekommer i endast få och långt skilda trakter. I Skåne är Widtsköfle dess bekantaste växtställe ända sedan Linnés tid. Detta märkvärdiga ställe, säger Wahlenberg, äger en stor fruktbarhet midt uti en stor sandöken, det liknar en oas i öknen. För att hämma flygsanden har man, isynnerhet åt yttre eller nordöstra sidan, planterat tallskog, och dessutom skyddas stället af en stor sanddrifva, hvilken uppkommit derigenom att en hägnad af temligen starka tallstockar blifvit upprest på densamma, hvarigenom den smånigom blifvit så hög att den nu, nästan som en fästning, synes öfver hela nejden och är allmänt bekant under benämningen Widtsköfle stora drifva. På dennas yttre sida, mot sandöknen, växer Sand-Kloärtan i stor ymnighet och trefnad jemte flera andra sandväxter. ”Der synes dess rot sitta så djupt i sanden, att ingen torka kan hinna densamma och tillika örtens toppar eller rättare refvor vara utsatta för all den hetta, som sanden af solen kan antaga, och som verkligen synes öfverstiga all drifhusvärma: en förening, som så sällan finnes”.

Linné upptäckte, som svensk, Sand-Kloärtan vid Widtsköfle (1749) och beskref den kort i sin Skåne-Resa (sid. 108). Retzius skildrade den sedan närmare i Observat. Fasc. III (1783).

* Astragalus hypoglottis L. är småluden och har 6—10-pariga blad, smalt-äggrundt-elliptiska småblad, täta, blå (eller violetta), långt skaftade blomklasar och bredt (hjertlikt) äggrunda, långt håriga, skaftade baljor. — Växer (sälls.) på strandängar mellan Malmö och Lomma (ɔ: A. danicus Retz. obs. III) samt vid Calmar (Engö i Calmar skärgård, D:r Petterson enligt Fr. Vet. Ak. förh. 1852). — Blommar i Juni och Juli.

3. Fjell-Kloärtan
(Astragalus alpinus L.)

är yngre endast 2 eller 3 tum hög med stängellik stjelk; utväxt blir den 5—10 tum, slankig och temligen nedtryckt med uppkrökta grenar. Bladen äro 8—10-pariga, med lansettlikt-aflånga eller ovala, under håriga, omkring $1\frac{1}{2}$ linie breda småblad; stiplerna äggrunda. Blomklasarne äro längre än bladen; kronan vanligen blåhvit med blåstrimmigt segel, stundom rent blå eller (Karesuando) hvit. Baljorna äro spetsadt-aflånga, trekantiga, svarthåriga; de hänga på det långa och smala skaftet (carpophorum) och äro utom detta nära 4 linier långa.

Växer allmän på gräsiga fjellmarker och dessutom utmed Lapplands och Vesterbottens elfvar, till ini Ångermanland och nordvestra Helsingland. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nordliga Skandinavien och norra Ryssland, Skottland, Pyreneerna, Alperna, Karpaterna; Caucasus, Siberien, Kamtschatka, arktiska vestra Amerika.

Fjell-Kloärtan är en till alla delar slak och vek ört. Både blommor och fröbaljor hänga så slakt, "att alltsammans fläktar för minsta väder". Blommorna utmärka sig genom sina väl skiljda färger, hvitt och violett, hvilket "än mer synes tillocka de under den aldrig nedgående sommarsolen verkligen talrika honingssugarne". Wahlenberg omtalar dem såsom nästan mera välluktande än blommorna hos Luktärtan (Lathyrus odoratus). Det är intet tvifvel, tillägger han, att denna art är en af de ätligaste och att den hörer till rhenens sommarläckerheter, hvarmed han på en kort tid uppfriskar sig efter den långvariga torrhet, som vinterbetet af rhenmossan måste göra.

Redan Linné anmärkte under sin Lappska resa Fjell-Kloärtan "copiose"; han upptäckte den d. 5 Juni, outslagen men med gamla baljor. Han upptager den i sin Florula Lapponica (1732) såsom Astragalus alpinus minimus och tecknar den i Flora Lapponica (ett medelstort exemplar). Wahlenberg skildrade sedan växten närmare.

* Astragalus oroboides Horn. liknar Fjell-Kloärtan, men är enklare och stadigare, med större (5—7-pariga) blad och blommor, hvilka sednare äro rent blekblå (luktlösa). Blomklasarne nå dubbelt längre än bladen. Baljorna äro mycket kort skaftade, äggrunda, korta. — Växer på Lule-Lappmarks, Jemtlands och Herjedalens (högre) fjell. — Blommar i Juli, Aug. — Wahlenberg upptäckte, som svensk, arten i Lule-Lappmark, Virihjaur, 1807 (jfr Flora Lapponica, der den upptages såsom A. leontinus).

11. Phaca (L.)

Fröbaljan enrummig (medelnerven icke och sömmen obetydligt intryckt). F. ö. äro slägtets kännetecken desamma som det näst föregåendes.

1. Fjellvickan
(Phaca frigida L.).

En mångårig, upprät, 5—10 tum hög (stundom högre), nästan enkel och -glatt, lifligt grön ört med 4—5-pariga blad och blekgula blommor i 2—4 klasar, hvilka vanligen ha 3—4 tum långa, mot stjelkens spets närmade skaft. Småbladen äro nästan elliptiska eller äggrundt-aflånga, nära ⅓ tum breda; stiplerna stora, bladlika. Blommorna äro slaka. Baljorna aflånga, nästan uppblåsta och hinnaktiga, småludna, hängande på det något utom fodret nående skaftet (carpophorum).

Växer helst på steniga backar bland småbuskar i Torne-Lappmarks fjelltrakter och på fjellen i Jemtland och Herjedalen. — Blommar i Juli. — Utbr. nordligare Skandinavien, arktiska Ryssland, Tysklands, Schweiz', Österrikes, Croatiens, Ungerns och Siebenbürgens alper; i Siberien, arktiska Amerika.

Fjellvickan upptäcktes, för vår Flora, af P. Adlerheim i Torne-Lappmark (Jukkasjärvi och vid Torne-träsk). Upptäckaren var "Bergshauptman" och en bland Linnés lärjungar. I andra upplagan af Linnés Flora Suecica förekommer den första gången som svensk (beskr. såsom Phaca alpina). Wahlenberg, som sedan fann den i Kemi-Lappmark, här och der ymnig, beskrifver den också i sin Flora Lapponica, anmärkande att den lappska växten är större och rikblommigare än den österrikiska som Jacquin afbildat.

12. Oxytropis DC.

Fodret 5-tandadt, de två öfre tänderna små. Kronseglet rakt; kölen sprötspetsad. Fröbaljan två- eller något tvårummig, eller enrummig genom den m. o. m. invikta sömmen (medelnerven icke invikt). — Mångåriga örter med temligen krypande rötter och klasvisa blommor; småbladen spetsiga.

1. Håriga Kölsprötan
(Oxytropis pilosa DC. — Phaca pilosa L.)

är beklädd med långa och mjuka, m. e. m. utstående hår, och har omkring 12-pariga blad med nästan lansettlika småblad, blekgula, stundom hvitaktiga blommor i täta, nästan äggrunda klasar och jemnsmala, trinda, endast liniebreda, håriga, nästan uppräta, tvårummiga baljor.

Växer på torra eller sandiga ställen i Östergötland (Omberg), östra Småland och på Gotlands vestra kust. — Blommar i Juni, Juli. — Östgötaväxten är upprät och reslig, vanligen 8—10 tum eller stundom omkring alnshög; Gotlands- (sand-)växten blir sällan öfver 5 tum och är merendels nedtryckt. — Utbr. Götarike, södra Finland, medlersta och södra Ryssland, Balkanbergen, Siebenbürgen, Ungern, Österrike, Tyskland, Schweiz, Italien, Dauphiné, Arragonien; i Caucasien, Siberien.

Då Linné utgaf sin Flora Suecica, kände han icke denna växt som svensk. Han upptog den först som sådan i bihanget till sin Fauna Suecica, bland de andra "Floræ Suecicæ Novitiæ", sedan Falk funnit den på Gotland (Vestergarns Skansholme).

2. Fält-Kölsprötan

(Oxytropis campestris DC. — **Astragalus campestris** L.)

är något glest- eller tilltryckt gråaktigt-hårig, har bladen knippade på den nästan tuvigt greniga rotstocken och de täta, äggrunda blomklasarne på bladlösa, 3—5 tums, m. e. m. utbredda stänglar. Bladen äro nästan 12-pariga, med lansettlika småblad. Blommorna längre än hos de båda andra arterna (6—7 linier), blek- eller hvitgula (med något mörkblå köl). Baljorna äro uppräta, uppblåst-äggrunda (kortare eller längre), omkring 2 linier breda, halft-tvårummiga, håriga.

Växer på Ölands torra och öppna marker (ymnig på Landtborgen och Alvaren) och på några ställen i Småland. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Skottland, Skandinavien, arktiska Ryssland; Pyreneerna, Alperna, Apenninerna, Karpaterna; Siberien.

Linné anmärkte först, som svensk, denna art på Ölands landtborg, 1741, och upptog den, bland sina andra rariora, i Vet. Ak. handl. för samma år såsom Astragalus campestris minimus. Sedan beskref han den både i Ölands-Resan (sid. 51) och Flora Suecica.

3. Lappska Kölsprötan

(Oxytropis lapponica Gaud. — **Phaca lapponica** Whlnb.)

är dels tilltryckt hårig dels gråluden, och har vanligen helt kort och i stängellika, 2—3 tum långa grenar delad stjelk; mera sällan är stjelken 3—4 tum och enklare (nedtryckt); rotstocken stark och träig, icke sällan tuvigt grenad. Bladen äro 10—12-pariga, med nästan lansettlika, nära liniebreda småblad. Blomklasarne äro korta, 6—12-blommiga; deras skaft bli slutligen dubbelt längre än bladen. Blommorna äro blekt violettröda, nästan rosenröda, slutligen mörkare (torra blåaktiga). Baljorna äro enrummiga, nästan trinda (något trekantigt-), jemnbreda, riktade nedåt.

Växer på gräsiga (helst soliga) fjellsluttningar i Lappland och Herjedalen. — Blommar i Juli. — Utbr. nordliga Skandinaviens, Kärntens, Tyrolens och Schweiz', Piemonts och Lombardiets alper.

Lappska Kölsprötan liknar temligen mycket Fjell-Kloärtan, men är mindre och småbladigare med magrare, mindre och luktlösa blomklasar; dessutom är kronkölen sprötad och baljan nästan utan skaft (carpophorum). Bladen äro stundom nära glatta på öfre sidan. WAHLENBERG upptäckte arten, som svensk, under sin Lappska resa år 1807 (vid Virihjaur i Lule-Lappmark). Han beskrifver den i sin Flora Lapponica (såsom Phaca montana) och tillägger anmärkningar om dess fröbaljas byggnad, hvarvid han också betraktar olikheterna derutinnan hos de båda närstående slägtena Phaca och Astragalus.

4. VICIEÆ.

Ståndarne tvåbrödrade. Fröbaljan 1-rummig. Hjertbladen köttigt-tjocka (kullriga), icke synliga vid groningen utan dolda i marken (icke gröna). — Bladen parbladiga utan uddblad men i stället vanligen med klänge.

13. **Pisum** L.

Fodret 5-klufvet, de två öfre flikarne kortare. Stiftet knälikt inkrökt vid basen, trekantigt, med kölen uppåt (under rännlikt) och på den skägghårigt upptill. Fröbaljan mångfröig.

1. Åkerärtan
(Pisum arvense L.).

En ettårig, klängande, grenig ört med 1—3-pariga blad, stora stipler och stora, parvisa eller enstaka bladvecks-blommor. Småbladen äro omvändt-äggrundt-ovala, upptill glest tandade; stiplerna halft-hjertlika, vid basen tandade. Kronseglet är stort och bredt, rundadt och urnupet, blekviolett och strimmigt, kölen nästan hvit; vingarna äro purpurröda. Fröen äro något kantiga, grågröna och brunfläckiga eller alldeles brungrå (Gråärter).

Växer mest såsom ogräs på åkrar i södra och medlersta Sverige, der den odlas; bäst vild (mindre, med alltid enstaka blommor) torde den vara i sydvestra delen. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Götarike, södra Norge och Finland, medlersta och södra Ryssland.

LINNÉ anmärkte först Åkerärtan vildväxande (såsom ogräs) vid Ållestad i Vestergötland; han beskrifver den i sin Vestgöta-Resa sid. 107. FRIES intygar att växten i det vestliga Götarike (Halland, vestra Småland) o. a. aldrig odlas, men likväl är ymnig bland Hafra m. m.

och utgör ett svårt ogräs, som landtmannen förgäfves söker utrota. ”In agris sæpe vitium grave segetem deprimens” (Fr. Hall.). Jfr också Fr. Scan., som närmare belyser arten och dess skillnad från den vanliga odlade Ärtan, för hvars varietet den stundom ansetts (se t. ex. Afzelii Observ. 1785).

* Gulärtan (Pisum sativum L.), som allmänt odlas i trädgårdar och på åkerland, uppväxer stundom i deras närhet af spillda frön.

14. **Lathyrus** L.

Fodret snedt-5-tandadt. Stiftet platt (från ryggen), jemnsmalt eller bredare uppåt, upptill hårigt ofvanpå, under alldeles glatt. Fröbaljan nästan jemnbred och vanligen platt.

Mångåriga (våra), klängande örter med temligen krypande ”rötter”, helbräddade småblad och klasvisa blommor.

1. **Hafsvialen** eller **Strandärtan**

(Lathyrus maritimus Big. 1824. — **Pisum maritimum** L.)

är vanligen glatt och blåaktigt grön, mera sällan hårig, och har merendels nära fotslång eller längre, trekantig stjelk, 3—6-pariga blad med stora stipler, och prydliga, violettröda, 5—10-blommiga klasar på skaft nära lika långa som bladen. Småbladen äro merendels ovala eller vigglikt-elliptiska, trubbiga med kort udd, nätådriga, icke sällan vexelvisa; stiplerna hjertlikt-pillika, nedtill tandade, nästan lika stora som småbladen. Kronseglet är mest $\frac{1}{3}$ tum bredt, violettrödt; vingarne och kölen äro mera blåaktiga. Stiftet står rakt (vinkelrätt) upp. Baljorna äro platta, slutligen glatta.

Växer på sandiga eller grusiga hafsstränder i Skåne (här och der), Bohuslän (Strömstadstrakten), norra Halland (Whlnb.), Södermanlandsskären, i Norrland och (ymnigast) Vesterbotten. — Blommar i Juli och Aug.; mognar i Aug., Sept. — Den norrländska växten är i allmänhet mindre och hårigare än den sydligare. — Utbr. inom Europa nästan endast Skandinavien, norra Tyskland, Holland och Brittanien; dessutom Island, Kamtschatka och östra Siberien, arktiska vestra Amerika.

Såsom betesväxt är väl Strandärtan lika god som Ärtväxterna i allmänhet, särdeles der den växer frodigt, såsom i Köpinge- eller Svenstorps-åns gamla fåra (öster om Ystad), hvarest den bildar ”likasom en verklig ärtåker” (Whlnb.). Fröen ”torde väl icke kunna komma i fråga till en behagligare ärtsoppa, men deras skal äro annars tunna och kärnan nästan så hvit som i goda ärter, hvarföre de ock såsom nödbrödsämne eller rättare såsom nödföda måste komma som närmast intill vanliga odlade ärter”. Också lärer man stundom för sådant ändamål till-

gripit dem t. o. m. i det rika England. Redan LINNÉ föreslår Strandärtans odling, hvilken, säger han (Flora Lapponica), borde bli vigtig för nybyggare och andra i Lappland boende, då växten både är mångårig och härdig och lemnar "ärter", hvilka med ringa besvär lemna en nästan lika god spis som de vanliga odlade.

Strandärtan var en bland de tre märkligare svenska växter, som O. RUDBECK d. ä., i torkade exemplar, skickade till PETIVER i England och hvilka denne bestämde och benämnde i Raji Historia Plantarum; han kallar den Pisum Laponicum litoreum etc. LINNÉ anmärkte den under sin lappska resa (1732), i Österbotten (Fl. Lapp. ɔ: Pisum marinum); KALM, tio år senare, i Bohuslän; den sednare nämner den, bland de andra "rara örter" som han funnit derstädes, i Vet. Ak. handl. 1743. WAHLENBERG lemnade i sin Flora Lapponica en hittills nästan saknad närmare beskrifning på växten, men har den ännu såsom en Pisum-art. FRIES upplyste i Flora Scanica, efter en 1828 i Ystad "scrupulose" anställd undersökning och jemförelse med Kärrvialen, att Strandärtan bör tillhöra slägtet Lathyrus.

2. Vingvialen

(Lathyrus heterophyllus L.)

har bredt och nästan hinnaktigt tvåkantade (vingade) stjelkar och bladskaft, 1—2-pariga blad med stora klängen och stipler lika breda som eller bredare än stjelken, samt rika, rosenröda blomklasar på icke sällan 5—7 tum långa skaft. Småbladen äro något riktade nedåt, elliptiskt-lansettlika eller smalt-lansettlika, på undersidan blåaktiga; stiplerna halftpillika, långa och ⅓ tum breda. Fodrets nedersta tand är längre än pipen. Kronseglet är ½ tum bredt och mörkare än kölen. Stiftet är bågkrökt. Baljorna bli ända till 3 tum långa. Stjelken blir 2—3 alnar lång och (med kanterna) icke sällan 4 linier bred.

Växer på ängsbackar och i steniga lundar på några ställen i Skåne (sälls.), Småland och Östergötland; i Vestergötland (ymnig vid de större bergen); i Nerike och på Gotland (sälls.). — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Danmark, Sverige, Finland, medlersta Ryssland, norra och medlersta Tyskland, Ungern, Siebenbürgen, Tyrolen, Schweiz, Jura, Dauphiné, norra Italien, Sardinien.

Under sin bohusländska resa (1742) fann KALM denna ansenliga och vackra växt vild vid Kinnekulle, der den kallades Vestgöta-Höfrö. LINNÉ anmärkte Vingvialen första gången, likaledes vild, vid Mösseberg och beskrifver den i Vestgöta-Resan sid. 75.

3. Skogsvialen

(Lathyrus silvestris L.)

har 2—3 alnar långa, tvåkantade (vingade) men smalare, omkring 2 linier breda, stjelkar, 1-pariga blad med smalkantade skaft och klängen kortare än de vanligen 3—5 tum långa, långt-lansettlika och spetsade, nästan svärdlika, 3-nerviga småbladen. Stiplerna äro smalare än stjelken. Blommorna äro mindre än Vingvialens och icke så prydligt röda. Fodrets 4 öfre tänder äro nästan lika stora sinsemellan; den nedersta tanden är något kortare än pipen. Baljorna bli nära 2 tum långa och äro smala; fröen runda, svartbruna.

Växer i bergiga skogar och lundar, på steniga skogsängar och betesmarker, på ängsbackar, i södra och medlersta Sverige; dessutom i Ångermanland och på ett par ställen i Helsingland. — Blommar bäst under Juli; mognar först mot slut. Aug. eller sednare, och baljorna sitta ofta qvar med fröen uti till nästa vår. — Småbladen bli stundom kortare och bredare (från $\frac{3}{4}$ tum till $1\frac{1}{4}$ tum), 5-nerviga, elliptiskt lansettlika eller ovala (L. latifolius L. fl. suec., L. platyphyllos Retz.). — Utbr. nästan hela Europa, i Algerien.

Både denna och föregående art äro bland våra vackraste klängväxter, och deras växtlighet är stundom så stark att de kläda hela busksnår. Färska ätas de af kreaturen (ehuru Linné säger att dessa icke bry sig om Skogsvialen för dess vidriga lukt). Man har också föreslagit deras odling på magra och steniga backar, men till hö löna de sig icke och de torra stjelkarne äro väl hårda.

Såsom vi nyss sett, antog Linné att Skogsvialen utgjorde tvenne särskilda arter, den ena smal-, den andra bredbladig. Den sednare kände han (Fl. Suec.) endast från Musön i Bohuslän (Tanum socken), der den upptäcktes af Kalm (1742). — Benämningen Lathyrus silvestris förekommer redan hos Dodonæus (1583).

4. Kärrvialen

(Lathyrus palustris L.)

är mörkgrön och har merendels omkring alnshög eller högre, temligen stadig, tvåkantad (vingad) stjelk, 2—3(—4)-pariga blad med okantade skaft och violettblå, medelstora blommor. Småbladen äro vanligen nästan lansettlika eller lansettlikt jemnbreda; stiplerna halft-pillika, smalare än eller lika breda som stjelken. Blomklasarnes skaft äro längre än bladen. Stiftet står rakt (rätvinkligt) upp.

Växer i kärr, på våta ängar och vid stränder (men icke i Lappland). — Blommar i (Juni,) Juli (Aug.); vanligen nästan utblommad redan i Juli; mognar i Aug. — Omvexlar med smalt-lansettlika, nä-

stan jemnbreda (1—1½ linie), och bredt-lansettlika eller ovala (nära ⅓ tum breda) blad. — Utbr. Europa undant. bl. a. södra Spanien, södra Frankrike och -Italien, italienska öarne, Grekland, Turkiet; i Siberien, på Kamtschatka.

Kärrvialen synes förtjena uppmärksamhet såsom en af de ganska få ärtväxter, som trifvas på sanka ställen, och det så mycket mera som den är mjuk och begärlig för boskapen. För dess odling passa bäst sidländta ängar. (Wahlb.). — Till sitt utseende i allmänhet har växten någon likhet med Gökärtan (Orobus tuberosus). Redan Ruppius upptager den såsom Lathyrus palustris etc.

5. Knölvialen
(Lathyrus tuberosus L.)

har fyrkantig, ovingad, vanligen omkring alnslång eller längre stjelk (eller stjelkar), 1-pariga blad, halft-pillika stipler och rosenröda, välluktande blomklasar på skaft längre än bladen. Småbladen äro smalt-elliptiska eller något omvändt-äggrunda. Blomklasarne endast 2—6-blommiga, men blommorna temligen stora. Stiftet är bågkrökt. Baljorna äro kullriga. Fröen mogna sällan. — Rotens långa och trådlika grenar alstra vid sidorna nästan tapplika och smalt svansade, nära tumslånga, utvändigt svarta, inuti hvita knölar (ɔ: Jordnötter, Jordmöss).

Växer på åkrar (och ängar) på några enstaka ställen i Skåne, Östergötland, Södermanland och Upland, troligen icke egentligen inhemsk utan utkommen ur trädgårdar, der den sedan äldre tider odlats för sina ätliga rotknölar (vanligen under det holländska namnet Ardacker, egentligen Aardackers). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Brittanien, Portugal, södra Italien och italienska öarne, Grekland; i Algerien, Caucasien, vestra och södra Siberien.

Knölvialen är ganska vacker med sina klart rosenröda, bra synliga blommor, hvilka lukta väl och efterträda hvarandra under en längre tid. Den är dertill en ypperlig foderväxt och ganska härdig. Mest bekant är den likväl för sina rotknölar, hvilka kunna liknas vid potates, men äro läckrare, så att de till smaken komma närmast äkta kastanier. Då man skall nyttja dem böra de först förvällas; huden lossnar då så att de lätt kunna skalas. De kunna ätas både kokta och stekta och dessutom beredas till mjöl och gryn, hvarutinnan de äro mera gifvande än potates.

Fries upptog Knölvialen bland vår Floras Novitier sedan Ahnfelt anmärkt den ymnig bland säden (icke odlad) vid Romeleklint i Skåne.

6. Ängsvialen
(Lathyrus pratensis L.)

är spensligare än de andra arterna, vanligen lifligt grön, och har merendels fotshöga eller högre, fyrkantiga, ovingade stjelkar, 1-pariga blad, pillika eller snedt-pillika stipler och gula, mest 5—8-blommiga klasar på skaft omkring dubbelt längre än bladen. Småbladen äro lansettlika, jemnbredt-lansettlika eller aflånga, (3—) 5-nerviga, icke mycket bredare än stiplerna. Blommorna äro medelstora. Fodertänderna omkring lika långa som pipen. Kronbladen äro rent gula utom seglet, som midtpå är mörkt-gråstrimmigt. Stiftet står rakt (vinkelrätt) upp. Baljorna äro tumslånga eller kortare. — Rottrådarne bära några helt små, bruna, rundade knölar.

Växer på ängar och skogsbackar, vid gärdesgårdar och stränder, till Umeå och Jemtland, allm. — Blommar i Juni, Juli eller längre; mognar från slut. Juli (Aug., Sept.). — Vanligen är örten något hårig, med små och tilltryckta hår, men omvexlar än nästan glatt än (på torra, soliga ställen) täthårig, och blir på öppna skär gråluden (Fr. Nov.). — Utbr. nästan hela Europa; i Algerien, Abyssinien, Caucasien, Siberien, på Grönland och Island.

Denna art är en bland våra allmännare Fjärilblommor, och då den, såsom vanligen händer, uppträder sällskapligt men ändå icke utesluter andra växter, gör den med sin rika och länge varande blomning en ganska god verkan bland andra ängsblommor och gräs. Dertill är Ängsvialen en god foderväxt såsom varande både bladrik, hög och tät, hvarigenom den blir ganska tjenlig på ständiga, helst buskiga, ängar. (Præstans in pratis pabulum sed respuit aprica : L.). Hos kor ökar den mjölkens både mängd och godhet. Kycklingar och småfoglar äta gerna fröen.

Genom sina gula blommor utmärker sig Ängsvialen strax från sina samslägtingar. Den kallas derföre också Gulvial. I somliga norrländska landsorter skall den benämnas Wele eller Wedel, men i medlersta Sverige (såsom Upland) torde det vanligaste namnet vara Gigalsärta (också Gubbtand). Benämningen Gräflingshö lärer vara gängse mest i Nerike. — Redan Rivinus (1691) upptager växten såsom Lathyrus pratensis. — Fries anmärker att, i likhet med denna, också andra Ärtväxter (t. ex. Humleklövern, Ängsklövern) invid hafvet erhålla en rikare, tätare hårbeklädnad, under det andra der tvertom bli glattare (Alsinaceæ, Cruciferæ).

15. Orobus L.

Fodret snedt-5-tandadt. Stiftet jemnsmalt eller något bredare uppåt, plattadt (från ryggen), på öfre sidan hårigt (upptill). Fröbaljan nästan jemnbred, trind eller temligen trind.

Mångåriga, icke klängande, nästan uppräta, glatta örter (våra) med temligen krypande "rötter", helbräddade småblad och (hos våra) rosen- eller violettröda, medelstora blommor i långt skaftade klasar; bladen sluta i en liten mjuk udd (klänglösa).

1. Vippärtan
(Orobus niger L.)

blir icke sällan nära alnshög (eller högre) och mycket grenig, är blåaktigt grön (men örten svartnar då den torkas) och har kantig, något vinkel(zigzag)krökt stjelk, mest 6-(5—8-)pariga blad, äggrundt-aflånga, uddtrubbade, under matt-blågrå småblad och lansettlikt-syllika, spetsade stipler, de nedre halft-pillika och nående de nedersta småbladen. Blommorna äro temligen blekt röda med mörkare ådror på seglet. Baljorna långa, mångfröiga.

Växer i lundar (helst steniga) och på ängsbackar i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste samt England, Irland, Italiens och Greklands öar; i Caucasien.

Med sitt rika och lätta bladverk och sin temligen höga, nästan buskiga stjelk, är Vippärtan en rätt prydlig växt, men blir vid torkning alldeles svart. Liksom Ärtväxterna i allmänhet, ätes den gerna af både boskap och häst. Roten smakar sötaktig, nästan som lakrits, och räknas bland bättre nödbrödsämnen.

2. Vårärtan
(Orobus vernus L.)

är 5—10 tum hög, lifligt grön, nästan enkel, med nedtill trubbigt 4-, upptill 3-kantig (något tvåkantad) stjelk, 2—3(—4)-pariga blad och 4—8-blommiga klasar. Småbladen äro spetsadt-äggrunda eller äggrundt-lansettlika, omkring $1\frac{1}{2}$ tum långa (större än hos de båda andra arterna), svagt-hårbräddade, under glänsande-blekgröna; stiplerna halft-pillika, spetsiga, stora men vanligen kortare än bladskaftet. Blommorna äro i början klart röda eller violettröda, slutligen (vissnade) blå- eller grönaktiga.

Växer i lundar och löfskogar, helst vid skuggiga berg och klippor, upp till Ångermanland och Jemtland, mest i de östra landskaperna, vid vestkusten obetydligt. — Blommar i Maj eller till ini Juni;

mognar mot slut. Juni och i Juli. — Utbr. Europa undant. Brittanien, Portugal, Italiens öar, Grekland; i Caucasien, Siberien.

Denna art utgör en bland de täckaste vårväxterna både genom sina blommors klara purpur och den lifliga, nästan glänsande grönskan hos bladen, hvilka äro helt tunna, i början nästan genomskinliga. Vackrast äro blommorna strax innan de riktigt utslagit, medan det starkt purpurröda seglet ännu täcker dem. Sedan bli de mera violetta och slutligen smutsigt blåaktiga. Hvar enskild blommas fägring räcker icke länge; de nedre blommorna äro först förbi. Vårärtan är den tidigaste arten i slägtet, och vanligen börjar den redan före gökens ankomst att pryda de då ännu temligen gråaktiga hassellundarna. Liksom nästa art får den derföre ofta heta Gökmat. Såsom Wahlenberg anmärker, är Vårärtan en egentligen östlig växt, ymnigast i Ryssland och Siberien, tillhörande den mera kontinentala (för oss östliga) vegetationen, som utmärker sig med starka, isynnerhet röda, blomfärger. ”Östern har af ålder varit purpurns och grannlåternas fosterland”. Så är Vårärtan ymnig i hela östra Sverige till och med Upland, nordligare sällsynt till Ångermanland, der den upphör att växa. Men ”mot vester blir den mer och mer sällsam, så att den förekommer nästan endast på kalkberg, som äro de för växterna i allmänhet mest gynnande localer, och på hvilka de derföre i alla riktningar längst fortgå: såsom i Jemtland kring Storsjön, i Dalarne vid Osmundsberget och Boda kapell, i Vermland vid Persbergs grufvor, i Vestergötland på Kinnekulle”. I geografisk utbredning öfverensstämmer således Vårärtan med Lundskeplingen (Melampyrum nemorosum), hvilken sednare pryder det östligare Sveriges lundar. Denna och andra iakttagelser lära oss ”att i växtgeografien liksom i annan geografi draga icke allenast latituds- utan äfven longituds-linier”, hvilka temligen noga utvisa klimatet. Detta vore redan en nytta af Vårärtan. En annan är dess fägring, som bidrager ”att underhålla den liflighet eller det lefnadsnöje i naturen, som är så nödvändigt och så vida skiljdt från konstlade praktbehofver”. För öfrigt märker man att ”de vingade honingssugare, som måhända utgöra en närmare länk intill växterna, alldeles söndertugga dennes blommor för att komma åt deras sötma”. Boskap och hästar tycka mycket om hela örten. I Östergötland o. a. lärer den kallas Kråkärter.

3. Gökärtan

(Orobus tuberosus L.)

är 6—10 tum hög, blåaktigt grön och glanslös, och har nästan enkla, fyrkantiga, tvåeggade (smalt-vingkantade) stjelkar, 2—4-pariga blad och 2—4-blommiga klasar. Småbladen äro merendels aflångt-lansettlika,

lansettlika eller långt ovala, äldre icke sällan nästan elliptiska, med udd, under gråblå; stiplerna äggrundt-halft-pillika, nedtill tandade, nästan lika långa som eller något längre än bladskaftet. Blommorna äro strax de utslå rosen- eller blåröda med mörkare ådror, men bli snart grönblå. Baljorna äro tumslånga, vanligen 3—6-fröiga. — Rotstocken är svartbrun, hård och vid lederna uppsvälld till rundade (ärtstora) eller oregelbundna (och större) knölar; rottågorna bära icke sällan små och köttiga knölar.

Växer på skogs- och ängsbackar samt torra betesmarker, upp till Ångermanland. — Blommar i Maj eller Juni; mognar i (Juni,) Juli. — Bladen bli stundom (särdeles på soliga eller sandiga ställen) helt smala, jemnbreda. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland (och Turkiet).

Också en bland de egentliga vårväxterna (ɔ: Gökmat), men mindre täck än föregående art. Man skulle kunna säga att den till ersättning har sitt bestånd bättre tryggadt genom sina rotknölar, hvilka utgöra lika många näringsupplag. Dessa knölar äro stärkelserika, med sötaktig, icke obehaglig, smak, och bli genom kokning ändå smakligare. De utgöra sålunda ett ganska godt nödbrödsämne. För öfrigt är Gökärtan en särdeles god betesväxt. I likhet med åtskilliga andra, till samma ordning hörande växter, får också denna, för blommans skapnad, icke sällan heta Gubbtand o. d.

16. **Vicia** L.

Fodret snedt-5-tandadt. Stiftet nästan trådlikt, något plattadt upptill och der rundtom m. e. m. hårigt eller endast under skäggigt (nästan vinkelrätt uppkrökt). Fröbaljan snedt-sprötspetsad. — Klängande örter vanligen undant. sista arten.

a) Blommorna i långt skaftade klasar. Baljorna hängande, deras skal nästan jemna på insidan (Cracca Riv.).

1. Ärtvickern
(*Vicia pisiformis* L.)

är mångårig, storväxt (icke sällan ett par alnar eller mera), något ärtlik, alldeles glatt, med nästan fyrkantiga, stadiga stjelkar, få- (nästan 5-) pariga blad och hjertlikt-(triangellikt-)äggrunda, svagt urnupna, något blågröna småblad, de nedersta på stjelken (täckande de halft-pillika, helbräddade eller bugttandade stiplerna), tumslånga, nära tumsbreda, de andra smånigom mindre; klängena greniga. Blommorna äro talrika men relativt temligen små, i början grönaktiga, sedan gröngula. Stiftet är hop-

tryckt från sidorna, hårigt rundtom (nästan från midten). Baljorna äro nära tumslånga och 3 linier breda, spetsade, bredbasiga, gulaktiga. Fröen 4—6, bruna, lika små ärter.

Växer på skogiga och buskiga backar och berg i Östergötland (särdeles i sydöstra delen och på Omberg) och på Hunnebergs södra sida. — Blommar i Juli; mognar i Aug. — Utbr. medlersta och östra Europa, Götarike, södra Norge; Caucasus.

Ärtvickern utmärker sig mest genom sin stora och stadiga växt och sina stora, med vår vanliga Ärtväxts temligen lika, blad. Också heter den hos de gamle botanisterna (BAUHINUS, CLUSIUS) Pisum silvestre (perenne). Deremot äro blommorna föga större än t. ex. Kråkvickerns, blekgula och derigenom mindre vackra. — Enligt RETZIUS (1806) hade AFZELIUS först hos oss iakttagit denna växt, troligen vid Hunneberg, der den sedermera också anmärktes af Herrar Wrangel och Forselles (Wikstr. Vet. Ak. handl. 1824). FRIES (Novit.) och ROSÉN (Whlnb. Fl. Suec.) funno Ärtvickern i Östergötland.

2. Buskvickern

(Vicia dumetorum L.)

är mångårig, nästan glatt och lifligt grön, smärt och mycket klängande (ända till 3 alnar eller mera), och har nästan vingkantade stjelkar, (2—) 4—5-pariga blad, äggrunda, tumslånga och nära $\frac{1}{2}$ tum breda småblad (de nedersta tätt närmade till stjelken), halfmånlika, sylspetsadt-tandade stipler och 6—8-blommiga klasar. Blommorna äro rosenröda, temligen stora. Fodrets tänder korta, triangellika, de nedre endast något längre. Stiftet är hoptryckt från ryggen, upptill rundtom hårigt, men under skäggigt och ofvanpå nästan glatt. Baljorna äro omkring $\frac{1}{2}$ tum långa och 4 linier breda, slutligen gulbruna, omkring 6-fröiga, smalbasiga.

Växer i busksnår och lundar, i södra Skåne (sälls.), Halland (ett par ställen), vid Stegeborg i Östergötland och vid Stockholm. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. medlersta och östra Europa, sydligare Sverige, Danmark, södra Frankrike, Italien; Siberien; (N. Amerika).

Buskvickern liknar närmast Ärtvickern, och har också, till örtståndet, en viss likhet med den vanliga odlade Ärtan. Dess storlek berättigar den verkligen till den benämning, som den erhållit i Bauhins Pinax (1623): Vicia maxima dumetorum. LECHE anmärkte den först som svensk (vid Krageholm i Skåne).

3. Skogsvickern

(Vicia silvatica L.)

är mångårig, glatt, slankig och mycket klängande (2—3 alnar), med stora och ganska greniga klängen. Bladen äro omkring 8-pariga, små-

bladen äggrundt-aflånga eller -elliptiska, trubbiga med en kort udd, tunna och vackert gröna och -ådriga, nära $2\frac{1}{2}$ linier breda. Stiplerna halft-pillikt-halfmånlika, borstlikt inskurna. Klasarne äro glest-mångblommiga, slaka, och bli slutligen längre än bladen. Blommorna temligen stora, hvita eller hvitaktiga, med vackert blåstrimmigt segel (och mörkviolett kölspets). Fodrets tänder äro syllika, de nedre längre, men alla knappt så långa som pipen. Stiftet är plattadt från ryggen, rundtom småhårigt (nästan från midten). Baljorna äro jemnbredt-lansettlika, svarta, till $1\frac{1}{2}$ tum långa och 3 linier breda.

Växer i löfskogar (helst bergiga eller högländta), lundar och busksnår, upp till Vesterbotten och Lappland (icke allm.). — Blommar i (Juni,) Juli till kring medl. Aug.; mognar mest i Aug. — Utbr. Brittanien och Europas alla norra, medlersta och östra länder, södra Frankrike, Piemont, Corsica, Sardinien; Siberien.

Skogsvickern är en bland de täckaste Vickerarterna och en prydnad för de skogar och lundar, mot eller i hvilkas träd och buskar den uppklänger med sina rankiga stjelkar, sprider sitt lätta bladverk eller hänger sina vackra, rika blomklasar. Den växer alltid bäst i skugga. — Fröen ätas af höns och andra foglar.

4. **Luddvickern**

(Vicia villosa Rth. — **Vicia Cracca segetum** L.)

är tu- (eller ett-)årig, temligen långt och nästan ulligt hårig, och har slankig, omkring alnslång stjelk, 6—8-pariga blad och täta, purpur- och blåvioletta, prydliga blomklasar, hvilkas skaft äro omkring lika långa som bladen. Småbladen äro aflångt-lansettlika; stiplerna halft-spjutlika, större än hos nästa art. Blommorna äro temligen stora; kronseglets klo är omkring dubbelt längre än skifvan; vingarne bleka. Fodrets nedre tänder äro syllika och mycket längre än de båda andra men kortare än pipen. Stiftet är hoptryckt från sidorna, upptill nästan rundtom tätludet. Baljorna nästan rutlikt ovala, 3—6-fröiga, med ett eget, med foderpipen lika långt skaft (carpophorum).

Växer på åkrar bland säden, särdeles råg, upp till Ångermanland, Herjedalen och Jemtland, men mest i de södra och medlersta landskaperna. — Blommar bäst i (Juni,) Juli. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Brittanien, Portugal, Spanien, Greklands öar.

Redan i Bauhins Pinax (1623) upptages denna och de båda nästa arterna såsom särskilda och Celsius, i sin Förteckning öfver Upsalaväxterna (1732), urskiljer, såsom Cracca segetum, den endast på åkrar växande Luddvickern från den vanliga Kråkvickern. Linné och sednare botanister inbegrepo den under Vicia Cracca eller upptogo den på sin

höjd såsom varietet af denna. FRIES antog, först i Flora Hallandica, Roths bestämning, beskref arten och belyste den sedan närmare i Novitierna. — Luddvickern kan, der den växer yppigt, bli ett temligen elakt ogräs. Liksom nästa arts, kallas också dennas frön icke sällan Tranärter. Egenskaper och användning äro desamma hos båda.

5. Kråkvickern
(Vicia Cracca L.)

är mångårig, kort och nästan tilltryckt hårig (icke sällan temligen gråaktigt), och har slankig, ofta alnslång stjelk, 8—10-pariga blad och violettblå eller nästan blå, stundom hvita, täta blomklasar, hvilkas skaft äro omkring lika långa som bladen och något slaka. Småbladen äro vanligen lansettlika eller aflånga; stiplerna halft-spjutlikt-jemnbreda. Blommorna äro nära dubbelt mindre (kortare) än hos Luddvickern emedan kronseglets klo är kort (icke längre än skifvan). Fodret liknar dennas. Stiftet är hoptryckt från sidorna, upptill rundtom småludet. Baljorna äro nästan jemnbreda och temligen trinda, 6—10-fröiga; deras skaft (carpophorum) är kortare än foderpipen. Fröen äro klotrunda, grönbruna, stora som hampfrön.

Växer i skogsmark och busksnår, på betesmarker, ängs- och åkerkanter, gärden, upp till Vesterbotten och Pite-Lappmark (allm.). — — Blommar nästan hela sommaren (mest Juli och Aug.); mognar mest i Aug., Sept. (från slut. Juli). — Bland högre gräs, särdeles på strandängar, bli småbladen stundom helt smala, nästan jemnbreda. — Utbr. nästan hela Europa, i Barbariet, Caucasien, Siberien; på Kamtschatka, Grönland och Island.

Kråkvickern är en bland våra vanligaste Fjärilblommor och gör, särdeles der den kan uppklänga på buskar eller andra stöd, en ganska god verkan med sina ljusblå blomklasar och mångpariga blad. Den kallas också Fogelvicker. Liksom hos flera andra Vickerarter, är också hos denna örtståndet slem- och sockerrikt, hvadan det med begärlighet ätes af boskapen; det passar både till grönfoder och hö. Vill man odla Kråkvickern, bör detta helst ske tillsammans med något högre grässlag eller någon stadigare ärtväxt till stöd åt denna. På ängar hindrar den, genom sin täta växt, mossbildning. Men det är egentligen dess vanligtvis temliga frodighet och bladrikhet, jemte dess begärlighet för kreaturen, som bestämmer Kråkvickerns värde såsom foderväxt. Fröen, hvilka vanligen kallas Tranärter (också Musärter), utgöra en omtyckt spis för höns, dufvor o. d., hvilka kunna födas dermed. De kunna äfven användas som nödbrödsämne eller i dyr tid malas och blandas med sädesmjöl.

Kråkvickern är den växt, som RIVINUS (1691) närmast benämnde Cracca (hvadan artnamnet), hvilket ord åter tyckes vara förvridet af Theophrasti ἄραχος.

* Vicia tenuifolia Rth. liknar temligen den vanliga Kråkvickern, men är större och storblommigare (blommorna välluktande), med stadig stjelk, 10—14-pariga blad, uppräta och längre klasskaft; kronseglets skifva dubbelt längre än klon; baljorna 6—9-fröiga, småningom smalnande till ett med foderpipen lika långt skaft (carpophorum). — Växer på ängsbackar och åkerrenar (sälls. eller temligen sälls.) i Skåne, Öster- och Vestergötland, på Öland och Gotland. — Blommar nästan hela sommaren. — Fr. Nov.

6. Bladvickern

(Vicia cassubica L.)

är mångårig med krypande rotskott, nästan upprät och stadig, omkring fotshög, småluden stjelk (eller stjelkar), tätt mång- (omkring 12-)pariga blad med långa, greniga klängen, och violettröda blomklasar, hvilkas skaft äro något kortare än bladen. Småbladen äro jemnbredt-elliptiska (nästan aflånga) men bredare nedtill, småhåriga; stiplerna halft-pillikt-lansettlika, nästan helbräddade. Fodrets nedre tänder äro syllika och mycket längre än de båda andra. Kronkölen är blekröd. Stiftet hoptryckt från ryggen, upptill rundtom småludet (nästan glatt). Baljorna äro korta (knappt ½ tum) och breda, nästan rutlikt ovala, 1—2-fröiga, gråbruna.

Växer i torra, bergiga eller steniga lundar och busksnår i södra och medlersta östra Sverige till Stockholm, men icke på Gotland. — Blommar i Juni eller Juli (och Aug.); mognar i Aug., Sept. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Holland, Belgien, Portugal, Spanien, Corsica, Sardinien, Grekland; i Caucasien.

Bladvickern är, såsom denna benämning antyder, bl. a. utmärkt genom sina många, långa och täta småblad. .Gamle Plukenets phras uttrycker annars bra artens egenheter: Vicia multiflora cassubica frutescens siliqua lentis (Vickern den mångblommiga, cassubiska, buskiga, med linsbaljan). Artnamnet kommer af Cassuben, en del af Hinter-Pommern. E. ROSÉN anmärkte först växten, som svensk, vid Dahlby nära Lund (Obs. Bot. 1749). D:r Montin fann den i Halland, mellan Halmstad och Sperlingholm, enligt Retzii Observationes I, 1779.

Såsom foderväxt förtjenar Bladvickern uppmärksamhet för sin flerårighet, sin bladighet och tätgrenighet; dessutom för sin förmåga att utan stöd hålla sig upprätt; deremot blir den fortare styf eller träig (Wahlb.).

b) Blommorna enstaka, parvisa eller i korta klasar. Fröen mera intryckta i baljskalen och dessa derigenom mera gropiga på insidan (Vicia Riv.).

7. Tranvickern
(Vicia sepium L.)

är mångårig med krypande rotskott, m. e. m. hårig, och har temligen uppräta och nästan enkla, vanligen 10—15 tum höga stjelkar, 5—8-pariga blad och 3—5(—8)-blommiga, korta och kort skaftade klasar. Småbladen äro aflångt-äggrunda, trubbiga (med udd); stiplerna halftpillika, tandade. Blommorna äro ensidiga, rödvioletta eller gråblå med mörkådradt segel (fodret grå- eller brunaktigt-mörkviolett). Fodertänderna äro sylspetsade, de nedre nära dubbelt längre än de båda andra. Stiftet är något hoptryckt från ryggen, upptill skäggigt, under annars glatt. Baljorna äro uppräta, med eget skaft (carpophorum), platta, slutligen svarta; icke sällan utbildas endast 1 eller 2 i hvar klase. Fröen runda, svartaktiga.

Växer i lundar och skogar, på skogsängar (ɔ: Buskvicker, Lundvicker), vid gärdsel och häckar, upp till Ångermanland och Jemtland (allm.). — Blommar i Maj, Juni till omkring medl. Juli; mognar i Juli, Aug. — Förekommer stundom med hvita blommor. — Utbr. Europa undant. Portugal, Italiens öar, Grekland; i M. Asien, Caucasien, Siberien.

Tranvickern uppträder vanligen sällskapligt, så att den på somliga ställen i lundarne bildar en temligen väsentlig beståndsdel i växttäcket. Den ätes, liksom de öfriga Vicker-arterna, ganska gerna af boskapen och gör betet begärligare för densamma, i hvilket hänseende den har sitt största värde i sin tidiga utveckling och sin ända inpå hösten varaktiga grönska. Fröen kallas vanligen Tranärter. Redan BAUHINUS (1623) och RIVINUS (1691) upptaga växten under benämningen Vicia sepium (etc.).

* Fodervickern (Vicia sativa L.). Ettårig, temligen storväxt, med 5—7-pariga blad, halfmånlika, inskuret-tandade stipler, parvisa, violett-purpurröda blommor, uppräta, ludna, gulbruna, platta baljor och hoptryckt-klotrunda frön. Odlas och växer också på åkrar o. d. såsom ett slags ogräs.

8. Sommarvickern
(Vicia angustifolia Rth. — Vicia sativa β nigra L.)

är ettårig, nästan glatt, spensligare och merendels mindre än Fodervickern (vanligen 8—12 tum), och har 2—5-pariga blad och nästan alltid parvisa (sällan enstaka), vackert mörkröda blommor. Småbladen äro nästan jemnbreda eller smalt aflånga eller de nedre vigglikt-hjertlika; stiplerna halft pillika, (inskuret) tandade. Fodrets tänder äro nästan lika stora, syllika, kortare än pipen. Stiftet är något hoptryckt

från ryggen, upptill skäggigt under, annars glatt. Baljorna äro utstående, svagt småludna, slutligen glatta och svartaktiga; de sakna skaft (carpophorum); fröen äro klotrunda.

Växer än (och mest) på åkrar bland säd (högre, enklare och upprätare, likare Fodervickern ɔ: V. segetalis Th.), än på torra backar, gärden och sandiga eller grusiga (betes)marker (lägre och vanligen utbredt grenig, mera lik nästa art ɔ: V. Bobartii Forst.), i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Maj,) Juni och Juli; mognar mest i Aug. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien.

Redan Rivinus kände denna art och upptog den såsom Vicia angustifolia (1691).

9. **Vårvickern** eller **Vialvickern**

(Vicia lathyroides L.)

är ettårig, minst bland alla arterna (2—5 tum), vanligen grenig och utbredd, mera sällan nästan enkel och upprät, något gråaktigt hårig; den saknar nästan alldeles klängen. Bladen äro mest 2—3(—4)-pariga med vigglikt-aflånga och urnupna småblad; endast de nedersta äro 1—2-pariga med nästan omvändt-hjertlika småblad; de sluta vanligen med en udd, som sällan utväxer till ett enkelt (trådlikt) klänge; stiplerna äro helbräddade. Blommorna äro enstaka, helt små, violetta. Fodrets tänder nästan lika stora, syllika. Stiftet liknar Sommarvickerns. Baljorna äro temligen stora, stundom nära tumslånga, alltid glatta, slutligen svarta, utan eget skaft (carpophorum); fröen något tärninglika, prickiga.

Växer på backar och torra betesmarker, särdeles på sandgrund, i Skåne (icke sälls.), Halland, Blekinge, på Öland, några ställen i Småland och Östergötland, vid Stockholm och Göteborg. — Blommar i April eller Maj, (Juni). — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien.

Då Linné utgaf sin Flora Suecica kände han icke denna art som svensk. Såsom sådan anmärktes den först af Retzius i Skåne (Vet. Ak. handl. 1769).

17. **Ervum** L.

Fodret 5-klufvet (nästan lika stort som kronan). Stiftet trådlikt och nära hårsmalt (trindt), upptill nästan rundtom (svagt) småludet. — Ettåriga, spensliga, slankiga och klängande, vanligen greniga örter med nästan jemnbreda, vanligen trubbiga småblad och mycket små, blåhvita blommor i långt skaftade klasar.

1. Duflinsen
(Ervum hirsutum L.)

blir icke sällan öfver fotslång, och har 6—9-pariga, småhåriga blad, inskuret tandade stipler, vanligen 3—6-blommiga klasar, kortare än bladen, och ludna baljor. Fodrets tänder äro nästan lika stora, syllika. Kronan är hvit eller hvitaktig, blåstrimmig. Baljorna äro endast omkring 4 linier långa, men temligen utsvällda, sprötspetsade, slutligen svartaktiga; fröen endast 2, men något stora.

Växer på åkrar o. a. odlad mark, ängar och andra torra ställen, upp till Vesterbotten och Ume-Lappmark. — Blommar i (Maj,) Juni, Juli eller längre; mognar mest från och med Juli. — Omvexlar, särdeles vid vestkusten, med endast 2-blommiga klasar och spetsiga småblad. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien; i Abyssinien, Barbariet, på Madeira, Canariöarne; i norra Amerika. — På Sicilien mogna baljorna redan i Maj.

Våra vilda Ervum-arter utmärka sig icke för någon annan användbarhet än att deras frön duga bra till mat åt dufvor, höns o. a. tamfogel. F. ö. äro de, i likhet med många andra Fjärilblommiga, goda betesväxter. Fröen kallas stundom Råttärter.

2. Sparflinsen
(Ervum tetraspermum L.)

är i allmänhet mindre än Duflinsen men har något större blommor (nästan hvita med blekviolett segel). Bladen äro 3—5-pariga, glatta, de nedres småblad vigglika och temligen breda; stiplerna helbräddade. Klasarne äro vanligen 2(—3)-blommiga, lika långa som bladen. Fodrets tänder äro olika, de nedre syllika, de andra triangellika och kortare. Baljorna äro rundade i spetsen, glatta, slutligen gulaktiga, längre än Duflinsens och 4(—6)-fröiga, men fröen äro mindre.

Växer på åkrar, gärden, ängsbackar o. d., i södra och medlersta Sverige. — Blommar mest i Juni och Juli; mognar vanligen med Juli. — Omvexlar, särdeles i steniga busksnår, med enstaka blommor och helt smala, spetsiga småblad. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, Grekland, Turkiet; i Caucasien, vestra och södra Siberien, Barbariet, på Canariöarne och Madeira, i Canada.

Såsom nyss nämndes, utgöra också Sparflinsens frön en för åtskillig tamfogel lämplig spis. Båda våra Ervum-arter upptagas redan i Bauhins Pinax, 1623 (Vicia segetum etc.).

* Matlinsen (Ervum Lens L.), som är temligen stor och stadig, med breda, nästan rutlika baljor och kretsrunda, hoptryckta (tvåkullriga) frön, odlas och träffas stundom liksom vild, uppväxt af spillda frön.

5. HEDYSAREÆ.

Ståndarne 2-brödrade. Fröbaljan delad på tvären i vanligen flera rum eller leder (ɔ: ledbalja). Hjertbladen tunna, synliga vid groningen (gröna). — Bladen parbladiga med uddblad.

18. Coronilla L.

Fodret klocklikt, 5-tandadt, de båda öfre tänderna sammanväxta. Kronbladens klor tvärt-smala, långa; kölen spetsad. Baljan nästan trind, men inknipt mellan de slutligen från hvarandra lossnande lederna.

1. Kronärtan
(Coronilla Emerus L.).

En omkring fots- eller alnshög, glatt buske med kantiga, smala, grå- eller grönaktiga grenar. Bladen äro 3—4-pariga, småbladen omvändt-äggrunda, helbräddade. Blommorna äro guldgula, medelstora, och bilda 2—3-blommiga flockar, hvilkas skaft äro något längre än bladen. Kronbladens klor äro omkring 3 gånger längre än fodret. Baljorna äro smala och långt och smalt spetsade, 2—2½ tum långa, 4—5(—8)-ledade. Fröen äro trinda. — Enligt Dir. Stenberg har busken talrika och utbredda rötter, och nya sådana bildas endast om våren.

Växer på Gotlands och Ölands kalkberg, bäst på skyddade ställen (sälls.). — Blommar vid slut. Juni eller börj. Juli. — Utbr. Europa undant. nästan hela Skandinavien och Ryssland, Brittanien, Holland, Belgien, Portugal, Corsica, Sardinien.

Harriset, Ginstarterna och Kronärtan äro våra enda egentligen buskartade Fjärilblommor. Den sistnämnde är kanske den märkligaste såsom tillbörande de egendomliga, hos oss mycket sällsynta Hedysareæ. Säkert är att den är ganska täck och väcker uppmärksamhet t. o. m. i en sådan flora som Gotlands och Ölands. Linné, som 1741 upptäckte den, som svensk, på Gotland och beskref den i sin Gotlands-Resa (sid. 229), säger sig "aldrig trott att denna busken vuxit vild i Sverige fast 20 botanister sagt det, om jag icke sjelf det sedt". Han fann den växande "utsatt för kölden på nordöstra sidan af Thorsborgen". På Öland upptäcktes växten, enligt Ahlqvist, af "Förste Lifmedicus" J. G. Wahlbom. — Kronärtans lätta bladverk har en behaglig grönska och de vanligen talrika blommorna utslå nästan alla på en gång, hvilket gör busken nästan till en praktväxt då den blommar. Också finner man den odlad i trädgårdar, ehuru den der är ömtålig för köld eller skarpa vårfroster, hvilka döda de späda grenarne. I sydligare länder blir busken i allmänhet större, t. ex. på Sicilien ända till 6 alnar. Der blommar den redan i slutet på Februari, såsom förf. såg den vid Messina bland

Trädljung (Erica arborea), Smultronträd (Arbutus Unedo) och Cytisus. — Fröen innehålla ett bittert och purgerande ämne.

19. **Ornithopus** L.

Fodret rörlikt, 5-tandadt; tänderna nästan lika stora. Kronbladens klor smånigom smalare nedåt; kölen trubbig, kort. Baljan plattad, starkt hopknipt mellan de slutligen från hvarandra lossnande lederna.

1. **Klovickan**
(Ornithopus perpusillus L.).

En ettårig, spenslig, småluden, vanligen långt-grenig (flerstjelkig) och nedtryckt ört; merendels, särdeles under blomningen, är den helt liten (3—5 tum), men blir också, isynnerhet äldre, större (bortåt 10 tum). Bladen äro 6—12-pariga, med små, nästan aflånga småblad. Blommorna äro små och bilda 2—5-blommiga, med ett parbladigt skärmblad stödda, täta flockar på skaft längre än bladen. Kronan är hvit med gul köl, rödstrimmig. Baljorna äro klo- eller skärlikt krökta.

Växer på torra, sandiga backar och betesmarker på Skånes södra kust mellan Köpinge (Nybrohusen) och Kabusa, Köpingsberg (sälls.). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Skåne, Danmark, Brittanien, Holland, Belgien, Frankrike, Spanien, norra Italien, Schweiz, Tyskland, medlersta Ryssland, Siebenbürgen, Croatien (och Barbariet).

Ringius upptäckte Klovickan, som svensk, 1835 och Fries intog den i tilläggen till sin Flora Scanica (s. å.) och i Mantissa altera (1839).

* Helghöet eller Esparsetten (Onobrychis sativa Lam., Hedysarum Onobrychis L.). En mångårig, icke sällan alnshög ört med mångpariga blad, violettröda och strimmiga, medelstora blommor i axlika, 2—4 tums klasar, och 1-ledade och 1-fröiga, kort taggiga baljor. Förv. på några ställen der den odlats (foderväxt).

LXII. BICORNES.

1. ERICACEÆ
(slägtet Erica L.).

Blommorna 4-taliga. Blomkronan varaktig (vissnande), sambladig. Ståndarknapparne fästade nära basen, (hos våra) försedda med 2 kamm-, borst- eller syllika bihang; rummen tätt närmade eller upptill spärrade, öppnade åt sidorna med en hållik remna under spetsen. Frukten ett 4-rummigt, 4-skaligt fröhus, som uppbrister med odelade mellanväggar.

— Små ständigt gröna buskar med små och smala, motsatta eller kretsvisa blad; både blad- och blomknoppar bara.

1. **Erica** (L.).

Blomkronan 4-tandad, större än fodret. Ståndarne 8. Fröhuset klot- eller päronlikt; skalen bärande mellanväggarna längs midten. — Blommorna med 2—3 små skärmar.

1. Klockljungen
(Erica Tetralix L.).

Omkring 5—8 tum hög, med smala grenar och kretsvisa blad. Bladen äro vanligen 4 i kretsen, utstående, lansettlikt-jemnbreda, omkr. 2 linier långa, mörkgröna, hvitaktigt och körtladt hårbräddade, med nedvikta kanter. Blommorna äro blekröda (sällan hvita), luta mycket åt en sida och bilda temligen täta, rundade samlingar. Kronan är (något äggrundt-) ellipsoidisk, med mynningen nästan sammandragen. Ståndarknapparne äro inneslutna; rummen spärrade upptill eller till midten, bihangen borstlika.

Växer i mossar och kärr, på sidländtare hedar, i sydvestra Sverige (norra och vestra Skåne, Halland, Vestergötland, Vermland, Bohuslän), ymnig, samt m. e. m. spridd i Blekinge, Småland och Nerike. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Brittanien, Island, sydligare Skandinavien, norra Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike (utom södra), Pyreneerna, Portugal, norra Spanien, medlersta Ryssland, Siebenbürgen.

Klockljungen är en ganska täck buske. Bien besöka gerna dess blommor, hvilka allmogen stundom, såsom i Skåne, kallar Kopattar. Växten upptages redan hos Rudbeck d. ä. (1666) och i Bromelii Chloris Gothica, 1694 (ɔ: Erica florida, "Ljung med blomma"). F. ö. är den märklig såsom varande den enda svenska art i det stora Erica-slägtet, ett slägte, som räknar icke mindre än 450 arter, hvilka till största delen äro hemma på Cap, men till en icke liten del odles i de europeiska växthusen. Till ersättning ha vi erhållit den vanliga Ljungen, hvilken uppträder så mycket talrikare och är inom Europa så vidt utbredd, att den ensam troligen intager större sträckor än alla de capska Erica-arterna tillsammans tagna.

2. **Calluna** Slsb.

Blomkronan 4-delad, mindre än fodret, som är kronlikt. Ståndarne 8. Fröhuset nedtryckt-klotrundt, 4-rummigt, 4-skaligt; mellanväggarne bildade af midtpelarens kanter. — Blommorna med 6 små

tilltryckta skärmblad, de 2 yttre bladlika, de 4 inre tunnare och bildande liksom ett yttre blomfoder.

1. Vanliga Ljungen
(Calluna vulgaris Slsb. — **Erica vulgaris** L.).

En omkring fots- eller nära alnshög, risig buske med hård, svartbrun rot, motsatta och tätt-4-radiga blad (hvarigenom grenarna, isynnerhet de blomlösa, bli liksom 4-kantiga) samt små men talrika, klasvisa, ensidiga, glänsande rosenröda (stundom hvita) blommor. Bladen äro endast liniestora, smala, trekantiga, med pillik bas; blomskärmarne alldeles pillika. Blommorna äro ensamma i skärmvecken. Både foder och krona äro färgade, den sednare klocklik. Foderbladen torrthinnaktiga och slutligen inkrökta, inneslutande det lilla (utvändigt hvithåriga) fröhuset. Ståndarknapparne äro smalt-äggrunda, tudelade med parallela rum; bihangen jemnbreda, i spetsen kammlikt sargade. Fröen äro nätlikt-gropiga, glänsande.

Växer på mager, sandig mark, särdeles på hedar och andra öppna ställen, men också i skogar och på berg, ymnig, utom på fjellen, der den saknas i den egentligen alpina regionen. — Blommar bäst i sedn. Juli, Aug. och är den sist blommande bland våra buskar. — Omvexlar glatt eller smått hårig. Bladen bli stundom (såsom i skugga) glesare, längre och utstående. — Utbr. Europa undant. södra Italien, Sicilien och Sardinien, Grekland (och Turkiet); i nordligaste Amerika, på Island.

Ljungen är bland de allra sällskapligaste växter och tillika en bland de mest inkräktande. Mångenstädes är det den, som väsentligen bestämmer hela trakters utseende. Dess mörkgröna blad bli under vintern brun- eller rödaktiga och bibehålla sig länge sådana. Också de små blommorna äro varaktiga (eternellartade), och Ljungen blir genom dessa en ganska täck buske. Dessutom lemna de bien en riklig näring — ja Ljungen utgör under det den blommar, jemte Linden, biens förnämsta honingskälla, men honingen blir mörk. Då busken blommar rikligare än vanligt, väntar Isländaren sträng vinter.

Till garfämne vid hud- och skinnberedning är Ljungen användbar och t. o. m. bland de härtill tjenligaste växter. Också som färgväxt förtjenar den uppmärksamhet; man har dermed, genom olika behandlingssätt, åstadkommit flera vackra bruna, rödaktiga, gula m. fl. färger på ylle och siden. Rötterna lemna ett starkt material till korgar, och buskens finare grenar äro bra till klädesviskor. Slutligen har Ljungen på skoglösa trakter icke ringa värde såsom bränsle, ja den är, såsom Dybeck anmärker, på vissa orter alldeles oumbärlig, "Dessa orter äro isynnerhet Bohuslän, delar af Dalsland, Vestergötland, Halland och

Vermland. Ljungen utgör vanligen på skoglösa orter derstädes, dels torkad dels såsom hufvudbeståndsdelen i bränntorfven, folkets förnämsta, ofta nog enda bränsle, och rättigheten att på annans mark taga ljung betalas på några ställen rätt väl". Och bekant är densammas nytta såsom vinter- och vårfoder åt kreaturen, eller annars vid foderbrist.

Den allmänt utbredda, välbekanta Ljungen erhåller icke sällan olika benämningar i olika landsorter. Fordna namnet, såsom ännu i Norge och Danmark, var Lyng (isl. Ling), och i Bohuslän och Dalarne (och Helsingland) äro Lyng och Ling ännu brukliga benämningar; dessa ord qvarlefva dessutom i buskens norrländska namn Rostlyng, Rosling och Rossling (ɔ: Blomljung och Hästljung). Andra benämningar häntyda på dess ständiga grönska (växande): Grön, Gröne (Helsingland, Östergötland), Graun (Gotland), Grånn (Orsa), Grän, Gränne (Bergslagen, Gotland; isl. grænn = grön). Stundom kallas den Mo-ris (emedan den älskar sandmo).

2. VACCINIEÆ
(slägtet Vaccinium L.).

Blommorna 4—5-taliga. Blomkronan lossnande, vanligen sambladig. Ståndarknapparne fästade nära basen och vanligen med 2 bihang; hvart rum bildande uppåt ett i spetsen med ett inåt vändt, rundt hål bristande rör (tvåhornade knappar). Frukten bär under blomman, krönt med det korta foderbrämet. — Både blad- och blomknoppar täckta. Bladen m. e. m. breda, vexelvisa.

3. **Vaccinium** P.

Blomkronan 4—5-tandad eller klufven. Ståndarne 8 eller 10. Bäret 4—5-rummigt. — Uppräta, glatta småbuskar.

a. Myrtilli. Blomkronan vanligast 5-tandad, med tillbakavikta tänder. Ståndarne vanligast 10; knapparne med sporrlika bihang på ryggen, strängarne glatta. Bären svartblå, söta. — Bladen ettåriga; blommorna hängande, ensamma eller parvisa.

1. **Odonbusken**
(Vaccinium uliginosum L.)

är fots- eller alnshög eller något högre med utstående, trinda, brunaktiga grenar, omvändt-äggrunda, helbräddade, något hårda och blåaktiga blad och parvisa eller ensamma blommor, mest ur egna knoppar. Blomkronan är i början nästan äggrund och slutligen nästan klocklik,

hvit eller blekt-rosenröd. Bären (Odon) äro något långrunda, något kantiga, täckta med tät, blågrå dagg, vanligen nästan dubbelt större än blåbär i allmänhet, med hvitaktigt, fastare kött.

Växer på tuviga skogsängar, i buskiga kärr och i våta eller mossiga skogar, allmän. — Blommar från slut. Maj eller börj. Juni till in i Juli. Mognar mest i Juli eller något sednare. — Utbr. Europa undant. Irland, Portugal, södra Italien och italienska öarne, Grekland; Siberien, Kamtschatka, nordligaste Amerika, Island.

Odonbuskens bär äro något vattiga och mindre smakliga än Blåbär. Dertill lära de, isynnerhet äldre, hos somliga orsaka någon yrsel eller hufvudvärk då de förtäras i större mängd. Både geten, björnen och räfven äta dem och de lemna dessutom näring åt åtskilliga foglar. — Benämningen Odon (stundom Odens bär eller Uddbär) tillhör egentligen Svearike; i Götarike, särdeles dess vestliga delar, kallas bären vanligen Öbär, Ögnabär (norsk. Öjebär - Ögonbär) eller (för smaken) Slinnor; i Skåne Böljon. I Roslagen lära de heta Svålon och i Vesterbotten Utterbär.

Tragus benämnde (1552) Odon- och Blåbärsbuskarne, för bärens likhet med myrtenbär, Myrtillus, hvarvid den förra, den större, blef M. grandis och den sednare, den mindre, M. exiguus, liksom i Frankenii Speculum (1638) desamma heta Myrtillus major och M. minor.

2. Blåbärsbusken

(Vaccinium Myrtillus L.)

är vanligen omkring fotshög med uppstående, plattadt-4-kantiga, gröna grenar (kanterna skarpa och tunna), äggrunda eller äggrundt-ovala, småsågade, rent gröna, tunna blad och ensamma blommor i bladvecken. Blomkronan är nästan klotrund, bleköd eller grönaktigt-köttröd. Bären (Blåbär) äro klotrunda, med tunn, gråaktig daggbetäckning och violettrödt, mildt-syrligt kött.

Växer i skogar och lundar bland stenar och mossa, på skogsbackar och berg, särdeles på något fuktig mark, allmän (i många trakter är ingen växt ymnigare: L.). — Blommar under Maj (från början eller medlet). Mognar i Juli, (Aug.). — I Skåne och Broby socken förekommer busken, enligt Areschougs Flora, med mindre, nästan päronlika, rent svarta och glänsande, syrligare bär (Apot. Hamnström) och vid Nässelstad i Södermanland (enligt Sv. Bot.) med hvita. — Utbr. Europa undant. Sicilien, Sardinien, Grekland; på Island, i Siberien, på Kamtschatka; i Algerien (Blidah).

Blåbärsbusken är särdeles sällskaplig, än uppträdande ensam i stora massor, än blandad bland Odon, Ljung, Skogsskepling o. a. Dess

vackra grönska kläder på många ställen mossiga och mullrika bergssluttningar, men dess rätta hem är i något fuktiga barrskogar, hvilkas skugga den älskar. Mot dessas dystra grönska eller den nästan bruna marken bryter sig den lifligt gröna Blåbärsbusken behagligt, särdeles om våren då den nyss utvecklat sina tunna, nästan genomskinliga, ljusgröna blad. Och om hösten gör den sig bemärkt genom den rodnad, som dess blad antaga.

Blåbär, hvilka i Götarike också kallas Slyngon (Småland), Slinnor (Vestergötland) eller Slundron (Halland), innehålla utom citron- och äpplesyra äfven socker och gummi i den mängd att de bli både välsmakande och närande. På dessa egenskaper bero också deras användning i hushållet. Man kan använda dem både färska, torkade och syltade. Under vintern utgöra torkade blåbär en helsosam spis, vare sig de nyttjas till soppor eller kakor, eller till mos, gröt o. d. Torra blåbär äro lindrigt adstringerande. Saften är kylande och bra till dekokt i febrar, hvadan också Blåbär finnas på apoteken (ɔ: Baccæ Myrtilli Pharm.). Vidare kan man, genom att tillsätta socker och medelst jäsning, bereda ett godt vin af blåbär; likaså bränvin. De skola ock, efter olika behandlingssätt, färga blått, violett och rödt. I naturens hushållning äro dessa bär vigtiga, såsom närande talrika orrar, tjädrar, ripor m. fl. Det är isynnerhet i Norrlands och Vesterbottens vidsträckta skogar, som den rikliga tillgången på blåbär betingar dessa fogelslags tillvaro i större mängd än kanske annorstädes. På dessa bär göra de sig goda dagar om hösten, de göda sig (saginantur) då dermed säger LINNÉ, och nära sig också af dem, ehuru torra, under hela vintern. Och om icke Lapparne, fortsätter han, om hösten hade tillgång på denna fogelmängd (foglarne komma då ned på marken för att äta bären, fångas och dödas), skulle mångas magar i sanning stå sig slätt då den tiden knappt några andra näringsmedel stå till buds. Dessutom torka och förvara de dem till förråd under vintern och våren. Sådana torkade fogelbröst äro en ganska god spis äfven för andra än Lappar, säger LINNÉ, som såsom vigtigaste proviant och i stället för bröd medhade dylika på sina fjellvandringar. Han berättar också (Flora Lapponica) huruledes Lappen med bär, isynnerhet blåbär, blandade med det skinn (gräddan), som bildar sig på renmjölk då den uppvärmes till ystning, tillagar sin läckra "kappatialmas", hvilken sedan förvaras i renmagar och ätes såsom en bättre rätt. Men på fjellen mogna icke bären och på de högre saknas växten alldeles (Whlnb.). — F. ö. är hela busken användbar såsom garfämne vid läderberedning och bladen kunna, torkade, nyttjas som thé.

b. Vitis idæa. Blomkronan (vanligen) 4-kluven (till nära midten), klocklik. Ståndarne (vanligen) 8; knapparne sporrlösa; strängarne kortludna utåt. Bären röda, sura. Bladen fleråriga (läderartade); blommorna i lutande klasar.

3. Lingonbusken
(Vaccinium vitis idæa L.)

är endast några (vanligen 5—6) tum, ständigt grön, och har temligen utbredda och svaga, trinda grenar, hårda, omvändt-äggrunda, icke sällan urnupna, glest smånaggade, i kanten tillbakavikta, under bleka och svartpunkterade blad, hvita eller (mest nedtill) rödletta blommor och röda (stundom hvita) bär.

Växer på mager (sandig) och torr mark, särdeles på skogsbackar och i tallskogar, allmän och ymnig. — Blommar i Juni, Juli. Mognar mest mot slut. Aug., och bären vara icke sällan till nästa år. — Utbr. Europa undant. Portugal, södra Italien och italienska öarne, Grekland; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka; i nordligaste Amerika, på Island.

Också Lingonbusken är mest bekant för sina bär, hvilka mycket och på flera sätt användas i hushållet. Den vidsträcktaste användningen ha de väl såsom syltade med socker, sirup eller honing; lingonsylt är säkerligen det allmännast brukliga sylt hos oss och särdeles helsosamt till köttmat, isynnerhet fetare. Vidare lemna de, med socker, ett både godt och vackert gelé. Förvarade såsom "vattenlingon" eller mos kunna de nästan hela året om begagnas alldeles som färska. Ett godt "lingonvatten" kan erhållas om lingon med påslagen sockerlag lemnas att jäsa en vecka och vätskan sedan får ligga omkring en månad i väl tillslutet kärl innan den tappas på buteljer. Lingon ha, genom sin rikedom på citronsyra, kylande och antiscorbutiska egenskaper, så att de äro läskande och helsosamma. De begagnas derföre också till dryck i febrar, hvadan de finnas på apoteken (ɔ: Baccæ vitis idææ Pharm.). Slutligen lära också lingon ingå i Lapparnas kappatialmas (se ofvan under Blåbär). — Orr- och Trastslägtets arter äta gerna dessa bär helst strax på våren då snön nyss bortgått. — Hvita lingon anses såsom en stor sällsynthet ("hvita lingon säljas stundom till 8 sk. kannan då de röda kosta ½ sk.". Sv. Bot. 1803). Redan Rudbeck d. y. omtalar hvita lingon. Linné nämner Hvitberget vid Öfver-Torneå såsom ett ställe der sådana växa (enligt "Jac. Turdfjell"). Samma varietet (mindre sura än de röda) växer också på Oxberget vid Helsingbyn i samma socken (Sv. Bot.) och "vid Nässelstad i Södermanland". På det höga berget Koskewari i Lappland såg Linné lingonbusken antaga ett med det vanliga

alldeles olika utseende i det stammarna voro dubbelt längre, alldeles uppräta och grenlösa (Lachesis).

Lingon kallas i Götarike mest Kröson, Kröser o. d., men i Bohuslän Tyssling; i Norrland och på Gotland heta de Linnbär, eller kanske snarare Lingbär, d. v. s. Ljungbär (Whlnb.). — En del gamle botanister benämnde växten Vitis idæa (V. idæa sempervirens Bauh.), hvadan artnamnet.

4. Oxycoccus P.

Blomkronan slutligen delad i 4 smala och alldeles tillbakavikta blad. Ståndarne 8; strängarne håriga, knapparne utan bihang. Bäret 4-rummigt.

1. Tranbärsväxten

(Oxycoccus palustris P. — Vaccinium Oxycoccus L.).

En liten örtlik, krypande, glatt och ständigt grön buske med långa, trådsmala grenar, små äggrunda (eller nästan äggrunda), helbräddade, under askgrå blad, och lutande (omvända) blommor, ensamma på långa, uppräta, smala (mörkröda) skaft, hvilka utgå vanligen 2—3 tillsammans i eller vid grenspetsarne. Blomkronan är vackert rosenröd och nedtill blodröd. Ståndarne äro brunaktiga, alldeles vända nedåt. Bären temligen stora, röda, mycket sura.

Växer i magrare, lösare kärr och myrar, särdeles der marken utgöres af Hvitmossa (Sphagnum), hvars tuvor man icke sällan ser alldeles täckta med Tranbärsväxten. — Blommar under Juni eller Juli. Mognar sent och egentligen först mot vintern (eller nästa vår). — Utbr. Europa undant. Portugal och nästan hela Spanien, södra Italien och italienska öarne, Grekland, Turkiet; i Siberien, på Kamtschatka, i N. Amerika, på Island. — Från Ingermanland, Finland och ryska Lappmarken kände man sedan någon tid en underart med mindre bär (ɔ: O. microcarpus Turcz.); under sin sista lappska resa fann Andersson att den tillhör äfven det svenska Lappland. Säkerligen är det samma växt, som Linné dersammastädes såg ”öfverallt i kärren” och hvilken han (Flora Lappon.) omtalar såsom en utmärkt vacker varietet, till alla delar tredubbelt mindre än den vanliga och vid första påseende alldeles skiljd från denna.

Såsom Lecoq anmärker, är det icke ensamt de stora eller med lysande blommor prunkande växterna, som bli föremål för vår beundran; icke sällan väckes vårt intresse för de under, som Skaparen utbredt öfver jorden, också genom mindre ansenliga växter. Så kan man icke gerna likgiltigt betrakta denna lilla krypande buske, som tager

sin bostad bland Sphagnum-mossorna, på hvilkas sammetsdynor den sträcker sina stjelkar, smyckande dem med sina täcka blad och blommor. Och då bären äro mogna, dragas de genom sin tyngd ned på mossan, och det ser nästan ut som om de alldeles skulle tillhöra densamma. — Tranbärsväxten sällskapar gerna med Rödporsen, Scheuchzerian, Daggörterna, en del Starrarter och Ängsull o. d.

Tranbär, eller, såsom de också kallas, Tranjuton eller Tränjon (Norrl. Myrbär), begagnas mindre i hushållet än Lingon och Blåbär, ehuru de ha samma egenskaper och kunna användas på samma sätt som lingon, t. ex. syltas med socker. Deras saft, som ger gelé nästan blodröd färg, kan kokas med honing (ɔ: tranbärshoning) och nyttjas mot mask hos barn. Tranbär upptagas också i farmakopén (ɔ: Baccæ Oxycocci). De äro större och mycket surare (rikare på citronsyra) än lingon, kärfva, och bli ätliga först som frostbitna d. v. s. sedan kylan väl mjuknat dem, hvarföre de helst samlas strax på våren. Bland foglarne äta isynnerhet Trast- och Orrslägtena gerna dessa bär. Slutligen äro Tranbär sedan gammalt kända i guldsmedsyrket såsom särdeles användbara vid silfvers hvitkokning.

Namnet Oxycoccus, häntydande på de sura bären, är sammansatt af ὀξύς, sur, och κόκκος, bär. Det förekommer redan hos CORDUS, 1561 (Oxycoccum).

3. ARBUTEÆ
(slägtet Arbutus L.)

Blommorna 5-taliga. Kronan lossnande, sambladig. Ståndarknapparne fästade vid spetsen och der borstlikt-2-sporrade; rummen parallelt närmade, bristande i den tvära (icke rörlika) spetsen med ett något inåt vändt hål. Frukten bär (hos våra stenbär) inom blomman. — Bladen vexelvisa; både blad- och blomknoppar täckta.

5. **Arctostaphylos** H.B.K.

Blomkronan ägglik eller äggrundt-kägellik, 5-tandad. Ståndarne 10. Bäret 5-rummigt; rummen (stenarne) benhårda, 1-fröiga. — Låga, nedliggande småbuskar med vigg- eller spadlikt omvändt-äggrunda, nätådriga blad; blommorna i korta klasar.

1. Mjölonbusken
(**Arctostaphylos uva ursi** Spr. — **Arbutus uva ursi** L.)

är ständigt grön, med nedtryckta stjelkar och grenar och läderartade, nästan vigglika, helbräddade, glänsande-släta, (under) intryckt-ådriga blad (yngre hårbräddade). Blommorna (kronorna) äro hvita (nederst vatten-

klara), upptill rosenröda; de utvecklas ur egna knoppar. Bären äro röda, nedtryckt-klotrunda; deras kött är torrt, mjöligt (ↄ: Mjölon, Mjölbär).

Växer allmän i torra skogstrakter, på steniga eller sandiga skogsbackar och hedar. — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. Europa undant. Holland, Belgien, Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, nordligare Amerika, på Island.

Mjölonbusken bildar täta, glänsande-gröna mattor, på hvilka de små och täcka blommorna göra ett behagligt afbrott mot de stela bladen, liksom sedan de klarröda bären, hvilka bibehålla sig under snön. Mjölbär, hvilka också i somliga trakter lära kallas Linbär, äro osmakliga och nästan oätliga, men kunna kokas till sirup; enligt äldre rön erhåller man af 1 qvarter bär $\frac{1}{4}$ qvarter sirup. Också såsom nödbrödsämne äro de användbara. För åtskillig skogsfogel äro de ganska begärliga. Bladen (ↄ: Folia Uvæ ursi Pharm.) lära, såsom pulver, thé eller dekokt, gagna i urinstämma, sten- och grusplågor m. m. (calculosis utile esse infusum detexere Monspelienses : L.); fordom troddes de t. o. m. stenlösande. De kunna dessutom, torkade, blandas i röktobak (Vet. Ak. handl. 1743). Hela örtståndet (Mjölonriset) än ganska användbart vid skinn-garfning (sedan gammalt bekant i garfverier) och till flera slags färgning; så färgar det i alunvatten betadt ylle grått (Vet. Ak. handl. 1742), och om jernvitriol tillsättes svart. I båda dessa hänseenden är Mjölonbusken värd all uppmärksamhet. Rotstocken hyser icke sällan en "Coccus", en insekt, som ger en konsjonellik färg.

En del gamle botanister (Lobelius, Clusius) benämnde Mjölonbusken, för bären, Uva ursi (Björndrufva), hvadan artnamnet. Linné beskref och lät teckna växten redan i sin Flora Lapponica; den var då mindre känd eller åtminstone utomlands mindre noga undersökt.

2. **Ripbärsbusken**

(Arctostaphylos alpina Spr. — **Arbutus alpina** L.)

kryper med vidt spridda, nedtill nästan bara och stundom barklösa grenar och är endast sommargrön, med papperstunna, nätlikt och skrynkligt ådriga, ovalt-omvändt-äggrunda, småsågade och merendels svagt hårkantade blad. De gamla bladen qvarsitta till en del länge torra och bleka eller bruna med undersidans hud upplöst. Blommorna utvecklas tidigt, något innan bladen, men ur samma knoppar; kronan är hvit eller grönaktig, med luden mynning. Bären äro svartblå (strax innan de mogna röda : L.), klotrunda, stora som svarta vinbär; deras kött är saftigt, kärnorna purpurröda. De sitta icke sällan qvar öfver vintern eller längre.

Växer på öppna, sandiga och torra ställen i fjelltrakterna, både på sjelfva fjellen och nedom desamma (ↄ: Fjellbär). — Blommar i Juni. — Utbr. nordligare Skandinavien, arktiska Ryssland, Island, Skottland, Pyreneerna, Jura, Alperna, Karpaterna, nordligare Apenninerna; Siberien, Kamtschatka, arktiska vestra Amerika.

Såsom namnet antyder, tjena denna buskes bär mest till föda åt ripor och andra fjellfoglar. Om Lapparne icke alldeles försmå dem, skatta de dem åtminstone icke högt. De skola till smaken likna svarta vinbär men vara faddare. Det är isynnerhet i Dalarne, som de erhålla benämningen Fjellbär, liksom varande de bär, som på fjellen bäst förtjena detta namn.

O. Rudbeck d. y., som lät måla växten under sin lappska resa, uppräknar den i sin Nora Samolad bland nordens ätliga bär. Linné beskrifver den i sin Flora Lapponica, "cum planta sit alpina". Swartz tecknade den i Svensk Botanik.

4. ANDROMEDEÆ
(slägtet Andromeda L.).

Blommorna 5-taliga. Blomkronan lossnande, sambladig. Ståndarknapparne uppbristande i spetsen med inåtvända, runda hål (tvåporiga). Frukten ett 5-rummigt, 5-skaligt fröhus, som uppbrister med hela, från midtpelaren slutligen lossnande, mellanväggar. — Små ständigt gröna buskar; både blad- och blomknoppar täckta.

6. **Andromeda** D. Don.

Blomkronan ägglikt-klotrund, 5-tandad. Ståndarknapparne fästade vid spetsen och der borstlikt-2-sporrade; rummen tätt närmade, med tvär spets (icke rörlika); strängarne håriga. Fröen ellipsoidiska, uppsvällda, släta.

1. **Rödporsen** eller **Roslingen** (Fr.)
(Andromeda polifolia L.)

har m. e. m. krypande stammar, omkring fotshöga, upprätа grenar, temligen hårda, nära tumslånga, lansettlikt-jemnsmala, i kanten nedvikta, ofvanpå mörkgröna och glatta, under hvitaktiga, blad och täcka, hvitröda, lutande eller nästan omvända blommor på $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, nästan genomskinligt blekt-rosenröda skaft, hvilka nästan flocklikt utgå från grenspetsarne.

Växer på sanka kärrängar, i mossar och skogskärr, helst på Röd och Hvitmossa (Sphagnum), vackrast och ymnigast i Lappland, der den blir särdeles smalbladig och rödaktig. — Blommar i (Maj,) Juni eller

Juli. — Utbr. Europa undant. det södra, sydvestra och sydöstra; Siberien, nordligaste Amerika.

Rödporsen är, med Tranbärsväxten o. a., de dystra Sphagnumkärrens prydnad då den blommar. Den svenska benämningen har växten erhållit af sin, visserligen icke särdeles stora, likhet med Getporsen (Ledum). Slägtnamnet åter har en mera poetisk härledning. LINNÉ, som icke kunde använda något bland de namn, under hvilka växten dittills varit upptagen, och såg denna täcka buske, bunden vid Lapplands öde kärr lik Ovidii Andromeda vid klippan, bestämde (i Flora Lapponica), med tanken på Ovidii dikt, växtens namn till Andromeda. Han utvecklar också och skildrar (a. st.) särdeles lifligt den likhet som han tyckte sig finna mellan sin Andromeda och diktens; men då hans skildring ordagrannt öfversatt skulle förlora det mesta af sitt egendomliga behag, så låna vi hellre den omklädnad af densamma, som SWARTZ lemnat: ”Lik poetens Andromeda i skönhet, genom blommans rosenfärg, blygsamt höljd med den tunnaste slöja; lik den fängslade i sitt ödsliga läge, af vatten och amphibier omgifven, fästad mellan den brustna klippans stenar, sänker hon sitt anlete bedröfvad; men snart öppnande sin barm mot den, som en till hennes räddning skyndande Perseus, lifvande sommarvärmen, höjer hon sig, blomstrar, blir bördig och fullkomnas”.

Också WAHLENBERG var synbarligen intagen i samma Andromeda. Icke allenast, säger han, äro bladens undersidor utan äfven blomskärmar och blomskaft tätt öfverdragna med en hvitröd dagg. Men behagligast är i dessa ödemarker den beundransvärdt täcka, genom sin nästan genomskinliga, liksom under en blåaktig slöja dolda, rodnad ännu täckare blomman. (Whlnb. Lapp. med anm. till artens karakteristik.) — Andromedas blomma är allestädes täck, men det tyckes nästan som om växten skulle bli vackrare och utmärktare i norra Sverige och Lappland än annorstädes. Den väckte så Rudbecks uppmärksamhet att han lät måla den under sin lappska resa. Linnés Flora Lapponica visar oss växten med ensam, på långt skaft lutande blomma.

7. **Cassiope** D. Don.

Blomkronan nästan klocklik, 5-klufven. Ståndarknapparne fästade vid spetsen och långt-borstlikt-tvåsporrade; rummen tätt-närmade, med tvär (ej rörlik) spets; strängarne glatta. — Bladen täta, små och smala.

1. **Lummerljungen**

(Cassiope tetragona D. Don. — **Andromeda tetragona** L.)

är en något ljunglik buske med smala men 1—$1\frac{1}{2}$ fot långa, temligen slakt utbredda grenar och m. e. m. uppstående smågrenar, hvilka,

isynnerhet upptill, äro så tätt beklädda med de motsatta och fyrradigt-tegellagda bladen att de synas fyrkantiga. Bladen äro omkring 2 linier långa, mörkgröna, genom de tillbakavikta kanterna nästan trekantiga, pillika. Blomskaften, $\frac{1}{3}$ tum långa, utgå från grenarnes sidor. Blomkronan är glänsande hvit, något liknande Liljekonvaljens kalk. Fröen filspånlika.

Växer på backar och torra marker i Lapplands fjelltrakter, der den flerestädes ersätter Ljungen, t. ex. på fjellen i Torne-Lappmark, der Lummerljungen är lika ymnig som den vanliga i lägre eller sydligare trakter. — Utbr. Lappland, arktiska Ryssland, Spetsbergen, baikalska och östra Siberien, arktiska Amerika, Grönland, Labrador, Canada.

Högst utmärkt med nästan liljekonvaljlika blommor på stela, ljunglika grenar! Namnet Lummerljung (norsk. Lummerlyng) tyder på risets likhet både med en och annan Lummerart (Lycopodium) och Ljung. Busken utan blommor (riset) har också en viss likhet med Kråkriset (Empetrum), och de första stånd, som LINNÉ blef varse då han på sin resa i Lappland upptäckte växten, tog han för Kråkris. Med anledning häraf vilja vi se hvad han berättar (i Flora Lapponica) rörande sin upptäckt af denna, en bland de märkligaste lappska växter och som dessutom dittills var alldeles obekant. Hans ord äro — så vidt vi kunna återge dem — dessa:

"Under det jag (1732, den 19 Juli g. st. nära berget Walliwari i Lule-Lappmark) vid midnatt — om jag skall kalla det natt då solen skiner utan att gå ned — jemte min tolk, ifrig att hinna närmaste, länge väntade lappkåta, vandrade med snabba steg och badande i svett under det en kall vind blåste emot, så se, då jag kastar mina giriga blickar åt alla håll, märker jag denna växt liksom en skugga. Men emedan jag gick fort, tog jag den för Empetrum, tills det efter några steg rann mig i sinnet att här måste vara något för mig främmande, så att jag vände tillbaka, men skulle åter tagit det för Empetrum om icke den betydligare storleken väckt min uppmärksamhet. Jag vet icke hvad det är som, i våra fjellar, nattetid så förvillar synen att vi då icke kunna urskilja föremålen lika tydligt som på dagen ehuru solen är lika klar. Mot den nära horisonten stående solens vågräta strålar skyddar hatten knappt ögonen; vidare utsträckas alla örternas skuggor i det oändliga och sammanblandas så med hvarandra, dertill dallrande vid den blåsande nordan, att vi knappt kunna tydligt se och urskilja ting, som i verkligheten äro hvarandra ganska olika. Sedan jag tagit ett af dessa stånd, såg jag mig omkring i närheten och fann då flera, alla växande åt norra sidan och i icke så ringa antal.

Men jag träffade sedan aldrig någon mera på något ställe. De hade nu mistat sina blommor och höllo på att mogna frukten, men efter långt sökande fann jag en blomma, hvilken var hvit och skapad som Liljekonvaljen, men hade 5 och spetsigare flikar". Det är väl detta exemplar, som LINNÉ låtit teckna i sin Flora Lapponica, der han också lemnat en beskrifning på växten.

Sedan LINNÉ sålunda upptäckt Lummerljungen, dröjde det ända till 1788 innan den återsågs. Då fann LILJEBLAD den i Torne-Lappmark. SOLANDER anmärkte den på Pite-Lappmarks högsta fjellar. WAHLENBERG utsträckte artens område ännu längre och lemnade (i sin Flora Lapponica) upplysningar om dess blad- och blombyggnad.

2. Mossriset

(Cassiope hypnoides D. Don. — **Andromeda hypnoides** L.)

är en mycket liten buske, delad i smala och endast 2—4 tum långa, på marken utbredda grenar, hvilka äro klädda med tätt-vexelvisa, nållika, omkring liniestora, nästan plana, rent gröna (vissa Polytrichum-arters liknande) blad och bilda små mosslika mattor. Blomskaften, hvilka utgå från grenspetsarne, äro nära ½ tum långa och bruna. Blomkronan är blekt-rosenröd (hvit med rödlett bräm), bredt klocklik. Fröen aflånga.

Växer på hård och torr mark i de högre fjellen. — Utbr. Norge, norra Sverige, Lappland; Island, Grönland, nordligaste vestra Amerika.

Också Mossriset är en bland de märkligaste nordiska växter och särdeles utmärkt med sina små täcka, köttröda, klocklika blommor, hvilka liksom hänga på mossa, d. v. s. på grenar, som icke illa likna vissa Hypnum- eller snarare Polytrichum-arters (också vissa små Lycopodiers). Det bildar icke sällan breda mattor och är på torra och magra marker en bland de vanligare växterna i fjellen. RUDBECK d. y. upptäckte och lät måla den under sin lappska resa (1695); i hans Index (1720) uppträder den första gången (ↄ: Erica flore variegato pendulo etc.). LINNÉ tecknar och beskrifver den kort i sin Flora Lapponica. WAHLENBERG belyser den också i sin och meddelar dessutom sina iakttagelser om denna och de förestående Andromedernas (L.) fruktbyggnad.

5. MENZIESIEÆ.

Blommorna (hos våra) 5-taliga. Blomkronan lossnande, sambladig. Ståndarknapparne fästade vid eller under midten, utan bihang; rummen bristande i spetsen med ett hål, som nedåt på rummets utkant bildar en större eller mindre remna. Frukten ett 2—5-rummigt fröhus, som

brister i de genom skalens invikta kanter bildade (dubbla) mellanväggarne. — Små, ständigt gröna buskar med täckta blad- och bara blomknoppar.

8. **Phyllodoce** Slsb.

Blomkronan äggrundt-ellipsoidisk, 5-tandad. Ståndarne 10; knapparne aflånga, deras hål korta, knappt bildande någon sidoremna. Fröhuset 5-rummigt, 5-skaligt.

1. **Blåriset** eller **Fjelljungen** (Fr.)

(Phyllodoce coerulea Bab. — **Andromeda coerulea** L.).

Busken utbreder sig med vanligen 3—6, stundom nära 10 tum långa, risiga, mörkbarkiga stammar, delade i kortare, uppräta, nästan lika höga grenar, de äldre bara och ärriga efter blad, de unga tätt bladklädda. Bladen äro vexelvisa men mycket närmade, 3—4 linier långa, jemnbreda, trubbiga, i kanten nästan broskartadt småsågade (sträfva), under på medelnerven hvitaktiga. Blommorna äro violettblå eller rödvioletta, lika långa som bladen, lutande, ensamma på trådsmala, tumslånga eller längre, violettbruna, gleshåriga, i de äldre grenspetsarne knippade skaft. Fodret är rödaktigt, hårigt. Kronan vanligen högblå, stundom rödare; någon gång är den hvit. Ståndarne äro stundom 8 (blomman 4-talig). Fröhusen äro uppräta. Fröen ganska talrika.

Växer i fjelltrakterna, allmän och ymnig på backar och torra fält, såväl i fjellens nedre regioner, som på deras åsar. — Blommar i Juli. — Utbr. nordligare Skandinavien, Skottland, Pyreneerna, Siberien, Grönland, Labrador och nordliga Amerika.

Blåriset hörer också till och bör nämnas bland fjellflorans prydnader; både dess vackra blommor och täcka, ständigt gröna bladklädnad göra den berättigad dertill. Bladen likna något och i smått Idgranens (Taxi), hvadan det nyare artnamnet. Första gången denna växt förekommer i botanikens annaler, är i Petivers bihang till Raji Historia Plantarum (1702), under benämningen Erica lapponica Camarinnæ (Empetri) foliis. J. Petiver, som var apotekare i London († 1718), hade nemligen från O. Rudbeck d. ä. erhållit exemplar af Blåriset, Carlsspiran (Pedicularis Sceptrum) och Hafsärtan (Lathyrus maritimus), hvilka tre han, såsom märkligare nordiska växter, upptog i nämnde bihang. O. Rudbeck d. y. återfann och lät måla växten under sin lappska resa; i hans Index (1720) upptages den såsom Erica — — piceæ folio (bladen ha ock någon likhet med Hvitgranens). Linné bestämde i sin Flora Lapponica buskens slägte och lemnade både beskrifning och figur

på densamma. WAHLENBERG, som liknar Blårisets utseende vid Klockljungens, belyser också detsamma i sin Flora Lapponica, särdeles i hvad rörer fruktens byggnad.

9. **Azalea** L.

Blomkronan kort-klocklik, 5-klufven. Ståndarne 5; knapparne rundade, deras hål bildande ända till rummens bas nående sidoremnor. Fröhuset vanligen 2(—3)-rummigt, kort 2(—3)-skaligt (slutligen 4- eller 6-skaligt emedan hvart skal delar sig i två) eller knappt uppbristande.

1. Kreplingen, Fjellkreplingen
(**Azalea procumbens** L.).

Liten och tryckt till marken, tätt grenig och bildande hårda, ständigt gröna mattor. Bladen äro motsatta, endast omkring $1\frac{1}{2}$ linie långa, smalt elliptiska eller något äggrunda, hårdt-läderartade, släta, med tillbakavikta kanter, under hvitaktiga genom ett helt svagt ludd (likväl är den breda ryggnerven glatt). Blommorna sitta ensamma och upprätta på knippade, korta skaft; fodret är rödt; kronan rosenröd (hvit med rosenröda flikar), liten, men nästan dubbelt längre än ståndarne. Fröhusen små, nästan som senapskorn.

Växer på torra och öppna ställen i fjellen, allm. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nordligare Skandinavien, Skottland; Pyreneerna, Alperna, Karpaterna; Island, Grönland, Labrador och nordligare Amerika; Kamtschatka, östra Siberien.

Ingen växt är i våra fjellar allmännare än denna lilla buske, hvilken liksom ljung bekläder vida sträckor der jordmånen är mager, torr och sandig, säger LINNÉ i Flora Lapponica, anmärkande det egna (singulares mores) hos densamma, att ehuru den har starka och stadiga grenar den likväl icke uppreser dem utan de ligga alldeles tryckta till marken liksom under en stor tyngd, alldeles utbredda (som i ett herbarium) men utan att slå rötter.

Den i fjellen vanliga Kreplingen kunde icke undgå RUDBECK då han 1695 besökte Lappland; också finnes den bland de ännu i behåll varande växt-målningarna från denna hans resa. Men först LINNÉ undersökte och bestämde växten närmare (Flora Lapp. beskr. och teckn.). WAHLENBERG upplyste i sin Flora Lapponica isynnerhet dess fruktbyggnad; ståndarknapparnes inom denna ordning ovanliga byggnad omtalade han först i Flora Suecica. — Då LINNÉ i Lappland upptäckte åtskilliga nya växtslägten och med en beundransvärd skarpblick bestämde dem redan under sjelfva resan, upptecknade han dem i sin dagbok (Lachesis) under provisoriska namn, tillegnande dem åt berömda botanister. Så-

lunda kallade han Sibbaldian Jussiea, Diapensian Banisteria, Rhododendron Michelia och detta slägte (Azalea) Dillenia, allt namn, hvilka han sedan använde för helt andra slägten.

6. RHODORACEÆ.

Blommorna 5-taliga. Kronan lossnande. Ståndarknapparne fästade vid spetsen eller midten, utan bihang, bristande med porer i den tvära (hornlösa) spetsen. Frukten ett 5-rummigt, 5-skaligt fröhus, som brister i de genom skalens invikta kanter bildade (dubbla) mellanväggarna och alldeles blottar midtpelaren. — Småbuskar med täckta, nästan kottelika (både blad- och blom-) knoppar, vexelvisa, läderartade blad.

10. **Rhododendron** L.

Blomkronan sambladig, trattlikt-klocklik, med 5-deldt bräm. Ståndarne 10(—5), något nedkrökta. Fröhuset uppbristande från spetsen; fröfästena alltid vidväxta midtpelaren; fröen filspånlika.

1. **Lappska Fjellrosen**

(**Rhododendron lapponicum** Whlnb. — **Azalea lapponica** L.).

En liten (endast 3—5 tums) och vanligen till marken med krokiga grenar så tryckt buske att föga mer än blad och blommor stå upp öfver densamma. Bladen, hvilka mest sitta rosettlikt närmade i grenspetsarne, äro ettåriga, vanligen omkring 4 linier långa och $2\frac{1}{2}$ breda, ovala, elliptiska eller nästan äggrunda, tätt ringpunkterade och bli slutligen gropiga, på undre sidan nästan rostbruna. De unga bladen äro gulgröna, smågropiga; groparna ha i midten en hartsartad gul prick, och äro täckta med ett litet rundt, genomskinligt fjäll, som slutligen lossnar, hvarigenom groparne bli märkbarare, isynnerhet på bladens undre sida. Blommorna rödvioletta, 3—4 linier breda, sitta på hårfjällklädda skaft, hvilka utgå 1—3 i grenspetsarne inom bladen och äro längre än de. Blomfodret är också fjälligt samt håruddigt. Ståndarne omvexla 10 och 5.

Växer på de högre fjellen i Luleå och Torneå Lappmarker, på torr och stenbunden mark. — Blommar i Juli. — Utbr. Lappland, Gudbrandsdalen i Norge, arktiska Ryssland, Island, Grönland, Norra Amerika, Beeren-Eiland (Malmgren, 1864, nordligaste växtstället).

Denna lilla men genom sina blommor täcka buske, som hos oss ersätter andra länders mera prunkande "Alprosor", är ännu icke känd för någon egentlig användbarhet, ehuru bladens beska och adstringerande smak och deras, då de gnuggas, något balsamiska lukt ge an-

ledning förmoda det växten, i likhet med åtskilliga sina samslägtingar, kan bli ett ganska godt giktmedel.

Linné upptäckte Fjellrosen under sin lappska resa, 1732 d. 8 Juli g. st. (Walliwari i Lule-Lappmark), och beskref och tecknade den i sin Flora Lapponica. Såsom det synes af hans Lachesis, insåg han strax att växten icke kunde höra till Fjellkreplingens slägte (Azalea), ehuru han sedan, både i Flora Lapponica och Suecica, upptager den i samma, likväl i den sednare antydande Fjellrosens rätta plats då han säger att den mycket liknar Rhododendron ferrugineum (och R. davuricum), men har blott 5 ståndare. Redan i Flora Suecica ed. I utesluter han de båda utländska synonymer han tilldelat den i Flora Lapponica, så att växten egentligen först der klart uppträder såsom en egen ny art. Också är Fjellrosen, såsom vi sett, en endast nordisk växt. Wahlenberg visade sedan (Fl. Lapp.) att densamma icke kan tillhöra något annat slägte än Rhododendron, isynnerhet som ståndarnes antal vanligen varierar mellan 5 och 10 och de dessutom äro temligen mycket nedkrökta; på a. st. beskrifver han Fjellrosen isynnerhet till blad och frukt. Swartz skildrar och tecknar den, med närmare analyser, i Svensk Botanik.

11. Ledum L.

Blomkronan 5-bladig. Ståndarne (hos vår art) 10, utstående. Fröhuset uppbristande från basen; fröfästena lossnande utom i spetsen; fröen filspånlika, med vidt, åt båda ändar utdraget, tunnt-hinnartadt skal och liten kärna.

1. Squatramen

(Ledum palustre L.).

En nära alnshög eller högre, ständigt grön, upprät, starkt luktande buske med rostbrunt-ludna smågrenar, vanligen nästan jemnbreda, i kanten tillbakavikta, under rostbrunt-ulliga blad och temligen små men talrika, hvita, till toppqvastar samlade blommor på långa och smala skaft mellan stora, lossnande skärmar. De nya bladen utslå sent och deras ludd är i början hvitaktigt. Fröhusen qvarsitta länge; deras skaft äro tillbakakrökta.

Växer i skogskärr, ymnigast i det nordligare Sverige. — Blommar i Juni (omkring midsommar) eller börj. Juli. — I Lappland och andra nordliga trakter omvexla bladen bredare, aflångt-ovala. — Utbr. Skandinavien (utom Danmark), norra och medlersta Ryssland, Tyskland, Österrike, Ungern, Siebenbürgen; Siberien, Kamtschatka, N. Amerika.

Squatramen är en mera nordisk växt, och särskilt äro de vidsträckta skogskärren i Lappland och andra vårt lands nordliga delar bland dess bästa hem. Vid solståndstiden eller något sednare pryder busken sitt hemvist med talrika och täcka, hvita blommor, hvilka bryta sig väl mot dess mörka grönska och rödbruna ludd. För en viss likhet i blad och grening med Rosmarinen, erhöll den fordom stundom (såsom i Tillandz' Icones) benämningen Rosmarinus palustris, eller på apoteken Rosmarinus silvestris (ɔ: Summitates Rosmarini silvestris v. Ledi Pharm.). Men för sin egendomliga, särdeles under blomningen ganska starka, nästan narkotiska lukt är den, åtminstone i medlersta Sverige, mest bekant under namnet Getpors (geten är det enda djur som äter den) eller Vildpors, mera sällan Källpors; annars lärer den i Småland heta Squäkra och i några andra sydligare landsorter (Vestergötland) kallas Kägrabuske såsom använd mot kikhosta. Sitt största anseende har den likväl såsom medel mot skabb och utslag, då den användes både invärtes såsom thé och utvärtes som dekokt att tvätta med; har ock berömts till gurgling och omslag på halsen vid stryp-sjuka. Lagd mellan kläder tros den fördrifva mal och råttor. Till ölkrydda, hvartill bladen fordom, i brist på humle, nyttjades, användas de väl numera föga eller icke; skola likväl, i ringa mängd lagde på öl eller dricka, ge detsamma behaglig smak. Af en större mängd blir ölet både starkt rusande och orsakar svår hufvudvärk. Eget nog uppgifves (L.) vatten destilleradt på Squatram, såsom ett utvärtes användbart medel mot hufvudvärk.

Squatram-buskens lukt, hvilken strax om våren icke är obehaglig, blir längre fram så stark att den kan orsaka hufvudvärk. Starkast kännes den under varma sommardagar; hvar och en, som då botaniserat i sådana kärr der busken växer, har säkerligen erfarit detta. Men för bien, hvilka flitigt besöka blommorna, är denna lukt behaglig. På somliga ställen brukar man derföre att gnida kupor och stockar invändigt med squatram-blad när bien skola stockas.

7. PYROLEÆ
(slägtet Pyrola L.).

Blommorna 5-taliga. Kronan 5-bladig. Ständarne 10; knapparne utan bihang, i knoppen omvända men sedan uppräta; rummen tvära eller kort-rörlika i spetsen och brista der med ett rundt hål (knapparne tvåporiga). Frukten ett 5-rummigt, 5-skaligt, nära klotrundt fröhus, som uppbrister med 5 sidoremnor under det skalen alltid sammanhänga med midtpelaren medelst mellanväggarne (och upp- och nedtill med hvarandra). Fröen små, smalt jemnbreda genom deras åt båda än-

darne utdragna, vida, nätcelliga hinna (skal); kärnan ytterst liten, grodden utan hjertblad. — Både blad- och blomknoppar täckta. Bladen ständigt gröna (ɔ: Vintergrön).

12. **Chimaphila** Pursh.

Ståndarne vexelvis (hvarannan) motsatta kronbladen; strängarne nedtill bredt vigglika och trekantigt-kölade; knapprummen spärrade upptill. Disken i blommans botten ringlik, smånaggad. Stiftet kort omvändt-kägellikt och insänkt; märket kretsrundt, något kullrigt, med 5-rutig disk.

1. **Rylörten**

(Chimaphila umbellata Pursh. — **Pyrola umbellata** L.).

En liten (4—6 tums), täck buske med nästan lansettlikt vigglika, upptill sågade, hårda och glänsande-mörkgröna, på öfversidan intryckt-ådriga, kretsvis-närmade blad (3—5 i kretsen) och rödletta, öppna och uppräta blommor, hvilka bilda 3—6-blommiga, långt skaftade flockar.

Växer i gamla skogar, helst tallskogar, från Skåne (sälls.) och Småland till Helsingland, Dalarne och Vermland. — Blommar bäst i Aug. och står länge i knopp innan den utslår. — Utbr. Sverige, Norge, Finland, medlersta Ryssland, Tyskland, Schweiz, Österrike, Ungern, Siebenbürgen; vestra och södra Siberien; N. Amerika.

Rylörtens vackra, glänsande grönska och täcka, nästan rosenröda blommor göra den till en bland de prydligare bland våra Bicornes, liksom hela dess utseende har något eget och utmärkt, särdeles under blomningen. Bladen, hvilka äro mycket hårdare än hos de andra Pyroleerna, ha någon liten likhet med lingonblad, men äro längre och smalare, nästan kransvisa. Dekokt på desamma har berömts såsom ett godt medel mot rheumatisk värk, och enligt en gammal anteckning lärer, omkring år 1756, en man i Östergötland botat giktkrämpor så bra med Rylörten "att den innan kort kom i stort rop och för sin nästan underbara verkan blef af folket kallad S t a t u p o c h g a c k". Enligt Dybeck, som tillägger att denna benämning var känd der ännu 1846. Skulle en sådan Rylörtens kraft och verkan ytterligare bestyrkas, är det verkligen stor skada att den förekommer så sparsamt att t. o. m. botanisten i allmänhet måste räkna växten till de sällsyntare.

13. **Pyrola** Slsb

Ståndarne vexelvis (hvarannan) motsatta kronbladen; strängarne jemnbredt-syllika, platta; knapprummen alldeles närmade. Blomdisken alldeles vidväxt fodrets botten, så att den tyckes saknas. Stiftet långt;

märket kretsrundt-sköldlikt eller tvärt. — Örtbuskar med bladen rosettlikt närmade vid roten och blommorna i klase på bladlös stjelk, omvända.

1. Rundbladiga Vintergrönan
(Pyrola rotundifolia L.)

är (blomklasen inberäknad) nära fotshög och har (merendels 3) nästan rundade eller rundadt-äggrunda, nästan helbräddade, icke sällan 2 tum breda blad, mångblommig klase, öppen, hvit blomkrona, snedt-uppstående ståndare och mycket långt, ned- och uppkrökt, rosenrödt stift med tvärt märke. Stängeln nedtill (mellan bladen) med trubbiga, hinnaktiga fjäll.

Växer i något fuktiga skogar, ymnigast i landets nordligare delar och på bergig mark. — Blommar bäst i Juli; mognar i Sept. — Utbr. Europa undant. Irland, Portugal, södra Italien och italienska öarne, Grekland, Turkiet; Siberien, Kamtschatka, nordliga N. Amerika, Island.

Pyrolerna höra i allmänhet till våra barrskogars prydnader och denna är den prydligaste arten i det vackra slägtet, både för sina stora, glänsande blad och sin icke sällan 3—4 tums eller längre blomklase, som med hvita, vidöppna blommor reser sig bland Lingon, Blåbär o. a. och väl bryter sig både mot deras och växtens egna mörka grönska. Dertill är den merendels ymnig der den växer, men så att stånden stå mest gruppvis. Blommorna lukta angenämt sötaktigt.

2. Grönblommiga Vintergrönan
(Pyrola chlorantha Sw.)

är (blommande) vanligen 5—8 tum hög och har nästan kretsrunda eller bredare och stundom intryckta, svagt smånaggade, hårda, högtådriga, mest icke tumsbreda blad, glest 3—8-blommig klase, nästan öppen, grönaktig blomkrona, snedt-uppstående ståndare och långt, ned- och uppkrökt, smalt-klubblikt, grönt stift med tvärt, grönt märke. Stängeln bär nedtill smala, nästan örtartade fjäll.

Växer i mossiga men torrare barrskogar, helst på mager och sandig mark, i södra och medlersta Sverige (i det nordliga endast till Ångermanland och Jemtland). — Blommar i (Juni,) Juli, tidigare än den Rundbladiga Vintergrönan. Blommorna sakna lukt. — Utbr. Skandinavien (utom Lappland), medlersta och södra Ryssland, berget Olympus i Turkiet, Tyskland, Schweiz, Österrike, Ungern, Lombardiet; Frankrike (sälls.); Norra Amerika (Canada, Newyork).

Denna utmärkta art, hvilken redan Rivinus urskiljt (såsom Pyrola folio obtuso flore viridescente) och O. Celsius upptagit i sin Catalogus

Plantarum circa Upsaliam (1732), återställdes, bestämdes och beskrefs närmare af SWARTZ under dess nuvarande namn (Vet. Ak. handl. 1810). Hans mästerliga teckning pryder också Svensk Botanik.

3. Mellan-Vintergrönan
(Pyrola media Sw.)

är (med blomstängeln) omkring fotshög och har rundade, glest smånaggade, 2 tum breda blad, mångblommig blomklase, nästan sluten, hvit och rödlett blomkrona, rakt-samstående ståndare och kort, rakt men något snedt, nästan hvitt stift med kretsrundt-sköldlikt märke. Stängeln bär nedtill breda, hinnaktiga fjäll och är vriden.

Växer i skogar (helst bördigare) upp till Ångermanland och Jemtland, men temligen spridd och sällsynt. — Blommar bäst i Juli. — Utbr. Skandinavien (utom Lappland), Brittanien, Holland, medlersta Ryssland, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, Caucasien (och Dahurien). Upptages också för Piemont (Col de Tenda).

SWARTZ upptäckte denna utmärkta art i Carlbergs park vid Stockholm samt beskref och tecknade den i Vet. Ak. handl. 1804. Han kallade den Pyrola media emedan den till blomma och blad står liksom midt emellan P. rotundifolia och P. minor. Den blir icke sällan större och storbladigare än båda.

4. Mindre Vintergrönan
(Pyrola minor L.)

är vanligen (med blomstängeln) omkring qvartershög och har mindre och tunnare, rundadt-elliptiska eller nästan ovala, smånaggade blad, mångblommig klase, sluten (nästan klotrund), hvit och rödlett, liten blomkrona (knappt större än ett pepparkorn), rakt-samstående ståndare och rakt, lodrätt, inneslutet stift med kretsrundt-sköldlikt märke. Stängeln är vanligen alldeles bar.

Växer i magrare skogar och blommar bäst i Juli. — Utbr. hela Europa undant. Irland, Portugal och Spanien; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka, i nordligaste Amerika; på Island.

Denna art är visserligen mindre allmän än den Rundbladiga, men likväl mångenstädes rätt ymnig. Då LINNÉ utgaf första upplagan af sin Flora Suecica kände han växten från endast tre trakter (nordöstra Gotland, Börstel i Roslagen och Simonstorp i Skåne). Sedan (i Amoenitates III, 1764) hyser han den åsigten att densamma skulle vara hybrid (väl icke i den mening man nu tager detta ord) mellan den Rundbladiga Vintergrönan och nästa art ("♀ P. rotundifolia ♂ P. secunda"), anmärkande att hybriditeten antydes genom växtens sparsamhet

bland de allmänna samslägtingarne. Redan RIVINUS benämnde den Pyrola minor (1699). — Förestående fyra Pyrola-arter ha visserligen till sitt allmänna utseende mycken likhet med hvarandra, men skiljas dock lätt, såsom vi sett, genom åtskilliga olikheter hos blomdelarne. Redan RETZIUS anmärkte märkets olikhet hos olika Pyrola-arter (Observationes, 1779).

5. Ensidiga Vintergrönan
(Pyrola secunda L.)

är (blommande) nära qvartershög, med smala rotskott, och har temligen blekgröna, ovala eller äggrundt-ovala, sågade blad, vanligen 3 i hvar rosett, och ensidiga, hvitgröna (eller hvitgula) blommor med hvitaktiga skärmar, nästan ägglikt sluten krona, inkrökt-samstående ståndare, långt och rakt stift och kretsrundt, okantadt märke.

Växer i barrskogar, allmän, och blommar i Juli (Aug.). — Utbr. Europa undant. Irland, Holland, Belgien, Portugal och Spanien, Corsica, Sardinien, Grekland och Turkiet; i Caucasien, Siberien, N. Amerika, på Island.

Pyrolerna äro egentliga skuggväxter och med sina glänsande, ständigt gröna blad och täcka blommor utgöra de, jemte Linnéan och några andra, våra barrskogars prydnad. De stadiga, m. e. m. rundade bladen bilda glesare rosetter, under det den smala rotstocken kryper i marken eller mossan, grenar sig och bildar nya rosetter. Också ser man vanligen Pyrolerna gruppvis resa sina blomstänglar ur skogsmarken, "täflande med Hyacintens på den mera städade blomsterlisten". De gamla stänglarne, med sina bruna fröhus, vara till nästa år, icke sällan ända tills de nya blomma.

14. **Moneses** Slsb.

Ståndarne mest parvis (men också 3 och 1) motsatta och närmade till kronbladen; strängarne nästan jemnbreda med tvär spets, nederst något bredare och tjockare; knapprummen alldeles närmade. Blomdisk saknas. Stiftet rakt, långt och temligen tjockt; märket stort, kronlikt-5-spetsigt.

1. Ögongrönan
(Moneses grandiflora Slsb. — **Pyrola uniflora** L.).

En liten täck, enblommig ört med (merendels 3) nästan rundade, sågade, små blad, m. e. m. rosettlikt samlade vid marken. Blomman är stor, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum bred, alldeles öppen, omvänd, hvit och välluktande,

på 3—4 tums, upprät stängel, hvars spets under blomningen är nedkrökt, men sedan raknar så att fröhuset slutligen blir upprätt.

Växer bland mossan i fuktiga barrskogar och blommar från solståndstiden till ini Juli. — Utbr. norra och medlersta Europa, Pyreneerna, Corsica, Piemont, Lombardiet, Majella-berget; Siberien, nordligare Amerika.

Ögongrönan är en bland de växter, hvilka väcka uppmärksamhet för en mera egendomlig blombyggnad, en bland dem, som botanisten alltid gerna möter på sina vandringar. För öfrigt är den allmänt omtyckt för sin täcka och välluktande (nästan som Liljekonvalje), mot örten stora blomma. Växten lärer mångenstädes på landet vara en "ögonblomma", d. v. s. tros kunna försköna ögonen, liksom den skall begagnas eller begagnats såsom ett husmedel vid röda, rinnande eller annars sjuka ögon (ɔ: Norrl. Ögonsjukegräs), hvadan vår svenska benämning. — Redan i Flora Lapponica anmärker LINNÉ ståndarnes hos denna växt ovanliga ställning eller anordning mot kronbladen, i det deras antal omvexlar mellan 1 och 3 mot hvart kronblad, i ordningen 1, 2, 3, 1, 3, hvilket han i Ölands-Resan (sid. 145) upplyser med ett särskildt schema. Han omtalar också märkets hos densamma olikhet med de andra Pyrolernas, eller att det är kronlikt, bildadt af 5 stora och spetsiga strålar.

I sin blomning iakttaga Pyroleerna, åtminstone i medlersta Sverige, en tydligen bestämd ordning sinsemellan, så att Ögongrönan börjar blomma först, i medlersta Sverige vid midsommar; sedan kommer Mindre Vintergrönan i slut. Juni eller börj. Juli; något sednare Grönblommiga Vintergrönan och strax derefter den Rundbladiga. Mellan-Vintergrönan och Ensidiga Vintergrönan börja blomma vid medl. Juli, och slutligen kommer Rylörten, vanligen först i Augusti.

8. MONOTROPEÆ.

Blommorna 4- eller 5-taliga; både foder och krona 4—5-bladiga och lossnande. Foderbladen samstående, uppräta, nästan lika kronbladen (blekgula). Ståndarne 8 eller 10; knapparne utan bihang, 1-rummiga och bristande med tvärremna. Frukten ett 4—5-rummigt fröhus, som brister med 4—5 skal, hvilka bära de från midtpelaren slutligen, utom nedtill, lossnande mellanväggarne.

15. **Monotropa** L.

Kronbladen uppräta, skåliga, med säcklik och honingsrik bas. Ståndarknapp-rummens ena vägg liten, upprät och varaktig, hvadan knappen slutligen tyckes vidväxt nedom strängens spets. Under spiran, mot

kronbladen, lika många nedåtvända, månlikt-inskurna körtlar. Märket trattlikt-sköldlikt.

1. Gultoppen
(**Monotropa Hypopitys** L.).

En bladlös, alldeles blekgul (smutsigt halmgul), torr svartnande, något köttig ört med blommor i klase på enkel, fjällig stängel. Rotstocken, som vanligen ligger 5—7 tum djupt i marken, är några tum lång och till $1\frac{1}{2}$ linie tjock, oregelbundet grenig och flerböjd, gulaktig, temligen genomskinlig, mycket spröd (Lindb.). Stängeln är innan blomklasen utslår helt kort och den sednare nedkrökt (ɔ: stängeln dubbelvikt), men blir sedan, den då uträtade klasen inberäknad, icke sällan nära fotshög. Toppblomman är 5-talig, de andra blommorna 4-taliga. Kronblad och ståndarsträngar äro vanligen håriga.

Växer i gamla skogar (helst barr-), särdeles der marken är täckt med multnade växtdelar, i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli, Aug. Blommorna lukta nästan som Kungsljusets. — Förekommer också (isynnerhet i Skåne och Halland) med alldeles glatta blommor (ɔ: M. hypophega Wallr.). — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Portugal, Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Knappt lärer väl någon annan än botanisten kunna i Gultoppen igenkänna den närmaste slägtingen till de täcka Pyrolerna. Bemärkt blir den likväl alltid för sitt ovanliga utseende. Blekgul och bladlös uppträder den i skogarne, merendels gruppvis, och söker gerna de skuggigaste ställena. Sedan gammalt har man i allmänhet antagit att Gultoppen alltid är parasitisk, hemtande sin näring från rötterna till de träd, vid hvilka den växer. Redan Linné säger (Fl. Suec.) att den alltid har sina rötter fästade vid roten till Pinus och är parasitisk, tilläggande att den icke gröna färgen tillhör de flesta parasitiska och på mycket skuggiga ställen växande örter. I sednare tider har växtens parasitiska natur blifvit mera omtvistad, så att somliga antagit, andra åter nekat den. Den utredning af saken, som Lindberg genom sina noggranna undersökningar af växtens underjordiska delar, äfven i anatomiskt hänseende, åstadkommit, var således högst välkommen. Det resultat dessa lemnat och hvilket Lindberg, med upplysande teckning, meddelat i Vet. Ak. förh. 1864, är att växten äldre (undersökningarna gjordes höstetiden) saknar allt sammanhang med någon annan växt, så att den då icke är parasitisk utan förer ett alldeles sjelfständigt lif. ”Sannolikt synes dock, tillägger Lindberg, att Monotropa i sin ungdom, innan ännu hennes underjordiska delar äro fullt utvecklade, på något ännu okändt sätt hemtar sin föda från någon annan planta, men att, då den

i jorden befintliga delen blifvit fullbildad, d. v. s. till sin yta nog stor för att nära växten, hon afsöndrar sig från den främmande näringsplantan".

Vid sina undersökningar fann Lindberg, omkring 6 eller 8 tum under jordytan, "häri inberäknadt det tjocka mosstäcket", en mängd i hvarandra starkt intrasslade rotstockar, hvilkas utseende vi ofvan beskrifvit i korthet. Dessa voro mycket spröda, så att de vid minsta beröring brusto af hvar som helst; äfven voro de till den grad saftiga, att ur dem, liksom ur blomstängeln, lätt kunde frampressas en saft, som först var ofärgad, men intorkad antog en allt mörkare blåsvart färg. Från rotstockens sidor utgingo dels blomstänglar, dels grenar, som nästan omedelbart upplöste sig i ytterst talrika, smala och outredbart intrasslade rötter (?), hvilka voro alldeles fria från alla närstående växter, såsom ock förhållandet var både med rotstockens något trubbiga spets och äfven med dess bakre ända, hvilken var alldeles svart, vissnad och hopskrumpen. Rotstockens yngre delar voro utanpå hvitaktiga genom "en tät beklädnad af svampbålar, späckade af ytterligt små, ofärgade och runda sporer". — Rotstockens barkmassa var jemförelsevis ganska tjock och hudcellerna utan spår till förtjockningslager eller korkbildning, lika litet som någonstädes på den underjordiska delens finaste förgreningar kunde påträffas ringaste antydning till rothår eller rotmössa. Den utbildade växten synes sålunda insuga sin näring genom hela den i jorden befintliga stamdelens yta —". Blomstängelns byggnad öfverensstämde i allt väsentligt med rotstockens; ingenstädes på den och icke heller på blomfodren, upptäcktes någon hudöppning.

Gultoppen har en egendomlig lukt, nästan som Kungsljus (Verbascum), hvadan en del gamle botanister benämnde växten Orobanche verbasculi odore. Lukten är likväl mera kumarinartad, d. v. s. likare den genom det egendomliga ämnet kumarin orsakade lukten hos Vårbrodden och Honingsklövern. Tuggad smakar hon mycket lik råa ärtskidor men derjemte temligen aromatiskt (Lindb.). — Emedan örten gerna växer i barrträdens skugga kallas den hos somliga gamle botanister Hypopithys (Orobanche), af ὑπὸ, under och πίτυς, gran eller tall, hvilken benämning den ännu har qvar i artnamnet, ehuru den äfven växer under bok. I några landsorter ges örten, torkad, åt boskap mot hosta (ɔ: Upl. Lungört).

LXIII. EMPETREÆ.

1. Empetrum L.

1. Kråkriset
(Empetrum nigrum L.).

En lågväxt, ständigt grön, nästan ljunglik, på marken utbredd buske med smala, rödaktiga, uppkrökta grenar och talrika, små (omkring 2 linier långa) och smala (nära jemnbreda), läderartade, nästan barrlika, trubbiga blad, hvilkas kanter äro alldeles tillbakavikta, sluta tätt till hvarandra och bilda en hvitaktig ryggstrimma på de annars mörkgröna bladen och göra dem liksom ihåliga. Blommorna sitta, utan skaft, ensamma i de öfre bladvecken och äro helt små, mörkröda. Fodret är 3-deladt, brunaktigt med hvitaktiga kanter; under detsamma äro 3—5 mycket små, tilltryckta skärmar. Kronbladen äro 3, spadlikt-vigglika, oklart purpurröda. Ståndarne 3; knapparne mörkt purpurröda; strängarna långa och smala. Märket sköldlikt (6—)9-stråligt, mörkrödt. ”Bären” äro svarta, nästan klotrunda (något nedplattade), (6—)9-steniga.

Växer än på magra skogsbackar och tallmoar eller andra magra och sandiga marker eller torra backar och berg, såsom isynnerhet i det nordligare Sverige och Lappland, der den är ytterst allmän ända upp på fjellen utom de högsta spetsarne (Whlnb.); än (helst i sydligare Sverige) på våtare, kärrigare marker, på både myrar och hedar, nästan allestädes ymnig. — Blommar i April, Maj; mognar slut. eller medl. Juli. — Utbr. Europa undant. Portugal och sydligare Italien, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka; i nordligaste Amerika, på Island, Spetsbergen.

Kråkrisets ”bär” äro ätliga ehuru, såsom namnen Kråkbär, Kräklingar, Skräken (Norrl.) redan antyda, de icke höra till de bättre bärslagen. På fjellen bli de mycket större och smakligare än i skogarne, så att Lapparne ingalunda försmå dem (Whlnb.); de ingå t. o. m. i deras under benämningen ”kappatialmas” bekanta läckerhet (L.). Linné anmärkte att Kråkbären i Vesterbotten voro så stora som blåbär (också lingonen voro der större än söderut). Redan i Schefferi Lapponia Illustrata (1674) uppräknas Kråkbär (Chamætaxus) bland Lapplands ätliga bär, och då O. Petri Niurenius omtalar sättet att tillaga dessa säger han: ”sammalunda gioera the med lingon, Kraokebær och blaobær”. De anses antiscorbutiska och diuretiska, men beskyllas för att ibland orsaka lindrigare hufvudvärk. Fordom beredde man i Norge och på Island ett slags vin af Kråkbär. De lemna också

en vacker men icke beständig purpurfärg. För öfrigt tjena de till näring för flera slags foglar, isynnerhet orrar och ripor; också för björnen. Bladen smaka skarpt-syrligt och uppväcka först torrhet och sedan retning på tungan. Hela busken eller riset (Skåne Loppris) begagnas stundom, i brist på bättre, som bränsle. — Är en bland våra allra härdigaste, minst ömtåliga växter. Redan Linnés Flora Suecica belyser dess karakteristik; den var dittills, särdeles till blomman, mindre noga känd. De gamle botanisterna kallade Kråkriset mest Erica baccifera etc. (Bärljung).

LXIV. EUPHORBIACEÆ.

1. Euphorbia L.

Blomsvepet ("fodret") skål- eller klocklikt, inneslutande omkring 12 ståndarblommor ("ståndare") och 1 spirblomma ("pistill"), 4—5-tandadt och i kanten besatt med lika många, med tänderna omvexlande, platta och utbredda, m. e. m. månlika körtlar ("kronblad"). Ståndarblommorna 1-ståndrade, bara (utan kalk), men med en liten smal blomskärm, oliktidiga; spirblomman i svepets midt (central), på längre skaft än ståndarblommorna och icke sällan med en nästan omärklig kalk. Stift 3; märkena tuklufna. Fröhuset 3-knöligt. — Hvitmjölkiga örter med vexelvisa blad, flockvisa, knippdelade blomgrenar inom bladlika svepen och helt små, gul- eller grönaktiga "blommor".

a) Svepekörtlarne och hjertbladen rundade eller elliptiska (Tithymali).

1. Kärrtöreln
(Euphorbia palustris L.)

är starkt-mångårig, 1 eller nära $1\frac{1}{2}$ aln (stundom 2 alnar) hög, nästan busklik, med tjocka, vanligen rödaktiga eller prickade stjelkar; nästan alla grenarne bära endast blad. Bladen äro lansettlika, trubbiga, helbräddade; svepebladen mera (omvändt-) äggrunda, gulaktiga. Blomställningen är mångstrålig, icke sällan 3—4 tum bred upptill; strålarna bilda 3-greniga knippen med tudelade grenar. Fröhusen äro vårtiga, stora som små ärter. Fröen släta.

Växer på kärrängar o. d. på Gotland, Öland och i Bohus-skären. — Blommar i (Maj) Juni (Floret cum Narcisso et Pomona : L.). —

Utbr. medlersta och östra Europa, Götarike, södra Norge, England, Italien; Bithynien.

Redan O. Rudbeck d. ä. kände Kärrtöreln som öländsk; han upptager den i sin Hortus Botanicus (1685) såsom Tithymalus maximus oelandicus. Också Bromelii Chloris Gothica (1694) nämner den (ɔ: Tithymalus palustris Bauh.). Linné fann växten både på Öland (Ottenby äng, beskr. Ölands-resan sid. 91) och Gotland. Han beskrifver den också, jemte de båda vanliga arterna, i korthet i Flora Suecica (han kände endast dessa tre arter som svenska), anmärkande att de blommor, som först utslå, äro 5-körtlade ståndarblommor, men sednare blommor tvåkönade och 4-körtlade. Swartz iakttog likväl, att dessa sistnämnda blommor äro dels tvåkönade dels endast spirblommor, båda delarne med än 4 än 5 svepekörtlar.

2. Vanliga Töreln

(Euphorbia Helioscopia L.)

är ettårig, vanligen 5—10(—15) tum hög, matt gulgrön, med enkel eller icke mycket (ofta två-)grenig, glatt eller gleshårig stjelk. Bladen äro vigglika eller omvändt-äggrunda, upptill småsågade, i spetsen vanligen intryckta; svepebladen omvändt-äggrunda, nedtill nästan gula. Blomställningen är 5-strålig; strålarne bilda 3-greniga knippen med (en eller två gånger) tudelade grenar. Fröhusen äro släta. Fröen nästan klotrunda, nätlikt-gropiga, bruna.

Växer, såsom ogräs, i trädgårdar, på åkrar o. a. odlade ställen (till Ångermanland och Jemtland, men nästan icke i bergstrakter). — Blommar bäst i Juli och Aug.; mognar från medl. Juli till hösten. — Utbr. hela Europa, Caucasien, norra och medlersta Asien, Japan; i Algerien, på Canariöarne, Madeira; naturaliserad i norra Amerika, på Cap och S:t Helena.

Liksom våra Euphorbier i allmänhet, har icke heller denna art något prunkande utseende, men väcker dock en viss uppmärksamhet genom sin symmetriska byggnad, regelbundna grening och gulaktiga grönska. Dess hvita saft (mjölk) är, i likhet med de andra arternas, ganska skarp och frätande och brukas att stryka på vårtor, liktornar och räformar; och som denna art allmännare än någon annan begagnas härtill, får den företrädesvis benämningen Räformgräs (annars Räfmjölk). Då kor, såsom stundom händer, äta örten, får mjölken en vedervärdig smak.

De äldste botanisterna (Theophrastes, Dioscorides) kallade denna växt τιθυμαλος ἡλιοσκόπιος "emedan den vänder sin blomställning med solen" (Diosc.), hvilken benämning Bauhins Pinax (1623) bibe-

håller i Tithymalus helioscopius. Örten är tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

b) Svepekörtlarna tvåhornade (nymånlika). Hjertbladen jemnbreda (Esulæ).

3. Videtöreln
(**Euphorbia Esula L.**)

är mångårig med krypande rot, 1—1½ fot höga, smärta, bladrika stjelkar och lansettlika eller jemnsmalt-lansettlika, helbräddade blad, de större 2 tum långa och nära 3 linier breda. Svepebladen äro blekgula, storsvepets lansettlika, småsvepenas triangellikt njurlika, trubbiga med udd. Blomställningen är mångstrålig, med upprepadt-tugreniga strålar. Fröhusens kanter äro något knaggliga. Fröen släta.

Växer på åkrar och åkerrenar, steniga backar, murar o. d., på spridda ställen i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Juni,) Juli, och icke sällan på nytt i September. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Irland, Portugal, södra Italien, Italiens och Greklands öar; i Caucasien, Siberien.

Denna art blef först genom Retzius känd som svensk. Sednare upptog Fries (i Novitierna) densamma bättre vild från Öland, Resmo (Bruzelius). — Videtöreln har också mycket skarp saft. Fröen äro purgerande och döfva fisk. Hos en del gamle botanister heter örten Esula minor (Kärrtöreln var då Esula major), hvadan artnamnet.

* E. Cyparissias L. är mindre och smalbladigare än Videtöreln; har vanligen talrika bladskott och grenar; småsvepenas blad hjertlika, gula. — Växer på sandbackar, kyrkogårdar, i täppor, i Skåne och Småland (sälls., knappt ursprunglig). — Blommar i Maj, Juni (Juli). — Retz. diss. suppl.

4. Spädtöreln
(**Euphorbia Peplus L.**)

är ettårig, 5—10 tum hög, temligen mörkt grön; bladen tunna, helbräddade, bredt-omvändt-äggrunda, de nedre rundadt-ovala. Svepebladen äro snedt-äggrundt-triangellika, gröna. Blomställningen är vanligen 3-strålig med upprepadt-tugreniga strålar. Fröhusens kanter äro tvåkölade. Fröen nästan askgrå, ellipsoidiska, gropiga.

Växer, såsom ogräs, på odlad mark, särdeles i trädgårdar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. och sedan till långt in på hösten. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien, vestra och södra Siberien, Orienten, Egypten, i Algerien ända till oasernas odlingar; på Canariöarne, Madeira, Bermuderna; inkoml. på Cap

och i norra Amerika. — På Malta samlade förf. blommande exemplar d. 8 Febr.

Spädtöreln är de gamle botanisternas (Fuchsii, Dodonæi) Peplus (πέπλος Diosc.), hvadan dess artnamn. Liksom Vanliga Töreln är den mest känd under benämningen Räfmjölk o. d.

5. Lilltöreln
(Euphorbia exigua L.)

är ettårig, vanligen endast 3—6 tum hög, smalstjelkig. Bladen äro jemnsmala, helbräddade, stadiga, vanligen nästan trubbiga med kort udd men omvexla både spetsiga och alldeles tvärtrubbiga. Småsvepenas blad äro äggrundt-lansettlika med snedt-hjertlik (enörad) bas. Blomställningen är mest 3- (2—4-)strålig, med upprepadt-tugreniga strålar. Fröhusens kanter äro skarpkölade. Fröen ellipsoidiska, knaggliga.

Växer på åkrar (bland säd) på några ställen i Skåne, på Gotland (ett ställe), i Vestmanland (ett ställe) och vid Enköping. På sistnämnde ställe blir den icke sällan fotshög och mycket grenig. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, Orienten, Algerien; på Canariöarne.

Denna lilla art, en bland de mindre i hela slägtet, fann redan D:r C. F. Palm mellan Höjebro och Knästorp nära Lund enligt Retz. Obs. I, 1779. Troligen har den samma egenskaper som sina större samslägtingar; åtminstone är den lika hvitmjölkig, lika berättigad till den benämning som dessa erhålla i somliga landsorter, der de få heta Mjölkörter. Annars kallas alla Euphorbier i allmänhet, för mjölkens nästan giftiga skärpa, mest Varg- eller Räfmjölke. Huru skarp och frätande denna mjölk är, synes deraf, att den på tunnare hud kan orsaka sårnader liksom af Spansk Fluga och att vårtor kunna borttagas dermed. F. ö. har den purgerande (stundom emetiska) egenskaper och har användts i vattsot.

2. Mercurialis L.

Tvåbyggare. Blommorna i bladveck-ax, 8—12-ståndrade eller 1-spirade; båda slagens kalk 3(—4)-delad. Spirblommorna med 2(—3) knapplösa ståndare. Märken 2(—3), långa, odelade, inåt hårlikt-vårtiga. Fröhuset 2-knöligt.

1. Bengelörten
(Mercurialis perennis L.).

En mångårig, omkring fotshög, enkel och upprät, gleshårig ört; honväxten är mera mörkgrön än hanväxten, men båda bli svartblåa, då

de torkas. Rotstocken kryper. Bladen äro mest samlade upptill, motsatta, tunna, äggrunda eller äggrundt-ovala, naggsågade, tumsbreda; inom deras skaft sitta små stipler. Hanaxen äro glesa och mångblommiga, skärmade; honaxen korta, fåblommiga, långt och smalt skaftade. Blommorna små och gröna; ståndarne gulaktiga. Fröen hvitaktiga, äggrunda.

Växer i skuggrika löfskogar, steniga lundar eller annars bland buskar, på mullrik mark, i södra och medlersta Sverige. — Blommar mest i Maj och är vanligen mogen redan vid medl. Juni. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Holland, Portugal, Greklands öar (och Turkiet); i Caucasien.

Bengelörten uppträder, på lämpliga lokaler, merendels i temligen talrika skaror, särdeles som den krypande rotstocken årligen bildar nya grenar med blad- och blombärande stjelkar. Den har en något äcklig (narkotisk) lukt och skall vara både purgerande och emetisk.

* M. annua L. är anmärkt på några ballastplatser.

LXV. TAMARISCINEÆ.

1. **Myricaria** Desv.

1. Klådriset

(**Myricaria germanica** Desv. — **Tamarix germanica** L.).

En risig, omkring en eller par alnar hög buske med små (till större delen endast $1\frac{1}{2}$ linie långa) och smala, gråaktiga, nästan barrlika, punkterade, vexelvisa men täta blad, hvadan den något liknar ljung eller cypress (kallas också stundom Strandljung eller Vild Cypress). Blommorna äro små, skärmade, och bilda axlika, uppräta klasar, hvilka blomma uppåt och slutligen bli nära spannlånga. Fodret är 5-deladt, kronan 5-bladig, blekt rosenröd. Ståndarne äro 10, men sammanväxta till midten och hvarannan kortare; de uppkomma från en kretsrund, tunn disk i blommans botten. Märkena 3, hopväxta till ett enda lågt-knopplikt. Fröhusen äro trekantigt-pyramidlika, 3-skaliga; de bli slutligen nära $\frac{1}{2}$ tum långa; deras skal bära, längs midten, fröfästena, hvilka lossna nedtill, hvarigenom fröen bättre utträngas. Fröen äro talrika, långt svansade med ett fint, fjunlikt hår.

Växer på Ångermanna- och Indalselfvens sandiga eller grusiga stränder och holmar, men temligen spridd. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. norra Sverige, Norge, medlersta Europa (Alperna, Rhen), Pyre-

neerna, Spanien, Italien (utom öarne), Ungern, Siebenbürgen; södra Ryssland, Caucasien.

Under det denna växt, anmärker WAHLENBERG, i Schweiz är allmän vid de flesta mindre bäckar, håller den sig i Norrland mest vid de största flodernas starkaste och mest rasande forssar. "Det är också just i dessa forssar som denna sydländta växt blir mest skyddad för all frostens åverkan genom vattnets rörelse, hvilken aflägsnar all köld såväl i luften som jorden och under strängaste vintern bildar ishvalf, så skyddande som några drifhusfönster. Vid ännu nogare betraktande finnas forssarna icke blott på detta sätt mot kölden förvarande, utan de mildra också med sitt kringstänkande och på längre afstånd liksom kringdunstande kyliga vatten den öfvermåttan starka sommarhettan, och åstadkomma således i det hela en mera jemn temperatur hela året, hvilken södra regioners bergsväxter aldramest fordra och som konsten hos oss i norden aldraminst kan åstadkomma. — Det kan nu synas vara af alla dessa skäl som Tyska Tamarisken finnes ymnigast vid Sollefteå och ända upp mot Ed uti den stora Ångermannaelfven. Deremot tyckes den finna sig mindre belåten med Indalselfven, som vid Faxön begrafvit densamma i sitt slam, så att den nu återstår blott vid Forss". Det var på Faxön som D:r Lundmark d. ä. upptäckte denna märkliga buske, som svensk, i början på 1780-talet (Wikstr.). LÆSTADIUS anmärkte den vid Ångermanna-elfvens stränder 1824.

LXVI. PORTULACACEÆ.

1. **Montia** L.

Fodret 2(—3)-bladigt, varaktigt. Kronan (3—)5-flikig (till midten), nästan trattlik med 2 flikar större och 3 mindre och mellan de främre (mindre) flikarna delad ända till basen. Ståndare 3 (sällan 5, — om foderbladen äro 3 enligt L.), utgående i kronsvalget motsatta de små flikarna. Stift (2—)3, nedtill hopväxta. Fröhuset 1-rummigt, 3-skaligt. Fröen 2—3, nästan linslika.

1. Monti-örten
(Montia fontana L.).

En liten, mjuk och spenslig, glatt, något vattig ört med smal, hvit- eller rödaktig, upptill vanligen nästan klynnedelad stjelk (eller stjelkar), motsatta, smalt-elliptiska eller -omvändt-äggrunda (nästan spad-

lika), m. e. m. köttiga och glänsande blad, och små hvita, ensamma eller klasknippade blommor, hvilka äro öppna endast då solen skiner. Fröhusen äro knappt större än senapskorn och hänga slutligen på nedåt krökta skaft. Fröen äro svarta.

Växer vid eller i källor (ɔ: Smål. Källelunk) och bäckar och på mossiga kärr- och strandmarker, vanligen i mer eller mindre täta mattor. — Utbr. nästan hela Europa; i Siberien, Norra Amerika (Labrador, Grönland, Oregon, Sitcha), på Island; på Nya Zeeland, Malouinerna o. a. — Bildar två underarter, eller enligt somliga egna arter:

M. rivularis Gm., som är större (3—10 tum) och slankigare, med mörkgröna, mera köttiga blad, glänsande, svagt punkterade frön; varaktigare, växer i bäckar och källdrag (i vattnet) och blommar i Juli, Aug.

M. minor Gm., mindre (½—3 tum), mera upprät, nedtill icke sällan rödaktig, bladen blekgrönare, mindre köttiga, fröen nästan glanslösa, starkt punkterade; är ettårig, växer vid stillastående vatten eller på endast tidtals våt mark, och blommar i Juni, Juli. (I södra Europa, t. ex. på Sicilien, mognar växten redan i Maj.)

Micheli benämnde (1729) denna växt Montia till minne af Jos. Monti, som var professor i botaniken i Bologna. Det är en utmärkt sällskaplig ört, som vanligen uppträder med mycket talrika stånd, i tätt slutna, vackert gröna massor, hvilka, bestänkta med källans rena vatten, icke sällan bibehålla sin klara grönska ännu under snön. Trots dess litenhet (planta inter minimas : L.), hade redan O. Rudbeck d. y. anmärkt och låtit måla Monti-örten under sin lappska resa (1695). Linné såg den första gången i Vesterbotten (Lachesis). Hooker d. y. fann den mycket allmän i de antarktiska länderna och säger att det på södra halfklotet knappt finnes någon mera allmän fanerogam än Monti-örten, som der åtföljer Callitriche verna och varierar utomordentligt till storlek, bladens skapnad, ståndarnes och fröens antal m. m.

LXVII. PARONYCHIEÆ.

1. **Herniaria** L.

Blomkalken 5-delad, örtartad. Ståndare 5 knappade och 5 dermed omvexlande knapplösa (de sednare snarare stränglika kronblad). Frukten innesluten inom blomkalken; fröet upprätt.

1. **Knytlingen**
(Herniaria glabra L.).

En liten, knappt mer än tuårig, utbredt-grenig och till marken alldeles tryckt ört med nästan lansettlika eller elliptiska blad, hinnartade, glänsande hvitaktiga stipler och mycket små, gulgröna, i bladvecken gyttrade blommor med små skärmar emellan. Stjelken slår icke sällan rötter. De nedre bladen äro motsatta, de andra vexelvisa. Blomgyttringarna äro talrika, mest 5—10-blommiga, och bilda icke sällan korta, nästan bladlösa ax.

Växer på torra, isynnerhet sandiga eller grusiga backar och marker i södra och medlersta Sverige till upp i Dalarne och Medelpad. — Blommar nästan hela sommaren; mognar från medl. Juli. — Utbr. nästan hela Europa, Algerien, Caucasien, södra Siberien.

Knytlingen är visserligen både till blommor och blad högst oansenlig, men de små rosetter den bildar — icke sällan på bara sanden eller gruset — sakna icke en viss täckhet. Oaktadt sin obetydlighet var växten fordom icke utan anseende som läkeört; den berömdes såväl i vattsot (emedan den är starkt uretisk), som vid färska sår och bråck. Det var just dess inbillade verksamhet vid bråckskador som förskaffade den namnet Herniaria (Dod. 1583), Herniaria glabra Bauh. (hernia = bråck). Den smakar något syrligt och saltaktigt.

2. **Scleranthus** L.
(Knavel-slägtet).

Blomkalken nästan klocklik (smalt), hårdnande, med 5-deladt bräm och trångt svalg. Ståndarne vanligen 5 knappade och 5 knapplösa, de sednare korta, nästan tandlika (eller stundom alldeles 0). Frukten nötlikt innesluten i den slutligen lossnande kalkens pip; fröet hängande på en lång sträng. — Små örter med starkt ledade stjelkar, motsatta, stipellösa, syllika (eller nästan trådlika) blad, hvilkas hinnaktiga baser äro sammanväxta till en kort slida. Blommorna äro små och bilda tätare och enklare eller glesare och grenigare knippen; de hårdna slutligen och likna då med sina uddar nästan tänder, hvadan dessa växter också erhållit benämningen Tandgräs.

1. **Hvitknaveln**
(Scleranthus perennis L.)

är mångårig, blåaktigt grön, med vanligen talrika, till marken sträckta eller uppkrökta, icke sällan rödaktiga stjelkar, ensidigt vända blad och hvitbrämade blommor; de trubbiga, slutligen slutna foderflikarne äro nemligen bredt och platt hvitaktigt hinnkantade.

Växer på öppna, helst sandiga, backar och marker i södra och medlersta Sverige. — Blommar (och mognar) mest under Juli, Aug. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Skottland, Irland, Portugal, nästan hela Spanien, Sicilien, Sardinien, Grekland.

Hvitknavelns egendomligt blåaktigt gröna tuvor pryda icke illa barare backar och bryta sig väl mot Hällknoppens rödaktiga och Fetknoppens grönare tuvor, eller mot den sednares gula blommor. Ibland ha somliga tuvor endast ståndarblommor. Roten hyser icke så sällan en röd, slutligen purpurröd insekt (Coccus polonicus), som kan begagnas att färga med liksom consjonell, ehuru dess insamling knappt torde löna sig. Enligt Retzius finnes samma insekt också på några andra "sandväxter". Bauhin kallade derföre växten Polygonum cocciferum (1623). Då Linné utgaf sin Flora Suecica, kände han Hvitknaveln endast som skånsk och att börja med blott genom Leche.

2. Grönknaveln
(Scleranthus annuus L.)

är ettårig (eller tuårig), rent eller gulaktigt grön, enkel och mera upprät, eller grenig och mera utsträckt på marken, och har allsidigt riktade blad, vanligen med små bladknippen (korta grenar) i vecket, och alldeles gröna blommor; de spetsiga, m. e. m. öppna kalkflikarna äro smalt och inrulladt (grönt) hinnkantade.

Växer på åkrar, gärden och torra, sandiga backar (allm.), till Jemtland och Vesterbotten. — Blommar i Maj, Juni; mognar i Juli. — Utbr. nästan hela Europa, Island, Algerien, Caucasien.

Den tuåriga Grönknaveln (S. annuus — biennis Fr.) lärer vara utmärktast i södra Sverige och utgöra artens typ. Hos exemplar i Fr. Herb. Norm. (från Upsala) är blomställningen mycket tät.

LXVIII. POLYGONACEÆ.

1. RUMICEÆ.

Kalkbladen olikstora, de inre slutligen uppräta, de yttre mindre och utstående eller nedvikta. Ståndarne motsatta kalkbladen, 6 eller 4. Märkena pensellika.

1. Rumex L.

Blomkalken 6-bladig, grön- eller brunaktig. Ståndarne 6, parvis motsatta de yttre kalkbladen. Märkena 3. Nöten 3-kantig, innesluten

i de 3 inre skallikt utväxta och samstående kalkbladen, hvilkas medelnerv icke sällan nedtill uppsväller till en hård, grynlik knöl. — Mest mångåriga örter; jfr R. maritimus och R. palustris (8). Stjelkar och delvis blad icke sällan rödaktiga. Blommorna i klas- eller vippvisa kransar.

a. Lapathum T. Bladen hela eller hjertlika, blommorna tvåkönade eller också sam- eller nästan mångbyggare. Smaken örtartad. Skräppor.

1. Vattenskräppan

(Rumex Hydrolapathum Huds.)

blir vanligen nära 3 alnar, med tumstjock, inuti rödaktig rot och långa, lansettlika och stadiga blad (rotbladen $\frac{1}{2}$—1 aln); inre kalkbladen slutligen smalt triangellika med rundad bas, helbräddade, ofta 3 linier långa, alla med mycket stor knöl; nöten $1\frac{1}{2}$ linie lång, "med bredt äggrunda sidor".

Växer på sötvattensstränder, vanligen något ute i vattnet bland andra större växter (icke sällan Typhæ), i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. Rodnar mot hösten. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Portugal, nästan hela Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet.

Redan de gamle botanisterna använde för denna ståtliga art benämningen Hydrolapathum eller Lapathum aquaticum (folio cubitali Bauh. 1623), emedan den, mer än någon annan Rumex, är en vattenväxt. Under Bauhins sist anförda namn är den upptagen i Bromelii Chloris Gothica (1694). Såsom Fries visat, är den också Linnés (Resornas), liksom många hans samtidas, egentligaste Rumex aquaticus, och mest känd under benämningen Vattenskräppa (Skån. Dynaskräppa, d. v. s. växande på dybotten). Den var Muntings Britannica (Herba), och roten hade en tid stort anseende vid rötartade sårnader o. d., mot hvilka den, använd såsom dekokt både in- och utvärtes, ansågs för osviklig. Pulveriserad berömmes den såsom tandmedel.

2. Storskräppan

(Rumex maximus Schreb.)

blir omkring 3 alnar hög, med fotslånga, smalt-hjertlikt-äggrunda rotblad; de inre kalkbladen slutligen smalt triangellika med något hjertlik bas, nedtill småtandade; växten f. ö. temligen lik Vattenskräppan (förestående art).

Växer vid stränder, kanaler o. d., på lösare mark, helst bland buskar o. a. större växter, i södra och medlersta Sverige, men temligen spridd. — Blommar i Juli, Aug. Rodnar mot hösten. — Utbr. norra och medlersta Europa, Caucasien.

Storskräppan är bland våra största örter och förtjenar kanske mer än Vattenskräppan att utmärkas såsom den största af Rumex-arterna (maximus); de breda bladen göra den nästan ansenligare än förestående art. FRIES utredde lyckligt båda arterna i sina Novitier; denna hade han anmärkt isynnerhet vid Stockholm på Djurgårds-stränderna ("in ripis pinguibus inter Alopecurum nigricantem"). Och redan i första upplagan af sin Handbok (1820) upptog HARTMAN Storskräppan, ehuru såsom R. acutus (han fann den vid dåv. Fatburssjön å Södermalm). — Också båda dessa arter (Vatten- och Storskräppan) lära kallas Hästskräppor (Whlnb.). — Storskräppans rot är utvändigt brun, inuti ljusgul, luktlös, lindrigt besk. Den har, såsom dekokt, använts isynnerhet mot utslag o. d., utvärtes också mot skabb. Bladen lära innehålla någon syra.

3. **Hästskräppan**

(Rumex Hippolapathum Fr.)

blir vanligen omkring 2 alnar hög och har omkring $\frac{1}{2}$ tum tjock, inuti gulaktig rot och något gulaktigt gröna men slutligen rödaktiga blad, de vid roten nästan triangellika, stora (icke sällan öfver handsbreda); inre kalkbladen slutligen hinnaktiga och nätådriga, helbräddade, triangellikt-äggrunda, breda ($2\frac{1}{2}$ linier), alltid bara; nöten långsträckt och smalnande mot båda ändarne, stor.

Växer på stränder, isynnerhet i medlersta Sverige (i Skåne endast på ett ställe vid Köpingeån). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. norra, medlersta och östra Europa, Caucasien, Siberien, arktiska Amerika; upptages ock för Catalonien och Syrien.

Hästskräppans rot är utvändigt svartbrun, inuti höggul, har besk och bitter smak, och är så adstringerande (sammandragande) att dekokt derpå svartnar med vitriollösning. Den kan torkas och dekokt derpå, såsom ett husmedel, användas (både in- och utvärtes) mot rötsår, skörbjuggartade svullnader o. d., hvaruti den berömmes. Torkad, lemnar den också ett tandpulver, som stärker tandköttet och renar tänder och mun. Man kan också lägga den i bitar skurna roten på rödt vin för att dermed gnida blödande eller slappt tandkött. — Växtens artnamn grundar sig derpå att den hos de gamle botanisterna, ända från DIOSCORIDES, upptages, beskrifves och tecknas under benämningen Hippolapathum (ἵππος = häst).

4. Gårdsskräppan
(Rumex domesticus Htn)

blir 1 till 2 alnar hög och har vågiga, temligen långt- och bredt lansettlika eller spetsadt-lansettlikt-aflånga blad (de nedre icke sällan något hjertlika) och bara, helbräddade, slutligen hinnaktiga och nätådriga, rundadt-hjertlika (njurlika), breda (nära 3 linier) inre kalkblad; nöten långsträckt och smalnande mot båda ändarne, stor.

Växer vid gårdar, gator och vägar, på odlad mark och på stränder. — Blommar i Juli, Aug. Omvexlar med bredare, mera hjertlika blad. — Utbr. England, Skottland, Skandinavien, norra och medlersta Ryssland, Jura-bergen (också på Maladetta i Pyreneerna enligt Zett.); Caucasien, norra Asien, N. Amerika; Chili.

Hartman uppställde och bestämde denna utmärkta art i sin Handboks första upplaga (1820). Att en i hela Sverige så som denna temligen allmän växt, då icke kunde vara alldeles obekant för botanisterna är tydligt, men den förblandades än med Krusskräppan än med Hästskräppan. Linné kände den ända sedan barndomen (den är allmän vid Stenbrohult), men sammanslog den snart med andra arter under sin R. aquaticus. Ännu i Novitierna anser Fries Hästskräppan och Gårdsskräppan tillhöra samma art (R. Hippolapathum), men i sin Flora Scanica och Mantissa III antager han Hartmans bestämning, tilläggande en lägre och rödaktig strandvarietet samt en högre och grön vattenvarietet (R. aquaticus Retz. o. a.). — Denna arts egenskaper äro, åtminstone på torrare mark, troligen desamma som den nästas (Krusskräppans). Liksom flera andra Rumex-arters frön, tjena också dennas till föda åt en del foglar under vintern. För sin storlek äro de (liksom äfven Hästskräppans) bland de till nödbröd tjenligaste i slägtet.

* Rumex Patientia L., som odlas såsom köksväxt, liknar Gårdsskräppan men har bredare, äggrundt-lansettlika blad och tunnare kalkblad. — Skåne, "sällsynt i fuktiga åkergropar vid Hurfva" (Aresch.).

5. Krusskräppan
(Rumex crispus L.).

blir omkring alnshög eller högre och har rödaktig rot, vanligen omkring tumsbreda, vågiga och krusiga, långt-lansettlika blad (men rotbladens bas icke sällan tvär eller sned); de inre kalkbladen något hjertlikt äggrunda, helbräddade eller nedtill småtandade, slutligen hinnaktiga, nätådriga, rundadt-hjertlika, vanligen blott ett (mera sällan alla) knölbärande, endast nära $1\frac{1}{2}$ linie breda och obetydligt längre, men med stor knöl; nöten kort och tjock.

Växer på odlade ställen, vid vägar, byar och gårdar, såsom ogräs på åkrar, helst på fuktigare mark, i södra och medlersta Sverige. — Blommar mest i Juli, Aug. — Utbr. nästan hela Europa, Syrien, Algerien, Caucasien, Siberien; norra Amerika (Canada o. a.); Chili, Montevideo, Falklandsöarne; N. Zeeland, Java, China, Japan.

Hästen lärer, hellre än kon, äta Krusskräppans blad. Späda kunna desamma nyttjas bland grönkål, hvartill de på Island lära användas. Med växtens rot kokadt dricka berömmes mot skabb. Roten ätes, isynnerhet kokad, (också bladen) begärligt af svinet (och kon), så att den icke sällan kallas Svinrot, och hela växten vanligen Svinsyra, Svinskräppa, hvilket väl också gäller om förestående art (Gårdsskräppan). De gamle botanisterna kände och åtskiljde bra båda arterna, liksom deras kännedom om en del Rumex-arter i allmänhet var bättre än Linnés och botanisternas strax efter honom. Denna art är enligt Fr. Nov. Lapathum acutum Fuchs. (1543) och L. acutum crispum Tab. (1688).

* Rumex propinquus J. E. Aresch. är troligen hybrid mellan R. crispus och R. domesticus (eller conspersus?). Ett exemplar i Riksmuseum, från F. Areschoug, liknar mycket R. domesticus och har stora, obetydligt tandade, rundadt-hjertlika inre kalkblad, ett med stor knöl (de andra med liten). Göteborg, Skåne (sälls.).

* Rumex conspersus Htn, vanligen nära 2 alnar hög, med vågbräddade, något hjertlikt äggrunda eller -äggrundt-aflånga blad och kort- och bredt-hjertlika, kortspetsade, slutligen vågbräddade och småtandade, hinnaktiga och nätådriga inre kalkblad (ett enda knölbärande); nöten temligen långsträckt och smalnande mot båda ändarne (Aresch.). — Växer spridd i södra och medlersta Sverige, vid vägar, i åkerkanter o. a., mest der R. crispus och R. obtusifolius växa blandade, mera sällan bland den sednare och R. domesticus, närmande sig mera än den ena, än den andra. R. gentilis Lönnr. autentiska exemplar i Riksmusei Herbarium synas tillhöra en sådan grönare R. conspersus. — Blommar i Juli, Aug.

* Rumex platyphyllus F. Aresch. växer vid Stockholm och Upsala.

6. **Tomtskräppan**
(Rumex obtusifolius L.)

blir vanligen 3—4 fot hög (stundom högre) och mycket grenig, med stora, merendels öfver handsbreda, blad (isynnerhet rotbladen). Roten, stjelken och bladens medelnerv äro vanligen mörka (blåbruna). Bladen äro äggrundt-hjertlika, tunna och mjuka; de inre kalkbladen slutligen nervigt-gropiga, liniebreda, triangellikt-aflånga (basen tvär), hvasst tandade, plana, alla knölbärande, deras knölar merendels gulaktiga och en större än de andra. Nöten långt spetsad, bredast vid basen (Aresch.).

Växer vid vägar, byar, gårdar och byggnader, på eller nära odlade ställen, helst på något fuktig och skuggig mark, i södra och medlersta Sverige. — Blommar nästan hela sommaren. — Har en säll-

syntare underart med bredare och mera tandade inre kalkblad (ↄ: Rumex divaricatus Fr.). — Utbr. nästan hela Europa (undant. det allra nordligaste och Italiens och Greklands öar); i Caucasien, Siberien, på Canariöarne; i N. Amerika och Brasilien (inkoml.).

I sin Flora Suecica förstår Linné under namnet R. acutus egentligen denna (i Skåne-Resan underarten R. divaricatus), hvars rot ännu, såsom Radix Lapathi acuti, upptages i vår farmakopé (namnet acutus har mindre afseende på bladen än på de äldre spetsiga topparna). Sednare insåg han att växten till största delen utgjorde de gamle botanisternas Lapathum (vulgare) folio obtuso, och sålunda uppträdde i Species och bihanget till Fauna Suecica ed. 2 (Fl. Suec. Nov.) hans R. obtusifolius. Dennes i sistnämnda verk upptagna växtställe är det Gr. Tessin då tillhöriga Åkerö i Södermanland, hvarest, enligt Fries, ännu blott den vanligaste formen (R. silvestris Wallr.) växer. — Tomtskräppan, hvilken i södra Sverige också lärer kallas Hästskräppa, har varit berömd såsom användbar vid läderberedning och dess rot till gulfärgning. Kokad ätes den sednare af både kon och svinet.

* Rumex acutus L. (R. cristatus Wallr.), med slutligen hjertlikt-triangellika, kort och tätt tandade, vågbräddade inre kalkblad, växer i Skåne (ej sällsynt på odlade ställen, åkrar, vid vägar o. s. v. tillsammans med förestående art och Krussyran, och troligen hybrid mellan denna: Areschougs Skånes Flora). Fries anmärkte 1827 arten i östra Skåne och Blekinge. För dess närmare historia hänvisa vi till hans Novitier, der densamma klart utredes, varande denna mästerliga historik i vårt tycke bland de intressantaste bladen i kapitlet om Rumex.

7. Skogsskräppan
(Rumex Nemolapathum Ehrh.)

blir vanligen nära 2 alnar hög och har spenslig stjelk och tunna, omkring 2 tum breda blad, de nedre hjertlikt-lansettlika. De inre kalkbladen äro slutligen aflånga (kort-jemnbreda), helbräddade, knappt $\frac{1}{2}$ linie breda, ett enda knölbärande, med stor, nästan klotrund knöl.

Växer i fuktiga skogar, helst bok-, i Skåne (temligen allm.) och på några ställen i Småland samt på Öland. — På mycket bördig mark, såsom i bättre trädgårdar, bli bladen icke sällan rödådriga (ↄ: R. sanguineus L.). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Danmark, Götarike, Brittanien, norra Spanien, Europas medlersta och östra delar; i Caucasien, Orienten, på Cap; i Canada, Förenta Staterna, Chili.

Säkerligen hade Linné i Skåne iakttagit den der temligen allmänna Skogsskräppan, ehuru han icke skiljde den från sin R. acutus, under hvilket namn han t. o. m. mest förstod denna art emedan han såsom grundsynonym för R. acutus alltid upptager Raji Lapathum acutum, som är denna (Skogsskräppan). Retzius urskiljde och upptog

den först som svensk. Wahlenberg, som i "den märkvärdiga Pålköpsskogen vid Helsingborg "erhöll originalet till teckningen i Svensk Botanik, anmärker om Skogsskräppan att den är särdeles gles och spenslig, en skuggväxt, som dessutom till skydd, på det mest utåtvända kalkbladet erhållit en knöl, nästan lika bred som bladet, ehuru dess frön äro ganska små och smala, under det den nordligaste arten (R. domesticus), som har så stora frön att de tjena menniskor till föda, saknar alla dylika skyddsknölar på sina stora kalkblad. Han anser detta stå i sammanhang med den större "must", som i de nordliga trakterna aldrig kan saknas under den korta sommaren och hvilken ger de nordliga arterna en större "inre halt". Deremot saknar denna all egentlig användbarhet.

* Rumex glomeratus Schreb., som har de nedre bladen nästan äggrundt-lansettlika och de inre kalkbladen alla knölbärande, växer sälls. i Skåne, på fuktiga ställen; annorstädes knappt vild. — Blommar i Juli, Aug. — Fries anmärkte först arten som svensk (Novit. ed. 2).

8. Hafsskräppan
(Rumex maritimus L.)

blir merendels endast fotshög och har gul, i midten purpurröd rot, nästan upprät eller m. e. m. nedtryckt och grenig stjelk eller stjelkar, smala, jemnbreda, vanligen mycket vågiga blad, tätt närmade blomkransar, långt borsttandade, slutligen gula, äggrundt-lansettlika inre kalkblad, alla knölbärande, och gula nötter; vanligen äro kalkborsten endast två på hvar sida.

Växer på och vid stränder (både salt- och sötvattens-), i södra och medlersta Sverige, särdeles på Skånes och Blekinges sandiga kuster och vid de stora sjöarne i medlersta Sverige, men också alldeles ini landet såsom i Skåne och Östergötland. — Blommar bäst i Juli, Aug., men också längre. Yngre är växten ljusgrön, men blir då den mognar alldeles gul (ɔ: R. aureus With.). — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, nästan hela Italien, Grekland, Turkiet; i Caucasien, vestra och södra Siberien.

Hafsskräppan är utmärkt såväl för sina långa och få kalkborst, som sina smala och vågiga blad och sin slutligen nästan guldgula drägt. Bladen likna något Färg-Resedans (R. Luteolæ) och växten tyckes verkligen hysa något färgämne liknande dennas. Blomkransarne bli, isynnerhet de öfre, slutligen så täta och invecklade i hvarandra att de icke kunna redas; der de då ligga sammangyttrade i strandens tångbäddar kan man tycka sig se "någon hastig likhet med en mängd långbenta hafsinsekter".

Genom Leche (1744) blef arten först känd som svensk (skånsk) och ännu i andra upplagan af Linnés Flora Suec. upptages den endast som skånsk.

* Rumex palustris Sm., som har slutligen aflånga, på hvar sida tretandade inre kalkblad med kortare, syllika tänder, växer nästan endast i Skåne (på dyiga stränder, i torfmossar, gropar o. d.). — Blommar under hög- och sensommaren.

* Rumex Steinii Beck. växer enligt Areschougs Flora vid L. Hammar i Skåne (sälls.)

Fries indelar den stora gruppen Lapathum (alla ofvan skildrade Rumex-arter) i två undergrupper: Nemolapatha, med glesare blomkransar, smalare och spetsade valvler (arterna 6—8), och Hydrolapatha, med tätare blomkransar, bredare och icke spetsade valvler (arterna 1—6). De sednare tillhöra mera landets inre, bergiga delar och tilltaga mot norden, under det Nemolapatha mera tillhöra de sydligare kusttrakterna och aftaga mot norden. De gamle botanisterna hade i allmänhet flitigt undersökt och tagit reda på Lapatha-gruppen; vida mindre var kännedomen om densamma under och strax efter Linné. I första upplagan af Flora Suecica inbegriper han under R. acutus alla Nemolapatha och under R. aquaticus alla Hydrolapatha. Den förra upplöste han sedan i sina behöriga arter, men den sednare förblef hos honom kollektiv utom att han åtskiljde R. crispus. Hans R. aquaticus inbegriper således, eller åtminstone inbegrep på olika tider, 5 väl åtskiljda arter, nemligen R. Hydrolapathum, Hippolapathum, maximus, conspersus och domesticus, hvilka alla äro mer eller mindre allmänna vid Upsala och i hela medlersta Sverige, — ett tydligt bevis på huru märkvärdigt ringa uppmärksamhet han egnade åt dessa växter. På detta sätt förblef det sedan länge tills man trodde sig böra söka Linnés R. acutus i den nuvarande R. maximus, hvilken således först utbröts ur Linnés R. aquaticus; i Svensk Botanik (1804) upptages R. maximus som R. acutus. Retzius urskiljde R. Hydrolapathum och Hartman bestämde R. domesticus och R. conspersus. Hvad sålunda återstår blir R. Hippolapathum Fr. i inskränktare mening eller R. aquaticus Htn, hvilken ock, enligt C. Hartman, är den växt som bär detta namn i Linnés herbarium. Bland Nemolapatha kände Linné troligen endast R. obtusifolius och maritimus som svenska (jfr R. Nemolapathum), ty R. acutus (nemligen hvad han sednare kallade så) "blef väl urskiljd i Upsala trädgård" (Fr.). För en närmare, mera kritisk, kännedom om gruppen Lapatha i sin helhet, bli Fries' monografi i Novitierna och tilläggen till densamma i Mantissa III alltid högst vigtiga källor. Nyligen har också F. W. C. Areschoug bearbetat Rumices i Vet. Ak. Förh., der de flera i sednare

tider iakttagna och uppställda mellanarterna (hybriderna) betraktas i sammanhang med de sedan gammalt bekanta arterna.

b. Acetosa T. Bladen pil- eller spjutlika; de inre kalkbladen helbräddade, icke knölbärande; roten mångårig. — Tvåbyggare, med syrlig smak (ɔ: Syror).

9. Ångssyran
(Rumex Acetosa L.)

är icke sällan alnshög, men spenslig, något rödaktig, med vanligen pil-likt-äggrundt-lansettlika blad och slutligen rundade, hinnartadt-tunna inre kalkblad.

Växer på torra väg- och åkerkanter, ängar och annan gräsmark, allmän. — Blommar i (Maj,) Juni, Juli. — Får i fjelltrakterna äggrundt-pillika blad (ɔ: Rumex arifolius Frist. R. Fr.). — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien, på Kamtschatka; i det nordligare Amerika, på Island; (i Chili och på Cap).

Denna art är en bland de allmännare växterna på torra ängar och ängsbackar, der den gerna blandar sig bland andra örter och gräs, resande sina rödaktiga toppar mellan Prestkragar och Darrgräs eller öfver Blåklockor och Slåsskämpar. Oaktadt sina sura blad, eller snarare just för dem, betas den begärligt af både boskap och häst, hvilka finna sig väl deraf. Växten bör derföre vårdas eller sås på betesmarker. Bladens syrliga smak beror på ett salt, som liknar cremor-tartari men är surare och lättlöstare i vatten, och hvilket gör bladen läskande, kylande, antiseptiska (motverkande röta), och derigenom verksamma mot skörbjugg. Man använder helst den utpressade saften, ensam eller med vassla och Skedört. Krossade bladen kunna med nytta läggas på rötsår eller, lagde på vin, begagnas att gnida tandköttet med vid skörbjugg. Slutligen äro också bladen användbara i köket, stufvade, ensamma eller med spenat o. d. eller till soppor. Till mat begagnar man likväl helst den under benämningen Spansk Syra odlade växten, som är större och mjukare. Men vid torka mista bladen nästan alldeles sin syra. Det är också med bladen till den större fjellvarieteten, som är vanlig i Lappland ("Acetosa major væxer ther och i een ganska staor ymnogheet" omtalar redan Samuel Rheen, pastor i Pite-Lappmark, i Schefferi Lapponia), och hvilken der kallas Juemo eller Joemo, som Lapparne tillreda sin Juemomelke eller sura rehnmjölk. Linné beskrifver tillredningssättet i sin Flora Lapponica: bladen kokas under 6 eller 7 timmar till sirups konsistens under det mera blad lägges i, och sedan massan kallnat blandas den med mjölk. Han tillägger att denna mjölk har en behagligt syrlig smak och ätes med välbehag af alla, gamla och unga.

Sådan mjölk kan förvaras länge, bibehållande samma smak. Vid dess beredning tillägga Lapparne vanligen några Archangelica-flockar, säger LINNÉ, under det han anmärker att utom de ätliga bären nämnde Umbellat och denna Syra äro de enda vegetabilier, som ingå i Lapparnas mat. — Roten färgar gult (och rödt). Både den och fröen kunna nyttjas till nödbröd. De sednare lära vara stoppande och i Bohuslän brukas mot rödsot.

Ängssyran heter hos de gamle botanisterna Acetosa etc., såsom Acetosa pratensis Bauhins Pinax (1623), hvadan artnamnet.

* Rumex thyrsoides Dsf, som liknar Ängssyran, men har något smalare blad med spjutlik bas, är anmärkt på Kinnekulle (LINDGREN), på ett par ställen i Småland och sälls. på Gotland.

10. Bergssyran
(Rumex Acetosella L.)

är vanligen endast några tum (knappt fotshög), nästan alldeles rödaktig, och har smal, krypande rot, ganska spenslig, bugtkrokig stjelk, spjutlika blad och äggrunda, små inre kalkblad, hvilka äro slutna, alldeles tilltryckta nöten och nästan icke alls tillväxa.

Växer på berg, backar, magra åkrar och gärden eller andra torra ställen, allmän. — Blommar i Juni, Juli. — Stundom utbildas icke den ena bladbasfliken och stundom saknas båda flikarna. — Utbr. hela Europa och nästan hela Asien; Algerien, Canariöarne, Cap, N. Holland; Chili, nordligare Amerika.

Bergssyran är ganska sällskaplig och växer icke sällan så rikligt att hela ställen bli rödaktiga deraf. Den bosätter sig gerna bland de mossor (Dicrana, Orthotricha o. d.), som till en stor del bilda det tunna mullagret på berg och hällar. Dess blad äro lika sura som Ängssyrans (ɔ: Syrbila, Kråksyra, Göksyra) och växtens egenskaper i allmänhet likna dennas, men den begagnas icke i anseende till sin litenhet. För denna och emedan den icke sällan växer "in arvis", upptages Bergssyran hos de gamle botanisterna vanligen såsom Acetosa arvensis, minima etc., eller, såsom i Frankenii Speculum (1638), under benämningen Acetosella (ɔ: den lilla Syran). I Bauhins Pinax (1623) o. a. upptages växten såsom tre arter eller åtminstone under tre olika benämningar, efter bladens olika utseende, hvilket redan LINNÉ i Flora Lapponica, der han sammanslår dem, anmärker bero på växtstället, så att då detta är mycket torrt, bladbasflikarna icke utvecklas.

2. Oxyria Hill.

Blomkalken 4-bladig, örtartad. Ståndarne 6, parvis motsatta de yttre kalkbladen och enstaka mot de inre. Märkena 2, pensellika. Nöten

nästan linslik, tunnt och bredt vingkantad, bar; de båda inre kalkbladen tryckta till nöten men mindre än denna (icke tillväxande).

1. Fjellsyran

(Oxyria digyna Campd. — **Rumex digynus** L.).

En mångårig, mest 5—10 tum hög, stundom högre, vanligen flerstjelkig ört med nästan alla bladen vid roten och blommorna i klasvisa kretsar, tvåkönade, röda eller rödbruna. Blomklasarna bilda en vipplik ställning. Bladen äro något fyrkantigt njurlika, bugtbräddade, $\frac{1}{2}$—1 tum breda (de största ändå bredare) och något kortare, handnerviga; nerverna slingriga och liksom bladets kanter under vanligen m. e. m. brunaktiga; bladskaften äro långa och jemte stjelkens nedre del vanligen röd- eller brunaktiga. Fruktens båda vingar (kanter) äro hinnaktiga och vackert stråligt-strimmiga.

Växer på fuktiga fjellsidor och vid fjellbäckar, allmän och ymnig. — Blommar i Juli. — Utbr. nordliga Skandinavien, arktiska Ryssland, Spetsbergen, Island, Skottland, norra England och Wales; Corsica, Pyreneerna, Alperna, Karpaterna, Caucasus, Taurus; Siberien, Kamtschatka, nordligaste Amerika.

Fjellsyran utmärker sig genom sin behagliga och helsosamma syrlighet, hvaruti den öfverträffar den vanliga Ängssyran, på samma gång den kan användas i likhet med denna. Den är isynnerhet väl bekant för resande i de arktiska trakterna. Sålunda blef den, för sina både helsosamma och matnyttiga egenskaper, mycket använd under den engelska expeditionen till Melville-ön, "der den mest gagnade under förra delen af sommaren, men sedan började dels tryta dels försämras". Också under de svenska expeditionerna till Spetsbergen begagnades ibland Fjellsyra, lagad såsom ett slags spenat. På nämnde öar är den nemligen ymnig på sina ställen och anmärktes redan af Martens, som kallade den Acetosa rubra (1675). Bland O. Rudbecks målade lappska växter är också Fjellsyran; men Linné undersökte först närmare dess blomma (Fl. Lapp.). Genom att närmare granska frukten, fann Wahlenberg att växten icke kunde bibehållas i Rumex-slägtet, utan tillhörde slägtet Rheum (Fl. Lapp. och Sv. Bot.). Men som den i mycket är olika äfven detta, upptages den numera allmänt såsom eget slägte.

2. POLYGONEÆ.

Blomkalken 3—5-delad, med nästan likstora, uppräta flikar. Ståndarne 3—8, alla eller några omvexlande med kalkflikarna. Märkena knopplika. — Blommorna tvåkönade.

3. Polygonum L.
(Slidknä).

Blomkalken röd- eller hvitaktig, (4—)5-delad. Ståndarne vanligen 8 eller 6, nemligen 5 omvexlande med kalkflikarna och de (den) andra motsatta dem (de sednare saknas stundom); mellan ståndarne äro icke sällan körtlar på kalkens bottenring. Märkena 3 eller 2. Nöten 3- eller 2-kantig, m. e. m. omsluten med blomkalken.

a. Helxine L. Ståndarne 8, utan körtlar vid basen. Stift 1, kort, med 3 märken. Fröhvitan hornartad. Blomkalken slutligen utväxande. — Slingrande, ett- (eller två-)åriga örter med nästan hjertlika blad; blomklasar i bladvecken (Bindor).

1. Buskbindan
(**Polygonum dumetorum** L.)

är "nästan tuårig", slingrar och utbreder sig icke sällan till öfver 3 alnar; särdeles yppig blir den på bördigare buskmark. Stjelkarne äro nästan trinda, bladen hjertlikt-triangellika. Blomkalken blir slutligen (genom de 3 inre kalkbladens bredt-kantade rygg) hvitaktigt-hinnartadt-3-vingad, så att blommorna kunna mot hösten bli nära 3 linier breda.

Växer på skogsbackar och svedjor, helst vid klippor och bland buskar, i södra och medlersta Sverige (kanske vackrast kring Mälaren, Hjelmaren och Vettern). — Blommar, åtminstone i medlersta Sverige, bäst i Aug. — Utbr. norra, medlersta och östra Europa, England, norra Spanien, Frankrike, Italien; Caucasien, Siberien, Afghanistan.

De kallare länderna sakna många kläng- och slingerväxter, som göra de tropiska skogarne på sina ställen nästan ogenomträngliga. Hos oss är det endast några arter, som, åtminstone genom sin snabba växt och sina slingrande stjelkar, påminna om tropikernas lianer. En sådan är Buskbindan, hvilken med sina långa stjelkar gerna tränger in bland buskar och snår och slingrar kring mötande stammar eller grenar, så att den icke sällan bär sina blad högt uppe bland buskarnas, hvadan benämningen Busk- eller Löfbinda tillkommer denna art med större skäl än nästa. Dess blommor äro öppna endast några timmar på f. m. — "Fröen" likna Bokhvetets men äro mindre.

Buskbindan anmärktes först, som svensk, i Halland af OSBECK, som upptog den i sitt Utkast till Flora Hallandica (1788).

2. Åkerbindan
(**Polygonum Convolvulus** L.)

blir vanligen omkring alnslång och har kantig stjelk, hjertlikt-pillika

blad (de nedersta icke sällan alldeles hjertlika) och hvitgrön, trubbkölad (alltid ovingad) blomkalk med stor nöt.

Växer på odlad mark (åkrar, trädgårdar o. s. v.), allmän. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. hela Europa; Algerien, Canariöarne; Caucasien, Siberien, China, Ostindien, Japan; N. Amerika. — I södra Europa, såsom på Sicilien, blommar Åkerbindan redan i Maj.

Såsom ett allmänt åkerogräs, sprider denna art sina frön bland säden och uppväxer helst med den och under dess skydd. Vanligen stadna sedan de unga plantorna i växten för någon tid; de mest utvecklade slingra sig kring sädesstråen för att komma upp i dagern. Men merendels hinna blommorna knappt visa sig, förr än säden skäres och Åkerbindan med. Dock, dess stympade stjelkar utslå grenar och de stånd, som förut tynade bland säden, kunna nu växa bättre och utbilda sig samt äfven mogna sina frön; icke sällan rodna bladen härunder eller bli brunaktiga.

Åkerbindans "frön" likna Bokhvetets både till utseende och smak och äro användbara till mat, ehuru de för den besvärliga insamlingen mest lemnas åt foglarne. De gamle botanisterna upptogo växten, för dess slingrande natur, mest under benämningen Convolvulum (nigrum Dod. 1583) eller Convolvulus (minor etc. Bauh. 1623), hvadan artnamnet.

b. Persicaria T. Ståndarne vanligen (5 eller) 6. Stiften 2 eller 3, m. e. m. sammanväxta. Fröhvitan hornartad. — Mest ettåriga örter med trådig rot, vanligen grenig stjelk och blommorna i ax.

3. Rödknäan

(Polygonum lapathifolium L.)

har äggrundt-lansettlika, icke sällan mörkbrunt tecknade blad, nästan glatta stipelslidor, täta, körtelknottriga blomax, dunkelt rödaktiga eller blekgrönt-hvitgula, vanligen 6-ståndrade blommor och rundade nötter.

Växer såsom ogräs på odlade ställen, vid vägar o. s. v., helst på fuktig mark, allm.; på stränder o. d. — Blommar i (Juli,) Aug. till inpå hösten. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien; Orienten, Ostindien, Cap, N. Holland; N. Amerika, Peru, Chili. — Varierar till storlek (5—20 tum) o. s. v. Stjelken är icke sällan rödaktig.

Rödknäan är en mycket sällskaplig växt, som icke sällan uppträder så talrikt och växer så yppigt, att den med sina röda, greniga stjelkar bildar liksom små skogar, hvilka ibland kunna bli besvärliga nog att genomtränga. Den utbildas hastigt, men blomningen räcker länge, eme-

dan både blommorna utslå smånigom och nya ax utvecklas ur bladvecken under det de gamla blommornas kalkar bibehålla sig och endast bli mörkare; sålunda blir växten, så länge som årstiden tillåter, ständigt blomklädd. — Med örtståndet kan man färga ylle gult. Fröen, hvilka liksom hos de andra arterna äro stärkelserika och närande, utgöra en begärlig spis för höns och gäss. — Emedan bladen hos denna och nästa art ha någon likhet med somliga Pilars, erhålla båda stundom benämningen Pilörter.

* Polygonum pallidum With., med lansettlika eller smalare, under gråaktiga och vanligen hvitludna blad och hårkantade stipelslidor, växer i södra och medlersta Sverige på åkrar och andra odlade ställen.

4. **Blekknäan**

(Polygonum Persicaria L.)

har lansettlika blad, håriga och långt-hårkantade stipelslidor, täta och körtellösa blomax, rosenröda eller hvita, vanligen 6-ståndrade blommor och både 2- och 3-kantiga nötter (ɔ: P. biforme Whlnb.).

Växer på fuktiga ställen såsom stränder, åkrar (ogräs), i diken, vid vägar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Juli,) Aug. till medl. Sept. eller längre. — Varierar också mycket till storlek m. m., men är i allmänhet ljusgrönare, mera rak och spenslig än föreg. Hos båda bli, på våtare mark, stjelklederna icke sällan starkt uppsvällda. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Siberien, Ostindien; Algerien, Canariöarne, Madeira; Island, N. Amerika, Chili.

Också denna art uppträder vanligen i större massor och är, liksom Rödknäan, bland de växter, som snarast visa sig på nyss uppgräfd eller nybrukad mark om den är fuktig, och blommar, liksom den nyssnämnde, till långt in på hösten. Den har också samma egenskaper. En del gamle botanister benämnde denna och de mest närslägtade arterna Persicaria (mitis etc.), troligen emedan de tyckte bladen likna Persikoträdets; P. mitis i motsats till P. urens (Hydropiper). I Flora Suec. åtskilde Linné icke, såsom arter, denna och förestående (Rödknäan), ehuru han tydligen uppgjort diagnosen till nämnde Floras P. Persicaria endast efter denna art.

5. **Mildknäan**

(Polygonum mite Schrank.)

har smalt-lansettlika eller nästan jemnbreda blad, hårkantade stipelslidor, något glesa (och slaka ɔ: P. laxiflorum Whe), körtellösa blomax, vanligen 6-ståndrade, röda eller hvita blommor; stiften äro nästan alldeles sammanväxta, nötterna 3-kantiga.

Växer på sank eller fuktig mark, helst vid stränder men också på åkrar, i gropar o. d., i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Juli) Aug. (Sept.). — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien, Ostindien och China, på Java och N. Holland; i Chili. — Mildknäan omvexlar likaledes till storlek, men är i allmänhet mindre än föregående art och spensligare, med tunnare blad och smalare blomax. Detta gäller allra mest om dess underart Polygonum minus Huds.

Liksom nästan alla Polygona är också Mildknäan vanligen sällskaplig. Till egenskaper liknar den de båda förestående arterna, med hvilka den hos oss länge var förblandad, (kanske också med nästa art, hvilken den ibland temligen liknar). Dessa tre arter komma hvarandra i sjelfva verket mycket nära och variera högeligen (kanske ock hybridisera). I sina bäst utvecklade, mera typiska former äro de likväl icke svåra att åtskilja. Fries har i sin Mantissa II kritiskt och monografiskt bearbetat hela denna artgrupp och sökt utreda dessa växters historia och nog invecklade synonymi.

6. Bitterknäan

(Polygonum Hydropiper L.)

har lansettlika, vågiga blad, borstkantade stipelslidor, glesa, smala och slaka, körtelknottriga blomax, samt gul- eller rödaktiga, vanligen 6-ståndrade blommor med icke sällan 4-delad kalk.

Växer på våta eller tidtals öfversvämmade ställen, såsom vid vägar, i diken, allmän. — Blommar bäst i Aug., Sept. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Siberien, N. Amerika (Canada o. a.); i Algerien, på Madeira, Island.

Bitterknäan omvexlar till storleken, men är utmärkt bl. a. genom de vågiga bladen och den brännande-skarpa smaken (ɔ: Vattenpeppar, Bitterblad). Den uppträder merendels talrikt och sällskapar gerna med Brunskäror, Svalting o. a., som tycka om väta. Sednare på hösten blir hela växten brunröd.

För sin skarpa, på tungan brännande smak får Bitterknäan stå orörd af kreaturen; också håller den längre än flertalet växter ut med sin blomning. Den är så skarp, att den, krossad och lagd på huden, kan uppdraga blåsor och stundom begagnas i stället för Ältgräs. Också Bitterknäan färgar ylle gult då det kokas med färska örten och alun. Dess med vatten utspädda saft lärer borttaga solbränna och fräknar, hvadan växten ibland kallas Jungfrutvål (och Vattensåpa). Redan de gamle botanisterna (t. ex. Dodonæus, 1583), benämnde den, för

dess starka, pepparlika smak. Hydropiper, hvilket namn betyder Vattenpeppar.

7. Pilknäan
(Polygonum amphibium L.)

är mångårig, med vidt krypande rotstock, icke sällan nära tumsbreda, lansettlikt-elliptiska, starkt-nerviga, vid basen vanligen något hjertlika blad, täta och korta blomax (i bladvecken) och 5-ståndrade, rosenröda blommor.

Växer än i eller invid insjöar, åar och bäckar, än på leriga åkrar, vid diken, dammar och på annan fuktig mark. Då den växer på djupare vatten, så att den flyter, blir den stor och vacker, med långt och smalt skaftade, närmade, glatta, på öfre sidan glänsande och punkterade blad; stjelkarne äro då ihåliga eller nästan uppblåsta. På torra eller nästan torra ställen blir den upprät med glesare, blekare blomax, spetsade, håriga blad och täta stjelkar.

Blommar i Juli och Aug. — Utbr. Europa undant. Italiens öar, Grekland; i Abyssinien, Caucasien, Siberien, Ostindien, China, på Japan och Cap; i N. Amerika, på Island.

Växtens artnamn antyder huru den, liksom ett amphib, kan lefva både i vatten och på land. Dess egentliga element är likväl vattnet, och vackrast blir den i små insjöar och lugna vikar, der bladen stundom på sina ställen nästan täcka vattenytan och de vackert röda blomaxen sakta gunga, uppstickande mellan Näckrosorna. "Stupenda metamorphosis plantæ ex solo: in siccis erecta scabra tristis, in aquosis natans glabra et læta": L. Fl. Suec. — Genom sin mycket kringkrypande "rot" kan Pilknäan bli ett svårt ogräs på åkrar, dit den ofta nog kommer med dyjord, som blifvit upptagen på sådana ställen, der örten växer och strax efter förd på åkern. Namnet Pilknäa eller vanligare Pilört tyder på en slags bladens likhet med vissa Pilars blad. Benämningen amphibisk är gammal; växten heter hos PLUKENET (1661) Persicaria major amphibia etc.

c. Bistorta T. Ståndarne vanligen 8 (6—9). Stiften vanligen 3, fria, långa. Fröhvitan mjölig. — Mångåriga örter med knöligt vriden, nästan köttig rotstock, enkel stjelk och ensamt blomax.

8. Ormrotörten
(Polygonum Bistorta L.)

blir vanligen alnshög och har stark rotstock, m. e. m. hjertlikt äggrunda, vanligen omkring $1\frac{1}{2}$ tum breda, under gråaktiga blad (de öfre nästan omslutande stjelken) och blekrödt (hvitaktigt), tjockt blomax.

Växer på fuktiga ängar, i parker vid herrgårdar o. d. i Skåne; f. ö. mycket spridd i södra och (förvild.) medlersta Sverige. — Blommar i Juni och Juli. — Utbr. Europa undant. Norge och norra Sverige, Portugal, Italiens och Greklands öar; i Caucasien, Syrien, på Himalaja, i Siberien; på Kamtschatka, Japan; i N. Amerika, på Island.

Denna vackra art ökar sig lätt, så att den merendels uppträder temligen talrikt der den bosatt sig. Rotstocken blir vanligen nästan dubbelvriden, hvadan de gamle botanisternas benämning och artnamnet Bistorta (B. major Bauh.); den är röd invändigt. Bladen, hvilka ofvanpå äro vackert gröna men under oftast blåaktiga, ha icke sällan röd medelnerv, och stundom bli bladen helt och hållet röda. — Roten användes mest i boskapsmedicinen, men kan också nyttjas vid skinnberedning och, torkad, malen och urlakad, till nödbröd liksom fröen. Bien besöka gerna blommorna.

Retzius upptog först Ormrotörten bland svenska växter men utan växtställe; med sådant (Skåne) upptages den först i Fries' Novitier.

9. Knoppaxet eller Mortågen
(Polygonum viviparum L.)

är en vanligen 5—10 tum hög ört, som har lansettlika och (de nedersta) lansettlikt-ovala, under askgrått-småludna blad med tillbakavikta kanter, och smalt blomax, hvilket upptill bär hvitaktiga, svartknappade blommor och nedtill mörkvioletta knopplökar. Frön utbildas vanligen icke eller obetydligt (särdeles som de öfre blommorna äro polygamiska); de äro trekantiga och glänsande bruna.

Växer på magrare ängar och betesmarker i norra och medlersta Sverige (mycket allmän i Norrland och på torra skogsängar i Lappmarken); i det södra mycket sällsynt och spridd. — Blommar i Juni. — I fjelltrakter och arktiska länder bli bladen bredare och blommorna större, rosenröda. — Utbr. norra England, Skottland, Skandinavien, norra och medlersta Ryssland, medlersta och östra Europas samt Italiens, Spaniens och Frankrikes alper och högre berg; Caucasien, Tibet, Siberien, Kamtschatka; nordligaste Amerika, Island, Spetsbergen.

Mortågens krokiga eller vridna, utvändigt mörka och inuti hvitaktiga rotstock utgör ett ganska godt nödbrödsämne, hvartill också blomaxets knopplökar kunna tjena. Till och med rå lärer "roten" icke smaka så illa. Också äter svinet den så begärligt att växten i Norrland benämnes Svingräs; annars kallas den, för rotens stoppande egenskaper, Stämmegräs. Hos fjellvarieteten är rotstocken knöligare och tjockare, mjöligare och mera sötaktig än hos den vanliga, och torde

vara den, som Samojederna äta (en endast för köttätare passande spis); på Spetsbergen anmärktes den redan af MARTENS (Whlnb.). Ko och get äta gerna örtståndet. Höns och gäss äta fröen och knopplökarne.

Såsom motsats till den större Ormrotörten kallade BAUHIN Mortågen Bistorta minima (1650) och Bistorta alpina minor (1623). Artnamnet har afseende på knopplökarne, hvilka icke sällan gro, d. v. s. utveckla ett litet blad, ännu medan de sitta qvar i axet (ut hæc variatio vere vivipara dici possit: L. Fl. Lapp.). För dessa sina knopplökar skall växten i Jemtland också kallas Fröfylla.

d. Centinodia J. Bauh. Ståndarne vanligen 8 (sällan 5 eller 6), utan körtlar emellan. Stiften 3, fria, mycket korta. Fröhvitan hornartad. — Blommorna 1—4 i bladvecken eller bildande bladiga ax.

10. Fogelknäan

(Polygonum aviculare L.)

är ettårig och har smal, vanligen mycket grenig, nedliggande stjelk, små (upptill mindre), ovala eller lansettlika (eller stundom smalare) blad, hvitaktiga, sargade stipelslidor och hvitröda blommor. Nöten är glanslös, fint punkteradt-strimmig.

Växer vid eller på vägar och stigar, pä åkrar o. a. odlad mark; på gärden, gårdar och gator (ɔ: Gårdsgräs, Trampgräs); på alla dessa ställen en bland de allmännaste växter; dessutom på stränder och betesmarker. — Blommar hela sommaren till sent på hösten. — Utbr. nästan alla tempererade och kalla länder.

I likhet med andra mycket allmänna och på olika lokaler förekommande växter, omvexlar också Fogelknäan mycket; än kortväxt, än större, stundom ända till nära 1 aln; än ligger den ned på marken, än är den mera upprät; än har den bredare, än smalare blad. Efter dessa olikheter upptages växten i de gamle botanisternas verk (t. ex. Bauhins Pinax) under olika benämningar. Än bosätter den sig invid våra hus, på våra gårdar eller t. o. m. mellan gatstenarne; icke blott tål den trampas, utan den frodas der, hvarest andra växter snart bortnötas. Än intager den åkrarna, hvilka om hösten, efter skörden, ofta bli rödaktiga deraf; än utbreder den sina stjelkar på den bara marken eller reser dem mellan andra örter. Då den har så olika bostäder, är det mindre underligt om den icke alltid bibehåller samma utseende. Underligare kunde det nästan tyckas att den tillhör samma slägte som t. ex. Pilknäan, men slägtet Polygonum innesluter, såsom vi sett, flera sådana, till utseendet i allmänhet olika, typer.

Såsom grön ätes Fogelknäan af husdjuren i allmänhet men begärligast af svinet; likaledes af höns, gäss och andra foglar. "Fröen", liknande små Bokhvetefrön och mycket ymniga, äro ganska stärkelserika, så att de kunna malas och nyttjas till mat eller nödbröd i hunger och dyr tid. För flera småfoglar, t. ex. vår vanliga Gråsparf, utgöra de en mycket omtyckt spis både vår, höst och vinter. Med skäl kallar derföre LINNÉ Fogelknä-mängden en Tättingarnas åker (Passerum ager), sådan som naturens herre bestämt åt dem, som hvarken så eller samla i ladorna. Det är detta som artnamnet antyder (aviculus = liten fogel).

* Polygonum Roberti Lois. och P. Raji Bauh., hvilka likna Fogelknäan, men äro mångåriga och ha glänsande-slät nöt, växa båda på hafsstränder i Skåne (sälls.).

4. Koenigia L.

Blomkalken nästan 3-bladig (3-delad), hvit- eller gulaktig. Ståndarne (hos vår art) 3, omvexlande med kalkbladen. Stift intet; märken vanligen 3, stundom 2, runda, rödaktiga. Nöten vanligen nästan trekantigt äggrund eller kortspetsadt-oval, innesluten i blomkalken.

1. Königs-örten

(Koenigia islandica L.).

En liten ($\frac{1}{2}$ till 2 tums) och spenslig, något vattig, ettårig ört, med rödaktig, trådsmal, enkel eller kortgrenig stjelk, vida och tunna, helbräddade stipelslidor, och nästan spadlika, högst 3 linier långa blad, de nedersta motsatta, de medlersta vexelvisa och de öfversta rosettlikt närmade. Blommorna äro ganska små och gyttrade inom toppbladen och med mycket små, knappt märkbara, hinnartade skärmar. Frukten är knappt så stor som ett litet senapskorn.

Växer på Lapplands (särdeles Lule-Lappmarks) fjellar och i Jemtland, helst vid snöbäckar och på genom snövattnet våta, sandiga ställen eller i källdrag bland mossa. — Blommar sent (mest i Aug.). — Utbr. Norge (Finnmarken, Dovre), Jemtland, Lappland, arktiska Ryssland, Siberien (Altai, Baikal), Kamtschatka, nordvestra Amerika (Aleuterna, Kurilerna), Grönland, Island.

KÖNIG upptäckte, under sin resa på Island 1765, denna lilla växt, hvars slägte LINNÉ (Mant. 1767) till upptäckarens ära kallade Koenigia. Sålunda bevarar, säger SWARTZ i sin skildring i Svensk Botanik, Königs-örten minnet af en flitig forskare, som "vid stränderna af Ganges och i Hindostans bergstrakter omsider offrade sitt lif för vetenskapen". Såsom svensk upptäcktes Koenigian 1820 af LÆSTADIUS i Lule-Lappmark, 4 eller 5 mil vester från Qvickjock, och Svensk Botanik lem-

nade snart (Tom. VIII) med ord och bild närmare underrättelse om denna märkliga nyhet för vår Flora.

---

* ARISTOLOCHIACEÆ.

* Asarum europæum L. (Hasselörten) lärer växt på ett par ställen i Skåne, men icke varit sedd i sednare tider enligt Areschougs Skåne-Flora.

* Aristolochia Clematitis L. växer som ogräs i trädgårdar vid Helsingborg och har växt på stadens fordna vallar, der den anmärktes af FORSKÅHL (L. Faun. Suec.).

LXIX. SANTALACEÆ.

1. Thesium L.

1. Spindelörten
(Thesium alpinum L.).

En vanligen 4—6 tums, tuårig (enligt somliga mångårig, enligt Whlnb. ettårig), glatt ört med smala stjelkar, jemnbreda, tjocka, under kullriga (nästan halftrinda), nervlösa blad och klasvisa, små, invändigt hvita, utvändigt grönaktiga blommor, hvar och en inom två mindre skärmar på större skärmblad, så att blomman liksom sitter på dettas bas. Blomkalken är trattlik med bredt, 5- (eller 4-)deladt bräm. Ståndarne äro 5 (eller 4) och uppkomna vid svalget. Märket är knopplikt. Frukterna äro nötartade, runda, stora som senapskorn, krönta med det varaktiga kalkbrämet. Ståndare och kalkflikar omvexla mellan 3 och 5, men vanligaste talet är 4, hvilket redan D:r Dan. Rolander anmärkt (L. Fl. Suec.).

Växer på ängsbackar och steniga eller sandiga betesmarker i östra Småland och Östergötlands närmaste delar; f. ö. endast på ett ställe i Blekinge och på Öland. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och sydligaste, Brittanien och Ryssland.

Spindelörtens artnamn (alpinum) har enligt WAHLENBERG (Sv. Bot.) afseende på att den egentligast tillhör de schweitziska s. k. Alpungen, d. v. s. icke egentliga fjell utan de betesmarker, som grunda nästan hela den schweitziska boskapsskötseln. Hos oss är växtens bästa hem det östra Småland, "der den i största mängd är utbredd efter de högsta landtåsarne eller vattenskillnaderna, först vid Lenhofda, Notte-

bäck och Åsheda i Uppviddinge härad; sedan allt ifrån Eksjö till Vimmerby och Fröåsa inom nuvarande Östergötlands gräns. I dessa trakter intager den alla ängsbackar isynnerhet bredvid stenrösen". Han tror också att dessa marker mer än några andra hos oss likna de nämnda schweitziska betesmarkerna, "och vi böra vara uppmärksamma på den anledning som närvarande ört ger oss till begagnande". Nyss nämnde Nottebäck och Åsheda äro de ställen der Spindelörten upptäcktes som svensk, på det förra af "Mag. Kallenberg": L. Skåne-Resa, Flora Suec. ed. II ("ad templum Nötbeck cum Pulsatilla"), på det sednare af D:r Dan. Rolander (enligt L. Fl. Suec.).

LXX. THYMELEÆ.

1. Daphne L.

1. Tirsbastan
(**Daphne Mezereum** L.).

En upprät, 1 eller 2 alnars buske med grå, slät bark, blekgul, seg och ganska skarp bast, nästan lansettlika, omkring 2 tum långa blad, vackra, blekt rosenröda blommor och glänsande-skarlakansröda bär (ett slags stenbär). Blommorna sitta gyttrade 3—5 på grenarnas sidor och utslå tidigt på våren, före bladen, hvilka utvecklas i grenspetsarna ur egna knoppar. Blomkalken är trattlik, med bredt, 4-deladt bräm. Ståndarne äro 8, fästade inom kronpipen, 4 i svalget och 4 nedom. Stiftet är mycket kort. Bärens kött är temligen mildt, men kärnan mycket skarp. — Roten är, enligt Dir. Stenberg, en brunaktig pålrot med snedt utgående grenar; den bildar sina nyrötter om hösten.

Växer på skyddade skogsbackar, skogsängar och i mullrika, något fuktiga lundar. — Blommar i April, Maj. — Utbr. genom Europa undant. Irland, Portugal, Italiens och Greklands öar; i Caucasien, Siberien.

Tirsbastan öppnar mycket tidigt (enligt Bjerkander redan vid 3° värme), icke sällan medan snö ännu ligger i dess närhet, sina blomknoppar på de alldeles bara, gråaktiga, mogna grenarna, under toppknopparna, hvilka innesluta bladen och utslå sednare. Busken kan då visa sin röda blomskrud oblandad och obehindradt sprida den icke obehagliga, ehuru temligen starka lukten; och säkerligen skulle den under hvilken årstid som helst ådraga sig uppmärksamhet — huru mycket mera under en tid då blommorna äro ganska lätt räknade!

Och under sommaren, sedan bladen utbildats i täcka rosetter, lysa under dem de skarlakansröda bären, hvilka åt Daphnes lund bereda en varaktigare prydnad än blommorna, som förskönade den om våren.

För sina både tidiga, vackra och temligen välluktande blommor odlas denna buske ibland i trädgårdarna, der den stundom lärer erhålla benämningen Pepparträd med hänsyn till den nästan som peppar brännande skärpan hos alla dess delar men isynnerhet hos bär ("kärnan") och bark. Den sednare användes i medicinen (ɔ: Cortex Mezerei Pharm.). Färsk eller torr och blött i ättika, utgör barken ett verksamt dragmedel, användbart vid gikt, fluss i hufvud o. d.; man lägger den då på det ställe (en arm, ett ben), dit man vill, genom den derigenom uppkommande flytningen, såsom det heter, draga gikten. Barken drager långsamt men smärtar mindre än spanskfluga och senapsdeg. Vid tandvärk kan den läggas på den värkande tanden; brukas också på ormbett. Dekokt på rotbarken har man med nytta användt vid körtelsvullnader o. d. Men invärtes tagen verkar den såsom ett skarpt gift, på samma sätt som bären, hvilka äro till den grad giftiga, att 4 stycken orsakat kräkning m. m. och nästan döden, hvilket är mindre underligt, då man sedan gammalt vet att 6 bär döda en varg eller åtminstone en hund. Också lärer Tirsbastbuskens artnamn, Mezereum, betyda dödande. Foglar, t. ex. höns och gäss, äta dem deremot utan olägenhet. — Med färska grenarne kan man färga betadt ylle, genom olika behandling, citrongult eller gulbrunt. — Det är väl för sina ovanliga och verksamma egenskaper, som busken ännu, enligt Dybeck, hos allmogen har ett visst anseende såsom skyddsmedel emot troll och trolldom och som man i Transtrand (Dalarne), och kanske också annorstädes, tror att den som bär densamma på sig, aldrig kan bli ormbiten.

Denna buskes i skilda landsorter olika benämningar häntyda än på dess ved eller trä: Tysved (Whlnb.), Tived (Frösön, isl. Tyvidr); än på bastet och barken: Tibast (Smål.), Tistbast, Tisbast (Helsingland, Dalarne), Tivilbast eller Divelbast (Djefvulsbast) i Dalarne, Tjurbast (Verml.), Tivebark (Jemtl.); än på bären: Källarhals. Anledningen till det sistnämnda namnet skall vara den, att då man ibland på lek narrat hvarandra att svälja ett bär, deraf orsakats en så brännande törst, att halsen under en längre tid kändes alldeles torr, hvadan man sedan kallade bären Källarhalsbär (L.). Hos Lobelius heter växten Mesereon (germanicum).

LXXI. ELÆAGNEÆ.

1. Hippophaë L.

1. Hafstörnet
(Hippophaë rhamnoides L.).

En vanligen omkring 3 alnars men också lägre, mycket grenig buske med starkt krypande rötter och talrika rotskott, hårda och stela, långt-torniga grenar, de yngre gråbrunt-kliiga, smalt-lansettlika, ofvanpå mörkgröna och rostbrunt punkterade, under nästan glänsande-hvitkliiga blad och små, grönaktiga, kring smågrenarnes bas nedom bladen närmade (eller i deras veck ensamma) blommor. Blommorna äro enkönade, tvåbyggare. Ståndarblommornas kalk är tvåbladig; ståndarne 4, strånglösa; knapparna gula. Spirblommornas kalk är mindre, klubblikt-rörlik, med upprätt, 2-flikigt bräm; märket syllikt (krökt). Frukterna äro bärlika (genom den tillväxande och slutligen köttiga kalkpipen), nästan klotrunda och stora som ärter, brandgula och liksom stjerniga, sura. De mogna på sensommaren eller mot hösten och rodna slutligen under vintern.

Växer på Bottniska vikens sandiga stränder (till Roslagen). — Blommar i Maj. Bladen utvecklas samtidigt med blommorna. De stjernlika kroppar, hvarmed de äro beströdda, utgöras af helt små, mycket tunna, kretsrunda, uddtandade, sköldlikt fästade fjäll. Dylika, än nästan silfverglänsande, än mera brunaktiga, små fjäll bekläda också yngre grenar och blad och orsaka deras, såsom vi sett, kliiga eller prickiga yta.

Hafstörnets bär äro strax om hösten ganska sura och kärfva, men bli sedan mildare genom kölden. Kustboerna vid norra Bottenviken, isynnerhet i Finland, bruka då koka dem till mos, hvilket de äta till sin fisk, hvadan på Åland, der busken är ymnig och bärens användning också lärer vara känd, desamma kallas Finnbär. Busken är ganska lämplig till plantering för flygsands hämmande eller stängande, särdeles der grunden är fuktig; den både lemnar bete, vedbrand och binder marken med sina starkt krypande rötter och talrika rotskott. Med färska qvistar och blad, sönderhackade, kan man färga på olika sätt betadt ylle och siden antingen vackert svartbrunt eller rödbrunt. Bären färga gult (L.).

För denna törniga (torniga), uteslutande på hafsstränder växande buske är benämningen Hafstörne eller Haftorn ganska passande. De gamle botanisterna upptogo den såsom Rhamnus eller Rhamnoides, hva-

dan artnamnet. Den är mest utbredd i norra och medlersta Europa till östra England, men växer också i Spanien och Italien (utom öarne). F. ö. är den icke sällsynt i Caucasien och Siberien.

LXXII. ULMACEÆ.

1. Ulmus L.

Blommorna 4—8-ståndrade, utvecklade ur egna knoppar före bladen. Frukten en nöt med bred och tunn, tvåspetsadt urnupen vingkant. — Bladen veckade och dubbelvikta i knoppen, dubbelsågade, med m. e. m. sned bas.

1. Almen
(Ulmus campestris L.)

är vanligen ett medelstort (30—60 fots) träd; mera sällan blir den bortåt 80 eller 100 fot hög, med alnsbred eller bredare stam, och mycket sällan ändå större. Stammen är sällan alldeles rak; dess större grenar äro uppstående, de mindre utstående eller riktade nedåt, hvarigenom kronan blir temligen bred och lummig. Barken är mörkt gråbrun och hos äldre träd mycket sprickig, isynnerhet nedtill; på mindre grenar är den stundom korkartad och kantig. Bladen äro ovalt omvändt-äggrunda eller nästan ovala, tvärt spetsade, (på öfre sidan) vanligen mycket sträfva; äldre bli de gerna skefva, så att undersidan vändes mera uppåt än vanligt. Blommorna äro brunröda, små, talrikt gyttrade i klotrunda samlingar (mycket täta knippen). Frukterna glatta eller nästan glatta. — Trädet bildar, enligt Dir. Stenberg, sina nya rötter om hösten, 10—15 dagar innan det fäller bladen.

Växer i skogs- och ängsmarker. Planteras dessutom mycket till alléer o. d. Blommar i April, Maj, och mognar redan före midsommar (tidigast bland våra träd). Fröet uppkommer dock vanligen först våren derpå, strax sedan kälen bortgått. Trädet utbildas på 70 eller 80 år. Medelåldern är omkring 100—120 år, ehuru Almen säges kunna bli ända till 500 år eller mera. Riktigt gamla Almträd äro likväl sällsynta, sådana t. ex. som Dir. Stenberg, enligt muntligt meddelande, anmärkte vilda bland bergsklipporna vid Knista nära Sköfde, hvilka (år 1864) voro 60 alnar höga med 9 alnars stamomkrets.

Denna nyss skildrade Alm utgör egentligen två särskilda arter:

Ulmus montana Sm. (Bergalmen), eller den vanliga Almen, som växer på ängar, i skogar och bergslundar till omkring 61:a bredd-

graden, ehuru spridd ända upp till norra Jemtland och Skuluberget i Ångermanland, blir i allmänhet större och har merendels stora, sträfva blad, (5—)6-ståndrade blommor och större, bredt-omvändt-äggrunda eller -elliptiska frukter med kort, rummet icke nående inskärning (ɔ: rummet alldeles i vingkantens midt). Förekommer stundom med glänsande-glatta blad. — Enligt Dir. Stenberg har Bergalmen mera utbredda rötter, då hos Slättalmen roten är lodrät med snedt nedgående grenar. — Utbr. nästan hela Europa. — Den är, också som planterad, vår vanligaste, allmänt bekanta alm, om hvilken i Palmbergs Örtekrans säges att "Thet (almträdet) växer uppå backar eller på andra nedriga orter af sig sjelft, om man icke, för thes stora och lustiga skugga, vil plantera thet i trä-gårdar, och gifva oxar thes löf". Vi ha sett huru den blir sällsyntare mot norden. Vid byn Hamronger i norra Gestrikland såg LINNÉ på sin resa till Lappland ett, såsom han då trodde det nordligaste, almträd, som der växte "in admirationem omnium" och bland allmogen troddes vara något nytt (ondt) slag.

Ulmus campestris Sm. (Slättalmen), växer i lundar på Öland och Gotland, är i allmänhet mindre, och har smärre och slätare blad, mycket tätt gyttrade, 4-ståndrade blommor, och smärre, omvändt-äggrunda frukter med nästan ända ned till rummet urnupen vingkant. — FRIES upptäckte, som svensk, Slättalmen på Öland 1818. På Gotland växer en märklig varietet eller underart med smalare, glatta och temligen hårda blad och små, nästan kretsrunda frukter. — Utbr. genom Europa undant. det nordligaste; i Caucasien, Siberien, Algerien.

Bland våra inhemska träd utmärker sig Almen bl. a. genom sina talrika och smärta, tvåradigt ordnade och utbredda smågrenar. Härpå och på de i sammanhang dermed tvåradigt-vexelvisa knopparna, känner man strax igen Almen äfven under dess bladlösa tillstånd, och det är denna smågrenarnes ställning, som väsentligt bidrager till det lätta och behagliga utseendet hos detta träds krona. Då trädet kan obehindradt utveckla sina grenar, sloka dessa gerna något med spetsen eller utveckla slokande smågrenar; särdeles ser man detta hos äldre skogsträd. De unga smågrenarnes bark är slät och gråaktig. Såsom vi redan nämnt, utvecklas blommorna ur egna knoppar och tidigare än bladen. Hos ett och samma träd öppna de sig nästan på samma gång, men icke sällan kan, genom kulen väderlek, i deras vidare utveckling ett kortare eller längre uppehåll inträda. Först då blomningen slutat, utväxa de i knoppen dubbelvikta och veckade, vackra, regelbundet ribbnerviga bladen; de tillväxa hastigt. Fruktämnena likaså, och snart äro de vingade nötterna mogna, lossna med den lilla vissnade blomkalken och blåsa omkring eller, på skyddade ställen, nästan täcka marken under

trädet. Om hösten gulna bladen, men utan att rodna såsom hos Lönnen. Med sin starka stam och sina smidiga grenar motstår trädet bra stormarne.

Almen lemnar ett varaktigt, temligen hårdt och starkt (segt) virke, som, väl moget, icke kastar sig och bra motstår omvexlande torka och väta. Det begagnas mycket till allehanda snickar- och vagnmakararbeten, t. ex. betsade möbler; det virke roten lemnar, är särdeles vackert ådrigt, icke sällan vresigt, och låter också väl betsa sig. Dessutom är det användbart till mångahanda annan slöjd. Genom särskild behandling kan virket bli nästan lika vackert som valnötträ och liksom detta nyttjas "ad cistas pulchriores nobilium" L., som bl. a. rekommenderade det till likkistor och skeppskölar. Det är bättre bränsle än ek och ger bättre kol. I svartmylla eller lera växer Almen hastigare än eken, boken och oxeln, men tål hvarken sankt eller mycket torrt läge. Mest tycker den om slätter med lerblandad mylla, så att LINNÉ i Skåne-Resan, der han (sid. 238) omtalar trädets nytta, råder skånska slättbon "att plantera detta mera ömnigt vid alla sina gårdar och byar, till sin egen båtnad". — Almens innerbark är slät och seg, luktlös, något besk och innehåller slemämne. Den begagnas i medicinen: Cortex (liber) Ulmi Pharm., mest såsom dekokt att dricka mot utslag, revormar och i vattsot; härtill är den bäst af unga, t. ex. tuåriga, grenar. Bladen ätas, gröna, både af hästen och hornboskapen, och torkade bli de ett godt vinterfoder för fåret och geten (såsom sörpe också för kon). Emedan almen icke så vidt omkring som t. ex. asken utsträcker sina rötter, kan den utan skada planteras vid byggnader och murar till skydd och lugn. Den skadar icke gräsväxten och kan uppdragas såväl till stora, lummiga träd (är vacker till alléer) som till häckar, och är ganska härdig. Almträdet är sålunda ett bland våra både nyttigaste och vackraste löfträd (arbor nobilis L.).

Roten till almträdets namn är al (Alm) eller ul (Ulmus), som i sanskrit betyder bränna, således alm = bränsle (Fr.).

2. Vresalmen

(Ulmus pedunculata Foug. — **Ulmus effusa** W.)

är ett mindre träd med mera vresig och seg ved, nästan släta och glatta (endast under småhåriga) blad, (6—)8-ståndrade, rödaktiga blommor (ɔ: U. octandra Schk.) på $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, hårsmala skaft, och hårbräddade frukter (ɔ: U. ciliata Ehrh.).

Växer i lundar på Öland, mellan Borgholm och Thorslunda, särdeles i Högsrums socken (och i östra Småland). — Blommar i Maj. — Utbr. medlersta och östra Europa, Tavastland, Öland; Caucasien.

LINNÉ kände blott den egentliga Almen (Ulmus campestris L.) som europeisk och säger att den växer "ad pagos a Gades (Cadiz) ad Gestriciam". Vresalmen kände han icke alls. Såsom svensk (öländsk) upptäcktes den af FRIES 1818 (Nov. ed. I), ehuru endast steril. AHLQUIST samlade den sedan blommande (Vet. Ak. handl. 1821). Den blir icke sällan buskartad och vresig. De yngsta grenarna äro småhåriga. Frukterna rundadt-äggrunda eller nästan rundade, nätådriga.

LXXIII. URTICACEÆ.

(Nässelartade.)

1. CANNABINEÆ.

Ståndarblommornas kalk 5-delad; ståndarne 5, i knoppen raka, icke retliga. Spirblommornas kalk endast ett litet fjäll, som tillväxer efter blomningen; märken 2, långa. Frukten en liten nöt, omsluten af kalkfjället.

1. Humulus L.

Tvåbyggare. Ståndarblommorna i vippor. Spirblommorna i täta och korta (ellipsoidiska) hängen; skärmarne 4-radigt tegellagda, örtartade, 2-blommiga, men de 4 nedersta vanligen blomlösa och bildande ett slags svepe; kalkfjället hinnartadt, bredt-äggrundt, med kort-strutlikt-skålig bas. Frukten en slags kotte, bildad af de utväxta, nedtill körtelbärande blomskärmarne och -fjällen; nötterna linslikt-klotrunda, deras skal skört och besatt med runda, aromatiska körtlar; grodden spiralvriden, med mycket långa hjertblad.

1. Humlen
(Humulus Lupulus L.).

En mångårig, slingrande, mycket sträf ört. Stjelken är tjock som en gåspenna, slingrar flera famnar och blir slutligen träaktig. Bladen äro motsatta, handlika, mest 5-flikiga, med breda urskärningar. Blommorna gröngula. Ståndarknapparne äro besatta med små guldgula körtlar. Fruktkottarna stora som större hasselnötter; deras körtlar pricklika, gula. Hanstånden äro allmännare och bekanta såsom Gallhumle, Fukhumle.

Växer på steniga ställen, vid berg och gärdesgårdar, i buskiga stenrösen o. s. v., i södra och medlersta Sverige (men icke allestädes)

och på några spridda ställen i det norra. Odlas dessutom i enkoma "humlegårdar" till krydda på öl och dricka. — Blommar i Juli. — Utbr. nästan hela Europa, i Caucasien, Siberien.

Humlen, som är den längsta bland våra örter, växer ganska yppigt. Från dess krypande rotstock uppskjuta om våren violett- eller rödaktiga skott, på hvilka man märker anlag till blad och stipler. Men ännu är deras utveckling icke kommen; den unga rankan tyckes någon tid svänga hit och dit liksom för att uppsöka något till stöd åt sig. Så snart den funnit ett sådant, yttrar sig allt tydligare dess redan förut märkbara anlag att slingra sig i en viss, bestämd riktning (från höger till venster); då utveckla sig också snart dess breda, handlika blad i all sin skönhet, och de inkräktande slingorna utbildas utomordentligt hastigt. Humlen blir nu, säger LECOQ, en revig lian, som når topparne på strandens alar och pilar eller uppstiger i häckarna, icke sällan låtande sina långa, vågiga spiraler fladdra för vinden. Riktigt utväxt och med utbildade blomkottar, är Humlen en särdeles behaglig växt; de sednare sprida då en aromatisk lukt. Vackrast är den der den kan bilda rikliga kransar uppe i träden, eller då den hänger liksom i festoner eller sträcker sig från den ena trädkronan till den andra nästan som en del lianer i de stora tropiska skogarna. — Dir. Stenberg har iakttagit att Humlen i allmänhet växer 2 till 3 tum på dygnet men under åskväder dubbelt eller mera! ("electriciteten påskyndar vegetabiliernas groning och tillväxt" säger redan BJERKANDER). Och med tillräckligt utrymme och riklig näring skall den enligt samma iakttagare kunna på 120 dagar växa hela 50 alnar (i medeltal 8 tum i dygnet). Men omkring medl. Juli upphör den nästan att växa. Roten hos ett 5- eller 6-årigt fröstånd kan ha 3—4 tums tvärlinie upptill. Humlen behöfver således stort utrymme, och detta icke blott öfver jorden utan också, för sina starka rotskott, under den. Den bildar sina nya "sugkärl" om våren (Dir. Stenberg).

Såsom bekant är det Humlens fruktkottar eller de s. k. humlekopporna, hvilka läggas på öl och dricka för att göra dessa drycker smakligare och helsosammare och hindra dem att surna. Det är till dessa koppors vinnande i större mängd och godhet som växten odlas. Denna humlekoppornas egenskap beror på de aromatiskt-beska ämnen, som innehållas i de små gula prickar, hvarmed deras skärmar och små nötter äro besatta. Humlekoppor nyttjas också, ensamma eller med andra "kryddor", till omslag eller kryddpåsar på svullnader o. d. (ɔ: Strobili Lupuli Pharm.). Roten är bitter och något kryddartad. Rotskotten eller "broddarna", kokade som sparris, berömmas såsom stenlösande och uretiska, hvilket äfven lärer gälla om extraktet på dem eller

dekokten på sjelfva humlen, hvilken tillika prisas som maskmedel. Stjelkarna kunna rötas och beredas till tågor, hvilka äro starkare än hampans och tjenliga till rep och gröfre väfnader. Husdjuren, isynnerhet kor och får, äta bladen gröna. — De gamle botanisterna kände Humlen mest under benämningen Lupulus (såsom L. salictarius Fuchs.), hvadan dess artnamn.

2. URTICEÆ.

Ståndarblommornas och de tvåkönades kalk 4-delad eller 4 klufven; ståndarne 4, i knoppen invikta, under blomningen spänstigt uträtade (retliga). Spirblommornas kalk 4-bladig—4-tandad. Märket pensellikt. Frukten en hinnöt, omsluten med den varaktiga (och utväxta) blomkalken.

2. Urtica L.

Sam- eller tvåbyggare. Blommorna i vippor eller axlika, m. e. m. greniga hängen. Ståndarblommornas kalk 4-delad; spirblommornas 4-bladig, de två yttre bladen mycket små, de 2 inre större och tillväxande samt tryckta till den lilla nöten. Märket sittande. Grodden rak. — Brännhåriga örter med motsatta, starkt sågade blad och grönaktiga blommor.

1. Brännässlan
(Urtica dioica L.)

är tvåbyggare, mångårig, vanligen omkring 3 fot hög, merendels gråaktigt småluden, med temligen svaga brännhår. Roten (rotstocken) är krypande. Bladen äro vanligen spetsadt-äggrunda, med m. e. m. hjertlik bas, men variera smalare (lansettlikt-äggrunda).

Växer på odlade ställen, på åkerrenar och stenhögar, vid vägar, gårdar och byggnader, samt i busksnår och vid skuggiga klippor (allm.). — Blommar i Juni, Juli. — Förekommer stundom (särdeles på mycket skuggiga ställen) utan eller nästan utan brännhår, samt glatt. — Utbr. genom hela Europa, i Caucasien, Siberien, Algerien.

Ehuru knappt något djur rörer Brännässlan under det den växer, ätes den afslagen under våren och sommaren, både af kon och fåret, isynnerhet om den blandas bland annat foder. Korna skola må väl deraf, mjölk och grädda ökas och smöret bli gult och godt. Särdeles berömmes den, afslagen som ung, till vinterföda åt nämnde djur. Fåren skola nästan gödas af sådant foder om vintern. — Stjelkens tågor äro sega, nästan som hamp- eller lintågor, och man känner flerestädes sedan gammalt sättet att genom rötning m. m. bereda dem till samma

ändamål. Stötta örten eller dess saft, uppdragen i näsan, skall kunna stilla näsblod. — Roten, kokad med alun, färgar ylle och linne ljusgult, och med stark dekokt på densamma brukar man flerestädes på landet färga sina påskägg gula. Fröen utgöra en god hönsmat. — Båda nässel-arternas späda blad lemna om våren en helsosam, allmänt omtyckt grönkål.

Strax marken blir bar om våren, uppsticker Brännässlan sina då brunaktiga och mörkgröna stjelkar och blad. Den utvecklas hastigt och är ganska sällskaplig, men uppträder vanligen i något skilda grupper, — hvar och en ursprungligen bildad genom ett enda, sedan genom knoppar ökadt, stånd —, så att hvar grupp har endast endera könet. Liksom hos Nässelarterna i allmänhet, underlättas också hos denna ståndarmjölets (pollens) spridning till märkena genom de egendomligt spänstiga strängarna. På en solig morgon ("med vestanväder och solsken begynna många örter sina biläger": Bjerk.) kan man lätt iakttaga huru ett vanligen större antal ståndarblommor då på en gång öppna sig, huru de förut fängslade och inkrökta ståndarne nu bli fria, räta ut sig spänstigt och sprida sitt pollen, så att det liksom i små moln uppstiger från blommorna. Så kan mången vanlig, kanske ringaktad ört erbjuda ganska intressanta och för många säkerligen oväntade företeelser!

2. **Etternässlan**

(Urtica urens L.)

är sambyggare, ettårig, omkring fotshög, spädare, vattigare och mera rent grön än Brännässlan, nästan alldeles glatt, men med starkare brännhår. Bladen äro äggrundt-ovala.

Växer på odlad mark, vid byggnader o. d., allm. — Blommar hela sommaren; mognar mest i Aug. — Utbr. genom hela Europa, i Caucasien, Siberien, Abyssinien, Algerien, på Canariöarne; dessutom anmärkt i Mexico och Canada, på Nya Zeeland, Malouinerna o. a.

Etternässlan har nästan samma egenskaper som Brännässlan, men såsom mindre och svagare blir den mindre användbar, utom till grönkål. Vi se emellertid huru de vanligen nästan afskydda nässlorna icke äro alldeles att förakta, — ja i Arvidh Månsons Örtabok har Nässlan icke mindre än 41 "dygder", hvaribland "Vatn som brännes aff nätzlefröö gör hvita händer, om man tvettar them thermedh och låter det sielfft intorckas", samt "Nätzler medh körfvel håldne uthi händerna, friar menniskian för sina fiender". — Få växter älska så mycket menniskans närhet som Nässlorna, hvadan också deras stora utbredning. Deras utseende är, såsom bekant, mindre behagligt, och deras "brännande" blad och stjelkar göra dem ingalunda omtyckta. Men märklig är inrättningen hos de

för dessa växter egendomliga brännhåren. Hvart hår är ihåligt och sitter på en liten giftblåsa. Då vi med bara huden beröra ett sådant hår, hvilket är mycket skört, afbrytes det och blåsan ingjuter i det lilla såret sin skarpa vätska, som nu orsakar den såsom "nässelbränna" bekanta känsla och de svidande blemmor, hvilkas antal rättar sig efter antalet brännhår, som man råkat vidröra. Troligen är det från dessa brännhår, dessa nålar, som benämningen nässla bör härledas, emedan namnet i en och annan landsort är Nälla (Nåla), Näta, hvilket säkerligen kommer från det isländska nál = nål. — Bauhins Pinax (1623) upptager Etternässlan såsom Urtica urens minor och Brännässlan såsom U. urens maxima.

3. Parietaria L.

Mångbyggare. Blommorna i knippgyttringar, med små blomskärmar (svepen). Tvåkönade blommornas kalk 4-klufven, (under blomningen) öppen; deras stift mycket kort. Spirblommornas kalk rörlik, 4-tandad; deras stift långt. (Ståndarblommornas kalk 4-delad).

1. Väggörten eller Blidnässlan
(Parietaria officinalis L.).

En mångårig, omkring fotshög, nästan upprät ört (ɔ: P. erecta MK.) med vexelvisa, långt-äggrunda, korthåriga blad och små, hvitgröna blommor.

Växer sälls. vid hus och vägar i Skåne: "vid en gränd i Cimbrishamn, der den ursprungligen utkommit från en trädgård; vid Esperöd, från början sådd; äfven uppgifven för Malmö" (Aresch.). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. medlersta och östra Europa, Brittanien, Italien, Turkiet; Caucasien, Algerien.

Först upptagen bland svenska växter i Fries' Mant. I (1832), sedan Sundevall och Areschoug upptäckt den i och vid Cimbrishamn.

Hos Väggörten, liksom hos Nässlorna, äro ståndarsträngarne hopkrökta i knoppen och räta ut sig med en knyck då blomman utslår, hvarvid knapparna uppbrista och deras mjöl (pollen) sprides. Detta sker tidigt på morgonen, men också annars om ståndarne beröras med en nål, hvilket redan Vaillant iakttog (L. Sponsal. Plant.). Då fröen, som äro släta och glänsande-svarta, mognat, lossna de och affalla jemte de ludna kalkarna, hvilka sednare säkerligen bidraga till att fästa och qvarhålla fröet der växten annars icke skulle kunna bosätta sig.

* Amarantaceæ. Amarantus Blitum L. växer stundom såsom ogräs i trädgårdar, på gator o. d., mest i Lund, sällsynt i Stockholm o. a.

LXXIV. CHENOPODIACEÆ.

(Mållartade.)

* Blitum L. (Sminkbär). Blommorna nästan alla tvåkönade. Blomkalken (mest) 3-delad, slutligen köttig (bärlik). Ståndare vanligen 1. Frukten stående; grodden ringlikt krökt kring hvitan. — Ettåriga örter med nästan spjutlikt-triangellika, tandade blad och gyttrade blommor; blomgyttringarna bli slutligen saftiga och röda, liknande smultron (ↄ: Smultronmållor).

1. B. virgatum L. växer (sälls.) på eller vid odlade ställen i södra och medlersta Sverige. Blomgyttringarna i nästan alla bladvecken. Varierar stundom (Hammarby vid Upsala) med alldeles torr blomkalk.

2 B. capitatum L. växer på eller nära odlade ställen i medlersta Sverige, såsom vid Stockholm (sälls.). — Blomgyttringarna bilda till större delen ett bladlöst toppax; deras toppblomma är vanligen 4—5-ståndrad och 4—5-delad.

1. Chenopodium L.

Blommorna mest alla tvåkönade. Blomkalken 5- (eller hos några blommor 3—2-)delad, alltid torr. Ståndarne 5 (eller hos somliga blommor 1—3). Fröskalet skorpartadt; grodden ringlikt krökt kring hvitan. — Örter med vexelvisa blad; blommorna små och grönaktiga, vanligen i täta, rundade knippen (blomnystan).

a) Frukterna till stor del stående (på kant), omslutna af blomkalken. Märkena korta. Roten ettårig. — Orthosperma (Bliti sect) C. A. Mey.

1. Rödmållan

(Chenopodium rubrum L.)

är nästan glänsande glatt, vattig, mörkgrön och (isynnerhet äldre) rödaktig, särdeles stjelken, som är upprät och stadig, vanligen omkring fotshög. Bladen äro talrika, temligen köttiga, de nedre m. e. m. bugttandade, äggrundt-rutlika eller -triangellika. Blomknippena bilda täta och uppräta, vanligen greniga, slutligen röda ax; deras sidoblommor äro 3—4-delade, 1—2-ståndrade. Fröen äro ganska små (de minsta i slägtet) men glänsande, trubbkantiga; endast toppblommans liggande.

Växer på odlad mark, vid vägar, gårdar och stränder, helst på lerig eller gödslad jord, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i (Juli) Aug., Sept. eller längre inpå hösten. — Omvexlar större, rikgrenig, och liten, nästan enkel, med nära helbräddade blad. — Utbr. nästan hela Europa; i Persien, Caucasien, Siberien, N. Amerika.

Rödmållan, som också kallas Svinmålla, kan nyttjas till grönkål. Fåret och svinet äta den, och att växten skulle vara skadlig för det sednare är ogrundadt. Den är ömtålig mot höstkylan ("dör vid första frost", perit a primo gelu: L.).

2. Blåmållan
(Chenopodium glaucum L.)

är vanligen m. e. m. utsträckt på marken med utbredda grenar, men stundom blir den mjuka, vattiga och rödstrimmiga (slutligen alldeles röda) stjelken upprät. Bladen äro elliptiska eller nästan lansettlika, trubbiga, glest bugttandade, under blågråa och mjöliga med rödaktiga ådror. Blomknippena bilda upptill bladlösa klasar. Fröen äro släta, glänsande, dels stående dels liggande.

Växer på vägar, gator och gårdar, helst på vattnade ställen, mera sällan vid stränder eller på annan fuktig mark, i södra och medlersta Sverige. — Blommar under Juli till Sept., Oct. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien; dessutom (inkoml.) i N. Amerika, på Cap och Nya Zeeland.

Om både Blåmållan och Rödmållan (förestående art) kan anmärkas att de på Linnés tid växte rikligt "på Stockholms gator". Den förra var der "frequentissimum" och den sednare förekom "copiose" (L. Fl. Suec.). "Gräset" på gatorna bortrensades den tiden icke så noga som nu.

b) Frukterna alla stående (på kant), längre än blomkalken. Märkena långa. Roten mångårig. — Agatophyton Moq.

3. Henriks-mållan
(Chenopodium Bonus Henricus L.)

blir omkring fots- eller alnshög, upprät, med långt men något lutande, sammansatt, nästan bladlöst blomax; isynnerhet yngre är den alldeles mjölig. Roten är tapplik. Bladen äro spjutlikt-triangellika, helbräddade, under mjöliga. Blomknippena äro täta. Fröen släta och glänsande.

Växer vid vägar och byggnader, på åkerrenar, grusmarker och gärden, i södra och medlersta Sverige (allm.). — Blommar under sommaren. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste; i vestra och södra Siberien, N. Amerika (inkoml.).

Bland slägtets arter utmärker Henriks-mållan sig strax med sin mångåriga rot och sitt långa blomax, som ger den ett visst stolt utseende (ɔ: Stolt Henrik). Benämningen Bonus Henricus (God Henrik) är gammal (Trag.), liksom Dodonæi (1583) Tota bona, neml.

herba — (Bon-Henri och Toute-Bonne heter växten ännu i Frankrike). Färska örten (bladen) krossades och brukades mot svullnader och andra åkommor; men dessutom användes växten på flera andra sätt. I England skall den t. o. m. varit odlad såsom en kökskrydda; man åt de späda skotten som sparris och de unga bladen nyttjades till soppor, grönkål, eller som spenat. LINNÉ säger också (Amoen. III) att växten, kokad späd i vatten, kan ätas med smält smör "non sine delectamento" såsom till smak och närande egenskaper liknande sparris. — Roten skall i somliga landsorter nyttjas mot fårhosta (ɔ: Upl. Lungrot; i Roslagen Mjölkrot). — Färsk ratas växten af nästan alla husdjur; endast geten och fåret äta den ehuru icke gerna.

c) Frukterna alla liggande. Roten ettårig. — Chenopodium C. A. Mey.

4. Lönnmållan
(Chenopodium hybridum L.)

är i allmänhet större och mera rent grön än de andra arterna, upprät. Bladen äro vanligen bara (utan mjöl), tunna, något hjertlika, spetsade, vinkligt och glest bugttandade, stundom nära handsbreda, något lika lönn- (eller Spikklubb-)blad. Blomknippena bilda bladlösa, utspärrade, greniga klasar. Fröen äro gropigt punkterade, glanslösa.

Växer på odlad, mullrik mark, helst i skuggiga trädgårdar och vid byggnader, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Italiens öar, Grekland, Turkiet; i Caucasien, Siberien; också anmärkt i Ostindien och på Sandvichs-öarne.

Om denna art anmärker LINNÉ (Fl. Suec.) dels att den med hvart år blir allmännare, dels att den har mycket gemensamt med Grönmållan (C. viride), så att den kanske fordom uppkommit af denna. Och som, å andra sidan, bladen temligen likna Spikklubbans (Daturæ), trodde han sig här se en slags hybrid mellan denna och Grönmållan, hvadan artnamnet. I Amoenit. III (1764) upptager han bland "Suspectæ" Chenopodium hybridum "♀ C. viride, fructif. omnino eadem; ♂ Datura Stramonium ex foliorum figura". VAILLANT hade redan 1727 kallat växten Chenopodium stramonii folio.

5. Bymållan
(Chenopodium urbicum L.)

blir icke sällan nära alnshög, med rak och upprät stjelk, som slutar med ett rakt, m. e. m. sammansatt blomax, hvars grenar äro uppräta

eller tilltryckta. Bladen äro vanligen något köttiga, blekgröna och mjöliga (glanslösa), nästan triangellika, vanligen starkt tandade, de nedersta temligen stora och utstående, de andra smånigom mindre (så att toppen blir smal och spetsig). Blommorna äro ganska små. Fröen glanslösa, mycket svagt punkterade, trubbkantiga.

Växer vid byar och städer, på gator och gårdar, gärden och odlade ställen, i södra och medlersta Sverige, "in plateis Upsaliensibus et Visbyensibus frequentissimum" L. — Blommar i Juli, Aug. (Sept.). — Förekommer stundom med grönare och mera glänsande, spetsadttandade blad. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Persien, Caucasien, vestra och södra Siberien, på Canariöarne.

Bymållan upptages redan i O. Celsii Upsala-växternas Katalog, 1732 (ɔ: Chenopodium erectum etc.). — Fröen sägas lemna en smaklig gröt och den späda örten kan nyttjas såsom spenat eller till grönkål.

6. Murmållan

(Chenopodium murale L.)

har uppkrökt, utbredt-grenig stjelk, något rutlikt äggrunda, spetsiga, tätt och spetsigt tandade blad; blomknippena i öppna, nästan bladlösa vippor. Bladen äro yngre temligen glänsande men bli äldre glanslösa och t. o. m. mjöliga. Fröen äro glanslösa, hvasskantiga.

Växer på gator och odlade eller grusiga ställen, vid murar o. d. i Skåne, Blekinge och Halland. F. ö. endast på några spridda ställen (såsom Göteborg, Linköping). — Blommar i Juli och Aug. (Sept.). — Utbr. genom Europa utom det nordligaste; i Persien, Caucasien, Arabien, Abyssinien, Egypten, Algerien och öknens oaser; på Canariöarne och Madeira. Dessutom anmärkt på Cap, Mauritius och Nya Holland, i Ost- och Vestindien och Brasilien.

Först bekant såsom skånsk (genom LECHE) och länge känd endast som sådan tills FRIES anmärkte den också i Halland och ASPEGREN i Blekinge.

7. Mjölmållan

(Chenopodium album L.)

är upprät, merendels fots- eller alnshög, och har glanslösa, vanligen mjöliga blad, de nedre rutlikt-äggrunda, trubbigt-bugttandade, de andra elliptiska eller aflånga och nästan helbräddade. Blomknippena äro likaledes mjöliga, nästan runda, och bilda uppräta, greniga ax. Fröen äro glänsande, släta. — Roten är smalt tapplik, hvitgrå, tät och hård, och har långa, smala trådar.

Växer på odlad mark, vid städer, byar och gårdar, såsom allmänt ogräs.

Blommar hela sommaren och hösten. Omvexlar betydligt till bladen, blomställningen m. m. Den märkligaste bland dessa varieteter är den likaledes allmänna Grönmållan, hvilken LINNÉ, ehuru icke utan tvekan (jfr Fl. Suec.), ansåg såsom en egen art (Chenopodium viride L.). Den är grönare och har icke eller obetydligt mjöliga blad, grön, vackert hvit- eller purpurstrimmig stjelk och långa, smala, bara blomax. — Utbr. genom hela Europa och i nästan hela gamla verlden (undant. de varmaste trakterna); i N. Amerika, på Cuba.

Flera Mållväxter äro allmänna ogräs kring våra boningar och på våra odlingar, men Mjölmållan är kanske den allra allmännaste bland dem. Som den växer fort, utsuger jorden och ökar sig mycket, bör den i tid uppryckas. Den är likväl icke utan nytta. Alla husdjur utom hästen äta densamma. Den kan också, trots sin icke ovanliga benämning af Svinmålla, Svingräs, ganska väl tillagas och användas som spenat, hvilket PALMSTRUCH bestyrkt. "Det orätt tillegnade namnet bör icke fördomsfullt förringa värdet af ett födoämne, hvaraf tillgången icke är sparsam och dess natur likaså oskyldig som dess användande kan svara mot ändamålet". De talrika, närande fröen kunna malas till mjöl att under svåra år i någon mon ersätta sädesmjöl. Växten förtjenar således i dubbel mening benämningen Mjölmålla, Mjölgräs, Smål. och Skån. Mell, Mellre.

* Chenopodium opulifolium Schrad., som mycket liknar den vanliga Grönmållan men har rutlika blad, är anmärkt vid Upsala (i botaniska trädgården quasi sponte: Fr.), och torde kanske växa på flera ställen. Den är mycket ömtåligare mot köld än Grönmållan och "dess sömn är djupare ty nattetid sloka dess blad ner" (Fr.).

8. **Frömållan**

(Chenopodium polyspermum L.)

är nästan utbredd med temligen slaka grenar, eller mera upprät och enkel, rent grön eller något rödaktig, bar, och har nästan äggrunda eller -elliptiska, helbräddade, tunna blad. Blomknippena bilda slutligen tätare eller glesare vippor, mest från bladvecken. Blomkalken är alltid öppen, således icke sluten kring frukten, som är stor och rödbrun. Ståndarne äro mest 3. Fröen äro glänsande och småpunkterade (talrika).

Växer på skuggiga, bördiga stränder och på odlade ställen, särdeles i fuktiga och skuggiga trädgårdar, i södra och medlersta Sverige (samt på ett och annat ställe i norra). — Blommar i Juli och Aug. (Sept.). — Omvexlar med trubbiga och spetsiga blad. — Utbr. genom Europa utom Grekland, Italiens öar; i Caucasien, Siberien.

Frömållan berömmes sedan gammalt såsom en mycket smaklig mat (gratissima esca) för fisk i dammar (ɔ: Fiskmålla Liljebl.). Bauhins Pinax (1623) upptager den såsom Blitum polyspermum. — Dess utseende är temligen olikt de andra Chenopodiernas och mera likt de mindre Amarantus-arternas.

9. **Stinkmållan** eller **Stäggan**

(Chenopodium Vulvaria L.)

är nästan utbredd på marken eller uppprät med utspärrade grenar, helt och hållet hvitgrå genom en tät, mjöllik beklädnad, och har stark, vidrig lukt. Bladen äro små, rutlikt-äggrunda, trubbiga, helbräddade. Blommorna äro gyttrade i samlingar från de öfre bladvecken. Blomkalken blir slutligen tillsluten. Fröen äro temligen stora och vidblåsiga, glänsande, småpunkterade.

Växer på gator, som ogräs i trädgårdar o. d., mest i Skåne; för öfrigt på några spridda ställen i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. (och Sept.). — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste; i Caucasien, Algerien. Vid Messina på Sicilien blommade växten redan d. 2 Maj.

Stinkmållan blef först känd såsom svensk genom Leche, som anmärkte den i Lund (in maceriis Lundini), hvilket jemte Ystad äro dess enda växställen i Linnés Flora Suecica. Redan i Dalechamps Historia kallas växten Vulvaria, hvadan artnamnet. Dess ovanligt stinkande lukt härrör säkerligen från de små, liksom feta eller kådiga, runda korn, hvarmed hela örten är beklädd.

2. **Kochia** Rth.

Blommorna tvåkönade. Kalken klotrundt-kruslik, 5-klufven, slutligen trubbigt 5-hornad. Ståndarne 5. Frukten innesluten i den något hårdnade kalken, liggande. Fröskalet hinnartadt; grodden dubbelviken, endast något krökt utmed den lilla hvitan.

1. **Kochs-örten**

(**Kochia hirsuta** Nolte. — **Chenopodium hirsutum** L.).

En ettårig, omkring qvarters- eller fotshög, gråaktigt mjukhårig, yngre upptill långt hvitluden, utbredt-grenig ört. Roten är lång. Bladen äro jemnsmala, halftrinda (köttiga), omkring $\frac{3}{4}$ tum långa; skärmbladen nära tredubbelt kortare, plattare och kölade. Blommorna grönaktiga, parvisa i skärmbladens veck på de slutligen vridna grenarne. Kalkhornen, hvilka utväxa på flikarnas rygg, äro askgrå, något håriga. Fröen glanslösa.

Växer endast på den dyiga strandängen "Ottenby schäferi-äng" vid Ölands södra udde. — Blommar i Juli, Aug.

Kochs-örten bebor, utom Ölands, också Danmarks, Holsteins, Mecklenburgs, Hollands och Belgiens hafsstränder och växer dessutom på södra Frankrikes, Italiens och södra Rysslands. J. P. Rosén upptäckte växten som svensk (Whlnb. Fl. Suec. 1826).

3. **Atriplex** (L.).

Sam- (eller mång-)byggare. Kalken hos ståndarblommorna (och de tvåkönade) 3—5-delad, 3—5-ståndrad; hos spirblommorna (vanligen) ingen utan i stället 2 små till hvarandra slutna, platta, tillväxande skärmar, hvilka innesluta (men icke vidväxa) den stående frukten och lossna med denna. Fröskalet läderartadt; grodden ringlikt krökt kring hvitan. — Ettåriga örter med mjuka, vanligen tandade blad, de nedre merendels motsatta; blommorna gyttrade, grönaktiga. Nästan alla arterna omvexla uppräta och m. e. m. tryckta till marken.

* Mångbyggare. Fruktskärmarne rundade eller äggrunda, helbräddade; de tvåkönade blommornas frukt liggande.

* Trädgårdsmållan (Atriplex hortensis L.) odlas och växer som ogräs (och på stränder) här och der i södra och medlersta Sverige.

* Glansmållan (Atriplex nitens Reb.) träffas stundom på ballast-platser.

** Sambyggare (eller nästan tvåbyggare). Fruktskärmarne rut- eller triangellika.

1. Silvermållan

(Atriplex rosea L.)

är, isynnerhet på bladens undersida, beklädd med ett hvitt, något glänsande puder (små fjäll), hvilket icke sällan, särdeles mot hösten, ger hela växten en slags silverglans. Bladen äro ojemnt bugttandade, nästan äggrunda, de nedre nästan rutlika. Frukt-blommorna äro samlade 3—9 i bladvecken, nästan rosettlikt (hvadan artnamnet); deras skärmar rutlikt-triangellika, nedtill trenerviga, nästan broskartade, tandade, slutligen nära 3 linier breda, hopväxta till nära midten. Fröen äro glanslösa.

Växer på odlade ställen vid Skånes vestkust, men "troligen numera utgången" (Aresch.), och på Öland (sälls.). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nästan hela Europa; på Island, i Caucasien, Arabien, Syrien, öknen vid Sinai, vestra och södra Siberien; i Barbariet, på Nya Holland.

Fries anmärkte och bestämde närmare denna vackra art på Öland (vid Färjestaden) 1818 och sednare i Skåne. Den var dittills icke känd som svensk (Fr. Nov.).

* Atriplex Babingtonii Woods. är yngre hvitpudrad, slutligen grön, och har köttiga (spröda), spjutlikt-triangellika eller -lansettlika blad och nästan till midten sammanväxta, rutlika, på ryggen släta eller småknöliga fruktskärmar. — Växer på hafsstränderna i Bohuslän, Halland och Skåne. — Lindeb. Nov.

2. Flikmållan
(Atriplex calotheca Fr.)

blir i allmänhet större, frodigare och slakare än de andra arterna (men varierar mycket), gulnar snart och har starkt saltbesk smak. Bladen omvexla än mörkgröna, än bleka, stundom under silverpudrade (ɔ: A. laciniata L. suec.). De nedre äro triangellikt spjutlika (A. hastata Sm.), spetsade, bugt- eller inskuret-tandade, de andra lansettlikt-spjutlika. Blomknippena bilda långa, endast nedtill bladiga, ax. Fruktskärmarne äro nästan fria, spjutlikt-triangellika, spetsade, tätt och spetsigt flikade, gröna, nätådriga, slutligen merendels $\frac{1}{2}$ tum långa, men omvexla än mindre än större och nästan bladlika. Fröen äro glanslösa.

Växer på eller nära hafsstränderna i Skåne, Halland och Bohuslän, i Blekinge och på Öland. — Blommar i (Juli) Aug., Sept. — Utbr. Götarike, Danmark, norra Tyskland, Brittanien.

Flikmållan är en ganska utmärkt art och lätt igenkänd isynnerhet på sina blad och fruktskärmar (de sednare liknar Linné vid Rivans, Asperuginis, fruktfoder), ehuru utseendet f. ö. kan omvexla betydligt, efter som den växer bland gruset eller tången på stränderna, eller på dyiga ställen eller på odlade. — Den kan, liksom de andra arterna i allmänhet, variera än helt liten och mager än hela 2 alnar eller högre och mycket yppig; än upprät, än utbredd på marken; än grön än pudrad; med tandade och flikiga blad, med små och tumsstora fruktskärmar (Fr.).

Leche upptäckte denna art, i Skåne, och kallade den A. laciniata. Efter honom och under samma namn upptog Linné den i sin Flora Suecica. I sin danska Flora (1800) framställde Rafn bra de nordiska Atriplices och han kände äfven Flikmållan, ehuru han icke upptager den som särskild art, hvartill Fries bestämde den i sin Mantissa III.

3. Spjutmållan
(Atriplex hastata L.)

omvexlar mest mellan $\frac{1}{2}$ och $1\frac{1}{4}$ aln hög och är än grön än m. e. m. gråaktigt pudrad eller rödaktig; smaken är nästan mild. De nedre bladen äro triangellikt-spjutlika med utspärrade flikar, tandade eller nästan helbräddade; de andra spjutlikt-lansettlika eller lansettlika och helbräddade. Blomknippena bilda brutna ax. Fruktskärmarne äro nästan fria, slutligen äggrundt-triangellika (nästan rutlika), helbräddade eller

svagt tandade, vanligen vårtiga på ryggen, tunna, 1—1½ linie långa. Fröen nästan glänsande.

Växer på stränder och andra fuktiga ställen, men också på odlad mark, i södra och medlersta Sverige (och obetydligt i norra). — Blommar under sensommaren och hösten. — Särdeles på hafsstränderna blir den rödaktig eller hvitpudrad; på odlad eller bördigare mark är den vanligen mera rent grön. F. ö. varierar den ganska mycket till bladens storlek och skapnad, fruktskärmarnes storlek m. m. Möjligen utgöra några bland dessa varieteter egna arter, för hvilka somliga botanister också anse dem, såsom A. microsperma Kit. (Skåne), A. deltoidea Bab. (vestra kusten). — Utbr. genom hela Europa, i Caucasien, Siberien.

Mållarternas frön lemna i allmänhet ett till nödbröd ganska användbart mjöl, liksom bladen kunna nyttjas till spenat o. d. Denna och nästa äro, såsom de allmännaste arterna i slägtet, de som mest kunna komma i fråga härtill. Båda erhålla stundom, liksom de vanligaste Chenopodierna, benämningen Svinmålla.

4. Vägmållan
(Atriplex patula L.)

är vanligen fots- eller alnshög (men blir icke sällan både större och mindre), rent mörkgrön. De nedre bladen äro spjutlikt-lansettlika med uppstående flikar, eller äggrundt-lansettlika, de andra lansettlika eller jemnbreda. Blomknippena bilda rakt uppräta, kortgreniga ax. Fruktskärmarne äro nästan fria, helbräddade eller småtandade, slutligen spjutlikt-rutlika, nästan läderartade, vanligen 1—1½ linie långa och knöliga på ryggen. Fröen äro glänsande. — De nedre grenarne äro mycket utstående, hvadan artnamnet.

Växer vid vägar och byggnader, på åkrar och annan odlad mark (allm.) samt på stränder (till Ångermanland). — Blommar under sensommaren och hösten. — Omvexlar med bredare och smalare samt tandade och helbräddade blad, större och mindre samt knöliga och släta fruktskärmar. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Barbariet, Caucasien, Siberien, på Island.

Både denna och närstående arter ha, såsom Vaucher troligen först anmärkte, två slags, till det yttre olika, frön (frukter), nemligen dels m. e. m. äggrunda (de tvåkönade blommornas) dels platta (honblommornas).

5. Strandmållan
(Atriplex litoralis L.)

är 1—2 fot hög, rent grön eller svagt hvitpudrad, men svartnar vanligen vid torkning, och har merendels långa och smärta, rakt-uppräta eller slutligen utspärrade grenar, lansettlika eller jemnbreda blad, samt raka, brutna blomax. Fruktskärmarne äro vanligen $\frac{3}{4}$—1 linie långa, triangellikt-rutlika, spetsade, småtandade, nedtill slutligen svälldt tillhårdnade och värtiga; de äro nästan fria men tätt tilltryckta hvarandra nedtill. Fröen äro glänsande.

Växer på södra och medlersta Sveriges hafsstränder (isynnerhet dyiga). — Blommar under sensommaren och hösten. — Bladen omvexla smalare ($\frac{1}{2}$—2 linier) och helbräddade, samt bredare (2—$3\frac{1}{2}$ linier) och glest bugttandade (ɔ: A. marina Retz.). Hos den sistnämnda var. äro fruktskärmarne också bredare och trubbigare, mera äggrunda (nästan hjertlikt-triangellika). Fruktskärmarne omvexla f. ö. större och mindre; stundom bli de bladartade och tumsstora.

Strandmållan bebor nästan alla Europas kuster och är dessutom anmärkt i Ungern och Siebenbürgen och vid Burgos i Spanien. — Under sin skånska resa anmärkte Linné denna art vid Malmö "i otrolig myckenhet" och visar i Skåne-Resan (sid. 199) dess olikhet med de andra Mållarterna.

4. **Halimus** Wallr.

Sam- (eller nästan mång-)byggare. Kalken hos ståndarblommorna (och de tvåkönade) 4—5-bladig, 4—5-ståndrad; hos spirblommorna endast 2 små, tretandade, hopvikta och med hvarandra hopväxta skärmar, hvilka tillväxa och bilda liksom en tvåörad, platt slida. Frukten stående, innesluten i nämnde slida; grodden ringlikt krökt kring hvitan.

1. Hafsmållan
(Halimus pedunculatus Wallr. — **Atriplex pedunculata** L.).

En ettårig, vanligen utbredt-grenig eller till marken m. e. m. tryckt, 1—3 qvarters ört, som är alldeles blekgrå genom de små kliartade fjäll, hvarmed den är tätt beklädd. Bladen äro helbräddade, smalt-omvändt-äggrunda, -äggrunda, -elliptiska och trubbigt-lansettlika, något köttiga, nära tumslånga. Ståndarblommorna gyttrade i toppax, spirblommorna i bladvecken; båda slagen äro grönaktiga. Fruktslidorna slutligen 2—$2\frac{1}{2}$ linier långa, hjertlikt-vigglika med utkrökta öron och en tand i urskärningen; de hänga på smala, icke sällan nära $\frac{1}{2}$ tum långa skaft.

Växer på södra Sveriges och Gotlands hafsstränder (helst leriga). — Blommar under sensommaren och hösten.

Hafsmållan bebor Östersjöns, Nordsjöns och Svarta Hafvets stränder och är dessutom anmärkt vid Artera i Thüringen och vid Abbeville i norra Frankrike. Den blef först känd såsom svensk genom Leche, som anmärkte den på Hven och vid Helsingborg. Retzius fann den "in urbe Lands Crona, loco depresso arenoso" (Observat. I, 1779). — Örten smakar salt.

5. **Salicornia** L.

Blommorna tvåkönade, samlade till kolflika ax, i hvilkas axel de äro insänkta tre och tre (men sidoblommorna något lägre och icke sällan outvecklade) och dessa motsatta vid hvar led (korsvis). Blomkalken blåslik, dess pip insänkt i och lådande vid axaxeln, dess bräm nästan rutlikt-sköldlikt, med liten, snart omärklig, mynning; kalken slutligen svampig, omsluten med en liten hinnkant. Ståndarne 1 (—2). Frukten innesluten i den från axeln lossnande kalken. Grodden hästskolik; hvitan liten, nästan köttig.

1. Glasörten
(Salicornia herbacea L.).

En bladlös och (åtminstone upptill) köttig och nästan glasartadt-genomskinlig, glatt, vanligen 5—10 tums (men också mindre), ledad, ett- (eller tu-)årig ört med korsvis motsatta grenar eller stundom nästan enkel. Mellanlederna äro något bredare upptill. Axen sitta på stjelk- och grenspetsarne och äro 5—10 linier långa, trinda, något smalare upptill. Blommorna äro knappt synbara utom de gula ståndarknapparne.

Växer på södra och medlersta Sveriges (till Södermanland) leriga och dyiga hafsstränder, särdeles på tidtals öfversvämmade ställen. — Blommar i Aug., Sept. — På vestra kusten växer (sälls.) en underart eller var. med mera trägig stjelk och nästan jemntjocka mellanleder (o: S. biennis Afz.). I H. N. är den qvartershög, upprät, med långa, nästan rakt uppstående grenar.

Glasörten har salt och på tungan stickande smak. Med olja och ättika ger den en helsosam sallat; kan ock inläggas med ättika och peppar. Den torkade och uppbrända växtens aska lemnar soda, lik den som brukas vid glasbruk o. a. Men den mesta och bästa sodan erhålles af i södra Europa och Orienten växande Salsola-arter m. fl., af hvilka några också odlas enkom för soda-vinning. Färsk utgör Glasörten, liksom några andra salta strandväxter, ett begärligt boskaps-

foder. Den tillhör icke blott nästan alla Europas kuster utan också N. Amerikas o. a. och växer dessutom på salthaltig mark ini landet (såsom i Österrike, Ungern, Siberien).

6. **Suæda** Forsk.

(**Schoberia** C. A. Mey.).

Blommorna tvåkönade (vanligen), med mycket små skärmar. Kalken klotrundt-skållik, 5-delad, köttig, utan bihang. Ståndarne 5. Frukten innesluten i blomkalken. Fröskalet nästan hornartadt; grodden bildande en platt (hoptryckt) spiral; hvitan liten eller ingen.

1. Saltörten

(**Suæda maritima** Dum. — **Chenopodium maritimum** L.).

En ettårig, alldeles glatt, grön eller blåaktig ört, som vanligen blir 5—10 tum hög, men omvexlar både större och mindre, och är än enkel och upprät, än grenig och m. e. m. nedtryckt till marken. Bladen äro köttiga, halftrindt-trådlika, trubbiga eller spetsiga, mjuka, icke sällan krökta, omkring 5—10 linier långa, tjockare eller smalare. Blommorna äro grönaktiga och bilda i bladvecken täta, 2—5-blommiga gyttringar, samlade till tätare eller glesare ax. Blomkalken blir slutligen svampig. Frukten är nästan alltid liggande; fröet glänsande, kretsvis punktstrimmigt.

Växer på vestra kustens, Ölands och Gotlands hafsstränder. — Blommar i (Juli) Aug. och Sept. — Utbr. nästan alla Europas kuster och dessutom anmärkt i Österrike, Ungern, Siebenbürgen, Moldau, Caucasien, Siberien och på S:t Helena.

Saltörten blef först, såsom inhemsk, bekant på vår vestra kust, i Bohuslän genom Kalm (1742), i Skåne genom Leche (som anmärkte den vid Helsingborg), i Halland genom Fries. På Gotland och Öland upptäcktes den af J. P. Rosén och Ahlqvist (Vet. Ak. handl. 1821). — Växten är, såsom namnet antyder, salt, och kan, i likhet med Glasörten, brännas till soda.

7. **Salsola** L.

Blommorna tvåkönade, tvåskärmade. Blomkalken 5-delad; dess blad utväxa och bilda slutligen (hos vår art) tvära, hinnartade bihang på ryggen (dessa bihang utvecklas likväl icke alltid, eller endast till en del hos somliga blommor). Ståndarne 5, utgående från en temligen köttig disk i blommans botten. Frukten innesluten i blomkalken, liggande. Fröet nästan klotrundt, hinnskaligt, utan hvita; grodden i kägellik spiral.

1. Sodaörten
(Salsola Kali L.).

En ettårig, glatt eller korthårig, vanligen nära 5 eller 10 tum hög, merendels grenig och utbredd, slutligen hård och (genom bladspetsarne) stickande ört; de nedre grenarne (och bladen) motsatta. Bladen äro köttiga, halftrinda, syllika, smalare eller bredare, med en kortare eller längre uddtagg; de nedre 1 eller nära 2 tum långa, de andra 3—5 linier eller kortare. Blomskärmarne äro också uddtaggiga, äggrundt-syllika. Blommorna nästan ensamma i bladvecken, hvit- eller rödaktiga. Kalkbladen spetsadt-lansettlika eller jemnbreda, hinnartade, slutligen broskartade; deras bihang äro olikstora, vanligen hinnartade, nästan njurlika eller omvändt-äggrunda, nerviga, naggade, liniestora eller större, hvitaktiga eller rosenröda; men stundom bli de helt små eller endast randlika.

Växer på hafsstränder (isynnerhet sandiga) i södra och medlersta Sverige (till Ålön och Nottarön i Södermanland). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nästan hela Europa särdeles kusterna; dessutom anmärkt på Asiens och Amerikas kuster och i Caucasien, Siberien.

Också Sodaörten är salt och saftig, men röres icke af kreaturen, troligen för de stickande bladens skull. Såsom namnet antyder, kan den, i likhet med Salt- och Glasörten, torkas och brännas till soda.

LXXV. CUPULIFERÆ.

1. QUERCINEÆ.

Ståndarblommornas kalk 5—12-delad. Ståndarne 8—12; knapparna tvårummiga. Spirblommornas skärmar sammanväxande med svepet, slutligen bildande ett enda läder- eller träaktigt svepe. Märkena 3 (—8). — Blommorna samtida eller nästan samtida med bladen.

1. Fagus L.

Hängena nästan klotrunda, skaftade, ståndarblommornas längre och smalare; deras blomkalk klocklik, 5—6-delad. Spirhängenas svepe 2-(—3-)blommigt, nästan kruklikt, 4-tandadt, med smala, slaka skärmar; blomkalkens bräm hårsargadt; märkena trådlika. Frukten 2 (—3) trekantiga, hårkrönta nötter, inneslutna inom det utväxta, nästan träaktiga, mjuktaggiga, slutligen 4-skaligt uppbristande svepet. — Bladen tegellagda och veckade i knoppen.

1. Boken
(Fagus silvatica L.).

Blir ett ganska stort, ända till 80—100 fots, träd och har rak och hög, med slät, hvitgrå bark beklädd, slutligen omkring 3 eller 4 fot bred stam, samt tät och vacker, något äggrund krona med relativt smala grenar, hvilka hos äldre träd (då rummet tillåter) utbreda sig nästan vågrätt ända till 15 alnar eller mera åt alla sidor. Roten går ej särdeles djupt, ehuru i början rakt ned; sedan sprider den sidorötter. Bladen äro glänsande mörkgröna och något hårda, tumsbreda eller bredare, äggrunda eller äggrundt-ovala, vågbräddade, isynnerhet yngre jemte skaften hårkantade, upptill stundom svagt tandade. Innan de vissna om hösten bli de brun- eller gulröda; de multna långsamt och hämma derigenom växtligheten der de till större mängd täcka marken. Blomhängena utgå nedtill på årsskotten, flera från samma knopp, mellan bladen; deras skaft äro håriga. Ståndarblomhängena äro talrikare och sitta antingen särskildt eller jemte (under eller bredvid) ett eller annat spirblomhänge; det sednare qvarsitter på sitt stadigare skaft och utvecklas till frukt. Båda slagen hängen äro gulaktiga och större än ärter. Frukterna äro stora som hasselnötter, men nötterna ("bokollonen") mer än dubbelt mindre, släta och glänsande-bruna (ɔ: Skavel enligt Whlnb.). — Blom. beskr. L. Skåne-Resa, sid. 58. — Trädets namn höres stundom Bök.

Växer helst i lerblandadt grus, sand med något fuktig botten och i fuktig lera, isynnerhet på klippig mark (Whlnb.), bildande vackra, oblandade skogar i Skåne, Blekinge, Småland till en del, i södra Halland och i Bohuslän (59°, vestra nordgr.). Saknas på Öland och Gotland och börjar i östra Småland växa vid Mönsterås (57° 3′ lat.), men blir icke ymnig förr än vid Varnaby (56° 30′ lat.), och går derifrån genom det inre Småland (Brännhult, 56° 46′, Matkull, 57° 7′ o. s. v.) till Borås och Alingsås i Vestergötland (57° 56′) och derifrån till Norrelv i södra Bohuslän. Ofvan denna gräns växer den isynnerhet på tre ställen: Omberg (58° 20′), Eksjö i Småland (57° 40′) och Hunneberg (58° 20′). Den kan dock växa bra äfven mycket nordligare (till 60°); så finnes den t. ex. planterad vid Stockholm, och vid Östanå gård i Roslagen stå gamla bokar, hvilka t. o. m. lemna mogna och grobara ollon. De nordligaste bokar äro troligen de, hvilka växa i Elfkarlö-bruks trädgård, sådda 1773 af brukets d. v. egare hr Tottie. Prof. C. Sundevall mätte dem 1849. — Boken blommar i Maj och mognar i slut. September eller börj. October. Utbildas under lika omständigheter nästan dubbelt hastigare än Eken och växer icke längre än till 120—150 år, men kan uppnå mycket högre ålder (säkert 200

år) utan att ännu ha kärnröta. RETZIUS mätte en mellan 50 och 60 år gammal bok på Lundagård, som, 10 tum från roten, var omkring 3 alnar och 5 tum i omkrets. På Utställningen i Stockholm 1866 var en nära $1\frac{3}{4}$ aln bred stam-genomskärning (tagen 3 alnar från roten) af ett 133 år gammalt bokträd, som växt vid Maltesholm i Skåne. Innan våra bokskogar blefvo så medtagne, var det icke sällsynt att träffa bokstammar af 6 alnars omkrets eller mera (Retz.). — Utbr. nästan hela Europa (undant. det nordligaste och Greklands öar, Corsica, Sardinien); Caucasien.

Om också Eken kan, i allmänhet, med skäl benämnas konungen bland skogsträden, torde dock Boken mången gång göra den väldet stridigt. Den blir i sanning majestätisk, der den kan riktigt utveckla sin starka stam och i dunkla massor utbreda sin täta skugga, och i allmänhet förtjenar den nog att kallas nordens herrligaste löfträd. Dess växkraft är verkligen, såsom vi sett, starkare än Ekens, så att den, på samma tid, ger större trämassa än denna. T. o. m. under vintern är trädet icke svårt att igenkänna på dess släta bark, bugtiga grenar och långa, med bruna, något genomskinliga fjäll täckta knoppar. De sistnämnde äro emellertid något olika; grenarnes slutknoppar innehålla nemligen mest endast blad men de andra, hvilka äro kortare, hysa vanligen både blad och blommor. Då bladen nyss utvecklats ur knoppen, upphöjes deras rena grönska genom de tunna, blekröda men flyktiga stiplerna. Trädet är då behagligt att skåda (ɔ: arbor gratissima vernantibus frondibus L.). Sedan bladen väl utslagit, tillväxa och utbildas de hastigt, så att de snart bilda ett lummigt hvalf, som solen endast med mildrade strålar och regnet nästan icke alls kan genomtränga. De unga bladen äro håriga; äldre bli de glatta och glänsande, mörkare och stadigare. Blommorna utvecklas nästan samtidigt med de unga bladen (något sednare), i deras veck, såsom vi redan nämnt. Ståndarblommorna vara icke länge; marken under trädet blir snart beströdd med dem. Sednare lossna de outbildade frukterna och falla till marken. Slutligen affalla de utbildade, mogna ollonen och snart efter dem bladen, hvilka åt de förra bilda ett vintertäcke, hvarunder fröen ligga skyddade tills de, när våren kommer, gro och utbreda sina breda, vackert gröna och under sammetsaktigt hvita hjertblad. — I den mylla, som smånigom bildas genom bladens multning, trifvas endast några skuggväxter, och om hösten uppspira i den en mängd egendomliga svampar. Nästan inga andra växter tål boken under sin skugga, eller omvändt, kunna de andra växterna icke fördraga skuggan. Bland våra skogsträd är Boken det för kölden ömtåligaste och det som minst motstår stor-

mar. Den älskar derföre skydd mot de kallaste vindarne och att växa så tätt att det ena trädet skyddar det andra.

Bokens ved utgör ett ganska godt bränsle; den värmer bättre än björk och ger mycken aska, som lemnar en ypperlig pottaska (calefacit in foco absque carbonibus: L.). Såsom virke kan den deremot icke jemföras med Ekens eller Björkens, ehuru sådant icke fulltorrt är lätt att arbeta och temligen segt. Fulltorrt slöar det verktygen och blir ju äldre desto skörare; ännu mindre duger bokveden till timmer o. d. som skall utsättas för luftens åverkan. Till pålverk o. d. under jord är den deremot tjenlig. Isynnerhet i Skåne lemnar Boken både det allmännaste brännmaterialet och mesta slöjdvirket (ehuru dertill sämre än björk); skånska allmogen nyttjar mest bokvirke till sina vagns- och åkerredskap och hvarjehanda husgeråd. Bokvirke användes också mycket till tunnstäfver, lådor m. m., emedan det låter lätt klyfva sig. — Hvart tredje år ger i allmänhet boken ollon, under torra och varma somrar rikligt, särdeles då träden stå lagom glest och botten är något fuktig. Väl mogna ollon lemna, genom pressning, en god, isynnerhet till bränning, såpkokning m. m. duglig olja (en tunna ollon ha lemnat omkring 4 kannor olja). Färsk har denna olja en mindre behaglig lukt, men som snart bortgår om oljan förvaras i sten- eller glaskärl. Bokollon äro också en utmärkt föda för svinet, som deraf sätter mycket fläsk, ehuru fläsket blir lösare och mindre vackert än af ekollon. Till smaken likna de något kastanier och kunna ätas rostade, men lära vanligen orsaka ett slags yrsel eller rusighet, hvilket t. o. m. skall märkas hos på bokskog gående svin ("glandibus temulentis pinguescunt Sues lardo laxo", L.), stundom så att dessa bli farliga att nalkas. De urpressade ollonen (oljekakorna) äro närande, duga till boskapsfoder och kunna också malas till mjöl att blanda bland sädesmjöl till ett billigare bröd. — Till högre häckar är boken särdeles tjenlig på skyddade ställen och så långt den tål klimatet. — Åskan tros aldrig slå ned i bok, och allmogen räknar ännu, säger Dybeck, bokträd, särdeles der de stå enstaka, till heliga träd. Bland ryktbara bokträd nämner han de s. k. Systra Bökarna i Åkarpe socken af Gjöinge härad i Skåne och Apostla-Bokarna på Omberg. Från en stam hade här uppskjutit tolf grofva skott, af hvilka likväl numera blott sju återstå.

2. **Quercus** L.

Hängena smala, ståndarblommornas långa, glesa och slaka; deras blomkalk hjullik, 5—10-delad. Spirblommornas hängen kortare, uppstående; deras svepen 1-blommiga, mycket små, hela, med knopplikt tegellagda skärmar; blomkalkens bräm småtandadt; märkena mycket korta

och breda, nästan köttiga. Frukten ett m. e. m. ägglikt ellipsoidiskt, trindt, spetskrönt ollon, d. v. s. en nöt med läderartadt skal och nedtill innesluten i en slags skål, bildad genom det utväxta och hårdnade svepet med dess sammanväxta skärmar. — Bladen dubbelvikta i knoppen.

1. Eken

(Quercus Robur L.).

Ett väldigt, vid medelåldern stundom ända till 100 fot högt träd med en 3 till 5 fot bred stam, som hos äldre träd kan bli dubbelt bredare. Vanligen når dock, särdeles der pålroten snart möter berg, den ganska starka, m. e. m. knöliga, nästan jemntjocka stammen icke någon särdeles höjd innan den bildar krona; endast i tätare skogar grenar den sig först vid 40 till 50 fots höjd från marken. Grenarne äro starka, bugtigt-vridna och utbreda sig vidt och nästan vågrätt åt alla sidor, bildande en tät men vanligen något oregelbunden krona. Veden är mycket hård, blekbrun. Barken är hård och tjock, yngre rödbrun, slutligen gråbrun; den spricker i breda remnor. Bladen äro 3—5 tum långa, nästan läderartade, bugtbräddade; stiplerna hinnaktiga, långa och smala. Ståndarhängena utvecklas vanligen ur egna knoppar nedom bladen och äro merendels 10- till 15-blommiga; blommorna gula. Spiraxen ur de unga skottens bladveck; blommorna äro små, nästan purpurröda. Ollonen äro $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, glänsande-släta, nästan läderbruna. — Eken växer märkligt till omkring 400 år, men kan bli ändå äldre (500 år eller mera); dess eller virkets egentliga mognadstid är dock vid 160 års ålder eller mera. Bär sällan ollon innan den uppnått 40 eller 50 år.

Växer i skogar eller bildar ensam lundar eller mindre skogar. — Blommar i Maj. Mognar i börj. October; ollonen nedskakas mest genom höststormarna, men gro vanligen först våren derpå. — Egentligen ega vi två slags Ek, hvilka många botanister betrakta som egna arter, nemligen:

V a n l i g a E k e n, S o m m a r e k e n (Quercus pedunculata Ehrh.), med nästan omvändt-äggrunda, glest-bugtbräddade, mycket kort skaftade blad, och smalare, nästan ellipsoidiska, ollon på långt skaft. Den växer (mest på bergig mark, skogsängar o. d.) i södra och medlersta Sverige till 60° eller mera. Nordgränsen är på Gestriklands kust, Hille socken, $1\frac{1}{2}$ mil norr om Gefle, på holmarna i Ava-ån, lat. 60° 47′. Från holmarna i Dal-elfven (lat. 60° 12′), By socken, går den genom nedre Vestmanland och Nerike till Vermland, i hvars östra del den knappt går högre än Venern (utom i Ullerud socken); i den vestra delen går den högre och har der vid sjön Fryken (60° lat.) sin vestra nordgräns. — Den sista ek LINNÉ såg under sin resa mot norden var vid grän-

sen mellan Upland och Gestrikland (byn Härnäs); han återsåg sedan icke eken förr än vid Björneborg i Finland. — I Småland (Högsbo socken) har Hr R. v. Post anmärkt en ganska märklig varietet med hela, lansettlika blad. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien.

Vintereken (Quercus sessiliflora Salisb.), mindre än den vanliga, med längre skaftade, smalare och tätbugtigare blad och bredare, kortare ollon på mycket kort skaft (gyttrade). Bladen utslå något sednare än på Sommareken och sitta mera qvar under vintern, hvadan just benämningen. Virket är mindre hårdt och varaktigt samt mera rödaktigt än hos den andra. Den växer här och der i magrare skogar, på skogs- och ängsbackar, i södra och sydvestra Sverige (nordgr. omkring $58\frac{1}{2}^{\circ}$, Tjärsta socken i Östergötland). Linné, som anmärkte Vintereken på Hunneberg, antyder i Vestgöta-Resan (sid. 214) dess skillnad från den vanliga, men anser den ej berättigad att utgöra en egen art. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien.

Intet bland våra träd äger på en gång den storhet, den styrka och det majestät, eller uppnår den ålder, som Eken; den har således all rätt att helsas som skogsträdens väldiga konung. Detta gäller bäst om vår vanliga Ek (Sommareken), hvilken Linné ypperligt karakteriserar såsom "arbor maxima, longæva, hyemum chronica, pratis noxia, tota adstringens", hvartill man med Wahlenberg kan lägga "torulosa, durissima". — "Ovanligt stora" Ekar omtalas i många landsorter, men vi sakna närmare upplysning om dem. Tidningen Öresunds-Posten för d. 9 Jan. 1856 omtalade ekarna vid Herrevads-kloster (i "klosterskogen") såsom de största i Skåne och troligen i hela Sverige; en bland dessa ekar hade då en omkrets af 36 fot. Vidare skulle vid det under Trolleholm lydande Killeröd växa en ek med 34 fots omkrets och vid Bosjökloster likaledes finnas åtskilliga jättar af detta trädslag. Det tillägges att dessa ekar voro m. e. m. murkna eller ihåliga inuti. — Om den under benämningen Brudeken bekanta ek i Alfhög socken i Halland ännu lefver eller qvarstår, har den vid roten mer än 15 alnars omkrets och är ihålig, och skola brudpar dansat i den. Ännu nära sin nordgräns, vid 59° 32′ och 2000′ från Mälaren (Stäkgårds strand), bildar Eken 50 till 60 fot höga träd med jemn, 18 fot hög och vid marken $3\frac{1}{2}$ fot bred stam (Utställn. i Stockholm 1866). Bland våra största ekar är också "Hörsne-eken" på Gotland, hvars stam är omkring $13\frac{1}{2}$ alnar i omkrets, visserligen "murken och skröplig", alldeles ihålig och otäckt kort, men med temligen stor, ehuru klen krona. Dernäst kommer, på Gotland, eken i Loista prestäng, som är 13 alnar vid och "i sin ihåliga stam godt kan berga ett par oxar". Den genom Linnés mätning (1741) bekanta Ava-eken på Fårön är $8\frac{1}{2}$ aln vid (Säve i Ny Illustr. Tidn.

1866). — Den största bland noggrant mätta ekstammar i hela Europa är enligt Humboldt troligen den vid Saintes i depart. Charente inf. Den hade 1843 nära vid marken 27 fot 8½ tum i tvärdrag och 5 fot öfver densamma 21½ fot. Man har i densamma inredt ett litet rum, 10 till 12 fot bredt och 9 fot högt och försedt med en dörr och ett fenster. Trädets ålder torde vara 1800 à 2000 år. — Också i England växa väldiga ekar. En bland de största var den s. k. Golynoseken (Golynos ligger nära staden Newport i grefskapet Monmouth, Wales), hvars stam var 9½ fot i tvärlinie och ansågs omkring 500 år gammal. Den beskuggade en markyta af 452 qv. yards. Köptes (1810) för varfvets i Plymouth räkning, nedsågades och nedhöggs samma år och lemnade då 2426 fot virke (värdt nära 600 pund). Barken var nedtill 3 tum tjock.

Eken växer bäst i lagom högländ och torr ler- och något mullblandad mark, som icke är mycket stenig (något sten i ytan skadar dock icke). Såsom helt ung tycker den om skydd, men äldre älskar den öppna ställen och snarare högländta och bergiga än sanka (L. Am. V). Liksom man i Ekens årsringar kan se en hyemum chronica (L.), liksom "en krönika på vintrarna, dem vi kunna få oss bekanta hela 2 à 300 åhren tillbakas", utvisa också de starkare, bredare årsringarne de somrar, som varit långa, varma och åskrika och tvertom. Så iakttog man på många, samtidigt fällda, gamla ekar att den årsring, som svarade mot året 1788 (hvilket hade en sådan sommar), var särdeles utmärkt.

Ekens ved har, såsom bekant, en vidsträckt användning till timmer och slöjdvirke. Till skeppsbyggnad lemnar Eken det yppersta virke för dess fasthet och förmåga att motstå förruttnelse. Ju tyngre ekvirket är, desto starkare är det äfven. Det bästa glänser och blir blått i huggytan, och skiftar det litet i grönt, är det så mycket segare. Sämre virke är ljusbrunt eller gråbrunt. Svensk ek är bättre och hårdare än utländsk, isynnerhet då denna, såsom kanske vanligast, är Vinterek. Krokiga grenar och deras mindre "knän" komma äfven väl till pass vid skepps- och båtbyggning; mindre bitar nyttjas till kilar, bultar o. d. Väl torrt ekvirke angripes sällan af "mask" och motstår bättre än något annat röta och nötning; det borde således alltid begagnas till brobeklädnader o. d. Likväl är det mycket benäget att slå eller kasta sig då det utsättes för vexlande torka och väta. Men allt ekvirke måste torka mycket länge och väl innan det kan användas, annars blir det icke varaktigt. Deremot anses ekved mindre god till bränsle emedan den icke brinner med frisk låga, men deremot ger mycket rök. Ekveden innehåller svafvel: Retzius lät göra ett skåp

af gamla ekplankor, i hvilket bordsilfver, ännu efter sexton år, anlöpte, hvilket bör tillskrifvas virkets svafvelhalt. Dessa plankor hade setat i en genom eldsvåda förstörd byggnad.

Ekbark är det ämne, som vid våra garfverier allmännast användes vid nästan all slags läderberedning. Bäst är barken tagen om våren, helst den inre. Den torkas i skugga och sönderhackas sedan till mindre spånor; stundom tillsättes gammal björkbark. Till samma ändamål kunna ock bladen användas, och man säger att med 30 skålp. torra blad lika mycket läder kan garfvas som med 100 skålp. bark; de samlas härtill bäst om hösten och torkas väl. Ung ekbark nyttjas också, helst jemte albark, till att färga svart med. — Ekollon utgöra ett ypperligt närings- och gödämne för svinet, bättre än bokollon. Till nödbröd äro de också, vid behörig behandling, ganska användbara. Skalade och rostade äro de ett bekant kaffesurrogat, och torkade och pulveriserade lära de botat frossan. Deras skålar kunna nyttjas till svärtning liksom galläpplen, men man måste taga åtminstone tre gånger mera deraf. Både ekollon och ekbark äro officinella (ɔ: Cortex, Glandes Querci Pharm.). — Eken har i Arvidh Månsons Örtabok 26 ”dygder” och i Palmbergs Örtekrantz lika många ”krafter och nyttigheter”!

Landtmannen ser icke gerna ekar på sina ängar och gärden emedan de skada gräsväxten och hindra fältens riktiga odling och dikning. — Man har iakttagit att åskan ”slår 20 gånger oftare ned i en ek än i en bok”. Enligt en urgammal folktro är derföre trädet ”en skräck för trollen”, på hvilka åskan alltid nedslår då de derunder söka skydd. Slutligen utmärker också, enligt Dybeck, allmogen mångenstädes vissa enstaka ekar såsom heliga, underbara eller annars märkliga; så t. ex. skall ”Hvitormen” uppehålla sig under somligas rötter.

2. CARPINEÆ.

Ståndarblommorna utan egentlig kalk, i trinda, långa hängen. Ståndarne 10—12(—00); knapparne enrummiga, strängarna korta. Spirblommornas skärmar aldrig sammanväxta med svepet, som slutligen blir blad- eller hinnartadt. Märkena 2, trådlika. — Blommorna (åtminstone ståndar-) innan bladen, hvilka äro veckade i knoppen.

3. **Carpinus** L.

Hängena med stora, sparriga, nästan hjertlika blomskärmar. Ståndarne omkring 12, alldeles utan kalk, på skärmbasen. Spirblommorna i slaka (temligen glesa) hängen; deras skärmar 2(—1)-blommiga, lossnande; hvar blomma med ett treflikigt svepefjäll och temligen tydligt, hvasst småtandadt kalkbräm. Frukthängenas svepen stora, tunnt-blad-

artade, ådriga, tredelade (med mycket större mellanflik) och ensidigt omslutande de två små nötterna, hvilka äro benartade, nästan äggrunda, ribbade, tandkrönta. — Bladen tegellagda i knoppen.

1. **Avenboken** eller **Annboken**
(Carpinus Betulus L.).

Ett mindre, högst 20—25 alnars, icke sällan buskartadt träd med m. e. m. krokig och knölig (kantig) stam och temligen oregelbunden och smal krona med talrika smågrenar upptill på de äldre. Fritt uppväxt kan stammen bli 15—20 tum i tvärlinie. Barken är slät eller nedtill något sprickig, yngre rödbrun, men blir sedan mörkgrå med ljusare strimmor. Veden är hård och hvitaktig (hvadan den vanliga benämningen Hvitbok). Bladen äro äggrunda, omkring 1½ tum breda, starkt dubbelsågade. Hängena grönaktiga, ståndarnes nära 1½ tum långa och utvecklade ur egna knoppar, spirornas från årsskottens spets. Blom. beskr. L. Skåne-Resa sid. 46. Nötterna äro mindre än ärter men deras svepens mellanflik är nära tumslång. — Roten är, enligt Dir. Stenberg, lodrät med nästan vågräta grenar och bildar sina nyrötter om våren.

Växer på skogsängar i Skåne, Blekinge, i sydligaste Halland och östra Småland samt på Öland, stundom (t. ex. i Köpingeådalen i Skåne) bildande små skogar. Från Vedby på Öland (57° 11′ lat.) går Avenbokens nordgräns söder om Calmar (Wernanäs), genom medlersta Småland, ofvan Vexiö (56° 53′ lat.), till sydligaste Halland, icke högre upp än till Lagaån. — Blommar i Maj och bladas nästan samtidigt; mognar i October. Fröen uppkomma dock vanligen icke den följande våren utan mest den andra. Trädet blir sällan äldre än 100 eller 120 år. — Utbr. genom Europa utom det allra nordligaste samt Portugal, Spanien, Italiens och Greklands öar; i Caucasien.

Avenboken (sammandr. Annboken) är icke nogräknad på mark, blott den icke är torr sand eller sur. Den tycker om mark som är tung och torr (consistente et macra terra lætatur L.), helst med öppet eller sluttande läge (declivibus delectatur: L.); i lagom torr, stenblandad lermylla växer Avenboken ypperligt. — Avenbokens knoppar äro täckta med bruna fjäll. De nyss utslagna bladen äro vackert veckade, rent gröna, med nästan rosenröda, täcka men flyktiga stipler. Det är om våren som Avenboken ger den behagligaste anblicken genom den milda grönskan hos sina unga blad. Sårad "utlakar den då ett sött vatten liksom björken" (aquam stillans sauciata vere: L.).

Avenboken lemnar ett hårdt och tillika segt, tätt och fint trä ("hårdare än Hagtorn"), tjenligt till alla slags arbeten der styrka erfordras

(pondera sustinet immensa: L.). Härtill och för alla de ändamål der man behöfver ett virke, som bra motstår nötning, är avenbok ett bland de bästa träslag vi äga. Den användes sålunda mycket till hjul och axlar, kuggar, valsar, klubbor, slagor, tistelstänger. Både snickare och svarfvare arbeta det gerna; särdeles tycka de om nedre delen på större stammar, hvilken icke sällan har bruna ådror och fläckar. Också tunnbindare begagna virket till kärl för torra varor. Men till pålverk och andra för omvexlande torka och väta utsatta arbeten duger det icke såvida det icke är måladt. Till bränsle är avenbok bättre än alla andra träslag och gifver utmärkt goda kol. — Dessutom passar Avenboken utmärkt bra till häckar i trädgårdar, vid murar o. d., emedan den blir tät, stänger väl, låter bra skära sig och växer fort; härpå tyder också namnet, som egentligen är danskt (ɔ: Avnbög, Havenbög = bok för trädgård). En sådan häck kan hvart 12:e—30:e år nedhuggas till 1—1½ aln; den återväxer då på lika lång tid. Ehuru Avenboken är tätgrenig, växer likväl gräs derunder och dess blad skadas icke mycket af insekter. — Trädet heter hos LOBELIUS (1581) Betulus, hvadan artnamnet.

4. Corylus L.

Ståndarhängena täta; deras blomskärmar håriga, upptill bredt triangellika, nedvikta och täckande två mindre, undersidan vidväxta (ɔ: ett slags blomkalkar), de sednare bärande hvardera 4 ståndare. Spirblommorna i små, nästan uppräta, knopplika gyttringar, hvilkas skärmar äro varaktiga, hela, men utan blommor; de sednare i knoppens spets, ensamma eller två inom det mycket lilla, hårlikt sargade och -delade svepet; blomkalken endast en småluden hinna, med mycket litet, otydligt-tandadt bräm. Fruktsvepet tunnt-bladartadt, klocklikt, något kortare än nöten, tudeladt och smalt- och spetsigt inskuret-tandadt; nöten m. e. m. rundad, något plattad, benhård, vårtkrönt. — Bladen dubbelvikta i knoppen.

1. Hasseln
(Corylus Avellana L.).

En vanligen omkring 6 alnars buske med utstående och böjliga, med blekbrun, knottrig bark beklädda grenar och nästan körtelartadt håriga qvistar (årsskott). Fritt och obehindradt utbildad kan Hasseln bli 50 år gammal med stammen eller stammarna ända till 10—12 alnar höga och 8—9 tum i tvärlinie. Veden är hvit, lätt och seg; bastet grönt. Bladen äro temligen stora och tunna, nästan dubbelsågade, nästan rundade men bredare upptill, kort- och tvärt spetsade, basen smalt

hjertlik. Ståndarhängena, hvilka äro gulaktiga, slaka, omkring $1\frac{1}{2}$ tum långa, sitta vanligen parvis; de utbildas redan under hösten och uthärda vintern alldeles bara. Märkena äro rosenröda. Nötterna med sina svepen sitta vanligen 2—4 tillsammans, med ett gemensamt, mindre, omkring 6-bladigt svepe under samlingen.

Växer på skogsbackar och -ängar, eller vid berg, särdeles på stenig, dock icke mager eller våt mark, i södra och medlersta Sverige, och bildar vanligen lundar. Blir sällsyntare mot norden och upphör i Ångermanland, Sälevads socken, i Dalarne och Vermland. — Blommar mycket tidigt om våren (i Mars, April, vid blid väderlek ändå tidigare), långt innan bladen utslå: "Primus flos in Suecia etc." L. (Första blomman i Sverige, Hästhovan den andra). Utslår bladen samtidigt med Häggen, då Desmansknopp och Lönn blomma (L.). Mognar i slut. Septemb. eller börj. Octob. — En varietet (missbildning?) med nästan parflikiga blad har Hr H. v. Post anmärkt vid Regna prestgård i Östergötland. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien.

Hasseln är en bland de buskar, som icke tycka om skuggan inuti skogarne, utan stadna vid deras kant eller bosätta sig på andra öppna ställen. Sålunda kan solen vanligen obehindradt verka på Hasselbuskens, såsom vi sett, redan före vintern utbildade ståndarhängen, så att desamma, om blott några vackra dagar inträffa, icke sällan, åtminstone till en del, öppna blommorna mycket tidigt, spridande sitt mjöl (pollen) långt innan spirblommorna äro synliga. Efter denna förtida blomning kan oftast bli en eller annan månads kyla. Den egentliga, rätta blomningstiden inträder först då när de knoppar, som innesluta spirblommorna, öppna sig och de vackert röda märkena utsticka mellan de ganska små, ännu icke vaknade bladen. Behängd med de smala, slankiga och lättrörliga ståndarhängena, har busken då ett ganska eget utseende. Dessa vissna emellertid snart alldeles och affalla; snart torka också märkena. De späda nötämnena synas sedan under lång tid liksom döda mellan de outvecklade bladen, — men de endast bida bättre tider. Strax på sommaren, då de nya ståndarhängena visa sig i somliga bladveck, börja de synbart tillväxa och utbildas sedan mer och mer, så att de hinna utväxa och mogna innan hösten, då de lossna ur sina svepen om dessa icke redan fallit till marken. Men de nya ståndarhängena förbli länge helt korta. Klädda med ett gråaktigt ludd, qvarsitta de, sedan bladen fallit, hela vintern på de bara grenarne och vänta tills den tid kommer, då de, såsom vi redan omtalat, kunna bli verksamma. Bjerkander iakttog att blomknopparna gerna borttorka då starkare värme inträffar under blomningen (en bland orsakerna till klen nötskörd), men att de skadas mindre af 5—6° köld. I likhet med

andra buskar och träd, som blomma tidigt, bildar också Hasseln sina nya rötter ("sugkärl") om hösten (Dir. Stenberg).

Hasselbusken älskar helst en någorlunda lös, mullrik jord, och den förbättrar sjelf sin mark genom sina multnande blad, hvilka bilda en god men mycket lätt mylla, hvilken åter underhåller många växter, som tycka om skugga och under vintern täckas och skyddas under buskens vissnade blad. Man kan sålunda säga att Hasseln genom sina lätt multnande blad närer ängarna (prata alit: L.). — Då Hasselbusken, såsom ofta nog sker för flera ändamål, afhugges vid roten, uppskjuter en mängd nya skott (telningar), hvilka, då de icke skadas, bli raka, släta och mycket användbara till käppar, tunnband, spön, korgar m. m. De underbara slagrutorna voro på ett eget sätt växta hasselgrenar. Gammal och stor hasselrot är vanligen vackert masurerad och derigenom omtyckt till åtskilliga snickararbeten. Hos yngre stammar är veden temligen lös, men hos äldre bra nog hård, tät och seg och låter väl arbeta sig; den är icke särdeles hvit men lätt. Hasselveden lemnar ypperliga kol, också till krut; om smala grenar kolas, erhåller man goda ritkol. — Huru nötterna allmännast användas är bekant. Kärnan i goda, väl mogna hasselnötter liknar till smak och användbarhet sötmandel, men är oljerikare. Den olja, som den genom pressning lemnar, är luktlös, liknar mandelolja, och är knappt sämre än den bästa "matolja". Till finare oljefärger lärer denna olja vara lika god som valnötolja (nötolja). De urpressade kärnorna, torkade och malda, lemna mjöl till ett smakligt nödbröd. Skalen skola i Holland brännas (eller bränts) till en god målarsvärta och "fnaset" kan nyttjas som sumach vid garfning. Nötterna böra icke skördas förr än de äro så mogna att de kunna nedskakas, såsom man förr alltid brukade på Öland och Åland. Förvaras öfver vintern bra i djupa sandgropar, med torr mossa under och öfver och täckta med näfver, sand och torf.

En del gamle botanister (Fuchsius) kallade Hasseln Avellana (nux silvestris), hvilken benämning Linné bibehöll såsom artnamn.

LXXVI. SALICINEÆ.

1. **Populus** L.

Blomskärmarne upptill breda och inskurna, bärande på den smala basen en något köttig, helbräddad och sned skål (blomkalk). Ståndarne omkring 8 (5—12); strängarne korta. — Träd med tegellagdt, kådigt knopptäcke och de unga bladens kanter inrullade.

a) Blomskärmarne kantade med långa, silkesartade hår.

1. Aspen
(Populus tremula L.).

Kan bli ett temligen stort, ända till 50 eller 80 fots, träd med vanligen nästan rak och temligen jemn, nedtill stundom nästan alnsbred stam, hvars utstående men något korta grenar bilda en trubbig, nedtill bredare, temligen hög och gles krona. Barken är grå- eller brunaktig (på yngre träd eller grenar mest nästan grön, mjuk, slät och svartvårtig) och lossnar lätt. Roten breder ut sig mycket (hos gamla träd hela 8—12 alnar från stammen) helt nära markens yta, och har stor benägenhet att alstra skott, så att en enda asp genom sådana kan bilda en hel lund. Bladen äro rundade med mycket kort spets, bugttandade, glatta, utväxta temligen hårda; deras skaft äro långa och smala samt (isynnerhet upptill) plattade från sidorna, hvilket, jemte skifvans breda form, gör att bladen äro mycket lättrörliga och nästan ständigt dallra. Unga äro desamma rödaktiga. Blomhängena äro slaka, brunaktiga och gråludna, 2—3 tum långa; ståndarne 5 till 8, med röda knappar, deras blomkalk hvitaktig; märkena nästan köttröda; spirblomkalken är blekgrön och nästan hinnaktig. Fröen äro utomordentligt små, och deras ymniga, lätta ull sprider dem vida omkring. — På unga telningar (rotskott) äro bladen alldeles olika de andra, hjertliktäggrunda, spetsiga, kortskaftade, håriga, större.

Växer i skogar, särdeles på något fuktig mark, på skogsängar och skogsbackar, der den icke sällan bildar små lundar, allmän. Planteras också vid byar och gårdar. — Blommar i April, Maj, innan bladen utslå, enligt Bjerkander redan vid 3° värme. Mognar i Juni, Juli. Fröen ligga endast 4 eller 5 veckor i jorden innan de uppkomma. Trädet utbildas på 30—40 år och vid 50 eller 60 nästan upphör det att växa. Ännu uppe i Vesterbotten kan stammen bli bortåt 10 tum i tvärskärning (skifvor från Skellefte, på Utställningen i Stockholm 1866, höllo 7—8 tum). — Stundom (såsom vid Råda i Vermland, P. C. Afzelius, Fr. Mant. III) äro de unga bladen beklädda med ett tätt, hvitgrått ludd. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Caucasien, Siberien.

Aspen är allmänt bekant för sina lättrörliga, nästan ständigt dallrande blad, på hvilka också dess artnamn häntyder. Då allt är lugnt och stilla och de andra trädens blad orörliga, komma icke sällan helt oväntadt Aspens i rörelse, ehuru vi knappt märka den svaga bris, som åstadkommer deras dallring. "Darra som ett asplöf" har derföre med skäl blifvit ordspråk.

Aspvirke är temligen segt men benäget att kasta sig och kan, i brist på bättre, användas till mindre bjelkar o. d. inom hus, men duger icke utvändigt. Deremot är det mera användbart och varaktigt till vattenbyggnader o. d. För sin hvithet och lätthet passar det bra till golfbräder, till blindträd i möbler, till stängsel, takstolar och takspån. Både för sin hvithet och sin mjukhet arbetas det gerna till askar, kannor, skålar, byttor, bilder m. m., och fina fruntimmershattar kunna flätas af tunna och smala aspspånor. Till breda hjullötar (för sanka marker) användes gerna aspvirke, och asp utgör det vanliga materialet till våra tändstickor. Fröullen kan, blandad med annan ull, nyttjas till stoppning. Späda barken och de unga qvistarna färga behörigen betadt ylle vackert och varaktigt gult. Till bränsle kan aspved begagnas på orter, der det är brist på annan ved. Den ger ringa värme, nästan inga och dåliga kol, men askan kan nyttjas till lut och vid såptillverkning. Färska bladen ätas begärligt af alla kreatur. Till vinterfoder böra de samlas vid midsommar eller sednare. Aspbark lärer utgöra bäverns väsentligaste näring.

Aspen är så litet nogräknad att den kan växa i nästan hvad jordmon som helst, ehuru den på torr och mager blir klen och småbladig. Trädet bör likväl icke tålas på eller nära ängar och åkrar eller i trädgårdar, emedan det snart kan inkräkta hela marken. Om våren "ger det söt laka". Linné karakteriserar det sålunda: arbor tremula, festinans, repens, lucos constituens, equis et ovibus grata (darrande, brådväxt, rotkrypande, lundbildande, behagligt för hästar och får). Redan i Bauhins Pinax (1623) heter det Populus tremula. Isynnerhet i södra Sverige är, enligt Dybeck, den sägen allmän att Frälsarens kors varit af aspträ och att aspen derföre blifvit dömd att alltid stå med darrande löf. Och "otaliga så kallade heliga lundar i vårt land bestå af detta trädslag".

* P. canescens Sm. (Gråpoppeln). Förv. i Skåne och odlad upp till medlersta Sverige.

* P. alba L. (Hvitpoppeln) likaledes.

b) Blomskärmarna glatta (eller nästan glatta).

* P. nigra L. (Svartpoppeln), med bredt triangellika, spetsade, mörka och glänsande, temligen små blad och bred, pyramidlik krona, växer som vild i Skåne o. a. och odlas till upp i medlersta Sverige ("Poppelpil").

* P. dilatata Ait. (Pyramidpoppeln), med nästan rutlika blad, mycket smal och hög krona, odlas i södra och medlersta Sverige.

* P. balsamifera L. (Balsampoppeln), med äggrunda, spetsade, trubbigt-smásågade blad. Odlad och förv. i södra och medlersta Sverige.

2. Salix L.

Blomskärmarna smala och hela. Blommorna kalklösa, men med 1 eller 2 (—3) små, vanligen gulaktiga, tvärtrubbiga körtlar vid basen. Ståndarne vanligen 2, sällan 3—5; strängarne långa, raka; knapparne mest gula. — Träd eller buskar med enkelt, icke sällan ludet knopptäcke och de unga bladen tegellagda, sällan med tillbakavikta kanter.

a. Egentliga Pilar (Amerinæ) Fr. Hängena med bladiga skaft; blomskärmarne blekgula. Blommorna 2-körtlade. — Träd eller större buskar. Blad och blommor samtida.

1. Mandelpilen
(Salix amygdalina L.)

är vanligast en 5—6 alnars buske, men också än lägre, än nästan trädlik med nära 4 tum bred stam, "den vackraste bland alla våra Pilar, väl värd att jemföras med Mandelträdet" (Whlnb., Fagerpil Liljebl.). Stammens ytterbark är grå och lossnar årligen (särdeles på äldre träd); de unga grenarne äro brungula (rödaktiga). Bladen, hvilka kunna bli 3 till 4 tum långa och stundom tumsbreda, äro lansettlika, sågade, glatta och under vanligen isgrå (genom hvitaktiga körtlar mellan de mörkare ådrorna: Whlnb.). Hängena äro alldeles glatta, 2—3 tum långa, ståndarblommornas smala; ståndarne 3 (ɔ: S. triandra L.).

Växer på sandiga eller grusiga, helst låga och inskurna, elf- och åstränder i norra och medlersta Sverige (samt vid Omberg), störst och ymnigast vid Ångermanna-ån (med Klådriset), Dal- och Klarelfven. — Blommar i Maj, Juni. — Bladen omvexla än smalare, mera jemnbreda (under nästan gröna), än (i de högre bergstrakterna) små och nästan elliptiska, än stora, aflångt lansettlika och långspetsade (vid flodernas nedre lopp och odlad i södra Sverige: Fr.). — Utbr. nästan hela Europa (undant. Italiens och Greklands öar, Turkiet); Caucasien, Siberien.

Mandelpilen — en bland de utmärktaste arterna i hela slägtet — är ännu icke mycket odlad, men förtjenar odling i stort såsom varande särdeles både vacker och tjenlig till häckar eller alléer, helst vid vatten. Dessutom lemnar den ypperliga tunnband (hvadan också den i Skåne o. a. lärer kallas Bandpil) och foder åt den mindre hornboskapen. Då den växer som träd, har den sköra smågrenar. De unga grenarne lukta och smaka nästan som bittermandel, icke sammandragande som de flesta andra Pilars, — kanske det bästa kina-surrogat (Whlnb.). — Redan O. Rudbeck d. y. anmärkte och lät måla denna art under sin lappska resa (1695).

2. Jolstern
(Salix pentandra L.)

blir mera sällan ett träd med omkring 10 tum bred stam utan är vanligast en 3—5 alnars buske eller ett litet träd, som har gul- eller rödaktiga och klibbiga unga grenar och strax de utslå likaledes klibbiga, gulaktiga blad. Bladen äro lansettlikt-elliptiska eller -omvändtäggrunda med smal spets, tätt körtelsågade, äldre ofvanpå rent gröna och glänsande glatta, under gulgröna med mörkare ådror. Blomskärmarne äro håriga utom upptill; ståndarne omkring 5 (3—8, stundom 10), hvarigenom hängena bli särdeles guldgula och täta. — Bladen bli med tiden mera gulaktiga än de andra arternas och deras sågtänder utsvetta i spetsen ett gult lim, hvarigenom då man pressar växten mellan papper, på detta uppkomma lika många gula punkter som bladen ha tänder (L.).

Växer på fuktig mark, i kärr och skogsängar, vid bäckar, temligen allmän; såsom större träd (med mera spetsade blad) mest i våra nordliga trakter; annars vanligen buskartad, stundom endast 1—2 alnar och småbladig. Norrland tyckes vara Jolsterns egentliga hem; den blir der allmänt ett större, mer än manstjockt träd (Whlnb.). — Blommar i Maj, Juni, sednare än de andra Pilarna. Mognar i Aug., Sept. — Förekommer stundom med tvåkönade, tvåståndrade blommor (ↄ: S. hermaphroditica L.), stundom med 4-ståndrade (ↄ: S. tetrandra L. Oel.-Res.). Den sednare har lansettlikt-ovala, (något snedt och temligen långt) spetsade blad (Fr. H. N.). — Utbr. genom Europa (utom Portugal, Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet); i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka, Island.

Jolstern har behaglig lukt och är väl den vackraste bland de allmännare Pilarterna, särdeles såsom träd, då den med sina glänsande och stadiga blad kan påminna om söderns Citrus-arter. Dertill är den ganska nyttig eller användbar. Det som isynnerhet gör den märklig i ekonomiskt hänseende, är det bomulls-surrogat den lemnar i riklig mängd och hvarför den kallats S v e n s k a B o m u l l s t r ä d e t. Då de mogna fröhusen uppspricka, uttränger, spänstigt pösande, fröens ymniga ull liksom på bomullsväxten. Denna särdeles rikliga ull kan, blandad med bomull, användas till spånad (garn), stoppning, vadd och vekar m. m. eller med dun till sängkläder. Med skäl har således denna ull, hos Jolstern ymnigare än hos andra arter, kallats Svensk Bomull, om hvars vinnande och beredning Westbeck och Jernefelt, 1745 och 1749, författade särskilda afhandlingar. — Barken, särdeles hos unga, 2—3 års, grenar, är besk och sammandragande och, intagen såsom pulver, verksam mot frossor (ↄ: Cortex Salicis Pharm.). Till att bereda klipping tjenar

den lika väl som Sälgbark, liksom den i allmänhet jemte sådan och andra arters bark kan användas såsom garfämne vid skinnberedning. Veden är böjlig, något hårdare än andra Pilars och duglig till slöjd; antänd sprakar den mer än granved. — De årsgamla qvistarna lemna goda bandvidjor. Bladen ätas färska af alla kreatur och torkade af en del. På landet nyttjas de också till gulfärgning sedan tyget förut betats med alun och vinsten; med något lut dertill blir färgen vackrare. Emedan blommorna äro senare än de andra arternas, är växten vigtig för biodlare. — Jolstern är, liksom Pilarne i allmänhet, lätt att plantera; man behöfver blott nedsätta qvistar på tjenliga ställen. Behörigen vårdad, kan den bli ett stort och vackert träd och är då en prydnad i parker. Den kallas, i olika trakter, Jälster (Småland), Hilster, Halster, Vilster (Svearike), Vekar (Vesterg.) m. m.

* Salix cuspidata Schultz (Spetspilen), en hybrid mellan Jolstern och Skörpilen, är utmärkt i ekonomiskt hänseende, ehuru den hos oss ännu icke odlats i stort. På danska öarne har den deremot alldeles utträngt Skörpilen (Fr.).

3. Skörpilen
(Salix fragilis L.)

blir vanligen ett medelstort eller temligen högt träd, och har, åtminstone såsom odladt, nästan rätvinkligt (nära 90°) utspärrade grenar; smågrenar och qvistar äro mycket sköra i lederna (invid hvilka de sednare äro något utsvällda), så att de lätt bräckas (ɔ: Knäckepil), hvadan de icke sällan lösryckas af vinden, slå rot på stränderna och sålunda bilda nya träd. Bladen äro lansettlika med sned spets, sågade, slutligen glatta och under vanligen blågrå (men variera blekt gröna), stora, 3—5 tum långa, icke sällan nära tumsbreda. Blomhängena äro temligen slaka, 2—2½ tum långa. Ståndarne äro vanligen 2, endast stundom 3 eller 4.

Växer mest på stränder, våta ängar och vid vägar (allmänt planterad), i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Maj. Mognar kring midsommar, men honträdet är sällsynt. — Lärer "in provinciis montanis v.c. Smolandia" (Fr.) variera med smalare, jemnt-spetsade blad och hängande, mindre sköra qvistar. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Mindre Asien, Siberien.

Skörpilen är troligen den längst bekanta bland de odlade Pilarterna och den som lättast sprides. Den är ganska snabbväxt men har — utom till vedbrand på skoglösa orter — mindre värde än de båda nästa arterna och utränges säkerligen af dem med tiden. Som trädet är skört motstår det icke bra stormar, och med sina glesa grenar ger det icke mycket skydd. Men till häckar, som böra hållas låga, är

det tjenligt. Barken är ganska användbar såsom garfämne vid läderberedning och skall i England anses t. o. m. bättre än ekbark. Tagen af unga grenar och nyttjad på samma sätt som kina, har den också visat sig verksam i frossa. Under sin blomning är trädet en bland biens rikaste honingskällor.

Skörpilen planteras mycket lätt genom sättqvistar och -störar på fuktiga ställen, såsom vid diken eller utmed vägar, och den växer fortare än Hvitpilen. Till plantering bör man alltid välja hanträd. Den tål bra toppning, och hos toppade träd tillväxer stammen nästan endast på bredden, så att den kan bli hela alnen i tvärlinie, men mest ihålig, såsom man icke sällan ser på gamla, starkt topphuggna träd. På skoglösa orter kan sålunda Skörpilen för sin snabba växt med fördel odlas till bränsle o. d., särdeles som knappt något träd är mindre ömtåligt för topp- och grenhuggning än Skörpilen. För sina vanligen grönaktiga smågrenar kallas den också stundom (t. ex. i Skåne) Grönpil. Redan i Linnés Skåne-Resa (sid. 200) anmärkes skillnaden mellan denna och den i Skåne lika allmänna om icke allmännare Hvitpilen (Malmö), och redan i Bauhins Pinax (1623) benämnes denna Pil Salix fragilis.

* Salix viridis *Fr.* (Grönpilen) har mera uppräta grenar (de bilda omkring 60° vinkel), smärta, nästan icke sköra smågrenar, smalt-lansettlika, rakspetsade, alldeles gröna blad. — Växer spridd i södra och medlersta Sverige (till Stockholm). Blommar 14 dagar tidigare än Hvitpilen och är härdigare än denna (Fr.). Hybrid mellan densamma och Skörpilen (Ands.)

4. Hvitpilen
(Salix alba L.)

kan bli ett temligen stort träd och har mera uppräta (i omkring 35° vinkel utstående), längre och segare smågrenar än Skörpilen. Bladen äro vanligen lansettlika, 2—3 tum långa, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum breda, spetsade, småsågade, vanligen på båda sidor eller åtminstone på den undre hvitaktigt silkeshåriga. Hängena äro mindre än Skörpilens, icke sällan kortare än stödbladen. Ståndarne mycket sällan 3 eller 4; knapparna mörkgula. Fröhusen rent gröna, trubbiga.

Växer vid stränder, vägar och gårdar i södra och medlersta Sverige, men alltid eller nästan alltid endast planterad eller förvildad. — Blommar i Maj. Mognar i Juli. — Har stundom (såsom vid Stockholm) alldeles glatta och gröna blad. — Utbr. Europa (utom det allra nordligaste), i Caucasien, Siberien, Mindre Asien, Persien, Syrien, Algerien.

Hvitpilen blir i allmänhet den största eller åtminstone den högsta bland våra Pilarter. Med sitt rika, på en gång både gröna och hvita,

bladverk på för vinden svigtande grenar, är den en ganska vacker art och gör genom sin gråaktiga grönska en behaglig brytning i ett landskaps trädsceneri. Som Hvitpilen, liksom Pilarna i allmänhet, växer fort och dertill har sega grenar, är den bra att plantera der man vill ha skydd och lugn, till häckar o. d., samt blir ett vackert alléträd då den ej toppas mycket; också är den mångenstädes i södra Sverige, isynnerhet på skånska slätten, kanske den allmännaste Pilen. Barken utgör ett ypperligt garfämne vid läder- och skinnberedning; de berömda skånska klippingsskinnen beredas mest med detta träds bark. Prof. Acrel rekommenderade mycket ung Hvitpils-bark mot frossa i stället för kinabark (Liljebl. Flora). Dessutom färgar barken, vid olika behandling, kanelbrunt eller nästan blodrödt. Blommorna "äro för bien en härlighet först om våren". Bladen ätas gerna af kreaturen. — Linnés Flora Suecica upptager Hvitpilen endast som skånsk ("Habitat in Scania australi passim") och Bauhins Pinax (1623) såsom Salix vulgaris alba arborescens.

b. Viror (Helices) Fr. Hängena vanligen utan skaft, men med små bladlika skärmblad; blomskärmarne svartaktiga. Blommorna 1-körtlade. — Större buskar med tidig, bladlös blomning. Ståndarsträngarna sammanväxta (ɔ: blommorna skenbart 1-ståndrade); knapparna slutligen svartnande.

5. **Rödviran** eller **Rödvidet**

(Salix purpurea L.)

är vanligen en nära 3 alnars buske med särdeles långa och smala, smidiga grenar (vidjor), hvilkas bark vanligen (isynnerhet om våren) är nästan purpurröd; på äldre stammar är barken gråaktig. Bladen äro lansettlikt-jemnbreda, något bredare och -sågade upptill, glatta och under isgrå, icke sällan nästan motsatta. Blomhängena endast omkring tumslånga, grå-, svart- och rödaktiga. Ståndarknapparna äro innan de uppbrista röda, sedan gula, och svartna slutligen.

Växer på stränder och annan fuktig mark i Skåne (der den allmänt planteras), Halland (och Blekinge), men icke ursprunglig om icke på ett eller annat ställe i Skåne (ståndarbusken knappt sedd i Sverige). F. ö. odlad här och der i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Maj. — Har en underart med gulaktig bark och nära dubbelt större blomhängen (ɔ: S. Helix L.). Denna odlas stundom i Skåne och är enligt Fries egentligen stamarten, men den andra uppkommen genom odling. — Utbr. nästan hela Europa, Algerien, Caucasien, Siberien, Island.

Rödviran (kallas också Rödpil) har, isynnerhet då den växer på bördig och fuktig mark, långa, smala och ganska smidiga vidjor, hvilka i Skåne användas till flera ändamål, liksom de utgöra det bästa materialet till finare korgar, hattar m. m. Innerbarken är citrongul och egendomligt bitter (frossmedel). Busken är ypperlig till häckar på eller vid jordvallar och stränder, hvilka den binder. — LINNÉ beskrifver Rödviran i Skåne-Resan (sid. 252) och anmärker att knoppen är enskalig och innesluter tre blad, hvilka stå med kanten åt qvisten. I Flora Suecica säger han den vara inkommen i nyare tider.

* Salix rubra Huds odlas i Skåne, Blekinge, Vestergötland o. a., men obetydligt emedan den är ömtåligare än föregående art churu bättre till korgmakeri-arbeten o. d. — Fr. Mant. I (1832).

c. Videpilar (Vetrices) Fr. Hängena vanligen oskaftade och bladlösa (eller nästan bladlösa); blomskärmarne mest svartaktiga, hvadan spirblomhängena merendels grön- och gråaktiga. Blomkörtlarna ensamma. Stift och märken långa, smala, lossnande. — Träd eller buskar.

c.a Ullpilar (Fr.). Buskar eller träd med mycket håriga och vanligen tidiga hängen, hvilkas knoppar äro mycket stora och ha mösslikt täckskal.

6. Daggpilen
(Salix daphnoides Vill.)

är en större buske (eller ett litet träd) med glatta, glänsande brunvioletta eller mörkt purpurröda, åtminstone torra blådaggiga qvistar med gul innerbark, lansettlika, sågade, glatta, mörkgröna blad och nära 2 tum långa, tjocka hängen, hvilkas knopptäcke lossnar nästan redan under vintern; blomskärmarne hos de unga hängena täckt rosenröda i spetsen.

Växer i Dalarne vid Dalelfven, nära Mora kyrka, och i Vermland vid Klarelfven från Dalby socken nedåt. — Blommar i April (Maj), innan bladen utslå, nästan omkring 14 dagar tidigare än alla våra andra Pil-arter. — Utbr. nästan endast medlersta Europa, Norge, Vermland, Dalarne, medlersta Ryssland.

Denna vackra art nämnes första gången, som svensk, i Fries' afhandling om Svenska Pilarterna i Botaniska Notiser för 1840. Han hade först erhållit den "i en samling blommande pilqvistar meddelade af Herr Notarien Claësson", från Dalarne. I Vermland upptäcktes den vid Carlstad 1849 af AGARDH d. ä., som i Botaniska Notiser för samma år lemnade en intressant berättelse om sin upptäckt, med beskrifning

på busken (S. daphnoides norvegica) och anmärkningar till dess karakteristik. Så anmärkte han bland annat att busken saknade blå dagg, men erhöll den på exemplar som torkades i lindrig press; att de unga hängena äro så hvitludna att de nästan likna Eriophorum-ax (ludenheten uppkommande genom de långhåriga blomskärmarna) under det fruktämnet, liksom hos Ullpilen, är alldeles glatt; att de båda ståndarne äro sammanväxta nedtill.

* Salix acutifolia W. (Spetsbladiga Daggpilen), är ett träd med smala, slaka grenar och smalt-lansettlika blad. — Växer (ursprungligen planterad) på några ställen i södra och medlersta Sverige. Blommar också mycket tidigt. — Kan hos oss ersätta Tårpilen (S. babylonica) och bör ej saknas i någon lustpark (Fr.).

7. Ullpilen
(Salix lanata L.)

är en temligen vresig, i sin medel-region omkring 2 alnar hög fjellbuske (längre ned på eller under fjellen kan den bli 3 alnar eller högre; högre upp blir den endast alnshög eller mindre) med m. e. m. ullhåriga, bruna qvistar, ovala eller nästan rundade, vanligen nära tumsbreda, m. e. m. hvitulliga blad med under något gropigt ådernät, och stora, långt- och glänsande- gul- eller gråludna, med bladen samtida (stundom något tidigare) hängen; fröhusen, i början dolda inom hängets guldhår, bli slutligen 4—4½ linier långa och äro då de största bland våra Pil-arters.

Växer på och nedom fjellen, isynnerhet i Lappland, mest bildande omkring 2 alnar höga dungar invid björkgränsen, der den också är vackrast, ulligast och bäst guldglänsande (Whlnb.), varande busken en utmärkt prydnad för fjellen då (i Juni) den under blomningen och bladutvecklingen lyser alldeles guldgul. Omvexlar (särdeles nedom fjellen) med glatta eller nästan glatta blad. — Utbr. Island, Skottland, Skandinavien, Samojedien.

Ullpilen är, säger Wahlenberg, som beskrifver den i sin Flora Lapponica, säkerligen den skönaste Pil i Sverige om icke i hela verlden, och detta till nästan alla sina delar. Gyldene och utomordentligt glänsande, fingerstora hängen lysa från grenspetsarne, hvartill komma de unga guld- och silfverglänsande bladen. Dess hängen äro honingsrikare än någon annan Pils — brutna åstadkomma de en sockersmak i munnen —, hvadan också fjellens bin flitigt suga dem. Från stipelkörtlar — stundom också från bladkörtlar — utsöndrar busken en gummivätska, hvilken fläckar det papper man begagnar till växtens torkning. Grenar och smågrenar äro vridna. Bladen äro vanligen så starkt hvitulliga att nästan hela busken synes hvit. Egen är Ullpilen också

deruti, "att huru högt den står på fjellen, så utskickar den sina guldgula ax ganska tidigt, liksom upphemtande solens gyllene strålar bland snö och is". På samma sätt är det i Lappland icke ovanligt också med andra Pilar, att de upptill "lysa guldgula af blomning medan djupa snöbäddar ännu betäcka marken och deras rötter, en i högsta grad lappländsk syn, som kan väcka beundran öfver ljusets makt öfver vinterkölden". Men så inträffar också i dessa trakter midsommaren (sommarsolståndet) innan våren kommit, så att det mesta solljuset äger rum medan ännu vintern, om ock icke i all sin stränghet, räcker. Whlnb.

Linné upptäckte denna högst utmärkta, uteslutande nordiska, art i Lappland (1732), men lemnade icke någon egentlig beskrifning på densamma, liksom han vid sina nya Pil-arter i allmänhet uppehåller sig mest endast vid bladen och deras olikheter.

8. **Lappilen**

(Salix Lapponum L.)

är en omkring 3 (2—4) alnars buske, vanligen med svartaktiga qvistar, spetsadt-lansettlika eller -ovala, åtminstone på undre sidan glänsande-hvitludna, skrynkliga, 2—3 tum långa och omkring $\frac{1}{2}$ tum breda blad samt långt- och glänsande-hvitludna, mycket tidiga hängen.

Växer i skogskärr i norra och medlersta Sverige till ned i Östergötland, men sällsynt söder om Helsingland; ymnigast är den i Norrlands och Lapplands djupa dykärr (ɔ: S. limosa Whlnb.). — Blommar i Maj, Juni. — Omvexlar med mindre håriga, stundom nära glatta, blad. Bildar dessutom, särdeles i Norrland, Dalarne och Vestmanland, en underart (Fr.) med bredare, mera äggrunda eller nästan elliptiska, under snöhvitt silkeshåriga, äldre släta, alltid mjuka, vid torkning icke svartnande blad, hvilken Linné både i Flora Lapponica och Suecica upptager såsom egen art och i sitt herbarium, enligt C. Hartman, kallar S. arenaria. Hos den egentliga arten äro de äldre bladen styfva, mörkgröna och fårade på öfre sidan, på den undre klädde med tjockt, intrassladt ludd, svartnande vid torkning (Fr.).

Bland de Pilarter, hvilka O. Rudbeck anmärkte och lät måla under sin lappska resa (1695), är enligt hvad Hartman upplyst också denna vanliga Lappil, och Rudbecks figur, som citeras af Linné både i hans Flora Lapponica och Flora Suecica, bestyrker således att denna art är Linnés Salix Lapponum. Wahlenberg beskref arten närmare i sin Flora Lapponica men under ett nytt namn, Salix limosa, emedan han ansåg S. Lapponum L. höra såsom varietet till S. glauca och att namnet S. arenaria icke kunde användas. — Arten tillhör både norra och medlersta Europa samt Island, Skottland och norra Italien.

* Salix canescens Fr. växer i Lappland och Norrland och är en högre, stundom trädlik buske med aflångt-lansettlika, gråulligt-ludna (särdeles under) men glanslösa blad. Enligt HARTMAN målades under Rudbecks resa till Lappland också denna art, hvilken i Linnés Flora Lapponica upptages, med Rudbecks citat, såsom egen (n:o 367), men i Flora Suec. indrages såsom varietet under S. caprea. S. Læstadiana Htn. är en underart (Fr.).

c.b. Bandpilar (Fr.). Höga buskar, sällan träd, med de unga grenarne mycket långa, raka och sega. Hängena något tidigare än, stundom samtida med de långa och smala bladen.

9. Gula Bandpilen

(Salix undulata Ehrh.)

är ett litet träd eller en större buske med smalt-lansettlika, långt spetsade, tätt-småsågade, glänsande-glatta, i kanten vanligen vågiga, 3—4 tum långa, omkring ½ tum breda blad och ludna, gulaktiga (blekgula) hängen, hvilka äro samtida med bladen; (ståndare 3).

Växer vid stränder, mycket spridd och ursprungligen planterad (odlas här och der), i södra och medlersta Sverige, men endast honbusken. — Blommar i Maj. — Utbr. England, Holland, norra Tyskland, Frankrike.

Också denna art är ganska tjenlig till häckar, isynnerhet vid stränder, emedan den växer i sjelfva vattnet. Den lemnar dessutom goda vidjor och band. — Fr. Mant. I (1832), med den smalbladigare underarten S. hippophaëfolia Thuill., som också stundom odlas. Den sistnämnde anser ANDERSSON stå närmare Korgpilen (nästa art), mellan hvilken och Mandelpilen hela denna art (S. undulata) lärer vara hybrid.

10. Vanliga Bandpilen eller Korgpilen

(Salix viminalis L.)

blir stundom ett temligen stort träd, men vanligare endast en buske, och har uppräta, nästan enkla grenar, gulaktiga qvistar, nästan jemnbreda, spetsade, under glänsande hvitaktigt-silkesludna, i kanten (särdeles yngre) tillbakavikta, slutligen 4—6 tum långa, men endast omkring ⅓ tum breda blad (de längsta inom slägtet) och långa, smala hängen.

Växer på stränder o. a. vid byar och städer i södra Sverige, men ursprungligen planterad; dessutom odlad här och der till upp i medlersta Sverige. — Blommar i April, Maj, innan bladen utslå. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien.

Denna Pil-art, som enligt FRIES kom till Sverige mot medlet på 1700-talet, var ännu i början på vårt århundrade temligen sällsynt, men är nu i Skåne o. a. den på jordvallar, kring åkrar, på sandiga

stränder o. d. allmännast planterade arten. Det är en smidig och lydig buske (Frutex obsequiosus L.), som med sina talrika vidjor bildar goda (täta) skyddshäckar; kan också planteras vid lusthus o. d. i trädgårdar. De ganska långa, raka och smidiga unga grenarna (vidjorna) passa särdeles bra till tunnband och större korgar, hvadan busken benämnes Band- eller Korgpil; annars kallas den också Tysk Pil, Tysk Bandpil. Korgpilen är utomordentligt snabbväxt, — på 3 år icke sällan uppnående 3 famnars höjd, så att ingen bland våra buskar växer fortare, högre eller lättare (L. Frutet. Suec.). Den kan derföre "skattas" hvart 3:e—5:e år (tidigt om våren). — Planteras, liksom Pilar i allmänhet, lätt med sättqvistar, hvilka nedstickas 8—10 tum djupt i behörigen beredd, helst lös och sidländ mark.

* Salix mollissima Ehrh. (Gröna Bandpilen) blir i allmänhet lägre än Vanliga Bandpilen och har rödaktiga, smidiga qvistar och nästan jemnbreda, spetsade, glest körtelnaggade, grågröna och under svagt håriga (slutligen nästan glatta), 4 tum långa och nära 1/2 tum breda blad och långt håriga, utmärkt mjuka hängen. Blommar i April, Maj, innan bladen utslå. Planterad på några ställen i Skåne. Utomlands odlas den till häckar och korgarbeten. — Fr. Nov.

* Salix lanceolata Fr. (Holländska Bandpilen), ett litet träd eller en högre buske med spetsadt-lansettlika, under tätt (slutligen ulligt) silkesludna blad, odlas nu i södra Sverige nästan lika allmänt som Korgpilen, isynnerhet till häckar enligt Fries, som tror att den på 1700-talet kommit från Archangel till Holland och så till Sverige. Den är mindre smidig än de båda föregående, men växer hastigare och lemnar, uppdragen som buske, de bästa tunnband. — Fr. Nov.

* Salix Smithiana W. (Engelska Bandpilen), som mycket liknar den Holländska, har i sednare tider spritt sig från England, men lärer vara ursprunglig i Schweiz. (Fr.).

d. Viden (Capreæ) Fr. Hängena vanligen med korta eller inga skaft, utan eller nästan utan skärmblad; spirhängena mest grön- eller gråaktiga. Blomkörtlarna ensamma. Stift och märken vanligen korta, varaktiga. — Träd eller buskar.

11. Sälgen
(Salix caprea L.)

blir med skyddadt läge icke sällan ett temligen högt träd (30—40 fot, med 5—10 tum bred stam och då störst bland våra vanliga Pilar) och har askgrå, temligen regelbundet sprickig bark, grå- eller brunaktiga, glatta smågrenar och knoppar, vanligen äggrundt- eller omvändt äggrundt-ovala, svagt naggade eller glest sågade, ofvan mörkgröna, under gråludna (unga alldeles ulligt ludna och gråaktiga, starkt nätådriga och skrynkliga), icke sällan nära 2 tum breda, långskaftade blad (in petiolis

elongatis fluctuantia Whlnb.) och, isynnerhet under blomningen, korta och tjocka hängen; stiftet mycket kort.

Växer mest på torrare, stenigare skogsängar, i allmänhet på hårdare och torrare mark än de andra Videna, allm. På torrare ängsmark eller sådan med något fuktig lerbotten, helst i skogskanter, växer den bäst; på sank mark håller den sig i allmänhet mera buskartad. Blir ännu i Lappland icke sällan ett stort träd. — Blommar redan i April (Maj), tidigast bland alla våra Viden, och på bladlösa qvistar. Mognar i Juni (tidigare än de flesta andra Pilar). — Omvexlar än träd- än buskartad; i fjellen en låg buske med utbredda grenar och små (tumslånga), slutligen glatta blad. Annars äro bladen vanligen 2—4 tum långa och 1—2 tum breda. De variera mellan äggrunda (stundom med hjertlik bas) och lansettlika och omvändt-äggrunda eller rundade och äro ibland nästan helbräddade. S. silesiaca Fr. Mant. är också enligt ANDERSSON endast en varietet med tunna, bredt-lansettlika (alldeles ovala) blad. — Utbr. Europa, Caucasien, Persien, Mindre Asien, Siberien.

Sälgen sväller mycket tidigt, på de årsgamla grenarna, sina blomknoppar, väl täckta med ett enda stort, nästan toppmösslikt, brunt och liksom fernissadt fjäll, som utmärkt tätt sluter kring knoppen och skyddar den under vintern. Men knappt är denna årstid slut, förr än nämnde mössa lossnar och affaller och man på somliga Sälgträds- eller -buskars silkesludna hängen ser utträda talrika ståndare, hvilka tillväxa och utbildas mycket hastigt, helst vid solsken. Deras mjöl (pollen) är tungt och klibbigt och kan icke lätt spridas medelst vinden; men insekterna sörja för spridningen. Också ser man ständigt surrande svärmar bland Sälg-hängena, liksom insekternas framkomst i allmänhet sammanträffar med de tidigaste Pilarnas blomning, med det vaknande lifvet i de sedan länge tysta skogarna.

Sälgens ved är hvit, lätt och temligen seg; ehuru mjuk är den likväl bättre än Pil-arternas i allmänhet, så att den kan duga till åtskillig slöjd, mindre möbler o. d., särdeles som den låter polera och betsa sig. Till strykspån för knifvar och liar är den mycket tjenlig i anseende till sin mjukhet. Barken är ypperlig att garfva skinn med, och de bästa skånska klippings-skinnen (till handskar) beredas väsentligen med sälgbark. Den användes också, ensam eller med albark, till svart färg för både ylle och linne; också till lädersvärta. Bladen ätas af kreaturen, helst hornboskapen, och de anses vara ett bättre foder än andra Videarters blad. Från blomhängena hemta bien under vårens tidigare del sin mesta näring och föda för larverna. Fröullen kan nyttjas i likhet med Jolsterns. För öfrigt är Sälgen bra till häckar på något

torrare mark och skadar eller hindrar icke gräsväxten. Den kallas i Skåne Sall, i Småland Sälle, och allmogen benämner vanligen blomhängena Palmer (efter Palmsöndagen, Fr.).

* Salix grandifolia Fr. har aflångt-omvändt-äggrunda blad, samtida, något bladiga hängen, och växer i Lappland. — Enligt Anderssons Monographia Salicum är vår växt endast en form af den vanliga Sälgen och icke samma Pil, som utomlands är bekant under namnet S. grandifolia (Ser.).

12. Gråvidet

(Salix cinerea L.)

är merendels en 3—6 alnars buske med temligen uppräta grenar och långa, nästan enkla, (jemte knopparne) gråludna smågrenar. Bladen äro vanligen 2—3 tum långa, lansettlikt-omvändt-äggrunda, upptill glest och vågigt sågade, gråaktiga och under ludna (hvitare), yngre starkt nätådriga, skrynkliga och vanligen gråaktigt-ulliga. Hängena temligen stora; stiftet mycket kort.

Växer på våta ängar, i fuktiga skogar, kärr eller vid stränder o. s. v., allm., men blir sparsammare mot norden och saknas nästan i Lappland. — Blommar i April, Maj, på bar qvist. — Omvexlar icke sällan med trubbigare, nästan omvändt-äggrunda, alldeles platta blad, samt med tunnare och nästan gröna sådana. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Mindre Asien, norra Persien, Caucasien, Siberien, på Kamtschatka.

De gråaktiga dungar, som Gråvidet gerna bildar kring stränder och kärr, göra dessa just icke vackrare, men bereda dock någon omvexling. Dess bark skall anses nästan lika god som sälgbark till klippings beredning. Blommorna besökas, liksom andra Pilarters, mycket af bin. Kreaturen beta bladen. På sådana sidlända marker, som man vill odla, blir busken icke sällan besvärlig genom sina starka rötter. — Arten varierar mycket till bladen, hvilka än äro öfver tumsbreda, omvändt-äggrunda (stundom något hjertlikt), än smalare och mera spetsade; än nästan helbräddade och än tydligt sågade; stundom bli de nästan alldeles gröna. Busken blir stundom helt lågväxt, med endast ½ tum långa blad, icke olik nästa art (Bandvidet).

* Salix holosericea W. med smalt lansettlika, spetsade, nära 2 eller 3 tum långa och 1/2 tum breda blad, växer (planterad) på ett eller annat ställe i Södermanland och Nerike.

13. Bandvidet, Markvidet

(Salix aurita L.)

är vanligen en 3 (—5) alnars eller lägre, spärradt-krokgrenig men temligen smärt buske med brunaktiga, glatta qvistar och knoppar. Bladen äro merendels omvändt-äggrunda med kort, nedkrökt spets, glest

vågtandade, tunna (särdeles som yngre) och genom det starka ådernätet gropigt-skrynkliga, småhåriga och under gråludna, temligen små (högst tumslånga); stiplerna vanligen stora, nästan öronlika (hvadan artnamnet), men saknas stundom. Hängena merendels dubbelt mindre än hos Gråvidet. Fröhuset är kortare, tätludnare; stiftet helt kort.

Växer mest i skogskärr och på våta skogsängar eller betesmarker, allmän eller temligen allmän ända upp i det nedre Lappland. — Blommar i April, Maj, innan bladen utslå. — Utbr. Europa troligen undant. Portugal, Italien och Grekland; i Caucasien, Siberien.

Också Bandvidet varierar betydligt, isynnerhet till storlek och blad; än högväxt med glesare och rakare grenar, bredare blad, icke sällan med intryckt spets; än är det en helt måttlig buske med talrika och spärrade grenar, tunglikt-omvändt-äggrunda eller -lansettlika blad; än också en liten, mycket och vresigt grenig buske med endast ½ tum långa blad. Bladen äro på soliga stränder och andra öppna ställen under gråludna, men på skuggiga bli de gerna nästan eller slutligen alldeles glatta. — Landtmannen nyttjar mångenstädes (nemligen der Bandpilar ej odlas) buskens unga, smidiga grenar allmänt till vidjor att binda med, till tunnband, korgar o. d., hvadan benämningen Bandvide. I Småland samlas barken mycket till läderberedning (Fr.).

* Salix ambigua Ehrh. växer i södra och medlersta Sverige bland S. aurita och S. repens, mellan hvilka den är hybrid, liknande än den ena än den andra; då den mest liknar den sednare lärer den vara S. plicata Fr.

14. **Risvidet**

(Salix livida Whlnb.)

blir vanligen en endast omkring ½—1 alns buske med utbredda grenar och klarbruna, glatta qvistar och knoppar. Bladen äro merendels dubbelt mindre än Bandvidets, mycket unga något skrynkliga eller veckade, äldre släta, vanligen glatta och under m. e. m. blygrå (livida), tunna, m. e. m. ovala. Hängena äro nästan samtida med bladen och hafva vanligen korta, m. e. m. bladiga skaft; spirhängena glesa, fröhusen mycket smala, stiftet kort.

Växer allmän i Lappland och de andra nordligare landskaperna, men i de öfriga endast spridd, t. ex. vid Upsala, på Omberg och Kinnekulle, i vestra Småland, i Skåne vid Åsum, Helgeå o. a. — Blommar mest i Maj. — Utbr. Skandinavien, Skottland, Schlesien, Ost-Preussen, Galizien, Ryssland, Siberien.

Under det Markvidet blir mindre allmänt mot norden, är det tvertom med denna art, hvilken der har sitt egentliga hem. Sådant vi nyss skildrat Risvidet tillhör det egentligen Lapplands och Norr-

lands skogstrakter, der det blir vackrast och icke sällan växer på något torra ställen (Whlnb.); men saknas icke heller på fuktiga skogsängar i landets andra delar (ɔ: S. bicolor Fr. Nov.), ehuru det mot södern i allmänhet blir både sällsyntare och mindre, så att det icke sällan liknar ett litet Krypvide i växsätt; i sitt nordliga hem (Norrland och Lappland) är det mera upprätt med gulaktiga, mycket utspärrade grenar och, särdeles yngre, något gulgrå blad, bådadera alldeles glatta och slutligen nästan glänsande. Detta är den egentliga S. livida, den som enligt HARTMAN är O. Rudbecks (origin. måln. och Index) S. alpina myrti folio (Salix n. 356 L. Fl. Lapp. S. arbuscula γ L. Fl. Suec.). Men i det nordligare Lappland och i fjelltrakter uppträder Risvidet med större, tumslånga eller längre, m. e. m. (åtminstone på undre sidan) gråludna blad, och blir der i lundar och vid subalpina stränder en icke sällan manshög buske, i utseende icke olik Gråvidet men med slaka och äldre nästan glatta blad; deremot då den, såsom stundom händer (Whlnb.), uppstiger på sjelfva fjellen, blir den nedtryckt till marken och mycket gråluden. I sistnämnde skepnad utgör den, enligt FRIES och HARTMAN, Salix depressa L. Fl. Suec., också (Htn) enligt den bland O. Rudbecks växtmålningar varande figur, hvilken LINNÉ i Flora Lapponica citerar till Salix n. 361, som är S. depressa Fl. Suec. — Risvidets unga grenar kunna användas till mindre korgar o. d.

15. Grönvidet
(Salix phylicifolia L.)

är en 2 till 5 alnars buske (stundom ett litet träd) med temligen vresiga, brunaktiga grenar. Bladen äro nästan ovala eller lansettlika, vanligen naggsågade, under blågrå, släta och glatta, på öfre sidan klart gröna, 1—2 tum långa; de svartna icke vid torkning. De mogna hängena äro stora, öfver 2 tum långa, med slutligen nära $\frac{1}{3}$—$\frac{1}{4}$ tum långa, temligen långt stiftade men kort skaftade fröhus, hvilka vanligen äro ludna, mera sällan glatta (ɔ: S. majalis Whlnb.).

Växer på skogsängar, vid stränder o. s. v. i norra och medlersta Sverige, men i det sednare endast spridd (Vermland, Vestmanland, Södermanland); i Lapplands och norra Sveriges skogs- och fjelltrakter är busken allmän; särdeles ymnig i Vesterbotten (L.). — Blommar i Maj, Juni, samtidigt eller nästan samtidigt med bladens utveckling. — Utbr. norra och medlersta Europa, England, Skottland, Island, Siberien.

Grönvidet är en bland våra vackraste Vide-arter med sina glatta, glänsande-gröna, under helt och hållet blåaktiga blad på likaledes glänsande-glatta, gråbruna eller nästan svartvioletta qvistar. Vanligen blir det en större eller mindre buske, och blir det ett träd, har det helt

svag stam. I Lappland, säger ANDERSSON, är det, jemte Lappilen, säkerligen den Pilart som ymnigast förekommer och den som, Svartvidet kanske undantaget, mest varierar, både till storlek (mellan ½ aln och 9 alnar), blad, hängen (tidiga, samtida och sena) och fröhusens beklädnad. Och om sin S. majalis säger WAHLENBERG att den är ymnig allestädes i Lapplands skogstrakter på något fuktiga ängar och vid elfstränder; att den bildar vackra, gulaktiga, mer än manshöga dungar och är mycket tidig (allmänt mogen i medl. Juli). — Grönvidet upptages i O. Rudbecks Index såsom Salix phylicæ humilioris folio, hvadan artnamnet. Linnés Lachesis nämner det som en trädartad Pil, hvars blad likna dem hos en Alaternus eller Lager och äro märkliga för sina "undulations or flexures" mellan sågningarna; det var ymnigt på ängarna vid Luleå. — Grönvidet kan användas på samma sätt som Bandvidet.

* Salix laurina Sm. (Lagervidet) växer på några enstaka ställen i södra Sverige och Lappland, men odlas också emedan det bildar vackra häckar till stängsel. Hybrid mellan Sälgen och Grönvidet (Ands.).

16. Jemnvidet eller Spjutvidet
(Salix hastata L.)

kan i våra nordligare skogstrakter bli en 2—3 alnars buske, men annars blir det i allmänhet endast omkring 1 aln eller lägre; det har grå- eller svartbruna grenar, de unga gulaktiga och icke sällan ludna, och ofta nog (särdeles på sterila skott) äggrunda, hjertlika eller rundadt-ovala, då icke sällan tumsbreda eller bredare, blad med stora stipler. Vanligare (särdeles på blombärande grenar) äro dock bladen smalare och stipellösa, ovalt-äggrunda, ovala, nästan lansettlika eller smalt-elliptiska. De äro starkt ådriga och glatta, temligen tunna, under bleka med vanligen röd- eller gulaktiga ådror. Hängena hafva m. e. m. bladiga skaft, och blomskärmarna, isynnerhet ståndarhängenas, äro långt och mjukt hvithåriga; fröhusen 2½ linier långa, glatta, vanligen gulaktiga; stiftet medelstort.

Växer på sank mark, i kärr och vid vatten, allmännast i Lapplands och Vesterbottens skogs- och lägre fjelltrakter, mindre allmän i Norrland och Dalarne; i medlersta och södra Sverige spridd och sällsynt (Vestmanland, Vermland, Kinnekulle, Omberg, Skåne). — Blommar i Maj, Juni, nästan samtidigt med eller tidigare än bladens utveckling. — Varierar mycket (isynnerhet i Lappland), särdeles till bladen; de kunna omvexla mellan rundade eller hjertlika och lansettlika, stundom på en och samma buske. — Utbr. norra och medlersta Europa, Pyreneerna, S. Nevada, Himalaja, Thibet.

Jemnvidets egentliga hem är den höga norden, och det blir vackrast vid elfstränderna (t. ex. Torne- och Kemi-), der det bildar 2—3 alnars buskar, "ofta jemna som de varit klippta" (Liljebl.), eller liksom naturliga häckar (Fr.); der har det också stora (2—3 tums) och breda, rundadt-ovala och vanligen tydligt hjertlika, starkt sågade blad med stora, breda stipler. Sådant blir det också i allmänhet i våra nordliga skogs- och bördigare subalpina trakter vid vattenkanterna; sydligare blir det i allmänhet lägre, med mindre och otydligt hjertlika blad. Nere på fjellen är det en endast 1—3 fots buske med smalare, svagt sågade blad och små eller inga stipler, och högre upp är det ändå lägre eller nästan kryper med utbredda, vridna grenar och har helt små, lansettlika eller t. o. m. nära jemnbreda, nästan helbräddade blad, hvilka vanligen sakna stipler. Jemnvidet kan således variera betydligt, men man igenkänner likväl alltid den vackra och utmärkta arten, bland de närstående, på dess alldeles glatta, under blekgröna och särdeles tydligt nätådriga blad, på de blommande hängenas långa hårighet m. m.

Jemnvidet synes vara för rehnen och annan boskap till sommarföda den behagligaste af alla allmännare Pil-arter, och under blomningen ett hufvudtillhåll för de i Lappmarken så ymniga Jordhumlorna (Whlnb.). Dess innerbark är saffransgul, ganska besk och stark, och borde framför andra försökas mot frossor (Liljebl.). — Arten är bra olik de andra Vide-arterna och närmar sig icke så litet till Ullpilarna, särdeles den egentliga Ullpilen (S. lanata), "och det i följe af sina nästan på samma sätt långhåriga fjäll i en annars alldeles glatt blomning och sina utmärkt ådriga, glandulöst (ehuru mindre än hos den nyssnämnda) sågade blad" (Whlnb.).

17. Svartvidet
(Salix nigricans Sm.)

är en större (stundom trädlik) eller mindre, mörkgrön buske med brun- eller gråaktig bark, äggrunda, ovalt-omvändt-äggrunda eller nästan lansettlika, vanligen vågigt-sågade, ofvanpå genom de intryckta ådrorna ojemna, under bleka eller något blågrå, mest temligen svagt ådriga blad, hvilka yngre vanligen äro tilltryckt-håriga, men sedan icke sällan bli m. e. m. glatta men hvitpunkterade; de svartna lätt vid torkning. Hängena äro stora; fröhusen glatta eller ludna, slutligen nära $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{3}$ tum långa, långt-skaftade och stiftade.

Växer på skogsängar och i fuktiga skogar eller skogskanter, temligen allmän. — Blommar i Maj, vanligen något innan bladen utslå. — Utbr. norra och medlersta Europa, Brittanien, Italien.

Bland våra Pil-arter torde ingen variera så mycket till nästan alla delar som Svartvidet. Sådan denna art vanligen uppträder i nästan alla våra bergs- och skogstrakter är den en spenslig, glattare, 1—5 fot hög (sällan trädlik) buske med utspärrade grenar och tidigare, nästan oskaftade och obetydligt skärmade hängen. Den har då mest bredare, nästan rundade, äggrunda eller omvändt-äggrunda, men också ovala eller smalare blad, hvilka icke sällan äro håriga endast på medelnerven. Också i kusttrakter och vid större vatten (der våren är tidig men utvecklas långsamt) bli hängena mycket tidigare än bladen, oskaftade och skärmlösa; i täta, fuktiga lundar bli bladen helt tunna, alldeles gröna och blommorna sena. Men i våra nordliga skogs- och subalpina trakter bildar Svartvidet en underart (S. borealis Fr.), som antingen blir ett sälglikt träd med 6—12 alnar hög och 4—6 tum bred stam och tätludna blad, eller en 3—6 alnars buske med småhåriga eller åtminstone slutligen glatta blad. Hos denna underart äro bladen mest smalare, lansettlika, ovala, äggrundt- eller omvändt-äggrundt-lansettlika, större (de kunna bli ända till 4—5 tum långa och nära 2 tum breda); hängena också i allmänhet större, samtida med bladen och på långa, bladiga skaft; fröhusen likaledes större ("omnium maxime macrocarpa").

Huru mycket Svartvidet än kan variera, utmärker det sig likväl alltid, bland närslägtade arter, genom sina särdeles långt skaftade fröhus och långa stift samt med den hvitaktiga, tilltryckta hårigheten på de unga, vid torkning svartnande bladen, hvilka åtminstone under blomningen äro hårbräddade och sedan, om de bli glatta, likväl bibehålla hårigheten på skaftet; på yngre torkade och svartnade blad bildar hårigheten vanligen en hvit fläck eller rand längs medelnerven (Fr.). — Linné bestämde och upptog Svartvidet såsom egen art i sin Flora Lapponica, men sammanslog det sedan i Flora Suecica med Grönvidet (ɔ: S. phylicifolia β). Det kan användas nästan som Bandvidet. Dess rötter binda bra marken på stränder och i lösare kärr.

18. Myrvidet

(Salix versifolia Whlnb.)

är en endast 1—2 alnar hög buske med vanligen brunaktiga grenar och högst 1—1½ tum långa, nära ½ tum breda, vanligen nästan ovala, men på somliga grenar lansettlika, snedspetsade och helbräddade, under starkt-ådriga och merendels tilltryckt gråludna (men slutligen glattare), blad, hvilka vid torkning gerna bli brunaktiga. Hängena äro samtida med bladen och på bladiga skaft; fröhusen 2 linier långa, grönaktiga, vanligen glest och svagt håriga, kort skaftade men med långt stift.

Växer i Lapplands, Vesterbottens och Jemtlands skogskärr och kärriga busksnår. F. ö. anmärkt endast i Norge, norra Finland, och på ett par ställen i Ryssland (Petersburg, Wilna). — Blommar i Juni (och Juli).

Wahlenberg upptäckte Myrvidet i träsket Suddiksmyran nära Lycksele kyrka (Ume-Lappmark), i Juli 1810; dock lärer redan O. Rudbeck d. y. anmärkt detsamma under sin lappska resa (1695) enligt Hartman, som igenkänt det bland hans växtmålningar. Såsom Wahlenberg antyder i sin Flora Lapponica, der han beskref och tecknade växten, är Myrvidet troligen en hybrid mellan Lappvidet och Odonvidet, bland hvilka det gerna växer, ägande, åtminstone tidigare på sommaren, det förras hårighet (blommande är det mycket likt Lappvidet) men det sednares växt och bladtextur (äldre ganska likt Odonvidet). — Myrvidet, såsom det mest, åtminstone i somliga trakter, uppträder, sådant Wahlenberg bestämde detsamma och sådant vi nyss skildrat det, synes ganska utmärkt, bl. a med sina snedspetsade, olika blad (hvadan artnamnet), hvilka vid torkning bli brunaktiga. Men det varierar genom att närma sig mera än den ena stamarten än den andra. Då det mest närmar sig Lappilen, har det större, rakspetsiga, nästan lansettlika, ludnare, vid torkning icke brunaktiga blad och m. e. m. starkt ludna fröhus. Men då det mest närmar sig Odonvidet, blir det mera lågväxt och bladen bli kortare, bredare, med rundad eller nästan hjertlik bas och slutligen, liksom de brun- eller rödaktiga fröhusen, alldeles glatta (*S. myrtoides Fr.).

19. Rosmarinvidet

(**Salix rosmarinifolia** L.)

är en mindre, vanligen knappt alnshög, spenslig och vacker buske med raka, nästan uppräta grenar. Bladen äro omkring tumslånga (1—2 tum), men endast 2—3 linier breda, jemnbredt-lansettlika eller jemnbreda, helbräddade, släta, under silkeshåriga (eller slutligen glatta). Hängena, hvilka utvecklas något tidigare än bladen, äro endast $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{3}$ tum långa och nästan runda; ståndarknapparna mörka, märkena röda, på mycket kort stift; blomskärmarna svartaktiga.

Växer på fuktig och sandig mark i Skåne (sälls.), Halland och på Gotland. — Blommar i (April,) Maj. — Utbr. Österrike, norra Tyskland, Holland, Seeland, Götarike, Finland, medlersta Ryssland, Siberien; allmännast i Finland, Ryssland och Siberien (till Amur-trakten).

Denna vackra art tillhörde länge endast såsom finsk vår Flora (L. Fl. Suec.: Åbo) och gick med Finland förlorad, men återvanns snart nog åt densamma då den upptäcktes i Skåne (Fr. Nov.). Sed-

nare anmärktes den i Halland och slutligen (1840) fann förf. den på Gotland. — Rosmarinvidet rekommenderas till plantering på lösa dikeskanter för att binda desamma, hvarvid dessutom de unga, smärta grenarne lemna material till utmärkt fina korgar och hattar.

* Salix Friesiana Ands. växer mycket sällsynt i Skåne (Köpinge) och Halland (Halmstad), på sandiga hafsstränder, bland S. repens och S. viminalis, och är troligen en hybrid mellan dem. Den är ganska tjenlig att plantera på fuktigare flygsand. Fries upptäckte växten: Fr. Nov. och Mant. I (S. angustifolia); H. N. (bredbladigare, med starkare och ludnare qvistar: S. a. elatior).

20. Krypvidet
(Salix repens L.)

är en liten buske med låg eller krypande stam, så att endast de stundom alnslånga, men vanligen kortare, grå- eller gulaktiga grenarna äro uppsträckta eller -krökta; längst och rakast bli dessa i skuggig skogsmark. Bladen äro, utväxta, glänsande, vanligen ovala eller elliptiska (bredare och smalare), släta, helbräddade eller nästan helbräddade, under blekgrå och vanligen silkeshåriga (men äldre icke sällan glatta och svartna gerna vid torkning), med nedvikta kanter; då bladen äro spetsiga, är spetsen merendels sned eller nedvikt. Hängena utvecklas än före bladen, än samtidigt med dem; blomskärmarne äro vanligen brunaktiga; spirhängena bli stundom (i skugga) bladiga; stiftet helt kort.

Växer allmän och ymnig på magra ängar, fuktiga betesmarker och i kärr, men också på torrare ställen, till ända upp i Vesterbotten (men icke i Lappland). — Blommar mest i April, Maj, men på våta ställen också sednare. — Utbr. norra och medlersta Europa, Island, Catalonien, norra Italien, södra Ryssland (och Siberien).

Krypvidet hörer till de allra föränderligaste Salix-arter; den varierar så betydligt till nästan alla sina delar att till och med Linné, som annars i allmänhet lyckligt bestämde arterna i detta svåra slägte, trodde sig i Krypvidet se fyra olika arter: S. arenaria (Gotl.-Res.), med äggrundt-ovala, åtminstone under mycket tätt hvitludna blad (Gotlands och södra Sveriges sandstränder); S. incubacea (Fl. Suec.), med nästan lansettlika, under glänsande-silkesludna blad (på ängar och betesmarker "passim"); S. fusca (Fl. Suec.), med nästan äggrunda eller ovala, under glest hvithåriga, små blad (lågväxt, på fuktiga betesmarker); S. repens (Fl. Suec.), med lansettlika, endast något håriga blad (mycket liten, i kärr). Redan Wahlenberg (Fl. Suec.) insåg att alla dessa rätteligen tillhörde en och samma art (S. repens) och nästan alla botanister upptaga nu denna såsom han begränsat den, ehuru rörande S. incubacea och S. fusca meningarne länge varit delade; dock kan nu mera ingen osäkerhet vara härom sedan dels Hartman (Bot. Not. 1841) upplyst

att den Rudbecks målning, som LINNÉ åberopar vid denna sin art (Fl. Lapp. 364), föreställer det vanliga Krypvidet (som också förvaras i hans herbarium såsom S. fusca och endast genom en mindre noggrann bestämning af begreppet Lappland inkommit i Flora Lapponica), dels ANDERSSON i sin Monogr. Salicum bestyrkt och visat att båda icke kunna tillhöra någon annan art än denna.

På ängar och i hagar, helst sidländta, kan Krypvidet bli rätt förtretligt emedan det sprider sig mycket och växer så tätt att det icke sällan bildar "en tät småskog i jordbrynet", som hindrar och slutligen alldeles förstör gräsväxten, under det den är svår att åtkomma och genom den toppning den erhåller medelst lian eller kreaturens tand blir ändå tätare. Men genom samma sina talrika och starka, krypande rötter och stammar blir den å andra sidan ett medel att binda lösare mark och sålunda nyttig. Sandvarieteten (Sandvidet, Salix arenaria L.) lämpar sig särdeles till plantering på flygsand för att dämpa den och göra det möjligt för tall eller andra träd att växa på densamma. Busken har nemligen lätt att växa upp öfver sanden då han blir öfveryrad deraf, och slår ut nya rötter på de öfveryrade grenarne.

21. Odonvidet

(Salix myrtilloides L.)

är en omkring alnshög eller mindre, temligen upprät, något blåaktigtgrön, utom de vanligen (åtminstone på spirhängena) något håriga blomskärmarne alldeles glatt buske med rödbruna, smärta smågrenar. Bladen äro merendels äggrundt-ovala eller smalt-äggrunda med m. e. m. intryckt bas (stundom nästan hjertlika), helbräddade, släta, under blåaktiga, $\frac{1}{2}$—1 tum långa och $\frac{1}{3}$—$\frac{1}{2}$ tum breda; variera likväl aflånga eller nästan jemnbreda. Hängena på bladiga skaft, temligen slaka, gul-, brun-, eller (mogna) blåaktiga, $\frac{1}{2}$—1 tum långa; de utvecklas samtidigt med bladen; stiftet kort.

Växer i Lapplands och det nordliga Sveriges lösare skogskärr (och "i Spetsamossen vid Hof nära Vexiö"). F. ö. på Island, i Finland, norra Ryssland, hela Siberien; sälls. i Schlesien, Böhmen, på Carpaterna, Tyrolens, Kärntens och Bäjerns alper.

Både för sitt utseende i allmänhet och sin egendomliga blåaktiga glatthet är denna art en bland de utmärktaste i slägtet, och har den en viss likhet med Odonbusken (Myrtillus uliginosa), hvadan artnamnet. Såsom vi nyss sett, är Odonvidet egentligen en östlig växt, hvars vestliga gräns i norden ligger inom vårt område. Der uppe i sitt nordliga hem intager det gerna kanterna af de stora myrorna, i skogens närhet, hvilka ställen äro utmärkt väl skyddade mot blåst och ofta ut-

satta för solvärma, men derjemte lida af en så beständig grundkyla att vi i dessa förenade omständigheter torde kunna spåra orsaken till en så egen växtform, säger WAHLENBERG i Svensk Botanik (der han skildrar växten till Læstadii teckning), och han anser det icke osannolikt att man i denna buske skulle kunna erhålla ett särdeles godt surrogat för kinabarken. FRIES uppgifver att busken kan planteras till låga häckar i stället för buxbom.

LINNÉ upptäckte Odonvidet i Lappland och bestämde arten i sin Flora Lapponica, men först WAHLENBERG beskref (och tecknade) den närmare i sin. Det varierar mindre än Pil-arterna i allmänhet, men alstrar, enligt ANDERSSON, med andra arter åtskilliga hybrider, bland hvilka med Bandvidet S. finnmarkica Fr. (sälls. i Pite-Lappmark och vid Piteå stad), med Risvidet S. hirtula Ands. (Torne-Lappmark och vid Piteå) och med Krypvidet S. aurora Læst. (Piteå).

e. Fjellpilar (Chamelices) Fr. Hängena från (de unga) årsskotten; blomskärmarne vanligen mörkbruna. Ståndarknapparna mörknande, under blomningen icke sällan blåaktiga. Stift och märken smala, de sednare vanligen klufna. — Buskar.

22. Gråpilen

(Salix glauca L.)

blir vanligen omkring 1 eller 2 (—3) alnar hög och har de äldre (årsgamla) smågrenarne glänsande-svartaktiga. Bladen äro vanligen nära $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum breda, ovala eller lansettlika, helbräddade, m. e. m. gråaktigt silkesludna och blåaktiga, men variera mycket (såsom smalare och glattare, under hvitaktiga eller isgrå). Hängena sitta på långa och storbladiga skaft (sidogrenar). Fröhusen äro alltid tätt-hvitulliga, omkring 3 linier långa, och nästan sakna både skaft och stift.

Växer allm. i Lapplands och norra Sveriges fjelltrakter och vid fjellvattnen i somliga skogstrakter (till ned i Dalarne och Vermlands bergslag). — Blommar i Maj, Juni, samtidigt med bladens utveckling. — Utbr. Alperna och Pyreneerna (sälls.), Norge, norra Sverige, Lappland, Samojedien.

Också denna, i våra fjelltrakter ytterst ymniga, art omvexlar betydligt till storlek och blad, men igenkännes likväl vanligen med lätthet på sina bra beständiga blomdelar. De tjocka och trubbiga fruktämnena äro typiskt alltid beklädda med en hvit och tät ull, som i början nästan döljer det rödaktiga märket och bryter sig väl mot de bruna skärmarne. Ståndarblommorna ha två körtlar, båda tudelade

eller tuklufna. Bladen äro vanligast nästan lansettlika och nästan lika trubbiga i båda ändarna, mycket bleka, snarare gråaktiga än isgrå (Whlnb.), isynnerhet på undersidan klädda med temligen glesa och till-tryckta, glänsande hår; högst upp på fjellen bli de spetsade och all-deles gråludna. Men Gråpilen bildar hybrider, särdeles med Svartvidet och Grönvidet, och hos dessa mellanarter bli isynnerhet bladen icke sällan ganska olika de hos den egentliga arten annars vanliga. — Bland O. Rudbecks d. y. under Lapplands-resan (1695) målade Pilar är också Gråpilen, hvars art LINNÉ bestämde i Flora Lapponica och WAHLENBERG närmare beskref i sin, der han också omtalar att Lap-parna i de omkring 2 alnar höga, gråaktiga buskdungar — de kalla dem Sirka —, som denna Pil bildar och hvilka äro de sista sådana på fjellen, uppslå sina sommarbostäder. Att de då också använda denna, närmast tillgängliga, buske till bränsle är helt naturligt.

23. Blåbärspilen

(**Salix myrsinites** L.)

är en vanligen mycket grenig och rikbladig, omkring fotshög eller nå-got högre buske (men kan stundom bli nära alnshög, stundom åter endast 3—5 tum) med utstående, stundom nedtryckta, stadiga, svart-bruna grenar. Bladen äro ovala eller omvändt-äggrundt-ovala, något rutlika, sågade, starkt-ådriga, temligen hårda och varaktiga (vanligen sitta de vissnade qvar öfver vintern), gröna och glänsande, unga glest långhåriga men slutligen glatta, icke sällan något dubbelvikta och ut-krökta (sneda), högst $\frac{1}{2}$ tum breda. Hängena äro $\frac{3}{4}$ tum långa, tjocka, uppräta (mest i qvisttopparne), grå- eller brunaktiga; blomskärmarne besatta med längre, glänsande hår; ståndare och märken blåa; frö-husen stora, omkring 3 linier långa, vanligen ludna och icke sällan vridna.

Växer på fuktig eller något kärrig mark i fjellen, isynnerhet de högre, ymnig. Blommar i Juni, samtidigt med bladens utveckling. — Omvexlar med mindre, nästan helbräddade blad. — Utbr. Karpaterna, Alperna, Pyreneerna (sälls.), Skottland, Island, Norge, norra Sverige, Lappland, Samojedien.

O. RUDBECK d. y. anmärkte och lät måla denna Pil under sin lappska resa och LINNÉ bestämde och skildrade arten i korthet i sin Flora Lapponica. Båda liknade den vid Blåbärsbusken och den sed-nare omtalar också såsom något utmärkande dess "blåaktiga blommor". WAHLENBERG säger att den har nästan samma utseende och mörka färg som Dvergbjörken. Med denna och andra småbuskar — Kråkris (Em-petrum), Andromedæ (Cassiope), Krepling (Azalea), Rhododendron (i

Lappland), Örtpil och andra småpilar — intager Blåbärspilen rummet närmast snögränsen, och under dem växa högre Pilar (S. glauca, S. lanata, S. hastata var., S. Lapponum) ända till den öfre björkgränsen (vanligen vid omkring 2000′).

24. Småträdpilen
(Salix arbuscula L.)

blir som bäst utvecklad upprät, omkring fots- (eller stundom alns-)hög, med till en vacker krona närmade, smärta, glänsande grenar, och liknar då ett litet träd (hvadan namnet); men den kan också bli mycket lägre, så att den t. o. m. kryper med grenarne. Bladen äro vanligen gulaktigt gröna och glänsande-glatta, under m. e. m. blåaktiga (isgrå), nästan lansettlika eller smalt-elliptiska, naggsågade (mest omkring midten), vanligen omkring $\frac{1}{3}$—$\frac{1}{4}$ tum breda vid midten och nära 1 tum långa; men de variera smärre. Hängena, hvilka sitta på bladiga skaft, äro sena, smala; blomskärmarne krushåriga; fruktämnena hvitludna (stundom slutligen nästan glatta), nästan oskaftade; körteln nästan trådliktklubblik.

Växer vanligen på öppna och något torra ställen i Lapplands, Jemtlands och Herjedalens fjelltrakter. — Blommar i Juni. — Utbr. Lappland, Sverige, Norge, Skottland; Pyreneerna, Alperna, Karpaterna, Caucasus; södra Siberien, Grönland.

Denna art bildar, då den utvecklar sig som bäst, en liten täck buske, som utmärker sig med sin trädlika grening och sin rena, gulaktiga (aldrig svartnande), glänsande grönska. Enligt hvad Hartman upplyst, anmärktes och målades Småträdpilen redan under O. Rudbecks d. y. lappska resa, ehuru egentligen Linné, i sin Flora Lapponica, bestämde arten, hvilken sedan Wahlenberg o. a. närmare beskrifvit.

* Salix ovata Ser. växer sällsynt på Lapplands, Jemtlands och Herjedalens fjellar.

* Salix sarmentacea Fr. växer på ett par fjell i Herjedalen. Har vanligen 3 ståndare.

25. Nätpilen
(Salix reticulata L.)

är helt lågväxt och delad i starka, utbredda eller nedtryckta, med gråaktig, slät bark beklädda grenar; smågrenarne äro vanligen rödaktiga och bära endast 3 eller 4 blad, hvilka merendels äro bredt elliptiska eller nästan kretsrunda, helbräddade (stundom intryckta), läderartade och slutligen glatta, under hvit- eller blågrå och gropigt-nätådriga, $\frac{1}{2}$—1 tum breda, och ha långa, vanligen röda skaft; också undersidans åder-

nät är i början rödaktigt. Hängena, hvilka utgå från de bladbärande smågrenarnas spets, också på långa skaft, äro omkring $\frac{1}{2}$ tum långa, nästan klubblika, tätblommiga; blomskärmarne kupiga, håriga; fröhusen små, icke 2 linier långa, oskaftade, hvitludna, trubbiga; märkena tudelade, utan stift.

Växer ymnigt på fuktiga klippor o. d. i de högre fjellen. — Blommar i Juni. — Bladen omvexla mellan ovala och omvändt-äggrunda eller rundade, nästan kortare än breda och då vanligen intryckta. — Utbr. Norge, norra Sverige, Lappland, arktiska Ryssland, Spetsbergen, Island; Pyreneerna, Alperna, Karpaterna.

De vackra, egendomligt nätådriga bladen utmärka strax denna art, den utmärktaste bland våra Pilar, den som är mest olika alla de andra. Också har Linnés Flora Suecica vid densamma en längre karakteristik än vid någon annan Pilart och den tecknas i hans Flora Lapponica (O. Rudbeck d. y. hade redan anmärkt och låtit måla den under sin Lapplands-resa). Swartz, som närmare undersökte Nätpilens blomdelar — äfven dessa ha åtskilligt mera egendomligt —, skildrade den intressanta arten, både med ord och bild, i Svensk Botanik.

26. Örtpilen
(Salix herbacea L.)

är vanligen mycket liten, med till marken alldeles tryckt eller deri dold, 3—6 tum lång stam och korta (vanligen knappt tumshöga), nästan örtlika grenar. De äldre grenarnas bark är svartbrun men årsgrenarnas rödaktig, slät. Bladen äro merendels nästan kretsrunda och m. e. m. urnupna i spetsen (eller också i basen), glänsande-glatta och klargröna, naggsågade, starkt nätådriga, omkring $\frac{1}{2}$ tum breda. Hängena, hvilka utvecklas från vanligen endast tvåbladiga smågrenars spets, äro korta, endast omkring 10-blommiga; fröhusen relativt stora, nära 3 linier långa, oskaftade, rödaktiga, vanligen glatta.

Växer allmän på torra och öppna ställen i fjellen (särdeles de högre) ända ned till Idre i Dalarne. Förekommer stundom större till alla delar — samt med elliptiskt-omvändt-äggrunda blad. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Norge, norra Sverige, Lappland, norra Finland, Samojedien, Island, Skottland, Wales, Pyreneerna, Alperna etc.; Siberien, arktiska Amerika.

Ständigt hotad med köld och liksom misstroende den korta sommaren, döljer Örtpilen sin krypande stam i (eller invid) marken eller mellan stenar, men uppsticker redan tidigt sina korta blad- och blombärande årsskott. Efter blomningen utvecklas vanligen nära hängena nya grenar med knoppar i bladvecken, hvilka knoppar äro ämnade att

nästa år utbilda nya grenar. Genom detta växsätt kan Örtpilen bilda temligen vackra mattor. Den liknar verkligen, såsom namnet antyder, mera en liten ört än en buske. Också säger LINNÉ att den är den minsta bland alla "träd" (arbores; eget nog benämner han också andra småpilar arbores). I sin Flora Lapponica, der han bestämmer arten, tecknar han den också, "i naturlig storlek, och såsom allra störst han sett den i Lappland". Förut var den likväl upptagen i Rudbecks Index (1720) och i Martens Spitzbergische Reisebeschreibung (1675), hos den sednare (enligt L.) såsom Herba Pyrolæ facie. En och annan gammal botanist kände också Örtpilen under benämningen Pyrola etc., och det är icke utan att den till bladen har en viss likhet med en liten Pyrola.

* Salix polaris Whlnb. (Polarpilen) är ändå mindre och svagare än Örtpilen, uppstickande endast sina yttersta toppar ur marken (jfr Whlnb. Fl. Suec.). Växer också i de högre fjellen (Lappland, Jemtland, Herjedalen) men älskar våtare mark (Hvitmossa). LILJEBLAD upptäckte denna högnordiska Pil vid Torne-träsk (1788), men ansåg den såsom endast en varietet af Örtpilen (ɔ: S. herbacea Lilj. ed. I, 1792). Men sedan WAHLENBERG upptäckt växten i Ost-Finnmarken (1802), beskref och tecknade han den i sin Flora Lapponica såsom egen art. SWARTZ skildrar och tecknar den i Svensk Botanik. Redan MARTENS skall anmärkt den på Spetsbergen (ɔ: Herba facie Vincæ).

Bland växtslägten, som botanisterna hedra med benämningen "svåra", är Pilarnas säkerligen det svåraste. Ty icke nog med att dessa växter kunna variera alldeles utomordentligt till nästan alla sina delar, i det de vid nästan hvart olika växtställe eller läge m. m. ikläda sig en på ett eller annat sätt olika skepnad, och sålunda i allmänhet ha en verklig proteus-natur, utan de bilda också med hvarandra talrika och icke sällan ymnigt och under mycket vexlande gestalter uppträdande hybrider, hvilka betydligt försvåra arbetet med arternas utredning. Härtill kommer att bladen aldrig äro riktigt utbildade då blommorna böra undersökas, och att de sednares dubbla kön måste hemtas på särskilda buskar eller träd. Under sådana omständigheter måste man i sanning beundra LINNÉ, som med så säker blick och så lycklig "takt" bestämde Pilarnas arter i det på sådana särdeles rika Lappland, att med endast ett eller annat undantag, intet väsentligt kan anmärkas mot hans bestämningar. Upptagen, såsom han var under sin lappska resa, med att undersöka, uppteckna och beskrifva allt det nya eller märkliga, som — icke blott inom växtverlden — förekom, kunde han omöjligen medhinna att underkasta Pilarne en i enskildheter gående granskning, utan var det snarare en viss, man kunde säga botanisk instinkt — en riktig sådan tillhör endast utvalda —, som härvid ledde honom, sägande honom hvad som var art eller icke. Han begagnade för arternas karakteristik

nästan endast bladen och de olikheter som dessa förete, och då han mest uppmärksammade dessa delar, hvilka i allmänhet utgöra just det föränderligaste hos Pilarne, kan hans derpå grundade art-uppställning icke betraktas såsom någon egentlig indelning af dessa växter. En säkrare sådan lemnade deremot WAHLENBERG — den grundar sig på olikheter hos fruktämnet — i sin Flora Lapponica, der han dessutom närmare, också till blomdelarne, beskref och med teckningar upplyste de lappska Pilarterna. Men det är klart att vid detta och andra slägten (t. ex. Rosa, Rubus, Hieracium), der arterna inbördes ha så många olika beröringspunkter, hvarje indelning efter blott ett enda kännetecken gerna måste söndra närmast beslägtade arter och sålunda bli onaturlig. Den enda här möjliga naturliga indelning är i grupper med kännetecken hemtade från växtens alla delar. FRIES var den förste, som för detta slägte lemnade en sådan indelning, i sin "Uppställning af de svenska Pil-arterna" i Physiographiska Sällskapets Årsberättelse för 1824, bibehållen och vidare utvecklad i hans monografiska "Commentatio de Salicibus Sueciæ" i Mantissa I (1832), hvilken upptager resultaterna af både äldre och nyare (dels egna dels Læstadii o. a.) undersökningar, och med sednare tillägg (i de andra Mantissorna, i Botaniska Notiser, i Summan) utgör en vigtig källa för kännedomen om våra Pilar. ANDERSSON, som flera gånger besökt det rätta pillandet, Lappland, utgaf 1845 sina "Salices Lapponiæ". Genom sådana — en Linnés, Wahlenbergs, Fries', Læstadii, Hartmans, Anderssons — och andra arbeten eller undersökningar ha våra Pilar blifvit utmärkt väl utredda; hos oss ha de längesedan upphört att vara "botanicorum crux et scandalum". Och rörande Pil-slägtet i sin helhet har ANDERSSON i Vetensk.-Akademiens Handlingar nyligen utgifvit första delen af sin efter mångåriga studier i naturen och med det rikaste material utarbetade Monographia Salicum.

Nordliga länder och fjelltrakter utgöra i allmänhet Pilarnas bästa hem; der uppträda de i talrika både arter och individer och under mycket vexlande former. Också äro de med sin tidiga blomning och sina små, snart mognande, frön liksom skapade för dessa länder och trakter med deras korta sommar. Dessutom gro deras frön, under gynnande omständigheter, såsom då de komma på skyddade, fuktiga ställen, i allmänhet ganska fort, så att man om hösten kan träffa temligen stora utur frön uppkomna pil-plantor.

LXXVII. BETULINEÆ.

1. Alnus L.

Ståndarblommorna vanligen 4-delade; ståndarne 4, med tvårummiga knappar. Spirhängena äggrundt-ellipsoidiska, med 2-blommiga, tegellagda, rundadt-triangellika, små skärmar och derunder några (2—4) mycket mindre (ɔ: antydning till blomkalk); dessa skärmar till- och sammanväxa sedan, hårdna och bilda den mogna kottens fjäll. Fruktkottarna rundadt-ellipsoidiska, med träaktiga, bredt-spadlika, upptill tjockare, i spetsen kort-4—5-flikiga, varaktiga fjäll. Nötterna ovingade, 2-rummiga, med hårdt, träaktigt skal. — Träd med mycket tidig, bladlös blomning. Hängena i greniga, nästan knippelika klasar, båda slagen bildade om hösten och bara under vintern. Knopptäcket ensamt, hopviket; de unga bladen dubbelvikta.

1. Alen
(Alnus glutinosa W.)

kan bli ett 20—30 alnars (eller högre) träd med 15 tums (eller bredare) stam, som vanligen är vresig, men hos gamla alldeles obehindradt och oskadadt uppväxta träd icke sällan rak och vacker (något eklik). Den har mycket och djupt sprickig, slutligen svartbrun bark, temligen gles och smal krona, hvars grenar bilda liksom skilda våningar, och rundadt-omvändt-äggrunda, i spetsen tvära eller intryckta, mörkgröna och yngre klibbiga (ɔ: Grön-Al, Klibb-Al), under i ådervecken skäggiga blad, hvilka bibehålla sig till sent på hösten. Hängknippena och bladknopparne äro rödbruna. Ståndarhängena omkring 2—3 tum långa. Blomkottarna små, mörkt purpurröda. Fruktkottarna mörkbruna, $\frac{1}{2}$—$\frac{2}{3}$ tum långa. — På sank mark med dybotten blir roten stympad och växten buskig; på stränder med grusbotten har trädet pålrot och blir högväxt (Dir. Stenberg).

Växer allmän vid stränder, i kärr o. d. till upp i Vermland, Dalarne och Ångermanland, till omkring 63°; egentliga nordgränsen är nära Örnsköldsvik (vid Bollbergen vid Ljusnan: Htn). — Blommar tidigt om våren (Mars, April), långt innan bladen utslå. Mognar sent om hösten (i October eller November), och de små nötterna lossna vanligen under vintern ur kottarna, hvilka sedan qvarsitta länge tomma på trädet. Om vintern ser man derföre icke sällan Alens "frön" ligga på snön. Då denna smälter, draga de sig med snövattnet ned i marken eller flyta om våren på vattenpussarne. — Har stundom (vid sjön Yngen i Vermland) parklufna blad (ɔ: Betula laciniata Thb.). Om denna

sällsynta varietet berättar Liljeblad: "Ett enda, tvåstammigt träd, funnet vid sjöstranden och nu flyttadt upp till hemmanet Löfnäs (nära Philipstad), hade jag tillfälle att bese år 1797. Det var till stam, bark och trädart alldeles lika med allmänna alen; men löfven så flikiga att de mer liknade ek än al, äfven ovanligt klibbiga, men till sin textur och åderfördelning voro de lika med alens. Trädet var ungt, 7 à 8 alnar, ännu utan blommor och frukt, slog liksom alen omkring sig rottelningar, hvars löf voro mindre deldta, aflånga, inskurna och tandade, alla spetsiga". — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien.

Bland våra träd gör Alen sig lätt bemärkt med sitt mörkgröna bladverk och sin isynnerhet på äldre stammar nästan svarta bark. Hela dess utseende har något allvarligt, varaktigt, och den blir sålunda en behaglig motsats till de andra löfträdens gladare och lättare grönska, vare sig att den reser en vacker, vanligen något spetsig krona, eller bildar endast lägre buskverk. — Alens rötter ha icke sällan masurartade knölar (stora och märkliga sådana, från Skellefte, sågos på Utställningen i Stockholm 1866); dess ved rodnar då den blottas. För öfrigt igenkännes trädet, t. o. m. under vintern, på den violettbruna, vårt- (lenticell-)beströdda unga barken, på de hårda, nästan violetta, liksom vaxade knopparna och på de mörkbruna hängena, hvilka också genom ett dylikt vax- eller kådartadt öfverdrag äro utmärkt väl skyddade mot väta. Dessa hängen börja synas redan på sommaren, så att de äro utbildade innan vintern, ehuru de icke öppna sig förr än våren derpå. Detta sker, såsom vi veta, långt innan bladen utslå, och ett alträd, med sina merendels talrika, brun- och gulaktiga, pollenrika hängen på de bara grenarna, är då en bland de egendomligare typerna i vår-vegetationen. Bladen äro, såsom vi också veta, klibbiga, särdeles strax de utslå, då de också lukta starkare. Och nya blad tillkomma smånigom under sommaren ända tills höstkylan inträder, då Alen bibehåller sin gröna drägt lika vacker ända till dess starkare köld dödar bladen, hvilka således icke, såsom hos flera andra träd, förändra färg innan de affalla. Kottarne äro under sommaren gröna och glänsande, men mörkna mot hösten och bli slutligen nästan svarta. De sitta, såsom vi omtalat, länge qvar på trädet, så att man på samma gren kan få se än både gamla och unga kottar, än torra och tomma kottar bland de blommande hängena. — Den ur fröet nyss utvecklade växtens blad likna Björkens på samma stadium, ehuru något större. Vid 50 eller 60 års ålder är trädet utväxt.

Alens ved är mjuk, lätt och vacker (rödådrig) men skör, hvadan den icke passar till sådana arbeten eller redskap, som fordra ett starkare eller segare virke, men deremot bra till en del möbler, instru-

menter o. d. emedan den låter väl betsa sig. Det masurerade virke, som roten vanligen lemnar, är särdeles vackert till inlägg och faneringar. Härtill bör virket skäras i skifvor medan det är alldeles färskt. I luften motstår alvirke mycket illa röta och omvexling mellan väta och torka; ruttnar alltså snart under bar himmel. Deremot bibehåller det sig mycket länge då det ständigt är under vatten; till undervattenspålar, pumpstockar, vattentrummor och rännor under jord äro alstammar således ypperliga. Husen i Venedig lära till stor del vara byggda på alpålar. — Såsom bränsle är Alens ved sämre (mindre värmande) än Björkens, men ändå bland de bättre bränsle-slagen; den ger goda kol och god aska. De i Skåne o. a. mycket allmänna, både lätta och starka träskorna, göras nästan endast af al. — Albark är användbar vid färgning. Med alun ger den ylle tegelröd och med smedslagg eller jernvitriol svart färg. Men man bör taga yngre bark. Skinn svärtas också med albark, bresilja och vitriol, kokade i vatten. På somliga ställen bruka bönderna svärta med al- och ekbark och den svarta mylla, som i alkärr bildas genom bladens multning. Med al- och ekbark och lut erhåller man brun färg till linne o. s. v. Såsom varande mycket adstringerande (sammandragande) är albark också användbar vid garfning; äfven bladen lära kunna begagnas dervid. Behandlade med albarksdekokt m. m., kunna hårda träslag erhålla ebenholts-svärta. — Gröna ätas bladen både af häst och boskap; torkade kunna de nyttjas till gröpe åt kor, och blandade med agnar och mäsk äro de en god näring för svinet. Till torkning böra de samlas i slutet på Juli eller början på Augusti. — Fröen ätas gerna af Grönsiskor. Kottarna, afplockade ännu gröna och sedan torkade, äro till åtskilligt nästan lika bra som galläpplen, såsom till bläck eller i färgerier. Alpinnar skola kunna hindra dricka att surna och smör att härskna, och alruskor sägas fördrifva råttor. — Trädet hindrar icke gräsväxten, bevarar och binder stränder vid rinnande vatten, och i alkärr är jorden vanligen god och duglig till odling.

2. **Arren** eller **Aldern**

(Alnus incana W.)

är ett mindre, smärtare och i allmänhet rakare träd än Alen, med slät, gråaktig bark och vackrare, regelbundnare krona. Den har äggrunda eller äggrundt-ovala, spetsiga, temligen ljusgröna, under gråaktiga och håriga men hvarken skäggiga eller klibbiga blad (ɔ: Grå-Al, Hvit-Al). Hängen och kottar äro något större än hos Alen, de sednare kortare skaftade. — Enligt Dir. Stenberg har Arren vågräta rötter, som gerna bilda skott.

Växer allmän i Lappland, Vesterbotten och det nordligare Norrland, varande i dessa trakter lika ymnig vid stränder och vattendrag, som Alen längre söderut, der åter Arren blir sparsammare eller intager mera högländta, torrare ställen, der den blir vackrast och bäst utvecklad ("särdeles på de bergåsar som stryka ini landet"). På detta sätt växer den, utom i Norrland, mest i Nerike, nästan hela Vermland och Dalarne; vidare i norra Vestmanland och dito Upland; sydligare går den icke på denna sidan, men uppträder åter i vestra och södra Östergötland, sträckande sig vidare till Smålands och Vestergötlands högtrakter, Bohuslän och Wessige i Halland. — Arren tillhör nästan endast det norra och medlersta Europa samt Ryssland.

Blommar i Mars, April något tidigare än Alen. Mognar också tidigare, icke sällan redan i Aug., Sept — Varierar med hårigare och glattare blad. — Förekommer på ett ställe i Vermland med nästan pardelade blad. Denna varietet eller snarare missbildning har beskrifvits såsom egen art (ɔ: Betula pinnata Lundmark), och i Liljeblads Flora upptages den under benämningen Rönnal, emedan bladen skola likna Rönnens ("tros ha tillkommit af Alnus incana ♀ och Sorbus aucuparia ♂"; utseendet är mest af Alnus incana eller något af Hagtorn"). Bladen på ex. i Herb. Norm. likna nästan Oxel-blad men äro mindre, håriga på båda sidor. På D:r J. D. Lundmarks teckning i V. A. H. 1790 äro bladen något oordentligt parbladiga; småbladen upptill glest sågade, basen vigglik och helbräddad. Trädet upptäcktes vid Lesjöfors bruk, $3\frac{1}{2}$ mil norr om Philipstad, bland Rönn och Alder. "Bladen likna mycket den förras men äro kortare och blommorna äro Alderns ehuru hälften mindre". På stället äro flera träd af detta slag; stam trädet är omkring 10 alnar och de andra mindre. Enligt Lundmarks "Beskrifning på ett nytt svenskt träd, Betula pinnata, funnit i Vermland". Beskrifningen (a. st.) är kort.

Arren liknar till egenskaper och användning i allmänhet Alen, men dess ved är hvitare, segare och något hårdare än dennas och derigenom bättre både till åtskilliga arbeten och till bränsle. Lapparne använda den mycket till sina små husgeråd, och Linné berättar (Fl. Lapp.) att Norrlänningen tillverkar sina mjölkkärl helst af alder-virke, emedan man på mjölken i sådana får mera grädde, och att Lapparne tugga innerbarken och med den röda saliv, de dervid erhålla, färga läder o. d. Som trädet i allmänhet och isynnerhet barken innehåller renare tannin än Alen, blir alderbark bättre än albark till skinnberedning och svärtning; den användes också dertill i Lappland och nästan hela Norrland, der således Arren i allt väl ersätter Alen, som der nästan saknas. Bladen äro mindre beska än alblad och ätas gerna af husdjuren (äfven af

rehnen). Fröen nära en del vilda foglar. — Arren kan bl. a. planteras på flygsand, helst der botten är något fuktig, isynnerhet som den i början utvecklas hastigt; den växer fortare än Alen ända till 15:de eller 20:de året, men sedan långsammare.

Linné betraktade Alen och Arren endast såsom varieteter af en och samma art: Betula Alnus Den förra var B. Alnus α glutinosa, den sednare B. Alnus β incana.

* Alnus pubescens Tausch. växer i Lappland och norra Sverige, särdeles i fjelltrakterna.

2. Betula.

Ståndarblommorna 3-bladiga; ståndarne skenbart 12 eller 8 med parvis sammanväxta strängar och enrummiga knappar (men egentligen 6 eller 4 och hvar ståndare delad i två grenar). Spirhängena smala och trinda, med vanligen 3-blommiga (1—3-), spärriga, smalt- och trubbigt-triangellika fjäll med två små rundade öron vid basen. Fruktkottarna trindt-aflånga eller -ovala, med läderartade, tunna, upptill 3-flikiga och nedtill vigglika, lossnande fjäll. Nötterna tvåvingadt-hinnkantade, 1-rummiga, med tunnt, skört skal. — Träd eller buskar med blad och blommor nästan samtida. Hängena ensamma eller parvisa; ståndarnes bildade redan om hösten och m. e. m. bara under vintern, spirornas deremot inneslutna i knoppar. Knopptäcket tegellagdt; de unga bladen tegellagda, veckade.

1. Vanliga Björken
(**Betula alba L.**)

är ett, isynnerhet som yngre, smärt och vackert träd, som kan bli 25—30 alnar eller (såsom i tätare skogar) högre. Stammen, som lärer kunna bli ända till 8 alnar i omkrets vid roten, men sällan når denna tjocklek, har äldre sprickig bark, men är yngre (se nedan) klädd med hvit, i tunna blad delbar barkhud (ɔ: näver); på helt unga stammar och grenar är barken glänsande-brun och hvitprickig. Roten utbreder sig mycket, men kan också gå nästan lodrätt då marken tillåter det. Grenarna bilda en något smal krona, äro i allmänhet svaga, och bli till en del, särdeles hos äldre träd eller så snart roten möter berg, m. e. m. hängande (ɔ: Slok- eller Hängbjörk). Bladen äro otydligt nätådriga, m. e. m. triangel-, rut- eller hjertlika, sågade; deras skaft långa och svaga, plattade, hvarigenom de (bladen) lätt sättas i rörelse af vinden; de gulna tidigt om hösten. Ståndarhängena äro nära 2 till $2\frac{1}{2}$ tum långa, trinda, slaka, gulbruna; de nya, under sommaren bildade, uthärda vintern alldeles bara; alla tre blombladen (-fjällen) 2- (skenbart 4-)

ståndrade eller det medlersta icke sällan 3- (skenbart 6-)ståndradt. Spirhängena äro tumslånga och smalare, något uppkrökta, gröna och (märkena) röda; de utvecklas ur 2- eller 3-bladiga knoppar om våren. Fruktkottarna äro slaka, omkring tumslånga. Nötterna smalare än hinnkanten.

Växer, vanligen såsom ett mer eller mindre allmänt skogsträd, i hela Sverige, från Skåne ända upp till 70:de breddgraden, på ganska olika, både bättre och sämre mark, såsom än i lera, än i grusjord, än i sandmo. — Blommar mest i Maj, just då bladen utslå; mognar i slut. Aug. eller börj. Sept., då de små nötterna ("fröen") lossna ur de ännu på trädet hängande kottarna och blåsa omkring medelst sina vingar.

Egentligen utgör Björken tvenne egna, visserligen i det hela temligen lika men dock i allmänhet lätt åtskilda arter:

Betula verrucosa Ehrh., som i allmänhet växer mera på torr, ofta nog stenig eller klippig mark, icke sällan i ängar och hagar eller på backar. Den har glatta och kådprickiga årsskott, äldre sprickig bark, spetsadt triangel- eller rutlika, dubbelsågade, alltid glatta blad, och kottefjällens sidoflikar äro utspärrade eller något nedkrökta. Saknas nästan alldeles i Lappland och fjelltrakterna. — Varierar temligen mycket. Så har man, särdeles i bergstrakter (Dalarne o. a.) anmärkt en lågväxt varietet (3—5 alnars träd) med små, bredt-rutlika (bredare än långa), trubbiga eller mycket kort spetsade blad (Fr. Herb. Norm. och Summa). — Till bladen särdeles utmärkt, men egentligen endast en missbildning, är den s. k. Ornäs-Björken (Betula alba β dalecarlica L. Suppl.), som växer vid Lilla Ornäs i Dalarne. Den har 3-skuret och till nära midten delade blad, hvilkas flikar äro smalt triangellika och långt, m. e. m. tillbakakrökt, spetsade; qvistarna långa och mycket hängande. Provincial-läkaren i Dalarne, D:r C. M. Blom, som i V. A. H. för 1786 först beskref trädet under benämningen Betula hybrida (Ornäs-björken), erhöll 1785 underrättelse om att detsamma växte vid Ornäs säteri "och tillhörde Sekreteraren Välborne Herr Hjort af Ornäs". Han underrättar om att det 1767 varit föga mer än fingertjockt och knappt 3 alnar högt; att det uppväxt på stenbunden, ler- och grusblandad hårdvall bland vanlig björk, tall och gran, samt några rönntelningar. H. lät flytta det in i en "slagtägt" bredvid mangården och 1768 in i sjelfva trädgården der det nu står. Han skickade också s. å. blad till Linné, som i bref "förklarade deröfver icke allenast sin erkänsla utan ock värkelig förundran" och önskade den för Upsala Trädgård, "at Herr Lands-Secreteraren täktes vara af den raisonabilitet och skänka det till Upsala Academiska Trägård och åt Riksens Ung-

dom, såsom en specieus åminnelse af Herr Lands-Secreteraren, då det der kunde åskodas af de Konglige, af utländske Ministrar och andre". Också skickade H. 1774 en aflägg deraf. D:r Blom omtalar att såningsförsök dermed misslyckats och slutar deraf att trädet är "arbor hybrida" (mellan lönn och vanlig björk). Han kallar det Betula hybrida och beskrifver dess stam, blad och honhängen (hanhängen såg han icke). Den ganska vackra figuren (en qvist med honhängen) är efter ett torrt exemplar, som D:r Blom skickade till V. A. — En dylik, men mindre utmärkt missbildning (bladen grundare inskurna i kortare, nästan triangellika flikar) är anmärkt på ett par ställen i Småland och Östergötland (Fr. Herb. Norm.). — Utbr. norra, medlersta och östra Europa, Brittanien, norra Portugal, Spanien, norra Italiens berg samt på Aspromonte och Etna; Caucasien, Siberien, Grönland.

Betula odorata Bechst. (Svallbjörken) eller vår egentliga, isynnerhet i bergstrakter allmännaste, Skogsbjörk, bildar än skogar eller lundar, än växer den mera enstaka, icke sällan i kärrmarker och fuktiga skogar, ymnig också i Lappland, der den mest intager torrare marker. Den går således längre än den andra mot norden och på fjellen, tills den slutar såsom ett helt litet träd med upptill mycket korta grenar (Whlnb. Lapp.) eller såsom en till marken tryckt buske med mycket kort och knölig stam och utbredda grenar. På fjellen bildar den ofvan barrträden en egen region, som på Sulitelma går till 1100′ (snögr. 3300′), vid Qvickjock till omkring 2000′, på Åreskutan till 2480′ (snögr. 4850′), på Sylfjellet i Herjedalen till 2700′ (snögr. 5000′). Den har vanligen slät och hvitare barkhud, småludna, icke kådprickiga årsskott, nästan äggrunda, m. e. m. hjertlika, ojemnt och nästan enkelt sågade, yngre och hos rotskotten ludna, äldre vid nerverna glest håriga blad; kottefjällens sidoflikar äro uppstående. Blir dessutom i allmänhet något större och storbladigare samt blommar och mognar vanligen något sednare. Den varierar betydligt både till blad och hängen (jfr Læstadii uppsats i Botan. Notiser 1856) och omvexlar dels såsom ett mindre träd eller en större buske med brun barkhud och småludna qvistar, men blad som hos den egentliga arten (ɔ: B. pubescens Ehrh., icke sällsynt i kärr o. d.), — dels såsom större träd med små, bredt-äggrunda blad (på spridda ställen, mest i norra och medl. Sverige), — och på ett par ställen i Vermland och Småland har man anmärkt en missbildning med trubbigt-flikiga blad, nästan liknande Hagtornsblad. — Utbr. nästan endast norra och medlersta Europa, Brittanien och Ryssland, Caucasien.

Dessa båda, hos oss länge förblandade, arter urskiljde Fries 1835 (Fl. Scan. tilläg.) och sedan närmare i Mant. II (1839).

Bland våra löfträd är Björken det härdigaste, det på klimat och jordmon minst nogräknade. Det är så till sägandes ett snöns och vinterns träd, som med den hvita barken liksom vill antyda sin förmåga att motstå den årstid då den bladas med is-kristaller ("arbor hiemis cortice albo, hieme crystallis glacialibus frondosa" L.). Dess ved är skyddad genom flera lager tjock och hartsrik hud (näver), som hindrar kylan att tränga till trädets kärna. Än växa björkträden enstaka på ängsbackar eller bergssluttningar, än samlade till dungar eller skogar, än blandade med andra träd, men alltid är deras verkan på landskaps-sceneriet utmärkt, t. o. m. under vintern, särdeles då rimfrost kläder träden. Då, säger Lecoq, visar sig Björken såsom ett riktigt frostens träd, de mindre grenarna prydda med hvita isplymer och fransar, de större täckta med isbark, tills solen, brytande sig i kronans iskristaller, eller ett mildväder, förstör denna vinterprydnad, denna hvita svepning. Men om Björken tillåter vintern att tidtals smycka sin krona med isiga och obeständiga prydnader, så bringar våren i ersättning andra och varaktigare. Då öppna sig de kådiga knopparna, de veckade bladen utträda ur sina gömslen och utbreda, spridande balsamiska ångor, i solen sin tunna och fina väfnad. Med sin lätta, nästan genomskinligt ljusa grönska, blir då trädet den nordiska växtlighetens nästan bästa vårsmycke; det är isynnerhet då som "Björken är lundens prydnad", såsom den gamle nordbon sade. Dess kådiga, liksom med fernissa öfverdragna unga blad kan icke regnet genomtränga. — Vi ha redan omtalat huru Björkens blad äro lättrörliga; de dallra på vajande qvistar vid t. o. m. helt svaga vindar. Likaledes nämnde vi att de gulna tidigt om hösten; de bryta sig då väl mot de andra, ännu alldeles gröna trädens blad.

Fröet ligger vanligen till följande år innan det gror. I Maj visar då den späda plantan mest sina första, helt små och brunaktiga blad, hvilka äro inskurna och icke alls likna björkblad. Först med det 5:te eller 6:te året antaga bladen den skapnad, som tillhör det äldre trädet. — Björken växer långsamt till 10:de eller 12:te året, då barken börjar hvitna vid roten; omkring 20:de året blir hela stammen hvit och bibehåller sig så till dess barken närmast roten börjar spricka, då den smånigom mörknar allt högre och högre upp. Trädet är utväxt och moget vid 50 eller 60 år. — Vid 20—25 års ålder har Björken 30—40 alnars rötter, och redan innan den slutat fälla sina blad bildar den en stor mängd små nya rötter, genom hvilka den upptager mycket vatten (Dir. Stenberg). — Der trädet nalkas sin växgräns, i högsta norden eller på fjellen, bli dess årsringar mycket tunna och dess årliga tillväxt således utomordentligt ringa; veden blir också mycket hårdare än vanligt. Redan Linné anmärkte detta (Fl. Lapp.) och Andersson

räknade, invid björkregionens gräns, på stammar af endast 8 centimeters tvärlinie 70 årsringar. — Utom Slok- eller Hängbjörk (s. o.) har man Masurbjörk eller Kartbjörk, Glasbjörk m. m. Masurbjörken uppkommer mest på backar och stenbunden mark, Glasbjörken i kärr. Dessa benämningar utmärka således endast lokala varieteter.

Det virke, som Björken lemnar, är starkt och segt, lättare än ek, ask och alm, och begagnas mycket, särdeles till vagnar, medar och redskap samt till allehanda snickararbeten; det kan med lätthet betsas och poleras. Men till godt virke bör trädet huggas om vintern eller ännu bättre afbarkas ett eller par år innan det fälles. Vackrast är masurvirket och såsom hårdare ganska användbart för svarfvare; poleradt blir det alldeles utmärkt vackert till inlägg och fanér. Vedens värde såsom bränsle är bekant; bland våra vanligare vedslag är björkved det bästa näst bok; den lemnar också särdeles goda kol och askan, som allmänt nyttjas till lut vid tvätt, ger den bästa pottaska. Till godt bränsle bör trädet vara minst 20—30 år. Barken, då den är gammal, kan nyttjas, ensam eller med ekbark, vid garfning; yngre är den användbar vid färgning (brunt m. m., med albark brandgult). Nävern, eller den sega och spänstiga barkhuden, är också nyttig till åtskilliga ändamål, särdeles emedan den utmärkt väl motstår röta och vatten knappt kan tränga igenom den; näversulor äro helsosamma. Den (och ung bark) lemnar dessutom kimrök och den bästa björkolja, hvilken är ganska hettande och stundom intages mot rosen. Med sådan olja eller "ryssolja" ingnides också rysslädret. Den erhålles genom torr destillation, hvilken på enklaste sätt kan verkställas i en gryta med hål i botten, på samma sätt som man ibland på landet vinner enträds-olja. Nävern bör samlas om våren efter safningen; den skall återväxa tre gånger. — Bladen sakna icke medicinsk användbarhet och upptagas i farmakopén (ɔ: Folia Betulæ); äro verksamma vid gikt, rheumatism m. m. och späda berömmas de till thé eller dekokt mot mask, sten m. m. Färgerna Schüttgelb och Schüttgrönt erhållas om man kokar björkblad i vatten och tillsätter alun eller alun och stött krita, och ylle färgas varaktigt gult genom att, alunbetadt, kokas med späda (äfven torra) björkblad och sedan sköljas med lut. De späda qvistarna lemna ypperliga qvastar o. d.: "virgæ magistrorum et magistratuum terribiles minæ" L. — Knoppar, hängen och frön nära till väsentlig del orren och andra foglar, och grönsiskan äter gerna fröen. — Borrar man tidigt om våren (vid källossningen eller innan bladen utslå) i stammen på äldre björkar, omkring 2 tum djupt, utrinner en ymnig, söt och läskande "laka", hvilken man kan uppsamla, bäst medelst ett rör, som insättes i hålet. Stora träd kunna lemna 6 till 8 kannor laka i dygnet; ju högre upp man tappar den desto

sockerhaltigare är den, ju lägre ned desto vattenhaltigare. Efter tappningen böra borrhålen igenpluggas; man märker då icke någon skada på trädet, men det påstås att det går miste om årets tillväxt. Somliga dricka denna laka, nyss runnen ur trädet, såsom ett medel mot skörbjugg, mask och grusplågor. Men vanligare bereder man deraf ett champagnelikt vin; den kokas då, skummas och lemnas att jäsa sedan man tillsatt socker och något kryddor.

* Betula intermedia Thom. är vanligen en omkring 3 alnars buske, men blir stundom ett litet träd, och har mer och mindre rundade men nästan spetsiga (än mera äggrunda än mera ovala), ojemnt- och spetsadt-dubbelsågade, tydligt nätådriga blad och uppräta, nästan ovala fruktkottar; kottefjällens flikar smala, sidoflikarna uppstående, nästan lika stora; nötterna omkring lika breda som hinnkanten. — Växer i fjelltrakterna och Vermland (bergslagen o a.). — Lindeb. Novit. — Larss. Verml. Fl. (B. subalpina och B. oycoviensis).

* Betula alpestris Fr. växer i fjelltrakterna. Dess blad äro nästan runda eller rundadt-rutlika, trubbsågade, med än mycket bredt vigglik än något hjertlik bas. (Enligt Fr. Herb. Norm.). Htn Handb. ed. 2 (B. humilis). Fr. Sum.

2. Dvergbjörken
(Betula nana L.)

är en lågväxt och mest nedtryckt buske med vanligen omkring 10—15 tum långa stammar eller grenar, rundade (nästan kretsrunda eller något bredare upptill), omkring 4—5 linier breda, naggade, tydligt nätådriga, glänsande-glatta, hårda blad (hvadan troligen Vesterb. Klingris). Roten är mycket seg och utbreder sig vidt omkring. Stammens bark är nästan svartbrun. Hängena äro uppräta, nära $\frac{1}{2}$ tum långa. Ståndarhängena vanligen ur egna knoppar nedom spirhängena, rödbruna med gula knappar; endast det medlersta blombladet (fjället) är 2-ståndradt; de båda andra äro 1-ståndrade. Spirhängena äro smalare än ståndarhängena och gröna, med rödaktiga märken. Fruktkottarna nästan uppräta; kottefjällens sidoflikar uppstående, jemnsmala; nötterna bredare än hinnkanten.

Växer mycket allmän på fjellen samt i Lapplands, Norrlands och Dalarnes kalla och magra kärr, men annars (Vester- och Östergötland, Nerike, Vestmanland och Vermland) mindre allmän eller endast spridd till ned i Småland, till Bohuslän och Halland. Stiger på fjellens torra och hårda backar i allmänhet högre upp än någon annan buske — och fjellen äro onekligt Dvergbjörkens rätta hem; den bekläder icke sällan hela fjellåsar till flera mils längd (L.). Och vid Nordkaps yttersta rand, der ett högst ringa antal växter uthärda, kryper ännu denna (Whlnb.). — Blommar i Maj, Juni, och samtidigt utslå bladen. — Omvexlar till storlek och utseende; på de torra fjellen endast qvarters-

hög eller lägre, nedtryckt mot marken, vresig och krypande; på våtare sluttningar och i fjellkärren större (1—2 fot); i skogskärren, särdeles Norrlands och Smålands, kan den erhålla 1—2 alnar långa, veka grenar; bladen bli då också större. — Utbr. norra och medlersta Europa, Skottland, Island.

För de nordligaste trakterna, särdeles Lappland, är Dvergbjörken af icke så liten vigt. I fjellen, der den ofta är nästan det enda bränslet, nyttja Lapparne den att koka med, ysta rhenosten och värma sig; de utbreda den också på marken till bäddning under de rhenhudar, som tjena dem till läger. Med ruskor deraf eller medelst röken från det antända riset, skydda de sig och sina rhenar mot myggen. "Snö- och fjellripor äfven som hjerpar lefva både af de tidiga knopparne och af de mognade fröen, hvilket utgör en betydlig del af deras näring, att icke nämna Lemlar eller Fjellmöss, som dermed också uppehålla sig. Som de i fjellen allmänna Riporna till stor del lefva af buskens frön — de plocka dem hela vintern under snön —, kalla nybyggarne den vanligen Ripris. I södrare landsorter, der nyttan af busken ej sträcker sig utom de veka grenarna till qvastar, har man tillagt densamma egenskapen att orsaka leversjuka hos får om de derpå föda sig. Men som busken växer på sidländta ställen, der fåren snarast af andra orsaker få denna krämpa, torde busken vara dertill likaså oskyldig, som till det vidskepliga namn hvarmed den af småländska allmogen benämnes" Swartz. Dvergbjörken kallas nemligen (se nedan) i Småland Långfredags- eller Fredagsbjörk, liksom den på somliga orter i Dalarne kallas Fredagslöf. Annars benämnes den också för sitt växställe i kärr och myrar Myrbjörk, eller (i Dalarne) Fjellrapa, Fjellrepe (ɔ: isl. rápa, krypa, löpa omkring), i Vermland Vivang vidjespö, vidjeris (vang – qvist, spö), i Jemtland Käringris (Whlnb.). Bladen ha stark lukt och smak genom de hartsartade prickarna på deras undre sida. De färga vackert gult, bättre än Vanliga Björkens blad.

Dvergbjörken var väl bekant för våra gamle botanister; den upptages i Frankenii Speculum (ɔ: Betula nana pumila), i Rudbecks Hortus, i Bromelii Chloris Gothica (ɔ: B. nana suecorum) o. a. Också O. Celsius odlade den i sin trädgård, der den växte bra ehuru läget var torrt; den erhöll der mycket större blad än i vilda tillståndet (L.). Men dess närmare, egentliga beskrifning och historia jemte första figur å växten, lemnade först Linné i sin Flora Lapponica (den under Rudbecks lappska resa gjorda målning blef icke utgifven). Och något sednare författade han en särskild Dissertatio botanica de Betula nana resp. L. M. Klase, Smol., intagen i Amoen. 1 (1749). Der upptages busken såsom 2. Betula foliis orbiculatis crenatis (Dvergbjörk); n:o 1 är B.

foliis acuminatis serratis. Sedan kommer utförlig beskrifning på Dvergbjörken, dess skillnad från den vanliga, dess geografiska utbredning, historia (hvilka botanister som omtalat den), dess usus och namnets etymologi. Vid den sednare omtalar L. (liksom i Fl. Lapp.) att Smålänningarna kalla busken Fredagsbjörk (Fredagsris) emedan de tro att Frälsaren på Långfredagen blifvit gisslad dermed, och att Gud derföre förbannat den och förbjudit den växa högre. Slutligen "figura" på ett qvartblad, ritad efter ett i Upsala botaniska trädgård odladt exemplar.

* B. humilis Schrank och B. fruticosa Pall. äro enligt Fries (Vet. Ak. Förh. 1848) anmärkte i Småland af Stud. Forsgård och Mag. Forssander, men den sednare arten lärer sedan icke vara återsedd. Enligt Larssons Vermlands-Flora växer den också i Vermland.

LXXVIII. MYRICEÆ.

1. Myrica L.

1. Porsen
(Myrica Gale L.).

En omkring alnshög, med små gula hartsprickar — isynnerhet på bladens undersida — beklädd och derigenom starkt, nästan kamferlikt, luktande buske med bruna, mot våren rödaktiga, hvitpunkterade, uppstående grenar, 1—2 tum långa, lansettlikt-vigglika, upptill glest sågade blad och korta, uppstående, mycket tidiga blomhängen och -kottar ur egna knoppar upptill på grenarne. Blommorna äro enkönade på olika stånd (tvåbyggare). Ståndarhängena äro blekt brunaktiga, knappt $\frac{1}{3}$ tum långa, med rutlika, kupiga blomskärmar; spirkottarna ändå mindre och mörkröda. Fruktkottarne bli slutligen ärtstora, med gröna, genom den ut- och vidväxta kalken nästan trehornade och något köttiga nötter.

Växer i kärr och mossar och vid låga, buskiga sjöstränder, temligen allmän ända upp till Norrbotten och ymnigast i Norrlands medlersta delar (men saknas i det egentliga Lappland). — Blommar i April eller Maj, temligen långt innan bladen utslå (endast i våra nordligare trakter bli blomning och bladutveckling mera samtida). — Utbr. Skandinavien, Brittanien, vestra Frankrike, Belgien, Holland, norra Tyskland, medlersta Ryssland.

Såsom bekant, började humle mera allmänt användas vid ölbrygd först i K. Gustaf den I:s tid. Förut brukades till samma ändamål Pors, och det är t. o. m. möjligt att namnet har något sammanhang

med användningen, eller kan vara beslägtadt med porssa, forssa, emedan en sjudning eller jäsning, ett porssande, uppkommer när växten lägges i vörten (Dybeck). Men då växten på Gotland kallas Purs, är det också möjligt att ordet kan komma af det gotländska bust (burst) = borst, som då skulle häntyda på stelheten i buskens grenar och blad (Säve). Vare härmed huru som helst, så är det säkert att Porsen i hela forntiden var allmänt känd och begagnad i stället för humle; den hörde således till vigtigare växter, och våra gamla landskapslagar innehålla vitesbestämmelser för dess hemtning på annans mark utan egarens tillåtelse. Porsöl omtalas och prisas mycket i gamla handlingar, visor och berättelser, och att det ännu i Gustaf I:s tid brukades, åtminstone i de norra orterna, synes af visan om "Konung Gösta den I och Dahlkarlarna", i hvilken talas om "det starka porsöl", och i Vestmanlands och Nerikes skogsbygder lärer än i dag pors begagnas allmänt af fattiga i stället för humle (Dybeck). Med pors kryddadt öl eller dricka skall ha behaglig smak, men är icke blott mycket rusande utan orsakar också svår hufvudvärk m. m. (men "kanhända en långvarigare kokning och skumning mildrar denna verkan"); buskens blotta lukt, särdeles under varma sommardagar, besvärar mången. Smaken är kryddartadt besk. Isynnerhet bladen ha, såsom dekokt o. d., användts utvärtes mot utslag m. m. (växten har varit officinell under namnet Myrtus Brabantica). Färska bladen, kokade i vatten, färga alunbetadt ylle gult. Fruktkottarna lemna vid upphettning i kokande vatten ett slags vax ehuru till ringa mängd.

Porsen skall i Vestergötland och Bohuslän kallas Körning, Tiärning, säkerligen för växstället (kärn = liten skogssjö). Somliga gamle botanister kände den under benämningen Gale (etc.), hvilken Linné bibehöll som artnamn under det han till slägtnamn antog Plinii Myrica, ett namn som redan Frankenius använt (Myrica septentrionalium etc. 1638).

LXXIX. CONIFERÆ.

(Barrträd.)

1. ABIETINEÆ.

Ståndarfjällen nästan vigglika, bärande på undre sidan (insidan) de 2 långa, enrummiga knapparna. Spirblommorna i kottar, nemligen 2 omvända fröämnen bredvid hvarandra nedtill på karpellbladens insida;

de sednare utväxa och bilda slutligen kottens fröbärande fjäll, under det de små blomskärmarna borttyna.

1. **Pinus** (L.).

Sambyggare. Ståndarhängena axlikt samlade kring årsskottens bas. Spirkottarna (de blommande kottarna) ensamma eller 2—3 i spetsen på andra årsskott; deras karpellblad raka. Kottefjällen upptill kantigt-tjocka med mycket lågt pyramidlik spets.

1. **Tallen** eller **Furan**
(Pinus silvestris L.).

Blir icke sällan ett resligt (100 fots eller högre) träd med rak och stark, 2—3(—4) fot bred stam, och har kretsvis närmade, utbredda grenar (hvilka slutligen bilda en bredare eller smalare krona), grå- eller rödbrun, äldre mycket sprickig, bark och smala, spetsiga (nållika), 2—3 tum långa, mörkt-blågröna, under kullriga, ofvan nästan plana, parvisa blad (barr); omvexlar dock mycket till storlek och växsätt. Bladparen äro nederst omslutna med en liten hinnaktig slida och vanligen vexelvisa (mera sällan kretsvis närmade). Ståndarhängena äro äggrunda, nästan uppräta, gula; spirkottarna purpurröda, nästan klotrunda, uppräta, mindre än små ärter, och på hela tiden ända till nästa vår hinna de icke bli större än en någorlunda stor ärta, men under andra årets sommar utväxa de alldeles och bli då om senhösten mogna kottar. De utväxta kottarne äro, innan de uppbrista, kägellikt-äggrunda, bruna, omvända (med spetsen nedåt), 2—3 tum långa. En större kotte innehåller 20—25 frön. Hjertbladen äro 5—6(—7). — Utom stora sidorötter har trädet en ganska stark pålrot, som tränger djupt ned (ända till 16 eller 18 alnar), der marken tillåter det; då reser Furan sin höga och raka stam. Men der berg eller styf lera icke tillåter sådant, uppkommer en kortare, marigare och krokigare Tall. Det är detta det olika utseendet hos trädet som de båda olika benämningarna i allmänhet motsvara; vanligen kallas dock det unga, icke utbildade trädet, eller det mindre, det må vara växt huru som helst, Tall.

Växer, såsom ett allmänt skogsträd, mest på torrare, sandig mark. Högst och starkast blir den på lös och mullblandad sand. Blommar mest i slutet på Maj. Fröen mogna först under andra årets höst eller vinter och lossna ur kottarna våren derpå (April, Maj). — Trädet är moget vid 120 eller 140 år (på gynnsam mark tidigare), men blir icke sällan 300 år; det kan t. o. m. bli ända till 400 år gammalt (eller äldre). — Omvexlar med längre eller kortare, grönare eller blåaktigare barr samt med bredare eller smalare och (slutna) spetsigare

kottar. Mellan Ökstad och Läby i Upland anmärkte LINNÉ (1732) en underlig Tall-varietet (?) i det hos många träd alla de stora grenarne reste sig raka och jemna från den korta stammens spets. I sin Lachesis säger han derom: Okstad (egentligen Högsta) är $1\frac{1}{4}$ mil från Upsala — —. I skogen ser man oräkneliga dvergtallar, hvilkas ringa höjd är oproportionerlig mot de tjocka stammarne och hvilkas nedersta grenar äro "on a level" med de öfversta under det toppskottet alldeles saknas. Det tyckes som om alla grenarne komme från en center "liksom en palms" och att toppen blifvit afskuren. Detta tillskrifver jag jordmonen och beundrar det såsom en naturens "pruning". Finnas dessa träd ännu qvar, vore de värda att närmare undersökas. — Tallen bildar i Lappland (och Norrbotten) en egen varietet (underart) med kortare och bredare, rakare, hårdare och mera utspärrade barr i tydliga och glesa kretsar (ɔ: P. silvestris — verticillata Wahlb. i Vet. Ak. Förh. 1844. P. s. — lapponica Fr. Sum. 1845. Pinus Friesiana Wich.). — Utbr. norra och medlersta Europa, Skottland, Spaniens och norra Italiens berg, Macedonien, Ryssland, Caucasien, Siberien.

Detta allmänt bekanta träd bildar, jemte Granen, våra största, ständigt gröna skogar; man har beräknat att dessa båda barrträd i Sverige tillsamman betäcka omkring 1,100 qv.-mil, d. v. s. omkring $\frac{1}{4}$ af vårt lands yta. Tallen är visserligen, bland våra andra träd, lätt igenkänd på sin ständigt gröna, af smala och parvisa barr bestående klädnad, som lika bra uthärdar vinterns köld som sommarens hetta. Dess utseende omvexlar dock betydligt efter ålder m. m. Ännu helt ung, har den ända ned till marken talrika, nära raka grenar, hvilka uppåt bli allt kortare, så att de bilda nästan en pyramid; äldre blir dess stam nedtill bar, och slutligen får den en högre eller lägre, sned eller kullrig krona med m. e. m. utsträckta, krokiga grenar. Man har iakttagit att så länge trädet är ungt eller buske, bär det mest endast spirblommor, sedermera båda slagen, och då det blifvit gammalt icke sällan endast ståndarblommor. Den glest stående bergtallen har i allmänhet en större, mycket grenig krona och skroflig bark; den i sandmylla växande furan en mindre krona och slätare bark. Frön af bergtallen, sådda på sandmylla, ha dock alstrat träd lika med dem, som uppdragits af frön från "resliga furor". I kärr och mossar, der roten snart möter vatten eller berg, blir Tallen låg, nästan stamlös (ɔ: Martall), men Gårtall, som växer enstaka och på öppen, god mark, har tjocka grenar, lös ved, icke sällan krokig stam. Stångtall, ungtall som växer så tätt att endast högst upp några grenar kunna bilda sig, har mycket smal och spinkig stam. — Furan, säger LINNÉ (Vestg.-Resan), blir det högsta träd i Sverige och täflar ofta med eken i år och ålder. "Här vid Norum (i Verm-

land) sågo vi en furustock, 33 alnar lång utom skaten; storändan var 5 qvarter bred med 409 ringar eller år", alltså sedan digerdöden. Bland stora träd på Gotland nämner Säve en tall vid Biskops i Bunge, hvilken, 5 qvarter öfver marken, är $7\frac{1}{2}$ aln tjock. I Småland (omkring 56:te breddgraden) kan tallens stam på 270 år bli 30 tum i tvärlinie (Utställn. 1866). Men att också i Lappland, t. o. m. ända uppe vid Qvickjock, tallens stam kan uppnå en icke obetydlig tjocklek, intygar Andersson, som i Qvickjocksdalen såg tallstammar af 1 alns tvärlinie. — På fjellen vid Qvickjock, der snögränsen är vid 4100′, går tallen till 1350′. I dessa nordliga trakter och på denna höjd är, såsom vi nämnde vid Björken, trädens årliga tillväxt mycket ringa. Så uppger Andersson (Landtbr. Akad. Tidskr. 1865) att en tall, vuxen något mer än 1000 fot öfver hafvet, hade en stamdiameter af endast 10 tum men 453 årsringar; en annan vid barrträds-regionens gräns hade 176 årsringar på en stam af 4 tums tvärlinie. Der tallen upphör att växa (mot snögränsen), bildar den i Lappland låga och vanskapliga, dock icke mot marken nedtryckta träd, sparsamt spridda bland högre björkar, då den deremot på bergen mellan Dalarne och Vermland, der den går högre upp än björken, blir alldeles nedliggande (Whlnb.). — Vi ha redan nämnt huruledes den lappska tallen utmärker sig från vår vanliga. Härtill kommer en egenhet hos densamma, som redan Linné omtalar (Fl. Lapp.), nemligen att veden är vriden motsols (liksom stjelken hos Störbönan och Vindorna); det virke den lemnar blir derigenom både svårt att arbeta och kastar sig så, att det t. ex. icke kan användas till byggnadstimmer. Andersson säger (a. st.) att hos utväxta träd är veden nästan alltid vriden medsols och att denna vridning "är så ytterst märkbar, att när man, såsom ofta i skogarna är fallet, får se stora väldiga stammar stå alldeles torra, nakna och gråa, då märkes vridningen så stark, att de, oaktadt sitt omfång, ha utseende af jättelika kabeltåg".

Tallens användande i vår hushållning är, såsom bekant, vidsträckt. Byggnads- och skeppsvirke, bräder och bjelkar, mastträd och spiror, bränsle och kol, tjära och beck m. m., allt detta erhålla vi af Tallen. Tjära brännes bäst af gamla stubbar och rötter, hvilka äro särdeles feta (kådiga, hartsrika). Man beräknar vanligen 1 tunna tjära efter 12 kubikalnar rotved. Beck och beckolja erhålles genom tjärans kokning med vatten. Huru hartsrik Tallen är, synes bäst om våren eller sommaren, då, om trädet borras eller hugges, kådan (terpentin) utrinner eller utsipprar; den kan destilleras till terpentinolja. Får kådan hårdna, blir den harts, som, smält och silad, kan nyttjas liksom grankåda (Hvitt Beck, Burgundiskt Beck); harts (eller kolofonium) erhålles också vid

terpentin-destillering; återstoden brännes till kimrök, hvartill också bark, kottar o. a., som icke åtgår vid tjärubränningen, kan användas. — Virket är både lätt och varaktigt och icke svårt att arbeta. Det bästa och varaktigaste timmer och virke lemna i allmänhet de träd, som växa tätt på djup sandmo och äro väl mogna, men det hårdaste virket de som växt mycket långsamt; veden hos den trögväxta Lapptallen (se ofvan) kan, liksom hos Martallen, bli nästan lika hård som buxbom; Martall begagnar Lappen helst till sina skidor. — Icke heller saknar Tallen medicinska egenskaper. Dess unga, kådrika, tidigt på våren samlade årsskott, vanligen kände under benämningen "tallstrunt" (ɔ: Turiones Pini Pharm.), kokade till dekokt med maskrosrötter och enbär (hvartill kan sättas pepparrot-saft), utgöra, helst såsom vårkur, ett verksamt medel i skörbjugg, gikt, andtäppa m. m. Man dricker ett eller par glas sådan dekokt om dagen. Såsom ett enklare medel användes också tallstrunt-öl (eller -dricka), hvars verksamhet beror på de sudoriska och diuretiska egenskaper som tallstrunten äger. Också tjärvatten berömmes mot skörbjugg, rheumatism, hosta och andtäppa m. m. Det erhålles då vatten slås på tjära, omröres dermed, och massan sedan får stå att klarna. Då det intages (ett par små glas på morgonen), kan socker eller vin tillsättas att förbättra smaken. — Ett eget slags användning ha Tallens barr erhållit i sednare tider. Man bereder nemligen af tallbarr en slags korttågig, spänstig ull, "liknande blånor i tråden, men närmare tagel i spänstighet". Känd under benämningen Skogsull, rekommenderas den isynnerhet till stoppning i madrasser och möbler för rheumatiska personer; men den är icke blott helsosam (genom sin utdunstning) utan också varaktig och bibehåller länge sin spänstighet; dessutom skall den vara skyddsmedel mot mal och sängohyra; är också billigare än tagel. Man har också "Tallbarrs-extrakt" och "Skogsulls-olja". Sålunda tillverkar Jönköpings Skogsulls-fabrik "Tallbarrs-extrakt" till bad, "ett utomordentligt verksamt medel mot lamhet, gikt och rheumatiska åkommor", och "Skogsulls-olja" till yttre bruk mot nervlidande, lamhet och frostskador m. m.

Vidsträckta, dystra och ödsliga tallskogar bekläda, såsom vi redan sett, vårt land till icke så ringa del. Dock är i dem den magra marken ofta nog täckt med en ständigt grönskande matta, bildad än af lingon- och mjölonris m. m. jemte inblandade Pyroler och Linnea — än af mossa (Hypna, Dicrana, Polytricha); men icke sällan kan den också hvitna eller gråna med Rhenmossa och andra lavar, och i riktigt täta skogar är marken brun af vissnade barr. — Den tall, som uppväxer såsom resligt skogsträd, liknar icke mycket den klenväxta bergtallen, hvilken åter har ett annat utseende än martallen. Men med

dessa olikheter är Tallen ändå alltid samma träd, — det nordiska, kådrika, ständigt gröna, frihetsälskande (klippning icke tålande) skogsträdet (arbor septentrionalis, resinosa, sempervirens, silvatica minime topiaria: L.).

2. **Abies** DC.

Sambyggare. Ståndarhängena ensamma (ur särskilda knoppar), spridda eller närmade på qvistarnas sidor vid eller under årsskotten. Spirkottarna (ɔ: de blommande kottarna) ensamma i grenspetsarna; deras karpellblad tillbakakrökta, större än de borttynande blomskärmarna. Kottefjällen tunna, upptill tunnare, med nästan tvärtrubbig, sargtandad spets.

1. **Granen**

(Abies excelsa DC. — **Pinus Abies** L.).

Blir icke sällan ett högt (nära 100 fots) träd med rak, 2—3 fot bred stam, som smalnar smånigom ända upp till spetsen, har sprickig men temligen slät, gråaktig bark och smala, kretsvisa grenar, de nedre m. e. m. riktade nedåt, de andra nästan vågräta och smånigom kortare, hvarigenom en hög och spetsig krona uppkommer. Smågrenarne äro tvåradigt armgreniga, så att deras qvistar utgå åt båda sidorna i samma plan (ehuru de äldre kunna hänga nedåt), hvarigenom dessa grenar bli nästan platta. Rötterna utbreda sig, 10 eller 11 tum under markens yta, nästan vågrätt och mycket långt; — redan hos ett 20 års träd sträcka de sig vanligen hela 10 eller 12 alnar från medelroten (Dir. Stenberg). Bladen (barren) äro korta (icke tumslånga), jemnsmala, fyrkantiga, m. e. m. hoptryckta, kort-uddspetsiga, rent mörkgröna, glatta och glänsande, nästan tvåsidigt spridda. Ståndarhängena äro nära $\frac{3}{4}$ tum långa, smalt-äggrunda, unga purpurröda (något smultronlika), sedan gröngula med röda knappband; spirkottarne större, purpurröda, uppräta. De utväxta kottarne äro hängande, 3—5 tum långa, rödbruna, nästan trinda (cylindriska); de mogna samma år. Kottefjällen äro nästan rutlika; de bilda (L.) 8 spiral-rader, med vanligen 20—23 fjäll i hvar spiral; under hvart fjäll äro 2 frön och således stundom 368 frön i en kotte (vanligare äro de omkring 200). Hjertbladen 8—9.

Ett allmänt skogsträd, som älskar något fuktigare, lagom mager mark, helst lerbotten och dälder eller sluttningar åt norden. På sank mark växer Granen trögt, men virket blir då segare. Går öfver 68:de breddgraden, men stiger på fjellen i allmänhet icke så högt upp som Tallen, d. v. s. närmar sig mindre snögränsen än denna. Endast undantagsvis går Granen högre än Tallen, såsom på Qvickjocks-fjellen (snögr.

4100′), der den går till 1000′ och på Åreskutan (snögr. 4850′), der den uppstiger till 2200′. — Blommar mest i Maj, hvarvid dess ymniga ståndarmjöl, liksom tallens, uppstiger såsom en rök och, då det nedkommer med regnet, gerna lägger sig på stillastående vatten liksom ett gult pulver (deruti bestå de s. k. svafvelregnen). Den utvecklar då också sina årsskotts unga blad, hvilkas späda, ljusa grönska bryter vackert mot de äldres mörka (de gamla barren qvarsitta vanligen 2 eller 3 år). Under blomningen stå Granens kottar uppräta och öppna, men vändas sedan nedåt och sluta sina fjäll såsom taktegel (mot regn och köld), ju tätare desto mera det lider emot vintern. Med April månad, då solen börjar värma, öppnas de ånyo och släppa fröen, hvilka då mottagas af den uppvärmda marken och gro genom vårregnen (L.). De på senhösten mognade fröen sitta sålunda qvar i kottarna tills första vårsol öppnar dessa, så att fröen icke sällan utfalla på den ännu liggande snön; då denna smälter, uppmjukas de och gro om 4 eller 6 veckor. Trädet är moget vid 100 eller 120 års ålder, men kan i mager jord bibehålla sig friskt ända till 200 år och bilda nya, ehuru mycket tunna årsringar. — Också Granen varierar temligen mycket. Den sällsyntaste varieteten är Slokgranen, som har ända till 4 alnar långa, helt smala, alldeles slakt nedhängande smågrenar, hvilka endast mot spetsarne äro klädda med alldeles spridda, längre och smalare barr. Clas Alströmer väckte först uppmärksamheten på densamma genom sin ”Beskrifning på Svenska Slok-Granen (Pinus viminalis)” i Vet. Ak. Handl. 1777. Han såg den först vid Malmby gästgifvaregård i Södermanland; den hade 2—3 alnars rätt nedhängande, mycket böjliga, endast mot ändan barriga qvistar, der också kottar hängde. Han ditsände ”en skickelig Medicinæ Studiosus, Hr Gust. Fr. Kiellman, med en färdig ritare, Hr Schneck”, hvilka då erhöllo underrättelse om flere sådana granar, hvilkas närmare beskrifning och afritning Sparrman och en ”särdeles skickelig ritare och kopparstickare, Hr Akrell” åtogo sig. De båda vackra planscherna (hela trädet och en hänggren med kotte) äro ritade och graverade af den sistnämnde. Sparrman beskrifver trädet utförligt på latin, och omtalar sedan några andra Slokgranar (P. hybrida L.) i Upland och Södermanland. Vid landsvägen mellan Gefle och Torneå säger sig Quensel ha sett sådana på flera ställen, men mycket sällsynt; Hartman omtalar (1828) Slokgranen såsom växande vid Gefle (der också Brukspatron Östling anmärkt den på flera ställen) och i Undersåkers socken i Jemtland, på båda ställen med unga plantor ikring; den växer också i skogen vid Mulserud i Småland (Stud. J. Wetterqvist 1843). Denna Slok- eller Hänggran har, ehuru utan skäl, ansetts vara en hybrid mellan Tall och Gran (ɔ: P. hybrida). Andra varieteter ha erhållit benämnin-

garna Myrgran, Margran (mindre varr.), Gårgran. — Granen bebor norra och medlersta Europa (saknas i Brittanien), Pyreneerna, norra Italiens berg, Ungern, Siebenbürgen, Ryssland.

Granens ved är hvitaktig, lösare och lättare än tallens, står mindre mot röta och är i allmänhet mindre värderad utom till virke för en del musikaliska instrumenter (lignum musicum L.), till somliga snickare- och tunnbindare-arbeten, till golf, takstolar, gärdsel, stänger och rår på fartyg m. m. der dess seghet tages i anspråk. Till pålningar under vatten skall den vara ganska god; staden Amsterdam lärer till en stor del vara byggd på svenska granpålar. — Också Granen är kådig och kådan kan smältas till harts sedan den setat och mognat ett eller två år; erhålles mest genom inskärning i barken. Grankåda är, särdeles i Dalarne, den vanliga tuggkådan. Färska kådan kan beredas till kimrök och lemnar också genom destillation terpentin. Renad grankåda blir således harts; detta kokadt med vinättika till torrhet utgör colophonium (konfonium). — Granen kan planteras till häckar och låter väl klippa sig, hvadan Linné kallar den "arbor topiaria", då tallen deremot är "minime topiaria". Dess unga grenar och späda rötter kunna begagnas till vidjor, band, korgarbeten m. m.; qvistarna med barren till täckning i trädgårdar o. s. v. Unga, smala stammar till tunnband, stänger m. m. Barken är nyttig vid läderberedning och att täcka tak med. Såsom bränsle har stammen mindre värde än grenarne, hvilka i värmestyrka komma närmast björkved; de ge också ymnigare och luthaltigare aska. Kottarna färga brunt om godset med sönderstötta sådana kokas i vatten och sedan behandlas med stark lut. Fröen nära ekorrar, korsnäbbar m. fl. De späda skotten kunna nyttjas liksom tallstrunt.

Få trädslag bilda så täta och mörka skogar som Granen. Der den kan växa riktigt tätt, blir den snart enväldig herrskare, så att antingen är marken under träden bar, endast täckt med gamla barr och kottar eller kottdelar, eller ser man här och der några örter, som älska eller tåla stark skugga. Men på stubbar eller på de döda stammar, som multna bland sina ättlingar, grönska mossor och gråna lavar, under det skägglika sådana hänga från de åldriga trädens grenar. Och om hösten blir granskogen ett hem för talrika svampar, med olika former och färger. Granens egendomligt balsamiska lukt, starkare än Tallens, är allmänt bekant och omtyckt, och mycket brukas ännu både julgranar och brudgranar.

Gran och tall bilda, såsom bekant, — än ensamma än blandade — våra stora barrskogar, som "icke blekna för nordens köld eller vinterns snö", och mångenstädes liksom kämpa de om väldet, ehuru i all-

mänhet tallen blir herrskare på torrare eller mager mark. Båda äro äkta nordiska träd. På Utställningen i Stockholm 1866 prunkade en tvärskifva af en granstam, som var nära 3 alnar i genomskärning; den hade (såsom ibland händer med mycket stora stammar) bugtig omkrets och lindrigt vågiga årsringar. Der var också en 33—34 tums skifva från Lycksele och en från Skellefte på nära 1 aln (af ett 200 års träd) jemte en annan alnsbred från Östersund — således ganska ståtliga träd i så nordliga trakter. Men om Granen gäller detsamma som om de andra träden, hvilkas mot deras växgräns mycket smala (tunna) årsringar och derpå beroende ringa årliga tillväxt vi redan omtalat. Så fann ANDERSSON vid slutet af barrträdsregionen 342 årsringar på en granstam som hade endast 8 tum i diameter. Dessutom antager i Lappland hela trädet vanligen ett egendomligt utseende, hvartill kommer att den lappska Granens ved är vriden liksom vi sågo den vara hos tallen (Ands.). Dess grenar, berättar ANDERSSON, äro aldrig uppböjda med topparna; snarare sloka de alldeles, så att trädet blir smalare, nästan som en cypress (jfr Whlnb. Fl. Lapp.); toppskottet utväxer aldrig så långt som här nere, hvarigenom trädets spets blir mindre utdragen. Barren äro kortare och mera "vridna bakåt". Slutligen äro kottarnes fjäll icke såsom vanligt rutlika, utan omvändt-äggrunda, mycket bredare mot spetsen och der "afrundade som en cirkelbåge". Sådane äro också kottefjällen hos Granen i norra Finland (var. medioxima Nyl.), men såsom HISINGER, i Botaniska Notiser för 1867, visat, finnas mellan dessa nordliga grankottar och de sydligare och äfven hos oss vanliga, andra, hvilka mellan dessa båda ytterligheter bilda en ganska väl ordnad, sammanhängande serie.

Både på Gran och Tall uppkomma stundom egna bildningar, s. k. marqvastar eller marknutar, uppe i kronan. De bestå i en tät, klumplik och tofvig, ibland qvastlik, massa med från samma ställe sjukligt och talrikt utvecklade qvistar (en slags bedeguar?). Sådana ser man också på björkar, ehuru i somliga trakter mera, i andra mindre eller icke alls. DYBECK omtalar att man ännu på landet ganska ofta får se dylika qvastar uppspikade i stall på det "maran" skall rida dem och icke hästarna, hvilket har sin grund i tron att de äro "ett verk af Maran (ett slags troll) och att hon trifves väl af att rida på dem".

2. CUPRESSINEÆ.

Ståndarfjällen kort skaftade, nästan triangel- eller rutlika, bärande på basen (nedre kanten) de klotrunda, enrummiga knapparna (3—5). Spirblommorna 3 i krets, uppräta, hvar inom ett litet skärmblad (de

innersta kottebladen), slutligen köttiga och ut- och sammanväxta, bildande en 3-fröig "bärkotte". Fröen uppräta, nästan trekantiga.

3. Juniperus L.

Tvåbyggare. Ståndarhängena ensamma i årsskottens bladveck. Spirkottarna (= bärkottarna under blomningen) knopplika, äggrunda. Bärkotten nästan klotrund.

1. Enen
(**Juniperus communis** L.).

Vanligen en lågväxt och utbredd, mycket grenig buske, sällan (och endast på bättre, mera högländ mark) ett litet träd. Bladen (barren) sitta 3 i krets och äro 4—5 linier långa, utstående, jemnbredt-syllika, med mycket stickande spets, ofvanpå rännlika och blågröna, under nästan kölade och glänsande-mörkgröna. I de öfre bladvecken och grenspetsarne märker man icke sällan små täta skott eller trebladiga bägare af mjukare och blekare barr; de sednare innesluta, inom tre mindre barr, en insekt- (Tipula-)larv och kallas vanligen Kikbär (eller Orkorn) emedan de tros kunna bota kikhosta (och dynt eller or). Knopparna, äro små och bara. Ståndarhängena äro omkring 2 linier, elliptiskt-äggIika, gröngula; spirkottarna små som senapskorn, gulgröna. Andra året utbildas de sednare till grönaktiga och omogna bärkottar ("enbären"), stora som små ärter, och täckas slutligen med en gråaktig, vaxartad dagg. Men först tredje året bli de riktigt mogna (svartblå, svarta med blåaktig dagg); deras spets är då något öppen, men "bären" visa också annars, genom spetsens tre små uddar (nästan som hos en blodigel-mun), huruledes de bildats. Alla dessa tre olika åldersstadier finnas samtidigt på en och samma buske.

Växer mest på mager skogs- och slättmark, magra betesmarker, backar och hedar, mycket allmän, ända upp på fjellen, der den t. o. m. kan gå högre (närmare snögränsen) än både Dvergbjörken och Kråkriset. Fjellens En har kortare och bredare, tätare och mera tilltryckta barr, större (längre) bärkottar, och högst på fjellen kryper den helt lågväxt utmed marken (ↄ: J. nana W.). — Blommar i Maj eller Juni, då dess ymniga, hvitgula, puderlika ståndarmjöl uppstiger som en rök ("enen dammar eller ryker"). — Utbr. genom nästan hela Europa, i Caucasien, Siberien, nordligare Amerika.

Då vintern med sitt snötäcke döljer de vissnade och hvilande örterna, grönskar dock Enen, som då icke sällan uppsticker sina toppar ur snömassorna, ehuru dess grönska är matt och ofta nog brunaktig. Enens utseende kan, såsom nämndt, vara olika; än, ehuru sällan, upp-

träder den såsom ett litet (5—15 alnars) pyramidlikt eller slokgrenigt träd (på skyddade ställen med djup jord), än bildar den lägre buskar med krokiga stammar och utbredda grenar. Det sednare eger isynnerhet rum på öppna, blåsiga ställen (eller der kreaturen uppäta de späda barren), der enbuskarne bli mycket täta och låga och icke sällan se ut som om de vore klippta. Särdeles utmärkt är den fjellen mest tillhöriga varietet eller underart, som är känd under benämningen Dverg-En (J. nana W.); den bildar vida buskar, hvilka på marken utbreda sina vridna grenar åt alla håll (s. o.). Redan O. RUDBECK d. y. anmärkte och lät måla den under sin lappska resa och upptog den i sin Nora Samolad bland nordens "ätlige bär och frugter" såsom Juniperus alpina etc. — Enen växer merendels sällskapligt och ståndarbusken är vanligen talrikast. Märkligt är att på En, som växer invid rökande masugnar och tegelbruk, de nedre grenarne torka och toppen bildar en tät och smal pyramid, nästan lik en cypress; detta kan också hända med Granen. Sådana enar med cypresslik växt och liksom klippta omtalar LINNÉ bl. a. i sin Ölands-Resa (Småland) och säger att det skulle bli ett mycket märkvärdigt "inventum" för trädgårdsmästare om någon kunde upptäcka rätta orsaken.

Enen har i Arvidh Månsons Örtabok icke mindre än 28 "dygder". Också är den en till alla sina delar nyttig växt. Bären ha rödaktig och sötaktig men tillika något besk och aromatisk saft; äro hettande, lösande, sudoriska och uretiska, samt användas på olika sätt, mot vattsot, sten- och grusplågor m. m. (ↄ: Baccæ Juniperi Pharm.). Den olja de innehålla, brukas utvärtes mot svullnad och värk. Väl mogna enbär lemna ett godt och helsosamt dricka och, brända liksom säd, ett läckert bränvin; ja t. o. m. ett slags vin kan beredas deraf. De kunna ock kokas till enbärsmos, som är lindrigt lösande och uretiskt. Mot vattsot, andtäppa och skörbjugg är dekokt på krossade enbär och hackadt enris ett bekant medel, liksom att röka med enris för att, ehuru endast skenbart, "uppfriska luften". — Emedan veden i enens rot vanligen är kådrikare än i stammen, är det helst denna som, sönderskuren, brukas till thé mot skörbjugg, skabb, vattsot, gikt och höftvärk m. m. (ↄ: Lignum radicis Juniperi Pharm.). Genom att underkasta densamma torr destillation erhåller man enträsolja, som är ett berömdt medel mot rheumatism och lamhet. — Enens ved är varaktig, utmärkt hård, seg och tät, har behaglig, nästan cederlik lukt och blir vacker då den poleras. Den passar särdeles bra till åtskillig slöjd, såsom till skedar, tallrickar, kannor och dryckeskärl m. m.; större stycken till chatuller, lådor o. d. och tages då stundom för cederträ. De starkaste gärdselstörar, stegträn, tunn- eller byttband och vidjor, liksom de

bästa metspön, göras af en. Barken kan nyttjas till tåg och mattor. — Med ungt enris, Hvitrot och litet malt kan man brygga ett temligen smakligt dricka. Vid köttrökning användes helst enris. — Orrar m. fl. äta "bären" hela, men Domherrar m. fl. utplocka behändigt fröen, knäcka dem och förtära endast kärnan. — De små hvita hartskorn, som man träffar i somliga myrstackar, äro icke sällan enkåda, men kanske vanligare tall- eller grankåda.

Såsom vi redan nämnt, uppnår Enen sällan någon betydligare storlek, hvartill orsaken måste sökas dels i yttre omständigheter eller åverkan, dels i dess egenskap att växa särdeles långsamt. Försvarligt stora enar omtalas likväl, såsom enen vid Råå i sydöstra Nerike, som enligt en tidningsberättelse skall ha 9 fots omkrets vid marken (höjden icke nämnd) och således bör vara ganska gammal. Vid Hägur i Bunge på Gotland står ett enträd, som "är 2 alnar 16 tum i omkrets" och omkring 16 alnar högt (Säve). Och det sydligaste Gestrikland hade till Utställningen i Stockholm 1866 lemnat en (bugtig) tvärskärning, tagen af en 22 alnar hög En med 3 fots stamomkrets vid marken och minst 150 års ålder. — Enen är icke nogräknad på jordmon eller läge; — den trifves på den bördiga slätten och på den magra, den ledes hvarken vid den skuggiga skogen eller den torra backen och försmår icke heller fuktigt läge, säger Linné, som under sin lappska resa anmärkte huru enbuskarna i Vesterbotten voro helt små och mest växte på våt mark. Då Enen "ryker" (och Häggen blommar) leker braxen. Men regnar det mycket derunder, sätter den obetydligt med bär (L. Sponsalia Plantarum).

3. TAXINEÆ.

Ståndarfjällen rundadt-sköldlika, bärande på undre sidan, kretsvis, de enrummiga knapparna (omkring 8). Spirblommorna ensamma, uppräta, inom en liten ringlik disk, som sedan blir stor och bärlik. Fröet upprätt, nötlikt, äggrundt.

4. **Taxus** L.

Tvåbyggare. Ståndarhängena ensamma i bladveck, nästan klotrunda. Spirkottarna knopplika (= ensamma spirblommor), utväxande till rundadt-skåliga bärkottar.

1. **Idegranen**

(Taxus baccata L.).

En ständigt grönskande buske eller ett litet buskaktigt träd med rödaktig, mycket hård och varaktig ved, seg bast (nästan som lindbast

ɔ: Vestg. Barrlind), nästan kretsvis-utstående grenar, tvåsidigt- och nästan armgrenigt delade smågrenar och glänsande-mörkgröna, under ljusgröna, tvåradigt-vexelvisa, lansettlikt-jemnbreda, uddiga blad (barr), mjukare och bredare än hos våra andra barrträd. Genom sina tvåsidigt riktade smågrenar och blad har den, såsom namnet antyder, någon likhet med Granen. Knopparna äro små och täckta. Ståndarhängena (blommorna) på mycket små, skärmklädda grenar i bladveck på årsgamla. Bärkottens skål är helbräddad, yngre hinnartad och låg, men blir slutligen köttig, bärlik och vackert skarlakansröd, ärtstor och så hög att den innesluter det klibbiga fröet.

Växer i något fuktig skogsmark eller på skogiga backar, i södra och medlersta Sverige, isynnerhet i kusttrakterna och kring de stora sjöarne. — Blommar i April eller Maj. — Fruktens köttiga skål ("bäret") mognar i September, men fröet först andra året efter blomningen. — Utbr. nästan hela Europa.

Idegranen växer mycket långsamt och har genom sin mörka, vintertiden nästan svartgröna, barrklädnad ett dystert utseende, som endast något upplifvas genom de lysande röda "bären". Likväl äro på de unga qvistarna både barr och bark ljusgröna. "Bären" äro sötaktiga och smaka temligen bra, ehuru i somligas tycke något vämjeliga. Barren åter ha besk och klibbig smak samt äro giftiga. Både hästar och boskap, som af hunger tvingats att äta barren, ha deraf ljutit döden. Detsamma lärer ock händt med andra djur. Men bland annat foder eller i ringa mängd, blir deras verkan ringa eller ingen. — I sitt naturliga skick är Idegranen gles, men då den klippes, slår den nya skott, så att den kan bilda täta och vackra häckar. Ingen annan bland våra buskar eller träd låter så villigt som denna skära eller klippa sig; den kan under trädgårdssaxen antaga nästan hvad skapnad man behagar (klot, pyramider, rankor m. m.). Dess hårda, rödaktiga och ådriga ved utgör ett bland de vackraste och varaktigaste inhemska träslag och användes af svarfvare, snickare och instrumentmakare, stundom under benämningen Ebenhols (tysk. Eibenholz). Den lemnar godt virke till axlar, kuggar, skedar m. m. och står bra mot röta. — Bland eupeiska träd uppnår Idegranen den högsta åldern, och de äldsta Idegranar finnas troligen i England, der man känner flera tusenåriga och kanske ändå äldre sådana.

Allmogen pryder stundom väggarne i sina boningar med Idegran. I Bohuslän kallas den Balind, "måhända Bals eller Balders Lind" (om icke detsamma som Barrlind).

———

LXXX. CALLITRICHINEÆ.

1. Callitriche L.

Ettåriga, temligen små vattenväxter, vanligen sam- eller tvåbyggare, med motsatta blad och enstaka, obetydliga, bara, dels 1-ståndrade dels 1-spirade bladvecksblommor. Ståndarknapparna gula, strängarna hvita; stift och märken hvitaktiga.

1. Vårlonken
(Callitriche verna L.)

har blekt- och matt gröna blad, de öfre 3—5-nerviga, vanligen rosettlikt närmade i vattenytan och tjockare än de andra (undervattensbladen); alla äro smalare vid basen. Blommorna ha två små och hinnartade, hvitaktiga, m. e. m. skärlika skärmar. Ståndarblommorna sitta mest upptill, mellan rosettbladen; strängen är lång.

Växer i eller invid kärr, källor, diken o. a. stillastående vatten, mera sällan i rinnande. — Blommar (och mognar) hela våren och sommaren ända till Aug., Sept. — Är numera delad i flera arter:

Callitriche stagnalis Sc., större än de andra, med alla blad spadlikt-omvändt-äggrunda och 3—5-nerviga, mycket krökta blomskärmar, varaktiga och slutligen nedkrökta stift, spärrade (korsvisa), rundade, vingkantade fruktrum (karpeller). — Södra och medlersta Sverige, men mindre allmän.

* C. verna Kütz. har undervattensbladen mindre och smala, stiften ovaraktiga, nästan uppräta. Växer i södra och medlersta Sverige.

Callitriche polymorpha Lönnr. har vanligen rosettbladen omvändt-äggrunda eller nästan elliptiska, 3-nerviga, de andra nästan jemnbreda och 1-nerviga, med tvär eller urnupen spets; mera sällan, särdeles i rinnande vatten eller på uttorkade ställen, bli alla bladen jemnbreda. Blomskärmarne äro nästan raka eller skärlika. Stiften kortare. Fruktrummen (karpellerna) parvis temligen närmade (nästan parallela), nästan okantade. — Allmän öfver hela Sverige, omvexlande betydligt till storlek och blad, än 5—10 tum och flytande (i djupare eller rinnande vatten), än endast en eller annan tum och icke sällan krypande (i grundt vatten eller på uttorkade ställen). Det är denna art som, åtminstone till största delen, utgör Callitriche verna L. Fl. Suec. och hvars märkligaste varieteter Linné omtalar redan i sin Flora Lapponica.

Callitriche hamulata Kütz., med de öfre bladen omvändt-äggrunda eller alla nästan jemnbreda, krökta och i spetsen kroklika blomskärmar, varaktiga och ganska långa, ut- eller nedkrökta stift, spärrade,

smalt vingkantade karpeller. — Anmärkt på några spridda ställen i södra och medlersta Sverige.

De gamle botanisterna benämnde dessa växter Stellaria, troligen för deras liksom små stjernor på vattenytan utbredda bladrosetter (ɔ: Stellaria aquatica Bauh. etc.). De tillhöra nästan alla europeiska länder, men de särskilda arternas utbredning är något olika.

2. Höstlonken
(Callitriche autumnalis L.)

har mörkt- och klart gröna, jemnbreda, 1-nerviga, vanligen urnupna, mot basen bredare blad, alla under vattnet och lika tunna (hinnaktiga); bladparen sitta temligen tätt, men med nästan lika mellanrum. Blommorna äro skärmlösa, till större delen spirblommor. Ståndarsträngen är helt kort. Frukterna äro större än Vårlonkens; deras rum (karpeller) bredt-hinnkantade, spärrade (korsvisa).

Växer i sjöar, åar och andra renare vatten, på hvilkas botten den vid stränderna icke sällan bildar täta mattor; alltid under vattnet. — Blommar (under vattnet) i (Juli,) Aug., Sept.; mognar mest i Sept., Oct. Kanske mångårig. — Utbr. Skandinavien, Brittanien, Holland, Mecklenburg, Österrike, Italien, Ungern etc., södra och medlersta Ryssland.

Lönnrot bearbetade våra Callitriche-arter i sina Observationes criticæ (1854) och i Botan. Notis. för 1867. Han tror att Höstlonken i allmänhet blir bäst utvecklad i våra nordligare trakter.

Om naturen, anmärker Lecoq, gifvit åt många växter talrika och sammansatta organer, genom hvilka artens bestånd betryggas; om den vid en del tyckes uttömt de sinnrikast kombinerade medel, så har den deremot ibland gått tillväga med den största enkelhet. Sålunda t. ex. med de växter, som utgöra slägtet Callitriche, hvilkas blommor, såsom vi sett, ha en särdeles enkel byggnad. Dessa små örter växa mycket fort, så att de snart nog kunna fylla träsk och dammar. Deras lukt är temligen obehaglig.

LXXXI. CERATOPHYLLEÆ.

1. Ceratophyllum L.

1. Hornbladan
(Ceratophyllum demersum L.)

En mångårig, mörkgrön vattenört (ständigt helt och hållet under vattnet) med långa och smala, ledade, greniga stjelkar och talrika,

kretsvisa, nästan borstlikt enkelt eller dubbelt tudelade (handlikt), nästan hornartadt hårda och tandade blad, hvilka äro så tätt närmade upptill på grenarne att de der temligen täcka hvarandra och bilda liksom trinda svansar. Blommorna äro enstaka i bladvecken, enkönade och sambyggare, 1-spirade eller omkring 12—16-ståndrade, men ståndarblommorna i allmänhet mycket sällsynta. Blomkalken liknar ett litet, 8—12-bladigt, hvit- eller grönaktigt svepe. (Ståndarknapparna äro strängösa, 3-spetsade). Stift 1, nästan nållikt, varaktigt och slutligen hårdt och tagglikt-sprötlikt. Frukten, som är sällsynt, är en liten 1-fröig, nästan elliptisk nöt (omsluten med kalken); utom den långa spröttaggen har den vanligen två kortare, nedåt riktade taggar vid basen, men hvilka ibland saknas. Hjertbladen äro tudelade.

Växer i insjöar, dammar och andra stillastående eller sakta rinnande vatten, i södra och medlersta Sverige, upp till Medelpad och Ångermanland. — Blommar i Juli och Aug. — Utbr. nästan hela Europa (undant. Grekland); Caucasien, Siberien, Norra Amerika, Island; Afrika. Varieteten med endast entaggig nöt är anmärkt ända vid S. Francisco.

Hornbladan är en så sällskaplig växt att den stundom kan nästan ensam upptaga de vatten, der den ostörd kunnat utveckla och öka sig. Den är helt mörkgrön, nästan svart. Dess stjelkar äro täta, men bladen ihåliga, med tvärväggar, och det är medelst bladen, som växten håller sig uppe i vattnet. Der äro desamma väl utbredda, så att deras täta kretsar bilda liksom plymer. Förökningen sker, liksom hos Utriculariema o. d., mest genom gröna knoppar, som, sedan de lossnat, kunna slå rötter, eller genom den greniga rotstocken.

* Ceratophyllum submersum L. liknar den vanliga Hornbladan, men är ljusgrön och har tredubbelt-, mindre spärradt- och nästan hårlikt-tudelade, svagt tandade blad samt kort sprötade, vid basen tagglösa nötter (vårtiga). — Växer i åar och grafvar i vestra Skåne, temligen sälls. Fries anmärkte den först vid Dalköpinge (Nov. ed. 2).

LXXXII. ORCHIDEÆ.

1. CYPRIPEDIEÆ.

Ståndarne egentligen 3, men den medlersta kalkbladlikt ombildad (steril); knapparna tvårummiga, vidväxta strängarnas inre sida.

1. Cypripedium L.

Blomkalkens båda yttre sidoblad riktade under läppen och sammanväxta. Läppen uppblåst-skolik. Märket stort, mellan ståndarne och täckt med den kalkbladslika.

1. Guckuskon
(Cypripedium Calceolus L.).

En omkring fotshög, stor- och skönblommig, något hårig ört med krypande rotstock och 3- eller 4-bladig, 1- (sällan 2-)blommig stjelk. Bladen äro nästan slidlösa, spetsadt-ovala, nästan veckigt nerviga, tunna, omkring 3 eller 4 tum långa, det blomman närmaste litet, skärmlikt. Blomman lutar något; läppen, som liknar en uppblåst, nästan päronlik sko med trång öppning, nästan hänger och är gul, tumslång, kortare än de andra $1\frac{1}{2}$ tum långa, purpurbruna, nerviga kalkbladen, hvilka tyckas vara 4 emedan de två nedersta äro sammanväxta; de båda inre kalkbladen äro smala och långt spetsade. Pelaren är inkrökt, gulaktig med röda prickar på den kalkbladslika ståndaren, som är köttig, elliptiskt äggrund, under kölad, kröker sig öfver läppens öppning och täcker det nästan elliptiska märket såsom en slags sköld.

Växer på skuggiga, bördiga ängar och i skogsmark, isynnerhet på kalkbotten, sällsynt: i Vester- och Östergötland, på Öland och Gotland, i Vermland (bergslagen), Nerike, Roslagen och sedan till upp i Jemtland och Ume-Lappmark (Stensele). — Blommar i Juni eller Juli. — — Utbr. medlersta och norra Europa, norra England (mycket sälls.), Pyreneerna, norra Italien (Alperna), södra och medlersta Ryssland.

En bland vår Floras märkligaste växter, utmärkt isynnerhet för sin stora, vackra och, till och med bland Orchidéerna, egendomligt bildade blomma. Också är det på blomläppens ovanliga skapnad, som örtens, både vetenskapliga och icke-vetenskapliga, namn häntyda. Calceolus betyder nemligen en liten sko, och hos somliga gamle botanister (Dodonæus 1583) heter växten Calceolus Marianus, d. v. s. J. Mariæ Sko; i slägtnamnet, hvilket Linné först begagnade i sin Flora Lapponica, menas deremot den cypriska gudinnans (Veneris). Vanligaste svenska

benämningen är Guckusko (Göksko), men i Dalarne lärer den vara Lapphättor, på Gotland Ormskalle, i Östergötland (Liljebl.) Toffelblomma.

Inplanterad i trädgård, skall växten der bibehålla sig ganska bra, hvilket annars sällan händer med Orchidéer. Enligt SWARTZ, som tecknat den i Svensk Botanik, kan den också utan svårighet odlas i rum. För sådant ändamål inslår man en rottorfva, strax efter blomningen, i en kruka eller låda med sandblandad jord och med stenar på botten. I November sättes denna vid fenstret i ett lindrigt varmt rum och hålles lagom fuktig. Det dröjer då icke länge innan växten börjar skjuta upp, och den blommar sedan snart. Under sommaren bör krukan eller lådan nedsättas i jorden.

2. VANDEÆ.

Ståndarknappen locklik och lossnande. Pollenmassorna vaxartade, släta, svansade.

2. **Calypso** Slsb.

Blomkalken med 5 blad lika, riktade uppåt och åt sidorna. Läppen båtlik, under brämets spets kort-tvåuddig. Pelaren lång, med ett kalkbladslikt, bakom vidväxt bihang. Pollenmassorna 4 (egentligen 2 tudelade).

1. **Norna-blomman**

(**Calypso borealis** Slsb. — **Cypripedium bulbosum** L.).

En liten men stor- och skönblommig ört med löklik, enbladig stamknöl och enblommig, 3—5 tums stängel. Stamknölen är klädd med en nästan flasklik, uppblåst och halft-genomskinlig slida. Bladet utgår från den blommande lökknölens slida, på skaft knappt längre än denna, och är äggrundt, nervigt med tväradror, derigenom nästan rutigt, och icke sällan fläckigt. Stängeln är omsluten med två eller tre vida, halft-genomskinliga slidor. Blomman har ett skärmblad, som liknar de öfre kalkbladen (men är mindre), hvilka äro spetsadt-jemnbreda, något vridna, blekt purpurröda (violetta). Läppen är utvändigt något mörkare än de andra kalkbladen; brämet äggrundt, ådrigt (Sw.), hvitt och i spetsen rosenrödt (Whlnb.); nedom läppens (säckens) öppning en guldgul pensel, mot hvilken ståndarknappen hvilar i början (Whlnb.). Pelaren är blekt rosenröd och liknar med sitt rundadt-ovala, tretandade, kupiga bihang nästan en liten läpp, motsvarande den nedre.

Växer sälls. på ängsbackar, i och vid lundar, eller vid bäckar, i Lappland och Vesterbotten, nemligen på några ställen i Lule-Lapp-

mark (särdeles Jockmock) och nära Stensele kyrka och Vilhelmina i Ume-; vid Tengliö nära Öfver-Torneå och på Falkberget vid Skellefteå. — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. rundt kring polcirkeln, hvarvid med olika verldsdel också vissa olikheter hos blomman uppkomma (jfr Whlnb. Fl. Suec.).

Norna-blomman är en bland den arktiska Florans egendomligaste och utmärktaste växter och tillhör en Orchidé-grupp, som har sitt egentliga hem i tropiska länder. Inom vårt område är denna Norna-blomma sällsynt, men skall växa ymnigare i nordligaste Finland, såsom kring Kemi ("på några sidländtare ställen under enbuskar"). Växten blef först bekant genom Rudbeckarne. Redan O. Rudbeck d. ä. hade — det är obekant huru — erhållit densamma och odlade den i Upsala trädgård (ɔ: Orchis Lapponum Rudb. hort. 1685). Under sin lappska resa (1695) upptäckte O. Rudbeck d. y. också denna märkliga växt, ehuru det närmare växtstället förblifvit obekant. I sin Nora Samolad upptager han den såsom Calceolus Mariæ Lapponum etc. (1701). Efter den under Rudbecks resa gjorda original-målningen ("vivis coloribus nitidissime depicta" L.) tecknades sedan växten såväl i Campi Elysei (1701), som i Linnés Flora Lapponica (1737). Linné sjelf lyckades icke träffa växten ehuru han derom var "admodum sollicitus", men erhöll den från Ryssland (den växer vid Petersburg och upptages redan i Gorters Flora Ingrica, 1761) genom St. Bielke (Fl. Suec.). Lika litet fick sedan under många år någon botanist skåda denna nordiska Calypso i hennes lappska hem, men i Wahlenbergs Flora Lapp. (1812) omtalas hon såsom sedd vid Kemi i Österbotten, och det var endast som finsk Swartz skildrade och tecknade växten i Svensk Botanik. Men nu upptäcktes den snart nog också inom svenskt område, nemligen vid Umeå af D:r Carlsten (Whlnb. Fl. Suec.). Vid Jockmock anmärktes den 1836 af Pastor Ullenius och nära Skellefteå af vår namnkunnige resande i Sydafrika J. A. Wahlberg (samma år). — Denna växt har en för sitt nordliga hem tidig blomning; den utvecklas redan i Maj eller innan medl. Juni (i dessa trakter har då snön nyss bortgått). Wahlenberg, som i sin Flora Suecica (1826) beskrifver växten närmare, uppkallande den Norna, säger att dess blomma är mera vårlig än någon annan bland våra Orchidéers och skildrar målande dess uppvaknande om våren, huruledes då årets Norna uppstiger från sitt goda vinterläger (löken), med blott ett skyddande stöd (bladet) och ännu omhöljd fot, ansigtet (pelaren och dess bihang) omgifvet med hoppets rosenstrålar (kalkbladen) och den svällande barmen blygsamt under en med guldpensel prydd betäckning (läppbrämet).

3. MALAXIDEÆ.

Ståndarknappen fri. Pollenmassorna vaxartade, släta, svanslösa, 4, parvisa.

3. Corallorhiza Hall.

Blomkalkens två yttre sidoblad riktade under läppen och omslutande den något nedtill; det tredje och de två inre kalkbladen krökta öfver pelaren. Läppen mycket grundt treflikig, nästan parallelogrammisk, nederst sammanväxt och beklädd med kalkpipen, så att den upptill på fruktämnet bildar en låg, sporrlik knöl (inväxt sporre). Pelaren jemnbred, krökt. Knappen hinnaktig, locklik och lossnande. Pollenmassorna nästan klotrunda.

1. Korallyxnet

(Corallorhiza innata Br. — **Ophrys Corallorhiza** L.).

En bladlös, blekt gulgrön ört med korallikt grenig, tandad (grenarna liksom inväxta i hvarandra: L.), vågrätt utbredd rotstock (utan rottrådar) och 5—8 tum hög, långt-slidad stängel, som slutar i en omkring 10(—15-)blommig, upprät och axlik klase. Blommorna äro små och ha små hinnaktiga, korta och breda, urnupna skärmar. Kalkbladen äro gulgröna, tunna och genomskinliga. Läppen är något köttig, hvit, nedtill mörkrödt tecknad, något spetsig eller tvärtrubbig och vanligen intryckt med en liten nedvikt tand, vid basen uppkrökt och på hvar sida inskuren till en trubbig, bred och kort, uppstående flik; mellan dessa båda flikar är den uppsvälld till två nästan lansettlika, parallela, låga knölar; kanten är något vågig och uppvikt. Pelaren är något båglikt inkrökt. Fröhusen hänga.

Växer i fuktig skogsmark, i skogskärr eller vid skuggiga sjöstränder, helst bland alar, icke allmän. — Blommar i Juni. — Utbr. norra och medlersta Europa, Island, Skottland, norra och medlersta Italien (Alperna, Apenninerna), Dalmatien, Ungern etc., södra och medlersta Ryssland.

Under benämningen Orobanche sammanslogo en del äldre botanister denna och andra bladlösa örter (Lathræa, Orobanche), hvarvid Korallyxnet kallades Orobanche radice coralloide (Bauh. 1623) m. m. I Rudbeckarnes Campi Elysei (1701) upptages och tecknas växten såsom Orobanche Sueonum etc. Prof. L. Robergs Dissertation om Gräsön i Roslagen (1727) har öfver Korallyxnet ett rätt vackert träsnitt, på slutsidan ”bifogadt af d. v. Studeranden P. Sandel såsom gratulationsgärd”. LINNÉ såg Korallyxnet första gången under sin Lapplands-resa, på

Långön 3 mil från Piteå, der det växte mycket sparsamt under en gran. — Växtens rotstock luktar i torrt tillstånd som vanilj.

4. **Sturmia** Rchb.

Kalkbladen utstående, läppen vänd uppåt, hel. Pelaren utdragen, upptill kantad. Ståndarknappen locklik, lossnande. Pollenmassorna klotrunda, två i hvart rum.

1. Sturms-örten

Sturmia Loeselii Rchb. — **Ophrys Loeselii** L.).

En liten, äldre omkring 5 tums, stänglad, vanligen tvåbladig ört med små gulaktiga blommor i mest 3—5-blommigt ax. Stängeln, som är trekantig, beklädes nedtill af bladslidorna och utgår liksom de från den slidade, löklika stamknölen. Bladen äro äggrundt-lansettlika eller ovala, glänsande-gulgröna, tunna, relativt stora. Blommorna äro omkring 3 linier breda. Kalkens yttre blad äro jemnbreda, vridna, de inre trådlika. Läppen är smalt-äggrund, trubbig, naggad (hel eller 3—5-tandad), icke längre än de andra kalkbladen. Fruktämnet rakt.

Växer i lösa, mossiga kärr, eller i mossar med gungdy, i Skåne, Östergötland, Upland nära Björklinge kyrka (L.), på Gotland och Öland, sällsynt. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. medlersta och norra Europa, England, norra Italien, Ungern, södra Ryssland.

Sturms-örten omtalas och tecknas först i Loeselii Flora Prussica (1702), hvadan artnamnet. Enligt C. Hartman finnes den i Linnés herbarium från Norvidsjön nära Björklinge kyrka i Upland, der den i sednare tider icke varit sedd (om ens eftersökt), lika litet som vid Hillebola, hvilket sednare är artens växställe i Linnés Flora Suec. (Habitat in Roslagia ad Hillebola. P. Loefling). På sistnämnde ställe lärer endast Myggyxnet växa. Först i sednare tider lärde man känna Sturmsörten såsom en säkert inhemsk växt. Sålunda upptäcktes den af J. P. Rosén på Gotland och J. Åkerman i Skåne.

5. **Malaxis** Sw.

Kalkbladen utbredda; läppen vänd uppåt, hel och skålig. Pelaren kort. Ståndarknappen varaktig ("nästan endast utgörande pelarens urhålkade spets"). Pollenmassorna klubblikt-aflånga, parvis lagda på hvarandra, förenade medelst en gemensam, nästan rund hållare. — Stänglade örter med slidad, löklik stamknöl och små men talrika, gul- eller grönaktiga blommor i smalt ax. Fruktämnet rakt.

1. Myggyxnet

(Malaxis paludosa Sw. — **Ophrys paludosa** L.)

är vanligen endast 3—5 tum högt, 2—4-bladigt, och har femkantig stängel, hvilken utgår från den ärtstora stamknölens sida, så att nästa års stamknöl sitter högre än årets, under hvilken åter icke sällan en eller annan gammal stamknöl med sin stängel qvarsitter; således vanligen 2 eller 3 "lökar" under hvarandra med mellanrum (stängel) emellan. Egentlig rot saknas. Bladen äro ovala och nästan spadlika eller elliptiska, små, 3—5 linier breda; slidan omkläder stamknölen och i kanterna eller spetsen äro de på insidan betäckta med små köttiga, vårtlika korn (groddknoppar). Blomaxet är sällan kortare än stängelns blomlösa del. Blommorna äro grönaktiga, liniebreda; skärmarne lika långa som fruktämnet. Kalkbladen äggrunda men de inre kortare. Läppen är äggrund, spetsad, lika lång som de inre kalkbladen.

Växer i vattenrika kärr och mossar med gungdy, mellan multnande Hvitmossa (Sphagnum), sällsynt eller temligen sällsynt och i somliga landskap (t. ex. Lappland) icke alls. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. medlersta och norra Europa, Brittanien, Ungern, Siebenbürgen.

Myggyxnet utvecklas bäst och ymnigast under varma somrar, då kärren der det växer bli mera torra, eller då en våt sommar följer på en mycket varm och torr. Det enda växtställe Linné (Fl. Suec.) kände för detsamma, var Jumkilskärret vid Upsala, till hvilket han årligen med "Botanophili Upsalienses" anställde excursioner; såsom upptäckare nämner han "DD. Petr. Bergius".

Hos Myggyxnet hoptorkar ståndarknappen mycket tidigt, så att pollenmassorna ligga fria då blomman utslår, endast medelst en liten klibbig droppe hängande vid rostelli (näbbens) spets. En insekt, som insticker hufvud eller tunga i blomman, måste nödvändigt beröra denna droppe och således medföra pollenmassorna till andra blommor, der de genom sin ställning på insekten lätt råka märket.

2. Enbladiga Myggyxnet

(Malaxis monophyllos Sw. — **Ophrys monophyllos** L.)

blir 5—7 tum högt, med vanligen 1 eller stundom 2, mycket sällan 3, långt slidade blad och långt, ganska smalt blomax. Stängeln är trekantig, med bladlösa slidor under bladet (eller bladen). Stamknölarna smala, bladlösa, bredvid hvarandra; äro vanligen 2, en äldre och en yngre, den sednare rottrådig. Bladet ovalt eller nästan äggrundt, relativt stort. Blommorna äro blekgula, ännu mindre än föregående arts, knappt liniebreda; skärmarne kortare än fruktämnet. Blomkalkens

läpp är rundadt-äggrund, långt och smalt spetsad, men de båda andra inre bladen äro helt smala.

Växer i kärr, helst mullrika alkärr, i medlersta och norra Sverige, i Östergötland och på Kinnekulle, men alltid sällsynt och i de flesta landskap på blott ett eller annat ställe eller icke alls (t. ex. Dalarne, Vermland); sina mesta växställen har den i Östergötland och Jemtland. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. medlersta och norra Europa men icke i alla länder (saknas t. ex. i Frankrike).

Denna art är särdeles utmärkt med sina ganska små och på mycket fina skaft sittande blommor, de minsta bland våra Orchidéers och bland de minsta i hela ordningen. Den älskar den lösa, svarta mylla, som bildas i alkärren, men växtens större eller mindre ymnighet beror mest på dessas, genom olika varma somrar orsakade, större eller mindre torrhet. O. CELSIUS upptäckte arten (omkring 1730), som svensk, vid Sätra brunn i Vestmanland (L. Suec. ed. I). Sedan anmärktes den på Alnön i Medelpad af D:r Gisler, och är det den sednare växten, som i Linnés Flora Suec. ed. II upptages såsom Ophrys monophyllos; den andra kallas Ophrys lilifolia. Orsaken till att LINNÉ sålunda upptog växten såsom två skilda arter, var väl den att han, såsom han sjelf säger, icke hade till hands Celsii växt då han skref Fl. Suec. ed. II.

4. GASTRODIEÆ.

Ståndarknappen rörlig och lossnande. Pollenmassorna korniga, svansade, 2.

6. **Epipogium** Gm.

Kalkbladen nästan parallelt närmade och riktade nedåt, nästan lika långa, smala; läppen vänd uppåt, med en uppstående, nästan huflik, sporre och treflikigt bräm med uppstående (på kant ställda) sidoflikar. Pelaren med utdraget knappband. Pollenmassorna med stor gemensam hållare. — Fruktämnet icke vridet.

1. **Snuveblomman**

(**Epipogium aphyllum** Sw. — **Satyrium Epipogium** L.).

En bladlös, genomskinligt-blekgul, 5—10 tum hög ört med något korallik, grenig, köttig rotstock utan rötter, samt svag och vattig, nedtill uppsvälld och med hinnaktiga, trubbiga slidor klädd stängel, som uppbär de vanligast 3 (2—6), temligen stora, hängande blommorna. Blomskärmarna äro små, hvitaktiga, genomskinliga. Kalkbladen äro blekt gulaktiga, svagt blekrödt-punkterade; läppen nästan vattenklar, dess

midtflik spetsigt-äggrund, skålig, blekt rödstrimmig; sporren något rödaktig. Fruktämnet är nästan klotrundt eller päronlikt.

Växer i mörka skogar, mest på murket trä, bland multnade blad, mycket sällsynt och på vidt spridda punkter och icke alla år, i Skåne (bokskogar), Småland (Femsjö), Södermanland, Vestmanland, Dalarne, Helsingland, Ångermanland, Jemtland och Lule-Lappmark, men endast på ett eller annat ställe i hvart landskap. — Blommar mest i Aug. — Utbr. nästan endast norra och medlersta Europa.

Denna högst utmärkta och sällsynta växt vanns först i sednare tider åt vår Flora. FRIES upptäckte den, i Aug. 1816, i Bökebergsskogen (en mycket gammal granskog) nära sjön Färgen vid Femsjö, och strax derefter prydde den, tecknad af SWARTZ, Svensk Botanik. Den 7 Sept. 1824 anmärkte LÆSTADIUS växten vid Bjerträ i Ångermanland, och 1825 fann J. G. CLASON densamma i Dalarna vid Jocksälls fäbodar i Orsa socken. Eget nog upptäcktes det nordligaste växstället, Jockmock i Lule-Lappmark, af en Breslauer-botanist, WICHURA, som 1856 besökte Lappland. Enligt Fries' Mantissa III är den skånska växten (bokskogarnas) olika den nordligare eller barrskogarnas, hvilken är mycket spensligare, har mindre uppsvälld stängelbas och hvitaktigt-rödletta blommor.

Växande i skogarnas mörkaste skugga — den tål icke alls någon sol — och för sin färg svår att urskilja från marken eller vissnade örter och blad, undgår Snuveblomman lätt botanistens uppmärksamhet, särdeles som den vanligen uppträder mycket sparsamt, i högst ringa antal individer (dock på ett ställe i Jemtland, Sunne socken, "copiosissima": Fr.). Att en så sällsynt växt icke kan ha erhållit något egentligt folknamn, är naturligt. Det namn vi antagit, är användt af växtens svenska upptäckare och härledes från "skogssnuva". Andra kalla den Skogsfrublomma. — Blommorna lära ha stark lukt.

5. NEOTTIDEÆ.

Ståndarknappen fri (rörligt vidväxt). Pollenmassorna pulverartade eller korniga, 2, svanslösa eller nästan svanslösa. — Krypande rotstock eller knippad rot.

7. **Cephalanthera** Rich.

Kalkbladen nästan klocklikt slutna; läppen genom en djup inskärning på hvar sida nära midten delad i tvenne leder, den inre mycket skålig och parallel med pelaren. Pelaren utdragen; knappen kort skaftad; pollenmassorna korniga, utan hållare. — Örter med knip-

padt-trådig rot, bladig stjelk och vackra blommor i glest ax; fruktämnet vridet.

1. Rödsysslan

(Cephalanthera rubra Rich. — **Serapias rubra** L.)

är omkring fotshög, merendels endast 3-blommig, upptill smått körtelhårig, och har svärdlikt-lansettlika, starkt nerviga, 2—3 tum långa blad och rosenröda, $\frac{3}{4}$ tum breda blommor. Blomskärmarne äro kortare än fruktämnet. Kalkbladen nästan lika långa, spetsiga; läppen högt strimmig (och hvitgul), dess yttre led äggrund, spetsad.

Växer i skogar och på torra skogsängar (med kalkbotten) på Gotland, i Östergötland (endast två ställen), vid Stockholm på ett par ställen, på Utön och Dalsland (ett ställe). — Blommar i Juli. — Utbr. nästan hela Europa (utom bl. a. det allra nordligaste och Irland, Portugal, Sardinien, Greklands öar); Caucasien, vestra Siberien.

J. P. Rosén upptäckte Rödsysslan, såsom svensk, på Gotland 1816—18 (Whlnb. i N. Acta Upsal. VIII).

2. Svärdsysslan

(Cephalanthera ensifolia Rich. — **Serapias Helleborine** *β* L. suec.)

är fotshög eller högre, glänsande-glatt, och har 2—3 tum långa blad, de nedre svärdlikt-lansettlika, de andra nästan jemnsmala och vanligen icke 2 linier breda; de öfversta bladen nå icke sällan upp till eller stundom öfver blommorna, hvilka äro något mindre än hos föregående art, snöhvita utom en gul fläck på läppens spets. Blomskärmarne äro kortare än fruktämnet. Kalkens yttre blad äro spetsiga, de inre trubbiga; läppen kortare än de andra kalkbladen, dess yttre led trubbig och bredare än lång.

Växer sällsynt i skogar och på buskiga, torrare ängar med kalkgrund, i södra Skåne, på Öland och Gotland, vid Stockholm och i Östhammars skärgård. — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar mycket sällan med röda blommor. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, vestra Siberien.

Under sin Ölands-resa såg Linné första gången Svärdsysslan "i vilda skogen" på öns norra del — "i Böda socken mellan byn Torp och öfversta udden af landet uti en tjock skog". Från detta ställe nämner han den redan i sin "Samling af Et Hundrade Växter upfundne på Gothland, Öland och Småland" (V. A. H. 1741) och beskrifver den i Ölands-Resan sid. 145. Sedan anmärkte E. Rosén växten i Skåne (Observ. Botan. 1749) och Swartz på Gotland (1782), der likväl redan Fuirén (1622) hade iakttagit den vid Slite. Wahlen-

BERG anmärker härvid (V. A. H. 1821) att norra Ölands kalk-vegetation liknar Gotlands.

* Cephalanthera pallens Rich. har ovalt-äggrunda blad och hvita blommor med trubbiga kalkblad; läppen högt-gulstrimmig, dess yttre led äggrundt-hjertlik. Växer på en ruinvall i Lojsta socken på Gotland (WESTÖÖ, 1862).

Detta slägtes arter, liksom också nästa växt (Kärrcymbeln), äro bland våra vackraste Orchidéer, och deras blommor påminna något om somliga tropiskas.

8. **Epipactis** (Sw.) Rich.

Kalkbladen något utstående (kalken öppet-klocklik); läppen tvåledad liksom hos föregående slägte, den inre leden skålig, nästan rätvinklig mot pelaren, den yttre större och nedtill tvåknölig. Pelaren kort; knappen oskaftad; pollenmassorna korniga, med klotrund hållare. — Örter med bladig stjelk och klasvisa blommor; fruktämnet rakt men smalnadt till ett vridet skaft, slutligen hängande.

1. **Kärrcymbeln**

(**Epipactis palustris** Cr. — **Serapias longifolia** L.)

är vanligen omkring fotshög, men kan bli både mindre (5 tum) och större (15 tum); upptill något gråaktigt körtelhårig. Rotstocken alstrar krypande skott. Bladen äro nära 2 tum långa, de nedre nästan ovala eller äggrundt-lansettlika. Blommorna äro ensidigt riktade och luta. Kalkbladen alla lika långa ($\frac{1}{3}$ tum); de yttre något trubbiga, utåt grönaktiga, småludna och nerviga, inåt röd- eller brunaktiga; de inre sidobladen mycket trubbiga, hvitröda eller hvita med röda strimmor; läppen under hvit och dess inre, nästan skolikt urhålkade, led har rosenröda, sneda tvärstrimmor på båda sidor om ett gult, höggult-prickigt medelband; den yttre läppleden är njurlik, tunn, hvitröd, krusigt naggad, med kort och bred, köladt-tvåknölig, hvit och gul klo. Ståndarknappen är gul, pelaren hvitaktig med grönaktigt märke. Fruktämnet är brunaktigt-purpurrödt, klubblikt.

Växer på våta ängar, mossar o. d., i Skåne, på Öland och Gotland och, ehuru sällsyntare, i de andra kustlandskaperna till upp i Gestrikland. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom Europa undant. bl. a. Portugal, Italiens öar, Grekland och Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Då det knappt är troligt att denna utmärkta och t. ex. på Gotland just icke sällsynta växt alldeles undgått Linnés uppmärksamhet, bör man väl antaga att han icke åtskilde den från nästa art (säkerligen kunde han icke granska båda närmare eller samtidigt i naturen).

Redan E. ROSÉN upptager (1749) Kärrcymbeln bland sina Skåne-växter och OSBECK kände den som halländsk (1788). WAHLENBERG fann den ymnig på Gotlands våta ängar, der den blommar litet innan Parnassia.

Hos detta slägte bildar, såsom redan nämnts, läppens nedre del en skål med honingsvätska, och hos Kärrcymbeln är den spänstigt-ledad till den andra, som är uppkrökt, så att den till en del sluter till blomman. En flugas tyngd är tillräcklig att trycka läppen nedåt, men när tryckningen upphör återtager den sin förra ställning. När således en insekt krupit in i blomman och blivit innestängd medelst läppen, så blir den tvungen att röra sig uppåt för att kunna komma ut igen. De vid en klibbig hinna hängande pollenmassorna fastna nu lätt vid insektens hufvud och medfölja till en annan blomma, der de fastna på det klibbiga märket. Derigenom att läppens nedre del så lätt nedtryckes genom insekten, blir öppningen till blomman så stor att pollenmassorna icke gerna kunna komma i beröring med blomkalken, hvilket skulle orsaka en del pollenmassors sönderslitning. — Hos nästa art är tillträdet till blomman lättare emedan läppens nedre del saknar spänstighet.

2. Bredbladcymbeln

(Epipactis latifolia All. — **Serapias Helleborine** *α* L. suec.)

blir vanligen 10—15 tum hög eller högre, med icke sällan 2 tum breda blad, men har mindre blommor än Kärrcymbeln. Roten är knippad; stjelken tätbladig, upptill klibbhårig. Bladen äro mörkgröna, längs nerverna svagt håriga, mest bredt-äggrunda och äggrundt-lansettlika, men omvexla, icke sällan på samma stjelk, ovala och nästan lansettlika; de nedersta äro slidlika. Blomaxet är tätt; det lutar yngre, men blommorna bli sedan utstående. Kalkbladen äro spetsiga. Läppen är kortare än de andra kalkbladen, hvilka äro gröna och på insidan vanligen brunaktiga eller smutsigt-violettröda, icke $\frac{1}{4}$ tum långa; dess yttre led är mest hvitaktig eller blekviolett, tillbakakrökt-spetsad. Fruktämnet är nästan päronlikt, svagt (klibbigt) småludet eller nästan glatt.

Växer mest i torrare skogar eller på steniga skogsängar, i södra och medlersta Sverige, åtminstone i de östra landskaperna, men i allmänhet sällsynt eller temligen sällsynt; dessutom på några ställen i Jemtland. — Blommar i Juli eller Aug. — Omvexlar med mera hvitaktiga eller grönhvita blommor. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Algerien, Caucasien, vestra och södra Siberien.

LINNÉ anmärkte Bredbladcymbeln redan på Gotland (i Gothem) och beskref den i sin Gotlands-Resa (sid. 225), men sammanslog den i

Flora Suecica, märkvärdigt nog, med Svärdsysslan (Cephalanthera ensifolia). Men troligen inbegrep han då deri också Kärrcymbeln (vi ha redan nämnt att han säkerligen icke åtskiljt dessa båda Epipactis-arter), och nyssnämnda förening blir då lättare att förklara. Emellertid skulle då hans Serapias Helleborine bestå af åtminstone tre särskilda arter. Också säger han sjelf "diversæ plantæ descriptæ videantur" (Fl. Suec.). — Bredbladcymbeln har, liksom slägtets båda återstående arter, mindre och mindre vackra blommor än Kärrcymbeln. Alla arterna växa gerna i mindre grupper.

* Epipactis microphylla Sw. liknar Bredbladcymbeln men är spensligare, glesbladig och glesblommig, nästan alldeles glatt och mera klargrön; klasen ensidig med slutligen hängande blommor; kalkbladen slutna, något rödaktigt gröna. — Växer på Öland mellan Ekerum och Halltorp (Sjöstrand, 1849).

* Epipactis media Fr. är till alla delar mindre än Bredbladcymbeln och har mörkgröna, icke sällan något brunaktiga, blad och vanligen mörkt rosenröda blommor (E. atrorubens auct.), hvilka dock omvexla rent gröna eller hvita; läppen är längre, kort-uddspetsig. — Växer mest på Gotland (L. Gotl.-Resa, sid. 230), Öland och i Östergötland (men icke allmän); annars endast på enstaka eller spridda punkter i Småland, Södermanland, Nerike, Vermland, Dalarne och Jemtland. — Fr. Mant. II.

9. **Neottia** Br.

Kalkbladen hjelm- eller klocklikt slutna utom läppen, hvilken är utsträckt och längre än de andra, utbredt-tvåflikig och vid basen mycket skålig. Pelaren lång; knappen oskaftad, varaktig; pollenmassorna pulverartade, nästan tudelade; näbben hel, bred. — Fruktämnet icke vridet.

1. Nästroten

(Neottia Nidus avis Rich. — **Ophrys Nidus avis** L.).

En bladlös, alldeles gulbrun, 5—10 tum hög (stundom högre) ört med svarta, korta, knippade och nästan som hos ett fogelbo (näste) invecklade rötter. Stängeln är rak och stadig, fjällklädd, och slutar i en mångblommig, tät och axlik klase. Blomskaften äro vridna. Blomläppen har nästan tunglika, utbredt-ådriga flikar; de andra kalkbladen äro trubbiga, lika långa. Fröhusen uppräta.

Växer i skogar och skogsmark, helst bland multnande blad eller barr, i Skåne och de östra landskaperna till Gefle; i Vestmanland, Vermland, Dalsland och Vestergötland (Billingen); men i allmänhet sällsynt. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Island, Caucasien, vestra Siberien.

Rötterna, hvilka talrikt täcka den korta rotstocken, bilda en tova, icke sällan större än ett gåsägg och hvilken man tyckt likna vissa fogelnästen, hvadan redan Lobelius (1581) kallade växten Nidus avis.

Linné och sednare botanister använde sagda benämning såsom artnamn. Rudbeckarne tecknade Nästroten i sina Campi Elysei (1701).

Nästroten uppträder mest i små grupper, mera sällan enstaka. Undersöker man, säger Vaucher (som anser växten icke parasitisk), de fogelbolika rötterna, ser man somliga tågor, längre och i spetsen stråligt greniga, i strålarnes medelpunkt alstra en liten kägel- eller löklik, med outvecklade rottrådar beklädd, hvit stam. Denna utgör anlaget till nästa års växt. Stänglarne med de tomma och torra fröhusen vara ända tills det nya ståndet blommar. — Befruktningen sker väsentligen genom insekter, på samma sätt som hos nästa slägte.

10. Listera Br.

Blomkalkens tre yttre blad m. e. m. inkrökta (slutna); läppen hängande, smal, mycket längre än de andra kalkbladen, plan (icke skålig), tvåbenad (och med två till pelaren slutna tänder vid basen). Pelaren kort, men stödlikt utdragen bakom den oskaftade, varaktiga knappen; pollenmassorna pulverartade, nästan tudelade; näbben hel (med mycket liten, rundad hållare). — Örter med knippadt-trådig rot och nästan motsatt-tvåbladig stjelk, som slutar i en axlik blomklase. Fruktämnet icke vridet.

1. Tvåbladan

(Listera ovata Br. — **Ophrys ovata** L.)

har 10—15 tum hög, eller stundom högre, hönspenntjock, långt ned småluden stjelk, bredt ovala eller nästan elliptiska, icke sällan nära 2 tum långa, blad och lång och tät blomklase. Bladen ha tre nerver mycket starkare än de andra, hvilka åter äro vexelvis svagare och starkare. Blomkalkens yttre blad äro gröna och något slutna mot hvarandra och till de bakre inre, hvilka äro lika långa men smalare, nästan jemnbreda, gröna eller brungröna. Läppen är gul med grön nerv, nära 3 linier lång; benen nästan parallela, jemnbreda och trubbiga. Fröhuset är nästan ärtstort.

Växer på skogsängar eller i fuktiga skogar och lundar, till ända upp i Jemtland, men helst i kusttrakter och knappt allmän i något landskap utom i Skåne, på Öland och Gotland. — Blommar i Juni eller Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Island, Caucasien, vestra och södra Siberien.

Utom med sina, såsom namnet antyder, två, stora och nästan motsatta, vackert gröna blad, mellan hvilka den bara, långa stängeln uppsticker, utmärker sig Tvåbladan med talrika, gröngula, sporrlösa blommor samt deras hängande och tudelade läpp. På de två bladen

häntyda redan växtens gamla namn. Den heter i Bauhins Pinax (1623) Ophris bifolia, i hans Historia (1650) Bifolium majus etc.; en trebladig varietet upptager han såsom O. trifolia. Både denna och den vanliga tvåbladiga tecknas i Rudbeckarnes Campi Elysei (1701).

Blommans näbb (rostellum) är stor och tunn. Knappen öppnar sig redan i knoppen, så att pollenmassorna sedan ligga fria, stödda mot näbbens rygg. När dennas spets — om ock aldrig så sakta — beröres, utkommer ögonblickligen en klibbig droppe, som råkar de på näbbens rygg hvilande pollenmassornas spetsiga ända och stelnar och hårdnar inom 2—3 sekunder. Honingsvätskan alstras i en lång, smal ränna på läppens midt, hvilken ränna sträcker sig ända upp under märket. Då nu en insekt, som uppsugit honing, skall flyga bort, träffar dess hufvud näbbens spets och verkan blir den nyss omtalade, så att pollenmassorna fastna på den bortflygande insekten. (Men mycket små insekter komma stundom icke loss utan omkomma.) I det ögonblick då rostellum utskickar sin droppa, krökes det så att det bildar en rät vinkel med märket, som det sålunda beskyddar, men hvars befruktning det på samma gång hindrar, så att det är de yngre blommornas pollen som befruktar de äldres märke.

2. Hjertyxnet

(Listera cordata Br. — Ophrys cordata L.)

är vanligen endast 3—5 tum högt, med svag och spenslig (som smalt segelgarn), glatt stjelk, något hjertlikt triangellika, endast nagelstora blad och kort (icke tumslång) och gles klase med helt små blommor. Rottågorna äro trinda, håriga, långa, enkla och nästan krypa. Bladen ha endast medelnerven tydlig. Kalkbladen äro nästan jemnbreda; de yttre stå något ut och äro trubbiga, gröna, längre än de bakre inre, hvilka äro brunröda. Läppen är brunröd, dess ben något spärrade, smalspetsade, hvart med en upprät, syllik tand invid basen. Fröhuset är knappt större än ett senapskorn.

Växer i fuktiga barrskogar och skogsmarker, bland mossa, helst vid multnade trädstubbar, temligen allmän i somliga skogstrakter (t. ex. Lapplands, Dalarnes), annars icke. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. mest i Europas norra och medlersta delar; i Caucasien, Siberien, norra Amerika.

Då Hjertyxnet, såsom icke sällan händer, växer i äldre skogar, bosätter det sig gerna på murkna stubbar och stammar, på hvilkas döda ved, bland mossor eller det tunna mullager, som bildats genom vedens multning, den lilla växten utbreder sina rötter, — den enda bland våra vanligare Orchidéer, som sålunda kan påminna om de tropi-

ska ländernas talrika epiphytiska arter. Hjertyxnet är en riktig skuggväxt, som skyr solen. Också är hela dess byggnad särdeles fin, dess stjelk brun, dess blommor grönbruna. — Befruktningen sker väsentligen på samma sätt som hos Tväbladan.

Då de gamle botanisterna benämnde Tväbladan Bifolium majus m. m., hade de allt skäl att kalla denna dess mindre samslägting Bifolium minimum och Ophris minima. Under det sednare namnet är den tecknad i Rudbeckarnes Campi Elysei (1701).

11. Goodyera Br.

Blomkalken temligen sluten; dess yttre sidoblad större och nästan inneslutande läppen, hvilken är kortare än de andra kalkbladen, hel, nedkrökt-spetsad, vid basen mycket skålig. Pelaren mycket kort; knappen kort skaftad, varaktig; pollenmassorna korniga, hela; näbben tvåhornad, med stor, nästan qvadratisk hållare mellan hornen. — Fruktämnet nästan ovridet.

1. Knäroten

(Goodyera repens Br. — Satyrium repens L.).

En vanligen 3—6 tum hög, upptill småluden och körtelhårig ört med smal, ledad och grenig rotstock samt nederst bladig, sedan slidad stjelk, som slutar i ett smalt, mångblommigt, ensidigt ax. Bladen äro något rosettlikt närmade, äggrunda, slidadt-skaftade, äldre nästan rutlikt nätådriga (vissnade blad tydligare). Blomskärmarne äro längre än fruktämnet; blommorna små. Kalkbladen nästan lansettlika, på utsidan grönaktiga, på insidan hvita.

Växer i mossiga, helst gamla, barrskogar, der rotstocken vanligen kryper uppe i bara mossan. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europas medlersta och norra delar, Caucasien, Siberien, N. Amerika.

Växtens svenska benämning häntyder på dess krypande och m. e. m. knäkrökta rotstock. Med hänsyn till denna heter också växten hos de gamle botanisterna Orchis radice repente (Cam.), Pyrola — radice geniculata (Loes.). Den är tecknad i Rudbeckarnes Campi Elysei (1701). — Bladens i denna ordning ovanliga, nästan rutlika, nätådrighet hade redan äldre botanister anmärkt (L. Fl. Lapp.), men Knärotens blombyggnad blef först i sednare tider närmare känd sedan den undersökts af Swartz, Wahlenberg (Fl. Lapp.) o. a.

6. OPHRYDEÆ.

Ståndarknappen orörligt-vidväxt, varaktig. Pollenmassorna spänstigt slemmigt-korniga, svansade (klubblika), 2. — Roten med vanligen två stamknölar. (Fruktämnet vanligen vridet).

12. Orchis (L.).

Kalkbladen några hjelmlikt slutna; läppen med en honingsporre under basen, vidväxt den korta pelaren ända till knappen, utstående, m. e. m. flikig. Knapprummen parallela, nederst tätt närmade, med märkets näbb (rostellum) emellan sig; pollenmassornas hållare inneslutna i en gemensam pung. — Bladig stjelk; blommor i ax.

a. Orchis Rich. Pollenmassornas hållare fria. Honingsporren m. e. m. kägellik.

1. Riddaryxnet
(Orchis militaris L.)

är en prydlig, icke sällan öfver fotshög, ört med ofta tumsbreda blad och rikt, mer än tumsbredt, stor- och sköublommigt, röd- och gråbrokigt ax. Blomskärmarne äro helt korta, rosenröda. Blommorna mäta icke sällan $\frac{3}{4}$ tum mellan hjelmen och läppens spets. De 5 kalkblad, som bilda hjelmen, äro spetsade, på utsidan hvitaktiga eller askgrå och på insidan blekt purpurröda med mörkare strimmor; de 3 yttre hänga tillsamman utom med spetsarna. Läppen är lång, 4-benadt-inskuren, med basbenen smala och mycket mindre än mellanstycket, hvars ben äro nästan elliptiska, spärrade med ett syllikt bihang i grenet; den är purpurröd och midti hvitaktig med purpurskäggiga fläckar. Sporren är nästan trind, nederst krökt, dubbelt kortare än fruktämnet, hvitaktig. Bladen äro aflånga eller aflångt-ovala, glänsande. Stjelken är nästan ihålig, upptill bar. Stamknölarna äro nästan ägglika.

Växer på ängar och i lundar, på Gotland och Öland (ymnigt), i östra Skåne (här och der), i Blekinge (sälls.) och på Skansängen vid Calmar. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan alla Europas länder; Caucasien, Siberien.

Riddaryxnet är den vackraste bland våra Orchis-arter och bidrager väsentligt till prakten i den egendomliga och för norden sällsynta Orchid-Flora, som kring midsommar pryder Gotlands och Ölands buskiga ängar och utgör botanistens förtjusning. Till och med allmogen uppmärksammar dessa växters ovanliga bildning och på Gotland får denna, troligen för blomläppens skapnad, mest benämningen Johannis Nycklar. — Linné upptäckte Riddaryxnet, som svenskt, vid Färjestaden på Öland (beskr. Ölands-Resan sid. 45). Han uppräknar det också bland sina 100 växter, "upfundne på Gothland, Öland och Småland" och säger att det "växer i alla lundar och ängar på Öland och Gothland med härliga blommor". Det tecknas i Rudbeckarnes Campi Elysei

(1701): "Cynosorchis. Bredbladig Hundknöp med öppen karpus, den andra". Figuren visar stora, vackra blad och knölar.

De stärkelse- och slemrika stamknölarna (egentligen endast den ena) hos denna och andra Orchis-arter beredas i utlandet till Salep, som finnes på apoteken och utgör ett både lättsmält och närande samt vid större svaghet eller sveda i tarmkanalen o. a. mycket användbart medel.

2. Svedyxnet
(Orchis ustulata L.)

blir vanligen endast nära 5 eller 6 tum högt, med $\frac{1}{3}$ tum breda blad och har småblommigt, nära $\frac{1}{2}$ tum bredt, tätt eller endast nedtill glesare ax, hvilket, emedan de outslagna blommorna äro svartröda, bibehåller sig länge svartaktigt eller liksom brunsvedt i spetsen. Blomskärmarne äro hinnaktiga, purpurröda, temligen korta. Blommorna de minsta i slägtet. Kalkbladen äro trubbiga; de tre yttre, hvilka bilda den nästan slutna hjelmen, svart purpurröda; de bakre inre mycket mindre och inneslutna i hjelmen, mörkt purpurröda. Läppen är tredelad med tvåbenadt mellanstycke och mycket mindre (kortare) sidostycken, hvitröd eller nästan hvit med sammetslikt purpurröda prickar, icke sällan tandad. Sporren är kort-säcklik, 3 eller 4 gånger kortare än fruktämnet. Bladen äro nästan lansettlika; ett eller annat är slidlikt och kläder den täta stjelken högt upp. Stamknölarne äro nästan runda.

Växer på ängar och ängsbackar på Gotland och Öland (ymnigt), i södra och medlersta Skåne (här och der) samt i Blekinge ("Tornby ängar och Berntorp i Ramdala socken"). — Blommar bäst i Juni. — Utbr. medlersta och delvis norra och östra Europa, England, norra Spanien, norra och medlersta Italien, södra Ryssland; vestra Siberien.

Svedyxnets namn häntyder på det i toppen liksom svedda eller brända blomaxet, hvilken omständighet väl också gifvit anledning till en annan benämning på växten: Krutbrännare. — Svedyxnet är tecknadt i Rudbeckarnes Campi Elysei II (1701) såsom Cynosorchis militaris pratensis humilior; Mindre Änge-Soldatisk Hundknöp. Linné anmärkte det både på Gotland och Öland 1741. "Fontaineblau ängar hafva tilförene besets för dessa härliga Orchider (O. ustulata och O. militaris), som sättia sin spectateur i admiration; de finnas nu wille i Sverige på Gotland och Öland öfver alt" (L. i V. A. H. s. å.).

3. Kärryxnet
(Orchis palustris Jacq.)

är temligen storväxt (omkring 10—15 tum) men spensligt, med spetsadt-lansettlikt-jemnbreda, nästan sammanvikta blad och något stora,

purpurröda, glesa blommor (ɔ: O. laxiflora Lam.). Blomskärmarne äro långa, 3—5-nerviga. Kalkbladen trubbiga, de två yttre sidobladen riktade nedåt. Läppen är bredt och grundt treflikig med urnupen, bredare mellanflik. Sporren nästan trind (cylindrisk), vågrät eller sned, kortare än fruktämnet. Stamknölarne äro hela.

Växer på Gotlands myrar och kärrängar sälls. — Blommar i Juli. — Utbr. medlersta Europa, södra Frankrike, Italien, Ungern etc., Krim, Caucasien.

Kärryxnet är en inom vårt område ganska sällsynt art, hvilken Linné icke kände och hvilken, utom Pyramidyxnet, är den enda bland våra utmärktare Orchis-arter, som saknas i Rudbeckarnes Campi Elysei. Båda dessa växter tillhöra Gotlands-florans egendomligare alster, sådana som vi redan känna i Inula ensifolia, Helianthemum Fumana och Sanguisorba. Wahlenberg upptäckte arten, som svensk, vid Wike i Boge socken, blommande d. 4 Aug. "på våta och öppna stranden af en djup myr" (V. A. H. 1806, med beskr.). Han anmärker att Kärryxnet blommar sist af alla Gotlands Orchidéer. De tidigast blommande äro Orchis sambucina, O. Morio och O. mascula. Då dessa kommit i sin högsta fägring, börjar O. militaris öppna sina besynnerliga blommor och sedan O. ustulata. Litet före höbergningen blomma Gymnad. conopsea och Platanth. bifolia, under höbergningen G. odoratissima, och då alla dessas blomning är förbi blommar Gymn. (conopsea) densiflora, som då ansenligt pryder lunderna.

4. Manyxnet

(Orchis mascula L.)

blir merendels 6—10 tum högt eller stundom något högre, med $\frac{1}{3}$ tum breda blad samt långt och rikt ax med violettröda, $\frac{1}{2}$ tum långa blommor. Blomskärmarne äro lika långa som fruktämnet, 1-nerviga. Kalkbladen äro till största delen något skärkrökt spetsade, de två yttre sidobladen riktade nedåt. Läppen är inskuren i tre korta och breda, nästan lika stora, tandade flikar, den medlersta vanligen urnupen. Sporren är lika lång som eller något längre än fruktämnet, något uppkrökt och slutligen nästan rak. Bladen äro utdraget lansettlikt-aflånga eller smalt omvändt-äggrundt-lansettlika, stundom brunfläckiga, det öfversta slidlikt, de andra närmade mot roten. Stamknölarne äro ellipsoidiska.

Växer på torrare ängar, i skogar och busksnår på Gotland och Öland (allm.), i Skåne (allm. utom i norra delen), Blekinge och Dalsland (sälls.). — Blommar i Maj, Juni. — Har stundom hvita blommor. — Utbr. genom nästan hela Europa, på Island, i Barbariet, Caucasien, vestra Siberien.

Leche och Linné upptogo nästan samtidigt Manyxnet bland svenska växter. Den sednare anmärkte det på Gotland och beskref det i sin Gotlands-Resa (sid. 171); i Flora Suec. ed. II antyder han de viggare olikheterna mellan denna och nästa art, såsom i sidokalkbladens riktning. Manyxnet (en var. med fläckiga blad) är tecknadt i Rudbeckarnes Campi Elysei sid. 191, med habitus väl uttryckt.

De hos denna art, liksom hos Riddaryxnet, särdeles stora "rotknölarne" torde bäst kunna ersätta den under benämningen Salep på apoteken bekanta drogue, ehuru också de andra arterna kunna på samma sätt användas. Bäst och lättast är att härtill uppträda rotknölarne (naturligtvis endast de växande), vederbörligen renade (och helst skalade), på trådar, hålla dem under några minuter i kokande vatten och sedan upphänga dem att torka i solskenet. De bli då nästan hornartade, något genomskinliga, och kunna förvaras i flera år. Vid begagnandet pulveriseras rötterna och pulvret begjutes och blandas med kokande vatten tills det löst sig deri, då vätskan silas och man erhåller ett smaklöst gelé, som bl. a. kan användas såsom ett mildt närande medel för mycket svaga personer eller vid "tärande" bröstlidanden o. d.

5. Narryxnet
(Orchis Morio L.)

blir i allmänhet mindre än Manyxnet, hvilket denna art temligen liknar, ehuru den strax skiljes derpå att blomhjelmen bildas af alla de yttre och de bakre inre kalkbladen (och således är 5-bladig); dessutom är axet kort och glest, mest 5—10-blommigt; de nedre blomskärmarne äro 3—5-nerviga. Blomkalkens 5 öfre blad (hjelmbladen) äro trubbiga, vanligen purpur- eller violettröda, grönådriga. Läppen är grundt inskuren i tre korta och breda, nästan lika (rundade), naggade flikar, vanligen rosenröd med mörkare fläckar. Sporren är vågrät eller riktad uppåt, något kortare än fruktämnet, i spetsen vidgad. Bladen äro aflånga, 3 eller 4 linier breda; de öfversta nästan slidlika, beklädande stjelken långt upp. Stamknölarne äro klotrunda.

Växer på något fuktiga eller buskiga ängar och betesmarker på Gotland, Öland, i Skåne (utom norra) och östra Blekinge, allmän eller temligen allmän. — Blommar i Maj, Juni, tidigare än Manyxnet. — Har sällan hvita blommor. — Utbr. nästan hela Europa, Island, Caucasien, vestra och södra Siberien. I södra Europa blommar Narryxnet mycket tidigt; vid Messina på Sicilien blommade det 1844 i början på Mars.

Redan i Bauhins Pinax (1623) åtskiljes denna art från den föregående; Narryxnet upptages nemligen som Orchis Morio femina, och

Manyxnet som Orchis Morio mas (etc.). Såsom svensk anmärktes först arten af LECHE i Skåne och af LINNÉ på Öland; den sednare beskref växten vid Färjestaden (Ölands-Resan sid. 46). Både Narryxnet och Manyxnet äro tecknade i Rudbeckarnes Campi Elysei (1701).

I likhet med Orchis-arterna i allmänhet växer också denna vanligen gruppvis. Blommorna lukta ibland vanilj.

6. Fläderyxnet
(**Orchis sambucina** L.)

är vanligen lågväxt (strax den blommar icke 5 tum) men stadig, med $\frac{1}{2}$—$\frac{1}{3}$ tum breda blad och tumsbredt, kort och tätt ax med medelstora ($\frac{1}{2}$ tum långa) blommor, hvilka hos somliga stånd äro gulhvita med blekgul, nedtill purpurstänkt läpp, hos andra purpurröda med läppen nedtill gulaktig. Kalkbladen äro trubbiga; de två yttre sidobladen stå ut. Läppen är kort eller mycket grundt treflikig, naggad; sporren kägellikt-cylindrisk, riktad nedåt, lika lång som fruktämnet. Blomskärmarne långa, nerviga och ådriga, nästan hinnartade, de nedersta mångnerviga, örtartade och längre. Bladen äro långt och smalt omvändtäggrundt-lansettlika, blåaktigt blekgröna, nästan alla samlade vid roten, de nedersta bredare och trubbigare. Stamknölarne äro aflånga, hela eller kort 2—3-delade i spetsen.

Växer på ängsbackar, steniga betesmarker och torra ängar i Skåne och de östra landskaperna till upp i Roslagen och på ett par ställen i Vestmanland; icke sällan förekommer både den gul- och rödblommiga varieteten på samma ställe. — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. nästan alla Europas länder (undant. bl. a. Brittanien, Holland, Portugal); Caucasien.

Blommorna lukta nästan som Fläderns, hvadan artnamnet (ɔ: Orchis palmata sambuci odore Bauh.).

LINNÉ har särdeles noggrant — utförligare än han vanligen brukade — beskrifvit denna art under n:o 803 i andra upplagan af Flora Suecica, enligt exemplar från Stockholmstrakten (det enda växställe han upptager). Han säger att den växer vid Marieberg (som då ägdes af Mårt. Triewald), "in planitie montium humentium", och att Erik Tuwén skickat den från andra ställen nära Stockholm. Han upplyser också både hvad som väsentligen utmärker arten och det som skiljer den från O. maculata och O. latifolia. Med den sednare säger han O. incarnata (n:o 802) vara mycket lika (simillima). Då han dertill anmärker att O. sambucina varierar med röda blommor, så är det nästan obegripligt huru man i denna varietet kunnat söka O. incarnata L.

7. Bredbladyxnet
(Orchis latifolia L.)

är temligen klart mörkgrönt, merendels 6—8 tum högt och stadigt med omkring tumsbreda blad, långt upp bladig, ihålig stjelk och 1—2 tum långt, rikt och tätt, långskärmadt ax af vanligen violettröda blommor. Blomkalkens två yttre sidoblad äro vikta bakom det medlersta och utkrökta; de bakre inre kalkbladen täcka hvarandra med spetsarna och bilda med det medlersta yttre hjelmen. Läppen är grundt 3-flikig, bugtnaggad, med smalare mellanflik och vanligen nedvikta sidoflikar; då blommorna, såsom vanligast, äro violettröda, har läppen mörkröda fläckar och streck, de sednare bildande en nästan omvändt-hjertlik teckning. Sporren är nästan rak, kortare än fruktämnet, och har mycket vid mynning. Blomskärmarne äro lika långa som eller längre än blommorna, bladartade, nerviga och ådriga med stark medelnerv. Stjelken är omkring 5-bladig. Bladen äro mest utdraget spetsadt-ovala eller -lansettlika, merendels omkring 3 tum långa, och det öfversta bladet räcker vanligen upp till eller inpå blomaxet; vanligen ha de talrika, mörkbruna fläckar. Stamknölarne äro platta, handlikt eller tvåbenigt delade.

Växer på fuktiga ängar, ända upp till Lappland, men i allmänhet sparsamt utom der grunden är kalk eller andra yngre bergarter. — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar mera sällan med blekröda eller hvita (isynnerhet på läppen fläckiga eller tecknade) blommor. Bladen omvexla bredare och smalare (O. angustifolia auct.), kortare och längre. Stjelken blir stundom ända till 15 tum eller högre. — Har en underart med blekare, ofläckade blad och nästan alltid blekt köttröda blommor, hvilkas sidoblad slutligen bli alldeles tillbakakrökta (ɔ: Orchis incarnata L.). En annan sådan är troligen Blodyxnet (Orchis cruenta Müll.), som växer i Jemtlands kalkkärr och på några andra ställen i norra Sverige och har låg stjelk, mycket fläckiga blad, blodrödt-fläckiga blomskärmar och nära dubbelt mindre, purpurröda blommor. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Algerien, Caucasien, Siberien, på Kamtschatka, Island.

Bredbladyxnet — i den något vidsträckta mening vi här taga arten — hör liksom Fläckyxnet och Fläderyxnet till de för allmänheten mest bekanta bland våra Orchis-arter. Det är en Nyckelblomma, som både har en stor utbredning och i allmänhet uppträder med nog talrika individer, ehuru den i somliga trakter kan vara ymnig, i andra sparsam. F. ö. är det, såsom vi redan nämnt, en ängs- eller kärrängsväxt, som gerna sällskapar med Bollblomster (Trollius), Kärrspira och Kärrtistel, Göklysa, åtskilliga Kärrstarrar m. m. Särdeles i södra

Sverige och på Gotland är den ganska mångestaltad eller bildar snarare två särskilda arter (s. o.), hvilkas karakteristik, synonymi och historia FRIES utförligt behandlat i sin Mantissa III (och II), liksom HARTMAN i Botaniska Notiser för 1846 meddelade en kritisk undersökning rörande Orchis incarnata L. etc.

* Orchis Traunsteineri Saut. liknar Bredbladyxnet, men är spensligare, med något större, glesare blommor; stjelken 5—8 tum; bladen lansettlikt-jemnbreda, endast omkring 1/4 tum breda. — Växer på Gotland och några ställen i södra Sverige (och i Vermland). — Först upptagen som svensk i Fries' Mant. II (O. incarnata).

8. Fläckyxnet
(Orchis maculata L.)

blir mest omkring fotshögt med 1—2 tum långt, tätt blomax, som i början är pyramidlikt men slutligen blir nästan trindt. Blommorna äro medelstora, hvitvioletta (lila) eller blekröda, och läppen, som är trubbigt-treflikig och tandad eller naggad, med mindre mellanflik, har vanligen en purpurröd, större, hjertlik teckning jemte några mindre, nästan ringlika, likaledes purpurröda teckningar och spridda streck (ↄ: J. Mariæ Förkläde). De andra kalkbladen äro spetsade; de båda sidobladen stå ut nästan vinglikt, och hjelmen bildas således endast af de båda bakre inre kalkbladen och det medlersta yttre. Sporren är något krökt, kägellikt-cylindrisk, riktad nedåt, nära lika lång som eller kortare än fruktämnet. Blomskärmarna äro trenerviga och ådriga, örtartade, de nedre lika långa som eller längre än blommorna. Bladen äro 6—10, men mera samlade mot roten och bli mindre och skärmlika mot blomaxet, hvilket de icke komma särdeles nära; de nedre bladen äro vanligen tunglikt aflånga eller nästan tunglika, de medlersta långt-lansettlika, och alla ha vanligen stora, svartbruna fläckar på öfre sidan. Stjelken är merendels tät men kan också till större eller mindre del vara ihålig. Stamknölarna äro handlikt delade, platta (J. Mariæ Hand, Handknoppar).

Växer i skogar, på skogsängar och fuktiga betesmarker. — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar till storlek, bladens bredd och blomläppens inskärning. Dessutom kunna blommorna bli nästan hvita med violett, ibland svag teckning, liksom bladen stundom sakna fläckar. — Utbr. nästan hela Europa; Island, Caucasien, Siberien.

Nästan alla våra Orchis-arter äro kända bland allmogen såsom Nyckelblommor. Vanligast benämnas de St. Pehrs Nycklar, men också, såsom Fläckyxnet, J. Mariæ Nycklar m. m. Arterna med handlikt delade rotknölar kallas vanligen J. Mariæ Hand (mest med tillägg att den gamla, mörka rotknölen är Skams o. d. Hand). Så

ock Fläckyxnet, hvilket dessutom, för sina vackert tecknade blommor, i somliga trakter lärer få heta J. Mariæ Rock eller J. Mariæ Förkläde. Det är den allmännaste och mest bekanta bland våra Orchisarter.

Såsom vi nyss sågo, ha dessa växters tvenne, egendomligt bildade stamknölar, eller såsom de vanligen kallas "rötter", väckt en mer än vanlig uppmärksamhet. Märkligt är också att den nya stamknölen bildas bredvid den gamla och alltid åt samma sida, hvarigenom hela växten kommer att smånigom flytta sig i en rät linie. — Liksom hos Orchidéerna i allmänhet, skulle också hos detta slägte pollenmassorna knappt kunna komma i beröring med märket utan insekters biträde. Då en insekt nedsticker sitt sugrör i honingsporren på en Orchis-blomma måste den (insekten) beröra ståndarknappens i vägen liggande pung, som lätt tryckes nedåt, så att en eller båda de klibbiga pollenmasskörtlarna (hållarne), genom det hastigt torkande klibbiga ämnet, liksom fastkittas vid insektens hufvud och hela pollenmassan utdrages ur ståndarknappen. Insekten flyger nu till en annan blomma, der pollenmassan råkar märket då samma insekt skall nedsticka sitt sugrör i honingsporren. Märket är mycket klibbigt, men emedan de trådar, som sammanhålla pollenkornen, äro mycket spänstiga, aflemna de icke alla kornen på en gång, så att samma pollen kan befrukta flera märken.

b. Anacamptis Rich. Pollenmassornas hållare sammanväxta till en gemensam, nästan klotrund.

9. Pyramidyxnet

(Orchis pyramidalis L.)

är mest omkring 10 (8—15) tum högt med omkring tumslångt och nästan lika bredt, rundadt-pyramidlikt, tätblommigt, rent rosenrödt (mörkare eller ljusare) ax. Blommorna äro omkring 4 linier långa med något längre, nästan borstsmal, krökt sporre. Kalkläppen är bred, treklufven (till midten) och nästan helbräddad; dess klo har två höga och smala kantknölar (lameller), hvilka mot skifvan sluta med en tand. Kalkens sidoblad äro utspärrade, nästan lodräta. Blomskärmarne äro grönröda, 1-nerviga, kortare än fruktämnet. Bladen äro långt slidade och båtlikt-vikta, de vid roten jemnbredt-lansettlika, knappt 3 linier breda, de andra korta och spetsade eller skärmlika. Stjelken är temligen stadig och nästan alldeles klädd med de hvarandra omslutande bladslidorna. Stamknölarne äro äggskapade eller nästan klotrunda.

Växer på ängar och betesmarker på Gotland och Öland (sälls.). — Blommar bäst i Juli. Då blomningen börjar, ha bladen vanligen

till största delen redan vissnat. — Utbr. nästan hela Europa utom det allra nordligaste.

Denna arts namn häntyder på det hos densamma särdeles täta och, isynnerhet innan det utslagit, nästan pyramidlika blomaxet. Växten är hos oss sällsynt och upptäcktes på Gotland af D:r Bergius (L. Fl. Suec. ed. II.). Wahlenberg fann den der i "en våtaktig beteshage beväxt med barrskog $\frac{1}{8}$ mil söder om gården Biskops i Bunge". (V. A. H. 1806.)

Såsom befruktning knappt tyckes möjlig hos någon Orchidé utan insekters mellankomst, så antyder hos Pyramidyxnet de väsentligaste blomdelarnes hela byggnad att insekternas biträde också här är liksom påräknadt. Pelarens pung sitter så långt ned att den täcker och till en del sluter sporrens mynning. Pollenmassornas hållare är klibbig genom en vätska som bildas i pungen. När nu en insekt (t. ex. en fjäril) insticker sitt sugrör (sin tunga) mellan de båda till sporrmynningen ledande ribborna på läppen, så kan den knappt undgå att nedtrycka pungen så att hållaren blottas, klibbar vid och medföljer jemte de båda pollenmassorna. Den nästan sadellika hållaren sammandrager sig (torkar) strax den kommer ur pungen, så att ändarne kröka sig nedåt mot hvarandra. Som de besökande insekternas sugrör är smalt, kan det på detta sätt lätt omslutas med hållaren, så att det ser ut som det vore trädt igenom den. Genom denna krökning riktas pollenmassorna utåt och kunna beröra märket på båda sidor. Härtill kommer att, liksom hos alla Orchis-arterna, honingsvätskan icke ligger i sporrens rum utan är innesluten i dess vägg, i det temligen stora mellanrummet mellan de båda hinnorna. Den inre är mycket tunn, så att insekterna genom den kunna utsuga honingsvätskan. Men härigenom komma de att längre uppehålla sig i blomman, hvarunder hållarne vinna tid att torka och klibba sig fast vid insekten, hvilket naturligtvis är en vigtig omständighet för deras säkra öfverförande till märkena. Dertill är pungen hos alla de egentliga Orchis-arterna spänstig, så att om endast en pollenmassa utdrages, sluter den sig åter till den andras hållare för att bibehålla dess fuktighet och klibbande egenskap.

13. **Gymnadenia** Br.

Blomkalken med några blad hjelmlikt slutna; läppen bred och treklufven, besporrad. Knapprummen nedtill närmade; pollenmassornas hållare bara, icke inneslutna i någon pung. — Stamknölarna handlika; stjelken bladig; blommorna i vanligen täta ax, otecknade.

1. Brudsporren

(Gymnadenia conopsea Br. — Orchis conopsea L.)

är en vanligen 10—12 tum hög ört med nästan jemnsmala och spetsade, kölade, mest omkring 3 linier breda blad och nästan trindt (cylindriskt), slutligen ganska långt blomax (ɔ: Verml. J. Mariæ Brudgran). Blommorna äro merendels mörkt-rosenröda. De båda sidokalkbladen äro utspärrade, lodräta (på kant). Läppens flikar äro korta och breda, nästan lika stora eller den medlersta mindre. Sporren är båglikt krökt framåt, nästan trådsmal och mot spetsen smalare, vanligen nära dubbelt längre än fruktämnet. Blomskärmarne äro också längre än fruktämnet. Stjelken är nästan tät. Stamknölarne äro delade endast i spetsen.

Växer mest på ängar, isynnerhet torra och steniga skogsängar, men också på våtare mark, i allmänhet icke särdeles sällsynt. — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar till storlek m. m I de bördiga ängslundarna på Gotland och Öland kan den bli dubbelt eller tredubbelt högre än vanligt, med tjock och stadig stjelk, bredare blad och mycket rikt blomax. Denna anmärkte först Wahlenberg, som säger (V. A. H. 1806) att den är ibland de märkvärdigare varieteterna och sannolikt persistens; att den växer med G. conopsea men blommar det oaktadt en månad senare o. s. v. På Gotland urskiljde P. C Afzelius Gymnad. Wahlenbergii från G. vulgaris. I Lapplands kärrmarker blir växten mindre, med sporren t. o. m. kortare än fruktämnet (underart? G. borealis Fr.), och i Jemtland har man anmärkt blommorna nära dubbelt mindre än vanligt. Blomskärmarna äro än nästan dubbelt längre än fruktämnet än föga längre. Också kalkbladen, isynnerhet det medlersta yttre och läppen, variera. Stundom äro blommorna hvita. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien.

Blommorna hos denna art ha vanligen en endast svag vällukt, men en på Gotland icke särdeles sällsynt underart har starkare vällukt och är tidigare än den vanliga. I Fuchsii Historia (1542) heter växten Satyrium basilicum mas. Tecknas i Rudbeckarnes Campi Elysei ("Liten Handknöp med långa spårar").

* Gymnadenia odoratissima Br. (Orchis odoratissima L.) liknar något den vanliga Brudsporren men har smalare blad och blomax och syllikt-kägellik sporre, som är något kortare än fruktämnet. Blommorna äro rosenröda, mindre, och lukta utmärkt väl. — Växer sällsynt på Gotland; på Omberg (Höje äng o. a.). Redan upptagen bland Fuiréns gotländska växter, anmärktes den ånyo (i Sundre) af Falk (L. Faun. Suec. app.). Enligt Wahlenberg (V. A. H. 1806) blir den icke sällan alnshög med mycket långt ax och smala, nästan gräslika blad.

2. Klubbsporren
(Gymnadenia albida Rich. — **Satyrium albidum** L.)

är omkring 5—8 tum hög med $\frac{1}{3}$—$\frac{1}{2}$ tum breda nedre blad och smalt (3—4 linier bredt) ax af helt små, gulhvita eller hvitgröna, nästan ensidiga blommor. Blomkalkens alla yttre blad äro slutna och bilda en rundad hjelm. Läppen är delad i temligen smala flikar, den medlersta något längre (och bredare). Sporren omkring dubbelt kortare än läppen, nästan rak, klubblik. Blomskärmarne äro lika långa som fruktämnet. De nedre bladen äro smalt-omvändt-äggrunda eller aflånga, trubbiga, de andra nästan lansettlika. Stamknölarne äro delade ända till basen i starka trådar, så att växten tyckes ha knippad rot.

Växer på torra ängar och betesmarker i Skåne, Blekinge, Halland och isynnerhet vestra Småland, här och der eller ymnig; på och vid Vestergötlands berg; på ett ställe i Dalsland; på Herjedalens och Jemtlands fjellar, på Tjidtjak i Pite-Lappmark och vid Qvickjock i Lule-. — Blommar i Juli. — På fjellen bli blommorna något större, glesare, särdeles välluktande, med spetsigare och hvitare kalkblad och gulaktig läpp. — Utbr. Europas norra och medlersta delar samt Ungern etc., norra och medlersta Italien, Brittanien; Island, vestra Siberien, Grönland.

Leche (1744) omtalar först denna art som svensk (skånsk) och Linné kände den endast genom honom då han utgaf Flora Suecica ed. I ("Habitat in Scania ad Lillö. J. Leche"). Första gången han sjelf såg växten, var på ängarne vid Tunbyholm (i Skåne-Resan, sid. 153, beskrifver han den under namnet Satyrium scanense). I Florans andra upplaga ha till dessa båda växställen kommit ett i Halland och ett vid Alingsås. Men att Klubbsporren också tillhörer den höga norden upptäckte Wahlenberg, hvilken fann den både på Lule-Lappmarks fjellar och "in maritimis Finnmarkiæ"; i sin Flora Lapponica belyser han isynnerhet den högnordiska växten samt dess olikheter med den sydligare (s. o.).

Klubbsporrens blommor lukta nästan som Nattyxnets, men behagligare, mera likt vanilj. — Såväl hos detta slägte som hos de båda nästa, ligger honingsvätskan i sporrens rum, och pollenmass-hållarne bibehålla sin vidklibbande egenskap temligen länge (ända till 24 timmar).

14. Coeloglossum Htn.

Blomkalkens inre blad mycket smalare än de yttre, hvilka med de bakre inre bladen bilda en hjelm; läppen nästan jemnbred, 3-tandad, med mycket kort och punglik sporre. Knapprummen spärrade af det näbblösa märket; pollenmassornas hållare bara (utan pung).

1. Grönkullan

(Coeloglossum viride Htn. — Satyrium viride L.).

En merendels 5—8 tum hög ört med mest tudelade stamknölar, två- eller trebladig stjelk och gulgröna eller något brunaktiga, långskärmade blommor i vanligen magert ax. Blomkalkens sidoblad äro temligen spetsiga. Läppen är omkring linielång, dess medlersta tand vanligen kort och liten. Bladen (de nedre) äro $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum breda och omvexla mellan lansettlika och smalt omvändt-äggrunda.

Växer mest på skogsängar och betesmarker, eller vid skogiga berg, icke allmän eller temligen sällsynt; saknas alldeles på Gotland, men är deremot ymnigare på sina ställen i fjellen (samt i Norrland och Roslagen). — Blommar i Juni, Juli. — I fjelltrakter bli blommorna gerna mera brunaktiga och något större (Whlnb.). — Utbr. genom Europa undant. Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet; på Island, i Caucasien, Siberien.

Ehuru denna växt, såväl för sitt utseende i allmänhet som särskildt genom sina gröna blommor, är mindre märkbar, har den likväl icke undgått botanisternas uppmärksamhet. Redan O. Rudbeck d. ä. hade anmärkt Grönkullan och odlade den i Upsala Trädgård (1685), och den är väl tecknad i Campi Elysei. Rörande dess slägte ha meningarne varit delade. Utan tvifvel är växten närmast beslägtad med den näst föregående (Klubbsporren), och enligt somliga (t. ex. Swartz, som i Svensk Botanik tecknat båda) höra dessa växter t. o. m. till samma slägte (Habenaria Br.).

Också hos Grönkullan äro blommans delar tydligen inrättade med hänsyn till det insekternas biträde som befruktningen påkallar. Märket är litet och intager blommans midt, under det pollenmassorna ligga högt öfver det och deras hållare ända vid blommans sida, så att insekterna icke skulle komma i beröring med de sistnämnda om icke strax under dem vore, under hvardera, en liten grop, hvari honingsdroppar bildas. När de uppsuga dessa, kunna de knappt undgå att taga pollenmassan med sig och beröra märket då de sedan besöka sporren hos samma eller andra blommor.

15. Platanthera Rich.

Blomkalkens medlersta yttre blad jemte de båda bakre inre bildande en hjelm; läppen smal och hel, med mycket lång, smal sporre. Knapprummen spärrade af det breda, näbblösa märket; pollenmassornas hållare bara (utan pung).

1. **Nosseroten** eller **Nattyxnet**

(Platanthera bifolia Rich. — **Orchis bifolia** L.).

En vanligen 10—12 tum hög ört med vridet-kantig, nederst tvåbladig stjelk, hvilken under de skenbart motsatta, ovala eller elliptiska eller nästan omvändt-äggrunda, ljusgröna bladen är beklädd med 2 eller 3 slidor och upptill har 2—4 spridda, mycket mindre och skärmlika blad; den slutar i ett temligen tätt, 10—30-blommigt ax. Blommorna äro hvita, men de inre kalkbladen och isynnerhet läppen, jemte sporren, grönaktiga i spetsen. Läppen är nästan jemnbred, rundadt-trubbig, något längre än de andra kalkbladen. Sporren är vanligen nästan trådsmal och mot spetsen smånigom smalare, trind, nästan rak eller något bågkrökt, mycket längre än fruktämnet. Knapprummen äro parallela. Blomskärmarne äro lansettlikt-äggrunda. Bladen äro egentligen skiftevisa, men tyckas motsatta emedan de stjelkslidande skaftens kanter omsluta hvarandra. Stamknölarne äro hela, ovalt-omvändt-äggskapade med en temligen lång spets; öfver dem utgå kransvis de enkla, starka rottågorna.

Växer på skogsängar och -backar, på torrare betesmarker, ända upp till Ume-Lappmark och allmän till Norrland. — Blommar i Juni eller Juli. — Omvexlar med tätare och mindre eller glesare och större blommor. De bakre inre kalkbladen variera till riktning m. m. — Utbr. genom nästan hela Europa, i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka.

Nosseroten är, i allmänhet, bland våra vanligaste och mest bekanta Orchidéer. Den gör sig lätt bemärkt med sina två blekgröna blad och sitt grönaktigt-hvita blomax (ɔ: Orchis alba bifolia etc. Bauh.) med de långa sporrarne och de breda ståndarknapparne. Dess blommor ha en mycket behaglig lukt, något åt vanilj; bäst lukta de nattetid, hvadan växtens benämningar Nattvioler, Nattyxne (annars Yxnegräs, Yxne, Ståndpers). Men deremot har färska stamknölen en ganska frän lukt, hvilket också, ehuru i mindre grad, är fallet med blad och stängel då de brytas. Den bör likväl kunna användas såsom Orchis-arternas i allmänhet (jfr Manyxnet och Riddaryxnet).

* Platanthera chlorantha Cust. liknar det vanliga Nattyxnet, men blir merendels större, bredbladigare, och har större och glesare, isynnerhet genom det stora, smalkantade märket mera grönaktiga, nästan luktlösa blommor; sporren är vanligen något plattad och trubbig (smalt-klubblik) i spetsen; knapprummen äro närmade upptill. — Växer i skogar och på skogsängar, i södra och medlersta Sverige, men mindre allmän eller temligen sällsynt utom i Skåne.

W. v. Düben, som först anmärkte P. chlorantha som svensk (i Skåne), meddelade i Botaniska Notiser för 1839 en uppsats om våra båda Platantheror.

16. Nigritella Rich.

Kalkbladen utstående, spetsadt-lansettlika; läppen vänd uppåt (blomman omvänd), hel, spetsadt-äggrund, med mycket kort, kägellikt-punglik honingsporre. Knapprummen parallelt närmade men med märkets näbb emellan sig. — Fruktämnet icke vridet, kort.

1. Brunkullan

(Nigritella angustifolia Rich. — Satyrium nigrum L.).

En omkring 5 tum hög, smalbladig ört med mörkt-purpurrödt, nästan svartrödt, mycket tätt, nära klotrundt, ½ tum bredt blomax (ɔ: Jemtl. Brunstolle). Stamknölarne äro fingerlikt 2—3-delade. Blommorna lukta nästan som vanilj (eller nejlika), särdeles deras i kanten körtlade, lansettlika skärmar (Whlnb.). De två inre kalkbladen äro kortare och smalare (och blekare) än de yttre. Fröen rundade och mycket större än hos Orchis-slägtet.

Växer på torrare ängar i Jemtland allm.; i Herjedalen, Medelpad och Ångermanland sälls. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. medlersta och norra Europa, Pyreneerna, norra och medlersta Italien; Ungern etc., Greklands berg; vestra Siberien, Island.

De nästan hvita, delade stamknölarne, de smala bladen och det nästan klotrunda, mörka blomaxet utmärka strax denna växt. På det sistnämnde häntyder det namn, hvarunder växten är bekant i Jemtland: Brunkulla (också Brunstolle). Blommorna hysa violett färgämne, och man påstår att då kor beta växten under det den blommar, skall mjölken bli blå och smör och ost erhålla vanilj-smak.

Då Linné utgaf sin Flora Suec. ed. I var Brunkullan hos oss känd endast från Jemtland (genom J. O. Hagström). Den är tecknad i Rudbeckarnes Campi Elysei.

17. Ophrys (L.).

Blomkalken utan sporre, vidöppen, de båda sidobladen alldeles utspärrade; läppen (hos vår art) 3-klufven, med smala sidoflikar och mycket större, bred, grundt-2-klufven mellanflik. Pollenmassornas hållare åtskiljda genom den bugt, som märket bildar, hvardera innesluten inom sin pung. — Fruktämnet lindrigt vridet.

1. Flugblomstret

(Ophrys myodes L.).

En 6—10, stundom 15 tum hög ört med nedtill mest bladig stjelk och mycket glest, långt ax af några få, omkring 5 linier långa, något fluglika blommor. De tre yttre kalkbladen äro gröna, 3-nerviga

med starkare medelnerv, elliptiska eller äggrundt-elliptiska. De två inre (bakre) kalkbladen äro mindre än de andra och mycket smalare, nästan trådlika (rännlika på undre sidan), mörkbruna och sammetsludna. Läppen är bredt aflång, omkring dubbelt längre än de andra kalkbladen, något kullrig, mörkbrun eller svartröd, mycket kort-, nästan vårtigt-, sammetsluden, med en glatt, blekviolett ruta midtpå samt en mörkare fläck och två glänsande knölar vid basen; under är den alldeles glatt. Knappen är grönaktig med rödaktiga rum. Bladen äro aflånga eller nästan lansettlika eller de nedersta ("rotbladen") lansettlikt-omvändt-äggrunda, stundom nära $\frac{3}{4}$ tum breda. Stamknölarne äro runda. — Växten svartnar lätt då den torkas.

Växer på fuktiga ängar, mest på Gotland och Öland, annars sällsynt i Skåne, Småland (mycket sälls.), Öster- och Vestergötland, Nerike (Asker socken), Upland, Gestrikland (Kubbo), Jemtland. — Blommar i Juni, Juli. — Har mycket sällan hvit blomläpp (Htn). — Utbr. medlersta och norra Europa, England, Italien, Ungern, Siebenbürgen, Achaia.

I de tropiska länderna växa många Orchidéer, hvilkas blommor m. e. m. likna en del insekter. Inom Europa och andra tempererade länder är det isynnerhet Ophrys-slägtet, som i detta hänseende tilldrager sig vår uppmärksamhet och beundran; dess arter ha blommor, som på olika sätt likna bin, humlor, getingar, flugor m. fl. Södra Europa är rikt på sådana Ophrys-arter (på Sicilien t. ex. växa minst 13), men deras antal minskas mot norden, tills hos oss blott en enda återstår, **Flugblomstret** eller **Flugblomman**. Både denna t. ex. på Gotland allmänt bekanta benämning och artnamnet (myodes) häntyda på likheten mellan växtens grön-, brun-, svart- och blåaktiga blommor och somliga flugor. Såsom vi sett, äro de tre yttre kalkbladen grönaktiga, men de två inre bruna, små och smala (motsvarande fötterna), under det läppen, som svarar mot flugans kropp, är mörk och luden och har vid basen två glänsande knölar (ögonen). LINNÉ anmärkte växten först på Öland, på ett ängsgärde vid Färjestaden (2 Juni 1741), med "de aldra sällsammaste växter, som förut i Sverige varit ohörda" (Ölands-Resan, der han också beskrifver växten, sid. 45). Dess blommor, säger han, "äro så lika flugor, att en okunnig, som får henne se, skulle tro att 2 eller 3 flugor sute på stjelken". "Blommorna äro så lika de blå spyflugor at ej mer tycks fattas, än att de allenast kunna surra. Man behöfver ei mer resa till Fontaineblau att åskoda denna, som närmare väg är til Öland" (L. i V. A. H. 1741). Och i Flora Suecica kallar han Flugblomstret ett naturens skönaste skådespel ("pulcherrimum naturæ spectaculum").

18. Chamorchis Rich.

Blomkalken utan sporre, dess blad hjelmlikt slutna; läppen smalt äggrund och trubbig, med en kort och bred (stundom otydlig) tand på hvar sida nära basen. Pollenmassornas hållare åtskiljda och hvardera inom sin pung.

1. Ripörten

(Chamorchis alpina Rich. — **Ophrys alpina** L.).

En helt liten, vanligen endast 2—3 tum hög, ört med jemnsmala, icke liniebreda blad, lika långa som den stadiga stängeln, och små gulgröna blommor i smalt och icke tumslångt men temligen tätt ax. Kalkbladen äro gröna eller något brunaktiga, något trubbiga, de båda inre brunare, mindre än de andra. Läppen är 1—1½ linie lång, gulaktig, i början inkrökt. Bladen äro 5—9, platta, 1-nerviga, jemte stängeln nederst omslutna med en hinnaktig slida. Stamknölarne äro nästan ellipsoidiska.

Växer på fuktiga och gräsiga fjellsluttningar i Lappland (på högfjellen), Jemtland och Herjedalen. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Norges, norra Sveriges och Lapplands fjell; Alperna, Karpaterna.

Ripörten är bland våra minsta Orchidéer och den enda som uteslutande tillhör fjellen. Den upptäcktes, som svensk växt, af J. Hollsten, som var Pastor i Qvickjock och en bland Linnés lärjungar; han fann den på Lule-Lappmarks fjellar (L. Flora Suec. ed. II). Sedan anmärktes växten dersammastädes af Wahlenberg, som både beskref den i sin Flora Lapponica och skildrade den i Svensk Botanik till Læstadii teckning.

19. Herminium Br.

Blomkalken utan sporre, nästan regelbunden, något sluten; de yttre bladen kortare, trubbiga, upprätt-utstående, de inre slutligen utstående, något spetsiga, 3-flikiga men endast läppen tydligt-. Pollenmassorna mycket kort svansade, deras hållare åtskiljda och bara, stora. — Fruktämnet föga vridet.

1. Honingsblomman

(Herminium Monorchis Br. — **Ophrys Monorchis** L.).

En 3—6 tum hög ört med 2—3(—4)-bladig stjelk och helt små gröngula blommor i långt och smalt, tätt ax. De yttre kalkbladen äro blekgröna, spetsadt-aflånga och smalt-äggrunda; de inre något grönaktigt gula, jemnbreda, de bakre nedtill endast tvärt-vidgade och således mycket otydligt treflikiga, men läppen der, vid midten, kort-två-

benig med utspärrade, något framkrökta ben; vid basen är den nästan båtlikt skålig. Knappen är mycket liten, hinnaktig, blekgul. Fruktämnet är gulgrönt, med kroklikt tillbakakrökt spets, hvadan blomman lutar. Blomskärmarne äro syllika. Stjelken är kantigt strimmig, nederst trind, der tätt slidad och vanligen nästan motsatt-tvåbladig, med det ena bladet ovalt, mindre, och det andra lansettlikt, större; mera sällan har den ett, stundom två, mindre blad högre upp. Den blommande stjelken har blott en, klotrundt-elliptisk, stamknöl, men 1 eller 2 unga knölar sitta på långa, nästan vågrätt i marken utsträckta tågor och således mycket skiljda från den gamla stamknölen, som är krönt med starka rottågor; sådana utgå också icke sällan från stjelkbasen.

Växer på öppna, fuktiga ängar och betesmarker, i södra och medlersta Sverige till upp i Gestrikland och Dalarne, mest i Skåne, på Öland och Gotland och vid östra kusten i allmänhet, särdeles i Roslagen (på Gräsön "copiosissime": L.); dessutom vid Umeå. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. norra och medlersta Europa, England, norra Italien (och Monte Santangelo nära Neapel), Ungern, Siebenbürgen, Bosnien, Podolien.

Blommorna hos denna lilla växt äro helt små och oansenliga, men deras egendomliga, tydliga honingslukt har likväl tillvunnit dem uppmärksamhet och förskaffat växten dess temligen allmänt kända svenska benämning (på Gotland skall den också kallas Desmansknopp). Artnamnet åter häntyder på att stjelken, såsom vi sett, åtminstone vid blomningen, har blott en enda "rotknöl", hvilken omständighet var de gamle botanisterna bekant (ɔ: Monorchis Rupp., Orchis unico bulbo Frank.). Men efter blomningen utvecklar stjelkens nedersta led rottrådar, af hvilka den ena sedan slutar i en ny knöl, hvilken knappt blir utbildad förr än det gamla ståndet vissnat, men då kan bilda små plantor, hvilka behöfva växa ett eller annat år för att kunna alstra stjelk. Både genom denna mera egna knölbildning och den nästan regelbundna blomkalken är Honingsblomman temligen olik våra andra Orchidéer. — Tecknad i Rudbeckarnes Campi Elysei (1701), i sednare tider i Svensk Botanik (med blom. analys), der man också har Wahlenbergs växten i nästan alla hänseenden belysande skildring.

LXXXIII. IRIDEÆ.

1. **Iris** L.

Blomkalkens bräm 6-deladt, de tre yttre flikarna stora och nedvikta, de tre inre små och uppräta; pipen kort. Märken 3, breda och kronbladslika, utkrökta öfver ståndarne, tvåspetsade; på undersidan vid inskärningen ett tvärveck med en liten kort läpp (det egentliga märket). Fröen platta, talrika.

1. Vanliga Svärdliljan
(Iris Pseud-Acorus L.).

En mångårig, stor och prydlig ört med svärdlika blad och gula, präktiga blommor. Rotstocken är nästan vågrät, trind, ringlad och ledadt-grenig; rottågorna äro talrika och långa, hvita, tätt besatta med utspärrade trådar. Stjelken, som icke sällan blir nära 2 alnar hög, är upprät, nästan trind, slät, inuti svampig men tät; upptill delar den sig något i uppstående, enkla och bladlösa, blombärande grenar. Bladen äro långa och smala, spetsade och spetsiga, mycket nerviga, tjockast längs midten, i kanterna tunna och något hinnartade, skiftevisa, ställda på kant och omfattande stjelken eller hvarandra med kanterna nedtill (ɔ: hvart blad liksom består af två med ena sidan, utom nedtill och uppåt, hopväxta blad). "Rotbladen" äro merendels längre än stjelken (stundom 3 alnar) och nära tumsbreda, uppräta; stjelkbladen kortare och utstående. Blommorna sitta upptill på grenarna, mest närmade 2 eller 3 (1—4), inom små, nästan hinnaktiga, blekgröna, spetsade, hvarandra och fruktämnena omslutande hölsterblad. Blomkalken har liten, grön pip och stort, gult bräm, hvars yttre flikar ha lång, brunådrig klo och trubbig, $1\frac{1}{4}$ tum bred, omvikt, nästan hängande skifva, som har en brunaktig, uddig teckning nedtill; de inre kalkflikarne äro mycket mindre än de yttre, smala och rännlikt hopvikta, uppräta. Ståndarknapparne äro långa och smala, svartblå, dolda under märkena, hvilka äro gula, tunna, större än de inre kalkflikarna. Stiftet är kort. Fröhuset trubbigt-trekantigt. Fröen äro bredt-äggrunda.

Växer i eller vid åar, bäckar, dammar o. a. sötvatten, ända upp i Vesterbotten och Dalarne, men mest i de södra och medlersta landskaperna. — Blommar i Juni, Juli. — På Gotland (Vängemyr) växer en varietet med dubbelt mindre, mörkgula blommor och smalare blad. — Utbr. genom Europa utom det allra nordligaste; i Caucasien, Siberien, Algerien.

Svärdliljan, som stundom för växtstället kallas Bäcklilja (Upland) eller Säfblomma (Bohusl.), är en bland de växter, hvilka mest bidraga till våra sötvattens vegetationskarakter. Alltid utmärkt genom sina täta massors svärdlika blad (ɔ: Rosl. Svärdgräs), blir den det ändå mera då den prunkar med sina stora gula blommor. Hvilken har icke beundrat dess lätta kalkar bland Kabbörternas (Typhornas) tunga kolfvar eller Kolvassens mörka strån i kanten af en insjö, på hvars lugna yta Neckrosorna utbreda sina blad och gunga sina blommor! De kronbladslika märkena och de hvarandra omslutande hölsterbladen äro också någonting egendomligt ehuru med andra arter i slägtet gemensamt.

Svärdliljans rotstock är luktlös, men har skarp smak. Den svärtar jernvitriol-lösning, så att den kan användas till svartfärgning och bläck; skulle också kunna nyttjas vid läderberedning. Dess saft har botat svår vattensot (intages blandad med litet Getapel-sirup). Då Linné (Fl. Lapp.) anmärker att Svärdliljan är mindre vanlig i Vesterbotten, men i Österbotten ymnig ("omnium copiosissima"), tillägger han att vattensot (mot hvilken denna växt, om någon, är läkemedel) likaledes är mindre vanlig i Vesterbotten men deremot allmän i Österbotten (genom bränvins missbruk). Likaledes lärer rotstocken visat sig verksam mot vattuskräck genom rasande hundars bett; tuggad eller gniden mot tandköttet, skall den kunna lindra tandvärk. Den var fordom officinell (ɔ: Acori palustris radix). Bladen ätas icke af kreaturen, knappt ens torra, men kunna nyttjas till strö och gröfre mattor. Blommorna hysa gult färgämne, som kan utdragas och nyttjas vid laveringar o. d.

De gamle botanisterna kallade Svärdliljan Acorum falsum (Cam.) eller Acorus adulterinus (Bauh. 1623), såsom motsats till den rätta Acorus eller A. verus (Kalmusörten). Det är på dessa gamla benämningar artnamnet häntyder (Pseud-Acorus betyder Falsk Acorus). Växten är, med andra liljeväxter, tecknad i Rudbeckarnes Campi Elysei (1701).

2. Siberiska Svärdliljan
(Iris sibirica L.)

har kortare och smalare blad än den vanliga och blå blommor, vanligen endast två på stjelken. Blomkalkens yttre flikar äro omvändtäggrunda, blekblå med violett ådernät, smalnade till en kort, gulbrun klo; de inre violetta med mörkare ådror. Märkena äro mindre än de inre kalkflikarne.

Växer i kärr på några ställen på Gotland, ett ställe i Vestergötland och Vestmanland, men lärer sällan blomma.

Denna Svärdlilja bebor, utom sitt egentliga hemland Siberien, isynnerhet Caucasien, östra och medlersta Europa till Frankrike, norra Italien och Tyskland.

* Crocus vernus All. (Vårsaffran). Förv. stundom i gamla trädgårdar och parker.

LXXXIV. NARCISSINEÆ.

1. **Narcissus** L.

1. Påskliljan

(Narcissus Pseudonarcissus L.).

En vacker och tidig lökväxt med stor, gul blomma, som nästan hänger på den omkring 5 tum höga, tvåkantiga stängeln. Löken är vanligen trebladig. Bladen äro smala och jemnbreda, svagt kölade. Blomhölstret är hinnaktigt och rörlikt-slutet. Blomkalken har 6 utbredda flikar (blad) och en stor, trattlik, mera mörkgul bikrona; inom den sednare sitta ståndarne, hvilka äro 3 längre och 3 kortare.

Växer "sällsynt på sidländta ängar i norra Skåne, efter utseendet vild" (Aresch.), i Blekinge på ängar vid Gredby (Aspegr. Blek. Fl.), i södra Småland på Mycklanäs ängar (L. am. VIII. Fr. Bot. Not. II, 164) samt på Gotland i Vesterheide på en äng söder om Lund. F. ö. endast förvildad i en del äldre trädgårdar. — Blommar i April, Maj.

Påskliljan bebor många europeiska länder, men den saknas nästan i de nordligaste liksom på Italiens öar, i Grekland, Turkiet och Ryssland, ehuru den lärer vara anmärkt i Caucasien.

* Pingstliljan eller Vanliga Narcissen (Narcissus poëticus L.), också en allmänt bekant trädgårdsväxt, förekommer förvildad i södra och medlersta Sverige i eller vid trädgårdar.

2. **Leucojum** L.

Snöklockan (Leucojum vernum L.). Förvildad pä ett eller annat ställe.

3. **Galanthus** L.

Snödroppen (Galanthus nivalis L). Förv. stundom i södra och medlersta Sverige (upp till Södermanland), mest i Skåne, der den växer här och der, stundom på ängar nära trädgårdar.

LXXXV. HYDROCHARIDEÆ.

1. Hydrocharis L.

Ståndare 9 jemte 3 knapplösa (pistillidier?). Märken utspärradt-tudelade; 6 biståndare (staminodier), tre trådlika och tre köttigt-fjällika. Frukten nästan klotrund och bärlik, inuti segt-slemmig (mognar knappt hos oss).

1. Dybladet
(Hydrocharis Morsus ranæ L.).

En mångårig (?) vattenväxt med lång och smal, åtminstone under sommaren flytande stjelk, från hvars leder utgå trådlika rottågor samt långt och smalt skaftade, rundade, på vattnet flytande blad; icke sällan utveckla de också grenskott med en knopp på spetsen, hvilken öfvervintrar och nästa år bildar ett nytt stånd. Bladen äro omkring tumsbreda, vid basen hjertlika, något liknande små Neckblad, bågnerviga med tvärnerver, helbräddade, något brunaktigt gröna. Ståndarblommorna sitta mest 2 eller 3 på samma skaft, som slutar med ett hinnaktigt hölster, men spirblommorna äro enstaka på långa skaft, som ha hölsterblad vid basen. Blomkronan är omkring $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum bred, med hvita, mycket tunna och flyktiga, skrynkliga blad.

Växer i insjöar, träsk och andra mera stillastående vatten, helst med dybotten, i södra och medlersta Sverige, till upp i Helsingland, Vestmanland och Vermland. — Blommar bäst i Juli (i medlersta Sverige mera sällan än i södra). — Utbr. genom Europa, men i de södra delarne sällsynt eller icke alls.

Dybladet är en, liksom dess närmaste slägting Dyborren, ganska utmärkt och egendomligt bildad växt. Det är också en bland de få vattenväxter, hos hvilka nästan hela ståndet uppbäres eller liksom hänger i vattnet medelst de på dess yta utbredda bladen. Hos Neckrosorna t. ex., med hvilkas blad dennas ha någon likhet, ligger rotstocken alltid rotad i botten. För sina vid basen liksom urbitna blad heter växten hos några gamle botanister (Dodonæus, 1583) Ranæ Morsus, Grodbett, hvadan artnamnet. Grodblad är också en benämning på växten, och hvilken häntyder både på dess gamla namn och dess hemvist, som icke sällan är sådana vatten der grodor gerna uppehålla sig, liksom de många insekter och maskar, åt hvilka denna växt lemnar skydd eller tillhåll och hvilka tjena de förra till näring.

Hos oss ökas denna växt troligen endast genom knoppar. Förf. har icke funnit omtaladt huruvida dess frön mogna ens i sydligaste

Sverige. Deremot har C. Hartman, i en intressant uppsats i Botan. Notiser för 1863, upplyst "huru Hydrocharis fortplantar sig i kallare trakter". Han anmärker att den rätteligen bör anses som ettårig.

2. Stratiotes L.

Ståndare 12—15 jemte många biståndare (staminodier), men ståndarväxten hittills icke iakttagen i Sverige och saknas troligen hos oss. Märken tuklufna; talrika, uppräta, syllika, liksom en liten krona bildande biståndare. Frukten 6-kantig, inuti slemmig.

1. Dyborren
(Stratiotes aloïdes L.).

En mångårig, nästan aloëlik ört, som växer i stillare vatten och utom under blomningstiden är helt och hållet betäckt dermed. Medelst trådlika och snedt utsträckta rottågor är den löst fästad i botten, så att växten mot blomningen kan höja sig så mycket att blad- och stängelspetsar nå upp öfver vattenytan. Bladen äro talrika, smala, nästan svärdlikt jemnbreda, rännlikt-kölade, bräckliga, i kanten taggiga, 5—10 tum långa; de utgå alla från den korta rotstocken och stå ut så att de bilda en icke sällan nära alnsbred krets; mellan bladen alstrar vanligen rotstocken ett eller annat långt och smalt skott med en spetsknopp, hvilken slutligen lossnar och bildar ett nytt stånd. Blomstänglarne utgå mellan de inre bladen, äro dubbelt kortare än dessa, platta, i kanten något småtaggiga, 1—2-blommiga; blommorna inom tvåbladigt, örtartadt hölster. Kronbladen äro dubbelt längre än fodret, omvändt-äggrunda, hvita; biståndarne gulaktiga.

Växer i träsk och lugnare insjöar, i stillare åar, bäckar o. d. med dybotten, nästan endast i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. (mognar?). — Utbr. Europas norra och medlersta delar samt England, Spanien (sälls.), norra Italien (sälls.), Ungern och Siebenbürgen, södra Ryssland.

Dyborren är en både till utseende och växsätt ganska egendomlig ört. Om växsättet ha vi nyss talat. Till bladen liknar den temligen någon Aloë (hvadan benämningen Vattenaloë, Kärraloë ɔ: Aloë palustris Bauh. 1623) eller Yucca (ɔ: Yucca palustris septentr. Till. 1683). Linné ställde både Stratiotes och Hydrocharis under sina Palmæ, men i Flora Suecica säger han om Dyborren att den är den enda palm bland våra växter (Palma unica inter Plantas patriæ, eaque aquatica acaulis). Dyborren hyser talrika vatteninsekter och blir derigenom "entomologis desideratissima".

LXXXVI. NAJADEÆ.

1. Najas L.

1. Najas-örten
(Najas marina L.).

En mest 5—8 tum hög, klynnegrenad, spenslig (torr bräcklig), ettårig ört, som växer och blommar under vatten. Den är tvåbyggare men ståndarväxten är sällsyntare. Bladen äro nästan motsatta eller -trekretsiga, jemnbreda med vågiga och hvasst tandade kanter, kort och bredt omslidande, klart och genomskinligt gröna, nervlösa. Stjelken är vanligen grenig ända långt ned och stundom småtaggig upptill; bladslidorna äro vanligen rödaktiga. Blommorna sitta mest enstaka i bladveck, enståndrade eller enspirade. Blomkalken är mycket tunn och genomskinlig, länge eller alltid liknande en blåsa med oregelbundet-2—4-klufven spets; hos ståndarväxten är den mera äggrund, kortare, och brister i 3 eller 4 flikar när knappen mognat, då den deremot hos spirväxten, der den under blomningen är smal och rörlik, bibehåller sig hel, omslutande frukten, på hvilken flikarne sitta liksom märken. Ståndarknappen är hvitgul, fyrkantigt-äggrund, 4-rummig; den öppnar sig, ehuru vanligtvis mindre regelbundet, i lika många ut- och tillbakakrökta flikar; i början saknar den sträng, men erhåller slutligen en köttig sådan. Fruktämnet är nästan klotrundt och saknar både stift och märke. Frukten är en äggrundt-aflång, plattad, omkring $1\frac{1}{2}$ linie lång nöt.

Växer i södra och medlersta Östersjöns vikar och åmynningar, samt i insjöar, som stå eller fordom stått i samband med eller varit vikar af hafvet, t. ex. i de nu s. k. Husar- och Laduvikarne vid Stockholm; i Fardumeträsk på Gotland; nordligast vid Gefle. — Blommar i Juli, Aug. (Sept.). — Utbr. många trakter i norra, medlersta och östra Europa; i det södra nästan endast Italien, Spanien (sälls.).

O. Celsius var, enligt L. Fl. Suec. 1745, den första som anmärkte denna växt, "ad litora Roslagiæ", och Roslagen och Åland (D:r Haartman) äro ännu i andra upplagan af samma Flora Najas-örtens enda växtställen. Dess nordligaste växtställe upptäckte C. O. Östling vid Gefle, Holmsundsviken, bland Typha angustifolia (Wikstr. i V. A. H. 1824). — Thedenius, som särdeles noggrant undersökte växten vid Gefle, meddelade denna sin undersöknings resultater i Vet. Ak. Handl. för 1837 (Bidrag till kännedomen om Najas marina, med teckn.). Det är enligt hans iakttagelser, som vi nyss skildrat växtens blomdelar.

Enligt CHAMISSO växer Najas-örten också på Sandwichsöarne (ön Owahu), i vattnings-diken och -dammar, och han berättar att dervarande européer äta den med salt, ättika och olja såsom sallat.

* Najas flexilis Rostk. et Schm. är mindre eller åtminstone spensligare än föregående art, med svagt och endast mot spetsen tandade blad, 5 eller 6 i kransen. — Växer i sjön Hederen eller Hederviken (sött vatten) nära Braheberg i Roslagen (Närtuna socken), der den 1849 upptäcktes af D:r Goës. Hittills var den känd såsom växande endast i Norra Amerika, i en sjö vid Stettin, och på ett ställe i Skottland.

LXXXVII. LILIACEÆ.

(Liljeväxter).

1. LILIEÆ.

Blomkalk 6-bladig. Ståndare 6. Stift 1. Frukt ett 3- (stundom nästan 1-)rummigt fröhus. — Stammen lök, sällan rotstock.

1. Fritillaria L.

Blomkalken klocklik, dess blad med en liten honinggrop vid basen. Ståndarknapparne ryggfästade. Märkena rännlikt-hopvikta, uppräta och utkrökta. Fröen talrika, platta och breda, radvis lagda på hvarandra, något hinnkantade.

1. Kronliljan
(Fritillaria Meleagris L.).

En omkring fotshög, vacker lökväxt med upprät, trind, bladig, vanligen en- (sällan två-)blommig stjelk. Löken är liten och tät, omsluten endast med en svampig hinna. Bladen äro smala, jemnbreda, rännlika. Blomman är 1—1¼ tum lång och nästan lika bred; den lutar eller nästan hänger. Kalkbladen äro nästan lansettlika, merendels blekt köttröda eller hvitaktiga, tecknade med brun- eller blodröda rutor, sällan rent hvita; deras honinggrop är nästan jemnbred (aflång).

Växer på bördigare ängar, allmän i Upsala-trakten, särdeles på Kungsängen (ɔ: Kungsängslilja), och icke så sällsynt i Roslagen och vid Stockholm. F. ö. nästan endast på några enstaka ställen i medlersta Sverige. — Blommar i Maj (och Juni). — Utbr. isynnerhet medlersta Europa, England, Ungern och Siebenbürgen, södra Ryssland.

Om denna vackra växt, hvilken vårtiden till oräkneligt antal pryder Upsala Kungsäng, berättas att O. RUDBECK d. ä. skulle (omkring 1654) hemfört den från utlandet och odlat den i Botaniska Trädgården,

hvarifrån den sedan på ett eller annat sätt skulle spridt sig ut till Kungsängen och andra ställen. Huruvida denna sägen har någon grund, är svårt att bestämma; somliga tro motsatsen. Likväl säger LINNÉ (Fl. Suec.) att växten flyktat från trädgårdarna, bosatt sig (på Kungsängen) och sedan ökats.

En del gamle botanister (DODONÆUS, RENEALM) kallade Kronliljan, med hänsyn till de rutlikt tecknade kalkbladen, Meleagris (sc. Herba), hvilken benämning LINNÉ bibehöll såsom artnamn. Samma härledning ha namnen Damspels- eller Brädspelsblomma, under hvilka växten också är bekant.

2. **Lilium** L.

Kalkbladen med en honingsfåra nedtill. Ståndarknapparne ryggfästade. Märke knöligt-trekantigt. — Löken fjällig.

Lilium bulbiferum L., eller den såsom blomsterväxt odlade Brandgula Liljan, förekommer förvildad på åtskilliga ställen i södra och medlersta Sverige, på andra kanske verkligt vild, såsom på Kinnekulle och Billingen (L. bulbiferum gothicum Lindgr. Bot. Not. III, 128). LINNÉ anmärkte växten på Aspön i Södermanland och upptog den bland Svenska Florans Novitier (i bihanget till Fauna Suec.), sägande att den växte "in colle s. querceto copiosissime".

Lilium Martagon L., i trädgårdar bekant under namnet Krollilja, träffas förvildad i eller nära sådana, i parker o. d., i södra och medlersta Sverige.

3. **Tulipa** L.

Blomkalken klocklik, utan honingsgömmen. Ståndarknapparne basfästade, uppräta. Märke stiftlöst. Fröen platta, talrika. — Löken omsluten med endast 1—3 hinnor.

Vilda Tulpanen (Tulipa silvestris L.) Förv. här och der i parker, på gräsplaner o. a. i eller nära trädgårdar och bebodda ställen (i södra och medlersta Sverige). Upptages, ehuru då nyligen utkommen ur trädgårdar, i L. Fl. Suec. (med anm. till artens karakteristik) bland svenska växter, emedan man lika litet kan neka denna "svensk medborgarrätt" som Berberis, Grossularia o. a., hvilka ursprungligen äro endast inkomlingar.

4. **Gagea** Salisb

Blomkalken vidt-klocklik, under blomningen stjernlikt utbredd upptill, varaktig. Ståndarknapparne basfästade, uppräta. Märke helt, tvärt. Fröen hängande, icke talrika, ellipsoidiska eller snedt-runda, med brun- eller gulaktigt skal. — Små gulblommiga, tätlökiga vårväxter (ɔ: Vårlökar) med 1—3-bladig lök, bladlös och svag, kantig stängel och bladartadt, 1—2-bladigt hölster vid den 2—10-blommiga, glesa flocken; bladen smala, nästan jemnbreda, kalkbladen m. e. m. grönaktiga på utsidan.

1. Vanliga Vårlöken
(Gagea lutea Ker. — **Ornithogalum luteum** L.)

har enbladig, nästan äggskapad och bönstor lök, hvars kärna är omsluten med ett mjukt skal (ɔ: bladets breda och skåliga bas) och derutom med en eller annan lös hinna; vid lökens bas, men utom hinnorna, sitta stundom mindre (unga) lökar. Bladet är merendels blågrönt, omkring 5 tum långt och 2—3 linier bredt, nästan köttigt, nedtill rännlikt, under lågt köladt; den nedre ändan blir smånigom smalare, under det den andra är nästan huflikt hopknipt i spetsen. Stängeln är omkring 5 tum hög, något kortare än bladet. Flocken är omkring 5- (2—8-)blommig, med tvåbladigt hölster, hvars blad äro smalt-lansettlika, spetsade, i kanten glest spindelhåriga; det nedre är störst. Kalkbladen äro jemnbredt-lansettlika, trubbiga. Fröen vanligen 3 eller 4 i hvart rum.

Växer i lundar, skogar och parker, på buskiga eller steniga ängsbackar och gräsiga sluttningar, i trädgårdar och på annan odlad mark, i södra och medlersta Sverige, allmän till Upsala, nordligare sällsynt. — Blommar i April eller Maj (i medlersta Sverige mest i Maj); mognar i börj. eller medl. Juni. — Utbr. nästan hela Europa ehuru mindre i det södra; Caucasien, Siberien, Kamtschatka.

En bland de tidigaste bland våra vanligare vårväxter (ɔ: V å r f r u d a g s l ö k), åtminstone på mera öppna ställen mogen och t. o. m. borttorkad redan innan eller omkring midsommar. Liksom samslägtingarne utmärker den sig mera genom täckhet än genom några särdeles eller omedelbart nyttiga egenskaper. Löken, som stundom kallas J o r d n ö t, är ganska stärkelserik, så att den, kokad eller urlakad, torkad och malen, kan användas såsom nödbrödsämne. Den är "vår bästa jordnöt" och svinet äter den gerna; smaken är söt- eller beskaktigt slemmig. För bien äro de tidiga blommorna välkomna.

* G a g e a s t e n o p e t a l a Rchb. Löken alstrar två andra, skaftade, äggrundt-klubblika, bara och gulaktiga lökar (lökknoppar), den ena större och vågrät, den andra mindre och lodrät. Flocken är vanligen 2—4-blommig. Kalkbladen äro nästan jemnbreda, spetsade men trubbiga, nära 3/4 tum långa, något längre än hos den Vanliga Vårlöken, hvilken denna art liknar utom till löken. — Växer på åkrar och annan odlad mark, på gärden, i Skåne här och der (särdeles i vestra delen), samt på ett eller annat ställe i Blekinge, Småland, Östergötland och vid Stockholm. Blommar i April eller Maj, men något sednare än föregående art. — FRIES nämner först arten som svensk (i Fl. Hall. med diagnos). — På gräsrikare mark bildar denna art stundom en varietet med äggskapade, blekvioletta och nästan oskaftade lökknoppar samt något kortare och bredare kalkblad (ɔ: G. pratensis K.).

2. Kråklöken

(Gagea minima Schult. — **Ornithogalum minimum** L.)

har två lökar inom samma, nästan hinnaktiga men mjuka skal och de torra, bruna hinnor, som löst omsluta detta, så att de bilda liksom en enda, äggskapad lök; den ena löken är större och enbladig, den andra (nästa års) mycket mindre och vanligen bladlös; mellan båda utgår stängeln och utomkring sitta merendels talrika smålökar, icke sällan med ett litet blad. Bladet (den utväxta lökens) är nära 4 eller 5 tum långt, men endast eller icke liniebredt, nästan köttigt och platt, något och trubbigt köladt, nedtill mycket smalt; spetsen är kort och nästan trind genom de der inrullade bladkanterna; smålökarnes blad är tagelsmalt och trindt eller något bredare och rännlikt. Stängeln är omkring 3 eller 4 tum hög, kortare än bladet. Flocken är hos magrare stånd enkel, endast 2—3-blommig, men annars 5—6(—8)-blommig och grenig; hölstret enbladigt. Hölsterbladet är vanligen något längre än blomställningen, nära 2 linier bredt, spetsadt-lansettlikt och spetsigt, tunnt, vid basen och den nästan trinda spetsen rännlikt, på insidan glest-flockulligt; både hölsterblad och lökblad äro gräsgröna. Kalkbladen äro jemnbredt-lansettlika, spetsade och spetsiga.

Växer i mullrika lundar, på skuggig och bördig ängs- eller annan gräsmark, i trädgårdar och på andra odlade ställen, i södra och medlersta Sverige, allmän; går nordligare än Vanliga Vårlöken såsom varande anmärkt i Ångermanland, Säbrå socken. — Blommar i Maj. — Utbr. Skandinavien, Tyskland, Schweiz, Österrike, Ungern, Siebenbürgen, medlersta och södra Ryssland.

Kråklöken är en bland de växter, som bilda den späda vårgrönskan på mullrikare marker, innan ännu högre gräs och större örter i allmänhet hunnit utvecklas, så att den vanligen ensam bildar små men täta, nästan glänsande gröna mattor, och detta mest genom de många smålökarnes fina blad. Genom smålökarne ökas också växten utomordentligt, så att den snart blir ett ogräs på eller vid odlade ställen. Men så snart den blommat ut och mognat, vissnar den och borttorkar, hvilket i allmänhet sker innan eller vid midsommar.

* Gagea spathacea Schult. liknar temligen Kråklöken, men har inom samma hinna en större och många små lökar, den större löken 2—3-bladig med nästan trådlika blad; stängeln är trindare; kalkbladen äro bredare, lansettlika, temligen trubbiga; de draga slutligen något i rödt. — Växer mest i vestra och södra Skånes bokskogar; dessutom sällsynt i Blekinge, Småland, Dalsland och Bohuslän. — Blommar i Maj. — Agardh upptäckte arten, som svensk, vid Roslätt i Skåne och meddelade den till Retzius, som intog den i Suppl. Prodr. (1809). Swartz skildrar både denna och föregående art i Svensk Botanik VII. Fr. Nov.

* Gagea arvensis Schult., som har två rundade lökar inom samma hinna, 2—3 jemnbreda, rännlika lökblad, 2 hölsterblad och spetsiga kalkblad, växer på åkrar vid Trelleborg (sälls.). — Blommar i April, Maj.

5. Ornithogalum L.

Ståndarsträngarne breda, hinnkantade; knapparne ryggfästade. Fröen nästan klotrunda eller kantiga. — Blommorna hvita, på bladlös stängel, med hinnartade skärmar men utan gemensamt hölster. Lökväxter.

Ornithogalum nutans L., som har blommorna i ensidig klase och slutligen lutande, de tre inre ståndarnes strängar trespetsade, och

Ornithogalum umbellatum L., med qvastvisa blommor och enkla ståndarsträngar, växa, isynnerhet den sednare arten, förvildade i eller vid parker och äldre trädgårdar i södra och medlersta Sverige.

6. Allium L.
(Lök-slägtet).

Blomkalken klocklik, sällan vidöppen. Ståndarknapparne ryggfästade; strängarne nederst vidväxta kalkbladen eller hvarandra eller båda delarna. Fröen kantiga eller nästan klotrunda, mörka och skörskaliga, 1—2 i hvart rum. — Lökväxter med skalig eller tät lök och flockvisa blommor inom 1—3-bladigt, hinnartadt hölster, på stängel, som vanligen är bladig genom de långa bladslidorna ehuru dessa alltid uppkomma från löken.

a. Kalkbladen utbredda, snart lossnande. Fröhuset treknöligt. Fröen nästan klotrunda.

1. Ramslöken
(Allium ursinum L.)

har trekantig, bladlös, omkring 5—6 tum hög stängel, lansettlika eller ovala, tumsbreda, långt skaftade, tunna blad och rent hvita blommor. Löken är tvåbladig, trindt-lansettlik, tumslång, penntjock, gulaktig, kringgärdad med borstlika trådar, tät, omsluten med det inre bladets köttiga sliddel, som under året multnar utom kärlknippena, hvilka sedan bilda borsterna. Bladen vända undre sidan uppåt; det yttre bladet omsluter med en hinnaktig slida både stängeln och det inres köttiga sliddel. Flocken är gles och slak, vanligen endast 5—8-blommig; hölstret tvåeller treklufvet-enbladigt (1—3-bladigt), hvitt, flyktigt. Ståndarne äro kortare än kalkbladen. Fröen svarta och rynkiga.

Växer i lundar och lummiga skogar, isynnerhet på något fuktig mark, i Skåne (här och der), på Öland (sällsyntare), Gotland (allmän), på Omberg och Kinnekulle, på Dalsland och vid Göteborg; dessutom

(sällsyntare) i Östergötlands, Södermanlands och Roslagens kusttrakter. — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, nästan hela Spanien, södra Frankrike, Corsica, Sardinien, Grekland och Turkiet; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka.

Ramslöken är den vackraste bland våra Lökarter. Den uppträder gerna i talrika stånd och bildar behagligt gröna grupper med mjölkhvita blommor. Växer helst i genom multnade blad bildad jord. VAUCHER berättar om dess utveckling. Fröet, som grott, bildar första året en liten lök, hvilken andra året ur sin midt alstrar en ny, hvars anlag länge varit synligt. Under tredje året utvecklar denna sistnämnde lök ur sin midt två eller flera lökar, somliga med ett (eller stundom två) blad, andra blombärande och inneslutande en sidostängel, ett omslutande och ett lökbärande blad o. p. s. allt framgent.

Ehuru växten både luktar och smakar starkt hvitlök, äta korna den likväl, hvarigenom mjölk och smör erhålla obehaglig både smak och lukt. Mullvadar och råttor skola sky lukten. Löken kan vårtiden nyttjas som hvitlök och bladen lära då kunna användas i soppor samt på kött och fisk. Hela växten lärer i Vadstena vara (eller varit) känd under benämningen St. Britas Lök. Som den ökar och utbreder sig mycket, kan den smånigom uttränga andra växter; påståendet att den rensar humlegårdar, saknar således icke all grund. "Sedan man märkt att den icke tål något annat gräs bredvid sig, ha somliga bönder (på Gotland) planterat den bland humle då han fördrifver nässlor o. a. ogräs" (L. i V. A. H. 1741).

Ramslöken upptäcktes, såsom svensk växt, af LINNÉ på Gotland vid Lummelunds-kyrka (beskr. Gotl.-Resan, sid. 170), af LECHE i Skåne (ön Lybeck vid Krageholm) och O. CELSIUS i Roslagen. BJERKANDER uppräknar den (1776) bland Kinnekulles växter. Redan somliga gamle botanister (CAMERARIUS) benämnde växten Allium ursinum.

b. Kalkbladen klocklikt slutna, varaktiga. Ståndarne vexelvis treuddiga i spetsen. Fröen kantiga.

2. **Skogslöken**

(Allium Scorodoprasum L.)

blir icke sällan alnshög, stundom ända till $1\frac{1}{2}$ aln, och har rundad, nötstor lök med talrika smålökar vid basen, trind, nedtill bladig och penntjock stängel, samt alldeles jemnbreda, platta, långa, vanligen 2—3 linier breda blad med tvåeggade slidor. Flocken är glest-fåblommig men har talrika, rundade, mörkröda lökknoppar, tätt gyttrade på stängelns spets; hölstret 1—2-bladigt, med spetsade blad. Blommorna äro

violettröda, på tumslånga eller längre skaft; kalkbladen knottriga på kölen, icke kortare än ståndarne.

Växer i lundar och steniga eller grusiga busksnår, på buskiga ängar och ängsbackar, i södra och medlersta Sverige till Upland (och ini Vestmanland), på Gotland allmän, på Öland, i Blekinge och Skåne här och der, annars sällsynt och nästan endast i kusttrakterna. — Blommar i Juni, Juli eller senare. — På några ställen i Skåne (sandmarker), på Öland och Gotland, växer, sällsynt, en mindre och spensligare varietet med dubbelt smalare blad och nästan trinda bladslidor (ɔ: A. arenarium Sm.). — Utbr. norra och medlersta Europa samt Brittanien, Ungern, Siebenbürgen, södra Ryssland.

Skogslöken, som på Gotland kallas Keipe (Kaipe) och i Bohuslän Kep (tydligen Cepa), är i vildt tillstånd temligen skarp (dock mindre än Ängslöken), men blir då den odlas i bättre jord mildare och användbar som köksväxt (ɔ: Råckenboll). Linné anmärkte Skogslöken "allestäds på Öland och Gotland, i ängarne besynnerligen" (V. A. H. 1741). Och i Ölands-resan, der växten i korthet beskrifves, säger han: "denne löken har jag alldrig sedt tilförne i Sverige, ej eller någon annan bothanicus. Han växer alldeles, då han är ung, som en Purio, men då han blifver gamal är aldeles en sort af Råckenbåll". Han berättar också att Öländingarne, hvilka kalla den Gräslök, strax vårtiden koka den med andra grönsaker i kål och att Gotländingarne, isynnerhet Roma-boerna (Romani), få erfara dess smak både på mjölk och smör; vid Roma växte den "så ymnogt i ängarna, att man ej bör undra, det så väl mjölken som sjelfva smöret här smakar om vårtiden af lök". Leche och Rosén funno växten i Skåne och Kalm såg den i Bohuslän. — Artnamnet är ett gammalt ord, sammansatt af σκοροδον, Purjolök och πράσον, Lök i allmänhet, häntydande på bladens likhet med Purjolökens och luktens med vanlig Löks.

3. **Sandlöken**

(Allium arenarium L.)

är vanligast 10—15 tum hög, men omvexlar både större och mindre, och har trind och spändrak, nedtill bladig stängel, knappt tjockare än en dufpenna, och halftrinda, smala, nästan stränglika blad, hvilka merendels äro vissnade då växten börjar blomma; bladen äro på större stånd kantiga, deras slidor strimmiga. Löken är rundad eller något långrund, temligen blek, omsluten med torra, i trådar slutligen upplösta slidor, och har smålökar vid basen. Flocken är liten och icke rik men har mycket tätt gyttrade, aflångt-äggskapade, uddiga (stundom trådlikt-), gulgröna och något rödaktiga, stundom alldeles gröna, lökknoppar;

hölstret är enbladigt, bladet spetsadt, lossnande något mösslikt. Blommorna äro små (omkring linielånga), tunna, violetta eller stundom hvita, på raka, 3—4 linier långa skaft; kalkbladen slätkölade, kortare än ståndarne, hvilkas uddar liksom små borst skjuta utom kalken.

Växer på sandiga åkrar och torra backar i Skåne, Blekinge, på Öland, i Halland och Bohuslän; dessutom men sällsyntare på Gotland och i de andra östra kusttrakterna upp till Roslagen. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela Europa.

Sandlöken, i somliga trakter också känd under benämningen Åkerlök, har, isynnerhet i löken och lökknopparne, ganska stark både lukt och smak, nästan vidrigare än Hvitlökens. Då den, såsom icke sällan händer på sandiga åkrar, till större mängd växer bland råg, blir den icke blott besvärlig på åkern utan skämmer också säden emedan den skördas med denna, hvarvid lökknopparne till stort antal komma bland kornen och sedan malas med dem. Derigenom får både mjölet och brödet i somliga trakter af södra Skåne och södra Öland en så stark löksmak att det blir onjutbart för den dervid ovane. Man kan till och med sätta i fråga om icke växten sålunda "bidrager till de hudens och andra afsöndringars sjukligheter som plåga dessa trakters inbyggare, äfvensom till den uppväckta eller spända sinnesstämning, som utmärker detta strandfolk" (Whlnb.).

Linné upptäckte denna art, såsom svensk, under sin skånska resa (d. 22 Juni 1749), vid Skanör, hvilket utom Falsterbo ännu är enda växstället i hans Flora Suecica. "Ängslök (265) växte mycket i ängar och åkrar — — men med denna lök var äfven en annan lök, som är sällsynt, blandad, som icke gaf denna efter till myckenheten Allium etc. Hall. jen. 154. Denna lök är lik Råckenbåll men mindre; har i axet blå lökar, och violetta eller blå strimmor, som upsticka emellan lökarne, de der sitta på sina blomskaft" — — (L. Sk.-resa). Wahlberg fann växten i Östergötland, på Öland och vid Göteborg och upptog den (Fl. Gothob.) såsom den dermed identiske Allium vineale L. spec. Men annars sökte man Sandlöken mest i en varietet af Skogslöken tills Fries, sedan han granskat både denna och de andra Allierna med bladig, lökbärande stängel på Linnés växställen i Skåne, bestämde deras synonymi och upplyste deras historia och karakteristik (i Sylloge Ratisb. 1826 och Novitierna). Wahlenberg har utmärkt väl skildrat Sandlöken i Svensk Botanik, till hvilken skildring Wahlbergs teckning värdigt sluter sig.

c. Kalkbladen klocklikt slutna. Ståndarsträngarne alla syllika (spetsen hel, utan sidouddar).

4. Ängslöken

(**Allium oleraceum** L.)

blir stundom nära alnshög och temligen slankig men är vanligen lägre. Löken är rundad, köttigt-skalig. Stängeln trind, nedtill bladig. Bladen äro smala (vanligen nästan som en hönspenna), merendels halftrinda och endast upptill plattare (nästan pipiga), på undersidan ribbigtnerviga. Flocken är fåblommig, gles och har lökknoppar; hölstret tvåbladigt med långt spetsade blad, det ena mycket längre. Blommorna äro brunaktigt-blekröda, hvit- eller grågröna; deras skaft mest långa och slaka. Kalkbladen äro trubbiga, strimmiga, icke kortare än ståndarne.

Växer på ängar, betesmarker och gärden, på skogs- och ängsbackar, på berg och grusmark, i södra och medlersta Sverige, allmän eller temligen allmän och anmärkt ända upp i Jemtland. — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar med något bredare, nästan platta blad (A. carinatum Sm.), stundom storväxt med bredare, rännlika blad. — Utbr. Europa men i det södra sällsynt och nästan endast i Italien; Siberien.

Ängslöken, stundom också kallad Hundlök, är vår allmännaste vilda Lökart och isynnerhet i slätt- och kusttrakter ymnig. På betesmarker blir den ett ledsamt ogräs, emedan då korna äta den, får deras mjölk en stark löksmak, hvilken sedan meddelar sig åt smöret. Men på ängar, som icke betas, gör växten ingen skada emedan den torr blir nästan smaklös. Sjelfva löken har hos denna art obetydlig lukt. I somliga landsorter samlar man de späda, först uppväxta bladen att lägga i grönkål.

Linné har i Flora Suecica, mot sin vana, utförligt beskrifvit denna art, men då han icke kände eller åtminstone icke omtalar att den varierar med plattare blad, sökte utländska botanister länge hans Allium carinatum i denna Ängslökens varietet.

* Allium carinatum L. liknar Ängslöken, men har platta, bredare blad och rundadt trubbiga eller något intryckta kalkblad, hvilka äro nära dubbelt kortare än ståndarne. — Växer i Skåne, i småskog eller bland buskar, sällsynt. — Blommar i Juli. — Först anmärkt af E. Rosén vid V. Wram (Obs. Scan. 1749), som är enda växstället i L. Fl. Suec. — Fr. Nov. (med beskr.).

5. Berglöken

(**Allium montanum** Schm.)

har 5—10 tum hög, endast nederst bladig, åtminstone upptill mycket kantig, stängel och jemnbreda, smala men platta, omkring 5-nerviga blad, hvilka äro kortare än stängeln. Löken eller lökarne äro temligen smala och utdragna, slidadt-skaliga, och utgå från en slags af gamla lökstammar bildad, nästan vågrät rotstock. Flocken är rik, tät och

kullrig; hölstret 2—3-bladigt, dess blad korta och breda, trubbiga. Blommorna äro rosenröda. Kalkbladen nästan trubbiga, kortare än ståndarne.

Växer på torra, steniga eller skogiga backar i Dalsland samt vid Åhus och Helgeå i Skåne. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Holland, Belgien, Brittanien, Portugal, Italiens öar, Grekland och Turkiet.

Myrin upptäckte denna art som svensk, den 26 Juli 1831 "på små med buskar omgifna bergkullar" vid sjön Stora Lee (V. A. H. s. å.); i Skåne upptäcktes den af Mag. Bergström (Fr. Mant. II, 1839).

6. Gräslöken

(Allium Schoenoprasum L.)

har vanligen endast omkring 4, 5 eller 6 tum hög, trind, nedtill bladig stängel samt trinda och trådlikt-syllika, pipiga blad, hvilka icke sällan bli nästan lika långa som stängeln. Som lökarne äro bladrika och gerna sitta flera på en slags af gamla lökstammar bildad rotstock, blir växten lätt tuvig. De växande lökarne äro nästan klubblika, hvitaktiga, inneslutna inom en och annan mörk, remnad hinna. Flocken är mångblommig och tät, nästan klotrund; hölstret tvåbladigt, dess blad breda, rundade och uddspetsade, i början vackert rosenröda. Blommorna äro omkring 3 linier långa och deras skaft icke längre. Kalkbladen äro nästan lansettlika, temligen uppräta med utkrökt spets, något blekt rosenröda med mörkare nerv (stundom hvita), längre än ståndarne.

Växer på stränder, klippor och steniga marker vid eller nära hafvet, till upp i Roslagen (der den varierar med hvita blommor), särdeles ymnig på Gotlands torra kalkhällar och Ölands alvar (ɔ: Alvarlök). Odlas också allmänt i trädgårdar och täppor såsom matväxt. — Blommar bäst i Juni. — I Jemtland o. a. nordliga trakter växer (sälls.) en varietet eller underart, som är större och starkare, med kantiga, något platta blad (A. sibiricum L.?). — Utbr. Europa (undant. Irland, Portugal, södra Italien, Grekland och Turkiet); Caucasien, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika.

Gräslöken bildar, såsom nämndt, gerna tuvor, hvilkas rena grönska bryter sig bra mot de täcka blommorna. Den är allmännast bekant såsom köksväxt, och på många ställen, särdeles på landet, ingår den rätt mycket i matredningen. Liksom andra lökslag, har den svettväckande, väderdelande och diuretiska egenskaper, så att den kan vara nyttig vid andtäppa, gikt, skörbjugg, svag mage m. m. — Benämningen Gräslök tyder på att det är bladen som, för sin egna löksmak, användes

das. Artnamnet är gammalt och betyder aghbladig lök (σχοῖνος, Schoenus och πράσον, lök; bladen skulle då likna dem hos någon Schoenus). — Fries anser den odlade Gräslöken skiljd från den vilda, och att den sednare är en varietet af Allium sibiricum L. (Jfr L. Fl. Suec.)

7. Anthericum L.

Blomkalken stjernlikt utbredd. Ståndarknapparne ryggfästade; strängarne trådlika, nederst vidväxta kalkbladen. Märket helt, stiftet trådlikt. Fröen några i hvart rum, mycket kantiga, med skört, glänsande-svart skal. — Omkring fotshöga örter med rotstock och bladlös eller nästan bladlös stängel, smala, spetsadt-jemnbreda, nästan gräslika, tuvade blad och hvita blommor utan hölster.

1. Enkla Sandliljan
(Anthericum Liliago L.)

har enkel stängel så att blommorna bilda en klase. Bladen äro obetydligt kortare än stängeln. Blommorna nära $\frac{3}{4}$ tum breda; kalkbladen nästan aflånga, längs midten trenerviga, något skåliga; skärmarne nästan nå blommorna. Stiftet är båglikt uppkrökt, kortare än kalkbladen. Fröhuset äggskapadt, spetsigt.

Växer på sandfälten i östra Skåne och i det medlersta vid Höör; dessutom i Blekinge vid norra Hoka och på Öland (ett ställe i Hulterstad socken). — Blommar i Juni. — Utbr. isynnerhet Europas medlersta delar samt Spanien, Italien (utom öarne), södra Ryssland; Barbariet.

Denna Sandlilja förtjenar för sina täcka och temligen välluktande blommor en plats i blomsterträdgården. Dess odling är lätt, både genom rotdelning och frön. Men för någon egentlig användbarhet är den icke känd. Linné upptäckte växten, som svensk, nära Maltesholm i Skåne ("inter agros Bærestadenses unico tantum in loco") och beskref den i sin Skånska Resa (sid. 104). — Med sina temligen stora blommor (nära dubbelt större än nästa arts), i toppen på den smala och veka stängeln, har denna växt ett ganska liljelikt utseende, hvadan också dess artnamn (Liliago)..

2. Greniga Sandliljan
(Anthericum ramosum L.)

har upptill grenig stängel, så att blomställningen blir en vippa. Bladen äro vanligen kortare än stängeln. Blommorna äro omkring $\frac{1}{3}$ tum breda; kalkbladen alldeles platta, de inre omvändt-äggrundt-ovala, de yttre nästan lansettlika och mindre; skärmarne korta. Stiftet är rakt,

längre än kalkbladen. Fröhuset klotrundt, dubbelt mindre än hos förestående art (knappt större än ett pepparkorn).

Växer på torr och stenig mark på Gotland och Öland samt, sällsyntare, på östra Skånes sandfält. — Blommar i Juli. — Utbr. isynnerhet medlersta Europa samt norra Italien, Dalmatien, Ungern, Siebenbürgen, södra Ryssland; Caucasien.

Linné anmärkte denna art på Gotland (vid Hau och på Thorsburgen) 1741, omtalade den i V. A. H. s. å. och beskref den i Gotlands-Resan (sid. 178). Bland de växter, som Fuirén (1622) fann på Gotland, nämnes också denna Sandlilja ("copiose in Carolina"). I Skåne anmärktes den redan af Leche, men på Öland först af Ahlqvist (V. A. H. 1821).

Denna art, hvilken man, såsom mest växande på kalkgrund, skulle kunna kalla Kalklilja, har icke samma liljelika utseende som den egentliga Sandliljan. Den har också nära dubbelt mindre blommor och blommar nära en månad sednare eller längre än denna. Vakar från kl. 7 f. m. till 3 eller 4 e. m. (L.). Hos båda arterna, säger Wahlenberg, som skildrat dem i Svensk Botanik, synes den smala, men likväl icke krypande och endast sparsamt tågiga rotstocken just egnad att gifva blomning under den torraste årstiden och i den torraste jordmån. "Deremot kan denna rotbildning icke lofva någon sådan egentlig nytta som mera lökartade växter".

2. ASPARAGEÆ.

Blomkalk sambladig. Ståndare 6 eller 4. Stift 1. Frukt ett 3- eller 2-rummigt bär. — Stammen rotstock.

8. **Asparagus** L.

Blommorna mångbyggare. Kalken 6-delad, klocklik (med mycket smal, till blomskaftet ledad pip). Ståndarne 6. Märket 3-deladt; stiftet kort. Bäret 3-rummigt; rummen (1—)2-fröiga.

1. **Sparrisörten**
(Asparagus officinalis L.)

blir vanligen en eller par alnar hög, mycket grenig, och har på smågrenarne andra korta, nästan barr- eller borstlika, 2—5-knippade grenar, hvilka vanligen anses för blad; hvarje sådan grenknippa stödes af ett litet hinnartadt fjäll (ɔ: det egentliga men outvecklade bladet). Rotstocken är mångårig, kryper, och dess köttiga, fjälliga grenar bilda ofvan jord stjelkarne, hvilka äro trinda och uppräta. Blommorna äro små, gulgröna, vanligen nästan enkönade (det ena könet litet utveck-

ladt); de sitta vanligen parvis, mest med de bladlika grenarne, och hänga slutligen. Bären äro röda.

Växer på sandig eller stenig mark, på kusterna eller vid större vatten, i södra och medlersta Sverige till Upsala, men endast på mycket spridda punkter. — Odlas mycket som matväxt. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Caucasien, vestra och södra Siberien, Algerien; på Madeira.

Sparrisörten har ett ganska eget utseende med sitt utomordentligt lätta och glesa "bladverk", — om man kan kalla det blad som egentligen är små gröna grenar —, mot hvilket, om hösten, de klarröda bären bryta sig ganska vackert. Mest bekant är den såsom odlad, då dess rotskott, hvilka i vilda tillståndet äro hårda och beska, vid lämplig skötsel i god och lös jord på enkoma sängar, bli möra, smakliga och dessutom mycket större; deras användning är temligen allmänt känd. Sparris är icke särdeles närande, men ganska helsosam: uretisk, nyttig vid sten och podager. — Den odlade växten skall till örtståndet vara något olika den vilda och ha nästan dubbelt längre blommor än denna.

9. **Convallaria** (L.).

Blomkalken 6-tandad. Ståndarne 6. Märket trekantigt eller något treknöligt. Bäret 3-rummigt; rummen 2- eller slutligen 1-fröiga. — Mångåriga örter med krypande rotstock och hängande eller lutande, tvåkönade blommor.

a. Blommorna ur bladveck, nästan rörlika med upprätt-utstående bräm, grönaktigt hvita, luktlösa. Ståndarne nära kalkens midt. Stiftet trådlikt. — Rotstocken tjockt-köttig, svälldtledad med nästan sigillika intryckningar (ärr efter gamla stjelkar). Polygonatum T.

1. **Kranskonvaljen**

(Convallaria verticillata L.)

har rak och upprät, icke sällan alnshög eller högre men spenslig, svagt kantig, nedtill gerna bar och rödfläckig stjelk med kransvisa blad. Bladen sitta mest 6 (3—7) i hvar krans och äro jemnbredt-lansettlika, tunna. Blomskaften äro 2(—3)-blommiga. Blomkalken är mindre än hos de närstående arterna, nästan trind (cylindrisk). Ståndarsträngarne äro glatta. Bären gulröda. — Rotstocken kryper mera än de andra arternas och har glesare och mindre ärr.

Växer i bergs- och skogstrakter i Skåne och vestra Sverige till upp i Vermland; i Jemtland och Ångermanland; i Ume-Lappmark nära

Stensele. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. norra och medlersta Europa, Skottland, Spanien, norra och medlersta Italien, Ungern, Siebenbürgen, Servien, Bosnien, Krim; Caucasien, vestra och södra Siberien.

Kranskonvaljen nämnes redan bland de växter, hvilka FUIRÉN anmärkte i Skåne, der sedan LECHE och LINNÉ funno densamma. Den sednare upptäckte också, under sin lappska resa, växtens nordligaste hemvist (Nordlanden), men såsom svensk växt kände han Kranskonvaljen icke nordligare än på Vestgöta-bergen.

2. Kungskonvaljen

(Convallaria multiflora L.)

har trind, vanligen nära alnshög, yngre båglutande stjelk med skiftevisa blad. Bladen äro äggrundt-ovala och omfatta stjelken. Blomskaften äro merendels 3—5-blommiga, men bli stundom 1-blommiga. Blomkalken är nästan rörlik. Ståndarsträngarne äro håriga. Bären svartblå. — Rotstocken är hvit, fjällig och med stora, talrika, högkantiga ärr (sigiller, K. Salomos Sigill, "optime sigilla Salomonis").

Växer i skogar och lundar i södra och medlersta Sverige, men mindre allmän isynnerhet i det sednare. — Blommar i Maj eller Juni. — Stundom utväxer blomskaftet (det gemensamma) till en liten skärmad gren (missbildn.). — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Siberien, N. Amerika.

Kungskonvaljen liknar visserligen mycket den vanliga Kantkonvaljen (nästa art), men skiljes genast genom sin trinda stjelk. Således kunde LINNÉ med skäl upptaga dessa båda arter bland de exempel, hvarmed han i sin Philosophia Botanica visar hvilka goda kännetecken stjelken ibland lemnar till åtskiljande af annars svårt skiljbara växtarter. I Flora Suecica ed. I upptog han dem såsom endast varieteter af en och samma art: Convallaria foliis alternis. Till egenskaper likna båda hvarandra alldeles (se nästa art), och Sigilli Salomonis Radix samlades troligen utan åtskillnad af båda arterna.

3. Kantkonvaljen

(Convallaria Polygonatum L.)

är lägre än de båda föregående arterna (10—15 tum), men stadigare och storblommigare, gråaktigt grön. Stjelken är upptill kantig med två kanter hvassare (tväeggad), vriden; nedom bladen har den en (eller annan) smal, hvitröd, nervig hinna. Bladen äro ovalt-äggrunda, glanslösa, genomskinligt-nerviga, under gråaktiga; de omfatta stjelken och bli genom dess vridning riktade åt blott en sida. Blomskaften äro riktade åt den andra sidan, vanligen 1-blommiga, stundom 2- (eller 3-)

blommiga. Blomkalken är $\frac{1}{2}$ tum lång, rörlikt-trattlik, nästan köttig. Ståndarsträngarne äro glatta. Bären svartblå. — Rotstocken är hvitaktig, med glesa, trubbkantiga ärr; spetsen beklädd med hinnor, hvilka omsluta stjelken nederst.

Växer på steniga eller buskiga backar, på skogiga men torrare berg och branter i klippspringorna, i torra lundar, ända upp till Vesterbotten, men mest i medlersta och södra Sverige. — Blommar i Maj eller Juni. — Utbr. nästan hela Europa (undant. bl. a. Irland, södra Italien och de italienska och grekiska öarne); Caucasien, Siberien.

Under den vackraste årstiden, då Gullvivor och Violer redan slagit ut sina kronor, ser man Kantkonvaljen uppsticka sina blå- eller gråaktiga, hopvridna skott ur marken, breda ut sina blad regelbundet på den flerknäiga stjelken och der upphänga sina temligen starkt och egendomligt (något äckligt) luktande blommor. Rotstockens ovanliga utseende hade, liksom Kungskonvaljens, redan tidigt tillvunnit sig en viss uppmärksamhet och gjort växten känd under benämningen Salomos Sigill (Sigillum Salomonis); andra men sämre benämningar äro Hvitrot och Getrams. För den något fräna lukten kallas bladen stundom Bockblad. De gamle botanisterna kallade växten Polygonatum (P. latifolium etc. Bauh. P. angulosum Cord. 1561), hvadan artnamnet.

Rotstocken är mycket slemrik, dess smak sötaktig och klibbig. Den var fordom officinell och nyttjades såsom uppmjukande medel. Torkad, krossad och malen, utgör den ett godt och sundt nödbrödsämne, helst med något sädesmjöl. Stufvad är rotstocken "ingen obehaglig mat". Om växten odlas i fet jord, blir rotstocken större och dess tidiga skott nästan lika smakliga som sparris (såsom sådan lära de ätas i Turkiet). Likväl säger BERGIUS att detta är endast i deras råa tillstånd. — Bien besöka mycket blommorna.

b. Blommorna på bladlös stängel, i klase, kort-klocklika (nästan skållika) med slutligen tillbakakrökt bräm, hvita, välluktande. Ståndarne i kalkens botten. Stiftet pelarlikt.

4. Liljekonvaljen
(Convallaria majalis L.)

har lång och smal (som en hönspenna), något grenig, tätt ringlad och genom bladlemningar liksom trådbeklädd, tvåbladig rotstock. Stängeln är omkring 5 eller 6 tum hög, nästan tvåeggadt halftrind eller hoptryckt-trekantig, smal och upptill lutande. Bladen äro nära 4 tum långa, ovala eller bredt-lansettlika, under glänsande; de ha långa skaft, men det lägres är slidlikt och omsluter tätt det högres, så att båda bladen

tyckas sitta på samma, långa och trinda skaft, hvilket jemte stängeln rörlikt omslutes af två eller tre hinnaktiga slidor. Blomklasen är ensidig och lutande, 6—12-blommig, med små och smala, hinnaktiga skärmar. Blommorna äro icke stora men utmärkt välluktande, rent hvita, endast i botten rosenrödt-strimmiga. Bären äro röda.

Växer på skogs- och ängsbackar, i lundar och busksnår, till upp i Pite-Lappmark och Vesterbotten, allm. — Blommar i Maj eller Juni. — Utbr. Europa undant. Irland, Portugal, Sicilien, Sardinien, Greklands öar; i Caucasien, Siberien.

När vårens andedrägt, säger LECOQ, återuppväckt löfskogens grönska och sångfoglarne åter tagit sina lundar i besittning, liksom krönes verket med Liljekonvaljen, hvars ljufva vällukt sakta vindar sprida, sålunda förkunnande den vackrare årstidens seger. Då lifvas allt i skogen, och det är Liljekonvaljens lätta klockor som ge tecknet till lif, till uppvaknande för alla frön eller knoppar, som ännu sofva.

För sina täcka och ljufligt välluktande blommor är denna växt allmänt känd och omtyckt. Bland allmogen heter den vanligast Majliljor eller Majblomster; bladen kallas (helst i Götarike) Bockblad, eller för deras glänsande undersida Glise(Glans)blad. Kovalje (Dalarne) och Lillkunningvall, Kungvallar (Gotland) m. m. äro tydligen förvridningar af Konvalje och Liljekonvalje; Lille Kong Valle (Vestergötl.) är en "personifiering". Men ordet Liljekonvalje (och Convallaria) åter härledes från växtens gamla botaniska benämning Lilium convallium (album Bauh.).

Få svenska växter, säger DYBECK, äro så allmänt begagnade af allmogen till prydnader som denna. Man ser den nästan alltid på majstänger och i namnsdagskransar m. m. Den är också känd såsom kanske det bästa "luktblomster". Lukten är så stark att den i tillslutna rum kan orsaka yrsel och hufvudvärk. Deremot är den svag och tillika oangenäm (narkotisk) hos de torkade blommorna. Såsom sådane ha blommorna (också bladen), pulveriserade, brukats till nysmedel (vid konvulsioner o. d.).

10. Majanthemum Desf.

Blomkalken 4-delad. Ståndarne 4. Märken 2 knopplika eller ett enda tvåknöligt. Bäret 2-rummigt, 2—4-fröigt.

1. Tvåbladkonvaljen

(Majanthemum bifolium DC. — **Convallaria bifolia** L.).

En liten, endast omkring 5 eller 6 tum hög, täck, mångårig ört med enkel och upprät, kantig, vanligen 2-bladig (sällan 1- eller 3-bla-

dig), stjelk och små, rent hvita, välluktande blommor i upprät, nära tumslång klase. Rotstocken är smal, nästan som en starkare tråd, och kryper; den har nästan kretsvisa, greniga och håriga, hvitgula tågor. Bladen äro spetsadt-hjertlika, bågnerviga, under gleshåriga; de sitta upptill på stjelken, skiftevisa men närmade till hvarandra. Blommorna sitta på upprätt-utstående skaft, hvilka utgå parvis inom korta, hinnaktiga skärmar. Blomkalkens bräm är utbredt och slutligen alldeles tillbakaviket. Bären äro länge gulaktiga (gröngula) med mörka fläckar, men bli slutligen röda (ɔ: Ekorrbär, Hjertbär).

Växer i skogar, lundar och busksnår, helst på något fuktig mark, allm. (men saknas på Gotland). — Blommar i Maj eller Juni. — Utbr. isynnerhet norra, medlersta och östra Europa; Island, Siberien, Kamtschatka.

Den småtäcka Tvåbladkonvaljen är bland de mera sällskapliga skuggväxterna och visar sig gerna bland Harsyra, Parört m. fl. Den har nästan samma lukt som Liljekonvaljen och är härdigare än denna; i vissa trakter i Norrland, t. ex. Ångermanland, är den utomordentligt ymnig. Växten är icke känd för någon egentlig användbarhet ehuru den fordom var officinell under benämningen Unifolium (Unifolii herba). Annars kallades den också Lilium convallium minus (Bauh.). Tecknad i Til-Landz' Icones (1683).

3. PARIDEÆ.

Blomkalk 8(—10)-bladig. Ståndare 8 (—10). Stift 4 (—5). Frukt ett 4(—5)-rummigt bär.

11. **Paris** L.

1. **Parörten**
(Paris quadrifolia L.).

En mångårig ört med krypande rotstock och enkel, upprät, trind och slät, nederst slidad, 5—10 tum hög stjelk, som upptill bär bladen (vanligen 4) i en krets och i dennas midt, på temligen långt och upprätt skaft, den ensamma, ovanligt bildade blomman. Bladen äro omvändt-äggrunda eller bredt-ovala, kort spetsade, genomskinligt-ådriga, under glänsande. Kalkbladen äro gulgröna, utbredda, tvåkretsiga, de yttre lansettlika, de inre syllika, mindre och liknande ståndarsträngar. Ståndarsträngarne äro syllika, gröngula; knapprummen äro jemnbreda, blekgula, vidväxta strängens kanter, under det strängen (knappbandet) når långt utom knappen, hvilken derföre tyckes sitta midtpå den förra. Stift och

fruktämne äro mörkröda. Bäret är blåsvart. Fröen äro temligen många, tvåradiga, omvändt-äggrunda; deras skal är nästan läderartadt.

Växer i fuktiga skogar, på skuggrika och fuktiga ängar, i lundar och parker, invid skuggiga bergväggar, på mullrik mark, allm. — Blommar i Maj eller Juni. — Bladen bli stundom 3, 5, 6, 7 i kretsen; vid Stockholm har man anmärkt till och med 11 (Wikströms Flora). — Utbr. genom Europa undant. Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet; på Island, i Caucasien, Siberien.

Parörten väcker lätt uppmärksamhet med sitt egendomliga, genom den grönaktiga blomman och det svartblå bäret liksom misstänkta, utseende. Man kan, säger Dybeck, knappt förmå allmogen att bryta ett stånd af den afskydda växten, ännu mindre att taga i handen dess bär. Också är den känd under benämningar, som häntyda på "den besynnerliga gröna blomman och det svartpliriga, vidriga bäret", såsom Trollbär, Ormbär, Soögon. För bladställningen kallas den stundom (Blekinge) Korsört. Bäret är narkotiskt, giftigt; i likhet med rotstocken uppväcker det kräkning. Farligt isynnerhet för barn, emedan det liknar blåbär. Dess saft har berömts i ögonsjukdomar ("anima oculi Friccio") och de torkade och pulveriserade bären skola i Roslagen (Gräsön) använts mot håll och sting (L.). Med örtståndet kan alunbetadt linne färgas gult (och rödt). Växten är tecknad i Til-Landz' Icones (ɔ: Herba Paris).

* Colchicaceæ. Colchicum autumnale L. (Tidlösan). Förvildad på ett och annat ställe i södra och medlersta Sverige.

LXXXVIII. ALISMACEÆ.

1. Butomus L.

Blommorna tvåkönade. Kalken 6-bladig, kronlik. Ståndare 9. Frukten bestående af 6, nederst hvarandra vidväxta, i inre kanten uppbristande fröhus. Fröen talrika, mycket små, fästade på väggarne.

1. Blomvassen
(Butomus umbellatus L.).

En mångårig ört med krypande rotstock och liksom bladen upprät, 1—2 alnar hög stängel, hvilken uppbär en stor och prydlig flock blekt rosenröda eller nästan hvita, medelstora blommor. Bladen äro smala, spetsadt-jemnbreda, trekantigt-svärdlika och omslidande, upptill

platta och m. e. m. vridna, inuti svampiga. Stängeln är trind och smalnar helt smånigom uppåt, tills den upptill blir nästan så smal som en vanlig penna; inuti är den svampig. Flocken är vanligen 20—30-blommig; den har ett litet trebladigt, hinnartadt svepe, som strax i början omsluter blomknopparne liksom ett hölster, och inom detta många mindre, mest smala och upptill söndersargade skärmar. Kalkbladen äro krökta uppåt och skåliga, de yttre spetsiga, under längs midten brungröna, de inre trubbiga, blekrödt strimmiga och större än de yttre. Ståndarne sitta 3 mot de inre kalkbladen och 6, parvis, mot de yttre. Märkena (de väl utbildade) äro rännlika och utkrökta, med bredare, urnupen spets. Fruktämnena mörkt rödblå, men då märkena icke utbildas bli de vanligen rosenröda (och sterila). Fröhusen äro äggrundt-aflånga och snedt-spetsade.

Växer i eller invid insjöar och dammar, i åar, bäckar o. d., allmän eller temligen allmän i södra och medlersta Sverige utom i de vestligaste landskaperna, på Öland och i Blekinge, der den, liksom i norra Sverige, är sällsynt eller saknas. — Blommar bäst i Juli, Aug.; mognar i Sept. — Utbr. genom Europa undant. Grekland, Sicilien (och Spanien?); i Caucasien, Siberien.

Blomvassen är en bland våra icke talrika praktväxter, prydande, jemte Pilörten, Kasdunet och Svärdliljan, sötvattens-stränder, åbräddar o. d. invid dungar af Kolvass och Fräken, under det längre ut Neckblad och -rosor ligga på vattnet eller upptitta ur detsamma. För någon större användbarhet är den icke känd. Bladen lära kunna flätas till mattor o. d. Rotstocken skall vara ett bland de bästa nödbrödsämnen. I systematiskt hänseende är Blomvassen utmärkt bl. a. derutinnan att den är den enda svenska växt som tillhör nionde klassen i Linnés system (Enneandria).

2. Alisma L.

Blommorna tvåkönade. Kalkbladen utbredda, de 3 yttre bildande ett varaktigt foder, de 3 inre ovaraktiga, mycket tunna. Ståndare 6. Frukten bestående af många enfröiga, fria, nötartade karpeller på lågt (disklikt) fäste. — Mångåriga, stänglade örter med långt skaftade, hvita eller rödletta blommor.

1. Vanliga Svaltingen
(Alisma Plantago L.)

blir vanligen 15—20 tum, men icke sällan än större än mindre, och har upprät, nederst något löklikt utsvälld stängel, som vanligen är mycket längre än de starkt 5(—7)-nerviga och tydligt nätådriga, mer-

endels äggrunda och tumsbreda, icke sällan något hjertlika bladen, hvilkas skaft äro långa och trekantiga. Blomställningen bildar en stor och rik, nästan kransgrenigt sammansatt, pyramidlik vippa. Frukterna (karpellerna) äro rundadt-trubbiga, platta, ställda på kant, bildande en tät, trubbigt-trekantig krets.

Växer på sjöstränder, vid åar och bäckar, i diken, dammar och vattengropar, ända upp till Ume-Lappmark och Vesterbotten, allm. — Blommar i Juli, Aug. — Bladen bli stundom, särdeles på ställen med vexlande vattenstånd, lansettlika, eller flyta på vattnet långa och smala, nästan gräslika (phyllodier). — Utbr. Europa, Algerien, Abyssinien, Caucasien, Siberien, Kamtschatka, nordligaste Amerika (och Nya Holland).

På andra eller tredje året visar sig denna Svalting med en slags långsträckt lök, bildad af de gamla bladens nedersta del, och från hvilken greniga rötter utgå. De unga bladen äro sammanrullade och ligga i äldre blads rännlika slidor. För att bättre uppbäras, äro bladens skaft uppblåsta och ha talrika lufthålor. Icke sällan finnas några undervattensblad; dessa äro smala och tunna. Den nedersta blomkransen utslår först och sedan komma de andra, och i de särskilda blomkransarne är det slutblommorna som först öppna sig, sedan de andra och detta så smånigom att man i samma krans har blommor af nästan alla åldrar. Härigenom räcker blomningstiden temligen länge, ehuru hvar blomkrona ej är öppen mer än en dag. Den slutar sitt dagsländslif om qvällen, då den sammanrullar sina blad, medan andra blommor redan börja liksom lossa på sina och bereda sig att slå ut nästa dag.

De gamle botanisterna, som tyckte att Svaltingens blad liknade Groblad (Plantago), kallade växten Plantago aquatica (Vatten-Groblad), hvadan artnamnet.

2. **Flocksvaltingen**

(Alisma ranunculoides L.)

är mest endast omkring 5—6 tum eller något högre, men har större blommor än den vanliga och dessa bilda en omkring 6- eller 9-strålig flock, som icke sällan har en dylik (kranslik) under sig. Bladen äro långt, nästan jemnbredt, lansettlika, 3-nerviga, otydligt nätådriga, föga kortare än den icke sällan något nedkrökta (stundom t. o. m. krypande) stängeln. Frukterna äro 5-kantigt-ovala, spetsiga, utstående så att de bilda klotrunda samlingar.

Växer i kärr och mossar, vid insjöar och bäckar o. d. i Skåne, på Öland och Gotland; dessutom mycket sällsynt i Småland (Gärdserum) och Halland (Halmstad). — Blommar i Juni, Juli. — Också hos

denna art bli bladen stundom långa och gräslika, flytande. — Utbr. Europa undant. bl. a. det allra nordligaste och Grekland och Turkiet; Algerien.

Bland de växter, hvilka Fuirén anmärkte på Gotland (1622), nämnes också denna, som Linné sedan upptäckte på nytt i bäcken vid Wible kalkugn (Gotl.-Resan sid. 298). Han såg den endast på detta ställe, men omtalar att han förut sett växten i Frankrike. Enligt Retzius, som anmärkte denna art mellan Helsingborg och Rå (Obs. I. 1779), hade redan Leche funnit den i Skåne (mellan sistnämnde ställe och Engelholm). — Vaknar (öppnar blommorna) vid middagstiden och påträffas då lättare (L.).

3. **Sagittaria** L.

Blommorna enkönade (sambyggare). Kalkbladen likasom hos föregående slägte. Ståndare talrika. Frukten bestående af många enfröiga, fria, nötartade karpeller på klotrundt fäste.

1. **Pilörten**

(Sagittaria sagittifolia L.).

En mångårig, icke sällan alnshög eller högre, prydlig vattenväxt med till en del alldeles pillika blad (ɔ: Skäktegräs) och enkel och upprät stängel, som upptill bär, i tretaliga, glesa kretsar, de hvita, i midten purpurröda, vackra blommorna; ståndarblommorna bilda de öfversta kretsarna och äro kortare skaftade än spirblommorna. Vanligen äro de första (nedersta) bladen jemnbreda, nästan gräslika (phyllodier), flytande; derpå komma andra aflånga, föga pillika, och slutligen, mot blomningstiden, de riktigt pillika bladen, hvilka äro långt skaftade, spetsiga, med långa och spetsade flikar. Stängeln är kantig, mycket svampig. Frukterna (karpellerna) äro tunna och hinnaktigtkantade, kort-sprötade; de bilda klotrunda, nötstora samlingar. — Roten består af enkla och långa, hvita tågor. Rotstocken alstrar mot hösten (ur bladveck) långa och utsträckta, glest-slidade skott, hvilkas spets bildar en löklik stamknöl, som lossnar och nästa år utväxer till ett nytt stånd.

Växer i sjöar, åar och dammar o. a. sötvatten, helst på dybotten, i södra och medlersta Sverige allmän eller temligen allmän (dock icke allestädes), i Norrland mest i de större elfvarne, i Vesterbotten mest vid kusten; i norra Sverige bildar den icke sällan en varietet med mindre blommor och frukter och nästan jemnbreda, icke eller obetydligt pillika blad. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa (undant. bl. a. södra Italien och de italienska öarne, Grekland); Siberien, N. Amerika.

Pilörten är en bland de vackraste växter, som pryda våra vatten och strandbräddar. Dess knöliga, hvita rötter alstra en slags knoppar, som öppna sig på sidan och öka växten rikligt. Derigenom blir den sällskaplig och uppträder gerna med talrika stånd. — Pilörtens första blad äro långa och smala, nästan genomskinliga och alltid under vattnet, och vanligen har växten första året endast sådana blad. De senare, pillika, bladen äro ganska egendomliga. Blommorna äro särdeles täcka med sina hvita och rosenröda kronblad och mörka ståndarknappar med deras brandgula pollen. — För bladens skapnad benämnde de gamle botanisterna växten Sagitta aquatica (ɔ: Vattenpil), och BAUHIN (1623) omtalar en S. aquatica major, en S. aquatica minor etc. TILLANDZ (1683) och O. RUDBECK d. ä. (1685) kalla den Sagittaria, hvilket LINNÉ bibehöll som slägtnamn.

NOLTE undersökte först närmare Pilörtens utveckling och förökning. I sednare tider har bl. a. GERMAIN iakttagit dem. Förökningen sker genom perlemohvita, rotstocklika grenar, hvilka sluta med en spetsig knopp. Denna knopps axel sväller ut helt smånigom och blir köttig och rund, nästan löklik, hvilket sker mot sommarens slut och under hösten. Efter fröspridningen dör örtståndet snart och äfven de rotlika grenarne vara icke länge; endast deras löklika knopp lefver, mest dold i dyn, och bildar nästa vår ett nytt stånd.

4. **Triglochin** L.

Blommorna tvåkönade. Kalkbladen alla 6 gröna, skåliga, ovaraktiga. Ståndare 6, nästan stränglösa; knapparne inpassade i kalkbladen och lossnande med dem. Märken fjäderlika, 3 eller 6. Frukten bestående af 3 eller 6 med midtpelaren sammanväxta, enfröiga, smala karpeller, hvilka slutligen lossna uppåt (från basen) och uppbrista längs inre kanten. — Mångåriga, stänglade örter med halftrindt trådlika, slidade blad och små grönaktiga blommor i axlik, skärmlös, slutligen lång klase.

1. **Hafssältingen**

(Triglochin maritimum L.)

blir icke sällan 10—12 tum hög och har bredt-trådlika, ofvanpå nästan plana, liksom stängeln mycket köttiga blad. Blommorna äro större än nästa arts, något rödbruna. Märkena 6. Frukterna på utstående skaft, äggskapade; deras karpeller 6, rundadt-trubbasiga; de lossna mest på sidorna så att de äro mera parallela med midtpelaren.

Växer på hafsstränderna eller på ängar och gräsmarker invid dem, allm.; sällsynt inne i landet på våta ställen eller sötvattensstränder så-

som vid Mälaren och på Upsala Kungsäng. — Blommar bäst i Juli. Mognar i Aug., Sept. — Utbr. norra och medlersta Europa, Brittanien, Portugal, norra Spanien, norra Italien, Ungern etc., södra Ryssland; Siberien, N. Amerika, Island.

Sältingarterna uppträda gerna talrikt, och Hafssältingen bildar mörkgröna massor eller sällskapar med Strandkrypan (Glaux) och andra strandväxter. Hela örten smakar salt (ɔ: Saltgräs) och lemnar ett utmärkt saftigt, godt och närande bete, som särdeles skall bidraga till godheten af mjölk, smör och kött efter de djur som förtärt densamma, och man antager att hafsbetets företräden till betydlig del bero deraf (Wahlb.).

2. **Kärrsältingen**
(Triglochin palustre L.)

är spensligare än Hafssältingen ehuru icke sällan nästan lika hög, med smalare, svagt rännlade blad och trådsmal stängel. Blommorna äro grönare, oansenligare. Märkena 3. Frukterna på uppräta och till stängeln närmade skaft, jemnbredt-klubblika, nära dubbelt längre än föregående arts; deras karpeller 3, smalnande nedåt till en syllik spets och med denna slutligen uppspärrade såsom lika många uddar, hvadan slägtnamnet (Triglochin = Treudd).

Växer i kärr, på kärriga betesmarker och sanka ängar, "isynnerhet på vintervägar som der tagits", allm. — Blommar i Juni, Juli (och Aug.). — Utbr. genom Europa (undant. Portugal, Italiens öar, Grekland, Turkiet); i Algerien, Caucasien, Siberien, på Kamtschatka, i N. Amerika och på Island (der den lärer växa yppigt kring de varma källorna).

Också denna Sälting anses vara bland de bästa foder för hornboskap emedan densamma äter örten särdeles begärligt, och man tror att det egentligen är Sältingarna, som på beten göra kreaturen feta och deras kött smakligare (ɔ: Boum delicatissimum pabulum et condimentum: L.). Man har derföre föreslagit att så Kärrsälting på vattensjuka ängar och mossar, helst der andra betesväxter ej trifvas. — Linné, som på Öland hörde en ört, kallad Sälting, berömmas såsom betesväxt, upplyste (V. A. H 1742) att densamma var Triglochin. Och, säger han, "ingen af botanicis har vetat lära mig det Triglochin är af salt smak, ty tänker jag här det lära dem. Sältingen är af tu slag eller tvenne species, som begge ega enahanda sälta, smak och samma egenskap: 1. Triglochin etc. Fl. lapp. 134 (Ölandis Sälting), 2. Triglochin etc. Fl. lapp. 135 (Helsingis Sältgräs)". Sedan beskrifver han båda arterna, anförer deras olikheter och nämner att båda växa blandade på

Kungsängen, "helst der vägarne varit om vintern och slädarne uppslitit ängen". Slutligen omtalar han deras, särdeles T. maritimi, vigt för boskapsskötseln och lemnar teckning å båda. ("Beskrifning på Sältingsgräset, ingifven af C. Linnæus", a. st.)

Sältingarna utslå sina nedersta blommor först, och blomningen räcker länge. Det märkligaste och egendomligaste i blomman är ståndarne, hvilka äro oliktidiga, så att de tre som sitta inom de yttre kalkbladen först öppna sig och affalla med dessa, under det de tre andra qvarsitta ända tills frukten börjar mogna.

5. **Scheuchzeria** L.

Blommorna tvåkönade. Kalken 6-delad (3-delad och 3-bladig), grönaktig. Ståndare 6; knapparne hängande på mycket smala strängar. Märkena vårtiga, vidväxta utåt. Frukten bestående af 3 utspärrade, 1—2-fröiga, i inre kanten uppbristande fröhus.

1. **Kallgräset**

(Scheuchzeria palustris L.).

En mångårig, 5—8 tums ört med krypande, slidad rotstock, bladig, ledad stjelk och omkring 5, temligen små, gröngula blommor i gles, stundom grenig, nedtill bladartadt skärmad klase. Bladen äro syllikt-jemnbreda, slidade, halftrinda och snedt-trekantigt-sammantryckta, på insidan något rännlika och i spetsen enporiga. Blomskärmarne nästan lansettlika, stora. Kalkbladen äro lansettlika, de inre smalare. Ståndarknapparne stora. Fröhusen snedt-äggrunda med mycket kort och trubbig spets, temligen uppblåsta, något lika större linser, med mest ensamt, stort frö.

Växer i mycket sanka, lösa skogskärr och mossar, helst bland Hvitmossa (Sphagnum). — Blommar i Juni. — Utbr. norra och medlersta Europa, England, Pyreneerna, Alperna, Ungern etc.; Siberien, N. Amerika.

Med sin bleka grönska och sina grönaktiga blommor märkes Kallgräset eller Scheuchzers-örten just icke så lätt bland Hvitmossa (Sphagnum), Starr o. d. der den växer. Dess krypande rotstock bidrager att binda marken i de lösa (gung-) kärr, som utgöra dess hemvist; annars är växten icke känd för någon nytta. — Under sin lappska resa granskade Linné också denna, dittills mindre undersökta växt, hvilken han uppkallade efter de båda schweizarne, bröderna Scheuchzer (den ena var en berömd Gräskännare). Han beskref Scheuchzers-örten i sin Flora Lapponica (blomman i Genera), der han också lät teckna den blommande, emedan de figurer man dittills hade (t. ex. i Campi

Elysei) visade den endast i frukt. Wahlenbergs Flora Lapponica tillägger åtskilligt rörande växtens karakteristik.

LXXXIX. NARTHECIACEÆ.

Blomkalk 6-bladig. Ståndare 6.

1. **Narthecium** Moehr. (1742).

Ståndarsträngarne ulligt ludna. Stift 1, kägellikt, med helt, trekantigt märke. Frukten ett 3-rummigt, 3-skaligt fröhus. Fröen tallrika; kärnan liten, men hinnan utdragen åt båda ändarne till långa, trådlikt-syllika bihang, det nedra stränglikt.

1. Ilagräset

(**Narthecium ossifragum** Huds. — **Anthericum ossifragum** L.).

En mångårig, 5—10 tum hög ört med jemnbredt-svärdlika, från rotstocken utvecklade, blad och gula blommor i upprät, enkel, tät och skärmad klase. Rotstocken är smal men klädd med trådiga slidor eller bladlemningar; den kryper mycket och bildar bladskott. Stjelken är stadig, nedtill slidad (nästan bladlös). Bladen äro liniebreda eller bredare, täta och riktade tvåsidigt (ridande). Blomklasen är nära tumslång. Kalkbladen äro jemnbredt-lansettlika, nära $2\frac{1}{2}$ linier långa, på insidan guldgula, på utsidan gröna längs midten. Ståndarne äro något kortare än kalken; knapparna guldgula, strängarnes ull hvitaktig. Fröhuset är smalt och spetsigt, omkring 4 linier långt; icke sällan blir det vackert rödt.

Växer i kärrängar och mossar i Skåne och de vestra landskaperna till upp i Jemtland. — Blommar i Juli (och Aug.). — Utbr. Europa undant. Italien, Grekland och Turkiet, södra Ryssland.

Då Linné utgaf sin Flora Suecica ed. I, kände han denna växt, som svensk, endast från Albo-härad i Småland (ed. II upptager den också för ett par ställen i Halland). Under sin lappska resa såg han växten i Finnmarken och i Stenbrohult, der han såsom barn många gånger beundrade dess vackra blommor, hörde han allmänt omtalas att den hos får, som betade den, alstrade en sjukdom, som yttrade sig med ett slags maskar i lefvern, hvilka kallades Ilar och hvadan benämningen Ilagräs (L. Fl. Lapp.). I Vet. Ak. H. för 1741 säger Linné likaledes om Narthecium att "bönderna kalla det Ilagräs, tro att der det mycket

växer skola fåren ej trifvas, utan att matskar skola växa i deras lefver, dem de kalla ilar". — Ännu svärare var Sim. Paulli och Th. Bartholins beskyllning; de trodde nemligen att växten skulle göra benen i kroppen på boskap, som betat den, sköra eller svaga och kallade den derföre Gramen ossifragum (det benbrytande gräset), om hvilken orimlighet artnamnet således påminner. I Thomæ Bartholin Acta medica et philosophica Hafniensia II (1675) handlar det 43:e kapitlet De gramine Ossifrago (med teckn.). Bartholin säger der att detta "gräs" är hemma i Norge, der det säges göra kreaturen, som äta deraf, liksom benlösa, hvadan Simon Paulli, "magnum illud Floræ et Anatomes decus", gissat att under de ställen, der örten växer, skulle vara bly- eller qvicksilfverlager, från hvilka den erhåller denna sin skadliga egenskap. Kapitlet, som innehåller Bartholins, S. Paulli o. a. lärda epistlar rörande detta ämne, upptager fyra blad in quarto. I samma verks fjerde band säger sig B. erhållit växten från Jutland, der den icke visat några sådana skadliga egenskaper som den norska. Såsom man vet, gör bete på sumpig mark i allmänhet får sjuka, äfven utan denna växt, hvilken skadeslöst förtärts af större boskap. Enligt HARTMAN, som anmärkte Ilagräset i Jemtland, kallas det der Svalulök, och bonden säger att då dess nedersta blomma utslår, blommar kornet, och då den öfversta utvecklas är det moget. — De hvitulliga ståndarsträngarne äro något för Ilagräset mera egendomligt. Fruktens byggnad är också temligen egendomlig; den undersöktes och beskrefs först närmare af WAHLENBERG (Flora Lapponica). Hos DODONÆUS (1583) heter växten Asphodelus luteus palustris.

2. **Tofieldia** Huds.

Ståndarsträngarne glatta. Stift 3, med något knopplika märken. Frukten 3 nedtill hvarandra vidväxta, upptill inåt bristande fröhus. Fröen talrika, kantiga. — Mångåriga örter med smala, ridande-svärdlika blad, rotbladen tvåsidigt-tuvade; blommorna i axlik klase.

1. Kärrliljan

(Tofieldia calyculata Whlnb. — **Anthericum calyculatum** L. *α*)

är vanligen 5—8 (stundom 10) tum hög med 2—3 tum långa och $1\frac{1}{2}$ linie breda, mångnerviga blad. Blomaxet är $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långt, hvitgult utom ståndarknapparne, hvilka äro rent gula; vid blomskaften har det hinnartade, grönaktiga, nästan aflånga, spetsiga skärmar, hvilka äro längre än de mycket korta skaften. Blommorna ha ett litet 3-klufvet, hinnaktigt svepe, som är tilltryckt kalken och liknar ett foder. Kalkbladen äro vanligen vigglikt-aflånga, linielånga.

Växer på kärriga ängar och i kalkkärr på Gotland. — Blommar i Juni. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Brittanien, Holland, Belgien, Portugal, södra Italien med öarne, Grekland och Turkiet.

LINNÉ anmärkte Kärrliljan på ängarne vid Hau (enda växstället i Flora Suecica) och nämner den bland sina 100 rariteter i Vet. Ak. H. 1741 (jfr Gotl. Resan 195). Dock skall redan FUIRÉN (1622) funnit växten på Gotland. "Tilförene (1732), säger LINNÉ i V. A. H., såg jag det i Lappland, men mycket litet och eländigt". Häraf, jemte det citerade synonymet ur Flora Lapponica, synes att LINNÉ då trodde den gotländska arten och den egentligen nordiska (T. borealis) vara samma växt, ehuru han redan i Flora Lapponica beskrifvit och tecknat den sistnämnde; i Flora Suecica sammanslår han också båda till en (ɔ: Anthericum calyculatum). WAHLENBERG återställde (V. A. H. 1805) de båda arterna och granskade isynnerhet nästa närmare (Fl. Lapponica). Denna hade redan O. RUDBECK d. y. (1695) anmärkt och låtit måla i Lappland (Öfver-Kalix).

* Tofieldia borealis Whlnb. (Anthericum calyculatum L. β) är mindre (3—5 tum) och spensligare än föregående art; bladen vanligen endast tumslånga och liniebreda, trenerviga; kalkbladen 3/4 linie; blomaxet endast 1/3 tum, hvitt, utan egentliga skärmar, hvilka ersättas af det lilla hvita svepet, som hos denna art sitter vid blomskaftets bas. — Växer på kärriga eller annars våta marker i Lappland (allm.) och norra Sverige, i det sednare sälls. — Blommar i Juli. — Erhåller merendels benämningen Björnbrodd.

XC. JUNCACEÆ.

(Tågväxter).

1. Juncus L. (DC.).

Fröhuset m. e. m. trerummigt. Fröen talrika, mycket små. — Mång- eller ettåriga växter med helt smala, trinda eller rännlika, glatta blad eller stundom endast bladlösa slidor; bladslidorna öppna, d. v. s. deras kanter icke sammanväxta (på sin höjd omsluta de hvarandra).

*) Blomvippan i toppen på nedtill bladigt strå (skenbart sitter den på sidan).

1. Hafstågen

(Juncus maritimus Lam.)

är hård och stel, med nästan vågrät rotstock, trinda och oledade, hvasstspetsade blad och fots- eller alnshöga, trinda, uppräta strån, somliga

blomlösa och bladlika. Blomvippan är dubbelt sammansatt, med uppräta grenar. Kalkbladen äro nästan lansettlika, de yttre spetsiga, de inre trubbiga (med udd), alla lika långa som det uddigt-ellipsoidiska fröhuset. Fröens hud är bihangslikt utbredd åt båda ändar.

Växer i Blekinge och Småland, på några hafsstrandens ängar och kärrmarker (Sölvesborg; Sälgön, 1 mil från Carlskrona; en del ställen nära Calmar). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europas kuster utom de nordligaste.

Hafstågen anmärktes först af Aspegren (1826) på öarne vid Sölvesborg och meddelades Fries, som upptog och närmare bestämde den i sina Novitier.

**) Blomvippan på bladlöst och nedtill endast slidadt strå, skenbart på dess sida. — Mångåriga arter.

2. Knapptågen
(Juncus conglomeratus L.)

är tuvig, vanligen alnshög eller högre, med uppräta och raka, trinda, svagt strimmiga, mörkgröna strån, hvilka nedtill äro nästan penntjocka och smånigom smalna uppåt; deras märg bildar en enda massa; skärmbladet liknar alldeles strået, så att det synes som en 3—5 tum lång spetsad topp på detsamma öfver blommorna. Rottågorna äro långa och starka, trinda, glatta, gulbruna. Slidorna ljusbruna. Blomvippan är dubbelt sammansatt och rik, men vanligen kortgrenig och tät eller nästan klotlikt hopdragen, slutligen merendels brun. Kalkbladen äro vanligen m. e. m. mörkbruna, spetsadt-lansettlika, lika långa som det trekantigt-omvändt-äggrunda fröhuset. Ståndarne 3.

Växer på våta ängar och betesmarker, i kärr och diken, till upp i Helsingland och Vermland, allm. — Blommar i Juni eller Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Siberien; Island.

Tågarterna sakna i allmänhet någon egentlig användbarhet i vår hushållning; endast denna och nästa art ha en ehuru mindre sådan. Af Knapptågens torkade strån, hvilka äro sega och mjuka, kunna nemligen särdeles lätta mattor, små korgar o. d. flätas. Märgen kan nyttjas till lampvekar.

3. Veketågen
(Juncus effusus L.)

liknar i allmänhet Knapptågen, men är något spensligare och blekare, med stråets strimmor så svaga att de endast vid torkning bli synbara. Skärmbladet (strået ofvan blommorna) är längre. Blomvippan vanligen

utbredd och gles, icke sällan 2—$2\frac{1}{2}$ tum bred, blek och något grönaktig. Kalkbladen äro smalt-spetsadt-lansettlika, grönaktigt blekbruna, längre än fröhuset. Ståndarne 3 eller 6.

Växer på sanka ängar och betesmarker, vid skogskärr, diken o. d., till upp i Dalarne och Helsingland, allm. (samt i Ume-Lappmark). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Barbariet, Canariöarne och Madeira; Island, N. Amerika, Siberien (och N. Zeeland).

Liksom Knapptågen, kan också Veketågen användas till mattor o. d., och märgen säges vara nästan bättre än dennas till vekar i lampor, hvadan benämningen. Båda antyda källsprång, så att der de växa, är anledning att kunna erhålla vatten, äfven der sådant icke märkes på markens yta.

* Juncus diffusus Hpe liknar Veketågen men har mera tuvade strån, rödbruna slidor och mindre blommor med längre kalkblad; ståndarne 6. — Växer på fuktiga ställen i Skåne (sälls.) och vid Stenbrohult i Småland.

4. Blåtågen
(Juncus glaucus Ehrh.)

har blå- eller gråaktigt gröna, tuvade, 1—$1\frac{1}{2}$ aln höga, smala, fårade strån med delad märg; slidor och rotstockfjäll äro glänsande mörktpurpur- eller svartbruna. Blomvippan är dubbelt sammansatt och rik, utbredd; blommorna små, grönbruna. Kalkbladen äro lansettlika, smalspetsade, nästan syllika, de yttre längre än det nästan ovala eller ellipsoidiska, uddspetsade, nära linielånga fröhuset. Ståndarne 6.

Växer i kärr här och der i vestra och södra Skåne; på Öland (ett par ställen) och på Fårön i flygsanden vid Sudergårda. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa utom det allra nordligaste; Caucasien, södra Siberien, Barbariet, Madeira.

Redan Leche hade anmärkt denna utmärkta art (vid Foglesång) ehuru han förblandade den med Veketågen (jfr Retz. Obs. I). Fries återupptäckte den sedan länge bortglömda växten på samma ställe och fann den dessutom på åtskilliga andra ställen på skånska slätten; han kunde således med skäl upptaga Blåtågen bland Svenska Florans novitier.

* Juncus balticus W. har rent gröna, lägre (5—15 tums) och vanligen stadigare, nästan släta (endast i torrt tillstånd strimmiga) strån med tät märg, gulbruna slidor och talrika, bruna blommor, hvilka liksom fröhusen äro dubbelt större än de föregående arternas. — Växer på östra kustens sandiga stränder, från Vesterbotten ned till Östergötland, Fårön och Skåne, liksom på vestkustens i Halland; dessutom i Lule- och Pite-Lappmarker (sälls.) och på Frösön. — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar med lägre och smalare strå och enklare blomvippa.

* Juncus arcticus W (J. effusus β L. suec.) har starkt krypande, med blekbruna slidor (fjäll) klädd rotstock, och omkring fotshöga, raka och uppräta, släta, vanligen omkring 6-(5—12-)blommiga strån. Blommorna äro något stora, mörkbruna, och bilda en tät gyttring 1—1 1/2 tum under stråets (skärmbladets) spets. Fröhusen äro 1 1/2 linie långa, svartbruna. — Växer på fuktiga fjellmarker, vid snöbäckar o. d. i Lappland och Herjedalen. — Blommar i Juli, Aug.

5. Trådtågen

(**Juncus filiformis** L.)

har 5—10 tum höga, blekgröna, släta (endast torra strimmiga) och märgiga, nästan trådlika och temligen slaka, omkring 5-(3—7-)blommiga strån; slidorna glänsande-blekbruna, den öfversta icke sällan med ett litet blad. Blomvippan är nästan enkel och temligen tät; den sitter skenbart vid stråets midt emedan det vanligen något bågkrökta skärmbladet är nästan lika långt som strået under vippan. Blommorna äro grönaktiga eller mycket blekbruna; kalkbladen lansettlika, nästan längre än det nära klotrunda, blekbruna fröhuset. Ståndarne 6.

Växer på fuktiga betesmarker, strandängar, kärrmark och steniga stränder, vid diken o. d., allm. — Blommar i Juli. — Utbr. Europa (undant. Irland, Portugal, Italiens öar, Grekland och Turkiet); Caucasien, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika (och Nya Zeeland).

Trådtågen är lätt igenkänd på sina släta strån (J. lævis etc. Bauh.), hvilka äro så svaga att de knappt bära sig ("ut erecti stare nequeant") och ha blomvippan (skenbart) nära midten. Tecknad i Campi Elysei (1701). — Af stråen kunna små fina mattor (bordsmattor o. d.) flätas.

***) Blommorna tydligen i toppen på bladigt strå (ɔ: skärmbladet kortare eller föga längre än blomställningen); bladen ledade genom tvärväggar. — Mångåriga arter.

6. Trubbtågen

(**Juncus obtusiflorus** Ehrh.)

har ganska stark, hvitaktig rotstock med uppräta, trinda, dels blomlösa och bladiga, dels blombärande strån, de sednare 1—2 fot höga, endast 1—2-bladiga men nedtill klädda med bladlösa slidor; vanligen utgår ett större blad vid stråets midt och ett mindre invid blomställningen. Blad och slidor äro trinda. Blomställningen är en rik, 2—3 tum bred, ut- och slutligen nedspärradt grenig knippvippa, i hvilken de grön- eller blekbruna blommorna bilda rundade gyttringar. — Blomskärmar och kalkblad äro något rödaktigt blekbruna med hvitaktiga kanter, trubbiga, kalkbladen något kortare än det trekantigt-äggrunda, spetsiga fröhuset.

Växer i kärr med kalkbotten här och der i södra Skåne och på Gotland. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. genom Europa undant. det allra nordligaste och Portugal, Grekland, Turkiet, Ryssland; i Barbariet.

Trubbtågen anmärktes först som svensk vid Visby (Whlnb. Act. Ups. VIII) och sedan i Skåne vid Köpinge-åns gamla utlopp; Fries fann den på alla kärrmarker i Köpingeå-dalen ända upp till Röddinge. Till både rotstock, strå och blad är den större och starkare än nästa art.

7. **Ledtågen** eller **Ryltågen**

(Juncus articulatus L.)

har krypande eller något tuvig rotstock, 3—6-bladiga, trindt-hoptryckta strån, tydligt ledade, m. e. m. plattade blad med trindryggade, rödbruna slidor, och sammansatt, utspärradt-grenig blomställning (knippvippa), der de nästan brunaktiga blommorna bilda 3—12-blommiga gyttringar. Kalkbladen äro alla eller åtminstone de yttre spetsiga, kortare än det äggrunda eller nästan aflånga, spetsiga fröhuset.

Växer på våta ängar och betesmarker, i kärr, vid stränder och diken. — Blommar i Juli och Aug. — Utgör egentligen två olika arter:

Juncus acutiflorus Ehrh. (J. articulatus β L. J. silvaticus Reich.). Vanligen större (icke sällan nära alnshög eller högre) och starkare än nästa art och upprät, med mindre men talrikare blommor i mera sammansatt ställning. Bladen äro nästan trinda. Kalkbladen blekbruna, sylspetsade, de inre något längre och i spetsen utkrökta. Fröhusen äro blekbruna. — Mest på stränder, men också i skogar (ɔ: Skogståg) o. a. i södra och medlersta Sverige. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Siberien.

Juncus lampocarpos Ehrh. (J. articulatus α L.). Omvexlar mycket till storlek och utseende. Vanligast äro stråen mellan 5 och 15 tum och uppkrökta, men bli icke sällan, såsom på stränder och vid vatten, nedtryckta, så att de slå rötter eller ock flyta med de då helt smala bladen. Strån och blad äro ganska starkt ledade (ɔ: Knuttåg), de sednare temligen plattade. Kalkbladen äro bruna med grön nerv, lika långa, men de yttre spetsiga och de inre trubbade med udd. Fröhusen äro glänsande svarta eller svartbruna (ɔ: Svarttåg), hvadan också artnamnet. — Allmän i dyiga kärr och diken, på våta eller kärriga betesmarker, sandiga eller leriga stränder, vid eller på fuktiga skogsvägar. — Utbr. genom hela Europa; i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka och Island.

Ledtågen har erhållit sitt artnamn med hänsyn till att bladen, då de hoptryckas eller hållas mot dagern, synas ledade, ehuru lederna, så-

som LINNÉ sjelf anmärker (Fl. Suec.), icke äro några egentliga sådana utan endast bladets tvärväggar.

* Juncus alpinus Vill. liknar Ledtågen, men är något gulaktigt grön, med vanligen lägre (5—10 tums) och spensligare, endast 2—3-bladigt strå samt smalare och mindre tydligt ledade, nästan trinda, vid basen rännlika blad, hvilkas slidor äro kölryggade och, åtminstone i början, vackert röda. Rotstocken kryper. Stråen äro uppräta eller temligen uppräta. Blomställningen är enkel eller mindre sammansatt, med nästan uppräta grenar. Kalkbladen äro vanligen rödbruna, lika långa, trubbiga, de yttre med udd nedom spetsen. — Växer mest på sandiga eller steniga stränder, men också på våta ängar och kärriga betesmarker eller annan fuktig mark. — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar tätblommigare med 5—8-blommiga, icke sällan mörka gyttringar och glesblommigare med 2—5-blommiga och vanligen bleka; i Lappland endast 2—3 tum hög med endast en eller annan liten blomgyttring. — Utbr. isynnerhet norra och medlersta Europa.

8. Lågtågen

(Juncus supinus Mnch.)

har tuvade, trådsmala, bladiga, nederst nästan löklikt utsvällda, merendels endast 3—5 tums strån, hvilka icke sällan krypa och slå rötter eller flyta och då vanligen bli längre. Bladen äro något rännlikt borst- eller trådlika eller nästan hårsmala, svagt ledade, talrika. Blomställningen är enkel eller nästan enkel, gles och utbredd, med ett mindre antal (1—6) 2—8-blommiga, vanligen blekt grönbruna gyttringar, hvilka icke sällan alstra nya och bladiga dylika (prolifiera). Kalkbladen äro lika långa, de yttre spetsiga, de inre trubbiga, alla nästan lika långa som det trubbiga fröhuset. Ståndarne vanligen 3, mera sällan 6.

Växer i dyiga kärr, på våta, mossiga ängar och betesmarker, på stränder o. a., helst på barare mark. — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar mycket till växsätt och blomställning, allt efter de omständigheter under hvilka den växer. Då den kryper (icke sällan ganska långt) eller flyter, utgå de långa blomgrenarne ur bladvecken, stundom nästan kransvis. Förekommer också, ehuru mera sällan, med mindre och svartbruna blomgyttringar. — Utbr. Europa men obetydligt i det södra; Caucasien.

Denna i allmänhet icke sällsynta art har, besynnerligt nog, ända till sednare tider varit hos oss förbisedd eller misskänd, ehuru redan EHRHART hade samlat den vid Upsala. Först genom FRIES (Flora Hallandica och Novitiæ) och WAHLENBERG (Flora Upsaliensis och Suecica) vann den egentligen medborgarrätt såsom svensk.

****) Blommorna i toppen. Bladen oledade. — Mångåriga arter. Kalkbladen icke längre än fröhuset.

9. Sparrtagen

(Juncus squarrosus L.)

bildar hårda och täta, genom talrika, nästan borstlika (rännlikt-), styfva och utkrökta blad sparriga, tuvor med stark rotstock. Stråen äro 5—10 tum höga, längre än bladen, hårda och stadiga, uppräta, nederst enbladiga, eller alldeles bladlösa och endast med en slida kring basen. Blomvippan är hopdragen, med korta och stadiga grenar, hvilka både i spetsen och på sidorna bära de nästan oskaftade blommorna; nedtill äro de klädda med små slidlika, röd- och hvitaktiga, nästan hinnartade skärmar. Kalkbladen äro trubbiga, glänsande-gråbruna och hvitaktigt hinnkantade, lika långa som fröhuset. Fröhuset är $1\frac{1}{2}$ linie långt, trubbigt (med udd), glänsande-gulbrunt, alldeles 3-rummigt. Fröen kantiga.

Växer på magra ängar och betesmarker, på hedar, allmän eller nästan allmän i Halland, Skåne och medlersta Småland; dessutom på Öland (Alvaren) och i Blekinge, i Vestergötland, på ett par ställen i Nerike och på fjellen i Jemtland. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa (undant. det allra nordligaste och Italien, Grekland); Island, Siberien.

Hos denna art äro bladen hårda, utstående och tryckta mot marken, så att lian icke kommer åt dem. Förhatligt för landtmannen, antyder "gräset" en mycket mager, våt och tuvig jord (L.).

10. Stubbtågen

(Juncus compressus Jacq.)

är något styf och glänsande, med uppräta, smala och något plattade, nästan enbladiga (vid eller nedom midten), vanligen 5—10 tum höga strån. Bladen äro nästan trådlikt rännlika, obetydligt kortare än stråen; utom stråbladen utgå alla från den merendels icke särdeles krypande rotstocken. Blomvippan är enkel eller sammansatt, med nästan uppräta grenar, på hvilka de grönbruna blommorna mest bilda glesa qvastar; den har längre eller kortare skärmar. Kalkbladen äro bruna med hinnaktiga kanter och gröngul medelnerv, rundtrubbiga. Fröhuset är nästan klotrundt, glänsande-blekbrunt, nära dubbelt längre än kalkbladen.

Växer på fuktiga betesmarker och gärden, på sandiga ängar och annan fuktig mark, der den icke sällan bildar täta mattor, allmän i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli. — Omvexlar till storleken (mellan 3 och 15 tum). — Utbr. nästan hela Europa (undant. Grekland, Turkiet); Island, Caucasien, Siberien.

Stubbtågen bildar icke sällan små täta mattor, hvilkas grönska är mörkare än de andra "gräsens" i allmänhet. De runda, glänsande fröhusen och de plattade stråen utmärka den isynnerhet.

* Juncus Gerardi Lois. (J. bottnicus Whlnb.) liknar mycket Stubbtågen (är troligen en underart till denna), men har i allmänhet högre och spensligare, nästan trindt strå med grenigare och smalare blomställning; blommorna äro mindre och ordnade nästan axlikt Kalkbladen äro smalare, glänsande-svartbruna, icke mycket kortare än det äggrundt-ovala, trubbigt-trekantiga, mörkbruna fröhuset. Rotstocken kryper starkt. — Växer på hafsstränderna och blommar i Juli, Aug.

11. Trespetstågen
(Juncus trifidus L.)

bildar nedtill bladlösa men mycket fjälliga och slidade, 4—5 tum höga tuvor. Stråen äro merendels nästan trådlika; upptill bära de 2—3 långa, nästan trådsmalt rännlika, uppräta blad och mest 3 (1—4) blommor mellan de båda öfversta bladen (det ena bladet hör egentligen till strået); nedtill äro de bladlösa men slidade; slidorna ha vanligen endast ett kort bladämne eller äro fransade, men stundom får den öfversta slidan ett 2—3 tum långt blad. Kalkbladen äro brunaktiga, mycket spetsade. Fröhuset är aflångt, lika långt som kalkbladen, fåfröigt (mera likt en Luzulas).

Växer på torra, öppna och steniga ställen i fjellen och fjelltrakterna, allmän. — Blommar i Juli. — Utbr. nordliga Skandinavien, arktiska Ryssland, Island, Skottland; Pyreneerna, Alperna, Sudeterna, Apenninerna, Turkiets berg.

Denna art har ett med Tågarternas i allmänhet temligen olika utseende. Till sin fjälliga tuva liknar den nästan Snipen (Scirpus cæspitosus). Dess växställe på fjellen är äfven nog eget. "Detta märkes isynnerhet å de torraste, föga öfver skoggränsen hinnande subalpinska bergen, der den finnes i rätt torra klippors springor, nästan såsom ett bergsskägg eller en Trichomanes" (Whlnb.). Redan Bauhins Historia (1650) upptager denna växt såsom Juncus trifidus, och den tecknas (under olika stadier) i Campi Elysei. Wahlenberg skildrade den i Svensk Botanik.

12. Bruntågen
(Juncus castaneus Sm.)

är merendels omkring 5—8 tum hög, med stadigt, upprätt, nedtill bladigt strå. Rotstocken alstrar skott. Bladen äro rännlika och sylspetsade. Blommorna bilda 1 eller 2 svartbruna hufvuden, vanligen med ett långt och upprätt skärmblad; både skärmarnes och de andra bladens slidor äro röd- eller gråaktigt bruna. Kalkbladen äro lansettlika, spetsiga, svartaktiga. Fröhuset är äggrundt-aflångt, spetsigt, svartbrunt, $2\frac{1}{2}$ linier långt, nästan dubbelt längre än kalkbladen och störst bland våra arters. Fröhinnan bildar bihang.

Växer på fuktiga ängar o. d. i Jemtlands och Herjedalens fjell och fjelltrakter. — Blommar i Juli. — Utbr. nordliga Skandinavien, Skottland; schweiziska och österrikiska Alperna.

Denna utmärkt vackra art upptäckte HARTMAN, såsom svensk växt, i Jemtland 1813. Hans efter lefvande exemplar gjorda beskrifning förekommer i Vet. Ak. Handl. för 1818.

13. Dytågen
(Juncus stygius L.)

har nästan trådsmalt och spensligt ehuru slutligen icke sällan 5—7 tum högt, vanligen tvåbladigt strå (blommande är det endast 3—5 tum); det ena bladet utgår mest upptill eller nära stråets midt, det andra vid basen och är stundom lika långt som strået. Roten (rotstocken) kryper något, är svag och temligen trådig. Bladen äro tråd- eller nästan borstlika, mjuka, merendels röd- eller brunaktiga. Blommorna äro relativt stora och bilda mest 2 temligen åtskiljda par med nästan hölsterlikt, syllikt skärm, hvilket är något upprätt, så att blommorna komma litet på sned. Kalkbladen äro spetsade, tunna, hvita (de inre), slutligen hvitgula eller mycket blekt bruna. Fröhuset är alldeles trekantigt, spetsigt, mörkgult, öfver linielångt, längre än kalkbladen, endast i botten 3-rummigt. Fröen äro trekantiga, hvita; deras hinna bildar bihang.

Växer i djupa, vattenrika kärr, i norra och medlersta Sverige ned till Östergötland, vestra Småland och Halland; allmän och ymnig i Lappland och norra Sverige samt till Vermland och Vestmanland, annars sparsam eller spridd. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Skandinavien; Bäjerns, Tyrolens och Schweiz' alper.

LINNÉ upptäckte Dytågen (troligen vid Upsala); han bestämde och beskref arten i andra upplagan af sina Species (1762). I bihanget till Fauna Suecica (Svenska Florans Novitier) är dess växtställe "Sueciæ paludes cæspitosæ, passim". SWARTZ skildrade och tecknade den, jemte de båda nästa arterna, i Svensk Botanik VII.

14. Treagntågen
(Juncus triglumis L.)

är endast 3—5 tum hög, med smalt, rakt och upprätt, vanligen 3-(2—4-)blommigt, nästan bart strå. Bladen äro temligen trindt syllika, omkring tumslånga. Blommorna sitta tätt och stödas af två (eller tre) nästan likstora, brunaktiga, korta och något utstående skärmar. Kalkbladen äro hvit- eller halmgula och icke sällan något rödaktiga, slutli-

gen brunaktiga. Fröhuset är uddtrubbadt, blekbrunt, nära $1\frac{1}{2}$ linie långt, något längre än kalkbladen. Fröhinnan bildar bihang.

Växer på kärriga eller andra våta ställen i fjellen och fjelltrakterna, allmän.

Utom det nordliga Skandinavien och Island bebor Treagntågen Skottlands och Englands berg samt Pyreneerna, Alperna och Karpaterna. Linné upptäckte den i Lappland och beskref den utförligt i Flora Lapponica (med teckning).

* Juncus biglumis L. liknar Treagntågen, men har endast 1—2 blommor, med ett bladartadt, syllikt skärm, som är upprätt och tränger blommorna åt sidan. Kalkbladen bruna. Fröhuset nästan klubblikt med intryckt spets, brunt, upptill svart-, i kanterna gulaktigt, mycket längre än kalkbladen. — Växer endast i högre fjelltrakter.

*****) Ettåriga arter. Kalkbladen längre än fröhuset.

15. Paddtågen

(Juncus bufonius L.)

är blekgrön eller slutligen rödaktig, vanligast omkring 5 tum hög, med trindt, bladigt strå, som merendels är grenigt långt ned och bildar en nästan klynnedelad blomställning. Bladen äro rännlikt tråd- eller borstlika. Blomställningens grenar äro uppräta, temligen långa, och bära blommorna i vecken och på sidorna. Blommorna äro oskaftade eller nästan oskaftade och sitta enstaka eller 2—3 tillsammans. Kalkbladen äro nästan hinnartade, med grön medelnerv och hvitaktiga kanter, lansettlika, smalt sylspetsade, de yttre längst. Fröhuset är mörkbrunt, aflångt-omvändt-äggrundt, vanligen nära dubbelt kortare än kalkbladen.

Växer på barare, fuktiga eller tidtals öfversvämmade, helst sandiga, ställen, på fuktiga, leriga eller sandiga betesmarker, åkrar och gärden, vid stränder, diken och vägar, allmän. — Blommar i Juni eller Juli (och Aug.). — Omvexlar till storlek och utseende, än helt liten (1—2 tum) och enkel, med nästan hårsmala blad, än större, stundom 6—8 tum, och vanligen mycket grenig; icke sällan grenar sig strået ända invid roten eller bildar växten en liten tuva med flera greniga strån. — Utbredningen är mycket stor: hela Europa, Canariöarne, Algerien (Sahara), Abyssinien; Island, N. Amerika; Caucasien, Siberien, Ostindien (på Ganges' sandstränder enligt Hook.); Cap, S. Amerika, N. Holland, N. Zeeland.

Paddtågen är en ganska sällskaplig växt och bildar gerna, särdeles som yngre, täta mattor på den annars icke sällan bara sanden. Blommorna äro meteoriska.

16. Huvudtågen
(Juncus capitatus Weig.)

har endast 2—5 tum höga, trådlika, enkla och bladlösa, tuvade eller enstaka strån. Bladen (rotbladen) äro rännlikt borst- eller hårlika, raka, kortare än strået. Blommorna bilda en eller två 3—6-blommiga, rundade, omkring ärtstora, skärmade gyttringar (huvuden); åtminstone ett skärmblad är längre än blomställningen. Kalkbladen äro rödbruna med hinnaktiga kanter och grön, kölad nerv, äggrundt-lansettlika och spetsade, de yttre längst. Fröhuset är nästan äggrundt, trubbigt, nära dubbelt kortare än kalkbladen.

Växer mest på Skånes och södra Hallands sandiga hafsstränder och på fuktiga eller öfversvämmade ställen invid dem; sällsyntare i Blekinge, på Öland och Gotland. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela Europa (undant. bl. a. Brittanien); Barbariet, Canariöarne.

Denna art var hos oss länge antingen förbisedd eller förblandad med Paddtågen. Genom FRIES vann den egentligt burskap i vår Flora.

* Juncus pygmæus Thuill. (Dvergtågen) har fordom växt i Skåne, mellan Klagstorp och Hvellinge, på sandiga betesmarker invid hafvet, der FRIES fann den 1827 (Novit.).

2. **Luzula** DC.

Fröhuset enrummigt. Fröen 3. — Mångåriga växter med smala, jemnbreda eller smalt-lansettlika, vanligen håriga blad med slutna (hela) slidor; strået m. e. m. bladigt.

*) Blommorna samlade till vanligen flera täta gyttringar.

1. Axtågen
(Luzula spicata DC. — Juncus spicatus L.)

har 5—10 tum högt strå, på hvilket de mörkbruna, hvitaktigt skärmade blomgyttringarne bilda ett vanligen nära tumslångt och ojemnt, slakt eller lutande ax, hvars nedersta skärmblad ha en syllik spets. Bladen äro smala, icke liniebreda, glest håriga, stråbladen inrullade eller nästan syllika, med mycket hårig slidmynning. Kalkbladen äro hinnartadt spetsade, med en smal, nästan nållik udd, längre än det rundadt-äggrunda fröhuset. Fröen ha vid basen ett kägellikt bihang.

Växer på torra och steniga ställen i fjellen, särdeles de lägre, allm., sydligast på Städjan i Dalarne. — Blommar i Juli. — Omvexlar med kortare och tätare, upprätt blomax. — Utbr. nästan alla Europas

alper och högre berg (undant. Portugal, Sicilien, Sardinien, Grekland); Caucasien, Siberien, Island, Grönland, Labrador, Klippbergen.

LINNÉ anmärkte denna art under sin lappska resa, beskref i korthet och tecknade den (ett mindre exemplar) i sin Flora Lapponica. WAHLENBERG belyste den vidare i sin.

2. Fälttågen

(Luzula campestris DC. — Juncus campestris L.)

är vid blomningen merendels endast omkring 4 eller 5 tum hög, men kan slutligen bli dubbelt högre. Stråen äro icke sällan tuvade. Bladen äro platta, smala, nästan jemnbreda, i kanten långt håriga, åtminstone nedtill, men slutligen glatta. Blomgyttringarne äro äggrunda, vanligen 3—5, rent bruna, och sitta, utom den medlersta, på flocklikt ställda skaft (ɔ: Knippletåg); de luta slutligen. Skärmarne sargade, glatta eller obetydligt håriga. Kalkbladen äro lansettlika, bruna, nästan lika stora, men de yttre spetsigare. Ståndarsträngarne mycket korta. Fröhuset är nästan rundt, lika långt som eller nästan dubbelt kortare än kalkbladen. Fröen med kägellikt bihang vid basen.

Växer på torrare betesmarker, gärden och ängar, på gräsrikare backar och sluttningar, i torra, öppna skogar, allm. — Blommar i Maj (också redan i April) eller Juni; mognar i Juni, Juli. — Omvexlar med svartbruna blommor och nästan glatta blad (mest i fjelltrakter) samt med nästan oskaftade och således tätt närmade blomgyttringar. I lundar och skuggigare skogar bildar Fälttågen en underart, Luzula pallescens Sw. (L. Fl. Lapp. n:o 127), som är blekgrön, med blekgula eller gröngula, mindre blomgyttringar och mycket spensliga, något plattade strån (jfr Whlnb. Fl. Lapp.). En annan, allmännare underart är Luzula multiflora Lej., som utmärker sig genom tuvigare växt, talrikare blomgyttringar på stadigare, alltid uppräta skaft, och längre ståndarsträngar. Denna växer på bördigare mark, blir något högre och starkare och blommar senare än den egentliga Fälttågen och anses icke sällan såsom en egen art.

Fälttågen har en stor utbredning. Den tillhör hela Europa och Island, Algerien, Caucasien, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika, (Nya Holland och Sandwichsöarne).

* Luzula hyperborea Br. liknar något Fälttågen men är glatt och har vanligen en enda, klot- eller äggrund, blomgyttring på endast 3—5 tum högt, stadigt strå; sällan förekommer den med 2 eller 3 blomgyttringar; skärmarne äro nästan bladlika. — Växer på fjellet Jegraapo i Lule-Lappmark enligt Læstadii der samlade exemplar (Hartm.).

3. Bågtågen

(Luzula arcuata Sw. — **Juncus arcuatus** Whlnb.)

bildar små, vid roten och på stråen rödaktiga tuvor, och är spensligare, något hårdare, magrare och småblommigare än Fälttågen. Strået är trindt och slätt, vanligen omkring 3 eller 4 tum högt och något litet krökt. Bladen äro glatta eller stundom med ett och annat hår i kanten, helt smala, icke liniebreda, rännlika; rotbladen vanligen så smala och hoprullade att de bli nästan syllika. Skärmarne äro franshåriga upptill. Blomgyttringarne äro 5—10, rundade, än enstaka än parvisa, deras skaft till största delen tumslånga, nästan hårsmala och båglikt ut- och tillbakakrökta; de bilda en 3—5-strålig flock, och vanligen uppbär det nedersta skaftet en mindre och knipplik sådan. Kalkbladen äro mörkbruna, långt uddspetsade.

Växer mycket allmän på fjellens fuktiga och magra marker, der den både uppstiger högre och på de af isen härjade fälten tål längre köld än någon annan växt (Whlnb.). — Blommar i Juli, Aug. — Förekommer också med endast 1—4 blomgyttringar på rakare skaft och något håriga blad och slidor (Luzula confusa Lindeb.). — Utbr. nordliga Skandinavien, Skottland, arktiska Ryssland.

Wahlenberg urskiljde först denna riktiga fjell-art i Lappland samt beskref och tecknade den i sin Flora Lapponica. Om den och närmast beslägtade arter meddelade Lindeberg i Botaniska Notiser för 1855, vigtiga iakttagelser, liksom Læstadius i årgången 1852 har en uppsats om Formerna af Luzula campestris (den högnordiska) och L. arcuata.

******) Blommorna enstaka eller närmade två och två eller tre och tre, men alltid i knippvippa eller -flock.

4. Småblomtågen

(Luzula parviflora Desv. — **Juncus parviflorus** Ehrh.)

blir merendels 10—15 tum hög med $\frac{1}{4}$ eller stundom nära $\frac{1}{2}$ tum breda blad och talrika, mycket små, alldeles bruna blommor; den är helt slät och glatt, med nästan hela blomvippan vackert brun. Strået är bladigare än hos de andra arterna. Bladen äro lansettlika, platta och mjuka, icke sällan rödaktiga; skärmbladet, som vanligen är nästan lika långt som blomvippan, är tunnare och genomskinligare än de andra bladen. Småskärmarne äro hinnaktiga i kanten och glatta. Blomvippan är rik, sammansatt eller mycket sammansatt, med till en del nära 2 tum långa och något krökta grenar. Blommorna äro enstaka

eller närmade 2—3 men alltid skaftade. Kalkbladen äro spetsiga men uddlösa och sakna hinnkant. Fröhuset är något längre än kalkbladen.

Växer mest i Torne- och Lule-Lappmarks subalpina trakter, särdeles utmed elfvarne i fuktiga pilsnår; dessutom i Pite-Lappmark nedom Krappesvara och på Käxa samt i Herjedalen på Rutstöten. — Blommar i Juli. — Utbr. nordliga Skandinavien, Pyreneerna, Alperna inom Frankrike och Schweiz; Samojedien.

Denna art är säkert den största och vackraste bland våra Luzula-arter; den har, såsom WAHLENBERG anmärker, en viss "gentilitas" i hela sitt utseende. De talrika bladen äro så tunna, att alla deras nerver och hela inre byggnad synas mycket väl då de hållas mot dagern; upptill bli de, liksom strået, icke sällan rödaktiga. Vippan är stor och något slak, rikblommig. WAHLENBERG fann växten i Torne-Lappmark (Fl. Lapp.).

* Luzula Wahlenbergii Rupr. (Juncus spadiceus Whlnb.) är mindre och smalbladigare än Småblomtågen, men har enklare och vanligen stadigare vippa, något större och mera svartbruna blommor, hårkantade skärmar och barare strå. — Växer på torrare fjellmarker i Lappland och Jemtland.

5. **Hårtågen** eller **Iltågen**

(Luzula pilosa W. — Juncus pilosus L.)

har vanligen tuvade, vid blomningen endast omkring 5 tums men äldre dubbelt högre och temligen slaka strån. Bladen äro nästan jemnsmala eller jemnbredt-lansettlika, platta, långt hårkantade; de kunna bli ända till 3 linier breda. Blommorna sitta enstaka eller 2—3 på nästan hårsmala, tumslånga eller längre, flockvis ställda, raka skaft, på hvilka, då blommorna äro flera, den medlersta blomman är oskaftad men den eller de andra skaftade; stundom blir flocken nästan dubbel. Blomställningens grenar äro vid blomningen utspärrade, men rikta sig sedan nedåt. Kalkbladen äro syllikt-triangellika, uddspetsiga, glänsande-mörkbruna och smalt-hvitkantade. Fröhuset är trekantigt äggrundt, blekgrönt, nära $1\frac{1}{2}$ linie långt, längre än kalkbladen, störst bland våra arters. Fröen ha vid spetsen ett långt och krökt bihang.

Växer i mossiga skogar och på magrare buskmark, allm. — Blommar om våren, i April eller Maj (ɔ: Luzula vernalis DC.). — Utbr. Europa undant. södra Italien med öarne och Grekland (der i stället den liknande L. Forsteri växer); Barbariet, Canariöarne, Caucasien, Siberien, Japan, Kamtschatka, N. Amerika, Grönland, Island.

I allmänhet äro hos detta slägtes arter märkena mycket tidigare än ståndarknapparne, och blomman öppnar sig icke riktigt förr än märkena ha vissnat, så att pollen (ståndarmjölet) måste i andra blommor söka märken, som nyligen utvecklats.

Beurling lemnade i Botaniska Notiser för 1853 en Luzularum Scandinaviæ Conspectus.

XCI. AROIDEÆ.

1. Arum L.

Blommorna enkönade, bara, i strutlikt-hölstrad, upptill klubblik och könlös kolf, på hvars nedre del ståndare och spiror sitta, de förra högre upp och skiljda från de sednare genom trådlika bildningar. Ståndarne stränglösa. Märkena sköldlika, utan stift. Frukt köttigt bär.

1. Struthölstret
(Arum maculatum L.).

En mångårig, stänglad, 8—10 tums ört med knöllik rotstock, spjutlikt-pillika, glänsande-ljusgröna, omkring 3 tum långa blad och nästan lika långt, gulgrönt hölster, hvilket, nederst hoprulladt och bukigt, omsluter den nära dubbelt kortare, upptill mörkvioletta (violettbruna) blomkolfven. Bären äro skarlakansröda och bilda slutligen liksom ett sammansatt bär, hvilket, sedan kolfvens öfre del jemte hölstret vissnat, qvarsitter blottadt på stängeln.

Växer i fuktiga skogar och parker i Skåne, sälls. — Blommar i Maj, Juni; mognar i Juli. — Utbr. nästan hela Europa undant. det allra nordligaste och Italiens öar m. m.; Barbariet.

Denna växt har till alla sina delar en bitande skarp smak, så att den bränner på tungan då den tuggas, hvadan den också, isynnerhet roten, är känd under benämningen Dansk Ingefära. Detta gäller egentligen om örten som färsk; torr blir den nästan smaklös. Roten (rotstocken) bibehåller likväl länge sin skärpa. Den är officinell (Radix Ari Pharm.); "slemlösande och öppnande". — Struthölstret förekommer visserligen i en och annan äldre Flora, men endast såsom en stundom (i Halland) förvildad växt, en ännu icke naturaliserad främling. Sedan Fries anmärkt den på ön Lybeck i Krageholms-sjön (Skåne) bland Allium ursinum, Lunaria o. a. upptog han den bland Svenska Florans Novitier.

Rörande Struthölstrets utveckling har man iakttagit följande. Då fröet grott, dess grodd utvecklat rot- och stamämne, bildar sig snart en liten knöl vid det första bladets bas. Denna knöl tillväxer och blir med andra året en slags lök, hvars bas slutligen dör under det spetsen alstrar en ny växt och omkretsen en mängd nya knölar, hvilka sedan lossna från moderväxten. Årets blommande stånd visar sig ti-

digt och skyddadt med tunna hinnor, hvilka sedan brista och lemna utgång åt bladen liksom sedan åt hölstret med dess klubba. Under denna äro talrika ståndarblommor (ɔ: 4-rummiga ståndarknappar), under dessa en hvit hårkrans och under denna sitta fruktämnena med deras skåliga, med honingsvätska fyllda märke. De sistnämnda äro alldeles dolda i hölstret, der de mottaga det ymniga ståndarmjölet (pollen) och svälla; kanske bekomma de också någon näring från kolfven, på hvilken de sitta. Sedan blad och stängel riktigt utväxt, vissnar hölstret småningom och man ser de gröna bären, hvilka sedan bli brandgula och slutligen glänsande-skarlakansröda; bladen ha då längesedan vissnat.

2. Calla L.

Blommorna enkönade, bara, i platthölstrad, trind kolf, hvilken utom på spetsen, som bär endast ståndare, är betäckt med om hvarandra blandade ståndare och spiror, vanligen 6 ståndare samlade kring hvar spira. Ståndarne strängade. Märket ringlikt, nästan stiftlöst. Frukt köttigt-svampigt, mest 3—6-fröigt bär.

1. Missnet
(Calla palustris L.).

En mångårig, stänglad ört med krypande, ringladt-ledad, glänsande-grön, svampigt-köttig rotstock och hjertlika, kort- och trindt-spetsade, långt skaftade blad; stängeln omkring 5 tum hög, tjock och svampig, slutande i en hvit, kort blomkolf med nära dubbelt längre, äggrundt och tvärspetsadt, inåt hvitt, utåt grönt hölster. Bladen äro nästan längre än blomstängeln, bågnerviga, under glänsande; deras skaft tjocka och svampiga, omslidande hvarandra eller stängeln nedtill. Blommorna äro helt små; ståndarne hvita med platt sträng och tvåknölig knapp. Bären äro röda, nästan tärninglika, 4—6-kantiga; de bilda en kort och tät, nästan kottelik samling. Fröen äro elliptiska, nästan trinda med ena kanten något kölad, smågropiga upptill.

Växer i djupare, lösa skogskärr och mossar, på dyiga sjöstränder, ymnigast och allmännast i norra Sverige. — Blommar i Juni eller Juli; bladen gulna tidigt. Bären mogna i Aug., Sept., och snart äro bärsamlingarne nästan det enda, som synes qvar af växten, der de ligga lösa på marken sedan stängeln multnat. — Utbr. norra och medlersta Europa.

Genom sina vackra, glänsande blad, sin hvita blomning och sina röda bär blir Missnet en prydnad för våra dystra skogskärr. Särdeles i Norrland och Vesterbotten är den så ymnig att den mångenstädes bekläder hela kärrmarker. Utom Missne kallas den eller rotstocken der Mäsne, Mäsja; i Nerike Mosserot. — Isynnerhet i Vesterbotten är

växtens rotstock bekant såsom ett godt nödbrödsämne och Missnebröd användes der icke så sällan. Till nödbröd samlas Missnerötterna tidigt på våren eller sent om hösten, tvättas och rensas, torkas lindrigt och skäras sedan i små bitar, hvilka torkas hårdt och malas till mjöl. Detta mjöl, som är hvitt och välluktande, kokas med vatten omkring en timmas tid så att det blir som en tunn välling, hvilken lemnas att sätta sig under en eller annan dag. Sedan afhälles vattnet och bottensatsen, som är mild (utan skärpa), torkas, blandas med sädesmjöl och bakas till bröd. Brödet blir hvitt, med söt och god smak (L. Fl. Lapp.). Rå har rotstocken, liksom, ehuru svagare, hela örtståndet, ganska skarp (bränunande) smak. Rehnen lärer likväl äta örten begärligt, och bönderna kring G. Carleby skola (enligt Chydenii disp.) upptaga hela växten om hösten och lägga den i hög för att under vintern gifva deraf åt svinen, hvilka begärligt äta den och fetma deraf.

3. Acorus L.

Blommorna tvåkönade, 6-ståndrade och 1-spirade, med 6-bladig kalk och alldeles täckande den skenbart hölsterlösa kolfven. Ståndarne strängade. Märket vårtigt. Frukten torrt, 1—3-fröigt bär.

1. Kalmusörten
(Acorus Calamus L.).

En mångårig växt med krypande rotstock, jemnbreda, svärdlika, 2 alnars eller längre, blad och nära lika lång, platt, nästan bladlik (egentligen tvåeggadt-hoptryckt-trekantig) stängel med tapplikt-trind, 2—3 tum lång blomkolf och upprätt, långt och smalt, bladlikt (svärdlikt) hölster. Emedan det sistnämnde liknar stängeln, tyckes blomkolfven sakna hölster och sitta långt ned på den förra. Blommorna äro göngula, små. Kalkbladen slutna, nästan örtartade, vigglikt-omvändt-äggrunda, genom den invikta spetsen skåliga. Ståndarsträngarne äro platta. Bladen ha i midten tvärrynkor eller -veck på huden. Rotstocken är hvitaktig, ringlad, tumstjock; rottågorna äro långa och starka, hvita, besatta (särdeles de äldre) med långa och smala trådar.

Växer vid eller i insjöar, åar, bäckar och dammar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa undant. det allra nordligaste och Irland, Portugal, Spanien, södra Italien, Italiens och Greklands öar, Turkiet; i sydligare Siberien, N. Amerika.

Hela växten har aromatisk lukt, särdeles då den brytes. Också smaken är kryddartad och tillika något besk. Rotstocken (Kalmusroten) har dessa egenskaper i högsta grad, hvarpå dess användning såsom ett värmande och stärkande magmedel beror. Den upptages i Farmakopén

under benämningen Calamus vulgaris vel aromaticus. Insamlas om hösten, tvättas, skalas, sönderskäres och uppträdes på trådar att torka. Kan också insyltas, hvilket tillgår sålunda att man kokar den färska roten i litet vatten tills den blir mjuk, då den upptages, lägges i en burk och begjutes med den sirup, som man kokat af vattnet (t. ex. ett qvarter), hvari roten kokats och t. ex. ett skålpund socker. Sålunda syltad rot har behaglig smak, men är mindre verksam än då den användes rå, sådan den vanligen tuggas. Man kan också lägga den på öl och dricka, eller bereder man droppar deraf.

Kalmusörten är kanske icke inhemsk hos oss utan inkommen under katolska tiden och sedan naturaliserad. Somliga anse till och med att den knappt är ursprunglig någonstädes i Europa. Åtminstone omtala de äldste botanisterna (Clusius, Tragus o. a.) växten endast såsom odlad eller såsom en handelsvara. Bauhin benämnde den Acorus verus eller Calamus aromaticus (officinarum), hvadan artnamnet. Linné säger att roten af Kalmusörten — vår enda egentliga kryddväxt — skulle pulveriserad kunna ersätta Indiens kryddor. Han nämner den också i sin Flora Åkeröensis, 1769 ("in alneto").

4. **Lemna** L.

Blommor tvåkönade, (1—)2-ståndrade och 1-spirade eller nästan enkönade och sambyggare, enstaka i kantveck på en liten bladlik, flytande stam, inom ett hinnaktigt, kalklikt, oregelbundet bristande hölster, men för öfrigt bara. Stift tydligt, med helt eller tandadt märke. Frukt tunnskalig, 1-rummig.

Lemnorna äro helt små, fritt flytande sötvattensväxter med bladlös men bladlik stam, som från en hålighet på undersidan utvecklar rottrådar, hvilka hänga rätt ned i vattnet, i början korta och omslutna med en slida, men hvilken sedan, genom rottrådens tillväxt, afslites och sitter på dess spets såsom en strutlik mössa. Blommorna, hvilka hos oss i allmänhet äro sällsynta, utvecklas, såsom nyss nämndes, i stammens kanter. Ståndarne äro vanligen 2 i hvar blomma, men något oliktidiga; knapparne tvårummiga, med nästan klotrunda, gula rum. — Från svalans ankomst till dess bortflyttning flyta dessa växter på eller i nästan alla mera stilla vatten, hvilka de täcka med sin släta grönska och ombilda till rörliga ängar, hindrande dem att skämmas. De kallas med ett gemensamt namn Andmat. Förökningen sker hos dem på det sätt att bladet, som egentligen är en utbredd stam, i kanten mellan sina ytor bildar knoppar, hvilka (lossnade eller icke) utvecklas till likadana nya blad (stammar). Sålunda går tillväxten mycket hastigt ända tills hela vattnet är betäckt. Om hösten (med svalan sä-

ger LINNÉ) sänka sig Lemnorna till botten, der de stundom bilda tjocka lager. Undersöker man dessa tidigt om våren, finner man en del af de små bladen hvitnade och döda men andra gröna; de sednare uppstiga genom utvidgningen hos den luft, som de innesluta, och flyta sedan på vattenytan.

1. Mångrotiga Andmaten
(Lemna polyrhiza L.)

är dubbelt större än de båda nästa arterna, icke sällan 4 linier bred, rundad, tunn, på den öfre sidan mörkgrön, på den undre rödaktig, på båda nästan plan, och har knippade rottrådar. Förökas genom, vanligen en eller två, nya bladstammar bredvid hvarandra, så att två eller flera "blad" hänga tillsamman; de unga bladstammarne ha hvardera två mycket små, hinnaktiga blad (?) vid basen. Den har spiralkärl, hvilka bilda tydliga, handdelade, nerver och göra den lilla växtens byggnad temligen stadig. Ståndarsträngarne äro smalare nedåt. Frukten är ett 2—7-fröigt fröhus. Men blommor äro ytterst sällsynta hos oss.

Växer på stillastående eller sakta rinnande vatten i södra och medlersta Sverige, allmän eller temligen allmän; i norra Sverige anmärkt endast på ett par ställen (i Helsingland och Ångermanland). — Utbr. genom Europa undant. Portugal, Spanien, Grekland och Turkiet; i Caucasien, Siberien.

Denna art växer vanligen mera enstaka, ehuru gerna tillsammans med L. minor eller gibba. Det skaft, som finnes hos L. trisulca, är hos denna art på "bladets" undersida ehuru det uppkommer mellan de båda ytorna. Det framkommer i Juni (Juli) och liknar ett stift. Följer man detsamma ini "bladet", märker man vid basen flere lenticeller öfver hvarandra på det platta och hvitaktiga skaftets båda sidor, inneslutna hvar och en i en särskild hinna (VAUCHER).

2. Mindre Andmaten
(Lemna minor L.)

är knappt 2 linier (1—$1\frac{1}{2}$ linie), rundadt-elliptisk eller omvändt-äggrund, blekgrön, nästan alldeles platt, d. v. s. plan på den öfre sidan och på den undre, som är blekare, något kullrig. Förökas genom vanligen en eller två nya stammar bredvid hvarandra. Har blott en rottråd och saknar nerver (spiralkärl), så att dess byggnad är temligen lös. (Ståndarsträngarne äro jemnsmala. Frukten är 1-fröig, blåsartad.)

Växer på stillastående vatten, isynnerhet mindre, hvilka den alldeles täcker, till ända upp i Ångermanland och Vesterbotten, — den allmännaste arten. — Utbr. genom hela Europa; Algerien, Canariöarne,

Abyssinien, Caucasien, Siberien, N. Amerika, Nya Granada, (Chile, V. Diemens land, N. Zeeland).

För sin litenhet och skapnad erhåller denna och nästa art stundom benämningen Vattenlins (ɔ: Lens palustris Cam.). Hos båda har man, ehuru alltid sällan, iakttagit blommor äfven hos oss. — Då växten blommar, märker man på bladets kant en liten ståndare med en tvårummig eller två enrummiga, hvitaktiga knappar; den följes snart af en andra likadan, och båda utgå från en liten hinnaktig säck. Midt emot dessa ståndare ser man vanligen spiran, hvars vårtiga och nästan genomskinliga märke liknar en liten tratt; dock träffar man också "blad" med endast ståndare eller spira (Vaucher).

3. Kupiga Andmaten

(Lemna gibba L.)

är endast något större än föregående art, bredt-omvändt-äggrund eller rundadt-elliptisk, blekgrön eller något rödaktig, under dynlikt kullrig, liksom svampigt uppsvälld och nästan genomskinlig af de stora glesa cellerna. Förökas genom merendels en eller två nya stammar ("blad") bredvid hvarandra, hvarigenom två eller flere sådana sammanhänga. Har blott en rottråd och saknar nerver (spiralkärl). Ståndarsträngarne äro bredast vid midten. Frukten lärer vara ett kringskuret, 3—7-fröigt fröhus.

Växer helst på stillastående och orenare vatten, såsom träsk, pölar och dammar, i södra och medlersta Sverige. — Blir stundom alldeles rödaktig. — Utbr. genom Europa undant. Grekland, Turkiet; i Caucasien, södra Siberien, Algerien, på Canariöarne, i N. Förenta Staterna.

Hvad vi sagt om den föregående artens blomning, gäller också i allmänhet om blomningen hos denna, hvilken med sin mycket kullriga undersida är en ändå bättre Vattenlins än Mindre Andmaten. Nämnde sidas celler innehålla mycket luft, hvarigenom de bli liksom simblåsor, på hvilka den lilla växten flyter.

4. Korsbladiga Andmaten

(Lemna trisulca L.)

har aflångt-lansettlikt, liniebred, tunn (på båda sidor nära plan), nästan hinnaktig, klart mörkgrön, ennervig, något bugtbräddad stam, hvilken nära midten åt båda sidor har en likadan och kort skaftad gren, så att växten nästan ser ut som ett litet kors- eller spjutlikt blad; emedan hvardera sidobladet (grenen) likaledes grenar sig korsvis och vanligen qvarsitter ännu sedan de nya "bladen" utvecklat andra "blad", händer

att en hel mängd sådana platta bladkors sammanhänga med hvarandra. Rottrådarne äro enstaka. (Ståndarsträngarne jemnsmala. Frukten 1-fröig, blåsartad.)

Växer i renare vatten, till ända upp i Ume-Lappmark och Vesterbotten. — Utbr. genom nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien, N. Amerika, (Bengalen, V. Diemens land).

Denna art flyter under vattenytan och kommer endast då den skall blomma, hvilket sällan och hos oss knappt någonsin händer, upp på densamma. Torkad, skall den kunna åter lifvas i vatten liksom mossorna. Den är egentligen mångårig; deremot äro de andra arterna ettåriga.

Swartz, som i Svensk Botanik skildrar och tecknar alla våra Lemnor, anmärker att deras nytta torde vara betydlig i naturens hushållning. "Talrikast synas de i sådana vatten, der inflammerad luft (gaser) från gyttja och ruttnade ämnen i botten mest afsöndras; de insuga den och ge åter syre ifrån sig med öfre ytan. Under deras skygd gömma sig insektlarver och vattenkräk, och ge näring åt polyper, grodungar och små snäckor. För ankor äro de dock den begärligaste maten, äfven för höns och svin om de med kli uppblandas". — Redan Micheli tecknade Lemna-arterna i sina Genera (1729). Han kallade dessa växter Lenticulæ och Lenticulariæ.

XCII. POTAMOGETONEÆ.

1. Potamogeton L.

(Nate-slägtet).

Blommor i kolflika ax, tvåkönade, 4-ståndrade och 4-spirade. Blomkalk 4-bladig. Ståndarknappar tvårummiga, på kalkbladens klo (hvadan de s. k. kalkbladen snarare äro bihang till ståndarne). Stift korta eller nästan inga. Frukterna med något köttigt, slutligen läderartadt skal.

Natearterna växa till största delen endast i sött vatten; blott tre växa i både sött och salt vatten och två i endast salt. De äro nästan alla mångåriga, med krypande, smal rotstock. Deras blad äro (hos våra arter), utom upptill vid blomställningen, vexelvisa; blommorna grön- eller brunaktiga. Hos alla, utom den sista arten (och n:o 11?), sker blomningen i eller öfver vattenytan.

a) Arter med vid midten bredare blad (Potamogetones Plantaginifolii Fr.).

1. Gäddnaten
(Potamogeton natans L.)

flyter med långt skaftade, läderartade, brunaktiga, vanligen elliptiska eller ovala och något hjertlika, icke sällan tumsbreda eller bredare blad. Undervattensbladen äro smala, men ruttna gerna snart, så att merendels endast deras skaft återstå. Stiplerna äro långa och spetsiga, inom bladen och hopväxta åt desamma. Stjelken är enkel och nästan trind, vanligen ganska lång. Blomaxen äro röd- eller brunaktiga; deras skaft jemntjocka. Frukterna äro temligen glesa, omvändt-äggrunda, något hoptryckta, våta trubbryggade, nästan linsstora, grönaktiga. — Vid torkning blir växten brun.

Växer mest i mindre, lugnare insjöar, helst med Neckrosor och Flotagräs, men också i dammar, diken och andra grundare vatten, allm. Mera sällan växer Gäddnaten i rinnande vatten och bladen bli då glesa, längre och spetsigare. En sådan, men högst märklig, i Lapplands elfvar förekommande form, torde Potamogeton sparganifolius Læst. vara; den har mycket långa och smala undervattensblad (phyllodier) och smalt-lansettlika simblad; de sednare saknas vanligen. — Stjelken omvexlar efter vattnets djup, så att den på uttorkade ställen kan bli helt kort. — Blommar mest i Juli eller Aug. — Utbr. hela Europa; Siberien, N. Afrika, N. Amerika, Antillerna, (Indien, Cap, Chile, Nya Zeeland).

Med andra vattenväxter, med hvilka den tyckes liksom strida om väldet, bebor Gäddnaten helst lugnare eller mindre vatten, hvilkas yta den ibland ensam nästan täcker med sina blad. Under dessa ha gäddor, aborrar o. a. fiskar skydd och lugn, på samma gång de finna riklig näring i de talrika larver och småkräk som bebo växten eller uppehålla sig vid densamma. Deraf dess benämning Gäddnate eller Aborrnate (Helsingl.); i Småland skall växten kallas Bläcken, i Östergötland Narf. Liksom denna äro, på samma grund, också de andra större Nate-arterna vigtiga för fiskets bibehållande. Der de öka sig mycket, kunna de användas till gödsel. "Fröen" tjena änder till näring.

* Potamogeton fluitans Rth. liknar temligen den vanliga Gäddnaten men har lansettlika och något tunnare simmblad, varaktiga, långt-lansettlika undervattensblad; frukterna kölryggade. — Växer i åar och andra rinnande vatten, mycket sällsynt (Skåne, Upland).

* Potamogeton polygonifolius Pourr. liknar de båda föregående arterna, men är mindre till alla delar; simbladen nästan läderartade, än lansettlika än med något hjertlik bas (de bli bruna vid torkning); frukterna täta, trubbryggade, nästan tre

gånger mindre än hos Gäddnaten. — Växer i åar, bäckar och gropar, sälls. (Skåne, Blekinge, Småland, Halland, Vestergötland, Dalsland, Vermland).

* Potamogeton coloratus Vahl liknar temligen föregående art, men har större blad, alla kort skaftade, tunna (hinnaktiga) och tydligt nätådriga, i torrt tillstånd än gröna än rödbruna; simbladen bredt-äggrunda, de andra ovala eller elliptiska; blommor och frukter mycket små. — Växer endast i Skåne och på Gotland (sälls.).

2. Rödnaten

(**Potamogeton rufescens** Schrad.)

flyter med långt-spadlika eller utdraget- och trubbigt-ovala eller smalbasigt-aflånga, omkring 3 tum långa och ½ tum breda, kort-skaftade, än temligen läderartade än tunnare blad. Undervattensbladen äro längre, smalt- och utdraget-lansettlika, trubbade, hinnaktiga, vanligen vågiga, oskaftade; båda slagen blad äro tätt-nätådriga och de flytande rodna gerna vid torkning eller på grundt vatten. Stiplerna äro stora, men vissna snart. Stjelken är trind, vanligen enkel. Axskaften äro smala som stjelken, jemntjocka, omkring 2 tum långa. Blommorna rödaktiga. Frukterna äro äggrunda och något spetsade, plattade, kölryggade, nära dubbelt mindre än Gäddnatens.

Växer i åar och bäckar, insjöar, dammar och diken. — Blommar i Juli, Aug. — I mera rinnande vatten bli bladen smalare och mera skaftade och icke sällan alla flytande. I fjelltrakter blir hela växten dubbelt mindre, med smalt-lansettlika simblad. — Utbr. norra och medlersta Europa, Brittanien, Island, Siberien.

Redan Liljeblad anmärkte Rödnaten i Lappland och upptog den i sin Floras andra uppl. (1798), ehuru såsom P. fluitans. Hartman fann den 1813 i Kalls vattendrag i Jemtland (V. A. H. 1818), Fries i Småland (Nov. 1819), Wahlenberg vid Upsala (Fl. Ups. 1820).

* Potamogeton nigrescens Fr. har hinnaktiga, ovala, smalbasiga och långt skaftade, nästan svartnande simblad; på exemplar i Herb. Norm. äro alla bladen långt-lansettlika, m. e. m. spetsade, de nedre oskaftade, de öfversta dels oskaftade dels temligen kort skaftade. — Växer mycket sälls. i Lappland, Småland och Halland.

* Potamogeton salicifolius Wolfg. har ovala, trubbasiga, långt skaftade simblad (hvilka vanligen saknas) och 3—6 tum långa, omfattande, utdraget- och bredt-lansettlika undervattensblad. — Växer sälls. i Lappland, Jemtland och Ångermanland.

3. Gräsnaten

(**Potamogeton gramineus** L.)

antingen flyter med vanligen nästan äggrunda eller bredbasigt ovala, omkring 1—1½ tum långa, slutligen tunnt-läderartade, skaftade blad (ɔ: P. heterophyllus Schreb.), eller har endast undervattensblad, hvilka då äro smalt-lansettlika, spetsade, oskaftade, hinnartade, slaka, mörkare och mera brunaktiga, matta; på blomlösa skott äro de nästan jemnbreda

och gräslika. Stiplerna äro små, smala och lossna lätt. Stjelken är temligen trind, smal och grenig (i allmänhet ju kortare desto grenigare). Axskaften äro tjockare än stjelken, upptill tjockast. Blommorna äro brungröna. Frukterna plattade, trubbryggade.

Växer i åar, bäckar, insjöar, helst på grundare botten, i dammar, diken och gropar, mer eller mindre allmän. — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar mycket allt efter som den förekommer i rinnande eller stillastående, i djupare eller grundare vatten. I rinnande saknar den vanligen simblad och blir icke sällan ganska lång, såsom i norra Sveriges åar, der den växer "som ymnigt gräs" till 5—6 alnars längd med 3—4 tum långa och mycket tunna blad. Den andra ytterligheten uppkommer på uttorkade ställen, der växten blir nästan utan stjelk och har alla bladen skaftade och nästan läderartade (endast simblad). Simbladen variera (Herb. Norm. IX, 73) längre och tunnare, ovala eller bredt-lansettlika. — Utbr. nästan hela Europa (undant. Grekland, Turkiet, södra Ryssland).

Fries har redan i sina Novitier visat huru Linnés namn P. gramineus med all rätt tillkommer denna art och isynnerhet dess mera nordliga form. Det är den enda inom denna artgrupp, som har något gräslikt utseende. Om Linné under en sednare tid härmed förenade andra arter (såsom nästa), bör detta icke förleda oss att misskänna hans ursprungliga bestämning i Flora Lapponica och Suecica (i dess första upplaga citerar han "Celsii herbarium, in quo adest præsens"). Att växten, enligt C. Hartman, saknas i Linnés herbarium och att andra arter ligga der såsom P. gramineus, bör icke, såsom han sjelf anmärkt, bli någon anledning att ombyta namnet. Må vi alltid söka, säger Fries, att tolka Linnés arter så som han sjelf skulle göra om han lefde.

* Potamogeton nitens Web. liknar i allmänhet Gräsnaten mycket, men har undervattensbladen till större delen bredbasigt-lansettlika och något omfattande, glänsande gröna; icke sällan äro de, isynnerhet på yngre grenar och blomlösa skott, rännlikt hopvikta och båglikt utkrökta (ɔ: P. curvifolius Htn) Deremot äro simbladen, hvilka vanligast saknas, smalbasiga, nästan lansettlika, längre än Gräsnatens. Stiplerna äro stora, mycket strimmiga, men bibehålla sig icke alltid. Frukterna äro något kölryggade. — Växer också både i sjöar och rinnande vatten; i de sednare bli vanligen alla bladen lika, längre (3—4 tum), smalare, raka och spetsade, med bortnötta stipler.

4. Glansnaten
(Potamogeton lucens L.)

är den största arten i slägtet, med icke sällan famnslång, penntjock stjelk, stora, stundom fotslånga och nära 2 tum breda blad och nästan 2 tum långa ax (ɔ: Grofnate). Bladen äro alla under vattnet, lansett-

lika eller smalt-elliptiska, kort skaftade, genomskinligt-hinnartade, glänsande-klargröna, tydligt nerviga och nätådriga, vågbräddade; vanligen äro de nära 6 tum långa och 1—1½ tum breda. Stiplerna äro stora (stundom endast dubbelt kortare än bladen) och bladartade, nästan tunglika med tvåkölad rygg. Stjelken är trind och grenig. Axskaftet är uppsvälldt upptill, längre än axet men kortare än bladen. Blommorna äro gröna. Frukterna relativt små, månlikt rundade, trubbkölade.

Växer mest och vackrast i djupare insjöar eller åar, i södra och medlersta Sverige till upp i Vestmanland och Dalarne. — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar med uddlösa blad och med medelnerven utdragen till en kortare eller längre udd; stundom blir spetsen mycket lång genom den starkt utvecklade medelnerven, hvilken t. o. m. någon gång kan ensam utgöra hela bladet. Storleken omvexlar också; i grundare vatten blir växten i allmänhet mindre. — I medlersta Sverige har man på några ställen anmärkt en varietet eller underart, som har mycket mindre blad, de öfre skaftade och flytande (P. Zizii MK.?). — Utbr. nästan hela Europa, Island, Siberien, Algerien.

* Potamogeton decipiens Nolte, som mycket liknar Glansnaten, är anmärkt endast vid Stockholm och Upsala. Bladen äro nästan elliptiska med kort och bred udd och smalnande bas men utan egentligt skaft, något tunnare och mindre glänsande än hos P. lucens.

5. Sträcknaten

(Potamogeton prælongus Wulf.)

blir vanligen icke stort mindre än Glansnaten, men stjelken är smalare (som en hönspenna) och knäbugtig (zigzagig: P. flexicaule Deth.). Bladen äro alla nedsänkta och lika, klargröna, till och med som torra, men knappt glänsande, merendels 5—6 tum eller längre, nära tumsbreda, tunna, aflångt-lansettlika med bred och halft stjelkomslutande bas; spetsen är trubbig och m. e. m. båt- eller huflik (på höstgrenarne mest) och spricker gerna så att bladet blir tuklufvet. Stiplerna äro hinnaktiga och hvitna snart. Axskaften äro jemnsmala, i början omkring tumslånga, men bli slutligen längre än bladen. Blommorna äro gröna. Frukterna nästan halft-kretsrunda (månlika), kölryggade (torra kantlikt-), öfver liniebreda.

Växer mest i djupare sjöar, i åar och strömmar, isynnerhet i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juli, Aug. — Bladen omvexla från utdraget-hjertlika till nästan jemnbreda. — Utbr. norra och medlersta Europa, England, Skottland.

Wallman anmärkte först denna växt hos oss, men upptog den (Liljeblads Flora, 1816) endast såsom en varietet af nästa art. Fries

fann den i Skåne (Novitiæ ed. I), HARTMAN vid Stockholm i sjön Drefviken (Handb. 1820). I Wahlenbergs Flora Upsaliensis, 1820, upptages den som P. acuminatum. — Den är en bland de vackraste Natearterna.

6. Ålnaten

(Potamogeton perfoliatus L.)

har bladen alla under vattnet och lika, vanligen hjertlikt-äggrunda eller -äggrundt-aflånga, trubbiga, stjelkomslutande, omkring 1 eller $1\frac{1}{2}$ tum långa, tunna, olivgröna, torra brun- eller svartaktiga. Stiplerna äro små och hinnaktiga, äggrunda, snart upplösta. Stjelken är trind, hvitaktig, icke sällan mycket grenig och tätbladig. Axskaftet är jemntjockt, vanligen längre än bladen. Blommorna äro gröna. Frukterna månliktrundade med kort spröt, trubbryggiga.

Växer i sjöar och dammar, åar, strömmar och diken, allm. — Blommar i Juli. — Bladen omvexla till storlek och skapnad; i rinnande vatten bli de i allmänhet längre och smalare, nästan lansettlika, i stillastående kortare, stundom rundade; ibland äro de spetsiga. — Utbr. Europa undant. Italiens öar, Grekland; Algerien, Caucasien, Siberien, N. Amerika, Island.

Denna art är en bland de allmännaste och mest utbredda Natearterna. Der den växer, skall ålen gerna uppehålla sig — både denna och växten tycka om dybotten —, hvadan ock benämningen Ålnate eller Ålgräs, under hvilken den, isynnerhet i Norrland, är bekant.

7. Krusnaten

(Potamogeton crispus L.)

har också alla sina blad nedsänkta och lika, jemnbredt- eller lansettlikt-aflånga, trubbiga, nästan vidväxt-omslutande, vågbräddade och småsågade, tunna, mörkgröna och icke sällan rödaktiga, torra rödbruna. Stiplerna äro korta, hinnartade och ovaraktiga. Stjelken är plattadtfyrkantig, mycket grenig och slankig. Axskaften äro trinda och jemnsmala, obetydligt längre än bladen; axen korta, få- och glesblommiga; blommorna gröna. Frukterna äro något sammanväxta nedtill, plattade, trubbryggade, hornlikt sprötade.

Växer mest i djupare sjöar, i källor och dammar, i åar, sällan i salt vatten, i södra och medlersta Sverige. — Blommar bäst i Juli. — Förekommer stundom med så korta mellanleder att bladen bli nästan motsatta. Unga, icke blombara stånd ha ofta jemnbreda, plana blad. — Utbr. Europa undant. Grekland; Caucasien, Siberien, Island.

Krusnaten bebor helst större eller rörligare vatten, i hvilka dess mörkgröna massor ofta bilda liksom skogar, utgörande tillhåll för talrika mollusker och vatteninsekter. — Clos har närmare undersökt de egendomliga förökningsknopparne hos denna växt. Dessa knoppar, hvilka äro nästan hornlika, lossna från växten och sjunka till botten. De utvecklas icke vidare, men alstra en annan knopp, som bildar ett nytt stånd.

Då Linné utgaf sin Flora Suecica kände han Krusnaten endast såsom upländsk och skånsk. Likväl upptager redan Bromelii Chloris Gothica (1694) "Potamogeton crispus".

b) Arter med alla bladen lika, smala, helt och hållet jemnbreda eller jemnt smalnande, alltid tunna och nedsänkta (Potamogetones Graminifolii Fr.).

8. **Bandnaten**

(Potamogeton compressus L. Fr.)

är något mörkt men klart grön, störst bland de närstående arterna, med jemnsmala, 3—5-nerviga, icke sällan 4—6 tum långa och öfver liniebreda blad, hvilka likna Bandlingens (Zosteræ, ɔ: P. zosteræfolius Schum.). Stiplerna äro fria i bladvecken. Stjelken är alldeles platt (bredt-kantad), nästan bladlik och vanligen omkring lika bred som bladen (ɔ: P. laticaule Whlnb.). Axen äro grönaktiga, 10—15-blommiga, nästan trinda (cylindriska), 5—10 linier långa; deras skaft bli slutligen flera gånger längre än axet. Frukterna äro nästan omvändt-äggrunda, kort-raksprötiga, trubbkölade.

Växer i sjöar, träsk och åar i södra och medlersta Sverige samt i Medelpad. — Blommar bäst i Juli. — Utbr. nästan endast norra och medlersta Europa, England, Skottland.

Bandnaten, som bland alla Potamogetoner bäst förtjenar benämningen compressus, är ock, såsom Fries visat, den art, hvilken Linné (Fl. Suec.) förstod under detta namn, hvilket uttrycker ett kännetecken, som genast faller i ögonen och är så utmärkt, att det icke gerna kunde undgå Linné, som helst sökte och använde sådana kännetecken. Härtill komma, och såsom väsentligen bestämmande, Raji synonymer, samt slutligen traditionens intyg; alla äldre svenska botanister erkänna och upptaga denna art såsom P. compressus L.

* Potamogeton acutifolius Lk. (Spetsnaten) liknar Bandnaten men har smalare och bräckligare stjelk, spetsigare, mera gulgröna blad, endast 4—6-blommiga, korta och kort skaftade ax samt hvasskölade, kroksprötade frukter. — Växer temligen sällsynt i Skåne, Östergötland och vid Stockholm.

9. Uddnaten

(Potamogeton mucronatus Schrad.)

har jemnbreda, nära $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ linie breda och 1—1$\frac{1}{3}$ tum långa, kortuddtrubbiga, 3- eller 5-nerviga, vanligen klart- och icke sällan glänsande gröna, vid basen tvåknöliga blad. Stiplerna äro fria i bladvecken. Stjelken är något fyrkantigt sammantryckt (ɔ: P. compressus Htn, Whlnb. p. p.), endast $\frac{1}{3}$ linie bred. Axen äro glest 4—6-blommiga, smala och nästan trinda (cylindriska), $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa; skaftet, som är sammantryckt och upptill bredare, blir slutligen 2 eller 3 gånger längre än axet. Frukterna äro snedt-ovala, kölryggade.

Växer här och der eller temligen allmän i södra och medlersta Sveriges insjöar, träsk och dammar, åar och bäckar. — Blommar bäst i Juli. — Utbr. norra och medlersta Europa, Brittanien.

Uddnaten har i våra flesta botanisters arbeten varit upptagen än såsom tillhörande nästa art än såsom varietet under P. pusillus. HARTMAN upptog den först (Handb. 1820, 1849) såsom en egen art (P. compressus).

* Potamogeton obtusifolius M. K. (Trubbnaten) har nära liniebreda, 1—2 tum långa, vanligen trubbiga, icke sällan brunaktigt gröna, 3(—5)-nerviga blad, hvilka smalna smånigom mot den tvåknöliga basen; medelnerven är mycket starkare (bredare: flera tätt närmade nerver) än de andra och mörk. Stiplerna äro fria i bladvecken. Stjelken är nästan trådlik men hoptryckt (torr blir den likväl nära trind), endast 1/4—1/3 linie bred men temligen seg och vanligen mycket grenig. Axen äro tätt-6—10-blommiga, nästan aflånga eller äggrundt-ovala, omkring 1/3—1/2 tum långa; skaftet slutligen lika långt, jemntjockt, något plattadt. Frukterna äro snedt-elliptiska, kölryggade. — Växer temligen sällsynt i södra och medlersta Sveriges insjöar, i Dalarne och Ångermanland (Bjerträ socken). — Blommar i Juli, Aug.

10. Smånaten

(Potamogeton *pusillus L.)

är betydligt mindre och spensligare än de föregående arterna (ettårig?), med endast $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{3}$ linie breda blad och nästan tagelsmal, slankig stjelk. Bladen äro jemnsmala, uddspetsiga, 3(—1)-nerviga, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, vid basen 1—2-knöliga; stiplerna fria i bladvecken. Stjelken är nästan trind, endast lindrigt sammantryckt. Axen äro små, tätt-3—8-blommiga, yngre nästan ovala; skaftet är jemnsmalt, något sammantryckt (nästan trindt), vid mognaden två eller tre gånger längre än det då nästan klotrunda, endast ärtstora axet. Frukterna äro snedt-ovala.

Växer i sjöar, bäckar och andra, både stillastående och rinnande, vatten, till ända upp i Ångermanland och Jemtland, allmännast i träsk, diken och andra mindre vattensamlingar. — Blommar under nästan hela sommaren. — Utbr. nästan hela Europa, Island, Caucasien, Siberien, Barbariet, Abyssinien, Angola, Canariöarne, Madeira, (Cap, Brasilien).

Denna art är visserligen liten, men den uppträder vanligen i så mycket talrikare individer, och kan derigenom nästan ensam upptaga, åtminstone delvis, dammar och andra mindre vatten.

* Potamogeton rutilus Wolfg. liknar temligen Smånaten, men är rödaktig och styf, med långt och smalt spetsade, täta blad. — Anmärkt på ett ställe i Upland (Fasterna socken) och vid Linköping.

11. Spädnaten

(Potamogeton gracilis Fr.)

är alltid mycket spenslig och fin ehuru den kan bli ända till alnslång; torr blir den svartaktig, nästan mera lik en mindre Kammnate eller en Ruppia. Bladen äro borstsmala och långt (och snedt) spetsade, 1-nerviga, torra vridna. Stiplerna äro ganska långa men flyktiga. Stjelken är nästan hårsmal, trind. Axen äro slutligen nästan rundade, omkring $\frac{1}{4}$ tum, mycket kortare än det smala och trinda skaftet. Frukterna elliptiskt-klotrunda, trubbryggade (utan köl).

Växer eller har växt i vattensamlingar på hafsstranden vid Landskrona och i diken vid Stockholm (Täcka Udden); i Gestrikland (enligt Hartmans Flora), i en grund hafsvik vid Hillevik.

Fries upptäckte denna art vid Landskrona ("in stagnis marinis"), bestämde och beskref den i sina Novitier. Den är icke med säkerhet känd utom Sverige.

12. Kammnaten

(Potamogeton pectinatus L.)

är vanligen mycket grenig och slankig, icke sällan ganska lång, mörkgrön, brun- eller rödaktig; torr svartnar den. Bladen äro mest 1-nerviga (äldre och större blad kunna dock bli 3-nerviga), högst $\frac{3}{4}$ linie breda, vanligen smalare, t. o. m. borstsmala, men 1 eller nära 2 tum långa, spetsade; de äro icke sällan (på grenar med mycket korta mellanleder) tätt och tvåsidigt, liksom kammlikt, knippade. Stiplerna äro vidväxta bladbasen till en tvåörad slida. Stjelken är nästan trådlik men seg, trind, hvit. Axet är långt, med vanligen långt åtskilda, 3—4-blommiga kransar; skaftet är trådlikt, långt och slankigt. Blommorna äro brunaktiga. Frukterna äro stora som små ärter, nästan halfrunda (något månlika), trubbryggade (torra kölade).

Växer i både söt- och saltvatten, särdeles det sednare, allmän eller temligen allmän i södra och medlersta Sverige, sällsynt i det norra (Helsingland, Ångermanland, Jemtland). — Blommar i Juli, Aug. — Omvexlar, isynnerhet i saltvatten, med nästan hårsmala grenar och blad; axen omvexla tätare och glesare.

Kammnaten är en välbekant och, ehuru den kan variera något, i allmänhet lätt igenkänd art, hvilken har en temligen stor utbredning. Den tillhör nemligen nästan hela Europa; vid Neapel, i Lago Averno, samlade förf. den nästan mogen d. 27 Juni. F. ö. är den anmärkt i Abyssinien (der den blommar i November), i Caucasien, Siberien och N. Amerika.

* Potamogeton zosteraceus Fr. liknar Kammnaten, men har bladen omkring liniebreda och alldeles jemnsmala, 3(—5)-nerviga, trubbade med udd; dubbelt tjockare stjelkar, med upptill vidgade och nedtill något sammantryckta mellanleder; axen mycket glesa, på utomordentligt långt skaft; hela växten större, "planta ingens longissima". Enligt Fries' Novitier. — Växer i Östersjöns vikar och sund, sälls. (Småland, norra Gotland, Södermanland, Roslagen, Ångermanland).

13. **Hafsnaten**

(Potamogeton marinus L.)

liknar också i mycket Kammnaten men är betydligt mindre och spensligare än denna i allmänhet (blommande endast omkring 5 eller 6 tum). Bladen äro tagelsmala, spetsiga, 1-nerviga. Stjelken är enkel eller kort- och endast nedtill grenig, och emedan grenarnas mellanleder vanligen äro föga utvecklade, bli bladen liksom knippade nedtill och stjelkarne bara upptill, stängellika, nästan hårsmala. Frukterna äro mer än dubbelt mindre än Kammnatens, omvändt-äggrundt-klotrunda, torra rynkiga på ytan. Enligt D:r Hartmans iakttagelser är hela växten alltid, äfven blommande, under vattenytan.

Växer i eller nära hafvet (till upp i Ångermanland), i Motalaström och i Vettern (sälls.). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Skandinavien, medlersta och södra Ryssland, Skottland, norra Tyskland, norra Italien, Spanien.

Linné anmärkte först denna art i Gothems-ån på Gotland och beskref den i sin Gotlands-Resa (sid. 221), i hvars register han kallar den P. Bocconi. Figuren på växten hos denne botanist, hvilken Linné citerar såsom grund-synonym, liknar bra växten från Linnés växtställe, på hvilken växt hans beskrifning i Gotlands-Resan, hvilken han alltid citerar (genom tryckfel står i Fl. Suec. It. W. goth.), också passar in. På dessa grunder har Fries (i Novitierna) visat att Linnés P. marinus icke kan vara någon annan än denna (men då Linné i andra upplagan af Fl. Suec. kallar arten "frequens", tyckes han förblandat den med den fina saltvattens-formen af P. pectinatus).

Slägtet Potamogeton har sina största och bäst blommande arter i söta och lugnare vatten. Men ju mera dessa växter komma nedåt hafvet, dess mindre utbildade bli blommorna, och tillika omsluta bladen nederst stjelken såsom slidor, liksom för att bättre utestänga hafsvattnet.

Sålunda tyckas de sista arterna liksom syfta åt nästa slägte, hvilket uteslutande tillhör hafvet (Whlnb.).

2. Ruppia L.

Blommor parvisa men högre och lägre på trådlikt fäste, tvåkönade, 2-ståndrade (skenbart 4-knappade) och 4-spirade. Blomkalk ingen, om man icke såsom sådan vill betrakta de två fjällika ståndarsträngarne, på hvilka, under spetsen, de stora knapprummen sitta, ett på hvar sida. Stift intet; märke sköldlikt. Frukterna (smånötterna) på långt och smalt skaft (carpophorum).

De till detta slägte hörande växter äro mångåriga men helt spensliga örter med trådlik och grenig, nedtill mest krypande stjelk, ganska smala, nästan borstlika, vidt-slidade blad (ↄ: Hårnate Fr.) och utur bladslidorna trådlika blom(ax)skaft, hvilka slutligen bli m. e. m. långa; bladslidorna bildade af de hinnaktiga, med bladet och sinsemellan hopväxta stiplerna. De växa uteslutande i hafvet eller dess vatten (nedsänkta) och blomma i Juli, Aug. Ruppia maritima L.

Ruppia spiralis (L. herb.) Dum. är något gröfre än de andra; utan blommor liknar den en liten Kammnate. Ståndarknapparne äro smalt-ellipsoidiska (aflånga). Frukterna äggrunda, något sneda, snedt-uppräta så att spetsen ligger i samma linie med skaftet, som är flera gånger längre än frukten; det gemensamma fruktskaftet är, isynnerhet på djupare vatten, ganska långt och m. e. m. skruflikt sammanrulladt. — Växer sälls. vid hela vestra kusten; vid den östra ändå sällsyntare, till upp vid Södermanlands kuster. — Utbr. Europas kuster utom Greklands, Turkiets och södra Rysslands.

Ruppia rostellata K. har nästan klotrunda ståndarknappar. Frukterna äro halfmånlikt äggrunda och mycket snedt spetsade så att spetsen icke ligger i samma linie som skaftet, hvilket är flera gånger längre än frukten; det gemensamma fruktskaftet är rakt och kortare än de enskilda skaften. — Den allmännaste arten både vid vestra och östra kusten; vid den sednare växer den upp till Gefle. Den är Linnés egentliga R. maritima (Vestg.-Resan 186. Fl. Suec.), hvilken han anmärkte på Orust i Bohuslän d. 17 Juli 1746 ("Denna ört är alldrig förr än i dag funnen på någon svensk botten"). — Utbr. Europas kuster (utom Rysslands).

Ruppia brachypus Gay liknar föregående art, men är något glesbladigare och har mera äggrunda ståndarknappar och större, hårdskaligare och kort skaftade frukter (de enskilda skaften icke eller endast 3—4 gånger längre än frukten), hvilka äro snedt och temligen kort äggrunda, icke sällan med en smal udd. — Växer sälls. vid vestkusten

och ännu sällsyntare vid Gotlands och Östergötlands kuster. — LINDEBERG urskiljde denna, dittills endast sydfranska (och venetianska) art, i södra Bohuslän och norra Halland och meddelade i Botaniska Notiser för 1858 en uppsats om såväl denna som våra andra Ruppier.

Redan AGARDH (Phys. Sällsk. årsb. 1822) åtskiljde en Ruppia maritima brevirostris och en R. m. rostrata. WAHLENBERG skildrar och tecknar i Svensk Botanik X alla tre arterna, ehuru han betraktar dem såsom endast varieteter. Han anmärker också huru Ruppierna, liksom andra till utseendet obetydliga hafsväxter, likväl äro vigtiga i naturens stora hushållning. På hafvet, säger han, ror man icke bland rosor, såsom på en blomsteräng tillhörande Neckens område, utan dess mesta växter förbli nästan alltid under vattenytan, hvarigenom de bli mer eller mindre ofullkomliga till sin blomning. Och utom med sin sälta och sina många kräk öfverdrager hafvet alla sina växter med en viss fetma (slem), hvarigenom de väsentligen bidraga till det närliggande landets gödning.

3. Zannichellia L.

Blommor enstaka i eller vid bladvecken, enkönade (sambyggare), 1-ståndrade eller (3—)4(—6)-spirade, bara, med endast en liten hinnartad, kort och sned slida kring spirblommornas bas. Ståndarsträng slutligen lång och trådlik; knapprummen kortare än bandet. Stift tydligt; märke snedt-sköldlikt. Frukterna (smånötterna) på kort eller omärkligt skaft (carpophorum), men sprötade af det varaktiga stiftet, platta.

Detta slägtes arter äro mindre och spensliga, i vattnet ständigt nedsänkta örter (Vattenservor) med trådlik och grenig, icke sällan rödaktig, upprät eller (särdeles i grundt vatten) krypande stjelk, vanligen tråd- eller borstsmala, 1-nerviga ("inuti tvåpipiga"), icke sällan nästan kretsvisa (3-) blad; stiplerna hinnartade och sammanväxta till en enda snärplik. Växa mest i salt vatten och blomma (under vattnet) i Juli, Aug. eller längre. Zannichellia palustris L.

Zannichellia major Boenn. är i allmänhet större än de andra arterna, så att bladen kunna bli ½ linie breda och temligen lika Smånatens. Frukterna äro 3—5, smalna något mot basen till ett temligen otydligt skaft på det korta gemensamma skaftet, och ha m. e. m. tandknölig, något hinnaktig rygg. Stiftet är lika långt som halfva frukten eller längre. — Växer i hafvet eller i vattensamlingar vid hafsstränderna. Skåne (allm.), Calmar, Gotland (sälls.), Halmstad. — L. beskr. Gotl. Res. 250 (allestädes i stenbrott-groparna vid Grötlingbo)? — Utbr. nästan hela Europa.

* Zannichellia Rosenii Wallm. Frukterna tandade i båda kanterna och på sidorna knottriga. Stiftet kortare än halfva frukten. — Växer i hafvet vid Gotland, sälls. (Wallm. beskr. i Botan. Notiser 1840).

Zannichellia pedicellata Fr. Frukterna vanligen 3—4, jemnbreda, trubbiga i båda ändarne, tydligt skaftade på det likaledes tydliga gemensamma skaftet (skaften nära lika långa som frukten); deras rygg hinnkantad och tandad. Stiftet nästan lika långt som frukten. — Växer i Östersjön (icke anmärkt nordligare än Nora socken i Ångermanland) och vid Skånes vestkust. — Bestämd såsom egen art i Fr. Mant. I (Z. palustris β Whlnb.). — Utbr. Europa utom det allra nordligaste och Grekland, Turkiet, södra Ryssland m. m.

Zannichellia polycarpa Nolte. Frukterna vanligen 4—6, mindre än de andra arternas och något krökta (nymånlika), oskaftade på otydligt eller helt kort gemensamt skaft; ryggen något hinnaktig, m. o. m. tandad; basen trubbig. Stiftet är nära fyra gånger kortare än frukten. — Växer mest i eller nära hafvet, till Hernösand och Nora socken i Ångermanland, men också i sött vatten, vattengropar o. d. (Vestergötland i Mellby socken; Kungsör, Thorshälla; Upsala, Vassunda). — Fries upptäckte arten som svensk "in mari baltico et Hallandiæ ad Falkenberg" (Nov. Mant. 1). — Utbr. Skandinavien, Holstein.

Utom den sista arten (och Z. Rosenii), som är endast nordisk, ha Zannichellierna en stor utbredning. Vi ha redan nämnt huru långt deras område inom Europa sträcker sig mot norden; mot södern går det ända till Malta, der förf. i medl. Febr. 1844 samlade blommande Z. major (den växte der i sötvattensgropar). Utom Europa äro de anmärkta i Caucasien, vestra och södra Siberien, Algerien, Egypten, på Canariöarne och (enl. Hook.) i nordvestra Amerika.

4. **Zostera** L.

Blommor tvåradiga på en tunn och jemnbred "kolf", som är innesluten inom ett alldeles bladlikt hölsters längs midten uppsprickande slida, utan blomkalk, sambyggare, skiftevis 1-ståndrade eller 1-spirade. Ståndarsträng nästan omärklig (vidväxt); knappen 1-rummig, med trådigt mjöl ("pollen confervoideum"). Stift tydligt; märken 2, smalttrådlika. Frukterna fästade snedt (under spetsen, nästan hängande).

1. **Bandlingen**

(Zostera marina L.).

En mångårig, vanligen åtminstone alnslång men stundom nära 3 alnars, nästan gräslik ört (ɔ: Sjögräs, Öläna. Gräsja) med smala, sammantryckta och ledade stjelkar eller grenar och 5—15 tum långa,

omkring 2 linier breda, jemnsmala, nästan bandlika, rundadt-trubbiga, mörkt-olivgröna, 3-nerviga, helslidade blad (ɔ: Bandtång). Stjelken kryper eller slår rötter nedtill; upptill är den grenig och bladrik. Hölsterbladen äro kortare än de andra och ha en omkring 2 tums eller längre remna nedtill framför den nästan lika långa blomkolfven, som har ett upptill bredare skaft; hölstret är lika bredt som hela bladet och jemnsmalt. Blommorna (ståndare och spiror) äro omkring 20, båda slagen nästan lika många. Ståndarknapparne äro aflånga (i början tryckta till spirorna). Frukterna äro ellipsoidiska, strimmiga, linielånga.

Växer i hafvet nära stränderna och alltid under vattnet, helst på djupare sandbotten, upp till Stockholms-skären, allm. — Blommar i Juli, Aug. — Förekommer icke sällan mindre, med endast liniebreda, nästan 1-nerviga blad och längre, nedtill mycket smalt kolfskaft (ɔ: Z. angustifolia Horn.). — Utbr. nästan alla Europas kuster.

Bandlingen eller Bandtången är en mycket sällskaplig växt och bildar på hafsbottnen, vid stränderna, helst på mera skyddade ställen såsom i vikar och sund, mellan klippor och holmar, riktiga undervattensängar, deri fisk, snäckor och maskar m. fl. ha sitt tillhåll, söka sin näring eller lägga sina ägg. Sålunda blir den ganska vigtig i naturens hushållning, men saknar icke heller värde i vår. Färsk (helst förvälld) ätes den af kreaturen, hvilka äfven äta den gerna om vintern torkad och blandad med hö eller halm. Der den finnes i tillräcklig mängd, kan den användas såsom en temligen god gödsel, men bör ligga ett år i hög innan den begagnas. Torkad kan den nyttjas till strö under kreaturen. Då Bandlingen en längre tid legat utsatt för sol och vind, hvitnar den (sådan ser man den ofta ligga uppkastad på stränderna), blir mjuk och lätt och kan, åtminstone hellre än hö, nyttjas till stoppning i sängkläder. Till inpackning, isynnerhet af glas och porslin, är den också ganska användbar; likaså till stoppning eller tätning i träväggar i stället för mossa.

Under sin Vestgöta-resa bestämde Linné i Marstrand (Vestg.-Res. 167) Zostera-slägtets kännetecken och dess rätta plats i systemet enligt denna art, hvilken växt, såsom han säger, "aldrig af någon botanico systematico blifvit satt i det ljus hon bör". De gamle botanisterna räknade växten till Algæ och ännu i L. Fl. Suec. ed. I upptages den bland dessa. — I Blekinge lärer den kallas Kåve(d?).

* Zostera minor Nolte är till alla delar mycket mindre än den vanliga Bandlingen, med knappt 1/2 linie breda och merendels endast omkring 2 eller 3 tum långa blad. Hölstret blir slutligen bredare än bladet och nästan lansettlikt. Frukterna äro släta. — Växer på grundare hafsbotten vid södra Bohusläns kuster.

XCIII. TYPHACEÆ.

1. **Typha** L.

Blommorna i långa, mycket täta ax, spirblommornas alldeles trindt, (valslikt). Blomkalk hårlik. Ståndare vanligen 2—4-brödrade och liknande ensamma, upptill 2—4-greniga. Stiftet långt och hårsmalt. Frukten mycket liten men långt skaftad; skalets ytterlager ganska tunnt, slutligen lossnande och remnande på ena sidan. — Högväxta (2—3 alnars) och ansenliga, mångåriga örter med stark, lång- och smalbladig rotstock samt trind, rak och upprät, enkel och oledad stängel, som slutar i det under blomningen gulaktiga ståndaraxet (eller -axen) och under detta omslutes med (är liksom trädd igenom) det bruna och släta, nästan klädesartade spirblomaxet (ɔ: Narrkolvar).

1. **Bredkabben**
(Typha latifolia L.)

har nästan svärdlikt jemnsmala, icke sällan nära tumsbreda blad och omkring 3 tum långt ståndarax, hvilket är alldeles närmadt intill det något längre, slutligen merendels nästan tumstjocka och svartbruna spiraxet. Blommorna äro skärmlösa. Ståndarsträngarna bli slutligen 2—4 gånger längre än knapparne. Märkena äro snedt-lansettlikt-äggrunda, hvarigenom axets ("kolfvens") yta blir liksom fjällig.

Växer helst i smärre insjöar, dyiga träsk och mossar, vid åbräddar o. d., i södra och medlersta Sverige till upp i Vestmanland och Helsingland, men mest i de östra landskaperna och Skåne. — Blommar i Juli. — Omvexlar till bladens bredd och axens tjocklek. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien, Siberien, N. Amerika (och Nya Zeeland).

Tunnbindare nyttja Bredkabbens torkade blad att lägga i fogarne på kärl för att få dem vattentäta. Af desamma kunna ock mattor o. d. flätas eller bindas. Färska ätas bladen af kor. — För sina stora, svartbruna kolfvar erhåller växten benämningen Krutläskare. "Krutläskare kallade folket ej obeqvämligen den bekante Typha 772, ty han liknar det instrument, med hvilket man läskar stycken" (L. vestg.-resa).

2. **Smalkabben**
(Typha angustifolia L.)

har alldeles jemnsmala, under något kullriga och nedtill rännlika, endast 2—3 linier breda blad, nära 4 tum långt ståndarax och nära 5 tum långt men knappt $\frac{1}{2}$ tum bredt, rödbrunt spirax; de båda axen äro hvarandra knappt närmare än 1 tum. Blommorna ha små, smalt-spad-

lika skärmar. Ståndarsträngarne äro korta, slutligen endast $\frac{1}{2}$ gång längre än knapparne. Märkena äro smalt-jemnbreda och trådlikt-sylspetsade, hvarigenom axets ("kolfvens") yta blir liksom trådig. — Rottågorna äro långa och starka, hvita, med utspärrade rottrådar.

Växer i och vid insjöar, åar och andra sötvatten med dy- eller gyttjebotten, i södra och medlersta Sverige till Helsingland, Vestmanland och Vermland, mest i kustlandskaperna och på yngre bergarter (saknas likväl på Gotland). — Blommar i Juli. — Utbr. nästan hela Europa; i Caucasien, Siberien o. a.; så anmärkte HUMBOLDT och BONPLAND den i Tacarigua- (Valencia-)sjön i Columbia.

Smalkabbens lindrigt torkade blad kunna snos till band om sädeskärfvar o. d. — Båda arterna, men isynnerhet den första, kallas icke sällan, för sina under fröspridningen liksom duniga ax, Kasdun, Kaveldun eller Dunstockar, Skån. Dunmänner. Detta dun kan nyttjas till stoppning i dynor och bolster, helst blandadt med vanligt dun emedan det annars klumpar sig. Man har också försökt det till spånad, men det bör då blandas med åtminstone lika mycket bomull. Rotstocken lärer kunna användas såsom nödbrödsämne.

Typhæ äro bland de vattenväxter, som genom sin talrikhet bilda ett väsentligt drag i sceneriet kring våra grundare vatten. Deras starka, mycket greniga rotstock skjuter talrika skott och blad, hvilka bilda täta dungar. De raka, oledade stänglarna med sina kolfvar bidraga också att åstadkomma en ganska egendomlig typ. — I deras båda blomax har man räknat omkring 200000 blommor. Också är pollen så ymnigt att det ibland nästan täcker både blad och vatten.

I sin Flora Suecicas första upplaga upptager LINNÉ blott en Typha. Det var först under sin skånska resa (1749), som han vid Malmö granskade och åtskiljde de båda arterna (Skåne-Resan 198).

2. Sparganium L.

Blommorna i klotrunda ax (huvuden). Blomkalk af 3—6 små fjäll. Ståndarne mest tre inom lika många fjäll, fria. Stiftet kort eller något långt. Frukten oskaftad; skalets ytterlager svampigt, det inre hårdt. — Mångåriga örter med smala, jemnbreda, nederst slidade blad och trind, enkel eller grenig, bladig stjelk, som upptill är glest besatt med blomklot; de öfre blomkloten med ståndare, gula.

1. Kantvassen

(Sparganium ramosum Huds. — **Sparganium erectum** α L.)

är mörkgrön, vanligen alnshög eller högre, ända till 2 alnar, upprät, upptill grenig, och har nästan uppräta och raka blad, hvilka, isynnerhet

rotbladen, äro nedtill hvasst trekantiga och upptill nästan svärdlika (ɔ: Treegga, Kantgräs, Nerik. Svärdgräs eller Sparrgräs); de nedre bladens slidor äro violettröda nedtill. Blomkloten äro åtskilda, ståndarblommornas mycket talrikare och mindre än spirblommornas samt mera närmade till hvarandra. Märket är lansettlikt-jemnbredt. Fruktens spröt är 3 eller 4 gånger kortare än kroppen. Fruktkloten äro större än nötter och liksom taggiga genom spröten (ɔ: Igelknoppar).

Växer i åar, bäckar och diken, på gyttjiga sjöstränder, vid träsk och andra vattensamlingar, i södra och medlersta Sverige till Helsingland och upp i Dalarne (och på ett ställe i Ångermanland). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien, Siberien.

Genom sina krypande och sega rötter binder Kantvassen och ger stadga åt de dyiga ställen, der den bäst trifves. Men den uppgrundar också lätt dammar och diken medelst sin starka rotbildning. — Enligt Schnizleins undersökningar har växten i stjelk, blad och blomgrenar m. m. talrika celler, som innehålla knippen af 20—30 kalkartade kristallnålar. — Redan i Bauhins Pinax (1623) upptages Kantvassen såsom Sparganium ramosum, och redan Bromelii Chloris Gothica (1694) åtskiljer denna och nästa art.

2. Pölvassen

(Sparganium simplex Huds. — **Sparganium erectum** β L.)

är också upprät och liknar till bladen Kantvassen, men blir endast omkring 10 eller 12 tum hög och enkel; dessutom är den smalbladigare och mindre stadig än Kantvassen, med alla blomkloten under blomningen nästan lika stora; ståndarblomkloten endast 3—6. Märket är jemnbredt och spetsadt. Fruktkloten äro mindre än Kantvassens, men bilda mera "taggiga" Igelknoppar; spröten äro nemligen nästan lika långa som sjelfva frukten. — Roten består af långa, hvita trådar, hvilka äro besatta med talrika småtrådar.

Växer i åar och bäckar, men helst i kärr, pölar och andra stillastående vatten, på lerbotten, till ända upp i Pite-Lappmark, men i nordligaste Sverige anmärkt endast på några spridda ställen. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. Europa (utom Italiens öar, Grekland, Turkiet); Siberien, Kamtschatka, N. Amerika.

Pölvassen uppträder, liksom Kantvassen, vanligen med talrika stånd i och vid grundare, stilla vatten, der båda bilda en egendomlig typ, i sina fruktklot påminnande något om Pandanerna eller Platanerna (ɔ: Platanaria s. Butomon Dod. 1583).

* Sparganium fluitans Fr., som har trekantiga blad och tätt närmade blomklot (vanligen blott ett enda ståndarblom-), är anmärkt mest i Ume-Lappmark, i Ångermanland, Helsingland, Gestrikland, Dalarne och Vestmanland. Fr. Fl. Hall. och Summa II.

3. Flotagräset
(Sparganium natans L.)

flyter med icke sällan nära 3 alnar lång men helt smal stjelk och likaledes ofta ganska långa men endast 1—2 linier breda, klargröna, platta och gräslika blad, hvilka ligga utsträckta på vattenytan och ibland nästan alldeles täcka den. Blomklotställningen är merendels något grenig. Ståndarblomkloten äro omkring 5—10. Fruktkloten äro icke mycket större än ärter. Frukterna långt skaftade och sprötade.

Växer i insjöar och träsk i norra och medlersta Sverige samt ned till Småland och norra Skåne. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. norra Europa, Siberien, Island, N. Amerika (Fr.).

Denna art är en bland de märkligare växter, som tillhöra norden. Liksom ett flytande gräs (hvadan allmogens benämning Flotagräs) växer den i våra bergs- och skogssjöar, vanligen på djupt, ända till 2 famnars, vatten, "utanför Säfgården och Neckrosornas lugna gördel", sträckande ut sina stjelkar så mycket att den kan utveckla sina blommor på vattnets yta. En egentligen nordisk art, var den alldeles obekant för botanisterna tills Linné beskrifvit den honom sedan hans barndom i Småland välbekanta växten (i Flora Lapponica). Han berättar dervid huru han såsom gosse ofta med största beundran betraktat den "in amoenissimo isto natali loco et Floræ ipsius sede", der den växte i sjön Möckeln, längre ut på djupet än någon annan Fanerogam; han nämner också de vigtigaste andra växter och den ordning de sinsemellan iakttaga från bokskogen ända ut i sjön. Under sommaren, säger han vidare, täcka Flotagräsets blad, behagligt att skåda, vattnet liksom med en grön duk (linteo), som åtminstone vid svagare blåst knappt tillåter några vågor att uppröra ytan. Fiskaren värderar mycket de vatten, som äro täckta med Flotagräs, emedan de äro fiskrika (under växtens skugga och i dess lugnvatten håller sig fisken gerna: L. Suec.), och oxen, kon och hästen äta hellre Flotagräset än annat gräs, hvadan ordspråket: lefva som ko i Flotagräs.

Oaktadt således Linné både tydligt beskrifvit detta sitt ursprungliga Sparganium natans och lemnat för dess bestämmande vigtiga upplysningar, har arten ändå varit mycket misskänd, så att man vanligen sökt den dels i nästa art, dels och mest i Igelvassen (Sparg. minimum). Genom Fries (Bot. Not. 1849, Summa II) är den numera lyckligen återställd, man kunde nästan säga återvunnen, åt vår Flora såsom ett

bland dess egendomligare alster. Jfr också Th. Fries' uppsats i Botaniska Notiser för 1857.

* Sparganium affine Schnitz. liknar till växsätt Flotagräset, men är kortare och något bredbladigare, enkel, med endast 1—2 ståndarblomklot. Tillhör mera Lappland och fjell- eller bergstrakter, men är anmärkt ända ned till Småland, Vermland och Bohuslän. F. ö. tagas enklare stånd af Flotagräset gerna för denna.

* Sparganium oligocarpon Ångstr. är endast 5—10 tum, enkel och plattbladig, med 1—2 ståndarblomklot och 3—4 fruktklot, men i hvarje sådant utbildas endast några få frukter; stjelkbladen äro korta, men rotbladen längre och flyta vanligen. — Växer sällsynt i Ume-Lappmark. i Jemtland och Ångermanland, och är likaledes anmärkt på några ställen i medlersta Sverige. — ÅNGSTRÖM upptäckte denna art vid Lycksele och bestämde den i Botaniska Notiser för 1853.

4. Igelvassen

(Sparganium minimum Fr. — Sparganium natans β L. suec.)

är blekgrön, med enkel, 5—10 tums stjelk, som är ju längre desto svagare och böjdare; på uttorkade ställen blir den icke sällan endast 2—3 tum, nästan upprät och rak. Bladen äro platta och trubbiga, helt smala; de omvexla efter växstället längre och flytande eller kortare och uppräta. Ståndarblomklotet ensamt. Fruktklot 2—3. Frukterna äro nästan oskaftade och sprötlösa eller kort sprötade.

Växer vid sötvattensstränder, i kärr, diken eller andra grundare vatten, till ända upp i Pite-Lappmark och Vesterbotten, temligen allmän utom vid vestkusten (men saknas på Gotland). — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nästan endast norra och medlersta Europa.

De gamle botanisterna voro icke obekanta med denna växt och den upptages redan i Bauhins Pinax (1623) såsom Sparganium minimum. Olyckligtvis ställde LINNÉ den i Flora Suecica såsom varietet under S. natans, hvarigenom en blandad och derigenom misskänd art uppkom. Genom att (i Summa II) frånskilja denna varietet såsom en egen, helt visst berättigad, art, återställde FRIES äfven S. natans i dess ursprungliga renhet.

* Sparganium hyperboreum Læst. växer i Lappland, Herjedalen och Ångermanland; i Helsingland i Färila. LÆSTADIUS bestämde denna art i Bihanget till Vet. Ak. Botaniska Årsberättelse för 1850 (= S. natans Whlnb. Lapp.).

Länge upptogos i våra svenska Floror endast tre Sparganium-arter, och man trodde väl i allmänhet att detta slägte vore hos oss tillräckligt undersökt och utredt. Men vid sednare botanisters närmare undersökningar har det visat sig att vårt på kärr och vatten — dessa växters hemvist — rika land ägde, isynnerhet i sina nordliga delar, flera egendomliga och hittills obekanta arter (vi ha ofvan nämnt både dem och deras upptäckare), så att HARTMAN i sin Handboks 6:e upp-

laga (1854) kunde upptaga hela 7 Sparganier. FRIES, LÆSTADIUS, TH. FRIES, ÅNGSTRÖM och BEURLING meddelade i Botaniska Notiser o. a. dels dessa sina undersökningars resultater dels sina olika åsigter rörande Sparganium-arternas uppställning och bästa anordning.

XCIV. CYPERACEÆ.

(Halfgräs).

1. CYPEREÆ.

Blommorna tvåkönade, deras skärmar tvåsidigt tegellagda (ɔ: axen platta).

1. Cyperus L.

Axen mångblommiga; alla skärmarne blombärande eller endast de 1—3 nedersta tomma. Kalkborst inga. Märken 2 eller 3. Nöten 2- eller 3-kantig.

1. Cypergräset
(Cyperus fuscus L.).

Ettårigt, omkring fingerhögt (3—5 tum), med trekantiga, enstaka eller vanligen tuvade, endast nedtill bladiga strån. Blad och skärmblad äro platta men föga mer än liniebreda. Skärmbladen äro 2—3, längre än blomställningen och det ena mycket längre än det eller de andra. Axen, hvilka äro jemnbredt-lansettlika, omkring $\frac{1}{2}$ linie breda och icke 2 linier långa, bilda rundade gyttringar, och dessa sitta icke sällan två eller tre tillsammans. Blomskärmarne äro svartbruna utom medelnerven, som är grönaktig och bildar en kort spets. Ståndarne äro 2. Märkena 3. Nöten är oval, trekantig.

Växer vid kärr och på uttorkade stränder i Skåne (mest vid Råbelöfs- och Krageholms-sjöarne) och på Gotland i Vamlingbo, sällsynt och visande sig endast under varma och torra somrar. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Egypten, Caucasien, södra Siberien.

AGARDH anmärkte först Cypergräset vid Roslätt i Skåne (Retz. suppl. prodr. 1809); WALLMAN fann det på Gotland.

2. Schoenus (L.).

Axen 2—4-blommiga; de nedersta skärmarne tomma. Kalkborst (1—)3—6 eller inga. Märken 3. Nöten 3-kantig. — Mångåriga och

tuviga, med ganska smala, rännlika blad; axen bilda enstaka, täta, mest 2-skärmade gyttringar i de trinda, bladlösa stråens topp.

1. **Knappaghen**
(Schoenus nigricans L.)

bildar bladiga tuvor med glänsande-svartbruna slidor och vanligen 10—15 tum höga strån; bladen äro omkring dubbelt kortare än stråen. Axgyttringarne, hvilka mest bestå af 5—8, nästan svarta, glänsande ax, äro äggrunda eller rundade; deras yttre skärmblad är mycket längre än axen. Kalkborsten äro helt små eller saknas alldeles.

Växer i kärr på Gotland (temligen allmän i Aghkärren) och Öland (Högby socken). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien, Orienten (t. ex. berget Sinai).

Linné upptäckte Knappaghen, såsom svensk, vid Gammelgarn på Gotland (4 Juli 1741) och beskref den i sin Gotlands-Resa sid. 234 och sedan i Flora Suecica. Swartz skildrar och tecknar växten i Svensk Botanik VIII.

2. **Axaghen**
(Schoenus ferrugineus L.)

är mindre bladig och vanligen lägre än Knappaghen, med svagare, icke sällan knappt trådsmala strån, hvilka äro mycket längre än bladen. Slidor och axgyttringar äro glänsande mörkbruna; de sednare elliptiska och bestå af endast 2—4 ax. Det yttre skärmbladet är endast något längre än axen. Kalkborsten äro 3—5 och lika långa som eller längre än nöten.

Växer i kärr, mest på Gotland, mindre i Skåne och sällsynt eller alldeles icke i de andra landskaperna upp till Jemtland och Vesterbotten. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. norra, medlersta och östra Europa.

Säkerligen anmärkte Linné också denna art på Gotland (ehuru han icke nämner den i sin Gotlands-Resa), emedan han i sin Flora Suecica upptager den endast för nämnde ö och säger att den växer tillsammans med föregående art. Han beskrifver den likaledes och påvisar dess olikhet med och skillnad från den nyssnämnde.

2. SCIRPEÆ.

Blommorna tvåkönade, deras skärmar allsidigt tegellagda (ↄ: axen trinda).

3. Cladium P. Br.

Axen 1—2-blommiga; de mesta skärmarne tomma. Kalkborst inga. Ståndare 2. Märken 2—3. Nöten nästan trind, spetsad; dess skal hårdt och skört, löst omslutande kärnan.

1. Aghen
(Cladium Mariscus Br. — Schoenus Mariscus L.).

En mångårig, hård och styf växt, som icke sällan blir 2 alnar hög. Strået är starkt och tydligt ledadt, stadigt, bladigt, trindt, nedtill tjockt som en svanpenna. Bladen äro långa, kölade, nedtill omkring 3 linier breda, men smalna mycket uppåt; i kanterna och på kölen ha de små men talrika och nästan tagglika tänder, och bli derigenom skärande hvassa. Axen äro bruna, små men talrika, knippade. Axknipporna bilda nästan vippor dels i toppen dels ur bladveck, så att hela den sammansatta axställningen vanligen blir öfver fotslång.

Växer i kärr och mossar på Gotland (allm.) och norra Öland, i Skåne (sälls.), Blekinge (Mörrum) och Småland (ett par ställen); i Öster- och Vestergötland. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nästan alla Europas länder; Algerien, Canariöarne, Caucasien, södra Siberien. — I det sydligaste Europa (t. ex. Sicilien) blommar Aghen redan i Maj, Juni.

Aghen är ganska allmän på Gotland, men botanisterna kände likväl icke att den växte inom Sveriges område, förr än Linné under sin resa 1741 anmärkte den jemte många andra för Gotland och Öland mer eller mindre egna växter. Han såg den först (25 Juni) i myren vid Lummelunds kyrka och beskref den redan i sin Gotlands-Resa (170, 245), der han med hänsyn till växtens utmärktaste kännetecken kallade den Schoenus foliis margine dorsoque aculeatis. Sedermera antog han till artnamn Hallers benämning på växten: Mariscus. Linné omtalar också huru bönderna på Gotland mycket brukade att täcka sina tak med Agh i stället för med halm, och att växten på Öland kallades Åhm (Agh eller Ågm Whlnb.). Ännu i dag är Aghen mest känd för denna sin användbarhet. En väl lagd takbetäckning af Agh är ganska varaktig och bättre än en sådan af halm.

4. Rhynchospora Vahl.

Axen 2—4-blommiga; de nedre skärmarne mindre, endast de nedersta tomma. Kalkborst 3—12, korta. Ståndare 3 eller 2. Märken 2. Nöten linslikt-plattad, krönt med stiftets varaktiga, kägellika, till nöten ledade bas. — Mångåriga växter med bladigt strå, mycket smala blad och skärmadt knippade ax i toppen och från de öfre bladvecken.

1. Hvitaghen

(Rhynchospora alba Vahl. — **Schoenus albus** L.)

är temligen blåaktigt grön och har 5—10 tum höga, trekantiga, merendels något tuvade strån (nästan trådig rot), kölade blad, samt hvita eller hvitgula, slutligen blekbruna ax. Kalkborsten äro omkring 10, nästan lika långa som nöten, besatta med små, nedåt riktade taggar. Ståndarne 2.

Växer i djupa kärr och mossar, ända upp till södra Lappmarken. — Blommar mest i Juni eller Juli. — Utbr. Europa undant. Grekland, Turkiet, södra Italien och italienska öarna, Portugal; i södra Siberien.

2. Brunaghen

(Rhynchospora fusca R. S. — **Schoenus fuscus** L.)

är mera gulaktigt grön, stadigare men vanligen endast 3—5 tum hög, och har spriddare strån (krypande rotstock), rännlika blad och bruna ax, större än Hvitaghens. Kalkborsten äro mest 3(—6), nära dubbelt längre än nöten, besatta med små, uppåt riktade taggar. Ståndarne 3. Märkena långa.

Växer i djupare kärr och mossar, på kärrängar, upp till Gestrikland och Dalarne. — Blommar i Juni. — Utbr. medlersta Europa, sydligare Skandinavien, England, Irland, Lombardiet, Siebenbürgen.

Först beskrifven och upptagen som svensk i Linnés Species ed. II (tilläg. till andra delen). I Ehrharts Beiträge (1788) uppräknas Brunaghen bland Jumkils-växterna.

5. Scirpus L.

Axen 3—mångblommiga; de nedre skärmarna större, alla blombärande eller de 1—2 nedersta tomma. Kalkborst korta eller inga. Märken vanligen 3.

a. Scirpus Br. Stiftets bas icke ledad. Kalkborst vanligen (3—)6. — Mångåriga arter.

*) Axen i knippvippa, m. e. m. talrika. — Rotstocken krypande.

1. Skogssäven

(Scirpus silvaticus L.)

är 2—3 fot hög, vackert ljusgrön, och har bladigt, trubbkantigt strå, långa, 3—4 linier breda, nästan platta blad och ganska talrika, små och mörkgröna ax, hvilkas knippor bilda en bred och mycket sammansatt ställning med stort, bladigt svepe. Blomskärmarne ha blekgrön

medelnerv; de nedersta äro spetsiga, de andra trubbiga med en kort udd. Kalkborsten äro längre än den trekantiga nöten.

Växer på våta ställen i skogar eller vid skogskanter, på gräsrika stränder och kärrängar, eller i diken, upp till Ångermanland och Vesterbotten. — Blommar i Juni, Juli (och Aug.). — Utbr. Europa (undant. Portugal och nästan hela Spanien, Italiens öar och Grekland); Caucasien, Siberien, N. Amerika.

Skogssäven sällskapar gerna med Göklysan och Elggräset, och dess rika axknippen bryta sig ganska bra mot den sednares veckade blad och den förras röda blommor. Den är den vackraste bland Säf-arterna, temligen liknande någon större Cyperus (ↄ: Cyperus gramineus Bauh. 1650). — Växten kan nyttjas till taktäckning.

2. Hafssäven
(Scirpus maritimus L.)

är vanligen omkring alnshög och har hvasst-trekantigt, bladigt strå, långa, platta, nära $1\frac{1}{2}$ linie breda, blad och bruna, stora, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa men icke talrika ax; svepet är bladlikt men mycket mindre än bladen. Blomskärmarne äro spetsigt-urnupna med en udd i inskärningen (ↄ: treuddiga). Kalkborsten äro kortare än den trubbigt-trekantiga (nästan halftrinda) nöten.

Växer på hafsstränderna eller stundom på kärrmarker invid dem, till Gestrikland. — Blommar i Juli, Aug.; mognar i Sept. — Utbr. Europa, Norra Afrika, Canariöarne; Arabien, Caucasien, Siberien, N. Amerika; Nya Zeeland.

Hafssävens rotstock är söt och kan torkas och malas till mjöl, som lemnar ett icke osmakligt bröd eller på annat sätt kan användas såsom näringsämne under dyr tid. Strån och blad kunna nyttjas att täcka tak med, eller kunna mattor flätas deraf, och äfven såsom boskapsfoder är växten icke att förakta.

3. Sjösäven
(Scirpus lacustris L.)

har mörkgröna, alldeles trinda, släta, vanligen 2—3 alnars eller högre strån, nederst omslutna med några hinnaktiga, svartbruna slidor, hvilka vanligen ha ett eller annat kort (3—5 tums), tunnt, smalt och spetsadt blad; annars äro stråen bladlösa. Axen äro temligen talrika (10—30), rostbruna, dels enstaka dels närmade två eller tre. Axställningen har två skärmblad, af hvilka det nedre är mycket längre och upprätt, så att hela axställningen blir vänd åt en sida. Blomskärmarne

äro spetsigt urnupna med en udd i urskärningen; kanten är sargad och hårig. Nöten är vanligen trubbigt-trekantig.

Växer ymnig vid renare sötvattens stränder, helst i mindre sjöar, i lugnare vikar o. d., i sjelfva vattnet. Vid kusterna bildar den en underart, som vanligen har lägre och spädare, blåaktigare strån, mörkare, mera gyttrade ax, mest 2 märken och plattare nöt (ↄ: S. Tabernæmontani Gm., S. glaucus Sm.). — Blommar bäst i Juli; mognar i Sept., Oct. — Utbr. hela Europa; Caucasien, Siberien; Barbariet; Island, Canada, Förenta Staterna (och Nya Zeeland).

Sjösäven, hvilken också kallas Kolvass, är en bland våra högsta örter. Den växer gerna der vattnet är så djupt, att det icke kan bottenfrysa, och den uppträder vanligen så talrikt och i så täta massor att den bildar på vattnet riktiga små skogar, i hvilka vinden leker då den under sin gång kröker den böjliga Säven, med hvars mörka strån Svärdsliljan gerna blandar några lysande gula blommor. — Växten kan nyttjas till taktäckning i stället för halm och den lemnar också ett, ehuru dåligt och endast för geten och svinet någorlunda begärligt, foder. Likväl kunna också de andra kreaturen äta den, isynnerhet som ung. Stråets märg skall, torkad och malen, lemna ett visserligen torrt men hvitt och icke osmakligt nödbröd. Till gröfre mattor o. d. äro Sjösävens strån också tjenliga, liksom tunnbindare kunna använda dem till kärls tätning. — Stundom alstrar rotstocken, i stället för strån, jemnsmala, kölade och spetsade blad, hvilka flyta på vattnet och kunna bli ganska långa.

**) Axen tvåradigt ordnade till enstaka, sammansatta toppax. Märken 2. (Blysmus Panz.).

4. Plattsäven eller Flatingen
(Scirpus compressus P.)

har temligen smalt och vanligen endast några (3—5) tum högt, nästan trindt (otydligt och trubbigt trekantigt), icke sällan krökt, nedtill bladigt strå. Rotstocken kryper och alstrar skott. Bladen äro något bredare än strået, nästan platta. Axet består af omkring 8 eller 10, 6—8-blommiga småax och är alldeles platt, rostbrunt, omkring $\frac{3}{4}$ tum långt; det har merendels ett längre skärmblad. Kalkborsten äro varaktiga och längre än den linslikt-plattade, glänsande nöten.

Växer på öppna, helst något fuktiga, ängar och betesmarker, på gärden, vid vägar och diken, upp till Gestrikland och Dalarne. — Blommar i Juni (och Juli). — Utbr. norra, medlersta och östra Europa, Brittanien, Italien (utom öarne); Caucasien, södra Siberien.

Det synes som om Plattsäven varit en bland de växter, åt hvilka Linné egnade en temligen ringa uppmärksamhet. Båda upplagorna af hans Flora Suecica upptaga för densamma blott ett enda växtställe: kärren mellan Börstel kyrka och skogsängen (i Roslagen), och i båda är den beskrifven såsom en Carex (uliginosa). Under sitt vistande i Upsala (1773—76) anmärkte Ehrhart att denna Carex uliginosa vore samma växt som Schoenus compressus L., och han berättar också (i Beiträge V) huru Linné mottog denna anmärkning. Retzius fann Plattsäven vid Stockholm, på Djurgården, nära kruthuset n:o 5 (Observationes, 1779); i Vet. Ak. Handl. 1793 behandlar han växtens historia och säger sig af Smith undervists om att Carex chordorhiza ligger i Linnés herbarium såsom C. uliginosa Sp. Pl. men icke Fl. Suec., hvilken sednare är denna växt (Plattsäven). Afzelius beskrifver Plattsäven utförligt i Vet. Ak. Handl. för 1787 och omtalar huru den varierar, men säger att den torde rättast höra till Carex: såsom växställen anför han: Vestergötland (Afz.), Grans socken i Upland (Ach.), Upsala (Afz.). Liljeblad fann, 1788, på Linnés växtställe Börstel att Plattsäven på sanka kärret hade "flores androgyni", men annars var densamma; sedan annorstädes att den på torrare ställen mera liknade Schoenus, men på våtare Carex.

* Scirpus rufus Schrad. liknar Plattsäven, men har rakare, alldeles trindt strå, smalare, mycket rännlika (nästan hoprullade) blad, samt mindre, mörkare och mera rödaktigt, vanligen nästan skärmlöst ax; småaxen 2—5-blommiga, skärmade; kalkborst inga eller flyktiga och kortare än den platt-halftrinda, glanslösa nöten, som är större än förestående arts. — Växer på hafsstränderna eller på strandängar vid kusten, till upp i Roslagen.

***) Axen enkla och enstaka, bara.

5. Tagelsäven
(Scirpus pauciflorus Lightf.)

har bladlösa, men vid basen slidade, trinda, strimmiga, tagelsmala eller smalare, vanligen endast 3—5 tum höga (eller lägre), något tuvade strån. Axet är mest ljusbrunt, äggrundt eller ellipsoidiskt, 3—7-blommigt, mellan 2 och 3 linier långt. Blomskärmarne äro trubbiga och uddlösa, den nedersta större men kortare än axet. Kalkborsterna äro något kortare än den trekantiga nöten.

Växer på kärrmarker, på strand- och kustängar eller gräsiga stränder, ända upp till Jemtland och norra Vesterbotten. — Blommar i Juni eller Juli; mognar mest i Juli. — Utbr. nästan endast norra, medlersta och östra Europa; Caucasien, Siberien.

Redan LINNÉ hade anmärkt Tagelsäven vid Upsala, men tog den för Tuvsäven, Scirpus cæspitosus (Herbat. Upsal. 1756 enl. Whlnb.). LIGHTFOOT (1777) och EHRHART (1787) bestämde arten. Den sednare kallade den S. Bæothryon (af βαιὸς, liten och θρύον, säf).

* Scirpus parvulus R. S., som är ganska liten, med bladlösa, nästan genomskinliga, endast omkring tumshöga strån och knappt linielångt, 3—5-blommigt ax, växer i Vermland, der Prof. Wahlberg, 1822, upptäckte den nära Sundsbron i Fryksdalen. Men den är "sedermera ej återfunnen ehuru eftersökt af många botanister" (Larssons Vermlands-Flora).

6. Tuvsäven
(Scirpus cæspitosus L.)

har talrikt och tätt tuvade, bladlösa och styfva, trinda, vanligen omkring 5 (3—7) tum höga strån, nedtill omslutna med många och tegellagda, glänsande-bruna slidor, de öfre med kort, bladartad udd. Axet är endast linielångt, nästan äggrundt, äldre icke sällan klotrundt, kastaniebrunt, 3—5-blommigt. Blomskärmarne äro trubbiga utom den nedersta, som har en tjock, grönaktig udd och är nästan längre än axet. Kalkborsterna äro längre än nöten, hvita och hårlika (ɔ: Trichophorum *Htn).

Växer i magra skogskärr, helst på Hvit- och Rödmossa (Sphagnum), allmän i Lappland och Norrland (också på fjellen) ned till Vermland och Nerike; annars mest i de vestra landskaperna och norra Skåne. — Blommar mest i Juni eller Juli; i Skåne och andra sydligare trakter redan i Maj. — Utbr. mest Europas norra och medlersta delar; Siberien, nordligare Amerika, Island.

Tuvsäven, som för sitt växtälle och sin tuviga växt också (såsom i Skåne) kallas Mossatova, stundom Myrsäf eller Ramme (Fr.), är till sitt utseende i allmänhet olika de andra Scirpus-arterna och liknar mera Snipen (Eriophorum alpinum). LINNÉ beskref växten redan i sin Flora Lapponica (WAHLENBERG belyste den sedan i sin), der han också omtalar huru densamma, genom att årligen tillväxa uppåt under det dess nedre del ännu varar, slutligen bildar på marken en högre tuva (tova), och att i de lappska kärren tuvorna till största delen bildas af denna Scirpus-art. Om kärren utdikas, vissnar väl växten, men motstår torkan under åtskilliga år utan att multna, till mehn och besvär för odlaren. Men genom att dess tuvor sålunda tillväxa och höja sig under det talrika rötter bilda basen, bidrager växten, särdeles der den förekommer i större mängd, att förvandla våta kärr till ängar.

b. Isolepis Br. Stiftets bas icke ledad. Kalkborst inga.

7. Flytsäven
(Scirpus fluitans L.)

är mångårig och har slaka, nästan trådsmala, greniga, mycket ledade och bladiga, 5—10 tum långa strån, hvilka flyta eller utbreda sig och slå rötter nedtill; de motsvara sålunda andra arters rotstock. Från dessa stråns leder eller bladveck utgå, särdeles upptill, korta, endast omkring $1\frac{1}{2}$ tum långa, 1-axade stänglar (de egentliga stråen). Bladen äro platta men ganska smala, omkring tumslånga. Axen äro 3—6-blommiga, något mer än linielånga; blomskärmarne blekgröna och blekbrunt hinnkantade. Märkena 2. Nöten tvåeggadt-plattad.

Växer i åar i medlersta Halland, men ymnigast i det tillgränsande Småland (Femsjö, Unnaryd); dessutom i Vermland, Långseruds socken. — Blommar i Juni, Juli eller sednare. — Utbr. utom Sverige: Danmark, norra Tyskland, Holland, Brittanien, Belgien, norra och vestra Frankrike, norra Italien o. a.

Fries upptäckte, såsom svensk, denna högst märkliga art i Halland, Wessige socken, och Småland (Fr. Nov. 1814). Den växer, säger han, endast på sådana ställen der vattnet icke fryser under vintern. Dem pryder Flytsäven med sina täta och ständigt gröna tuvor och blommar nästan hela året om; åtminstone kan den också vintertiden samlas med oskadda ax.

8. Borstsäven
(Scirpus setaceus L.)

är ettårig, med borstsmala och trinda, vanligen endast ett par tum höga eller stundom högre strån, hvilka nederst äro beklädda med rödaktiga eller grönspetsade slidor. Stråen sluta med ett länge nästan upprätt skärmblad, som tyckes bilda stråets spets, under hvilken axen sitta utan skaft, ett enda eller 2—3 tätt närmade. Axen äro små som hampfrön; blomskärmarne svarta med grönaktig köl; de lossna med nöten. Ståndarne omvexla 3 och 2. Märkena äro 3. Nöten är omvändt-äggrund, ribbad.

Växer på stränder och annan fuktig eller öfversvämmad, isynnerhet sandig, mark i Skåne och vid vestra kusten; dessutom i Blekinge vid Hörby och i Östergötland vid Motala-ån. — Blommar i Juli, Aug.; mognar i Sept. — Utbr. medlersta Europa, sydligare Skandinavien, Brittanien, Spanien, norra Italien, Ungern, Siebenbürgen, södra Ryssland; Algerien, Caucasien, Siberien, Island (och Nya Zeeland).

Linné upptäckte Borstsäven, såsom svensk, i Skåne, på stranden vid Skanör, 1749 (Skåne-Resan sid. 227).

c. Eleocharis Br. Stiftets bas mycket vidgad, ledad till nöten och bildande ett varaktigt bihang på densamma. — Stråen bladlösa, nederst slidade, med ett enda, bart ax.

9. Kärrsäven eller Knappsäven
(Scirpus palustris L.)

är mångårig med krypande eller något tuvad rotstock, och har trinda, obetydligt plattade, nedtill rödbrunt och tvärtrubbadt slidade strån. Axet är brunt, nästan aflångt eller jemnbredt-lansettlikt, temligen tjockt. Blomskärmarne äro äggrunda, spetsade utom de båda nedersta, hvilka äro trubbiga, kortare och tomma, gröna, motsatta, så att båda omsluta axet med basen. Kalkborsterna äro omkring 4. Märkena 2. Nöten är omvändt-äggrund, trubbkantig.

Växer i kärr och bäckar, diken och dammar, på sanka ängar, på eller vid stränder, icke sällan i sjelfva vattnet, allmän. — Blommar i Juni, Juli; mognar i Aug. — Omvexlar till storlek m. m. Vanligen äro stråen omkring 5—8 tum, men i vatten, särdeles på dybotten, bli de icke sällan nära alnshöga och tjockare än en hönspenna; de äro då gerna hopknipta invid axet, som kan bli nära tumslångt. Stundom bli de smalare, plattare och blågrå. På torrare och magrare mark blir växten mest endast 3—5 tum, svagare, och får mindre ax. — Bildar dessutom en underart, som har smalare strå med mera glänsande och mörkare slidor, mörkbrunt, mera äggrundt ax och trubbigare blomskärmar, af hvilka endast den nedersta, som är rundad, omsluter axets bas (ɔ: Scirpus uniglumis Lk.). — Utbr. hela Europa; i Algerien, på Canariöarne, i Caucasien, Siberien; i N. Amerika och på Island; upptages dessutom för Patagonien, Malouinerna och Sandwichsöarne.

Färsk lärer Kärrsäven (eller dess rotstock) utgöra en ganska begärlig mat för svinet.

* Scirpus multicaulis Sm. liknar Kärrsäven men har talrikt tuvade strån med blekbruna slidor, trubbiga blomskärmar, den nedersta urnupen, 3 märken och hvasst trekantig nöt; kalkborsterna äro vanligen 6 och kortare. Växer sällsynt på sjöstränder i norra Skåne (Ousby-sjön), i Småland (Femsjö) och Bohuslän (Rammsjön, ymnig) samt i åar i Halland (Lia, Wessige). Blommar i Juni, Juli.

10. Nålsäven
(Scirpus acicularis L.)

är nästan ettårig, med endast 1—3 tum höga, mycket spensliga, nästan nållika men kantiga strån; roten är trådig, men kryper också och

blir sålunda mångårig. Axet är äggrundt eller smalare, endast linielångt, brunaktigt. Blomskärmarne äro äggrunda. Kalkborsterna 2—4 eller inga. Märkena äro 3. Nöten är omvändt-äggrund, nästan trind, ribbad.

Växer på både söt- och saltvattensstränder, helst på mellanåt öfversvämmade ställen, allmän och merendels bildande temligen täta mattor; dessutom vid diken, dammar o. d. — Blommar hela sommaren. — Utbr. norra och medlersta Europa, Brittanien, Spanien, norra Italien, Ungern, Siebenbürgen, södra Ryssland; Caucasien, Siberien, N. Amerika, Island (och Nya Zeeland).

Nålsäven är (då Scirpus parvulus icke medräknas) den minsta af våra Scirpus-arter och t. o. m. en af de minsta och spensligaste bland alla Cyperaceæ. Wahlenberg liknar den vid insektnålar. F. ö. säger han om densamma: "Denna finaste af alla Säfarter och i allmänhet af alla gräslika växter öfverdrager lösa sand- och dyständer liksom med en raggig hud, hvaruti än mera dylikt slam finner sitt fäste och en mängd fina maskkräk sitt mest passande tillhåll till näring för fiskar m. m. Genom allt sådant förberedas de tydligen, den tid på året då dessa ställen äro öfversvämmade, till emottagande af större vegetation" (Whlnb. i Svensk Botanik).

6. Eriophorum L.

Axen mångblommiga. Blomskärmarne alla nästan likstora eller de nedersta störst. Kalkborsterna långa och hårlika, utväxande, slutligen längre än axet och ullika. Märkena 3. Nöten 3 kantig, omsluten med kalkullen. — Mångåriga kärrväxter.

1. Ängsullen

(Eriophorum polystachyon L.)

har krypande rotstock och bladiga strån, hvilka uppbära flera, nästan flocklikt knippade, slutligen lutande eller hängande ax med bladlika skärmblad; kalkhåren talrika, hvita. Utgör tre särskilda arter:

Eriophorum latifolium Hpe (E. polystachyon β L. suec.). Större och bredbladigare än de båda andra, rent grön. Strået glesbladigare, smalare och slakare än hos nästa art, upptill trubbigt-trekantigt. Bladen kortare och bredare än hos nästa, platta med kölad medelnerv och trekantig spets, mot hvilken de smalna smånigom från den omkring 2 linier breda basen. Axen blekgröna; blomskärmarne spetsiga; ullen glänsande men icke så rent hvit som hos nästa art och kortare. — Växer på magrare kärrängar och vid kärr, upp till Jemtland och Ångermanland, men icke allmän. Blommar i Maj eller Juni. — Utbr. Eu-

ropa (utom Italiens öar, Grekland, Turkiet); Caucasien, Siberien, Kamtschatka, Grönland, Island.

Eriophorum angustifolium Rth. (E. polystachyon α L. suec.). Mörkare, mera blåaktigt, grön. Strået vanligen omkring fotshögt, stadigt, nästan trindt. Bladen stadigare, merendels långa och mera jemnsmala, nästan rännlika, upptill trekantiga. Axen mörkt grågröna; blomskärmarne spetsiga; ullen snöhvit och ymnig, nästan dubbelt längre än hos föregående art. — Växer i kärr och på sanka ängar, mycket allmän, och är den under namnen Ängsull, Harull, Hardun, Madun (mad - säng), Ängdun, Myrdun o. d. mest bekanta arten. — Blommar i Maj eller Juni, eller redan i April; mognar i Juni eller Juli. — Omvexlar med bredare och smalare, längre och kortare blad, och blir stundom ända till alnshög med 2—3 linier breda blad. Dessutom blir den icke sällan tvåbyggare. — Utbr. Europa, men mindre eller icke alls i den södra och sydöstliga delen; Siberien, nordligare Amerika, Island.

Eriophorum gracile K. hos Rth. (E. polystachyon γ L. suec.). Blekgrön, mycket spensligare än de båda föregående arterna. Strået trubbigt-trekantigt, nästan trindt, vanligen snedt uppkrökt. Bladen korta men temligen slaka, jemnsmala, icke bredare än stjelken, nästan alldeles trekantiga. Axen något gulaktigt gröna, grönare och mindre än hos de båda föregående; blomskärmarne trubbiga. — Växer i djupa, vattenrika (gung)kärr, allmän i norra Sverige och Lappland, annars sällsyntare. — Blommar i Maj eller Juni. — Utbr. norra och medlersta Europa; Siberien, arktiska Amerika.

Dessa tre arter upptog, först hos oss, Wahlenberg såsom skilda i sin Flora Lapponica, hvarvid han anmärkte att den sista (E. gracile) är mera olik de båda andra än dessa äro olika sinsemellan. Nästan samtidigt skildrade och tecknade Swartz både denna och E. angustifolium i Svensk Botanik VII.

Ängsullen sällskapar gerna med Vattenklöver, Kableka o. a. kärrväxter. Den märkes mest sedan den blommat ut och dess glänsande hvita, lättrörliga ulltoppar visa sig. Der den växer, vet man att marken är sumpig och vanligen mager. Genom sin starka rotbildning bidrager den att binda och valla igen kärr och sålunda bereda dem för odling. Om våren, innan ännu stjelkarne utväxt, ätes växten gerna af kreaturen; sednare blir den hård och lemnas vanligen. Dess hvita, glänsande och lena "ull", som, der "gräset" är ymnigt, gör kärrmark och våta ängar hvita, så att de midt i sommaren, på långt håll, se ut som vore de betäckta med lätt snö, är icke utan användbarhet. Den är visserligen skör, men blandad med vanlig ull eller bomull,

kan den både kardas och spinnas, och garnet får en hvithet, lenhet och glans, som vanlig ull eller bomull ensam icke har. Till vekar o. a., der icke någon större styrka eller hållbarhet tages i anspråk, kan sådant garn begagnas med fördel. Af ängsull i blandning med vanlig ull, har- och kaninhår m. m. har man tillverkat vackra och lätta men icke starka hattar. "Till hattar för fruntimmer, som bära dem beständigt, ej komma med dem i regn, och icke vid hvarje helsning handtera dem, kan ängsullen vara god, men till karlhattar är den otjenlig. Till sängtäcken, fruntimmers-stubbar o. d. är den deremot ganska brukbar" (Retz.). Och till stoppning i sängkläder bruka mindre bemedlade mångenstädes denna ängsull (pulvinaria pauperum ex pappo: L. — Fattigmans Örongått).

2. Hadden

(Eriophorum vaginatum L.)

bildar täta och icke sällan stora tuvor med talrika strån, hvilka äro nära trinda, nästan bladlösa, utom nederst klädda endast med en och annan vid, temligen hinnaktig slida; de uppbära blott ett ax och äro under blomningen vanligen endast omkring 5 tum och nästan alldeles slidade, men bli sedan högre, slutligen t. o. m. nära alnshöga, och bara upptill. Rotstockslidorna bära långa och smala, trekantiga, upptill småsågade, nästan upprätta blad; de gamla slidornas lemningar bilda liksom ett trådnät nedtill omkring och mellan stråen. Axet är nästan äggrundt, större än de andra arternas ax, i början mörkare, slutligen glänsande blekgrått (ɔ: Svarthuvud, Grå- eller Hvithuvud). Blomskärmarne äro långt och smalt spetsade, hinnartadt tunna; kalkhåren rent hvita, talrika.

Växer i skogskärr och på skogsängar, allmän. — Blommar i April eller Maj; mognar i Maj, Juni. — Hos somliga stånd utbildas icke några ståndare. — Utbr. mest norra och medlersta Europa; Caucasien, Siberien, nordligare Amerika, Island.

Haddens "ull" (Harull) kan visserligen användas på samma sätt som ullen hos föregående art, men som stråen ha blott ett ax och ullen är kortare, blir dess insamling mindre lönande.

* Eriophorum callithrix Cham. liknar temligen den vanliga Hadden, men har mycket mindre, mera rundadt ax med svartaktiga, mindre hinnartade, trubbade blomskärmar och tvärbred, svagt rödaktig ull. — Anmärkt på ett och annat ställe i Lappland, Vesterbotten, Jemtland och Ångermanland.

* Eriophorum russeolum Fr. har mest enstaka strån, mindre och längre ax än Hadden, kortspetsade, endast i kanten genomskinliga, blomskärmar och rödaktig ull. — Växer i Torne-Lappmark och på ett par ställen i Lule-Lappmark.

3. Klothadden

(Eriophorum capitatum Host)

har krypande och skottalstrande rotstock med temligen enstaka strån, hvilka äro omkring 5—6 tum höga, trinda, mera slidade och mjukare än den vanliga Haddens; den nedersta bladslidan bär merendels ett kort blad, då den andra är bladlös, lång och nästan alldeles grön. Rotbladen äro slaka, smala, halftrinda, släta och helbräddade. Axet är svartbrunt, yngre något äggrundt, slutligen nästan klotrundt, vanligen med ett trubbigt skärmblad. Blomskärmarne äro ogenomskinliga, spetsade, den eller de nedersta stora och nästan skärmlika. Kalkhåren äro talrika, hvita, stundom svagt rödaktiga (ɔ: E. m e d i u m Ands.).

Växer "på stränder, i gräsrika kärr o. s. v. i det nordliga Sverige ända ned i Dalarne" (och norra Vermland). — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. Island, Norge, norra Sverige och Finland, Samojedien; Karpaterna, Alperna.

Swartz anmärkte först Klothadden som svensk växt (i Vesterdalarne, 1807). Han skildrar den i Svensk Botanik VI (1809). Hartman fann den på Åreskutan 1813 (V. A. H. 1814). — Åt alla ofvan upptagne Eriophorum-arter med ett ax har Andersson egnat en särskild afhandling (Bot. Not. 1857).

4. Snipen

(Eriophorum alpinum L.)

är mindre än de andra arterna och under blomningen mera lik Tuvsäven (Scirpus cæspitosus). Rotstocken är smal och nästan rak, kryper i sned riktning och uppbär talrika, uppräta, vanligen 5—8 tum höga, blekgröna, smala och trekantiga, enaxiga, mest bara och endast nedtill slidade strån; några slidor sluta med ett mycket kort, rännlikt-trekantigt blad. Axet, som har ett grönaktigt skärm, är gulbrunt, litet, under blomningen icke mycket längre än skärmen, men med ullen $\frac{3}{4}$ tum långt. Blomskärmarne ha grön ryggnerv. Blommorna ha vanligen endast 2 ståndare, eller också blott 1, och stundom äro de enkönade. Kalkhåren äro glänsande-hvita, 3—4 gånger längre än axet, endast 4—6 och krusiga (ɔ: Trichophorum Pers.).

Växer i lösare kärr och mossar, på kärrängar. — Blommar i Maj eller Juni (i Skåne redan i April); mognar i Juni, Juli. — Utbr. mest norra och medlersta Europa; Siberien, N. Amerika, Island.

Redan Linné anmärker i Flora Lapponica huru de bara, trekantiga stråen, blomaxets utseende m. m. göra denna art föga öfverensstämmande med de andra Eriophorum-arterna. Deri instämmer Wahlenberg, som (Fl. Lapp.) visar att växten till många kännetecken och

hela utseendet liknar Scirpus cæspitosus och icke tvekar det dessa växter tillhöra samma "naturliga slägte". Också upptager HARTMAN båda under ett eget slägte (Persoons Trichophorum). — Snipen är visserligen ett bland de mindre "gräsen", men den uppträder vanligen talrikt och icke sällan herrskar den nästan ensam der den växer.

3. CARICEÆ.

Blommorna enkönade (sambyggare), åtminstone ståndarblommorna utan all kalk. Blomskärmarne allsidigt tegellagda.

7. Carex L.
(Starr-slägtet).

Axen 3—mångblommiga. Spirblommorna med en nästan flasklik kalk, som tillväxer och slutligen bildar nötgömmet. Märken 2 eller 3, nående långt utom kalkens tränga, tvåtandade eller tvära mynning. — Mångåriga växter med smala blad.

a) Olikaxade (Heterostachyæ). Axen flera, mest enkönade, de eller det öfversta vanligen med endast ståndare.

†) Arter med 3 (endast stundom 2) märken (Tristigmaticæ).

*) Med tydligt sprötade nötgömmen och uppräta eller nästan uppräta ax, ståndarax mest flera.

1. Strandstarren
(Carex riparia Curt.)

har från 1 till 2 alnar höga, öfver linietjocka, hvasst trekantiga strån, $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{2}$ tum breda, icke sällan alnslånga, platta och kölade, mycket nätådriga blad och tjocka, bruna ax med bladlika och långa skärmar. Ståndaraxen äro 2—5. Fruktaxen 3—4, deras blomskärmar äggrundtlansettlika, långt och smalt spetsade, omkring lika långa som det nästan ägglika, glatta, mångnerviga, kort och tvåuddigt sprötade nötgömmet.

Växer vid sötvattensstränder eller i vattenrika träsk och mossar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni. — Omvexlar stundom med nästan dubbelt smalare blad och smalare, längre och mera spetsade nötgömmen; dessutom med korta ax. (Om sistnämnde varietet är den öländska C. nutans Fr. Mant. I synes osäkert, emedan enligt Anderssons Cyperac. Scand. densamma icke är återfunnen i sednare tider.) — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, södra Siberien.

Strandstarren är den största bland våra och hela nordens Starrarter, så att det väl kan tyckas besynnerligt att hvarken LINNÉ eller någon hans samtida omtalar den. Enligt Wikströms Stockholms-Flora (Inledn.) hade SWARTZ först anmärkt den som svensk vid Stockholm, men första gången Strandstarren nämnes som sådan (skånsk), är troligen i Agardhs Caricographia Scanensis (1806). Sedan finna vi den upptagen i Widegrens Beskrifning öfver Östergötland (1817), i Wahlbergs Flora Gothoburgensis (1820) o. s. v. — För sin storlek är denna art en bland de tjenligaste att nyttja till band om sädeskärfvar o. d. och dess blad äro på samma grund mera än någon annan Starrarts användbara i tunnbindare-yrket. — Strandstarren växer gerna tillsammans med Blomvass (Butomus), Kantvass (Sparganium), Svärdslilja o. d. vattenväxter.

2. Kärrstarren

(*Carex paludosa* Good.)

är 1 eller $1\frac{1}{2}$ aln hög, blågrön, temligen styf, och har hvasst-trekantigt strå, nära 3 linier breda, kölade blad och nära 2 tum långa, rostbruna ax, smalare än Strandstarrens, med bladlika skärmar. Ståndaraxen äro 1—2. Fruktaxen 2—4, mest uppräta, deras blomskärmar uddspetsade, vanligen nästan kortare än det äggrundt-ovala, trubbigt-trekantiga, starkt nerviga, kort och tvåtandadt sprötade, glatta nötgömmet.

Växer på sanka ängar, i kärr och vattengropar, mest i Skåne, Vester- och Östergötland och på Öland; dessutom på några spridda ställen i södra och medlersta Sverige (t. ex. Bohuslän: Lindeb. 1852; Nerike, Viby: Zett. 1851). — Blommar i Juni. — Omvexlar med 3 eller 2 märken; med längre och smalare ax och långuddiga blomskärmar (ɔ: C. spadicea Rth.). — Utbr. nästan alla europeiska länder; Caucasien, vestra Siberien, N. Amerika (Sitcha, Canada).

Kärrstarren liknar mest en stor Hvasstarr (ɔ: C. acutiformis Ehrh.). WAHLENBERG upptäckte den, såsom svensk växt, på Gotland, i Fläringe (V. A. H. 1803, 1806), och AGARDH anmärkte den i Skåne.

3. Blåsstarren

(*Carex vesicaria* L. α)

blir icke sällan 1—$1\frac{1}{2}$ aln hög, är rent grön och har hvasst-trekantigt strå, platta, kölade, 2 linier breda blad, 1—3 ståndarax och 2—4 uppräta, slutligen lutande fruktax; dessa ha långa, bladartade skärmblad och äro under blomningen grönhvita eller gulaktiga. Fruktaxen, hvilka äro tjocka genom de stora, nära 3 linier långa nötgömmena, bli slutligen brunaktiga eller ändå mörkare. Nötgömmena äro äggrundt-kägel-

lika och uppblåsta, glest nerviga, spetsade till ett tvåuddigt spröt, glatta, längre än de smala och spetsiga blomskärmarne.

Växer i kärr och mossar, på kärrängar och sötvattensstränder, allm. — Blommar i Maj eller Juni. — Utbr. Europa undant. Portugal, Grekland, Turkiet; Algerien, Caucasien, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika, Island.

Också Blåsstarren är bland våra större Starr-arter. Dess temligen breda blad användas ibland af tunnbindare till tunnbottnars tätning. Om de torkas och bultas, bilda deras sega nerver en trådig massa. På detta sätt beredda, använda Lapparna dem (och andra Starrarters blad) till stoppning i sina skor för att hålla fötterna varma om vintern och svala om sommaren. Bland nybyggarne i Lappland får derföre växten icke sällan heta Lappskogräs (jfr Flaskstarren).

* Carex lævirostris Fr. är bland våra större och bredbladigare starrgräs, till utseendet temligen lik Blåsstarren, men nötgömmena likna nästa arts och äro mycket uppblåsta, nästan klotrunda och tvärt hopdragna till ett långt spröt. — Växer i Vesterbotten och Ume-Lappmark (sälls.). — Upptäckt af Wahlberg 1843 nära byn Sävast vid Lule-elf (V. A. Förh. 1844).

4. Flaskstarren

(Carex ampullacea Good. — **Carex vesicaria** β L.)

är mera blåaktigt grön, omkring alnshög, med trubbigt-trekantigt strå och smala, rännlika, nästan inrullade blad. Axen ha bladlika skärmar. Fruktaxen äro 2—4, uppräta eller de nedre lutande, grön- eller gulaktiga. Nötgömmena äro nästan klotrundt uppblåsta, tvärt hopdragna till spröt, glänsande-glatta, längre än de smala och spetsiga blomskärmarne, mindre än Blåsstarrens.

Växer i skogskärr, på kärrängar och stränder. — Blommar i Juni. — Omvexlar i Lappland och norra Sverige lägre och kortaxig, med bredare, nästan äggrunda blomskärmar (vid Kengis särdeles bredbladig och vacker, "ad C. lævirostrem accedens": Læst.). — I fjelltrakterna bildar Flaskstarren en underart, som har smalare blad, kortare ax och kortsprötade, vanligen halmgula nötgömmen med korta och breda, trubbiga, mörka skärmar (ɔ: C. rotundata Whlnb.). — Utbr. Europas flesta länder; Caucasien, södra Siberien; Island, Canada.

Flaskstarrens blad bli i torrt tillstånd inrullade, mjuka och böjliga, så att Lapparna gerna använda dem till stoppning i sina skor, hvadan de kalla isynnerhet denna Starr Skogräs (Kabmak-suoine), hvilket hos nybyggarne naturligtvis blir Lappskogräs. Linné omtalar i Flora Lapponica (n:o 328) utförligt hela användningssättet m. m., och i likhet med honom upptager Wahlenberg i sin Flora Lap-

ponica Flaskstarren såsom den egentliga Lappskostarren (i Fl. Suec. är det Blåsstarren).

* Carex saxatilis (L?) liknar till axen mycket Flaskstarrens underart (C. rotundata), men till strå och blad en mindre Blåsstarr. Den är omkring fotshög, rent eller något gulaktigt grön, med nästan svartbruna ax (ɔ: C. pulla Good.). Nötgömmena äro nästan klotrundt uppblåsta, kort sprötade. Märkena mest 2. — Växer på fuktiga ställen i de högre fjelltrakterna. Samlad redan af SOLANDER i Pite-Lappmark 1753, enligt Bergii herbarium (ɔ: C. cæspitosa var.): Wikstr. — Det synes något osäkert om detta är Linnés C. saxatilis (dennas växställe passar bättre på C. rigida). Jfr Anderssons uppsats i Botaniska Notiser 1849 (p. 31), deri dessutom visas att Carex pulla är endast en högfjellsform af C. vesicaria.

5. Trådstarren
(Carex filiformis L.)

är något tuvig, blåaktigt grön, nära 1—1½ aln hög, med smala men temligen stadiga, nederst mörkröda strån och blad, de sednare, liksom skärmbladen, långa och inrulladt-rännlika, nästan trådlika, knappt bredare än det mycket trubbkantiga (nästan trinda) strået. Axen äro tumslånga, bruna. Ståndaraxen 1—2. Fruktaxen 1—3, uppräta; de sitta glest. Nötgömmena äro uppsvälldt-aflångt-äggrunda, tätludna, spetsade till ett kort, tvåuddigt spröt, nästan lika långa som eller något kortare än de äggrunda, spetsiga skärmarne.

Växer i träsk och lösare skogskärr, på mycket sanka kärrängar och sötvattensstränder. — Blommar mest i Juni eller Juli. — Utbr. norra, medlersta och vestra Europa; Siberien, Canada.

* Carex evoluta Htn har ax och nötgömmen nästan som Trådstarren, men är större, med omkring 2 linier breda, platta (kölade) blad och skärmblad, mycket trekantigt strå samt nära 1 1/2 tum långa ax; mera lik Strandstarren. — Växer i kärr, vid träsk och insjöar, sällsynt: Stockholm, ett ställe i Vestmanland, Östergötland (Gusum) och Småland. — HARTMAN upptäckte (1817) arten i Brännkyrke-sjön vid Stockholm och beskref den i Vet. Ak. Handlingar för 1818. Sistnämnde år funno WIKSTRÖM och D:r F. A. Djurberg växten vid Gångsätra träsk på Lidingön.

6. Grusstarren
(Carex hirta L.)

har merendels långt krypande rotstock, 5—10 tum höga, stundom högre, hvasst trekantiga strån, platta, kölade, liniebreda blad, långa och bladlika skärmblad. Bladen och särdeles slidorna äro vanligen håriga och gråaktiga, men kunna stundom bli glatta. Ståndaraxen äro mest 2 (eller 3). Fruktaxen 2—3, uppräta, tjocka. Nötgömmena äro trekantigt äggrunda, spetsade till ett långt, tvåuddigt spröt, gråaktigt håriga, nerviga; deras skärmar äggrundt-lansettlika, långt och nästan borstlikt spetsade, hinnaktiga med grön medelnerv.

Växer mest på grusig eller sandig, helst gräsig eller fuktig mark (mera sällan på lerig), i södra och medlersta Sverige, här och der ymnig. — Blommar mest i Juni. — Utbr. Europa (utom Portugal, södra Italien och italienska öarne); Algerien, Caucasien, Siberien, Island.

Starrarterna äro i allmänhet mycket dåliga "betesgräs"; endast några mjukare arter äro bättre, och Luddstarren är en bland dem.

**) Med hängande eller lutande fruktax och (undant. n:o 10) ensamt ståndarax.

7. Slokstarren

(**Carex pseudocyperus** L.)

är något tuvig och mycket bladig, rent grön, vanligen omkring alnshög, med långa och platta, ända till 3—4 linier breda, mycket sträfva blad och skärmblad samt icke sällan 2 tum långa, gröna ax (endast ett ståndarax). Strået är hvasst trekantigt med sträfva kanter. Fruktaxen äro 3—6, trinda och tätblommiga, sparriga; de hänga på långa skaft, hvilka äro nästan knippade. Nötgömmena äro glänsande-glatta, nerviga, äggrunda och utdragna i ett långt och tvåuddigt spröt, bågkrökt-utspärrade, slutligen riktade tillbaka, nästan lika långa som de smalt syllika skärmarne.

Växer i sankare kärr och på stränder, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni. — Utbr. Europa undant. Portugal (och Spanien), Italiens öar, Grekland och Turkiet; Caucasien, Island, Canada. Dessutom uppgifven för Nya Holland.

En ganska vacker art, särdeles egendomlig med sina slutligen nästan knippvis hängande och genom de ut- eller tillbakakrökta, smalsprötade nötgömmena liksom taggiga ax. Dodonæus upptog växten (1583) under benämningen Pseudo-Cyperus, hvadan artnamnet. Hos Bauhin (1623) heter den Gramen cyperoides spica pendula etc. — För sina breda blad är också Slokstarren användbar i tunnbindar-yrket.

8. Skogsstarren

(**Carex silvatica** Huds.)

är vanligen 10—15 tum eller något högre, men spenslig, ljusgrön, med något tuvade, trekantiga, släta och bladiga strån. Bladen äro slaka, platta, 1—2 linier breda, i kanterna sträfva; axskärmarne bladlika, långt slidade. Fruktaxen äro 3—4, tumslånga, smala (liniebreda), temligen glest 10—25-blommiga, grönaktiga; de sitta glest, lutande eller hängande på långa och trådlika skaft. Nötgömmena äro glatta, gröna, trekantigt ovala, spetsade till ett tvåuddigt spröt, nervlösa, nästan lika

långa som de hinnaktiga, uddspetsadt lansettlika, utom den gröna ryggnerven hvitaktiga (brunhvita), skärmarne. Ståndarax blott ett enda, men stort och rikblommigt.

Växer i ek- och bokskogar, i skuggiga, mullrika lundar, i södra Sverige till Omberg och Kinnekulle, på Gotland (allmän) och Öland; dessutom mycket sälls. i Nerike. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. norra, medlersta och vestra Europa, Spanien, Italien, Krim; Caucasien, Siberien.

Också Skogsstarren är en bland våra vackrare Starrarter. Liljeblad anmärkte den först som svensk, i Calmare-län (Vet. Ak. H. 1793). Wahlenberg fann den sedan på Gotland.

9. Hårstarren

(**Carex capillaris** L.)

är endast omkring 5 tum eller äldre stundom nära dubbelt högre, med knappt $\frac{1}{2}$ tums ax, men liknar annars temligen Skogsstarren. Stråen äro tuvade, trubbigt trekantiga, spensliga. Bladen knappt liniebreda. Ståndaraxet är kort. Fruktaxen äro vanligen 3, grön- eller brunaktiga, glest 6—10-blommiga; de luta eller hänga på långa, hårsmala skaft. Nötgömmena äro nästan trindt ovala, med helt spröt, glänsande-glatta, slutligen alldeles bruna, nervlösa, längre än de trubbiga, hinnaktiga, hvitbruna, slutligen lossnande skärmarne.

Växer på fuktiga ängar, men icke allmän. — Blommar i Juni. — Har i fjelltrakter, t. ex. Lule-Lappmarks (Ands.), långt åtskilda och mera hvitaktiga ax. — Utbr. Skandinavien utom Danmark; Island, Skottland, medlersta Ryssland, Ungern, Siebenbürgen; Alperna, Sudeterna, Sierra Nevada (Granada).

Denna lilla men utmärkta Starrart hade Linné anmärkt redan i Lappland (Finnmarken) och han återsåg den sedan på Gotland. Den är en bland de få Starrarter, vid hvilka han lemnat någon egentlig beskrifning. Celsius kände den såsom upländsk, och i Linnés Flora Suec. äro dess växställen endast Upsala Kungsäng och Roslagens kärr. Hårstarren är tecknad i Campi Elysei, 1702 (Gramen cyperoides pusillum etc.).

10. Slankstarren

(**Carex flacca** Schreb. — **Carex glauca** Scop.)

är blekt-blågrön (blådaggig), har skottalstrande rotstock och 5—10 tum höga eller stundom högre, mycket trubbigt trekantiga (nästan trinda), temligen stadiga, nedtill bladiga strån, vanligen med 2(—3) ståndarax.

Blad och skärmblad äro platta med kölad medelnerv, de sednare slidlösa. Fruktaxen äro 2—3, trinda eller något klubblika, tätblommiga, 1—1½ tum långa, mycket slaka, grå- eller brunaktiga, stundom slutligen svartbruna. Nötgömmena äro linslikt- eller nästan klotrundt-omvändtäggrunda eller -elliptiska, med mycket kort, nästan vårtlik spets, nervlösa, prickiga (och i kanterna småludna), omkring lika långa som skärmarne.

Växer på fuktiga ängar och betesmarker i södra och medlersta Sverige. — Blommar mest i Juni. — Omvexlar med ett enda ståndarax och med spiraxen ståndrade upptill. Axen bli stundom greniga. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien, Siberien.

Enligt Wikströms Stockholms-Flora var Swartz den som först anmärkte Slankstarren hos oss och den förekommer redan i 2:a uppl. af Liljeblads Flora. F. ö. fanns den nästan samtidigt af Agardh i Skåne (Caricogr. Scan.) och Wahlenberg på Gotland (Vet. Ak. H. 1806). På sistnämnde ö är den allmän och Wahlenberg citerar till densamma L. gotl.-res. 196.

11. **Blekstarren**

(Carex pallescens L.)

är nästan helt och hållet gulaktigt grön, mjuk och slak, med något tuvade, hvasst trekantiga, vanligen 5—10 tum höga, stundom högre, strån, platta blad, långa och bladlika, kortslidade skärmblad och grönaktiga eller halmgula, slutligen blekbruna ax, 1 med ståndare; bladen och de nedre slidorna äro temligen glest håriga; skärmbladen nedtill icke sällan rynkade på tvären. Fruktaxen äro 2—3, lutande, temligen närmade hvarandra, aflångt-äggrunda (nästan ellipsoidiska), tätblommiga. Nötgömmena glatta, ellipsoidiska, trubbiga och sprötlösa, otydligt nerviga, lika långa som de smalt äggrunda och -spetsade, hvitaktigt hinnartade, nästan halmgula, grönryggiga skärmarne.

Växer på ängar och betesmarker, i lundar o. d., ända upp till Ume-Lappmark. — Blommar i Juni eller tidigare. — Utbr. Europa utom Portugal, Spanien, Sicilien, Grekland (och Turkiet); Caucasien, Siberien, Canada, Island.

Wahlenberg, som gerna såg ett visst samband mellan en växts utseende och dess växtställe, anmärker om denna egentliga ängsstarr att den har ett särdeles ängsgräslikt utseende med sina mjuka blad, sin gröna blomning och sina trubbiga, nästan gräskornlika nötgömmen. Blommande har Blekstarren någon likhet med Hårstarren, och Linné omtalar i Flora Suecica huru han derigenom i början kom att anse båda vara en och samma art.

12. Brändstarren
(Carex ustulata Whlnb.)

är temligen mörkgrön, med 5—10 tum höga, raka strån, platta, temligen korta, omkring liniebreda blad, nästan syllika, korta skärmblad och nära ½ tum långa och 3 linier breda, platta, svartbruna (nästan sotfärgade) ax, 1 med ståndare. Fruktaxen äro 2—3, närmade, tätblommiga, nästan ovala, vanligen hängande. Nötgömmena äro glatta, spetsadt-ovala, plattade, tvärt smalnade till ett trindt spröt, nära 1½ linie långa, deras kanter bleka.

Växer på våta ställen i fjellen. — Blommar i Juli. — Utbr. Norge, norra Sverige, Lappland och Finland; dessutom sällsynt på fjellen i Skottland och Dauphiné (mt Vizo) samt på de schweitziska och österrikiska alperna.

Visserligen hade redan Montin (1749) funnit denna art i Lule-Lappmark, men han ansåg den för C. atrata (som sådan bestämde han den i sitt herbarium). Likaledes hade Solander samlat växten i Pite-Lappmark och Koenig på Island, enligt Wahlenberg, som är artens egentliga upptäckare och bestämmare. Han beskref den först i Vet. Ak. Handl. 1803 och sedan i sin Flora Lapponica (1812), der han kallar den ett högst märkligt gräs, så skildt att han tvekar om med hvilken bland våra Starrarter det egentligen är beslägtadt. Slutligen skildrade han växten i Svensk Botanik (1829), der Læstadius lemnat oss dess bild. Wahlenberg anmärker der huruledes de högsta fjellen "framför andra belägenheter" meddela växterna ett eget utseende, isynnerhet märkbart hos många gräslika växter (Carices, Junci), hvilka der icke sällan äro liksom svartbrända genom kölden eller klimatet. Inom Starr-slägtet gäller detta likväl mindre om de små och enaxade arterna än om de andra, hvilka höra till samma grupp som denna art, hvilken åter öfverträffar alla andra i att vara liksom svartbränd eller sotsvart, hvadan artnamnet. Dess nötgömmen äro så platta (tunna) att de nästan likna svarta fjäll, hvarigenom axen tyckas sammansatta af endast sådana, hvilka täcka hvarandra tätt. — På de högsta isfjellen håller sig Brändstarren mest å vattnade, äfven till grunden kalla ställen. F. ö. är sjelfva gräset af en sådan liflig grönska, som mest åtföljer svartaktig blomning. Man märker äfven hos denna fjellarnes art mera gula rottrådar än hos andra.

* Carex fuliginosa Hpe liknar temligen föregående art, men har smalare och ljusare, mera uppräta ax och toppaxet nästan alltid sambyggare. De korta, hårda och utkrökta bladen och de nästan bladlösa, vanligen omkring 5 tum höga stråen äro tuvade. Nötgömmena nästan lansettlika, sprötspetsade. — Växer i Torne-Lappmark i dalen Kåbdavanka vid Kåbdajaur och Tjatsa, der den upptäcktes af Læstadius (1829, 30); på Kaisapatha vid Torne-träsk.

* Carex laxa Whlnb. (Slakstarren), hvilken kommer närmare nästa art, är ganska spenslig, med slaka, nästan båglikt krökta, 5—10 tum långa strån och jemnbredt-lansettlika, 1 1/2 linie breda, hängande ax, hvilkas skärmar äro bladlika och långt slidade; nötgömmena grönaktiga, 1 1/2 linie långa; blomskärmarne rödbruna. — Växer i mycket lösa kärr och på sanka sjöstränder i Torne- och Lule-Lappmarker, i Jemtland och Herjedalen, men endast på några ställen.

13. Dystarren
(Carex limosa L.)

är något gråaktigt grön, har smal och snedt uppkrökt rotstock med bladiga skott, korta, endast omkring ½ linie breda och nästan hopviket rännlika (liksom trekantiga) blad, och vanligen 5—10 (stundom 15) tum högt, hvasst trekantigt strå med ett enda ståndarax; skärmbladen också trekantigt rännlika, nästan trådsmala, vanligen kortare än strået och mycket kort brunslidade. Fruktaxen äro 1—2, långt och svagt skaftade, slutligen hängande, aflånga eller äggrundt-lansettlika, tätblommiga. Nötgömmena äro blåhvita, rundadt-elliptiska, nästan linslikt plattade, glatta, svagt mångnerviga, med mycket kort, helt spröt; deras skärmar glänsande-rödbruna, äggrunda, spetsade, nästan lika långa och breda som nötgömmet.

Växer i lösa skogskärr, på gungdy, i träsk och mossar, vid dyiga stränder. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli, Aug. — Omvexlar med bleka ax med gulbruna blomskärmar (Beurl. i Jemtl.), med nästan uppräta ax (var. rectiuscula Læst.) och med stora, långt hängande (var. major Læst.). — Utbr. norra, medlersta och vestra Europa; Siberien, N. Amerika (nordvestra kusten, Klippbergen, Canada), Island.

Den flock af Starrarter, hvaruti Dystarren utgör liksom medelpunkten, tillhör egentligast norra Sverige, der de olika kärrtrakterna äro mest utbildade. Der finner man, säger Wahlenberg, vid kärrens kanter eller i det till kärr sig samlande vattnet den derföre så kallade Carex irrigua (nästa art) med sina breda blad och spända, skarpt trekantiga strån och alltid ensidiga skärmblad. Utom densamma, i gungflyen, växer denna mellanart (C. limosa), som är den allmännaste och mot södern längst nedstigande. Längre ut, på Hvit- och Rödmossemarken, uppträder C. livida jemte Hvitagh o. d. Ytterst i dessa kärr "uppstår en sådan rödmosse-dy, som icke mer kan kallas gungfly, emedan den icke sammanbindes eller genomdrages af några gräsrötter och derföre med sitt jordlika utseende blir mest försåtlig för djuren, som ofta deruti omkomma utan att någon simkonst kan rädda dem. Detta är hvad Linné hade i sinnet då han uppnämnde Juncus stygius i en stygisk lokal". Det är denna Rödmosse-dy, som mest tager öfverhanden i den nordligaste Lappmarken, der i anseende till det jemnt

och smånigom sluttande landet, ingen sjötrakt nedom fjellen bildar sig såsom i sydligare Lappmarker, utan i dess ställe en kärrtrakt, förmodligen den största i sitt slag i Europa. Detta är den nedre, den stygiska, delen af hvad man kunde kalla Lappska Öknen, hvilken del är "så mörk eller nästan svart af nedsyltad Sphagnum, som den andra är hvit af torr Rhenmossa". Denna stygiska öken är hemvist för och till en del bildad af Carex laxa. (Whlnb.).

* Carex irrigua Sm. liknar mycket Dystarren men har platta, mer än liniebreda, rent gröna blad och mörkbrunare blomskärmar, hvilka icke sällan äro nära dubbelt längre än nötgömmena. — Växer i stadigare kärr och på våta ängar, men tillhör egentligen norra (och vestra) Sverige och Lappland, der den är allmän och ymnig. — Omvexlar med nedersta skärmbladet mycket långt (Læst.). — Enligt Fr. Mant. III är denna art vigtig i ekonomiskt hänseende i det den på vestra Sveriges kärriga skogsängar lemnar det bästa Starrhöet.

* Carex rariflora Sm. liknar också temligen Dystarren, men är mindre och småaxigare, med trubbkantigt strå och vanligen endast 6-blommiga ax; blommorna glesa, deras skärmar svartbruna, trubbiga, stora och täckande de ovala, trubbiga nötgömmena. — Växer i fjellkärr (Lappland, Jemtland, Herjedalen).

***) Fruktaxen uppräta; nötgömmena med tydligt och tvåuddigt eller tvåtandadt spröt. Ståndarax ensamt.

14. Gulstarren
(Carex flava L.)

är, såsom namnet antyder, gulaktigt grön, och har tuvade, trekantiga, vanligen 8—10 tums eller något högre strån, platta och kölade, temligen breda blad och bladlika, kort slidade axskärmar, den nedersta lång och slutligen hängande. Ståndaraxet är halmgult. Fruktaxen 2—4, ovalt-klotrunda, gulgröna, slutligen nästan gula, alla utom det nedersta mycket närmade hvarandra. Nötgömmena äro uppblåst äggrunda, starkt nerviga, spetsade till ett långt och nedvikt, syllikt spröt, som är längre än de trubbiga, gulbruna skärmarne.

Växer på kärrängar och fuktiga ängs- eller betesmarker, i fuktig skogsmark, allm. (men lärer saknas på Gotland). — Blommar i Maj eller Juni. — Omvexlar till storleken, så att den ibland blir endast en eller annan tum hög. Dessutom kan den bli spensligare med mindre ax och nötgömmen, de sednares spröt kortare och rakare (ɔ: C. lepidocarpa Tausch). — Utbr. Europa undant. södra Italien och de italienska öarne, Grekland, Turkiet; Island, N. Amerika.

Utom med sin gulaktiga färg, utmärker sig denna art med sina genom de långt sprötade nötgömmena liksom taggiga ax, hvadan de gamle botanisterna (Lobelius, Bauhin) kallade växten Gramen palustre

echinatum, Gramen cyperoides aculeatum etc. (Knaggle-starr L. Fl. Suec.).

* Carex Oederi Ehrh. liknar Gulstarren och omvexlar liksom denna till storlek, men är vanligen mindre. Bladen äro smalare och mest rännlika eller hopvikta. Fruktaxen mindre och mera rundade; nötgömmena smärre, svagt nerviga, bredare och mera tvärt sammandragna till ett kortare, rakt spröt. — Växer på stränder och i kärr. — Blommar i Juni, Juli.

* Carex extensa Good. är vanligen 5—10 tum hög eller högre, tuvad, något blåaktigt grön, temligen styf. Blad och skärmblad äro smala med inrullade kanter, nästan trådlikt rännlika, de sednare mycket långa och slutligen båglikt utkrökta, kort slidade eller slidlösa. Fruktaxen äro mycket närmade eller det nedersta något åtskiljdt. Nötgömmena nerviga, ovala (icke uppblåsta), smalnade till ett rakt och temligen kort spröt, grönaktiga, nära linielånga, längre än de uddtrubbiga, brunaktiga skärmarne. — Växer på Östersjöns grusiga eller gräsiga stränder, till upp i Roslagen, sällsynt. — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar lågväxt med krökta strån.

* Carex Hornschuchiana Hpe har båglikt uppkrökta, korta rotskott, omkring fotshöga strån, samt korta, liniebreda, blågröna blad och skärmblad, de sednare långt slidade. Fruktaxen äro temligen åtskiljda; nötgömmena glänsande grönaktiga (gulgröna), snedt-äggrunda, nästan ovala, kullriga på båda sidor, nerviga, smalnade till ett rakt spröt, längre än de äggrunda, spetsiga, bruna, hinnkantade och grönryggiga skärmarne. — Växer på fuktiga ängar eller i buskiga kärr o. d., i södra och medlersta Sverige, samt på Frösön i Jemtland. — Blommar i Juni, Juli. — Förekommer icke sällan med 2 ståndarax.

* Carex fulva Good., som mycket liknar föregående art, växer också i södra och medlersta Sverige och Jemtland, men sällsyntare och nästan endast bland C. flava och C. Hornschuchiana, mellan hvilka somliga anse den vara hybrid, ehuru den snarare tyckes vara endast en slags underart till den sednare. Den har mera gulaktigt, rent gröna, längre och bredare blad och skärmblad, mera närmade ax, och nästan rödgula blomskärmar.

15. **Glesstarren**
(Carex distans L.)

är något blåaktigt och blekt grön, temligen rak och styf, och har tuvade, trekantiga, 5—10 tums, sällan högre, strån, platta blad och skärmblad, de sednare långt slidade, båda delarna med ett hinnartadt, trubbigt, motsatt snärp. Axen äro alla långt åtskiljda; ståndaraxet är nästan halmgult. Fruktaxen äro 2—3, smalt-ellipsoidiska; det nedersta utgår icke sällan nära stråets bas. Nötgömmena äro gröna, äggrundt-ovala med kort spröt, trubbigt trekantiga, tydligt nerviga, längre än de blekbruna, bredt hinnkantade skärmarne, hvilkas gröna ryggnerv bildar en kort udd.

Växer på gräsiga eller grusiga hafsstränder och strandängar nära kusten, i södra och medlersta Sverige men mindre allmän. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien.

WAHLENBERG anmärkte först Glesstarren såsom svensk på Gotland (Vet. Ak. Handl. 1803). WAHLBERG fann den vid Göteborg o. s. v.

****) Fruktaxen upprätа; nötgömmena mycket kort sprötade eller sprötlösa.

16. Hirsstarren
(Carex panicea L.)

är vanligen 5—10 tum hög, men slutligen stundom högre (omkring 15 tum), blåaktigt grön, med nästan glänsande bruna blomskärmar. Rotstocken kryper och utvecklar bladiga skott. Stråen äro trubbkantiga (nästan trinda), strimmiga. Blad och skärmblad nästan platta, temligen breda, de sednare långt slidade, korta. Ståndaraxet är grönbrunt; blomskärmarne vanligen blekbruna med bred, grönaktig ryggnerv. Fruktaxen äro 1—3, smala och glesblommiga; det nedersta är vanligen långt skaftadt och det öfversta sitter alldeles invid ståndaraxet. Nötgömmena äro hvit- och grönaktiga, svagt nerviga, nästan klotrundt omvändt-äggrunda eller mera ellipsoidiska, med något sned, alldeles hel, nästan ringlik mynning; de äro längre än de äggrunda, spetsiga, kupiga, mörkbruna och blekryggiga skärmarne.

Växer på fuktiga ängar och betesmarker, i kärr och vid träsk o. d., allm. — Blommar mest i Maj eller Juni. — Utbr. Europa (utom södra Italien och italienska öarne, Grekland, Turkiet); Caucasien, Siberien, Kamtschatka, Island.

Hirsstarren omvexlar stundom med nästan dubbelt smalare blad och skärmblad och dubbelt mindre ax och nötgömmen; dessutom med mycket uppblåsta, brunaktiga nötgömmen (var. tumida Læst.). F. ö. angripes den icke sällan af en slags sotsvamp (Ustilago) i sina nötgömmen, hvilka derigenom bli större och klotrunda. Namnet häntyder på de vanligen hvitaktiga och något hirskornlika nötgömmena. Växten är tecknad i Campi Elysei, 1702 (Gramen cyperoides — spica granis rarioribus etc.).

* Carex vaginata Tsch. liknar Hirsstarren men är rent grön, vanligen större, och har något smalare strå, något längre och bredare blad, mycket vidslidade skärmblad och äggrunda, otydligt-trekantiga (icke uppblåsta), kort och något snedt spetsade, gröna nötgömmen. — Växer i mindre våta skogskärr och annan skogsmark, men sällsynt eller mindre allmän. — Blommar i Juni.

* Carex livida W. liknar också Hirsstarren, men är blågrå och har helt smala, mycket kölade blad, aflånga, lågt kullriga (icke uppblåsta) nötgömmen och kantigt, stadigare strå. — Växer i lösa och dyiga, djupa kärr i Lappland och norra Sverige ända till Vermland, Nerike och Upsala; dessutom vid Vexiö. — Blommar i Juni, Juli. — Redan samlad af MONTIN, i Upland 1748, ehuru såsom C. panicea (herbar. Montin.).

17. Luddstarren
(Carex tomentosa L.)

är något blåaktigt grön, med mörkbruna blomskärmar och blekt gråludna nötgömmen. Rotstocken alstrar temligen krypande skott. Stråen äro vanligen omkring 10 tum höga, raka men temligen spensliga; bladen liniebreda, skärmbladen smalare och slidlösa. Fruktaxen något närmade, trindt-aflånga eller nästan cylindriska. Nötgömmena äro nästan klotrunda, deras skärmar spetsiga.

Växer på ängar på Gotland (allmän) och Öland. — Blommar i Maj. — Utbr. medlersta Europa, norra Italien, Ungern, Siebenbürgen, Servien; Caucasien.

Luddstarren upptäcktes, såsom svensk, af Wahlenberg på Gotland (Vet. Ak. H. 1803).

18. Lundstarren eller Bergstarren
(Carex montana L.)

bildar små och mjuka, ljusgröna tuvor med glänsande-mörkröda nedre bladslidor och nästan svarta (mörkt rödbruna) ax; de gamla, vissnade och hvitnade bladen qvarsitta talrikt och äro längre än de unga stråen. Stråen äro tuvade, smala och slaka, vid blomningen endast omkring 5 tum höga, men bli sedan dubbelt högre och slutligen något nedkrökta; de äro bladiga endast nedtill. Bladen äro platta men endast $\frac{1}{2}$ linie breda, slaka, sträfva och glest håriga; rotbladen långa och knippade, stråbladen korta. Skärmbladen äro vanligen slidlika och brunt hinnaktiga, mera sällan med en kort, bladlik udd. Fruktaxen 1 eller 2, mycket närmade, bredt äggrunda. Nötgömmena äro omvändt-äggrundt-ovala, trekantiga, spetsiga, ludna, $1\frac{1}{2}$ linie långa (större än hos närstående arter), längre än de trubbiga och kortuddiga skärmarne.

Växer på ängsbackar, torrare betesmarker bland buskar, i mullrikare lundar, i södra och medlersta Sverige, här och der ymnig; dessutom i Dalarne vid Avestad. — Blommar i Maj. — Utbr. medlersta Europa, Sverige, Finland, Island, England, Spanien, norra Italien, Ungern, Siebenbürgen.

Bergstarren är en täck art, och dess vårliga, ljusgröna och mjuka bladtuvor ha ett mera gräslikt och gladt utseende än de flesta andra Starrarters. Genom sin starka rotbildning breder den ut sig mycket, särdeles på bättre mark, så att den kan bilda vackra mattor. Då Linné utgaf sin Flora Suecica, kände han växten endast från Upsalatrakten.

19. Klotstarren
(Carex globularis L.)

blir 10—15 tum hög och har helt smala, mjuka och slaka blad och strån, de sednare ända högt upp beklädda med bruna slidor (fjäll). Rotstocken är smal och grenig, likaledes fjällig. Stråen äro hvasst trekantiga; skärmbladen smala, långa, isynnerhet det nedersta. Fruktaxen temligen åtskiljda, kort-äggrunda, endast omkring 2 linier långa och nästan lika breda. Nötgömmena bredt-äggrunda, spetsiga, ludna, gröngrå, nära linielånga, nästan dubbelt längre än de temligen blekbruna, trubbiga skärmarne.

Växer i fuktig, tuvig skogsmark i Lappland och norra Sverige till ned i Vestmanland, Nerike och Vermland; dessutom på ett ställe i Dalsland och Småland. — Blommar i Juni. — Utbr. Norge, Sverige, Finland, norra och medlersta Ryssland.

Linné upptäckte denna art i Lappland och Dalarne (Fl. Suec.). Wahlenberg, som i Vet. Ak. H. 1811 upptager den för Gestrikland och Helsingland, beskrifver den närmare i sin Flora Lapponica, anmärkande att arten till utseende icke är olik Frånstarren (C. remota), men närmast beslägtad med föregående (C. montana).

20. Pillerstarren
(Carex pilulifera L.)

är rent ljusgrön med blekbruna och grönaktiga ax och bildar icke sällan små tuvor med temligen täta bladknippen, hvilka vanligen ha några gamla och vissnade blad jemte de gröna. Blad och skärmblad äro platta och mjuka, sträfbräddade, de sednare jemnbredt-syllika, gröna och slidlösa, men med hinnaktiga basöron. Stråen äro 5—10 tum långa, kantiga, mycket smala och slaka, slutligen nedkrökta (ɔ: C. decumbens Ehrh.). Fruktaxen äro 2—3, närmade och oskaftade, rundadt-ellipsoidiska eller nästan klotrunda, ärtstora. Nötgömmena äro nästan klotrundt omvändt-äggrunda och mycket kort sprötade, trubbigt-trekantiga, småludna, icke längre än de äggrunda och uddspetsiga skärmarne, hvilka äro blekbruna och längs midten gröna.

Växer i magrare skogsmark, på torrare betesmarker och steniga skogsbackar, allm. i södra och medlersta Sverige, i det norra sälls. (men ännu i Ångermanland: Frist.) och i Lappland icke alls. — Blommar i Juni eller Juli. — Utbr. Europa utom Portugal och nästan hela Spanien, södra Italien och italienska öarne, Grekland, Turkiet; Island, Kamtschatka.

Enligt Wikströms Stockholms Flora var Swartz den som först anmärkte Pillerstarren som svensk (vid Stockholm). Annars hade

WAHLENBERG upptäckt den på Gotland i Ardre, Östergarn (V. A. H. 1803) och AGARDH upptagit den såsom skånsk (Caric. Scan.).

21. Hedstarren
(**Carex ericetorum** Poll.)

är något blåaktigt mörkgrön med mörkbruna slidor och mörkt gråaktiga, glänsande ax. Rotstocken har bladiga skott. Bladen äro nästan platta, korta och breda (till 1¼ linie), temligen hårda och varaktiga, så att en del gamla vanligen qvarsitta gröna då växten blommar; skärmbladen mycket korta, eller nästan endast hinnartade och mörka slidor. Stråen äro nästan uppräta, omkring 5 tum höga, längre än bladen, släta, med klubblikt, gråbrunt ståndarax. Fruktaxen 1—2, oskaftade och mycket närmade, äggrunda. Nötgömmena äro omvändt-äggrunda med mycket kort spröt, trubbigt trekantiga, kortludna, omkring lika långa som skärmarne, hvilka äro omvändt-äggrunda, rundadt-trubbiga, blekbruna, hinnaktigt hvitkantade, vanligen svagt hårbräddade (ɔ: C. ciliata W.).

Växer på torra och magra backar och betesmarker, allm. i södra och medlersta Sverige, i det norra sälls. — Blommar mest i Maj, tidigast bland våra vanligare Starrarter. — I fjelltrakterna växer en underart, som har mjukare blad och jemnsmalare, spetsigare blomskärmar (ɔ: C. membranacea Hpe). — Utbr. norra och medlersta Europa; Caucasien, Siberien.

WAHLENBERG upptog först Hedstarren bland svenska växter (Vet. Ak. H. 1803), men enligt Wikströms Stockholms Flora lärer SWARTZ redan tidigare anmärkt densamma (vid Stockholm).

* Carex præcox Jacq liknar temligen Hedstarren, men har bruna, smalare, något skaftade ax (det nedersta stundom långskaftadt); är blekgrön och vanligen större. Nötgömmena äro nästan klotrundt ovala; deras skärmar ljusbruna, äggrunda, spetsade eller uddiga genom den utlöpande, gröna nerven — Växer på backar och torra betesmarker o. d. i södra, medlersta och något i norra Sverige men mindre allmän än Hedstarren. — Blommar i Maj.

22. Fingerstarren
(**Carex digitata** L.)

bildar vackra tuvor med ljusgröna, rödaktigt slidade, platta och mjuka blad, nästan lika långa som de nästan trinda och släta, 5—8 tum höga, slaka stråen, hvilka nederst äro beklädda med rödbruna, bladlösa eller nästan bladlösa slidor och upptill omslutas med hinnartade, snedt-tvärskurna, bladlösa skärmslidor. Fruktaxen äro vanligen 2—3, glänsande bruna, nästan uppräta på något blottade skaft, omkring ¾ tum långa, jemnsmala, glest 6—10-blommiga; de nå upp till eller öfver

ståndaraxet, så att hela axställningen blir liksom fingrad. Nötgömmena äro temligen stora, åtminstone linielånga, trekantigt-omvändt-äggrunda, mycket kort spetsade (sprötade), kortludna, lika långa som de rödbruna, hinnkantade och grönnerviga, tvärtrubbiga eller kortuddade skärmarne.

Växer på skogsbackar och i lundar, ända upp till Ume-Lappmark. — Blommar i Maj eller Juni och mognar hastigt. — Omvexlar (i norra Sverige) blek, med mindre skaftade ax. — Utbr. nästan alla Europas länder; Caucasien, vestra och södra Siberien.

* Carex pediformis C. A. Mey. liknar mycket Fingerstarren, men är större, med nedtill bladiga strån och mer skiljda ax; blomskärmarne äro mindre tvärtrubbiga. — Växer i Jemtlands bergstrakter sälls. — Blommar i Maj.

* Carex ornithopoda W. liknar också Fingerstarren, men är mindre, blekare och slakare än denna, med, särdeles upptill, krökt strå och bågkrökta, endast omkring 3 linier långa, 3—6-blommiga spiras; nötgömmena längre än de blekbruna, något spetsiga skärmarne; slidorna blekgröna. — Växer på fuktiga ängar, vid skuggiga bergssidor o. d., helst på kalk, i allmänhet sällsynt utom på Gotland. — Blommar i Maj eller Juni.

23. **Fotstarren**

(Carex pedata Whlnb.)

är helt liten, vid blomningen endast 1—3 tum hög, men bildar täta, nedtill brunaktiga tuvor med temligen hårda, tumslånga, $\frac{1}{2}$ linie breda blad och raka, trubbkantiga eller nästan trinda strån. Skärmbladen äro syllika, mycket kort slidade och vanligen kortare än axet. Fruktaxen äro mest 2, närmade och kortskaftade, 2—$2\frac{1}{2}$ linie långa, temligen glest 3—6-blommiga (mest 4- eller 5-), uppräta; de nå slutligen lika eller nästan lika högt som ståndaraxet. Nötgömmena äro nästan klotrunda med mycket kort, tvåtandadt spröt, glänsande-glatta, längre än de brunaktiga och hinnartade, breda och mycket trubbiga skärmarne; både nötgömmen och skärmar lossna lätt.

Växer på steniga backar och torra bergsluttningar i Lapplands och Herjedalens fjell, sällsynt, mest i Lule-Lappmark. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. nordliga Norge, Herjedalen, Lappland, Island.

En ganska egendomlig art, säkerligen tillhörande samma naturliga grupp som Fingerstarren och de näst föregående, men skiljd från dem bl. a. genom sina alldeles glatta nötgömmen. Växten upptäcktes af Wahlenberg 1807 i Lule-Lappmark, på fjellen vid sjön Virihjaurs södra sida. Han bestämde och beskref den först i sin Flora Lapponica och skildrade den sedan i Svensk Botanik X, der dessutom Læstadii teckning visar den lilla men utmärkta, högnordiska växtens utseende. Wahlenberg ansåg arten vara Linnés Carex pedata (Sp. Plant.), hvilken Solander samlat i Pite-Lappmark.

*****) Med vanligen tvåkönadt toppax. Nötgömmena kort sprötade eller sprötlösa.

24. Buxbaums-Starren
(**Carex Buxbaumii** Whlnb.)

är blåaktigt grön och blir vanligen omkring fotshög, stundom nära alnshög eller högre. Rotstocken kryper och utvecklar bladskott. Stråen äro uppräta, hvasst trekantiga, nedtill beklädda med platta men smala blad och rödbruna, nättrådiga slidor. Skärmbladen äro bladartade och det nedersta når upp till det klubblika toppaxet. Fruktaxen äro 2—3, vanligen kort och tjockt aflånga eller omvändt-ägglikt-ovala, uppräta och nästan oskaftade, temligen åtskiljda. Nötgömmena äro nästan elliptiska och sprötlösa, kullrigt-trekantiga, nerviga och svagt prickiga, blekgröna, omkring lika långa som men bredare än de uddspetsiga, svartbruna eller mörkt rödbruna, grönnerviga skärmarne.

Växer på våta ängar, kärriga sötvattensstränder o. d., sällsynt eller mindre allmän och mest tillhörande landets östligare del. — Blommar i Juni. — Varierar temligen mycket. Toppaxet har merendels spirblommor upptill; sällan (i Lappland och fjelltrakterna vanligare) saknar det alldeles sådana eller intaga de axets bas. Blomskärmarne bli i fjelltrakter icke sällan endast spetsade, utan eller med helt kort udd. Stråen omvexla mellan 5 och 25 tum långa och axen kunna stundom bli tumslånga och nästan trinda (cylindriska). — Utbr. norra och medlersta Europa; Förenta Staterna.

Wahlenberg upptäckte denna Starrart i våra kärr, "e. gr. in Stormossen ad Östhammar, et in Lapponia ubique" (Whlnb. Vet. Ak. Handl. 1803). Agardh anmärkte den i Skåne (Caric. Scan. 1806), Hartman på Åreskutan 1813, Ahlqvist på Öland o. s. v. Såsom artens upptäckare och bestämmare anmärker, har den en viss likhet med Carex stricta eller C. cæspitosa, för hvilka den troligen också tagits i äldre tider. Åtminstone förvaras i Bergii herbarium, såsom C. cæspitosa var., exemplar af Buxbaums-Starren samlade af Solander i Pite-Lappmark 1753 (Wikstr.).

25. Svartstarren
(**Carex atrata** L.)

är mörkgrön med nästan svarta ax. Strået är omkring fotshögt eller högre, hvasst-trekantigt. Bladen äro vanligen omkring $1\frac{1}{2}$—$2\frac{1}{2}$ linier breda och ha tillbakakrökta, mycket skärande kanter. Axen nästan trindt-lansettlika, skaftade, nära $\frac{3}{4}$ tum långa och omkring $2\frac{1}{2}$ linier breda, alla närmade (nästan knippade), toppaxet med spirblommor upp-

till. Fruktaxen luta vanligen, isynnerhet äldre. Nötgömmena äro 1½ linie långa, nästan ovala, med kort spets (spröt), temligen platta, svagt prickiga, merendels täckta af de nästan lika stora, spetsiga, svarta och något rödaktiga skärmarne.

Växer i fjellen, mest på gräsiga och fuktiga ställen. — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar spensligare och smalbladigare, med uppräta, mindre ax; nötgömmena bli stundom (mest på de högsta fjellen), åtminstone till större delen, svarta eller svartbruna. — Utbr. medlersta och norra Europa, Island, Skottland, Wales; Pyreneerna, Alperna, Karpaterna.

Bland Fjellstarrarne utmärker sig denna art strax med sina breda, skärande blad och sina stora, svarta och gröna ax. Det är en rätt vacker art (ↄ: Gramen alpinum pulchrum etc. Scheuch.). Redan Linné fann den i Lappland och Rudbeckarne tecknade den i Campi Elysei. Wahlenberg beskref den närmare i sin Flora Lapponica, Wahlberg skildrade och Læstadius tecknade den i Svensk Botanik.

* Carex nigra All. liknar mycket Svartstarren, men är mindre, med något bredare ax och omvändt-äggrunda, rundadt-trubbiga nötgömmen. — Växer i Lappland (Læst.) och på Åreskutan (Beurl.).

26. Vahls-Starren
(Carex Vahlii Schk.)

är temligen ljusgrön, med svarta men små blomskärmar. Strået är rakt och upprätt. Bladen äro mjuka, omkring liniebreda; skärmbladen något bladlika. Axen 2—3, mycket närmade, nästan klotrunda eller kort ellipsoidiska, icke mycket större än ärter (nära 2 linier); toppaxet saknar icke sällan spirblommor. Nötgömmena äro rundadt-ovala med kort spets (spröt), svagt prickiga, dubbelt längre än de nästan trubbiga, alldeles svarta skärmarne.

Växer i fjelltrakterna (ↄ: C. alpina Sw.), ända ned till Idre i Dalarne, Ångermanland (Ramsele o. a.) och Medelpad (Finsta socken). — Blommar i Juni. — I lägre trakter, särdeles på fuktig gräsmark i skogsregionen, blir växten vanligen större (omkring 10 tum, också alnshög: var. gigantea Læst.) och spensligare, med hvitaktiga nötgömmen; i högre trakter åter kortare (omkring 5 tum) och stadigare, med gulaktiga, stundom bruna nötgömmen.

Redan Solander hade (1753) samlat denna växt i Pite-Lappmark, men den inlades i Bergii herbarium såsom Carex leporina var. och uppmärksammades sedan icke förr än Liljeblad ånyo funnit den i Torne-Lappmark (1788) och Swartz beskrifvit den i andra upplagan af hans Flora (1798). — Vahls-Starren tillhör egentligen det nordliga

Skandinavien, men växer också i Skottland, Schweiz, Tyrolen och Steiermark.

††) Arter med 2 (endast stundom 3) märken (Distigmaticæ).

27. Hafsstarren

(Carex maritima Müll.)

är (gulaktigt) blekgrön, vanligen omkring fotshög, med glänsande-gulaktiga, omkring $\frac{3}{4}$ tum långa ax; ståndaraxen mest 2 (det ena litet), uppräta eller lutande; fruktaxen trinda, hängande på långa och smala, nederst brunaktigt-slidade skaft. Strået är hvasskantigt, yngre lutande. Blad och skärmblad äro platta, nära $1\frac{1}{2}$ linie breda. Nötgömmena äro rundadt-omvändt-äggrunda, plattade, otydligt nerviga, knappt linielånga och lossna snart; deras skärmar hinnartade och glänsande gulaktiga (i kanten), tvärt smalnande till en borstlik, småsågad udd, som är två eller tre gånger längre än nötgömmet.

Växer på steniga hafsstränder i Bohuslän. — Blommar i Juni.

Hafsstarren är en af våra utmärktaste och vackraste Starrarter. Retzius upptager den först såsom svensk i Supplementet till sin Prodromus (1805). — Utom Bohuslän tillhör arten äfven Norges och norra Finlands kuster.

28. Saltstarren

(Carex salina Whlnb. var. — **Carex kattegatensis** Fr.)

är endast mellan 5—10 tum hög men har nära tumslånga ax, vanligen endast ett ståndarax ehuru merendels ett andra finnes men helt litet; blomskärmarne äro rödbruna (ɔ: C. hæmatolepis Drej.). Fruktaxen äro uppräta, trindt-lansettlika, skaftade, omkring lika långa som eller (i Herb. Norm. mycket) längre än skaften. Nötgömmena gulaktiga, omvändt-äggrunda med hel mynning, kortare än de syllikt uddspetsiga, rödbruna skärmarne (udden saknas hos en del).

Växer på Bohusläns hafsstränder. — Blommar i Juni, Juli. — Tillhör endast de bohusländska och norska kusterna.

29. Vattenstarren

(Carex aquatilis Whlnb.)

är mörkgrön, slät och glatt, och bildar endast glesa tuvor emedan rotstocken alstrar skott, hvilka sedan de uppnått en viss längd bilda bladknippe och rötter. Strået är trubbkantigt, stadigt, mest omkring alnshögt, men kan också bli dubbelt högre. Bladen äro långa och slaka, de blomlösa knippenas alnslånga eller mera, helt smala och kölade;

stråbladen bredare (omkring 1½ linie), bredt kölade eller det högsta rännlikt; skärmbladen likna det sistnämnde och äro nästan hölsterlika, längre än axsamlingen, något krökta. Axen äro 2—2½ tum långa men endast omkring 2 linier breda, trinda eller vanligen något klubblika, ståndaraxen 1—3. Fruktaxen vanligen 3—4, uppräta, de nedre något skaftade. Nötgömmena äro små och mycket talrika, rundadt-ovala med hel mynning, platta, bleka, knappt ¾ linie långa men likväl längre än de bruna skärmarne.

Växer invid stränder i sjelfva vattnet, der man icke sällan ser den bilda liksom små skogar, ymnigast i Lapplands och norra Sveriges sötvatten, sparsammare ned till Vermland och vid ostkusten ända till i Blekinge. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Norge, Sverige, Finland, norra Ryssland; Island.

Som bäst utvecklad, är Vattenstarren en bland våra större Starrarter, utmärkt med sin stadiga växt. Störst och vackrast blir den nära manshög och något bredbladig (var. latifolia Læst. och var. longestigmata Læst.). Den omvexlar likväl mycket, såsom stor och med nästan rödbruna blomskärmar (var. rubicunda Læst.); mindre, med korta honax (var. clavata Læst.); liten och uppkrökt (var. pratensis Læst.). — Wahlenberg upptäckte arten i Lappland, der den är "allestädes ytterst allmän i vattnen", och bestämde den i Vet. Ak. Handl. för 1803.

* Carex borealis Lang. liknar temligen Vattenstarren, men är mindre, med knappt tumslånga ax (endast 1 ståndradt); nötgömmena aflångt-ovala, endast något längre än skärmarne. — Växer på fuktiga ställen i Lappland, Vesterbotten och Ångermanland, sällsynt.

* Carex vacillans Drej. är omkring fotshög med temligen korta blad och skärmblad, de sednare knappt bredare än strået; fruktaxen oskaftade, smala; nötgömmena bredt-omvändt-äggrunda, mycket kortare än de äggrundt-lansettlika, spetsiga, nästan svarta skärmarne; märkena 2 eller 3. — Växer på fuktiga ställen i Lappland och vid Åreskutan.

30. **Hvasstarren**

(Carex acuta L.)

är blåaktigt grön (ɔ: Blåstarr), tuvad, vanligen 1—2 alnar hög, med mycket hvassa (skärande) strån och blad samt penntjocka ax, mest 2 eller 3 af båda slagen; spiraxen luta under blomningen. Stråen äro trekantiga med småsågade kanter; de luta något upptill. Bladen äro långa och slaka, till nära 2 linier breda, platta med nedvikta kanter eller kölade, hinnartadt slidade; skärmbladen merendels längre än hela strået, slidlösa eller nästan slidlösa men med två små öron vid basen. Fruktaxen äro nästan trinda (cylindriska), mer eller mindre lutande, det nedersta skaftadt (stundom långt-). Nötgömmena äro ovala eller

nästan rundadt-elliptiska, kullriga på båda sidor, nästan nervlösa, med kort och svagt, trindt och helt spröt, omkring lika långa som de vanligen blåsvarta, spetsiga skärmarne. Ståndarne icke sällan 2.

Växer på stränder, våta ängar och i kärr, allm. — Blommar i Maj eller Juni. — Omvexlar mycket till storlek, bladens bredd, axens ställning, skaft och färg, blomskärmarnes längd; icke sällan ha spiraxen ståndare upptill. Stundom (Mälartrakterna, Blekinge) blir växten gulaktigt grön, med blekare, smala, mycket slaka och nästan hängande, 2—3 tum långa ax (ɔ: var. personata Fr.). C. acuta submontana och C. a. terrestris Læst. äro mindre varieteter med närmade ax.

På många starrängar är Hvasstarren bland de ymnigaste gräsen och utränger smånigom de andra, hvarigenom det hö, som på sådana ängar vinnes, blir allt sämre och sämre. Emellertid är den nyttig så till vida som dess starka och talrika rötter binda lös mark och gungdy, så att den slutligen tillvallas och blir tjenlig att bära bättre grässlag. Då Hvasstarren skall skördas till hö, bör detta, liksom med andra Starrarter, ske tidigt. Färsk, isynnerhet förtärd i större mängd, kan den orsaka svåra sjukdomar hos kreaturen. — Hvasstarren är utbredd genom nästan hela Europa och växer dessutom i Caucasien, Siberien och på Island.

* Carex limula Fr. har krypande och skottalstrande rotstock, omkring fotshögt strå och tumslånga, nästan svarta ax, ståndaraxet vanligen ensamt. Skärmbladen äro smala. Nötgömmena aflånga, spetsiga, plattade, deras skärmar trubbiga. (Växten i Herb. Norm. liknar något en svartmuskig C. vulgaris). — Växer på fuktiga ställen i Lappland, sälls.

* Carex hyperborea Drej. liknar föregående art, men har kortare och tjockare ax samt elliptiskt-ovala nötgömmen med trubbade, längre skärmar. — Växer i Torne-Lappmark och Herjedalen, mycket sällsynt.

31. **Rakstarren**

(Carex stricta Good.)

bildar stora och täta, något blååktigt gröna tuvor med 1—1½ aln höga, kortbladiga, hvasst trekantiga, raka och stadiga strån, nästan raka blad och talrika nättrådiga slidor. Bladen äro mycket kölade (med vikta kanter); skärmbladen uppräta, vanligen kortare (men också längre) än strået, slidlösa men med två små öron vid basen. Ståndaraxet är vanligen ensamt (stundom 2). Fruktaxen äro mest 2 eller 3, uppräta, trinda och vanligen omkring tumslånga, täta, nästan oskaftade, merendels ståndrade upptill (då spetsade). Nötgömmena äro elliptiska, plattade, tydligt nerviga, med mycket kort och helt spröt; de sitta mest i regelbundna rader och lossna snart. Skärmarne äro nästan syllika, något spetsiga, föga kortare än nötgömmena.

Växer på stränder, i kärr o. d., i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Maj, Juni. — Omvexlar till bladens bredd, axens antal, läge och storlek (de variera från $\frac{1}{2}$ till nära 2 tum långa), blomskärmarnes och nötgömmenas färg m. m. — Utbr. nästan hela Europa.

SWARTZ lärer (enligt Wikströms Stockholms Flora) först anmärkt Rakstarren hos oss, men WAHLENBERG, som fann växten i Upland, nämner den troligen först såsom egen art* (1803). Förut omtalas den antingen icke alls eller (Liljeblads Flora, 1798) endast såsom varietet under C. acuta.

* Carex tricostata Fr. liknar Rakstarren, men är rent grön, har bladigare strå, skottalstrande rotstock, helt-hinnartade slidor, mycket långa, slaka skärmblad, äggrundt-elliptiska, köladt-3(—5)-nerviga, icke sällan gröna nötgömmen, tydligt längre än de trubbiga skärmarne. — Växer mest på stränder i medlersta Sverige, Östergötland och norra Småland, sälls. — Blommar i Juni.

* Carex prolixa Fr. liknar temligen Rakstarren, men är vanligen mindre tuvig ehuru icke sällan större, rent grön, med talrikare, mera åtskiljda och lutande ax, bredare och plattare, slaka blad och skärmblad, de sednare längre än axen; bladslidorna helt-hinnartade; nötgömmena äggrunda, plattade, nerviga, mera varaktiga, kortare än de lansettlika, långt spetsade, svartröda skärmarne. — Växer vid stränder och i kärr, i medlersta och södra Sverige, mest iakttagen i det medlersta (Mälartrakterna). — Blommar i Maj, Juni.

32. Tuvstarren
(Carex cæspitosa L.)

bildar, såsom namnet antyder, stora och mycket täta, gräsgröna tuvor med nästan bladlösa (endast nedtill bladiga) strån och talrika, långa blad, bådadera slutligen slaka. Bladen äro omkring liniebreda, kölade, stråbladen med platta (utvikta) kanter och kortare än de andra, hvilkas kanter äro vikta tillbaka så att samma blad synas tvåkölade ofvanpå; de nedre slidorna äro nätådriga. Stråen äro hvasst och sträft trekantiga, under blomningen endast omkring 5 tum höga, men slutligen 10—15 tum eller högre; de ha vanligen endast 1 ståndarax, men 2 eller 3 spirax, det eller de nedersta med ett litet syllikt, vid basen hinnaktigt-tvåöradt, slidlöst skärmblad. Axen äro endast omkring $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ tum långa, ståndaraxet något större, alla närmade och uppräta. Fruktaxen äro vanligen trinda, icke sällan ståndrade upptill, oskaftade eller det nedersta kort skaftadt. Nötgömmena äro nästan rundade eller bredt-äggrundt-elliptiska, plattade med kullriga sidor, nervlösa, med mycket kort och helt spröt, obetydligt längre än de lansettlikt-syllika, vanligen svart- eller brunaktiga (och hvitnerviga) skärmarne.

Växer på fuktiga eller våta ängar, i kärrmark, allmän till det nedre Lappland (der den likväl är sällsynt). — Blommar i Maj eller Juni (i medlersta Sverige nära en månad tidigare än Vanliga Starren);

mognar i Juni, Juli. — Beständigare än de närstående arterna, men omvexlar likväl till axens och blomskärmarnes skapnad och färg, m. m. Visserligen bilda också åtskilliga andra Starrarter tuvor, men denna art är likväl den allmännast bekanta, den som vanligast bildar tuvorna på våra sanka ängar och på sådana utgör det ymnigaste "gräset", åtminstone i medlersta Sverige. Endast om våren, medan den ännu är ung, äta kreaturen den. Får den växa ostörd, uppnå dess tuvor snart betydlig storlek och bidraga väsentligen att valla igen kärren och smånigom ombilda dem till torrare ängsmark. — Denna särdeles utmärkta, i allmänhet beständiga och bland vår allmoge väl bekanta, Starr var, innan LINNÉ beskref den, annars så litet känd att endast RAJUS tydligt omtalar den (1724), liksom sednare tiders utländska botanister mycket misskänt densamma (jfr Fr. Mant. III). Den synes också vara sällsyntare utom norden; är likväl anmärkt i Holland, norra och medlersta Tyskland, Österrike.

* Carex turfosa Fr., som än bildar tuvor än icke, har merendels 10—15 tum höga strån, helt smala, bredt-kölade blad (med platta kanter), bladlika axskärmar, smala ax och äggrundt-ovala, plattade, släta nötgömmen med spetsiga skärmar. — Växer i kärr, mest i medlersta och norra Sverige. — Blommar i Maj, Juni.

33. **Vanliga Starren**
(Carex vulgaris Fr.)

är blåaktigt grön och växer i allmänhet mer eller mindre spridd allt som rotstocken alstrar längre eller kortare skott, men kan också bilda temligen täta tuvor. Stråen äro trekantiga, vanligen 5—10 tum höga, nedtill långbladiga, upptill icke sällan bågligt krökta; de bära 1 eller 2 ståndarax och mest 2 eller 3 spirax. Bladen äro rännlika (med uppvikta kanter), merendels temligen breda, med helt-hinnartade slidor; skärmbladen slidlösa, det nedersta vanligen längre än alla axen, bladlikt men nästan platt. Fruktaxen äro nästan trinda eller aflånga, vanligen täta, närmade och kort skaftade, det öfversta icke sällan ståndradt upptill, det nedersta ofta på långt skaft från stråets bas. Nötgömmena äro regelbundet nästan 6-radiga, varaktiga, omvändt-äggrundt-ovala eller bredt-elliptiska, plattade (något kullriga på utsidan), nerviga, med liten och tvär mynning, länge grönaktiga, längre än de aflånga, trubbiga, vanligen svartbruna och grönnerviga skärmarne.

Växer i kärr, på fuktiga ängar och betesmarker, mycket allmän. — Blommar i (Maj eller) Juni. — Varierar mycket, såsom till storlek och växsätt, till bladens bredd, med bredare och smalare, tätare och glesare ax, stadigare och smärtare strån. Isynnerhet i nordligare trakter eller på hård mark kan den bli ganska tuvig (var. cæspititia

Læst.), då den på lösare mark har temligen långa och båglikt uppkrökta rotskott (var. radicosa Læst.). I djupare kärr växer en underart med tuvade, spensliga strån, långa, mycket smala och trådlikt hoprullade blad, smala och mera åtskilda ax (ɔ: Carex juncella Fr.).

Denna Starr utgör ett märkligt exempel på huru en ganska allmän och redan hos äldre botanister upptagen växt stundom kan, under det nya arter uppställas, bli misskänd eller alldeles bortglömd. Fries, som lyckligt återställt denna art under en benämning, som sedan gammalt tillagts den (Gramen cyperoides vulgatissimum Raj. hist. Carex nigra verna vulgaris L. Fl. lapp.), har också (Mant. III) upplyst dess historia. I gamla tider var arten klar och allmänt känd, säger Rajus, som emellertid närmare bestämde och beskref densamma. Linné förenade den med C. acuta och likaså gjorde alla hans samtida, både in- och utlänningar. Smith förblandade den med C. cæspitosa, hvilken också derigenom blef misskänd och slutligen beskrefs som ny. — Vanliga Starren förtjenar väl sitt namn; den icke blott är den vanligaste hos oss, åtminstone bland de arter, som växa på fuktig mark, utan är också vidt utbredd i andra länder, "omnium Caricum in orbe vulgatissima". Den växer i nästan hela Europa, i N. Amerika, norra Asien o. a.

34. **Styfstarren**

(Carex rigida Good.)

har grenig, mörkfjällig rotstock med bladiga skott och stadiga, omkring 5—10 tum höga, hvasskantiga, nedtill bladiga strån, hvilka vanligen bära endast ett ståndarax. Bladen äro styfva, omkring $1\frac{1}{2}$ linie breda, platta och kölade, med nedvikta kanter. Fruktaxen äro täta, mest närmade, det nedersta vanligen skaftadt; egentligen äro de mest endast nära $1\frac{1}{2}$ linie breda, men angripas icke sällan af en sotsvamp och bli då bredare. Nötgömmena äro nästan ovala, nästan köladt kullriga, nervlösa, omkring lika långa som de trubbiga, svarta skärmarne (omkring 1 linie).

Växer i fjellen, mest på torrare, stenig mark (ɔ: C. saxatilis Whlnb.), allm.; dessutom i Dalarne i Idre och Särna. — Blommar i Juni, Juli. — Nederst på eller invid fjellen (på fuktigare mark) blir växten störst, med breda och uppräta blad och skärmblad, längre, något klubblika, icke sällan upptill ståndrade ax, det nedersta längre åtskildt. Högre upp på fjellen blir den mindre, med utkrökta blad men ännu bladlika axskärmar, och högst upp blir den helt liten (2—3 tum) med utstående blad och mycket närmade, oskaftade, korta ax, hvilkas

skärmar äro nästan bladlösa. — Utbr. norra och medlersta Europa, Skottland, Island.

Wahlenberg, som ansåg Styfstarren vara Linnés Carex saxatilis, beskrifver den under detta namn i sin Flora Lapponica och anmärker att figuren på Carex rigida i English Botany föreställer denna samma art (C. saxatilis). Men Fries (Mant. III, 1843) och andra nyare botanister erkänna icke denna för Linnés, utan anse C. saxatilis L. vara C. pulla Good. (hvilken vi förut omtalat under n:o 4*). Denna sednare åsigt har ett vigtigt stöd i Linnés herbarium, der enligt C. Hartman såsom C. saxatilis ligger C. pulla Good.

* Carex elytroides Fr. liknar något Styfstarren och har närmade, klubblika ax, omvändt-äggrunda eller bredt-ovala, plattade, nerviösa och prickade nötgömmen; blad och skärmblad slaka, breda och platta, de sednare långa och nästan hölsterlika; strået bladigt nedtill, under blomningen krökt; rotstocken alstrar bladskott (icke tuvig). — Växer på sandiga ställen i Lappland (Karesuando, Torneå), vid Upsala (sälls.) och i Halland. — Blommar i Juni, Juli.

35. Tvåfärgstarren
(Carex bicolor All.)

är bland våra minsta Starrarter, med endast 2—3 tums, slutligen båglikt nedkrökt eller lutande strå, icke liniebreda blad och vanligen 3, 2—2½ linier långa ax, hvilka äro närmade, ovala och nästan alla eller åtminstone toppaxet tvåkönade (med ståndare nedtill). Nötgömmena äro något trekantigt omvändt-äggrunda, trubbiga, hvitblå eller nästan benhvita, längre än skärmarne, hvilka äro nästan alldeles svartbruna så att axen bli vackert tvåfärgade.

Växer endast på ett ställe i Lule-Lappmark, "en liten sandkulle, fuktad af snövattnet, vid öfre Pollauresjöns nordvestra vik" (mellan fjellen Kirkivare och Touddarats). — Blommar i Juni, Juli.

Detta lilla och, såsom vi nyss sett, mycket sällsynta Starrgräs upptäckte Læstadius, som svenskt, 1821, på det ställe vi nyss nämnt, och hvilket troligen ännu är, inom vårt område, det enda kända växstället för denna art. Han tecknade också växten i Svensk Botanik X (n:o 701), der Wahlenberg skildrat den utförligt och i sammanhang dermed meddelat intressanta anmärkningar om Carices i allmänhet. — Tvåfärgstarren tillhör egentligen Alperna; den anmärktes först på de piemontesiska, men är sedan funnen på hela kedjan. F. ö. är den känd endast från sitt lappska växställe och från Folddalen i Norge.

* Carex rufina Drej. är liten som förestående art, slak, och bildar små täta, nästan nedtryckta tuvor med vanligen 4—5-axiga strån, hvilka mest äro kortare än bladen; toppaxet omvexlar med ståndarne upptill eller nedtill, och stundom är det enkönadt. — Växer i Lule-Lappmark, men endast vid sjön Virihjaur, nedom fjellet Stor-Thokin (Andersson, Jul. 1845).

b) Likaxade (Homostachyæ). Axen flera, alla eller toppaxet tvåkönade, bildande ett sammansatt, stundom grenigt, ax; märken 2.

†) Ståndarne vid axens eller axets bas (ɔ: Hyparrhenæ).

*) Alla axen tvåkönade; nötgömmena okantade.

36. Frånstarren

(Carex remota L.)

är rent grön, spenslig, med mycket långt åtskiljda ax, tuvade, vanligen 10—15 tum höga, slaka och upptill lutande, trubbigt-trekantiga strån och endast liniebreda, platta, långt spetsade blad; skärmbladen långa (3—6 tum), isynnerhet det nedersta. Axen äro 5—10 (mest 6—8), blekgröna, omvändt-äggskapade. Nötgömmena äro öfver linielånga, äggrundt-lansettlika, på utsidan kullriga och nerviga; sprötet småsågadt, tvåuddigt. Skärmarne äro äggrunda, spetsiga, hinnartade, hvit- eller gulaktiga, kortare än nötgömmena.

Växer i fuktiga skogar och lundar i södra och medlersta Sverige, sällsynt eller mindre allmän. — Blommar i Juni. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, vestra och södra Siberien, nordligare Amerika. Vid Messina på Sicilien samlade förf. Frånstarren nästan mogen d. 27 Maj.

Ehrhart anmärkte först denna Starrart som svensk, vid Upsala; han uppräknar den (1788) bland Jumkilskärrets märkligare växter. Wahlenberg upptager den (1803) såsom funnen af Osbeck på Hallandsås, Agardh har den i sin skånska caricografi (1806), Fries i sin Flora Hallandica (1818) o. s. v.

* Carex Boenninghausiana Whe har växt vid Stehag i Skåne, der den, enligt Areschougs Flora, nu tyckes vara slut.

37. Långstarren

(Carex elongata L.)

är gulaktigt grön, med tuvade, trekantiga, slaka, upptill slutligen lutande, alnslånga, 6—12-axiga strån och långa, slankiga blad (ɔ: Rankstarr); skärmblad saknas vanligen, men stundom har det nedersta axet ett bladartadt sådant. Axen äro något åtskiljda, isynnerhet de nedre, aflånga (elliptiskt-cylindriska), brunaktiga. Nötgömmena nästan lansettlika, något utkrökta, på båda sidor kullriga och nerviga; deras spröt kort, nästan helt; skärmarne äggrunda, hinnaktiga, bruna med hvitaktiga kanter och grön nerv, omkring dubbelt kortare än nötgömmena.

Växer på fuktiga ängar och kärrig gräsmark, i skogskärr och mossar, ända upp till Vesterbotten och Jemtland. — Blommar i Juni,

Juli. — Utbr. norra och medlersta Europa, England, norra Italien, Ungern, Siebenbürgen, medlersta Ryssland, Siberien, Island.

Linnés Flora Suecica upptager denna art såsom växande endast vid Upsala. Sednare anmärkte Agardh den i Skåne (Caricog. Scan. 1806), Aspegren i Blekinge, Wahlberg vid Göteborg (Fl. Gothob.) o. s. v.

38. Stjernstarren
(Carex stellulata Good.)

har tuvade, uppräta, merendels 5—8 tum höga, trekantiga och släta eller nästan släta, 3—5- (mest 4-)axiga strån och helt smala, rännlika, rent gröna blad; skärmblad saknas eller äro borstlika och kortare än axen, och endast mycket sällan är det nedersta längre. Axen äro nästan klotrunda, endast något åtskilda, brungröna, ärtstora. Nötgömmena äro äggrunda och spetsade till ett småsågadt, tvåtandadt spröt, på den kullriga utsidan nerviga; de bli slutligen utspärrade, nästan stjernlikt eller tagglikt (ɔ: C. echinata Murr.) Skärmarne äro äggrunda, trubbiga, bruna, hinnkantade och längs midten grönaktiga, omkring dubbelt kortare än nötgömmena.

Växer på fuktiga ängar och betesmarker, i kärr, till ända upp i Ume-Lappmark och norra Vesterbotten, allm. — Blommar i Maj eller Juni; mognar i Juni, Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien, Siberien, nordliga N. Amerika.

Linné inbegrep denna art under sin Carex muricata. Retzius upptager, efter Murray, båda såsom skilda arter. Sedan urskiljde Wahlenberg Stjernstarren på Gotland, mellan sandbergen på Avanäs och vid Stenstuga i Bro (V. A. H. 1806). Agardh upptog den såsom skånsk (1806), Wahlenberg såsom lappsk (Fl. Lapp. 1812), o. s. v.

39. Repestarren
(Carex loliacea L.)

är bland de allra spensligaste och mjukaste Starrarter, genom sin greniga rotstock bildande något täta tuvor. Bladen äro endast omkring $\frac{1}{2}$ linie breda, skärmbladen borstlika; stråen omkring fotslånga, släta, 3—5-axiga. Axen äro temligen åtskilda, rundade, blommande endast linielånga, alltid blekgröna. Nötgömmena endast 3—5 i hvart ax men nära $1\frac{1}{4}$ linie långa, nästan aflånga, trubbiga och trubbkantiga, på båda sidor kullriga, nerviga, slutligen utspärrade, nästan dubbelt längre än de hvitaktiga, mycket tunna skärmarne.

Växer på fuktiga eller kärriga skogsängar, i kärr, särdeles bland alar, här och der i Lappland och norra Sverige ned till Vermland

(bergslagen), Vestmanland och Södermanland; sällsyntare i Östergötland, Småland och Halland. — Blommar i Juni. — Utbr. Island, Norge, Sverige, Finland, medlersta Ryssland, Westphalen.

Nötgömmena likna något "fröen" hos Dårrepet (Lolium temulentum), och artnamnet (loliacea) är således väl valdt. Deras storlek är så mycket märkbarare, som gräsets alla andra delar äro särdeles tunna och smala, blad och strå mycket slankiga, hvilket väl står i sammanhang med dess vanliga växställe, som är täta, skuggiga alkärr. — Den första närmare beskrifning på Repestarren lemnade WAHLENBERG i sin Flora Lapponica; sedan skildrade han den i Svensk Botanik X, der LÆSTADIUS tecknat växten.

* Carex tenella Schk. liknar Repestarren, men är ändå spensligare, med nästan trådsmala blad och i hvart ax endast 2—3 nötgömmen (stundom blott 1), hvilka sitta under ståndarne. — Växer i Lappland, Norr- och Vesterbotten, ned till Gestrikland (Kubbo), Dalarne och Vermland.

* Carex tenuiflora Whlnb. liknar temligen Repestarren, men har något stadigare strå och större och mera gulaktiga ax, hvilka äro omkring 3 och sitta närmade så att de bilda en nära 1/2 tum lång samling. Nötgömmena äro nära 10 i hvart ax, uppräta, något spetsiga och -hvasskantiga, obetydligt längre än skärmarne. — Växer i vattenrika kärr och på våta skogsängar i Lappland (särdeles allmän i Torne-Lappmark), Vesterbotten (Læst.), Herjedalen, Ångermanland (Helgum socken) och Helsingland (i tre socknar). — Blommar i Juni, Juli. — Bildar i Torne-Lappmark (Læst.) en underart, C. macilenta Fr.

* Carex heleonastes Ehrh. har raka och uppräta, 5—10 tum höga (eller högre), hvasst trekantiga, sträfva, 3—5-axiga strån och smala, hopvikt-kölade, temligen styfva, hvasst-småsågade blad; skärmbladen ha något hård udd. Axen äro nästan klotrundt ovala, nära 2 linier breda, blekbruna, närmade så att de bilda en nära tumslång samling. Nötgömmena äggrundt- eller ovalt-lansettlika, spetsiga, något kullriga på båda sidor, svagt nerviga, trubbräddade, något längre än de trubbiga skärmarne. — Växer i vattenrika kärr i norra och medlersta Sverige, i Lappland och norra Sverige mångenstädes ymnig. — Blommar i Juni. — Enligt Bergii herbarium hade redan SOLANDER (1753) funnit denna växt i Pite-Lappmark, men ansett den vara Harstarren (n:o 45). EHRHART upptäckte den vid Upsala under sitt vistande derstädes 1773—76 och bestämde den till egen art (L. Suppl.).

**) Endast toppaxet tvåkönadt; nötgömmena okantade.

40. Gråstarren

(Carex canescens L.)

bildar gråaktigt gröna, mjuka tuvor med smala (icke liniebreda), nästan platta, sträfbräddade blad och omkring fotslånga, trekantiga, vanligen 5—8- (mest 6-)axiga strån. Axen äro temligen små, blekt grönaktiga, slutligen blekbruna, ägg- eller långrunda, toppaxet något klubblikt; de nedre axen äro något åtskiljda och ha icke sällan korta, borstlika skärm-

blad. Nötgömmena äro äggrunda, med kort och hel spets, på utsidan kullriga, på båda sidorna mycket svagt nerviga, tilltryckta, något längre än de bleka (nästan halmgula) och hinnaktiga, grönnerviga, bredt-äggrunda skärmarne.

Växer i kärrmark, fuktiga skogar, vid stränder, allm. — Blommar i Maj eller Juni. — Förekommer stundom med sammansatt ax (Sthlm, Wikstr.). F. ö. omvexlar den mycket; i skugga slankigare, på öppna ställen stadigare; i Lappland med smärre och kortare, mera åtskiljda ax (var. subloliacea Læst.). Der omvexlar den också med mindre, redan under blomningen blekbruna småax (var. grisea Læst.) och med (3—6) större, mångblommiga, gröna, samt med spetsade nötgömmen (var. proboscidea Læst., utmärkt). — I fjell- och bergstrakter, ända ned till Vermland och Gestrikland (samt på några punkter sydligare), växer, i allmänhet icke sällsynt, en underart, som har mindre och mörkare, slutligen alldeles bruna, mera närmade ax, icke sällan med nära ½ eller 1 tum långa skärmblad, samt längre spetsade och med spetsen utstående nötgömmen (ɔ: C. vitilis Fr.).

Gråstarren har en icke så liten utbredning. Den förekommer i norra och medlersta Europa, i Brittanien, Italien, Ungern och Ryssland. Vidare är den anmärkt i Caucasien, Siberien, på Kamtschatka, i N. Amerika och på Island. Den uppgifves också för trakterna kring Magellans sund och Malouinerna.

* Carex helvola Bl. (Fr. Bot. Not. 1849) liknar till hela utseendet temligen Gråstarren, men till axen mera nästa art. Den är något gulaktigt grön, med omkring 5-axiga strån och gulbruna, något glänsande ax med mycket korta, hinnartade, gulbruna skärmar, den eller de nedersta spetsade genom den utlöpande grönaktiga nerven. Axen äro närmade, jemnbredt-aflånga eller aflånga; toppaxet något klubblikt, nästan lika långt som de andra. — Växer i kärr i Ume-Lappmark och Vesterbotten, i Ångermanland (Tåsjö socken), vid Stockholm, i Tveta socken i Södermanland (C. P. Læstadius 1857), i Bohuslän.

41. Småaxstarren
(Carex microstachya Ehrh.)

är spenslig men temligen stadig, med glesa, 5—10 tum höga, upptill trekantiga, nedtill bladiga, 3—5-axiga strån. Bladen äro helt smala, rännlika med trekantig spets. Axen äro skärmlösa, tätt närmade, gulbruna, endast liniebreda; toppaxet slutligen klubblikt och nära tre gånger längre än de andra, ståndarlösa och aflånga, axen. Nötgömmena äro tilltryckta, äggrunda, nerviga, spetsade till ett tvåtandadt spröt och längre än de brunaktiga, hinnkantade skärmarne.

Växer i skogskärr och på gräsiga kärrmarker, i Lappland och norra Sverige ned till Helsingland och Dalarne (sälls.) samt på spridda

punkter i landets medlersta och södra delar (t. ex. i Vestmanland, Södermanland och Östergötland). — Blommar i Juni, Juli.

Under sitt vistande i Upsala (1773—76) upptäckte EHRHART också denna Starrart (vid Vitulfsbergs-träsk, på det s. k. Grönvalla). Den är en bland de sällsyntare och egentligen nordisk. Utom Sverige växer den i Norge och Finland, i Holstein, Ostfriesland och vid Stettin samt uppgifves äfven för Tyrolen.

42. Norskstarren

(Carex norvegica W.)

är blekt och gulaktigt grön, med uppräta, omkring 5—6 tum höga, trekantiga, 3—6- (mest 4-)axiga strån och mjuka, icke liniebreda blad. Axen äro temligen stora och något närmade till en tumslång eller längre samling, mångblommiga, slutligen glänsande-blekbruna; toppaxet är klubblikt, men de andra, ståndarlösa, axen äro äggrundt-aflånga eller ovala. Nötgömmena äro nästan halfklotlika med kort spets, knappt längre än de breda och trubbiga skärmarne.

Växer i kärr nära hafvet eller på detsammas mera dyiga stränder, men endast på spridda punkter på östra kusten och vid den vestra endast i Bohuslän nära Göteborg och på Sydkoster. — Blommar i Juni.

WAHLENBERG omtalar Norskstarren i Vet. Ak. Handl. 1803 och beskrifver den i sin Flora Lapponica (1812), men endast från norska Nordlanden (och Finnmarken). HARTMAN upptog den först bland svenska växter. Den tillhör egentligen endast Norge, Sverige och Finland. F. ö. är den anmärkt i Curland.

43. Klapperstarren

(Carex glareosa Whlnb.)

är mjuk och spenslig, med helt smala, dubbelvikta blad och endast omkring 5 tum långa, slaka, kantiga, 2- eller 3-axiga strån; rotstocken mycket grenig. Axen äro bruna, $1\frac{1}{2}$ linie breda, närmade till en $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum lång, slutligen lutande eller nedböjd samling, med hinnaktiga skärmar; toppaxet är klubblikt, längre än de andra ståndarlösa och nästan ovala axen. Nötgömmena äro lansettlika och smalspetsiga, nästan halftrinda, högt nerviga, grönaktiga, nästan kortare än sina bruna, i kanten hvitaktiga skärmar.

Växer på Bottniska vikens och Roslagens grusiga stränder, till Grisslehamn. — Blommar i Juni, Juli.

Till de få växter, som äro mera egna för Bottniska vikens stränder (Hippophaë, Arabis petræa), hörer Klapperstarren. Den anmärktes redan af LILJEBLAD vid Vesterbottens vikar, men han ansåg den först (V.

A. H. 1793 och Floran 1798) för Carex heleonastes. Wahlenberg fann att den utgjorde en ny art; han bestämde och beskref den i V. A. H. 1803. Det är en äkta nordisk växt, som förekommer endast i Norge, Sverige och Finland, vid Petersburg, i Samojedien och på Spetsbergen.

44. Ripstarren
(Carex lagopina Whlnb.)

är något gulaktigt grön, med icke liniebreda blad och upprätt, endast omkring 5 tum högt, hvasst-trekantigt, mest treaxigt strå. Axen äro endast omkring $2\frac{1}{2}$ linier långa, bruna, tätt närmade; toppaxet är ståndradt och klubblikt; de andra axen, hvilka äro nästan ovala eller genom de slutligen utstående nötgömmena nästan klotrunda, sakna vanligen ståndare. Nötgömmena äro något öfver linielånga, nästan trindt ovala, spetsiga, gulbruna eller nästan gulröda, längre än de små, trubbiga skärmarne.

Växer på alla våra fjell och är ymnig på deras högslätter. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Skandinavien, Skottland, Island, Samojedien; Karpaterna, Alperna, Pyreneerna, S. Nevada.

Fjellripan (Tetrao lagopus) tycker om och närer sig till en del med denna Starrs frön, hvadan det namn, som Wahlenberg gaf arten då han bestämde den (V. A. H. 1803). Han upptäckte den i norra Lappland (beskr. Flora Lapp.).

***) Alla axen tvåkönade; nötgömmena hinnkantade.

45. Harstarren
(Carex leporina L.)

bildar tuvor med något mörkgröna, platta och kölade blad och trekantiga, pipiga!, raka, uppräta eller nedtryckta, 5—15 (vanligast nära 10) tum långa, 5—8-axiga strån. Axen äro kort-lansettlika eller nästan klotrundt ovala, närmade, ståndrade vid basen, blekbruna; de ha hinnartade och glänsande-bruna, grönnerviga skärmar, af hvilka den nedersta genom den borstlikt utlöpande nerven är omkring lika lång som sitt ax (stundom blir den bladartad och mycket längre), men de andra dubbelt eller mera kortare. Nötgömmena äro uppräta, äggrunda, plattade, spetsade till ett tvåtandadt, något inkrökt spröt, nerviga, alldeles kantade, lika långa som eller kortare än sina aflångt-syllika, hinnartade, vanligen glänsande-blekbruna, grönnerviga och hvitaktigt-kantade skärmar.

Växer på torrare ängar och betesmarker, på gräsiga backar och sluttningar, vid vägar, allmän. — Blommar i Maj eller Juni. — På

skuggiga ställen, såsom i skogar, bli bladen längre, axen glesare, och blomskärmarne, utom nerven, icke sällan nästan hvita. — I Lappland växer en underart, hos hvilken axen äro tätt närmade till en nästan äggrund samling och blomskärmarne svartbruna (ɔ: Carex festiva Dew.). — Utbr. Europa, Algerien, Caucasien, Siberien, N. Amerika (Klippbergen, Grönland), Island.

* Carex Schreberi Schrank har uppräta, omkring 5—7 tum höga, 3—6-axiga strån, hvilka med en eller annan tums mellanrum utgå från den mycket krypande rotstockens leder. Axen äro bruna, aflånga, tätt närmade; nötgömmena äggrunda, omkring lika långa som deras smalspetsade skärmar. — Växer på sandmarker, sälls. och endast anmärkt (i Vestmanland,) på Öland (och i Blekinge). — Blommar i Maj, Juni.

* Carex ligerica Gay växer på Öland, i Runstens socken vid byn Loperstad.

††) Ståndarne i axens spets (ɔ: Acroarrhenæ).

*) Tuviga arter.

46. Vippstarren
(Carex paniculata L.)

är tätt tuvad, blåaktigt grön, med temligen breda blad, alnshöga eller högre, hvasst trekantiga strån (med två sidor skåliga) och rik, 2—3 tum lång, vanligen vipplikt grenig och nästan pyramidlik axställning med sammansatta ax. Stråen ha tumslånga och nästan svarta, hela slidor (fjäll) vid basen. Axgyttringarne äro mellan $\frac{1}{2}$ och nära 1 tum långa, yngre glänsande-gråaktiga genom de gråbruna och hvitaktigt hinnkantade blomskärmarne. Nötgömmena äro äggrundt-kägellika, spetsade med tvåtandad och kantad spets, vid basen nerviga (svagt) på båda sidor, annars släta och glanslösa, lika långa som de bredt hinnkantade skärmarne.

Växer i kärr och på kärriga eller träskiga marker, sälls. (Skåne, Bohuslän, Öland, Östergötland, Stockholm). — Blommar i Maj eller Juni. — Omvexlar icke sällan med obetydligt grenig eller alldeles enkelt sammansatt, smal axställning. — Utbr. medlersta, vestra och sydvestra Europa, Italien, Ungern, Siebenbürgen; Caucasien.

Fries (Fl. Scan. 1835, Mant. II 1839) upptog först Vippstarren bland svenska växter såsom en egen, från nästa skild art. Linné kände den endast som utländsk.

* Carex paradoxa W. liknar Vippstarren, men är spensligare, med nästan rent gröna och nära trådsmala blad. Stråen äro trekantiga med kullriga sidor; deras basslidor upplösa sig i nästan tagellika trådar. Axen äro yngre bruna. Nötgömmena äro nerviga på båda sidor, glanslösa, tvärt spetsade med okantad spets, längre än de bruna, smalthinnkantade skärmarne. — Växer i kärr och mossar eller på våta ängar vid sötvatten,

i södra och medlersta Sverige, till upp i Dalarne (och Jemtland), sällsynt eller temligen sällsynt. — Blommar i Juni.

47. **Trindstarren**
(**Carex teretiuscula** Good.)

är glest tuvad (rotstocken snedt utsträckt), blåaktigt grön, med nästan trådsmala blad, omkring 15 tum höga strån och brunaktiga, mer eller mindre närmade, enkla eller sammansatta ax, hvilka bilda en tumslång, enkel eller nästan enkel och temligen trind (cylindrisk) eller sammansatt och mera äggrund samling. Stråen äro nedtill trinda och upptill trekantiga med kullriga sidor; vid basen ha de svartbruna, hela slidor (fjäll). Nötgömmena äro äggrunda, spetsade med okantad, tvåtandad spets, glänsande, på utsidan svagt tvånerviga och intryckta, längre än de gråbruna och bredt-hinnkantade skärmarne.

Växer i kärr och mossar. — Blommar i Maj eller Juni. — På torrare mark blir axet tätare (var. crassior Htn).

Redan MONTIN lärer, 1748, samlat denna Starr vid Jumkil i Upland, men tagit den för "Carex uliginosa" (Montins herbarium). Märkligt att LINNÉ icke uppmärksammade den icke sällsynta arten, — åtminstone omtalar han den icke. LILJEBLAD upptog den i andra upplagan af sin Flora (1798) men såsom Carex canescens. WAHLENBERG omtalar den (1803) såsom varietet af C. paniculata, och först HARTMAN har den såsom egen art. — Trindstarren är utbredd i norra och medlersta Europa, i Brittanien, norra Italien, Ungern, Siebenbürgen och södra Ryssland.

48. **Räfstarren**
(**Carex vulpina** L.)

är bland våra större Starr-arter, rent och något gulaktigt grön, med alnshöga eller högre, stadiga, hvasst-trekantiga strån, 2 eller nära 3 linier breda blad, och nästan två tum långa, grönaktiga eller slutligen vanligen gulbruna, täta eller nedtill något glesa samlingar af rundade axgyttringar (sammansatta ax). Nötgömmena äro gulaktiga, utspärrade, äggrunda, spetsade till ett tuklufvet spröt, nerviga, hvasskantiga, längre än de hinnartade, brunaktiga och grönnerviga, borstspetsiga skärmarne.

Växer på fuktiga ängar, vid diken och stränder, i södra och medlersta Sverige, till upp i Dalarne och Helsingland (och Ångermanland). — Blommar i Juni. — I skugga är axet ständigt grönt, nedtill glest, och erhåller stundom (såsom i Skåne, på Öland och Gotland) långa, borstlika skärmblad. — Utbr. nästan hela Europa; på Canariöarne och Madeira; i Caucasien, Siberien, på Island.

Så länge Räfstarren är ung, kunna väl kreaturen äta den, men äldre röres den icke. Då den växer på ställen som betas och trampas, uttränger den snart andra växter. — Artens namn häntyder troligen på det stora och rika blomaxet, som man tyckt äga någon likhet med en räfsvans.

49. Piggstarren
(**Carex muricata** L.)

har liksom borstig rotstock, smala, temligen lifligt gröna blad, mest upprätta, omkring fotshöga, trekantiga, vanligen omkring 5-axiga strån och täta eller nedtill något glesa, grönaktiga, slutligen gröngula eller -bruna, tumslånga samlingar af rundade ax (enkelt sammansatta ax). Nötgömmena äro alldeles utspärrade, äggrunda, plattkullriga, spetsade till ett tuklufvet spröt, hvasskantade, nervlösa eller svagt nerviga nedtill, glänsande-grönaktiga, mycket längre än de vanligen hinnartadt brunaktiga, grönnerviga, uddspetsiga skärmarne.

Växer på torra ängar, betesmarker och gräsiga backar, i gräsrikare lundar, allmän i södra och medlersta Sverige; sedan sällsyntare till upp i Ångermanland och Jemtland. — Blommar i Maj eller Juni. — I skugga blir axsamlingen stundom längre och rikare, med det nedersta axet skiljdt från de andra och skärmadt; blomskärmarne grönare. — Nötgömmena uppsvälla icke sällan och bli nästan hornlikt krökta (missbildning).

Piggstarren har en temligen stor utbredning. Den tillhör nemligen icke blott nästan hela Europa utan också Förenta Staterna, Caucasien, södra Siberien, och den är anmärkt i Algerien, på Canarieöarne, Madeira och Island. Vid Messina på Sicilien samlade förf. den nästan mogen mot slut. Maj.

* Carex divulsa Good. liknar Piggstarren men har slakare, slutligen något lutande strån och axsamlingar, de sednare dubbelt längre genom de 1/2—1 tum åtskilda nedersta axen, hvilka merendels äro sammansatta och långt-borstlikt-skärmade; nötgömmena något större, mindre utspärrade, nervlösa, alltid grönaktiga, deras skärmar hvitaktiga. — Växer i lundar och lummiga skogar på Gotland, Öland och i Skåne (bokskogar); f. ö endast på några spridda punkter i södra och medlersta Sverige.

**) Arter med krypande rotstock.

50. Tvåradstarren
(**Carex disticha** Huds.)

har nästan vågrät eller sned, mindre krypande rotstock, mörkgröna, temligen breda, platta blad och 1—2 fot höga, bladiga, slutligen något slaka, trekantiga strån med talrika, brunaktiga, tvåradigt ordnade, nästan ovala, enkla eller nästan enkla ax, hvilka bilda en 1—2½ tum

lång samling (sammansatt ax). Toppaxet är något klubblikt och större än de andra, af hvilka de medlersta vanligen ha endast eller nästan endast ståndare (ɔ: Carex intermedia Good., Mellanstarr); emedan nu de sistnämnde axen vissna under det de andra bibehålla sig och tillväxa, blir hela axet (axsamlingen) smalare omkring midten eller der ståndaraxen sitta. Axskärmarne äro hinnaktiga, bruna, med hvit- eller gulaktig medelnerv, det eller de nedersta utdragna till en lång, nästan borstlik, stundom grön, spets; alla de andra korta och bredare. Nötgömmena äro äggrunda, spetsade till ett tuklufvet spröt, starkt nerviga, upptill mycket smalt och sågadt hinnkantade, längre än de glänsande-blekbruna, tunnt-hinnaktiga och genomskinliga skärmarne.

Växer på fuktiga ängar, på strand- eller kärrmarker, vid diken o. d., i södra och medlersta Sverige till i Helsingland och Dalarne, allm. särdeles i kusttrakterna. — Blommar i Maj eller Juni. — Omvexlar med, isynnerhet nedtill, glesare, slakt och lutande, eller tätare och upprätt ax (axsamling). Vanligen äro de öfversta och nedersta axen tvåkönade eller nästan ståndarlösa under det de medlersta ha endast ståndare, men stundom ha alla öfre axen endast ståndare och ändå mera sällan bli alla axen tvåkönade. — Utbr. nästan hela Europa; södra Siberien.

Åter en icke sällsynt art, som tyckes varit obekant för LINNÉ, såvida han icke inbegripit den under Harstarren (Carex leporina), hvilket icke är osannolikt emedan D:r Montin, 1748, i Upland för denna art samlat C. disticha, efter hvad hans herbarium utvisar. Enligt Wikströms Stockholms Flora lärer först SWARTZ, vid Stockholm, anmärkt Tvåradstarren som svensk. Annars upptages den såsom egen art redan i Agardhs Caricographia Scan., i Wahlbergs Flora Gothoburgensis, i Hartmans Handboks 1:a upplaga o. s. v.

51. **Sandstarren**

(Carex arenaria L.)

har smal och grenig, med vissnade eller trådigt upplösta slidor beklädd rotstock, som kryper till flera alnars längd; från dess leder uppsticka, vanligen enstaka och med flera tums mellanrum, de 5—10 tum höga, trekantiga, nedtill bladiga, slutligen lutande stråen. Bladen äro omkring liniebreda, men rulla slutligen ihop sig på längden. Axen äro nästan enkla, äggrundt-ovala, de öfversta mest eller endast ståndrade, de nedersta minst eller icke alls; de bilda en temligen tät eller nedtill något gles, tumslång, blekbrun eller blekt rödbrun samling (sammansatt ax), som vid basen har ett nästan borstlikt skärmblad. Nötgömmena äro äggrunda, långt spetsade till ett tuklufvet spröt, starkt

nerviga, upptill bredt och småtandadt hinnkantade, lika långa som de smalspetsade skärmarne.

Växer på sandiga stränder, allmän på hela vestra kusten och på den östra upp till Roslagen; dessutom vid Vettern, Venern och Klarelfven; i Skåne också ini landet. — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. Skandinavien, Island, norra Tyskland, Holland, Brittanien, norra och vestra Frankrike, Spanien och Portugal, Dalmatien, Siebenbürgen, södra och medlersta Ryssland.

Sandstarrens rotstock kryper i nästan rät linie till flera famnars längd, omkring 5 tum under jordbrynet, och uppskjuter sina strån med omkring 5 tums mellanrum. F. ö. är den gulbrun, grenig, ledad, med trådiga slidor vid lederna. Det är genom denna sin rotstock, som Sandstarren blir en af de bästa sandbindande växter; isynnerhet passar den att binda jemnare flygsandsfält. Med sina långa, hvarandra korsande "rötter" bildar den liksom ett nät och hämmar derigenom ypperligt flygsandens kringyrande. Redan Linné anmärker huruledes Sandstarren och Sandhafran äro de till flygsands dämpande tjenligaste växter. Han såg båda på sandbergen vid Grankulla på nordligaste Öland, der Sandstarren växte "med några famnars krypande rötter, uppsättande merendels mellan hvart qvarters spatium en liten stjelk och blad, liksom det hade varit planterat efter snöre" (Ölands-Resan, 139). Sandstarren och Hårstarren äro de enda Starrarter vid hvilka hans Flora Suecica har längre beskrifningar; några få arter (C. cæspitosa, pallescens, saxatilis, leporina) ha kortare sådana; största antalet saknar dem alldeles.

Färska rotstocken har svag men angenäm, något aromatisk, lukt och sötaktig, något mjölig smak. Den kan, helst såsom dekokt, användas i stället för Sarsaparill; dessutom mot slem i luftstrupen och vid rheumatism eller giktkrämpor. Den är upptagen i Farmakopén (ɔ: Radix Caricis arenariæ).

52. Strängstarren
(**Carex chordorhiza** Ehrh.)

har lång, smal, grenig och med mörka slidor beklädd rotstock, som kryper icke sällan hela alnen och kröker upp sig båglikt med spetsen eller spetsarne. Stråen äro omkring 5—6 tum höga, raka, nästan trinda, endast upptill trubbigt trekantiga, 4—8-axiga. Bladen äro helt smala och rännlika, kortare än stråen. Axen äro bruna, enkla och fåblommiga, närmade till en spetsadt-äggrund, mycket tät, knappt ½ tum lång samling (ett sammansatt ax), som slutligen blir ojemn genom nötgömmena. De sistnämnda äro ovalt-äggrunda och nästan klotlikt kullriga, nerviga; deras spröt är kort och nästan helt, men stiftet är mycket långt och varaktigt; skärmarne äro lika långa som nötgömmena.

Växer i vattenrika, djupa och lösa skogskärr, helst på gungdy, temligen allmän i Lappland och norra Sverige, mindre allmän i det medlersta, sällsynt eller icke alls i det sydliga. — Blommar i Juni. — Blir i Lappland stundom helt låg och spenslig, med nästan enkla ax. — Utbr. Skandinavien, Tyskland, Salzburg, Schweiz, medlersta och östra Frankrikes berg, norra och medlersta Spanien, medlersta och norra Ryssland, Island, nordligare Amerika.

Strängstarren är en särdeles egendomlig art, ja WAHLENBERG säger, då han beskrifver arten i Flora Lapponica, att den är så utmärkt väl skild (distinctissima), att den icke är närmare förvandt (affinis) med någon annan art. Dess rotstock ligger liksom strängar i den lösa dyn eller bland Hvitmossa (Sphagnum) o. a. mossor, hvilka icke sällan dölja växten så mycket att endast topparne med axen uppsticka. Härpå tyder också artnamnet (chorda = sträng, rhiza = rot). — Strängstarren sällskapar gerna med Dystarren, Droseræ, Scheuchzers-örten o. d.

Det är ganska troligt att LINNÉ med sin i 1:a uppl. af Species uppställda Carex uliginosa (Sueciæ paludes silvat.) menade Strängstarren emedan denna bär sagde namn i hans herbarium. Man finner också af Montins och Bergii herbarier att med honom samtida botanister samlat växten ehuru de misskänt den. MONTIN fann den i Lule-Lappmark 1749 (han ansåg den vara C. capitata) och SOLANDER insamlade den också under sin lappska resa 1753. Men i Flora Suecica beskref LINNÉ såsom C. uliginosa Plattsäven (Scirpus compressus; se denna). EHRHART, som fann växten vid Upsala (1773—76), kunde således med skäl uppställa den såsom en egen och ny art (L. Suppl., Beitr.). LILJEBLAD anmärkte den sedan i Norrland, Upland "och flerestädes temligen allmänt" (V. A. H. 1793: Tågstarr).

* Carex incurva Lightf. har vanligen krökta, endast 2—5 tum långa, trubbigt trekantiga strån, icke eller obetydligt längre än de borstlikt-rännlika bladen och med nästan klot- eller äggrund, brun och blek, nötstor, tät axsamling (sammansatt ax). Nötgömmena äro 1 1/2 linie långa, halfklotlikt- och uppblåst-äggrunda, sprötade, nervlösa, längre än de bredt-äggrunda, hvitkantade skärmarne. — Växer på sandiga hafsstränder i Halland och vid Båstad i Skåne; på sistnämnde ställe har den raka och uppräta, högre, liksom bladen blågröna, strån. — Blommar i Juni, Juli.

c) Enaxade (Monostachyæ). Ax enstaka och enkla.

*) Sambyggare; ståndarne upptill.

53. Taggstarren
(Carex leucoglochin Ehrh.)

har nästan trådsmal, snedt krypande, skottalstrande, rotstock, 3—5 tum höga, trekantiga strån och smalt-rännlika blad, af hvilka endast det

öfversta stråbladet är långt; de nedre bladen äro helt korta. Axet är glest, vanligen endast 3- eller 4-blommigt (ɔ: C. pauciflora Lightf.), med 1(—2) ståndar- och 3(—5) spirblommor. Märken 3. Nötgömmena äro trindt-syllikt-lansettlika, nervlösa, hvitgula, slutligen blekbruna, genom det långa sprötet och det varaktiga, temligen långt utom mynningen nående stiftet nära 3 linier långa; de luta eller hänga slutligen och lossna lätt liksom skärmarne.

Växer i lösa och dyiga skogskärr, helst bland Hvitmossa (Sphagnum), ymnigast i Lappland och norra Sverige i allmänhet; saknas på Öland och Gotland. — Blommar i Juni. — Utbr. norra och medlersta Europa, Skottland och norra England, Ungern, Siebenbürgen; nordligare Amerika.

Under sin lappska resa blef LINNÉ bekant med Taggstarren (Fl. Lapp. n:o 339 utom synon.), men han sammanblandade den sedan med Loppstarren (n:o 57), och i sitt herbarium hade han båda arterna såsom Carex pulicaris. EHRHART, som anmärkte växten vid Upsala (1773—76), insåg att den bildade en egen art, hvilken han bestämde i Linnés d. y. Supplementum (1781) och i sina Beiträge (1787). WAHLENBERG belyser den i sin Flora Lapponica och SWARTZ skildrar och tecknar både denna och nästa art i Svensk Botanik VIII.

54. Borststarren

(Carex microglochin Whlnb.),

som något liknar Hvitstarren, är gulaktigt grön och har alldeles trådlika blad, trinda och släta, 2—4 tum höga, nedtill bladiga, strån och omkring 10-blommigt ax (omkring 5 ståndar- och 6 spirblommor). Märken 3. Nötgömmena äro syllikt-lansettlika, nästan halftrinda, blekbruna, hängande, mycket smala och nära dubbelt kortare än Hvitstarrens. Under nöten sitter, vid utsidan, en rak, nästan nållik borst, hvilken under blomningen är dold inom dess gömme, men slutligen till nära ½ linies längd räcker utom mynningen; stiftet är deremot helt kort och inneslutet.

Växer i kärr i Torne-Lappmark, här och der temligen ymnig; annars på fjellen, ned till Herjedalen, sällsyntare. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Norge, norra Sverige, Lappland, Island; Bayern, Tyrolen, Lombardiet, Schweiz, Mt Cenis; Lithauen.

Genom det nyss omtalade, egendomliga borstet hos blommorna utmärker sig denna art från våra andra Starrarter, och WAHLENBERG säger, då han i sin Flora Lapponica närmare beskrifver arten, att han för detta borst, denna arista vera, anser densamma vara den märk-

ligaste bland alla europeiska Carices. Han upptäckte växten i norra Lappland (Vet. Ak. H. 1803).

55. Klippstarren
(**Carex rupestris** All.)

bildar, genom krypande och greniga skott, rika tuvor med något styfva och vanligen vridna, nedtill nära liniebreda och platta, upptill smalare och hopvikta blad, hvilka kunna bli lika långa som strået, men merendels äro dubbelt kortare. Stråen äro 3—4 tum höga, hvasst trekantiga, bladlösa. Axet är tätblommigt, nästan jemnsmalt, slutligen bredare vid midten, nära [illegible] tum långt, svartbrunt men slutligen blekare. Märken 3. Nötgömmena äro trubbigt-trekantigt-omvändt-äggrunda med mycket kort spets (nästan runda), något mindre än de rundade, hinnartade, liniestora och något omslutande skärmarne.

Växer på torra klippor och stenbundna marker i fjellen, temligen allmän särdeles i de högre. — Blommar i Juli.

Klippstarren upptäcktes på Piemonts alper. Utom på Alperna växer den på Pyreneerna och Karpaterna. F. ö. tillhör den Skandinavien, Skottland, Island och Spetsbergen. Såsom nordisk anmärktes den först af WAHLENBERG, i norra Lappland (Vet. Ak. H. 1803); han beskrifver den närmare i sin Flora Lapponica. Sednare (1813) fann HARTMAN den ymnig på Åreskutan.

56. Trubbstarren
(**Carex obtusata** Lilj.)

har starkt krypande rotstock med nästan enstaka, 3—5 tum höga, trekantiga strån. Bladen äro gulaktigt gröna, platta, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ linie breda. Axet är brunt, yngre aflångt men blir slutligen äggrundt. Märken 3. Nötgömmena äro 3—5, trindt och kort ovala med kantig buk, linielånga, glänsande-mörkbruna, nerviga, längre än de hinnartade skärmarne; nöten är stor och spränger snart det tjockskaliga gömmet.

Växer på medlersta Ölands öppna och sandiga marker. — Blommar i Maj, Juni.

LILJEBLAD upptäckte Trubbstarren under sin resa på Öland 1789 (nära Köpings prestgård); han upptog den i sin Floras 1:a upplaga (1792), beskref och tecknade den i Vet. Ak. H. 1793. På svenska kallade han den Fästingstarr. SWARTZ skildrade och tecknade både denna och nästa art i Svensk Botanik VIII (533). — Trubbstarren är den egendomligaste bland de för Öland mera egendomliga växter, sådana som Kochia, Ulmus effusa, Phaca campestris, Viola elatior, Helianthemum ölandicum, Ranunculus illyricus, Artemisia laciniata. Utom

Öland växer den inom Europa med säkerhet endast vid Leipzig, men är anmärkt på åtskilliga ställen i Siberien.

57. Loppstarren
(**Carex pulicaris** L. p. p.)

har tuvade, 3—5 tum höga, äldre högre, borstsmala, trinda och släta strån och nästan borstlika blad med hopvikta kanter; en del nedre slidor äro bladlösa. Axet är vanligen nära $\frac{3}{4}$ tum långt, glest, under blomningen smalt-lansettlikt, med talrikare ståndarblommor. Märken 2. Nötgömmena äro 5—8, trindt-spollika med kort, tvärtrubbigt spröt, glänsande-mörkbruna, slutligen utspärrade eller hängande, $1\frac{1}{2}$ linie långa, längre än de spetsiga, lossnande skärmarne.

Växer på våta ängar, i kärr- och skogsmark, i södra och medlersta Sverige, men ymnigast i det sydligaste samt på Öland och Gotland. — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. medlersta och norra Europa, Brittanien, Asturien, Ungern, Siebenbürgen; Caucasien, Siberien, Island.

Denna art är bland de finaste Starrarne och mest utmärkt genom sina nötgömmen (icke olika loppor, pulicibus haud absimiles: Whlnb.). Linné anmärkte den på Öland och Gotland (1741), och endast i sin öländska och gotländska Resa har han den ren och oblandad; redan i Flora Suec. ed. I lade han dertill Taggstarren (C. leucoglochin), som han funnit i Lappland. Ehrhart var den, som återställde och närmare bestämde de båda arterna, först i Linnés d. y. Supplementum (1781) och sedan i sina Beiträge (1787). Han kallade denna art C. psyllophora, en grekisk benämning, som betyder detsamma som pulicaris.

58. Huvudstarren
(**Carex capitata** L.)

har temligen stark och tuvad rotstock, trekantigt- och nästan trådsmalträннlika, temligen talrika och långa blad, merendels 4—6 tum höga, raka, trekantiga strån och tätblommigt, utom ståndarblommorna nästan klotrundt, ärtstort, glänsande-halmgult ax. Märken 2. Nötgömmena äro rundadt-äggrunda, plattade med något kullrig rygg, mycket tunnskaliga, glänsande-släta och nervlösa, nästan dubbelt större än de trubbiga skärmarne; nöten har ett borst vid basen (Kth.).

Växer på stenbunden eller enbeväxt mark, helst vid kärr, i Torne- och Lule-Lappmarks subalpina delar, här och der ymnig; på de lägre fjelltrakternas i Lappland o. a. fuktiga marker mera sparsamt, stundom också i skogsregionen, ned till Boda kapell i Dalarne och Loos socken i Helsingland (C. Hartman). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Is-

land, Norge, norra Sverige, Finland, Schwaben, Bayern, Tyrolen; södra Siberien.

Linné bestämde denna art i andra upplagan af sina Species (1763), der den också upptages som lappsk. Liljeblad fann den vid Torne-träsk (Vet. Ak. H. 1793). Wahlenberg beskrifver Huvudstarren närmare i sin Flora Lapponica.

* Carex nardina Fr., som troligen är det minsta bland Starrgräsen, bildar tuvor med blott 1—2 tum höga, vanligen bågkrökta strån och nästan trinda och borstlika, endast vid basen rännlika blad, icke eller obetydligt kortare än stråen; bladknippena med hinnaktiga, strimmiga slidor; axet omkring 2 linier långt, nästan ovalt, tätblommigt; märken 2; nötgömmena spetsadt-ovala. — Växer på öppna, steniga ställen i fjellen vid Virihjaur och Pollaure i Lule-Lappmark, sälls.

**) Tvåbyggare (vanligen).

59. Säfstarren
(Carex dioica L.)

har krypande rotskott, nästan trådlika blad, merendels 4—6 tum höga, stundom högre, raka och uppräta, trinda strån och tätblommigt, $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{3}$ tum långt, under blomningen blekbrunt ax, som hos ståndarväxten är smalt, men hos spirväxten bredare (under blomningen ovalt). Märken 2. Nötgömmena äro äggrunda med kort spröt, trindt-trekantiga, nerviga, mörkbruna, slutligen nästan rakt utstående, nära lika långa som de trubbiga skärmarne; deras skal är läderartadt.

Växer på våta ängar och betesmarker, i vattenrika, lösa kärr, temligen allmän; också i fjellen. — Blommar i Maj eller Juni. — Blir stundom sambyggare, så att axet är tvåkönadt, hvarvid ståndarne sitta upptill (var. isogyna Fr.). Ståndaraxet är någon gång grenigt upptill (sammansatt). F. ö., isynnerhet i fjelltrakter, omvexlar den högre, dels med smalt honax (var. autumnalis Læst.) dels med bredt och sparrigt (var. squarrosa Læst.), eller lägre (var. repens Læst.).

Säfstarren är utbredd genom norra och medlersta Europa. F. ö. växer den i Brittanien, Spanien, Ungern och Siebenbürgen; på Island och i norra Amerika.

* Carex parallela Smf. liknar temligen Säfstarren, men har båglikt uppkrökt strå, längre och smalare, något glesblommigt, mörkbrunt spirax, äggrundt-lansettlika, nästan uppräta, längre nötgömmen och spetsiga skärmar. — Växer (sälls.) i Lappland, mest på fjellen i Torne- och Lule-Lappmark; Lycksele vid Umenäs och Nydal. — Blommar i Juni, Juli. — Læstadius upptäckte växten 1821 i Lule-Lappmark (och norska Nordlanden).

Det är ganska vanligt att växtslägten, som ha ett mycket stort intresse i rent botaniskt hänseende, ha ett högst ringa sådant med hän-

syn till arternas användbarhet eller omedelbara nytta i vår hushållning, såsom t. ex. i allmänhet slägtena Hieracium, Rosa, Rubus. Ett sådant slägte är också Carex. Vår Flora räknar nu åtminstone 96 Starrarter, men bland denna stora mängd saknar, såsom vi sett, allra största delen egentlig användning. Många duga för sin litenhet eller torrhet icke ens till hö eller bete. Endast de större arterna ingå, och detta mångenstädes ymnigt, jemte Ängsull (Eriophorum) o. d., i det ringa aktade Starr- eller Madhöet. De Starrarter, som allmännast göra detta, äro Vanliga Starren och Tuvstarren, Slankstarren, Flaskstarren, Hvasstarren, Mellanstarren, Räfstarren.

Från vår Floras rikedom på Starrar, kunna vi sluta till andra nordiska länders; i alla sådane (och i alptrakter) är Starrslägtet icke blott det artrikaste bland Fanerogamerna, utan dess arter uppträda i allmänhet i nästan otaliga individer. Huru slägtet i båda hänseenden aftager mot södern, synes t. ex. på Sicilien, som äger endast omkring 20 Carices, och dessa i ett mycket ringare antal individer än hos oss (våra vanliga Carices distigmaticæ saknas der nästan alldeles). Tacksamme för hvad vi med detta slägte erhållit, ha också våra botanister egnat det en sådan uppmärksamhet, att det i allmänhet kan anses vara bland de bäst undersökta och utredda växtslägten. Wahlenberg grundade hela den nyare Caricologien, och huru mycket kännedomen om dessa växter vunnit isynnerhet genom honom och våra nyare botanister, se vi lätt om vi jemföra svenska Florans nuvarande Starr-antal med samma antal hos Linné. Såsom vi redan nämnt, räknar vår Flora nu åtminstone 96 Carices, under det Wahlenbergs Flora Suecica (1833) upptager, såsom arter eller varieteter, 78 och Linnés (1755) endast 27 sådana.

8. **Kobresia** W.

Axen 2—flerblommiga, ordnade till ett sammansatt ax. Alla blommorna utan egentlig kalk. Märken 3. — Mångåriga, tuviga växter med nästan trådlika blad, raka och uppräta strån, bruna ax.

1. Starr-Kobresian

(Kobresia caricina W.)

är temligen stadig och styf, med trekantiga strån, hvilka under blomningen äro endast 3—5 tum höga men sedan utväxa (ända till 10 tum) och bli längre än bladen. Axet är äggrundt-aflångt eller smalare, omkring $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långt, något likt Ripstarrens. Småaxen äro omkring 5 (3—6), uppräta, omkring 2 linier långa, och ha ståndarblommorna upptill (blommorna äro snarare enkönade och enblommiga ax). Nöten är nästan oval, sprötad, stödd med ett längre agnskal. Det öfversta

småaxet är störst; sido-småaxens bas omslutes med ett fjäll, som hos det nedersta är stort och skärmlikt.

Växer på torra, öppna fjellmarker i Jemtland och Herjedalen. — Blommar i Juli. — Utbr. Norge, norra Sverige, Skottland och norra England; Pyreneerna (endast ett ställe), Mt Cenis, schweiziska och österrikiska alperna; Caucasien.

Hartman upptäckte denna dittills endast utomlands anmärkta växt på Handölsfjellen (Snasahögen) i Jemtland 1813. Hans efter lefvande exemplar gjorda beskrifning på växten finnes i Vet. Ak. Handl. för 1818, der han också meddelat anmärkningar till Kobresia-slägtets karakteristik.

2. Säf-Kobresian
(Kobresia scirpina W.)

är spensligare än samslägtingen, med både strån och blad trådlika och nästan lika långa (5—10 tum eller kortare). Liknar Klippstarren. Stråen äro trinda. Axet är jemnsmalt, vanligen nära $\frac{3}{4}$ tum långt, såsom det tyckes enkelt men egentligen sammansatt af omkring 12—15 enkönadt tvåblommiga, skärmade småax (liknande en tvåkönad blomma med tvåskalig kalk). Ståndarblommans kalkskal är smalt och spetsadt, under det spirblommans är bredt och omsluter den omvändt-äggrunda nöten.

Växer på torrare fjellbackar och -klippor i Lappland, Jemtland och Herjedalen. — Blommar i Juli. — Utbr. Lappland och norra Sverige, Norge, Island; Pyreneerna, Alperna, Abruzzerna; Caucasien, södra och östra Sibarien.

Wahlenberg upptäckte denna art på fjellen vid Virihjaur i Lule-Lappmark 1807, och i hans Flora Lapponica (1812) uppträder den första gången som svensk (Scirpus Bellardi). — Swartz, som närmare undersökte Kobresiernas blommor, skildrar och tecknar båda arterna i Svensk Botanik VIII.

XCV. GRAMINEÆ.
(Gräs).

1. HORDEACEÆ
(Korngräs).

Småaxen i ledade ax, (en-) två- eller flerblommiga. Stiften korta; märkena fjäderlika, utstickande vid den under blomningen öppna blom-

mans bas. — Hos sl. Brachypodium (4) äro småaxen kort skaftade, hos Lepturus (6) deremot insänkta.

1. Elymus L.

Småaxen 2 eller 3 vid hvar led, täckande axeln, (1—)2—4-blommiga, lika. Skärmskal 2, vända något utåt och nästan bildande ett slags svepen. Frukten hårig upptill, tätt omsluten med kronskalen.

1. Strandrågen
(Elymus arenarius L.)

är ett vanligen stort, icke sällan nära ett par alnar högt, hårdt och blekgrått-blåaktigt gräs med långt krypande och skottalstrande rotstock, starka och stadiga strån samt fotslånga, temligen breda men rännlika och snart inrullade, styfva, hårdspetsade blad; skottbladen bli ibland alnslånga och $\frac{1}{3}$ tum breda, bildande stora tuvor. Axen äro 5—10 tum långa; småaxen talrika, $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ tum långa, 3—4-blommiga; toppblomman har endast ståndare. Skärmskalen äro lansettlikt-syllika, på ryggen kammhåriga. De yttre kronskalen äro trubbiga, småludna; biskalen (lodiculæ) spetsiga, hårkantade.

Växer ymnigt på både ost- och vestkustens sandiga stränder och på sandmarker i dessas närhet; dessutom sälls. vid Vettern (Jönköping), Medhamra i Östergötland, kring Carlsborg och på några elfstränder i Vesterbotten. — Blommar i (Juni,) Juli; mognar i Aug., Sept. — Utbr. Skandinavien, Island, Brittanien, Belgien, norra Frankrike, Spanien, Holland, norra och medlersta Tyskland, Böhmen, Ungern, Grekland, Turkiet, Ryssland; Caucasien, Siberien, Kamtschatka, arktiska Amerika.

Strandrågen är bland våra större gräs och utmärkt genom sin blågrå färg och sitt tjocka, något hvetelika ax. Benämningen häntyder på en viss likhet med Råg (ɔ: Secale spiculis geminatis L. suec. ed. I). Annars, såsom i Roslagen och Skåne, kallas växten också Strandhafra eller Sandhafra ("quia semina minus valent"), stundom ("nantis") Elm (Helm), Sandelm.

Strandrågen är, såsom artnamnet antyder, en riktig sandväxt, och alldeles ypperlig att, såsom sker i Skåne o. a., plantera på flygsand, hvilken den binder genom sin starka, vidt krypande rot (rotstock). Den liknar derutinnan Sandröret (Calamagrostis arenaria), och båda höra till de bäst sandbindande grässlag. I användningen är dock någon skillnad dem emellan. Strandrågen, säger Wahlberg, är ej ömtålig för kallare klimat, bibehåller sig äfven sedan flygsanden blifvit dämpad, lider ej af öfver vintern qvarstående vatten och förorsakar ej vallar på sandfälten, hvilket allt förhåller sig på motsatt sätt med Sandröret.

"Häraf synes att detta sednare gräs är lämpligast för de sandfält man framdeles vill begagna till bete, eller der man genom vallar vill vinna skygd; Strandrågen deremot der man vill hafva skog". — Gräsets "frön" likna rågkorn och kunna skördas till bröd och gryn, såsom lärer ske på Island, der växten är ymnig ("Melur"). Fordom skall den derstädes t. o. m. odlats såsom sädesslag. LINNÉ, som under sin lappska resa såg Strandrågen vid Torneå, anmärkte dess råglika korn och påpekar den nytta växten skulle kunna göra såsom ett mångårigt sädesslag.

2. Skogselmen

(Elymus europæus L.)

är ett vanligen alnshögt eller högre, temligen klargrönt, upprätt gräs med kort (tuvig) rotstock och platta, omkring $2\frac{1}{2}$ linier breda, något slaka blad med håriga slidor, särdeles de nedre. Axen äro merendels omkring 3 tum långa; småaxen tvåblommiga, men den ena blomman är icke sällan steril eller endast borstlik. Skärmskalen äro borstlikt-syllika, långa och nedtill hopväxta; hos det medlersta småaxet, som vanligast är sterilt, äro de kortare och smalare än hos sidosmåaxen. De yttre kronskalen sluta i en lång borst.

Växer på skogsängar och skogsbackar på Gotland (Vänge myr) och Öland (ett par ställen), i Skåne (Röddinge) och Småland (ett ställe). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. medlersta Europa, sydligare Skandinavien, England, Frankrike, Arragonien, Piemont, Neapel, Sicilien, Ungern, Siebenbürgen, medlersta och södra Ryssland, Caucasien.

Skogselmen liknar temligen det till nästa slägte hörande Ångskornet, och den har också kallats Skogskorn (Hordeum silvaticum Huds.). Den upptäcktes, såsom svensk, på Gotland af J. P. ROSÉN (1816—18). FRIES fann den sedan (1824) på Öland (vid Tveta) och ÅKERMAN vid Röddinge i Skåne.

2. Hordeum L.

Småaxen 3 vid hvar led, täckande axeln, 1-blommiga; det medlersta småaxet tvåkönadt (och större), sido-småaxen (hos våra) med endast ståndare eller alldeles könlösa. Skärmskal som hos Elymus, borstlika (alla eller en del). Yttre kronskalet borstspetsadt. Frukt som hos Elymus. — Bladen platta, med kort, tvärtrubbigt snärp; axen mycket borstiga.

1. Ångskornet

(Hordeum pratense Huds. — Hordeum murinum β L.)

är mångårigt och har 10—15 tum höga, upprätа eller nedtill knäkrökta, upptill bladlösa strån, håriga och något blågröna blad med

trånga slidor, de nedersta håriga. Axet är nära 2 tum långt, smalt och bräckligt, med könlösa sido-småax; borsten omkr. $\frac{1}{3}$ tum långa. Skärmskalen äro alla borstlika, hårlösa, och det yttre kronskalets borst är hos medlersta småaxet omkring lika långt som sjelfva skalet.

Växer på något fuktiga ängar i sydvestra Skåne (temligen allm.). — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. de flesta europeiska länder; Caucasien, Siberien, N. Amerika.

Linné upptäckte Ängskornet vid Kyrkcköpinge nära Trelleborg (1749), såsom han omtalar i sin Skåne-Resa sid. 214, der han antyder olikheten mellan denna och nästa art, ehuru han såg "ingen värkelig skillnad dem emellan". Med sitt smala och borstiga ax liknar detta gräs något Råg (ɔ: Hordeum secalinum Schreb.).

* Hordeum maritimum With. liknar Ängskornet, men är mindre och har talrika, mycket knäkrökta och bladiga strån; bukiga, glatta bladslidor; sidosmåaxen med ståndare. — Växer vid Göteborg (Lindeberg).

2. Råttkornet
(Hordeum murinum L.)

är ett- (eller tu-)årigt och har temligen talrika, 5—10 tum höga, nedtill knäkrökta, nästan alldeles bladiga strån och blekgröna, hårkantade blad med glatta och (åtm. de öfre) bukigt-vida slidor. Axet är omkring 2 tum långt, nästan dubbelt bredare och borstigare än hos Ängskornet (de största borsten öfver tumslånga); sidosmåaxen könlösa eller med ståndare. Det medlersta småaxets skärmskal äro smalt-lansettlika och hårkantade; hos sidosmåaxen är det inre skärmskalet jemnbredt och nedtill hårkantadt, men det yttre borstlikt och hårlöst. Kronskalborsten hos medlersta småaxet är mycket längre än sjelfva skalet.

Växer i Skåne, här och der på jordvallar, vid vägar o. d. st., särdeles vid städer och byar. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Europa; Georgien, Algerien, Canariöarne.

Denna art liknar temligen det vanliga odlade Kornet, och kallas också, i motsats till detta, Vildkorn eller Slökorn (Fr.). Det var detta Hordeum, som Linné såg "öfver alla vallar vid Malmö i stor myckenhet" (Skåne-Resan).

3. Triticum L.

Småaxen enstaka vid lederna och vända med sidan åt dem, 3- eller flerblommiga. Skärmskal 2, örtartade eller nästan läderartade, kölade eller rännlika, m. e. m. lansettlika, med eller utan borst. Yttre kronskalet temligen lika skärmskalen, åtm. 5-nervigt; det inre m. e. m.

hårkantadt. Frukten tätt omsluten med kronskalen (hårig upptill). — Mångåriga gräs med vanligen något glesa ax; småaxen omvexla, hos samma art, större och mindre.

1. Tåghvetet
(Triticum junceum L.)

är ett hvittgrått, temligen stadigt, hårdt och segt (tågartadt) gräs med vidt krypande och skottalstrande, gulaktig rotstock, smala och långt spetsade, rännlika, slutligen sammanrullade, ofvan kort och tätt håriga (sammetsludna) blad, vanligen endast 5—10 tum höga och något nedtryckta strån samt omkring 3 eller 4 tum långa ax, hvilkas axel är glatt och skör så att den (isynnerhet torr) lätt brister i lederna. Småaxen äro omkring 5- (4—8-)blommiga, borstlösa eller nästan borstlösa; som störst bli de 1 tum långa och ½ tum breda. Skärmskalen äro tvärtrubbiga, 9—11-nerviga. Kronskalen trubbiga, glatta. — Bladnerverna på öfre sidan besatta med små och täta borst i dubbla rader.

Växer på sandiga hafsstränder i Skåne (ej sälls.), i Halland och Bohuslän (sälls.), på Öland (Böda) och Gotland (Lummelund). — Blommar i Juni, Juli; mognar i Aug. — Utbr. alla Europas kuster utom de nordligaste.

Tåghvetet är bland de gräs, som genom sina mycket krypande "rötter" bli tjenliga att plantera till flygsands hämmande. "Fröen" duga bra att mala till mjöl till bröd och gröt, men deras insamling torde vara för besvärlig. Kreaturen försmå icke gräset som foder ehuru det är hårdt. — Den storaxiga varieteten (T. j. megastachyum Fr. Mant. III) är ett ganska ståtligt gräs, liknande Strandrågen (Elymus arenarius).

Linné kände icke Tåghvetet såsom svenskt. Som sådant upptäcktes det af Demonstrator Lidbeck på sanden vid Falsterbo 1794; han anmärkte också huru det bidrager till densammas bindande (Vet. Ak. H. 1795). Fries fann det i Halland, "inter Kärrby et ostiolum amnis cis Edsberg" (Fl. Hall.), och sedan allmänt på södra och vestra Sveriges kuster (Fr. Nov.).

* Triticum strictum Deth. har uppräta, 1—3 fot höga, jemte de slutligen hoprullade bladen grågröna strån, mindre bräcklig, glatt eller hårig axaxel, 4—5-blommiga småax och spetsiga, 5—9-nerviga skärmskal; yttre kronskalet trubbigt, icke sällan kortborstigt. — Växer på östra Skånes sandiga hafsstränder (sälls.).

* Triticum hebestachyum Fr. är blågrön och har uppräta, 1—3 fots strån, endast något bräckliga ax (med kort och tätt hvitluden axel), 4—8-blommiga småax och trubbiga, 5—7-nerviga skärmskal; yttre kronskalet trubbigt, icke sällan kortborstigt. — Växer på sandiga hafsstränder i Skåne och Bohuslän (sälls.).

2. Spetshvetet
(Triticum acutum DC.)

är ett nästan rent grönt eller något blåaktigt, slakt gräs med mycket krypande rotstock, platta men sednare något hopvikta, ofvan sträfva blad, nedtryckta eller uppkrökta, 1—3 fot långa strån och icke eller obetydligt sköra ax (axeln vanligen glatt). Småaxen äro 4—7-blommiga, borstlösa eller nästan borstlösa. Skärmskalen spetsiga, 7-nerviga, bredast nedtill och smånigom smalare uppåt. Yttre kronskalet är också spetsigt. — Bladnerverna äro nästan såsom hos Tåghvetet.

Växer på sandiga hafsstränder i Skåne (temligen allm.), Halland och Bohuslän (sälls.); på Gotland anmärkt vid Lummelund (P. C. Afzelius). — Blommar i Juni, Juli. — Omvexlar större och mindre och med smalare och bredare blad; axet varierar mellan 3—4 och 5—7 tum.

Fries anmärkte först denna art i Skåne (vid Köpingeåns gamla utlopp). Han omtalar den redan i sina Novitier, men i Mantissa III beskrifver han den närmare jemte de närstående arterna. Utom Sverige är Spetshvetet anmärkt i Brittanien, södra Norge, Danmark, norra Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike o. a.

3. Kryphvetet
(Triticum repens L.)

har lång och smal, trind, vidt krypande, glänsande-hvitaktig, ledad rotstock med talrika, slidledade grenar (rotskott). Bladen äro slaka, vanligen platta, omkring 3 linier breda, temligen långa, mörkgröna men också (på hafsstränder och sand) blågröna, sträfva på öfre sidan (och i kanterna); dennas nerver enradigt-småhåriga. Stråen äro nästan uppräta eller något lutande, omkring 1 eller 2 alnar höga; axet är tvåradigt, upprätt eller nästan upprätt, stadigt och icke bräckligt, 2—4 tum långt. Småaxen äro merendels 3—5 linier långa och omkring 5-blommiga, med lansettlika, spetsade (icke sällan syl-, stundom borstlikt-), 5-nerviga skärmskal; de bli stundom nära ½ tum långa, men äro vanligast dubbelt mindre. De yttre kronskalen äro spetsiga eller trubbade, borstlösa, eller ha rak borst, som vanligen är kortare än skalet.

Växer såsom ett mycket vanligt ogräs i trädgårdar, på åkrar och annan odlad mark, i ängs- och gärdeskanter, vid stränder, vägar o. a. (allm.). — Blommar i (Juni,) Juli, (Aug.); mognar i Aug., Sept. — Omvexlar mycket till storlek, beklädnad (hårigare eller glattare) m. m., särdeles på södra Sveriges kuster, hvarest bl. a. växer en var. med täta småax och i spetsen urnupna, kortborstiga skärmskal; der bli bladen också icke sällan hoprullade med t. o. m. stickande spets (Fr. Nov.).

Men också i norra Sverige och Lappland varierar detta gräs åtskilligt (Læst. Bot. Not. 1856). — Kryphvetet har en mycket stor utbredning; det tillhör icke blott hela Europa utan också Algerien, Caucasien, Siberien och norra Amerika med Island, och är dessutom anmärkt på Canariöarne, vid Magellaens sund, på Malouinerna och Nya Zeeland.

Kryphvetet är ett särdeles svårt åker- och trädgårdsogräs, som med hänsyn till "roten" (rotstocken) är allmänt bekant under namnen Hvitrot eller Qvickrot, Qvickhvete; Helsing. Qvicka, Nerik. Ilrot. I Norrland o. a. kallas sjelfva gräset icke sällan Axing eller Äxing. Det är denna rotstock och dess krypande, spetsiga och starka skott (de s. k. qvekarne), som gör gräset nästan outrotligt. Men på ständiga ängar och betesmarker är det icke utan värde, ehuru egentligen endast som betesgräs; det är närande och ätes gerna af boskapen innan det går i ax. Emedan gräset är lätt att plantera, kan det, liksom Tåghvetet, användas att binda och sammanhålla jordvallar o. d.; äfven till att hämma flygsand. Färska, väl sköljda och hackade rötter ätas gerna både af hästar och kor och utgöra ett närande foder. Som de innehålla mycket sockerämne, kunna de också användas till dricka i stället för malt, dock helst jemte något sådant. Dessutom kunna de nyttjas till "blodrenande" dekokter i stället för Sarsaparill. Det är således icke utan skäl som Kryphvetets rotstock ännu är officinell (ɔ: Radix Graminis Pharm.). F. ö. är den ett bland de bästa nödbrödsämnen; torkad och malen lemnar den, med endast något litet sädesmjöl, ett både sundt och smakligt bröd.

4. **Hundhvetet**

(Triticum caninum L.)

har tuvigt-trådig rot (mycket kort rotstock), slaka, platta, rent gröna, sträfva och under småhåriga blad samt tuvade, omkring alnshöga (1—3 fots), vanligen något slaka och lutande strån; leder och bladslidor äro stundom småludna. Axet är smalt och nästan jemnt, något glänsande, lutande isynnerhet då det blir äldre. Småaxen äro vanligen 3—5-blommiga, med nästan lansettlika, udd- (kort borst-)spetsiga, merendels 3-nerviga skärmskal. De yttre kronskalen sluta i en krusig, brunaktig borst, som är dubbelt längre än skalet.

Växer i lundar, skogar och busksnår, helst på bördigare mark, särdeles i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni, Juli; mognar i Aug. — Förekommer icke så sällan mera spenslig och smalbladig, med endast 2-blommiga småax. — Utbr. Europa utom Portugal, Grekland, Turkiet; Caucasien, vestra och södra Siberien, N. Amerika, Island.

Då LINNÉ utgaf sin Flora Suecica (ed. 2) kände han detta gräs, såsom svenskt, från blott ett enda ställe, Hellekis vid Kinnekulle (det är der ymnigt). Sedan upptager hans Flora Åkeröensis (1769) detsamma. EHRHART nämner det bland sina Upsala-växter (1790).

I Botaniska Notiser för 1856, der LÆSTADIUS omtalar de varieteter hvarunder Hundhvetet uppträder i Lappland, anmärker han också huru rotstocken hos denna art, ännu i medlersta Sverige mycket kort, nästan knölig, i höga norden blir krypande ehuru endast 1—2 tum. (Härigenom kom väl WAHLENBERG att i Flora Suecica förena sin Flora Lapponicas T. caninum med T. repens). Till Hundhvetets varieteter räknar LÆSTADIUS också nästa art, om hvilken han säger att den "blommar tidigast och kunde förtjena att odlas emedan den innehåller den största kärnan bland Agropyra". Borde icke såväl denna, som andra beslägtade — vilda och således icke ömtåliga — gräs (Hundhvete, Strandråg) bli en art sädesslag i den högre norden?

* Triticum violaceum Horn. liknar något Kryphvetet, men har nästan violett ax, 3—5-blommiga småax, nästan tvärtrubbiga och kortborstiga skärmskal och spetsiga, något längre borstiga yttre kronskal; roten liknar vanligen Hundhvetets men blir stundom något krypande. — Växer (temligen sälls.) i fjelltrakterna (Torne-Lappmark, Jemtland, Herjedalen).

4. **Brachypodium** PB.

Småaxen kort skaftade, 5—10-blommiga, temligen trinda (åtm. yngre). Skärmskal 2, olikstora, spetsade eller trubbiga. Yttre kronskalet 5—flernervigt, med ett kortare eller längre borst; det inre kantadt med småborster. Frukten omsluten med kronskalen (men icke vidväxt), hårig upptill. — Mångåriga men spensliga gräs med nästan platta blad och temligen långa och glesa ax.

1. Sparrlostan

(**Brachypodium pinnatum** PB. — **Bromus pinnatus** L.)

är blekt (gul- eller gråaktigt) grön med vanligen omkring fots- eller alnshöga, uppräta, glatta eller endast vid lederna småludna strån, korta och uppräta, vanligen glattslidade, omkring 3 linier breda blad samt 2—3½ tum långa, uppräta ax. Småaxen äro ½—1 tum långa, merendels småludna, under blomningen utspärrade. Yttre kronskalens borst är kortare än skalet. Rotstocken kryper.

Växer på hårda och torra ängar och betesmarker, på backar bland buskar, i södra och medlersta Sverige men icke vid vestkusten. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug. — Stråen grena sig icke sällan nere vid marken, och äfven småaxen bli stundom greniga. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Siberien.

Detta gräs ätes gerna af boskapen och är äfven på sämre mark temligen gifvande. Det håller till godo med de torraste ställen och de flesta jordmoner. Sås bäst om hösten.

* Brachypodium gracile PB. är mera mörkgrön och hårig, med vanligen högre (2—3 fots) strån, längre blad och ax — bådadera slaka — och längre, smalare och spetsigare, glesare småax; kronborsten lika lång som eller längre än skalet; rotstocken kort. — Växer i mullrika lundar och skuggiga busksnår, i bok- och ekskogar, i södra och medlersta östra Sverige (saknas vid vestra kusten). — Blommar i Juli, Aug.

5. Lolium L.

Småaxen platta och vända med kanten mot leden, 2- eller flerblommiga. Skärmskal 1 (endast hos topp-småaxet 2). Yttre kronskalet 5-nervigt, med eller utan borst. Frukten omsluten med kronskalen, glatt. — Axet tvåsidigt-plattadt, långt och glest, icke sällan något vridet.

1. Dårrepen
(Lolium temulentum L.)

har ettårig rot, upprätt, omkring 15 tum (stundom mer än alns) högt och stadigt strå, temligen blekgröna, venstervridna blad, stora och något utsvällda, 5—6(—8)-blommiga, vanligen långborstiga småax, hvilkas axel är skör så att blommorna lätt lossna. Skärmskalet är lika långt som eller längre än dess småax; det yttre kronskalet nedtill läderartadt, dess borst icke sällan 3—4 linier lång.

Växer på åkrar (bland vårsäd) och andra odlade marker, vid vägar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug. — Strået grenar sig stundom vid roten. — Omvexlar med helt kort kronborst (ɔ: L. arvense With.). — Utbr. hela Europa utom det nordligaste; Algerien, Caucasien.

Om Dårrepens frön i större mängd komma bland säden, tros de förorsaka yrsel och äckel, oredig syn och hörsel, darrning och mattighet i kroppen (liksom ett slags rus, hvadan artnamnet) eller till och med s. k. dragsjuka (en slags magkramp) hos den som förtärt dem. Dessa verkningar skola yttra sig antingen säden användes till bröd eller såsom malt till öl och dricka; sådan dryck berättas t. o. m. orsaka blindhet under några timmar. Men troligare är att de små, under benämningen Mjölökor kända svampar, hvilka angripa sädeskornen, äro den närmaste orsaken till dessa skadliga egenskaper hos en del säd. — Gräset kallas också Skäde (Gotl.) och Vildpesa (Vesterg.).

2. Linrepen
(Lolium linicola Sond.)

är ettårig, spensligare än de båda andra arterna, gulaktigt grön, och har upprätt, stundom alnshögt, strå och 4—8-blommiga, omvändt-äggrunda småax, hvilka äro obetydligt längre än skärmskalet; yttre kronskalet är nedtill läderartadt, borsten mycket kort eller ingen.

Växer som ogräs i linåkrar, så långt linet odlas och på många ställen ymnig. — Blommar i Juli. — Utbr. Europas flesta länder; Caucasien, vestra Siberien.

Att LINNÉ med sin Lolium temulentum också menade denna art, visar växtstället i hans Flora Suec. "inter Linum" (Ångerm. Låsme afser väl äfven Linrepen). På samma sätt har arten ända tills sednare tider varit inbegripen i den föregående, ehuru redan i Svensk Botanik (n:o 593) anmärkts att Lolium arvense Schrad. (denna) är skiljd från L. arvense With. (varietet af Dårrepen).

3. Renrepen
(Lolium perenne L.)

är mångårig med tuvade bladskott och strån. Bladen äro temligen mörkgröna, något smalare än hos de andra arterna, 5—10 tum långa, de unga hopvikta. Stråen äro icke sällan knäkrökta nedtill, vanligen 10—15 tum höga; axen mest 3—5 tum långa, gröna eller rödbruna. Småaxen nästan lansettlika, merendels (5—)8—10-blommiga och nära dubbelt längre än skärmskalet. Yttre kronskalet hinnaktigt, borstlöst (hos vår).

Växer på åkerrenar, torra ängar och gräsmarker, vid vägar, ända upp till Ume-Lappmark och Vesterbotten (allm.). Odlas dessutom (ɔ: Raygräs). — Blommar i Juni och Juli (,Aug.). — Omvexlar (på mycket torra ställen) med smalare strån och blad samt endast 3—4-blommiga småax, obetydligt längre än skärmskalet. Denna var. passar väl till gräsplaner o. d. — Utbr. hela Europa; Caucasien, Algerien, Madeira.

Med undantag af Timotejen, säger WAHLBERG, har väl intet fodergräs inom Europa allmännare blifvit odladt och mera omskrifvet, eller olikare bedömdt, än detta Raygräs. "Det är otvifvelaktigt en utmärkt foderväxt, ehuru icke uppfyllande alla fordringar. Till höskörd är det i allmänhet ej nog gifvande; deremot intager det kanhända första rummet bland betesgräsen. Tidigare uppskjutande än de flesta betesgräsen, fortfar Raygräset hela sommaren att gifva nya blad och bibehåller sig inpå sena hösten. Det är isynnerhet detta gräs, som ger Englands, Schweiz' och Hollands ängar deras lifliga och långvariga grönska. Men

det är ej blott genom denna egenskap det som betesgräs utmärker sig; det är äfven ett af de mest närande, som ungt för all boskap begärligaste, på rotblad rikaste, samt för betning minst ömtåliga, ja det tyckes t. o. m. dervid trifvas. Till gräsplaner öfverträffar det alla andra grässlag genom sin hela sommaren höggröna, täta, fina och glänsande grönska". Fordrar likväl god, helst lerig och något fuktig jordmon för att växa bladrikt. I sådan bättre mark har Dir. Stenberg sett Renrepens rötter uppnå $1\frac{3}{4}$ alns längd.

Den engelska benämningen Raygräs (Raygrass) lärer vara en omvridning af det franska Ivroie (rusande ogräs), som ursprungligen tillkommer Lolium temulentum. Ett annat engelskt namn är Ryegrass (Råggräs), hvarmed man trodde sig förbättra den äldre benämningen eller göra den språkriktigare.

* Lolium festucaceum Lk, som växer på ett par ställen i Skåne, har nästan jemnbreda, nära tumslånga småax, hvilka äro två eller tre gånger längre än skärmskalet. Möjligen en frodig form af Lolium perenne eller en hybrid mellan denna och Festuca elatior (Aresch.).

6. **Lepturus** Br.

Småaxen insänkta i axaxelns urhålkningar, 1-blommiga, borstlösa. Skärmskal (hos vår art) 2, båda ställda utåt, bredvid hvarandra (endast toppsmåaxets motsatta). Yttre kronskalet hinnaktigt. Frukten glatt.

1. Ormaxet
(Lepturus filiformis Trin.).

Ett litet (3—6 tums) glatt, blågrönt, ettårigt gräs med vanligen flera, nedtill knälikt uppkrökta strån eller grenar, slutligen hoprullade blad samt smala och trinda, spetsade, icke sällan något bågkrökta ax.

Växer på vestra Skånes gräsiga hafsstränder, sälls. — Blommar i Juni, Juli.

Detta lilla egendomliga gräs upptäcktes, såsom svenskt, af Ringius vid Hvellinge 1835 (Fr. Scan.). Det tillhör annars Danmarks, Holsteins och Oldenburgs, Brittaniens, Hollands, Belgiens och Frankrikes, Italiens och Spaniens kuster.

2. FESTUCACEÆ
(Svingelgräs).

Småaxen i (stundom axlik) vippa eller klase, (1—)2- eller flerblommiga; deras skärmskal kortare än närmaste kronskalet. Stift korta eller inga; märkena fjäderlika, utstickande vid den under blomningen öppna blommans bas.

7. Cynosurus L.

Småax 2—5-blommiga, plattade, i ensidigt vippax och täckta med kammdelade skärmar (hvilka kunna anses som outbildade småax). Skärmskalen nästan lika stora, 1-nerviga, sylspetsade. Yttre kronskalet m. e. m. spetsigt, 5-nervigt, ryggen kullrig. Frukten glatt.

1. Kammäxingen
(Cynosurus cristatus L.).

Ett mångårigt, glatt, 1—2 fot högt gräs, med något spensligt men upprätt och temligen stadigt strå, korta, ljusgröna blad och 1—2½ tum långt, tätt, blekgrönt ax, hvars småax och kammlika skärmar äro 1—2 linier långa; ståndarknapparne mörkt brunröda.

Växer på torra ängar och betesmarker, gräsiga backar, åkerrenar, i södra och medlersta Sverige (och på några ställen i norra). — Blommar i Juli; mognar i Aug. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Algerien. På Sicilien blommar Kammäxingen redan i April.

Kammäxingen är väl icke bland de mera gifvande eller för kreaturen angenämare grässlagen, men ätes dock icke ogerna som ung, då den utgör ett mjukt och helsosamt foder, isynnerhet för får, hvilkas kött derigenom skall bli smakligare. Den ingår mångenstädes bland betes- och högräsen. Störst och bäst blir Kammäxingen på bördig, lerig ängsmark, men bör icke sås ensam emedan den växer glest. — F. ö. är gräset ett bland våra vackraste, särdeles då det står i blomma, och alltid utmärkt med sina kammlika skärmar (ɔ: Gramen cristatum Bauh. 1650).

8. Dactylis L.

Småaxen 3—5-blommiga, platta och breda, tryckta intill hvarandra och bildande ensidiga gyttringar på vippans grenar. Skärmskal olikstora och sneda, uddspetsade. Yttre kronskalet mycket köladt, kort borstspetsadt, omkring 5-nervigt. Frukten glatt.

1. Hundäxingen
(Dactylis glomerata L.).

Ett mångårigt, vanligen större, omkring 1 eller 1½ aln högt, upprätt och stadigt gräs. Rotstocken är kort, med tuvigt knippade blad. Bladen äro mörkgröna eller något blågröna, långa, 3 eller 4 linier breda, kölade, jemte de nedtill hela slidorna vanligen sträfva; de nedre bladslidorna tvåeggade. Vippan är 3—4 tum lång, under blomningen nästan triangellik; dess grenar enstaka, bara (blomlösa) nedtill och tätblommiga upptill, riktade åt en sida. Småaxen äro gröna

eller något rödaktiga, stundom rödblå, vanligen kantade med små utstående, hvitaktiga hår, men stundom glatta.

Växer allm. på torra ängar, gräsiga backar, åkerrenar o. a. odlade ställen, vid vägar, men också i skogar, vid stränder o. a., upp till Ångermanland och Jemtland. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug., Sept. — Förekommer stundom med släta och glatta, mera blåaktiga blad. På mycket skuggiga ställen blir vippan helt gles och blekt blågrön, och på sådana bli småaxen gerna glatta (omkring 3-blommiga). Deremot bli på särdeles soliga ställen vippans grenar mycket korta och nästan alldeles täckta med (5—6-blommiga) småax. — Utbr. hela Europa; Algerien, Canariöarne, Caucasien, vestra och södra Siberien.

Detta gräs är ganska gifvande och varaktigt, blott det ej för mycket betas. Det kan slås två gånger, och är således egentligen ett högräs, hvars enda olägenhet är att det slutligen blir groft och styft, hvarföre det bör slås tidigt. Det odlas bäst på vanlig åkerjord, anses ganska passande för hästar och sås tillsammans med t. ex. Ängssvingel och Raygräs (Wahlberg). Dess rötter kunna enligt Dir. Stenberg uppnå 2½ alnars längd.

Anledningen till namnet Hundäxing lärer vara den att hundarne, då de vilja kräkas, tugga isynnerhet detta gräs, hvars sträfva blad lätt åstadkomma önskad verkan. För samma orsak ser man dem också tugga andra gräsblad t. ex. Kryphvetets.

9. **Festuca** L.

Småaxen 3—10-blommiga, jemnbreda eller lansettlika, i vippa eller klase. Skärmskal olikstora. Yttre kronskalet med trind rygg eller upptill köladt, 3- eller 5-nervigt, m. e. m. borstspetsadt; det inre hårkantadt (vanligen svagt-). Stiften terminala. Frukten vanligen glatt. — Mångåriga gräs (undant. sista arten).

a) Bladen alla platta, deras snärp helt och alldeles inom bladet. (Festucæ bovinæ Fr.)

1. **Jättesvingeln**

(Festuca gigantea Vill. — **Bromus giganteus** L.)

är vanligen mellan 1 och 2 alnar hög, men stundom nära 3, nästan alldeles glatt, och har nästan uppräta, något tuvade strån och långa, slaka, omkring 4 eller 5 linier breda, mörkgröna (under), sträfva, vid basen tvåörade blad med mycket kort snärp. Vippan är stor (5—10 tum lång) och mycket grenig, utbredd, slak och lutande. Småaxen

äro nära ½ tum, vanligen omkring 5(—8)-blommiga; skärmskalen med lång hinnspets. Yttre kronskalet bär invid spetsen en hårsmal, vågig borst, som är längre än skalet.

Växer i skogar och lundar, särdeles på mullrik eller fuktig mark, i södra och medlersta Sverige, mest i kusttrakterna. — Blommar i (Juni,) Juli, (Aug.); mognar i Aug. — Förekommer stundom med nära dubbelt smalare blad och endast 3-blommiga småax. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Portugal, nästan hela Spanien, italienska öarne, Grekland, Turkiet; Caucasien, södra Siberien.

Då LINNÉ utgaf första upplagan af sin Flora Suecica, kände han Jättesvingeln endast från Roslagen ("in maritimis Roslagiæ"), der den var upptäckt af Baron S. C. Bjelke. Sedan anmärkte han den sjelf i Skåne, i kalkbrottet vid Öretorp (beskr. Skåne-Res. sid. 394), och Mag. Tidström fann den på Kinnekulle (Fl. Suec. ed. 2). — På bördig, helst något fuktig, mark blir Jättesvingeln särdeles stor, bredbladig och bladrik. Den bibehåller sig grön länge på hösten och slås bäst två gånger. Fröen mogna likväl tidigt. Redan BERGIUS rekommenderar gräset till odling (på skuggig mark).

2. Skogssvingeln
(Festuca silvatica Vill.)

är vanligen öfver alnshög, glatt, och har uppräta, något tuvade strån, hvilka nedtill äro omslutna med glänsande-hvitaktiga, bukiga, bladlösa slidor. Bladen äro nära 3 linier breda och temligen stadiga, ofvan något gråaktiga, under mörkgröna, i kanten jemte slidorna sträfva; snärpet temligen långt. Vippan är upprät, mycket grenig. Småaxen äro 3—5-blommiga, borstlösa, med långt hinnspetsade skärm- och kronskal. Fruktämnet är hårigt upptill.

Växer i skogar, på skuggiga berg och skogsängar, i Skåne (Frualid), i Blekinge (Carlshamn) och Bohuslän, på Kinnekulle, Halle- och Hunneberg. — Blommar i Juni eller Juli, och blommorna falla ganska snart ur skärmskalen. — Utbr. Europa undant. det nordligaste och Portugal, Spanien, Italiens öar, Grekland, Turkiet.

MATHESIUS upptäckte Skogssvingeln, som svensk, 1841 på Hunneberg (Fr. Mant. III) och 1844 på Halleberg (Mathes. i Bot. Not. 1854).

3. Strandsvingeln
(Festuca litorea Whlnb.)

blir vanligen nära ett par alnar hög, stundom t. o. m. högre, är glatt, och har krypande rotstock, ljusgröna, breda (stundom nära 4 liniers)

blad med mycket kort, tvärtrubbigt snärp, samt vanligen stor (nära 10 tums) och temligen likgrenig, nästan alltid utbredd, något lutande vippa; grenarne åter greniga. Småaxen äro talrika, något plattade, äggrundtlansettlika eller ovala, merendels omkring 4—5-blommiga, brunaktiga (mörkvioletta), borstlösa eller nästan borstlösa, nära ½ tum långa; blommorna 3 linier långa, upptill hinnaktiga och sargade.

Växer nästan endast på hafsstränderna i södra och medlersta Sverige. Blommar i Juli (eller Aug.); mognar i Aug. — Har stundom endast 3-blommiga småax med nära linielånga borst. — Utbr. nästan hela Europa; Island, Algerien.

Som bäst utvecklad är Strandsvingeln ett bland våra större gräs, till strån och blad något rörlik (ɔ: Festuca arundinacea Schreb.); men mindre och magrare, blir den icke sällan nog lika nästa art. — "Den synes framför allt trifvas i närheten af hafvet, och ger der på något fuktiga platser en tät och hög gräsvall och en ganska rik afkastning. Tidigt slagen ätes den gerna af den större boskapen, och förtjenar visserligen odlas der omständigheterna det medgifva. Sås helst om hösten. Frösamlingen är lätt" (Wahlberg).

4. Ängssvingeln

(**Festuca pratensis** Huds. — **Festuca elatior** L.)

är vanligen 2—3 fot hög, rent grön, glatt, och har merendels kort rotstock med tuvade strån, omkring 2 linier breda blad med mycket kort och tvärtrubbigt snärp samt något ensidig och lutande, smal men temligen lång (till 5 tums) vippa, som under blomningen är öppen men annars hopdragen. Vippans grenar utgå mest parvis, hvarvid den ena grenen är helt kort och bär ett enda småax, den andra lång, bärande 3—4. Småaxen äro nästan trinda, jemnbreda eller jemnbredtlansettlika, 5—10- (vanligen 8-)blommiga, blekgröna eller brunaktiga, nära ½ tum långa; blommorna nästan 1½ linie långa, vanligen borstlösa. Yttre kronskalet är 5-nervigt, med småtandad spets, som stundom har en liten borst.

Växer på ängar och åkerrenar, vid vägar o. a., helst på mullrik mark, allm., men saknas i Lappland. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli och Aug. Frodigare stånd blomma icke sällan ånyo mot hösten. — Blir på mager mark mindre, med nästan enkel och axlik vippa, och då något lik Renrepen. — Utbr. nästan alla europeiska länder; Caucasien, Siberien, Island.

Denna Svingel-art är ett af de bästa högräsen på naturliga ängar och förtjenar att allmännare odlas, emedan den är lika gifvande som välsmaklig för både hästar och hornboskap. På bättre jord, som

t. ex. icke är tillräckligt fuktig till Ängskafle, lönar sig Ängssvingelns odling ganska bra, och den kan der slås två gånger om året. På mycket torra, magra ängar blir den deremot liten och klen. För gräsplaner passar Ängssvingeln väl tillsamman med Raygräs (Lolium perenne). — Fröen kunna samlas till vinterföda åt höns och gäss.

Rörande utvecklingen hos detta gräs har Dir. Stenberg iakttagit: Stråen utvecklas om våren ur under det föregående året bildade "rotögon", men under sommaren utgå från "rothalsen" några grenskott, hvilka utsträcka sig under markens yta (omkring 1—1½ tum), uppsticka på 6—7 tums afstånd från sitt ursprung och bilda i spetsen anlaget till nästa års växt.

b) Bladen alla eller åtm. rotbladen tråd- eller borstlika; snärpet deladt i två rundade sidoöron. (Festucæ ovinæ Fr.)

5. Rödsvingeln

(Festuca rubra L.)

har glest-tuvig eller vanligen krypande rotstock med bladrika skott, trinda och smala, 1—2 fot höga, mest enstaka strån med platta eller (vid torka) något sammanrullade blad och något mager, under blomningen öppen och temligen allsidig men icke sällan något lutande (slak) vippa. Rotbladen äro vanligen nästan trådlika. Småaxen äro aflånga eller lansettlika, omkring 5(—7)-blommiga, stundom nära ½ tum långa (blommorna nära 1½ linie utom borsten). Yttre kronskalet är tydligt nervigt och slutar i en borst, som är åtminstone dubbelt kortare än skalet.

Växer på ängar och betesmarker, på åkerrenar, backar och berg, vid vägar och stränder, i skogar och lundar (allm.). — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli och Aug.

Denna art varierar ganska mycket. Rotbladen bli i skogar och skugga långa och ganska smala (stråbladen smalt-rännlika, nästan trådlika), och nästan hela gräset är då rent grönt och slakt, icke sällan nära 1½ aln. Deremot blir på mera öppna ställen vippan vanligen röd- eller brunaktig eller gråbrun, mera stadig, i fjell- och bergstrakter stundom helt smal med nästan borstlösa (kort ludna) småax. Småaxen omvexla ludna och nästan glatta, större och mindre. På sandig mark, särdeles stränder, blir rotstocken mycket krypande, med glesa strån; deras blad slutligen hoprullade, då också icke sällan småaxen bli 8—10-blommiga och tätt småludna (ɔ: Festuca arenaria Osbeck). Stundom äro blad och strån blåaktiga, kortare. Bladslidorna äro icke sällan håriga.

Rödsvingeln, liksom Fårsvingeln, ger ett dugligt bete, särdeles för får, och blir derigenom af värde på magra och torra ställen der betet annars är knappt. Den är till och med ett bland de bästa betesgräsen emedan den snart återväxer sedan den betats och sent skjuter stjelk, på samma gång som roten är varaktigare än hos många andra betesgräs. — Detta gräs har en stor utbredning och tillhör icke blott nästan hela Europa utan också Caucasien, Siberien, N. Amerika med Grönland och Island samt Spetsbergen.

* Festuca duriuscula L. liknar temligen den vanliga Rödsvingeln, men har talrikt-tuvade, stadigare strån, trådig rot, snart köladt-hoprullade stråblad, upprät och ensidig vippa med 3—5-blommiga småax. Strå- och bladknippen äro nedtill omslutna med vissnade bladslidor. Yttre kronskalet är otydligt nervigt; borstet dubbelt kortare än skalet. — Växer på torra eller sandiga ängar och betesmarker, steniga stränder, på torra berg (särdeles kalk-) och strandklippor, mest i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni, Juli. — Varierar också temligen, såsom till storlek, med gröna eller blåaktiga, längre och kortare (hårdare) blad, gröna eller m. e. m. violetta småax.

6. Fårsvingeln
(Festuca ovina L.)

har trådig rot, talrikt tuvade blad och strån, de sednare vanligen endast 5—10 tum höga, upptill kantigt strimmiga och nästan tagelsmala. Bladen äro alla borstlika (icke kölade), rotbladen längre och merendels båglikt uppkrökta. Vippan är liten och smal, upprät och ensidig, med mest enstaka grenar, slutligen axlikt hopdragen. Småaxen äro plattade, glest 3—4(—6)-blommiga, omkring 2 linier långa; blommorna (utom borsten) linielånga. Yttre kronskalet är otydligt 5-nervigt, lansettlikt, kort borstspetsadt eller borstlöst.

Växer på backar och berg, torra och magra betesmarker och ängar, hedar o. d. (allm.). — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli. — Omvexlar med gröna och grå- eller rödaktiga småax; i fjellen bli desamma vanligen violetta, vivipara (med knopplökar, L. Fl. lapp. n:o 56) och borstlösa (och bladen något rännlika). På mycket bara och blåsiga ställen, såsom på Ölands alvar, bli bladen gerna blågrå, korta och stadiga, då de deremot i skugga (t. ex. i skogskanter) bli långa, nästan hårsmala och rent gröna. — Utbr. Europa, Algerien, Caucasien, Siberien, N. Amerika, Grönland, Island, Spetsbergen.

Fårsvingeln är, såsom namnet antyder, ett gräs, som fåren tycka mycket om, och i alla hänseenden det bästa Fårgräset. På Öland och Gotland väcktes Linnés uppmärksamhet på huruledes fåren voro feta på de magraste fält och huru de lemnade frodigare gräsmarker orörda och uppsökte magra backar, der de kunde mätta sig med detta gräs; han kallade derföre arten ovina. Gräset blef sedan snart bekant under

benämningen Linnés Fårgräs. ”Fåregräs vill jag detta kallades”. — ”Man lärde här på Öland och Gotland att för en scheffer som med får bör omgås, är intet så angelägit som att rätt känna detta gräs, hvilket är endaste orsaken till vårt goda Gotlands Fårkött”. Och Fåren på Stora Carlsöns alvar som är beväxt med detta gräs, bli ”smäll feta” utan att engång nedertrampa eller röra det höga gräset vid hafsstranden (L. i V. A. H. 1741). — Der Fårsvingeln växer i tillräcklig ymnighet, bidrager den väsentligen att fåren hålla sig friska, och den gör dem feta, deras kött smakligare, deras ull bättre.

Både Fårsvingeln och Rödsvingeln med deras underarter äro sådana gräs, som orsaka botanisten större svårigheter då han vill utreda och till deras rätta värde bestämma de många former, hvarunder de uppträda. Jfr Fr. Nov. och Mant. III.

”Som foderväxter räknas Svingelarterna bland de bästa, såväl till qualitet, som den ej ringa grad hvari flera af dem ingå i bildandet af de goda naturliga ängarne och betesmarkerna” (Wahlberg).

c) Bladen alla borstlika, med tvåöradt snärp. Det nedre skärmskalet mer än dubbelt kortare än det andra; nedre kronskalet med mycket lång borst. (Vulpia Gm.)

* Festuca sciuroides Rth. Ettårig, omkring 5—8 tum hög, med nästan enkel och axlik, ensidig, kort (1—1 1/2 tums) vippa. Småaxen 4—6-blommiga, nära 1/2 tum långa, gröna. Blommorna 1-ståndrade. — Växer på några torra backar och betesmarker i Skåne (sälls.). — Blommar i Juni, Juli.

10. Bromus L.

Småaxen 5—12-blommiga, i vippa eller klase. Yttre kronskalet 5—flernervigt, i spetsen urnupet och i eller under inskärningen vanligen borstbärande. Stiften laterala. Fruktämnet hårigt upptill. — Bladslidorna hela eller nästan hela.

a. Schedonorus (PB.) Fr. Skärmskalen olikstora, det nedre 1-nervigt. Yttre kronskalet köladt. Svingellostor.

a) Mång- eller tuåriga arter med jemnbredt-lansettlika, hoptryckta, uppåt smala småax; kronborsten kortare än skalet eller ingen; inre kronskalet smått hårkantadt.

1. Sträflostan

(Bromus asper Murr.)

blir icke sällan nära 2 alnar hög eller stundom högre, med stadiga strån, nära $\frac{1}{2}$ tum breda, sträfva blad, de nedre jemte slidorna långt

håriga, samt stor (5—8 tum lång), utbredt-grenig, slak och ensidigt lutande vippa, hvars nedersta, ända till 3—4 tum långa grenar hänga alldeles nedåt. Bladslidornas hår äro temligen styfva och riktade nedåt. Småaxen äro tumslånga, 5—10-blommiga, sträfva. Det yttre kronskalet är 5-nervigt, men de två medlersta nerverna otydliga; dess borst nästan lika lång som skalet eller nära dubbelt kortare.

Växer i lundar och skogsmark, i södra och medlersta Sverige, men endast i några landskap (Skåne, icke sällsynt; i Småland vid Husqvarna; på Kinnekulle, Halle- och Hunneberg; i Bohuslän; på Omberg, på Öland och Gotland, vid Stockholm, Norrtelje). — Blommar i Juni eller Juli.

Strätlostan är utbredd genom Europas flesta länder till Caucasien och södra Siberien. Såsom svensk omtalas den först af Retzius (Br. montanus). Swartz upptäckte den på Öland (1802), Wahlenberg på Gotland (V. A. H. 1805) o. s. v.

2. Raklostan

(**Bromus erectus** Huds.)

är omkring alnshög, med icke liniebreda stråblad (obetydligt bredare än strået) och knappt ½ linie breda, långa och hårkantade rotskottsblad. De nedre bladslidorna äro utstående-håriga. Vippan är upprät, omkring 3 eller 4 tum lång, med korta och upprätt-utstående, slutligen tilltryckta grenar (de nedersta knappt 1½ tum). Småaxen äro släta och glatta, 5—8-blommiga. Kronskalet är två eller tre gånger längre än borsten.

Växer på några ställen i södra och medlersta Sverige, på torra ängar eller sandiga åkerrenar, vid vägar. — Blommar i Juni eller Juli. — Förekommer stundom dubbelt större med bredare, hårigare blad och större småax (ɔ: Bromus suberectus Fr.). — Utbr. Europa utom det allra nordligaste, Portugal, italienska öarne, Grekland; Algerien, Caucasien.

Denna art blef först genom Swartz, som anmärkte den på Öland, känd såsom svensk. Fries upptäckte den i östra Skåne, vid Rörum (Fr. Nov.). P. C. Afzelius fann den på Gotland, Lindeberg (var.) i Upland (Fr. Mant. III) o. s. v.

* Bromus inermis L. Stort gräs med krypande rotskott, breda och glatta blad, upprät vippa, 5—10-blommiga, borstlösa eller nästan borstlösa, tumslånga småax. Förv. på några ställen i Upland. (Fr. Mant. III).

b) Ettåriga arter med hoptryckta, jemnbreda, slutligen uppåt bredare småax; kronborsten lika lång som eller längre än skalet; inre kronskalet kammlikt borstkantadt.

3. Taklostan

(Bromus tectorum L.)

har spensligt, vanligen endast 5—10 tum högt, upptill småludet strå (eller strån), håriga blad och -slidor, och ensidigt lutande, omkring 3 tums vippa med slaka, nästan hängande, håriga grenar, de nedersta icke sällan nära 2 tum långa och omkring 5 från leden. Småaxen äro merendels håriga och något röd- eller brunaktiga, tumslånga (med borsten), glesa. Blommorna lansettlikt-syllika; borsten omkring lika långa som skalet. Skärmskalen upptill hinnartade.

Växer på torra ställen, såsom torftak, murar och vallar, på sand- och grusbackar, magra gärden, vid vägar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Maj eller Juni; mognar i Juni. — På Gotland bli småaxen stundom glatta. — Utbr. alla europeiska länder utom Brittanien och Portugal; i Algerien, på Canariöarne; i Caucasien, Steniga Arabien, Siberien. Vid Messina på Sicilien samlade förf. blommande Taklosta d. 10 April.

På sandiga marker kan Taklostan bli ett bra betesgräs, isynnerhet för får, men har annars ringare värde. Emellertid är den strax innan eller under blomningen ganska täck med sin slaka och fina, lätt rörliga vippa. Sedan blir den stelare och torkar snart alldeles bort. Linné, som i korthet beskrifver gräset i Flora Suecica, omtalar der att det växte på (somliga) tak i Upsala så ymnigt som säd på åkern (Upsaliæ tecta tegit instar agri frumento consiti).

* Bromus sterilis L. liknar temligen Taklostan, men är vanligen större, med mindre ensidig och mycket glest-utbredd vippa, hvars nedersta, ända till 3—4 tum långa grenar äro endast 1—3 från leden. Strået är glatt. Småaxen äro (med borsten) 1 1/2—2 tum långa; borsten mycket längre än skalet. — Växer på torra backar, vallar o. d., i vägkanter, men sälls., i Skåne, Halland och på Lilla Carlsön (samt vid Stockholm). — Blommar i Maj, Juni.

b) Bromus Fr. Skärmskalen mindre olikstora, det nedre 3 (—5)-nervigt. Yttre kronskalet med trind rygg och vanligen m. e. m. bukigt. — Småaxen bredare nedåt; inre kronskalet glest hår- eller borstkantadt. Ett- eller tuåriga arter.

4. Åkerlostan

(Bromus arvensis L.)

är ett mörkgrönt, omkring fots- eller alnshögt gräs med nästan glatta strån, håriga blad och -slidor (åtm. de nedre) samt vanligen stor (om-

kring 5 tum lång), utbredd, slutligen något lutande vippa med slaka grenar, hvilka till större delen äro mycket längre än småaxen, de nedersta stundom ända till 3—4 tum, 3—8 från leden. Småaxen äro smala, jemnbredt-lansettlika, plattade, nästan glänsande glatta, merendels $\frac{3}{4}$ tum långa och 6—10-blommiga, vanligen något bruna eller brunvioletta med hvita hinnränder. Blommorna täta, deras skal lika långa, kortare än borsten. Ståndarknapparne guldgula.

Växer på åkrar, gärden (särdeles på sandiga) och andra odlade marker, vid vägar, diken. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli. — Har stundom mycket mindre och endast 5—6-blommiga småax; i Skåne växer sälls. en underart med mera ensidig vippa och utkrökta blommor och borst (ɔ: B. patulus MK.). — Utbr. Europas flesta länder; Caucasien, vestra Siberien.

Också Åkerlostan är ett bland de få gräs, vid hvilka Linné i Flora Suecica fogat någon slags beskrifning. Det är en lätt igenkänd och sedan gammalt bekant art (Bromus herba Dod. 1583), i Campi Elysei (1702) tecknad såsom Festuca avenacca sterilis elatior circa Upsaliam.

5. Råglostan

(Bromus secalinus L.)

är ett något gulgrönt, vanligen omkring alnshögt eller högre gräs med rakt-upprätta, glatta eller nedtill småhåriga strån och utbredd, slutligen lutande, 3—5 tum lång vippa med slaka grenar, de nedersta merendels 5 eller flera från leden. Bladen äro glest håriga eller glatta, icke sällan 2 linier breda eller bredare; slidorna glatta (eller gleshåriga). Småaxen äro äggrundt-aflånga, utsvällda, gröna, vanligen glatta och glänsande, icke sällan nära tumslånga och mångblommiga (men vanligast mindre). Blommorna slutligen glesa; deras kronskal lika långa; borst inga eller kortare än skalet och krokiga.

Växer på rågåkrar såsom ett allmänt ogräs. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, vestra Siberien.

Råglostan blir lätt ett besvärligt ogräs, särdeles på sandiga åkrar, om den icke i tid uppryckes. På dålig eller illa brukad jord kan den till och med öka sig så mycket att den alldeles tager öfverhand öfver rågen. Stundom tror man då, eller när gräset annars visar sig mera talrikt, att rågen förvandlat sig till Losta. Då dennas "frön" till större mängd komma bland rågen och malas jemte den, blir brödet, som bakas af sådant mjöl, svart och obehagligt beskt. — Till foder kan detta gräs odlas med fördel, men bör då slås tidigt. Bäst är att så det

tillsammans med fleråriga ängsgräs på ställen, som ej för snart åter upptagas till åker. Derigenom ökas betydligt första årets afkastning. Såningen bör ske om hösten: gräset utvecklas då temligen tidigt nästa vår. — Råglostan kallas också blott Låsta (förvr. Löxa, Lyxa), mera sällan Faxe, Kaxe (Vestergötl.), Gasse (Skåne).

6. Klaslostan

(Bromus racemosus L.)

har vanligen fots- eller alnshöga, glatta, icke sällan rödaktigt anlupna strån, håriga blad och -slidor (åtm. de nedre) och nästan klaslik, gles vippa med korta, under blomningen utstående men sedan uppräta (slutna), merendels enstaka eller parvisa grenar. Småaxen äro äggrundt-lansettlika, något trinda, 7—9-blommiga, glänsande glatta, vanligen brunaktiga. Blommorna slutligen täta; yttre skalet längre än det inre och omkring lika långt som borsten.

Växer på fuktiga ängar i Skåne (temligen allm. i slättbygden), Halland och Bohuslän, Småland; på ett och annat ställe i Vestergötland och Blekinge. — Blommar i Juni. — Utbr. mest medlersta Europa, Brittanien o. a.

Denna art var knappt känd såsom svensk (åtminstone icke särskilt anmärkt) innan Fries upptog den i sin Mantissa III, der han belyser såväl denna, som nästa art, hvilken sednare temligen liknar Klaslostan. Han anmärker också att denna art är den enda bland våra ett- eller tuåriga Bromi, som alltid har glatta småax; de andra variera med glatta och småludna.

* Bromus commutatus Schrad. kommer till sina kännetecken närmast Ängslostan, men har slutligen lutande vippa med m. e. m. slaka, alltid utstående, talrikare grenar (2—7 från hvar led). Småaxen äro lansettlika, vanligen matt gröna (stundom småludna). Vippan varierar dock än mycket grenig och bred (mera lik Råglostans), än enkel och smal (liknande Klaslostans). — Växer på torra åker- och ängsrenar eller vid vägar i södra och sydvestra Sverige; på ett par ställen på Öland och Gotland (och vid Upsala). — Blommar i Juni eller Juli.

7. Luddlostan

(Bromus mollis L.)

är ett vanligen 5—12 tum högt eller högre, mjukt, ludet och något gråaktigt gräs. Strået är upprätt eller något snedt, mycket slidadt, tätt småludet. Blad och bladslidor äro hvitaktigt håriga. Vippan är vanligen hårig, upprät och stadig, tät, under blomningen öppen men sedan sluten; grenarne merendels parvisa. Småaxen äro äggrundt-aflånga, något trinda, matt gröna (stundom nästan glatta), vanligen 7—9-blommiga. Blommorna slutligen täta, nästan elliptiska (bredare upp-

till); yttre kronskalet är längre än det inre och omkring lika långt som borsten.

Växer på backar, torra (sandiga) åker- och ängsrenar, i gräsiga vägkanter, i södra och medlersta Sverige, upp till Dalarne och Ångermanland. — Blommar i Maj eller Juni; mognar i Juni, Juli. — Omvexlar, såsom på åkrar, stor (stundom nära alnshög), med större och bredare vippa, eller liten med mindre och smalare; kan bli endast en eller annan tum hög med blott ett enda och litet småax. — Bildar dessutom en märklig underart, B. hordeaceus Whlnb., med glatta och glänsande, stadigare men icke sällan nedtryckta, låga och tuviga strån, tätare och alltid sluten (axlik) vippa samt glänsande glatta, (5—7-blommiga) småax, hvilka blomma tidigare.

I första upplagan af sin Flora Suecica upptog LINNÉ Luddlostan (egentligen den mindre varieteten) såsom egen art (n:o 87), men i andra upplagan förde han den under Råglostan.

Utom i nästan hela Europa är detta gräs anmärkt på Madeira, i Algerien, Caucasien och vestra Siberien.

15. Briza L.

Småaxen mest 5—10-blommiga, i vippa, borstlösa, plattade. Skärmskalen nära lika stora, breda, trubbiga, bukiga (skolika). Yttre kronskalet trubbigt, skolikt bukigt, (otydligt) mångnervigt, med öronlikt-hjertlik bas; det inre ovalt-elliptiskt. Frukten glatt.

1. Darrgräset
(Briza media L.).

Ett mångårigt, glatt, vanligen 10—15 tum högt, smärt och upprätt gräs med något krypande rotstock, glänsande strå med korta (omkring tumslånga) blad samt pyramidlik vippa med utspärrade, smala och krusiga (violetta) grenar och smågrenar, på hvilka hänga hjertlikt-äggrunda, tätt och tvåradigt omkring 7-blommiga småax. Bladsnärpet är kort och tvärt. Småaxen bli icke sällan 2 linier breda. Skärmskalen och de yttre kronskalen äro violettbruna med hvitaktiga, hinnartade kanter.

Växer på torra ängar och betesmarker, upp till Vesterbotten och Jemtland (allm.). — Blommar i Juni eller Juli (mest omkring midsommar); mognar i Juli. — Utbr. nästan hela Europa, Caucasien, Siberien.

Bland de lysande blommorna på ängen gör sig en annan växt bemärkt endast genom sina utomordentligt fina vippor och de på dem liksom upphängda, hjertlika, brun- och grönbrokiga småaxen. Minsta

vindflägt sätter dessa vippor i rörelse, en fjärils vinge kommer dess blommor att dallra, och ändå motstår strået den starkaste blåst. Denna växt är Darrgräset, kanske det vackraste bland våra vanligare gräs. Åtminstone väcker det alltid uppmärksamhet för sin fina och täcka, vid minsta vind dallrande vippa. För denna bär det också det namn, hvarunder det är allmänt bekant (Darrgräs eller Darr), — får det heta Skälfgräs och (Gotl.) Bävegräs (ɔ: Gramen tremulum majus Bauh. 1623). För sin täckhet har Darrgräset stundom varit kalladt Graminis amourettis species, under hvilken benämning det upptages bland Fuiréns skånska och halländska växter. — Som foderväxt är Darrgräset väl icke bland de mest gifvande, men närande och begärligt för både hästar, hornboskap och får. På sandjord är det derföre icke utan värde till odling, synnerligast i förening med andra gräs (WAHLBERG).

12. Poa L.

Småaxen (2—)3—5-blommiga, i (bredare eller smalare) vippa, borstlösa, platta. Skärmskalen temligen likstora (utom hos sista arten), kölade. Yttre kronskalet köladt och vanligen spetsigt, tydligt eller otydligt 5-nervigt. Frukten glatt. — Till största delen (utom sista arten) mångåriga, glatta gräs med stark rotbildning, äggrunda, ovala eller äggrundt-lansettlika småax.

a) Arter med starkt krypande rotskott.

1. Slåttergröet eller Ängsgröet
(Poa pratensis L.)

har vanligen nära alnshöga eller högre, trinda och släta strån, trinda och släta bladslidor med kort och tvärhugget snärp, samt äggrunda, merendels 4—5-blommiga, gröna eller mörkvioletta småax i vanligen rik och utbredd (öppen), pyramidlik vippa, hvars grenar äro släta, de nedre mest (3—)5 från leden. Det yttre kronskalet är tydligt 5-nervigt, på rygg- och kantnerverna nedtill krusigt och långt hvithårigt; genom denna nästan ulliga hårighet sammanhänga blommorna med hvarandra.

Växer på ängar och betesmarker, backar och gräsiga berg, vid vägar o. a. (allm.). — Blommar mest i Juni och mognar i Juli. — På bördigare (och torrare) ängar och annan sådan mark äro strå och blad mest rent gröna, långa och smala, men de sednare likväl platta, då de deremot på mager och torr mark (gräsiga backar, skogskanter) bli hopvikta eller -rullade, nästan tråd- eller tagelsmala, och dertill gan-

ska långa. Deremot bli på mycket mager sand- eller grusmark, på magra och våta ängar, både strå och blad blågrå och korta, de sednare breda (på berg båda delarne stadiga). Men icke sällan ser man också mörkgröna och stadiga, 5—10 tums stånd. Förekommer dessutom med liten och mager, med smal och kortgrenig vippa samt med mindre, endast 3-blommiga småax. Arten varierar således högst betydligt.

Ängsgröet har en stor utbredning. Det tillhör icke blott hela Europa utan också Caucasien och hela norra Asien, och det är anmärkt i N. Amerika, på Grönland och Island, vid Magellanska sundet och på Malouinerna. — På våra bättre, mullrikare, naturliga ängar utgör denna art en betydlig del af gräsväxten. Både till bete och hö är Ängsgröet utmärkt tjenligt för häst och all slags boskap. Då man vill odla det, sår man det helst tillsamman med Ängssvingel o. a.

* Poa cenisia All. har vanligen knappt fotshögt, spensligt men temligen styft, endast 2(—3)-bladigt strå, gles och mager, merendels violettbrun, pyramidlik vippa med enstaka eller parvisa (krusiga) grenar samt ovala, 2—5-blommiga småax. — Växer på torra och öppna (björk-) backar i Lule- och Torne-Lappmark. — Blommar i Juni, Juli. — Förekommer stundom med något plattade strån och bladslidor, äggrund vippa (lågväxt): P. abbreviata Br.

2. Bergsgröet

(Poa compressa L.)

är ett blekt-blåaktigt, styft och smalbladigt, omkring 5 eller 10 tum högt gräs med (tvåeggadt) platta strån och bladslidor och icke tumsbred, något ensidig och slutligen hopdragen (sluten) vippa, hvars grenar äro stadiga och sträfva, temligen likstora, de nedre mest parvisa (—5). Småaxen äro äggrundt-aflånga, vanligen 5- eller 6- (3—9-)blommiga; blommorna täta. Det yttre kronskalet är trubbigt, merendels röd- eller brunaktigt, otydligt nervigt med nedtill hvithåriga rygg- och kantnerver. Ståndarknapparne bli snart hvitaktiga. Bladsnärpet är kort och tvärtrubbigt.

Växer på torra backar, berg och klippor, på murar (ɔ: Gramen murorum radice repente Bauh.), åkerrenar, vid vägar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli, Aug.

Bergsgröet är utbredt genom nästan hela Europa och dessutom tillhör det Caucasien, Siberien, Kamtschatka, det nordligare Amerika och Island.

b) Arter med bladknippen från den icke eller obetydligt krypande rotstocken.

3. **Sudetgröet**

(**Poa sudetica** Hke)

är ett 1 eller 2 alnar högt men spensligt, klart ljusgrönt gräs med omkring 3 linier breda, mjuka blad, tvåeggadt-hoptryckta bladskott och -slidor samt 5—6 tum lång, slak (men upprät), m. e. m. öppen vippa, hvars grenar äro nästan hårsmala, nedtill långt bara (axlösa) och vanligen 5 från den nedersta leden. Strået är sträft. Bladsnärpet kort, rundadt-trubbigt. Småaxen äro ovala, 3—5-blommiga, ljusgröna; yttre kronskalen tydligt 5-nerviga, nästan glatta.

Växer i fuktiga lundar, skogs- och bergsmarker, helst på mylla i skuggrika bäckdalar (sälls.), i Lappland, Jemtland och Ångermanland, samt på några ställen i Medelpad, Helsingland, Gestrikland, Vermland, Östergötland och Skåne. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli, Aug.

Bland de till alla delar så grönskande gräsen, yttrar Wahlenberg (Svensk Bot.), har det slägte, hvartill denna art hörer, särskilt erhållit namnet Gröe (Gröde), såsom det der mer än andra utgör ängarnas gröda. I detta slägte äro de arter, som tillhöra torrare ställen, merendels smalare och finare till blad och strå och tätare, mera hoppackade till sin blomning, så att till och med småblommorna äro förenade medelst ludd. Men ju mera de komma på fuktig och mustig mark, desto bredbladigare, med tvåeggade slidor bli de merendels, desto mer åtskilda deras småblommor, hvarpå Betesgröet (nästa art) är ett bevis. I detta hänseende går Sudetgröet ändå längre och blir den utmärktaste arten i sitt slägte; den har ett inom detta slägte ovanligt täckt, något "svärdsliljelikt" utseende, isynnerhet vår nordiska växt, hvilken i allmänhet är smärtare och glesblommigare än den utländska på Sudeterna upptäckta. Genom Fries (Novit.) blef detta vackra gräs först bekant såsom svenskt. Han upptäckte det vid Gudmuntorp i Skåne och fann det sedan vid Elleholm i Blekinge och i Kinds härad i Östergötland. Wahlberg anmärkte det i Vermland, Hartman i Jemtland och Læstadius i Lappland. F. ö. tillhör Sudetgröet isynnerhet medlersta Europa.

4. **Betesgröet**

(**Poa trivialis** L.)

är ett vanligen alnshögt eller högre, i allmänhet spensligt, temligen mörkgrönt gräs. Stråen äro nästan trinda, icke sällan tuvade eller med

grenskott vid roten, upptill vanligen sträfva. Bladen äro smala, deras slidor långa, vida, något hoptryckta, sträfva (stundom håriga); snärpet (åtm. de öfre bladens) är långt och spetsigt. Vippan är pyramidlik och har vanligen talrika, borstsmala, utbredda, sträfva grenar, merendels 5 från de nedersta lederna. Småaxen äro äggrunda, omkring 3-blommiga, endast linielånga, vanligen gröna och något violetta; yttre kronskalen tydligt 5-nerviga.

Växer mest på våta ängar, skuggiga stränder, vid diken o. d. (allm.). — Blommar i Juni, Juli. — På bördig mark blir gräset icke sällan ett par alnar högt. Strået är stundom slätt.

Betesgröet och Slåttergröet äro de Poa-arter, hvilka vanligast och ymnigast uppträda på våra ängar och marker. Båda lemna ett smakligt och lent bete för kreaturen, liksom ett godt, på tjenlig jord temligen rikligt hö. Deras värde ökas genom den tidiga blomningen, som gör att de hinna mogna och släppa sina frön innan höet bergas. Detta bidrager naturligtvis betydligt till ängarnas bibehållande. — Liksom Slåttergröet har Betesgröet en ganska stor utbredning. Det bebor Europa, Algerien, Canariöarne, Island; dertill Caucasien, Siberien och Japan.

5. **Fjellgröet**

(**Poa alpina** L.)

är i allmänhet något blåaktigt grönt, bildar vanligen tuvor, och har rotbladsknippen och blommande strån inneslutna i gemensamma hinnor. Bladen äro temligen breda och korta (vanligast 1—2 tum), men temligen mjuka, kölade. Strået är stadigt, merendels 5—6(—10) tum högt, slätt. Vippan upprät, kort och temligen tät, med parvisa, under blomningen utspärrade grenar. Småaxen äro stora (nära $1\frac{1}{2}$ linie breda), bredt-äggrunda, mest omkring 4(—6)-blommiga, rödaktiga. Skärmskalen bredare och mera krokkölade än hos de andra arterna; blommorna nästan äggrunda, med ludd emellan. Det yttre kronskalet är otydligt nervigt.

Växer på klippor och backar, mest i Lapplands och norra Sveriges (till Helsingland) fjell- och bergstrakter, men också i Dalarne, Upland (Gottsunda), Bohuslän (s. Koster) på Öland. På Ölands och Gotlands kalkklippor, liksom på Hunneberg och Frösön, växer en varietet, som är knöllikt-tuvad och har endast 3—4-blommiga småax. — Blommar i Juni, Juli; mognar i Aug. Småaxen ha stundom groddlökar. — På mustig jord, i lägre fjelltrakter, blir gräset mindre tuvadt och vippan glesare.

Rörande Fjellgröets utbredning anmärka vi att den sträcker sig till nästan alla alpina eller subalpina trakter inom Europa, och att det

dessutom bebor Caucasien, södra Siberien, N. Amerika och Island. — I våra fjelltrakter bildar denna art ett af de bästa och ymnigaste betesgräsen.

6. **Lökgröet**
(Poa bulbosa L.)

har 5—10 tum höga, trinda och släta, vid roten löklika, vanligen tuvade strån och vid eller mellan dem äldre och yngre, m. e. m. lökaktiga bladskott. Bladen äro något grågröna, korta; rotbladen talrika, jemnbreda eller nästan syllika; snärpet temligen långt, spetsigt. Vippan är upprät, liten men rik, under blomningen nästan utbredd och något slak, sedan sluten, mest med 3 grenar från leden. Småaxen äro vanligen rödgrå och bilda nästan alltid knopplökar; de som icke göra det äro aflånga, tätt-4—5—7-blommiga; yttre kronskalen otydligt nerviga.

Växer (temligen sälls.) på torra (helst grus- eller sand-) backar och berg, i södra och medlersta Sverige (till Stockholm), men endast vid östra kusten; på Öland och Gotland. — Blommar i Maj eller Juni och borttorkar tidigt så att de löklika skotten snart lossna och bilda nya stånd.

Lökgröet bebor Europa, Caucasien, Siberien; dessutom Algerien och Canariöarne. Det är upptaget bland svenska Florans novitier i Bihanget till Linnés Fauna Suecica (1761). Funnet vid Nyköping af "J. Törnroes". Och enligt Bergii herbarium hade redan E. TUWÉN anmärkt och samlat det vid Stockholm på 1750—60-talet.

c) Arter med vanligen tuvade strån och (långa) rotblad, hvilka sednare icke bilda några skilda knippen.

7. **Sengröet**
(Poa serotina Ehrh.)

har vanligen 1—1½ aln höga och temligen stadiga strån, hvilkas bas icke sällan är tryckt mot marken och utvecklar rötter och grenar från lederna. Bladen äro endast liniebreda, men långa, t. o. m. det vippan närmaste; slidorna långa och vanligen täckande lederna; snärpet utdraget, spetsigt. Vippan är vanligen stor och rik, under blomningen nästan utbredd (triangellikt pyramidlik); de nedre grenarne vanligen 5 från leden. Småaxen äro äggrundt-lansettlika, (2—)4—5-blommiga, glänsande-släta; yttre kronskalen något trubbiga, otydligt nerviga, gröna eller något violetta med vanligen glänsande-brungul spets.

Växer mest i kärr, på våta ängar och sötvattensstränder, allm. — Blommar mest i Juli, (Aug.); mognar i Aug. — Strå och bladslidor

omvexla sträfva eller släta. — Blir stundom (i Lappland o. a.) lägre, stadigare och smalbladigare, med mager och kortgrenig vippa. På uttorkade ställen (t. ex. Brunsvikens stränder vid Stockholm) kan bladsnärpet bli helt kort och trubbigt och hela gräset, särdeles då det växer skuggigt (såsom bland buskar), temligen lika nästa art. — Utbr. norra, medlersta och östra Europa; Caucasien, Siberien, Kamtschatka.

Såsom SWARTZ anmärker i Svensk Botanik (1812), der han skildrar och tecknar Sengröet, utgör denna art ett exempel på huru en allmän växt stundom icke blir behörigen uppmärksammad. — Det är likväl ganska troligt att LINNÉ med sin Poa angustifolia (Fl. Suec.), åtminstone till största delen, menade denna art, hvilken svårligen kunnat undgå honom då den på fuktig, helst bördig, mark är nästan lika vanlig som någon annan Poa. Men som den varierar mycket, förblandades den med andra arter (t. ex. P. pratensis) och bortglömdes sedan. Från nämnde art (och P. trivialis) är det likväl lätt att skilja Sengröet på dess guldglänsande småax och de grenar, strået vanligen utvecklar, och hvilka göra att det blommar längre än de andra Poa-arterna i allmänhet, hvadan ock namnet. — Genom sin strå- och bladrikhet blir Sengröet bland de bästa högräsen isynnerhet på bördiga strandängar, på hvilka det växer särdeles yppigt; det kunde således också kallas Strandgrö, Kärrgrö.

8. **Lundgröet**

(Poa nemoralis L.)

är ett blekgrönt eller något blåaktigt gräs, som vanligen bildar vackra tuvor med smala, nästan uppräta blad och spensliga, långt upp bladiga, fots- eller alnshöga strån, hvilkas leder äro svart- eller brunaktiga och vanligen bara (icke slidtäckta). Strån och bladslidor äro mest släta; de sednares snärp är mycket kort (nästan intet), tvärhugget. Vippan är merendels slak, något lutande (ensidig), smal, gles och temligen mager; de nedersta grenarne äro vanligen 3—5 från leden. Småaxen äro mest 2—5-blommiga och äggrundt-lansettlika, än gröna, än violett anlupna och då brungula upptill, temligen glänsande; yttre kronskalen men isynnerhet skärmskalen äro merendels spetsigare och styfuddigare än hos de andra arterna.

Växer mest i torra, helst klippiga men mullrika lundar och skogar, på eller vid skuggiga berg, allm. — Blommar mest i Juni (eller Juli); mognar i Juli, Aug. — På mycket skuggiga ställen blir gräset ganska spensligt och slakt med endast 1- (eller 2-)blommiga småax; på mera öppna ställen (t. ex. buskiga ängar) är det stadigare med nästan upprät vippa och 3—5-blommiga småax. Dessa båda varieteter

äro nästan lika allmänna. I fjelltrakterna blir isynnerhet den sistnämnde ofta blå- eller gråaktig, än med mindre, 3-blommiga småax (ɔ: P. glauca Vahl), än med större och 4—5-blommiga.

Också denna art har en stor utbredning. Den tillhör icke blott Europa, Caucasien och Siberien, utan bebor också Algerien och N. Amerika med Island och är dessutom anmärkt vid Magellanska sundet.

* Poa cæsia Sm. är ett omkring eller knappt fotshögt, vackert-gråblått gräs, som temligen liknar vissa varieteter af Lundgröet, men har längre, strålederna nästan täckande, bladslidor och kortare blad med längre snärp. Vippan är endast 1 1/2 tum lång, mager, med mest parvisa grenar; småaxen omkring 3-blommiga. — Växer i fjelltrakterna och blommar i Juni, Juli.

* Poa laxa Hke är ett endast omkring 5 tum högt, mjukt, slätt och glatt, tuvadt gräs med vanligen smal, nästan klaslik, slak och något lutande, merendels rödviolett vippa. — Växer på klippor i fjellen. — * P. stricta Lindeb. växer på Åreskutan.

d) Ettårig eller något varaktigare art med mycket olikstora skärmskal.

9. Hvitgröet
(Poa annua L.)

är ett merendels rent-ljusgrönt, mjukt, glatt och nästan slätt gräs med trådig rot, plattade, vid roten nedtryckta, vanligen endast omkring 5 tum höga strån, och nästan jemnbreda, tunna, merendels tvärrynkade eller vågiga blad, de nedersta (rotbladen) talrika, något tuvade, längre och slakare. Bladslidorna äro platta; de öfres snärp utdraget. Vippan är nästan ensidigt utbredd (snedt-pyramidlik) med enstaka eller parvisa, slutligen nedåt riktade (hängande) grenar. Småaxen äro aflångt-äggrunda, omkring 5-(3—7-)blommiga; skärmskal och yttre kronskal lansettlika, de sednare tydligt nerviga, nästan trubbiga.

Växer på odlade marker, vid vägar och gator, kring gårdar och byggnader (allmän), men också på stränder, magrare ängar, fuktiga betesmarker o. a. — Blommar under nästan hela den tid som marken är bar; mognar under hela sommaren. — På öppna (soliga) ställen bli småaxen mest rödaktiga (blommorna röd- och hvitkantade), på mindre soliga grön- och violett-skäckiga; på mycket skuggiga äro de vanligen alldeles gröna. — Gräset blir stundom endast en eller annan tum högt, med mycket mager vippa. Det är utbredt öfver nästan hela jorden, ehuru på många ställen endast inkomling. Utom Europa bebor det egentligen Algerien och Canariöarne, Caucasien, norra och medlersta Asien, N. Amerika.

Det lilla Hvitgröet, ett bland våra vanligare ogräs, bör räknas till de bästa betesgräsen; det ger, säger Wahlberg, genom sin mjukhet och saftighet ett särdeles angenämt bete för all slags boskap. Det bildar en tät och vacker vall (isynnerhet om det lindrigt vältas) och utbildar sig hastigare än de flesta gräsarter. Gör föga afseende på jordmon, men trifves bäst der den ej är alltför torr, liksom det naturligtvis blir större på fetare och mullrikare jord. Hvitgröet kan sås höst eller vår, ja t. o. m. under sommaren, allt efter den tid då man önskar hafva betet färdigt, hvilket inträffar inom en månad efter såningen (Wahlb.). Det säges vara mycket mjölkökande och anses särdeles bidraga till att man af mjölken vinner ett godt smör.

Poa-slägtet innefattar en stor del af de grässlag, som bilda våra bästa och varaktigaste naturliga ängar. Det foder de lemna, hör till det sundaste, smakligaste och mest närande. Flera arter lemna det också i temlig mängd. Såsom vi sett, gäller detta isynnerhet om Ängs-, Betes- och Sengröen, hvilka jemte Ängssvingel, Ängskafle, Tuvtåtel och Hvenarter äro de vanligaste gräsen på bättre ängsmark.

13. **Glyceria** Br.

Småaxen 3—12-blommiga, temligen trinda, jemnbreda eller aflånga, i vippa eller klase. Skärmskal olikstora. Yttre kronskalet med trind rygg och hinnartad spets (eller alldeles hinnartadt), 5- eller 7-nervigt, trubbigt eller trubbuddigt. Frukten glatt. — Mångåriga, glatta gräs, hvilka mest växa i eller vid vatten.

1. Mannagräset

(Glyceria fluitans Br. — **Festuca fluitans** L.)

har temligen (2—3 linier) breda blad, bland hvilka isynnerhet de nedersta och rotskottens äro långa, slaka och icke sällan (särdeles om våren) utsträckta på vattnet, hvari gräset växer, och liksom brutna der de beröra det. Rotstocken kryper starkt. Strån äro vanligen alnshöga eller högre (till nära 2 alnar), nedtill krypande och greniga, något hoptryckta. Vippan är lång (5—10 tum) och smal, ensidig, gles, med under blomningen utstående, sedan slutna grenar, de nedre mest 1—3 från leden (en gren längre, med 2 eller 3 småax, de eller den andra korta med endast 1). Småaxen äro omkring 7—9 linier långa, gröna, 7—12-blommiga; skärmskalen spetsiga eller något trubbiga; yttre kronskalen tydligt nerviga, spetsiga (spetsen vanligen bildad af hinnkanten och medelnerven, men stundom endast af den sednare, som då slutar som ett kort borst); blommorna lossna snart från axeln.

Växer på mycket sanka ängar och stränder, i sjöar, saktare åar och bäckar, diken, dammar, vattenrika kärr och gropar, ända upp till Vesterbotten (allm.). — Blommar bäst i Juni eller Juli, (Aug.); mognar snart efter blomningen. — Omvexlar med enkel, ax- eller klaslik vippa, och liten med uppkrökt strå (var. pumila Fr.). — Utbr. Europa, Caucasien, Algerien, Island; dessutom anmärkt i Chili och på Nya Holland.

Mannagräset eller Mannasvingeln, som allmogen för dess flytande blad och skott också kallar Flottgräs, utgör ett ganska begärligt foder för alla kreatur, särdeles svinet, hvadan gräset äfven får heta Svinsvingel. Såsom växande i vattnet, är det likväl svårt att slå, liksom att torka och göra till hö. Vattenfoglar, såsom gäss och änder, äro mycket lystna efter fröen, hvilka de ypperligt förstå att afrepa (ɔ: Gåsgräs). Dessa äro ganska närande, så att de borde allmänt samlas och, såsom vanliga Mannagryn (se nästa art) användas till gröt, bakverk m. m. Emedan de icke mogna på en gång, böra de skördas dagligen medelst skakning eller slag på axen, helst tidigt om morgonen eller efter regn. Mannagräset kan också lätt odlas i annars onyttiga vatten. Man bör då utså fröen i lerbollar emedan de annars gerna bli byte för fisk. — Sedan Linné från Prof. Ludwig i Leipzig erhållit frön till Gramen mannæ esculentum pruthenicum Loes. och odlat detta gräs i Upsala trädgård, kunde han upplysa att det gräs, som i Preussen lemnade mannagryn, också växte ymnigt hos oss (han åtskilde icke denna och nästa art). Sedan såg han huru mannagryn samlades i Skåne och beskrifver fröens både insamling och rensning i Skåne-Resan sidd. 348—51.

* Glyceria plicata Fr. liknar föregående art, men är större och bredbladigare och har nästan allsidig, rikare och grenigare (äfven efter blomningen öppen) vippa, kortare och bredare, trubbiga blommor och skärmskal, kort bladsnärp. — Växer på likadana ställen som den vanliga, men nästan endast i södra Sverige och på Gotland (allm. i Skåne). — Det lärer egentligen vara denna art, som i Polen och Preussen lemnar mannagryn, och som således är det egentligaste Mannagräset.

2. Jättegröet

(Glyceria spectabilis MK. — Poa aquatica L.)

är ett stort, 2—3(—4) alnar högt, något rörlikt, gulgrönt gräs med stark och krypande, hvitaktig rotstock, uppräta och stadiga strån, omkring 10 tum långa och nära $\frac{1}{2}$ tum breda, spetsiga blad och stor (icke sällan 8—10 tum lång), rik, upprät och utbredd vippa, hvars grenar äro mycket olikstora (de längsta 3 eller 4 tum) och sträfva, slutligen slaka. Bladslidorna äro nästan hela; snärpet kort och tvärhugget. Småaxen äro 5—8-blommiga, aflånga (nästan äggrundt-lansett-

lika), endast omkring 3 linier långa, gulgröna och något violetta; skärmskalen föga olikstora, trubbiga; yttre kronskalen tydligt nerviga.

Växer på grunda sjöstränder, vanligen i sjelfva vattnet, på mycket sanka ängar, vid och i åar, bäckar och dammar, på dybotten, i södra och medlersta Sverige (ymnigt i trakterna vid eller nära Venern). — Blommar i Juli, Aug; mognar i Aug. eller Sept. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Siberien, Kamtschatka, N. Amerika.

Jättegröet är näst Vassen — hvars storlek det t. o. m. kan uppnå — vårt största och bladrikaste gräs och växer i täta massor. Det älskar isynnerhet lös mullgyttja eller sandig mylla, men håller ock till godo med annan jordmon endast den är sank. Gräset är, säger Wahlberg, ett af de mest gifvande, mjukt i förhållande till sin storlek, samt ganska begärligt för hornboskapen. På ofvan beskrifna platser, i vatten eller på mycket sank mark, är Jättegröet den i alla afseenden mest passande foderväxten. Både kor och hästar förtära det ända ned till roten. Om det slås tidigt, kan man erhålla en skörd till. — I Vestergötland skall den rörlika halmen användas till taktäckning. Gräset lärer der kallas Kassevia (snarare Kassehvina = Vasshven). — Linné anmärkte först Jättegröet vid Husby jernbruk i Småland (V. A. H. 1741 och Gotl.-Res. 321) och redan han fästade uppmärksamheten på dess utmärkta egenskaper som fodergräs, såsom varande både mjukt och storväxt. Det oaktadt klagar ännu (1769) Bergius huru det är "underligt att ett så fördelaktigt grässlag icke sedermera allmänt blifvit vedertaget, särdeles som Hr Osbeck ytterligare år 1757 yrkat dess värde". — Jättegröet odlas bäst och lättast medelst rot-plantering emedan fröen mogna sent och ojemnt. Förökningen sker mest genom rotskott, hvilka enligt Dir. Stenberg sänka sig omkring 10 tum i marken och uppkomma omkring 20 tum från "moderroten". Till hösten ha de två eller tre blad och bära nästa år blommande strån.

* Glyceria pendulina Læst. är ett omkring alnshögt gräs med temligen stadiga blad och strån (de sednare nedtill rotslående) men slak vippa, hvars grenar äro nästan hårsmala och hänga nedåt. Småaxen äro glänsande brungula, aflånga, glest 5—7-blommiga, vid blomningen 3 linier långa och 2 linier breda; yttre kronskalen hinnartade, utom den grönaktiga medelnerven icke eller otydligt nerviga (ↄ: Arctophila Rupr.). — Växer vid Torneå och på Torne-elfs öfversvämmade stränder, der den upptäcktes af Læstadius (Whlnb. Flora Suec.). — Blommar i Juli. — Liknar något föregående art (och Tuvtåteln)

* Glyceria remota Fr. är ett omkring 3 eller 4 fot högt, slakt och spensligt men temligen sträft gräs med vanligen grönvioletta, aflångt-jemnbreda, något glest 4—6-blommiga småax; blommorna tydligt nerviga, sargadt trubbiga. — Växer endast i Ångermanland (Bjerträ socken) och Medelpad (Sättna). — Blommar i Juli. — Upptäckt i Finland samt bestämd och tecknad af Forselles (Poa remota, 1807). Sedan bortglömd eller tagen för Poa sudetica. Funnen i Norge af Sommerfelt (Glyceria norvegica) och

återställd af FRIES i Mant. II. Slutligen upptagen som svensk i Fries' Summa (Ångermanland, Lector Engman, 1843).

3. Fagergräset eller Vijan (Fr.)
(Glyceria distans Whlnb. — Poa distans L.)

är ett något blåaktigt gräs med 5—10(—15) tum höga eller högre, något stadiga, tuvade strån, hvilka vid roten vanligen äro knälikt-nedtryckta eller der utveckla uppstående bladskott. Bladen äro mest platta eller i kanterna inrullade, ofvan sträfva, temligen stadiga, med kort och trubbigt snärp. Vippan är upprät; dess grenar äro under blomningen utstående men bli merendels snart mycket utspärrade eller slutligen riktade nedåt (m. e. m. hängande), särdeles de nedre, hvilka äro 3—5 från leden; f. ö. äro vippgrenarne raka, bara (utan småax) nästan till midten, de större greniga. Småaxen närmade eller tryckta till grenarne; de äro nästan jemnbreda, vanligen 3—5-blommiga, omkring 2 linier långa och m. e. m. violetta, men också ofta gröna eller brunaktiga. Skärmskalen äro hinnaktiga; yttre kronskalen otydligt nerviga, rund- eller uddtrubbiga.

Växer på stränder eller andra fuktiga (barare eller trampade) ställen, såsom vid gator och byggnader, rännstenar, diken o. d., i södra och medlersta Sverige samt invid kusten upp till Ångermanland och Vesterbotten. — Blommar i Juni, Juli; mognar i Aug. — På dyiga stränder o. d. blir vippan stundom slakare, med hårsmala grenar (ɔ: G. capillaris Wahlb.); på mera sandiga hafsstränder deremot stadigare med korta och alltid nästan upprätа sådana; stråen äro då vanligen helt korta och talrika, utbredda åt alla håll och tätare tuvade (* pulvinata Fr.). Sistnämnde varietet växer icke sällan ute i sjelfva vattnet eller på ställen dit hafvet tidtals stiger. På torrare ställen (ini landet) bli bladen slakare, grönare och småaxen mindre. De sednare omvexla 2—7-blommiga.

Fagergräset bebor Europa, Caucasien, södra Siberien och Island. Märkligt nog upptager LINNÉ (Mant.) detta gräs endast såsom österrikiskt (han erhöll det från JACQUIN); likväl samlade EHRHART det vid Upsala. I likhet med honom upptog RETZIUS arten såsom Poa salina, men tillade Poa arenaria, hvarmed han afsåg kust- och sandvarieteter. — Fagergräset är ett utmärkt godt betesgräs, isynnerhet på hafsstränderna.

* Glyceria conferta Fr., som växer vid vestra kusten, har mycket tät vippa med tjocka och stadiga, alltid ut- eller uppstående, nästan alldeles småaxklädda grenar, de nedre vanligen 5 från leden; småaxen större än föregående arts, mindre än följandes, 5—8-blommiga; bladen korta. — Fr. Mant. II. Ands. Bot. Not. 1851 (med teckn.).

* Glyceria maritima Wahlb. liknar temligen det vanliga Fagergräset, men är mera blåaktigt, merendels något större och stadigare, med dubbelt längre och något

bredare, 5—8-blommiga, vanligen violetta småax. Vippans grenar äro korta och merendels nästan enkla, endast nederst bara (utan småax), de nedre parvisa; under blomningen äro desamma något ensidigt utstående, men bli slutligen, åtminstone till största delen, hopdragna så att vippan då är nästan axlik. Yttre kronskalen med tydlig, i spetsen kölad, medelnerv. Bladen äro vanligen inrullade; snärpet utdraget. Stråen äro än nederst krypande och rot- eller skottalstrande, än alldeles uppräta. — Växer på hafsständerna i Bohuslän, Halland, Skåne och Blekinge samt sälls. på Öland (och i Småland). — Blommar i Juni, Juli. — Har stundom gles och mycket smal vippa, trådsmala blad.

14. **Catabrosa** PB.

Småaxen mest 2-(1—3-)blommiga, temligen trinda, äggrunda, i vippa. Skärmskal olikstora, mycket trubbiga. Yttre kronskalet högt 3(—5)-nervigt, hinnaktigt, med trind rygg och tvär och smånaggad spets. Frukten glatt.

1. **Narvgräset**

(Catabrosa aquatica PB. — Aira aquatica L.).

Ett mångårigt, mjukt, slakt och glatt, något blåaktigt gräs med vanligen omkring 5—10 tum höga, nedtill rot- och grenalstrande strån och platta, nära 2 linier breda, men korta och nästan trubbiga blad, hvilka icke sällan jemte strån och rotskott flyta på vattnet der gräset växer. Vippan är vanligen nästan violett, stor, utbredt-grenig (pyramidlik), grenarne helt smala, de nedre 4—8 från leden. Skärmskalen äro mest violetta; det nedre är mindre och urnupet, det andra rundspetsadt. Yttre kronskalen äro bruna (mörkvioletta) med hvit hinnkant; ståndarknapparne hvitaktiga.

Växer på dyiga eller tidtals våta sötvattensstränder, i diken o. d., men helst vid källdrag och renare vatten, i södra och medlersta Sverige (upp till Ångermanland), särdeles i slätt- och kusttrakter. — Blommar mest i Juli, Aug.; mognar i Aug. — På sandig mark blir gräset icke sällan helt litet, med endast 1-blommiga småax. Vanligast äro småaxen 2-blommiga (eller med ämne till en tredje blomma), mycket sällan (på mycket mustig mark) 3—5-blommiga.

Narvgräset, som man för dess växtälle vid källdrag o. d. också skulle kunna kalla Källgräs, är alldeles glatt, särdeles mjukt, sött och saftigt, hvadan kreaturen mycket begärligt äta det; således ett ypperligt betesgräs. Det bebor Europa, Caucasien, Siberien, N. Amerika och Island.

* Phipps-gräset (Phippsia algida Br. Catabrosa algida Fr.) har nästan samma slägtkännetecken som Narvgräset, men småaxen äro alltid 1-blommiga, med mycket små skärmskal, isynnerhet det nedersta, hvilket (eller t. o. m. båda) icke sällan alldeles saknas; yttre kronskalet otydligt nervigt. Det är ett ganska litet, endast 1 eller 2 tums,

men mångårigt, mjukt gräs med platta, nära 1 linie breda blad, stora slidor, och omkring 1/2 tum lång, smal vippa med kransvis gyttrade, korta grenar eller stundom axlik; småaxen mycket små (icke 1/2 linie). — Växer (sälls.) vid bäckar och snövattnade ställen i Lappska fjellen. — Blommar i Juli, Aug. — Upptäckt af Phipps på Spetsbergen 1773. Funnet af Wahlenberg i östra Finnmarken 1802, af Wormskiöld på Grönland 1812, af Læstadius i norska Nordlanden 1825. Första gången såsom svenskt anmärkt af Ullenius i Lule-Lappmark 1826. Utförligt beskrifvet och med teckning och analytiska figurer belyst af Andersson i Botaniska Notiser för 1849.

15. **Molinia** Schr.

Småaxen (hos vår art) glest 2(—4)-blommiga (med ämne till ännu en blomma), i vippa. Skärmskal (något) olikstora, hinnaktiga, spetsiga. Yttre kronskalet nästan broskartadt, spetsigt eller trubbadt, med högt kullrig rygg, bildande en inåt öppen, nedtill något bukig, upptill smal kägla, som omsluter det inre, knappt kortare, kronskalet.

1. **Stålgräset** eller **Blåtåteln**

(Molinia coerulea Mnch. — **Melica coerulea** L.).

Ett mångårigt och tuvigt, hårdt och gråaktigt gräs med 1—1½ aln höga, raka och stadiga, nästan oledade och bara strån, lång, temligen grenig men vanligen sluten, merendels mörkviolett (svart- eller stålblå) vippa och långt-spetsade, annars nära 2 linier breda men snart hoprullade blad, hvilka nästan alla utgå från roten. Stråen ha nemligen endast en blad- eller slidbärande led vid den nästan knöllikt utsvällda basen (ɔ: de nedersta, outvecklade mellanlederna), således endast tvenne utbildade mellanleder, den nedersta helt kort, men den andra mycket lång och bildande nästan hela strået. Roten har långa och starka tågor. Bladen äro nedtill håriga i kanten; snärpet är ombildadt till en kort hårkant. Vippgrenarne utgå vanligen 2 från hvar led och äro mest klaslikt greniga redan vid leden. Småaxen äro nästan aflånga, blå- och brunaktiga. Ståndarknapparne också mörkvioletta; märkena purpurröda.

Växer på fuktiga men soliga (och magra) skogsängar och betesmarker, i skogskanter, på sjöstränder, här och der ymnig. — Blommar i Juli eller Aug.; mognar i Aug., Sept. — På skuggigare (bördigare) ställen blir gräset icke sällan högre med större, längre grenig, rikare, mera spärrad, grönare vippa.

Blåtåteln är utbredd genom nästan alla europeiska länder och är dessutom anmärkt i Caucasien och Siberien.

3. AVENACEÆ
(Hafregräs).

Småaxen i vippa eller klase, 2- eller flerblommiga (plattade); skärmskalen lika långa som eller längre än närmaste kronskalet. Stift korta eller nästan inga; märkena fjäderlika, utstickande vid den under blomningen öppna blommans bas.

16. **Fluminia** Fr.

Småaxen 3—5-blommiga. Yttre kronskalet 5(—7)-nervigt, med tvär, 3(—4)-uddigt-småtandad spets, borstlöst, men med hårknippen vid basen. Frukten hårig i spetsen.

1. Vass-svingeln, Rörsvingeln

(**Fluminia arundinacea** Fr. — **Festuca arundinacea** Lilj.).

Ett mångårigt, vanligen nära 3 alnar högt, till strå och vippa nästan rörlikt men grönare, vattengräs. Rotstocken kryper vidt omkring. Stråets nedersta del täckes merendels af vattnet och utvecklar kransvis rottrådar från lederna. Bladen äro rent gröna, men med en brungul fläck vid basen, omkring 3—4 linier breda; snärpet är utdraget. Vippan är stor, icke sällan $\frac{1}{2}$ aln lång, temligen gles, under blomningen något lutande; dess grenar äro upp- och utstående, till större delen långa, mycket bara. Småaxen nära 4 linier långa.

Växer i vattnet, på djupare dybotten, vid å- och sjöstränder i Östergötland, sälls. (Roxen, Motala, Finspong-sjön). — Blommar i Juli, Aug.; mognar i Aug. och Sept.

Bland de mera nordiska gräsen är Vass-svingeln ganska utmärkt. Den upptäcktes af Liljeblad 1791 i Motala-elf vid Norsholm, men han ”fick då ej nog tydeliga exemplar”, så att han först trodde gräset vara Aira arundinacea L. och upptog det under detta namn i sin Floras 1:a upplaga (1792). Utomlands är detsamma kändt såsom växande i Slesvig, vid Stettin och Berlin, i östra Finland, Satakunda, och i medlersta Ryssland.

Vass-svingeln bildar täta bäddar och liknar något Jättegröet. Ehuru styfvare än detta, blir den likväl ett godt foder för större kreatur om den skördas ung. Den bör odlas på mycket sanka ställen eller i vatten med gyttje-, ler- eller sandbotten, antingen ensam eller tillsammans med Jättegröet. (Wahlberg).

17. **Triodia** Br.

Småaxen 3—5-blommiga. Skärmskal hinnaktiga, nära lika stora. Yttre kronskalet nästan läderartadt, 7—9-nervigt, med tvär, uddigt-

3-tandad spets (tvåtandad med en udd emellan), borstlöst men vid basen (och i kanten) hårigt. Frukten glatt.

1. Tandsvingeln eller Knägräset
(Triodia decumbens PB. — Festuca decumbens L.).

Ett mångårigt, tuvigt och hårdt, något grågrönt gräs med smala och temligen korta, glatta eller glest håriga blad, 5—10 tum långa, nästan nedtryckta eller slutligen nära uppräta strån samt smal och sluten, klaslik vippa af temligen stora småax (5—10). Bladslidorna äro långt håriga i kanten och snärpet är ombildadt till en hårkant. Småaxen äro nästan äggrunda, släta; skärmskalen spetsade, det nedre uddigt.

Växer på magra backar, ängar och betesmarker, på hedar och bara ställen i torra skogar, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni eller Juli.

Tandsvingeln är utbredd genom nästan hela Europa.

18. Aira L.

Småaxen 2(—3)-blommiga; blommorna med hår vid basen. Skärmskal kölade, hinnaktiga. Yttre kronskalet 3—4- (eller 5-)nervigt, med tvär och 3—4- (eller 5-)tandad (eller nästan hel) spets och hårsmal ryggborst. Frukten glatt. — Mångåriga gräs med smala eller temligen smala blad, smalgrenig, m. e. m. utbredd vippa, och temligen små, glänsande småax.

a) Småaxen mest 2-blommiga med ämne till en tredje blomma, sällan 3-blommiga. Blomborsten nästan rak, svagare (ɔ: Deschampsia PB.).

1. Tuvtåteln eller -Tådan
(Aira cæspitosa L.)

bildar täta tuvor med talrika, dels nästan platta dels hoprullade, blad och 1 eller nära 2 alnar höga strån. Bladen äro något styfva, höggröna, högt (nästan ribbadt)-nerviga och längs nerverna sträfva ofvanpå (af mycket små borst); rotbladen långa, stråbladen vanligen platta, liniebreda; snärpet utdraget. Vippan är stor (ända till 10 tum), upprät eller nästan upprät, pyramidlik, med (åtm. under blomningen) slakt utbredda, hårsmala, sträfva grenar, 5—7 från de nedersta lederna. Småaxen äro endast $1\frac{1}{2}$ linie långa, vanligen brun- eller gråglänsande, närmade mot grenarnes spetsar. Blomborsten utgår nära kronskalets bas; den är omkring lika lång som detta och vanligen kortare än skärmskalen. Blommorna äro endast dubbelt längre än håren.

Växer på fuktig (bördigare) ängs- och skogsmark, allm. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug. — I skugga bli småaxen icke sällan blekgröna eller nästan hvita (stundom gulaktiga), med längre borst. Stundom (i Norrland och Lappland) blir vippan smal och nästan alldeles violett, kronborsten längre och något krökt, på samma gång som bladen äro korta (högst 2 tum); der blir också stundom hela gräset grågrönt, vippan tät och mera slätgrenig, och kronborsten utgår vid skalets midt. — Utbr. alla europeiska länder och dessutom Caucasien, Siberien, Kamtschatka, nordvestra Amerika, Island.

Tuvtåteln, som också kallas Tägttåtel eller blott Tåtel (i Skåne Hargräs), är ett bland de mest gifvande bättre grässlagen på våra något fuktiga naturliga ängar; den utgör der ofta halfva hömassan. Så berättar J. Moræus (Vet. Ak. Handl. 1742) att den är det grässlag som förnämligast gör Faluns lindor så rika och härliga att man vid bergningstiden med möda kan gå genom dem endast för gräsets täta växt och ansenliga höjd, som räcker upp till midjan. Den kunde förtjena att allmänt odlas om den icke gjorde ängarne så ojemna genom sina höga och täta tuvor. Kreaturen äta gräset gerna, både färskt och torrt, isynnerhet om det bergas tidigt. Tuvtåtelns odling lönar sig bäst på god ängsmark eller på igenlagda trädesåkrar, men gräset växer bra också på torrare eller sandig mark om den är väl gödd. — I lösare mark har Tuvtåteln ända till $2\frac{3}{4}$—3 alnar långa rötter (Dir. Stenberg).

2. **Bottentådan**

(Aira bottnica Whlnb.)

är ett tuvigt gräs med långa och smala, spetsade, snart hoprullade blad, 2—3 fot höga strån, samt lång (icke sällan 8 tums) och smal, glänsande-gulgrön men snart, liksom hela gräset, halmgul vippa, hvars grenar äro något stadiga, uppstående, släta eller nästan släta. Småaxen äro dubbelt större än hos Tuvtåteln och kronborsten dubbelt längre.

Växer på Bottniska vikens stränder, i Roslagens, Stockholms och Nyköpings-skären, vid Bråviken och på ön Jungfrun. — Blommar i Juli.

Enligt Wikströms biografi öfver Swartz, skall den sistnämnde upptäckt Bottentådan på Åland 1781. Emellertid har Wahlenberg, som fann gräset i Vesterbotten, bestämt och beskrifvit den utmärkta arten i sin Flora Lapponica (1812). Den tillhör också Finlands kuster och är äfven anmärkt vid Petersburg.

3. Fjelltådan
(*Aira alpina* L.)

är ganska tuvig, slät och glatt, med korta och hoprullade (utbredda nästan liniebreda) blad, omkring 10 (5—20) tum höga, stadiga strån och upprät, kort pyramidlik, öppen men temligen tät, slätgrenig vippa. Småaxen äro större än hos Tuvtåteln och vanligen vivipara (med groknoppar i st. f. frön); skärmskalen nära 2 linier långa, nedtill violetta, upptill gulaktiga. Hos den nedre blomman utgår borsten nära skalets midt och är något längre än detta, hos den andra nära spetsen och är helt kort.

Växer på fuktiga ställen i fjellen. — Blommar i Juli.

Fjelltådan, säger Wahlenberg, som utförligt beskrifver den i sin Flora Lapponica (med teckn.), växer frodig och hög på de magraste, af isen nyss härjade (och fuktiga) ställen; der prunkar den med sin täta vippa, der tuvar den sina gulgröna och korta blad. Den har ett så eget, hafrelikt, utseende att väl ingen, som ser den på dess växställe, gerna misstänker dess stora slägtskap med Tuvtåteln. — Arten är nästan uteslutande nordisk och högnordisk; den växer nemligen på Spetsbergen och Island, i Lappland och norra Sverige, i Norge, Skottland och Wales.

b) Småaxen 2-blommiga utan ämne till någon tredje blomma. Blomborsten knäkrökt och nedom knäet vriden, starkare.

4. Krustådan
(*Aira flexuosa* L.)

är ett spensligt och löst tuvadt gräs med mycket talrika, tråd- eller borstlika, glatta, mjuka och släta blad (ɔ: Jemtl. Tof-hven), omkring 10 eller 15 tum höga (stundom högre), glänsande-glatta (vanligen rödaktiga) strån, samt 2—3 tum lång, merendels något lutande och under blomningen utbredd vippa, hvars axel och grenar äro krusiga, de sednare nästan släta, hårsmala och delade i utspärrade, endast i spetsen klädda smågrenar. Bladsnärpet är nära linielångt, urnupet-tvärhugget (tvåöradt). Vippan är omkring 3 tum lång, glänsande; grenarne utgå 2 eller 3 från hvar led. Småaxen äro 2 linier långa, merendels hvit- och brunaktiga (silfver- och brunglänsande, stundom något violetta). Blomborsten utgår nära skalets bas och når långt utom skärmskalen. Blommorna äro mycket längre än håren vid deras bas.

Växer på backar och berg, torra ängar och betesmarker, hedar, i torra skogar, allm. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug. — I fjelltrakterna (och på bergen vid Strömstad) blir vippan icke sällan

smalare, tätare, med större och nästan purpurröda småax (ɔ: Aira montana L.).

Krustådan ätes icke ogerna af kreaturen och är ett bland de gräs, som på torra och magra ställen lemna ett isynnerhet för får brukbart bete. Den är ganska täck med sin fina, lättrörliga vippa och sina glänsande-rödaktiga, liksom lackerade, strån, hvilka stundom åt temligen stora sträckor låna sin glans; gräset är nemligen mycket sällskapligt. — Arten är utbredd genom nästan alla europeiska länder och förekommer dessutom i Caucasien och vestra Siberien, i N. Amerika, på Island; är anmärkt också i Patagonien och vid Magellanska sundet.

* Aira uliginosa Whe liknar den vanliga Krustådan, men har ändå smalare blad (rotbladen icke sällan hårsmala) med spetsadt snärp, och upprät, brun, sträfgrenig vippa. — Växer vid och i sjöarne i Femsjö socken i Småland.

* Fjelltåteln eller Vahlsgräset (Vahlodea atropurpurea Fr.) står, till slägtkännetecken, så midt emellan Aira och Holcus, att dess svenska upptäckare och närmare bestämmare, Wahlenberg, i sin Flora Lapponica räknade det till förstnämnde slägte men i Svensk Botanik till det sistnämnde. Det är mångårigt, vanligen 5 eller 8 tum högt, med mjuka, platta, nära liniebreda blad och gles och mager, slak, merendels mörkt-purpurröd eller brunviolett (i skugga grönaktig) vippa. Småaxen äro mest 2-, sällan 3- eller 4-blommiga; blommorna borstiga, små mot skärmskalen. — Växer i Lappland och Jemtland. — Blommar i Juni, Juli.

19. Holcus L.

Småaxen 2-blommiga; nedre blomman tvåkönad och borstlös, den andra med endast ståndare och (kort) borstig. Skärmskal kölade. Yttre kronskalet svagt 5-nervigt, köladt, trubbigt, hos ståndarblomman med en smal borst invid spetsen. — Mångåriga gräs med platta, håriga blad och grenig vippa.

1. Luddtåteln
(Holcus lanatus L.)

är tuvig (roten trådig), nästan alldeles beklädd med ett kort och tätt, mjukt ludd, som gör gräset sammetslent (ɔ: Gramen lanatum Dal.) och gråaktigt utom vippan, som vanligen är rödlett. Stråen äro fots- eller alnshöga (eller högre), temligen stadiga. Bladen äro 2—3 linier breda; de öfres slidor något uppblåsta. Vippan är omkring 3 tum lång, temligen tät, men icke mycket hopdragen efter blomningen. Skärmskalen äro trubbiga, det nedre med en kort udd, nära 1½ linie långt. Ståndarblomman är glänsande-glatt, dess borst innesluten och slutligen haklikt inkrökt.

Växer mest på något fuktiga (bördigare) ängar och sandiga betesmarker, på åker- och dikeskanter, sällan i lundar o. d., i södra och

medlersta Sverige upp till Ångermanland. — Blommar i Juni eller Juli (Aug.); mognar i Juli, Aug. — I skugga blir vippan glesare, blomborsten något längre och småaxen stundom nästan silfverhvita. — Utbr. Europa, Algerien, Canariöarne, Caucasien, Siberien.

Luddtåteln, "som så ymnogt växer i Holland", såg LINNÉ inom Sverige först vid Gaxa på Öland (1741). Den är, särdeles på mullrik sandjord, ett bland de bästa fodergräs i södra och medlersta Sverige, såväl genom sin rika afkastning som smaklighet för all slags boskap. Den är mjuk, sötaktig och närande, ger ett godt både foder och bete, samt fortkommer på alla jordmoner utom på styf lera. På utdikade mossar passar den bättre än de flesta andra gräs, och är också användbar på torrare, sandiga ställen. Sås helst om hösten tillsammans med Hvitklöver, Tuvtåtel o. d. Till hö bör den slås då den börjar blomma (WAHLBERG). Redan KALM iakttog huru begärlig Luddtåteln var för får och föreslår dess odling. — Enligt Dir. Stenberg kunna gräsets rottrådar bli ända till 2 alnar långa, liksom hans många andra rotundersökningar visa att växternas rötter i allmänhet ernå en vida större längd eller utsträckning än man vanligen tror.

2. Lentåteln
(Holcus mollis L.)

har krypande och skottalstrande rotstock och är upptill glatt, endast på bladen och de nedre slidorna glest småhårig. Stråen äro 2—3 fot höga och slankiga, bladen blåaktigt gröna. Vippan är temligen smal och gles, slutligen hopdragen, vanligen gröngul, äldre gulaktig eller brungul. Småaxen äro nära dubbelt större än Luddtåtelns; skärmskalen långt spetsade. Ståndarblomman är hårig vid basen; dess borst sträf, nedtill knäkrökt, nående utom skärmskalen.

Växer i skogar och lundar, på torra, helst sandiga, ställen i Skåne (allm. i det södra och medlersta), Halland och Bohuslän, i Blekinge, på Öland, vid Calmar och Vestervik, på Gotland (Sproge), i Södermanlands-skären (sälls.). — Blommar i Juni, Juli.

Lentåteln är utbredd genom nästan hela Europa och är dessutom anmärkt i Algerien och på Madeira. OSBECK upptäckte den som svensk vid Hasslöf i Halland, och i Bihanget till Linnés Fauna Suecica är den upptagen bland Svenska Florans Novitier.

20. Melica L.

Småax 2- eller 3-blommiga, men den öfversta blomman könlös, klubb- eller päronlik och icke sällan omslutande en eller annan dylik mindre. Skärmskal kupiga, m. e. m. hinnaktiga. Yttre kronskalet 5—7-

nervigt, borstlöst, trubbadt, med kullrig rygg, slutligen broskartadt åtm. nedtill. — Mångåriga gräs med slutna slidor; småaxen temligen stora, glesa.

1. Grussloken
(Melica ciliata L.)

är ett omkring alnshögt, tuvigt, temligen styft gräs med uppräta, glatta strån och småhåriga, smala och snart nästan trådlikt inrullade, uppräta blad. Vippan är axlik, nästan upprät men något ensidig, brunaktig, och blir slutligen nästan glänsande hvitluden; yttre kronskalen äro nemligen kantade med långa och täta, mjuka hår (skäggiga). Småaxen äro lansettlika; de ha blott en utbildad och på nyssnämnde sätt hårig blomma jemte 1 eller 2 outbildade och hårlösa.

Växer på torra backar och berg, helst på kalkgrund, på Gotland (allm.), Öland (ymnig på vestra Landtborgen), i Småland (Eds kyrka), på Omberg, Kolmoren (ymnig), vid Söderköping, i Södermanlandsskären och vid Stockholm. — Blommar i Juni, Juli. — Utbr. Sverige, södra Finland, Tyskland, Holland, Belgien, medlersta och södra Ryssland, Caucasien, vestra och södra Siberien.

I sin "Samling af Et Hundrade Växter upfundne på Gotland, Öland och Småland" nämner LINNÉ också Grussloken (Vet. Ak. Handl. 1741). Han upptäckte den vid Wible på Gotland (Gotl.-Res. 297). — Med sin hvitludna vippa är den ett vackert gräs. De utspärrade blomhåren bidraga till fröets spridning.

2. Bergssloken
(Melica nutans L.)

är ett temligen slakt gräs med omkring fotshöga, plattadt-fyrkantiga och spensliga, nederst knäkrökta och brunslidade strån, mörkgröna, platta, nära 2 linier breda blad, fyrkantiga och sträfva slidor samt kortgrenig, klaslik, ensidigt lutande och slak, violettbrun vippa. Roten kryper. Bladsnärpet är nästan omärkligt. Småaxen äro nästan äggrunda och luta eller hänga; de ha tvenne utvecklade, nästan motsatta blommor och 1 eller 2 outvecklade, alla hårlösa. Skärmskalen äro mörkvioletta (bruna), nära lika långa ($2\frac{1}{2}$ linie), trubbiga.

Växer i klippiga eller steniga lundar, på skogsbackar, bland buskar, vid mera skyddade berg och i bergspringor, allm. — Blommar i Maj eller Juni.

Bergssloken tillhör nästan alla europeiska länder utom Holland, Grekland och Turkiet, men i Spanien och Portugal är den sällsynt och

inom Italien anmärkt endast i landets nordligaste delar. F. ö. är den utbredd genom Caucasien och Siberien till Kamtschatka.

3. Lundsloken

(Melica uniflora Retz.)

är ett slakt, fots- eller alnshögt gräs med tunna, vanligen släta strån, platta, liniebreda, sträfva blad, fyrkantiga och merendels släta slidor samt mycket gles och mager, utbredt- och ensidigt grenig, slak vippa. Roten kryper. Bladsnärpet bildar ett spetsigt, bladet motsatt bihang. Vippans grenar äro hårsmala, 1—2 tum långa, sträfva; den nedersta leden har icke sällan en ensam, omkring 2 tum lång och något grenig gren. Småaxen äro uppräta, vanligen 1-blommiga med ämne till andra blomman; stundom ha de 2 utvecklade blommor och en klubblik; blommorna hårlösa. Skärmskalen äro bruna, något mindre än Bergsslokens.

Växer i lundar och skogar i södra (allm. i Skåne och Blekinge), sydvestra och medlersta östra Sverige (till Stockholm). — Blommar mest i Juni. — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien.

Retzius upptäckte och bestämde denna art i Skåne ("i Skånes löfskogar allmän"). Han beskref den i sina Observationes I (1779). Wahlenberg fann den på Gotland vid gården Smiss i Vall, under hasselbuskar (V. A. H. 1805). Fries anmärkte arten i Halland (Fl. Hall.), Aspegren i Blekinge (Blek. Fl.), Ahlqvist på Öland (V. A. H. 1821), Beurling vid Stockholm (1829).

21. Avena (L.).

Småaxen 2—8-blommiga; axeln hårig invid blommorna. Skärmskal med trind eller kölad rygg. Yttre kronskalet 3—11-nervigt, bärande (åtm. i någon blomma) på eller nära ryggens midt en stark, knäkrökt, nedtill vriden borst; spetsen tvåtandad eller tuklufven.

a. Avena Pers. Småax stora, 2- eller flerblommiga. Skärmskal trindryggade, hinnaktiga. Yttre kronskalet trindryggadt, nedtill läderartadt. Frukten hårig.

a) Ettåriga, större arter med stora, slutligen hängande småax; skärmskalen 5—11-nerviga.

1. Landhafran

(Avena fatua L.)

blir 1 eller 2 alnar hög och har platta, glatta eller något håriga, sträfva blad, stor och utbredd, slakgrenig men uppråt vippa samt tums-

långa, storborstiga, vanligen 3-blommiga småax. Skärmskalen äro längre än kronskalen, 7—9-nerviga. Yttre kronskalet är hinnaktigt-tvåspetsadt, nedtill vanligen besatt med glänsande-rödgula, borstartade hår, slutligen merendels rödbrunt; blomaxeln sträfhårig.

Växer på åkrar bland vårsäd, ända upp till Ume-Lappmark, mångenstädes ett allmänt ogräs. — Blommar mest i Juli, Aug. — De yttre kronskalen bli stundom glatta eller nästan glatta, småaxen mest 2-blommiga (ɔ: Avena intermedia Lindgr. Bot. Not. III. 151). — Utbr. hela Europa; Algerien (t. o. m. på öknens oaser), Abyssinien, Caucasien, Siberien.

Landhafran, som också kallas Vildhafra eller Flyghafra, är ett ganska svårt ogräs, hvilket tros kommit till oss med spanmål från Tyskland. Det håller sig mest i vårsäd, mera sällan i höstsäd då denna är svagare. Hvad som gör Landhafran så svår att utrota, är isynnerhet att dess frön mogna tidigare än eller samtidigt med säden och mycket lätt lossna ur agnarne och så sig. Med blåsten föras de också från den ena åkern eller gärdet till det andra. Foglar förtära dem äfven och bidraga derigenom till ogräsets spridning. — Gräset växer yppigt, stundom högre än säden, qväfver de närmast stående sädesstånden och magrar ut jorden. Kreaturen äta det gerna grönt. — Blomborsten är mycket känslig för vexlingar i luftens fuktighetsgrad emedan dess nedre, under knäet varande, vridna eller liksom snodda del sammandrager sig (blir kortare) under torka och förlänger eller snor upp sig under väta. Borsten kan derföre användas till hygrometer ("hygrometrum Johrenii"). Man fastsätter då densamma, medelst lack, lodrätt på ett litet bräde, der man ritat och graderat en cirkel. På borstens spets fästes på tvären en liten nål eller visare (t. ex. ett fiskben), hvilken genom borstens nämnde olika vridning rörer sig och på cirkeln utvisar den större eller mindre fuktighet som råder i luften.

* Avena strigosa Schreb liknar något Landhafran, men har ensidig, mera klaslik vippa. Småaxen äro vanligen 2-blommiga med ämne till en tredje blomma (sällan 3-blommiga), och skärmskalen äro lika långa som blommorna. De yttre kronskalen äro glatta, borstigt-tvåspetsade, och bli slutligen jemte borsten svarta; blomaxeln är hårig endast invid den öfre blomman. — Växer bland vårsäd i södra och sydvestra Sverige. Uppväxer också här och der genom spillda korn. Den odlas nemligen i magra skogstrakter under namnet Svarthafra.

b) Mångårig, större art med temligen stora, uppstående, 2-blommiga småax; nedre blomman vanligen med endast ståndare och knäkrökt, lång ryggborst; den andra tvåkönad, borstlös eller med en kort, rak borst invid spetsen. Arrhenatherum PB.

2. Knölhafran

(Avena elatior L.)

blir 1 eller 2 alnar hög, med något tuviga, glänsande-glatta strån och omkring 4—5 tum lång, mångrenig men smal, något lutande, blekt grön- eller svagt rödaktigt glänsande vippa. Roten är vanligen knutigt knölig. Stråledерna äro glatta eller ludna; bladslidorna glatta; bladen platta, omkring 2 linier breda, sträfva, ljusgröna. Småaxen 3—4 linier långa. Skärmskalen äro genomskinligt hinnartade, det nedre vanligen 1-nervigt, nära dubbelt kortare än det andra 3-nerviga. Det yttre kronskalet är 7-nervigt; borsten hvitgul. Stundom äro småaxens båda blommor borstlösa, stundom båda, liksom hos de andra arterna, tvåkönade.

Växer på torra (bördigare) ängar, backar, bland buskar, på steniga stränder, vid vägar, i södra och medlersta Sverige, särdeles i kusttrakter. — Blommar i Juni eller Juli (Aug.); mognar mest i Aug. — På mycket torra ställen blir roten löklikt knölig (ɔ: A. bulbosa W.). — Utbr. nästan hela Europa; Caucasien, Algerien, Madeira.

Knölhafran eller Hafregräset är ett bland våra större gräs, som ger ett godt och ymnigt bete och betydlig höskörd. Den är ett af de tidigare grässlagen, växer och blommar under hela sommaren, och kan derföre slås två gånger. Stundom erhåller man i den andra slåttern nära lika mycket gräs som i den första. Gräset växer helst på sandblandad mylla eller lera, på torrare ställen, uthärdar bättre torka än goda slåttergräs i allmänhet göra, och går äfven på ganska sandig mark blott den ej är allt för mager. Det passar, i södra och medlersta Sverige, bra till konstiga ängar och sås bäst om hösten tillsammans med Hvitklöver, Ängssvingel eller Timotej. Men fröen mogna ojemnt. På lera skjuter det ymnigare rotblad, på lösare jordarter flera strån (Wahlberg). — Fröen äro goda till gryn. — På Linnés tid tyckes gräset varit vida mindre spridt än nu. Men den Baron Sten C. Bielke, som nämnes i hans Flora Suecica, odlade det, enligt Bergius, omkr. 1747 på sin gård Löfstad, och i Vet. Ak. H. för nämnde år uppgaf Kalm "vackra anmärkningar om detta grässlags art och nytta". Odladt kallas det icke sällan Fromental (och Franskt Raygräs).

c) Mångåriga, större arter med stora, uppstående, 2—5-blommiga småax; skärmskalen 1- eller 3-nerviga; alla blommorna tvåkönade och borstiga.

3. Luddhafran

(Avena pubescens L.)

har något tuvade, vanligen omkring alnshöga, släta och glatta strån,

hvilka vid eller i marken, liksom den något krypande rotstocken, utveckla bladskott. Bladen äro rent gröna, släta, platta, merendels nära 2 linier breda, trubbiga, slaka, småludna (åtm. de nedersta); de nedersta slidorna vanligen mjukt håriga. Vippan är 3—5 tum lång, upprät, temligen jemnt utbredd; grenarne icke sällan tumslånga, jemnsmala, de nedre merendels 4 eller 5 från leden, de längre bärande 2, de kortare endast 1 småax. Småaxen äro omkring $\frac{1}{3}$ tum, silfverglänsande (och något violetta), 2—3-blommiga; håren under andra blomman nästan nående dennas midt; det nedre skärmskalet 1-nervigt eller med två svaga sidonerver, det andra 3-nervigt. Det nedre kronskalet är 5-nervigt; borsten svartbrun.

Växer på torra ängar och betesmarker, på gräsiga backar, i busksnår (allm. upp till Ume-Lappmark). — Blommar mest i Juni; mognar i Juli. — Utbr. Europa utom Portugal, Spanien, italienska öarne, Grekland och Turkiet; i Algerien, Caucasien, Siberien.

Luddhafran är ett godt betesgräs, som bäst sås om hösten tillsammans med andra grässlag.

4. Ängshafran
(**Avena pratensis** L.)

liknar näst föregående art, men har styfvare och i allmänhet något högre strån, glatta men sträfva, något styfva, helt smala blad (rotskottens nästan trådlikt jemnsmala, rännlika eller hopvikta); slidorna m. e. m. sträfva men icke håriga. Vippan är upprät, klaslik och sluten; grenarne äro korta och stadiga, tjockare upptill, de nedersta mest parvisa. Småaxen äro vanligen 3—4- (stundom 5-)blommiga, upptill silfverglänsande, och bli ända till nära $\frac{2}{3}$ tum långa; håren under andra blomman mycket kortare än densamma; sista blomman merendels outbildad. Skärmskalen båda 3-nerviga, nästan dubbelt kortare än blommorna.

Växer på torra ängar, betesmarker och åkerrenar, på backar (särdeles ljung- och en-), i södra och medlersta Sverige till upp i Ångermanland och Dalarne. — Blommar i Juni eller Juli.

Ängshafrans utbredning sträcker sig öfver de flesta europeiska länder och den bebor också Algerien, Caucasien och Siberien.

b. Trisetum Pers. (Fr.) Småax mindre ($1\frac{1}{2}$—2 linier långa), 2—3(—6)-blommiga, platta. Skärmskal kölade. Yttre kronskalet köladt, hinnaktigt, tvåspetsadt; borsten utgående ofvan skalets midt. Frukten glatt. — Mångåriga.

5. Gulhafran

(Avena flavescens L.)

är ett spensligt, gulgrönt, vanligen nära alnshögt gräs med något slaka, släta och glatta strån, liniebreda, platta och slaka, jemte de nedre slidorna vanligen håriga, blad samt 3—4 tum lång, rik och temligen tät, under blomningen utbredd, glänsande blekgul, äldre nästan guldgul, vippa. Småaxen äro mest 3-blommiga och nära 2 linier långa, men omvexla till storleken. Skärmskalen kortare än blommorna, det nedre 1-nervigt, nära dubbelt mindre än det andra 3-nerviga. Vippans grenar äro helt smala; de nedre mest 4 från leden, de längre bärande 5—8 småax. Rotstocken temligen krypande och skottalstrande (mest på lös mark); stråen stundom greniga vid roten.

Växer på torrare (bördiga) ängar och gräsmarker i Skåne och på Gotland; dessutom på några ställen i Småland, Östergötland, Södermanland och Upland, men på dessa sednare troligen endast inkomling. — Blommar i Juni, Juli och icke sällan ånyo om hösten (Sept.); mognar i Aug. — Utbr. nästan alla europeiska länder; Algerien, Caucasien, Siberien, Kamtschatka.

P. Bergius upptäckte Gulhafran, som svensk, på Gotland (L. Fl. Suec. 1755). Retzius fann den sedan i Skåne. Swartz anmärkte den vid Stockholm 1815 (Wikstr. Flora).

* Avena agrostidea Fr. liknar något föregående art, men är mindre och har magrare, slutligen nästan axlikt hopdragen vippa (aldrig så gles och slak som Gulhafrans), samt mest 2-blommiga småax med temligen lika stora skärmskal. — Växer vid bäck- och åstränder i Torne-Lappmark, sälls. — Blommar i Juli.

6. Hafreäxingen

(Avena subspicata Clairv. — **Aira spicata** och **subspicata** L.)

är ett endast 5—7 tum högt, temligen stadigt, på strån och bladslidor tätt mjukludet gräs med omkring liniebreda, platta blad och omkring tumslång, tät, alltid smal och axlik, merendels gråbrun vippa, hvars grenar äro småhåriga, högst 2 eller 3 linier långa. Småaxen äro nära 2 linier långa, mest 3-blommiga; skärmskalen nästan lika stora, kortare än blommorna. Yttre kronskalet är kort-tvåspetsadt; borsten mycket krökt (stundom tillbaka-).

Växer på fjellslätter och -klippor, ymnigast på högfjellen i Lappland. — Blommar i Juli.

Linné anmärkte detta gräs i Lappland, bestämde det i sin Flora Lapponica och tillade i Flora Suecica en kort beskrifning på detsamma. Wahlenberg belyste det vidare i sin Flora Lapponica och skildrade det i Svensk Botanik (XI), der Læstadius tecknat det. Hartman

fann det på Åreskutan 1813. — Utom på de svenska och norska fjellarne växer Hafreäxingen på Pyreneerna, Alperna och Karpaterna; i Caucasien, Samojedien, Siberien, Kamtschatka och det arktiska Amerika; på Island och Spetsbergen.

c. Airopsis Fr. Småax helt små (knappt linielånga), 2-blommiga. Skärmskal kölade. Yttre kronskalet trindryggadt, hinnaktigt, svagt-3—5-nervigt; borsten utgående nedom skalets midt. Frukten glatt. — Ettåriga.

7. Tåtelsmilet

(**Avena caryophyllea** Web. — **Aira caryophyllea** L.)

är ett litet, 3—8 (mest omkring 5) tum högt, tuvadt gräs med borstlika och korta, gråaktiga blad med något violetta slidor, mycket smala men långt slidade, släta och glänsande, nedtill violetta strån samt nästan pyramidlikt-utbredd, upprepadt-grenig, silfverglänsande vippa, hvars grenar äro hårsmala och något violetta, de nedersta mycket längre än de andra. Småaxen sitta spridda på de mest parvisa vippgrenarne. Skärmskalen äro lika stora, icke eller knappt linielånga, men längre än blommorna. Det yttre kronskalet har två hårknippen vid basen.

Växer på sandiga marker i Skåne (temligen sälls.). — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. hela Europa utom det nordligaste; Abyssinien, Algerien, Canariöarne, Madeira.

Denna art liknar till sitt utseende i allmänhet temligen Krustådan (Aira flexuosa), men är mycket mindre till alla delar och ganska täck. Linné kände den icke som svensk. Såsom sådan upptäcktes den af Retzius vid Hammarlunda (Retz. suppl. 1805). Swartz skildrar och tecknar både denna och nästa art i Svensk Botanik VIII.

8. Vårsmilet

(**Avena præcox** PB. — **Aira præcox** L.)

är ett endast 2—4 tum högt, temligen gråaktigt gräs med borstlika blad, tätt tuvade strån och smal, axlikt-hopdragen, nästan lansettlik eller aflång, slutligen blekgul (gulbrun), knappt öfver $\frac{1}{2}$ tum lång vippa. Vippgrenarne äro uppräta och temligen stadiga, de nedre parvisa. Småaxen bilda täta gyttringar. Skärmskalen äro lika stora, linielånga, men icke längre än blommorna. Det yttre kronskalet har två hårknippen vid basen.

Växer på öppna, sandiga marker och backar i södra Sverige (allm. i Skåne), men i Öster- och Vestergötland endast på ett par ställen (Jonsberg, Kållandsö); på Gotland. — Blommar mest i April eller Maj;

mognar tidigt och borttorkar sedan snart. Enligt Moës iakttagelser är likväl gräset tuårigt.

Linné anmärkte först Vårsmilet såsom svenskt (han hade förut sett det endast i Frankrike), på torra och magra ställen vid Skanör, torr och mogen d. 22 Juni (1749), såsom han omtalar i sin Skåne-Resa sid. 226 (med kort beskr.). "Ett af de minsta gräs som växa i Sverge". Fries fann det i Halland, Ahlqvist på Öland o. s. v. — Utbr. de flesta europeiska länder och Island; saknas i nästan hela Italien, i Grekland och Turkiet.

22. **Corynephorus** PB.

Småax 2-blommiga. Skärmskal lika stora, kölade, hinnaktiga. Yttre kronskalet spetsigt, nästan nervlöst, vid basen hårigt och bärande en rak, vid midten ledad och vid leden hårig, upptill klubblik borst. Frukten glatt.

1. Borsttåteln

(**Corynephorus canescens** PB. — **Aira canescens** L.).

Ett litet mångårigt (eller nästan tuårigt), blågrått och styft, tuvadt gräs med borstlika, talrika blad och strån, de sednare mest 5—6 tum långa. Vippan är tät, smalt-äggrund eller aflång, merendels nära $1\frac{1}{2}$ tum lång, hvitaktig och något violett; grenarne hårsmala. Skärmskalen äro något öfver linielånga och längre än blommorna. Ståndarknapparne mörkbruna.

Växer ymnigt på sandiga slätter, gärden och marker i Skåne, Halland och Blekinge, på Öland och Gotland, samt sälls. i Småland. — Blommar i (Juni,) Juli; mognar i Aug. — Utbr. nästan alla europeiska länder (saknas i Turkiet och nära hela Italien); Caucasien.

Borsttåteln är ett särdeles blekt och grått gräs, hvadan också artnamnet. Dess svenska benämning häntyder på de borstlika bladen (ɔ: Sandborst Fr.). F. ö. är det utmärkt genom sin klubblika blomborst (ɔ: Klubbgräs). — Linné anmärkte Borsttåteln i Skåne, Wahlenberg på Gotland (på flygsand inuti landet här och der i myckenhet: V. A. H. 1805); Fries fann den i Halland (Fl. Hall.), Ahlqvist på Öland o. s. v.

23. **Koeleria** Pers.

Småax (hos våra arter) 2—3-blommiga, platta. Skärmskal något olikstora, kölade. Yttre kronskalet 3—5-nervigt med stark medelnerv (köladt), hinnaktigt, borstlöst eller med en liten borstlik udd på spetsen.

1. Tofsäxingen
(Koeleria glauca DC.).

Ett mångårigt, grågrönt, mycket tuvigt gräs med nästan borstsmala, rännlade (torra inrullade), tätt och kort småludna blad samt vanligen 5—10 tum höga, upptill mycket kort småludna strån, hvilka nedtill, jemte de rika, uppräta bladskotten, omslutas med vissnade och trådigt-upplösta slidor. Vippan är glänsande-hvitaktig (grönhvit eller något brunaktig), smal, tät eller nedtill glesare, under blomningen temligen öppen, men sednare hopdragen och axlik, åtminstone upptill. Småaxen gyttrade, nära 1½ linie långa. Yttre kronskalet är trubbigt men har vanligen en kort borstudd.

Växer på sandiga marker i Skåne, södra Halland (Laholm) och på Öland. — Blommar i Juni, Juli; mognar i Juli eller Aug.

Detta gräs upptäcktes, såsom svenskt, af Fries i Skåne (Novit. 1814) och Halland (Fl. Hall.) och af Ahlqvist på Öland (K. intermedia Fl. Runst. 1815). F. ö. växer det i Danmark, Tyskland, Schweiz, Österrike, södra och medlersta Ryssland, i Caucasien och södra Siberien.

* Koeleria cristata P. är vanligen större än föregående art, mera rent grön, och har platta, långt håriga blad (särdeles de nedre) och upptill glatta strån; yttre kronskalet spetsadt, stundom med udd. — Växer i Roslagen enligt Hartman (vid Oppmanna i Skåne synes den enligt Areschoug vara utgången). — Blommar i Juni, Juli.

4. STIPACEÆ.

Småaxen i vippa, 1-blommiga utan ämne till någon andra blomma (trinda eller kullriga); skärmskalen åtm. lika långa som kronskalen. Stift inga eller korta; märkena fjäderlika, utstickande från det under blomningen öppna småaxets sidor.

24. Stipa L.

Blomman på en skäggig knöl. Skärmskalen uddspetsade. Det yttre kronskalet läder- (slutligen brosk-)artadt, mycket svagt 5-nervigt, med lång, till skalet ledad borst i spetsen; borsten nedtill knäad och under knäet vriden.

1. Fjädergräset
(Stipa pennata L.).

Ett grågrönt, mångårigt gräs med smala och vanligen borstlikt hoprullade blad (särdeles rotbladen) samt smal, nederst omslidad, upprät vippa. Blomborsten äro 5—8 tum långa och öfver knäet, der de äro smalare och lindrigt krökta, besatta med åt två sidor riktade, mjuka och glänsande hår, så att hela vippan liknar en slags plym eller

fjäderbuske. Det yttre kronskalet är trindt-hoprulladt, nedtill femradigt-silkesludet. Frukten tätt omsluten med kronskalen.

Växer på torra ängar och åkerrenar i Vestergötland, nära Ålleberg och vid Waltorps kyrka, mycket sälls. — Blommar i Maj, Juni. — Utbr. medlersta och sydöstra Europa samt Spanien och Italien; Algerien, Caucasien, vestra och södra Siberien.

Fjädergräset, säkerligen både det vackraste och sällsyntaste gräs i vår Flora, upptages, första gången såsom svenskt, i det botaniska Bihanget till Linnés Fauna Suecica (1761), funnet ymnigt af J. P. Falk vid Åsaka i Vartofta härad i Vestergötland. Men det söktes sedan ständigt förgäfves ända till 1837, då Mathesius återfann det på samma växtställe "å östra sidan af kullarna intill Bondegården". Han hörde då de äldre bland allmogen berätta att detta gräs i deras barndom talrikt träffades nästan öfver hela socknen, men att det sedermera minskats betydligt. Sedan 1837 har det ytterligare minskats emedan en del af den vall, hvarest det mest förekom, blifvit upplöjd till åker. Vissa år lärer endast bladtuvorna visa sig, men andra kunna dessa skjuta höga strån, stundom ända till ett par alnars (Fr.). År 1838 påträffade Mathesius Fjädergräset på ett nytt ställe, på Åkarps ägor nära Wahltorps kyrka i Segerstads socken och Gudhems härad. Sålunda var det lyckligen återvunnet åt vår Flora och Fries upptog det i sin Mantissa II (1839). På sistnämnde ställe växte det på tvenne högländta åkerrenar och var temligen ymnigt under flera år. Numera har plogen äfven der utöfvat sin utrotande verkan på detsamma så att det icke heller funnits å denna trakt de sista åren (Mathesius i Bot. Not. 1854).

25. **Milium** L.

Blomman hår- och borstlös. Skärmskalen trubbiga, nästan plana. Kronskalen glänsande-läderaktiga, det yttre bukigt, svagt 3-nervigt, slutligen broskartadt, mycket slätt. Frukten tätt omsluten med kronskalen.

1. **Luktgräset** eller **Amurn**
(Milium effusum L.).

Ett mångårigt, en eller par alnar högt (stundom högre) men slakt, glatt, något blåaktigt gräs. Roten (rotstocken) kryper och utvecklar bladskott. Stråen äro uppräta, släta. Bladen äro slankiga, 3—4 linier breda, med sträfva kanter; snärpet långt och i spetsen sargadt. Vippan är stor och gles, pyramidlik; dess grenar äro ganska smala, enkla nästan till midten, slakt utbredda och bli slutligen riktade nedåt; de nedre utgå 4—6 från hvar led. Småaxen äro mest gröna, med

släta, 3—5-nerviga skärmskal och glänsande, slutligen hård, äggrund blomma.

Växer i skyddade lundar och lummiga skogar, helst på lös mylla. — Blommar i Juni eller Juli; mognar tidigt och hastigt. — Utbr. nästan alla europeiska länder; Caucasien, Siberien, Canada, Island.

Detta gräs är ett bland våra större och vackrare. I torrt tillstånd har det en behaglig, myskaktig lukt (ɔ: Öländ. Myskgräs), nästan som Melilotus; hos det växande gräset är lukten helt svag. — Kreaturen äta det gerna. Foglar tycka om fröen. Strået är användbart till fina bordsmattor, små korgar o. d. Några bruka lägga gräsets blad bland röktobak för att ge den en behaglig lukt. — I Nerike skall gräset kallas Häslebrodd (Hasselbrodd?).

5. ARUNDINEÆ.

Småaxen i vippa, omkring 5-blommiga (plattade); skärmskal kortare än blommorna. Stift temligen långa; märken pensellika, utstickande nära den under blomningen öppna blommans midt.

26. **Phragmites** Trin.

Småaxens nedersta blomma endast med ståndare (eller alldeles tom) och hårlös; de andra blommorna tvåkönade och omslutna med långa hår. Skärmskalen mycket olikstora. Kronskalen hela och borstlösa. Frukten bar.

1. Vassen, Rörvassen

(Phragmites communis Fr. — **Arundo Phragmites** L.).

Ett merendels ganska resligt, 3—5 alnar högt, bredbladigt och storvippigt, blågrönt gräs. Rotstocken är stark, knöligt-ledad, kryper mycket (icke sällan flera famnar) och utvecklar starka bladskott. Stråen äro uppräta, tjockare än en gåspenna, starkt-ledade (rör). Bladen långa och $\frac{1}{2}$—1 tum breda, nästan lansettlika och mycket långt spetsade, gråaktiga (blågröna) särdeles på undre sidan; kanterna hvassa och sträfva; snärpet ombildadt till en hårkant. Vippan är rik och månggrenig, mörkröd, slutligen mörkt brunviolett och genom blomhåren något silfverglänsande; dess grenar sträfva, utstående, mycket greniga; axelns nedersta leder skägghåriga. Småaxen äro vanligen 4—5-blommiga och nära $\frac{1}{2}$ tum långa, med kölade, spetsiga skärmskal. Blomhåren bli slutligen långa och silkesartade. Kronskalen äro hinnaktiga, det yttre mycket långt spetsadt, 3-nervigt, det inre tvärtrubbigt.

Växer mest vid (sötvattens-) stränder och i träsk men också på våta strandängar och -åkrar, allm. Störst och vackrast blir den vid

renare vatten, der den vanligen bildar liksom en tät skog (ɔ: vassbänkar) kring stränderna, uti och invid vattnet. Då den kommer på torrare mark, såsom sandiga stränder eller åkrar, blir den mycket mindre, med icke sällan nedtryckta strån och 1—2-blommiga, mycket mörka småax. — Blommar mest i Aug. (Sept.). — Utbr. hela Europa, Algerien (också i Sahara-öknen), Caucasien, Siberien, Japan, N. Amerika, Island, Nya Holland.

Detta gräs har, såsom vi nyss sågo, en mycket stor utbredning; det är också en bland de Fanerogamer, som räkna det största antal individer, så att växten med skäl kan kallas vanlig (communis, Arundo vulgaris Bauh.). Huru det allestädes vid våra sötvattensstränder bildar nästan ogenomträngliga dungar, är allmänt bekant. Vassen, eller såsom den också, mera bestämdt, kallas Rörvass, Bladvass, Skärvass (äfven Kasa, Kasse), är det största och bredbladigaste svenska gräs. Den är också bland de nyttigare. Om gräset slås ungt, lemnar det, såväl färskt som torrt, ett godt och närande foder, hvilket isynnerhet passar för kor. Stråen, eller, såsom de skurna och torkade kallas, rören, äro särdeles användbara till taktäckning (bättre än halm) och då tak i rum eller väggar skola gipsas eller brukslås; de nyttjas dessutom till täckmattor o. d. Genom deras vederbörliga rötning och stampning erhåller man en massa, som, ensam eller blandad med lump, duger till gröfre papper. Med blomvippan, samlad strax innan blomningen börjar, kan både ylle och linne färgas grönt. Rotstocken, torkad och malen, är ett nödbrödsämne. — Genom sin starka rotbildning binder Vassen lösare eller sandig mark och bidrager mäktigt till att å sådan bilda gräsvall, men af samma orsak kan den också bli ett svårt ogräs på strandåkrar, der den stundom är nästan outrotlig med sin hela alnen djupt liggande rotstock.

6. AGROSTIDEÆ
(Hvengräs).

Småaxen i vippa, 1-blommiga med eller utan ämne till en andra blomma (m. e. m. plattade); skärmskal längre än blomman. Stift inga eller korta; märken fjäderlika, utstickande vid det under blomningen öppna småaxets bas.

27. **Calamagrostis** Rth.

Skärmskalen kölade, spetsiga, nästan lika stora. Blomman kringgärdad med långa eller temligen långa hår; dess yttre skal 3—5-nervigt, köladt, med en rygg- eller toppborst. Hos somliga arter är icke

sällan vid det inre kronskalets bas en liten hårtoppig tråd, ett ämne till en andra blomma (ↄ: Deyeuxia PB.). — Mångåriga gräs.

a. Psamma PB. (Ammophila Host). Det nedre skärmskalet något mindre än det andra. Blomman läderaktig, obetydligt kortare än skärmskalen; borsten kort, nedom skalets tvåtandade spets. — Småaxen större än hos de egentliga Calamagrostides.

1. Sandröret

(Calamagrostis arenaria Rth. — **Arundo arenaria** L.)

är ett blekt-blågrått (grågrönt), slutligen gul- eller hvitaktigt, styft gräs med lång och mycket grenig rotstock, 1—2 alnar höga, uppräta, släta strån, hoprullade, hårdspetsade, släta blad och tät, axlik, hvitaktigt-grågrön, slutligen hvitgul, temligen glänsande, 3—5 tum lång vippa. Skärmskalen äro nära 4 linier långa, större och mera jemnbreda än hos de andra arterna. Blomhåren mer än dubbelt kortare än blomman; borsten icke nående utom skalets spets, endast uddlik. Bladsnärp långt och spetsigt.

Växer på sandiga hafsstränder och flygsands-kullar i Skåne och Halland, på Koster i Bohuslän, på Öland och Gotland sälls. (på flygsand); vid Calmar. — Blommar i Juli, Aug.; mognar i Aug. — Utbr. sydligare Skandinavien och norra Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike, Brittanien, Portugal, Spanien, Italien, Grekland, södra och medlersta Ryssland, södra Finland; Island.

Sandröret är, såsom namn och växtställe antyda, en sandväxt. Det kan växa bra i renaste flygsand emedan dess långa och ledade rotstock vanligen ligger mycket djupt (flera famnar). Kanske mer än någon annan växt har det derföre den nyttiga egenskapen att hämma och binda flygsand. Så har man i Skåne o. a. genom Sandrörets plantering förvandlat hela flygsandsfält så att de nu bära både träd och gräs. I Skåne lära de flygsandskullar och slätter vid kusten, som hysa detta gräs, kallas Marar och gräset Margräs (Whlnb.), kanske också Sandhafra (L.). Annars är axvippan, vid hastigt påseende, icke olik ett rågax. En annan benämning är Sandhelm, Helm (halm), hvadan Fåröns nordöstra uddes namn Helmudd; deraf kanske ock Halmstad (Whlnb.). Helm lärer egentligen vara det holländska namnet på detta gräs, hvilket ger åt sanddynerna vid Hollands kuster en stadga, utom hvilken de möjligen skulle kunna göra landet till en sandöken. På dessa dyner eller bankar skola gräsets rötter sträcka sig till 20 alnars

djup eller mera. Det är också på sådana sandmarker, der sanden är mera rörlig och lätt täcker gräset, som Sandröret växer bäst.

LINNÉ fann, först inom Sverige, detta gräs på Ölands norra udde (vid byn Grankulla) d. 18 Juni 1741. "Sandhafre växte såsom tuvor på dessa sandberg och förhindrade sanden att bortblåsa; vi sökte uppgräfva rötterna, men de gingo så djupt att ingen botten vinnas kunde, till tjockleken af segelgarn; delte sig uti oförlikneligen många ramos och gjorde öfverst liksom qvastar af gamle förtorkade och styfve blad". Sedan (29 Juni) såg han samma gräs i sandbergen på Fårön; "vi tyckte oss här gå på Holländska Doinerna". "Underligit gräs, som uti torraste sanden så frodigt växer både i höjd och djup —" (Linnés Öländska och Gotländska Resa). Sedan komma anmärkningar om gräsets nytta. Och i V. A. H. 1741 säger LINNÉ om Sandröret: "Växer på Fåröen eller norr på Gotland, på nordöstra sidan vid stranden. Här växer alltså det gräs man brukar i Holland på doinerna att plantera, på det sanden ej må kastas af vädret. Här växer det ock tillräkeligt. Flygsanden drifver här up ifrån stranden åt landet helt slät och förtager skogen efter hand och sjelfva landet. Men där detta gräset växer, liksom förtrollas sanden att han ej kan komma längre, utan formerar ett högt berg såsom en snödrifva, och ju mer sand kommer i högen, ju frodigare växer gräset. Härigenom äro doinerna på Fårön blefne; — —". — I sina Amoenitates III upptager LINNÉ Sandröret bland "Plantæ hybridæ" (♀ Calamagr. epigeios ♂ Elymus arenarius).

* Calamagrostis baltica Htn (Arundo baltica Flügge, Schrad.) liknar något Sandröret, men är vanligen större, grönare, med nedtill mycket bredare (omkring 2 linier), sent inrullade blad, samt längre och glesare (mera ojemn), spetsigare, blekt violettgrön eller nästan rödviolett vippa. Skärmskalen äro kortare (omkring 3 linier) och spetsigare; blomhåren och borsten längre. — Växer på sandiga hafsstränder i Skåne (sälls.). — Blommar i Juli, Aug. — Upptäckt af WAHLENBERG (och LÆSTADIUS) d. 3 Juli 1822 på kustsanden utom Nybro- (Köpinge-)åns gamla utlopp 1/2 mil nära Ystad.

b. Calamagrostis Host. Det nedre skärmskalet något större än det andra. Blomman hinnaktig, betydligt kortare än skärmskalen; dess yttre skal med tvär eller småtandad spets och längre eller kortare borst.

2. Backröret, Bergröret

(Calamagrostis epigeios Rth. — **Arundo epigeios** L.)

är ett omkring 2, stundom 3 alnar högt, upprätt, styft och sträft, något grågrönt gräs med vanligen brun- och gråviolett (i skugga grönare), omkring qvarterslång vippa. Rotstocken kryper. Bladen äro nästan lansettlika, långt spetsade, stundom nära $\frac{1}{3}$ tum breda men kan-

terna ofta inrullade; snärpet långt och spetsigt. Vippan är upprät och snart något sluten, med stadiga grenar, på hvilkas talrika smågrenar småaxen äro mest ensidigt gyttrade utåt. Skärmskalen äro nära 3 linier långa, lansettlika och långt sylspetsade, slutligen närmade till hvarandra. Håren äro längre än blomman och dess borst; den sistnämnda utgår vid skalets midt, är rak och når endast till skalets spets, som är tuklufven.

Växer på leriga eller sandiga backar eller vid stränder, både på öppen och något skogig mark. På mycket skuggiga ställen blir gräset slakare och mera blågrönt, med glesare (grön) vippa. — Blommar i Juli, Aug. — Blir stundom (Lappland, Karesuando, vid stränder) nästan slät, med smal, nära trind vippa.

Denna art tillhör alla europeiska länder utom Portugal och Spanien, och den bebor äfven Caucasien, Siberien och Island.

* Calamagrostis elata Bl. liknar det vanliga Backröret men har slätt strå och rikare, långt och slakt grenig vippa; blomman är mycket kortare än håren. — Växer på stränder och våta ställen i Ångermanland och Vesterbotten. — Blommar i Juli, Aug.

* Calamagrostis Langsdorffii Trin. växer i Vermland (Larsson). Liknar nästa art, men har stadigare och mindre utbredd vippa.

* Calamagrostis phragmitoides Htn är en större art med 3—5 linier breda blad och rik, brunviolett eller rödaktigt anlupen, utbredd och något lutande vippa. Skärmskalen äro nära 2 linier långa; håren lika långa som blomman. Borsten är rak och utgår än vid det i spetsen tuklufna skalets midt, än högre upp, stundom i spetsinskärningen. — Växer i Lappland och norra Sverige; dessutom anmärkt i Upland, Vermland (Finnskoga), Dalsland och Bohuslän; i Småland vid Husqvarna-ån. — Blommar i Juli, Aug.

3. Ängsröret

(Calamagrostis lanceolata Rth. — **Arundo Calamagrostis** L.)

är ett temligen spensligt och slakt, 1—2 alnar högt gräs med mjuka, nästan jemnsmala, långt spetsade, vanligen endast omkring $1\frac{1}{2}$ linie breda blad och temligen stor, utbredt-lutande, ganska mjuk, vanligen glänsande-brun- eller violettgrå vippa. Rotstocken kryper och utvecklar bladskott. Stråen luta icke sällan något och grena sig ofta nedtill (i de nedre bladvecken: Grenrör). Vippans grenar äro talrika och mycket smala. Skärmskalen nära 2 linier långa, smalt-lansettlika och spetsade, alltid öppna, knappt längre än blomhåren, hvilka äro längre än det i spetsen urnupna yttre kronskalet. Kronborsten utgår i skalets spets, är rak och mycket liten, så att den knappt eller obetydligt når utom inskärningen.

Växer på fuktiga ängar, helst bland buskar, på våt skogsmark eller vid sötvattensstränder, allmän. — Blommar i Juli, Aug. — På

skuggrika ställen blir vippan gerna nästan grön, skärmskalen smalare, kronborsten icke sällan mycket otydlig.

Ängsröret är icke något egentligt fodergräs, men bidrager, såsom icke sällan ymnigt, att öka höslåttern på sidländtare ängar. Dess rötter (rotstocken) äro söta och kunna, sönderskurna, torkade och malda, nyttjas till nödbröd. Blomvippan, kokad med alun, färgar vackert grönt. — Arten tillhör mest norra, medlersta och östra Europa samt Siberien.

* Calamagrostis litorea DC. har upprät vippa med utstående, långa grenar, smalare, nästan syllika skärmskal och längre kronborst. Växer i Jemtland, Herjedalen och Vermland. Blommar i Juli, Aug.

* Calamagrostis Halleriana DC. liknar närmast det vanliga Ängsröret, men har mindre slak vippa och kronborsten utgår vid (nedom) skalets midt och når till eller utom dess spets. Växer också som nämnde art, men är icke eller obetydligt anmärkt i det sydligaste Sverige. Blommar i Juli. Omvexlar både med större småax, bredare (3 liniers) blad, och med mindre småax, lägre strå.

* Calamagrostis Hartmaniana Fr. liknar föregående art, men har upprät, smalare och violettgrå vippa (liknande Skogsrörets), längre spetsade skärmskal och kortare blomhår; bladen 1—2 linier breda, snart hoprullade. Växer på stränder och fuktiga ängar i Södermanland, Vermland och Bohuslän (sälls.). Blommar i Juli.

4. Kärröret

(Calamagrostis stricta Htn. — **Arundo stricta** Timm.)

är ett vanligen omkring alnshögt, nästan blågrönt och temligen styft gräs med uppräta eller nederst knäkrökta, släta (åtm. nedtill) strån, smalare än hos de andra arterna, och upprät, smal (kortgrenig), under blomningen öppen men annars nästan axlikt hopdragen, gråaktigt-mörkviolett (gråbrun), slutligen gulbrun, vippa. Rotstocken kryper. Bladen äro något sträfva, merendels helt smala och snart inrullade; snärpet är temligen kort, rundadt-trubbigt. Vippan är vanligen endast 2—3 tum lång. Skärmskalen äro endast linielånga ("blommorna" således mindre än hos de andra arterna), äggrundt-lansettlika, spetsiga, slutligen närmade intill hvarandra. Håren äro något kortare än blomman. Borsten är rak, hårsmal, utgår nära skalets midt och når knappt utom dess spets. Vid det inre kronskalets bas synes vanligen ett ämne till en andra blomma.

Växer på fuktiga eller sanka ängar, våt skogsmark och vid stränder (allmännast i Lappland och norra Sverige). — Blommar i Juni eller Juli. — Kan på gräsrik mark bli ända till 2 alnar hög, med stor och något slak vippa.

Enligt Bergii herbarium (Wikstr.) hade redan Solander anmärkt och samlat detta gräs i Pite Lappmark (1753), men först genom Wahlenbergs Flora Lapponica blef det närmare kändt och bestämdt. Kärröret

anmärktes sedan i medlersta och vestra Sverige; EHRHART upptager det såsom svenskt i sina Beiträge, 1791 (A. neglecta), och enligt Wikströms Flora hade SWARTZ som sådant upptäckt det vid Stockholm. Sedermera har man funnit det vara ett bland våra mera utbredda gräs. F. ö. växer det i hela norra Europa, i medlersta Ryssland och Siberien, på Island, Spetsbergen och i det arktiska Amerika.

5. Lappröret

(Calamagrostis lapponica Htn. — **Arundo lapponica** Whlnb.)

är ett temligen stadigt och något styft gräs med vanligen omkring alnshöga eller högre strån och smal (nästan axlik), blåaktig eller violett, slutligen brunaktig, 3—5 tum lång vippa. Stråbladen äro liniebreda, rotskottens merendels trådlikt-hoprullade. Skärmskalen äro lansettlika, trubbade eller kort spetsiga, nära 2 linier långa, något längre än kronan. Håren omkring lika långa som kronan. Borsten är något krökt, utgår nära skalets bas och är omkring lika lång som detta.

Växer på backar och öppen mark i Lapplands något lägre trakter (allm.), samt i Jemtland, Ångermanland och Medelpad. — Blommar i Juli, Aug. — Blir stundom större och starkare, med längre och utstående vippgrenar (ɔ: C. chalybea Bl.).

WAHLENBERG upptäckte denna art i Lappland och bestämde den i sin Flora Lapponica; han skildrade den också i Svensk Botanik X, der LÆSTADIUS tecknat växten. Likväl hade, enligt Bergii herbarium (Wikstr.), redan prosten Hollsten funnit detta gräs i Lule-Lappmark i början på 1770-talet. Det är, säger WAHLENBERG, ett sent gräs och blommar icke före Augusti. Rakt och temligen resligt, kläder det utmärkt de magra slätterna med sina täta, blåaktiga vippor och är i Lappland lika vanligt som Skogsröret i sydligare trakter. Det är der och i andra vårt lands mycket nordliga delar ett ganska vigtigt betesgräs, ett bland de gräs, som i större eller mindre mon bilda betesmarkerna. För rehnen lärer det vara särdeles begärligt, isynnerhet dess rotblad, hvilka äro nästan lika smala och mjuka som den likaledes begärliga Krustådans (Sitno). — Utom i Lappland och norra Sverige är arten anmärkt endast i Norge och norra Finland, i Siberien och på Unalaschka.

* Calamagrostis chalybea Fr. (Arundo silvatica β Whlnb. A. lapponica β Læst.) liknar något Lappröret, men har vanligen bredare rotblad och mindre, grön- och brunbrokiga småax. Skärmskalen äro bredt lansettlika, spetsigare än hos Lappröret; håren kortare än blomman. Borsten är mera krökt. — Växer på torra ställen i Ångermanland och Vermland (sälls.). Blommar i Juni, Juli. Stor och storvippig. — Upptäckt af LÆSTADIUS i Tåsjöbergets granskogar (1824).

6. Skogsröret

(Calamagrostis arundinacea Rth. — **Agrostis arundinacea** L.)

är ett blekgrönt, vanligen nära 2 eller 3 alnar högt gräs med uppräta, styfva strån, platta (eller i kanterna inrullade), mest nära 3 linier breda, sträfva blad och upprät, rak, smal, vanligen grönaktig eller något blekviolett, slutligen blekgul och hopdragen, vippa. Rotstocken kryper och utvecklar bladskott. Bladslidorna äro släta eller nästan släta, de nedre merendels något håriga. Vippans grenar äro nästan ända ned klädda med småax. Skärmskalen 2 linier långa, lansettlika, spetsade, genomskinligt tunna och snart blekt-halmgula, liksom förtorkade. Håren äro 3 eller 4 gånger kortare än kronan. Borsten är vid midten knäkrökt och der nedom vriden; den utgår nära skalets bas och är dubbelt längre än detta. Vid det inre kronskalets bas synes ämnet till en andra blomma.

Växer på torra och magra skogsbackar, helst bland en- och tallbuskar, och i stenig skogsmark, allm. till i södra Lappmarken. — Blommar mest i Juli; mognar i Aug. — Utbr. Europa undant. Brittanien, Portugal, nästan hela Spanien och Italien, Grekland och Turkiet; Caucasien, Siberien.

Medan Skogsröret är ungt, betas det af hästen och fåret, men lärer, eget nog, ratas af geten, som annars är mindre nogräknad. Som det växer bra på torra och sandiga backar, kan det jemte andra sand växter sås eller planteras på sådana; det binder sanden med sina rötter och bidrager att bilda "grönsvål". Dess bladskott bibehålla sig länge gröna om hösten. De långa stråen brukas ofta som piprensare, hvadan troligen gräsets benämningar Piprör, Piphven. — Vid denna art har LINNÉ i Flora Suecica fogat beskrifning, något som han der sällan brukade.

* Calamagrostis varia PB. liknar något Skogsröret, men har kortare strå, blad och skärmskal; blomhåren äro deremot längre, nästan lika långa som blomman, hvilken är mycket kortare än skärmskalen; både skärmskal och blomma äro mest violetta. Växer på torra berg och marker på Gotland. Blommar i Juli. — Whlnb. V. A. H. 1805.

* Calamagrostis acutiflora DC. har tät och rik, violett vippa och smalt lansettlika, långt (nästan nållikt) sylspetsade skärmskal, hvilka äro mycket längre än blomman och lika långa som den knäkrökta borsten. Växer i norra Halland (sälls.) och på Koön i Bohuslän. — Bladen smalare än hos C. varia.

28. Agrostis L.

Skärmskalen kölade, hinnartade. Blomman alldeles bar eller med mycket korta hår; dess yttre skal 1—3-nervigt, med eller utan borst; hos somliga arter utvecklas det inre kronskalet icke eller endast obe-

tydligt (ɔ: Trichodium). — Finare, temligen spensliga gräs (vippans grenar nästan hårsmala).

a. Agrostis Trin. Skärmskal nästan lika stora eller det nedre störst. Blomman alldeles hinnartad, utan ämne till en andra blomma; dess yttre (stundom enda) skal köladt, tvärtrubbigt eller småtandadt, med eller utan borst. — Mångåriga arter med ganska små småax.

1. Hvit- eller Kryphvenen
(Agrostis alba L. — Agrostis stolonifera L.)

har merendels starkt krypande rotskott och bladgrenar, upprätta, sneda eller nästan nedtryckta, släta strån, platta blad med aflångt snärp och långrundt-pyramidlik, vanligen blekgrön, gröngul eller blekviolett, mera sällan något brun- eller rödaktig vippa. Vippans grenar stå ut under blomningen, men sluta sig sedan; de nedersta äro längst (hvadan vippans pyramid- eller kägellika skapnad); deras smågrenar utgå mest utät och åt sidorna och äro mera närmade, hvarigenom vippan blir delvis tätare än hos nästa art. Skärmskalen äro äggrundt-lansettlika, större än nästa arts. Blomman är tvåskalig, det yttre skalet (nästan 5-nervigt) dubbelt längre än det inre, vanligen borstlöst, men stundom sitter en liten rak borst invid skalets spets.

Växer (allm.) mest på fuktiga ängar och betesmarker, vid stränder, i diken o. d. (men också på torrare mark), både på soliga och skuggiga ställen. — Blommar i Juli (Aug.); mognar i Aug. — Utbr. hela Europa; Algerien, Canariöarne, Abyssinien, Caucasien, Siberien, Island.

Arten omvexlar högst betydligt efter olika växtställe o. d. Bäst och vackrast utvecklad, såsom t. ex. på bördigare sjöstränder, har den mer än alnshöga, upprätta strån, längre och bredare blad och stor och rik, något slak och gles vippa. Från att vara så ansenlig, varierar den, icke sällan på nästan samma ställe, tills den blir endast 2—3 tum och helt nedtryckt. På somliga magra och blåsiga stränder blir vippan lång och smal (kortgrenig), vanligen gulaktig. På sandiga och öppna hafsstränder blir gräset merendels blågrönt och styft, mycket krypande, strået lägre och vippan tät, axlik, med mindre småax (ɔ: A. stolonifera L. Skåne-resa). Men sådan arten mest eller vanligast uppträder, har den omkring fotshöga strån, endast delvis tät, icke sällan något rödaktig vippa, nästan alltid vidt och bredt krypande skott.

Kryphvenen passar bättre än nästa art och de flesta andra gräs till såning på sådana flygsandsfält, som genom andra starkare sandbin-

dande, men ofta till foder odugliga, växter till en del redan blifvit stadgade. Den fulländar der fältets bindning och lemnar ett dugligt bete. Liksom Brunhvenen, är detta gräs ett af dem, som senast bibehålla sig på hösten, ja det står vanligen grönt under snön och kan således tidigt på våren betas (WAHLBERG).

Denna art är det egentliga Fioringräset, som en tid var så berömdt (särdeles till foder) och omskrifvet. AGARDH utgaf 1816 Conincks skrift om Fioringräset och 1817 utkom i Christianstad en "Ny underrättelse om Fioringräset". Direkt. Brisman utgaf 1818 "Våra kunskaper om Fioringräset, med afseende på dess odling, bergningssätt, näringskraft och ekonomiska värde" (en liten bok på 61 sidor), och samma år dessutom ett "Bihang till Våra kunskaper om Fioringräset" (26 sidor).

2. **Brunhvenen** eller **Rörhvenen**

(Agrostis vulgaris With.)

har vanligen mindre krypande rotskott och kortare eller inga bladskott, något tuvade, nära fotshöga eller längre, merendels snedt uppstående strån, platta, omkring liniebreda blad med kort och tvärt snärp, samt äggrund eller långt äggrund, merendels rödbrun vippa. Vippans grenar (nästan släta) stå ständigt nära rätt ut och smågrenarne äro också utspärrade samt riktade åt alla sidor, hvarigenom småaxen bli nästan lika fördelade; de nedersta grenarne äro icke längre än de närmaste. Småaxen äro mindre än Hvithvenens, mycket glänsande; skärmskalen nästan syllika, obetydligt längre än blomman. Blomman är tvåskalig, det yttre skalet nästan nervlöst (svagt 3-nervigt), dubbelt längre än det inre, vanligen borstlöst, sällan med en liten borst nedom midten. Ståndarne äro icke sällan 2.

Växer mest på torrare ängar och betesmarker, på åkerrenar, berg och backar, i skogar, vid vägar o. s. v. (allm.). — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Juli, Aug. — På bördig mark blir gräset icke sällan större, ända till alnshögt, under det detsamma på mycket mager kan bli helt litet. På skuggrika ställen, såsom i skogar, bli småaxen gerna blekgröna och mycket små. I sandmark eller på lös jord kryper rotstocken mera och alstrar starkare bladskott.

Brunhvenen är utbredd i hela Europa, i Caucasien, Siberien, nordvestra Amerika och på Island.

I likhet med föregående art har också denna fått namn af Fioringräs. Hos båda arterna fortfara skotten att växa så länge gräset är fuktigt, och detta har gifvit anledning till berättelsen om Fioringräsets tillväxt i stacken (WAHLBERG).

Enligt C. HARTMAN är det denna art, som i Linnés herbarium ligger under namnet A. rubra, hvilket torde bestyrka att han med A. rubra (Fl. Suec.) egentligen menat denna ehuru han dertill oriktigt citerat Fl. Lapp. n:o 46 (A. borealis Htn). F. ö. har denna och de båda nästa arternas Linnéanska synonymi varit mycket omtvistad. Enligt HARTMAN (Bot. Not. 1840) skulle t. o. m. nästa art vara Linnés egentliga A. rubra och den borstiga varieteten af föregående hans A. canina. Bl. a. har LÆSTADIUS i Botaniska Notiser för 1856 meddelat intressanta "Anmärkningar om de nordiska arterna af slägtet Agrostis".

3. Hundhvenen
(**Agrostis canina** L.)

bildar merendels små tuvor med strån och bladknippen eller har tillika krypande rotskott. Rotbladen äro borstlikt hoprullade (vikta); stråbladen platta, med aflångt snärp. Stråen äro vanligen omkring fotslånga, mycket spensliga, glänsande-släta, vid roten icke sällan nedtryckta. Vippan är något långt äggrund, slutligen hopdragen; dess grenar äro talrika och liksom de temligen långa smågrenarne vanligen slaka och m. e. m. vågiga. Småaxen äro merendels mörkvioletta, endast stundom (i skugga) blek- eller halmgula. Blomman är enskalig eller nästan enskalig; skalet bär mest nedom midten en vanligen längre och vridet-knäkrökt, sällan kortare och rak borst, men hvilken stundom alldeles saknas.

Växer på fuktiga ängar, barare stränder, sandiga betesmarker, i något våta eller mullrika gropar och springor på berg o. a. (allm.). — Blommar mest i Juli; mognar i Juli, Aug. — Omvexlar med större och mindre småax, med smalare och bredare, rikare och magrare vippa, samt med bredare och smalare stråblad. På torrare eller mycket öppna ställen blir hela gräset vanligen stadigt, vippan rak och kortgrenig. — Utbr. Europas flesta länder; Island, Caucasien, Siberien.

Hundhvenen är en af de få dugliga foderväxter som trifvas på sur mossjord. Den växer der stundom temligen tätt, och igenkännes då redan på afstånd af den rödbruna färg den ger sin växplats (ɔ: Brunhven). Såväl denna som de två föregående arterna lemna en för hästar, hornboskap och får passande föda (WAHLBERG).

* Agrostis borealis Htn (A. rubra Whlnb. Fl. Lapp.) liknar temligen den vanliga Hundhvenen, men är i allmänhet kortare till nästan alla sina delar, med bredare och plattare rotblad (likväl mest smalare än stråbladen). Vippan är ständigt öppen, nästan pyramidlik, mager och stadig, gråbrun. Blomman har alltid en krökt ryggborst. — Växer i Lappland och norra Sverige (till Ångermanland). På fuktiga och mera skyddade ställen blir den vanligen större (8—10 tum) med bredare och sträfvare vippa, på torra och öppna (såsom på klippor i fjellen, der den är allmän) endast 3—6 tum med smalare och slätare vippa (ɔ: A. alpina Whlnb.). — A. borealis * hyperborea Læst. växer i Torne-Lappmark.

b. Apera PB. Skärmskal olika stora, det nedre kortast. Blomman något örtartad, med ett borstlikt ämne till en andra blomma, tvåskalig; dess yttre skal tuklufvet i spetsen och invid denna bärande en mycket lång, rak eller svagt vågig borst.

4. Åkerhvenen
(**Agrostis spica venti L.**)

är ett- eller tuårig, har släta, icke sällan alnshöga eller högre strån och stor och rik, utbredt-pyramidlik, blekgrön eller något violett, slutligen brunaktig, innan blomningen lutande, sedan nästan upprät vippa med slaka, talrika, upprepadt-tredelade, från de nedre lederna långa och lutande grenar. Blomborsten är 3 eller 4 gånger längreän skalet. Bladen äro alla platta, sträfva.

Växer såsom ogräs bland säden (särdeles råg), på åkerrenar och andra odlade ställen, allm. (men saknas i Lappland). — Blommar i Juni eller Juli. — Har stundom smalare och stadigare, rödbrun vippa. På Ölands alvar blir den endast en eller annan tum hög, med smal, gulaktig eller blekgrön vippa. Deremot kan den på bördig mark bli ända till 2 alnar. Arten omvexlar således mycket till storlek; vanligast är den dock $1\frac{1}{2}$—$2\frac{1}{2}$ fot. — Utbr. Europas flesta länder; Algerien, Caucasien, Siberien.

Åkerhvenen blir på många ställen ett ganska besvärligt ogräs genom sin ymnighet, som stundom är så stor att säden på hela åkrar kan tyckas förvandlad till Åkerhven. Fröen kunna, om de komma djupt i jorden, ligga flera år innan de gro, men utvecklas då så mycket bättre, isynnerhet under våta somrar eller på sura och illa dikade åkrar. Sådana ser man ofta, i Juli, Aug., klädda med en rik och böljande växtlighet af Åkerhven, i hvars yppiga, långgreniga och långborstiga, brunaktigt glänsande vippor vinden leker (ɔ: Vindhven; Spica venti = vindax). Så länge gräset är ungt, ätes det af kreaturen, men sedan ratas det, så att det kan växa frodigt på trädesåkrar utan att kreatur, som gå der, röra det. Denna art är således icke så begärlig som de andra, hvilka utgöra ett fint och smakligt foder för större och mindre boskap. — Strået kan nyttjas till piprensare, hatt- och mattflätning, och med vippan kan man färga ylle gulgrönt. Gräset kallas också blott Hven, i Upland Kiösa (Åkerkiösa).

* Blytts-gräset eller Sötgräset (Blyttia suaveolens Fr.) står temligen nära Hvenslägtet, men har bl. a. 1-ståndrade blommor med mera örtartadt, endast upptill hinnaktigt, yttre kronskal, som har en liten, uddlik borst strax under spetsen. Det är ett stort, vackert och, särdeles i torrt tillstånd, välluktande (nästan som Vårbrodden)

gräs med 1—2 alnar höga strån, 5—6 linier breda blad och 5—10 tum lång, blekgrön, slak, ensidigt-utbredd, lutande vippa. Växer i Hassele socken i Helsingland.

7. PANICEÆ
(Hirsgräs).

Småaxen i ax eller axlikt sammansatt vippa, hoptryckta från ryggen, 2-blommiga, men den undre blomman mindre utvecklad, könlös eller endast ståndrad. Nedre skärmskalet mindre eller mycket litet, stundom 0. Stift långa och utstickande de pensellika märkena vid den alltid slutna blommans spets.

29. Setaria PB.

Småax med ett svepe af borstlika smågrenar. Skärmskalen udd- eller borstlösa, det nedre mycket mindre än det andra. Den undre blomman bildad af 1—2 hinnartade skal, borstlös. Kronskal nästan broskartade. — Småaxen i nästan trind, axlik vippa.

1. **Grönhirsen** eller **Kavelhirsen**
(**Setaria viridis** PB. — **Panicum viride** L.).

Ett ettårigt, ljusgrönt gräs med 5—10 tum höga, vanligen något tuvade (nederst rödaktiga) strån, mjuka och sträfva, 2—3 linier breda blad och grönt eller något brunaktigt, tätt, omkring 1—1½ tum långt ax. Svepeborsten äro mest mycket längre än småaxen, besatta med uppstående småborst. Bladsnärpet bildar en hårkant.

Växer mest på odlade, torra, isynnerhet sandiga, marker, men också på backar o. d. i södra och medlersta Sverige, men i det sednare endast spridd eller sällsynt. — Blommar i (Juni) Juli (Aug.). — Utbr. nästan hela Europa; Algerien, Caucasien, Siberien.

Grönhirsen växte "vid Stenbrohults kyrka i Smoland bland säden brede vid vägarna", berättar Linné i V. A. Handl. 1741, anmärkande att "när fröen äro mogna hänga de vid kläderna, på dem som röra gräset dermed". Montin fann den i Halland såsom ett förtretligt ogräs särdeles i kryddgårdar (V. A. H. 1766). — Fröen ätas gerna af småfoglar och äro passande att dermed bespisa sådana i bur.

* Setaria verticillata PB. (Kranshirsen) liknar Grönhirsen, men är större och sträfvare; axet är nedtill glest och svepeborsten äro kortare, deras småborst riktade nedåt. Förekommer stundom i trädgårdar, sådd med andra frön.

30. Echinochloa PB.

Småax utan svepe (i stället korta hår). Skärmskalen olikstora, det nedre mindre än det andra, som slutar i en borst eller udd. Den

undre blomman 2-skalig, det nedre skalet (hos vår art) borstbärande. Kronskal släta och glänsande (benhvita). — Småaxen i ensidiga, axlika klasar, hvilka bilda en slags vippa.

1. Hönshirsen
(**Echinochloa crus galli** PB. — **Panicum crus galli** L.).

Ett mörkgrönt, ettårigt gräs med snedt-uppstående eller nästan utbredda, släta, 5—10(—20) tum långa strån, sträfva, snärplösa, icke sällan något vågiga, blad och omkring 3 eller 4 tum lång, vanligen något rödaktig vippa. Skärmskalen och den undre blommans nedre skal äro kort styfhåriga; det sednares borst omvexlar längre och kortare, till och med i samma vippa. Frukten är omkring liniestor.

Växer på odlade, helst sandiga, marker i Skåne, Halland och Blekinge sälls., mest i Skåne. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. nästan hela Europa; Algerien ända till Sahara, Canariöarne, N. Amerika, Siberien, Caucasien o. a.

Linné anmärkte denna art under sin skånska resa enligt berättelsen om densamma sid. 312, der han dessutom bemärker att "Panicum adhærens fl. suec. 54 (Setaria viridis) bör skiljas i genere från Panicis". — Fröen äro särdeles mjölrika.

31. **Digitaria** PB.

Småax utan svepe och borst. Skärmskalen mycket olikstora, det nedre ganska litet eller icke sällan omärkligt. Den undre blomman 1-skalig. — Småaxen vanligen parvisa och kort skaftade, särdeles det ena, bildande ensidiga ax, hvilka äro nästan fingerlikt samlade.

1. Fingerhirsen
(**Digitaria humifusa** P. — **Panicum sanguinale** L.).

Ett vanligen nedtryckt eller utbredt gräs med tuvade, släta, 5—6 (—10) tum långa, mest röda strån, brunaktiga, omkring 3 tum eller längre ax och nästan lansettlika, icke sällan, isynnerhet äldre, något rödaktiga blad (ↄ: Bladhirs). Blad och slidor äro glatta (endast vid de sednares mynning sitter stundom ett hårknippe). Axen äro 3—5-visa, tumslånga, jemnbreda; småaxen äggrunda, småludna, icke liniestora. De tvåkönade blommornas kronskal äro glatta och glänsande.

Växer på sandiga åkrar och betesmarker i Skåne, Halland och Blekinge, mest i Skåne och södra Halland. — Blommar i Juli, Aug. — Utbr. medlersta Europa, sydligaste Skandinavien, England, Italien, Ungern, Siebenbürgen, södra och medlersta Ryssland, Caucasien, Algerien.

Osbeck fann först Fingerhirsen på åkrar vid Hasslöf i Halland, från hvilket ställe Linné upptager den i bihanget till sin Fauna Suecica (1761). Montin anmärkte den också i Halland, i Söndrums prestgårds trädgård (V. A. H. 1766). — Fröen äro små men mjölrika och smakliga.

* Digitaria ciliaris Koel. liknar den föregående arten, men har långt håriga blad och slidor m. m. Förekommer stundom i trädgårdar (Skåne). Funnen af Baron Gyllenstjerna (Fr. Bot. Not. 1849).

8. PHALARIDEÆ
(Flengräs).

Småaxen i vippa eller klase, hoptryckta från sidorna, 1-blommiga och med två nedre mycket outvecklade eller endast ståndrade blommor. Skärmskalen nästan lika stora eller det nedre mindre. Märkena tråd- eller fjäderlika, utstickande ur den alltid slutna blommans spets.

32. Hierochloa Gm.

Småax 3-blommiga; alla blommorna tvåskaliga; midtblomman tvåkönad, 2-ståndrad och borstlös, sidoblommorna enkönade, 3-ståndrade, med eller utan borst. Skärmskalen nästan lika stora. Märken trindt-fjäderlika.

1. Myskgräset
(Hierochloa borealis R. S. — **Holcus odoratus** L.).

Ett mångårigt, välluktande, gulgrönt, glatt gräs med krypande och grenig rotstock, uppräta, omkring fotshöga, släta, långt slidade, endast nedtill (en—)tvåledade strån och upprät, öppen (nästan pyramidlik) vippa med glänsande-hvitgröna, slutligen -brunaktiga och något violetta, omkring 2 liniers småax. Rotstocken alstrar skott, hvilkas blad äro omkring 3—5 tum långa, slaka, spetsadt-jemnbreda, nästan platta, sträfbräddade; gamla och vissnade, mycket långa skottblad qvarsitta dessutom vanligen talrikt. Stråbladen (vanligen 2) äro ganska korta, men deras slidor så långa att de täcka strået utom upptill. Vippan är 1—2 tum lång: dess grenar äro parvisa, borstsmala, de nedre ½—1 tum långa, smågrenarne vanligen krusiga. Småaxen äro samlade mot grenarnes spets, bredt-äggrunda; skärmskalen spetsadt båtlika med nästan trind rygg, upptill hinnaktiga, omkring lika långa som sidoblommorna. Sidoblommorna äro omkring dubbelt större än midtblomman; de yttre kronskalen småhåriga och hårkantade, borstlösa eller sidoblommornas stundom med en mycket kort borst i spetsen.

Växer på mullrikare kärr- eller strandängar eller bland buskar. — Blommar i Maj eller Juni; mognar i Juni, Juli. — Småaxen omvexla stundom dels nästan endast liniestora, dels mycket större, med långa skärmskal.

Redan gräsets namn antyder den egenskap, som mest utmärker det, nemligen den, isynnerhet i torrt tillstånd, starka och behagliga, nästan mysklika lukt, för hvilken det också kallats Lukttåtel. På somliga orter (Vestergötl.) skall det kallas Mariegräs, sammandr. Majgräs (ɔ: Gramen Mariæ Borussorum Loes.), eller stundom Amur. Det luktar mycket likt Myskan (Asperula odorata) och användes också, isynnerhet på landet, såsom denna. Det är ett mera nordiskt gräs och tillhör hela Skandinavien, norra Tyskland, Holland och norra Belgien, norra Skottland, Island. F. ö. växer det i Böhmen, Ungern och Siebenbürgen, i hela Ryssland, och är anmärkt i Caucasien, Siberien och det nordligare Amerika. — Kreaturen äta gerna Myskgräset och det saknar icke värde såsom betesgräs.

* Hierochloa alpina R. S. liknar temligen det vanliga Myskgräset, men har merendels lägre, nästan alldeles slidtäckta strån, mycket smalare rotblad och smal (sluten), högst tumslång vippa. Dessutom äro skärmskalen längre (nära 3 linier) och smalare och de båda nedre blommorna bära en lång och knäkrökt ryggborst (denna är nära dubbelt längre än småaxen, hvilka äro större än hos den vanliga arten). — Växer endast i Torne-Lappmark (Karesuando, Torne-träsk). — Upptäckt af Liljeblad 1788 på fjellet Kärpile vid Torne-träsk (han upptog den i Vet. Ak. Handl. för 1793 såsom Aira alpina).

33. Anthoxanthum L.

Småax 3-blommiga; midtblomman 2-skalig, tvåkönad och 2-ståndrad, borstlös; sidoblommorna 1-skaliga, könlösa, med ryggborst. Skärmskalen olika stora. Märkena spetsadt-trådlika, långa, upptill tätt småhåriga och bugtkrökta.

1. Vårbrodden
(Anthoxanthum odoratum L.).

Ett mångårigt, nästan glatt, ljusgrönt och mjukt, isynnerhet torrt välluktande gräs med tuvade strån och blad samt ax- eller klaslik, glänsande, blekgrön eller rödaktig, slutligen gulglänsande vippa. Stråen äro uppräta eller nedtill knäkrökta, något strimmiga, upptill tagelsmala; vid blomningen äro de vanligen endast 5—8 tum höga, men bli sedan längre (stundom ända till nära alnshöga). Bladen äro platta, till största delen lansettlikt-jemnbreda och spetsade, omkring $1\frac{1}{2}$ linie breda, endast stråbladen bredt-syllika och korta; de bli snart gulaktiga. Slidorna äro fårade (de nedre icke sällan småhåriga), med hvitaktigt hår-

kantad mynning; snärpet temligen utdraget och vanligen sargadt. Vippan är omkring 1 eller 2 tum lång, temligen tät, stundom större och delvis gles, merendels smalare nedtill. Småaxen äro lansettlikt-syllika, 3—4 linier långa. Skärmskalen hinnartade, grönt-brednerviga, kölade, uddspetsade, glatta eller småhåriga, det nedre dubbelt kortare än det andra, som är nästan dubbelt längre än sidoblommorna, hvilka åter äro dubbelt längre än midtblomman. Den sednares skal äro hinnaktiga, kullriga, trubbiga; det yttre äggrundt-båtlikt, grönaktigt, dubbelt bredare än och omslutande det inre hvita och mycket tunna. Sidoblomskalen äro aflånga, trubbiga, bruna och långt tilltryckt-håriga; det enas borst längre, starkare (knäkrökt) och utgående vid skalets bas, det andras kortare och utgående nära spetsen.

Växer på torra ängar och betesmarker, på skogs- och bergsbackar, i mullrikare skogar och lundar, allm. — Blommar i Maj, Juni; mognar vid midsommartiden. — Omvexlar med bredare och smalare blad, tätare och glesare vippa m. m. — Utbr. hela Europa; Algerien, Caucasien, Siberien, Grönland, Island, Canariöarne. På Sicilien blommar den redan i Mars.

Också Vårbrodden är ett luktgräs. Den luktar nästan som Melilot eller Tonkaböna. Behagligast är lukten då gräset står i blomma och den bibehåller sig bäst om det skördas vid den tiden. Rotens lukt är så stark att den blir nästan obehaglig. — Vårbrodden, stundom kallad Hasselbrodd, är det tidigaste bland våra vanligare gräs, ett vårgräs, som med sina ax antyder den utvecklade våren. Den lemnar således ett ganska tidigt bete. Den har sötaktig smak och kreaturen äta den gerna ung och tycka också om lukten på det torra gräset, så att de hellre äta det hö, hvari Vårbrodd ingår, än annat. Det är egentligen detta gräs, som ger isynnerhet nyss slaget hö dess behagliga lukt. — Pulveriserade roten (rotstocken) har ibland använts till att blanda bland snus.

34. **Phalaris** L.

(Digraphis Trin.).

Småax borstlösa, 1-blommiga eller egentligen 3-blommiga, men blott den medlersta blomman utvecklad, 2-skalig och 3-ståndrad; sidoblommorna bilda endast två små och tunna, pensellikt-håriga fjäll. Skärmskalen lika stora. Märkena trådlika.

1. Flenen, Rörflenen

(Phalaris arundinacea L.).

Ett mångårigt, blågrönt och styft, vanligen 2—3 alnar högt, något rörlikt gräs med omkring 10 tum långa, temligen breda, nästan

skärande blad och stor, hvitgrön eller vanligen något blekröd, öppen, slutligen hopdragen vippa. Rotstocken kryper och utvecklar långa, fjälliga skott. Stråen äro släta, raka och stadiga; bladslidorna stora, snärpena långa och spetsiga. Vippgrenarne äro sträfva, de nedersta mest parvisa, med något ensidigt (nästan som hos Hundäxingen) gyttrade (oliksidiga) småax. Skärmskalen äro kölade, spetsade, vanligen rödaktiga med 3 gröna nerver. Blomskalen kölade, glänsande-släta, kortare än skärmskalen.

Växer på sötvattens-stränder, allm. — Blommar bäst i Juli; mognar i Aug. — Förekommer stundom (Jemtland) med hvitrandiga blad (Arundo colorata Ait.), hvilken varietet icke sällan odlas till prydnad under namnet Band- eller Randgräs. — Utbr. Europa undant. Italiens öar, Grekland, Turkiet; Caucasien, Siberien, N. Amerika.

Flenen är ett bland våra större gräs, med starka och sega, nästan rörlika, strån, hvadan benämningen Rörflen (i sydligaste Sverige lärer gräset kallas Fläck, i det vestra Rörflock). Stråen äro användbara till taktäckning och varaktigare än halm. Kreaturen äta gräset medan det är ungt; sedan blir det för hårdt. Till foder bör det derföre slås åtminstone ett par gånger på sommaren. På våt och sandig mark, såsom på magra stränder och strandängar, kan Flenen lämpligen odlas.

9. ALOPECUREÆ
(Kaflegräs).

Småaxen i axvippa, hoptryckta från sidorna, 1-blommiga, med eller utan ämne (borstlikt) till en andra blomma. Skärmskalen lika stora. Märkena långa, håriga, utstickande ur den alltid slutna blommans spets.

35. **Phleum** L.

Skärmskal nära dubbelt eller mera längre än den 2-skaliga blomman, plattadt-kölade, med en vanligen kort borst eller udd i spetsen (småaxen derigenom tvåuddiga). Kronskal hinnaktiga, borstlösa. Stift medelstora eller korta, märken mycket långa. — Styfva, sträfaxiga gräs.

1. **Ångskampen**
(Phleum pratense L.)

är ett mångårigt, vanligen alnshögt eller högre gräs med strimmiga och glatta, merendels upprätta strån, trånga slidor och grönt, icke sällan 2—3 tum långt, trubbigt, tätt och trindt (cylindriskt) ax. Bladen äro rent gröna, omkring 2 linier breda. Skärmskalens spets tvärhuggen,

borsten vanligen kortare än skalet, men stundom nära lika lång; kölen glest borsthårig. Yttre kronskalet 5-nervigt, dess spets bredt tvärhuggen, nästan uddigt småtandad.

Växer på ängar och betesmarker, åkerrenar, vid vägar o. a. allmän. Odlas dessutom mycket som foderväxt under namnet Timotej. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug., Sept. — På hård och mager eller mycket torr mark blir gräset lägre och mera gråaktigt, med dubbelt kortare (stundom mycket kort, nästan äggrundt) ax. På dylik mark blir strået icke sällan löklikt-utsvälldt vid roten (ɔ: Phleum nodosum L.). — Utbr. Europa, Algerien, Caucasien, Siberien, N. Amerika, Island.

Ängskampen, som icke är ovanlig på bördigare ängar, är bland våra mera allmänt bekanta gräs, och intet har väl såsom foderväxt vunnit en sådan ryktbarhet som detta. Timothy Hanson, en landtman i Förenta Staterna (New-York), var den första som egentligen odlade detta gräs sedan det länge varit kändt såsom ett godt vildt ängsgräs. Han utdelade också frön åt sina vänner, hvilka gjorde det kändt under namnet Timotej-gräs. Engelsmannen Wych förde (1763) frön till England och det blef der snart värderadt såsom både lätt att odla och utmärkt smakligt för boskapen (isynnerhet hästar) både grönt och torrt. För att försöka det hos oss och utröna hvad som egentligen menades med det beprisade "Timothy-Grass", skaffade sig B. Bergius frön af detsamma från England och sådde dem (1765). De kommo upp, plantorna gingo till och blommade och, säger Bergius, "jag kan icke neka, at jag ju vardt nog flat, då jag af blomningsdelarne blef varse, at detta så mycket utropade gräs intet annat var, än vårt allmänna Phleum pratense, som vi på svenska kalla Ängkampe".

Både för den betydliga fodermassa den lemnar, som för den lätta frösamlingen, har Timotejen blifvit hos oss allmännare odlad än något annat gräs. Den går bra på de flesta jordmoner och lägen, men bäst på något lågländta ängar med fet torfgrund, der ingen bottensyra finnes. Det är ett ganska gifvande, närande och för all större boskap passande högräs, men bör slås tidigt, innan det börjar gå i ax, emedan det annars blir styft och mindre begärligt för kreaturen. Till bete är det mindre passande. Till höskörd sås fröen bäst tillsamman med Rödklöver. (Wahlberg). — Dir. Stenberg har iakttagit att Timotejens rötter, i lösare mark, uppnå $1\frac{3}{4}$ eller 2 alnars längd.

* Fjellkampen (Phleum alpinum L.) liknar den vanliga Ängskampen, men är mindre och har bredare, mer violett ax. Det öfversta, helt korta, bladets slida är uppblåst. Skärmborsten äro nästan lika långa som skalen (1 linie eller mera). Axet omvexlar mellan nästan cylindriskt och tumslångt (eller längre) och nästan klotrundt. Växer allmän i fjellen, men också i åtskilliga Norrlands skogstrakter, i Dalarne och

Vermland (och på ett ställe i Vestmanland). Blommar i Juli. Är en bland rhenens foderväxter.

2. Backkampen

(Phleum Boehmeri Wib. — **Phalaris phleoides** L.)

är ett mångårigt, mest 10 eller 15 tum högt, glatt och temligen grågrönt gräs. Stråen äro vanligen tuvade, glänsande, svagt strimmiga, icke sällan rödaktiga. Bladen korta, med temligen trånga slidor; snärpena tvärhuggna och korta. Axet är smalt, särdeles i ändarne eller upptill, blekgrönt eller något violett, vanligen 2—3 tum långt, m. e. m. grenigt, ehuru grenarne sällan synas om icke axet böjes. Skärmskalen äro nästan glatta, tvärt-uddspetsade. Yttre kronskalet är 3-nervigt, dess spets smal och helbräddad; då blommorna, såsom stundom händer med somliga, bilda groknopp, utväxer det icke sällan mycket större och nästan hornlikt.

Växer på torra, helst sandiga eller grusiga backar och gärden, på torra ängar och betesmarker, i södra och medlersta Sverige. — Blommar i Juni eller Juli; mognar i Aug. — Utbr. alla europeiska länder utom Holland, Skottland, Irland, Portugal, Sicilien, Sardinien; Caucasien, Siberien.

Linné räknade Backkampen till slägtet Phalaris (ɔ: **Rollflen**) och säger om densamma att den står liksom midt emellan nämnde slägte samt Phleum och Alopecurus, ehuru den alldeles liknar Phleum om icke axet vid tryckning visade sig vara en vippa o. s. v.

3. Sandkampen

(Phleum arenarium L.)

är ettårig, med vanligen endast 3—5 (stundom 5—8) tum höga, glatta strån, hvilka icke sällan äro flera från en rot. Bladen äro icke tumslånga, men liniebreda; de öfres slidor mycket uppblåsta. Axet är vanligen knappt tumslångt, smalare nedtill, stundom nästan omvändt-äggrundt, vid blomningen ljusgrönt, men gulnar snart liksom hela gräset. Skärmskalen äro jemnt spetsade, spetsiga, hårryggade. Yttre kronskalet är 5-nervigt, med tvär, småtandad spets. Stiften äro mycket korta.

Växer på sandslätter och sandiga hafsstränder i Skåne, Bohuslän, på Öland och Gotland (sälls. eller temligen sälls.). — Blommar i Maj, Juni och borttorkar sedan snart. — Utbr. Europa, Algerien.

Under sin skånska resa (1749) fann Linné detta gräs på sanden vid Vidtsköfle, hvilket var första gången detsamma tagits i Sverige (Sk.-Res. 109). I hans Flora Suecica upptages det endast som skånskt. Enligt Fries' Botan. Utflygter upptäcktes Sandkampen som svensk (på

Öland) af D:r Wahlbom, provinsialläkare i Calmar-län och en Linnés lärjunge.

36. **Alopecurus** L.

Skärmskal omkring lika långa som den 1-skaliga blomman, plattadt-kölade, utan borst eller udd, m. e. m. hopväxta nedtill. Kronskalet hinnaktigt, dubbelviket (och kanterna m. e. m. hopväxta nedtill), med en nära basen utgående kölborst. Stift långa eller temligen långa; märken långa. — Mjuka och mjukaxiga gräs.

1. Ångskaflen
(Alopecurus pratensis L.)

är ett mångårigt, merendels temligen stort och bladrikt gräs med uppräta eller nederst knäkrökta, släta, mest omkring $1\frac{1}{2}$ aln höga eller högre strån och 2—3 tum långt, alldeles trindt (cylindriskt), trubbigt vippax. Rotstocken är kort och utvecklar vanligen korta bladskott. Bladen äro omkring 3 linier breda, ha sträfva kanter och trubbigt snärp; den öfversta slidan uppblåst vid midten. Axet är blekgrönt eller m. e. m. violett, genom de häriga blomskalen mjukludet. Skärmskalen äro omkring 2 linier långa, obetydligt kortare än kronskalet, på ryggnerven långt hvithåriga, spetsiga, hopväxta till nedom midten ($\frac{1}{3}$). Kronskalet är 4-nervigt; den 5:e nerven (ryggnerven) bildar borsten, som merendels är omkring dubbelt längre än skalet och nästan rak, endast vid midten något krökt.

Växer på fuktiga eller sanka, helst bördigare, ängar och marker, allmän. — Blommar i Maj, Juni; mognar i Juli. — På sandig mark blir rotstocken nästan krypande. Blomborsten omvexlar längre och kortare, liksom hela axet, hvilket på torrare, högre ställen blir glattare och långborstigare. — Utbr. hela Europa; Algerien, Caucasien, Siberien.

På lågländta ställen utgör Ångskaflen mångenstädes en väsentlig del af gräsmarken. Den är ett bland våra bästa foderslag, både till höskörd och bete, mjukt, saftigt och för kreaturen begärligt, och skulle säkerligen odlas allmänt om icke den besvärliga frösamlingen och svåra såningen lade hinder i vägen. Den är tidig och kan slås två gånger, men ger ej sin fulla afkastning förr än efter tre år. Få grässlag ätas begärligare af kreaturen än detta. Gräsmask skall aldrig angripa Ångskaflen (emedan den är tidig och växer fort). Gräset bör helst odlas på något sidländ, mullrik mark; det ger der rik afkastning och bibehåller sig länge. Det sås helst ensamt, höst eller vår. (Wahlberg).

Ångskaflen kallas stundom Råggräs. Också kan den, såsom då den sås på torrlagd, bättre kärrmark, bilda så bördiga ängar att de

likna rågåkrar. Dess rötter har Dir. Stenberg sett växa till $1\frac{3}{4}$ eller 2 alnars längd.

På det östra och medlersta Sveriges stränder bildar Ängskaflen, helst på dyig eller lös, tidtals våtare mark, en underart, A. nigricans Horn., som utmärker sig med större och yppigare växt (den blir icke sällan manshög), blåaktiga strån, blågröna, bredare blad, bredare och mera klubblikt, ludnare och slutligen svartnande ax (ɔ: Svartkafle); den har vanligen starkt krypande rotstock med långa bladskott och blommorna äro mindre med kortare (mest innesluten) borst. — Svartkaflen är ett ändå ypperligare fodergräs än den vanliga Ängskaflen, och på feta strandängar torde den som sådant vara det förnämsta. — Först upptagen som svensk och närmare bestämd i Fries' Novitier.

* Alopecurus agrestis L. (Åkerkaflen) är ettårig, vanligen omkring fotshög eller något högre, glatt, temligen spenslig, med 2 (eller 3) tum långt, men smalt, merendels blå- eller rödaktigt ax. Skärmskalen äro stora, 21/2 linier långa, hopväxta till nära midten, nästan glatta, spetsiga, något kortare än kronskalet. Blomborsten är lång och krökt. — Växer på leriga eller sandiga åkrar och gärden på Gotland (och Öland); annars endast på spridda punkter och mindre beständig, såsom vid Göteborg, Stockholm, Upsala (Ehrh.). — Blommar i Juni, Juli; mognar i Juli, Aug. — Swartz anmärkte Åkerkaflen på Öland och tecknade den i Svensk Botanik.

2. Kärrkaflen
(Alopecurus geniculatus L.)

är ett mångårigt, m. e. m. blek- eller blågrönt, icke sällan något krypande eller flytande gräs, som vanligen bildar temligen täta mattor. Stråen äro mest 8—10 tum långa, knä- eller bågkrökta, så att axet är m. e. m. upprätt; de bli icke sällan greniga nedtill. Bladen äro smala, stråbladen temligen korta; snärpet utdraget, trubbigt; slidorna temligen vida. Axet är nära tumslångt eller längre, smalt som en bönspenna, upptill något smalare. Skärmskalen äro trubbiga, obetydligt sammanväxta, på ryggen långt håriga, endast linielånga. Kronskalet är obetydligt kortare än skärmskalen; borsten något krökt.

Växer på kärrmarker och våta ängar, på sötvattensstränder invid eller uti vattnet, i diken och vattengropar, allm. — Blommar bäst i Juni, Juli, men också sednare. — Förekommer stundom (i Lappland, på Ölands alvar o. a.) helt liten, med nästan trådsmala blad. — Bildar två underarter, hvilka ock upptagas som egna arter: A. geniculatus Sm., som har vanligen gråaktiga eller mörkvioletta ax, violetta eller brunaktiga ståndarknappar och blomborsten omkring dubbelt längre än skalet; A. fulvus Sm., som är mera nedtryckt och blåaktig samt har mest grönt eller gröngult, vanligen mindre, ax, brandgula ståndarknappar och blomborsten icke eller obetydligt längre än skalet. Båda

äro nästan lika allmänna, men den sednare växer helst på mycket våta ställen eller i vattnet.

Kärrkaflen är utbredd genom nästan hela Europa och bebor dessutom Algerien, Caucasien, Siberien, N. Amerika och Island. Den är ett godt betesgräs.

10. SESLERIACEÆ.

Småaxen i axlik vippa, hoptryckta från sidorna, 2(—5)-blommiga. Skärmskalen nästan lika stora, kortare än blommorna. Märkena trådlika, utstickande ur blommans spets.

37. **Sesleria** Scp.

Axets bas omsluten med hinnaktiga, äggrundt-lansettlika skärmar. Skärmskal kölade, uddspetsiga. Kronskal hinnaktiga, det nedre 5—7-nervigt, tvärtrubbigt och (hos vår art) 3(—5)-uddigt, den medlersta udden borstlikt utdragen. Frukt hårig i spetsen.

1. **Elfäxingen** eller **Elfgräset**

(Sesleria coerulea Ard. — **Cynosurus coeruleus** L.).

Ett mångårigt, styft och blåaktigt gräs, som bildar låga, men icke sällan vidsträckta tuvor. Bladen äro platta, trubbiga med udd, sträfbräddade. Rotbladen talrika, smala och krökta; stråbladen endast 2 eller 3, bredare och helt korta; slidorna temligen långa, hela. Stråen 5—10 tum höga, sällan uppräta utan vanligen snedt nedtryckta, släta. Axet är tätt, ägg- eller långrundt, nötstort, glänsande, vanligen mörktblågrönt, stundom gulaktigt; skärmarne hårkantade, 3—4. Småaxen äro 2—3-blommiga. Ståndarknapparne nästan hvita.

Växer på magra ängar och betesmarker i medlersta, östra och delvis södra Sverige och i Jemtland; saknas således i södra och vestra Skåne, i Halland, Bohuslän, nästan hela Norrland och i Lappland. — Blommar i April eller Maj. — Utbr. nästan alla europeiska länder; Island.

Detta tidiga gräs bildar vanligen vida kretsar eller ringar, hvilka lätt falla i ögonen genom sin blåaktiga färg. Folktron tillskrifver dem elfvor, som på de ställen, der gräset växer, skulle hålla sina nattliga ringdansar; ringarne benämnas derföre icke sällan elfdansar eller elfringar. Redan Linné har (Ölands-Resan sid. 66) lemnat förklaring öfver orsaken till dessa mångenstädes med vidskeplig vördnad betraktade ringar (så bör ingen trampa på eller stiga öfver sådane), då han säger att gräset "ifrån midten utvidgar sig på alla sidor, och ändtligen försvinner (utdör) midt uti, att således blifver en ring". Genom detta

sitt växsätt tränger Elfgräset smånigom undan andra gräs och örter; roten skall t. o. m. qväfva enar och andra buskar (L.). Med tiden blir likväl det lediga rummet inom ringarne vanligen åter beväxt.

11. NARDEÆ.

Småaxen axvisa och något (ensidigt) insänkta i den ledade axeln, 1-blommiga, utan skärmskal. Stift och märke 1; märket trådlikt och mycket långt, småhårigt, uppstickande ur den alltid slutna blommans spets.

38. Nardus L.

Kronskalen mycket olikstora, det yttre läderartadt, köladt, 3-nervigt, smalt-syllikt och borstspetsadt. Frukten glatt.

1. Borstgräset
(Nardus stricta L.).

Ett mångårigt och tuvadt, ganska hårdt och segt, glatt, något gråaktigt gräs med nästan borstlika blad och strån och smalt, ensidigt, upprätt ax, hvars axelspets är bar (utan småax) och borstlik. Stråen äro 5—10 tum höga, uppräta, fårade och sträfva, nästan bladlösa (kort 1—2-bladiga); bladen nästan alla samlade vid roten i täta knippen (skott) med gulaktiga slidor, sylspetsade. Småaxen, hvilka äro violettblågrå, stå ut under blomningen, men bli sedan tryckta till axeln. Yttre kronskalet är sträft hårbräddadt.

Växer helst på magra, fuktiga skogsängar och betesmarker, i hagar, på hedar. — Blommar i Juni eller Juli. — Utbr. nästan hela Europa; Island, Caucasien, Siberien.

Borstgräset är ett i flera häuseenden egendomligt gräs, till sin blombildning (inga skärmskal, 1 märke) så olikt alla våra andra gräs, att det med skäl får bilda en särskild flock. Helt naturligt kommer det derföre sist i gräsens ordning. För landtmannen är det mest bekant såsom förtretligt derigenom att det slöar lian på samma gång det liksom gäckar dess hugg. Det ökar sig mycket och de torra stråen stå ofta qvar hela året. Benämningen Borstgräs eller Ängsborst häntyder på de hårda, borstaktiga stråen och bladen. Sammaledes också de olika namn gräset erhåller i olika landsorter. Vanligast kallas det Ängsborst (också Elgborst, Svinborst), men i Skåne Stålgräs, annars i Götarike Stagg eller Pinnstagg; i Dalsland och Dalarne heter det Finnskägg och Getskägg eller ock i somliga trakter och i Norrland Håra, Härа (isl. hæra = gubbhår, gubbskägg); i Vesterbotten Lapphår.

Gräsens ordning är en bland de allra artrikaste både i hela växtriket och inom vår Flora, hvilken äger 132 Gräs-arter. Inom samma Flora finnas utom Gräsen endast två ordningar, hos hvilka artantalet (odlade eller förvildade arter icke medräknade) går öfver 100, nemligen Cyperaceæ (124) och Compositæ (151). Närmast dessa tre ordningar komma Cruciferæ (72 arter), Caryophylleæ (69), Papilionaceæ (67), Senticosæ (62), Ranunculaceæ (57) och Personatæ (56). Under 50 men öfver 10 arter äga: Verticillatæ (42 arter), Umbellatæ (41), Orchideæ (38), Salicineæ (34), Potamogetoneæ (32), Juncaceæ (29), Polygonaceæ (28), Bicornes, Chenopodiaceæ och Liliaceæ (hvardera 23), Asperifoliæ (20), Gruinales (18), Violarieæ och Primulaceæ (hvardera 17), Stellatæ (15), Saxifrageæ och Onograrieæ (hvardera 14), Campanulaceæ (11). De öfriga ordningarna, hos hvilka artantalet icke når öfver 10, innehålla tillsammans 244 arter.

Sammanräknas alla ordningarnas artantal, erhåller man summan 1473, hvilken således utgör det antal, hvartill vi f. n. kunna beräkna våra Fanerogama Växter.

Tillägg.

Sid. 331 tillägges vid Dybladet att Lindberg, efter vid Stockholm gjorda iakttagelser (Bot. Not. 1865), funnit Hydrocharis vara sambyggare "ehuru hon kan misstagas för att vara tvåbyggare så ofta som hanblommorna äro föga utvecklade eller möjligen felslagna". Han har också anmärkt att blommorna "lukta ganska behagligt, nästan lika dem hos Galia, ehuru finare".

Vid Lönnen (del. 1, sid. 248) kan tilläggas att trädets yngsta grenar hysa en hvit mjölksaft, hvilken åtminstone på försommaren är ymnig och rikligt utsipprar då en qvist e. d. brytes eller afskäres.

BIHANG,

innehållande

I. Svenskt Namn-register.
II. Register öfver Slägtena och de större slägtenas arter.
III. Nyckel till Slägtena, enligt Linnés system.
IV. Förteckning på Svenska och andra skandinaviska botanister, hvilkas arbeten eller upptäckter omtalas.

I.

Svenskt Namn-register.

II.

Register öfver Slägtena

och de större slägtenas arter.

III.

Nyckel till Slägtena, enligt Linnés System.

Linnés System. Klasserna.

* Blommorna alla tvåkönade, d. v. s. med både ståndare och spira (pistill).

I.	Första Klassen:	*Monandria.*	Ståndare	1.	Ståndarne alldeles fria.
II.	Andra »	*Diandria.*	»	2.	
III.	Tredje »	*Triandria.*	»	3.	
IV.	Fjerde »	*Tetrandria.*	»	4.	
V.	Femte »	*Pentandria.*	»	5.	
VI.	Sjette »	*Hexandria.*	»	6.	
VII.	Sjunde »	*Heptandria.*	»	7.	
VIII.	Åttonde »	*Octandria.*	»	8.	
IX.	Nionde »	*Enneandria.*	»	9.	
X.	Tionde »	*Decandria.*	»	10.	
XI.	Elfte »	*Dodecandria.*	»	11 eller 12.	
XII.	Tolfte »	*Icosandria.*	»	13—00, på fodret.	
XIII.	Trettonde »	*Polyandria.*	»	13—00, på fästet.	
XIV.	Fjortonde »	*Didynamia.*	»	tvåväldiga, d. v. s. 4, två längre och två kortare.	
XV.	Femtonde »	*Tetradynamia.*	»	fyrväldiga, d. v. s. 6, fyra längre och två kortare.	
XVI.	Sextonde »	*Monadelphia.*	Ståndarsträngarne	hopväxta till en stam.	Ståndarne m. e. m. sammanväxta sinsemellan.
XVII.	Sjuttonde »	*Diadelphia.*		hopväxta till två stammar.	
XVIII.	Adertonde »	*Polyadelphia.*	»	hopväxta till tre eller flera stammar.	
XIX.	Nittonde »	*Syngenesia.*	Ståndarknapparne	sammanväxta eller sammanhängande.	
XX.	Tjugonde »	*Gynandria.*	Ståndarne	sammanväxta med spiran (pistillen).	

** Blommorna alla enkönade, d. v. s. med endast antingen ståndare eller spira (pistill).

XXI. Tjuguförsta Klassen: *Monoecia.* Sambyggare, d. v. s. med båda könen på samma stånd.

XXII. Tjuguandra » *Dioecia.* Tvåbyggare, d. v. s. med båda könen på olika stånd.

*** Blommorna somliga enkönade andra tvåkönade.

XXIII. Tjugutredje Klassen: *Polygamia.* Mångbyggare, d. v. s. med dels enkönade dels tvåkönade blommor.

**** Blommor (egentliga) antingen saknas eller äro så små att de måste uppsökas med mikroskop.

XXIV. Tjugufjerde Klassen: *Cryptogamia.*

Ordningarna ses nedan under de särskilda klasserna. De slägten och arter, som kunna tillhöra andra klasser eller ordningar än de, i hvilka de äro upptagna, stå med fin stil der, hvarest man också kan eller egentligen borde söka dem.

Första Klassen.

1:a Ordningen. Stift 1.
(Monogynia.)

Blad kretsvisa: *Hippuris* **2**: 40.
» vexelvisa: *Zostera* **2**: 391.
» inga: *Salicornia* **2**: 225.
(Åkerkammen **2**: 97. Snipen **2**: 411.)

Andra Klassen.

1:a Ordningen. Stift 1.
(Monogynia.)

Buske med motsatta blad: *Ligustrum* **1**: 142.
Örter med tvåläppig och sporrad blomkrona: *Lentibularieæ* **1**: 184.
» » » sporrlös blomkrona: *Salvia* **1**: 118.
» » icke tvåläppig blomkrona; kronan tvåbladig: *Circæa* **2**: 37.
» » » » » sambladig, blommorna i bladveckskransar: *Lycopus* **1**: 138.
» » » » » » » i ax, klase eller enstaka: *Veronica* **1**: 162.
Små bladlösa men bladlika vattenörter: *Lemna* **2**: 376.
(Asken **1**: 143. Gatukrassen **1**: 342. Glasörten **2**: 225. Aghen **2**: 400. Hvitaghen **2**: 401.) Snipen **2**: 411.)

2:a Ordningen. Stift 2.
(Digynia.

Anthoxanthum **2**: 521.

Tredje Klassen.

1:a Ordningen. Stift 1.
(Monogynia.)

Örter med motsatta blad och små blommor: *Valerianeæ* **1**: 77.
» » skiftevisa » och stora » *Iris* **2**: 327.
Gräslika växter med oansenliga blommor i små ax, märken 2—3: *Cyperaceæ Scirpeæ* **2**: 400—412.
Gräs med borstlika blad; märke 1: *Nardus* **2**: 529.
(Färgmadran **1**: 81. Spädmåran **1**: 86. Åkerkammen **2**: 97. Montia **2**: 181. Koenigia **2**: 202. Knapptågen **2**: 360. Veketågen **2**: 360. Lågtågen **2**: 364.)

2:a Ordningen. Stift 2.
(Digynia.)

Gramineæ utom Anthoxanthum (Diandria Digynia) och Nardus (Triandria Monogynia): **2**: 454—529.
(Åkerkammen **2**: 97. Frömållan **2**: 219.)

3:e Ordningen. Stift 3.
(Trigynia.)

Blad motsatta. Blomkrona 5-bladig: *Holosteum* **1**: 418.
» » » sambladig: *Montia* **2**: 181.
» vexelvisa: *Koenigia* **2**: 202.
(Våtnarven **1**: 406. Elatine **1**: 430.)

Fjerde Klassen.

1:a Ordningen. Stift 1.
(Monogynia.)

Blad motsatta. Krona 4-bladig: *Cornus* **1**: 206.
» » » sambladig; blommorna inom holk (i blomster eller blomkorg): *Dipsaceæ* **1**: 71.
» vexelvisa och samlade vid roten; » » » : *Globularia* **1**: 198.
» » eller » » » Blomkalk sambladig. Blommor i hufvud, röda: *Sanguisorba* **2**: 93.
» » » » » » Blomkalk sambladig. Blommor gyttradt knippvisa, gulgröna: *Alchemilla* **2**: 95.
» » » » » » Blomkalk sambladig. Blommor klasvisa, hvitgröna: *Thesium* **2**: 203.
» » » » » » Blomkalk sambladig. Blommor klasvisa, hvita, välluktande: *Majanthemum* **2**: 348.
» » » » » » Blomkrona sambladig. Blommor i stängladt ax: *Plantago* **1**: 199.
» » » » » » Blomkrona sambladig. Blommor enstaka i bladvecken: *Centunculus* **1**: 197.
» kretsvisa. Krona sambladig: *Stellatæ* **1**: 79—88.

(**Gentiana** **1**: 147. **Mentha** **1**: 136. **Dyörten** **1**: 171. **Alstern** **1**: 208. **Mellanbräsman** **1**: 314. **Lundnageln** **1**: 332. **Rhamnus** **2**: 7.)

2:a Ordningen. Stift 2.
(Digynia.)

Cuscuta (bladlösa parasit-örter): **1**: 103.

(**Galium** **1**: 81. **Gentiana** **1**: 147. **Ulmus** **2**: 207. **Åkerkammen** **2**: 97.)

3:e Ordningen. Stift eller märken 4.
(Tetragynia.)

Buske: *Ilex* **1**: 209.
Liten ört. Blommor i klynnedelad vippa. Fruktämne 1: *Radiola* **1**: 371.
» » i bladvecken. Fruktämnen 4: *Bulliarda* **2**: 28.
Vattenörter. » axvisa, med 4-bladig kalk: *Potamogeton* **2**: 379.
» » » kalklösa: *Ruppia* **2**: 389.

(**Fyrståndrade Bönsarven** **1**: 417. **Krypnarven och Raknarven** **1**: 425, 426.)

Femte Klassen.

1:a Ordningen. Stift 1.
(Monogynia.)

Buskar. Blad hela. Krona sambladig: *Lonicera* **1**: 90.
» » » » fribladig. Smågrenar fyrkantiga: *Euonymus* **1**: 208.
» » » » » » trinda: *Rhamnus* **2**: 7.
» » flikiga och helbräddade: *Hedera* **1**: 210.
» » » » sågade: *Ribes* **2**: 3.
Örter. Fruktämne under blomman. Kronan klocklik: *Campanula* **1**: 94.
» » » » » fatlik: *Samolus* **1**: 193.
» » inom blomkrona, delbart-4-rummigt (moget 4 smånötter): *Asperifoliæ* **1**: 105—115.
» » » » 1-rummigt. Märke helt: *Primulaceæ* **1**: 188—198 (utom Centunculus).
» » » » » Märke tudeladt. Blad hela: *Gentianeæ* **1**: 147—152.
» » » » » Märke tudeladt. Blad tredelade: *Menyanthes* **1**: 139.
» » » » 2-rummigt. Knappar vidväxta hvarandra: *Solanum* **1**: 153.
» » » » » Knappar fria. Krona sned. Blad hela: *Verbascum* **1**: 155.

Örter. Fruktämne inom blomkrona, 2-rummigt. Knappar fria. Krona sned. Blad flikiga: *Hyoscyamus* **1**: 152.
» » » » 3-rummigt. Knappar fria. Krona regelbunden. Blad parbladiga: *Polemonium* **1**: 140.
» » » » » Knappar fria. Blad enkla. Stjelk slingrande: *Convolvulus* **1**: 101.
» » » » 2-rummigt. Knappar fria. Blad enkla. Stjelk tuvig; fjellväxter: *Diapensia* **1**: 141. *Azalea* **2**: 164.
Ört. Fruktämne inom blomkalk. Blommor i bladvecken: *Glaux* **1**: 198.
(**Thesium** **2**: 203. **Ulmus** **2**: 207. **Rhododendron** **2**: 165. **Sambucineæ** **1**: 73—76. **Parnassia** **1**: 386. **Geraniaceæ** **1**: 359—368.)

2:a Ordningen Stift eller märken 2.
(Digynia.)

Träd: *Ulmus* **2**: 207.
Örter. Krona 5-bladig: *Umbellatæ* **1**: 212—247.
» » sambladig. Blad stipellösa: *Cynanchum* **1**: 146.
» Kalk. Blad stipellösa: *Chenopodiaceæ* **2**: 215—227 utom Salicornia, Halimus och Atriplex.
» » » med stipler: *Herniaria* **2**: 182.
(**Cuscuta** **1**: 103. **Gentiana** **1**: 147. **Polygonum** **2**: 195.)

3:e Ordningen. Stift eller märken 3.
(Trigynia.)

Sambucineæ **1**: 73—76.
(**Rundbladiga Daggörten** **1**: 388. **Våtarven** **1**: 406. **Sandarvea** **1**: 418. **Fogelknään** **2**: 201.)

4:e Ordningen. Stift 4—5.
(Tetragynia.)

Droseraceæ **1**: 386—388 (utom D. rotundifolia).
(**Femståndrade Hönsarven** **1**: 416.)

5:e Ordningen. Stift 5.
(Pentagynia.)

Blad enkla: *Plumbagineæ* **1**: 204—206.
» 3-fingrade: *Sibbaldia* **2**: 80.
(**Linum** **1**: 370.)

6:e Ordningen. Spiror (pistiller) många.
(Polygynia.)

Myosurus **1**: 270.

Sjette Klassen.

1:a Ordningen. Stift eller märke 1.
(Monogynia.)

Buske med gula, klasvisa blommor: *Berberis* **1**: 290.
Ört. Blommor i de motsatta bladens veck: *Peplis* **2**: 30.
Örter. » i kolf: *Aroideæ* **2**: 373—379.
» » icke i kolf. Frukt under blomkalken; lökväxter: *Narcissineæ* **2**: 329.
» » » » inom » Lök: *Liliaceæ Lilieæ* **2**: 333—344.
» » » » » » Rotstock: *Liliaceæ Asparageæ* **2**: 344—349. *Nartheciaceæ* **2**: 357.
(**Stjernrosen** **1**: 193. **Topplösan** **1**: 195.)

2:a Ordningen. Märken 2.
(Digynia.)

Oxyria **2**: 193.
(**Ulmus** **2**: 207. **Polygonum** t. e. d. **2**: 195.)

3:e **Ordningen.** Stift eller märken 3.
(Trigynia.)

Blad platta, breda eller temligen breda. Blommor i talrika kransar: *Rumex* **2**: 184.
» » smala och svärdlika. Blommor i ax: *Tofieldia* **2**: 358.
» nästan halftrinda, jemnbreda. Blommor i ax eller axlik klase. Ståndare inneslutna i kalkbladen, nästan stränglösa: *Triglochin* **2**: 354.
» » syllikt-jemnbreda. Blommor i klase. Ståndare icke inneslutna; strängar tydliga: *Scheuchzeria* **2**: 356.
(**Elatine hexandra 1**: 431.)

4:e **Ordningen.** Spiror (pistiller) många.
(Polygynia.)

Alisma **2**: 351.
(**Sempervivum 2**: 20.)

Sjunde Klassen.

1:a **Ordningen.** Stift 1.
(Monogynia.)

Trientalis **1**: 193.

Åttonde Klassen.

1:a **Ordningen.** Stift 1.
(Monogynia.)

Frukt inom blomkalk. Blommor tidigare än bladen. Buske: *Daphne* **2**: 204.
» » blomkrona. » icke tidigare än bladen. Småbuskar: *Bicornes Ericaceæ* **2**: 149—152.
» under den sambladiga blomkronan. Små buskar: *Bicornes Vacciniéæ* **2**: 152—157.
» » » fyrbladiga » Örter: *Epilobium* **2**: 31.
(**Acer 1**. 248. **Elatine 1**: 430. **Gulloppen 2**: 173. **Polygonum 2**: 195.)

2:a **Ordningen** Stift 2.
(Digynia.)

Chrysosplenium **2**: 19.
(**Acer 1**: 248. **Polygonum t. e. d. 2**: 195. **Vresalmen 2**: 209.)

3:e **Ordningen.** Stift eller märken 3.
(Trigynia.)

Polygonum **2**: 195.
(**Elatine 1**: 430.)

4:e **Ordningen.** Stift 4.
(Tetragynia.)

Blad enkla och hela, motsatta. Små vattenväxter: *Elatine* **1**: 430.
» » » » kransvisa. Lundväxt: *Paris* **2**: 349.
» trefingradt-delade: *Adoxa* **1**: 247.

Nionde Klassen.

1:a **Ordningen.** Stift 1.
(Monogynia.)

(**Polygonum Bistorta 2**: 199.)

2:a **Ordningen.** Spiror (pistiller) 6.
(Hexagynia.)

Butomus **2**: 350.

Tionde Klassen.

1:a **Ordningen.** Stift 1.
(Monogynia.)

Blomkrona sambladig: *Bicornes Arbuteæ* **2**: 157. *Andromedeæ* **2**: 159. *Menziesieæ* **2**: 162. *Rhododendron* **2**: 165.

Blomkrona 5-bladig. Blad smala, under brunulliga: *Ledum* **2**: 166.
» » » breda, glatta: *Bicornes Pyroleæ* **2**: 167—172.
» 5- eller 4-bladig. Blad inga (fjäll): *Monotropa* **2**: 172.
(**Geranium 1**: 359. **Vaccinium 2**: 152.)

2:a Ordningen. Stift 2.
(Digynia.)

Blad vexelvisa: *Saxifraga* **2**: 10.
» motsatta. Blomkalk sambladig, 5-tandad: *Scleranthus* **2**: 183.
» » Blomkrona 5-bladig: *Diantheæ* **1**: 399—404.

3:e Ordningen. Stift 3.
(Trigynia.)

Foder sambladigt: *Silene* **1**: 395.
» 5-bladigt. Kronblad tudelade eller tuklufna: *Stellaria* **1**: 405.
» » » hela. Blad stipellösa, temligen breda: *Honkenya* (kustört med köttiga blad) **1**: 421. *Arenaria* **1**: 419.
» » » » » » trådsmala: *Alsine* **1**: 422.
» » » » » med stipler: *Lepigonum* **1**: 428.
(**Trestiftade Hönsarven 1**: 412. **Klådriset 2**: 180.)

4:e Ordningen. Stift 5.
(Pentagynia.)

Foder sambladigt. Kronblad utan bihang: *Agrostemma* **1**: 390.
» » » med » *Lychnis* **1**: 391.
» 5-bladigt. Fröhus ensamma. Blad breda. Större, slak och bräcklig ört: *Malachium* **1**: 405.
» » » » » ovala till jemnbreda: *Cerastium* **1**: 412.
» » » » » tråd- eller syllika: *Spergula* **1**: 427. *Sagina* **1**: 424.
» » » 5 i hvar blomma: *Sedum* **2**: 23.
(**Desmansknoppen 1**: 247. **Harsyran 1**: 368. **Geranium 1**: 359.)

Elfte Klassen.

1:a Ordningen. Stift 1.
(Monogynia.)

Lythrum **2**: 29.

(**Reseda 1**: 251.)

2:a Ordningen. Stift 2.
(Digynia.)

Agrimonia **2**: 92.

3:e Ordningen. Stift eller märken 3.
(Trigynia.)

Blommor i ax (eller axlik klase): *Reseda* **1**: 251.
» i flocklikt knippe: *Euphorbia* **2**: 176.

4:e Ordningen. Spiror (pistiller) 6—12.
(Polygynia.)

Sempervivum **2**: 20.

Tolfte Klassen.

1:a Ordningen. Stift 1.
(Monogynia.)

Prunus **2**: 98.

(**Cratægus 2**: 49.)

2:a Ordningen. Stift 2—5.
(Di—Pentagynia.)

Pomaceæ **2**: 42—52.

3:e **Ordningen.** Spiror (pistiller) många.
(Polygynia.)

Senticosæ Spiræaceæ, Potentilleæ (utom Sibbaldia) och *Roseæ* **2:** 52—92.

Trettonde Klassen.

1:a **Ordningen.** Stift eller märke 1.
(Monogynia.)

Träd: *Tilia* (Lind) **1:** 352.
Små örtbuskar: *Helianthemum* **1:** 376.
Vattenväxter med stora blommor (Neckrosor): *Nymphæaceæ* **1:** 252—254.
Örter. Krona 4-bladig, utan sporre. Foder 2-bladigt: *Papaveraceæ* **1:** 292—295.
» » » » » » 4-bladigt: *Actæa* **1:** 289.
» » 1-bladig, med sporre. Foder kronlikt: *Delphinium* **1:** 288.

2:a **Ordningen.** Spiror (pistiller) 3.
(Trigynia.)

Aconitum **1:** 286.

(**Reseda 1:** 251. **Hypericum 1:** 372.)

3:e **Ordningen.** Spiror 5.
(Pentagynia.)

Aquilegia **1:** 285.

4:e **Ordningen.** Spiror (pistiller) många.
(Polygynia.)

Ranunculeæ utom Myosurus, *Anemoneæ, Caltha, Trollius* **1:** 254—284.

Fjortonde Klassen.

1:a **Ordningen.** Frukten 4 frölika smånötter.
(Gymnospermia.)

Krona 5-klufven: *Verbena* **1:** 145.
» tvåläppig, sällan enläppig eller 4-klufven: *Verticillatæ* (utom Salvia och Lycopus) **1:** 115—138.

2:a **Ordningen.** Frukten 1 fröhus.
(Angiospermia.)

Ständigt grön, revig örtbuske. Frukt under blomman: *Linnæa* **1:** 92.
Örter. Frukt inom blomman: *Personatæ* utom Verbascum **1:** 158—183.

Femtonde Klassen.

1:a **Ordningen.** Frukten en kort skida eller nötskida.
(Siliculosa.)

Cruciferæ Crambe, Cakile **1:** 300, 301. *Siliculosæ* och *Nucamentaceæ* **1:** 326—347.
(**Vattenrättikan 1:** 325.)

2:a **Ordningen.** Frukten en lång (åtm. tre gånger längre än bred) skida.
(Siliquosa.)

Cruciferæ Raphanus **1:** 299. *Siliquosæ* (utom Vattenrättikan) **1:** 302—325.

Sextonde Klassen.

1:a **Ordningen.** Ståndare 5.
(Pentandria.)

Linum **1:** 370.

(**Lysimachia 1:** 194. **Vanliga Vägnäbban 1:** 365.)

2:a **Ordningen.** Ståndare 10.
(Decandria.)

Buske med små och smala blad: *Myricaria* **2:** 180.
Örter med breda, flikiga eller sammansatta blad: *Geraniaceæ* **1:** 359—368. *Oxalis* **1:** 368.
(**Papilionaceæ Genisteæ 2:** 104—108.)

3:e Ordningen. Ståndare många.
(Polyandria.)

Malvaceæ **1**: 355—358.

Sjuttonde Klassen.

1:a Ordningen. Ståndare 6.
(Hexandria.)

Fumariaceæ **1**: 295—299.

2:a Ordningen. Ståndare 8.
(Octandria.)

Polygala **1**: 347.

3:e Ordningen. Ståndare 10.
(Decandria.)

Papilionaceæ **2**: 104—149.

Adertonde Klassen.

1:a Ordningen. Ståndare många.
(Polyandria.)

Hypericum **1**: 372.

Nittonde Klassen.

1:a Ordningen. Blomster med endast tvåkönade blommor.
(Polygamia Æqualis.)

Compositæ Bidens **1**: 1. *Eupatorium* **1**: 36. *Linosyris* **1**: 29. *Capitatæ* (utom Centaurea) **1**: 37—48. *Ligulatæ* **1**: 48—71.

2:a Ordningen. Blomster med spirblommor kring de tvåkönade.
(Polygamia Superflua.)

Compositæ Radiatæ (utom Bidens, Eupatorium, Linosyris och Filago) **1**: 2—37.

3:e Ordningen. Blomster med toma (könlösa) kantblommor.
(Polygamia Frustranea.)

Centaurea **1**: 37.

4:e Ordningen. Blomster med sterila midtblommor.
(Polygamia Necessaria.)

Filago **1**: 24.

5:e Ordningen. Blomklot eller spridda blommor.
(Monogamia.)

Blommor samlade till rundade huvuden (blomklot): *Jasione* **1**: 100.
» i klase, sporrlösa: *Lobelia* **1**: 100.
» enstaka, med sporre. Blad med stipler: *Viola* **1**: 378.
» » » » » utan » *Impatiens* **1**: 350.

Tjugonde Klassen.

1:a Ordningen. Ståndarknapp 1.
(Monandria.)

Orchideæ utom Cypripedium: **2**: 296—326.

2:a Ordningen. Ståndarknappar 2.
(Diandria.)

Cypripedium **2**: 295.

Tjuguförsta Klassen.

1:a Ordningen. Ståndare 1.
(Monandria.)

Blad motsatta: *Callitriche* **2**: 292.
» skiftevisa eller kretsvis närmade: *Zannichellia* **2**: 390.
(Zostera **2**: 391.)

2:a Ordningen. Ståndare 2.
(Diandria.)

(Lemna **2**: 376.)

3:e Ordningen. Ståndare 3.
(Triandria.)

Egentliga örter: *Typhaceæ* **2**: 393—398.
Starrgräs: *Carex* **2**: 412. *Kobresia* **2**: 453.

4:e Ordningen. Ståndare 4.
(Tetrandria.)

Träd: *Alnus* (Al): **2**: 267.
Brännhåriga örter (Nässlor): *Urtica* **2**: 212.
Liten strandört med nästan syllika blad: *Littorella* **2**: 203.

5:e Ordningen. Ståndare 5.
(Pentandria.)

Xanthium **1**: 73. *Amarantus* **2**: 214.
(Bryonia **2**: 1. Atriplex **2**: 221.)

6:e Ordningen. Ståndare 6—00.
(Polyandria.)

Träd eller buskar. Frukt nöt eller ållon: *Cupuliferæ* **2**: 227—238.
» » » » liten vingnöt: *Betula* **2**: 267—278.
Ört med vexelvisa, parbladiga blad: *Poterium* **2**: 94.
Vattenörter med kretsvisa, hårsmalt klynnedelade blad: *Ceratophyllum* **2**: 293.
» » » trådsmalt parbladiga » *Myriophyllum* **2**: 39.
Vattenört med pillika blad och kretsvisa blommor: *Sagittaria* **2**. 353.
Ört » » » » hölstrad blomkolf: *Arum* **2**: 373.

7:e Ordningen. Strängarna (skenbart) sammanväxta till en.
(Monadelphia.)

Coniferæ Abietineæ **2**: 279—287.

8:e Ordningen. Ståndare 4 parvis hopväxta och 1 fri.
(Syngenesia.)

Bryonia **2**: 1.

Tjuguandra Klassen.

1:a Ordningen. Ståndare 1.
(Monandria.)

Najas **2**: 332.

(Rödviran **2**: 245.)

2:a Ordningen. Ståndare 2.
(Diandria.)

Salix **2**: 241.

(Asken **1**: 143.)

3:e Ordningen. Ståndare 3.
(Triandria.)

Empetrum **2**: 175.
(Mandelpilen **2**: 241. Gula Bandpilen **2**: 249. Eriophorum **2**: 408.)

4:e **Ordningen.** Ståndare 4.
(Tetrandria.)

Klynnegrenad parasitbuske: *Viscum* **1**: 88.
Torntaggig strandbuske: *Hippophaë* **2**: 206.
(Getapela **2**: 8. Brännässlan **2**: 212. Jolstern **2**: 242. Porsen **2**: 278.)

5:e **Ordningen.** Ståndare 5.
(Pentandria.)

Humulus **2**: 210.
Måbärsbusken **2**: 6. Jolstern **2**: 242. Porsen **2**: 278.

6:e **Ordningen.** Ståndare mest 6.
(Hexandria.)

Myrica **2**: 278.
Ängssyran och Bergssyran **2**: 192, 193.)

7:e **Ordningen.** Ståndare 8—00
(Polyandria.)

Träd, blommande på bar qvist: *Populus* **2**: 238.
Ört med små grönaktiga blommor: *Mercurialis* **2**: 179.
Fjellört med gula blommor: *Rhodiola* **2**: 22.
Vattenörter: *Hydrocharideæ* **2**: 330—331.
(Lönnen **1**: 248. Klintblärorna **1**: 392. Tufglimen **1**: 399. Hjortronväxten **2**: 67. Jolstern **2**: 242. Porsen **2**: 278.)

8:e **Ordningen.** Ståndarsträngar sammanväxta (skenbart).
(Monadelphia.)

Juniperus **2**: 288. *Taxus* **2**: 290.

Tjugutredje Klassen.

1:a **Ordningen.** Enkönade och tvåkönade blommor på samma stånd.
(Monoecia.)

Ståndare 4: *Parietaria* **2**: 214.
» 5: *Atriplex* **2**: 221. *Halimus* **2**: 224.
(Asken **1**: 143. Lönnen **1**: 248. Poterium **2**: 94. Kråkriset **2**: 175. Knölhafran **2**: 499. Holcus **2**: 494. Hierochloa **2**: 520.)

2:a **Ordningen.** Enkönade och tvåkönade blommor på olika stånd (träd).
(Dioecia.)

Blommor utvecklade samtidigt med de handflikiga bladen: *Acer* **1**: 248.
» » tidigare än de parbladiga bladen: *Fraxinus* **1**: 143.

Tjugufjerde Klassen.

Denna klass, Cryptogamernas, förekommer icke i detta arbete.

IV.

Svenska och andra skandinaviska Botanister e. a.,

hvilkas arbeten eller upptäckter omtalas i denna bok.

ACHARIUS, ERIK, Provincialläkare i Östergötland. 1757—1819.
AFZELIUS, ADAM, Professor vid Universitetet i Upsala. 1750—1837. (Afz.).
AFZELIUS, PEHR CONRAD, Medicine Candidat. 1817—1850.
AGARDH, CARL ADOLF, Professor vid Universitetet i Lund, sedan Biskop i Carlstads stift. 1785—1859. (Ag.)
AHLQUIST, ABRAHAM, Kyrkoherde i Runsten på Öland. 1794—1844.
AHNFELT, NILS OLOF, Docent vid Universitetet i Lund. 1801—1837.
AHLSTRÖMER, CLAS, Baron, Kansliråd. 1736—1796.
ANDERSSON, NILS JOHAN, Intendent vid Riksmuseum, Professor Bergianus, Lector vid Nya Elementarskolan m. m. (Ands.).
ARESCHOUG, J. E., Professor vid Universitetet i Upsala.
ARESCHOUG, F. W. C., Adjunkt vid Universitetet i Lund.
ARRHENIUS, JOHAN PETER, K. Landtbruks-Akademiens Sekreterare. (Arrh.)
ASPEGREN, GUSTAF CASTEN, Kronobagare i Carlskrona. 1791—1828.
BERGIUS, BENGT, Banko-Kommissarie. 1723—1784.
BERGIUS, P. JONAS, Professor, Assessor i Sundhets-Collegium. 1730—1790.
BERGSTRÖM, EDUARD, Lector vid Gefle Athenæum. 1810—1844.
BEURLING, PEHR JOHAN, Rådman i Stockholm. 1800—1866.
BILLBERG, GUSTAF JOHAN, Kammarrättsråd. 1772—1844.
BJERKANDER, CLAS, Kyrkoherde i Grefbäck i Vestergötland. 1735—1795.
BLOM, CARL MAGNUS, Provincialläkare i Dalarne. 1737—1815.
BLYTT, MATHIAS NUNSEN, Professor vid Universitetet i Christiania. 1789—1862.
BROMELIUS, OLOF, "Stads-Physicus" i Göteborg. 1639—1705.
CELSIUS, OLOF, Domprost och Theologie Professor i Upsala. 1670—1756.
CLASON, ISAC GUSTAF, Direktör i Jernkontoret.
DREJER, SALOMON THOMAS NICOLAI, Docent vid Veterinär-skolan i Köpenhamn. 1813—1842.
DÜBEN, MAGNUS WILHELM VON. Frih., Docent i Botanik och Adjunkt i Zoologi vid Universitetet i Lund. 1814—1845.
ENNES, BARTHOLD ANDERS, Major. 1764—?.
FALK, J. P., Student i Upsala, sedan Professor i Petersburg. 1732 (eller 1733)—1773.
FLODERUS, M. M., Rektor vid Upsala Katedralskola.
FORSANDER, JOHAN, Domkyrko-syssloman i Vexiö. 1795—1866.
FORSELLES, JACOB HENRIK AF, Bergshauptman i Finland. 1785—1855.
FORSKÅHL, P. 1736—1763.
FRANCK eller FRANKENIUS, JOHAN, Professor vid Universitetet i Upsala. 1590—1661.
FRIES, ELIAS MAGNUS, Professor em. vid Universitetet i Upsala. (Fr.)
FRIES, TH. M., Adjunkt vid Universitetet i Upsala. (Th. Fr.)
FRISTEDT, ROBERT FREDRIK, Adjunkt vid Universitetet i Upsala.
FUIRÉN, GEORG eller JÖRGEN, Läkare i Köpenhamn, reste 1623 i Skåne, Halland, Blekinge och på Gotland. † 1628.
GUNNER (GUNNERUS), Biskop i Trondhiem. 1718—1773.
GYLLENSTJERNA, NILS CHRISTOFFER, Baron, Kammarherre. 1789—1865.
HAGSTRÖM, JOHAN OTTO, Provincialläkare i Östergötland. 1716—1792.
HAMNSTRÖM, C. O., Apotekare i Broby i Skåne.

Hartman, Carl Johan, Provincialläkare, först i Södermanland sedan i Gestrikland. 1790—1849. (Htn.)
Hartman, Carl, Lector vid högre elementarläroverket i Örebro.
Hartman, Robert Wilhelm, Adjunkt vid högre elementarläroverket i Gefle.
Hellenius, C. N., Ekon. Professor vid Åbo akademi. 1745—1820.
Hisinger, Edvard, Frih., Godsegare i Finland.
Hollsten, Jonas, Kyrkoherde i Luleå på Linnés tid.
Holmström, Johan August, Skollärare i Stockholm. 1815—1852.
Huss, Magnus, General-Direktör.
Jörlin, Engelbert, Rector Scholæ i Göteborg. 1733—1810.
Kalm, Pehr, Professor vid Universitetet i Åbo. 1715—1779.
Kellander, Daniel, Stadsläkare i Göteborg. ?—1724.
Kindberg, Nils Conrad, Lector vid högre elementarläroverket i Linköping.
Koenig, dansk missions-läkare i Ostindien. 1728—1785.
Krok, T. O. B. N., Collega Scholæ i Stockholm.
Læstadius, Lars Levi, Kyrkoherde i Karesuando i Torne-Lappmark. 1800—1861. (Læst.)
Larsson, Lars Magnus, Lector vid högre elementarläroverket i Carlstad.
Leche, Johan, Professor vid Universitetet i Åbo. 1704—1764.
Lidbeck, Anders, Professor och Bibliotekarie (förut Botan. Demonstrator) vid Universitetet i Lund. 1772—1829.
Liljeblad, Samuel, Professor vid Universitetet i Upsala. 1761—1815.
Lindberg, Sixtus otto, Professor vid Universitetet i Helsingfors.
Lindblom, Alexis Edvard, Adjunkt vid Universitetet i Lund. 1807—1853.
Lindeberg, Carl Johan, Lector vid högre elementarläroverket i Göteborg.
Linder (adl. Lindestolpe), Johan, Assessor i Collegium Medicum. 1676—1723.
Lindgren, Sven Johan, Lärare vid Landtbruksinstitutet å Degeberg. 1810—1849?
Linnæus (adl. von Linné), Carl, Professor vid Universitetet i Upsala. 1707—1778. (L.)
Linné, Carl von, d. y., Professor vid Universitetet i Upsala. 1741—1783. (L. f.)
Lundmark, Johan Daniel, Provincialläkare i Vermland. 1755—1792.
Löfling, Pehr, Kongl. Spansk Botanicus. 1729—1756.
Lönnroth, Knut Johan, Lector vid högre elementarläroverket i Calmar.
Malmgren, A. J., Fiskeri-Intendent i Finland.
Mathesius, J., Adjunkt vid Skara högre elementarläroverk.
Moë, Universitets-Gartner i Christiania.
Montin, Lars Jonas, Provincialläkare i Halland. 1723—1785.
Moræus, Johan, Provincialläkare i Dalarne. 1672—1742.
Myrin, Claës Gustaf, Docent vid Universitetet i Upsala. 1803—1835.
Månson, Arfwidh, Rydaholmensis. Haus "ÖrtaBook", utgifven af biskop Petrus Jonæ Angermannus, utkom 1628 (första uppl.).
Osbeck, Pehr, Kyrkoherde i Hasslöf i Halland. 1723—1805.
Palmberg, Johan, Lector vid Strengnäs Gymnasium, sedan kyrkoherde i Thuringe. ?—1691.
Palmstruch, Johan Wilhelm, Ryttmästare. 1770—1811.
v. Post, H., Löjtnant.
Quensel, Conrad, Professor i Stockholm. 1767—1806.
Rafn, danskt Justitieråd m. m. ?—1808.
Retzius, Anders Jahan, Professor vid Universitetet i Lund. 1742—1821. (Retz.)
Ringius, H. H., Prest i Skåne. 1808—?.
Rosén (adl. Rosenblad), Eberhard, Professor vid Universitetet i Lund. 1716—1796.
Rosén, J. P., Student, sedan Trädgårdsmästare. 1788—?.
Rudbeck, Olof, Professor vid Universitetet i Upsala. 1630—1702.
Rudbeck, Olof, d. y., Professor vid Universitetet i Upsala. 1660—1740.
Sjöstrand, M. G., Pastorsadjunkt på Öland.
Solander, C., Bibliotekarie vid British Museum. 1735—1782.
Sparrman, Anders, Professor, Assessor i Sundhets-Collegium. 1748—1820.
Stenberg, Carl, Direktör. Har flitigt undersökt rotbildningen, särdeles hos våra träd och buskar, och meddelat förf. upplysningar derom.
Stenhammar, Johan Christian Wilhelm, Studerande vid Universitetet i Upsala. 1832—1856.

Swartz, Olof, Professor, K. Vetenskaps-Akademiens Sekreterare. 1760—1818. (Sw.)
Säve, Carl, Professor vid Universitetet i Upsala.
Thedenius, Knut Fredrik, Lector vid Stockholms Gymnasium.
Til-Landz, Elias, Professor i Åbo. † 1692.
Ullenius, Johan, Pastor i Jockmock. 1778—?.
Wahlberg, Pehr Fredrik, f. d. Professor, K. Vetenskaps-Akademiens f. d. Sekreterare. (Wahlb.)
Wahlbom, C. A., Doktor.
Wahlbom, J. G., Provincialläkare i Calmar län, sedan Förste Lifmedicus. 1724—1807.
Wahlenberg, Göran, Professor vid Universitetet i Upsala. 1780—1851. (Whlnb.)
Wallman, Johan Håkan, Lector vid Linköpings Gymnasium. 1792—1853.
Westöö, Oscar Anian, Adjunkt vid högre elementarläroverket i Visby.
Widegren, Pehr David, Komminister i Skeppsås i Östergötland. 1784—?.
Wikström, Johan Emanuel, Intendent vid Riksmuseum, Professor Bergianus. 1789—1856.
Wrangel, Fredrik Anton, Baron, Kammarherre. 1786—1842.
Zetterstedt, Johan Wilhelm, Professor em. vid Universitetet i Lund.
Zetterstedt, Johan Emanuel, Lector vid högre elementarläroverket i Jönköping.
Åkerman, J.
Ångström, Johan, Provincialläkare i Vesterbottens län.
Östling, Claes Olof, botanist i Gefle. † 1823.

Pris: 5 Rdr 50 öre Rmt.

